NÕUKOGUDE LIIDU KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALUGU

A-22809 IV

NÕUKOGUDE LIIDU KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALUGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

ÕPIKU ON KOOSTANUD
AUTORITE KOLLEKTIIV JÄRGMISES KOOSSEISUS:

NSV Liidu Teaduste Akadeemia kirjavahetaja-liige B. N. PONOMARJOV (juhataja); NSV Liidu Teaduste Akadeemia kirjavahetaja-liige V. M. HVOSTOV; ajaloodoktor A. P. KUTŠKIN; akadeemik I. I. MINTS; majandusteaduse kandidaat L. A. SLEPOV; filosoofiakandidaat A. I. SOBOLEV; ajaloodoktor N. I. ŠATAGIN; ajalookandidaat V. S. ZAITSEV; ajalookandidaat A. A. TIMOFEJEVSKI; ajalookandidaat M. S. VOLIN; professor I. M. VOLKOV.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
45548

EESSÕNA

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, suure Lenini poolt rajatud ja kasvatatud partei kuulsusrikkale ajaloole ei ole ühelgi teisel poliitilisel parteil maailmas midagi võrdset kõrvale seada. See on üle poole sajandi kestnud kangelasliku võitluse, raskete katsumuste ja töölisklassi maailma-ajalooliste võitude, sotsialismi võitude ajalugu.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul astus partei ajaloo areenile ning viis Venemaa töölisklassi ja talurahva julgelt lahingusse tsaari-isevalitsuse ja vene kapitalismi vastu. Venemaal tsarismi ja kapitalismi vastu peetud võitlus oli ühtlasi võitlus kogu maailma imperialismi vastu. Venemaast sai maailma revolutsioonilise liikumise keskus. Partei relvastas Venemaa töölisklassi ja töötava talurahva põhimassid marksismi-leninismi ideedega ning kindlustas rahva võidu tsaari-isevalitsuse ja kodanluse üle.

Saanud alguse väikestest marksistlikest ringidest, mis tegutsesid Venemaa töölisliikumises XIX sajandi lõpul, on partei kasvanud võimsat sotsialistlikku riiki juhtivaks hiiglajõuks.

Kommunistlik Partei on juhtinud Venemaa rahvaid kolmes revolutsioonis: 1905.—1907. aasta kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, 1917. aasta kodanlik-demokraatlikus Veebruarirevolutsioonis ja Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis, partei juhtimisel saavutas Nõukogude rahvas maailma-ajaloolise võidu — sotsialismi võidu. Kommunistlik Partei on läbi teinud kahe imperialistliku sõja (1904.—1905. aasta Vene-Jaapani sõja ja 1914.—1918. aasta Esimese maailmasõja) katsumused. Kommunistlik Partei on juhtinud Nõukogude rahva kangelaslikku võitlust kahes isamaasõjas (1918.—1920. aasta kodusõjas ja 1941.—1945. aasta Suures Isamaasõjas) ja tagasi löönud terve vaenlaste parve kallalekippumised meie sotsialistlikule kodumaale.

Kõigil oma arenemistee etappidel on partei välja töötanud ja ellu viinud marksismi-leninismi õpetusele rajatud poliitilise joone, vastavalt töölisklassi, töötava talurahva ja meie maa kõigi rahvaste huvidele, kodumaa huvidele, Nõukogude Liidus kommunismi ülesehitamise huvidele, rahvusvahelise sotsialismi huvidele.

Võitluses proletariaadi diktatuuri võidu eest on Kommunistlik Partei rikkalikke ja mitmekesiseid kogemusi omandanud. Oktoobrieelse perioodi ränkades põrandaaluse tegevuse tingimustes töötasid bolševikud marksismi teooriat arendades läbi keerulised ideoloogilised, poliitilised ja organisatsioonilised probleemid ning saavutasid sellele tuginedes võidu kodanlik-demokraatlikus ja sotsialistlikus revolutsioonis. Siia kuuluvad: õpetus revolutsioonilisest marksistlikust parteist kui uut tüüpi parteist ja niisuguse partei loomine; imperialismi ajastule vastav uus revolutsiooniteooria; strateegia ja taktika kodanlik-demokraatlikus ja sotsialistlikus revolutsioonis; võitlus proletariaadi hegemoonia eest tsarismi ja kapitalismi üle võidu saavutamiseks, võitlus töölisliikumise ühtsuse eest, töölisklassi ja talurahva liidu loomise eest, rõhutud rahvuste proletariaadi poole võitmise eest; võitlus marksismi vaenlaste vastu revolutsioonilise liikumise ja töölisliikumise ridades nii Venemaal kui ka rahvusvahelisel areenil, jt. Oma tegevuses andis partei illegaalse ja legaalse, parlamendis ja väljaspool parlamenti tehtava töö ja võitluse vormide ühendamise musternäiteid.

Veel rikkalikumad ja mitmekesisemad on need kogemused, mis Kommunistlik Partei on omandanud proletariaadi diktatuuri tingimustes. Esimesena inimkonna ajaloos asus sotsialismi ehitama ääretu suur maa, mis majanduslikult oli suhteliselt vähe arenenud, kus ülekaalus oli talurahvas ja kus elanikkonna koosseisu kuulus suur hulk mitmesuguseid rahvusi. Parteil oli vaja teooriat arendades läbi töötada ja ta töötaski läbi väga keerulised sotsialistliku ülesehitustöö küsimused. NLKP ajaloolise tähtsusega kogemused haaravad määratu suurt hulka kapitalismilt sotsialismile ülemineku ja sotsialistliku ühiskonna kommunismi poole arenemise küsimusi.

Peamised neist on järgmised:

proletariaadi diktatuuri ning sotsialistliku demokratismi elluviimine mitmesugustel nõukogude ühiskonna arenemise etappidel; töölisklassi liit talurahvaga töölisklassi juhtimisel kogu kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil; rahvusküsimuse lahendamine ja Nõukogude riigis sotsialistlike rahvuste vennaliku liidu loomine;

sotsialismilt kommunismile ülemineku põhiprobleemide läbitöötamine;

sotsialistlike majandusvormide loomine; Nõukogudemaa industrialiseerimine ja sotsialismi materiaalse tehnilise baasi loomine; põllumajanduse kollektiviseerimine ja masinate kasutamisele rajatud sotsialistliku suurmaapidamise loomine; ekspluataatorlike klasside likvideerimine ja inimeste ekspluateerimise hävitamine; varem mahajäänud rahvuste üleminek sotsialismile kapitalistlikku arenemisstaadiumi vahele jättes;

riikide omavahelistes suhetes Nõukogude rahva ja kogu maailma töörahva huvidele vastavate uute printsiipide väljatöötamine; rahuarmastava välispoliitika — erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitika — järjekindel elluviimine; sotsialistliku riigi kaitsevõime kindlustamine ja suurendamine; sotsialistliku maailmasüsteemi riikide koostöö kindlustamine ja laiendamine;

sotsialistliku ideoloogia juurdumine ja marksistlik-leninliku teadusliku maailmavaate võit; kultuurirevolutsiooni läbiviimine; sotsialistliku teaduse õitseng, rahva hulgast võrsunud uue haritlaskonna arvurikka kaadri ettevalmistamine; uue inimese kasvatamine kommunismi vaimus;

Kommunistliku Partei muutmine ekspluataatorlikku korda kukutavast jõust uut, kommunistlikku ühiskonda ehitavaks jõuks; partei juhtiva osa elluviimine proletariaadi diktatuuri süsteemis; partei ühtsuse tugevdamine marksismi-leninismi alusel; siseparteilise demokraatia arendamine; kaadri ja partei kõigi liikmete kasvatamine ja ideeline karastamine; järjest tihedamate sidemete loomine vennalike kommunistlike ja töölisparteidega marksismi-leninismi printsiipide alusel.

Kõik see on teoreetiliselt igati läbi töötatud ja praktikas kontrollitud ning võitluses sotsialismi eest võivad seda nüüd kasutada mitmesuguste maade erineval ühiskondliku arenemise astmel olevad rahvad, muidugi mõista iga maa rahvuslikke iseärasusi arvestades.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, asudes tööliskiassi ja rahvahulkade eesotsas ning tuginedes ühiskonna arenemise objektiivsetele seaduspärasustele, on niisiis oma teoreetilise tegevuse ja praktilise võitluse tulemusena andnud inimkonnale ajaloo esimese sotsialistliku ühiskonna ja ühtlasi sotsialismi ülesehitamise õpetuse, mis on kogemuste najal läbi proovitud.

NLKP juhtimisel on Nõukogude rahvas ja tema relvastatud jõud kaitsnud oma sotsialistliku kodumaa vabadust ja sõltumatust.

Ühtlasi on Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, ustavana proletaarse internatsionalismi põhimõttele, järjekindlalt täitnud oma kohustusi teiste maade tööliskassi ja rahvaste vabadusliikumise suhtes, on teinud kõik, mis võimalik, sotsialismi ideede võidulepääsemiseks. Hitlerismivastase koalitsiooni võit Teises maailmasõjas ja rahvaste päästmine fašismi ikkest on otsustaval määral Nõukogude Liidu teene. Partei juhtimisel toetas Nõukogude rahvas Kagu- ja Kesk-Euroopa, samuti Hiina, Korea ja Vietnami rahvaste võitlust saksa ja jaapani okupatsiooni vastu ning abistas neid hiljem rahvademokraatliku korra loomisel ja kindlustamisel.

Tööliskassi võit ekspluataatorlike klasside üle ning sotsialismi teele asunud riikide ühised jõupingutused ja vennalik koostöö on rajanud sotsialismi maailmasüsteemi, mis hõlmab üht kolmandikku inimkonnast. Sotsialismi maailmasüsteemi edasine tugevdamine ja õitseng on suur ajalooline ülesanne, mille täitmisel Kommunistlik Partei, kes juhib sotsialismi süsteemi põhituuma — Nõukogude Liitu —, ei säästa oma jõudu. Kommunistlik Partei on rahu ja kõigi maade rahvaste sõpruse lipukandjaks.

Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile on olnud ja on teenäitajaks revolutsiooniline marksismi-leninismi teooria. Partei on kaitsnud marksismi teooriat nii avalike vaenlaste kui ka selle teooria varjatud vaenlaste, s. o. igasuguste oportunistide kallalekippumiste eest, ja on seda teooriat edasi arendanud. Kommunistliku Partei rajaja Vladimir Iljitš Lenin rikastas igakülgselt Marxi ja Engelsi õpetust ning tõstis selle uuele, kõrgemale astmele. Leninism on marksismi jätk ja arendus, imperialismi ja proletaarsete revolutsioonide ajastu, NSV Liidus sotsialismi ja kommunismi ehitamise ajastu, sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise ja arenemise, inimühiskonna kapitalismilt kommunismile ülemineku ajastu marksism.

Marksismi-leninismi lipu all on läbi viidud Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, üles ehitatud sotsialistlik ühiskond ja rajatud sotsialismi maailmasüsteem. Marksismi-leninismi lipu all võitlevad kõigi maailma maade tööliste ja töörahva paljudesse miljonitesse ulatuvad hulgad.

Marxi, Engelsi, Lenini ustavad õpilased ja järelkäijad on kaitsnud ja kaitsevad nende suurt õpetust, on arendanud ja arendavad seda edasi vastavalt tänapäeva uutele sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise eest võitlemise tingimustele, rahvusvahelise proletariaadi huvide ja rahvaste rahvusliku vabaduse eest võitlemise tingimustele.

Vene revolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise käigus pidas Kommunistlik Partei visa ja leppimatut võitlust Venemaal tegutsenud vaenulike poliitiliste parteide ja rühmade vastu — «ökonomistide» vastu, menševike vastu, kes olid Venemaa töölisliikumises rahvusvahelise oportunismi peamisteks esindajateks, esseeride, anarhistide, samuti monarhistide, kadettide ja kodanlik-natsionalistlike parteide vastu. Töölisklass ja rahvahulgad, kontrollinud kõiki poliitilisi parteisid praktiliste kogemuste najal, jõudsid lõplikult veendumusele, et nende huvide tõeliseks kaitsjaks ja nende juhiks on Kommunistlik Partei.

Partei enese ridades tuli leninlastel pika aja jooksul ägedat võitlust pidada mitmesuguste leninismivastaste rühmitustega — trotskistidega, «töölisopositsiooniga», «demokraatliku tsentralismi» rühmaga, trotskistide ja zinovjevlaste blokiga, parempoolsete oportunistidega, natsionalistlike rühmitustega ja teiste vaenulike elementidega.

Poliitiline võit kõigi vaenulike parteide ja leninismivastaste rühmituste üle ning nende ideeline purukslöömine olid tingimuseks, ilma milleta oleks olnud võimatu sotsialistliku revolutsiooni võit ja NSV Liidus sotsialismi ülesehitamine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu jaguneb kaheks põhiliseks perioodiks. Esimene periood — partei võitlus tsaari-isevalitsuse ja kapitalismi kukutamise eest, proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. Teine periood — partei võimul, partei võitlus Nõukogude Liidus sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise eest. Vastavalt neile perioodidele muutusid partei ülesanded, muutus tema strateegia ja taktika, muutusid tema tegevuse organisatsioonilised vormid.

NLKP ajalugu, tema kuulsusrikast võitlusteed tundma õppides, marksismi-leninismi teooriat tundma õppides õpivad töötajad tundma ühiskonna arenemise seadusi, klassivõitluse seadusi ja revolutsiooni liikumapanevaid jõude, õpivad tundma sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise, kommunismi ülesehitamise seadusi.

Partei ajaloo tundmaõppimine kutsub kommunistides ja kõigis nõukogude inimestes esile õigustatud uhkust oma kuulsusrikka partei üle, tema maailma-ajaloolise tähtsusega võitude üle, äratab neis soovi kõigis asjus oma partei, oma kodumaa vääriliseks saada, aitab partei rikkalikke kogemusi uute ülesannete lahendamiseks ära kasutada, äratab loovat energiat kommunismi ülesehitamiseks.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on saavutanud sotsialismi

maailma-ajaloolise tähtsusega võite kapitalismi üle, on kõigutanud maailma imperialistliku süsteemi põhialuseid ja kindlustanud marksismi-leninismi võidukäigu. Välismaa kommunistides kutsub NLKP ajalugu esile õigustatud uhkust oma võidurikka vennaspartei üle, partei ajalugu kinnitab kogu maailma töörahva usku sotsialismi võidusse. Partei ajaloo tundmaõppimine aitab omandada marksismi-leninismi, aitab omandada ekspluataatorite ikke kukutamise ja kommunismi ülesehitamise eest võitlemise kogemusi.

Käesolevas raamatus on lühidalt esitatud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu.

TÖÖLISLIIKUMISE ALGUS JA MARKSISMI LEVIMINE VENEMAAL

(Aastad 1883—1894)

1. Kapitalismi arenemine ja rahvahulkade olukord Venemaal XIX sajandi teisel poolel

Tsaari-Venemaa kuulus Euroopa mahajäänumate maade hulka. Kapitalism hakkas siin võrdlemisi hilja arenema. Veel XIX sajandi keskel valitses Venemaal pärisorjuslik kord, talupoega võis müüa ja osta kui looma, kui asja. Pärisorjade sunniviisilise töö viljakus oli madal ja niisugusele tööle rajatud põllumajandus väga mahajäänud. Ka tööstus ei saanud täiel määral kasvada, sest ta vajas vaba töötajõudu ja siseturgu. Kapitalistliku kaubatootmise arenemine nõudis pärisorjuse kaotamist, kuid feodaalmõisnikud avaldasid sellele visa vastupanu.

Pärisorjusliku korra roiskumine ja tema kahjulik mõju Venemaa arenemisele andsid end üha rohkem tunda. Eriti kujukalt näitas seda Krimmi sõda (1853—1856). Majandusliku paratamatuse ja järjest kasvavate talurahvarahutuste survel oli tsaarivalitsus sunnitud 1861. aastal pärisorjuse kaotama.

Pärast pärisorjuse kaotamist hakkas Venemaal kapitalism õige kiiresti arenema, eestkätt tööstuse alal. Vabrikute ja tehaste arv suurenes aastail 1866—1890 rohkem kui kahekordseks, 2,5—3 tuhandelt 6 tuhandeni. Järk-järgult hakkas masin käsitsitööd välja tõrjuma. Tekkisid tolle aja kohta hiiglasuured vabrikud ja tehased, kus kasutati masinaid ning töötasid tuhanded töölised. Üle 100 töölisega suurettevõtteid oli 1890. aastaks vähem kui 7 protsenti ettevõtete üldarvust, kuid nad andsid üle poole kogu tööstustoodangust. Raudteede kogupikkus suurenes rohkem kui seitsmekordseks, 4000 kilomeetrilt 29 000 kilomeetrini. Kiiresti kasvasid suured linnad kui majanduse, poliitilise elu ja kultuuri keskused. Tekkisid uued tööstusrajoonid, nagu Donetsi bassein ja Bakuu naftapiirkond. Kõik need muutused leidsid aset veerandsaja aasta jooksul, ühe põlvkonna silme all.

Kapitalismi arenemine kutsus elanikkonna klassikoosseisus esile põhjalikud muutused. Pärisorjuslikul Venemaal oli kaks põhilist klassi — mõisnikud ja talupojad. Kapitalismi arenemisega tulid ühiskondliku elu areenile kodanlus ja proletariaat. Kodanlus, kes

oli hakanud tekkima juba pärisorjuse ajal, kasvas nüüd kiiresti, rikastus ning muutus suureks majanduslikuks jõuks.

Koos kapitalistliku suurtööstuse tekkimise ja arenemisega tekkis ja kasvas ka kaasaegne tööstusproletariaat. Ainuüksi suurtes vabrikutes ja tehastes, mäetööstuses ning raudteedel oli 1890. aastal 1 432 000 töölist, s. o. kaks korda rohkem kui 1865. aastal. Ligi pooled tööstustöölised (48 protsenti) olid koondatud üle 500 töölisega suurettevõtetesse. Palgatööliste hiiglaarmee põhilise osa moodustasid vabrikutöölised. V. I. Lenini arvutuste järgi oli Venemaal XIX sajandi lõpuks tööstuses, raudteedel, põllumajanduses, ehitus- ja metsatöödel, mullatöödel jne. kokku umbes 10 miljonit palgatöölist.

Masinalise suurtööstuse ja tööstusproletariaadi tekkimine oli progressiivne nähtus. Kuid Venemaa muutumine kapitalistlikuks maaks toimus, nagu kõikjal, töörahva senisest suurema ekspluateerimise abil. Vabrikute ja tehaste arenemist, raudteede ehitamist ja tööliste hulga suurenemist näitavate arvude tagant vaatasid välja rahva viletsus, tema pisarad ja veri. Veel raskemaks tegi rahvahulkade olukorra asjaolu, et kapitalistlik ekspluateerimine oli ühendatud pärisorjusliku rõhumise jäänustega.

Pärisorjuse kaotamine viidi läbi mõisnike eesõiguste ja võimu säilitamise huvides. «Vabastamisel» riisuti talupojad kõige häbematumal kombel paljaks. Rohkem kui ühe viiendiku paremat maad sellest, mida talupojad varem olid harinud, lõikasid mõisnikud ära enda kasuks. Äravõetud maad hakkasid talupojad nimetama «äralõigeteks» («отрезки»). Ülejäänud maad sundisid tsaarivõimud talupoegi pöörase hinna eest välja ostma. Pole ime, et talupojad vastasid «vabastamisele» hulgaliste väljaastumistega, mis tsaarivõimude poolt jõhkralt maha suruti. Ligi poole sajandi vältel pärast «vabastamist» pidid talupojad oma higi ja verega niisutatud maa eest mõisnikele lunaraha maksma. Alles revolutsiooni survel kaotas tsaarivalitsus 1907. aastal väljaostumaksud.

Määratu suured maa-alad ja võim jäid endiselt mõisnike kätte. Esimene ja kõige suurem mõisnik oli tsaar. Ainuüksi tsaariperekonnal oli Euroopa-Venemaal 7 miljonit tiinu maad, s. o. rohkem kui poolel miljonil talupojaperekonnal. 70-ndate aastate lõpul kuulus eramaade kogupindalast — 91,5 miljonist tiinust — aadlisoost mõisnikele üle 73 miljoni tiinu. Mõisnike suurmaavaldus oli poolpärisorjusliku ekspluateerimise aluseks. Talupojad olid sunnitud mõisnikelt maad rentima orjastavail tingimustel: oma tööriistade ja hobustega pidid nad mõisniku maad harima või poole viljasaagist mõisnikule ära andma. «Teorent» («отработки»), «pooleterarent» (работа «исполу») ja väljaostumaksud tähendasid, et maal oli säilinud olulisi pärisorjuse jäänuseid.

Kapitalism arenes peale linna ka maal. Talumajandus muutus naturaalmajandusest üha rohkem kaubamajanduseks ja langes üha rohkem turu mõju alla. Arenes konkurents, maa rentimine ja ostmine võtsid järjest suurema ulatuse, põllumajanduslik tootmine koondus üha rohkem jõukamate peremeeste kätte. Kapitalismi mõjul

edenes talurahva kihinemine kulakuteks (maakodanluseks) ja kehvikuteks (maaproletaarlasteks ja poolproletaarlasteks, nagu V. I. Lenin neid nimetas). XIX sajandi lõpuks oli 10 miljonist taluperest kehvikuid umbes 6,5 miljonit, keskmikke 2 miljonit ja kulakuid 1,5 miljonit peret.

Mõisnikud ja kulakud orjastasid talupoegi, sundides neid viletsuses vaevlema, mis tõi kaasa enneaegse surma. Ikaldus ja nälg olid külas sagedaseks nähtuseks. 1891. aastal haaras hirmus näljahäda ligi 40 miljonit talupoega. Puudus sundis talupoegi kodukülast lahkuma ja mujalt teenistust otsima. 90. aastate lõpuks oli niisuguseid talupoegi tohutu palju: 5—6 miljonit inimest lahkus igal aastal külast. Suur osa neist jäi pidevalt elama linnadesse, vabrikute ja tehaste juurde. Neist said töölised.

Ränk oli talupoja saatus. Uskumatult rasketes oludes elasid ka töölised, kes olid täielikult kapitalisti ja tsaarivalitsuse ametivõimude meelevalla all. Töö- ja palgatingimused olid väga rasked. Tööpäev kestis 12—13 tundi, riidevabrikutes aga ulatus 15—16 tunnini. Puudus igasugune töökaitse. Palgad olid äärmiselt väiksed. Palgast jätkus hädavaevalt kasina toidu jaoks. Kuid sedagi närust palka kärbiti mitmel viisil. Palga arvestamisel töölisi peteti, palka ei makstud kindlal tähtpäeval, vaid peremehe äranägemisel. Töölised olid sunnitud vabrikupoest toiduaineid võlgu ostma ja alaväärtusliku kauba eest hingehinda maksma. Eriti kurnavad olid töölistele trahvid. Need moodustasid sageli kolmandiku, teinekord aga ka 40 protsenti palgast, ja neid määrati igal võimalikul juhul. Laialt kasutati naiste ja laste tööd. Tööd tegid nad niisama palju kui meestöölised, palka said aga märksa vähem.

Suurem osa töölistest elas vabrikukasarmutes, kahe- või kolmekordsete naridega ühistes «magamistubades». Väikestesse toapugerikkudesse oli tuubitud 3—4 perekonda, igasse nurka üks. Kaevurid elasid tavaliselt hüttides või muldonnides. Ränk töö ja äärmiselt vilets elu kutsusid esile haiguste massilise levimise, tõid endaga kaasa tööliste kiire väljakurnamise ja enneaegse surma, samuti kõrge suremuse laste hulgas.

Teravalt andsid pärisorjuse jäänused end tunda Venemaa ühiskondlikus ja poliitilises elus. Oma poliitilise korra poolest oli Venemaa piiramatu monarhia, s. o. võim kuulus seal tervenisti ja jagamatult tsaarile, kes oma äranägemisel andis seadusi, pani ametisse ministreid ja riigiametnikke, kogus ja kulutas rahva raha, ilma et ta oleks pidanud kellelegi aru andma. Tegelikult oli tsaarimonarhia feodaalmõisnike diktatuur. Feodaalmõisnikel olid kõik poliitilised õigused ja igasugused privileegid, kõik tähtsamad ametikohad riigis olid nende käes, nad said rahva rahast määratu suuri abirahasid. Tsaarivalitsus toetas suurte vabrikute ja tehaste omanikke, suuri rahamehi ja tööstureid. Rahval ei olnud Venemaal mitte mingisuguseid poliitilisi õigusi. Ei olnud lubatud vabalt kokku tulla, oma arvamist avaldada ja nõudmisi esitada, vabalt asutada ühinguid ja organisatsioone, vabalt välja anda ajalehti, ajakirju, raamatuid. Rohke-

arvuline armee sandarmeid, nuhke, vangivalvureid, kardavoisid, strasnikuid, uräädnikuid, ispravnikuid ja zemski natšalnikuid* kaitses tsaari, mõisnikke ja kapitaliste rahva eest.

Tsaarivalitsus kartis, et vaimuvalgus teeb rahva sõnakuulmatuks. Sellepärast hoidis ta rahvast pimeduses ja harimatuses. Rahvahariduse ministeerium oli tegelikult rahva teadvuse pimestamise organ. Koolide vajadusteks anti vaid krosse: aastas kulutati kõigest 80 kopikat inimese peale. «Köögitüdrukute lapsi», nagu tööliste ja talupoegade lapsi põlastavalt nimetati, ei lastud keskkooli ja kõrgematesse õppeasutustesse. Peaaegu neli viiendikku Venemaa elanikkonnast oli kirjaoskamatu. Tsarism hoidis rahvast peale ainelise viletsuse ka vaimupimeduses.

Tsaari-Venemaa oli rahvaste vangla. Venemaal valitsevas rahvuslikus rõhumises olid süüdi ekspluataatorlikud klassid ja tsarism kogu oma riigiaparaadiga. Mittevene rahvastel, kes moodustasid elanikkonnast 57 protsenti, s. o. enamuse, polnud mitte mingisuguseid õigusi, neile said osaks arvutud alandused ja mõnitused. Nad olid jäetud tsaarivalitsuse ametnike omavoli meelevalda. Mittevene rahvaste rahvuslik kultuur sai jõhkra tagakiusamise osaliseks. Paljudel rahvastel oli ajalehtede ja raamatute väljaandmine ning laste õpetamine emakeeles keelatud. Idapoolsete piirkondade elanikud olid täiesti kirjaoskamatud. Tsaarivalitsus õhutas sihilikult rahvuslikku vihavaenu, nimetas mittevene rahvaid ametlikult «muulasteks», püüdis nende kui alama rassi suhtes venelastes põlgust kasvatada. Tsaarivõimud ässitasid üht rahvast üles teise vastu, organiseerisid juudipogromme, armeenlaste ja aserbaidžaanlaste omavahelisi tapatalguid. Tsarism oli mittevene rahvaste timukas ja piinaja.

Pärisorjuse jäänused pidurdasid Venemaa arenemist. XIX sajandi lõpul tegeles ligikaudu viis kuuendikku elanikkonnast põllumajandusega. Venemaal oli ülekaalus vähetootlik väiketalumajandus. Vaatamata kapitalismi arenemisele jäi Venemaa majanduslikult mahajäänud agraarmaaks.

1897. aasta rahvaloenduse andmed annavad ligikaudse ettekujutuse tolleaegse Venemaa klassikoosseisust. Kokku oli Venemaal 125,6 miljonit elanikku. Rahvastiku põhimassi moodustasid talupojad; kaks kolmandikku neist olid kehvikud. Ligi ühe viiendiku elanikkonnast moodustasid töölised koos oma perekondadega. Ligikaudu niisama palju oli jõukatesse kihtidesse kuuluvaid isikuid — kulakuid, väikeettevõtete omanikke, kodanlikke haritlasi, riigiametnikke jt. Umbes kaks protsenti oli suurkodanlasi, mõisnikke ja kõrgemaid riigiametnikke.

Töörahva hulgad — töölised, kehvtalurahvas, keskmikud, käsitöölised — moodustasid umbes neli viiendikku elanikkonnast. Ja seda rahva valdavat enamikku rõhus ning orjastas käputäis mõisnikke ja kapitaliste, kelle truuks kaitsjaks oli tsaarivalitsus. Miljo-

* Zemski natšalnikule kuulus tsaarlajal administratiiv- ja politseivõim tavaliselt maakonna ulatusega territooriumil. Allus kubernerile. T õ l k.

nid varata ja orjastatud tööinimesed linnas ja maal kujutasid endast määratu suurt revolutsioonilist jõudu. Kuid seda jõudu oli tarvis organiseerida ja poliitiliselt valgustada, oli tarvis talle selgeks teha tema huvid ja rõhumisest vabanemise eest võitlemise viisid, oli tarvis koondada ta tööliskiassi ümber.

Pärisorjuse kaotamine ei kõrvaldanud vastuolusid talupoegade ja mõisnike vahel, vaid tõi juurde uued klassivastuolud, nimelt vastuolud tööliste ja kapitalistide vahel. Kapitalismi arenemine Venemaal ajas kõik klassivastuolud veel teravamaks. Töörahva hulgad kannatasid nii kapitalistliku ekspluateerimise kui ka pärisorjusliku rõhumise jäänuste all. Rahva ja kogu ühiskonna arenemise huvid nõudsid kõigepealt pärisorjuse jäänuste kaotamist, tsaari-isevalitsuse kukutamist.

XIX sajandi lõpul ei olnud Venemaa enam see, mis ta oli olnud kuni 1861. aastani. Tol ajal toimunud protsesse iseloomustas V. I. Lenin järgmiselt:

> «Pärisorjusliku Venemaa asemele astus kapitalistlik Venemaa. Pärisorjusliku talupoja asemele, kes oli paikne, maha rõhutud, oma küla külge kasvanud, kes uskus pappe ja kartis «ülemust», kasvas uus talupoegade põlvkond, kes oli käinud rändtööl, linnades, kes oli hulkurielu ja palgatöö kibedatest kogemustest üht-teist õppinud. Suurtes linnades, vabrikutes ja tehastes järjest suurenes tööliste arv. Järk-järgult hakkasid kujunema tööliste ühingud ühiseks võitluseks kapitalistide ja valitsuse vastu. Pidades seda võitlust, aitas vene tööliskiass talurahva miljonitel tõusta, endid sirgu ajada, heita enestelt pärisorjade harjumused» (Teosed, 17. kd., lk. 65).

Nende protsesside tagajärjel sai Venemaal hoogu revolutsiooniline liikumine.

2. Revolutsioonilised demokraadid ja narodnikud. Esimesed töölisorganisatsioonid

Venemaa revolutsioonilisel liikumisel on sündmusterikas kangelaslik ajalugu. Pärisorjuslik rõhumine, mis sundis rahvale peale ränga töö ja viletsuse, mis surus Venemaal kammitsasse kõik elava ja elujõulise, tekitas rahvahulkades rahulolematust ja protestimeeleolusid. Need meeleolud murdsid endale teed mässude ja rahutuste näol. Revolutsiooniline mõte Venemaal tärkas talurahva hulkade võitluses pärisorjuse vastu. Juba pärisorjuse ajal, XIX sajandi 40.—50. aastail, kasvasid sündmusrikkal klassivõitluse pinnal üles niisugused suured revolutsioonilised demokraadid, nagu V. G. Belinski, A. I. Herzen, N. A. Dobroljubov ja N. G. Tšernõševski. Kogu nende tegevuse iseloomulikuks jooneks oli kõigi Venemaa ühiskondlikus elus esinevate pärisorjuse nähtuste sügav vihkamine ja Venemaa progressiivse arenemise tuline kaitsmine. Nad võitlesid ennastsalgavalt rahva huvide eest ning etendasid väljapaistvat osa Venemaa rah-

vaste vabadusliikumises. Eriti suurt mõju XIX sajandi teise poole eesrindlikele vene inimestele avaldas N. G. Tšernõševski — Venemaa revolutsiooniliste demokraatide juht, marksismieelse ajajärgu kõige väljapaistvam revolutsiooniline mõtleja.

Revolutsioonilised demokraadid otsisid visalt ja sihikindlalt õiget teooriat kui rahva isevalitsusest ja ekspluateerimisest vabastamise tööriista. Õigusega pidasid nad rahvast ühiskonna arenemise peamiseks kandvaks jõuks. Kuid nad ei näinud ega võinudki veel näha seda ajaloolist osa, mida etendab töölisklass, kes suudab ühiskonna ümber kujundada.

Revolutsioonilised demokraadid olid talurahvarevolutsiooni ideoloogid. Nende vaadetes sulasid võitlev demokratism ja utopistlik sotsialism üheks lahutamatuks tervikuks. Igal pool Euroopas sünnitas protest sotsiaalse rõhumise vastu kõigepealt utoopilisi sotsialistlikke õpetusi. Utopistlikud sotsialistid mõistsid kapitalismi hukka ja unistasid paremast ühiskonnakorrast, kuid ei suutnud näidata tõelist väljapääsu, sest nad ei näinud seda ühiskondlikku jõudu, kellest võib saada uue ühiskonna looja, niisuguse ühiskonna looja, kus ei ole inimeste ekspluateerimist. Erinevalt Lääne-Euroopa utopistidest olid Vene utopistlikud sotsialistid arvamisel, et Venemaa saab ümber kujundada talurahvarevolutsiooni abil, nende unistuseks oli sotsialismile üleminek külakogukonna kaudu. Enne revolutsiooni Venemaal eksisteerinud külakogukonna iseloomulikuks jooneks oli ühine maavaldus. Iga pere sai maa ajutiseks kasutamiseks; aeg-ajalt viidi läbi võrdsustavaid maa ümberjaotusi. Seda külakogukonda pidasid utopistlikud sotsialistid ekslikult sotsialismi algeoks.

Pärast pärisorjuse kaotamist sai revolutsiooniline liikumine Venemaal uut hoogu. 70. aastail olid selles liikumises valitseval kohal narodnikud. Nimetus «narodnikud» on seotud sellega, et revolutsiooniliselt meelestatud eesrindlikud haritlased, eriti koolinoored ja üliõpilased, «läksid rahva sekka»*, maale, lootes talupoegi viia revolutsioonile tsaari-isevalitsuse vastu. Revolutsiooniline narodniklus oli laialdane ühiskondlik liikumine. Selles oli mitmesuguseid voole ja varjundeid. Põhiliste suundade esindajaiks olid M. A. Bakunin, P. L. Lavrov, P. N. Tkatšov. Kuid Venemaa arenemise küsimuses olid kõik narodnikud ühesugusel seisukohal. Nad olid talurahvademokraatia ideoloogid, nad uskusid, et Venemaa elukord on midagi erilist, nad pidasid kogukonda Venemaa sotsialistliku arenemise lähtepunktiks. Siit tuli nende usk sellesse, et Venemaal on võimalik sotsialistlik talurahvarevolutsioon. Ja see innustas neid, viis nad kangelaslikku ja ennastsalgavasse võitlusse tsaari-isevalitsuse vastu, feodaalse rõhumise vastu. Narodnikute hulgas oli niisuguseid väljapaistvaid revolutsionääre, nagu A. I. Željabov, I. N. Mõškin, S. L. Perovskaja. Tsaristlikud timukad õiendasid revolutsiooniliste narodnikutega halastamatult arveid — poosid neid üles, heitsid vanglate piinakambritesse, vaevasid sunnitööl. Mõned revolutsiooni-

* «Rahva sekka» — vene keeles «в народ». T õ l k.

lised narodnikud, kuigi nad ei mõistnud proletariaadi ajaloolist missiooni, alustasid esimestena Venemaa vabadusliikumise ajaloos tööd vabrikutööliste hulgas. V. I. Lenin näitas narodnikluse komplitseeritud, vastuolulist iseloomu ja hindas kõrgelt tema revolutsioonilist, talupoeglikku demokratismi, tema üleskutset revolutsioonile.

70. aastate narodniklus etendas Venemaa revolutsioonilise liikumise arenemises tähtsat osa. Kuid võitlusviis, mille narodnikud olid valinud, ja eriti teooria, millele nad tuginesid, olid täiesti väärad. Narodnikud olid küll revolutsiooniliste demokraatide mõju all, kuid paljudes küsimustes tähendasid nende seisukohad tagasiminekut. Narodnikute vaated olid kaugel materialistlikest seisukohtadest, nad idealiseerisid talupoega, rahvahulkade ajaloolise osa küsimuses olid nad valeseisukohal. Eksiarvamused külakogukonna suhtes, mida nad pidasid Venemaa sotsialistliku arenemise allikaks, muutusid eriti kahjulikuks uutes ajaloo tingimustes, nimelt siis, kui Venemaal oli hakanud arenema kapitalism ning tekkinud tööstusproletariaat. Kuid narodnikud ei saanud uutest ajaloo tingimustest aru. Nad väitsid, et kapitalism on Venemaal «juhuslik nähtus», ja ei tunnistanud sellepärast tööliskiassi eesrindlikku, revolutsioonilist osa ühiskonna arenemises.

Elu näitas, et narodnikute kujutlused talupoja «kommunistlikest instinktidest» ei pea üldse paika. Talupojad suhtusid umbusklikult narodnikute propagandasse, mis oli kaugel talurahva huvidest. Tsaarivalitsus areteeris revolutsionääre sadade kaupa. «Rahva sekka mineku» äpardumine ei suutnud aga narodnikute illusioone otsekohe hajutada. 1876. aasta lõpul tekkis narodnikute organisatsioon «Zemlja i Volja» («Maa ja Vabadus»). Selle liikmed asutasid maal oma pooldajaist alalisi asundusi, lootes sellega talurahva usaldust võita ja teda revolutsioonile viia. Kuid ka see ei toonud narodnikutele edu. Vaidlused edasiste võitlusviiside ümber läksid aina ägedamaks. 1879. aastal «Zemlja i Volja» lõhenes. Väiksem osa narodnikutest jäi oma endistele seisukohtadele, nad ei tunnistanud vajalikuks võitlust poliitilise vabaduse eest ja arvasid, et niisugune võitlus on kasulik ainult kodanlusele. Nad jutlustasid kogu maa ja sealhulgas ka mõisnike maa ümberjaotamist talupoegade vahel ning asutasid organisatsiooni «Tšornõi Peredel»*.

Narodnikute enamik ühines organisatsiooniks, mis võttis endale nimeks «Narodnaja Volja»**. See organisatsioon astus sammu edasi, asudes pidama poliitilist võitlust tsaari-isevalitsuse vastu. Kuid poliitilist võitlust ei mõistnud narodovoletsid*** kui rahvahulkade võitlust, vaid kui vandenõu, mille eesmärgiks oli tsaari-isevalitsuse kukutamine ja võimuhaaramine väiksearvulise revolutsionääride organisatsiooni abil. Võitlusvahendiks valisid nad individuaalse terrori, s. o. üksikute tsaarivõimu esindajate ja tsaari enda tapmise,

* Черный передел — omal ajal Venemaal levinud väljend, mille mõte oli maa üldine ümberjaotamine. T õ l k.

** Sõna воля tähendab vene keeles: vabadus, voli, tahe. T õ l k.

*** «Narodnaja Volja» organisatsiooni liikmed. T õ l k.

lootes valitsuse hirmutamise ja desorganiseerimisega võimu enda kätte võtta. «Narodnaja Volja» liikmed lähtusid sealjuures ekslikust teooriast, et on olemas aktiivsed «kangelased» ja passiivne «rahvamass». Selle teooria kohaselt teevad ajalugu üksikud väljapaistvad isikud, kellele mass, rahvas kuulekalt järele tuleb. Narodovoletsite taktika aheldas rahvahulkade aktiivsust ja sellega tekitasid nad revolutsioonilisele liikumisele kahju, mis vastavalt rahvahulkade võitluse edasiarenemisele hakkas ennast järjest rohkem tunda andma.

Narodniklus mõistis revolutsioonilise liikumise lüüasaamisele. Ebaõige teooria juhtis narodnikud eksiteele. Nad ei näinud ajaloolist jõudu, kellel seisis ees ülesanne juhtida rahvahulkade võitlust mõisnike ja kodanluse vastu ning viia see lõpule. Selleks jõuks oli tööliskласs.

Rööveksпluateerimine ja poliitiliste õiguste täielik puudumine kutsusid töölistes esile protesti. Juba 60. aastail esines rahutusi ja streike. Veel rohkem oli neid 70. aastail. Kümne aasta jooksul (1870—1879) oli mittetäielike andmete järgi 326 tööliste streiki ja rahutust. Esialgu olid need ainult meeleheitele viidud inimeste stiihilised väljaastumised; nendest osavõtjad püüdsid pääseda väljakannatamatust olukorrast, ilma et nad oleksid veel teadnud, mispärast nad viletsuses vaevlevad ja mille poole nad peavad püüdma.

Tööliste stiihiline võitlus kujutas endast algelist teadlikkuse avaldumise vormi: töölistes hakkas kaduma usk, et see kord, mis neid rõhub, on vankumatu, nad ei tahtnud enam kõike orjaliku alandlikkusega välja kannatada, nad hakkasid aimama, et rõhujate vastu on tarvis kollektiivselt välja astuda. Võitluse käigus hakkasid tööliste hulgast esile kerkima eesrindlikumad ja teadlikumad töölised. Nendest said revolutsionäärid.

Revolutsioonilises liikumises valitsesid tol ajal jagamatult narodnikud, ja töölised-revolutsionäärid sattusid nende mõju alla, liitusid nendega. Kuid eesrindlikud töölised õppisid hoolega. Kirglikult otsisid nad tööliste viletsa olukorra põhjusi ja nende vabastamise võimalusi. Neil oli juba mõningane ettekujutus I Internatsionaalist ja Euroopa töölisparteide tegevusest. Nende kätte hakkas jõudma esimesi Marxi ja Engelsi teoseid, mis olid tõlgitud vene keelde. Nad olid Pariisi Kommuuni kaasaeglased. Tööline-revolutsionäär mõtles hoolega järele vene proletaarlaste massiliste väljaastumiste kogemuste üle. Teda ei saanud enam rahuldada narodnikute õpetus, mille järgi töölised pidid revolutsioonis abistavat osa etendama. Eesrindlikud töölised püüdsid leida o m a võitlusteed, püüdsid luua i s e s e i s v a t organisatsiooni.

Esimeseks niisuguseks organisatsiooniks oli Lõuna-Venemaa Töölisühing, mis kujunes välja Odessas 1875. aastal. Tema organiseerijaks oli haritlane-revolutsionäär J. O. Zaslavski. Ühingusse kuulus ligi 200 töölist. Poolehoidjaid oli tal Doni-äärses Rostovis, Harkovis, Orjolis, Taganrogis. Ühing eksisteeris umbes aasta, siis hävitas selle tsaaripolitsei. Lõuna-Venemaa Töölisühing seadis oma

eesmärgiks «propageerida tööliste kapitali ja eesõigustatud klasside ikke alt vabastamise ideed», ühendada töölised «tulevaseks võitluseks kehtiva majandusliku ja poliitilise korra vastu». Ühingus andis end veel tunda narodnikluse mõju, näiteks otsuses organiseerida maal asundusi tööks talupoegade hulgas. Ühingu ajalooliseks teeneks oli see, et ta levitas töölisliikumises poliitilise võitluse ideed ja asutas proletariaadi iseseisva organisatsiooni.

70. aastate keskpaiku hakkasid ka Peterburi eesrindlikud töölised looma oma organisatsiooni, mis kujunes lõplikult välja 1878. aastal ja on tuntud Põhja-Venemaa Töölisühingu nime all. Tema organiseerijaiks olid väljapaistvad töölised-revolutsionäärid Viktor Obnorski ja Stepan Halturin. Selle ühingu tekkimine kujutas endast uut suurt sammu edasi töölisliikumise arenemises. Ühingu programmis oli antud proletariaadi rahvusvahelise klassisolidaarsuse idee, seal rõhutati, et ühing on «oma ülesannete poolest lähedalt seotud Lääne sotsiaaldemokraatliku parteiga». Ühingu eesmärgiks oli «Venemaal kehtiva poliitilise ja majandusliku korra kui äärmiselt ebaõiglase korra kukutamine». Lähemaks ülesandeks seadis ühing poliitilise vabaduse kättevõitmise. Ühingu programmis andis end veel tunda narodnikute mõju: külakogukonnas nägi ühing sotsialismi tegurit.

Põhja-Venemaa Töölisühingusse kuulus ligi 200 töölist. Ühing võttis osa mitmest streigist, trükkis lendlehti, andis võitlusele organiseeritud iseloomu. Tööliste hulgas oli ühingul suur autoriteet. Põhja-Venemaa Töölisühingu purustasid sandarmid aastail 1879—1880, kuid tema ideed jäid elama. «Niisiis, viimane sõna, töölised, jääb teile, teist oleneb suure tähtsusega ühingu saatus ja sotsiaalse revolutsiooni edu Venemaal» — see kirglik üleskutse ühingu programmis jõudis eesrindlike tööliste teadvusse.

Venemaa töölisklass hakkas järk-järgult üles seadma laialdasi poliitilisi ülesandeid. Võitluses kujunesid välja tema suurepärased revolutsioonilise võitleja omadused. Tööliste hulgast kerkisid esile väljapaistvad revolutsioonilised tegelased. Tähendusrikkalt kõlas kohtuprotsessil 1877. aastal Moskva kangru Pjotr Aleksejevi prohvetlik ennustus Venemaa töölisklassi ajaloolise osa kohta: «Kerkib üles miljonite tööliste lihaseline käsi ja variseb põrmu soldatitääkidele tuginev despotismi ike!» Tekkisid esimesed proletariaadi klassiorganisatsioonid. Kuid need olid alles esimesed töölisliikumise sammud iseseisval teel. Suure vaevaga vabanesid eesrindlikud töölised narodniklike ideede ballastist. Kujukaks näiteks selle kohta on S. Halturin, kes pärast Põhja-Venemaa Töölisühingu purustamist loobus süstemaatilisest tööst rahvahulkades ja asus isevalitsuse vastu võitlemiseks ebaõigele teele — individuaalse terrori teele. Proletaarne suund ei suutnud veel eralduda narodnikluse üldisest voolust.

Üldde mokraatlikust liikumisest eraldumiseks pidi töölisklass end teistele klassidele selgesti vastu seadma, i d e e l i s e ja p o l i i t i l i s e e n e s e m ä ä r a m i s e n i jõudma. Selleks pidi töölisliiku-

mine jagu saama narodnikute väikekodanlikust ideoloogiast ja omaks võtma marksismi, mis on tõeline proletariaadi ideoloogia.

XIX sajandi keskpaiku viisid proletariaadi suured õpetajad Marx ja Engels läbi suure revolutsioonilise pöörde teaduse alal. Marx ja Engels muutsid sotsialismi u t o o p i a s t t e a d u s e k s. Nad uurisid kapitalismi, avastasid kapitalismi arenemise seadused ja tõestasid teaduslikult, et ka kapitalism on ajalooliselt möödaminev nähtus, nagu seda oli temale eelnenud feodaalkord, et kapitalism ise valmistab ette oma hävingu tingimusi. Kapitalismi arenemisega käib kaasas tootmisvahendite kontsentratsioon: suurettevõtted tõrjuvad kogu aeg välja ning neelavad väikseid ja keskmisi ettevõtteid. Töö ja tootmine muutuvad oma iseloomult järjest ühiskondlikumaks, kuid ühise töö produkti omastab käputäis kapitaliste, sest neile kuuluvad tootmisvahendid. Seega loob kapitalism ise sotsialismi elluviimise materiaalse tingimuse — suurtootmise. Kapitalistliku tootmisviisi asendamiseks sotsialistliku tootmisviisiga peavad tootmisvahendid kapitalistide klassi eraomandist kogu ühiskonna omandiks saama.

Kuid valitsevad ekspluataatorlikud klassid ei loobu oma omandist, eesõigustest ja võimust vabatahtlikult. On vaja ühiskondlikku jõudu, mis suudaks vana, ekspluataatorliku ühiskonna minema pühkida ja luua uue ühiskonna, kus ei ole ekspluateerimist. Niisuguseks ühiskondlikuks jõuks on p r o l e t a r i a a t — kaasaegsete tööliste klass. Marx ja Engels põhjendasid teaduslikult, et töölisklassi maailma-ajalooliseks missiooniks on olla kapitalismi hauakaevaja ja uue, kommunistliku ühiskonna looja. Kapitalism ise sünnitab proletaarlasi — inimesi, kellel puuduvad tootmisvahendid ja kes selleks, et elada, on sunnitud müüma oma tööjõudu. Proletariaat kasvab ja areneb sedamööda, kuidas kasvab kapital. Töörahva üldise massiga võrreldes on proletariaat kapitalistlikus ühiskonnas erilises seisundis. Töölisklassi eraomanduses ei ole tootmisvahendeid, ta ei ole mingil viisil huvitatud ekspluateerimisele rajatud ühiskonna säilimisest, tal ei ole revolutsioonis midagi kaotada peale oma ahelate. Ühine töö suurte linnade suurtes vabrikutes ja tehastes ühendab tööliste hulki, distsiplineerib ja liidab neid, õpetab ühiselt tegutsema. Igal sammul põrkavad töölised kokku oma peamise vaenlasega — kapitalistide klassiga. Võitlus tööliste ja kapitalistide vahel läheb aina teravamaks. Proletariaat kui kapitalistliku ühiskonna kõige rõhutum klass on huvitatud kogu ühiskonna põhjalikust ümberkujundamisest, eraomanduse, viletsuse ja rõhumise täielikust kaotamisest. Ta ei saa ennast vabastada, kui ta ka kõiki muid töörahva hulki igasugusest ekspluateerimisest ei vabasta. Sellepärast on proletariaat kõige revolutsioonilisem, kõige eesrindlikum klass.

Marx ja Engels tõestasid teaduslikult, et kapitalistliku ühiskonna arenemine ja klassivõitlus selles ühiskonnas viivad paratamatult kapitalismi kokkuvarisemisele ja proletariaadi võidule. See võit saavutatakse otsustavas ja leppimatus võitluses kapitalismi vastu. Et muuta kapitalistlik omandus ühiskondlikuks omanduseks ning

asendada kapitalistlikud tootmissuhted sotsialistlike tootmissuhetega, peab töölisklass kõigi rõhutute eesotsas sammudes toime panema sotsialistliku revolutsiooni ja kehtestama oma poliitilise võimu — *proletariaadi diktatuuri*, et maha suruda ekspluataatorite vastupanu ja luua uus, klassideta, kommunistlik ühiskond.

Marx ja Engels õpetasid, et töölisklassi jõud seisab tema organiseerituses ja teadlikkuses, selges arusaamises oma eesmärkidest ja ülesannetest, võitluse viisidest ja vahenditest. Selleks et võita, peab töölisliikumine olema relvastatud teadusliku sotsialismi teooriaga. Seega tõestasid Marx ja Engels, et sotsialism on vaja ühendada töölisliikumisega, sest ainult niisuguse ühendamise korral muutub tööliste klassivõitlus proletariaadi teadlikuks võitluseks, mille eesmärgiks on proletariaadi vabastamine kapitalistlikust ekspluateerimisest. Sotsialismi ühendamise töölisliikumisega teostab *töölisklassi partei*, kes ei väljenda üksikute töölisrühmade huvisid elukutsete või rahvuste kaupa, vaid kogu proletariaadi ühiseid huve. Partei peab töölisliikumisele kätte näitama selle liikumise poliitilised ülesanded ja lõppeesmärgi. Kapitalismi kukutamiseks ja kommunismi ülesehitamiseks peab proletariaadil järelikult olema oma *iseseisev partei — kommunistlik partei*.

Marksism oli mõjuvõimsaks jõuks Lääne-Euroopa 70. aastate töölisliikumises. Teatavat mõju avaldas see ka revolutsioonilisele liikumisele Venemaal. Teadusliku kommunismi loojad Marx ja Engels pidasid sidet paljude vene revolutsionääridega. Raugematu huviga jälgisid nad Venemaad, olid sügavalt veendunud eelseisva Vene revolutsiooni ülemaailmses tähtsuses ja õppisid vene keelt, et paremini tunda Venemaad ja vene rahvast. Marx ja Engels andsid narodnikute õpetusele esimesed hoobid. Oma artiklis «Ühiskondlikest suhetest Venemaal», mis on kirjutatud tihedas koostöös Marxiga, kritiseeris Engels narodnikluse peamisi «alustugesid» — kujutlust, et Venemaa areneb mingit erilist teed mööda ja et kapitalism seal ei arene, külakogukonna idealiseerimist, eelseisva Vene revolutsiooni kodanliku iseloomu mittemõistmist.

Üksikute Marxi ja Engelsi teostega hakkasid eesrindlikud vene inimesed tutvuma juba aastail 1840—1850. Kuid marksismi rajajate teoste levimine Venemaa revolutsioonilistes ringkondades sai alguse 70. aastail. Eriline tähtsus oli asjaolul, et 1872. aastal anti vene keeles legaalselt välja K. Marxi peateose «Kapital» esimene köide. See väljaanne oli üldse esimene selle teose tõlge kogu maailmas.

> «... vene sotsialistidele», kirjutas Lenin, «sai peaaegu kohe pärast «Kapitali» ilmumist peamiseks teoreetiliseks küsimuseks küsimus «kapitalismi saatusest Venemaal»; selle küsimuse ümber koondusid kõige ägedamad vaidlused, sellest sõltuvalt otsustati kõige tähtsamaid programmilisi teese» (Teosed, 1. kd., lk. 237).

Niisiis juba sel ajal, kui narodniklus revolutsioonilises liikumises ainuvalitsevaks vooluks oli, valmistas kogu revolutsioonilise mõtte

ja töölisliikumise arenemise käik pinda marksismi jõudmiseks Venemaale. Marksismi levimiseks, veel enam aga selleks, et marksism Venemaa revolutsioonilises liikumises võidule pääseks, oli vaja narodnikute vaadetest jagu saada, need ideeliselt puruks lüüa.

3. Plehhanov ja «Töö Vabastuse» rühm. Marksistlikud ringid Venemaal. V. I. Lenini revolutsioonilise tegevuse algus

Aastail 1879—1880 kujunes Venemaal välja revolutsiooniline situatsioon. Rahvahulkade olukord oli pärast 1861. aasta reformi halvenenud. Suurenes nende rahulolematus julma rõhumisega ja õiguste täieliku puudumisega. 1877. aastal esines talurahvarahutusi kaugeltki mitte täielike andmete järgi 11 kubermangus, 1880. aastal aga haarasid nad juba 34 Euroopa-Venemaa kubermangu. Kasvas ka töölisliikumine. 70. aastate lõpul leidsid Peterburis aset suured streigid. Revolutsionääride võitlus tsarismi vastu muutus aktiivsemaks. Mõisnike kui valitseva klassi hulgas suurenes hirm revolutsiooni ees. Valitsev ladvik hakkas rabelema: kord suurendas ta politseilist terrorit, kord tõotas anda konstitutsiooni.

Kuid töölised ja talupojad ei olnud veel küpsed selleks, et tsaarisevalitsus rahvahulkade julge ja otsustava tegevusega kukutada. Talurahvas tõstis ainult killustatud stiihilisi mässe, proletariaat astus alles esimesi samme oma revolutsioonilises võitluses. Kodanlus käitus argpükslikult, palus tsaarivalitsuselt alandlikult väikesi reforme ning aitas tegelikult isevalitsust kindlustada. Ei olnud revolutsioonilist parteid, kes oleks olnud seotud rahvahulkadega ja relvastatud õige revolutsioonilise teooriaga, kes oleks osanud olukorda õigesti hinnata ja teaduslikult põhjendatud võitlusloosungeid anda. Narodovoletsid valisid aga täiesti ebaõige tee — individuaalse terrori. 1. märtsil 1881 läks neil korda tappa tsaar Aleksander II. Kuid tema asemel sai tsaariks Aleksander III. Ühe tsaari asendumine teisega ei muutnud midagi, isevalitsus hakkas rahvahulki veelgi rohkem rõhuma. Tsaarivalitsus asus pealetungile. Narodovoletsid ei olnud seotud rahvaga. Nad löödi puruks. Revolutsioonilise tõusu laine vaibus.

Lüüasaamise mõjul algas narodnikute ridades sügav ideeline kriis. Mõned narodnikud püüdsid «Narodnaja Volja» organisatsiooni uuesti ellu äratada, kuid tagajärjeta. Suurem osa narodnikutest aga loobus täiesti revolutsioonilisest võitlusest. Nende revolutsionääride ette, kes ei tahtnud võitlusest loobuda, kerkisid küsimused: mispärast ei tulnud Venemaal tsaari tapmise tagajärjel revolutsiooni, missugused on edaspidised revolutsioonilise liikumise perspektiivid, kus on see reaalne jõud, kes suudab ellu viia sotsialismi, missugused peavad olema revolutsioonilise võitluse viisid ja meetodid? Loomulikult hakkasid revolutsionäärid agaramalt otsima uut revolutsioonilist teooriat. Selleks andis hoogu eestkätt pettumine narodnikluses. Suurt mõju revolutsioonilisele mõttele avaldasid töölisliiku-

mise arenemine Venemaal ja Lääne-Euroopa proletariaadi edusammud.

Väike rühm revolutsioonilisi narodnikuid-«tšornoperedeletseid», kes olid sunnitud maapakku minema, hakkas agaralt marksismi uurima ja Lääne-Euroopa töölisliikumisega tähelepanelikult tutvuma. See rühm mõtles tõsiselt läbi Venemaal toimuvate töölisstreikide tähenduse ja eriti need kogemused, mis nad isiklikult olid omandanud eesrindlike vene proletaarlaste hulgas töötades. 25. septembril 1883 esines see rühm programmilise teadaandega selle kohta, et ta on narodniklusest lõplikult lahku löönud ja et on vaja organiseerida Venemaa töölisklassi partei. Oma põhiülesanneteks seadis see rühm marksismi levitamise, revolutsionääride seas valitseva narodnikluse kritiseerimise, vene ühiskondliku elu tähtsamate küsimuste läbitöötamise marksismi ja Venemaa töörahva huvide seisukohalt. Nii tekkis esimene vene marksistlik organisatsioon — «Töö Vabastuse» rühm. Tema koosseisu kuulusid G. V. Plehhanov, P. B. Axelrod, L. G. Deutsch, V. I. Zassulitš ja V. N. Ignatov. Rühma asutajaks ja juhiks oli G. V. Plehhanov, andekas teoreetik ja marksismi propageerija.

«Töö Vabastuse» rühm hakkaski marksismi propageerima. Selleks tõlkis ta vene keelde hulga Marxi ja Engelsi teoseid, nagu «Kommunistliku partei manifest», «Palgatöö ja kapital», «Filosoofia viletsus», «Ludwig Feuerbach», «Teadusliku sotsialismi arenemine», «Kõne vabakaubanduse kohta», «Friedrich Engels Venemaast» («Ühiskondlikest suhetest Venemaal»), kirjastas need ja hakkas neid Venemaal salaja levitama. Mõnedele oma teoste venekeelsetele väljaannetele kirjutasid Marx ja Engels ise spetsiaalse eessõna. Plehhanov kirjutas palju raamatuid ja artikleid, milles ta marksismi meisterlikult propageeris ning kaitses. Plehhanovi teostest leidsid vene revolutsionäärid vastuse paljudele neid erutavaile küsimustele. Plehhanovi tolleaegsed teosed etendasid suurt osa vene marksistide esimese põlvkonna kasvatamisel.

Vene marksistide esimeseks teoseks oli Plehhanovi brošüür «Sotsialism ja poliitiline võitlus», mis ilmus 1883. aasta sügisel. Vene revolutsioonilise liikumise analüüsi põhjal näitas Plehhanov, kui sügavalt eluline on Marxi tees selle kohta, et igasugune klassivõitlus on poliitiline võitlus. Sotsialism ja poliitiline võitlus ei räägi sugugi teineteisele vastu; veel rohkem, neid ei saa teineteisest lahutada, nad peavad olema tihedasti seotud, liidetud. Tee sotsialismile läheb töölisklassi poliitilise võitluse kaudu, poliitilise võimu proletariaadi kätte võitmise kaudu. Revolutsiooniline liikumine Venemaal toob kaasa sotsialismi ühendamise töölisliikumisega, ja siis saab ta võitmatuks.

Et tõestada narodnikluse ekslikkust, oli vaja uurida Venemaal toimunud majanduslikke protsesse. Neid tunti sel ajal veel halvasti. Plehhanovi raamat «Meie lahkhelid», mis ilmus 1885. aastal, kujutas endast esimest katset analüüsida Venemaa majandust marksismi seisukohalt.

Plehhanov lükkas ümber narodnikute vaated, kes väitsid, et kapitalism on Venemaal «juhuslik nähtus», mille arenemiseks ei ole tingimusi, kes pidasid kapitalismi Venemaal üldse allakäiguks, regressiks. Faktid siseturu arenemise, tööliste arvu, kodutööndajate olukorra ja vabrikute hulga kohta rääkisid sellest, et Venemaa oli juba asunud kapitalismi teele. Ei ole õige haliseda selle üle ja rääkida «proletariaatsuse paisest», nagu seda tegid narodnikud. Revolutsionääride ülesanne, ütles Plehhanov, seisab selles, et kapitalismi arenemist ära kasutada revolutsiooni ja töörahva huvides. Selleks aga peavad revolutsionäärid aru saama, et kapitalism sünnitab võimsa revolutsioonilise jõu — proletariaadi — ja et isevalitsuse ning kapitalismi vastu võitlemisel peavad nad toetuma just sellele jõule.

Narodnikute seisukohad selles suhtes, et külakogukond kujutab endast kapitalismi arenemisele vastuseisvat jõudu ja sotsialismile ülemineku silda, olid täiesti paikapidamatud. Külakogukond oli minevikus olemas olnud paljudes maades, kuid lagunenud kapitalismi löökide all. Ilmsed tundemärgid kõnelesid sellest, et kogukond laguneb ka Venemaal. Kogukonna raamides kujunesid välja kehvikud ja kulakud. Kehvikud, kellel puudusid vahendid oma maa harimiseks, andsid maa kulakute kätte, ise aga läksid nende juurde sulaseks või siis siirdusid mujale teenistust otsima. Kehvikud sõltusid juba kulakust ja liigkasuvõtjast; kogukond kujunes neile koormaks. Tsaarivalitsusele aga oli kogukond kasulik kui vahend, mille abil sai ühiskäenduse alusel maksusid välja pressida. Niisugune kogukond ei olnud sotsialismi algeoks või baasiks ega saanudki seda olla.

Plehhanov näitas, kui suurel määral eksivad narodnikud, kes eitasid tööliskassi eesrindlikku, revolutsioonilist osa ühiskonna ümberkujundamise alal. Eesrindlikku, revolutsioonilist osa ei etenda talupojad, vaid töölised. Talupojad tegelevad väikemajapidamisega ja on killustatud. Nad on vähem võimelised teadlikuks poliitiliseks initsiatiiviks, nad on vähem vastuvõtlikud sotsialistliku õpetuse suhtes, neid on raskem organiseerida. Teine lugu on proletariaadiga, kes on seotud suurtootmisega, kes töötab vabrikutes ja tehastes. Tema arvuline koosseis kasvab pidevalt, ta on sotsialismi ideedele vastuvõtlik ja organiseerumisvõimeline. Revolutsionääride ülesandeks on arendada tööliste teadvust ja isetegevust ning neid organiseerida. On vaja suunata kõik jõud sotsialistliku töölispartei loomisele. Praegu on revolutsionääride peamiseks ülesandeks sotsialistlik propaganda tööliste hulgas.

Plehhanov kritiseeris narodnikute ekslikke vaateid, mis neil olid ühiskonna kohta. Oma teostes rikastas ta marksistlikku materialismi. Eriti suur tähtsus ses suhtes oli tema raamatul «Monistliku ajalookäsituse arengu küsimusest», mis ilmus 1895. aastal. Ühiskonna arenemise alal ei tunnistanud narodnikud objektiivsete seaduste olemasolu ja arvasid, et ajalugu teevad üksikud väljapaistvad isikud, kangelased, et ideed valitsevad maailma. Nad väitsid, et haritlased avaldavad ühiskonnale otsustavat mõju ja et haritlaste tahtest oleneb ajalooratta pööramine ühele või teisele poole. Kuid ühiskonna

elu, ühiskonna arenemist ei määra väljapaistvate isikute soovid ja ideed, vaid materiaalsed tingimused, muutused ühiskondliku tootmise viisides. Tõeliseks ajaloo loojaks on rahvas. Ideed muutuvad materiaalseks jõuks ainult siis, kui nad vallutavad rahvahulgad. Väljapaistvad isikud etendavad tähtsat osa ainult niivõrd, kuivõrd õigesti nad väljendavad ühiskonna arenemise alal küpseks saanud vajadusi. Kõige väljapaistvamaid isikuid tabab lüüasaamine, kui nad ei mõista ajaloo tingimusi, kui nende tegevus on vastuolus ühiskonna vajadustega. Ajaloo arenemise seaduste õige tunnetuse ühiskonna ümberkujundamise eesmärgil annab ainult marksism. Plehhanovi raamat «Monistliku ajalookäsituse arengu küsimusest» etendas suurt osa teadusliku, materialistliku maailmavaate propageerimisel. Selle raamatu najal, ütles V. I. Lenin, on «üles kasvanud terve põlvkond vene marksiste» (Teosed, 16. kd., lk. 246).

Olulist osa Venemaa marksistlikus töölisliikumises etendas «Töö Vabastuse» rühma programm, milles vene marksistide võitlustee ja ülesanded oma aja kohta põhiliselt õigesti kindlaks määrati. Programmis rõhutati, et ainult töölisklass on iseseisev võitleja sotsialismi eest. Proletariaadi lõppeesmärgiks on kapitalismi asendamine uue ühiskonnakorraga — kommunismiga. Selle eesmärgi saavutamise eeltingimusena peab töölisklass poliitilise võimu enda kätte võitma. Programmis kuulutati, et on vaja luua revolutsiooniline töölispartei, kelle esimeseks poliitiliseks ülesandeks on isevalitsuse kukutamine.

«Töö Vabastuse» rühm purustas narodnikute illusiooni selle kohta, nagu oleks Venemaal tol ajal võimalik olnud otseselt üle minna sotsialismile. Niisugune kujutlus oli vale nii teooria kui ka ajaloo seisukohalt. Kõige elulisemaks revolutsioonilise võitluse küsimuseks oli pärisorjuse jäänuste likvideerimine, isevalitsuse kukutamine; järelikult oli Venemaal otseselt tulemas kodanlik revolutsioon, mitte aga sotsialistlik revolutsioon. Selle küsimuse selgitamine oli esimese vene marksistliku rühma ilmseks teeneks.

Kuid sellel rühmal oli ähmane ettekujutus klassijõudude paigutusest kodanlikus revolutsioonis, mis tol ajal ees seisis, ta ei suutnud talurahva kohta ja osa revolutsioonis õigesti hinnata ning asus selles küsimuses ebajärjekindlal ning vasturääkival seisukohal. Mõnes oma teoses rõhutas Plehhanov ekslikult, et proletariaat peab oma poliitikas orienteeruma kodanlusele, ja ignoreeris talurahvast kui revolutsioonilist jõudu. Avaldati ka mõtet, et esialgu ei maksa liberaalset kodanlust sotsialismi «punase tondiga» hirmutada ja et sellepärast on vajalik niisugune programm, millele kirjutaksid alla ka liberaalid. Tulevast Venemaa töölisparteid kujutati endale ette niisugusena, nagu seda olid tolleaegsed Lääne-Euroopa sotsiaaldemokraatlikud parteid. Kõik need ekslikud vaated aitasid hiljem kaasa selle rühma tegelaste lahkulöömisele marksismist ja viisid nad oportunismi leeri.

Engels tervitas Venemaa esimese marksistliku organisatsiooni loomist. Plehhanov võttis osa II Internatsionaali asutamisest.

II Internatsionaali esimesel kongressil 1889. aastal esines Plehhanov kõnega.

«Töö Vabastuse» rühm etendas Venemaa ajaloos väljapaistvat osa. Plehhanovi teoreetilised tööd rikastasid vene kultuuri. Marksism sai vene ühiskondliku ja revolutsioonilise mõtte vooluks. Narodnikluse jagamatu valitsemise ajajärk Venemaa revolutsioonilises liikumises oli lõppenud. Marksistliku kriitika tabavate löökide all varisesid kokku tolleaegse revolutsioonilise ideoloogia traditsioonilised narodniklikud alustoed.

Kuid narodnikluse ideelise purukslöömise lõpuleviimiseks oli veel paljugi ära teha. Narodniklusel oli ikka veel suur mõju revolutsioonilise haritlaste ja eesrindlike tööliste hulgas ning ta oli peamiseks ideeliseks marksismi levimist takistavaks teguriks. Lahinguid lüües murdis marksism endale teed, tungides üha sügavamale revolutsioonilisse liikumisse ja avaldades järjest suuremat mõju ka paljudele narodnikutele. Üheks tõendiks selle kohta on Aleksandr Iljitš Uljanovi (V. I. Lenini vanema venna) rühma tegevus. Selle rühma programmis on tunda marksismi mõju: sotsialismis nähakse kapitalismi paratamatut tulemust, oluline tähtsus antakse töölistele kui sotsialistliku partei tuumikule. Kuid poliitilist võitlust mõistetakse veel vandeseltslik-terroristlikus vaimus. Rühm ise nimetas ennast «Narodnaja Volja» Partei Terroristlikuks Fraktsiooniks. Rühma katse 1. märtsil 1887 tsaari vastu atentaati organiseerida läks nurja; rühma juhid, sealhulgas ka A. I. Uljanov, hukati.

Ainult narodnikluse vastu võideldes võis marksism Venemaal kasvada ja tugevaks saada.

«Töö Vabastuse» rühma tegevus puhastas Venemaal tee marksistliku töölispartei loomiseks. Kuid see rühm ei olnud praktiliselt seotud massilise töölisliikumisega. Sellele esimesele marksistlikule organisatsioonile kuuluva koha Venemaa töölisliikumise ja Venemaa proletaarse partei ajaloos määras täpselt kindlaks V. I. Lenin:

> ««Töö Vabastuse» rühm rajas sotsiaaldemokraatia ainult teoreetiliselt ja astus esimese sammu töölisliikumise poole» (Teosed, 20. kd., lk. 250).

Narodnikute teooria ja praktika kriitiline revideerimine leidis aset ka Venemaal. Revolutsioonilselt meelestatud noorte salakoosolekutel käisid ägedad vaidlused, kestis väsimatu uute teede otsimine. Suurt mõju revolutsioonilistele ringkondadele avaldas «Töö Vabastuse» rühm, kes oma tegevusega narodnikluse mõju oluliselt õõnestas. Revolutsioonilise mõtte arenemise pinnaks oli töölisliikumine, mille kasv jätkus, vaatamata Venemaal valitsevale jõhkrale poliitilisele reaktsioonile. 80. aastail oli 446 streiki ja rahutust ning 90. aastate esimesel poolel 232 streiki, millest võttis osa 157 000 töölist.

Oma organiseeritud iseloomu poolest paistis eriti silma streik, mis toimus Morozovi vabrikus Orehhovo-Zujevos 1885. aasta jaanuaris. Streiki juhtisid andekad organisaatorid Pjotr Moissejenko ja Vassili Volkov. Moissejenko oli varem olnud Põhja-Venemaa Töö-

lisühingu liige, ta oli tunda saanud, mis tähendab vangla ja asumisele saatmine. Kõige aktiivsemate tööliste salanõupidamisel koostati vabrikandile esitatavad nõudmised. Nõuti endiste palgamäärade taastamist ja trahvide vähendamist. Tööliste meelekindlus ja kartmatus hämmastasid laialdasi avalikkuse ringkondi ning heidutasid tsaarivalitsust. Streik suruti maha relvajõul. Ligikaudu 600 töölist saadeti välja, 33 töölist aga anti kohtu alla. Kuid kohtus tuli ilmsiks niisugune vapustav tööliste mõnitamine, et isegi tsaarikohtu vandemehed vastasid kõigile süüdistuse 101 punktile: «Ei, ei ole süüdi.» Reaktsiooniline ajaleht «Moskovskije Vedomosti» kirjutas vihaga «saja ühest aupaugust Venemaal esitekerkinud töölisküsimuse ülistamiseks». Kuigi streigi juhid Moissejenko ja Volkov kohtu poolt õigeks mõisteti, ei lasknud sandarmid neid oma küünte vahelt lahti. Nad saadeti asumisele. Volkov suri peatselt. Moissejenkost sai pärastpoole bolševik.

Morozovi streik andis tunnistust tööliste klassisolidaarsuse ja teadlikkuse ärkamisest. Töölised hakkasid hindama juhtimise ja organiseerimise tähtsust. Kui Volkov ja Moissejenko kohtusaali toodi, siis tõusid kõik seal viibivad töölised püsti ja tegid neile sügava kummarduse.

Tsaarivalitsus oli sunnitud peagi välja andma trahviseaduse, millega kapitalistide omavoli mõningal määral piirati.

Morozovi streik sai silmapaistvaks tähiseks Venemaa töölisliikumises. V. I. Lenin iseloomustas seda kui massilist streiki, millest võtsid osa üksikud sotsialistid. Morozovi streik näitas veenvalt, missuguseks ähvardavaks jõuks võib kujuneda töölisklass, kui teda juhib tugev organisatsioon.

Proletariaadi võitlus mõjutas omalt poolt revolutsioonilise mõtte liikumist marksismi poole. Välismaal asuva «Töö Vabastuse» rühma kõrval tekkisid marksistid ka Venemaa pinnal, eestkätt Peterburis. Siin loodi 1883/84. aasta talvel marksistlik organisatsioon, mis võttis endale nimeks Vene Sotsiaaldemokraatide Partei ja mida tuntakse ajaloos Blagojevi rühma nime all. Selle organiseerijaks oli tol ajal Peterburi ülikoolis õppiv bulgaarlane D. Blagojev, kellest sai pärastpoole Bulgaaria Sotsiaaldemokraatliku Partei ja hiljem ka Bulgaaria Kommunistliku Partei rajaja.

Blagojevi rühma ja «Töö Vabastuse» rühma vahel tekkisid peagi sidemed. Blagojevi rühm propageeris marksismi Peterburi tööliste ja üliõpilaste hulgas. See rühm organiseeris ligi 15 töölisringi. 1885. aastal andis ta salaja välja kaks ajalehe «Rabotši» numbrit. See oli esimene sotsiaaldemokraatlik töölisajaleht Venemaal.

Tsaaripolitsei sattus selle rühma jälile ja hävitas ta 1887. aasta alguses. Kuid Blagojevi rühma kolmeaastane tegevus jättis oma jäljed. Tema poolt külvatud seemned hakkasid idanema. See rühm algatas marksismi süstemaatilise propageerimise Venemaa poliitilise keskuse — Peterburi — tööliste hulgas.

1885. aasta sügisel tekkis Peterburis veel üks marksistlik organisatsioon, mis hiljem võttis endale nimeks Sankt Peterburgi Vabriku-

tööliste Selts. Tema organiseerijaks oli P. V. Totšisski. Blagojevi ja Totšisski rühm tegutsesid veel omaette, nad ei olnud omavahel seotud. Sankt Peterburgi Vabrikutööliste Seltsi teeneks on, et ta lõi tugevad organisatsioonilised sidemed eesrindlike töölistega. Tema ringides said oma kasvatuse niisugused silmapaistvad töölised-revolutsionäärid nagu J. A. Afanasjev (Klimanov) ja V. A. Šelgunov. Totšisski, Šelgunov ja Klimanov kuulusid hiljem bolševike parteisse.

Sankt Peterburgi Vabrikutööliste Seltsi purustas politsei 1888. aastal. Areteerimisest pääsenud töölised hoolitsesid selle eest, et säiliks pidev side uue organisatsiooniga, mis tekkis aastail 1888—1889. Seda organisatsiooni tuntakse tema organiseerija järgi M. I. Brusnevi rühma nime all. Järk-järgult kujunes Brusnevi rühm korrapäraseks organisatsiooniks. Peaaegu kõigis Peterburi rajoonides oli ringe, mis kuulusid selle rühma juurde. Kokku oli ligi 20 ringi, igaühes 6—7 töölist. Loodi esimene marksistlik ring naistööliste hulgas.

Brusnevi rühma liikmed püüdsid töölistele läheneda. Mõne streigi puhul andsid nad välja üleskutseid. 1891. aastal võtsid eesrindlikud töölised osa demokraatliku publitsisti N. V. Šelgunovi matustest. Pärjale, mida nad kandsid, oli kirjutatud: «N. V. Šelgunovile, vabaduse ja vendluse teenäitajale, Peterburi töölistelt.» Samal aastal organiseerisid Brusnevi rühma liikmed esmakordselt Venemaal 1. mai tähistamise. Salajasele miitingule väljaspool linna piire kogunes 70—80 töölist. Töölised ise esinesid kõnedega, mis hiljem salaja ära trükiti ning mida laialdaselt levitati. Need olid esimesed eesrindlike tööliste sotsiaaldemokraatlikud demonstratsioonid; massilist liikumist aga veel ei olnud.

Paljudest Brusnevi rühma liikmetest said aktiivsed sotsiaaldemokraatlikust liikumisest osavõtjad. Väljapaistvaks partei tegelaseks oli hiljem tööline F. A. Afanasjev.

Brusnevi rühma hävitasid sandarmid 1892. aastal. Puutumata jäi ainult väike tuumik, mis säilitas sidemed mõnede töölisringidega.

80. aastate lõpuks levis marksism mitmes Venemaa piirkonnas. Tekkisid marksistlikud ringid Moskvas. Üheks marksismi propageerimise piirkonnaks sai Volgamaa: Kaasan, Samaara (Kuibõšev), Nižni Novgorod (Gorki). Revolutsionääride marksismi poole üleminekule aitas siin suurel määral kaasa andekas ja järjekindel revolutsionäär N. J. Fedossejev, kes hiljem Siberis asumisel olles hukkus. Marksistlikud ringid tekkisid ka Ukrainas — Kiievis, Harkovis, Odessas, Jekaterinoslavis (Dnepropetrovskis). Ukrainas oli esimeste marksistlike ringide organiseerijaks väljapaistev revolutsionäär J. D. Melnikov.

Esimeste vene marksistide hulka kuulus Vladimir Iljitš Lenin (Uljanov), bolševike partei, kommunistide partei rajaja ja juht. Seitsmeteistkümneaastasena võttis ta 1887. aastal osa Kaasani üliõpilaste revolutsioonilisest väljaastumisest, areteeriti selle eest ja saadeti välja. Nii astus V. I. Lenin revolutsioonilise võitluse teele.

Igasuguse omavoli ning rõhumise kirglik vihkamine ja tuline armastus lihtsa tööinimese vastu tegid V. I. Leninist revolutsionääri. Ta pühendas kogu oma elu töörahva vabastamisele rõhumisest ja ekspluateerimisest, võitlusele inimkonna helge tuleviku eest. V. I. Lenin võttis üle varasemate vene revolutsionääride piiritu kangelaslikkuse ja ennastsalgava ohvrimeelsuse traditsioonid, kuid läks teist teed, revolutsioonilise marksismi teed, mis oli vaba tema eelkäijate vigadest.

V. I. Lenin uuris Marxi ja Engelsi teoseid ning temast sai veendunud marksist. 1888. aasta lõpul võttis ta osa ühest Kaasani marksistlikust ringist. 1889. aastal asus V. I. Lenin elama Samaarasse, organiseeris seal marksistliku ringi ning lõi sidemed Nižni Novgorodi, Vladimiri ja Peterburi marksistidega. Venemaal etendas V. I. Lenin juba tol ajal marksismi levitamise alal väljapaistvat osa. Marksismis nägi V. I. Lenin võimsat relva maailma revolutsiooniliseks ümberkujundamiseks, töörahva vabastamiseks majanduslikust, poliitilisest ja vaimsest orjusest.

V. I. Leninile ei olnud omane raamatulik, abstraktne arusaamine marksismi teooriast. Tema jaoks ei olnud marksism iialgi surnud dogma, vaid elav revolutsioonilise tegevuse juhend. Juba oma revolutsioonilise tegevuse algul asus V. I. Lenin, tundes hästi marksismi, vene marksistide tähtsa t e o r e e t i l i s e ülesande lahendamisele — tolleaegse Venemaa ühiskondlik-majandusliku korra, tema majanduse arenemise ja klassivahekordade igakülgsele uurimisele. Ilma selle tööta ei oleks saanud narodniklust lõplikult purustada ega Venemaa töölispartei programmi ja taktikat teaduslikult välja töötada.

1893. aasta kevadel esitas V. I. Lenin oma artiklis «Uusi majanduslikke liikumisi talurahva elus» — see on kõigist siiamaani säilinud Lenini teostest kõige varajasem — rea tähtsaid mõtteid. Ta tõestas, et talurahva hulgas on välja kujunenud sügavad majanduslikud erinevused ja klassivastuolud, et talurahvas on jagunemas kolmeks põhirühmaks — kehvikuteks, keskmikeks ja jõukateks — ja et kapitalism areneb Venemaal pidurdamatu jõuga. See artikkel näitab, kui meisterlikult rakendas V. I. Lenin juba noore mehena marksismi meetodit vene elu keeruliste küsimuste analüüsimisel.

Aastad 1883—1894 moodustasid Venemaal sotsiaaldemokraatliku liikumise aeglase ja vaevarikka kasvu ajajärgu. Uue, marksistliku õpetuse pooldajaid oli väga vähe. Hiiglasuure Venemaa kohta oli kõigest kümmekond väheldast marksistlikku rühma ja ringi, mis asusid suurtes linnades. Need ringid tegid propagandat ainult eesrindlike tööliste hulgas, nad ei teinud poliitilist tööd rahvahulkades. Sotsiaaldemokraatia, kirjutas V. I. Lenin, elas tol ajal läbi embrüonaalse arenemise protsessi.

Ideelised lahingud narodnikutega karastasid esimesi vene marksiste. Teadusliku sotsialismi õpetus valgustas eredalt nende edasise võitluse teed, oma teadmisi kandsid nad tööliste sekka. Revolutsioonilistes ringides käis äge võitlus marksistide ja narodnikute vahel.

Järjest suurem hulk eesrindlikke töölisi ja haritlasi-revolutsionääre sai veendunud marksistideks. 80. aastate lõpu ja 90. aastate alguse marksistide põlvkonnast kerkis esile väljapaistvaid bolševike partei tegelasi, nagu L. B. Krassin, G. M. Kržižanovski, V. K. Kurnatovski, M. N. Ljadov, A. V. Lunatšarski, N. A. Semaško, P. J. Stučka, V. L. Santser (Marat), A. G. Šlihter, M. G. Tshakaja, A. D. Tsjurupa, M. F. Vladimirski, V. V. Vorovski ja palju teisi. Marksismi ideede mõju all kujunesid neil aastail tulevased proletaarsed kirjanikud A. M. Gorki ja A. S. Serafimovitš. Marksismist sai silmapaistev jõud Venemaa vaimses ja poliitilises elus. Narodnikluse mõjule anti tõsine hoop.

LÜHIKOKKUVÕTE

Seoses kapitalismi arenemisega ja tööstusproletariaadi tekkimisega lõi revolutsiooniline võitlus Tsaari-Venemaal XIX sajandi teisel poolel üha rohkem lõkkele. See võitlus väljendus töölisliikumises, talurahvarahutustes ja revolutsiooniliste organisatsioonide tegevuses.

Esialgu eksisteerisid sotsialismi õpetus ja töölisliikumine Venemaal teineteisest lahus, nagu omal ajal kõigis maades, kus revolutsiooniline võitlus oli algamas. Venemaa töölisliikumise pinnal, narodnikluse kokkuvarisemise tulemusena ja Lääne-Euroopa proletariaadi edusammude mõjutusel tekkisid Venemaal järk-järgult esimesed marksistlikud organisatsioonid. «Töö Vabastuse» rühm, mille Plehhanov organiseeris 1883. aastal, andis narodniklusele tugeva ideelise löögi ja astus esimese sammu töölisliikumisega ühinemise poole.

Venemaal arenes ja tugevnes marksism võitluses narodnikluse vastu. Kuid vanad oma aja ära elanud vaated ei loovuta kunagi oma kohta ilma visa ja vihase vastupanuta. Kulus aastaid ägedat ideelist võitlust narodniklusega, enne kui marksism võidule pääses ja Venemaa töölisliikumise teoreetiliseks aluseks kujunes.

Esimesed marksistlikud rühmad ja ringid ei olnud veel seotud töölisliikumisega. Kuni 90. aastate keskpaigani jäi marksism Venemaal ideeliseks vooluks, mis ei olnud ühendatud töölisliikumisega. Proletariaadi võitluse arenemine ja marksistlike organisatsioonide tegevus valmistasid Venemaal ette tingimused teadusliku sotsialismi ühendamiseks massilise töölisliikumisega, marksistliku partei tekkimiseks. Marksistliku partei loomise ülesande lahendas V. I. Lenin.

Saabus uus ajastu Venemaa töölisklassi ja Venemaa revolutsioonilise liikumise ajaloos.

VÕITLUS MARKSISTLIKU PARTEI LOOMISE EEST VENEMAAL. VENEMAA SOTSIAALDEMOKRAATLIKU TÖÖLISPARTEI ASUTAMINE. BOLŠEVISMI TEKKIMINE

(Aastad 1894—1904)

1. Leninliku etapi algus marksismi arenemises. V. I. Lenini võitlus narodnikluse ja «legaalse marksismi» vastu. Peterburi Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit. VSDTP I kongress

XIX sajandi 90. aastail tegi kapitalism Venemaal uusi edusamme. See oli tööstusliku tõusu aeg. Eriti hoogsalt arenes raudteede ehitamine. Aastail 1890—1900 ehitati rohkem kui 21 000 versta raudteid. Seoses sellega arenesid kiiresti metallurgia ja kütteainete tööstus. Algas väliskapitali intensiivne juurdevool. Väliskapitali Venemaale voolamist stimuleerisid kõrged kasumid. Kümne aastaga kasvasid tootmise maht ja tööliste üldarv kahekordseks. Ainuüksi tööstusse tuli juurde ligi miljon uut töölist. Pooled tööstustöölised olid põlised proletaarlased, kelle isad olid juba vabrikus töötanud.

XIX sajandi 70. ja 80. aastate stiihilised streigid valmistasid ette töölishulkade ärkamist teadlikule võitlusele. Töölisliikumise tõusu eelõhtul, 1893. aasta sügisel, tuli Samaarast Peterburi V. I. Lenin, et siin revolutsioonilisest tööst osa võtta. Juba esimesed V. I. Lenini sõnavõtud Peterburi ringides näitasid, et revolutsioonilisse liikumisse on tulnud väljapaistev tegelane, suur teoreetik ja hiilgav organisaator, ammendamatu energia ja raudse tahtega vankumatu revolutsionäär, kes kaljukindlalt usub, et tööliste üritus on võitmatu, ja kes sisendab seda usku ka teistesse. Peagi sai V. I. Leninist Peterburi marksistide üldtunnustatud juht.

V. I. Lenin seadis marksistidele ülesandeks luua iseseisev marksistlik töölispartei. Partei tuli luua karmides tingimustes, põranda all, lakkamatute politseiliste tagakiusamiste olukorras. Vene marksistid rajasid oma parteid ägedas võitluses, mida tuli pidada nii narodnikute ja teiste poliitiliste voolude kui ka töölisliikumises esinevate oportunistide vastu, kes tõid proletariaadi põhihuvid ohvriks tema hetkelistele kasudele. Varem oli võitluses marksismi eest peaosa etendanud «Töö Vabastuse» rühm. Nüüd aga omandas selles võitluses otsustava tähtsuse Venemaal väljakujunenud kaalukas marksistlik kaader.

Peamiseks ideeliseks takistuseks, mis ei lasknud marksismil juurduda, oli jäänud narodniklus. Et tagada marksismi võit ja luua proletariaadi partei, oli tarvis narodniklus lõplikult puruks lüüa. Narodnikud omakorda, et marksismi mõju kiiret kasvu revolutsioonilistes ringkondades takistada, alustasid sõjakäiku marksismi vastu. Vastuseks sellele kirjutasid vene marksistid rohkearvulisi protestikirju. Silmapaistvamateks nende hulgas olid N. J. Fedossejevi kirjad. Need illegaalsed kirjad käisid käest kätte ja neid loeti põrandaalustes revolutsioonilistes ringides suure huviga.

Väljapaistvat osa ideelises sõjas narodnikluse vastu etendas V. I. Lenini raamat «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?». Raamat trükiti salaja 1894. aasta suvel. Selles kritiseeritakse narodnikute maailmavaadet, majanduslikke seisukohti, poliitilist platvormi ja taktikat.

Narodnikute idealistlikule ajalookäsitusele seadis V. I. Lenin vastu marksistliku, materialistliku arusaamise ühiskondlikust elust. Ajaloo käiku ei määra üksikute isikute subjektiivsed soovid, vaid ühiskonna arenemise objektiivsed seadused. Marksistlik teadus toob esile kõik kapitalismi vastuolude vormid ja näitab proletariaadile, kuidas pääseda kapitalistlikust ekspluateerimisest. Vene sotsialistide ülesandeks on läbi töötada marksistlik teooria, levitada seda töölishulkades, organiseerida töölisklassi. Marksistide teoreetiline töö ja praktiline tegevus peavad olema lahutamatud: teooria peab praktika teenistuses seisma, teooria peab vastama neile küsimustele, mis elu üles seab, teooriat tuleb praktika andmetega kontrollida. Ainult sel tingimusel saavad marksistidest proletariaadi tõelised ideelised juhid, kes on vabad dogmatismist ja sektantlusest.

V. I. Lenin näitas, et narodniklus on läbi teinud sügavaid muutusi, et ta on muutunud revolutsioonilisest õpetusest liberaalseks, ja paljastas täielikult 90. aastate narodnikud. Narodnikud (Mihhailovski, Vorontsov jt.) olid hakanud väitma, et kapitalism võib «astuda rahva ellu» talupoegi laostamata ja töörahvast ekspluateerimata. Nad ülistasid püüdlikku «head peremeest», s. o. ülistasid tegelikult kulaklike majandite arenemist. Narodnikud mätsisid kinni külas esinevaid klassivastuolusid ja kehvtalurahva orjastamist kulakute poolt, kujutades kõike seda lihtsalt «puudustena», millised «rahvasõbralik» administratsioon võib hõlpsasti kõrvaldada. Nad esitasid tühiste pisireformide programmi, mis jättis puutumata maal esineva ekspluateerimise põhialused, juhtis talupoegi kõrvale revolutsioonilisest võitlusest ja võis kasu tuua ainult rikastele, kulaklikele majanditele. Narodnikud loobusid võitlusest tsarismi vastu. Nad panid nüüd kõik lootused tsaarivalitsusele, kes seisvat klassidest kõrgemal ja võivat sellepärast töörahvast aidata.

Liberaalne narodniklus erines põhjalikult revolutsioonilisest narodniklusest. Narodnikluse mandumine oli seotud külas toimunud sügavate sotsiaalsete ja majanduslike protsessidega. 70. aastate revolutsioonilised narodnikud tegutsesid sel ajal, kui talurahvas oli alles nõrgalt kihinenud, nad kajastasid talurahva laiade hulkade

meeleolusid. 90. aastate liberaalsed narodnikud astusid välja sel ajal, kui kapitalismi arenemise mõjul oli käimas talurahva lagunemine, nad esindasid tegelikult kulakute huvisid. Järelikult olid narodnikud võltsid «rahva sõbrad». Rahva tõelisi huvisid esindasid marksistid, kes kutsusid üles tsarismi kukutamisele, mõisaorjuse ja kapitalistliku ekspluateerimise kaotamisele.

Raamatus «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» määras V. I. Lenin kindlaks Venemaa töölisklassi kui rahva poliitilise juhi ajaloolise tee, esitas proletariaadi hegemoonia (juhtiva osa) idee ja seadis üles proletariaadi revolutsioonilise võitluse liitlaste küsimuse. Töölisklassi liitlaseks võitluses tsaari-isevalitsuse vastu on talurahvas, laiad rahvahulgad. Kapitalismi vastu ei astu töölisklass välja ainsa võitlejana, vaid koos teiste Venemaa töötavate ja ekspluateeritavate rahvakihtidega.

Oma ajalooliste ülesannete lahendamiseks peab proletariaadil olema marksistlik partei, kes annab töölisliikumisele teadliku ja organiseeritud iseloomu. Sellepärast on vene marksistide esmajärjekordseks ülesandeks luua üksikutest marksistlikest ringidest ühtne sotsialistlik töölispartei. Kui marksistid loovad tugeva organisatsiooni, kui nad loovad partei, kes muudab killustatud mässud ja tööliste streigid proletariaadi teadlikuks klassivõitluseks, «siis,» kirjutas V. I. Lenin, «vene **TÖÖLINE,** tõustes üles kõigi demokraatlike elementide eesotsas, kukutab absolutismi ja viib **VENE PROLETARIAADI (KÕIGI MAADE** proletariaadi kõrval) avaliku poliitilise võitluse sirgel teel **VÕIDUKA KOMMUNISTLIKU REVOLUTSIOONINI»** (Teosed, 1. kd., lk. 269).

Esimesena Venemaa marksistidest esitas V. I. Lenin proletariaadi hegemoonia põhimõtte ning töölisklassi ja talurahva revolutsioonilise liidu idee, nähes selles liidus tsarismi, mõisnike ja kodanluse kukutamise peamist vahendit.

Need V. I. Lenini ideed olid väärtuslikuks panuseks marksistliku teooria varasalve. V. I. Lenin õpetas marksiste ja eesrindlikke töölisi aru saama proletariaadi kui kõigi rõhutute juhi ajaloolisest osast, nendest määratu suurtest revolutsioonilistest võimalustest, mis peitusid rahvahulkades, eestkätt talurahvas.

90. aastail oli revolutsioonilistel marksistidel Venemaal peale narodnikute ka teine vastane niinimetatud «legaalsete marksistide» näol. Need olid kodanlikud haritlased, kes legaalsetes, s. o. tsarivalitsuse poolt lubatud ajalehtedes ja ajakirjades levitasid oma vaateid marksismi lipu all. «Legaalsed marksistid» kaitsesid Venemaa kapitalistliku arenemise huvisid ja kritiseerisid omamoodi narodnikuid kui väiketootmise kaitsjaid. Selleks kriitikaks püüdsidki nad kohandada marksismi, kuid ainult niisugust «marksismi», mis oli puhastatud igasugusest revolutsioonilisest vaimust. «Legaalsete marksistide» peamees P. B. Struve ülistas kapitalismi, ja selle asemel et üles kutsuda revolutsioonilisele võitlusele kodanliku korra vastu, kutsus ta «meie kultuuripuudust tunnustama ning kapitalismi

juurde õppima minema». Seega olid «legaalsed marksistid» kodanliku ideoloogia väljendajad. Nad püüdsid marksismi ja töölisliikumist kohandada kodanluse huvidele.

Võitluses narodnikluse vastu sõlmisid revolutsioonilised marksistid «legaalsete marksistidega» ajutise kokkuleppe ning hakkasid avaldama oma artikleid «legaalsete marksistide» toimetusel ilmuvais ajakirjades. Ühtlasi võttis V. I. Lenin oma teoses «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvustus hr. Struve raamatus» (1895) «legaalse marksismi» terava kriitika alla. V. I. Lenin näitas, et «legaalsed marksistid» revideerivad marksismi põhialuseid, jättes sealt välja õpetuse sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist. V. I. Lenin nimetas «legaalset marksismi» marksismi peegelduseks kodanlikus kirjanduses ja paljastas «legaalseid marksiste» kui liberaalse kodanluse ideolooge. V. I. Lenini iseloomustus «legaalsete marksistide» kohta leidis pärast täiel määral kinnitust: neist said silmapaistvad kadetid (nõnda nimetati vene liberaalse kodanluse peamise partei liikmeid), hiljem aga vihased valgekaartlased.

Narodnikud olid avalikud marksismi vaenlased. «Legaalsete marksistide» näol puutusid vene marksistid esmakordselt kokku maskeeritud vaenlastega, kes nimetasid ennast Marxi õpetuse pooldajaiks, tegelikult aga rookisid välja marksismi revolutsioonilise sisu. Analoogiline marksismi moonutamine hakkas levima ka Lääne-Euroopas. V. I. Lenini võitlusel «legaalse marksismi» vastu oli rahvusvaheline tähtsus, see õpetas suhtuma ideelise leppimatusega marksistliku teooria moonutustesse.

Suurt osa marksismi arendamisel ja marksistliku kaadri ideelis-teoreetilisel kasvatamisel etendas V. I. Lenini raamat «Kapitalismi arenemine Venemaal», mis ilmus 1899. aastal. See raamat viis narodnikluse ideelise purukslöömise lõpule.

Määratu suure faktilise materjali läbiuurimise põhjal tegi V. I. Lenin väga tähtsaid järeldusi. Venemaast on saanud kapitalistlik maa; järjest teravamaks lähevad vastuolud ühelt poolt kapitalismi ja teiselt poolt pärisorjuse jäänuste vahel; kapitalismi arenemine õõnestab isevalitsusliku korra aluseid; Venemaal on küpsemas objektiivsed tingimused selle korra likvideerimiseks; ühiskonnas on välja kujunemas jõud revolutsiooni läbiviimiseks — otsustav osa kuulub töölisklassile, proletariaadi jõud ajaloo käigus on võrratult suurem kui tema arvuline osatähtsus elanikkonna koguhulgas; töölisklassi liitlaseks on talurahvas, kelle revolutsioonilisusel on sügavad majanduslikud juured. Selle analüüsi põhjal, mille V. I. Lenin andis Venemaa majandusliku arenemise ja klassivahekordade kohta, töötati välja marksistliku partei programm ja taktika.

Vene marksistid kandsid V. I. Lenini ideid töölisliikumise praktikasse. V. I. Lenini õhutusel hakkasid Peterburi marksistid läbi viima poliitilist agitatsiooni töölishulkades. 1894. a. detsembrikuus, seoses Semjannikovi (praeguse V. I. Lenini nimelise) tehase tööliste rahutustega, kirjutas V. I. Lenin selle tehase töölise I. V. Babuškini osavõtul töölistele üleskutse, mida levitati tehases mitmes eksemplaris.

Sotsiaaldemokraadid võtsid osa ka streikidest Uues Sadamas, Thorntoni (praeguses E. Thälmanni nimelises) vabrikus, Putilovi (praeguses Kirovi) tehases ja paljudes teistes ettevõtetes. Lendlehed, kus majanduslikud nõudmised olid ühendatud poliitiliste nõudmistega, kutsusid tööliste hulgas esile enneolematu vaimustuse, tõstsid nende revolutsioonilist teadlikkust. Marksistide tegevus töölishulkade poliitilisel kasvatamisel ja organiseerimisel kujunes pidevaks ja süstemaatiliseks. Nii toimus V. I. Lenini juhtimisel ülemínek propagandalt väikestes eesrindlike tööliste ringides agitatsioonile töölisklassi laiades hulkades.

Et hoogsamalt arendada tööd rahvahulkades, ühinesid Peterburi marksistlikud ringid V. I. Lenini algatusel ühiseks sotsiaaldemokraatlikuks illegaalseks organisatsiooniks, mis 1895. aasta lõpul võttis endale nimeks Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit. Selle liidu organisatsioonilisteks printsiipideks olid tsentralism, range distsipliin ja tihe side rahvahulkadega. Organisatsiooni tuumikusse kuulus 15—17 inimest, kes olid jaotatud kolme rajooni vahel. Aluseks olid tehaste ja vabrikute töölisringid. Liitu juhtis keskrühm eesotsas V. I. Leniniga, kes ühtlasi oli ka kõigi liidu väljaannete toimetaja. Võitlusliitu kuulusid G. M. Kržižanovski, N. K. Krupskaja, J. O. Martov, A. N. Potressov, S. I. Radtšenko, V. V. Starkov, P. K. Zaporožets, A. A. Vanejev ja teised.

Võitlusliidu tegevusest ärevile aetud tsaarivalitsus andis liidule ränga hoobi. Ööl vastu 9. detsembrit 1895 areteeriti liidu juhtkond eesotsas V. I. Leniniga ja ligi nelikümmend aktiivset töötajat. 1896. aasta jooksul pani politsei toime rea uusi rünnakuid, kiskudes liidu ridadest välja järjest uusi võitlejaid. Üle aasta veetis V. I. Lenin vangla trellide taga. Kuid ka siin ei katkestanud ta oma revolutsioonilist tegevust ja jätkas Võitlusliidu abistamist: kirjutas lendlehti, koostas partei programmi projekti. 1897. aastal saadeti V. I. Lenin kaugele Siberisse asumisele. Paljud liidu aktiivsed tegelased saadeti samuti asumisele. Need kaotused olid küll rasked, kuid liit pidas vastu tsaari opritšnikute löökidele: niivõrd sügaval olid liidu juured töölisliikumises.

1896. aasta tõi Võitlusliidule suure võidu. Suvel streikis üle 30 000 Peterburi töölise. Jekaterinhofi manufaktuuri (vabrik «Ravenstvo») tööliste streik paisus pealinna tekstiilitööliste üldstreigiks. Kuigi liidu põhituumik oli areteeritud, toimus streik liidu juhtimisel. Kuu aja jooksul anti välja 13 lendlehte. Tsaarivalitsus areteeris üle tuhande töölise. Ta püüdis streiki julmade repressioonidega nurja ajada ja peale selle ka liikumist ideeliselt laostada, kinnitades valelikult, et valitsusele on «ühevõrra kallid nii vabrikantide kui ka tööliste huvid». Selle manöövri paljastas otsekohe Võitlusliit oma lendlehes. Teade streigist kandus üle kogu Venemaa ja kaugele väljapoole tema piire. Streigivõitluse ulatusest heidutatud tsaarivalitsus oli sunnitud 1897. aastal välja andma seaduse, mille järgi tööpäev ei tohtinud olla pikem kui $11^1/_2$ tundi.

Peterburi streikidega aastail 1895—1896, eriti aga 1896. aasta

streigiga algas Venemaa ajaloos uus ajajärk — rahvarevolutsiooni ettevalmistamise ajajärk. Esmakordselt läksid töölishulgad võitlusse sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni juhtimisel.

Proletariaadi väljaastumisega tekkis revolutsioonilises võitluses uus olukord. V. I. Lenin märkis, et XIX sajandi Venemaa revolutsioonilises liikumises on selgesti eraldatavad kolm ajajärku — vastavalt sellele, missugune ühiskonnaklass liikumisele oma pitseri vajutas. Pärisorjuse epohhil, dekabristide väljaastumisest kuni pärisorjuse langemiseni, domineerisid revolutsioonilises liikumises aadlisoost revolutsionäärid. 1861. aastast kuni 90. aastate keskpaigani olid revolutsioonilise liikumise peamisteks tegelasteks raznotšinetsid, demokraatlikud haritlased. Kapitalismi arenemine, töölisliikumise kasv ja marksistide tegevus valmistasid ette murrangu. Ligikaudu 1895. aastast algab revolutsioonilises liikumises kolmas ajajärk — proletaarne ajajärk. Tööliskiass esines kui tõsiselt arvessevõetav poliitiline jõud, kui võimas revolutsiooniline tegur. Massilise sotsiaaldemokraatliku töölisliikumise tekkimisega sai Venemaa poliitilises elus üheks tähtsamaks probleemiks küsimus: kes võidab enda poole talurahva, kas tööliskiass või liberaalne kodanlus.

Võitlusliit kasvatas üles rühma eesrindlikke proletaarlasi — partei ehitajaid, kes töötasid väsimatult rahvahulkades. Liidu aktiivseteks tegelasteks olid suurte tehaste töölised: Obuhhovi (praeguse «Bolševiku») tehase tööline V. A. Šelgunov, Semjannikovi tehase tööline I. V. Babuškin, Putilovi tehase töölised N. G. Poletajev (hiljem III Riigiduuma liige), M. I. Kalinin ja teised.

V. I. Lenini juhtimisel hakkas Peterburi Tööliskiassi Vabastusvõitluse Liit esimesena Venemaal ühendama sotsialismi töölisliikumisega, sidudes tööliste võitlust majanduslike nõudmiste eest poliitilise võitlusega tsarismi ja kapitalistliku ekspluateerimise vastu. Võitlusliit oli, nagu kirjutas V. I. Lenin, esimene tõsine revolutsioonilise partei algidu, niisuguse partei algidu, kes tugineb töölisliikumisele ja juhib proletariaadi klassivõitlust.

Peterburi Võitlusliit avaldas määratu suurt mõju sotsiaaldemokraatliku liikumise arenemisele Venemaal. Tema eeskujul hakati looma liitusid teistes linnades. Moskvas organiseeriti Töölisliit. Sotsiaaldemokraatlikud rühmad loodi Tuulas, Ivanovo-Voznessenskis (Ivanovos), Jaroslavlis, Kostromas, Vladimiris, Doni-äärses Rostovis ja teistes linnades. Sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid tekkisid Ukrainas ja Taga-Kaukaasias. Paljud neist nimetasid oma organisatsiooni võitlusliiduks. Üheks nende peamiseks ülesandeks sai streigivõitluse organiseerimine. Iga streigi püüdsid nad muuta proletariaadi klassivõitluse kooliks. Nii kujunes sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide aktiivne osavõtt streikidest traditsiooniks. Kujunesid välja sotsiaaldemokraatide lahutamatud sidemed tööliste eluga.

Sotsiaaldemokraatlik liikumine arenes ka läänepoolsetes rahvuspiirkondades. 1893. aastal asutati Poola Sotsiaaldemokraatia. 1897.

aastal organiseeriti Venemaa ja Poola Üldine Juudi Tööliste Liit (Bund). 90. aastate teisel poolel tekivad esimesed sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid Lätimaal.

Üleminek ringides tehtavalt propagandalt agitatsioonile tööliste hulkades ei toimunud ilma sisevõitluseta. Üks osa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide liikmeid hoidis visalt kinni vanadest propaganda ja organiseerimistöö vormidest, mis olid olnud omased ringides töötamise ajajärgule. Teised pooldasid küll agitatsioonile üleminekut, kuid unustasid sealjuures proletariaadi poliitilised ülesanded ning soovitasid piirduda majandusliku agitatsiooniga, luua kassasid ja muid selletaolisi organisatsioone tööliste majanduslike vajaduste rahuldamiseks, poliitiline võitlus aga jätta liberaalide hooleks.

Seega tekkis Venemaal juba sotsiaaldemokraatliku liikumise koidikul ohtlik tendents: rajada niisugune proletariaadi organisatsioon, mis ei ole poliitiline, vaid kitsalt kutsealane, anda töölisliikumisele üksnes majanduslik iseloom. Sääraste vaadete pooldajaid nimetati «ökonomistideks». Nad tuginesid Venemaa «legaalsete marksistide» ja Lääne-Euroopa reformistide ideedele, oma praktilises tegevuses aga allutasid töölisliikumise liberaalsele kodanlusele.

V. I. Lenin ja tema pooldajad pidasid energilist võitlust nende nähtuste vastu, milles avaldusid esimesed oportunismi võrsed Venemaa töölisliikumises. Marxi järeldust, et proletariaadil peab olema iseseisev partei, pidas V. I. Lenin rahvusvahelise töölisliikumise püsivaks saavutuseks. Ta alustas Venemaal niisuguse partei loomist, võideldes leppimatult kõige vastu, mis vähemalgi määral oli suunatud selle partei iseseisvuse vastu. Tulevase bolševike partei kaadri kujundamise seisukohalt, bolševismi tekkimise seisukohalt oli sel võitlusel suur tähtsus. Just nii hindas V. I. Lenin selle võitluse ajaloolist mõtet, kui ta hiljem kirjutas: «Bolševikud ei ole «kaasus», nad kasvasid välja võitlusest 1894.—1914. aasta oportunismi vastu!!» («Lenini kogumik» XIV, lk. 317.)

V. I. Lenini tegevus 90. aastail, tema poolt esitatud ideed, leppimatu võitlus marksistliku teooria moonutuste vastu, partei kaadri ja töölishulkade kasvatamine revolutsioonilises vaimus — see kõik pani alguse uuele, leninlikule etapile marksismi arenemises.

Sotsiaaldemokraatlik liikumine tegi silmapaistvaid edusamme. See tõstis revolutsiooniliste marksistide ette ülesande ühendada sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid parteiks. Lenini Võitlusliit oli niisuguse ühendamise ideeliselt ette valmistanud. Astuti ka praktilisi samme kongressi kokkukutsumiseks. 1896. aasta suvel pidas Võitlusliidu liige N. K. Krupskaja sel eesmärgil läbirääkimisi teiste linnade sotsiaaldemokraatidega. Väljasaadetuna Siberis elades kirjutas V. I. Lenin brošüüri «Vene sotsiaaldemokraatide ülesanded», milles ta Peterburi Võitlusliidu kogemuste varal töölispartei marksistlikku platvormi põhjendas.

Kohalike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide I kongress

toimus konspiratiivselt Minskis 1.—3. märtsil 1898. Kongressil oli kõigest 9 osavõtjat, kes esindasid Peterburi, Moskva, Kiievi ja Jekaterinoslavi võitlusliite, Bundi ja Kiievi «Rabotšaja Gazeta» rühma. Kongress võttis vastu otsuse Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) asutamise kohta ja valis kolmeliikmelise Keskkomitee. Nimetusega «Venemaa» rõhutas partei algusest peale, et ta ühendab kõigi Venemaa rahvaste eesrindlikke töölisi. Kongressi nimel anti välja manifest, mis etendas positiivset osa, kujutades endast avalikku teadaannet partei eesmärkide kohta. Partei nimel kuulutas manifest:

> «Vene proletariaat heidab endalt isevalitsuse ikke selleks, et seda suurema energiaga jätkata võitlust kapitalismi ja kodanluse vastu sotsialismi täieliku võiduni» («NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused», I osa, 1956, lk. 15).

Kuid V. I. Lenini poolt formuleeritud põhilised ideed ei olnud manifestis küllalt selgesti esitatud. Nimelt ei räägitud manifestis selgesti poliitilise võimu võitmisest proletariaadi kätte, ei räägitud selgesti ka töölisklassi juhtivast osast ega sellest, kes on töölisklassi liitlased tema võitluses tsarismi ja kapitalismi vastu.

Kongress kuulutas välja partei asutamise, millel oli poliitiliselt ja revolutsioonilise propaganda seisukohalt suur tähtsus. Teadaande partei asutamise kohta võtsid sotsiaaldemokraadid kõikjal suure rõõmuga vastu. Sõnum kongressi läbiviimisest virgutas partei kaadrit, oli talle toeks rasketes põrandaaluse revolutsioonilise töö tingimustes ja andis talle avara perspektiivi. Kohalikud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid hakkasid end nimetama VSDTP komiteedeks. VSDTP sai töölishulkades ikka tuntumaks ja populaarsemaks.

Kuid tegelikult oli partei alles loomata. Sotsiaaldemokraatlikel organisatsioonidel ei olnud ühist programmi, põhikirja ega taktikat, polnud ühest keskusest juhtimist, polnud ideelist ja organisatsioonilist ühtsust. Varsti pärast I kongressi areteeris tsaaripolitsei kaks Keskkomitee liiget ja palju väljapaistvaid sotsiaaldemokraate. Suurenesid ideelised kõikumised, tugevnes oportunistlike elementide mõju. Andis end tunda asjaolu, et tugev revolutsiooniliste marksistide tuumik eesotsas V. I. Leniniga viibis asumisel.

Rasketes tingimustes sündis marksistlik partei Venemaal.

2. Marksistliku partei ülesehitamise leninlik plaan. V. I. Lenini «Iskra» võitlus partei loomise eest

Töölispartei loomise vajadus läks aina teravamaks. XX sajandi alguseks oli Tsaari-Venemaal kogunenud küllaldane hulk süttivat materjali revolutsiooniliseks plahvatuseks.

Aastail 1900—1903 puhkes ülemaailmne majanduskriis. Venemaal andis see kriis end eriti teravalt ja valusalt tunda. Kriisi hoo-

pide all hukkus väikseid ja keskmisi ettevõtteid. Ligikaudu kolm tuhat vabrikut ja tehast jäi seisma. Suurenes tööstuse kontsentratsioon, kiiresti kasvasid kapitalistide monopolistlikud koondised, kes haarasid oma võimusesse mäe-, metallurgia- ja masinaehitustööstuse ning teisi tähtsaid tööstusharusid. Vene kapitalism hakkas muutuma imperialistlikuks kapitalismiks.

Kriis tegi olukorra Venemaal veel teravamaks. Kasvas tööpuudus. Tuhandete kaupa tuli töötuid tagasi «koju» — ikaldusest rabatud ja nälgivasse külasse. Töölised hakkasid üle minema uutele võitlusvormidele, nimelt majanduslikelt streikidelt poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele. 1901. aasta veebruari- ja märtsikuus tulid VSDTP komiteede üleskutsel Peterburi, Moskva, Harkovi, Kiievi ja teiste suurte linnade tänavaile tuhanded meeleavaldajad loosungiga «Maha isevalitsus!». Paljudes linnades toimusid esimese mai demonstratsioonid ja streigid. Obuhhovi tehase tööliste streik läks üle kokkupõrkeks politsei ja sõjaväega. Töölised panid mehiselt vastu, kuid jõud olid liiga ebavõrdsed. Tsaarivõimud õiendasid obuhhovlastega julmalt arveid. Kangelaslik «Obuhhovi kaitsmine» tõstis proletariaadi võitlusvaimu.

1902. aasta oli töölisliikumise uue tõusu aasta. Streike ja demonstratsioone toimus Peterburis, Moskvas, Kiievis, Bakuus, Batumis, Nižni Novgorodis, Sormovos, Odessas, Saraatovis, Tifliisis (Tbilisis) ja teistes linnades. Eriti tähtsat osa etendas suur streik-demonstratsioon, mis leidis aset Doni-äärses Rostovis. Seda streiki juhtis VSDTP komitee. Mitmel päeval toimusid paljude tuhandete tööliste osavõtul miitingud, kus kuulati põneva huviga sotsiaaldemokraatide kõnesid. Politsei ei suutnud tänavakoosolekuid ning miitinguid ära keelata ja tuli töölistega toime alles sõjaväe abil.

1903. aastal tõusis töölisliikumise laine veel kõrgemale. Paljudes linnades leidsid aset esimese mai streigid ja demonstratsioonid. 1903. aasta suvel toimusid VSDTP komiteede juhtimisel poliitilised üldstreigid Venemaa lõunaosas — Taga-Kaukaasias (Bakuus, Tifliisis, Batumis, Tšiaturas, Taga-Kaukaasia raudteel) ja Ukrainas (Odessas, Kiievis, Jekaterinoslavis, Nikolajevis ja Jelisavetgradis). Nendest streikidest võttis osa üle 200 000 töölise. Venemaa proletariaat astus revolutsioonilisse võitlusse tsaarivõimu vastu.

Töölisliikumise kasvust heidutatud tsarism püüdis seda liikumist kõigi abinõudega peatada. Proletariaadi revolutsioonilistele väljaastumistele hakkas tsaarivalitsus ikka sagedamini vastama kuulide ja nuudiga, vanglaga ja asumisele saatmisega. Eriti metsikuks teoks oli Zlatousti tööliste tulistamine 1903. aasta märtsis. Ühtlasi tegi tsarism katset töölisi revolutsioonilisest võitlusest eemale kiskuda. Mõnes linnas asutas tsaariohranka oma agentide abil organisatsioone, mis püüdsid töölistele sisendada mõtet, nagu oleks tsaarivalitsus ise valmis tööliste majanduslike nõudmiste rahuldamisele kaasa aitama, — ärgu ainult töölised end poliitikasse mässigu. Seda tööliste petmise taktikat hakati nimetama «politseisotsialismiks» ehk zubaatovluseks — selle taktika algataja sandarmipolkovnik

Zubatovi nime järgi. Kuid kasvav töölisklassi revolutsiooniline liikumine pühkis oma teelt need politseiorganisatsioonid.

Proletariaadi revolutsioonilise võitluse mõjul läksid liikvele ka teised klassid ja sotsiaalsed kihid. Võitlusse astus talurahvas, kelle väljapääsmatu viletsus oli meeleheitele viinud. Jõuliselt avaldus talurahva võitlus 1902. aastal Poltaava, Harkovi ja Saraatovi kubermangus, kus talupojad hakkasid mõisaid põletama, mõisnike maid enda kätte võtma, politseinikele ja sõjaväele vastu panema. Hoogu sai üliõpilaste liikumine. 1901/02. aasta talvel organiseerisid üliõpilased mitmes linnas streike — vastuseks politsei metsikule vägivallale.

Liigutama hakkas end ka liberaalne kodanlus. Kuid ta oli tsarismiga majanduslikult seotud, kartis rahvahulkade liikumist ega suutnud sellepärast vähegi energilisemalt välja astuda. Liberaalid piirdusid sellega, et saatsid tsaarile palvekirju tühiste reformide läbiviimise ettepanekutega.

Igal pool oli tunda revolutsiooni lähenemist. «Võimsamini puhke, maru!» — see kirglik üleskutse Gorki «Tormilinnus» peegeldas suurepäraselt tolleaegseid revolutsioonilisi meeleolusid. Oli vaja, et proletariaat võiks revolutsioonile vastu minna täies relvastuses, et tal oleks marksistlik võitluspartei, kes suudab töörahva võitlust juhtida.

XIX sajandi lõpul laienes sotsiaaldemokraatlik liikumine tunduvalt. Komiteed ja grupid olid olemas Peterburis, Moskvas, Tuulas, Tveris (Kalininis), Ivanovo-Voznessenskis, Jaroslavlis, Kostromas, Nižni Novgorodis, Saraatovis, Kiievis, Jekaterinoslavis, Odessas, Harkovis, Nikolajevis, Bakuus, Tifliisis, Batumis, Gomelis, Vitebskis, Ufaas ja teistes linnades, Donbassis ja Siberis.

Need organisatsioonid ei olnud aga omavahel seotud. Komiteedel ei olnud läbimõeldud plaani, mille alusel nad oleksid võinud töötada, nad piirdusid kitsalt praktilise kohaliku tööga, seadmata endale laialdasi ülevenemaalisi poliitilisi ülesandeid. Omaette nokitsemise ja halvasti korraldatud konspiratsiooni tagajärjel hävitas politsei sageli sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone. Seetõttu puudus töös pidevus. Organisatsioonilist killustatust suurendas sotsiaaldemokraatide hulgas esinev ideeline segasus. Ei olnud ühesugust arusaamist töölisliikumise ülesannetest, nende lahendamise viisidest ja vahenditest. Ilmselt ei jõudnud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid järele rahvahulkade liikumise stiihilise tõusu nõuetele. Venemaa sotsiaaldemokraatia elas üle segasuse ja kõikumiste ajajärku. Organisatsiooniline killustatus ja ideelised lahkhelid olid niivõrd suured, et ühtse tsentraliseeritud partei loomine oli äärmiselt raske ülesanne.

Erilist ohtu kujutasid endast «ökonomistid». Neil olid oma häälekandjad: ajaleht «Rabotšaja Mõsl» Venemaal ja ajakiri «Rabotšeje Delo» välismaal. Nad kutsusid töölisi piirduma ainuüksi majanduslike nõudmistega: palga tõstmise, tööpäeva lühendamise jt. analoogiliste nõudmistega. «Ökonomistid» väitsid, et «töölisliikumise deviisiks on võitlus majandusliku olukorra eest, võitlus kapitali vastu igapäevaste eluliste huvide pinnal ja streigid kui selle võitluse vahend».

Mõned «ökonomistid» ei kaitsnud seda oportunistlikku ideed nii varjamatul kujul, vaid jutlustasid «staadiumide teooriat». Selle «teooria» järgi seab töölisklass oma majanduslikus võitluses esmalt üles streigivabaduse nõudmise, läheb siis üle ühinemisvabaduse nõudmisele ja jõuab viimaks ettevaatlikult mõtteni poliitilisest vabadusest kui tervikust.

Kõige selgemini väljendas «ökonomistide» vaateid dokument, mida hakati nimetama «Kreedoks» (usutunnistuseks). «Kreedo» autoreiks olid Kuskova ja Prokopovitš, kellest hiljem said kadetid, Nõukogude ajal aga valgeemigrandid. «Töölistele majanduslik võitlus, liberaalidele poliitiline võitlus,» ütlesid nad. «Ökonomistide» arvates ei pidanud proletariaat iseseisvat poliitilist osa etendama, nad ei tunnistanud vajalikuks töölisklassi iseseisvat poliitilist parteid. Nende oportunistlike ideede levitamine ähvardas proletariaadi muuta kodanluse poliitiliseks ripatsiks.

XIX sajandi lõpul olid «ökonomistid» sotsiaaldemokraatlikes komiteedes ülekaalus. «Ökonomismi» tekkimise Venemaal tingisid samad põhjused, mis kutsusid esile oportunismi kõigis kapitalistlikes maades, nimelt kodanluse mõju tungimine töölisliikumisse ja proletariaadi ebaühtlane koosseis. Oportunismi levimist Venemaal soodustas ka tõsiasi, et elanikkonna hulgas oli ülekaalus väikekodanlus. Peale selle aitas «ökonomismi» tugevnemisele kaasa asjaolu, et suur osa marksistlikust kaadrist oli vanglas ja asumisel; nendel intelligentsi hulgast pärit noortel, kes seoses marksismi võiduga narodnikluse üle sotsiaaldemokraatlikesse organisatsioonidesse valgusid, ei olnud aga küllaldast marksistlikku karastust ega poliitilisi kogemusi.

«Ökonomism» oli rahvusvahelise oportunismi vene erikuju. Lääne-Euroopa töölisliikumises oli marksism 90. aastail juba juhtivaks jõuks ja marksismi vaenlased hakkasid end maskeerima. Nad astusid välja Marxi «kritiseerimise vabaduse» loosungi all ja nõudsid Marxi õpetuse revideerimist. Revisionistide arvates oli võimatu sotsialismi vajalikkust ja paratamatust teaduslikult põhjendada; töölisliikumise lõppeesmärgi mõiste, s. o. kommunismi kuulutasid nad paikapidamatuks. Nad ei tunnistanud rahvahulkade kasvavat viletsust ja kapitalistlike vastuolude teravnemist. Nad nõudsid lahtiütlemist marksismi põhiseisukohtadest — klassivõitluse teooriast, sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist. «Liikumine on kõik, lõppeesmärk — mitte midagi,» ütles revisionismi juht saksa sotsiaaldemokraat Bernstein, s. t. oportunistid pidasid peaasjaks valitsevatelt ekspluataatorlikelt klassidelt tööliste jaoks reformide, tühiste kergenduste saavutamist, jättes puutumata kapitalismi põhialused. Sotsiaaldemokraatia tahtsid oportunistid sotsiaalse revolutsiooni parteist sotsiaalsete reformide parteiks muuta. Niisugused reformistid, proletariaadi põhihuvide reetjad, olid ka «ökonomistid».

Energiliselt astus «ökonomistide» vastu välja V. I. Lenin.

Vastuseks «Kreedole» kirjutas ta 1899. aastal «Venemaa sotsiaaldemokraatide protesti», mis kinnitati seitsmeteistkümne Siberis asu-

misel olnud marksisti koosolekul. Selles programmilises dokumendis kuulutasid revolutsioonilised marksistid halastamatu sõja kõigile «ökonomismi» ideedele. Sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides levis «protest» laialdaselt ja etendas Venemaal marksistliku partei ehitamises määratu suurt osa. Algas võitlus «ökonomistide» vastu paljudes kohalikes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides. Välismaal astus «ökonomistide» vastu välja Plehhanov.

Oli vaja ühendada kõik revolutsioonilised sotsiaaldemokraatlikud jõud niisuguste pahede vastu võitlemiseks, nagu seda olid omaette nokitsemine, ideelised kõikumised ja «ökonomism». Juba asumisel olles jõudis V. I. Lenin järeldusele, et otsustavat osa marksistliku partei loomisel peab etendama ülevenemaaline poliitiline ajaleht. 1900. aastal, niipea kui asumiseloleku aeg oli lõppenud, hakkas V. I. Lenin energiliselt niisugust ajalehte organiseerima. Ta sõitis läbi mitu linna, pidas läbirääkimisi paljude sotsiaaldemokraatidega, tõmbas kaasa ja liitis ühte tulevase ajalehe pooldajaid. Kui V. I. Lenin oli Venemaal ajalehe asutamiseks pinna ette valmistanud, sõitis ta välismaale, et seal ajalehe väljaandmist organiseerida. Selleks ajaleheks sai «Iskra» — revolutsiooniliste marksistide esimene ülevenemaaline poliitiline ajaleht. Ajalehe toimetusse kuulusid Venemaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide esindajad Lenin, Martov ja Potressov ning «Töö Vabastuse» rühma liikmed Plehhanov, Axelrod ja Zassulitš. «Iskra» tõeliseks hingeks, organiseerijaks ja juhiks oli V. I. Lenin.

11. detsembril 1900 ilmus välismaal «Iskra» esimene number. Ajalehe juhtlause «Sädemest tõuseb leek!» oli võetud dekabristide vastusest Puškinile. Ülev loosung «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!», mille Marx välja kuulutas, oli vene marksistidele kindlaks juhtnööriks, nad pidasid endid üheks rahvusvahelise töölisliikumise väesalgaks. Ühtlasi teatasid nad otseselt, et Venemaa töölisklass jätkab eelmiste revolutsiooniliste põlvkondade tööd, ja avaldasid kindlat veendumust, et just proletariaat lahendab ülesande, mille talle on pärandanud Venemaa revolutsioonilise võitluse ajalugu.

«Iskra» esimese numbri juhtkirjas «Meie liikumise aktuaalsed ülesanded», mille oli kirjutanud V. I. Lenin, määrati ajalehe peamiseks ülesandeks Venemaa marksistliku partei loomine. Niisuguse parteita, rõhutas V. I. Lenin, ei suuda proletariaat tõusta teadliku klassivõitluse tasemele, niisuguse parteita jääb töölisliikumine paratamatult jõuetuks ja töölisklassil ei lähe iialgi korda täita oma õilsat ajaloolist missiooni: vabastada ennast ja vabastada kogu Venemaa töörahvas poliitilisest ja majanduslikust orjusest.

> «Meie ees», kirjutas Lenin, «seisab vaenlase kindlus oma täies jõus, sealt külvatakse meid üle pommi- ja kuulirahega, mis röövib meilt parimaid võitlejaid. Me peame selle kindluse vallutama ja me vallutame selle, kui me ühendame kogu ärkava proletariaadi jõu ja kõik vene revolutsionääride jõud üheks parteiks, mille ümber koondub kõik, mis Venemaal on elujõulist ja ausat» (Teosed, 4. kd., lk. 332).

Partei loomisele pühendaski «Iskra» oma jõud.

Kuidas siis oli võimalik tolleaegses olukorras luua partei? Sellele küsimusele andis V. I. Lenin vastuse oma artiklis «Millest alata?», mis avaldati «Iskras» 1901. aasta maikuus. Selles artiklis esitati V. I. Lenini kuulus marksistliku partei ülesehitamise plaan. Peaasi on selles, kirjutas V. I. Lenin, et laialdased rahvahulgad kipuvad võitlusse, revolutsionääridel aga puudub juhtide ja organisaatorite staap. Ja küsimusele «millest alata?» vastab ta: ülevenemaalise poliitilise ajalehe asutamisest. Niisugune ajaleht valmistab ette töölisliikumises leiduvate vaenlaste ideelise purukslöömise ja kaitseb revolutsioonilise teooria puhtust. Ta aitab luua ühise arusaamise partei programmilistest eesmärkidest, taktikalistest ülesannetest ja praktilise tegevuse meetoditest. Ajaleht on võimsaks vahendiks ka kohalike komiteede ja rühmade üheks parteiks ühendamise organisatsioonilisel läbiviimisel. Ajalehe kui üldparteilise ettevõtte ümber tekib agentide võrk, kelle ülesandeks on ajalehte materjaliga varustada, teda levitada ja töölistega siduda. Ajalehe pooldajate organisatsioon kujuneb tulevase partei tuumikuks, tema kondikavaks.

«Iskra» alustas oma tegevust sel ajal, kui viha isevalitsuse vastu oli haaranud laiad ühiskondlikud ringkonnad. Sotsiaaldemokraatlikus liikumises oli palju erinevaid rühmi, ja igaüks neist kuulutas tema poolt soovitatava tee ainuõigeks. Sellest liikumisest võtsid osa ka väikekodanlikud haritlased, kellele proletariaadi sotsialistlikud eesmärgid tegelikult võõrad olid, kuid kes teatava ajani töölisklassiga kaasa läksid, kuivõrd tegemist oli tsarismi vastu võitlemisega. Oli vaja koondada kõik revolutsioonilised marksistlikud jõud, selleks aga oli tarvis lahku lüüa igasugustest kaasajooksjatest, oportunistlikest elementidest, ja täpselt kindlaks määrata oma positsioon. Ja «Iskra» kuulutas:

> «Enne kui ühineda ja selleks et ühineda, on tarvis kõigepealt otsustavalt ning kindlalt üksteise vahele piirid tõmmata» (*V. I. Lenin*, Teosed, 4. kd., lk. 315).

Kõigepealt oli tarvis lahku lüüa «ökonomistidest», kes olid peamiseks takistuseks marksistliku partei loomise teel. «Iskra» hakkas nendele energiliselt peale tungima.

Võitluses revolutsioonilise marksistliku partei eest etendas väljapaistvat osa V. I. Lenini raamat «Mis teha?», mis ilmus 1902. aasta märtsikuus.

V. I. Lenini raamatut algusest lõpuni läbivaks põhijooneks on idee parteist kui jõust, mis töölisliikumist revolutsioneerib, juhib ja organiseerib.

V. I. Lenin näitas, et «ökonomism» on kurikahjulik marksismi karikatuur. «Ökonomistid» väitsid: kui ajaloos toimub kõik vääramatute seaduste alusel, siis ei mängi ka teadlikud elemendid ühiskonna arenemises mingit olulist osa. Veel rohkem: igasugune teadlik, plaanipärane tegevus on ülearune, isegi kahjulik, sest see on teatavas mõttes vägivald ajaloo objektiivse käigu suhtes. Sellepärast,

väitsid «ökonomistid», ei tohi partei stiihilist töölisliikumist teadlikult suunata, vaid peab passiivselt ootama, kuni proletariaat ise järk-järgult sotsialismini välja jõuab.

Kuid marksismil ei ole midagi ühist oportunistliku stiihilisuse filosoofiaga, mis teooria ja teadlikkuse tööliste silmis maha teeb. Marksism ei eita rahva eesrindlike tegelaste teadlikkust, energiat ja meelekindlust, vaid peab seda väga tähtsaks. Õige teooria on võimas relv, ta aitab tunnetada olevikku ja ette näha tulevikku, ta võimaldab proletariaadil kergemini ja kiiremini oma eesmärke saavutada. V. I. Lenin kirjutas:

> «...eesrindliku võitleja osa võib täita ainult partei, keda juhib eesrindlik teooria» (Teosed, 5. kd., lk. 332).

Niisuguseks eesrindlikuks, revolutsioonilise teooriaks, usaldusväärseks suunanäitajaks revolutsioonilises tegevuses on marksism.

Proletariaat peab võitlust kodanluse vastu nii poliitika ja majanduse alal kui ka teooria, ideoloogia valdkonnas. Ideoloogilisel võitlusel on töölisklassi jaoks väga suur ja eluliselt oluline tähtsus. Asi seisab selles, et kapitalistlikus ühiskonnas on olemas kaks ideoloogiat — kodanlik ja sotsialistlik. Töölisklassi ühiskondlik seisund tõmbab teda sotsialismi poole. Kuid kodanlus kui valitsev klass paneb kõik jõud mängu, et sisendada proletariaadile oma ideoloogiat. «Ökonomistid» abistavad selles kodanlust, sest nad ei tunnista vajalikuks sotsialistliku teadvuse viimist töölisklassi ridadesse, sest nad väidavad, et sotsialistlik ideoloogia tekib stiihilisest töölisliikumisest iseenesest. Kuid sotsialistlik ideoloogia, s. o. marksism, tekib teaduse arenemise protsessis ja proletariaadi poliitiline partei kannab selle töölisliikumisse.

> «...igasugune töölisliikumise stiihilisuse kummardamine,» kirjutas V. I. Lenin, «igasugune «teadliku elemendi» osatähtsuse, sotsiaaldemokraatia osatähtsuse vähendamine tähendab ühtlasi — täiesti sõltumatult sellest, kas vähendaja seda tahab või mitte — kodanliku ideoloogia mõju kõvendamist tööliste hulgas» (Teosed, 5. kd., lk. 343).

Sotsialistliku ja kodanliku ideoloogia vahel käib leppimatu võitlus. V. I. Lenin rõhutas:

> «...küsimust saab võtta ainult nii: kas kodanlik või sotsialistlik ideoloogia. Keskteed siin ei ole... Sellepärast tähendab igasugune sotsialistliku ideoloogia tähtsuse vähendamine, igasugune kõrvalekaldumine sotsialistlikust ideoloogiast ühtlasi kodanliku ideoloogia tugevdamist» (sealsamas, lk-d 344—345).

Järelikult on tungivalt vajalik pidev ja otsustav võitlus proletariaadi hulka tungivate kodanlike ideede vastu. Seda võitlust peab marksistlik partei, kelle tähtsamaks ülesandeks on kaitsta proletariaadi ideelist iseseisvust ja levitada töölisklassis sotsialistlikku

ideoloogiat. Partei on proletariaadi teadlik osa, kes kannab stiihilisse töölisliikumisse sotsialistlikku teadlikkust.

V. I. Lenin näitas, et stiihilisuse kummardamine muudab töölisklassi partei passiivseks jõuks. Niisugune partei sõrgib töölisliikumise sabas ja teda ei saa kuidagi pidada seda liikumist juhtivaks staabiks. Tegelikult jääks proletariaat sel juhul ilma parteita ja temalt võetaks sellega klassivaenlaste vastu võitlemiseks vajalikud relvad.

«Ökonomistide» vaated, mida nad propageerisid proletariaadi poliitilise võitluse suhtes üldse ja spetsiaalselt Venemaa töölisklassi poliitiliste ülesannete suhtes, olid täiesti ekslikud ja kahjulikud. Nad soovitasid sotsiaaldemokraatial organiseerida ainuüksi «tööliste majanduslikku võitlust peremeeste ja valitsuse vastu» ning anda sellega «majanduslikule võitlusele endale poliitiline iseloom». Kuid majanduslik võitlus peremeeste ja valitsusega kitsendab töölisliikumist, jättes tema ülesandeks ainult need küsimused, mis on seotud tööjõu müümisega kasulikel tingimustel; proletariaat aga on huvitatud ekspluataatorliku korra täielikust kaotamisest ja selle asendamisest sotsialismiga.

Et edukalt võidelda sotsialismi eest, peab proletariaadil olema kõrge poliitiline klassiteadvus. Niisugust teadvust kasvatab proletariaadis marksistlik partei, kes õpetab teda kõiki klasse kõigis nende eluavaldustes jälgima ja õigesti hindama, kes õpetab teda oma seisukohalt reageerima kõigile omavoli ja rõhumise nähtustele, olenemata sellest, millist klassi need puudutaksid.

Venemaa töölisklass, kirjutas V. I. Lenin, peab olema eesrindlik võitleja demokraatia eest, ta peab olema tsarismi vastu suunatud üldrahvaliku võitluse organiseerija ja juht. Selleks peab proletariaadil olema partei, kes oleks oma klassi tõeline avangard. Et tegelikult avangardiks saada, peab partei organiseerima isevalitsuse igakülgset poliitilist paljastamist ja ära kasutama kõik protestiavaldused, mis on suunatud isevalitsuse kui rahva verivaenlase vastu; võitluses iga ülddemokraatliku küsimuse lahendamise eest peab partei sammuma esirinnas, vankumatult kaitstes proletariaadi huvisid ja tema sotsialistlikke eesmärke. Võitluses töölisklassi vabastamise eest on see üheks tähtsamaks ülesandeks marksistliku partei kui töölisklassi poliitilise juhi tegevuses.

> «...sotsiaaldemokraadi ideaaliks», rõhutas V. I. Lenin, «peab olema mitte treidunioonide sekretär, vaid rahvatribuun, kes oskab reageerida kõigile omavoli ja surve avaldustele, kus need ka toimuksid, missugust kihti või klassi need ka puudutaksid, kes oskab kõiki neid avaldusi üldistada üheks politseilise vägivalla ja kapitalistliku ekspluatatsiooni pildiks, kes oskab kasutada iga pisiasja, et esitada kõigi ees oma sotsialistlikke veendumusi ja oma demokraatlikke nõudmisi, et selgitada kõigile proletariaadi vabastusvõitluse maailmaajaloolist tähtsust» (Teosed, 5. kd., lk. 380).

Sellest V. I. Lenini kuulsast tõelise revolutsionääri kui rahvatribuuni definitsioonist juhindus partei oma liikmete kasvatamisel, nõudes neilt, et neist saaksid poliitikategelased. Partei organisatsioonid õppisid organiseerima rahvahulki, selgitades neile töölisklassi sotsialistlikke veendumusi ja demokraatlikke nõudmisi.

Niisama suurt kahju tekitas «ökonomistide» orjameelne stiihilisuse kummardamine ka proletariaadi organisatsiooniliste ülesannete valdkonnas. «Ökonomistid» õigustasid omaette nokitsemist, nad püüdsid luua kitsalt ametiühingulist tüüpi organisatsioone. V. I. Lenin kirjutas meelekibedusega, et tolleaegsete sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide tegevus meenutab kaigastega relvastatud talupoegade väljaastumist ajakohase sõjaväe vastu. Selleks et võita sõjas tsarismi ja kapitalismi vastu, pidi töölisklass liitma oma jõud tugevaks organisatsiooniks.

> «... andke meile revolutsionääride organisatsioon ja me pöörame Venemaa ümber!» kuulutas V. I. Lenin (Teosed, 5. kd., lk. 422).

Venemaa töölisklass, rõhutas V. I. Lenin, suudab oma ajaloolised ülesanded täita ainult siis, kui on olemas revolutsiooniline tsentraliseeritud marksistlik võitluspartei, mis on lahutamatult seotud rahvahulkadega. Niisugune partei tagab revolutsioonilise töölisliikumise püsivuse ja stabiilsuse. Kui partei on piiritult ustav revolutsioonile, siis võidab ta samasuguse piiritu usalduse kõige laiemates töölishulkades. Niisuguse partei loomiseks on vajalik elukutseliste revolutsionääride kaader, kes täielikult pühendaksid end revolutsioonilisele tööle, kes sihikindlalt ja süstemaatiliselt kujundaksid endis selleks vajalikke omadusi. Nii kujuneb välja järeleproovitud ja pikaajalises poliitilises tegevuses väljaõpetatud ning heas kooskõlas töötama harjunud juhtide kollektiiv; niisuguste juhtideta «ei ole kaasaegses ühiskonnas ühelgi klassil võimalik visa võitlus» (Teosed, 5. kd., lk. 417).

Marksistlik partei, kirjutas V. I. Lenin, on «sotsialistliku töölisliikumise kõrgeim vorm». Venemaa töölisliikumise omapärasuseks oli asjaolu, et kõigepealt tekkis töölisklassi poliitiline organisatsioon, et tol ajal ei olnud proletariaadil teisi organisatsioone peale sotsiaaldemokraatia. Kuid V. I. Lenin nägi ette, et töölisliikumises tekib mitmesuguseid organisatsioone. Ta rõhutas, et töölisklassi parteiorganisatsiooni peavad ümbritsema teised töölisklassi organisatsioonid — ametiühingud, töölisharidusseltsid jne. Partei kui klassiorganisatsiooni kõrgeima vormi ülesandeks on juhtida kõiki teisi proletariaadi organisatsioone.

V. I. Lenin näitas, et Venemaa töölisklassi revolutsioonilist marksistlikku parteid ootavad väga suured ajaloolised ülesanded. Ta kirjutas prohvetlikult:

> «Ajalugu on nüüd meie ette seadnud lähima ülesande, mis on revolutsioonilisim kõigist iga teise maa proletariaadi lähimaist ülesandeist. Selle ülesande teostamine, mitte ainult Euroopa, vaid (võime nüüd ütelda) ka Aasia reaktsiooni vägevaima kantsi purustamine muudaks Venemaa prole-

tariaadi rahvusvahelise revolutsioonilise proletariaadi avangardiks» (sealsamas, lk. 334).

V. I. Lenini raamat «Mis teha?» etendas väga suurt osa «ökonomismi» ideelisel purukslöömisel, partei kaadri ühteliitmisel marksismi alusel, VSDTP II kongressi ettevalmistamisel ja revolutsioonilise marksistliku partei loomisel. Selles raamatus andis V. I. Lenin tugeva hoobi Lääne-Euroopa sotsiaaldemokraatlikes parteides leiduvatele revisionistidele — Bernsteinile ja tema pooldajatele, paljastas nende oportunismi ja näitas, et nad reedavad töölisklassi huvid.

Uuel ajaloojärgul — olid lähenemas revolutsioonilahingud proletariaadi ja kodanluse vahel — tõstis V. I. Lenin uut moodi üles töölisklassi partei küsimuse. Lääne-Euroopa sotsialistlikud parteid ei juhtinud kõiki proletariaadi klassivõitluse avaldusi. Nad piirdusid parlamentliku tegevusega. Nendes parteides andis oportunism end järjest rohkem tunda, seal ei valmistatud partei kaadrit ja töölishulki ette revolutsiooniks.

V. I. Lenin oli esimene marksist, kes nägi, et töölisklass vajab u u t t ü ü p i parteid. Oma vaated uut tüüpi partei kohta, tema iseloomu kohta, selle kohta, missugust osa peab ta etendama töölisliikumises, tema tegevuse peamiste põhimõtete kohta esitas V. I. Lenin oma raamatus «Mis teha?».

Raamatu «Mis teha?» ajalooline tähtsus seisab selles, et Marxi ja Engelsi ideid proletaarsest parteist edasi arendades töötas V. I. Lenin selles raamatus põhijoontes välja õpetuse revolutsioonilisest marksistlikust parteist — uut tüüpi parteist;

põhjendas marksistlikku põhiteesi, mille järgi marksistlik partei on töölisliikumise ühendamine sotsialismiga;

tõi esile teadusliku sotsialismi teooria määratu suure tähtsuse stiihilise töölisliikumise ja partei tegevuse kõigi külgede seisukohalt;

näitas üksikasjaliselt, et partei peab olema proletariaadi poliitiline juht, töölisliikumise juhtiv jõud, proletariaadi klassivõitlust ühendav ja suunav jõud;

tõestas, et kogu partei töö tuleb ümber korraldada rahvahulkade kasvatamise ja revolutsiooniks ettevalmistamise vaimus;

näitas, et oportunismi ideeliseks lätteks on eestkätt stiihilise töölisliikumise kummardamine ja sotsialistliku teadvuse osatähtsuse alahindamine.

Leninlik «Iskra» tõstis kõrgele marksismi revolutsioonilise teooria eest võitlemise lipu. Revolutsionääride rahvusvahelises lahingus oportunistide vastu asusid vene marksistid esiridades. Marksismi puhtust kaitstes rõhutas V. I. Lenin kõigiti vajadust jätkata teooria läbitöötamist, rikastada teda praktilise liikumise kogemustega. Juba «Iskra» ettevalmistamise ajajärgul kirjutas V. I. Lenin:

> «Marxi teooriat ei võta me sugugi kui midagi lõplikku ja puutumatut; just vastupidi, me oleme veendunud, et ta pani ainult nurgakivid sellele teadusele, mida sotsialistid p e a v a d kõigis suundades edasi viima, kui nad ei taha elust maha jääda» (Teosed, 4. kd., lk. 181).

V. I. Lenin näitas ära, et antud maal marksismi üldisi põhimõtteid rakendades tuleb iga kord arvestada selle maa iseärasusi, et vene sotsialistid peavad marksistliku teooria iseseisvalt läbi töötama. V. I. Lenini enda tegevus oli musternäiteks niisugusest loovast suhtumisest marksismisse.

Suurel määral ohustas revolutsioonilise marksistliku partei loomist narodniklus, mis revolutsioonilise tõusu mõjul oli uuesti hakanud elavnema. 1901. aasta lõpul ühinesid mitmesuguste narodniklike rühmade riismed, võttes endale kõlava nimetuse — sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) partei. Aastail 1901—1902 panid esseerid toime mitu terroriakti ning tapsid muuhulgas kaks tsaarivalitsuse ministrit. «Narodnaja Voljale» omased terroristlik-vandeseltslikud traditsioonid ning esseeride mõningane puht väline revolutsiooniline käredus avaldasid mõju revolutsioonilistele haritlastele, ühele osale töölistest ja isegi mõningatele sotsiaaldemokraatidele, kes ei olnud küllalt põhimõttekindlad.

«Iskra» võttis esseerid kõige teravama kriitika alla. Esseerid väitsid, et proletariaadi, talurahva ja intelligentsi vahel ei ole klassierinevusi. Selle tagajärjel oli töölisklassil raskem selgusele jõuda, et juhtivat osa revolutsioonilises võitluses etendab töölisklass. Esseerid jutlustasid, et intelligents on see, kes peab kahevõitlust isevalitsusega, kiskusid sellega revolutsionääride jõude kasutuile terroriaktidele ja kahjustasid rahvahulkade revolutsioonilise võitluse organiseerimist. Nad seadsid üles «maa sotsialiseerimise» nõudmise ning petsid töölisi ja talupoegi oma targutustega selle üle, nagu saaks külas sotsialismi sisse seada ka kapitalismi tingimustes, kui kaotada maaeraomandus ja maa talupoegade vahel võrdselt ära jagada.

Üheks «Iskra» tähtsamaks tööks oli partei programmi projekti väljatöötamine. Programm pidi kindlaks määrama partei eesmärgid ja ülesanded ning sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid, kes ei olnud seni omavahel seotud, ideeliselt üheks parteiks kokku liitma. Programmi projekt avaldati 1902. aasta juunikuus. Projektis määrati täpselt ja selgelt kindlaks töölisliikumise lõppeesmärk — kapitalismi asendamine sotsialismiga; selle eesmärgi saavutamise teed — sotsialistlik revolutsioon ja proletariaadi diktatuur; Venemaa töölispartei lähemad ülesanded — isevalitsuse revolutsiooniline kukutamine, demokraatliku vabariigi sisseseadmine.

Venemaal valitseva revolutsioonilise tõusu olukorras esitas «Iskra» laialdase poliitilise plaani selle kohta, kuidas organiseerida üldrahvalik võitlus tsarismi vastu. Tulevase revolutsiooni ettevalmistamisele aitas «Iskra» tegevus olulisel määral kaasa.

Ühte oma peamist ülesannet nägi «Iskra» selles, et muuta tolleaegsed sotsiaaldemokraatlikud komiteed tõelisteks proletariaadi klassivõitluse juhtijate ja organiseerijate staapideks. Erinevalt Lääne-Euroopa sotsialistlikest parteidest, kes piirdusid rahuliku parlamentliku tegevusega, kutsus «Iskra» üles revolutsioonilisele võitlusele ja tõstis esile niisuguste revolutsiooniliste abinõude tähtsust, nagu seda on poliitilised streigid ja demonstratsioonid. «Iskra» seisu-

kohtadel asuvate komiteede osatähtsus töölisliikumises kasvas pidevalt, suurenes nende mõju ja juhtiv tegevus. VSDTP komiteed töötasid kõige tihedamas töölisliikumise keerises, süvendasid oma sidemeid rahvahulkadega ja kasvatasid tõelisi rahvahulkade juhte.

«Iskra» taotles järjekindlalt, et rahvahulkade revolutsioonilist võitlust juhiks proletariaat. «Iskra» seadis sotsiaaldemokraatide ette ülesande «minna kõigisse elanikkonna klassidesse». «Iskra» mõju all laiendasid sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid oma töö sfääri.

Erilist tähelepanu pööras «Iskra» talurahvale kui proletariaadi liitlasele. «Iskra» kutsus töölisklassi igakülgselt toetama talurahvaliikumist. Kui 1902. aasta kevadel algasid talurahvarahutused, siis oli sotsiaaldemokraatidel täiesti selge, milles seisavad nende ülesanded. 90. aastail kandis sotsiaaldemokraatlikke ideid külasse tööline, kes oli «rahutustest» osavõtmise pärast linnast välja saadetud. Nüüd lõid VSDTP komiteed külaga otseseid sidemeid: anti välja talupoegadele määratud lendlehti, talupoegade hulgas töötamiseks organiseeriti sotsiaaldemokraatliku propaganda gruppe. Need esimesed edusammud olid küll üpris tagasihoidlikud, kuid neil oli väga suur põhimõtteline tähtsus, nendega pandi algus klassivõitluse ideede ja poliitilise teadlikkuse plaanikindlale levitamisele talupoegade miljonilistes hulkades.

Brošüüris «Kehvtalurahvale», mis ilmus 1903. aastal, kirjeldas V. I. Lenin miljonitele talupoegadele arusaadavas keeles töölispartei poliitikat, selgitas kehvikutele, missugune peab olema nende seisukoht revolutsioonilises võitluses.

> «...kõigil vene töölistel ja kogu kehvtalurahval», kirjutas V. I. Lenin, «tuleb võidelda mõlema käega kahes suunas: ühe käega — võidelda kogu kodanluse vastu, liidus kõigi töölistega; teise käega — võidelda tšinovnikute vastu maal, feodaalmõisnike vastu liidus kõigi talupoegadega...
>
> Esimene samm maal on: talupoja täielik vabastamine, täielikud õigused temale, talurahvakomiteede asutamine äralõigete tagasisaamiseks. Aga meie viimne samm nii linnas kui ka maal on üks: võtame kõik maad ja kõik vabrikud mõisnikelt ja kodanluselt ära ning ehitame sotsialistliku ühiskonna» (Teosed, 6. kd., lk-d 370, 379).

Hoogsalt arenes sotsiaaldemokraatlik töö sõjaväes. 1902. aasta detsembrikuus tekkis Revolutsiooniline Sõjaväeorganisatsioon, mis oli tihedalt koondunud Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ümber. Suurenes sotsiaaldemokraatia mõju õppiva noorsoo hulgas. Kõrgemates koolides loodi sotsiaaldemokraatlikke rühmi. Ülevenemaaline üliõpilaste kongress võttis 1902. aasta algul vastu otsuse koonduda võimalikult tihedasti Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ümber.

«Iskra» toetas Tsaari-Venemaal kehtiva korra vastu suunatud rahulolematust vaatamata sellele, missugune ühiskonna kiht seda

avaldas. See määras ka «Iskra» suhtumise liberaalse kodanluse opositsioonilisse liikumisse. Niikaua kui liberaalid ei olnud poliitiliseks rühmaks välja kujunenud, õhutas «Iskra» nende proteste tsaari-isevalitsuse omavoli vastu, kritiseerides samal ajal nende ebajärjekindlust ja argust. Kui aga 1902. aastal oli tekkinud liberaalide poliitiline rühm eesotsas P. Struvega, kellel oli välismaal oma häälekandja «Osvoboždenije» ja kes tahtis vabadusliikumises juhtivat osa etendada, siis sai «Iskra» peaülesandeks liberalismi revolutsioonivastase iseloomu paljastamine.

Vene marksistide võitlushäälekandja kaitses järjekindlalt iga rahvuse õigust ise oma saatust määrata. Igale rahvusliku rõhumise nähtusele andis «Iskra» energilise vastulöögi. «Iskra» astus välja soome rahva seaduslike õiguste kaitseks, naelutades vihaselt häbiposti tsaarivalitsuse võimumeeste jõugu vägivalla. «Iskra» paljastas Kaug-Idas aetavat koloniaalvallutuste poliitikat ja kuulutas kuritegelikuks sõja, mille Vene tsarism ja Euroopa imperialistid olid organiseerinud hiina rahva vastu. Leninlik «Iskra» tegi palju selleks, et rõhutud rahvuste töötavad hulgad täielikult usaldaksid vene proletariaati, et nad näeksid temas kindlat ja vankumatut võitlejat rahvusliku rõhumise kõigi vormide vastu. Ühtaegu pidas «Iskra» leppimatut võitlust juudi, poola ja teiste väikekodanlike natsionalistide vastu, kes kandsid tööliste hulka rahvuslikku vaenu. Väsimatult propageeris V. I. Lenin proletaarse internatsionalismi põhimõtet. Ta selgitas, et ainult rõhutud rahvuste tööliste ja vene proletariaadi tihe liit, et ainult kogu Venemaa töölisklassi ühine võitlus, olenemata tööliste rahvusest, toob kaasa võidu tsarismi üle ja tagab töörahva täieliku poliitilise ning majandusliku vabanemise.

Nii laiendas leninlik «Iskra» samm-sammult ja järjekindlalt töölisklassi mõju kõigile Venemaa ühiskondliku elu aladele, äratades poliitilist rahulolematust elanikkonna mitmesugustes kihtides. «Iskra» rajas igasuguse majandusliku, poliitilise, sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise vastu võitlemise parteid ning kasvatas töölisklassi kui tsarismi vastu suunatud üldrahvaliku võitluse juhti.

«Iskra» viis järjekindlalt ellu V. I. Lenini organisatsioonilist plaani. «Kirjas seltsimehele meie organisatsioonilistest ülesannetest» esitas V. I. Lenin VSDTP kohaliku organisatsiooni struktuuri kohta järgmise skeemi. Igas linnas peab olema üks partei komitee, kes seisab kohaliku liikumise eesotsas. Oli vaja lõpp teha kohalike organisatsioonide ebanormaalsele ja kahjulikule jagunemisele kaheks komiteeks, kaheks osaks, millest üks koosnes töölistest ja teine haritlastest, nagu seda praktiseerisid «ökonomistid». Komiteesse peavad kuuluma kõik tähtsamad töölisliikumise juhtivad tegelased, kellel on kõige tihedamad sidemed massidega ja kõige suurem autoriteet rahva hulgas. Komiteele alluvad kaht liiki organisatsioonid. Esiteks rajoonirühmad ja tehaste allkomiteed. Iga tehas peab olema meie kindlus, nõudis V. I. Lenin. Need rajooni- ja tehaserühmad seovad komiteed töölishulkadega. Teiseks rühmad komitee enda juures, mis rahuldavad mitmesuguseid partei vajadusi: propagandistide rühmad,

transpordi- ja trükikojarühmad, konspiratiivkorterite organiseerimise rühmad, nuhkide silmaspidamise rühmad, noorsoorühmad, kaasabi andvate riigiametnike rühmad jne. Ühed nendest rühmadest kuuluvad partei organisatsiooni, teised koonduvad tema ümber, on tema mõju all. Seega pidi iga kohalik organisatsioon koosnema juhtivast kaadrist, peamiselt elukutselistest revolutsionääridest, ning perifeersete ringide ja rühmade laialdasest võrgust. Organisatsiooni niisugune struktuur tagas tsentralismi, distsipliini, tiheda sideme rahvahulkadega, manööverdamisvõime ja painduvuse. V. I. Lenini plaani alusel algas sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide ümberkujundamine.

«Iskra» ümber kujunes välja tugev elukutseliste revolutsionääride organisatsioon. Loodi «Iskra» Venemaa-organisatsioon ja Vene Revolutsioonilise Sotsiaaldemokraatia Välismaaliiga. Karmides tingimustes, põranda all, võitluses rohkearvuliste vaenlaste vastu karastus elukutseliste revolutsionääride kaader. Sellesse ennastsalgavate ja proletariaadi üritusele ustavate, põhimõttekindlate ja distsiplineeritud, igasuguse oportunistliku alatuse suhtes leppimatute ja rahvahulkadega lahutamatult seotud revolutsionääride kaadrisse kuulusid I. V. Babuškin, N. E. Bauman, M. I. Kalinin, N. K. Krupskaja, M. M. Litvinov, G. I. Petrovski, O. A. Pjatnitski, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin, J. D. Stassova, S. G. Šaumjan, R. S. Zemljatška ja paljud teised iskralased. Partei loomisel ja arendamisel etendas iskralik elukutseliste revolutsionääride organisatsioon väljapaistvat osa.

Võitluses partei loomise eest astus «Iskra» välja üksmeelse tervikuna. Kuid partei programmiliste ja taktikaliste seisukohtade väljatöötamise protsessis tuli V. I. Leninil «Iskra» toimetuse liikmete hulgas jagu saada suurtest kõikumistest ja kõhklustest. Toimetuses tekkisid lahkhelid liberaalsesse kodanlusse suhtumise küsimuses. V. I. Lenin oli liberaalide poliitilise selgrootuse ja arguse terava kritiseerimise poolt, nende revolutsioonivastase olemuse paljastamise poolt. Plehhanov ja Axelrod pidasid liberaale revolutsiooni liitlasteks.

Teravad vaidlused tekkisid programmiküsimustes. Plehhanovil oli kõikumisi proletariaadi diktatuuri küsimuses. Üksnes V. I. Lenini pealekäimise tõttu formuleeriti programmi projektis selgesti marksismi põhitees — proletariaadi diktatuur. Plehhanov ei tõstnud proletariaati esile üldisest töörahva massist, ta ei rõhutanud, et töölisklass võib koondada ja peab koondama enda ümber kõik kapitali ikke all vaevlejad. Plehhanovil puudus ka mõte, et partei peab proletariaadi klassivõitlust juhtima. V. I. Lenini nõudel formuleeriti programmi projektis selgesti partei proletaarne iseloom ja töölisklassi hegemoonia idee, näidati täpselt ära, et partei peab töölisliikumises avangardset, juhtivat osa etendama.

Äge võitlus puhkes agraarprogrammi küsimustes. V. I. Lenin seadis üles maal esinevate pärisorjuse jäänuste kaotamise ja konkreetselt ka «äralõigete» talupoegadele tagasiandmise nõudmise. Samal ajal oli V. I. Lenin arvamisel, et revolutsioonilise talurahvaliikumise

hoogsa arenemise tingimustes tuleb talupoegadele «äralõigete» tagasiandmise nõue asendada maa natsionaliseerimise programmiga. V. I. Lenini põhimõtte — maa natsionaliseerimise — vastu astusid välja Plehhanov, Axelrod ja Martov, näidates sellega, et nad alahindasid tööliste ja talupoegade revolutsioonilise liidu tähtsust.

Toimetuse liikmete omavahelistes vaidlustes hakkas juba tol ajal välja kujunema kaks poliitilist joont — revolutsiooniline marksistlik joon ja oportunistlik joon. Oli silmapilke, kus ägedad kokkupõrked tähtsamates põhimõttelistes küsimustes ähvardasid «Iskra» juhtijate kollektiivi lõhkuda. Kuid lõhenemine jäi tol ajal siiski tulemata.

V. I. Lenini juhtiva tegevuse tulemusena jäi «Iskra» kõigis töölisliikumise küsimustes revolutsioonilisele marksistlikule seisukohale. V. I. Lenin iseloomustas hiljem vana «Iskrat» kui oma suunalt täiesti bolševistlikku ajalehte.

> «Bolševism», kirjutas V. I. Lenin, «juhtis kolm aastat, 1900—1903, vana «Iskrat» ja astus võitlusse menševismi vastu kui terviklik suund» (Teosed, 16. kd., lk. 42).

«Iskra» alustas oma tööd ideeliste kõikumiste ja organisatsioonilise kaose olukorras. «Iskra» ligi kolmeaastane tegevus valmistas ideeliselt ja organisatsiooniliselt ette revolutsioonilise marksistliku partei loomise. 1902. aasta teisel poolel ja 1903. aasta algul ühinesid «Iskraga» kõik komiteed (välja arvatud Voroneži komitee, kus juhtivat osa etendasid veel «ökonomistid»). «Iskra» võit oli tarvis kinnitada partei kongressil.

3. VSDTP II kongress. Bolševike partei tekkimine

VSDTP II kongress toimus 1903. aastal 17. juulist 10. augustini. Kongressi istungeid peeti salaja, algul Brüsselis, pärastpoole Londonis. Kongressist võttis osa 43 delegaati, kes esindasid 26 organisatsiooni ja kellel oli kokku 51 otsustavat häält. Hoolika ettevalmistuse, esinduse täielikkuse, lahendamisele tulevate küsimuste rohkuse ja mitmekesisuse poolest oli VSDTP II kongress enneolematuks nähtuseks kogu vene revolutsioonilise liikumise ajaloos. Kongressi eel ja kongressi ajal veeres määratu suur üldstreikide laine üle Venemaa lõunaosa. Delegaadid tõid kongressile läheneva revolutsioonitormi hingust.

VSDTP II kongressi peaülesanne, rõhutas V. I. Lenin, seisis selles, et luua neil põhimõttelistel ja organisatsioonilistel alustel, mis «Iskra» oli esitanud ja läbi töötanud, tõeline revolutsiooniline töölispartei. See ülesanne lahendati ägedas võitluses, mida tuli pidada oportunismi vastu.

«Iskrale» kuulus kongressil enamus, 33 häält. «Iskra» vastaste oli 8 häält (3 «ökonomisti» ja 5 bundisti). «Južnõi Rabotši» rühmaga läksid kaasa kõikuvad elemendid — tsentristid ehk «soo», nagu V. I. Lenin neid nimetas; nendel oli 10 häält. Kuigi enamik kongressi delegaatidest pidas ennast «Iskra» pooldajaks, tuleb siiski märkida,

et mitte kõik neist polnud tõelised leninlikud iskralased. Järjekindlatel iskralastel, V. I. Lenini pooldajatel, oli 24 häält; niinimetatud «järeleandlikel» iskralastel, kes Martoviga kaasa läksid, tulevastel menševikel, oli 9 häält. Iga lahkheli, mis iskralaste hulgas tekkis, püüdsid iskralaste vastased oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutada.

Partei loomisel tuli kongressil jagu saada niisugusest takistusest nagu ringivaim. Vene sotsiaaldemokraatia arenemise omapäraks oli see, et tol ajal eksisteerisid mitmesugused ringid, kes partei poliitika põhialustest mitmet moodi aru said. Kongressi ülesandeks oli asendada kitsad ringisidemed laialdase parteilise seosega ja luua partei, milles kõik organisatsioonid on omavahel ideeliselt ja organisatsooniliselt tihedasti seotud. See ringide sulatamine parteiks ei toimunud raskusteta, ja kongressil esines korduvalt parteilisuse printsiipide ja ringivaimu kokkupõrkeid.

1) Kongress alustas oma tööd Bundi küsimusega. Vaidluse all oli Bundi koht parteis. See ei olnud juhuslik. «Iskra» võitles selle eest, et koondada kõigi Venemaal elavate rahvuste eesrindlikud töölised ühtsesse tsentraliseeritud parteisse. Bund taotles partei ülesehitamist föderatsiooni põhimõtete alusel, nähes parteis üldparteilisest juhtimisest sõltumatute rahvuslike organisatsioonide vormilist ühendust. Niisugused organisatsioonid oleksid olnud üksteisega nõrgalt seotud, ja nad ei oleks moodustanud monoliitset proletariaadi parteid.

V. I. Lenin ja tema pooldajad pidasid leppimatut võitlust Bundi organisatsioonilise natsionalismi vastu, nad näitasid, missugust kahju tooks föderatsioon, mis sanktsioneerib võõrdumise partei siseelus ja on vastuolus tsentralismi põhimõttega. Kongress lükkas tagasi föderatsiooni partei struktuuris kui natsionalistliku printsiibi. Võidule pääses V. I. Lenini idee, mille järgi partei tuli luua tsentralismi ja proletaarse internatsionalismi alustel.

2) Seejärel arutas kongress partei programmi küsimust.

Äge võitlus puhkes proletariaadi diktatuuri küsimuses. Oportunistide liidrid — bundist Lieber ja «ökonomistid» Akimov ja Martõnov — vaidlesid vihaselt proletariaadi diktatuuri põhimõtte programmi võtmise vastu; sealjuures viitasid nad Lääne-Euroopa sotsialistlike parteide programmidele, kus ei seatud partei ülesandeks proletariaadi diktatuuri kättevõitmist. Nad väitsid, et klassivastuolud nõrgenevad ja et töölisklassi ainelise olukorra järkjärguline paranemine viib iseenesest sotsialismile, ilma proletariaadi diktatuurita. Kongress lükkas oportunistide taotlused resoluutselt tagasi ja võttis programmi marksismi põhiteesi — proletariaadi diktatuuri.

3) Programmis oli fikseeritud, et partei peab töölisliikumises juhtivat osa etendama. «Ökonomistid» vaidlesid sellele vastu ja esitasid kongressile rea parandusi «stiihilisuse teooria» vaimus. Kongress lükkas kõik nende parandused tagasi.

4) Eriti visalt vaidlesid oportunistid talurahvaküsimuses programmi võetud nõudmiste vastu. Nad väitsid, et talurahvas ei ole revolut-

TRÜ Raamatukogu

siooniline. Tegelikult ei tahtnud nad rahvahulki revolutsioonile õhutada, nad koguni kartsid seda teha. Oma väidetega püüdsid nad ainult oma tõelisi seisukohti varjata. Tegelikult astusid oportunistid välja selle vastu, et proletariaat etendaks revolutsioonis juhtivat osa, nad olid tööliste ja talupoegade liidu vastu.

Agraarprogrammi kaitseks astus välja V. I. Lenin ja rõhutas, et pärisorjuse jäänuste kaotamine on revolutsioonilise iseloomuga nõudmine.

> «Me usume,» ütles ta, «et kuna sotsiaaldemokraatia on astunud nüüd võitlusse talurahva huvide eest, siis tulevikus me võime arvestada tõsiasjaga, et talurahva mass harjub vaatama sotsiaaldemokraatiale kui oma huvide kaitsjale» (Teosed, 6. kd., lk. 450).

Tõsised vaidlused puhkesid rahvusküsimuses. Venemaa oli paljurahvuseline riik. Sellepärast oli õigel rahvusprogrammil ja õigel rahvuspoliitikal väga suur tähtsus. Marksistliku rahvusprogrammi teoreetilised alused ja praktilised nõudmised oli välja töötanud V. I. Lenin. Oma artiklis «Rahvusküsimus meie programmis» ja teistes «Iskras» avaldatud kirjutustes põhjendas ta järjekindlalt internatsionalistlikku programmi: kõigi kodanike täielikku üheõiguslust, sõltumata nende rahvusest, kõigi antud riigi piirides elavate rahvuste enesemääramise õiguse tunnustamist, kõigi rahvuste tööliste ühinemist ühtseteks klassiorganisatsioonideks (partei, ametiühingud jt.).

Programmiline rahvuste enesemääramise õiguse loosung oli partei tõhusaks relvaks revolutsioonilises võitluses. Selle loosungi abil võitis proletariaat kui järjekindel rahvusliku rõhumise vastu võitleja Venemaa rõhutud rahvused enda poole, see loosung aitas kasvatada töölisklassi proletaarse internatsionalismi vaimus. Sellele loosungile seadsid bundistid vastu rahvusliku kultuurautonoomia nõudmise. See nõudmine oli sügavalt oportunistlik ja natsionalistlik. Ta lahutas töölisi omavahel vastavalt rahvuslikule kultuurile ja lõhkus proletariaadi internatsionaalset klassiühtsust; ta piiras ühest või teisest rahvusest töötajate huvid ainult kultuuriküsimustega ja juhtis neid eemale võitlusest revolutsiooni eest, kogu riigi kui terviku demokraatliku ümberkujundamise eest. Ebaõigel seisukohal asusid poola sotsiaaldemokraatia esindajad. Nad arvasid ekslikult, et rahvuste enesemääramise õiguse loosung valab vett poola natsionalistide veskile ja tegid ettepaneku see loosung programmist välja jätta.

V. I. Lenini ideed ja partei programm rahvusküsimuses, mille VSDTP II kongress vastu võttis, andsid hoobi natsionalismile. Nad rikastasid marksismi teooriat ja aitasid parteil teostada õiget rahvuspoliitikat.

Iskralased lõid kõik oportunistide rünnakud tagasi. Kongress kinnitas iskraliku programmi. See programm koosnes kahest osast: maksimumprogrammist ja miinimumprogrammist. Maksimumprogrammis räägiti partei lõppeesmärgist — sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisest, selle eesmärgi saavutamise tingimusest — sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuuri sisseseadmisest.

Miinimumprogrammis räägiti partei lähematest ülesannetest — tsarismi kukutamisest, kodanlik-demokraatlikust revolutsioonist, demokraatliku vabariigi sisseseadmisest, kaheksatunnilisest tööpäevast, kõigi rahvuste täielikust üheõiguslusest ja nende enesemääramise õigusest, külas esinevate pärisorjuse jäänuste kaotamisest.

Programm, mille II kongress vastu võttis, oli revolutsioonilise proletaarse partei marksistlik programm, mis Lääne-Euroopa parteide programmidest põhjalikult erines. See oli tol ajal maailmas ainuke töölispartei programm, milles oli formuleeritud proletariaadi diktatuuri idee. VSDTP programm oli vene marksistide teoreetilise töö tulemus; see töö oli marksismi oluliselt rikastanud. See programm määras kindlaks partei järjekindla marksistliku poliitika ja aitas kasvatada proletariaati revolutsiooniliseks võitluseks võimu eest. Partei võis niisuguse programmi üle õigusega uhke olla. Selle programmi alusel kujunes välja ja sai tugevaks bolševike partei. Sellest programmist juhindudes pidas partei Venemaal edukat võitlust kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ja sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Kongress märkis ära «Iskra» väljapaistvad teened oportunismi vastu võitlemisel, marksismi kaitsmisel ja arendamisel ning partei rajamisel ja kuulutas «Iskra» partei keskhäälekandjaks. Sellega tunnistas kongress «Iskra» suuna kogu partei suunaks.

Partei põhikirja ja eriti esimese paragrahvi — partei liikmeskonda kuulumise — arutamisel tuli partei küsimuses ilmsiks kaks täiesti vastandlikku seisukohta. V. I. Lenin soovitas formuleerida esimese paragrahvi järgmiselt: «Partei liikmeks loetakse igaühte, kes tunnistab tema programmi ja toetab parteid nii aineliste vahenditega kui ka isikliku osavõtuga ühest partei organisatsioonist.» V. I. Lenini vastu välja astudes esitas Martov oma formuleeringu, mille järgi partei liikmeks «loetakse igaühte, kes võtab omaks tema programmi, toetab parteid aineliste vahenditega ja annab talle regulaarset isiklikku kaasabi ühe parteiorganisatsiooni juhtimisel». Järelikult nõudis V. I. Lenin partei liikmeskonda kuulumise kindlaksmääramisel «isiklikku osavõttu ühest partei organisatsioonist», Martov aga soovitas piirduda «regulaarse isikliku kaasabiga».

V. I. Lenin tahtis, et partei oleks organiseeritud tervik. Partei liige peab tingimata kuuluma ühte partei organisatsiooni. Sellega tagatakse niihästi kõigi partei liikmete marksistlik kasvatus ja nende kõrge distsipliin kui ka partei tõeline kontroll iga tema liikme tegevuse üle ja selle tegevuse kindel parteiline juhtimine. Nendes tingimustes kujutab partei endast ühise kindla plaani alusel tegutsevate parteiorganisatsioonide korrapärast süsteemi ja on distsipliini ning organiseeritud tegevuse kehastuseks.

Martov soovitas parteisse vastu võtta kõik soovijad, panemata neile kohustust kuuluda ühte partei organisatsiooni ja kitsendamata neid partei distsipliini raamidega. Martov ja tema mõttekaaslased pooldasid «lahtiste uste» poliitikat, mille olid omaks võtnud II Internatsionaali sotsiaaldemokraatlikud parteid; see poliitika nõrgendas

proletariaadi parteiorganisatsiooni ranget põhimõttekindlust. Martovlaste arvates oli igal streikijal või haritlasel õigus arvata end partei liikmeks isegi siis, kui ta ei kuulunud mõnda partei organisatsiooni ega tahtnudki sinna kuuluda. Sellega oleks partei kaotanud oma selged organisatsioonilised piirid ning oleks muutunud ebaühtlaseks, laialivalguvaks ja vormituks koondiseks.

Partei liikmeskonda kuulumise leninlik käsitus kaitses marksistliku partei poliitilise joone kindlust ja partei põhimõtete puhtust ning takistas kõikuvate elementide parteisse pääsemist.

> «Meie ülesanne», ütles V. I. Lenin, «on kaitsta meie partei meelekindlust, järjekindlust ja puhtust. Me peame püüdma tõsta kõrgemale, kõrgemale ja kõrgemale partei liikme nimetust ja tähtsust ja seepärast olen ma Martovi formuleeringu vastu» (Teosed, 6. kd., lk. 457).

V. I. Lenin hoiatas, et igasugused ebakindlad, kõikuvad ja oportunistlikud elemendid võivad parteid risustada. See oht, mis ähvardab iga maa töölisparteid, oli eriti tõsine Venemaal, kus oli oodata kodanlik-demokraatliku revolutsiooni peatset puhkemist, mille tõttu parteisse püüdsid tungida väikekodanlikud elemendid. See V. I. Lenini seisukoht, et parteisse vastuvõtmisel tuleb teha hoolikat valikut ja et partei liikme nimetuse suhtes on vaja üles näidata suurt nõudlikkust, sai üheks bolševike partei peamiseks organisatsiooniliseks põhimõtteks.

Põhikirja esimese paragrahvi ümber puhkenud võitluse põhimõtteline tuum seisis selles, missugune peab olema partei. Leninlased pooldasid monoliitset parteid, võitlusparteid, täpse korra järgi organiseeritud ja distsiplineeritud revolutsioonilist proletariaadi parteid, martovlased aga laialivalguvat ja ebaühtlast, vormitut, väikekodanlikku, oportunistlikku parteid. V. I. Lenin pooldas sellist sisekorda parteis, mis tagaks partei järjekindlalt revolutsioonilise iseloomu. Sellepärast kaitsesidki kõik oportunistlikud elemendid — bundistid, «ökonomistid», tsentristid ja «järeleandlikud» iskralased — kõigest väest Martovi formuleeringut. Akimovist kuni Trotskini ühinesid oportunistid omavahel ja selle tagajärjel võeti põhikirja esimene paragrahv kongressil vastu Martovi formuleeringus. Martovi formuleeringu poolt anti 28 häält, 22 häält oli vastu ja 1 jäi erapooletuks.

See oportunistide ajutine võit ei pannud leninlasi kõikuma. Äge võitlus puhkes partei keskasutuste osatähtsuse küsimuses. Oportunistid püüdsid kõigiti kärpida Keskkomitee juhtivat osa. Nad tegid ettepaneku piirata Keskkomitee õigust kohalike komiteede laialisaatmise alal, soovitasid pidada partei organisatsioonidele kohustuslikuks ainult neid Keskkomitee otsuseid, mis on üldparteilise iseloomuga. Kongress lükkas need ettepanekud tagasi. Põhikirjas öeldi otseselt, et Keskkomitee «koordineerib ja suunab üldse kogu partei praktilist tegevust», jaotab partei jõude ja vahendeid, organiseerib mitmesuguseid partei asutusi ja juhib nende tegevust, et «kõik Keskkomitee otsused on kohustuslikud kõigile partei organisatsioonidele...» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 47—48.) Need põhimõt-

ted jäid püsima ka kõigis hilisemates partei põhikirjades. Partei ülesehituse küsimuses läks kindlatel iskralastel seega korda kaitsta tsentralismi põhimõtet. Oportunistlik autonomismi ja föderalismi põhimõte lükati tagasi.

Võitlusel partei põhikirja eest, mida iskralased pidasid V. I. Lenini juhtimisel, oli määratu suur tähtsus. V. I. Leninil ja tema pooldajatel läks korda kaitsta kongressil «Iskra» organisatsioonilist plaani. Selle plaani alusel tekkis Venemaal ja sai tugevaks revolutsiooniline marksistlik partei, bolševike partei.

Seoses põhikirja kinnitamisega võttis kongress vastu rea otsuseid, mis olid suunatud parteilisuse tugevdamisele. Kongress otsustas likvideerida ebanormaalse olukorra välismaal, kus oli kaks organisatsiooni — «ökonomistlik» Välismaine Vene Sotsiaaldemokraatide Liit ja iskralik Vene Revolutsioonilise Sotsiaaldemokraatia Välismaaliiga — ja tunnistas Välismaaliiga ainsaks VSDTP välismaaorganisatsiooniks. Protestiks lahkusid kongressilt kaks «ökonomisti», kes olid sinna saadetud välismaise Liidu esindajatena.

Bundi esindajad tulid kongressil välja nõudmisega, et Bund tunnistataks juudi proletariaadi ainuesindajaks. See oleks tähendanud tööliste jaotamist partei organisatsioonides rahvuste järgi, oleks tähendanud proletariaadi ühtsetest klassiorganisatsioonidest loobumist. Bund oli natsionalistlik juudi organisatsioon. Kongress lükkas Bundi nõudmise tagasi. Nüüd lahkusid kongressilt ka viis bundisti, teatades ühtlasi, et Bund astub Venemaa Sotsiaaldemokraatlikust Töölisparteist välja. Seitsme oportunisti lahkumine kongressilt muutis jõudude vahekorda kindlate iskralaste kasuks.

«Iskra» põhimõtete võitu programmilistes, taktikalistes ja organisatsioonilistes küsimustes oli vaja kindlustada ringivaimu täieliku likvideerimisega ja niisuguse juhtkonna valimisega, kes tagaks partei tegevuses igal alal järjekindlalt revolutsioonilise suuna. Leninlased nõudsid, et Keskkomiteesse valitaks vankumatud ja järjekindlad revolutsionäärid. Martovlased taotlesid, et Keskkomitees oleks ülekaal ebakindlatel, oportunistlikel elementidel. Kindlad iskralased tegid ettepaneku valida «Iskra» toimetusse Lenin, Martov ja Plehhanov. Martovlased taotlesid kuue endise toimetaja tagasivalimist.

Enamik delegaatidest toetas kindlalt V. I. Lenini plaani, mis oli suunatud iskraliku parteilisuse võidu kindlustamisele. «Iskra» toimetusse valiti Lenin, Martov ja Plehhanov. Partei Keskkomiteesse valiti Kržižanovski, Lengnik ja Noskov. Kuid Martov keeldus toimetuses töötamast, tema pooldajad aga ei võtnud osa Keskkomitee valimisest.

Partei keskasutuste küsimuses toimunud hääletamisega kinnitas kongress leninlike põhimõtete võidu. V. I. Lenini pooldajaid, kes partei juhtivate organite valimisel enamuse said, hakati sellest ajast peale nimetama bolševikeks*, V. I. Lenini vastaseid aga menševikeks**. Sõna «bolševik» sündis kongressil peetud lahingutes ja hak-

* Sõnast большинство — enamus. Tõlk.
** Sõnast меньшинство — vähemus. Tõlk.

kas tähendama järjekindlat marksisti-revolutsionääri, kes on lõpuni ustav töölisklassile, kommunismile.

Bolševike võidu kongressil oli ette valmistanud sotsiaaldemokraatliku liikumise arenemise käik. Kongressil oli esindatud partei kaader, kes oli välja kujunenud ägedas põhimõttelises võitluses oportunistide vastu. Martovlased kavatsesid partei juhtimise ebakindlate ja kõikuvate elementide kätte anda; niisugune kavatsus tõukas aga «Iskra» joone järjekindlaid pooldajaid martovlastest paratamatult eemale. Võitluses kongressil väljakujunenud kirjude oportunistlike elementide ühenduse vastu kaitsesid energiliselt partei huvisid suurte komiteede esindajad: Peterburi komitee esindaja A. V. Šotman, Moskva komitee esindaja N. E. Bauman, Bakuu komitee esindaja B. M. Knunjants, Doni komitee esindaja S. I. Gussev, Kiievi komitee esindaja P. A. Krassikov, Odessa komitee esindaja R. S. Zemljatška, Põhjaühingu esindajad L. M. Knipovitš ja A. M. Stopani, Tuula komitee esindajad S. I. Stepanov ja D. I. Uljanov (V. I. Lenini vend).

Kongressi töö käigus kerkis üha selgemini esile V. I. Lenini väljapaistev osa võitluses partei eest. V. I. Lenini ümber koondusid kõik need, kes marksistliku partei loomise kaitseks järjekindlalt välja astusid.

VSDTP II kongressi peamiseks tulemuseks oli revolutsioonilise marksistliku partei, bolševike partei loomine. Enne iseseisva poliitilise partei kui oma kõrgeima vormi loomist oli Venemaa töölisliikumine läbi käinud pika ja okkalise teekonna. Selle partei ideelisteks ja organisatsioonilisteks alusteks said leninliku «Iskra» põhimõtted, tema põhikaadriks võitluses karastatud elukutselised revolutsionäärid, tema juhtivaks tuumikuks bolševikud-leninlased.

Töölisklassi revolutsioonilise partei tekkimine oli murranguliseks tähiseks Venemaa ajaloos. 90. aastate keskpaigast peale oli proletariaat Venemaa elus tõsiseks poliitiliseks jõuks, oma partei loomisest peale aga hakkas ta kujunema kogu töörahva juhiks. VSDTP programm väljendas töölisklassi, varatu talurahva hulkade ja rõhutud rahvuste salajasi lootusi. Kui liberaalide soovid piirdusid mõõduka konstitutsiooniga, mis oleks tsaarivõimu alles jätnud, ja kui esseerid ei läinud kaugemale laialivalguvast poliitilise vabaduse nõudmisest, siis töölispartei kutsus rahvahulki tsaari-isevalitsust kukutama ja nõudis kogu riikliku ning ühiskondliku elu täielikku demokratiseerimist, et saada avaramaid võimalusi võitluseks sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri eest, selle eest, et ühiskond sotsialismi alustel põhjalikult ümber kujundada. VSDTP oli Venemaal ainus partei, kelle tegevus vastas täielikult maa ja rahva huvidele.

II kongressil on maailma-ajalooline tähtsus. Kongress oli pöördepunktiks rahvusvahelises töölisliikumises. Lääne-Euroopas kujunesid töölisparteid välja kapitalismi suhteliselt rahuliku arenemise tingimustes, sel ajal, kui kodanlike revolutsioonide ajastu oli põhiliselt juba lõppenud, sotsialistliku revolutsiooni ajastu ei olnud aga

veel kätte jõudnud. Selles olukorras arenesid järk-järgult välja parlamendiparteid, kes olid rikutud kodanlikust legaalsusest ning sallisid oma ridades oportunismi. Venemaa töölispartei kujunes välja läheneva revolutsiooni tingimustes. Tema ülesandeks oli rahvahulgad selleks revolutsiooniks ette valmistada. Jõhkra politseilise tagakiusamise olukorras, ägedas võitluses oportunismi vastu, mis mitmesugusel kujul esile kerkis, karastus partei kui lõpuni järjekindel revolutsiooniline jõud.

Venemaal tekkis marksistlik partei uue ajaloojärgu algul — imperialismiajastu algul, sel ajal, kui proletariaat seisis revolutsioonilahingute künnisel. II Internatsionaali parteid ei suutnud uutele ülesannetele õiget, marksistlikku lahendust anda, nad ei valmistanud tööliisklassi ette revolutsioonilahinguteks, kapitali ikke revolutsiooniliseks kukutamiseks ning proletariaadi diktatuuri sisseseadmiseks. Pärast Engelsi surma (1895) kaldus II Internatsionaali juhtkond järjest rohkem oportunismi. Juba esimesed lahingud revisionismi vastu XX sajandi piiril lõppesid sellega, et Lääne-Euroopa sotsialistlike parteide liidrid alistusid tegelikult marksismi vaenlastele, kes jutlustasid sotsialistlikust revolutsioonist loobumist ja kodanlusega kokkuleppimist. II Internatsionaalis leiduvad revolutsioonilised elemendid olid selleks liiga nõrgad, et olukorda muuta.

Ainuüksi vene marksistid-bolševikud eesotsas V. I. Leniniga seisid uue ajastu ülesannete kõrgusel ja andsid töölisliikumise põhiprobleemidele õige vastuse. Nad tegid kindlaks, et partei peab olema proletariaadi poliitiline juht, ja seadsid oma ülesandeks võita töörahva hulgad tööliisklassi poole, et läbi viia sotsialistlik revolutsioon ja sisse seada proletariaadi diktatuur. Nad seadsid üheks töölisliikumise pakilisemaks ülesandeks otsustava võitluse oportunismi vastu ja näitasid oma tegevusega, kuidas tuleb leppimatult oportunismi vastu võidelda. Nad lõid partei, kes süstemaatiliselt kasvatas tööliisklassi revolutsioonilises vaimus; selles parteis kujunes välja juhtiv kaader, kes oli tihedalt seotud rahvahulkadega ning oskas neid mõjutada.

Bolševism oli kõige revolutsioonilisem ja järjekindlam marksistlik suund rahvusvahelises töölisliikumises. V. I. Lenini ja tema juhtimisel töötavate marksistide tegevuse tulemusena oli Venemaa esimene maa, kus tekkis uut tüüpi partei, oportunismi suhtes leppimatu ja kodanluse suhtes revolutsiooniline partei, sotsiaalse revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri partei — bolševike partei.

> «Bolševism,» ütles V. I. Lenin, «kui poliitilise mõtte vool ja kui poliitiline partei on olemas 1903. aastast» (Teosed, 31. kd., lk. 8).

4. Võitlus menševike vastu, võitlus partei tugevdamise eest

Partei siseolukorra tegi keeruliseks asjaolu, et pärast II kongressi tekkis lõhe iskralaste eneste hulgas. «Ökonomistid» kui oportu-

nistid olid lõplikult paljastatud ja puruks löödud. Menševike näol oli parteil tegemist uute oportunistidega, kuid menševike tõeline oportunistlik olemus oli alles paljastamata. Iga iskralane pidi endale selgeks tegema, et menševike poolt ähvardab parteid tõsine oht.

Algas äge ja visa võitlus bolševike kui revolutsionääride ja menševike kui oportunistide vahel, mis kestis palju aastaid. Partei saatuse seisukohalt, revolutsiooni ja Venemaa arenemise seisukohalt oli sel võitlusel määratu suur tähtsus. V. I. Lenin ja teised bolševikud nõudsid, et partei tegutseks kongressil kinnitatud revolutsioonilise marksistliku programmi alusel ja et ta selle programmi ellu viiks. Menševikud püüdsid parteid oportunismi teele suunata. Nad keeldusid kongressi otsustele allumast, samal ajal aga ei julgenud nad oma pooldajaid avalikult parteist lahkulöömisele üles kutsuda, ei kuulutanud avalikult välja uue partei loomist. Martovi, Trotski ja Axelrodi eestvõttel asutasid menševikud varsti pärast kongressi oma parteivastase fraktsioonilise organisatsiooni, kuid varjasid seda partei eest. Nende eesmärgiks oli partei juhtimine enda kätte kiskuda. Selleks kasutasid nad partei keskasutuste boikoteerimist ja parteitöö desorganiseerimist. Menševikud, nagu ütles Martov, «tõstsid mässu leninismi vastu».

Parteivastase võitluse tugipunktiks tegid menševikud Välismaaliiga, kus ringitraditsioonid olid eriti tugevad, kus olid ülekaalus haritlased ja puudus otsene side töölishulkadega. Järk-järgult kiskusid menševikud kõik partei keskasutused enda kätte: 1903. aasta novembrikuus läks nende kätte «Iskra», 1904. aasta juulikuus aga Keskkomitee. See läks neil korda sellepärast, et neid abistasid partei keskasutustes leidunud leplased, mitte aga sellepärast, et nad oleksid suutnud partei ideeliselt enda poole võita, parteid veenda, et neil on õigus.

Lepluse hääletoruna astus välja Plehhanov, kes kongressil toetas V. I. Leninit, kuid varsti pärast kongressi nõudis, et toimetusse võetaks tagasi neli endist toimetajat-menševikku. V. I. Lenin ei võinud kongressi tahte rikkumisega nõustuda ja astus toimetusest välja. V. I. Lenin koopteeriti partei Keskkomiteesse ja hakkas nüüd sellelt positsioonilt oportunistide vastu võitlema. Plehhanov «koopteeris» omavoliliselt «Iskra» toimetusse kõik endised toimetajad. Oma tegevuse kohta andis ta seletust artiklis «Mida ei tule teha». Plehhanov kirjutas, et parteis rahu jaluleseadmise huvides tuleb oportunistidele järele anda. See tähendas põhimõtteliste seisukohtade loovutamist oma vastastele. Plehhanovi artikli võtsid vaimustusega vastu kõik revolutsioonilise marksistliku partei vastased. Kodanlik liberaal Struve hindas seda artiklit kui «tähendusrikast pööret».

Plehhanovi enda tegevus oli kujukaks näiteks selle kohta, «mida ei tule teha». Alustanud teadaandest, et menševikele tuleb järeleandmisi teha, kuigi nad asuvad ebaõigel seisukohal, lõpetas Plehhanov peatselt sellega, et muutus ise tuliseks menševikuks. Partei liikmed veendusid oma silmaga, et oportunismile põhimõttelistes küsimustes järeleandmine viib oportunismi võidule.

Plehhanovi taganemine marksismist on seletatav eestkätt sellega, et ta ei saanud aru uutest ülesannetest, mis uuel ajaloojärgul töölisklassi ette kerkisid. Tunda andis end ka tema mitmeaastane eemalolek Venemaa töölisliikumisest. Suurt osa Plehhanovi pattulangemises etendasid tema varasemad kõikumised ja vead, mis esinesid juba enne II kongressi.

Alates 52. numbrist ei olnud «Iskra» enam revolutsioonilise marksismi võitlushäälekandja, partei eest võitlev häälekandja. Menševikud, kes olid «Iskra» enda kätte kiskunud, tegid temast partei vastu võitleva häälekandja, muutsid ta oportunismi jutlustamise tribüüniks, eestkätt organisatsioonilistes küsimustes. Menševikud ise olid sunnitud tunnistama, et «vana ja uue «Iskra» vahel on kuristik». Õõnestati parteilisuse põhialuseid: partei otsuste täitmise kohustuslikkuse nõue kuulutati «bürokratismiks» ja «formalismiks», vähemuse allumises enamusele nähti partei liikme tahte ja vabaduse «jämedalt mehhaanilist» mahasurumist, partei distsipliini halvustati kui «pärisorjust». Menševikud kiskusid parteid tagasi, organisatsioonilise killustatuse ja distsipliinilageduse juurde, ringivaimu ja omaette nokitsemise juurde.

Menševikele tuli anda otsustav lahing, paljastada nende oportunistlikud seisukohad organisatsioonilistes küsimustes, näidata, kui ohtlik on menševism parteile. Selle ülesande täitis V. I. Lenin oma raamatus «Üks samm edasi, kaks sammu tagasi», mis ilmus 1904. aasta maikuus. Selles raamatus arendati marksistlikku õpetust parteist edasi. Lähtudes seisukohast, et marksistlik partei on proletariaadi poliitiline juht, töötas V. I. Lenin välja järgmised bolševike partei organisatsioonilised põhimõtted.

Marksistlik partei on üks osa töölisklassist, tema eesmine väesalk. Parteid ei tohi kogu klassiga segi ajada. Partei luuakse töölisklassi parimatest esindajatest, kes on kõige teadlikumad, organiseeritud ja ennastsalgavad, kes on piiritult ustavad revolutsioonile.

Proletariaat ei ole oma koosseisult ühtlane. Temas on kihte, kes erinevad üksteisest oma teadlikkuse tasemelt ja elukogemustelt. Veel rohkem: kapitalismi tingimustes täienevad töölisklassi read pidevalt isikutega, kes pärinevad laostunud talupoegade ja väikeste käsitööliste hulgast. Erinevus eesrindlike elementide ja ülejäänud töölishulkade vahel on paratamatu. Mis tuleks parteist välja, kui ta hakkaks oma ridadesse umbropsu vastu võtma kõiki soovijaid? On selge, et ta ei suudaks siis täita eesmise väesalga osa.

Peamine menševike viga partei küsimuses seisis selles, et nad partei ja klassi segi ajasid. Sellega, et menševikud nõudsid igale streikijale õigust kuulutada end partei liikmeks, kustutasid nad igasuguse piiri eesrindlike elementide ja ülejäänud töölishulkade vahel. See oleks tähendanud partei muutmist organisatsiooniks, kes sõrgib vähearenenud kihtide mahajäänud meeleolude sabas, selle asemel et tõsta kogu töölisklass tema eesmise väesalga teadlikkuse tasemele. Selle tagajärjel kaotaks partei paratamatult oma avangardse osa.

Partei on proletariaadi teadlikkuse kõrgeim avaldumisvorm, ta kogub endasse tööliklassi rikkalikud kogemused ja revolutsioonilised traditsioonid. Partei on relvastatud eesrindliku, revolutsioonilise teooriaga — ühiskonna arenemise ja klassivõitluse seaduste tundmisega, ja sellepärast suudab ta tööliklassi juhtida.

Partei pole ainult tööliklassi eesmine väesalk, vaid ka *organiseeritud väesalk*. Oma osa eesmise väesalgana suudab partei täita siis, kui ta organiseeritakse ühtseks, ühiseks tööliklassi väesalgaks, mis on liidetud tahte, tegevuse ja distsipliini ühtsusega.

Proletariaadi tegevuse ühtsuse jaoks on vaja tahte ühtsust, ühtne tahe aga ei ole mõeldav ilma organisatsioonita. Partei kui tööliklassi teadlik väesalk on tööliklassi organiseerituse kehastus. Tööliklassi võitlust suudab partei edukalt juhtida sel juhul, kui ta on monoliitne organisatsioon.

Menševikud püüdsid parteid hirmutada sellega, et paljud haritlased jäävad parteist välja, sest nad peavad partei distsipliini endale koormavaks ega taha partei organisatsiooni astuda. Kuid tööliklassi parteile pole vaja individualistlikult meelestatud haritlasi. Proletariaat ei karda organisatsiooni ja distsipliini. Kogu tööliste elu harjutab neid organisatsiooniga. Kapitalistlik suurtootmine ühendab ja distsiplineerib proletariaati, klassivõitlus aitab organisatsiooni ja distsipliini vajalikkusest hõlpsamini aru saada. Sellepärast peab eesrindlik tööline organisatsioonist lugu ja saab aru, missugust osa etendab võitluses organisatsioon.

Peale ebaühtluse teadlikkuse taseme seisukohalt on proletariaat ebaühtlane ka oma organiseerituse astmelt. Organiseeritus ja teadlikkus on vastastikku tihedalt seotud. Mida kõrgem on teadlikkus, seda täiuslikum on organisatsioon. Tööliste hulgas leidub ka hoopis mahajäänud, organiseerimata elemente ja niisuguseid vähearenenud kihte, kellele on kohane ainult ametiühinguline organisatsioon. Partei kui tööliklassi eesmine väesalk on proletariaadi kõige täiuslikum klassiorganisatsioon.

Partei on tugev ja monoliitne organisatsioon ainult siis, kui ta rajatakse *tsentralismi* põhimõttele. Tsentralismi põhimõte tähendab, et partei ehitatakse üles ja et ta töötab ühe ühise põhikirja alusel, et teda juhitakse ühest keskusest, milleks on partei kongress, kongresside vaheajal aga Keskkomitee, tähendab ühtset distsipliini, vähemuse allumist enamusele, alamate organisatsioonide allumist kõrgematele.

Tsaari-isevalitsuse oludes eksisteeris partei illegaalselt, ja seetõttu ei saadud partei organisatsioone rajada valitavuse põhimõttele; neil oli väga konspiratiivne iseloom. Kuid V. I. Lenin oli arvamisel, et kui partei saab legaalseks, siis rajatakse partei organisatsioonid *demokraatliku tsentralismi* alusele.

Menševikud väitsid demagoogiliselt, et tsentralism muudab partei «vabrikuks», partei liikmed aga «ratasteks ja kruvideks». Tegelikult astusid menševikud välja partei distsipliini vastu, nad kiskusid parteid tagasi nendesse aegadesse, kus iga organisatsioon tegut-

ses oma äranägemisel, tunnistamata enda üle mingit võimu üldparteiliste organite näol.

«... varem», kirjutas V. I. Lenin, «meie partei ei olnud vormiliselt organiseeritud tervik, vaid ainult üksikute gruppide summa, ja sellepärast muid suhteid nende gruppide vahel peale ideelise mõjutamise ei saanudki olla. Nüüd on meist saanud organiseeritud partei, ja see tähendabki võimu loomist, idee-autoriteedi muutmist võimu-autoriteediks, partei alamate instantside allumist kõrgematele» (Teosed, 7. kd., lk. 336).

Kui töölisklassi parteid ei juhita ühest keskusest, siis ei saa ta olla tõeliselt revolutsiooniline partei, siis ei saa ta proletariaadi klassivõitlust juhtida.

Ühtne ja tsentraliseeritud partei pole mõeldav ilma distsipliinita. Organisatsioon ja distsipliin on teineteisega tihedalt seotud, tugev organisatsioon pole võimalik range distsipliinita. Arutamise ja kriitika vabadus, tegevuse ühtsus — nii defineeris V. I. Lenin töölispartei distsipliini. Pärast otsuse vastuvõtmist peavad kõik partei liikmed tegutsema kui üks mees, sest organiseeritus seisab tegevuse ühtsuses.

Menševikud, boikoteerides kongressi ja Keskkomitee otsuseid, õõnestasid tegelikult partei distsipliini. Nad jutlustasid, et kongressi otsused ei ole partei liikmetele, eriti aga «valituile», liidritele, kohustuslikud. Kuid töölisklassi parteis ei tohi sisse seada niisugust korda, kus partei otsused on partei lihtliikmetele kohustuslikud, juhtidele aga mitte. Niisugune «kord» ohustab tõsiselt partei ühtsust.

«Intelligentlikule individualismile,» kirjutas V. I. Lenin, «mis näitas end juba vaidlustes § 1 üle, paljastades oma kalduvust oportunistlikku targutusse ja anarhistlikku fraasi, näib igasugune proletaarne organisatsioon ja distsipliin pärisorjusena» (Teosed, 7. kd., lk. 326).

Partei tõeline ühtsus ei piirdu ideelise ühtsusega, see on ka organisatsiooniline ühtsus, mis ei ole mõeldav ühtse ja partei kõigile liikmeile kohustusliku distsipliinita.

Marksistlik partei kehastab eesmise väesalga sidet töölisklassi miljoniliste hulkadega.

V. I. Lenin näitas, et menševikud eksivad, kui nad väidavad, et eesrindlike elementide ühinemine tsentraliseeritud ja distsiplineeritud organisatsiooniks nõrgendab nende sidet rahvahulkadega, et niisugustele põhimõtetele rajatud partei irdub rahvahulkadest.

«Vastupidi,» vastas V. I. Lenin, «mida tugevamad on meie partei organisatsioonid, kuhu kuuluvad tõelised sotsiaaldemokraadid, mida vähem vankumist ja ebakindlust on parteis eneses, seda laialdasem, mitmekesisem, rikkam ja viljakam on partei mõju teda ümbritsevaile, tema poolt juhitavaile töölishulkade elementidele» (sealsamas, lk-d 238—239).

Partei hoolitseb väsimatult, et tema sidemed parteitute hulkadega laieneksid ning tugevneksid, et ta võidaks oma klassi usal-

duse. Marksistlik partei ei saa areneda, kui ta ei tugevda oma sidemeid töölishulkadega, kui tal puudub töölishulkade toetus.

Partei tugevneb ja tema sidemed rahvahulkadega laienevad, kui temas valitseb *sisepartei line demokraatia*, kui parteis arendatakse *enesekriitikat*.

On vaja igati tõsta partei kõigi liikmete aktiivsust ja taotleda, et nad kõik võtaksid osa parteielu tähtsamate küsimuste arutamisest. «Et saada massiparteiks mitte ainult sõnades,» kirjutas V. I. Lenin, «peame üha laiemaid ja laiemaid hulki tõmbama kõigist partei asjust osa võtma ...» (sealsamas, lk. 99).

Marksistlik partei peab oma kohuseks jätkata «tööd enesekriitika alal ja oma puuduste armutut paljastamist» (sealsamas, lk. 190), nähes selles tähtsamat abinõu oma töö puudustest jagusaamiseks ja partei kaadri kasvatamiseks.

Marksistlik partei on proletariaadi klassiorganisatsiooni *kõrgeim vorm*.

V. I. Lenin näitas, et menševikud, kustutades piiri partei kui poliitilise organisatsiooni ja töölisklassi vahel, eitasid tegelikult partei kui töölisliikumise juhtiva organisatsiooni tähtsust.

Marksistlik partei ühendab töölisklassi kõige teadlikumad ja organiseeritud elemendid. Partei on relvastatud ühiskonna arenemise seaduste tundmisega, tal on selge programm ja painduv taktika. Niisugune partei on kõige paremaks töölisklassi juhtide kasvatamise kooliks; tema ridades omandavad eesrindlikud töölised teoreetilisi teadmisi ja poliitilisi kogemusi, mis on vajalikud proletariaadi klassivõitluse kõigi vormide juhtimiseks. Proletariaadi igapäevasest võitlusest osavõtmisega ja proletariaadi põhihuvide vankumatu kaitsmisega võidavad partei, tema komiteed ja tegelased töölishulkade usalduse. See kõik võimaldab parteil kui poliitilisel organisatsioonil juhtida kõiki teisi proletariaadi organisatsioone, planeerida nende ühiseid ja kooskõlastatud aktsioone, suunata nende tegevust ühele eesmärgile — ekspluataatorliku korra kukutamisele ja sotsialistliku korra sisseseadmisele.

V. I. Lenin näitas, et menševike seisukohad, mis väljendusid põhikirja esimese paragrahvi ümber puhkenud diskussioonis, on kasvanud terveks oportunistlikuks süsteemiks. Menševike organisatsioonilise oportunismi põhijoonteks olid tsentralismi vihkamine, distsipliini põlgamine, organisatsioonilise mahajäämuse kaitsmine, töölispartei uste avamine väikekodanlike, oportunistlike elementide jaoks, partei kui töölisklassi peamise tööriista, proletariaadi diktatuuri eest, sotsialismi eest võitlemise tööriista osatähtsuse eitamine.

Bolševike ja menševike täiesti erinevas suhtumises organisatsioonilistesse küsimustesse tulid ilmsiks kaks vastandlikku tendentsi partei ülesehitamise alal. Bolševikud olid proletaarse organiseerituse ja distsipliini esindajad, menševikud aga kodanlikule intelligentsile omase individualismi pooldajad.

Esmakordselt marksismi ajaloos anti põhjalik organisatsioonilise oportunismi kriitika ja näidati, kuiväga ohtlik on töölisliikumisele

organisatsiooni tähtsuse alahindamine. V. I. Lenin oma teoses tõi jõuliselt esile marksistliku partei hiiglasuure tähtsuse töölisklassi võitluses, eriti uuel ajaloojärgul, sel ajal, kui Venemaal oli lähenemas suur rahvarevolutsioon, kapitalistlik maailm aga oli küps sotsialistlikuks pöördeks.

> «Võitluses võimu eest ei ole proletariaadil muud relva peale organisatsiooni. Lahutatud üksteisest anarhilise konkurentsi valitsemisega kodanlikus maailmas, alla surutud sundtööga kapitali kasuks, alaliselt paisatav täieliku viletsuse, metsistumise ja kängumise «põhja», võib proletariaat saada ja saab paratamatult võitmatuks jõuks ainult selle tõttu, et tema ideelist ühendamist marksismi põhimõtetega kinnitab organisatsiooni materiaalne ühtsus, mis liidab miljoneid töötajaid töölisklassi armeeks. Sellele armeele ei suuda vastu panna ei Vene isevalitsuse raugastunud võim ega rahvusvahelise kapitali raugastuv võim» (*V. I. Lenin*, Teosed, 7. kd., lk. 379).

«Võitluses võimu eest ei ole proletariaadil muud relva peale organisatsiooni» — see V. I. Lenini tees sai üheks bolševismi nurgakiviks.

Võitluses partei eest näitas partei kaader üles küpsust ja sügavat arusaamist V. I. Lenini organisatsioonilistest ideedest. Paljud komiteed kritiseerisid teravalt menševistlikku «Iskrat». Uraali komiteed sidusid partei küsimuse, partei organisatsiooniliste aluste küsimuse otseselt proletariaadi diktatuuri eest võitlemise ülesannetega. «Proletariaadi ettevalmistamine diktatuuriks», kirjutasid uraallased, «on niisugune tähtis organisatsiooniline ülesanne, et sellele on tarvis allutada kõik muu. Ettevalmistamine seisab muuseas selles, et tuleb luua meeleolu tugeva, mõjuvõimsa proletaarse organisatsiooni kasuks, et tuleb täies ulatuses selgeks teha selle organisatsiooni tähtsus.» («VSDTP kolmas kongress», dokumentide ja materjalide kogu. Riiklik Poliitilise Kirjanduse Kirjastus, 1955, lk. 146, v. k.)

Võitluses partei eest puudus V. I. Leninil Lääne-Euroopa sotsiaaldemokraatlike parteide juhtkonna toetus, veel enam: see juhtkond oli isegi otseselt vaenulik. II Internatsionaali liidrid astusid välja V. I. Lenini vastu, kes oli marksismi edasi arendanud niisugustes küsimustes, nagu partei ülesanded ja osatähtsus, partei iseloom ja organisatsioonilised põhimõtted ning partei kaadri kasvatamine oportunismi vastu suunatud otsustavas ja leppimatus võitluses. Menševikud oma võitluses bolševike vastu võisid toetuda niisugustele tol ajal tunnustatud autoriteetidele nagu A. Bebel ja K. Kautsky.

II Internatsionaali liidritele andsid bolševikud väärika vastuse. Reas sõnavõttudes, muuseas ka II Internatsionaali Amsterdami kongressil 1904. aastal, ütlesid bolševikud lausa välja, et selles partei põhikirja esimese paragrahvi sõnastuses, mille esitas V. I. Lenin, oli arvestatud saksa sotsiaaldemokraatide kurbi kogemusi. Saksa sotsiaaldemokraatia põhikiri ei nõudnud partei liikme kuulumist

mõnda partei organisatsiooni, ja oportunistlikud elemendid kasutasid selle laialt ära partei kahjuks.

Bolševikud ei olnud nõus rajama parteid II Internatsionaali parteide eeskujul. Rahvusvahelise ja Venemaa töölisliikumise kogemusi hoolega uurides ning kriitiliselt läbi töötades rajasid bolševikud V. I. Lenini juhtimisel julgesti uut tüüpi parteid.

1904. aasta suvel oli partei väga raskes olukorras. Menševike liidrid, kes olid partei keskasutused enda kätte kiskunud, hakkasid partei kohalikke organisatsioone lõhestama. Menševike desorganiseeriv tegevus hävitas töölisklassi tegevusühtsuse. Eriti väljakannatamatuks kujunes niisugune olukord seetõttu, et Venemaal oli tekkinud revolutsiooniline situatsioon, mis nõudis partei jõudude liitmist ja proletariaadi võitlusühtsust.

1904. aasta augustis toimus Šveitsis V. I. Lenini juhtimisel 22 bolševiku nõupidamine. Seal vastuvõetud dokument «Parteile» kutsus partei organisatsioone võitlema selle eest, et kokku kutsuda III kongress, kes ohjeldaks menševikke ja looks partei tahtele vastava uue juhtkonna. Partei ridade ühteliitmise seisukohalt oli sel nõupidamisel suur tähtsus.

1904. aasta septembrist detsembrini toimus kolm konverentsi: Lõuna-Venemaa, Kaukaasia ja Põhja-Venemaa konverents, kus oli esindatud 13 VSDTP komiteed. Nendel konverentsidel moodustati Enamuse Komiteede Büroo V. I. Leniniga eesotsas. 22. detsembril 1904 hakkas ilmuma ajaleht «Vperjod», vana «Iskra» töö väärikas jätkaja. Ajalehe toimetusse kuulusid V. I. Lenin, A. V. Lunatšarski, M. S. Olminski, V. V. Vorovski.

Bolševikega läksid kaasa suured tööstusrajoonid ja peamised keskused: Peterburi, Moskva, Riia, Bakuu, Jekaterinoslav, Odessa, Donbass, Kesk-Venemaa tööstusrajoon ja Uraal. Kogu elukutseliste revolutsionääride põhikaader toetas V. I. Leninit. Võitluses bolševismi eest arenesid välja uued partei jõud. Partei oma valdava enamuse näol kontrollis kriitiliselt niisuguseid juhtivaid tegelasi, nagu Plehhanov, Axelrod ja Martov, heitis nad kõrvale ja koondus V. I. Lenini kui oma juhi ümber.

LÜHIKOKKUVÕTE

Kümme viimast aastat (1894—1904) enne esimest Vene revolutsiooni olid rahva elus suurte muutuste aastad. V. I. Lenin märkis, et töölisklassi kui kõige võimsama revolutsioonilise jõu väljaastumisega algas Venemaa ajaloos uus ajastu.

Pool sajandit otsisid vene revolutsionäärid õiget ja tõeliselt teaduslikku revolutsioonilist teooriat. 90. aastate keskel jõudsid need otsingud lõpule. Loendamatuid ohvreid tuues, mitmesuguseid teooriaid praktikas järele proovides ja kriitiliselt võrreldes jõudsid revolutsiooniline mõte ja töölisliikumine Venemaal marksismi juurde välja. Tekib massiline töölisliikumine, mis on seotud sotsiaaldemo-

kraatiaga. Sotsiaaldemokraatias tekib kaks voolu — revolutsiooniline marksistlik vool ja oportunistlik vool. V. I. Lenin alustab leppimatut võitlust marksismi eest ja loob Peterburis Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu, mis oli Venemaal marksistliku partei algeoks. Marksismi arenemises saabus uus, leninlik etapp.

XX sajandi algul oli Venemaal valmimas revolutsioon; tulevasteks lahinguteks tagus töölisklass endale ideelis-poliitilist relva. V. I. Lenini juhtimisel valmistas «Iskra» ette marksistliku partei loomist ja võitles selleks edukalt «ökonomistide» vastu. VSDTP II kongress pani alguse bolševike partei, sotsiaalse revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri partei eksisteerimisele.

II kongressil ja pärast seda pidasid bolševikud energilist võitlust menševike vastu. Bolševismi võitlusel menševismi vastu oli väga suur ajalooline tähtsus. See oli võitlus uut tüüpi marksistliku partei eest, selle eest, et revolutsioonilahingutes isevalitsuse ja kapitalismi vastu kuuluks juhtiv osa töölisklassile. See oli võitlus rahvusvahelises töölisliikumises esineva oportunismi vastu.

Selle võitluse tules rajas V. I. Lenin õpetuse parteist kui töölisklassi peamisest relvast võitluses proletariaadi diktatuuri eest, võiduka kommunistliku revolutsiooni eest. V. I. Lenin kujunes suureks proletariaadi juhiks, Marxi ja Engelsi õpetuse väärikaks jätkajaks. V. I. Lenini teosed said parteile hindamatuks ideeliseks rikkuseks, tema vankumatuks teoreetiliseks vundamendiks.

Töölisklassi revolutsioonilise marksistliku partei tekkimine oli nii Venemaa edaspidise saatuse kui ka kogu rahvusvahelise töölisliikumise seisukohalt äärmiselt suure tähtsusega. Esmakordselt ajaloos oli kõige rõhutumal ja kõige revolutsioonilisemal klassil — proletariaadil — revolutsioonile vastu minnes oma iseseisev marksistlik partei.

BOLŠEVIKE PARTEI 1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONIS

1. Revolutsiooniline liikumine Venemaal 1905. aasta eel. Vene-Jaapani sõda. Üheksas jaanuar. Esimese Vene revolutsiooni algus

Vene revolutsiooni küpsemisprotsess kestis palju aastaid. XX sajandi algul olid Venemaal välja kujunenud niisugused majandusliikud ja poliitilised tingimused, mis ilmselt näitasid, et on lähenemas revolutsioon. Nagu kogu maailmas, nii ka Venemaal oli kapitalism selleks ajaks jõudnud oma arenemise kõrgeimasse ja viimsesse faasi — imperialismi, mille iseloomulikuks jooneks on kõigi kapitalistlikule süsteemile omaste sotsiaalsete ja poliitiliste vastuolude äärmine teravnemine.

Vene imperialismil olid oma iseärasused. Venemaal oli olemas kõrge kontsentratsiooniga suurtööstus, üha enam arenesid välja kapitalistlikud monopolid. Kogu Venemaa tööstuses ja rahanduses võimutses väike rühm kapitaliste. See kõrgesti arenenud kapitalism oli läbi põimitud väga tugevate pärisorjuse jäänustega, mis olid säilinud nii majanduses kui ka poliitilises korras. Peamisteks neist jäänustest olid tsarism ja mõisnike maavaldus. Feodalismi (pärisorjuse) jäänused vajutasid oma pitseri kogu Venemaa ühiskondlikule korrale. Nende tagajärjeks olid eriti julmad proletariaadi ekspluateerimise vormid, talurahva äärmine viletsus ja mittevene rahvuste jõhker rõhumine.

Venemaa proletariaat sai tunda kõiki kapitalistliku ekspluateerimise koledusi. 1900.—1903. aasta majanduskriisi tõttu läks töörahva olukord veelgi halvemaks. Tekkis arvurikas töötatööliste armee. Kokku oli töötatöölisi üle 200 000. Kriisi aastail vähendasid kapitalistid veelgi tööliste palka ja pikendasid tööpäeva. 1897. aasta seadus piiras küll tööaja pikkuse $11\frac{1}{2}$ tunniga, kuid tegelikult kestis tööpäev enamikus ettevõtteis 12—14 tundi.

Kriisi aastail halvenes järsult tööliste toitlusolukord, halvenesid nende korteriolud ja muud elutingimused. Enamik töölistest vireles endiselt keldrites, vabrikubarakkides ja -kasarmutes. Isegi kodanlik ajakirjandus pidi tunnistama, et «elu neis erineb üsna vähe sunnitööliste elust».

V. I. Lenin kirjutas töölisklassi olukorra kohta:

> «Tuhandeid ja kümneid tuhandeid inimesi, kes kogu oma eluaja on töötanud teistele rikkuste loomiseks, hukkub nälgi-

misest ja pidevast alatoitlusest, sureb enneaegselt haigustesse, mida tekitavad jõuledad töötingimused, viletsad korteriolud ja puhkuse puudumine» (Teosed, 5. kd., lk. 13).

Äärmiselt raske oli töötava talurahva olukord. Suur hulk maad ja pealegi just paremat maad oli mõisnike käes, privilegeeritud aadliseisuse käes. 10,5 miljonil laostunud ja pärisorjusliku ekspluateerimise all kannataval talumajandil oli 1905. aastaks 75 miljonit tiinu maad; peaaegu niisama palju — 70 miljonit tiinu — oli 30 000 suurmõisnikul. Maapuuduse tõttu olid talupojad sunnitud mõisnikelt maad rentima orjastavatel tingimustel. Maa eest maksid talupojad igal aastal ligi pool miljardit kuldrubla.

Mõisaorjusele lisandus kulaku orjamine. Kulakute käes oli pool kogu talupoegade maast ja suurem osa veoloomadest. Kulakud rikastusid, talupoegade hulgad aga vaesusid. Ainuüksi XIX sajandi viimase aastakümne jooksul suurenes hobuseta ja ühe hobusega majandite arv 5,7 miljonilt 6,6 miljonini. Ikaldus ja nälg olid talupoegade valdava enamuse elus alatisteks nähtusteks. Igal aastal läks kaheksa kuni üheksa miljonit talupoega teenistust otsima vabrikutesse, raudteede ehitamisele, metsatööle ja palgiparvetamisele, mustatöölistena linnadesse ja sadamatesse, sulastena ja päevilistena kulakute juurde.

Iga väiksemagi asja eest, mida võimud «süüteoks» pidasid, ja maksutähtaja möödalaskmise eest peksti talupoegi vitstega ja müüdi nende vara maha. Ametlikult jagati talupoegadele ihunuhtlust kuni 1903. aastani, tegelikult aga hiljemgi.

Talupoegade elu kohta 1905. aasta eel kirjutas V. I. Lenin:

> «Kõik nelikümmend reformijärgset aastat toimub pidevalt talurahva proletariseerumise protsess, aeglase, piinarikka väljasuremise protsess. Talupoeg langes kerjuse elutasemele: ta elas lojustega ühes ruumis, riietus räbalaisse, toitus maltsast... Talupojad nälgisid krooniliselt ja üha sagedamini korduvate ikalduste ajal suri neid kümnete tuhandete kaupa nälga ja taudidesse» (Teosed, 4. kd., lk. 379).

Mõisnike ja kapitalistide survet süvendas kõike elavat ja progressiivset mahasuruva tsaari-isevalitsuse omavoli. Ekspluataatorite huvisid kaitsesid sõjavägi, politsei ja kohus, kogu isevalitsuslik riigisüsteem.

Kõik rõhumise liigid — feodaalne, kapitalistlik, rahvuslik — koos isevalitsuse politseiliku despotismiga tegid rahvahulkade olukorra väljakannatamatuks ja andsid klassivastuoludele eriti terava ja sügava iseloomu. Põhilised ühiskonna arenemise vajadused, tööliste ja talupoegade elulised huvid nõudsid tungivalt kõigepealt mõisnike võimu kaotamist, tsaarimonarhia kaotamist. Need ülesanded võis lahendada ainult revolutsioon.

Revolutsioonile vahetult eelnenud aastail kasvasid kiiresti töölisklassi ja talurahva poliitiline aktiivsus ning revolutsiooniline meeleolu. Proletariaat asus neil aastail kõigi ekspluataatorlike klasside ja tsaarivalitsuse suhtes avalikult vastasrinda ning esitas nõud-

misi, mis liitsid ühte kõiki Venemaa demokraatlikke jõude. 1904. aastal toimusid mitmes tööstuslinnas poliitilised streigid ja demonstratsioonid. Detsembrikuus puhkes Bakuu proletaarlaste võimas streik, mida juhtis bolševike komitee. Streik lõppes tööliste võiduga. Bakuu tööliste väljaastumine kutsus esile solidaarsusstreike Peterburis ja teistes Venemaa linnades.

Töölisklassi revolutsiooniline aktiivsus andis eeskuju talurahvale. Järjest sagedamini astusid Venemaa mitmesuguste piirkondade talupojad võitlusse. Töölisklassi ja talurahva väljaastumised avaldasid poliitilist mõju teistele ühiskonna kihtidele. Hoogsalt arenes poliitilisi vabadusi taotlev üliõpilasliikumine.

Bolševikud õpetasid proletariaadile, kuidas kõiki tsarismi suhtes opositsiooniliselt meelestatud elemente revolutsiooni huvides ära kasutada. Samal ajal paljastasid bolševikud järjekindlalt liberaalse kodanluse poliitikat, tema püüet tsaarivalitsusega kokku leppida.

Poola, Baltimaade, Soome, Taga-Kaukaasia ja teiste piirkondade rahvuslik kodanlus oli opositsioonilisemalt meelestatud kui vene kodanlus, sest tsaarimonarhia kehastas lisaks poliitilisele, päriskorjuslikule rõhumisele ka rahvuslikku rõhumist. Rõhutud rahvuste kodanlus oleks tahtnud küll Vene tsarismist vabaneda, et ise olukorra peremeheks saada ja kindlustada endale vabad käed töörahva ekspluateerimiseks. Kuid kapitalismi arenemise tagajärjel kujunes välja nende rahvuste töölisklass, kes pidas klassivõitlust nii tsarismi kui ka «oma» rahvusliku kodanluse vastu. Sellepärast oli Venemaa rahvuspiirkondade kodanluse opositsioon tsaarivalitsuse suhtes väga ebajärjekindel ja ta oli valmis tsarismiga kokku leppima. Poola suurkodanlus, aadel ja vaimulik seisus taotlesid küll Poola jaoks pisireforme, kuid leppisid Vene tsarismiga, sest viimane kaitses nende klassihuvisid. Soome kodanlus ja mõisnikud, vaatamata soome rahva rõhutud seisundile, kinnitasid tsarismile oma lojaalsust. Lätis ja Eestis olid tsaarivalitsuse toeks saksa parunid. Paljud neist, nagu ka Gruusia ja Soome mõisnike ning kodanlaste ladviku esindajad, olid tsaarivalitsuse aparaadis kõrgetel ametikohtadel.

Ainuüksi töölisklass võitles järjekindlalt igasuguse rahvusliku rõhumise vastu, tsarismi ikke alla surutud rahvuste täieliku enesemääramise eest. Vene tööliste eeskujul astus rõhutud rahvuste proletariaat ikka sagedamini võitlusse tsarismi vastu, astus välja klassirõhumise, feodaalse ja rahvusliku rõhumise vastu.

Suureks paisunud revolutsioonilise liikumise survel püüdis tsaarivalitsus liberaalset kodanlust väikeste järeleandmiste hinnaga enda poole võita. 1904. aasta lõpul algas, nagu tol ajal räägiti, «liberaalne kevad». Valitsus lubas kodanlusel ja semstvo-organitel koosolekuid ja bankette korraldada. Neil koosolekutel ja bankettidel pidasid liberaalse kodanluse ja mõisnike esindajad kõnesid konstitutsiooni vajalikkusest ning rääkisid sellest, et poleks paha kodanluse esindajaid võimule lähemale lasta.

Menševikud tulid välja «semstvokampaania» plaaniga. Nad kutsusid töölisi bankettidest osa võtma, et õhutada kodanlust tsaari-

valitsuse ees rahva nimel välja astuma. See tähendas, et töölised sõrkigu liberaalse kodanluse sabas.

Vastukaaluks sellele kutsusid bolševikud töölisi kõigi võitlevate revolutsiooniliste jõudude eesotsas välja tänavale tulema, isevalitsuse vastu suunatud demonstratsioonidele, mitte aga liberaalide bankettidest osa võtma. Seega läksid lahkhelid bolševike ja mensevike vahel 1905. aasta eel järsult teravamaks. Lahkhelidele organisatsioonilistes küsimustes, mis olid tekkinud II kongressil ja kogu aeg teravamaks läksid, tulid juurde lahkhelid taktika küsimustes, s. o. selles, missugune peab olema partei joon kasvavas revolutsioonilises liikumises.

1904. aasta jaanuaris puhkes Vene-Jaapani sõda. See süvendas kõiki Venemaa ühiskondliku elu vastuolusid ja kiirendas revolutsiooniliste sündmuste arengut. Vene-Jaapani sõda oli üks esimestest imperialismiajastu sõdadest. Sõja peamiseks põhjuseks oli jaapani ja vene imperialismi huvide kokkupõrkamine. Jaapani valitsevad klassid olid palju aastaid Hiinat riisunud. Jaapan tahtis vallutada Korea ja Mandžuuria ning Aasia mandril kanda kinnitada. Tsarism, keda V. I. Lenin iseloomustas kui «sõjaväelis-feodaalset imperialismi», ajas omakorda Kaug-Idas vallutuspoliitikat. Tsaari ja temale lähedaste isikute omakasu huvides asutati Kaug-Idas kontsessioonilisi ettevõtteid. Vene kodanlus otsis uusi turge.

Jaapan nägi ette, et tal võib tekkida kokkupõrkeid teiste imperialistlike riikidega, ja valmistus intensiivselt sõjaks. Jaapan sai rahalist abi ja diplomaatilist toetust ameerika ja inglise imperialismilt, kes õhutas Jaapanit Venemaale kallale tungima. Ameerika ja inglise imperialistid lootsid, et sõda nõrgendab nii Venemaad kui Jaapanit. Venemaa ei olnud sõjaks valmis, kuid tsarism ajas avantüristlikku poliitikat; ta arvas, et sõda aitab lähenevat revolutsiooni peatada. Tsarismi kalkulatsioonide järgi pidi Jaapani üle saavutatav «kerge» võit talle uusi asumaid ja uusi turgusid tooma, isevalitsuse prestiiži tõstma ja Venemaal hoogu võtva revolutsioonilise liikumise mahasurumisele kaasa aitama.

Kuid tsarismi lootused ei läinud täide. Jaapani imperialistidel oli hästi teada, et tsaari sõjavägi ja laevastik on ette valmistamata. Seda ära kasutades tungisid nad reetlikult, sõda kuulutamata, Vene Vaikse ookeani eskaadrile ja Port Arturi kindlusele kallale. Ootamatult andsid nad Vene sõjajõudude Kaug-Idas asuvatele osadele ränga hoobi.

Vene väed võitlesid vapralt. Kuid tsaari sõjavägi ei olnud sõjaks ette valmistatud, tema eesotsas olid nürimeelsed ja asjatundmatud kindralid (näiteks Kuropatkin) ja admiralid (näiteks Rožestvenski). Kõige selle tõttu sai tsaariarmee pidevalt lüüa. Esimese ja teise Vaikse ookeani eskaadri hävitamine, maaväe lüüasaamine Mukdeni all ja Port Arturi langemine näitasid, et Tsaari-Venemaa oli sõja kaotanud. Tsaari-isevalitsus sai häbistavalt lüüa.

Seoses sõjaga kerkis VSDTP ette esmakordselt küsimus, kuidas peab töölisklass suhtuma imperialistlikku sõjasse, mida peab tema

maa valitsus. Sellele andsid V. I. Lenin ja teised bolševikud selge vastuse. Sõda ei peeta Venemaa ja Jaapani rahvaste huvides, vaid ühelt poolt tsaari-isevalitsuse ja vene imperialismi, teiselt poolt jaapani imperialismi ja Jaapani valitsevate klasside huvides. Sellepärast astusid bolševikud välja sõja vastu ja selgitasid rahvale selle ebaõiglast iseloomu, kutsusid võitlema isevalitsuse vastu, kes seda sõda pidas.

Kõigist sotsiaaldemokraatlikest parteidest seadsid ainuüksi bolševikud loosungiks oma maa valitsuse lüüasaamise sõjas. Bolševikud tõestasid, et tsarismi sõjaline lüüasaamine ei ole rahva lüüasaamine, vaid vastupidi: see on rahvale kasulik. Tsarismi lüüasaamine kutsub Venemaal esile revolutsiooni tõusu, aitab kaasa tsarismi kukutamisele ja rahvarevolutsiooni võidule.

> «Vene vabadus», kirjutas V. I. Lenin, «ja vene (ning kogu maailma) proletariaadi võitlus sotsialismi eest oleneb väga suurel määral isevalitsuse sõjalistest lüüasaamistest» (Teosed, 8. kd., lk-d 36—37).

Sellele V. I. Lenini joonele vastavalt töötasid bolševike kohalikud organisatsioonid tööliste, talupoegade, haritlaste ja sõjaväkke kutsutud soldatite hulgas. Nad andsid välja üleskutseid ja lendlehti, milles selgitati sõja tõelisi eesmärke ning paljastati tsaari-isevalitsust. Bolševikud kutsusid võitlema sõja ja tsarismi vastu. Bolševike revolutsiooniline marksistlik suhtumine Vene-Jaapani sõjasse oli ettevalmistavaks sammuks 1914.—1918. aasta imperialistliku sõja suhtes õige joone väljatöötamise poole.

Teisele seisukohale asusid menševikud. Nad tulid välja loosungiga «rahu iga hinna eest», sidumata seda loosungit isevalitsuse vastu suunatud revolutsioonilise võitlusega. Sellega valmistasid menševikud ette oma ilmselt kaitsesõjalist platvormi 1914.—1918. aasta sõja suhtes.

Juba algusest peale ei olnud sõda Venemaal populaarne. Kõik revolutsioonilised ja demokraatlikud kihid mõistsid, et Vene sõjaväe lüüasaamise põhjuseks on niihästi sõjaväe organiseerimise aluste kui ka kogu isevalitsusliku korra roiskumine. Lüüasaamine Vene-Jaapani sõjas andis tsaarivalitsuse autoriteedile ränga hoobi.

Töörahvale tõi sõda uusi kannatusi. Sõda pani kõikuma Venemaa majanduse, desorganiseeris transporti, tegi tühjaks riigikassa. Tõusis elukallidus. Tööliste reaalpalk langes peaaegu 25 protsendi võrra. Samal ajal ajasid kodanluse ladvik ja intendantuuriametnikud ennekuulmatuid varandusi kokku. Maal võttis meeste sõjaväkke mobiliseerimine talupoegade perekondadelt töötegijad, tekitas talupoegade hulgas nurinat ja rahulolematust.

Sõda oli selleks viimaseks tilgaks, mis rahva kannatuse karika kuhjaga täitis. Venemaal valmis sügav revolutsiooniline kriis.

Tsaarivalitsus püüdis revolutsioonilist liikumist kõigiti pidurdada. Selleks kasutas ta ära kõik abinõud, sealhulgas ka kõige alatumad. Ohranka ülesandel asutas papp Gapon 1904. aastal Peterburi tööliste hulgas zubaatovlikku tüüpi organisatsiooni. 1905. aasta jaa-

nuarikuu algul, kui Putilovi tehases oli alanud streik, mida teiste tehaste töölised toetasid, tegi Gapon provokatsioonilise ettepaneku organiseerida tööliste rongkäik Talvepalee juurde, et tsaarile palvekiri üle anda.

Bolševikud ei suutnud seda takistada. Pärast VSDTP II kongressi oli Peterburis menševike lõhestava tegevuse tagajärjel kolm sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni: bolševike Peterburi komitee, menševike Peterburi rühm ja leplaste rühm. Niisugune olukord avaldas pealinna töölisliikumisele negatiivset mõju.

Bolševikud paljastasid Gaponi provokatsioonilise plaani ja hoiatasid, et tsaar võib töölistele veresauna korraldada. Peterburi komitee lendlehes öeldi:

> «Vabadus ostetakse vere hinnaga, vabadus võidetakse kätte ägedates lahingutes relvade abil. Tsaari ei tule paluda, isegi mitte temalt nõuda, ennast meie verivaenlase ees alandada, ta tuleb troonilt minema kihutada... Ainult töölised ise võivad ennast vabastada, pappidelt ega tsaaridelt ärge oodake vabadust... Maha sõda! Maha isevalitsus! Elagu rahva relvastatud ülestõus! Elagu revolutsioon!»

Bolševikud võtsid osa tööliste koosolekuist. Nende mõjul võeti petitsiooni punktid, milles nõuti poliitilist amnestiat ja poliitilisi vabadusi, nõuti, et ministrid kannaksid vastutust rahva ees, nõuti kõigi võrdsust seaduse ees, nõuti, et töö saaks võimaluse vabalt võidelda kapitali vastu, nõuti südametunnistuse vabadust ja kaheksatunnilist tööpäeva ning esitati rida teisi sotsiaaldemokraatlikule programmile vastavaid nõudmisi. Petitsioon lõppes töörahva ränka olukorda väljendavate sõnadega: «Meie kannatus on otsas. Meile on kätte jõudnud see hirmus silmapilk, millal parem on surra, kui talumatut piina kannatades edasi elada... Meil on ainult kaks teed: kas vabadus ja õnn või siis haud...»

Kuid suur osa töölistest uskus siis veel tsaarisse. Pühapäeval, 9. jaanuaril läks üle 140 000 Peterburi töölise rahulikus rongkäigus kirikulippe, ikoone ja tsaari pilte kandes Talvepalee juurde.

Bolševike hoiatused osutusid õigeks. Tsaari käsul võttis sõjavägi relvadeta töölisi, nende naisi ja lapsi vastu kogupaukude, mõõkade ja nuutidega. Üle tuhande inimese sai surma, ligi viis tuhat haavata.

Vihatorm haaras pealinna töörahvast. «Meil ei ole enam tsaari!» hüüdsid tuhanded metsikust veresaunast vapustatud inimesed. Töölised hakkasid relvastuma. Siinsamas Peterburi tänavail tõrjusid nad kangelaslikult tagasi soldatite ja kasakate rünnakuid.

Sellest ajast peale nimetatakse 9. jaanuari veriseks pühapäevaks. Sel päeval oli suur tähtsus Venemaa tööliste poliitilise äratamise mõttes. Töölised said aru, kelle huvisid kaitsevad tsaar ja tsaarivalitsus. Nende usk tsaarisse hävitati püssitulega. Vastuseks Talvepalee juures toimepandud veresaunale veeres üle kogu maa protestistreikide laine. 10. jaanuaril jätkusid Peterburis tööliste ja sõjaväe relvastatud kokkupõrked. Moskvas algas 10. jaanuaril üldstreik. Riia proletariaat kuulutas 13. jaanuaril välja streigi ja korraldas poliiti-

lise demonstratsiooni. Politseiga tekkinud kokkupõrkes sai 70 inimest surma ja ligi 200 haavata. 14. jaanuaril algas üldstreik Varssavis. 18. jaanuaril Tifliisis puhkenud üldstreigiga algas poliitiliste streikide laine Taga-Kaukaasia linnades.

Saanud esimesed teated 9. jaanuari sündmustest, kirjutas V. I. Lenin:

> «Töölisklass sai kodusõja suure õppetunni; proletariaadi revolutsiooniline kasvatus astus ühe päevaga edasi nõnda, nagu ta poleks suutnud astuda halli, argipäevase, rõhutud elu kuude ja aastate kestel. Peterburi kangelasliku proletariaadi loosung «surm või vabadus!» veereb nüüd kajana üle kogu Venemaa» (Teosed, 8. kd., lk. 76).

1905. aasta 9. jaanuar ergutas tsarismi vastu võitlema kogu Venemaa töölishulgad. Ainuüksi 1905. aasta jaanuarikuus streikis 440 000 töölist, s. o. rohkem kui eelmise 10 aasta jooksul.

Pärast 9. jaanuari arenesid sündmused tormiliselt edasi. Venemaal algas revolutsioon.

1. mail 1905 toimusid poliitilised streigid, loosungiga «Maha isevalitsus!», peaaegu 200 Venemaa linnas. Esimese mai streigid ja demonstratsioonid Poola linnades lõppesid suure relvastatud kokkupõrkega tööliste ja sõjaväe vahel. Bakuu streik kestis kaks nädalat.

Proletariaadi võitlus kutsus esile revolutsioonilise käärimise sajamiljonilise talurahva massides. Juba 1905. aasta veebruaris algasid agraarrahutused Orjoli, Voroneži ja Kurski kubermangus. Talupoegade väljaastumised haarasid ühe kubermangu teise järel. Kevadest algas mõisnike maa omavoliline üleskündmine, loomade karjatamine mõisnike maal, heinamaade ülevõtmine. Eriti hoogsalt arenes liikumine Volgamail, Baltimaadel, Taga-Kaukaasias ja Poolas. Külades korraldati koosolekuid ja demonstratsioone. Sotsiaaldemokraatide algatusel toimusid 1905. aasta kevadel mitmel pool põllutööliste streigid.

2. Bolševike hinnang revolutsiooni iseloomu, liikumapanevate jõudude ja ülesannete kohta. Partei III kongress

Tööliste ja talupoegade revolutsioonilise võitluse eduka juhtimise huvides oli otsustava tähtsusega ülesandeks tugevdada parteid ja kindlaks määrata partei poliitiline joon revolutsioonis. Kuid mensševike desorganiseeriva tegevuse tõttu oli VSDTP tol ajal lõhestatud. Pärast II kongressi elas partei üle sügavat kriisi, mille aluseks, nagu rõhutas V. I. Lenin, oli see, et «II kongressi vähemus kangekaelselt ei tahtnud alluda kongressi enamusele» (Teosed, 8. kd., lk. 407).

V. I. Lenin võitles selle eest, et kõige kiiremas korras tuleks kokku III kongress. Kongressil oli vaja välja töötada partei taktika alanud revolutsioonis ja partei read VSDTP programmi alusel tihedasti ühte liita.

Kongressile kutsuti kõik VSDTP organisatsioonid, kuid menševikud ei võtnud kongressist osa, vaid tulid eraldi kokku Genfi. Osavõtjate vähese arvu tõttu (kohal olid kõigest 9 komitee delegaadid) ei söandanud menševikud oma kokkutulekut kongressiks kuulutada. Nad nimetasid selle parteitöötajate konverentsiks.

III kongress toimus Londonis 12.—27. aprillil 1905. Kongressist võttis osa 38 delegaati — 20 bolševistliku komitee esindajad, peamiselt suurtest tööstuskeskustest. Kongress toimus V. I. Lenini juhtimisel. Kongressist võtsid osa A. A. Bogdanov, N. K. Krupskaja, M. M. Litvinov, A. V. Lunatšarski, R. S. Zemljatška, M. G. Tshakaja, V. V. Vorovski jt.

Kongress arutas areneva revolutsiooni põhilisi küsimusi ja määras kindlaks proletariaadi kui revolutsiooni juhi ülesanded. Arutati relvastatud ülestõusu küsimust, valitsuse poolt riigipöörde eel kasutatavasse taktikasse suhtumist, ajutise revolutsioonilise valitsuse küsimust, talurahvaliikumisse suhtumist, partei lahkulöönud osa (menševike) küsimust, VSDTP avaliku poliitilise väljaastumise küsimust jt.

VSDTP III kongressi kohta kirjutas V. I. Lenin teadaande, milles öeldakse:

> «Venemaa proletariaat suudab lõpuni täita oma kohust. Ta suudab astuda rahva relvastatud ülestõusu etteotsa. Ta ei karda ajutisest revolutsioonilisest valitsusest osavõtu rasket ülesannet, kui see ülesanne talle osaks langeb. Ta suudab tagasi tõrjuda kõik kontrrevolutsiooni katsed, halastamatult lõmastada kõik vabaduse vaenlased, oma rinnaga kaitsta demokraatlikku vabariiki ja saavutada revolutsioonilisel teel kogu meie miinimumprogrammi teostamist. Venemaa proletaarlased ei pea seda lõpptulemust mitte kartma, vaid palavalt soovima. Saanud võidu eelseisvas demokraatlikus revolutsioonis, astume me sellega hiiglasuure sammu edasi oma sotsialistliku eesmärgi poole, me heidame kogu Euroopalt reaktsioonilise militaristliku riigi raske ikke ja aitame kiiremini, otsustavamalt ning julgemini sammuda sotsialismi poole oma vendadel, kogu maailma klassiteadlikel töölistel...» (Teosed, 8. kd., lk. 403).

III kongressil kindlaksmääratud strateegiline plaan seisis selles, et revolutsiooni esimesel etapil võitleb proletariaat liidus kogu talurahvaga, kodanlust isoleerides, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidu eest: isevalitsuse kukutamise ja demokraatliku vabariigi sisseseadmise eest, kõigi pärisorjuse jäänuste likvideerimise eest. Sealjuures ei pea töölisklass piirduma sellega, et ta revolutsioonist kõige vahetumalt osa võtab ja ennastsalgavalt võitleb revolutsiooni võidu eest; töölisklass peab ka revolutsiooni juhtima. Järgmisel etapil peab proletariaat selle eest võitlema, et kodanlik-demokraatlik revolutsioon viivitamatult ümber kasvaks sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Vene kodanlus ei olnud võimeline revolutsiooni juhtima ja seda lõpuni viima, sest ta ei olnud huvitatud isevalitsuse kukutamisest.

Kodanlus taotles ainult tsaarivõimu piiramist ja tahtis tsarismiga kokku leppida. Kodanlusele oli kasulik säilitada monarhia, säilitada pärisorjuse jäänused, et toetuda neile proletariaadi vastu võitlemisel. Tööliisklassi liitlaseks võis olla ainult talurahvas, kes tahtis külas esinevad pärisorjuse jäänused likvideerida, mõisnike maa enda kätte saada ning tsaari ja mõisniku orjamisest vabaneda. Selle võis talurahvas saavutada ainult revolutsiooni täieliku võidu korral.

Vastavalt sellele strateegilisele plaanile töötas kongress välja ka partei taktikalise joone. Partei ja tööliisklassi peamiseks ning edasilükkamatuks ülesandeks tunnistas kongress r e l v a s t a t u d ü l e s t õ u s u organiseerimise. Lähtudes seisukohast, et ülddemokraatlikus revolutsioonilises liikumises peab proletariaat juhtivat osa etendama, rõhutas kongress, et «ülesanne organiseerida proletariaati otsesesse võitlusse isevalitsuse vastu, relvastatud ülestõusule, on käesoleval revolutsiooni momendil üks partei kõige tähtsamaid ja pakilisemaid ülesandeid» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 79). Kõigile partei organisatsioonidele tehti ülesandeks selgitada proletariaadile niihästi eelseisva relvastatud ülestõusu poliitilist tähtsust kui ka selle praktilist, organisatsioonilist külge.

Kongress märkis, et ülestõusu eel ja selle käigus etendavad erilist osa massilised poliitilised streigid. Kongress soovitas tarvitusele võtta kõige energilisemad abinõud proletariaadi võitlusjõudude organiseerimiseks, soovitas aegsasti välja töötada relvastatud ülestõusu plaani, samuti tarvitusele võtta abinõud ülestõusu otseseks juhtimiseks, moodustades selleks erilised rühmad parteitöötajaist.

Üheks peamiseks kongressil arutatud taktikaliste küsimuste hulgas oli ajutise revolutsioonilise valitsuse küsimus. Bolševikud olid seisukohal, et ajutine revolutsiooniline valitsus, mis luuakse tsarismi kukutamise ja rahvarevolutsiooni võidu korral, peab olema võitnud klasside diktatuuri valitsus, s. o. p r o l e t a r i a a d i j a t a l u r a h v a r e v o l u t s i o o n i l i s - d e m o k r a a t l i k d i k t a t u u r.

Kongressil määrati kindlaks partei joon revolutsioonilaine tõusu tingimustes areneva talurahvaliikumise suhtes. III kongress esitas mõisa-, kroonu-, kiriku-, kloostri- ja udellimaade konfiskeerimise (s. o. talupoegade kasuks tasuta võõrandamise) nõudmise. Selles nõudmises väljendus konkreetselt bolševike joon — luua tööliisklassi ja kogu talurahva liit kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. See nõudmine ergutas talurahvast isevalitsusliku feodaalkorra vastu energilisemalt võitlema. Kongress kutsus üles igal pool viivitamatult looma revolutsioonilisi talurahvakomiteesid ning kohapeal omal algatusel läbi viima revolutsioonilisi demokraatlikke ümberkujundusi. Kõigile partei organisatsioonidele tehti ka ülesandeks «taotleda maaproletariaadi iseseisvat organiseerimist, tema ühendamist linnaproletariaadiga sotsiaaldemokraatliku partei lipu all ja tema esindajate läbiviimist talurahvakomiteedesse» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 83).

Niiviisi panid bolševikud liikuma määratu suured reservid talu-

rahva näol, et viia neid koos linnaproletariaadiga ja tema juhtimisel isevalitsuse vastu võitlema.

Resolutsioonis, mille kongress partei lahkulöönud osa kohta vastu võttis, mõisteti hukka menševike oportunistlikud seisukohad nii organisatsioonilistes kui ka taktikalistes küsimustes. Arvesse võttes asjaolu, et hoogsalt arenevas revolutsioonis on tungivalt vajalik proletariaadi jõudude ühendamine, tunnistas kongress ühtlasi lubatavaks menševikega liitunud parteiliikmete, eestkätt tööliste osavõtu partei organisatsioonide tööst, kuid seda ainult siis, kui need partei liikmed alluvad partei kongresside otsustele ja põhikirjale, alluvad partei distsipliinile. Keskkomiteele tehti ülesandeks laiali saata need menševike organisatsioonid, kes ei tunnusta III kongressi otsuseid.

III kongress tühistas põhikirja esimese paragrahvi formuleeringu, mille II kongress oli Martovi ettepanekul vastu võtnud, ja kinnitas põhikirja esimese paragrahvi V. I. Lenini formuleeringus. Sellel oli väga suur tähtsus edaspidises võitluses uut tüüpi partei kindlustamise eest. Sellega fikseeriti VSDTP põhikirjas üks kõige tähtsamaid V. I. Lenini organisatsioonilisi põhimõtteid.

Kongress likvideeris kahe keskasutuse (Keskkomitee ja Keskhäälekandja) süsteemi ja valis parteile ühe juhtiva keskasutuse — Keskkomitee. Arvesse võttes asjaolu, et «Iskra» oli sattunud menševike kätte ja et «Iskra» poliitiline joon oli seetõttu oportunistlik, tegi III kongress Keskkomiteele ülesandeks asutada uus keskhäälekandja «Proletari». Toimetajaks valiti V. I. Lenin.

Teistsuguse hinnangu revolutsiooni iseloomule, tema liikumapanevatele jõududele ja ülesannetele andsid oma Genfi konverentsil menševikud. Nende arvates pidi Vene revolutsioon varem Lääne-Euroopas aset leidnud kodanlike revolutsioonide eeskujul toimuma kodanluse juhtimisel ja revolutsiooni võidu korral pidi võimule tulema kodanlus.

Menševike arvates polnud proletariaadil revolutsioonis iseseisvaid ülesandeid. Nende arvates oli tööliste ülesandeks toetada kodanlust ja hoolitseda selle eest, et kodanlus rahvahulkade energilise revolutsioonilise tegevuse tagajärjel revolutsioonist eemale ei põrkaks. Menševikud võitlesid selle vastu, et proletariaat revolutsioonis juhtivat osa etendaks, nad ei pidanud talurahvast revolutsiooniliseks jõuks.

Eriti vihaselt astusid menševikud välja relvastatud ülestõusu organiseerimise vastu. Niisugune teguviis oli täies kooskõlas nende oportunistliku «stiihilisuse teooriaga» töölisliikumise küsimustes ja sellega, et nad ei tunnistanud partei aktiivset, juhtivat osa revolutsioonis. Nad ütlesid, et ülestõus on stiihiline protsess ja et seda ei saa ette valmistada. Plehhanov, Axelrod, Martov ja teised menševike liidrid tõendasid, et ülestõus võib ainult kodanlust eemale peletada ja et töölisklassi partei ei pea tegelema ülestõusu ettevalmistamisega. Nagu kõigis oma poliitilise joone küsimustes nii ka sel alal langesid menševike seisukohad põhiliselt ühte II Internatsionaali oportunistide seisukohtadega.

Alanud revolutsiooni jaoks töötas VSDTP III kongress välja partei joone. See joon töötati välja menševike osavõtuta, nende vastu võideldes. Bolševikud moodustasid tegelikult omaette partei, kel oli oma programm, põhikiri, taktikaline joon, oma organisatsioonid, ajalehed ja Keskkomitee. Kaks kongressi — kaks parteid, — nõnda iseloomustas V. I. Lenin Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Parteis 1905. aastal valitsenud olukorda.

III kongressi otsuste, partei strateegilise plaani ja taktikalise joone igakülgse teoreetilise põhjenduse andis V. I. Lenin oma raamatus «Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis». See 1905. aasta juuni- ja juulikuus kirjutatud teos on suureks panuseks teadusliku sotsialismi teooria varasalve.

Esmakordselt marksismi ajaloos töötas V. I. Lenin läbi imperialismiajastu kodanlik-demokraatliku revolutsiooni iseärasuste, selle revolutsiooni liikumapanevate jõudude ja perspektiivide küsimuse. V. I. Lenin võttis hävitava kriitika alla menševike oportunistlikud ja marksismile vaenulikud seisukohad teooria küsimustes, partei strateegia ja revolutsioonis rakendatava taktika küsimustes. Ka menševikke toetavate II Internatsionaali liidrite reformistlikud seisukohad said selles teoses V. I. Lenini hävitava kriitika osaliseks.

Oma iseloomult ja ülesannetelt oli Venemaal alanud revolutsioon kodanlik, s. o. tema eesmärgiks oli likvideerida tsaari-isevalitsus ja kaotada feodaalkorra jäänused. Ta ei seadnud vahetult üles kapitalistliku korra likvideerimise ülesannet. Kuid V. I. Lenin õpetas, et Vene kodanlikul revolutsioonil on rida uusi jooni ja iseärasusi, mille tõttu ta põhjalikult erineb Lääne-Euroopa kodanlikest revolutsioonidest, tõusujoones areneva kapitalismi ajastu revolutsioonidest.

Vene revolutsiooni peamiseks liikumapanevaks jõuks ja juhiks, erinevalt Lääne kodanlikest revolutsioonidest, oli proletariaat. Revolutsioon oli oma iseloomult küll kodanlik-demokraatlik, kuid proletariaadi juhtiva osa poolest, isevalitsuse vastu võitlemise viiside (streigid ja relvastatud ülestõus) poolest oli ta proletaarne.

Ühtlasi oli Vene revolutsioon talurahvarevolutsioon, sest tema põhiülesandeks oli mõisnike maavalduse likvideerimine. Talurahvas oli üheks selle revolutsiooni liikumapanevaks jõuks, proletariaadi lähemaks liitlaseks, sest talurahvas võis mõisnike maa enda kätte saada ning isevalitsuse ja mõisnike ikke alt vabaneda ainult siis, kui teda juhib töölisklass.

Mis kodanlusse puutub, siis tema huvid ja tsarismi huvid olid teineteisega tihedalt läbi põimunud. Kodanlus oli proletariaadi revolutsioonilisusest heidutatud, ja sellepärast ei olnud ta revolutsiooni liikumapanevaks jõuks ega saanudki seda olla. Revolutsiooni arenemise käigus muutus kodanlus järjest vähem opositsiooniliseks, ta leppis tsarismiga otseselt kokku, läks üle kontrrevolutsiooni leeri. Tsarismiga kokku leppides püüdis ta revolutsiooni likvideerida.

«Kodanliku revolutsiooni võit kui kodanluse võit ei ole meil võimalik,» kirjutas V. I. Lenin. «See näib paradok-

saalne, kuid see on fakt. Talurahvast elanikkonna ülekaal, tema kohutav rõhumine pärisorjusliku (pooleldi) suurmaavalduse poolt, juba sotsialistlikuks parteiks organiseerunud proletariaadi jõud ja teadlikkus, — kõik need asjaolud annavad *meie kodanlikule revolutsioonile erilise iseloomu*» (Teosed, 15. kd., lk. 42).

Vene revolutsiooni põhiliste joonte ja iseärasuste teaduslikust, marksistlikust analüüsist lähtudes töötas V. I. Lenin oma «Kahes taktikas» loovalt läbi järgmised küsimused:

proletariaadi hegemoonia kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis;

töölisklassi ja talurahva liit kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, proletariaadi liit kehvtalurahvaga ja kõigi linna ja maa poolproletaarsete hulkadega sotsialistlikus revolutsioonis;

relvastatud ülestõus kui peamine tsaari-isevalitsuse kukutamise ja revolutsiooni võiduleviimise vahend;

töölisklassi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur ja ajutine revolutsiooniline valitsus kui selle diktatuuri poliitiline organ;

kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks;

proletariaadi poliitiline partei kui otsustav tingimus selleks, et proletariaat saaks täita rahvarevolutsiooni juhi osa.

Revolutsiooni saatus olenes sellest, kas töölisklass etendab rahvarevolutsiooni juhi või siis ainult kodanluse abilise osa. V. I. Lenin nägi ette, et revolutsioonil saab olla kaks tulemust: kas otsustav võit tsarismi üle ja demokraatliku vabariigi moodustamine või — kui revolutsiooni võiduks ei jätku jõudu — tsarismi ja kodanluse kõige omakasupüüdlikumate ning ebajärjekindlamate kihtide kokkulepe. Töölisklass ja laiad rahvahulgad on huvitatud tsarismi üle täieliku võidu saavutamisest. Kuid see võit on võimalik ainult sel juhul, kui revolutsiooni juhiks saab töölisklass.

V. I. Lenin näitas, et Venemaa töölisklass kannatab ühelt poolt kapitalismi tõttu, teiselt poolt aga kannatab ta veel rohkem kapitalismi puuduliku arenemise tõttu. Feodaalsuhete jäänuste säilimine pidurdas tootlike jõudude arenemist ning takistas töölisklassi hoogsat võitlust sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi võidu eest. Sellepärast oli töölisklass eluliselt huvitatud kõigi pärisorjuse jäänuste kiirest kaotamisest.

Selleks et proletariaat võiks tegelikult *revolutsiooni juhiks* saada, pidi tal esiteks olema *liitlane*, kes on huvitatud revolutsiooni otsustavast võidust, ja teiseks oli tal tarvis kõrvale tõrjuda ja *isoleerida* liberaalne kodanlus, kes püüdis revolutsiooni lõpetada kodanluse ja tsarismi omavahelise kokkuleppega — tööliste ja talupoegade arvel.

«Järjekindlaks võitlejaks demokratismi eest,» kirjutas V. I. Lenin, «võib olla ainult proletariaat. Võidukaks võitlejaks demokratismi eest võib proletariaat olla ainult sel tingimusel,

kui tema revolutsioonilise võitlusega ühineb talurahva mass» (Teosed, 9. kd., lk. 42).

Menševikud väitsid, et talurahvas on reaktsiooniline. V. I. Lenin aga, vastupidi, õpetas, et talurahvas on oma põhiliste huvide tõttu proletariaadi loomulik liitlane ja otsustava demokraatliku pöörde pooldaja. Mõisnike maavalduse saab kaotada ja demokraatlikud vabadused kätte võita ainult revolutsiooni teel. Ainult proletariaat on võimeline talurahvast selles võitluses lõpuni toetama.

Talurahvas ei olnud oma koosseisult ühtlane: ta koosnes kehvikutest, kes moodustasid talupoegade põhimassi, keskmikest ja maakodanlusest (kulakutest). See ebaühtlus oli üks talurahva kõikuvuse põhjustest. Kuid talurahva kõikuvus erines põhjalikult kodanluse kõikuvusest. Talurahvas oli eluliselt huvitatud mõisnike maavalduse likvideerimisest, pärisorjuse jäänuste täielikust kaotamisest. V. I. Lenin võttis menševike oportunistlikud seisukohad hävitava kriitika alla. Menševikud taotlesid liberaalse kodanluse hegemooniat revolutsioonis ja revolutsiooni asendamist pisireformidega.

Kodanlusele on kasulikum, kirjutas V. I. Lenin, et vajalikud ümberkujundused kodanlik-demokraatlikus suunas toimuksid reformide näol, mitte aga revolutsiooniga, «et need ümberkujundused arendaksid võimalikult vähe lihtrahva, s. o. talurahva ja eriti tööliste revolutsioonilist isetegevust, initsiatiivi ja energiat, sest muidu on töölistel seda kergem, nagu ütlevad prantslased, «tõsta püss ühelt õlalt teisele», s. t. suunata kodanluse enda vastu need relvad, millega neid varustab kodanlik revolutsioon . . .» (Teosed, 9. kd., lk. 33).

V. I. Lenini raamatus põhjendatakse sügavalt neid proletariaadi võitluse vorme ja vahendeid, mis tagavad revolutsiooni võidu. Vastupidiselt menševikele, kes kangekaelselt kinni hoidsid reformistlikest võitlusviisidest, pidas V. I. Lenin tsarismi kukutamise tähtsaimaks vahendiks r e l v a s t a t u d ü l e s t õ u s u. Tsarism tugines sõjalisele jõule: sõjaväele, politseile. Selle jõu purustamine, tsarismi kukutamine ja demokraatliku vabariigi kättevõitmine oli Venemaal võimalik ainult relvade abil, võiduka relvastatud ülestõusuga. Revolutsioon, rõhutas V. I. Lenin, on välja jõudnud relvastatud ülestõusu v a j a d u s e n i. Esmakordselt pärast Marxi ja Engelsit seadis V. I. Lenin üles relvastatud ülestõusu organiseerimise kui praktilise ülesande, millele tuleb allutada kogu partei tegevus revolutsiooni ajal.

Rahvahulkade revolutsioonilise energia tõstmiseks, rahvahulkade kaasatõmbamiseks avalikku relvastatud võitlusse tsarismi vastu pidi partei üles seadma poliitilised loosungid, mis oleksid rahvale eriti lähedased ja arusaadavad. Niisugusteks loosungiteks olid bolševike arvates kaheksatunnilise tööpäeva viivitamatu sisseseadmine revolutsioonilisel teel; revolutsiooniliste talurahvakomiteede loomine, et maal läbi viia demokraatlikud ümberkujundused, kaasa arvatud mõisnike maa konfiskeerimine; massilised poliitilised streigid, tööliste relvastamine ja revolutsiooni armee loomine.

Eriti tähtis ülesanne seisis V. I. Lenini arvates selles, et töölised

ise seaksid igal pool sisse *kaheksatunnilise tööpäeva* ja et talupojad viiksid maal läbi demokraatlikke ümberkujundusi kohaliku omaalgatuse korras. See oli uus taktika, mis päästis valla rahvahulkade aktiivsuse ja loova initsiatiivi. Selle taktika rakendamine halvas riigivõimu aparaati, võttis temalt jõu revolutsiooni vastu võitlemiseks.

Uueks ja tähtsaks relvaks oli spetsiifiliselt proletaarse võitlusvahendi — *massilise poliitilise streigi* — rakendamine. Rahvahulkade tsarismivastasesse võitlusse mobiliseerimisel oli niisugusel streigil esmajärguline tähtsus. Revolutsiooni põhiküsimusele — *riigivõimu* küsimusele — andis V. I. Lenin uue lahenduse. V. I. Lenin tõestas, et võidukas kodanlik-demokraatlik revolutsioon, mille hegemooniks on proletariaat, ei pea võimule tooma kodanlust, nagu see oli olnud senistes kodanlikes revolutsioonides. Võiduka kodanlik-demokraatliku revolutsiooni tulemuseks peab olema proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur.

> ««Revolutsiooni otsustav võit tsarismi üle»», kirjutas V. I. Lenin, «on *proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur*...
>
> Ja säärane võit on just diktatuur, s. t. ta peab paratamatult toetuma sõjalisele jõule, masside relvastamisele, ülestõusule, mitte aga mingisugustele «legaalsel», «rahulikul teel» loodud asutustele» (Teosed, 9. kd., lk. 38).

Tööliste ja talupoegade huvides revolutsiooniliste ümberkujunduste läbiviimine kutsub esile tsarismi, mõisnike ja suurkodanluse meeleheitliku vastupanu. Selle vastupanu murdmiseks, kontrrevolutsioonikatsete tagasilöömiseks, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lõpuniviimiseks, tema saavutuste kaitsmiseks, sotsialismi eest võitlemise areeni täielikuks puhastamiseks on vajalik diktatuur. Kuid see ei ole veel sotsialistlik diktatuur, see on demokraatlik diktatuur.

Proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri poliitiliseks organiks oleks pidanud saama *ajutine revolutsiooniline valitsus*, kes toetub relvastatud rahvale. Ajutise revolutsioonilise valitsuse ülesandeks oleks olnud revolutsiooni saavutuste kindlustamine, kontrrevolutsiooni vastupanu mahasurumine ja VSDTP miinimumprogrammi elluviimine, s. o. demokraatliku vabariigi sisseseadmine, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamine, mõisnike maa konfiskeerimine.

Sotsiaaldemokraatia esindajate osavõttu revolutsioonilisest valitsusest pidas V. I. Lenin võimalikuks ja soodsatel tingimustel isegi vajalikuks. Selle valitsuse koosseisu kuulumine oleks taganud võimaluse halastamatult võidelda kontrrevolutsiooni vastu, kaitsta töölisklassi iseseisvaid huvisid ja revolutsiooni edasi arendada. Peale selle oleksid töölisklass ja töörahva laiad kihid pidanud ajutisele revolutsioonilisele valitsusele altpoolt survet avaldama. Nii valitsusse kuulumise kui ka altpoolt surve avaldamise ülesandeks oleks olnud kaasa aidata revolutsiooni saavutuste kindlustamisele ja laien-

damisele ning sotsiaaldemokraatliku miinimumprogrammi elluviimisele, samuti ka kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise tingimuste ettevalmistamisele. Menševikud olid revolutsioonilisest valitsusest osavõtmise vastu. V. I. Lenin näitas, et see menševike seisukoht on kahjulik ja et see annaks tegelikult revolutsiooni juhtimise kodanluse kätte.

Oma raamatus töötas V. I. Lenin välja kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise teooria. Marxi ideed katkestamatust (permanentsest) revolutsioonist ning proletariaadi ja talurahva liidust kui selle revolutsiooni vajalikust tingimusest olid II Internatsionaali oportunistid surnuks vaikinud. Marxi revolutsioonilistele ideedele seati vastu oportunistlik skeem, mille järgi kodanlikku ja proletaarset revolutsiooni lahutab teineteisest pikk ajajärk. Oportunistid ei tunnistanud proletariaadi juhtivat osa talurahva suhtes, proletariaadi hegemooniat kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis; need seisukohad olidki nende revolutsioonivastase skeemi aluseks.

V. I. Lenin arendas edasi Marxi ideed katkestamatust revolutsioonist ja kujundas selle terviklikuks kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise teooriaks. Selle teooria järgi proletariaadi hegemoonia kodanlikus revolutsioonis, kus proletariaadi liitlaseks on talurahvas, peab ümber kasvama proletariaadi hegemooniaks sotsialistlikus revolutsioonis, kus proletariaadi liitlaseks on kehvtalurahvas ning teised poolproletaarsed elemendid. Proletariaadi ja talurahva demokraatliku diktatuuri ülesandeks on ette valmistada pind proletariaadi sotsialistlikule diktatuurile.

> «Proletariaat peab viima lõpuni demokraatliku pöörde, liites enesega talurahva hulgad selleks, et jõuga murda isevalitsuse vastupanu ja paralüseerida kodanluse kõikuvus. Proletariaat peab teostama sotsialistliku pöörde, liites enesega elanikkonna poolproletaarsete elementide massi selleks, et jõuga murda kodanluse vastupanu ja paralüseerida talurahva ja väikekodanluse kõikuvus» (*V. I. Lenin*, Teosed, 9. kd., lk. 78).

Kodanliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise õpetust põhjendades näitas V. I. Lenin, et objektiivsed tingimused selleks olid Venemaa sotsiaalmajanduslikus korras olemas. Rohkearvulised pärisorjuse jäänused ja kapitalismi suhteliselt kõrge areng tekitasid Venemaal kahesuguseid vastuolusid. Vastuolud tootlike jõudude arenemise ja poolpärisorjuslike tootmissuhete vahel lõid eeldused kodanlik-demokraatliku revolutsiooni läbiviimiseks. Vastuolud tootlike jõudude kasvu ja kapitalistlike tootmissuhete vahel lõid vajalikud objektiivsed tingimused selleks, et kodanlik-demokraatlik revolutsioon saaks ümber kasvada sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Vastavalt sellele tekib kaks sotsiaalset sõda: üks — üldrahvalik, tsaari ja mõisnike vastu, demokraatliku vabariigi eest, teine — proletariaadi võitlus kodanluse vastu, proletariaadi diktatuuri eest, sotsialistliku ühiskonnakorra eest. Aastail 1905—1907 oli esiplaanil üldrahvalik võitlus isevalitsuse kukutamise eest. Töölisklassi ülesandeks oli välja astuda «kogu rahva ja eriti talurahva eesotsas — täieliku vabaduse eest, järjekindla demokraatliku pöörde eest, vabariigi eest! Kogu töörahva ja kõigi ekspluateeritavate eesotsas — sotsialismi eest!» (*V. I. Lenin*, Teosed, 9. kd., lk. 91).

V. I. Lenin rõhutas tungivalt, et revolutsiooni on tarvis pidevalt edasi arendada kuni sotsialistliku revolutsiooni võiduni. Artiklis «Sotsiaaldemokraatia suhtumine talurahvaliikumisse» ütles V. I. Lenin:

> «...demokraatlikult revolutsioonilt me hakkame otsekohe, ja nimelt oma jõu kohaselt, klassiteadliku ja organiseeritud proletariaadi jõu kohaselt, üle minema sotsialistlikule revolutsioonile. Me oleme katkestamatu revolutsiooni poolt. Me ei jää poolel teel peatuma» (Teosed, 9. kd., lk. 207).

Lääne-Euroopa oportunistide ja Vene menševike arvates tegutseb proletariaat sotsialistlikus revolutsioonis üksinda, ilma liitlasteta, kõigi mitteproletaarsete klasside ja kihtide vastu. Seda, et revolutsiooni huvides on võimalik ära kasutada linna ja maa poolproletaarseid hulki, keda kapital rõhub ja ekspluateerib ja kes sellepärast võivad saada proletariaadi ustavateks liitlasteks võitluses kapitalismi vastu, oportunistid ei tunnistanud. Sellest tulenes Lääne-Euroopa oportunistide ja Vene menševike valejäreldus, et sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise tingimusi saab pidada küpseks alles siis, kui proletariaat ühiskonna majandusliku arenemise tulemusena elanikkonna hulgas enamuse moodustab.

Kõik need kahjulikud oportunistlikud dogmad, mis määrasid proletariaadi tegevusetusele, lükkas ümber V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria.

Üht tähtsamat kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidu ja sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise tingimust nägi V. I. Lenin töölisklassi iseseisva poliitilise partei olemasolus, kusjuures selle partei ülesandeks on revolutsioonilist võitlust juhtida ja organiseerida. V. I. Lenin õpetas, et proletariaat võib selles revolutsioonis hegemooni osa täita ainult siis, kui ta on liidetud ühtseks ja iseseisvaks poliitiliseks jõuks revolutsioonilise marksistliku partei lipu all. See partei juhib proletariaadi võitlust nii ideeliselt kui ka praktiliselt.

V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria lükkas peale vene menševike ja II Internatsionaali reformistide teooria ümber ka Trotski «permanentse revolutsiooni» teooria. Trotski võltsis Marxi ideed permanentsest (katkestamatust) revolutsioonist. Ta ei tunnistanud proletariaadi hegemooniat kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, ta ei tunnistanud talurahvast revolutsioonilise jõuks, ta ei tunnistanud proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraat-

likku diktatuuri. Ta seadis üles vormilt pahempoolse, kuid sisult oportunistliku loosungi «ilma tsaarita, kuid töölisvalitsus». Niisugune revolutsiooni kodanlik-demokraatlikust etapist ülehüppamine oleks proletariaadi talurahva paljudesse miljonitesse ulatuvatest hulkadest isoleerinud ja kaasa toonud revolutsiooni lüüasaamise.

Revolutsiooniteooria, mille V. I. Lenin 1905. aastal välja töötas, relvastas bolševike partei teaduslikult põhjendatud strateegia ja taktikaga. Selles teoorias olid juba olemas peaaegu kõik põhilised elemendid selleks, et teha järeldus: sotsialism võib võita esialgu ühel kapitalistlikul maal eraldi. Need elemendid olid järgmised: proletariaadi hegemoonia revolutsioonis, töölisklassi ja talurahva liit, uut tüüpi partei juhtiv ja suunav osa revolutsioonis, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks. Järeldusele, et sotsialism võib võita ühel üksikul maal, jõudis V. I. Lenin 1915. aastal. V. I. Lenin rikastas marksismi sotsialistliku revolutsiooni teooriaga. Proletariaadi võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidu eest oli see uus teooria võimsaks ideeliseks relvaks.

3. Revolutsiooni tõus. Ülevenemaaline poliitiline streik. Nõukogude moodustamine. Relvastatud detsembriülestõus

Revolutsiooni käik näitas, et III kongressi otsused olid õiged. Revolutsioonilise liikumise laine tõusis iga päevaga. Streigivõitlus omandas visama, pealetungivama, paremini organiseeritud iseloomu.

1905. aasta maikuus Ivanovo-Voznessenskis alanud streik kestis 72 päeva. Töölised osutasid siin eeskujulikku meelekindlust ja streik kujunes rahvahulkadele heaks poliitilise kasvatuse kooliks. Streigi juhtimiseks valiti tööliste volinike (saadikute) nõukogu. Revolutsioonilahingute käigus muutus see üheks esimeseks tööliste saadikute nõukoguks. Streiki juhtis bolševike Ivanovo-Voznessenski organisatsioon, mille eesotsas olid F. A. Afanasjev ja M. V. Frunze; aktiivselt võtsid streigi juhtimisest osa töölised-bolševikud S. I. Balašov, J. A. Dunajev, F. N. Samoilov. Tööliste miitingud ja koosolekud, kus töötati välja nõudmisi, arutati vabrikantidele saadetavaid vastuseid ja määrati kindlaks edaspidise võitluse plaanid, toimusid avalikult. Siin pidasid bolševikud ka kõnesid ja loenguid töölisliikumise ülesannete kohta. See oli töölistele «sotsialistlikuks ülikooliks». Ivanovo-Voznessenski tööliste streigiga ühinesid Šuja, Orehhovo-Zujevo ja teiste linnade tekstiilitöölised. Tsaarivõimud korraldasid töölistele veresauna.

Protest Ivanovo tööliste mahalaskmise vastu veeres lainena üle kogu Venemaa. Lodzis lõid töölised 1905. aasta juunikuus barrikaadidel kolm päeva lahinguid politsei ja sõjaväega. Sellega andsid nad, nagu kirjutas V. I. Lenin, uusi revolutsioonilise entusiasmi ja kangelaslikkuse eeskujusid ning võtsid kasutusele kõrgemaid võitlusvorme (vt. Teosed, 8. kd., lk. 498). Uraalis olid streigivõitluse esirinnas Permi ja Jekaterinburgi (Sverdlovski) metallitöölised, Zla-

tousti tehaste relvasepad, Nadeždinski ja Nižni Tagili metallurgiatöölised, Tšeljabinski, Ufaa ja Jekaterinburgi raudteelased. 1905. aasta kevadel tekkisid Alapajevskis, Nadeždinskis, Motovilihhas, Nižni Tagilis ja teistes Uraali tööstuskeskustes tööliste volinike (saadikute) nõukogud. Revolutsiooni arenemise käigus muutusid need streigiorganisatsioonidest revolutsioonilise võitluse kõigi vormide juhtimise organiteks.

Ennastsalgavalt ja kangelaslikult võitlesid Läti töölised. Nikolajevis, Jekaterinoslavis, Harkovis, Luganskis, Mariupolis, Gorlovkas ja mujal muutusid poliitilised streigid tööliste kokkupõrkeks politsei ja sõjaväega. Juunikuus toimus üldstreik Tifliisis, seejärel Kutaisis, Batumis, Tšiaturas. Juuni- ja juulikuus oli streikidest haaratud kolm neljandikku kõigist Bakuu naftaväljadest ja teistest ettevõtetest. Augustikuus käisid Bakuu proletaarlaste üldstreigiga kaasas relvastatud kokkupõrked tööliste ja sõjaväe vahel.

Streikide käigus küpses ja karastus Venemaa töölisklass poliitiliselt ning kogus jõudu otsustavaks võitluseks tsarismi vastu.

1905. aasta suvel hakkasid igal pool tekkima poollegaalsed ametiühinguorganisatsioonid. Juba sel ajal esitasid ametiühingud tööliste majanduslike huvide kaitsmise kõrval ka tähtsaid poliitilisi nõudmisi. Bolševikud võtsid ametiühingute loomisest ja nende tööst aktiivselt osa, mis avaldas suurt mõju kogu Venemaa ametiühingute kui töölisklassi võitlusorganisatsioonide edaspidisele arenemisele.

Oma järjekindla revolutsioonilise võitlusega õpetas proletariaat talurahvast tsaarirežiimi vastu võitlema. Töölisklassi kasvava võitluse järgedes kerkis talurahvaliikumise laine. 1905. aasta kevadel ja suvel oli talurahvaliikumisest haaratud ligikaudu üks viiendik kõigist maakondadest, sügisel aga rohkem kui pooled maakonnad. Ukrainas ja Baltimaadel puhkesid põllutööliste streigid. Eriti laialdane ja hoogne oli talurahvaliikumine Volgamail, mitmel pool Ukrainas, Baltimaadel ja Gruusias.

Proletariaadi liikumisele lisandunud talupoegade ülestõusud panid kõikuma tsaari sõjaväe ja laevastiku. Suurt ja ennastsalgavat tööd tegid 1905. aastal sõjaväes ja laevastikus bolševikud. Tööle sõjaväelaste hulgas saatis VSDTP Keskkomitee J. F. Dubrovinski, J. M. Jaroslavski, R. S. Zemljatška ja teisi silmapaistvaid tegelasi.

Revolutsioonilisek tööks soldatite ja madruste hulgas kasutasid bolševikud mitmekesiseid vorme ja meetodeid: nad andsid välja ajakirjandust ja lendlehti, korraldasid koosolekuid, asutasid ringe. Selle töö tagajärjel suurenes märksa bolševike organisatsioonide mõju soldatite ja madruste hulgas, kujunesid välja nende sidemed töölistega. Revolutsioonilist meeleolu sõjaväes suurendas tsaari sõjaväe lüüasaamine Kaug-Idas.

Esimeseks massiliseks soldatite ja madruste rahulolematuse väljenduseks oli ülestõus soomuslaeval «Potjomkin» 1905. aasta juunikuus. Esmakordselt ajaloos heiskas sõjalaeva meeskond revolutsiooni lipu ja hakkas kehtiva korra vastu võitlema. Ülestõusust haaratud sõjalaev tuli Odessasse. Kuid bolševike Odessa komitees puu-

dus üksmeel, areteerimised olid komiteed nõrgendanud, menševikud aga ei organiseerinud «Potjomkini» meeskonna toetamiseks Odessa tööliste ülestõusu.

Madruste kangelaslikkusest hoolimata lõppes ülestõus nurjumisega, sest ülestõusul puudus õige juhtimine. Tsaari sõjaväes oli see alles esimene revolutsioonilise võitluse katse. Kuid ülestõusu faktil endal oli erakordselt suur tähtsus. Töölised ja talupojad, eriti aga soldatite ja madruste hulgad hakkasid taipama, neile hakkas omaseks saama mõte, et võitluses tsarismi vastu on tarvilik ja võimalik sõjaväe ja laevastiku ühinemine töölisklassiga. Päevakorrale kerkis revolutsiooni armee loomise küsimus.

Pärast «Potjomkini» meeskonna ülestõusu laiendasid ja süvendasid bolševikud revolutsioonilist tööd sõjaväes. 1905. aasta suve ja sügist tähistasid kümned soldatite ja madruste revolutsioonilised väljaastumised. Tööliste, soldatite ja talupoegade üksikud väljaastumised paisusid ülevenemaaliseks revolutsioonitulekahjuks.

Tsarism püüdis rahvast revolutsioonilisest võitlusest kõrvale juhtida järeleandmiste ja lubadustega. 6. augustil 1905 anti välja manifest riigiduuma kokkukutsumise kohta (duuma kokkukutsumise eelnõu autoriks oli tsaari minister Bulõgin; sellest nimetus «Bulõgini duuma»). Tsaarivalitsus ruttas lõpetama Vene-Jaapani sõda. 1905. aasta augusti lõpul kirjutati alla rahulepingule.

Duuma abil püüdis tsarism revolutsiooni lõpetada, konstitutsioonilise monarhia teele juhtida. Duuma kokkukutsumisega tahtis tsarism lõppu teha ka liberaalse kodanluse opositsioonilisele käärimisele. Liberaalne kodanlus kartis ise revolutsiooni ja hirmutas sellega ka tsaari. Bulõgini duuma pidi olema mõisnike, kapitalistide ja käputäie rikaste talupoegade esinduskogu. Duumal oli ainult nõuandev iseloom, s. o. ta pidi olema tsaarile nõuandvaks organiks, kes võis arutada mõningaid küsimusi. See oli rahvaesinduse jäme võltsing.

Bolševikud kutsusid töölisi ja talupoegi rahvavastast duumat aktiivselt boikoteerima ning seadsid kogu agitatsioonikampaania keskpunkti relvastatud ülestõusu, revolutsiooni armee ja ajutise revolutsioonilise valitsuse loosungi. Menševikud tervitasid duumat kui «vabadusliikumise pöördepunkti» ning pooldasid koostööd liberaalidega duuma valimise komöödias. Sellega võitlesid nad parlamentliku, reformistliku arenemistee eest. Menševike taktika duuma suhtes oli tegelikult kasulik liberaalsele kodanlusele, aitas viimasel rahvahulki petta ja neid revolutsioonilisest võitlusest eemale kiskuda.

1905. aasta septembris tuli Riias kokku Venemaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide konverents, et välja töötada riigiduuma suhtes rakendatav taktika. Konverents kiitis heaks bolševike joone — Bulõgini duuma aktiivse boikoteerimise — ja mõistis hukka menševike poliitika — sellest duumast osavõtmise. Duuma aktiivse boikoteerimise taktikat toetasid peale tööliste ka talupojad ja eesrindlik osa haritlastest. Bulõgini duuma boikoteerimise kampaania kasutasid bolševikud ära kõigi revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimiseks,

massiliste poliitiliste streikide organiseerimiseks ja relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks.

1905. aasta suvel ja sügisel valmistati intensiivselt ette poliitilist üldstreiki. Bolševike laiaulatuslik agitatsioon ja organiseerimistöö aitas kaasa revolutsiooni edasisele tõusule. Septembrikuus algas Moskva trükitööliste streik, mida toetasid teiste tehaste ja vabrikute töölised. Streigiga käisid kaasas miitingud ja demonstratsioonid. Moskva tänavail leidsid aset tööliste relvastatud kokkupõrked politsei ja sõjaväega.

Moskva tööliste septembrikuu streik oli proletariaadile tõsiseks poliitiliseks kooliks. Massiline poliitiline streik, millega käisid kaasas revolutsioonilised miitingud, demonstratsioonid ja relvastatud kokkupõrked politseiga, kujunes kõige levinumaks töölisklassi võitluse vormiks. Võitluse käigus tekkis viie kutseala tööliste nõukogu, kus olid esindatud trüki-, metalli- ja tubakatöölised, tislerid ja raudteelased. Bolševike juhtimisel hakkasid poliitilisest võitlusest osa võtma järjest uued tööliste kihid.

6. oktoobril võttis VSDTP Moskva Komitee vastu otsuse Moskva poliitilise üldstreigi korraldamise kohta. Streik haaras kiiresti kõik tööstuskeskused ja muutus ülevenemaaliseks. Raudteeliiklus jäi seisma. Ettevõtted katkestasid töö. Post ja telegraaf ei töötanud.

Oktoobrikuu streik kujunes proletariaadi võimsaks poliitiliseks väljaastumiseks. Streik toimus isevalitsuse kukutamise, Bulõgini duuma aktiivse boikoteerimise, Asutava Kogu kokkukutsumise ja demokraatliku vabariigi loosungi all. Streikivate töölistega ühinesid väiksed ametnikud, üliõpilased, koolinoored, advokaadid, arstid, insenerid jne. Streigist osavõtjaid oli üle kahe miljoni. Ülevenemaaline poliitiline streik näitas veenvalt, et bolševike parteil on tihedad sidemed rahvahulkadega ja et bolševike loosungid on elulised.

Oktoobrikuu streigis ilmnesid järjest tihenevad sidemed Venemaa mitmesuguste rahvuste tööliste vahel. Läti, poola, ukraina, aserbaidžaani, gruusia, valgevene ja teiste rahvuste töölised võitlesid koos vene proletaarlastega oma verivaenlase — tsaari-isevalitsuse vastu.

V. I. Lenin näitas, kui suure tähtsusega on sellised massilised proletariaadi väljaastumised, nagu poliitilised ja majanduslikud streigid ning demonstratsioonid. Need väljaastumised etendavad suurt osa töölisklassi ja rahvahulkade eluliste huvide kaitsmisel ning aitavad ühtlasi ette valmistada kõrgemaid võitlusvorme — üldstreiki, relvastatud ülestõusu, s. o. võitlust võimu eest. Poliitiline streik ja majanduslik streik, nagu V. I. Lenin hiljem kirjutas, «toetavad vastastikku teineteist, olles teineteisele jõuallikaks. Ilma tiheda sidemeta nende streigiliikide vahel on võimatu tõesti ulatuslik, massiline, ja sealjuures ü l d r a h v a l i k u tähtsusega liikumine» (Teosed, 18. kd., lk. 65).

Poliitiliste streikide ajal esitab töölisklass poliitilisi nõudmisi, mis väljendavad tema põhilisi huvisid, ja kaitseb ka rahvahulkade ühiseid huve. Poliitilises streigis astub töölisklass välja kui kogu rahva eesrindlik klass, kui rahvaliikumise hegemoon (s. o. juht).

Ühtlasi etendavad töölisliikumises suurt osa ka majanduslikud streigid. Nendest osavõtmine ja parema majandusliku olukorra taotlemine tõmbab massid kaasa ka poliitilisse liikumisse.

Ülevenemaaline oktoobristreik näitas, et töölisklass kui eesrindlik võitleja, kes organiseerib ja juhib kogu rahva võitlust isevalitsuse vastu, on suur jõud. Streik paralüseeris valitsuse jõu. Revolutsioon omandas järjest suurema hoo ja ulatuse. Revolutsiooni kasvust heidutatud tsaarivalitsus ruttas isevalitsusliku korra päästmiseks mõningaid järeleandmisi tegema. 17. oktoobril andis tsaar välja manifesti, mis sisaldas palju valelikke lubadusi. Kuulutati välja sõnavabadus, koosolekute vabadus, ühingute ja liitude asutamise vabadus, isikupuutumatus. Manifestis lubati luua «Vene riigi parlament» — seadusandlike funktsioonidega riigiduuma.

Tsaari manifesti väljaandmine, rõhutas V. I. Lenin, oli tingitud asjaolust, et jõudude vahekorras oli välja kujunenud teatav ajutine tasakaal: töölised ja talupojad, kes olid tsaari sundinud manifesti andma, ei suutnud veel tsarismi kukutada, tsarism aga ei suutnud enam valitseda endiste vahendite abil.

Kodanlus võttis tsaari almuse rõõmuga vastu. Suurkapitalistid ja kapitalistlikult majandavad magnaadid mõisnike hulgast toetasid tsaarivalitsust, kuigi tsaarivalitsusega võimu jaotamise küsimuses ei olnud veel nende vaidlused lõppenud. Tsaari manifest rahuldas neid täielikult. Nad ühinesid «17. Oktoobri Liiduks» — oktobristide parteiks, s. o. tsaari oktoobrimanifesti pooldajate parteiks. Üks osa kapitalistidest, mõisnikest, semstvotegelastest ning kodanlikest haritlastest ühines konstitutsiooniliste demokraatide (kadettide) parteiks, mis oli liberaalmonarhistliku kodanluse peamine partei. Kadetid taotlesid seda, et tsaar ja mõisnikud annaksid ühe osa võimust kodanluse kätte. Töörahva hulkade petmiseks hakkasid kadetid end valelikult nimetama «rahva vabaduse parteiks». Tegelikult aga ei nõutud kadettide programmis isegi vabariiki.

Kadettide parteid iseloomustades kirjutas V. I. Lenin:

> «Liberaalsed kodanlased kõiguvad rahva ja pogrommimeeste valitsuse vahel. Sõnades on nad valitsuse vastu; tegelikult kardavad nad kõige rohkem rahva võitlust; tegelikult tahavad nad sobingut monarhiaga, s. t. pogrommimeestega, rahva vastu» (Teosed, 11. kd., lk. 278).

Kodanlikud parteid nägid tsaari manifestis võimalust suunata revolutsioon rahulikule, konstitutsioonilisele teele, päästa hävingust isevalitsus, päästa poolpärisorjuslik kord. Nad ülistasid igati 17. oktoobri manifesti.

Bolševikud kutsusid töölisi ja talupoegi paberlikku «konstitutsiooni» mitte uskuma ja jätkama võitlust kuni tsarismi kukutamiseni. Bolševikud ütlesid, et valitsus petab rahvast. Tõotatud vabaduste asemel organiseeris valitsus politsei poolt asutatud «Vene Rahva Liidu» ja «Peaingel Miikaeli Liidu» kaasabil veriseid revolutsionääride ja eesrindlike tööliste peksmisi ja tapmisi, ajas laiali miitinguid ja koosolekuid. Neid demagoogiliste nimedega organisatsioone hak-

kas rahvas kutsuma «mustsajaks». Rahva jõudude killustamiseks õhutasid tsaarivõimud rahvuslikku vihavaenu, korraldasid veriseid juudipogromme, provotseerisid aserbaidžaanlaste ja armeenlaste omavahelisi tapatalguid.

Poliitiline üldstreik oli toonud esimese võidu. Nüüd oli vaja jätkata võitlust tsarismi kukutamiseks. Bolševike õhutusel hakkasid töölised energiliselt looma võitlussalku.

Oktoobrikuus aset leidnud töölisliikumise tõus andis tõuke talupoegade revolutsioonilisele võitlusele.

Vene talurahval puudus oma partei. Revolutsiooni käigus tekkinud Ülevenemaaline Talurahva Liit ja «Töörühm» ei olnud tõelised poliitilised parteid. Talurahva huvide kaitsjaiks pidasid end esseerid (sotsialistid-revolutsionäärid) ja enessid (rahvasotsialistid), kuid tegelikult väljendasid nad küla kulakliku ladviku klassihuvisid. Esseerid äratasid ellu vanu narodniklikke teooriaid, narodnikute eeskujul pidasid nad sotsialistlikuks talurahvaliikumist ja ei tunnistanud töölisklassi juhtivat osa revolutsioonis. V. I. Lenin ja teised bolševikud paljastasid esseeride programmi pseudosotsialistlikku iseloomu ning kritiseerisid talurahva organisatsioonide kõikumisi ja ebajärjekindlust. Ühtlasi sõlmisid bolševikud tsarismi vastu võitlemisel nendega ajutisi kokkuleppeid.

Proletariaadi eesmise väesalgana võtsid bolševikud ühtlasi endi peale ka talurahva huvide kaitsmise. Nad kaitsesid nii talurahva poliitilisi huvisid (isevalitsuse ja kogu poolpärisorjusliku korra kui talurahvale vaenuliku korra kukutamine) kui ka tema majanduslikke huvisid (mõisnike maavalduse likvideerimine ja maa üleandmine talupoegadele). Asjaolul, et just bolševikud asusid kaitsma talurahva põhimassi huvisid, oli väga suur tähtsus edaspidises võitluses revolutsiooni võidu eest.

Kohalikud bolševike organisatsioonid tegid suurt tööd talurahva proletariaadi poole võitmiseks. 1905. aasta suvest alates loodi Moskva, Kaasani, Nižni Novgorodi, Simbirski, Saraatovi, Samaara, Peterburi, Vladimiri, Kostroma, Ivanovo-Voznessenski ja teiste Kesk-Venemaa komiteede juurde, samuti ka Vitebski, Minski, Vilno, Poltaava, Luganski, Odessa ja teiste Valgevenemaa, Leedu, Ukraina ja Läti komiteede juurde agraargrupid.

Bolševike organisatsioonid tegid külas poliitilist tööd. Nad levitasid üleskutseid ja lendlehti, asutasid talupoegade hulgas revolutsioonilisi ringe. Moskva komitee andis välja spetsiaalse instruktsiooni talupoegade hulgas töötavate partei liikmete jaoks. Väga suur menu oli talupoegade hulgas V. I. Lenini brošüüril «Kehvtalurahvale», millest kohalikud bolševike organisatsioonid mitu kordustrükki välja andsid.

Intensiivsemalt hakkasid bolševikud töötama sõjaväes. 1905. aasta sügiseks asutasid nad mitu partei sõjaväe-organisatsiooni. Suuremad nendest olid Peterburi, Moskva, Soome ja Riia organisatsioon. Märksa rohkem hakati soldatite ja madruste jaoks lendlehti ja üleskutseid välja andma. 1905. aasta sügisel toimusid soldatite

väljaastumised Harkovis, Kiievis, Taškendis, Varssavis ja teistes linnades. Kroonlinnas, Vladivostokis ja Sevastoopolis puhkesid madruste ülestõusud.

Sel revolutsiooni võimsa tõusu ajal tekkisid tööliste saadikute nõukogud. Nad sündisid tööliisklassi revolutsioonilise loomingu tulemusena. Nõukogud tekkisid algul kui mitme ettevõtte tööliste volinike või esindajate organid, kelle ülesandeks oli majanduslike ja poliitiliste streikide juhtimine. Peagi said nõukogudest ülestõusu ettevalmistamise organid, uue võimu algidu. Nõukogud ei arvestanud tsaarivalitsuse asutusi, nad andsid välja oma määrusi, korraldusi, käskkirju, panid oma voliga maksma kaheksatunnilise tööpäeva ja demokraatlikud vabadused.

V. I. Lenin oma selge pilguga nägi, et nõukogudest saab revolutsiooni võidu eest, sotsialismi eest võitlemise organ, rahva diktatuuri organ, ja hindas nõukogude tähtsust väga kõrgelt. V. I. Lenin töötas nõukogude küsimuse läbi teoreetiliselt. Partei ühendas oma praktilises töös ühelt poolt tööliisklassi revolutsioonilise loomingu, mis oli nõukogud ilmale toonud, ja teiselt poolt nõukogude teoreetilise põhjenduse, mille oli andnud V. I. Lenin. Selle ühendamise tulemusena kujunes välja suurepärane tööliisklassi ja töötava talurahva poliitilise organiseerimise vorm, mis etendas maailma-ajaloolist osa võitluses revolutsiooni võidu eest, sotsialismi eest. 1905. a. nõukogud olid tööliisklassi suur ajalooline saavutus. Nad olid 1917. aastal kehtima pandud nõukogude võimu algeoks.

Nõukogudesse kuulus igal pool ka bolševikke, ja seal, kus bolševikel korda läks nõukogusid oma mõju alla võita, kujunesid nõukogudest revolutsiooni jõudude mobiliseerimise, relvastatud ülestõusu ettevalmistamise ja läbiviimise võitlusstaabid, uue võimu organite algeod. Menševikud aga nägid nõukogudes ainult streigikomiteesid või kohaliku omavalitsuse organeid. Peterburi nõukogu, keda juhtisid menševikud (Trotski, Hrustaljov), ei täitnud oma peamist ülesannet: temast ei saanud relvastatud ülestõusu organit, isevalitsuse kukutamise eest võitlemise organit. Väljapaistvat osa revolutsioonilises võitluses etendasid Moskva nõukogu ja Moskva rajooninõukogud, kes töötasid bolševike juhtimisel.

1905. aasta novembrikuu algul tuli maapaost illegaalselt Venemaale tagasi V. I. Lenin. Pärast Peterburisse saabumist asus ta kohe tulise energiaga tööle. Ta juhtis partei Keskkomitee tööd, suunas legaalse bolševistliku ajalehe «Novaja Žizn» toimetuse tegevust (see ajaleht oli tol ajal tegelikult partei keskhäälekandja), esines sõnavõttudega Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee istungeil, võttis osa partei koosolekutest ja istungitest.

Ülevenemaalise poliitilise oktoobristreigiga jõudis tööliisklass kõrgema võitlusvormi — relvastatud ülestõusu — künnisele.

Partei III kongressi otsuseid ellu viies ühendasid bolševikud agitatsiooni- ja propagandatöö ülestõusu praktilise ettevalmistamisega. Aktiivset tööd tegid bolševike võitlussalgad. Õpiti tänavavõitlust pidama ja tulirelvi kasutama, asutati pommide valmistamise

töökodasid, relvaladusid jne. Võitlussalku loodi Peterburis, Moskvas, Sormovos, Jaroslavlis, Ivanovo-Voznessenskis, Uraalis, Ukrainas, Siberis, Kaukaasias, Baltimaadel. Ülestõusu sõjalise ja tehnilise ettevalmistamisega tegeles partei Keskkomitee võitlusrühm.

Esimesena heiskas tsarismivastase relvastatud ülestõusu lipu Moskva proletariaat. 5. detsembril toimus Moskva bolševike konverents. Tööliste tahet väljendades pooldas konverents streigi väljakuulutamist ja relvastatud ülestõusu. Algusega 7. detsembrist kuulutas Moskva nõukogu välja poliitilise üldstreigi, et muuta see hiljem ülestõusuks.

Juba esimesel kahel päeval streikis Moskvas üle 150 000 inimese. Tehastes ja vabrikutes korraldati rohkearvuliselt miitinguid, tänavail demonstratsioone. Algasid esimesed kokkupõrked kasakate ja politseiga. Tsaarivõimud mobiliseerisid kiires korras jõudusid ja asusid pealetungile. Vastuseks võimude tegevusele hakkas Moskva proletariaat barrikaade ehitama. 10. detsembril muutus streik relvastatud ülestõusuks. Puhkesid ägedad lahingud. Ülestõusu keskusteks olid Preśnja, Zamoskvoretšje, Rogoži-Simonovi rajoon ja Kaasani raudtee piirkond. Moskva tänavaile ehitati ligi tuhat barrikaadi. Tööliste ennastsalgav võitlus kestis üheksa päeva.

A. M. Gorki, kes tänavalahinguid otseselt pealt nägi, kirjutas: «... tulin praegu väljast. Sandunovi saunade ja Nikolai vaksali juures, Smolenski turul ja Kudrinos käib lahing. Kõva lahing! ... Igal pool tänavail võetakse sandarmitelt ja politseilt relvad ära ... Töölised käituvad imetlusväärselt!»

Harukordne kangelaslikkus ja visadus iseloomustas Presnja tööliste võitlust. Presnjasse olid koondunud Moskva tööliste paremad võitlussalgad.

Moskva töölised võitlesid ennastsalgavalt. Kogu maailm jälgis pinevusega selle ülestõusu käiku, mis vapustas suure monarhia alustugesid. Tsaarivalitsus sai aru, et kogu isevalitsuslik-feodaalne režiim on kokkuvarisemise ohus. Sellepärast tõi ta ülestõusu mahasurumiseks kohale suured jõud. Uute väeosade Moskvasse saabumine muutis oluliselt võitlevate jõudude vahekorda kontrrevolutsiooni kasuks.

Ülestõusnud töölistel ei olnud veel relvastatud võitluse kogemusi, ei jätkunud relvi, side sõjaväega oli puudulikult organiseeritud. Detsembrikuu algul toimus ülestõus Moskvas asuvas Rostovi polgus, Moskva garnison lõi kõikuma. Kuid ülestõusu organiseerijad lasksid õige aja mööda, nad ei kasutanud väeosades tekkinud kõikumisi ära selleks, et neid ülestõusnud tööliste poole üle tuua. Tsaarivalitsusel läks korda Moskva garnisoni vägesid vaos hoida ja neid ülestõusnutest isoleerida. Valitsuse kätte jäi Peterburi-Moskva raudtee. Peterburi nõukogu, kelle eesotsas olid menševikud, ei heisanud pealinnas ülestõusu lippu, ei paralüseerinud valitsuse tegevust. Moskva ülestõus ei muutunud ülevenemaaliseks.

Ülestõusu kui terviku juhtimine jäi stiihiliselt kasvavast rahvahulkade liikumisest maha. Ülestõusu algul areteeriti bolševike

Moskva komitee juhtivad töötajad ja ülestõusu organiseerijad V. L. Šantser (Marat), M. I. Vassiljev-Južin ja teised. Ettenähtud ülelinnaline ülestõus jäi üksikute rajoonide ülestõusuks. Võitluse käigus kasutati pealetungitaktika asemel kaitsetaktikat, mis otsustas juba ette ära ülestõusu lüüasaamise.

Ülestõusnute hulki desorganiseerisid menševikud ja esseerid. Tööliste survel kirjutasid nad küll üldstreigi ja relvastatud ülestõusu läkitusele alla, kuid peagi saatsid nad oma võitlussalgad laiali. 14. detsembril, kui Peterburist väljasaadetud väed ei olnud veel kohale jõudnud, nõudsid menševikud nõukogult ülestõusu kohest lõpetamist. Menševike ja esseeride kapitulantlik seisukoht aitas kaasa ülestõusu lüüasaamisele.

Revolutsiooni jõudude säilitamise huvides kutsusid bolševike Moskva komitee ja Moskva nõukogu 19. detsembrist relvastatud võitlust lõpetama. Vankumatu usk tööliklassi eelseisvasse võidusse iseloomustas Presnja võitlussalkade staabi viimast üleskutset: «Meie alustasime. Meie ka lõpetame... Veri, vägivald ja surm käivad meie kannul. Kuid sellest ei ole lugu. Tulevik on tööliklassi päralt. Põlvest põlve õpitakse kõigis maades Presnja kogemuste varal vastupidavust... Olgu tervitatud tööliste võitlus ja võit!»

Moskva järel puhkesid ülestõusud 1905. aasta detsembris ja 1906. aasta jaanuaris ka teistes linnades. 12. detsembril astus VSDTP komitee üleskutsel välja Nižni Novgorodi proletariaat. 13. detsembril puhkes ülestõus Doni-äärses Rostovis. Novorossiiskis 8. detsembril alanud poliitiline streik muutus relvastatud ülestõusuks. Selles linnas läks võim tööliste saadikute nõukogu kätte, kelle juhtkonnas olid ülekaalus bolševikud. Nõukogu oli nii ülestõusu kui ka uue võimu, rahvavõimu organ. Ülestõusu päevade Novorossiisk on ajaloos tuntud «Novorossiiski vabariigi» nime all. Relvastatud võitlusse isevalitsuse vastu astus Ukraina proletariaat. Eriti suured relvastatud väljaastumised leidsid aset Donbassis ja Jekaterinoslavis. Uraali tööliste revolutsiooniline võitlus oli kõige paremini organiseeritud Permis (Motovilihha tehases) ja Ufaas.

Jõuliseks kujunes Siberi tööliste relvastatud võitlus, eriti Krasnojarskis ja Tšitaas, kus olid suured bolševike organisatsioonid. Ülestõusnud töölistega ühinesid siin ka soldatid. Krasnojarskis moodustati tööliste ja soldatite ühendatud nõukogu. See kujunes revolutsioonilise võimu organiks. Nõukogu kuulutas välja trükivabaduse, koosolekute ja ühingute vabaduse, seadis sisse kaheksatunnilise tööpäeva, võttis relvad ära politseilt ja sandarmitelt. Tšitaas läks garnison tööliste poole üle. Võim linnas kuulus tegelikult novembrikuu lõpul loodud soldatite ja kasakate saadikute nõukogule. Tekkis niinimetatud «Tšitaa vabariik».

Väga suure ulatuse omandas tööliste, sulaste ja talupoegade relvastatud võitlus Poolas ja Baltimaadel. Ülestõusude laine voogas üle Taga-Kaukaasia, kus bolševike organisatsioonid tööliste võitlust ja talurahvaliikumist oskuslikult ühendasid. Eriti visa iseloomuga oli talupoegade ülestõus Guurias, kus terved vallad ja maakonnad olid

ülestõusnute käes. Hoogsalt arenes tsarismivastane relvastatud võitlus Soomes.

Kõik need ülestõusud surus tsaarivalitsus uskumatu julmusega maha. Tsaar sai rahvasuus endale hüüdnimeks «Nikolai Verine».

Relvastatud detsembriülestõus, mis puhkes Moskva tööliste algatusel ja mida juhtisid bolševikud, oli revolutsiooni haripunktiks.

Bolševikud ja menševikud andsid ülestõusule täiesti erineva hinnangu. Menševikud mõistsid relvastatud ülestõusu alustanud Venemaa proletariaadi kangelasliku võitluse hukka. «Ei oleks tarvis olnud relvi haarata,» ütles Plehhanov. Vastupidi, ütlesid bolševikud, relvad oleks tulnud haarata veel energilisemalt ja selgitada rahvahulkadele, et tsarismi ei saa võita ainuüksi streikide ja teiste rahulike vahenditega, et revolutsiooni võit saavutatakse ainult relvastatud võitlusega. V. I. Lenin andis detsembriülestõusule kõrge hinnangu. Ta analüüsis põhjalikult ülestõusu positiivseid külgi ja lüüasaamise põhjusi, ta kutsus üles kõiki teadlikke töölisi ülestõusu õppetunde uurima ja uuteks lahinguteks valmistuma.

Detsembriülestõus näitas, et töölisklassi poliitiline teadlikkus ja organiseeritus olid ennenägematus ulatuses kasvanud. Alates 9. jaanuarist oli ära käidud määratu pikk tee. Töölisklass pidas kangelaslikku relvastatud võitlust isevalitsuse kukutamise ja revolutsiooni võidu eest. Tsaarivõimu kukutamise ja poolpärisorjusliku korra likvideerimise idee tungis sügavalt ja püsivalt Venemaa töölisklassi ja miljonite töötajate teadvusse.

Detsembrisündmused kinnitasid veenvalt, et «vabadust ei saa kätte ilma väga suurte ohvriteta, et tsarismi relvastatud vastupanu tuleb murda ja lömastada relvastatud käega» (*V. I. Lenin*, Teosed, 8. kd., lk. 500).

4. Bolševike partei ehitamine revolutsiooni olukorras. VSDTP IV kongress

Kuni 1905. aastani kujunes ja kasvas bolševike partei põrandaaluse, illegaalse töö tingimustes. Ses suhtes erineb ta enamiku maade sotsiaaldemokraatlikest parteidest, kes said areneda ja töötada legaalselt. Venemaal tõi väiksemgi töölisringi organiseerimise ja üleskutse või lendlehe väljaandmise katse revolutsionäärile kaasa mitu aastat vangistust või sunnitööd. Partei liikmed ja partei komiteed ei saanud avalikult koosolekuid korraldada. Partei kohaliku komitee määras VSDTP Keskkomitee või piirkonnakomitee. Revolutsioonilisi ajalehti, brošüüre ja raamatuid trükiti peamiselt välismaal ja toimetati salaja Venemaale.

Põrandaaluse töö tingimused nõudsid kõigilt partei liikmetelt ranget konspiratsiooni. Kuid partei ei olnud siiski kinnine organisatsioon. Kogu oma töös oli ta töölistega ja teiste töörahvakihtidega tihedalt seotud. Partei juhtis paljusid proletariaadi väljaastumisi.

Revolutsiooni tõus lõi partei tegevuseks uued tingimused. Rahva-

hulkade revolutsioonilise võitlusega saavutati koosolekute ja ühingute vabadus, trükivabadus. Kogu maal toimusid miitingud, koosolekud, mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide esindajate nõupidamised ja kokkutulekud. Suurte koosolekute jaoks võeti saale ja teisi ruume oma voliga. 1905. aasta suvel ja sügisel toimusid suured miitingud lageda taeva all. Nagu teiste parteide esindajad, nii ka bolševikud pidasid avalikult rahvahulkadele kõnesid, esitasid oma partei platvormi ja kutsusid selle eest võitlema. Bolševike partei ideed levisid laialdaselt ja nende aktiivsete pooldajate arv suurenes pidevalt.

«1905. aasta kevadel», kirjutas V. I. Lenin, «oli meie partei põrandaaluste ringide liit; sügisel sai ta proletariaadi miljoniliste hulkade parteiks» (Teosed, 15. kd., lk. 133).

Suhteliselt suuremaid vabadusi ära kasutades hakkasid paljud bolševike organisatsioonid välja andma legaalseid töölisajalehti. Moskvas olid niisugusteks ajalehtedeks «Borba» ja «Vperjod», Taga-Kaukaasias «Kavkazski Rabotši Listok», Krasnojarskis «Krasnojarski Rabotši», Tšitaas «Zabaikalski Rabotši», jne. Bolševikud hakkasid välja andma tatarikeelset ajalehte «Ural», mis levitas V. I. Lenini ideid Volgamaa ja Kesk-Aasia rahvaste varatutes hulkades. Märksa suurenes lendlehtede ja üleskutsete väljaandmine. Revolutsiooni ajal andsid bolševike organisatsioonid välja üle kahe tuhande mitmesuguse lendlehe. Iga kuu ilmus lendlehti üle miljoni eksemplari. Bolševike algatusel anti aastail 1905—1907 Peterburis, Moskvas, Kiievis, Odessas, Doni-äärses Rostovis, Tifliisis, Bakuus, Tomskis, Irkutskis, Krasnojarskis ja teistes linnades rohkesti välja marksistlikku kirjandust.

Uutes oludes oli vaja muuta partei struktuuri ja organisatsioonilist tööd. Artiklis «Partei reorganiseerimisest» andis V. I. Lenin niisuguse ümberkorraldamise programmi. Ta soovitas igakülgselt ära kasutada legaalsed võimalused, luua avalikke ja poolavalikke partei organeid ja nende juhtimisel töötavate organisatsioonide võrk, kuid samal ajal tingimata säilitada partei illegaalne aparaat. V. I. Lenin seadis ülesandeks võtta VSDTP ridadesse massiliselt uusi liikmeid, eestkätt tööliste hulgast. «... voolaku nende kaudu juurde noore revolutsioonilise Venemaa värske vaim,» kirjutas V. I. Lenin. Igal pool, kus võimalik, tuli läbi viia partei juhtivate organite valimised; põranda all eksisteerinud ringide asemel luua rakukesed kui põhilised partei algorganisatsioonid.

Partei korraldas oma töö ümber vastavalt uutele tingimustele. Demokraatliku tsentralismi põhimõtet hakati praktiliselt ellu viima.

Revolutsiooni ajal täienesid partei read paremate, teadlikumate töölistega. 1905. aasta lõpuks oli Peterburi organisatsioonis ligi 3000 partei liiget, Moskva organisatsioonis 2500, Ivanovo-Voznessenski organisatsioonis ligi 900, Bakuu ja Harkovi organisatsioonis kummaski 1000 partei liiget.

Venemaal tegutses tol ajal üle 50 bolševike komitee ja rühma. Bolševike organisatsioonid olid ülekaalus tööstuskeskustes. Menše-

vikel aga oli mõju käsitööliste, haritlaste, üliõpilaste, linna väikekodanlaste ja vähemteadlike tööliste hulgas.

Revolutsiooni tõusu ajal tuli Venemaa Sotsiaaldemokraatlikku Töölisparteisse palju uusi töölisi. Partei kujunes massiliseks organisatsiooniks. Noored partei liikmed said ainult järk-järgult teada bolševike ja menševike olemasolust, nende erinevatest vaadetest ja platvormidest. Nad püüdsid selgusele jõuda, milles seisavad bolševike ja menševike lahkuminekud. Töölised ei olnud rahul sellega, et kohapeal olid bolševikel ja menševikel omaette organisatsioonid, kusjuures mõlemad esinesid ühe ja sellesama VSDTP nime all. Klassivaist ütles neile, et niisugune olukord nõrgendab töölisklassi, parteid ja revolutsiooni. Kuid menševikud pidasid end tol ajal ikka veel sotsiaaldemokraatideks, nad ei ütelnud end avalikult lahti VSDTP programmist ja püüdsid oma organisatsioonidesse uusi liikmeid värvata. Et partei massid jõuaksid omaenda kogemuste varal veenduda menševike reetlikkuses, jõuaksid arusaamisele, et töölisklassi ja sotsialismi huvisid kaitsevad ainult bolševikud, selleks oli vaja aega.

Varsti pärast VSDTP III kongressi hakkasid paljud partei liikmed nõudma partei ühinemist. Parteilaste hulkade ja teadlikumate tööliste altpoolt tulevas liikumises partei ühinemise kasuks avaldus nende hoolitsus partei tugevdamise eest, nad tahtsid sellega tõsta partei autoriteeti töölisklassi hulgas ja koondada kõik jõud edukaks võitluseks revolutsiooni võidu eest. Seda nõudmist toetas VSDTP III kongressil valitud Keskkomitee. V. I. Lenin ja teised bolševikud olid kindlalt veendunud, et lõppkokkuvõttes pääsevad Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis võidule revolutsioonilised marksistlikud põhimõtted ja et menševikud isoleeritakse.

Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis toimunud võitluse ajalugu iseloomustades ütles V. I. Lenin:

> «Tuleb ütelda, et vormiline lõhe bolševike ja menševike vahel, millega 1905. aasta kevadel ja 1912. aasta jaanuarikuus tegemist oli, vaheldus 1906. ja 1907. aasta ning seejärel 1910. aasta poolikute ühinemiste ja ühinemistega ja seda mitte ainult võitluse keerdkäikude tõttu, vaid ka laiade hulkade survel, kes nõudsid omaenda kogemuste varal kontrollimise võimalusi» (Lenini kogumik, XXXV, lk. 303, v. k.).

V. I. Lenini ja teiste bolševike arvates oli vaja saavutada, et kogu VSDTP asuks revolutsioonilise marksismi seisukohtadele ja juhiks Venemaa töölisliikumist, Venemaa revolutsioonilist liikumist. Bolševikud püüdsid võimalikult laiu sotsiaaldemokraatlike tööliste kihte enda poole võita. V. I. Lenin seadis ülesandeks saavutada, et kogu VSDTP tunnustaks partei III kongressi platvormi. Ta rõhutas, et bolševike võit menševike üle nõudis neis tingimustes laveerimise ja kompromisside taktika tarvitamist, «sealjuures endastki mõista niisuguse laveerimise ja niisuguste kokkulepete, kompromisside taktika tarvitamist, mis kergendas, kiirendas, kindlustas ja kõvendas bolševikke menševike arvel» (Teosed, 31. kd., lk. 55).

Peale selle oli ühinemiskongressi kokkukutsumine vajalik ka järgmistel kaalutlustel. Peale bolševike ja menševike olid Venemaal veel Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatia, Lätimaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei ja teised sotsiaaldemokraatlikud parteid. Need parteid ei kuulunud Venemaa Sotsiaaldemokraatlikku Töölispartei-sse, nad tegutsesid omaette. Tsarismi vastu võitlemise huvid, eriti revolutsiooni olukorras, nõudsid kõigi Venemaa rahvuste jõupingutuste ühendamist, kogu Venemaa tööliste internatsionaalset ühteliitmist.

Ühinemise küsimuse pidi otsustama järjekordne partei kongress. Raudteelaste streigi ja Moskvas alanud relvastatud ülestõusu tõttu ei saanud bolševikud kongressi ettenähtud tähtajaks kokku kutsuda. Tamperesse kokku sõitnud delegaadid organiseerisid bolševike konverentsi, mis toimus 12.—17. detsembril 1905.

Konverents pooldas partei ühinemist ja tegi vastavas resolutsioonis ettepaneku «viivitamatult ja üheaegselt ühendada praktilised (keskasutused) ja kirjanduslikud keskorganid võrdsuse alusel...» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 100). Partei reorganiseerimist käsitlevas resolutsioonis soovitas konverents ellu viia laialdase valitavuse põhimõtte ja demokraatliku tsentralismi printsiibi. Sellest printsiibist kõrvalekaldumised tunnistati lubatavaks ainult ülepäämatute praktiliste takistuste korral. Agraarresolutsioonis arendas konverents edasi III kongressi otsust ja tegi ettepaneku asendada «äralõikeid» käsitlev partei agraarprogrammi punkt kõigi riigi-, mõisa- ja kirikumaade konfiskeerimise nõudmisega.

Detsembrikuu lõpul moodustati VSDTP ühinenud Keskkomitee, kellele tehti ülesandeks kokku kutsuda partei IV kongress.

V. I. Lenin pidas vajalikuks, et bolševikud tuleksid kongressile oma platvormiga kõigis tähtsamates revolutsiooni küsimustes, et töölised näeksid selgesti, missugustel seisukohtadel asuvad bolševikud, ja võiksid teha valiku bolševike ja menševike vahel. 1906. aasta veebruari teisel poolel töötas V. I. Lenin välja bolševike platvormi — kongressi tähtsamate resolutsioonide projekti. Bolševike resolutsioonid kutsusid organiseerima uut revolutsiooni pealetungi isevalitsusele. Peamiseks võitlusvormiks tunnistati laiade rahvahulkade relvastatud võitlus. Menševikud koostasid kongressi jaoks oma taktikalise platvormi, milles nad tegelikult loobusid revolutsioonilisest võitlusest. Mõlema platvormi arutamise tulemusena selgus, et suurem osa partei organisatsioone toetab bolševike platvormi.

VSDTP IV (ühinemise) kongress toimus Stokholmis 10.—25. aprillil 1906. Kongressist võttis osa 112 otsustava häälega delegaati, kes esindasid 57 kohalikku organisatsiooni, ja 22 nõuandva häälega delegaati. Rahvuslikud organisatsioonid olid kongressil esindatud järgmiselt: Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatial, Bundil ja Lätimaa Sotsiaaldemokraatlikul Töölisparteil oli igaühel kolm delegaati; Ukraina Sotsiaaldemokraatlikul Töölisparteil ja Soome Töölisparteil kummalgi üks esindaja.

Bolševike delegaatide hulgas võtsid kongressist osa V. I. Lenin,

Artjom (F. A. Sergejev), M. V. Frunze, J. M. Jaroslavski, M. I. Kalinin, N. K. Krupskaja, A. V. Lunatšarski, I. I. Skvortsov-Stepanov, J. V. Stalin, S. G. Šaumjan, V. V. Vorovski, K. J. Vorošilov. Bolševikke toetas kongressil Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatia delegaat F. E. Dzeržinski.

Otsustava häälega delegaatide hulgas oli 46 bolševikku ja 62 menševikku. Väike osa delegaatidest asus ebamäärasel positsioonil. Menševike arvuline ülekaal oli seletatav sellega, et paljud partei bolševistlikud organisatsioonid, kes olid juhtinud relvastatud ülestõusu, ei saanud oma delegaate saata. Bolševike tugipunktidest — Kesk-Venemaalt, Uraalist, Siberist, Põhja-Venemaalt — oli vähe delegaate. Menševike kõige arvukamad organisatsioonid olid aga Venemaa mitte-tööstuspiirkondades ja neil oli võimalik suuremal hulgal delegaate saata. Kongressi niisuguse koosseisu tõttu oli ka enamik kongressil vastuvõetud otsuseid menševistliku iseloomuga.

Kongress arutas agraarküsimust, käesolevat momenti ja proletariaadi klassiülesandeid, riigiduumasse suhtumist ja muid küsimusi.

Bolševike poolt esines agraarküsimuses ettekandega V. I. Lenin, nõudes kõigi mõisamaade konfiskeerimist ja kogu maa natsionaliseerimist, s. o. maaeraomanduse kaotamist ja kogu maa riigi omandiks kuulutamist. Bolševike agraarprogramm kutsus talupoegi mõisnike ja tsaari vastu võitlema. Maa natsionaliseerimine, samuti agraarküsimuse kui terviku lahendamine, ütles V. I. Lenin, on võimalik ainult tsaari-isevalitsuse kukutamise, võimu rahva kätte ülemineku ning proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri sisseseadmise korral. Maa natsionaliseerimise eesmärgiks oli, peale pärisorjuse jäänuste kaotamise, süvendada klassivõitlust talurahva enda hulgas, soodustada sellega kehvikute koondumist proletariaadi ümber ja kiirendada kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamist sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Üks osa bolševike delegaatidest (J. V. Stalin, S. A. Suvorov ja teised) nõudis kongressil mõisamaade jaotamist ja nende eraomandina talupoegadele üleandmist. V. I. Lenin kritiseeris «jaotajate» nõudmisi, märkides, et need on küll ekslikud, kuid mitte kahjulikud. «Jaotajate» viga seisis selles, et nad eeldasid pikka vaheaega kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ja sotsialistliku revolutsiooni vahel ega arvestanud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise perspektiive.

Menševikud kaitsesid maa munitsipaliseerimise programmi. Maa munitsipaliseerimine tähendas mõisamaade üleminekut kohaliku omavalitsuse organite (munitsipaliteetide) käsutusse, kusjuures talupojad pidid maad nendelt organitelt rentima. Munitsipaliseerimise programmi poliitiline kahjulikkus seisis selles, et ta ei kutsunud üles revolutsioonilisele tegevusele, vaid külvas selle asemel kahjulikke illusioone, nagu oleks agraarküsimuse lahendamine võimalik rahulikul teel, reaktsioonilist keskvõimu kukutamata. Töölis-

klassi ja talurahva liidu idee asemel jutlustasid menševikud sisuliselt talupoegade ja mõisnike kokkuleppimise poliitikat. V. I. Lenin kritiseeris teravalt menševike munitsipaliseerimisprogrammi ja näitas, et see programm on ekslik ja revolutsioonilisele liikumisele kahjulik. Kongress võttis häälteenamusega vastu menševike agraarprogrammi. Bolševikel läks siiski korda saavutada, et resolutsiooni võeti mõisamaade konfiskeerimise loosung ning jäeti kõrvale menševike poolt soovitatav oportunistlik «võõrandamise» vormel.

Käesoleva momendi ja proletariaadi klassiülesannete kohta tegi ettekande V. I. Lenin. Võitluses tsaari-isevalitsuse ja teda toetavate poliitiliste parteide vastu pooldasid bolševikud liberaalse kodanluse parteide paljastamist, sotsiaaldemokraatide ja demokraatlike jõudude liitu. Menševikud aga tahtsid anda revolutsiooni juhtimise kodanluse kätte.

Bolševikud pidasid vajalikuks võidelda konstitutsiooniliste illusioonide vastu, mida duuma suhtes rahva hulgas levitas liberaalne kodanlus, seadsid ülesandeks purustada usk tsaarivalitsuse lubadustesse ja seadustesse, paljastada duuma kadetliku enamuse kahekeelsus ja kõikumine. Menševikud aga nägid duumas «üldrahvalikku poliitilist keskust», kes suudab vana režiimi vastu võitlemist ühendada, «koordineerida». Menševikud hoidsid kurssi revolutsiooni hoo vähendamisele, püüdsid revolutsiooni parlamentlikule teele pöörata. See näitas eriti selgesti, et menševikud esinesid kodanluse mõju tööliskassi ridadesse kandjatena.

IV kongress võttis põhikirja esimese paragrahvi vastu V. I. Lenini formuleeringus, heites seega kõrvale Martovi oportunistliku formuleeringu. Esmakordselt võeti põhikirja bolševistlik demokraatliku tsentralismi formuleering. Sellest ajast peale kuulub see partei põhikirja.

Kongress võttis vastu otsuse ühineda Poola ja Läti sotsiaaldemokraatiaga. Siitpeale kuulusid Poola ja Läti sotsiaaldemokraatia VSDTP koosseisu territoriaalsete organisatsioonidena, kes töötasid kõigi vastava piirkonna rahvuste proletariaadi hulgas. Kongress võttis vastu ka Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ja Bundi ühinemise tingimuste projekti, kuid rõhutas spetsiaalses resolutsioonis kategooriliselt, et ta ei poolda proletariaadi organiseerimist rahvuste järgi. Ukraina Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei vastuvõtmine VSDTP koosseisu lükati edasi, hiljem aga langes see küsimus ära Ukraina Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei väikekodanliku, natsionalistliku iseloomu tõttu. Ukraina töölised koondusid VSDTP ülevenemaalistesse organisatsioonidesse ja võitlesid nende ridades; siin kasvatati neid klassivõitluse ja proletaarse internatsionalismi vaimus.

Seega demonstreeris VSDTP IV kongress V. I. Lenini poolt väljakuulutatud ja partei II kongressil fikseeritud proletaarse internatsionalismi põhimõtete võidukäiku. Üheks suureks IV kongressi positiivseks saavutuseks oli see, et ta lülitas Venemaa rahvuslikud sotsiaaldemokraatlikud parteid VSDTP koosseisu. See ühinemine tagas bol-

ševike ideelise mõju kõigi Venemaa rahvuste laiadele tööliskihtidele, võimaldas bolševikel proletariaadi tõeliselt revolutsioonilisi jõude internatsionalismi vaimus kasvatada ja neid tihedalt ühte liita, kergendas oportunistide, šovinistide ja natsionalistide paljastamist ning isoleerimist.

«Kongressi suureks praktiliseks saavutuseks», kirjutas V. I. Lenin, «on ettenähtud (osaliselt juba teostatud) liitumine rahvuslike sotsiaaldemokraatlike parteidega. See liitumine tugevdab Venemaa SD Töölisparteid. See aitab hävitada ringivaimu viimased jäljed. See toob värske puhangu partei töösse. See suurendab tohutul määral Venemaa kõigi rahvaste proletariaadi võimsust» (Teosed, 10. kd., lk. 349).

IV kongressil valitud Keskkomiteesse kuulus 3 bolševikku ja 7 menševikku. Partei keskhäälekandja ajalehe «Sotsiaaldemokraat» toimetus moodustati ainuüksi menševikest.

Ägedal võitlusel, mida bolševikud kongressil kõigis revolutsiooni põhiküsimustes menševike vastu pidasid, oli suur tähtsus proletariaadi kasvatamise ja menševike paljastamise seisukohalt, marksistliku partei, uut tüüpi partei väljakujundamise eest võitlemise seisukohalt. Elu nõudis vastust revolutsiooni suhtes otsustava tähtsusega küsimustele. Revolutsiooni käigus süvenesid bolševike ja menševike lahkhelid. Menševikud libisesid astmelt astmele ja näitasid üha selgemini, et nad on töölisliikumises kodanluse agentuuriks.

Kohe pärast kongressi kirjutas V. I. Lenin bolševike delegaatide nimel läkituse parteile. Selles läkituses võeti printsipiaalse kriitika alla menševistlikud otsused, mis IV kongressil bolševike protestidest hoolimata vastu võeti. V. I. Lenin kritiseeris teravalt maa munitsipaliseerimise programmi ja kutsus kõiki sotsiaaldemokraate saavutama, et järjekordne kongress oma otsusega selle programmi tühistaks. Bolševikud võitlesid VSDTP ridades selle eest, et järgmine partei kongress võtaks vastu õiged, revolutsioonilised, marksistlikud otsused ning tühistaks IV kongressi ebaõiged, menševistlikud resolutsioonid.

Partei keskhäälekandja oli menševike käes. Sellepärast hakkasid bolševikud 1906. aasta augustikuust alates välja andma illegaalset ajalehte «Proletari». «Proletari» toimetajaks oli V. I. Lenin. Tegelikult kujunes «Proletari» bolševike keskhäälekandjaks. Bolševikud hakkasid välja andma ka legaalseid ajalehti («Volna», «Vperjod», «Ehho»).

IV kongressil ühinesid bolševikud ja menševikud ainult vormiliselt. Tegelikult olid nii bolševikel kui ka menševikel revolutsiooni põhiküsimustes oma vaated, oma platvorm. Bolševikud jätkasid sügavalt printsipiaalset võitlust menševike vastu, töölisliikumises esineva oportunismi vastu. Bolševikud säilitasid oma organisatsioonilise iseseisvuse ja juhtiva keskuse. Oma iseseisvad organisatsioonid olid ka menševikel. V. I. Lenin kirjutas hiljem:

«Menševikega olime aastail 1903—1912 mitu aastat vormi-

liselt ühtses sotsiaaldemokraatlikus parteis, kuid e i katkestanud k u n a g i ideelist ja poliitilist võitlust nende kui oportunistide ja kodanluse mõju proletariaadi hulka kandjate vastu» (Teosed, 31. kd., lk. 52).

Bolševikele oli juhtnööriks V. I. Lenini seisukoht, mille järgi ühinemispoliitika ei tähenda bolševike ja menševike segiajamist, nende ideeliste ja poliitiliste positsioonide segiajamist. Seda määratu suurt kahju arvesse võttes, mida tekitas menševike järjest oportunistlikumaks muutuv poliitiline joon (kadetliku duuma toetamine, kapituleerimine liberaalse kodanluse ees, kurss revolutsioonilise võitluse hoo vähendamisele), hakkasid V. I. Lenin ja teised bolševikud veel energilisemalt selle joone vastu võitlema.

5. Bolševike taktika I ja II Riigiduuma suhtes. VSDTP V kongress. Revolutsiooni lüüasaamise põhjused

Pärast detsembrikuu relvastatud ülestõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järkjärguline mõõn. Et aga revolutsiooni tekkimiseks olid sügavad põhjused ja et nii linnas kui ka maal olid tugevad rahvahulkade revolutsioonilised meeleolud, siis jätkus revolutsiooniline võitlus kuni 1907. aasta keskpaigani. Revolutsiooni alustanud Venemaa töölisklass ja rahvahulgad taganesid lahingutega.

Tsarism hakkas revolutsiooni jõududele kõvemini peale tungima. Venemaal tegutsesid karistussalgad ja väljakohtud, määratsesid mustasajalised pogrommimeeste jõugud. Tsaristlikud timukad rüüstasid tööliste saadikute nõukogusid, ametiühinguid ning teisi tööliste, talupoegade ja soldatite massiorganisatsioone. Eriti julmalt kiusati taga töölisklassi parimaid esindajaid — bolševikke. Tuhandeid neist lasti maha, mõisteti surma, poodi üles ilma kohtuta ja juurdluseta.

Revolutsiooni vastu võitlemiseks kasutas tsaarivalitsus repressioonide meetodi kõrval ka reforme. 11. detsembril 1905, sel ajal kui relvastatud ülestõus Moskvas täies hoos oli, anti välja Riigiduuma valimise seadus. Tsarism püüdis rahvahulkadesse külvata illusioone, nagu oleks rahva nõudmiste täitmine võimalik rahulikul teel, «Vene riigi parlamendi» kaudu. Valitsus püüdis petta talupoegi, kes ikka veel uskusid, et nad võivad duuma kaudu mõisnike maad enda kätte saada; tsaarivalitsus püüdis talupoegi töölisklassist eemale kiskuda ja sellega revolutsioonile lõplikku hoopi anda.

Valimisseadus ei andnud suuremale osale Venemaa elanikkonnast valimisõigust. Duuma valimised ei olnud üldised, ühetaolised, otsesed ega salajased. Tulevases duumas oli tagatud mõisnike ja kapitalistide esindajate valdav ülekaal. Elanikkond jaotati varalise seisundi ja klassikuuluvuse järgi erilistesse kategooriatesse — niinimetatud kuuriatesse (maaomanike, linna, talupoegade ja tööliste kuuria). Igas kuurias valiti valijamehed, kusjuures mõisnike kuu-

rias valiti üks valijamees 2000 valija, talupoegade kuurias 30 000 ja tööliste kuurias 90 000 valija kohta.

1906. aastal kestis töölisklassi ja talurahva visa võitlus, mis andis lootusi revolutsiooni uueks tõusuks. Niisuguses olukorras pidid bolševikud endiselt hoidma kurssi revolutsiooni süvendamisele ja laiendamisele. Sellepärast, vastavalt Tampere konverentsi otsusele, kutsusid nad rahvahulki duumat boikoteerima ja kasutasid valimiskoosolekuid laialdaselt ära selleks, et teha agitatsiooni relvastatud ülestõusu kasuks. Menševikud aga kuulutasid välja pooliku boikoti taktika (võtta osa volinike ja valijameeste valimisest ning keelduda duuma liikmete valimisest). See menševike poolik ja põhimõttelage seisukoht lõhestas töölisi, aitas kaasa kahjulike konstitutsiooniliste illusioonide levimisele.

1906. aasta jaanuaris ja veebruaris toimus Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis laialdane diskussioon duuma suhtes kasutatava taktika küsimustes. Arutusel olid vastavad bolševike ja menševike platvormid. Enamik partei kohalikest organisatsioonidest pooldas aktiivse boikoti taktikat. Kõige teadlikumad ja revolutsioonilisemad töölised ning osa demokraatlikke haritlasi boikoteerisid valimisi. Kuid duuma valimisi ei läinud korda nurja ajada. Boikoti äpardumise peamiseks põhjuseks oli see, et puudus massiline revolutsiooniline tõus, mis oleks suutnud duuma kokkukutsumise nurja ajada. Boikoti äpardumisele aitasid kaasa ka menševike desorganiseerivad seisukohad ja tugevad konstitutsioonilised illusioonid talurahva hulgas, kellest suur osa oli lasknud ennast kadettide tiivaripsutustest õnge võtta. Hiljem revolutsiooni kogemusi analüüsides tunnistas V. I. Lenin I duuma boikoteerimise 1906. aastal veaks, sest elu näitas, et revolutsiooni tõusu haripunkt oli selleks ajaks juba möödas.

I Riigiduumas sai enamuse kadettide partei.

Bolševikud tegid endale ülesandeks paljastada duuma tegevust, näidata, et ta on isevalitsuse viigileht. Üheks tähtsamaks partei poliitiliseks ülesandeks pidas V. I. Lenin tol ajal talupoegade konstitutsiooniliste illusioonide vastu võitlemist. Töölisklassi ja talupoegade liidu tugevdamiseks toetasid bolševikud trudovikke — I duuma talurahvasaadikuid, kes kajastasid talurahva hulkade püüdlusi — nende võitlust maa eest.

Menševikud lähtusid oportunistlikust revolutsiooni liikumapanevate jõudude ja perspektiivide hinnangust ning nägid sellepärast duumas revolutsiooniliste jõudude «koondamise keskust». IV kongressil valitud menševistlik Keskkomitee kutsus duumas toetama kadetliku valitsuse moodustamist. Säärane üleskutse võis ainult kõvendada konstitutsioonilisi illusioone ning tekitada ekslikke lootusi, nagu võiks võim rahulikul teel rahva kätte üle minna.

Duumaküsimustes ei väljendanud Keskkomitee partei tahet. Suurem osa partei kohalikest organisatsioonidest lähtus leninlikust duuma hinnangust, menševike seisukohtade bolševistlikust kriitikast, ja mõistis Keskkomitee oportunistliku joone hukka.

I duuma kokkukutsumine revolutsioonilist liikumist ei peatanud. Proletariaat pidas pealetungiva poliitilise reaktsiooni vastu raskeid järellahinguid, tõmmates revolutsioonilisse liikumisse seni kasutamata reserve. Detsembriülestõusu kogemusi arvestades asus partei tõhusamalt tööle talupoegade ja eriti soldatite hulgas. 1905. aasta lõpul ja 1906. aasta algul hakkasid mitmed partei sõjaväeorganisatsioonid soldatite ja madruste jaoks välja andma spetsiaalseid ajalehti, nagu «Kazarma» (Peterburis), mis oli tegelikult bolševike sõjaväeorganisatsiooni keskhäälekandja, «Soldatskaja Žizn» (Moskvas), «Soldat» (Sevastoopolis), «Golos Soldata» (Riias), «Žizn Kazarmõ» (Voronežis) jt.

1906. aasta suvel puhkes talurahvaliikumine uue jõuga. Talurahvarahutused haarasid 215 maakonda, s. o. poole kõigist Euroopa-Venemaa maakondadest. Jätkusid revolutsioonilised väljaastumised sõjaväes. Kõige suuremad soldatite ja madruste relvastatud väljaastumised 1906. aastal toimusid Balti laevastikus: Sveaborgis, Kroonlinnas, Tallinnas.

Revolutsiooni lõplikuks mahasurumiseks astus tsaarivalitsus uusi samme. I Riigiduuma kõnetoolilt tehti tsaarivalitsuse aadressil õige sageli kriitikat, peamiselt agraarküsimuses. 8. juulil 1906 saadeti I Riigiduuma laiali. Pärast duuma laialisaatmist hakkas kontrrevolutsioon kõvemini peale tungima.

Revolutsiooni mõõna olukorras muutsid bolševikud oma taktikat. Nad otsustasid II Riigiduumast osa võtta, et kasutada tema kõnetooli revolutsiooniliseks agitatsiooniks, isevalitsuse ja kontrrevolutsioonilise kodanluse paljastamiseks.

Bolševikud arendasid laialdast valimiskampaaniat, kasutades seda proletariaadi organiseerimiseks ja poliitiliseks valgustamiseks. Nad esitasid trudovikega «pahempoolse bloki» loomise idee. Bolševikud rõhutasid trudovike agraarnõudmiste revolutsioonilis-demokraatlikku iseloomu. Need nõudmised olid väikekodanlikult piiratud, kuid vaatamata sellele, nagu märkis V. I. Lenin, väljendasid nad «midagi reaalset ja progressiivset ajaloo antud momendil» (Teosed, 13. kd., lk. 208).

Bolševike duumataktika peaeesmärgiks oli vabastada talurahvas liberaalse kodanluse mõju alt, luua duumas töölisklassi ja talurahva esindajate revolutsiooniline blokk.

Menševikud pooldasid blokki kadettidega, ja seda nii valimiskampaania ajal kui ka duumas, aidates kodanlusel külvata rahva hulka ekslikke lootusi, nagu saaks vabaduse kätte võita ilma relvastatud ülestõusuta.

Menševistliku Keskkomitee oportunistlik seisukoht taktika põhiküsimustes kutsus esile partei kohalike organisatsioonide valdava enamiku meelepaha. Nad nõudsid partei erakorralise kongressi kiiret kokkukutsumist. 1906. aasta septembris võtsid Peterburi Komitee, Kesk-Venemaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide piirkonnabüroo, Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatia Keskjuhatus ja Lätimaa Sotsiaaldemokraatia Keskkomitee vastu läkituse partei

kongressi kokkukutsumise kohta. Seda läkitust toetasid paljud partei organisatsioonid.

30. aprillist kuni 19. maini 1907 toimus Londonis VSDTP V kongress. Kongressist võttis osa 336 delegaati, kes esindasid 147 000 partei liiget (46 000 bolševikku, 38 000 menševikku, 25 000 bundisti, 25 000 Poola sotsiaaldemokraati, 13 000 Läti sotsiaaldemokraati). Delegaatidest oli 105 bolševikku, 97 menševikku, 44 Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatia liiget ja 29 Lätimaa Sotsiaaldemokraatia liiget. Ülejäänud delegaadid esindasid Bundi ja teisi partei organisatsioone.

Otsustav võitlus, mida bolševikud eesotsas Leniniga oportunistlike voolude ja nendesse lepliku suhtumise vastu pidasid, ja pidev selgitustöö partei liikmete hulgas oli andnud tagajärgi. Enamik suurte tööstuskeskuste (Peterburi, Moskva, Uraali, Ivanovo-Voznessenski jt.) delegaatidest olid bolševikud. Menševikke oli kongressile saadetud peamiselt põllumajanduse ja käsitööstuse piirkondadest.

Kongressil oli monoliitne rühm bolševike delegaate: V. I. Lenin, A. S. Bubnov, J. F. Dubrovinski, J. M. Jaroslavski, M. N. Ljadov, J. V. Stalin, S. G. Šaumjan, M. G. Tshakaja, K. J. Vorošilov ja teised.

VSDTP V kongressist võttis osa suur proletaarne kirjanik A. M. Gorki. Ta oli tihedalt seotud töölisliikumisega, bolševike parteiga. Gorki oli rahva tõeline sõber, tundis revolutsioonile kõigest hingest kaasa ja andis bolševikele väga suurt abi. V. I. Lenin hindas Gorkit kõrgelt ja pidas temaga palju aastaid tihedat kontakti. Gorki astus mitmel korral avalikult välja menševike vastu, mõistis nende oportunistliku joone hukka, sarjas kadette, liberaale, võitles ennastsalgavalt tsarismi vastu.

Kongressil toetasid bolševikke Poola ja Läti sotsiaaldemokraadid. Kuid nende parteide esindajad lõid mõnikord kõikuma, andsid oma hääled menševikele.

Kongress võttis põhilistes küsimustes vastu bolševistlikud otsused, mis partei poliitika pikemaks ajaks ära määrasid.

Kongressi peamiseks küsimuseks oli kodanlikesse parteidesse suhtumise küsimus. Ettekande tegi V. I. Lenin.

Parteid esindasid Venemaa klasside huvisid. Bolševike ja menševike erinev suhtumine mitteproletaarsetesse parteidesse määras ka ära nende seisukoha revolutsiooni põhiküsimustes. V. I. Lenin pidas vajalikuks halastamatult võidelda mustasajaliste parteide (Vene Rahva Liidu, Ühinenud Aadli Nõukogu jt.) vastu, suurmõisnike ja -kodanluse parteide (17. Oktoobri Liidu, Kaubandus-tööstuspartei jt.) vastu. Liberaalmonarhistliku kodanluse partei — kadettide partei — suhtes tegi V. I. Lenin ettepaneku selle partei vastu võitlemisel paljastada eriti tema võltsi demokratismi, et kadetid ei saaks talurahvast ja linna väikekodanlust endaga kaasa tõmmata. Menševikud aga soovitasid kadettidega Riigiduumas blokki astuda. Kongressil paljastas V. I. Lenin seda menševike kapitulantlikku taktikat.

Teistsuguse hinnangu andis V. I. Lenin trudovikele. Trudovikeks

nimetati tol ajal duuma töörühma (трудовая группа) esindajaid. Sellesse rühma kuulusid talurahvasaadikud: parteitud, esseerid, rahvasotsialistid. Nad kõikusid liberaalide hegemooniale allumise ja mõisnike maavalduse vastu, feodaalriigi vastu otsustava võitlemise vahel. V. I. Lenin soovitas töörühma reaktsioonilist külge paljastada; ühtlasi, töölisklassi ja talurahva ühises võitluses mõisnike ja isevalitsuse vastu, pidas ta otstarbekohaseks trudovikega kui väikekodanliku demokraatia esindajatega teatavais tingimustes kokkuleppeid sõlmida.

Kodanlikesse parteidesse suhtumise küsimuses võttis kongress vastu bolševistliku resolutsiooni.

Täielik lüüasaamine sai menševikele osaks niinimetatud «tööliskongressi» küsimuses. «Tööliskongressi» ideega tuli välja menševik Axelrod ja seda toetasid teised väljapaistvad menševikud. Nad tegid ettepaneku kokku kutsuda mitmesuguste töölisorganisatsioonide esindajate kongress ja asutada sellel kongressil «laialdane töölispartei», millesse kuuluksid sotsiaaldemokraadid, esseerid ja anarhistid. Tegelikult oleks see tähendanud VSDTP likvideerimist. Bolševike ettepanekul mõisteti «tööliskongressi» idee hukka kui töölisliikumisele ilmselt kahjulik idee. Koos bolševikega astusid «tööliskongressi» vastu välja poola (eesotsas Rosa Luxemburgiga) ja läti sotsiaaldemokraadid.

Riigiduumas kasutatava taktika küsimuses saavutasid bolševikud oportunistide üle suure võidu. Kongress otsustas, et sotsiaaldemokraatide duumatöö peab vastama väljaspool duumat peetava võitluse huvidele, et duumat tuleb kasutada eestkätt kui tribüüni tsaari-isevalitsuse paljastamiseks, kodanluse kokkuleppepoliitika paljastamiseks, partei revolutsioonilise programmi proklameerimiseks ja propageerimiseks.

See oli uus, revolutsiooniline marksistlik seisukoht. See joon proletariaadi esindajate parlamentlikus tegevuses oli eeskujuks kogu rahvusvahelisele töölisliikumisele. Eriti suure tähtsuse omandas see selle tõttu, et Lääne-Euroopa sotsiaaldemokraadid libisesid järjest rohkem oportunismi teele, loobusid revolutsioonilisest võitlusest, külvasid töölisklassi ridadesse illusioone, nagu oleks võimalik parlamentlikul teel võimu vallutada.

Ka partei ja ametiühingute vahekorra kohta võttis kongress vastu bolševistliku resolutsiooni. Revolutsiooni tagajärjel kasvas Venemaal tormiliselt ametiühinguliikumine. 1907. aastaks oli ligikaudu 650 ametiühingut. Revolutsioonilise võitluse käik olenes suurel määral ametiühingutest, — sellest, kellega nad kaasa lähevad. Menševikud kaitsesid ametiühingute «neutraalsust». Bolševikud pidasid vajalikuks kasvatada töölisi klassivõitluse ja proletariaadi sotsialistlike ülesannete vaimus. V kongressi otsuse kohaselt pidid kõik VSDTP liikmed kaasa aitama, «et ametiühingud tunnustaksid sotsiaaldemokraatliku partei ideelist juhtimist...» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 169.)

Kongressil valitud Keskkomitees olid ülekaalus Lenini joone

pooldajad. Kuid Keskkomiteesse valiti ka menševikke ja rahvuslike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide esindajaid, kes sageli kõikusid bolševike ja menševike vahel. Arvesse võttes asjaolu, et mitmesuguste voolude esindajatest koosneva Keskkomitee juhtiva tegevuse peale ei saa kindel olla, korraldasid bolševikud kongressi ajal nõupidamise, kus asutati bolševike keskus.

Bolševike võit kongressil ei tekitanud nende hulgas peapööritust. V. I. Lenin rõhutas, et oportunistide vastu võitlemisel saavutatud edusammudega ei tohi hooplema hakata, et ees seisab veel palju lahinguid ja katsumusi.

Esimene Vene revolutsioon kestis ligikaudu kaks ja pool aastat. Revolutsiooni taandumine algas tegelikult pärast detsembrikuu relvastatud ülestõusu lüüasaamist. Revolutsioon taganes aegamööda, lahingutega. 1907. aasta keskpaiku sai selgeks, et töölistel ja talupoegadel ei jätkunud jõudu tsarismi üle võidu saavutamiseks. Reaktsioon hakkas energiliselt peale tungima.

3. juunil 1907 ajas tsaarivalitsus II Riigiduuma laiali. Duuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon areteeriti. Ühtaegu anti välja uus valimisseadus, mis tagas III Riigiduumas mõisnike ja suurkodanluse esindajate jagamatu võimu.

Töölisorganisatsioonid hävitati. Reaktsiooni rängad hoobid olid sihitud eestkätt bolševike partei vastu. Eriti agaralt otsisid politseivõimud V. I. Leninit, et temaga arveid õiendada. Ustavate sõprade poolt õigeaegselt hoiatatuna läks V. I. Lenin oma elu kaalule pannes mööda Soome lahe jääd välismaale. Algas tema teise maapao ajajärk, mis kestis kuni 1917. aasta aprillikuuni.

Esimene Vene rahvarevolutsioon oli lõppenud lüüasaamisega.

Üks revolutsiooni lüüasaamise põhjustest seisis selles, et oma võitluses tsarismi vastu ei õnnestunud Venemaa töölisklassil veel luua kindlat liitu talurahvaga; talurahvas tegutses killustatult, tema väljaastumised ei olnud küllalt organiseeritud ja energilised. Kõige suuremad talupoegade revolutsioonilised väljaastumised toimusid siis, kui tsarismil oli juba korda läinud revolutsiooni peamised kolded Venemaa tööstuskeskustes lämmatada. Suurem osa talupoegadest oli tol ajal poliitiliselt väga vähe arenenud ja uskus veel tsaarisse. Talupojad olid esseeride ja kadettide mõju all ning panid sellepärast lootusi tsaari Riigiduumale. Ka rõhutud rahvaste töörahva hulgad ei avaldanud tsarismile üksmeelset revolutsioonilist survet, nende jõude õõnestasid kodanlikud ja väikekodanlikud natsionalistlikud parteid.

Kõik see mõjus negatiivselt ka sõjaväe käitumisele, sest sõjavägi koosnes peamiselt soldatisinelisse riietatud talupoegadest. Mõned väeosad astusid küll isevalitsuse vastu aktiivselt välja, kuid enamik soldatitest jäi tsaarivalitsusele truuks ja täitis tema käskusid.

Töölisklass esines revolutsiooni juhtiva jõuna. Kuid ka töölised ei tegutsenud küllalt üksmeelselt: üksikud tööliste väesalgad astusid võitlusse siis, kui proletariaadi eelvägi oli juba tunduvalt nõrgestatud. Ülestõusu juhtimiseks puudus ühtne ülevenemaaline keskus.

Seetõttu omandas relvastatud võitlus üksikute kohalike ülestõusude iseloomu.

Menševike lõhestava, desorganiseeriva tegevuse tagajärjel ei olnud VSDTP ridades ühtsust. Bolševike võitluse eesmärgiks oli revolutsiooni hoo igakülgne suurendamine, tsarismi kukutamine relvastatud ülestõusuga, tööliskiassi ja talurahva liidu tugevdamine, kadetliku kodanluse isoleerimine, tööliste ja talupoegade ajutise revolutsioonilise valitsuse loomine. Menševikud pidasid visa võitlust bolševike revolutsioonilise joone vastu ja tegutsesid töölisliikumises kodanluse agentuurina. Ühtsuse puudumine Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis lõhestas tööliskiassi ridu ja nõrgendas sellega tema pealetungijõudu. Neil põhjustel ei saanud proletariaat täiel määral ja lõpuni täita revolutsiooni hegemooni osa, ei saanud revolutsiooni võidule viia.

Kontrrevolutsioonilist osa etendas vene liberaalne kodanlus, kes otsis kokkulepet tsarismiga.

Vene revolutsiooni lüüasaamisele aitas kaasa välismaa imperialistide rahanduslik abi tsaarivalitsusele. Välismaa imperialistid kartsid, et nad võivad kaotada oma kapitalid, mis olid mahutatud Venemaa tööstusesse, ja et revolutsioon võib laieneda ka teistele maadele. Vene revolutsiooni esimestest sammudest peale oli maailma imperialism tema verivaenlane.

Tsarismi seisundit kindlustas ka Vene-Jaapani sõja lõpetamine. Rahuleping sõlmiti 1905. aasta augustikuus.

Esimene Vene revolutsioon sai küll lüüa, kuid *isevalitsuslikku korda oli löödud esimene mõra*. Proletariaat võitles kangelaslikult ning saavutas nii endale kui ka kogu rahvale mõndagi nii poliitiliselt kui ka majanduslikult. Esmakordselt Venemaa ajaloos — tõsi küll, lühikeseks ajaks — võideti kätte sõnavabadus, ühingute ja koosolekute vabadus, loodi legaalne töölisajakirjandus, loodi töölisharidusseltsid ja ametiühinguorganisatsioonid.

Revolutsioon sundis tsarismi looma esimese esindusasutuse — Riigiduuma. Kuigi Riigiduuma ei olnud tõeline rahvaesindus, kuigi Riigiduumal oli vähe õigusi, kuigi ta oli seetõttu tsarismi jõuetu ripats, said bolševikud siiski kasutada duuma kõnetooli revolutsioonilise agitatsiooniks, tsarismi paljastamiseks, kodanluse poliitiliste parteide paljastamiseks.

Proletariaat saavutas endale mõnes suhtes paremad töötingimused. Paljudes tööstusharudes tõsteti mõnevõrra tööliste palka. Talurahvas vabanes revolutsiooni tagajärjel väljaostumaksude maksmisest, saavutas rendi ja maahinna alandamise.

Kuid revolutsiooni peamine eesmärk — tsarismi kukutamine — jäi saavutamata. Revolutsioon näitas rahvahulkadele veenvalt, et tsaarivõimu nõrgendamisest ei piisa, et tsaarivõim tuleb hävitada.

6. Revolutsiooni rahvusvaheline tähtsus

1905.—1907. aasta Vene revolutsiooniga algas uus ajastu — sügavate poliitiliste vapustuste ja revolutsioonilahingute ajastu. Revolutsioon andis tsarismile esimese hoobi. Et tsarismi huvid olid läbi põimunud Lääne imperialismi huvidega, siis nõrgendas see hoop ka imperialistlikku süsteemi kui tervikut.

Esimene Vene revolutsioon alustas uut etappi rahvusvahelises töölisliikumises, revolutsioon andis jõulise tõuke asumaade ja poolasumaade rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse arenemisele.

Revolutsioon jättis võimsa mulje ning kutsus esile Saksamaa, Prantsusmaa, Itaalia, Austria-Ungari, Rumeenia, Bulgaaria ja teiste maade proletariaadi tulise poolehoiu ja toetuse. «Revolutsioonilinna Pariisi töörahvas», öeldi Venemaa proletaarlastele adresseeritud manifestis, «elab kõigest hingest teile kaasa ja pöördub teie poole sõnadega: lootke meie peale! Meie abi on teile tagatud! Maha tsarism! Maha ekspluataatorid! Elagu sotsiaalne revolutsioon!»

Suure vaimustusega võtsid Vene revolutsiooni vastu prantsuse sotsialistliku mõtte esindajad J. Guesde, P. Lafargue ja J. Jaurès ning saksa sotsiaaldemokraatia väljapaistvad tegelased A. Bebel, R. Luxemburg, K. Liebknecht, F. Mehring ja K. Zetkin. «Vabadus, mille Venemaa kätte võidab, on ühtlasi Preisimaa, Saksimaa, Saksamaa vabadus,» ütles K. Liebknecht, kutsudes saksa töölisi «Vene revolutsiooni lipu alla».

Tulist vastukaja leidsid revolutsiooni sündmused Austria-Ungari slaavi maade, eriti Tšehhia, Moraavia ja Galiitsia töörahva hulgas; algas sloveenide ja kroaatide rahvusliku vabadusvõitluse tõus. Austria-Ungari suuremates tööstuskeskustes — Viinis, Budapestis, Prahas, Lvovis — toimusid 1905. aasta novembris massilised töörahva demonstratsioonid, üksikutel juhtudel esines meeleavaldajate avalikke kokkupõrkeid politseiga. Laialdase streigiliikumise survel oli Austria valitsus sunnitud kehtestama üldise valimisõiguse.

Bulgaarias hargnes Vene revolutsiooni mõjul visa majanduslik ja poliitiline võitlus sotsialistide pahema tiiva («tesnjakkide») juhtimisel.

Rumeenia töörahvas tervitas palavalt soomuslaeva «Potjomkin» revolutsioonilisi meremehi ja nende kaudu ka revolutsioonilist võitlust pidavat Venemaa rahvast. 1907. aastal algas Moldovas ja Valahhias võimas talurahvaliikumine.

Saksamaa, Itaalia, Austria-Ungari ja teiste maade töölised hakkasid ikka sagedamini poliitilisi streike korraldama, kuigi sotsiaaldemokraatia ja ametiühingute parempoolsed liidrid sellele vastu töötasid.

Erakordselt suur tähtsus oli Vene revolutsioonil Idamaade rahvusliku vabadusliikumise seisukohalt. Suuremates Idamaades — Iraanis, Türgimaal, Hiinas — toimusid aastail 1905—1912 kodanlikud revolutsioonid. Indias, Afganistanis, Indoneesias ja mujal algas rahvusliku vabadusliikumise tõus. V. I. Lenin märkis, et või-

mas 1905. aasta ülestõus jättis sügavad jäljed ja et tema mõju, mis avaldub sadade miljonite inimeste järjest tõusvas liikumises, ei ole võimalik välja juurida.

1912. aastal kukutati monarhistlik režiim Hiinas. Hiina revolutsiooni iseloomustades kirjutas V. I. Lenin prohvetlikult sellest suurest rahvast, «kes oskab mitte ainult kurta oma sajanditepikkuse orjuse üle, mitte ainult unistada vabadusest ja võrdsusest, vaid ka võidelda Hiina igipõliste rõhujate vastu» (Teosed, 18. kd., lk. 143).

Idamaades pärast 1905. aastat alanud demokraatlikud revolutsioonid kõigutasid imperialismi koloniaalsüsteemi alustugesid.

Bolševike võitlus Vene revolutsiooni põhiküsimuste revolutsioonilise lahendamise eest, niisuguste küsimuste revolutsioonilise lahendamise eest, nagu seda on töölisklassi partei juhtiva osa küsimus, töölisklassi ja talurahva liidu, proletariaadi hegemoonia, proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise, rahvusliku vabadusliikumise juhtimise, revolutsioonilise võitluse vormide ja vahendite küsimus, andis II Internatsionaali oportunistidele tugeva hoobi. II Internatsionaali parteides arvati üldiselt, et kodanlikes revolutsioonides on kodanluse hegemoonia paratamatu, et talurahvas on reaktsiooniline, et kodanlikku revolutsiooni ja sotsialistlikku revolutsiooni lahutab teineteisest pikk vaheaeg. Bolševikud lükkasid need vaated ümber.

Bolševike võitlus oportunismi vastu aitas Euroopa sotsiaaldemokraatlikes parteides revolutsioonilise voolu ja reformistliku voolu vahele selgemini piiri tõmmata, aitas pahempoolseid voolusid (saksa pahempoolsed sotsiaaldemokraadid, pahempoolsed Britannia sotsialistlikus parteis jt.) välja kujundada ja arendada. Esimese Vene revolutsiooni kogemused aitasid Bulgaaria sotsiaaldemokraatlikul töölisparteil («tesnjakkidel») kindlamini revolutsioonilistele seisukohtadele asuda. Bolševikud näitasid, kuidas tuleb oportunismi vastu võidelda ja rahvahulkades kindlad positsioonid kätte võita.

V. I. Lenin ja teised bolševikud paljastasid ka II Internatsionaali tsentriste. Tsentristlikul positsioonil asusid II Internatsionaali ametlikud juhid. Nad ajasid oportunistide suhtes lepituse ja järeleandmiste poliitikat. Sihikindlalt õhutas V. I. Lenin saksa pahempoolseid sotsiaaldemokraate lahku lööma nii reformistidest kui ka tsentristidest.

LÜHIKOKKUVÕTE

Esimene Vene revolutsioon oli väga suure tähtsusega sündmus, mis avaldas võimsat mõju kogu edaspidisele Venemaa arenemisele, rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise arenemisele. Revolutsioon äratas teadlikule revolutsioonilisele loomingule kõige laiemad Venemaa rahvamassid ja rikastas neid suurte poliitiliste kogemustega.

«Nii massidele kui juhtidele,» rõhutas V. I. Lenin, «nii klassidele kui parteidele poliitikateaduse aluste õpetamise mõttes võrdus iga selle perioodi kuu «rahuliku» «põhiseadusliku» arenemise aastaga» (Teosed, 31. kd., lk. 11).

Revolutsioon tõestas veenvalt, et tsaari-isevalitsuse ja pärast seda ka kapitalismi ikke saab kukutada ainult rahvahulkade revolutsioonilise võitlusega, Venemaa rõhutud rahvaste ühise võitlusega.

Revolutsioon näitas, kuidas kõik klassid ja parteid tegutsesid, revolutsioon tõi päevavalgele nende taotlused, nende osa ja tähtsuse Venemaa elus. Rahvahulkadel oli võimalik näha, mille eest üks või teine partei võitleb, kelle klassihuvisid igaüks neist kaitseb.

Revolutsioon kinnitas veenvalt, et töölisklassi ühtsus on üheks kõige tähtsamaks revolutsiooni võidu tingimuseks.

Töötav talurahvas, kõigist oma kõikumistest hoolimata, esines töölisklassi liitlasena. See liit, tõsi küll, oli alles kujunemisjärgus, oli alles stiihiline, välja kujunemata, sageli isegi ebateadlik. Tööliste ja talupoegade jõud olid alles killustatud, puudulikult organiseeritud.

Esimest korda ajaloos esines proletariaat kodanlik-demokraatliku revolutsiooni juhina, hegemoonina; ta oli rahvahulkade juhtimise liberaalselt kodanluselt enda kätte üle võtnud. Sellega oli ühtlasi tõestatud, et proletariaat võib revolutsiooni juhiks saada isegi siis, kui kapitalism on antud maal puudulikult arenenud ja kui proletariaat moodustab seetõttu arvuliselt vähemuse oma maa elanikkonnast. Samal ajal tõestas revolutsioon, et talurahva demokraatlikud massid võivad proletariaadi võidule kaasa aidata. Revolutsioon näitas käegakatsutavalt, et kodanlus on kontrrevolutsiooniline jõud.

Esimene Vene revolutsioon näitas, et maailma revolutsioonilise liikumise keskus oli kandunud Venemaale ja et Venemaa kangelaslik proletariaat oli saanud kogu maailma revolutsioonilise proletariaadi eelväeks.

Esimene Vene revolutsioon tõi esile uusi, varasemate revolutsioonide ajal tundmatuid võitlusvahendeid ja võitlusvorme. Esmakordselt rakendati relvastatud ülestõusuks ümberkasvavat massilist poliitilist streiki. Revolutsiooni käigus loodud tööliste saadikute nõukogud kui ülestõusu organid olid peale selle algelisel kujul ka proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri vormiks. Need nõukogud olid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena meie maal kehtima pandud nõukogude võimu algidu.

Kogu revolutsiooni vältel võitlesid koos vene tööliste ja talupoegadega kangelaslikult tsarismi ja mõisnike vastu ka Ukraina, Valgevenemaa, Poola, Baltimaade, Taga-Kaukaasia, Kesk-Aasia ja Tsaari-Venemaa teiste ääremaade töölised ja talupojad. Revolutsiooni kogemused kinnitasid, et on vaja ja et on võimalik luua kõigi Venemaa rahvuste töörahva võitlusliit, kusjuures juhtivat osa selles liidus etendab proletariaat. See liit on vajalik ühiseks võitluseks rahvusliku ja sotsiaalse vabaduse eest.

Sel perioodil töötas V. I. Lenin läbi revolutsiooni tähtsamad

probleemid ja töötas välja poliitilise joone, mis oli tööliskласsi parteile juhtnööriks tema võitluses revolutsiooni võidu eest.

Revolutsiooni aastad olid katsekiviks kahele poliitilisele joonele — bolševike ja menševike joonele. Revolutsioonilise võitluse käik kinnitas, et õige oli bolševike strateegiline plaan, et õige oli bolševike taktika.

Väga oluliseks tähiseks partei elus oli III kongress. Revolutsiooni iseloomule ja liikumapanevatele jõududele andis kongress marksistlik-leninliku hinnangu. Kongress relvastas partei revolutsioonilise marksistliku strateegilise plaani ja taktikalise joonega, mis põhjalikult erinesid menševike oportunistlikest seisukohtadest. Põhikirja esimese paragrahvi võttis kongress vastu niisugusel kujul, nagu selle oli formuleerinud V. I. Lenin. Partei kindlustamise seisukohalt oli sel suur tähtsus.

Revolutsiooni huvides, tööliskласsi ühtsuse huvides toimus IV (ühinemise) kongressil mitme rahvusliku sotsiaaldemokraatliku partei lülitumine Venemaa Sotsiaaldemokraatlikku Töölisparteisse V. I. Lenini poolt väljatöötatud proletaarse internatsionalismi põhimõtete alusel. Mis menševikega ühinemisse puutub, siis bolševike ja menševike sügavate põhimõtteliste lahkuminekute tõttu leidis kongressil aset ainult bolševike vormiline ühinemine menševikega VSDTP raamides.

VSDTP V kongress võttis vastu bolševistlikud resolutsioonid niisugustes tähtsates küsimustes, nagu suhtumine kodanlikesse parteidesse, ametiühingute küsimus ja niinimetatud «tööliskongressi» küsimus. Kongressi otsused ja kongressil ilmsiks tulnud jõudude vahekord kajastasid V. I. Lenini ideede edukat levimist, kajastasid bolševike edu rahvahulkade enda poole võitmise alal.

Revolutsiooni aastail tegi bolševike partei läbi suure poliitilise kooli, omandas rikkalikke kogemusi rahvahulkade organiseerimise alal. Kui enne 1905. aastat tunti bolševikke ainult võrdlemisi kitsas ringkonnas, siis revolutsiooni tagajärjel õppisid bolševikke tundma laiad rahvahulgad. Partei muutus massiliseks. Bolševikud võitlesid ennastsalgavalt rahva huvide eest, neid võis alati leida sealt, kus kees kõige ägedam ja ohtlikum võitlus. Kõik see jättis rahvahulkade teadvusse sügavad jäljed ja andis end tunda hiljem, Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis.

> «Ilma niisuguse «peaproovita» nagu 1905. aastal ei oleks 1917. aastal võimalik olnud ei kodanlik Veebruarirevolutsioon ega ka proletaarne Oktoobrirevolutsioon» *(V. I. Lenin,* Teosed, 29. kd., lk. 284).

BOLŠEVIKE PARTEI REAKTSIOONI AJAJÄRGUL

(Aastad 1907—1910)

1. Stolõpini reaktsioon

Riigiduuma oli 1907. aasta 3. juunil laiali aetud. Tsarism pühitses võitu. Venemaa suruti mustasajalise terrori pihtide vahele. Halastamatult õiendas tsaarivalitsus arveid tööliste ja talupoegadega. Igal pool määratsesid karistussalgad ja väljakohtud. Metsikult õiendati arveid kõigiga, keda kahtlustati revolutsioonilisest liikumisest osavõtus. Tuhanded revolutsioonilisest võitlusest osavõtjad hukati. Kümned tuhanded mõisteti sunnitööle. Vanglad olid täis tuubitud. Ekspluataatorid maksid töörahvale julmalt kätte selle eest, et töörahvas oli julgenud revolutsiooni tõsta. Tsaari minister Stolõpin kattis Venemaa võllastega. Rahvas ristis need «Stolõpini kaelasidemeteks». Minister ise sai «pooja» hüüdnime.

Isevalitsuse kõige rängemad hoobid langesid töölisklassile. Eriti pöörane oli politsei töölisorganisatsioonide suhtes. Aastail 1906—1910 sulgesid tsaarivõimud 497 ja jätsid registreerimata 604 ametiühingut. 1907. aasta alguses oli ametiühingutel 245 tuhat liiget, 1909. aasta lõpuks langes nende arv 13 tuhandele. Revolutsioonilise liikumise vastu võitlemiseks kasutas tsaari ohranka ohtralt provokaatoreid, kes nuhkisid revolutsioonilistes organisatsioonides ja reetsid revolutsionääre.

Töölisklassi kannatused ei piirdunud politsei poolt temale osaks saava tagakiusamisega. Ka kapital tungis peale. Tööstuses valitses depressioon, kasvas tööpuudus; alles 1909. aastal oli märgata teatavat majanduslikku elavnemist. Vihaselt võitlesid tööliste vastu ettevõtjate liidud. Vabrikandid ja töösturid kuulutasid välja lokaute, s. o. panid ettevõtteid seisma ja ajasid töölisi massiliselt värava taha. Aktiivsed töölised kanti «musta nimekirja». Sellesse nimekirja kantuid ei võtnud tööle ükski ettevõte, mille peremees kuulus ettevõtjate liitu. Paljudes asjades taastati vabrikutes enne revolutsiooni valitsenud kord, pikendati tööpäeva, alandati palka, ohtralt kasutati trahvide süsteemi. Jultunult teatasid ettevõtjad töölistele: «Nüüd oleme meie olukorra peremehed, nüüd on kord meie käes.»

Kuid täies ulatuses ei saanud tsarism enne revolutsiooni valitsenud korda tagasi tuua. Venemaa ei olnud enam see, mis ta oli olnud enne 1905. aastat. Kõik klassid olid revolutsiooni läbi teinud ja igaüks neist oli sellest mõndagi õppinud.

Tsarism sai aru, mõisnikud said aru, et oma võimu ja tulude säilitamiseks peavad nad kohanduma Venemaa kapitalistlikule arenemisele, ja otsisid endale liitlasi linna ja maa kodanluse hulgast. Sellepärast võttis tsarism tarvitusele uue poliitika. Tsaarivalitsuse peamehe järgi hakati seda nimetama Stolõpini poliitikaks. Iseloomustas seda kolmanda juuni poliitiline režiim ja uus agraarpoliitika.

Mõisnike ja kodanluse kontrrevolutsioonilise liidu kindlustamiseks ja mahajäänud rahvakihtide petmiseks oli tsarismile vajalik Riigiduuma, kuid mitte igasugune, vaid sõnakuulelik duuma. Uus valimisseadus kärpis veelgi rahva õigusi. Mõisnikud ja kapitalistid valisid oma kuuriates üle kolme neljandiku kõigist valijameestest, töölised ja talupojad aga vähem kui ühe neljandiku. Valijameeste kubermangukogudes, kus valiti duuma liikmed, oli ülevõim seega mõisnikel ja kapitalistidel. Tublisti kärbiti rõhutud rahvuste esindust: Kesk-Aasia põliselanikele ei antud üldse valimisõigust, Poola, Kaukaasia ja teiste rahvuspiirkondade esindajate arvu vähendati peaaegu kahe kolmandiku võrra. Loomuvastane valimisseadus andis valitsevale kildkonnale soovitavaid tulemusi. Peaaegu pooled III Riigiduuma liikmeist olid mõisnikud. Koos tsaaririigi ametnike ja vaimuliku seisuse esindajatega moodustasid nad kaks kolmandikku duuma liikmete üldarvust.

Omamoodi püüdis tsarism lahendada ka maaküsimust ja lahendada seda nii, et maad ei saaks kõik talupojad, vaid ainult üks osa neist, ja mitte mõisnike arvel. Valitsev ladvakiht oli lootnud, et talupoeg jääb ustavaks «isakesele tsaarile». Revolutsioon sundis teda seda lootust täiesti maha matma. Sellepärast hakkas ta looma endale tuge maakodanluse, s. o. kulakute näol. Seda eesmärki taotles Stolõpini agraarpoliitika, mis määrati kindlaks 1906. aasta 9. novembri ukaasi ja 1910. aasta 14. juuni seadusega.

Tsaarivalitsuse uued agraarseadused kaitsesid mõisnike ja kulakute huvisid. Mõisnike maad jäid täiesti puutumata. Iga talupoeg sai õiguse kogukonnast välja astuda. Talupoja hingemaa kinnistati sel juhul tema isiklikuks omandiks. Kogukonnast väljaastujate maa anti neile kätte ühes tükis. Toimus kogukonna vägivaldne lõhkumine, kusjuures kulakud said endile talupoegade paremad maad. Maakorralduskomisjone hakkasid talupojad tabavalt nimetama maa rööVimise komisjonideks, stolõõpinlikku maakorraldust aga korralageduse tekitajaks.

9 aasta jooksul (1907—1915) lahkus kogukonnast umbes 2,5 miljonit peremeest ja nende isiklikuks omandiks kinnistati peaaegu 17 miljonit tiinu maad. Kogukonnast väljaastumisest oli huvitatud eestkätt maakodanlus. Kulakud püüdsid sellega oma majapidamist kõvemale järjele saada. Kogukonnast astus välja ka osa kehvikuid, eriti nende hulgast, kes linnas tööl olid. Nad tahtsid oma hingemaa ära müüa ja sidemed külaga lõplikult katkestada. Talurahvapanga abil oli kulakutel võimalik kehvikute hingemaid odava hinnaga kokku osta. Talupoegade põhimass nägi ära, et kogukonnast väljaastumine ei päästa teda puudusest ja võlaorjusest. Kuigi tsaarivõi-

mud kõvasti peale pressisid, ei moodustanud Euroopa-Venemaal kogukonnast väljaastunud perede üldarv üle veerandi nende koguarvust.

Stolõpini agraarpoliitika tagajärjeks oli talupoegade jätkuv laostumine ja külas valitsevate klassivastuolude teravnemine. Puuduse ja viletsuse kütkesse aheldatud talumajandus jäi endiselt madalale tasemele. Talupoeg vireles nagu varemgi oma kehval ja väljakurnatud maalapikesel, mida ta haris vanal primitiivsel viisil oma vanade primitiivsete tööriistadega. 1910. aastal oli talumajanduses kasutusel rohkem kui 10 miljonit puuatra.

Stolõpini poliitika oli 1861. aasta reformi järel teiseks sammuks tsarismi kodanlikuks monarhiaks muutmise poole. Sellega, kirjutas V. I. Lenin, tehti katset avada viimane ventiil, et revolutsiooni ära hoida, et säilitada mõisnike võimu, omandit ja eesõigusi. Kuid Stolõpinil ei läinud korda tsarismi kodanlikuks monarhiaks muutа. Tegelikult oli tsaari-isevalitsus mõisnike diktatuur, kusjuures viimased valitsesid Venemaad tihedas liidus suurkodanlusega. Külas teravnes Stolõpini reformi tagajärjel võitlus talurahva hulgas. Kuid Stolõpini reform ei kaotanud peamist vastuolu, nimelt vastuolu kogu talurahva ja mõisnike vahel. Tsarism jäi kogu rahva peamiseks vaenlaseks.

Revolutsioonijärgse Venemaa klasside võitlus väljendus III Riigiduumas esindatud parteide positsioonides. Kokku oli duumal 429 liiget. Parteide kaupa jagunesid need järgmiselt: parempoolseid oli 144, oktobriste 148, kadette ja neile lähedaste rühmade liikmeid 104, trudovikke 14, sotsiaaldemokraate 19.

Reaktsiooniliste mõisnike huvisid kaitsesid niinimetatud parempoolsed, tsaari-isevalitsuse avalikud pooldajad. Nad organiseerisid veriseid tööliste ja talupoegade peksmisi, juudipogromme, mittevene rahvaste tagakiusamisi, revolutsionääride ja edumeelsete tegelaste tapmisi. Õigusega hüüdis rahvas parempoolseid mustasajalasteks.

Kodanlus, keda tuhanded majanduslikud niidid sidusid mõisnikega ja tsaririigi bürokraatiaga ning keda proletariaadi juhtiv osa revolutsioonis oli ära hirmutanud, asus kontrrevolutsioonilisel positsioonil.

See määras oktobristide ja kadettide partei käitumise. Oktobristid, kes esindasid suurkodanlust ja kapitalistlikult majandavaid mõisnikke, toetasid duumas tuliselt Stolõpini poliitikat; oktobristide partei oli üheks valitsusparteiks. Kadetid väljendasid liberaalmonarhistliku kodanluse huve. Nad mängisid kolmanda juuni duumas opositsiooni osa ja kritiseerisid aeg-ajalt mõningaid tsaarivalitsuse samme. Pettuse abil püüdsid kadetid rahvahulki oma ideelise ja poliitilise mõju alla saada. Tegelikult olid kadetid reaktsiooni ees lömitavad kontrrevolutsioonilised liberaalid. Kõigis poliitika põhiküsimustes — eelarvepoliitikas, uue sõja ettevalmistamiseks vajalike summade assigneerimise alal, talupoegi laostava agraarpoliitika ja revolutsiooni lämmatamise abinõude küsimustes — toetasid kadetid

Riigiduumas tsaarivalitsuse ettepanekuid. Rühm väljapaistvaid kadetlikke autoreid andis 1909. aastal välja koguteose «Vehhi», milles nad otseselt teatasid, et tuleb «tänada seda võimu, mis oma tääkide ja vanglatega ainsana veel kaitseb meid rahva viha eest».

Talurahvas tahtis mõisnikest ja mõisnike maavaldusest lahti saada. Ta oli revolutsioonis paljugi õppinud, kuid talle ei olnud veel täiesti selge, et võit on võimalik ainult proletariaadi juhtimisel, et niinimetatud «rahva vabaduse partei» on rahva vabaduse reetjate partei. Talurahva hulki esindasid duumas väikekodanlikud demokraadid, trudovikud. Trudovikud olid nõrgalt organiseeritud, väheteadlikud ja poliitikas äärmiselt ebajärjekindlad. Väikeomanike klassiseisund tingis nende kõikumise kadettide ja sotsiaaldemokraatide vahel.

Tööllisklassi esindasid duumas sotsiaaldemokraadid. Nende hulgas oli bolševikke ja menševikke. Järjekindlalt ja vankumatult kaitsesid duumas töörahva huvisid ainult bolševikud. Tööllisklassi partei ülesandeks duumas, rõhutas V. I. Lenin, oli abistada nõrku väikekodanlikke demokraate, kiskuda nad välja kadettide mõju alt; võitluses tsarismi vastu koondada demokraatia leeri jõud, suunata nad nii isevalitsuse avalike pooldajate kui ka kontrrevolutsiooniliste liberaalide vastu ja mõjutada sellega talurahva hulki.

Reaktsioon avaldus kõigil ühiskondliku elu aladel, teaduses, filosoofias, kunstis. Tsarism tegi pöörast šovinistlikku agitatsiooni. Aktiivselt tegutsesid sõjakad vaimuliku seisuse esindajad. Haritlaste hulgas võtsid laialt maad kontrrevolutsioonilised meeleolud, renegaatlikud ideed, müstika ja religiooni harrastused. Revolutsiooni püüti rahva mälestusest välja juurida.

Revolutsiooni lüüasaamise ja kontrrevolutsiooni võidukäigu tagajärjel nõrgenes rahvahulkade võitlus. Järsult langes tööllisliikumise laine. Kui 1907. aastal oli 740 000 streikijat, siis 1910. aastal oli neid kõigest 46 500. Ajutiselt jäi soiku külas käimasolnud äge võitlus. Mitu aastat kestnud ülima revolutsioonilise pinge järel andis end tunda väsimus. Et see väsimus kaoks, selleks oli vaja aega. Kuid tööllised ja talupojad ei unustanud kangelasliku võitluse aastaid. Rahvahulkades kestis varjatud käärimine. Vastuseks mustasajalise valitsuse mõnitustele ja vabrikantide survele ütlesid tööllised: «Oodake, küllap tuleb jälle 1905. aasta!»

2. Bolševike võitlus partei eest, likvidaatorite, otzovistide ja trotskistide vastu

Erilise raevuga ründas mustasajaliste mõisnike valitsus tööllisklassi revolutsioonilist parteid. Partei liikmeid hakati massiliselt areteerima. Areteeriti mitu Keskkomitee liiget. Tööllisajakirjandus lämmatati. Partei keskhäälekandjat ajalehte «Sotsiaaldemokraat» läks korda välja andma hakata alles 1909. aastast alates. Ei olnud ühtegi kohalikku komiteed, mis oleks jäänud politsei rünnakuist

puutumata. Peterburi komitee areteeriti nende aastate jooksul vähemalt kümnel korral. Paljud partei väljapaistvad tegelased olid sunnitööl, vanglas ja asumisel. Väikekodanlikud haritlased põgenesid partei ridadest. Partei organisatsioonide arvuline koosseis kahanes märksa. Peterburis oli parteil 1907. aastal peaaegu 8000 liiget, 1908. aastal aga ainult 3000 ümber; Jekaterinburgis jäi 1070-st liikmest järele 250, Ivanovo-Voznessenskis 2000-st mitte üle 600. Sidemed partei organisatsioonide vahel nõrgenesid.

Põranda all töötada oli reaktsiooni ajal mitu korda raskem kui revolutsioonieelsel ajal. Revolutsiooni eel töötasid partei organisatsioonid läheneva revolutsiooni tingimustes, reaktsiooni ajal aga revolutsiooni lüüasaamise olukorras. Üks asi on peale tungida, teine asi aga, kui oled sunnitud taganema. Taganemise puhul on vaja erilist meelekindlust ja vastupidavust. Lisaks VSDTP organisatsioonilisele nõrgenemisele tekkis partei ridades tõsine ideeline segadus. Bolševikke ja menševikke lahutav kuristik läks aina sügavamaks.

Menševikud olid revolutsiooni lüüasaamisest täiesti demoraliseeritud. Nad taganesid paanikas ja kuulutasid aina valjemini, et uus revolutsioon ei tule kõne allagi. Nad salgasid häbiväärselt maha partei revolutsioonilise programmi ja revolutsioonilised loosungid. Nad kutsusid tööliskassi kodanlusega kokku leppima, tegelikult kutsusid nad leppima Stolõpini mustasajalise režiimiga, s. o. nad reetsid peale sotsialismi ka demokraatia. Menševikud tahtsid partei illegaalsed organisatsioonid likvideerida ja illegaalse revolutsioonilise töö lõpetada. Nad hoidsid kurssi tööliskassi revolutsioonilise partei, revolutsioonilise marksismi partei likvideerimisele. Partei programmist ja taktikast, tema revolutsioonilistest traditsioonidest lahtiütlemise hinnaga tahtsid likvidaatorid osta tsaari politseilt legaalse eksisteerimise loa. Sellepärast nimetati neid täiesti põhjendatult «Stolõpini töölisparteiks».

Niisugused menševismi juhid nagu Dan ja Martov püüdsid oma likvidaatorluse varjamiseks manööverdada. Nad hakkasid välismaal välja andma oma häälekandjat «Golos Sotsial-Demokrata». Kujunes välja omapärane tööjaotus: Venemaal läksid likvidaatorid legaalsetesse organisatsioonidesse; illegaalsest parteist ei tahtnud nad teadagi, menševike häälekandja välismaal aga püüdis likvidaatorite parteivastaseid tegusid kõigiti puhtaks pesta.

Mõnedel ebakindlatel bolševikel esines tol ajal ohtlikke kõikumisi. Revolutsiooniliste sõnakõlksude varju pugedes teatasid nad, et revolutsionäär on ainult see, kes kutsub barrikaadidele, et revolutsionääril ei kõlba istuda mustasajalises duumas. Nad õhutasid parteid legaalsete töövormide kasutamisest loobuma ja tegid ettepaneku sotsiaaldemokraatlik fraktsioon duumast ära kutsuda. Otzovistid*, nagu neid nimetama hakati, moodustasid omaette rühma eesotsas A. A. Bogdanoviga. See rühm võitles V. I. Lenini ja leninliku joone vastu. Arvuliselt moodustasid otzovistid bolševike hulgas tühise

* Отзыв — ärakutsumine. Tõlk.

vähemuse. Kui likvidaatorid illegaalse partei likvideerimise ettepanekuga otseselt välja tulid, siis otzovistid ohustasid partei olemasolu varjatud kujul: kui legaalse töö võimaluste kasutamisest ära ütelda, siis katkeksid partei sidemed rahvahulkadega. Kui aga partei ei ole rahvahulkadega seotud, siis kaotab ta oma jõu ja muutub sektantlikuks organisatsiooniks. Sellepärast ütleski V. I. Lenin, et otzovistid on pahupidi pööratud likvidaatorid.

Likvidaatorluse ja otzovismi tekkimisel olid oma klassijuured. Revolutsiooni ajal kleepus parteile külge palju väikekodanlikke kaasajooksjaid. Revolutsiooni lüüasaamine tekitas väikekodanluse hulgas lagunemise ja moraalse laostumise. Kõik see kajastus ka parteis. Menševikud läksid kuulekalt kaasa liberaalse kodanlusega. Kontrrevolutsioonilise kodanliku liberalismi otsesel mõjutusel muutus menševike oportunism likvidaatorluseks. Nii likvidaatorid kui ka otzovistid olid proletariaadi ja tema partei väikekodanlikud kaasajooksjad, nad olid kodanluse agentuuriks töölisliikumises.

Revolutsiooni lüüasaamise ja rahvahulkade väsimuse olukorras olid ideelised kõikumised eriti kahjulikud, nad kujutasid endast tõsist ohtu marksistlikule parteile ja töölisklassile. Likvidaatorid levitasid tsarismi ees kapituleerimise ideoloogiat. Otzovistid õhutasid tühja kära tegemisele, avantüristlikele aktsioonidele. Nii likvidaatorid kui otzovistid külvasid umbusku rahvahulkade revolutsioonilistesse võimetesse, töölisklassi võidusse. Nad ründasid partei olemasolu põhialuseid.

Sel partei jaoks raskel ajal kostis jõuliselt V. I. Lenini hääl. Juba oma esimeses artiklis, mille V. I. Lenin pärast välismaale jõudmist kirjutas, ennustas ta partei poole pöördudes eelseisvat võitu:

> «Meie oskasime enne revolutsiooni pikki aastaid töötada. Meid ei nimetatud asjatult kaljukindlateks. Sotsiaaldemokraadid kujundasid proletariaadi partei, kes ei kaota meelekindlust esimese sõjalise pealetungi ebaõnnestumisest, ei kaota pead, ei lasku avantüüridesse. See partei sammub sotsialismi poole, sidumata ennast ja oma saatust kodanlike revolutsioonide ühe või teise perioodi tulemustega. Just sellepärast on ta vaba ka kodanlike revolutsioonide nõrkadest külgedest. Ja see proletariaadi partei läheb vastu võidule» (Teosed, 13. kd., lk-d 396—397).

V. I. Lenin andis partei edasisele võitlusele selge perspektiivi ning määras kindlaks partei ülesanded ja taktika vastavalt uutele arenemistingimustele.

Peamised neist põhjustest, mis olid revolutsiooni esile kutsunud, jäid püsima: endiselt oli rahvas õigustest ilma jäetud, talupojad pidid mõisnikke orjama, töölisi rõhus kahekordne ike — vabrikant ja sandarm. Uus revolutsiooni tõus oli möödapääsmatu. Bolševike peamine poliitiline eesmärk jäi samaks, mis ta oli olnud 1905. aastal: kodanlik-demokraatliku revolutsiooni täielik võit ja selle revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks. Täielikult jäid jõusse partei programmi revolutsioonilised nõudmised: demo-

kraatlik vabariik, mõisamaade konfiskeerimine talupoegade kasuks, kaheksatunniline tööpäev, rahvaste enesemääramise õigus, kaasa arvatud lahkulöömine, samuti teised rahva huvidele vastavad nõudmised.

Kuid revolutsiooniline võitlus jätkus uutes oludes, teistes tingimustes — reaktsiooni võidu ja rahvahulkade liikumise mõõna ajal. Sellepärast ei saanud muutmata jääda taktika, mida partei oli kasutanud revolutsiooni ajal, partei ei saanud enam rahvahulki tsarismi otsesele kukutamisele üles kutsuda. Taktikat oli vaja muuta. Oli vaja taganeda, otsese revolutsioonilise võitluse meetoditelt oli vaja üle minna kaudse võitluse meetoditele, et tööliskassi ja töörahva hulkade sihikindla kasvatamise ja organiseerimisega uut revolutsiooni ette valmistada. Selleks aga tuli illegaalsel parteil kõigiti kasutada legaalse töö võimalusi, nagu seda olid Riigiduuma kõnetool, ametiühingud, kooperatiivid, klubid ja muud legaalsed organisatsioonid. Bolševikud pidid õppima illegaalset tööd legaalse tööga ühendama, kusjuures legaalne töö toimuks partei illegaalse organisatsiooni juhtimisel. V. I. Lenin töötas välja painduva taktika ja põhjendas seda teoreetiliselt. Selle taktika eesmärgiks oli säilitada ja koguda jõude, et soodsatel tingimustel alustada revolutsiooni uut pealetungi.

Revolutsioonilisel marksistlikul parteil tuli lahendada ülesanne, mida ta varem ei olnud veel lahendanud: taganeda täies korras, kasutada legaalse töö vorme ja legaalseid organisatsioone revolutsiooni huvides. Selleks oli vaja säilitada ja kindlustada rahvahulkadega tihedalt seotud illegaalset parteid. V. I. Lenini juhtimisel hakkasid bolševikud energiliselt võitlema kahel rindel — likvidaatorite ja otzovistide vastu.

Partei arenemises reaktsiooni aastail oli pöördepunktiks VSDTP V ülevenemaaline konverents, mis toimus 1908. aasta detsembris Pariisis. Konverentsist võtsid osa bolševikud, menševikud, poola sotsiaaldemokraadid ja bundistid. Konverentsil olid esindatud suured partei organisatsioonid — Peterburi, Moskva, Kesk-Venemaa tööstuspiirkonna, Uraali, Kaukaasia organisatsioonid. Põhiettekande tegi konverentsil V. I. Lenin. Selle ettekande vaimus, ägedas võitluses menševike-likvidaatoritega, võeti vastu resolutsioonid, mis määrasid ära partei revolutsioonilise joone ja organisatsioonilise poliitika kogu reaktsiooni ajaks. Uus revolutsiooniline kriis on vältimatu, partei ees seisavad endiselt vanad revolutsioonilised eesmärgid, rõhutas konverents. Päevakorrale kerkib kõigepealt aeganõudev töö — proletariaadi, talurahva ja sõjaväe kasvatamine, organiseerimine ja koondamine, legaalsete võimaluste ärakasutamine. V. I. Lenini ettepanekul mõistis konverents likvidaatorluse hukka ja kutsus kõiki partei organisatsioone selle parteile vaenuliku voolu vastu leppimatult võitlema. Samal ajal lõi konverents resoluutselt lahku otzovismist. Oma võitluses menševike vastu saavutasid bolševikud konverentsil suure võidu. Konverentsi otsused olid neil rasketel aastatel parteile juhtnööriks.

Oluline tähtsus oli bolševike võitlusel otzovismi vastu. Ühe osa

Moskva, Peterburi, Odessa ja mõne teise tööstuslinna tööliste hulgas olid maad võtnud meeleolud, et mustasajalisest Riigiduumast ei tohi osa võtta. V. I. Lenin rõhutas, et üks asi on tööliste rahulolematus mustasajalise duumaga ja sotsiaaldemokraatliku duumafraktsiooni tegevusega, teine asi aga otzovism kui poliitiline suund. «Kuid meie ei luba,» ütles V. I. Lenin, «et õigustatud rahulolematus kisuks meid väärale poliitikale» (Teosed, 15. kd., lk. 270). Need meeleolud tööliste hulgas, õpetas V. I. Lenin, kaovad peagi; elu tõestab, et duuma on vaja ära kasutada, ja bolševikud selgitavad seda. Mis puutub aga otzovismisse kui poliitilisse suunda, siis sellele tuleb kuulutada leppimatu ideeline sõda. V. I. Lenin õpetas bolševikke «revolutsioonilisi sõnakõlkse» vihkama, ta näitas, et tõeline revolutsionäär peab oskama täita oma kohust ka kõige raskemas, silmapaistmatus, hallis, argipäevases töös.

Oli vaja välja töötada uutele tingimustele vastav joon ning suunata bolševikud otzovistide vastu võitlema. Selleks kutsuti 1909. aasta juunis Pariisis kokku bolševike ajalehe «Proletari» laiendatud toimetuse (tegelikult bolševike keskuse) nõupidamine. Nõupidamisest võtsid osa Peterburi, Moskva piirkonnaorganisatsiooni ja Uraali delegaadid. Nõupidamine heitis otzovistid bolševike ridadest välja, tunnistas, et otzovismi ja bolševismi ei saa teineteisega ühendada, ja kutsus kõiki bolševikke kõige energilisemalt võitlema selle revolutsioonilisest marksismist taganemise eriliigi vastu. Otzovistid asutasid oma fraktsiooni ja panid käima oma häälekandja «Vperjod» (selle järgi hakati neid nimetama vperjodlasteks).

Nõupidamine määras kindlaks bolševike uued partei eest võitlemise ülesanded. See oli vajalik sellepärast, et partei elus esinesid uued nähtused. Asi seisis selles, et mitmes organisatsioonis (Viiburi rajoon Peterburis, Moskva, Jekaterinoslav, Kiiev, Bakuu, Ufaa jt.) astusid töölised-menševikud likvidaatorite vastu välja. Neid menševikke hakati nimetama menševikeks-parteilasteks. Likvidaatoreid kritiseeris ka Plehhanov. Sellepärast soovitas nõupidamine võitluses illegaalse partei eest bolševike ja menševike-parteilaste bloki taktikat kasutada, varjamata samal ajal bolševike ja menševike põhimõttelisi lahkuminekuid.

Tol ajal oli veel õige palju töölisi, kes bolševike ja menševike omavahelise võitluse olemust halvasti tundsid ja menševike mõju all olid. Kuid nad hakkasid arusaamisele jõudma, et likvidaatorid on reetnud sotsialismi ja demokraatia, et likvidaatorid tahavad hävitada illegaalse partei, kellele töölisklass on pühendanud oma paremad jõud. Need töölised veendusid ikka rohkem ja rohkem, et reaktsiooni rasketel aastatel kaitsevad ainult bolševikud kindlalt ja vankumatult partei huvisid, et ainult nemad võitlevad otsustavalt ja leppimatult likvidaatorite vastu. Töölised koondusid bolševike ümber.

Võitlus menševike vastu läks aina teravamaks. Likvidaatoritele tulid appi tsentristid. II Internatsionaali tsentristid pooldasid proletaarsete ja väikekodanlike elementide kuulumist ühte ühisesse parteisse. II Internatsionaali tsentrismi ideoloogia ja poliitika oli prole-

taarsete elementide väikekodanlikele elementidele allutamise ideoloogia ja poliitika. Sõnades kinnitasid tsentristid oma ustavust marksismile, tegelikult aga moonutasid nad marksismi. Nad ei tahtnud võidelda oportunismi vastu, kergendades sellega oportunismi võidulepääsu Lääne-Euroopa sotsiaaldemokraatlikes parteides. V. I. Lenin kritiseeris teravalt Kautsky tsentristlikke seisukohti marksismi ja rahvusvahelise töölisliikumise põhiküsimustes. Venemaal propageeris tsentrismi Trotski, kes andis Viinis välja oma ajalehte «Pravda». Trotski levitas pehkinud ja kahjulikku «teooriat» — revolutsionääride ja oportunistide kooselu ühes ühises parteis, taotles ühinemist põhimõttelagedail alustel. Trotski kuulutas enda «väljaspool fraktsioone seisvaks» sotsiaaldemokraadiks, tegelikult aga kasutas ta leplust oma likvidaatorluse maskeerimiseks. Trotski väitis, et ta seisab fraktsioonidest kõrgemal. Trotskit paljastades näitas V. I. Lenin, et Trotski toetab tegelikult menševikke, et trotskism on üks likvidaatorluse vorm. V. I. Lenin nimetas Trotskit põlastavalt Juduškaks ja kirjutas: «... Trotski käitus kui ... kõige alatum karjerist ja fraktsionäär ... Lobiseb parteist, kuid käitub hullemini kui kõik teised fraktsionäärid» (Teosed, 34. kd., lk. 359).

Trotskistide liitlasteks olid leplased, kes püüdsid partei liikmeid veenda, et likvidaatoritega on võimalik üheskoos töötada. Leplusse kaldusid Keskkomitee liikmed Dubrovinski ja Nogin. Eriti suurt kahju tekitasid parteile Zinovjev, Kamenev ja Rõkov, kes V. I. Lenini seljataga Trotskiga kokku leppisid. V. I. Lenini plaani järgi oli likvidaatorite vastu võitlemiseks vajalik bolševike ja menševike-parteilaste blokk. Vastukaaluks Lenini plaanile nõudsid leplased bolševike, likvidaatorite ja trotskistide ühinemist, mis tähendas tegelikult bolševike partei likvideerimist. V. I. Lenin ja leninlased võitlesid selle eest, et puhastada partei likvidaatoreist. Leplaste manöövrid tegid selle võitluse keerulisemaks.

1910. aasta jaanuaris toimus Pariisis Keskkomitee pleenum. V. I. Lenini vastuvaidlustest hoolimata viisid leplased, kes Trotskiga liidus olid, pleenumi otsustes läbi mõned oma seisukohad: keskasutustesse võeti menševike-parteilaste asemel menševikud-likvidaatorid, trotskistlikku «Pravdat» otsustati aineliselt toetada ja saata tema toimetusse Keskkomitee esindajana Kamenev. Ilmselt hoidsid leplased kurssi sellele, et teha tsentrist Trotski ajaleht Keskkomitee häälekandjaks. V. I. Leninil läks korda pleenumil läbi viia, et likvidaatorlus ja otzovism mõisteti hukka ja hinnati neid kui kodanluse mõju proletariaadile. Kuid siingi kasutati trotskistide ja leplaste nõudel ebamäärast väljendusviisi. Nimelt räägitakse resolutsioonis «mõlema kõrvalekaldumise» hukkamõistmisest, kuid ei mainita otseselt likvidaatoreid ja otzoviste.

Pleenumi leplaslikud otsused tõid parteile suurt kahju. Leplaste tegevus, nagu V. I. Lenin oli juba ette näinud, oli kasulik likvidaatoritele. Leplased (Zinovjev, Kamenev jt.) otsustasid bolševike ajalehe «Proletari» sulgeda. Menševikud aga jätkasid oma fraktsiooni häälekandja «Golos Sotsial-Demokrata» väljaandmist. Venemaal

hakkasid likvidaatorid legaalselt välja andma oma häälekandjat «Naša Zarja», millele tegid kaastööd Axelrod, Dan, Martov ja teised menševikud-goloslased. V. I. Leninil tuli pingeliselt töötada, et pleenumi leplaslike otsuste kahjulikest tagajärgedest jagu saada.

Olukord Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis oli reaktsiooni aastail väga raske. Oportunistlikud fraktsioonid ja rühmad (likvidaatorid, otzovistid, trotskistid jt.) püüdsid töölisi uskuma panna, et uus revolutsioon ei ole enam võimalik, nad püüdsid töölisi veenda, et edasisel revolutsioonilisel võitlusel pole mingit perspektiivi. Kõik need fraktsioonid ja rühmad püüdsid kõigest väest proletariaadi illegaalset revolutsioonilist parteid hävitada. Ainult bolševikud eesotsas V. I. Leniniga jäid ka sel segasel ajal vankumatuiks revolutsionäärideks ja kaitsesid mehiselt partei huvisid. Elu näitas partei kaadrile ja teadlikele töölistele, et V. I. Leninil oli õigus.

Leppimatus võitluses iga sorti oportunistide vastu kaitsesid bolševikud partei huvisid. Sealjuures toetusid nad VSDTP kõigile liikmetele kohustuslikele otsustele, mis olid vastu võetud üldparteilistel konverentsidel ja Keskkomitee pleenumitel. Bolševikud viisid ellu õiget poliitikat — nad liitsid ühte kõiki neid, kes suutsid võidelda illegaalse partei eest, tema lõhkujate vastu. Kõik see võimaldas bolševikel nende võitluses partei eest, võitluses selle eest, et kogu VSDTP asuks revolutsioonilise marksismi seisukohtadele, uusi positsioone võita.

3. V. I. Lenini tegevus marksismi filosoofia kaitsmisel ja edasiarendamisel. V. I. Lenin arendab edasi õpetust parteist

Bolševikud kindlustasid proletariaadi parteid tugeval ideelisel alusel. Selleks aluseks oli neile marksismi teooria, mida olid rikastanud revolutsiooni kogemused.

Ideoloogia alal kerkis reaktsiooni aastail esiplaanile marksistliku filosoofia, partei teoreetiliste aluste, tema maailmavaate kaitsmine. Selleks oli mitu põhjust.

Reaktsioon tungis peale ka ideoloogia rindel. Marksismi ja eestkätt tema filosoofilisi aluseid püüdsid kodanlikud teadlased, literaadid, ajakirjanikud igati «ümber lükata». Dialektiline materialism kuulutati vanamoeliseks, iganenuks, usk aga tunnistati inimvaimu «kõrgeimaks saavutuseks». Eriti vihaselt tungisid marksismile kallale paljud kodanlikud haritlased, kes olid omal ajal revolutsiooniga kaasa läinud. Nad laimasid revolutsiooni ja ülistasid temast lahtiütlemist. Rahva huvide kaitsmise naersid nad välja kui «rahva ees lömitamise», rahva reetmist aga tõstsid taevani kui kangelastegu. Rahva teadvuse mürgitamiseks, rahva eemalekiskumiseks revolutsioonilisest võitlusest jutlustasid kodanlikud haritlased laialt kiriklikke usulisi eelarvamusi ja müstikat, laulsid kiidulaule pessimismile ja dekadentsile, kultiveerisid liiderlikkust.

Ideeline laostumine tungis ka revolutsioonilisse keskkonda. Üks

osa parteisse kuuluvaist haritlastest, kes pidasid endid marksistideks, kuid tundsid marksismi puudulikult, taganes marksismist ja asus filosoofias revisionistlikele seisukohtadele. Menševikest literaadid (Valentinov, Juškevitš) ja mõned bolševike hulka kuulunud haritlased (Bogdanov, Bazarov) ründasid marksistliku filosoofia põhilisi seisukohti. Nad ei astunud aga marksismi vastu välja avalikult, otsekoheselt, vaid väitsid silmakirjalikult, et nad on marksismi pooldajad ja tahavad marksismi «parandada», «kohendada».

Mõned sotsiaaldemokraadid nõudsid isegi marksismi ja usu ühendamist. Nad väitsid, et «sotsialism on usk» (Lunatšarski), et nad rajavad uut ja kõrgemat tuleviku-usku. Selliste vaadete levitajaid, kes püüdsid anda teaduslikule sotsialismile usulise tõekspidamise iseloomu, hakati nimetama «jumalaehitajateks».

Marksistliku filosoofia vastu võitlemiseks ja idealistlike, usuliste vaadete propageerimiseks püüdsid kodanlikud teadlased ja nende suuvoodrid — revisionistid — ära kasutada loodusteaduse edusamme, tõlgitsedes neid moonutatult.

Selleks ajaks oli nimelt füüsika ja teiste loodusteaduste alal tehtud palju avastusi, mis lükkasid ümber sajandite jooksul juurdunud vaateid ja kujutlusi. Varem pidasid teadlased aatomit mateeria viimaseks, jagamatuks osakeseks ja arvasid, et keemilised elemendid ei muutu. Elektroni, radioaktiivsuse avastamine näitas aga, et aatom on jagatav ja et keemilised elemendid on muutlikud, et üks element võib muutuda teiseks. Vana loodusteadus arvas, et keha mass on jääv ega olene sellest, kas keha seisab paigal või liigub. Elektroni uurimisel tegid füüsikud kindlaks, et elektroni mass oleneb liikumise kiirusest. Tehti teisigi suuri avastusi, mis mateeria struktuuri ja liikumise suhtes varem väljakujunenud vaateid põhjalikult muutsid.

Paljud teadlased ei suutnud neile avastustele õiget hinnangut anda. Neile näis, et mateeria mõiste variseb kokku, et ka teadusest ei jää midagi järele, et hävivad teaduse alused. Hakati rääkima «loodusteaduse kriisist». Seda otsustasidki usu jutlustajad ja igasuguste erivarjunditega idealistid ära kasutada. Nad tõlgitsesid loodusteaduste saavutusi idealistlikult ja alustasid sel pinnal pealetungi marksistlikule filosoofiale.

Lääne-Euroopa ja vene revisionistid, Austria kodanliku filosoofi Machi pooldajad, hakkasid väitma, et loodusteaduses tehtud avastused annavad tunnistust mateeria «kadumisest», et filosoofiline materialism on järelikult vananenud, dialektika aga on ainult «müstika». Mahhistid kuulutasid oma idealistliku filosoofia «neutraalseks», filosoofias võitlevatest leeridest — materialistidest ja idealistidest — kõrgemal seisvaks. Mahhistide õpetuses esines idealism eriti rafineeritud ja silutud kujul.

Loodusteaduse uuemate avastuste õige, materialistliku üldistuse puudumine ohustas seega marksistliku maailmavaate põhialuseid.

Võitlus marksismi teoreetiliste aluste ideelise puhtuse eest oli seda hädavajalikum, et revolutsioon oli laiad rahvakihid poliitilisse ellu kaasa tõmmanud. Paljud töölised, kes olid revolutsioonilahingu-

test osa võtnud, astusid parteisse. Nad alles hakkasid marksismi tundma õppima. Materialismi ja dialektikat eitavate filosoofiliste vaadete levitamine partei ridades ja tööliste hulgas ning mahhismi propageerimine kujutasid endast eriti suurt ohtu, nad võisid rahvahulkade poliitilisele kasvatusele ja partei liikmete ideelisele karastusele parandamatut kahju teha. Mahhistlik filosoofia, eriti jumalaehitamine oli tihedalt seotud poliitilise reaktsiooniga. Revisionistlike filosoofide vaated tekitasid Venemaal kehtiva korraga leppimise, võitlusest lahtiütlemise, «jumala peale lootmise» meeleolusid. Teiste sõnadega: poliitiliselt tähendas revisionism filosoofia alal seda, et rahvahulgad olgu alandlikud ja jäägu passiivseks.

Marksistliku filosoofia kaitsmise ja tema edasiarendamise vajaduse dikteeris ka rahvusvahelises töölisliikumises valitsev olukord. Lääne-Euroopa oportunistid väitsid, et marksism poliitikas ja idealism filosoofias on omavahel täiesti lepitatavad. II Internatsionaali väljapaistev teoreetik Kautsky kuulutas filosoofilised vaidlused «eraasjaks», millesse partei ei pea vahele segama. Võitlus, mida Venemaal marksismist taganemise vastu peeti, oli ühtlasi ka võitlus rahvusvahelises sotsiaaldemokraatias esineva revisionismi vastu.

Töölisklassi partei pidas oma kohuseks anda marksistliku maailmavaate vastastele energiline vastulöök, anda loodusteaduse edusammude tõeliselt teaduslik filosoofiline üldistus. Seda tähtsat ja vastutusrikast ülesannet asus täitma V. I. Lenin.

V. I. Lenin oli alati suurt tähelepanu pööranud marksismi filosoofia arendamisele. Narodnikute, «ökonomistide» ja menševike vastu võideldes rikastas V. I. Lenin marksistlikku filosoofiat oma teostes «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?», «Mis teha?» ja veel paljudes teistes. Reaktsiooni aastail, kui filosoofia probleemid eriti teravalt päevakorrale kerkisid, pühendas V. I. Lenin maailmavaate probleemidele spetsiaalse teose — oma raamatu «Materialism ja empiriokrititsism», mis ilmus 1909. aastal. Marksistliku filosoofia arenemises oli sel raamatul epohhiloov tähendus.

V. I. Lenini raamatu «Materialism ja empiriokrititsism» ajalooline tähtsus seisab alljärgnevas.

V. I. Lenin tõrjus tagasi kõik kodanluse ideoloogide ja revisionistide rünnakud, mis olid suunatud marksismi filosoofia vastu. Ta paljastas kõigi idealistlike filosoofiliste koolkondade teadusevastase iseloomu ja tõestas nende teooriate paikapidamatust. Loodusteadusest ja ajaloost võetud rikkaliku materjali põhjal tõestas V. I. Lenin veenvalt, et teadusliku pildi maailmast annab ainult üks filosoofia — dialektiline materialism, mis relvastab töölisklassi looduse, ühiskonna ja mõtlemise arenemise kõige üldisemate seaduste tundmisega. Ainuüksi marksistliku maailmavaate alusel on võimalik meid ümbritseva maailma õige tunnetamine ja tema ümberkujundamine. V. I. Lenin lahendas ülesande, mida ei olnud käsile võtnud ükski teine marksist, — ta andis loodusteaduse uuemate avastuste marksistliku üldistuse. Ta

lõi pihuks ja põrmuks marksismi vaenlaste katsed tõlgitseda neid avastusi valesti, idealistlikult, reaktsioonilise ideoloogia kindlustamise huvides. V. I. Lenin näitas, et loodusteaduses toimunud järsk murrang ei eita maailma materiaalsust ja materialismi, nagu seda väitsid mahhistid, vaid tähendab mateeria ja tema omaduste mõistmise edasist muutumist ning süvenemist. «Loodusteaduse kriisist» võis välja viia ainult dialektiline materialism. See «loodusteaduse kriisi» olemuse ja sellest kriisist jagusaamise võimaluste analüüs, mille andis V. I. Lenin, on täies ulatuses paikapidav. Loodusteaduste arenemise metodoloogilise alusena säilitab V. I. Lenini raamat tänapäevani oma tähtsuse.

V. I. Lenin kaitses ja arendas edasi marksistlikku filosoofilist materialismi, mis näitab proletariaadile väljapääsu vaimsest orjusest, ja rajas sellele teooriale uue loodusteadusliku baasi. Loodusteaduse uuemate avastuste põhjal arendas ta edasi mateeria marksistlikku mõistmist ja maailma materiaalsuse põhjendust.

V. I. Lenin kaitses ja arendas edasi maailma tunnetatavuse õpetust, avas tunnetusprotsessi keerukuse ja näitas, kuidas see areneb. Järk-järgult, samm-sammult jõuab inimtunnetus objektiivse materiaalse maailma nähtuste ja seaduste täpse ning õige tundmiseni. Mitteteadmisest areneb teadmine, puudulik ja umbkaudne teadmine kujuneb ikka täielikumaks ja täpsemaks. Idealistlik filosoofia jutlustas lõppkokkuvõttes teaduse kapituleerimist looduse saladuste ees. Marksistlik filosoofia kuulutas, et teadus on kõikvõimas ja et tema arenemisel ei ole piiri.

> «Inimese mõistus», kirjutas V. I. Lenin, «on avastanud looduses palju imeväärset ja avastab veel rohkemgi, suurendades sellega oma võimu looduse üle...» (Teosed, 14. kd., lk. 260).

Marksism tunnistab praktika tunnetamise aluseks ja tõe kriteeriumiks. V. I. Lenin arendas ja põhjendas seda marksistlikku seisukohta. Teadus, teadmised arenevad ja kasvavad välja inimkonna praktikast, kogemustest, inimeste tootmistegevusest, nende ühiskondlikust tegevusest. Usaldusväärsed on ainult need teaduse järeldused, mis on praktikas kontrollimist leidnud, ainult neil teadmistel on objektiivsete tõdede tähendus. Praktika rikastab lakkamatult teadust ja viib teda edasi.

V. I. Lenin kaitses ja arendas edasi marksistlikku materialistlikku dialektikat. Proletariaadi ja tema partei revolutsioonilise tegevuse seisukohalt on sel dialektikal esmajärguline tähtsus.

Raamatus «Materialism ja empiriokritiitsism» ja mitmel pool mujal oma teostes näitas V. I. Lenin, et materialistlik dialektika on kõige mitmekülgsem, sisurikkam ja sügavam arenemisõpetus. Materialistlik dialektika tõestab, et maailm ei ole liikumatu ja muutumatu. Maailm areneb ja uueneb vahetpidamatult. Selle arenemise allikaks on sisemised vastuolud, mis on omased igale asjale, igale protsessile ja nähtusele. Need vastuolud tekivad, teravnevad teatava

kindla astmeni ja seejärel lahenevad. Nende vastuolude õigeaegse äranägemise ja õigeaegse lahendamise oskus on suur dialektika kunst. Seda kunsti õpetas V. I. Lenin.

Materialistlik dialektika õpetab, et igas arenemisprotsessis on oma vastuolud, vastandite ühtsus ja võitlus. See materialistliku dialektika tähtis põhimõte on dialektika põhiseadus, dialektika «tuum».

«Dialektikat», ütles V. I. Lenin, «võib lühidalt defineerida kui vastandite ühtsuse õpetust» (Teosed, 38. kd., lk. 215, v. k.).

Looduse ja ühiskondliku elu protsessides järk-järgult, vahetpidamatult toimuvate muutuste tagajärjel tekivad arenemise käigus järsud murrangud, põhjalikud muutused, hüpped. Materialistlik dialektika võimaldab seda õigesti mõista.

V. I. Lenin kaitses ja arendas edasi *ajaloolist materialismi*. (Ajalooline materialism on teadus, mis uurib ühiskonna arenemise seadusi.) Lenin näitas, et mahhist Bogdanovi tühised keerutused olemise ja teadvuse ümber varjavad tegelikult ühiskonna arenemise objektiivsete seaduste eitamist. Mahhistid väitsid, et inimühiskonna arenemist ei määra spetsiifiliselt inimühiskonnale omased seadused, vaid füsioloogia või mõne teise bioloogiateaduse seadused. V. I. Lenin tõestas, et need mahhistide väited on teaduse seisukohalt täiesti paikapidamatud. Inimühiskonna arenemise seaduste tundmine võimaldab parteil ühiskonna arenemise käiku kaugele ette näha, revolutsioonilise võitluse järjekordseid ülesandeid teaduslikult kindlaks määrata ja rahvahulki nende lahendamisele mobiliseerida.

V. I. Lenin arendas edasi ja põhjendas *filosoofia parteilisuse põhimõtet*. Ta võttis kõik marksismi filosoofia revideerimise katsed igakülgse kriitika alla ning tõi päevavalgele nende klassijuured. Ta näitas kujukalt, et filosoofia suundade võitluses väljendub lõppkokkuvõttes tänapäeva ühiskonna omavahel vaenulike klasside ideoloogia. Mis mahhistidesse ja kõigisse teistesse idealismi pooldajatesse puutub, siis ei ole nad objektiivselt midagi muud kui kiriklike usuliste eelarvamuste ja reaktsiooni ees lömitajad.

V. I. Lenin tõestas, et partei maailmavaade ja tema poliitika on omavahel otseselt ning vahetult seotud. «... marksismi poliitiline joon», kirjutas V. I. Lenin, «on ... lahutamatult seotud tema filosoofiliste alustega» (Teosed, 15. kd., lk. 372).

Samasugune seos on marksismi filosoofiast lahtiütlemise ja oportunismi vahel. Seda võib muide näha ka menševike ja bogdaanovlaste puhul. Menševikud olid filosoofias revisionistid ja poliitikas likvidaatorid. Bogdaanovlased olid filosoofias samuti revisionistid, poliitikas aga otzovistid ja jõudsid välja menševismi positsioonidele.

V. I. Lenin oma raamatus rikastas marksismi filosoofiat, tõstis ta uuele, kõrgemale astmele, vastavalt teaduse uuele tasemele. Sellega viis ta kogu ühiskondlikku mõtet edasi.

V. I. Lenini raamat «Materialism ja empiriokrititsism» etendas bolševike partei ideelises arenemises, tema kaadri teoreetilises karastamises, marksistliku partei teoreetiliste aluste kaitsmises ja arenda-

mises väljapaistvat osa. Selle teose najal on kasvatatud ja kasvatatakse veelgi revolutsiooni sõdurite kaadrit.

Bolševike ajalehe «Proletari» laiendatud toimetuse nõupidamisel 1909. aastal said marksistliku filosoofia revideerijad vastulöögi. Nõupidamine mõistis jumalaehitamise kui marksismivastase voolu täie resoluutsusega hukka. Sellel otsusel oli väga suur põhimõtteline tähtsus. Bolševikud ütlesid otseselt, et partei ei saa filosoofia alal neutraalne olla, et ta peab hoolega hoidma oma suurt ideelist rikkust — marksismi. Lüüa järjekindlalt tagasi igasugused kallalekippumised marksistlikule maailmavaatele — selles nägid bolševikud üht partei kõige tähtsamat ülesannet.

V. I. Lenin kaitses ja arendas edasi marksistlikku õpetust parteist. Partei ideelises elus oli sellel väga suur tähtsus. Esimene Vene revolutsioon oli veenvalt kinnitanud partei silmapaistvat tähtsust. Esimest korda ajaloos avaldas marksistlik partei võimsat mõju revolutsiooni käigule, viis võitlusse miljoneid töölisi. Sellepärast püüdiski kodanlus ja püüdsid ka tema suuvoodrid-likvidaatorid töölisklassi parteid kõigest jõust hävitada.

Marksism õpetab, et partei etendab rahvahulkade võitluses j u h t i v a t o s a. Reaktsiooni ajal kirjutatud teostes arendas V. I. Lenin edasi seda marksistlikku teesi. Kogemused näitasid kujukalt, et rahvahulkadele ei saa otsekohe selgeks partei vajalikkus ja tema osa klassivõitluses. Mida teadlikumad on rahvahulgad, mida selgem on neile ühiskonna klassidesse rühmitumine, seda sügavamalt mõistavad nad partei tähtsust, seda kõrgemalt hindavad nad parteilisust. Kodanlus, püüdes nüristada rahvahulkade poliitilist teadvust, propageerib igati eitavat suhtumist parteilisuse põhimõttesse ja ülistab kõigiti parteitust. Kodanlikule parteituse ideele seavad marksistid vastu proletaarse parteilisuse idee.

> «Poliitikat selle sõna tõsises mõttes võivad teha ainult r a h v a h u l g a d,» kirjutas V. I. Lenin, «kuid parteitu rahvahulk, kes ei lähe kaasa tugeva parteiga, on killustatud, ebateadlik rahvahulk, kes ei suuda olla järjekindel ja muutub mängukanniks osavate politikaanide käes, kes alati ilmuvad «õigel ajal» valitsevate klasside hulgast, et ära kasutada «sobivaid» juhuseid» (Teosed, 19. kd., lk. 397).

V. I. Lenin nägi parteis proletariaadi klassiorganisatsiooni kõrgeimat vormi ja kaitses seda marksistlikku seisukohta. Töölisliikumises on suur tähtsus organisatsioonil. V. I. Lenin õpetas parteid seda hindama.

> «Töölisklassi jõud peitub organisatsioonis. Ilma hulkade organiseerimiseta ei ole proletariaat midagi. Organiseeritult on ta kõik» (Teosed, 11. kd., lk. 292).

Revolutsiooni ajal tekkisid mitmesugused proletariaadi organisatsioonid. Need hõlmasid mitmesuguseid proletariaadi kihte ja rahuldasid tööliste mitmekesiseid vajadusi. Partei ja nende organisatsioonide vahekorra küsimus sai üheks Venemaa töölisliikumise aktuaalseks küsimuseks.

Kodanlus püüdis töölisorganisatsioone marksistlikust parteist eemale kiskuda, neid parteile vastu seada. Kodanluse agentuur töölisliikumises jutlustas ametiühingute ja kooperatiivide «neutraalsust», kaitses partei literaadi «õigust» esineda kodanlikus ajakirjanduses oma heaksarvamise järgi, nõudis duumafraktsiooni «sõltumatust» või koguni tema juhtivat seisundit partei suhtes. Seda teed käies oleks neist organisatsioonidest välja juuritud klassiteadlikkus. Viimase kõrgemaks kandjaks on marksistlik partei. Ebateadlik organiseeritus, õpetas V. I. Lenin, on mõttetus, kui mitte halvem, sest ta saab vaenlase mängukanniks. Kodanlikule parteist «sõltumatuse» ideele seadsid bolševikud vastu marksistliku põhimõtte: partei ülesandeks on kõiki teisi töölisklassi organisatsioone ideeliselt ja poliitiliselt juhtida.

V. I. Lenin arendas edasi marksistlikke vaateid oportunismi sotsiaalsete juurte küsimuses, töölisliikumises ja parteis toimuva võitluse iseloomu ja tähenduse küsimuses. XX sajandi algul ja eriti pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni teravnes töölisliikumises revolutsiooniliste elementide ja oportunistlike elementide omavaheline võitlus, ja seda nii Venemaal kui ka rahvusvahelises ulatuses. Sellel võitlusel olid sügavad klassijuured. Töö ja kapitali kokkupõrgete teravnemise ning töölisliikumise edusammude tagajärjel hakkas kodanlus senisest intensiivsemalt proletariaadi vastu võitlema. Kodanlus otsib töölisliikumisse sissepugemise, töölisliikumise oma mõju alla saamise võimalusi. Klassivõitluse ja sotsialistliku revolutsiooni ideede vastu tõstab kodanlus esile klasside kokkuleppe ja sotsiaalsete reformide ideed. Neid kodanluse ideid kannavad töölisklassi ridadesse oportunistid.

Proletariaat ei ole teistest klassidest isoleeritud. Ta puutub kokku väikekodanlusega. Suurkapital laostab väikekodanlikke kihte ja proletariaadi read täienevad pidevalt nende kihtide arvel. Kodanlus demoraliseerib ja ostab süstemaatiliselt ära töölisklassi ladvakihti, kes oma eluviisilt on lähedane väikekodanlusele. Töölisliikumise kasv meelitab tema ridadesse töölisliikumist pooldavaid väikekodanlasi. Kõik need väikekodanlikud elemendid kannavad töölisliikumisse kodanluse mõju. Seoses sellega tekib võitlus revolutsionääride ja oportunistide vahel.

Võitlus oportunismi vastu on töölisliikumise seaduspärasus. See võitlus on sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise ja selle revolutsiooni võidu tähtsamaid tingimusi. Kui revolutsioonilised marksistid ei pea otsustavat võitlust oportunistide vastu, siis on võimatu ka proletariaadi partei arenemine. Revolutsionääride ja oportunistide rahulik «kooselu» ühe partei ridades on võimatu sellepärast, et niisuguse poliitika tagajärjeks on tegelikult oportunismi võit. Sellepärast peab partei olema leppimatu nii oportunistide kui ka nende suhtes, kes püüavad revolutsioonilisi marksiste oportunistidega lepitada, nagu seda teevad näiteks tsentristid. Partei kindlustub sellega, et ta puhastab ennast oportunistlikest elementidest. V. I. Lenin õpetas, et

«proletariaadi sotsiaalset revolutsiooni ei saa üldse ette kujutada selle võitluseta, selge printsipiaalse piiri tõmbamiseta» revolutsionääride ja oportunistide vahele selle revolutsiooni eel, «uue ajaloolise jõu oportunistlike, väikekodanlike ja proletaarsete, revolutsiooniliste elementide täieliku lahkulöömiseta selle revolutsiooni a j a l» (Teosed, 17. kd., lk. 197).

Revolutsioonieelsete aastate ja revolutsiooniaastate rikkalike kogemuste najal näitas V. I. Lenin, kui suur tähtsus on partei tegevusel revolutsiooni e t t e v a l m i s t a m i s e alal. Sellepärast ei tohi veel julgust kaotada, ütles V. I. Lenin, et partei kujutab endast jällegi väikesi illegaalseid organisatsioone, kes rahvahulkades silmapaistmatut tööd teevad, millel ei paista esimesel pilgul suuremat tähtsust olevat. See töö ei lähe iial kaotsi. Vene revolutsioon näitas, et aastaid kestnud visa võitlus rahvahulkade organiseerimise ja poliitilise valgustamise alal aitas revolutsiooni küpsemisele oluliselt kaasa.

Revolutsiooni kogemustest kokkuvõtteid tehes kirjutas V. I. Lenin:

> «Pikaajaline proletariaadi jõudude ettevalmistamise, proletariaadi kasvatamise ja organiseerimise periood eelnes neile sadade tuhandete tööliste väljaastumistele, mis vanale isevalitsusele Venemaal surmahoope andsid. Pikaajaline silmapaistmatu töö proletariaadi klassivõitluse kõigi avalduste juhtimise alal, tugeva, põhimõttekindla partei loomise töö eelnes tõesti massilise võitluse purskele ning tagas selle purske revolutsiooniks muutumise tingimused. Ka nüüd tuleb proletariaadil kui rahva eesrindlikul võitlejal tugevdada oma organisatsiooni, kraapida endalt maha igasugune intelligentliku oportunismi hallitus ning koondada oma jõud samasuguseks järjekindlaks ja visaks tööks» (Teosed, 13. kd., lk. 100—101).

V. I. Lenini ideed valasid suure eesmärgi eredat valgust bolševike ennastsalgavale tööle, mida nad tegid Stolõpini reaktsiooni pilkases öös.

4. Partei võitlus rahvahulkade enda poole võitmise eest, rahvahulkade uueks revolutsiooniks ettevalmistamise eest

Partei mõistis, et revolutsioonijärgsel Venemaal on kaks võimalikku arenemisteed: kas Venemaa täielik demokraatlik ümberkujunemine või siis niisugune kodanlik evolutsioon, mille puhul jäävad püsima monarhia ja mõisnike võim. Tsarism, mõisnikud ja kodanlus püüdsid igati ära hoida uut revolutsiooni ja selles aitasid neile agaralt kaasa menševikud ja esseerid. Bolševikud kaitsesid Venemaa revolutsioonilist arenemisteed. See tee vastas täiel määral rahva elulistele huvidele. Ja ainult rahvas võis Venemaa arenemistee küsimuse lahendada. Sellest sai aru ka Stolõpin, kes teatas, et oma plaani elluviimiseks on talle vaja «20 rahulikku aastat», s. o. et rahvahulgad oleksid alandlikud, et puuduks rahvahulkade võitlus. Kuid

revolutsiooni ääsitulest läbikäinud rahvas mustasajalisele tsaarivalitsusele neid «20 rahulikku aastat» ei andnud.

Bolševikud olid Venemaal ainsaks organiseeritud revolutsioonilise jõuks. Menševike põrandaalused organisatsioonid varisesid kokku. Esseeride hulgas valitses ideeline ja organisatsiooniline lagunemine. Bolševikke revolutsiooni lüüasaamine ei murdnud. Marksistlik karastus, vankumatu usk revolutsiooni eelseisvasse võidusse, piiritu ustavus proletariaadi huvidele ja leppimatu suhtumine oportunismisse aitasid bolševikel määratu suurte raskustega toime tulla, täies korras taganeda ja võitlusvõimelist tuumikut säilitada. Partei organisatsioonid jäid peaaegu igal pool püsima, kuigi sandarmid vahetpidamata nende rüüstamisi toime panid. Kõigis suurtes linnades ja tööstuspiirkondades töötasid partei komiteed. Suurtes ettevõtetes säilisid partei rakukesed või jäid alale sidemed töölistega. Paljudes kohtades anti välja lendlehti ja illegaalseid partei ajalehti. Kesk-Venemaa tööstuspiirkonnas, Volgamail ja Uraalis toimusid partei piirkonnakonverentsid, Peterburis, Moskvas, Ivanovo-Voznessenskis, Nižni Novgorodis ja teistes linnades partei kohalike organisatsioonide konverentsid.

Kõikuvate väikekodanlike elementide põgenemine VSDTP ridadest oli ühtlasi partei puhastamine. Partei vabanes ebakindlatest elementidest, kaasajooksjatest. Iga kriisi tules löövad ühed kõikuma, teised aga karastuvad. Reaktsiooniaastate raske kriis karastas bolševike organisatsioone. Kasvas üles uus eesrindlike tööliste kaader, kelle õlgadele langes kogu kohaliku parteitöö raskus.

Karmis põrandaaluse töö koolis, revolutsiooni tules, lüüasaamise päevil, tsarismi ja kodanluse vastu peetud lahingutes, rohkearvuliste vaenlastega läbitehtud taplustes kujunesid välja bolševiku kui vankumatu ja mehise töörahva huvide eest võitleja suurepärased omadused. «Meid ei nimetatud asjatult kaljukindlateks,» ütles V. I. Lenin.

Selliselt karastatud inimesi võib iseloomustada poeedi sõnadega:

> Kui säärastest töömeestest naelad teeks,
> ei kõvemaid naelu maailmas saaks.

Bolševikud ei katkestanud proletariaadi kasvatamist, organiseerimist ja ühteliitmist, kuigi politsei nuhid neil kogu aeg kannul olid. Väsimatult selgitasid bolševikud talupoegadele, et viletsusest ei ole teist väljapääsu peale võitluse koos töölisklassiga ja tema juhtimisel tsarismi kukutamise eest.

Partei tähtsamaks ülesandeks oli säilitada sidemed rahvahulkadega ja neid kindlustada. See oli peamiseks tagatiseks, et Venemaa arenemisteeks saab revolutsiooniline tee, mitte aga Stolõpini tee. Selleks aga oli vaja kasutada kõiki võimalusi tööks rahvahulkades, oli vaja kasutada iga legaalset pidepunkti — mustasajalise duuma kõnetooliga alates ja tavalise karskusseltsiga lõpetades.

Partei kasutas ära duuma kõnetooli. Proletariaadi revolutsioonilise marksistliku kasvatamise ja organiseerimise ning talurahva

proletariaadi poole võitmise seisukohalt oli sel oluline tähtsus. III Riigiduuma valimised näitasid, et proletariaat oli oma parteile truuks jäänud. Politseilisest terrorist hoolimata saatis tööliskiass duumasse ainult sotsiaaldemokraadid.

Parlamenditaktika tuli bolševikel iseseisvalt välja töötada. Lääne-Euroopa sotsialistide parlamenditöö kogemustesse tuli suhtuda kriitiliselt. Nende parlamendifraktsioonide tegevuses domineeris oportunism. Partei duumataktika alused töötas V. I. Lenin välja juba revolutsiooni ajal I ja II duuma kogemuste põhjal. Neid aluseid arendas ja konkretiseeris ta reaktsiooni aastail. Suurt tähelepanu pühendas V. I. Lenin partei duumafraktsiooni ja partei juhtkonna õige vahekorra küsimusele. Ta nägi duumafraktsioonis üht partei organit, kes allub otseselt Keskkomiteele. V. I. Lenin kritiseeris menševikke, kes kutsusid duumafraktsiooni osa võtma niinimetatud seadusandlikust tööst. V. I. Lenin taotles, et duuma sotsiaaldemokraatlikud liikmed kaitseksid järjekindlalt rahva huvisid ja kõneleksid duuma kõnetoolilt rahvahulki erutavaist küsimustest. V. I. Lenin rõhutas, et duuma sotsiaaldemokraatlikud liikmed ei tohi piirduda duumatööga, vaid peavad töötama ka väljaspool duumat, peavad looma kontakti töölishulkadega ja osa võtma partei illegaalsest tegevusest.

Duumasse valitud bolševikud töötasid V. I. Lenini juhtnööride järgi.

Olukord, milles bolševikel tuli III duumas töötada, oli äärmiselt raske. Duuma sotsiaaldemokraatlikus fraktsioonis oli kõigest 19 inimest ja needki harvad read hõrenesid märksa: Uraali tööliste esindaja bolševik V. J. Kossorotovi andis mustasajaline duuma politseile välja ja ta heideti vanglasse; viis duumasse valitud menševikku jooksis vaenlase leeri üle. Fraktsioonis endas olid ülekaalus menševikud, kes olid pääsenud duumasse peamiselt väikekodanlike valijate häältega. Fraktsioon tegi esialgu mitu olulist viga: ta ei rõhutanud oma sotsialistlikku klassiiseloomu, ei kaitsnud järjekindlalt demokraatlikke nõudmisi, ei paljastanud kadettide kontrrevolutsioonilist poliitikat. Partei ja töölisorganisatsioonid kritiseerisid fraktsiooni vigu; see kriitika avaldas järk-järgult oma mõju ja fraktsiooni tegevus paranes.

Võitlustahteliselt kõlasid mustasajalise duuma läppunud õhkkonnas bolševike hääled. Sotsiaaldemokraatlikus fraktsioonis etendas silmapaistvat osa Peterburi tööliste saadik bolševik N. G. Poletajev. Tööliste esindajad kritiseerisid duumas tsarismi välis- ja sisepoliitikat, tsarismi osavõttu Iraani revolutsiooni mahasurumisest, orjastavaid laene, mis kulutati politsei ja sõjaväe ülalpidamiseks, politseilist terrorit, töörahva koormamist maksudega, soome rahva rõhumist. Tsaarivalitsus ja mustasajaline duuma tungisid kallale tööliste elulistele huvidele. Duumasse valitud bolševikud avaldasid sellele energilist vastupanu. Nad koostasid kaheksatunnilise tööpäeva seaduse eelnõu, ametiühingute ja streikide vabaduse eelnõu, nad astusid välja Stolõpini agraarpoliitika vastu ja nõudsid, et mõisamaad antaks talupoegadele ilma väljaostumaksuta. Bolševikud kasutasid

duuma kõnetooli iseväelitsuse reaktsioonilise poliitika ja kadettide reetliku käitumise paljastamiseks, rahva poliitiliseks valgustamiseks ja talupoegade töölisklassi poole võitmiseks.

Reaktsiooni olukorras oli õige suur tähtsus mitmesugustel legaalsetel kongressidel, mille kokkukutsumiseks tsaarivalitsus oli sunnitud loa andma. Nendest kongressidest võtsid osa bolševikud — töölisorganisatsioonide esindajad, kes esitasid partei arvamuse paljudes tähtsates rahva elu küsimustes. Rahvaülikoolide kongressil nõudis töölisrühm rahvavalgustustöö vabastamist politsei eestkoste alt ja taotles, et töölisorganisatsioonidele antaks õigus õppeprogrammi ja lektorite koosseisu ise kindlaks määrata. Rühma poolt esitatud resolutsioon lükati vaid tühise häälteenamusega tagasi. Naiste kongressil ütlesid naistöölised-delegaadid, et ainult töölisliikumisest osa võttes saavutavad naisproletaarlased vabaduse. Vabrikuarstide kongressist võttis osa töölisrühm, kes esindas Peterburi, Moskva, Kesk-Venemaa tööstuspiirkonna, Ukraina ja Taga-Kaukaasia ametiühinguid. Konkreetsete faktide najal näitasid bolševikud, et proletariaadi ja kapitalistide huvid on lepitamatud. Protestiks politsei tegevuse vastu lahkusid kongressilt kõik tööliste delegaadid ja üks osa arstidest; kongressi juhatus oli sunnitud kongressi lõpetama. Karskuskongressil suutis töölisrühm läbi viia mitu resolutsiooni. Töölisrühma kindel positsioon sellel kongressil ajas tsaarivalitsuse maruvihaseks. See «ei ole purjutamise vastu võitlemise kongress, vaid valitsuse vastu võitlemise kongress», tõstis reaktsiooniline ajakirjandus hädakisa. Tsaaririigi ametnikud ja vaimuliku seisuse esindajad ruttasid kongressilt lahkuma. Peaaegu kõik tööliste delegaadid areteeriti. Duumafraktsioon esitas sellega seoses otsekohe arupärimise, paljastades tsaarivõimude tegevust.

Riigiduuma, legaalsed organisatsioonid ja kongressid andsid rikkalikku materjali partei poliitiliseks tööks. Kogu seda tööd juhtisid partei illegaalsed organisatsioonid, kes andsid bolševike legaalsele tegevusele revolutsioonilise suuna. Mida partei esindajad ei saanud legaalsetes asutustes avalikult öelda, selle ütlesid partei illegaalsed organisatsioonid ära oma lendlehtedes, põrandaalustel koosolekutel, töölistega vesteldes, juhtides neid sealjuures järeldusele, et on tarvis liituda organiseeritud jõuks, et tsarism on vaja kukutada ja et selleks on vajalik revolutsioon.

Edukalt arenes partei töö Peterburis, Moskvas, Bakuus ja teistes Venemaa tööstuskeskustes. Siin töötasid paljud järeleproovitud revolutsionäärid, kui neil korda läks vanglast või asumiselt pääseda. Peterburi organisatsiooni tööst võtsid aktiivselt osa J. F. Dubrovinski, M. I. Kalinin, V. V. Kuibõšev. Moskvas töötasid A. S. Bubnov, D. I. Kurski, I. I. Skvortsov-Stepanov, J. M. Sverdlov. Bakuu organisatsiooni juhtijate hulka kuulusid niisugused väljapaistvad tegelased, nagu Mešadi Azizbekov, P. A. Džaparidze, G. K. Ordžonikidze, S. S. Spandarjan, J. V. Stalin ja S. G. Šaumjan. Duumafraktsiooni ja legaalsete kongresside töölisrühmade töö peamist raskust kandsid Peterburi ja Moskva bolševikud. Tugevad positsioonid olid

neil ametiühinguis, kus loodi partei fraktsioonid. Bakuus töötasid naftatööliste ametiühing, ametiühingu häälekandja ajaleht «Gudok», töölisharidusselts «Znanije — Sila» ja rahvamaja bolševike juhtimisel. Legaalsete võimaluste revolutsiooniline ärakasutamine oli raske ülesanne, kuid partei saavutas sel alal suurt edu. Bolševikud tõrjusid likvidaatorid järk-järgult välja ja said legaalsetes organisatsioonides mõjukaks jõuks.

Palju tööd tegi partei revolutsiooni kogemuste levitamiseks rahvahulkades. Kadetid ja likvidaatorid püüdsid revolutsiooni ideed rahva teadvusest välja juurida. Nad laimasid Vene revolutsiooni traditsioone, püüdsid rahvahulki revolutsioonilistest võitlusviisidest eemale kiskuda ja ülistasid igati «konstitutsioonilist teed». V. I. Lenin kirjutas, et kui liberaalide ja menševike jaoks on revolutsioon näide sellest, mida ei tule teha, siis töölisklassi partei jaoks on ta eeskujuks sellest, mida tuleb teha. Partei kasvatas uusi võitlejate põlvkondi rahvahulkade võitluse maailma-ajaloolise tähtsusega eeskujude najal, mida oli andnud Vene revolutsioon.

V. I. Lenin pühendas palju teoseid revolutsiooni kogemuste üldistamisele ja revolutsiooni õppetundide laialdasele propageerimisele. Oma raamatus «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» töötas V. I. Lenin läbi mõned revolutsiooni teooria probleemid. Selles raamatus analüüsitakse talurahva osa revolutsioonis proletariaadi kui revolutsiooni juhi liitlasena, põhjendatakse külas esinevate pärisorjuse jäänuste revolutsioonilise hävitamise programmi ja bolševistlikku maa natsionaliseerimise loosungit, valgustatakse tööliste ja talupoegade revolutsioonilise võitlusliidu kindlustamise viise ja vahendeid.

Likvidaatorid kuulutasid proletariaadi hegemoonia mahamaetuks. Elu aga näitas, et töölisklassi mõju laiades rahvahulkades suureneb. Partei kaitses järjekindlalt töörahva huvisid ja võitles vankumatult demokraatia eest. Sellega võitis ta rahvahulki enda poole. Bolševikud paljastasid kadette ja kritiseerisid trudovike kõikumisi, aidates sellega talupoegadel oma eksiarvamustest jagu saada. Partei mõjutusel lõid trudovikud duumas kadettidest sageli lahku ja astusid välja koos sotsiaaldemokraatidega. Duuma järelvalimistel Peterburis 1909. aastal sai teises linna kuurias (kuhu kuulusid väikekodanlased, haritlased, äriteenijad, töölised-korteriüürijad) sotsiaaldemokraatide kandidaat suurema protsendi häältest kui 1907. aasta valimistel. Legaalsetel kongressidel koondusid töölisrühma ümber tavaliselt kõik demokraatlikud elemendid. Ennekuulmatult raskes reaktsiooniolukorras pidas Venemaa töölisklassi partei edukat võitlust proletariaadi hegemoonia eest, valmistades ette uut revolutsioonilise liikumise tõusu. 1910. aasta lõpul oli juba selgesti märgata selle tõusu tunnuseid.

LÜHIKOKKUVÕTE

Revolutsiooni lüüasaamisega algasid Venemaa ajaloos ja rahva elus rasked ajad. Neist parteidest, kes olid end nimetanud opositsioonilisteks või revolutsioonilisteks, ei pidanud ükski karmile katsumusele vastu: kõik nad kapituleerisid reaktsiooni ees, ütlesid end revolutsioonist lahti, reetsid rahva. Ainuüksi bolševike partei ei löönud kõikuma, ei kaotanud julgust, vaid jätkas visalt oma ridade kindlustamist ning uuteks revolutsioonilahinguteks jõudude kogumist. Bolševikud näitasid oma tegudega, et nad on ustavad rahvale ja revolutsioonile. Nad andsid proletariaadi võitlusele selge perspektiivi: sisendasid usku revolutsiooni eelseisvasse võidusse ja astusid kindlalt välja töörahva eluliste vajaduste ja huvide eest. Raskel ajal lähenes töölisklass bolševikele veelgi, sest ta nägi neis ustavaid sõpru ja kindlakäelisi juhtijaid.

Reaktsiooni aastail tungisid töölisklassi parteile ägedalt kallale igasugused renegaadid ja ülejooksikud. Likvidaatorid, otzovistid, trotskistid ja teised fraktsionäärid-oportunistid püüdsid illegaalset marksistlikku parteid hävitada, teda töölisklassi silmis maha teha. Eriti vihaselt ründasid marksismi vaenlased partei teoreetilisi aluseid — tema dialektilist materialistlikku maailmavaadet. Bolševikud olid ainsaks jõuks, kes leppimatus võitluses igat sorti oportunistide vastu kaitsesid parteid, tema revolutsioonilist teooriat, tema revolutsioonilisi põhimõtteid ja traditsioone. Selles võitluses lõi bolševism revolutsiooni reetjad ja marksismi vaenlased ideeliselt puruks ning võitis endale partei organisatsioonides vaieldamatu autoriteedi ja täieliku ülekaalu. Partei organisatsioonid koondusid V. I. Lenini ja leninlaste ümber.

Revolutsiooniline võitlus reaktsiooni ajal rikastas parteid uute poliitiliste kogemustega, uute võitlusmeetodite ja uute organisatsioonilise töö vormidega. Revolutsiooni ajal õppisid bolševikud peale tungima, revolutsiooni lüüasaamine õpetas neid oma põhilisi jõude säilitades organiseeritult taganema. Otsese revolutsioonilise võitluse viisidelt läks partei üle kaudse võitluse meetoditele. Sihikindlalt ja süstemaatiliselt õppisid bolševikud mustasajalise režiimi tingimustes revolutsiooni huvides legaalse töö meetodeid kasutama. Revolutsiooni tulevase võidu seisukohalt oli sellel hindamatu tähtsus. V. I. Lenin õpetas, et võita saab ainult siis, kui on õpitud õigesti peale tungima ja õigesti taganema. Bolševikud näitasid rahvusvahelisele proletariaadile, kuidas marksistlik partei peab kodanlikku legaalsust revolutsiooni huvides ära kasutama.

Stolõpini reaktsiooni süngetel aastatel säilitasid bolševikud illegaalse marksistliku partei — töölisklassi põhilise revolutsioonilise jõu. V. I. Lenini juhtimisel hoidsid bolševikud kindlalt revolutsiooni lippu, kasvatasid ja organiseerisid rahvahulki uueks võitluseks.

BOLŠEVIKE PARTEI REVOLUTSIOONI UUE TÕUSU AASTAIL

(Aastad 1910—1914)

1. Stolõpini poliitika läbikukkumine ja rahvahulkade revolutsioonilise meeleolu kasv

Aastail 1910—1911 kujunes Venemaal välja uus majanduslik ja poliitiline olukord.

1910. aastast asendus tööstuses valitsenud depressioon uue tõusuga. 1909. aastal toodeti kivisütt 1 591 000 000 puuda, 1913. aastal aga 2 214 000 000 puuda. Malmitoodang oli neil aastatel vastavalt 177 000 000 ja 283 000 000 puuda, terasetoodang aga 191 000 000 ja 300 000 000 puuda. Toodeti rohkem riiet, kasvas suhkru tootmine.

Revolutsioonijärgsetel aastatel edenes Venemaal kiires tempos imperialismi arenemine. Märksa kiirenes tootmise ja kapitali kontsentratsioon. Peaaegu kõigis tööstusharudes ja transpordi alal võimutsesid kapitalistide monopolistlikud koondised. Näiteks oli sündikaadi «Prodamet» käsutuses üle 80 protsendi kogu Venemaa rauatoodangust, sündikaadi «Produgol» käsutuses aga kolm neljandikku Donetsi basseini kivisöetoodangust. Kaheteistkümne suurpanga käsutuses oli rohkem kui 80 protsenti kõigist aktsiapankade summadest. Finantsoligarhia koondas Venemaa majanduselu juhtimise aina suuremas ulatuses enda kätte ja kasvas riigiaparaadi bürokraatliku ladvikuga järjest tihedamini kokku.

Väliskapitali juurdevool Venemaale suurenes. 1914. aastaks kuulus ligikaudu üks kolmandik Venemaa tööstuslike aktsiaseltside põhikapitalist ja üle 40 protsendi tähtsamate pankade põhikapitalist Lääne-Euroopa kodanlusele. Välismaa kapitalistide käsutuses olid niisugused tähtsad majandusharud, nagu söe ja nafta tootmine ning metallide töötlemine. Laenuprotsentide ja kasumite näol kogusid välismaa kapitalistid Venemaal igal aastal sadadesse miljonitesse rubladesse ulatuvat rikkalikku lõikust. Suurenes Tsaari-Venemaa sõltuvus Lääne-Euroopa imperialismist.

Käputäis Euroopa ja Venemaa suurkapitaliste rikastus, rahvahulgad jäid vaesemaks. Ligi kolm neljandikku Venemaa rahvatulust omastasid mõisnikud, kapitalistid ja kulakud. Sajad tuhanded tööinimesed läksid võõrsilt õnne otsima. XX sajandi esimesel aastakümnel läks üle poolteise miljoni inimese Venemaalt välismaale teenistust otsima.

Tõusis elukallidus, halvenes tööliste olukord. Ametlik vabrikute ja tehaste olukorra uurimine näitas, et tööline sai aastas keskmiselt 246 rubla ja tõi kapitalistile kasumit 252 rubla. Järelikult töötas tööline väiksema osa päevast enda jaoks, suurema osa aga kapitalisti jaoks. Töölise elu ja tervis oli Tsaari-Venemaa kodanluse ja mõisnike silmis odav. Seda näitas kujukalt Obuhhovi tehases rakendatav «Töölise organismi vigastuste hindamise tabel»: mõlema silma nägemisvõime kaotamise korral oli töölisele ette nähtud 100 rubla, ühe silma nägemisvõime kaotamise korral aga 35 rubla; kuulmise täielikku kaotamist hinnati 50 rublale, kõnevõime kaotust 40 rublale.

Külas valitses uskumatu puudus ja viletsus. Stolõpini agraarpoliitika otseseks tulemuseks oli talupoegade massiline laostumine ja kulakute-külakurnajate rikastumine. Hobuseta ja ühe hobusega perede arv suurenes XIX sajandi lõpust kuni 1912. aastani peaaegu kahe miljoni võrra. Mõisniku piiramatu võim, kulaklike majandite tugevnemine, määratu suure hulga keskmike vaesumine, maata jäänud talupoegade — puhtproletaarlaste — arvu õige suur kasv — niisugust pilti pakkus tolleaegne küla. Külas esinevate vastuolude teravust püüdis tsaarivalitsus leevendada mõne miljoni talupoja Euroopa-Venemaalt Siberisse ümberasustamisega. Ka sellest ei tulnud midagi välja. Talupojad müüsid kogu oma vara maha ja kolisid Siberisse, mõne aja pärast aga tulid sealt suurte hulkadena tagasi, puupaljalt ja kibestunult.

Külas läksid vastuolud sügavamaks ja teravamaks. Talupoja peamiseks vaenlaseks jäi endiselt mõisnik. Kuid suurenes vaen kulakute ja kehvikute vahel. 1910. aastast peale hakkasid talupojad ikka sagedamini mõisaid põletama ja ka kulakutalusid. 1911. aastal puhkes hirmus näljahäda. Selle all kannatas ligi 30 miljonit talupoega. Külas valitsev olukord näitas veenvalt, et Stolõpini poliitika oli läbi kukkunud.

Stolõpini poliitika läbikukkumine tõi veel selgemini päevavalgele kogu Venemaa ühiskondliku ja poliitilise korra sügavad vastuolud ning näitas, et tsaarivalitsus ei suuda peamisi ühiskondlikke ega majanduslikke probleeme lahendada.

Talumatud pärisorjuse jäänused takistasid tõsiselt Venemaa arenemist. Venemaa arenes küll kapitalismi teed, kuid jäi eesrindlikest kapitalistlikest maadest aasta-aastalt ikka enam maha. 1913. aastal kirjutas V. I. Lenin, et pärast talupoegade vabastamist oli raua tarbimine poole sajandi jooksul küll viiekordseks kasvanud, kuid Venemaa oli ikkagi mahajäänud maa; ajakohaste tootmisriistadega oli ta varustatud neli korda halvemini kui Inglismaa, viis korda halvemini kui Saksamaa ja kümme korda halvemini kui Ameerika. Nafta tootmise alal oli Venemaa 1900. aastal maailmas esikohal, kümmekond aastat hiljem aga oli ta juba tublisti maha jäänud. Vaesus, rõhumine, rahva õigusetus, tema mõnitamine — kõik see, nagu märkis V. I. Lenin, oli kisendavas vastuolus nii tootlike jõudude seisundiga kui ka esimese Vene revolutsiooni tõttu äratatud rahvahulkade

teadlikkuse ja nõudlikkuse astmega. Venemaa võis päästa ainult uus revolutsioon.

Kõigest Stolõpini reaktsiooni määratsemisest hoolimata ei suutnud tsaarivalitsus rahva vabadusepüüdlusi, elutingimuste parandamise taotlusi ikkagi lämmatada. Rahvahulkade väsimus hakkas kaduma. Viha rõhujate vastu hakkas uue jõuga esile purskama.

Esimesena alustas pealetungi tööliskiass. Revolutsiooni aastad ja reaktsiooni aastad olid töölistele paljugi õpetanud, olid tõstnud nende klassiteadlikkust. Palgatööliste arv oli sajandi algusega võrreldes märksa tõusnud. Ainuüksi tööstuses oli 1913. aastal ligikaudu 3,5 miljonit töölist. Tööliste kontsentratsiooni astme poolest oli Venemaa kõigist maailma maadest ette jõudnud. Kui Ameerika Ühendriikides töötas 500 ja rohkem töölisega ettevõtteis ainult ligi üks kolmandik tööliste üldarvust, siis Venemaal töötas samal ajal niisugustes ettevõtetes üle poole kõigist töölistest (53,4 protsenti).

1910. aasta suvel puhkesid Moskva tööliste streigid. Nendest streikidest said rahvahulgad julgust. Aasta lõpul toimusid Peterburis, Moskvas ja mõnes teises linnas poliitilised demonstratsioonid. Algasid üliõpilaste koosolekud ja streigid. 1911. aastal suurenes käärimine rahvahulkades veelgi. Streikidest võttis osa üle 105 000 töölise ehk kaks korda rohkem kui eelmisel aastal. Aasta lõpul toimusid Peterburi vabrikutes ja tehastes tormilised miitingud seoses arupärimisega, mille sotsiaaldemokraatlik duumafraktsioon oli esitanud seoses II Riigiduuma sotsiaaldemokraatide kohtuprotsessi provokatsioonilise iseloomuga. Bolševike üleskutsel nõudsid töölised oma esindajate vabastamist.

Bolševikud olid ette näinud, et uus revolutsioonilise liikumise tõus on vältimatu, ja see osutus õigeks. Kõikjal kasvas rahva rahulolematus ja pahameel. Töölised nägid, et bolševike revolutsioonilistes loosungites on nende püüdlused täpselt väljendatud. 1910. aasta lõpust alates hakkas Peterburis ilmuma legaalne nädalaleht «Zvezda». See aitas oluliselt kaasa bolševike tööle rahvahulkades.

Revolutsioonilise liikumise elavnemise olukorras etendasid eriti kahjulikku ja häbiväärset osa oportunistid. Likvidaatorid ja trotskistid tahtsid tööliste revolutsioonilist võitlust asendada «petitsioonikampaaniaga». Nad kutsusid töölisi alla kirjutama «koalitsioonivabaduse» (ühingute, koosolekute, streikide jne. vabaduse) palvekirjale, et see hiljem Riigiduumale üle anda. Bolševikud selgitasid töölistele, et niikaua kui Venemaad valitsevad mustasajalised mõisnikud, ei ole võimalikud mingisugused vabadused, et ainult tsaarivõimu kukutamine annab rahvale vabaduse. Likvidaatorite kärarikas «petitsioonikampaania» lõppes läbikukkumisega. Neil läks korda koguda ainult 1300 allkirja. Samal ajal koondusid bolševike loosungite ümber sajad tuhanded töölised.

Tööliste streigid, poliitilised demonstratsioonid ja miitingud, talupoegade võitlus mõisnike ja kulakute vastu — kõik see näitas, et uus revolutsioon pole kaugel. Kas suudab proletariaat rahvahul-

kade kasvava revolutsioonilise võitluse juhi osa täita, see olenes otsustaval määral Venemaa töölisklassi marksistlikus parteis valitsevast olukorrast.

2. Partei Praha konverents

Puhkenud revolutsioonilahingud tõstsid teravalt päevakorrale partei tugevdamise küsimuse ja uued rahvahulkade revolutsioonilise liikumise juhtimise ülesanded.

Revolutsiooni ajal ühinesid bolševikud ja menševikud vormiliselt ühe partei, VSDTP raamides. See tekitas omapärase olukorra ja määras ära bolševike sisepartei ilised ülesanded. Bolševikud seadsid endile eesmärgiks ideelise võitlusega puhastada partei oportunistlikest elementidest. Sel alal oli juba palju saavutatud. Peaaegu kõik partei illegaalsed organisatsioonid olid bolševistlikud. Menševikud olid proletariaadi reetmises nii kaugele läinud, et parteilaste huikadele sai järjest selgemaks likvidaatoritest täieliku lahkulöömise ja nende parteist väljakihutamise vajadus.

Bolševikud hakkasid energiliselt ette valmistama partei konverentsi. Meeleheitlikult püüdsid likvidaatorid, trotskistid ja leplased konverentsi nurja ajada, püüdsid takistada partei koondumist bolševismi põhimõtete alusel, kuid nende pingutused ei kandnud vilja. 1911. aasta suvel saadeti Venemaale G. K. Ordžonikidze, I. I. Schwarz (Semjon) ja teisi partei tegelasi. Suurte komiteede nõupidamisel loodi Ülevenemaaline Organiseerimiskomisjon, kes tegi ära suure töö konverentsi kokkukutsumise organiseerimiseks ja propageerimiseks.

VSDTP VI ülevenemaaline konverents toimus 5.—17. jaanuaril 1912 Prahas. Konverentsil oli esindatud rohkem kui 20 partei kohalikku organisatsiooni (Peterburi, Moskva, Kesk-Venemaa tööstuspiirkond, Kaasan, Saraatov, Tifliis, Bakuu, Nikolajev, Kiiev, Jekaterinoslav, Dvinsk ja Vilno). Uraali, Samaara, Nižni Novgorodi, Sormovo, Luganski ja Doni-äärse Rostovi esindajad ei saanud politseiliste tagakiusamiste ja teiste raskuste tõttu konverentsile tulla.

Konverentsi kohta avaldas Keskkomitee teadaande, milles öeldi, et võitluses tsarismi, mõisnike ja kapitalistide vastu on Venemaa proletariaat ja tema partei valmis uuteks klassilahinguteks, reaktsiooni rünkadest aastatest, poliitilistest tagakiusamistest ja oportunistide reetlikkusest hoolimata.

> «Terveks on jäänud mitte ainult Venemaa sotsiaaldemokraatia lipp, tema programm, tema revolutsioonilised õpetused, terveks on jäänud tema organisatsioon, mida võisid õõnestada ja nõrgendada, kuid mida ei suutnud maatasa teha mingisugused tagakiusamised» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 267).

Konverentsil olid esindatud peaaegu kõik Venemaal tegutsenud parteiorganisatsioonid. Sellepärast teatas konverents spetsiaalses resolutsioonis täie õigusega, et ta «konstitueerub kui VSDTP üld-

parteiline konverents, mis on partei kõrgemaks organiks». Konverentsil oli tegelikult partei kongressi tähtsus.

Konverentsi tähtsamaks ülesandeks oli *partei puhastamine oportunistidest*. Konverentsi resolutsioonid «Likvidaatorlusest ja likvidaatorite rühmast» ja «Partei organisatsioonist välismaal» olid väga suure põhimõttelise ja praktilise tähtsusega. Likvidaatorid olid rühmitunud kahe legaalse ajakirja — «Naša Zarja» ja «Delo Žizni» ümber. Konverents deklareeris, et ««Naša Zarja» ja «Delo Žizni» rühm on oma käitumisega *asetanud enda lõplikult väljapoole parteid*». Likvidaatorid heideti Venemaa Sotsiaaldemokraatlikust Töölisparteist välja.

Peale avalike likvidaatorite olid veel olemas varjatud likvidaatorid ja mitmesugused nende kaitsjad. Selles osas esinesid välismaal asuvad pisirühmad, kellel puudus side töölishulkadega ja keda ükski Venemaa illegaalne organisatsioon ei toetanud. Nende hulka kuulusid menševikud-goloslased, trotskistid, vperjodlased jt. Kõigi nende rühmade kohta võeti vastu järgmine otsus:

> «Konverents tunnistab, et välismaised rühmad, kes ei allu sotsiaaldemokraatliku töö vene keskusele, s. o. Keskkomiteele, ja kes Keskkomiteest mööda minnes Venemaaga eraldi ühendust peavad, tekitades sellega desorganisatsiooni, ei tohi kasutada VSDTP nime» (sealsamas, lk. 286).

Need rühmad ei allunud konverentsi otsustele, näidates sellega, et nad on kõik partei vastu.

Seega jäid kõik oportunistid tegelikult parteist välja. Partei puhastamine oportunistidest kindlustas parteid, tõstis partei distsipliini ja võitlusvõimet, lõi partei tõelise ühtsuse. Menševike väljaheitmise tagajärjel sai töölisklassi partei tugevamaks ja vägevamaks otsekui võimas tamm, kellele kuivade okste õigeaegne äralõikamine jõudu juurde annab. Oportunismi vastu võitlemise viisid bolševikud lõpuni, nad kihutasid menševikud parteist välja. Vene demokraatliku revolutsiooni ja sotsialistliku revolutsiooni võidu seisukohalt oli sel väga suur tähtsus.

Suurt tähelepanu pööras konverents taktikaküsimustele. Konverents konstateeris, et Venemaal kasvavad rahvahulkade revolutsioonilised meeleolud. Seda silmas pidades võttis konverents vastu terve rea otsuseid uut tüüpi proletaarse partei ülesehitamise järjekordsete ülesannete ja revolutsioonilise liikumise tõusu juhtimise kohta. Proletariaadi ülesandeks pidi olema demokraatlikku revolutsiooni juhtida ja talurahvast endaga kaasa tõmmata. Peamiste järjekordsete loosungitena seati üles miinimumprogrammi nõudmised: demokraatlik vabariik, kaheksatunniline tööpäev, kõigi mõisamaade konfiskeerimine. Partei ülesanne seisis selles, et teha need niinimetatud «kolm valaskala» kogu demokraatia nõudmisteks, rahvarevolutsiooni loosungiteks. Selle lipu all arendas partei IV Riigiduuma valimiste kampaaniat.

Partei ülesanded näljahäda vastu võitlemisel formuleeris konverents spetsiaalses resolutsioonis, kus rõhutati: partei organisatsioo-

nid peavad talupoegadele selgitama, et näljahäda on seotud tsarismi poliitikaga, rahvahulkades näljahäda puhul tekkinud ärevus tuleb suunata tsarismivastase organiseeritud võitluse voolu. Partei organisatsioone kutsus konverents üles kindlustama illegaalseid rakukesi ja suurendama nende arvu, kusjuures nende rakukeste ümber peab olema laialdane mitmesuguste legaalsete töölisühingute võrk.

Kõigist tol ajal Venemaal tegutsenud poliitilistest parteidest oli bolševike partei ainuke, kelle platvorm vastas täiel määral töölisklassi ja kogu rahva huvidele.

Konverentsil käsitleti ka rahvusvahelisi küsimusi. Spetsiaalses resolutsioonis rõhutati, et hiina rahva revolutsioonilisel võitlusel, mis toob vabaduse Aasiale ja õõnestab Euroopa kodanluse võimu, on ülemaailmne tähtsus. Iraan oli tol ajal inglise imperialismi ja Vene tsarismi anastuspoliitika objektiks. Konverents naelutas selle poliitika häbiposti. Konverentsi delegaadid saatsid tervituse saksa sotsiaaldemokraatiale, kes Riigipäeva valimistel oli saavutanud suure võidu. Neis konverentsi otsustes kajastusid proletaarse internatsionalismi põhimõtted.

Konverents valis Keskkomitee. Sellel oli oluline tähtsus, sest menševike õõnestustöö tagajärjel ei olnud VSDTP V kongressil valitud Keskkomiteed tegelikult enam olemas. Pärast 1910. aasta jaanuaris toimunud pleenumit Keskkomitee enam kokku ei tulnud. VSDTP oli jäänud ilma ametliku juhtiva keskuseta.

Konverents kui partei kõrgem organ valis autoriteetse VSDTP Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga. Keskkomiteesse valiti kohalikud parteitöötajad, kes olid saanud karastuse reaktsiooni rünkadel aastatel, olid üles näidanud revolutsioonilist mehisust ja vankumatut meelekindlust. Keskkomiteesse valitute hulka kuulusid V. I. Lenin, F. I. Gološtšokin, G. K. Ordžonikidze ja S. S. Spandarjan. Keskkomitee koopteeris oma koosseisu J. V. Stalini. Arvesse võttes mõne Keskkomitee liikme areteerimise võimalust, kinnitas Keskkomitee oma liikmekandidaatideks A. S. Bubnovi, M. I. Kalinini, J. D. Stassova ja S. G. Šaumjani. Hiljem koopteeris Keskkomitee oma liikmeks G. I. Petrovski ja J. M. Sverdlovi.

VSDTP Praha konverents etendas bolševike partei, uut tüüpi partei ülesehitamisel väljapaistvat osa. Ta tegi kokkuvõtte tervest ajaloojärgust, mille vältel bolševikud olid võidelnud menševike vastu, ta fikseeris bolševike võidu, jättes VSDTP lipu bolševike kätte. Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis ja tema juhtkonnas, s. o. Keskkomitees, kaotati fraktsioonsus. Partei arenemise seisukohalt, parteile revolutsioonilises võitluses suurema erikaalu andmise seisukohalt oli sellel äärmiselt suur tähtsus. Praha konverentsi otsustele hinnangut andes kirjutas V. I. Lenin 1914. aastal:

> «1912. aastast peale, juba üle kahe aasta, ei ole Venemaal fraktsioonsust organiseeritud marksistide hulgas, ei ole vaidlusi taktika üle ühtsetes organisatsioonides, ühtsetel

konverentsidel ja kongressidel. Partei, kes 1912. aasta jaanuaris vormiliselt teatas, et likvidaatorid temasse ei kuulu, on täielikult katkestanud suhted likvidaatoritega» (Teosed, 20. kd., lk. 298).

Partei elus oli Praha konverentsil määratu suur tähtsus. Tema otsuste alusel liitsid oma read tihedalt ühte partei kohalikud organisatsioonid. Konverents kindlustas parteid kui ülevenemaalist organisatsiooni. Partei vabanes oportunistlikust ballastist ja suutis nüüd juhtida rahvahulkade revolutsioonilise võitluse uut võimsat tõusu.

Praha konverentsi tulemuste kohta kirjutas V. I. Lenin Gorkile 1912. aasta algul:

«Likvidaatorlike lurjuste kiuste läks lõpuks korda uuesti ellu äratada partei ja tema Keskkomitee. Loodan, et rõõmustate selle üle koos meiega» (Teosed, 35. kd., lk. 1).

Praha konverentsile kuulub tähtis koht ka rahvusvahelise töölisliikumise ajaloos.

Ikka ilmsema kuju võttis II Internatsionaali parteide mandumine. Esimese maailmasõja eel teravnes rahvusvahelises töölisliikumises revolutsionääride võitlus oportunistide vastu. Energiliselt võtsid sellest võitlusest osa vene bolševikud. II Internatsionaali Stuttgardi (1907) ja Kopenhaageni (1910) kongressil, Rahvusvahelise Sotsialistliku Büroo istungeil ja ajakirjanduses astus V. I. Lenin resoluutselt välja oportunistide vastu. Bolševikud toetasid Saksamaa, Itaalia, Hollandi ja teiste maade pahempoolseid, astusid samme nende koondamiseks ja ühendamiseks.

Kuid oportunismi ohtlikkus ei olnud II Internatsionaali parteides leiduvatele revolutsionääridele tol ajal veel täiesti selge; töölisliikumisse pugenud kodanluse agentide vastu võitlemisel ei olnud neil järjekindlust ja resoluutsust. Bolševike võidul menševike üle oli sellepärast rahvusvaheline tähtsus. Menševikud kihutati parteist välja; sellega näitasid bolševikud kõigile teiste sotsiaaldemokraatlike parteide revolutsioonilistele elementidele, kuidas tuleb oportunismi vastu leppimatut võitlust pidada ja see võitlus täieliku organisatsioonilise lahkulöömiseni viia.

3. Bolševike ajaleht «Pravda». Bolševike fraktsioon IV Riigiduumas

Juba kolme kuu pärast leidis kinnitust Praha konverentsi avaldus selle kohta, et on lähenemas uus revolutsiooni tõus. Tõukeks, mille mõjul rahvahulkade revolutsiooniline meeleolu revolutsiooni tõusuks paisus, sai Siberis Leena kullakaevandustes aset leidnud verine draama.

Leena kullakaevanduste peremeesteks olid inglise kapitalistid, nende osanikeks vene kapitalistid, tsaariperekonna liikmed ja tsaarivalitsuse kõrged ametnikud. Kaevanduste omanikud said hiiglasuuri kasumeid — ligi 7 miljonit rubla aastas. Kauges Siberi taigas oli kapitalistide ja nende käsilaste jultumus eriti suur. Nad maksid töö-

listele ränga töö eest närust palka, toitsid neid roiskunud toiduainetega, teotasid nende naisi ja tütreid. Töölised ei suutnud neid kuulmatuid nurjatusi välja kannatada ja hakkasid streikima. Nad käitusid üksmeelselt ja esitasid organiseeritult oma nõudmised. Kuid kõik nende nõudmised lükati jultunult tagasi. Isegi seda, et töölised nõudsid peremeestelt viisakat kohtlemist, hinnati kui «poliitilist kuritegu». 4. aprillil 1912 läksid töölised hulganisti administratsiooniga läbirääkimisi pidama. Sandarmiohvitseri käsul hakkasid soldatid relvadeta tööliste salka tulistama. Surma ja haavata sai üle 500 inimese.

Teade Leena veresaunast levis kulutulena üle kogu Venemaa ja äratas tööliste südames tulist viha. Algasid massilised streigid, demonstratsioonid, miitingud. Bolševike ajaleht «Zvezda» andis liikumisele loosungid. Tõe ereda valgusega hajutas «Zvezda» vale sogase udu, millega kodanlik ajakirjandus püüdis tsarismi verist kuritegu varjata. Neil päevil konfiskeeris politsei iga «Zvezda» numbri, kuid üks osa tiraažist jõudis siiski tööliste kätte. Duuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon esitas tsaarivalitsusele Leena veresauna puhul arupärimise. Sellele arupärimisele vastas tsaari minister Makarov: «Nii oli ja nii jääb ka edaspidi!» See ministri jultunud vastus suurendas tööliste viha. Leena veresauna puhul korraldatud protestistreikidest võttis osa ligi 300 000 töölist. Lühikest aega hiljem organiseeritud esimese mai streigid haarasid ligi 400 000 töölist. Streigiliikumise ulatuselt, nagu märkis V. I. Lenin, ei olnud revolutsiooni tõus 1912. aastal väiksem kui 1905. aastal.

Leena-päevil andis end täie jõuga tunda legaalse töölisajalehe tähtsus. Nädalaleht «Zvezda» oli mõeldud eesrindlikele töölistele. Töölisklassi kõige laiemate hulkade jaoks vajas partei päevalehte. Bolševike üleskutsel toetasid töölised üksmeelselt niisuguse ajalehe loomist, annetades selleks oma tööga teenitud veeringuid.

22. aprillil (5. mail) 1912 ilmus Peterburis bolševike ajalehe «Pravda» esimene number. «Pravda» oli Venemaa tööliste laiadele hulkadele määratud marksistlik päevaleht. 1914. aastast peale hakati «Pravda» ilmumise päeva — 5. maid — tähistama kui töölisajakirjanduse päeva.

«Pravda» oli partei ülevenemaaline legaalne häälekandja ja etendas töölisklassi elus määratu suurt osa.

Seoses töölisliikumise tõusuga ja «Pravda» ilmumahakkamisega asus Keskkomitee Välismaabüroo eesotsas V. I. Leniniga Krakovisse, et olla Venemaale lähemal. «Pravda» oli uut tüüpi legaalne töölisleht. Niisugust tüüpi ajalehte ei olnud kerge luua. V. I. Lenin pühendas «Pravdale» eriti suurt tähelepanu. Ta taotles, et ajaleht oleks võitleva, revolutsioonilise iseloomuga; rangelt kritiseeris ta ajalehte niisuguste artiklite avaldamise pärast, kus põhimõttelistes küsimustes ei olnud vajalikku selgust. Revolutsioonieelse «Pravda» ilmumise aja jooksul avaldas V. I. Lenin seal üle 250 artikli. Need artiklid suunasid partei tööd, tema poliitilist joont. Ajalehe toimetuse liikmeteks ja aktiivseteks kaastöölisteks olid eri aegadel

N. N. Baturin, D. Bednõi, K. S. Jeremejev, N. K. Krupskaja, V. M. Molotov, M. S. Olminski, N. I. Podvoiski, N. G. Poletajev, K. N. Samoilova, N. A. Skrõpnik, J. V. Stalin, J. M. Sverdlov. «Pravdale» tegid kaastööd kõik partei paremad jõud. «Pravdas» avaldas oma teoseid A. M. Gorki.

Bolševistliku ajalehe «Pravda» kaudu oli parteil pidev kontakt tööliste laiade hulkadega. Igas ajalehe numbris avaldati kümneid tööliste kirju. Nendes kirjeldati töölise rasket ja rõõmutut elu, toodi konkreetseid fakte politsei omavolist ja peremeeste nurjatustest. Need kirjad olid rängaks süüdistusaktiks tsaarirežiimile ja kapitalistlikule korrale. Pisut rohkem kui kahe aastaga avaldati «Pravdas» rohkem kui 17 000 tööliste kirja. Ajalehe ümber kogunes arvurikas tööliskirjasaatjate armee. Mehiselt ja julgelt kandis see armee V. I. Lenini ideid ja bolševike loosungeid rahvahulkadesse.

Eriti suurt osa etendas «Pravda» tööliskassi streigivõitluse organiseerimise alal. Igas ajalehe numbris teatati ühes või teises ettevõttes toimuvast streigist. Streikide kohta avaldati «Pravdas» ligi 10 000 sõnumit. Iga päev streikide kohta avaldatavad sõnumid olid tõelised sõjateated töö ja kapitali võitluse rindelt. Nad liitsid töölisi kindlamini ühte ja innustasid neid hoogsamale klassivõitlusele. «Pravda» formuleeris tööliste nõudmised, organiseeris streikijatele teiste ettevõtete ja linnade tööliste toetust, tõmbas võitlusse kaasa ikka uusi tööliskihte. «Pravda» kasvatas töölishulkades klassisolidaarsuse tunnet. Ta oli võitleva proletariaadi hingeks.

Tööliskassis oli «Pravdal» väga suur autoriteet. «Pravdat» pidasid töölised oma ajaleheks, nad nägid temas oma huvide vankumatut kaitsjat. Igast Venemaa nurgast tuli «Pravda» toimetusse kirju, milles väljendati palavat armastust ja südamlikku tänu. Töölised ütlesid, et nad on igal ajal valmis oma ajalehte toetama. «Pravdat» trükiti ligi 40 000 eksemplari, samal ajal kui likvidaatorite ajalehte «Lutš» ilmus vaevalt 16 000. Neli viiendikku tööliste rühmadest, kes töölisajakirjanduse vajadusteks korjandusi toime panid, tegid seda bolševike ajalehe heaks. 1914. aasta suveks oli Venemaal 924 kohas «Pravda» tellijaid, tema ideede rahvahulkades propageerijaid.

Suurt tähelepanu pühendas «Pravda» talurahvale. Ajalehes oli spetsiaalne rubriik «Talurahva elu». Peaaegu kõigist Euroopa-Venemaa ja paljudest Siberi kubermangudest saadeti «Pravdale» ja avaldati talupoegade kirju. Neis kirjutasid talupojad ise lihtsalt ja avameelselt oma väljapääsmatust viletsusest, mõisaikkest ja kulakute orjamisest.

«Pravdas» avaldati mitukümmend V. I. Lenini artiklit mitmesugustes talupoegade elu küsimustes. Ligikaudse pildi talupoegade olukorrast, kirjutas V. I. Lenin, annavad järgmised andmed: ühe mõisniku kohta, kellel on üle 2000 tiinu maad, tuleb ligikaudu 300 talupojaperekonda, kes isa-isade viisi harivad oma kehva ja väljakurnatud maalappi. Selles mõisnike suurmaavalduses on talurahva viletsuse ja talupoegade näljahädade algpõhjus. «Pravda» õpetas

talupoegadele, et orjusest võivad nad pääseda ainult töölisklassi juhtimisel tsaari ja mõisnike vastu võideldes.

«Pravda» toimetusse oli koondatud suur osa partei organisatsioonilisest tööst. Siin korraldati kokkusaamisi partei kohalike rakukeste esindajatega, siia tulid andmed vabrikutes ja tehastes läbiviidava parteitöö kohta, siit anti edasi partei Peterburi komitee ja Keskkomitee direktiivid. «Pravda» kaasabil loodi ettevõtetes uusi partei organisatsioone.

Tsarism sai aru, et «Pravda» kujutab endast ähvardavat revolutsioonilist jõudu. Sellepärast püüdis ta kõigi abinõudega ajalehte likvideerida. Kuid töölised toetasid kindlameelselt oma ajalehte. Ajalehe konfiskeerimisel sai politsei tavaliselt kätte ainult osa tiraažist: ajaleht oli juba aegsasti töölisrajoonide vahel ära jaotatud. Ajalehele määrati hiiglasuuri rahatrahve, kuid töölised kogusid vajalikud summad kopikate kaupa kokku. Siis hakkasid tsaarivõimud «Pravdat» sulgema. Ajaleht suleti kaheksal korral, kuid ta hakkas uuesti ilmuma teise nime all («Rabotšaja Pravda», «Severnaja Pravda», «Pravda Truda», «Za Pravdu», «Proletarskaja Pravda», «Putj Pravdõ», «Rabotši», «Trudovaja Pravda»). Nii äratati bolševike «Pravda» iga kord uuesti ellu ja jälle kõlas töölisкvartaleis tema võitlussekutsuv hääl.

«Pravda» oli tõeline tööliste ajaleht. Ainuüksi tööliste toetusel said bolševikud ellu viia oma julge plaani: mustasajalise politseirežiimi oludes välja anda legaalset päevalehte, mis oli illegaalse partei häälekandja ning kasvatas töölishulki järjekindlalt revolutsioonilises vaimus.

«Pravda» tähtsus bolševike partei ja revolutsiooni ajaloos on väga suur. Bolševikke nimetati tol ajal pravdistideks. «Pravda» pidas halastamatut võitlust oportunistide vastu, töölisliikumisse pugenud kodanluse agentide vastu, paljastas nende reeturlikku tegevust, kasvatas töölisi revolutsioonilise marksismi vaimus. «Pravda» kasvatas üles terve põlvkonna revolutsioonilisi töölisi, sadu tuhandeid eesrindlikke ja ennastsalgavaid revolutsioonivõitlejaid, töölisklassi huvide, rahva huvide eest võitlejaid. «Pravda» aitas kaasa partei märgatavale kasvule, tema ridade ühteliitmisele, aitas parteil luua tugevamaid sidemeid rahvahulkadega.

Teiseks partei ülevenemaaliseks legaalseks organiks oli IV Riigiduuma bolševike fraktsioon.

Duuma valimised toimusid 1912. aasta sügisel tööliste jaoks väga rasketes oludes. Eesrindlikud töölised olid politsei pöörase tagakiusamise objektiks, politsei pani toime kõige häbitumaid võltsinguid, et töölisklassi esindajad ei pääseks duumasse. Sageli ühinesid mustasajalased ja liberaalid sotsiaaldemokraatliku kandidaadi vastu. Likvidaatorid püüdsid proletariaadi ridu lõhestada.

Valimisseadus tagas tööliskuuria esindaja duumasse valimise ainult kuues tööstuskubermangus (Peterburi, Moskva, Vladimiri, Kostroma, Jekaterinoslavi ja Harkovi kubermang). Valimiste mehhaanika oli järgmine: töölised valisid oma koosolekutel volinikud,

need aga valisid valijamehed. Valijamehed määrasid kindlaks tööliskuuria esindaja kandidaadi. Duuma liikme valis aga valijameeste kubermangukogu oma täies koosseisus. Kubermangu valimiskogus olid ülekaalus mõisnikud ja kapitalistid. Et oleks kindlustatud partei esindaja valimine, oli vaja üles seada ainult üks tööliskuuria esindaja kandidaat. Üks ülejooksik võis kõik nurja ajada, sest töölisvalijameeste kandidaadi asemel oleksid mustasajalased valinud just selle ülejooksiku. Sellepärast taotlesid bolševikud tööliste volinike koosolekuil niisuguse otsuse vastuvõtmist, mis kohustas iga valijameest oma kandidatuuri partei kandidaadi kasuks tagasi võtma.

Kuigi politsei igasuguseid takistusi ette veeretas, tegi partei rahvahulkades laialdast poliitilist tööd miinimumprogrammi põhinõudmiste selgitamiseks, ühendades need nõudmised sotsialismi eest võitlemise ülesannetega. Bolševike seisukoha esitas valimisplatvorm, mille oli kirjutanud V. I. Lenin. Selle platvormi alusel koostasid kohalikud komiteed tööliste esindaja jaoks tööliste juhendi. «Pravda» kutsus töölisi hääletama järjekindlate ja vankumatute töölisdemokraatide, s. o. bolševike poolt. «Pravda» paljastas kadette ja naelutas häbiposti likvidaatoreid.

Ärevusega jälgis tsaarivalitsus bolševike edusamme valimiskampaanias. Ta katsus tööliste võitlustahet murda kõigepealt pealinnas ja tühistas selleks volinike valimised paljudes suurtes Peterburi tehastes. Bolševike Peterburi komitee üleskutsel alustasid nüüd 100 000 töölist streiki ja tsarism oli sunnitud taganema. Ta pidi oma otsuse tühistama ja lisaks veel valimistest osavõtvate ettevõtete nimekirja laiendama. Peterburi tööliste võit tiivustas töölisi ka mujal.

Kõigist kuuest peamisest tööstuskubermangust, kuhu oli koondunud neli viiendikku Venemaa proletariaadi üldarvust, valiti duumasse bolševikud. See hiilgav võit näitas kujukalt, et suurem osa töölisklassist läheb kaasa bolševike parteiga. Duumasse valiti A. J. Badajev, M. K. Muranov, G. I. Petrovski, F. N. Samoilov, N. R. Šagov ja R. V. Malinovski (viimane, nagu hiljem selgus, oli provokaator). Peale bolševike oli duumas seitse menševikku, kes valiti mittetööstuslikest kubermangudest.

Julgesti kaitsesid bolševikud tsaariduumas partei seisukohti kõige valusamates rahva elu küsimustes. Nad kirjeldasid tõetruult tööliste rasket olukorda, talurahva viletsust ja rahvuslikku rõhumist, nad toonitasid, et töörahvas vajab tungivalt vaba kooli ja et tsaarivalitsus teeb intensiivseid sõjaettevalmistusi.

Arupärimised said IV duumas bolševike käes veel teravamaks relvaks kui III duumas. Duuma kodukorra järgi oli arupärimiseks vaja vähemalt 30 allkirja. Tavaliselt ühinesid sotsiaaldemokraatidega trudovikud ja üksikud progressiivse meelsusega duumaliikmed teistest rühmadest. Arupärimise objektiks võeti mõni konkreetne fakt — ametiühingu sulgemine, töölisajalehe tagakiusamine, kaevanduses asetleidnud katastroof, tehases toimunud plahvatus, streikijate areteerimine, talupoja tapmine strasnikute poolt jne. Kõik see

andis duumasse valitud bolševikele võimaluse maalida duuma kõnetoolilt tõetruu pilt politsei omavolist ja töörahva jõhkrast ekspluateerimisest. Tööliste esindajate hääl ulatus rahvahulkadeni ja suurendas nendes viha tsarismi, mõisnike ja kapitalistide vastu.

Duumas koostasid töölisklassi esindajad kolm seaduseelnõu: kaheksatunnilise tööpäeva, sotsiaalkindlustuse ja rahvuste võrdõiguslikkuse eelnõu. Need avaldati «Pravdas».

Duumasse valitud bolševikud ei piirdunud duumatööga. Nad tegid suurt tööd ka väljaspool duumat: külastasid tööstuspiirkondi, käisid vabrikutes ja tehastes, esitasid tööliste koosolekuil aruandeid oma tööst, vestlesid töölistega, tegid «Pravdale» kaastööd. Nad organiseerisid streikijatele teiste ettevõtete tööliste abi ja võtsid aktiivselt osa oma illegaalse partei elust: nad esinesid põrandaalustel parteikoosolekutel, abistasid partei kohalikke organisatsioone nende töös ja täitsid mitmesuguseid Keskkomitee ülesandeid.

Väike bolševike rühm sai duumas igasuguste kallaletungide osaliseks. Nende teravatest, paljastavatest kõnedest sattusid mustasajalased marru ja katkestasid alatasa nende sõnavõtte. Esimees võttis bolševikelt sageli sõna ära. Oma mehise käitumisega võitis fraktsioon töölisklassi sügava usalduse ja saavutas tööliste hulgas suure autoriteedi. Bolševike fraktsioon etendas Venemaa poliitilises elus väljapaistvat osa. Ka talurahva hulgad ja rõhutud rahvused nägid tööliste esindajais oma huvide tõelisi kaitsjaid. «Meie, grupp Kazino küla talupoegi, tutvusime töölisajalehtede kaudu Riigiduumas valitseva olukorraga ja leiame, et ainult 6 tööliste esindajat seisavad oma ülesannete kõrgusel, et ainult nemad kaitsevad vankumatult ja järjekindlalt kõigi töörahva hulkade huvisid; soovime teile kõigest südamest edu teie raskes töös. Me toetame teid,» kirjutas rühm talupoegi. Ja see oli rahvahulkade hääl.

Fraktsiooni tööd suunas partei Keskkomitee. Duumaliikmed sõitsid sageli V. I. Lenini juurde ja pidasid temaga nõu. Paljudeks kõnedeks, mis bolševikud duuma kõnetoolilt pidasid, kirjutas V. I. Lenin projektid. Partei juhtimisel, tihedas läbikäimises rahvahulkadega, legaalse ja illegaalse töö ühendamise alusel kujunes välja *uut tüüpi revolutsiooniline parlamenditegelane* — tõeline töölisklassi esindaja.

«Pravda», duumasse valitud bolševikud ja partei illegaalsed organisatsioonid olid omavahel tihedasti seotud. 1912. aasta detsembris esitas fraktsioon arupärimise ametiühingute tagakiusamise kohta. See oli esimene arupärimine proletariaadi olukorra küsimuses. «Pravda» ja Peterburi komitee organiseerisid selle arupärimise ümber tööliste avalikku arvamust. Ajalehes avaldati teateid ametiühingute tagakiusamise kohta. Illegaalses lendlehes kutsus Peterburi komitee töölisi seda arupärimist ühepäevase streigiga toetama. Ja sel ajal kui Badajev duumas tsaarivõimude tegevust paljastas, katkestasid mitme suure vabriku ja tehase töölised töö, toetades sellega üksmeelselt oma saadikut.

1914. aasta märtsis esines Riia vabrikus «Provodnik» ja Peter-

buri vabrikus «Treugolnik» massiliselt naistööliste mürgituse juhtumeid. Peterburi komitee levitas rahvahulkades illegaalselt lendlehte, milles kutsuti üles protestistreigile. «Pravda» avaldas suure hulga materjale naistööliste jõhkra ekspluateerimise kohta. Bolševike fraktsioon esitas arupärimise. Duumas pidas kõne bolševik. Naistööliste toore mõnitamise vastu suunatud protestistreikidest võttis osa ligi 120 000 inimest.

Nii oli bolševike partei illegaalne töö osavalt ühendatud «Pravda» tegevuse ja tööliste esindajate duumatööga.

4. Partei rahvahulkade revolutsioonilise võitluse eesotsas

Töölisliikumine arenes jõuliselt edasi. 1912. aastal streikis üle miljoni töölise. 1913. aastal võttis streikidest osa 1 272 000 töölist. Majandusliku ja poliitilise võitluse läbipõimumise tulemusena kujunes välja revolutsiooniline massistreik. Töölisklass alustas pealetungi kapitalistidele ja tsarismile.

Streikidel oli üldrahvalik tähtsus. Nad äratasid, õhutasid laiu rahvahulki võitlema. Aastail 1910—1914 oli ilmselt vähendatud andmete järgi üle 13 000 talurahva väljaastumise. Talupojad hävitasid mõisaid ja kulakutalusid, võtsid ära vilja, kariloomad ja inventari. Algasid rahulolematuse puhangud ka tsaari sõjaväes. 1912. aasta juulis toimus Turkestanis sapööride relvastatud ülestõus. 1913. aasta jaanuaris esines soldatite rahutusi Kiievis. Ülestõus oli valmimas Balti ja Musta mere laevastikus.

Venemaa oli jõudnud uue revolutsiooni valmimise ajajärku.

Elu kinnitas täiel määral Praha konverentsi joone õigsust. Partei töö toimus nüüd uutes tingimustes. Oli vaja teha kokkuvõtteid partei tegevuse uutest kogemustest ja kindlaks määrata järjekordsed revolutsiooni ettevalmistamise ülesanded. Need küsimused lahendati kahel nõupidamisel, mis Keskkomitee korraldas parteitöötajatega. Üks neist toimus Krakovis 1912. aasta detsembris, teine Poronini alevikus (Krakovi lähedal) 1913. aasta septembris. Nõupidamistest võtsid osa Riigiduumasse valitud bolševikud ning Peterburi, Moskva, Kesk-Venemaa tööstuspiirkonna, Ukraina, Uraali ja Kaukaasia parteiorganisatsiooni esindajad. Nõupidamised toimusid V. I. Lenini juhtimisel. Seal võeti vastu otsused tähtsamates parteitöö küsimustes. Nõupidamised rõhutasid, et illegaalset ja legaalset tööd ühendades peavad partei organisatsioonid arendama ja organiseerima igasuguseid rahvahulkade revolutsioonilisi väljaastumisi, eriti aga revolutsioonilisi massistreike ja tänavameeleavaldusi; nad peavad talupoegi kaasa tõmbama laialdastesse revolutsioonilistesse väljaastumistesse, hoolitsedes selle eest, et talupoegade väljaastumised oleksid võimalikult üksmeelsed ja toimuksid ühel ajal tööliste väljaastumistega.

Ainuõigeks organisatsioonilise ülesehitustöö tüübiks tunnistati illegaalne partei kui legaalsete ja poollegaalsete töölisühingute võr-

guga ümbritsetud illegaalsete rakukeste summa. Kõige aktiivsematest töölistest tuli kõigis vabrikutes ja tehastes luua partei komiteed. Kõigis legaalsetes töölisühingutes oli vaja luua parteigrupid, kes töötaksid rangelt parteilises vaimus.

Poronini nõupidamise kohta avaldatud teadaandes kirjutas Keskkomitee partei organisatsioonidele:

> «Tee on kätte näidatud. Partei on leidnud põhilised töö vormid praeguseks üleminekuajaks. Ustavus vanale revolutsioonilisele lipule on läbi proovitud ja tõestatud uues olukorras ning uutes töötingimustes. Kõige raskem aeg on möödas, seltsimehed. Saabuvad uued ajad. Lähenevad hiiglasuure tähtsusega sündmused, mis otsustavad meie kodumaa saatuse. Niisiis, tööle!» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 308).

Proletariaadi eduka võitluse tingimuseks oli proletariaadi ridade võitlusühtsus. Keskkomitee Krakovi nõupidamine kuulutas üheks partei põhiliseks ülesandeks võitluse t ö ö l i s l i i k u m i s e ü h t s u s e eest, andes loosungi «ühtsus altpoolt», mis tähendas, et ühtsuse peavad töölised ise ellu viima — illegaalse organisatsiooni ja revolutsioonilise taktika tunnustamise alusel.

Loosung «ühtsus altpoolt» vastas töölishulkade meeleoludele. 1905. aasta revolutsiooni kogemuste varal olid töölised arusaamisele jõudnud, et lõhe on kahjulik, ja uutesse revolutsioonilahingutesse astudes tõstsid töölised tungivalt üles ühtsuse küsimuse. Proletariaadi armee ühtsuse üleva põhimõtte suurt tähtsust ei mõistnud keegi paremini kui bolševikud. Täie selgusega rõhutas seda V. I. Lenin, öeldes: «Killustatud töölised ei ole mitte midagi. Ühinenud töölised on kõik» (Teosed, 19. kd., lk. 474). Proletariaadi ühtsuse aluseks on ühised klassihuvid ja -eesmärgid, klassidistsipliin, enamuse tahte tunnustamine. Marksistlikku töölisliikumise ühtsusest arusaamist selgitades kirjutas V. I. Lenin:

> «Töölisklassile on ühtsus vajalik. Ühtsuse saab ellu viia ainult ühtne organisatsioon, mille otsuseid kõik klassiteadlikud töölised kohusetruult täidavad. Küsimus läbi arutada, avaldada ja ära kuulata mitmesugused arvamused, teada saada organiseeritud marksistide e n a m u s e seisukoht, avaldada see seisukoht kirjalikus otsuses, seda otsust ausameelselt täita — just seda nimetatakse igal pool maailmas kõigi mõistlike inimeste hulgas ü h t s u s e k s. Ja niisugune ühtsus on töölisklassile lõpmata kallis, lõpmata tähtis» (sealsamas, lk. 474).

Töölisklassi ühtsus on kõigepealt ideeline ja poliitiline ühtsus. See ühtsus on võimatu ilma töölisorganisatsioonide ühtsuseta, eestkätt partei kui proletariaadi poliitilise organisatsiooni ühtsuseta. Seda ühtsust õõnestasid likvidaatorid ja trotskistid. Oma lõhestustööd maskeerisid nad aga valeliku «ühtsuse» loosungiga. Sellepärast oli vaja paljastada nende sulitembud selle õilsa loosungi suhtes, oli vaja nad kui ühtsuse rikkujad häbiposti naelutada.

Likvidaatorid astusid aina avalikumalt illegaalse partei vastu välja. Nad laimasid revolutsioonilist «põrandaalust» ja tegid agitat-

siooni «avaliku» partei loomise kasuks. Nad teotasid tööliste kangelaslikku streigivõitlust, nimetades seda «streigihasardiks». Likvidaatoritel olid oma ajalehed; mitmel pool, näiteks Peterburis, Moskvas ja Jekaterinoslavis, olid neil ka oma organisatsioonid, niinimetatud «initsiatiivgrupid». Tegelikult olid likvidaatorid politsei loal asutanud oma partei, mis oli küll alles välja kujunemata. Likvidaatoritel oli veel teatavat mõju legaalsetes organisatsioonides ja nad kahjustasid igati tööliste tegevusühtsust.

Duumas moodustasid bolševikud iseseisva fraktsiooni. Võitluses likvidaatorite vastu, võitluses töölisliikumise ühtsuse eest oli sellel oluline tähtsus. Töölisklass hindas muidugi oma parlamendiesinduse ühtsust ja sellepärast oli vaja rahvahulkadele selgitada, et see samm, mille bolševikud ette võtsid proletariaadi huvides, oli õige.

Esialgu moodustasid bolševikud ja menševikud duumas ühe ühise sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni. Selles fraktsioonis kujunes välja äärmiselt ebanormaalne olukord. Kuus bolševikku olid valitud tööstuskubermangudest, kus oli üle miljoni töölise, seitse menševikku-likvidaatorit aga kubermangudest, kus tööstus oli vähe arenenud ja kus oli kõigest 136 000 töölist. Kuid oma juhuslikku ühehäälelist ülekaalu ära kasutades rikkusid likvidaatorid duumasse valitud bolševike elementaarseid õigusi. Tulemuseks oli, et duumasse valitud likvidaatorid, kes esindasid tööliste tühist vähemust, ignoreerisid töölisklassi valdava enamuse tahet. Partei andis selle küsimuse tööliste otsustada. Ajalehtede veergudel, partei organisatsioonides, tööliste koosolekuil puhkes äge võitlus. Tulemuseks oli, et üle kahe kolmandiku teadlikest töölistest pooldas bolševike «kuuikut». Kui 1913. aasta sügisel oli moodustatud iseseisev bolševike fraktsioon, siis astus suurem osa töölistest ühendusse selle fraktsiooniga, mitte aga likvidaatorite «seitsmikuga». See oli bolševike suur võit.

Edukalt taotlesid bolševikud likvidaatorite «ametikohtadelt kõrvaldamist» legaalsetes organisatsioonides. Bolševikud võitsid enda poole ametiühingud. Peterburis juhtisid bolševikud peaaegu kõiki ametiühinguid. Likvidaatoritega läksid seal kaasa ainult kontoriametnike, joonestajate ja rohuteadlaste ametiühingud. Moskvas olid kõik ametiühingud kas bolševistlikud või siis hoidsid bolševike poole. Suure võidu saavutasid bolševikud Peterburi metallitööliste ametiühingus. Selle ametiühingu juhatuse valimisel hääletas 3000 metallitöölisest vaevalt 150 likvidaatorite poolt.

Olulise võidu saavutasid bolševikud ka kindlustuskampaanias, s. o. haigekassade valimistel. Haigekassad loodi tööliste riikliku kindlustuse seaduse alusel. Selle seaduse oli duuma tööliste survel vastu võtnud. Äge võitlus bolševike ja likvidaatorite vahel puhkes ülevenemaalise kindlustusasutuse ja Peterburi kindlustusasutuse valimistel. «Pravda» avaldas juhendi ja kandidaatide nimekirja. Rohkem kui 80 protsenti tööliste poolt valitud volinikest olid pravdistid.

Töölisklass koondus bolševike lipu alla. Põrandaaluse revolutsioonilise partei vastu suunatud väljaastumised ei leidnud tööliste

hulgas vastukaja, ja sellepärast võtsid bolševismi vaenlased ette uue manöövri. «Ühinemise» lipu all hakkas Trotski kokku klopsima mitmesuguste bolševismile vaenulike rühmade blokki. Oma õige näo varjamiseks seletasid trotskistid, et nad seisavad väljaspool fraktsioone, petsid sellega töölisi kõige häbitumal kombel ja raskendasid likvidaatorite paljastamist. Sellepärast olid nad kahjulikumad kui avalikud likvidaatorid.

1912. aasta augustis kutsus Trotski kokku konverentsi, kus moodustati bolševismivastane blokk. Bloki oportunistlikku iseloomu näitas selgesti konverentsil vastuvõetud platvorm, milles ei nõutud ei demokraatlikku vabariiki, ei mõisamaa talupoegade kasuks konfiskeerimist ega rahvuste enesemääramise õigust. Trotskistid tegid sellega katset luua Venemaal tsentristlik, tegelikult likvidaatorlik partei. Töölised seda ei toetanud. Poola sotsiaaldemokraadid ja plehhaanovlased teatasid, et nad sellest parteivastasest blokist osa ei võta. Kohe lahkusid blokist vperjodlased, nende järel läti sotsiaaldemokraadid, hiljem läksid laiali ka teised. Bolševike hoopide all lagunes Augustiblokk tegelikult juba aasta-poolteise pärast.

Likvidaatorlik Stolõpini «töölispartei» hingitses vaevaliselt, Trotski bolševismivastase bloki loomise üritused lõppesid aga täieliku pankrotiga. See oli seletatav eestkätt sellega, et V. I. Lenini juhtimisel pidasid bolševikud kogu aeg halastamatut võitlust oportunismi vastu, nad näitasid töölisklassile, kui suurt kahju toovad tema huvidele oportunistid, nad kasvatasid töölisklassis viha igasuguse oportunistliku alatuse vastu. Pikki aastaid kestev visa võitlus tsarismi politseilise omavoli ja kapitalismi ikke vastu karastas Venemaa proletariaati, arendas temas välja suurepärased revolutsioonilise võitleja omadused. Ja kui Venemaal oli valmimas revolutsiooniline kriis, siis astusid töölised uude revolutsiooni ning pöörasid põlastavalt selja likvidaatoritele ja nende trotskistlikele suuvoodritele, kes kutsusid revolutsioonilisest võitlusest loobuma. Neli viiendikku teadlikest töölistest, proletariaadi valdava enamuse, võitsid bolševikud enda poole. Bolševikud saavutasid töölisliikumise ühtsuse eestkätt sellepärast, et nad kaitsesid oportunistidest puhastatud partei ühtsust.

Revolutsiooni tõusu aastail kerkis teravalt päevakorrale töölisliikumise internatsionaalse ühtsuse küsimus. Kodanlus püüdis töölisklassi lõhestada ka rahvuslikul pinnal. Paljurahvuselisel Venemaal oli väga tähtsaks ülesandeks rõhuva rahvuse tööliste ja rõhutud rahvuste tööliste klassivõitluse ühtesulatamine. Revolutsioonijärgsete aastate iseloomulikuks jooneks oli mustasajalise šovinismi märatsemine ja kõigi rahvuste kodanluse hulgas suurenev natsionalism. Töölisliikumises tugevnesid natsionalistlikud tendentsid. Likvidaatorid ja trotskistid võtsid ette ägedaid kallaletunge partei rahvusprogrammile. Kõik see ohustas töölisliikumise järjekindlat klassi-iseloomu ja võitlusühtsust.

Muidugi mõista etendas rahvusküsimus partei töös silmapaistvat osa. Spetsiaalsed otsused selles küsimuses võeti vastu Keskkomitee

Krakovi ja Poronini nõupidamisel. Oma artiklites «Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta» ja «Rahvuste enesemääramise õigusest» põhjendas V. I. Lenin ja arendas edasi rahvusküsimuse marksistlikku programmi ja partei rahvuspoliitikat. Silmapaistev tähtsus marksistlikus kirjanduses oli J. V. Stalini teosel «Marksism ja rahvusküsimus».

V. I. Lenin õpetas, et kodanlik natsionalism ja proletaarne internatsionalism on kaks leppimatult vaenulikku maailmavaadet. Natsionalist seab esikohale kitsalt rahvuslikud huvid, internatsionalist aga — tööliste rahvusvahelise klassisolidaarsuse.

Rahvusküsimus, kirjutas V. I. Lenin, on revolutsiooniküsimuse kui üldise küsimuse osa. Kuivõrd rahvustevaheline rahu kapitalismi tingimustes võimalik on, niivõrd on see saavutatav ainult lõpuni järjekindla demokraatliku vabariikliku korraga riigis. Venemaa täielikuks demokratiseerimiseks on vajalik kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võit. Revolutsiooni silmas pidades kaitsevad bolševikud järgmisi programmilisi nõudmisi: rahvuste enesemääramise õigus, s. o. lahkulöömise ja iseseisva riigi moodustamise õigus; piirkondlik autonoomia nende rahvuste jaoks, kes ühel või teisel põhjusel ei taha antud riigist lahku lüüa; kõigi rahvuste ja keelte täielik üheõiguslus, niisuguse põhilise sätte võtmine konstitutsiooni, mis kuulutab kehtetuks igasugused ühe rahvuse eesõigused ja igasugused vähemusrahvuse õiguste rikkumised.

Niisugune rahvusprogramm aitab töölisklassil edukalt võidelda sotsialismi eest. Kapitalismi vastu võitleva proletariaadi huvid nõuavad kõigist rahvustest tööliste tihedat ühtsust, nende liitumist ühtseteks proletariaadi organisatsioonideks. Väiksemagi rahvusliku umbusalduse kaotamiseks peab töölisklass taotlema rahvuste täielikku üheõiguslikkust, sest ainult rahvuste üheõiguslikkuse alusel kujuneb välja proletariaadi klassivõitluse seltsimehelik ühtsus. Bolševike programmiline rahvuste enesemääramise õiguse loosung on võimsaks tööliste internatsionaalse kasvatamise ja rõhutud rahvuste töörahva hulkade proletariaadi ümber koondamise vahendiks. Partei rahvusprogrammi põhituumaks on, kirjutas V. I. Lenin: «Rahvuste täielik üheõiguslus; rahvuste enesemääramise õigus; kõigi rahvuste tööliste liitumine — seda rahvusprogrammi õpetab töölistele marksism, õpetavad kogu maailma ja Venemaa kogemused» (Teosed, 20. kd., lk. 417).

Rahvusküsimuse teooria, mille bolševikud olid läbi töötanud, andis natsionalismile võimsa hoobi.

Leninlikul rahvusprogrammil oli rahvusvaheline tähtsus. See oli suunatud II Internatsionaali parteide kahjuliku teooria ja praktika vastu. Rõhutud rahvastesse suhtusid II Internatsionaali parteid halvustavalt. Järjest avalikumalt toetasid nad imperialistlike suurriikide kiskjalikku koloniaalpoliitikat.

Bolševikud pidasid halastamatut võitlust väiksemategi rahvusliku rõhumise nähtuste vastu, igasuguse natsionalismi vastu. Selles

võitluses saavutasid bolševikud kõigi Venemaa rahvuste tööliste ühtsuse, koondasid nad vene tööliste kui töölisliikumise põhilise tuumiku ja juhtiva jõu ümber. Partei koondas endasse kõigi rahvuste paremad pojad. Mitmesugustes Venemaa piirkondades tegid bolševike organisatsioonid revolutsioonilist tööd mitmest rahvusest töörahva hulkades. Proletaarse internatsionalismi musternäiteks oli Taga-Kaukaasia parteiorganisatsioon. Ta ühendas mitme rahvuse töölisi — venelasi, grusiinlasi, armeenlasi, aserbaidžaanlasi.

Silmapaistvat edu saavutasid bolševikud rahvuslikes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides. Poola marksistid võtsid osa Poronini nõupidamisest ja toetasid bolševikke. Läti sotsiaaldemokraatide kongress mõistis likvidaatorid hukka. Eesti ja leedu marksistid andsid välja pravdistliku suunaga legaalseid ajalehti.

Koos töölisliikumise tõusuga kasvas ja tugevnes ka töölisklassi partei, bolševike partei. Pärast reaktsiooni ränki aastaid lõid bolševikud uuesti arvurikka liikmeskonnaga partei, kusjuures seda tuli teha rasketes illegaalse töö tingimustes. Parteil oli tugev juhtkond Keskkomitee ning Keskkomitee Venemaa- ja Välismaabüroo näol, tal oli suur päevaleht ja parlamendifraktsioon, mitu piirkonna- ja linnakomiteed, partei rakukesed paljudes vabrikutes ja tehastes, parteigrupid töölisklassi legaalsetes organisatsioonides. Keskkomitee pidas sidet peaaegu 100 organisatsiooni ja rühmaga — Vladivostokist Varssavini, Vologdast Taškendini. Kõigile tähtsamatele sündmustele, mis Venemaa elus aset leidsid, reageerisid Keskkomitee ja partei kohalikud organisatsioonid lendlehtede väljaandmisega. Ühtlasi suutis partei lakkamatute tagakiusamiste rahe all «Pravda» kõrval välja anda ka legaalseid ajakirju «Prosveštšenije», «Voprossõ Strahhovanija» ja «Rabotnitsa» ning juhtida bolševismi vaimus mitut ametiühingute häälekandjat.

Bolševike partei juhtis kõiki proletariaadi võitluse vorme. Partei organiseeris võitlust tööliste «osaliste nõudmiste» eest, ühendades proletariaadi majanduslikud vajadused ja poliitilised huvid üheks lahutamatuks tervikuks. Partei õpetas töölisi reageerima igale suurele tsarismi omavoli aktile ja kuriteole.

Erilist osa proletariaadi revolutsioonilise klassikasvatuse alal etendasid 1. mai tähistamine, 1905. aasta 9. jaanuari ja Leena veresauna aastapäevad. Neid silmapaistvaid revolutsioonilise võitluse tähtpäevi märkides arendas partei rahvahulkades juba aegsasti laialdast tegevust, kutsus töölisi üles meil päevil streike ja demonstratsioone korraldama. Tsaaripolitsei massilised repressioonid ei suutnud takistada töölishulkade koondumist bolševike üleskutsete ümber. 9. jaanuaril 1913 streikis ligikaudu 200 000 töölist, 9. jaanuaril 1914 aga veerand miljonit töölist; maistreikidest võttis 1913. aastal osa 420 000 töölist, 1914. aastal aga üle poole miljoni töölise.

Igal pool, nii massistreikide ja tänavademonstratsioonide käigus kui ka miitinguil tehaseväravate juures kõnelesid bolševikud, et väljakujunenud olukorrast võib päästa ainult revolutsioon, ja seadsid üles rahva salajasi ootusi väljendavad loosungid: demokraatlik

vabariik, kaheksatunniline tööpäev ja mõisnike maa konfiskeerimine talupoegade kasuks. Teated tööliste revolutsioonilistest streikidest ja revolutsioonilistest nõudmistest ulatusid ka talutaredesse ja kasarmutesse soldatite kõrvu. Tööliste revolutsiooniline võitlus oli eeskujuks mõisaorjusest meeleheitele viidud talupoegadele ja oma õigusetust seisundist vihale aetud soldatitele. Töölisklass oli heisanud revolutsiooni lipu, ta astus välja kui hegemoon, ta valgustas ning organiseeris rahvahulki revolutsiooniks.

Töölisliikumise lained tõusid aina kõrgemale. 1914. aasta esimesel poolel streikis ligikaudu poolteist miljonit töölist. Vahetpidamata järgnes üks streik teisele. 9. jaanuari streikidele järgnenud streigid kutsus esile asjaolu, et mõnes Peterburi ettevõttes esines massiliselt naistööliste mürgitumise juhtumeid. Pärast 1. mai streike algas Bakuu tööliste üldstreik. Bakuu tööliste mehise võitluse toetamiseks astusid välja Peterburi, Moskva ja teiste linnade töölised. 3. juulil tulistas politsei miitingule kogunenud Putilovi tehase töölisi. See veresaun kutsus kogu Venemaal esile pahameeletormi. Peterburi komitee üleskutsel alustasid pealinna proletaarlased streiki: 4. juulil streikis 90 000, 7. juulil 130 000 ja 11. juulil 200 000 töölist. Algasid demonstratsioonid. Töölised protesteerisid tsaarivõimude tegevuse ja läheneva sõja vastu. Streikima hakkasid ka Moskva töölised. Peterburis, Bakuus, Lodzis ehitati barrikaade.

Venemaal oli tekkinud revolutsiooniline kriis. Mõisnikud heitsid kodanlusele ette, et see ei oska revolutsioonitulekahju kustutada, kodanlus omakorda heitis sedasama ette mõisnikele. Mustasajalises ajalehes ilmus pogrommiartikkel paljuütleva pealkirjaga «Badajev võllasse». Selles artiklis kutsuti töölisliikumise tegelaste füüsilisele hävitamisele. Tsaarivalitsus võttis tarvitusele «erakorralised» abinõud. Peterburi tuletas meelde sõjaleeri. 8. juulil suleti «Pravda». Algas massiline bolševike areteerimine.

Revolutsiooni tõusu katkestas alanud maailmasõda.

LÜHIKOKKUVÕTE

Revolutsiooni uue tõusu aastail (1910—1914) oli bolševike partei Venemaa elus määratu suureks poliitiliseks jõuks.

Bolševike leppimatu võitlus menševike vastu, mis toimus kõigis töölisliikumise põhiküsimustes, lõppes Praha konverentsil sellega, et menševikud kui tööliste ürituse reetjad kihutati parteist välja. Partei täielikul lahkulöömisel oportunistidest oli väga suur tähtsus nii isevalitsuse ja Vene kapitalismi kukutamise kui ka rahvusvahelise töölisliikumise saatuse seisukohalt. Praha konverents määras kindlaks partei poliitilise joone ja taktika vastavalt revolutsiooni tõusuga tekkinud tingimustele.

Bolševikud lõid puruks iga liiki oportunistid — likvidaatorid, trotskistid, rahvuskallaklased, ja osavalt ühendades illegaalset tööd legaalse tööga võitsid töölisklassi enamuse enda poole, seadsid

jalule töölisliikumise ühtsuse. See oli partei ajaloolise tähtsusega võit. Selle võidu tagasid töölisliikumise puhastamine kodanluse mõjudest, mis saavutati energilise võitluse tulemusena, ja õige poliitika — kõigi proletariaadi revolutsiooniliste jõudude partei ümber koondamine.

Bolševike ajaleht «Pravda» laiendas ja kõvendas sidemeid partei ja töölisklassi vahel. «Pravda» kasvatas üles terve põlvkonna eesrindlikke töölisi-pravdiste, kes hiljem, Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis ja sotsialismi ehitamisel, silmapaistvat osa etendasid. Meisterlikult kasutas bolševike partei revolutsiooni tõusu aastail legaalset ajakirjandust ja parlamendi kõnetooli, kasvatades nende abil rahvahulki revolutsiooni vaimus.

Revolutsiooni tõusu aastail pööras partei oma teoreetilises ja praktilises töös suurt tähelepanu rahvusküsimusele. Vastukaaluks töölisliikumises suurenevale natsionalismi propagandale oli bolševike partei proletaarse internatsionalismi eeskujuks. Bolševike partei rajas oma organisatsioonid proletaarse internatsionalismi põhimõttele ja pidas väsimatut võitlust natsionalismi vastu. Venemaa rahvuspiirkondade bolševike organisatsioonid võitlesid natsionalistlike parteide ja voolude vastu ning kasvatasid rahvahulki proletaarse internatsionalismi vaimus. Leninlik rahvusprogramm ja partei rahvuspoliitika näitasid rõhutud rahvustele veenvalt, et ainult bolševikud on nende huvide ja õiguste tõelised kaitsjad.

Bolševike partei õppis rakendama ja kasutas osavalt kõiki töölisliikumise organiseerimise ja võitluse vorme. Partei juhtis proletariaadi lahinguid Venemaal valmiva revolutsioonilise kriisi oludes. Töölisklass bolševikega eesotsas juhtis revolutsioonilist võitlust kogu rahva vabaduse eest.

Kogu oma revolutsioonilise, tõeliselt internatsionalistliku tegevusega oli bolševike partei ette valmistatud nendeks suurteks katsumusteks, mida endaga kaasa tõi imperialistlik maailmasõda.

BOLŠEVIKE PARTEI IMPERIALISTLIKU MAAILMASÕJA AASTAIL. TEINE VENE REVOLUTSIOON

(1914 — veebruar 1917)

1. Esimese maailmasõja puhkemine ja sõja põhjused. II Internatsionaali kokkuvarisemine

Imperialistlik maailmasõda algas 19. juulil (1. augustil) 1914. Sõja kutsus esile imperialismi arenemise käik.

Imperialismi kui kapitalismi kõrgeimat ja viimast staadiumi iseloomustab monopolide võim, s. o. sündikaatide, trustide, kapitalistide-miljonäride liitude võim. Käputäie monopolistide kätte koondusid kolossaalsed kapitalid. Kapital ei rahuldunud siseturu ekspluateerimisega, vaid tungis asumaadesse, majanduslikult nõrgalt arenenud maadesse. XX sajandi alguseks oli kogu maakera käputäie kapitalistlike suurriikide vahel ära jaotatud.

Kuid kapitalismi puhul ei ole ega saagi olla ühtlast arenemist. Üksikud ettevõtted või tööstusharud ja terved maad kas arenevad kiiresti ja jõuavad mahajääjaist ette või loovutavad oma koha neile, kes kiiremini edasi jõuavad. Imperialismi ajal, mida iseloomustab hiiglaslike monopolide võim, muutub nii majandusliku kui ka poliitilise elu arenemine ebaühtlasemaks kui kunagi varem. Arenemisprotsessil on senisest hüppelisem iseloom. Ebaühtlane arenemine rikub aeg-ajalt riikide vahel tasakaalu. Muutuvad majanduslike ja sõjaliste jõudude vahekorrad. Ettejõudnud maa nõuab endale rohkem turgusid, rohkem asumaid, sest tootmisvahendite eraomandusele rajatud ühiskonnas toimub igasugune jaotamine vastavalt jõuvahekordadele, vastavalt kapitalile. Sellest ajast peale, kui kogu maailm on juba suurriikide vahel ära jaotatud, saab uus maailma ümberjaotamine toimuda ainult ühe või teise riigi arvel, s. o. sõja abil.

V. I. Lenin õpetas, et kapitalistide võimsate monopolistlike liitude tekkimine ja nende liitude võitlus territoriaalselt juba jaotatud maailma majandusliku ümberjaotamise pärast kutsuvad imperialismi ajastul paratamatult esile sõdasid.

Kõik imperialistid valmistusid juba ammugi sõjaks, mille eesmärgiks oli maailma ümberjaotamine. Eriti sõjakad olid aga saksa militaristid, kes arvasid, et neile on asumaade jaotamisel liiga tehtud. Möödunud sajandi lõpul jõudis Saksamaa tööstus Inglismaast ette ja hakkas oma konkurenti tema vanadelt turgudelt välja tõr-

juma. Saksamaa taotles maailma põhjalikku ümberjaotamist enda kasuks. Inglise ja saksa imperialistide vastuolu oligi sõja peamiseks põhjuseks. Olulist osa sõja vallapäästmisel etendasid ka need vastuolud, mis olid olemas teiste kapitalistlike riikide vahel — Saksamaa ja Prantsusmaa vahel, Venemaa ja Saksamaa vahel jne. Juba aastail 1879—1882 sõlmis Saksamaa liidu Austria-Ungari ja Itaaliaga. See liit oli sihitud Venemaa ja Prantsusmaa vastu. Vastukaaluks astusid omavahel liitu ka Venemaa ja Prantsusmaa. Inglise imperialistid kartsid, et Saksamaa võib saada maailma valitsejaks, ja sõlmisid sellepärast Prantsusmaaga kokkuleppe (prantsuse keeles *entente**), et ühiselt võidelda Saksamaa vastu. Inglismaa ja Prantsusmaa liitu hakati nimetama Entente'iks. 1907. aastal sõlmisid Inglismaa ja Venemaa kokkuleppe, mille järgi Venemaa ühines Entente'iga. Nii jõudis Euroopas lõpule kahe vaenuliku leeri väljakujunemise protsess.

Majanduslikult sõltus Venemaa kõige rohkem prantsuse ja inglise kapitalist ning sellepärast võttis ta sõjast osa Entente'i liikmena. Kuid imperialistlikust sõjast osavõtuks olid Tsaari-Venemaal ka omad põhjused. Saksa kaupade konkurents Venemaa turul ei olnud vene kapitalistidele mitte sugugi meeltmööda. Venemaa valitsevad klassid vajasid uusi turge, kust oleksid kõrvaldatud kõik nende konkurendid. Vene imperialistid tahtsid vallutada Konstantinoopolit ja Musta merd Vahemerega ühendavaid väinu, nad tahtsid endale saada kogu Armeeniat, s. t. tahtsid vallutada ka seda osa Armeeniast, mis oli Türgi võimu all. Kuid ka saksa imperialistid ihkasid Lähis-Ida oma käpa alla saada. Saksamaa hakkas laiendama oma mõju Türgimaal ja Iraanis ning sai endale kontsessiooni Berliin—Bagdadi raudtee ehitamiseks. Venemaa ja Saksamaa vastuolud Lähis-Idas läksid XX sajandil järsult teravamaks.

Oluliseks sõja põhjuseks oli ka asjaolu, et sõja abil püüdsid imperialistid tõkestada viimasel aastakümnel kõigis maades hoogu võtnud võimsat revolutsioonilist liikumist. 1905.—1907. aasta Vene revolutsioon oli aktiviseerinud Euroopa ja Ameerika tööllisklassi võitlust ning õhutanud Idamaade rahvuslikku vabadusliikumist. Suurriikide valitsused kartsid lähenevat revolutsiooni. Eestkätt kartis seda tsaarivalitsus. Nad arvasid, et sõda aitab rahvahulkade tähelepanu revolutsiooniliselt võitluselt kõrvale kiskuda. Ühe maa tööliste teise maa tööliste vastu ülesässitamisega lootsid imperialistid rahvusvahelise proletariaadi ühtsust lõhkuda, proletariaadi šovinismimürgiga uimastada ja lasta suure osa eesrindlikest töölistest maha nottida. Nii lootsid nad rahvahulkade revolutsioonilise liikumise maha suruda või seda vähemalt pidurdada.

Sõda omandas maailmasõja iseloomu. Järk-järgult kisti sõtta kaasa 28 riiki kokku üle poolteise miljardi elanikuga. Sõjaväkke mobiliseeriti ligi 74 miljonit meest.

---

* Entente — loe: antant.

Igal maal kutsusid kodanlikud parteid rahvast üles sõda toetama. Saksamaal kirjutati, et Vene tsarism ähvardab hävitada saksa rahva demokraatlikud saavutused. Prantsusmaal väideti, et preisi militarism tallab jalge alla prantsuse demokraatia. Venemaal kinnitati, et sakslased tungisid esimestena Venemaale kallale ja et nad tahavad Venemaad orjastada. Ühe sõnaga, kodanlikud parteid püüdsid rahvast uskuma panna, et sõda peetakse maa ja rahva päästmiseks, ja kutsusid üles kodanlikku isamaad kaitsma. Rahvast lohutati muinasjuttudega, kinnitustega, et see sõda jääb viimseks sõjaks. Kodanlust toetasid väikekodanlikud parteid, kes omakorda püüdsid sõda õigustada.

Kodanlike parteide eeskujul talitasid peaaegu kõik II Internatsionaali parteid. Nad pidasid endid proletariaadi esindajaiks, ignoreerisid aga tööliste klassihuvisid ja asusid sõda toetama. Saksa sotsialistid olid olnud pikemat aega II Internatsionaali eesrindlik partei, parlamendis aga hääletasid nad valitsusele sõjakrediitide andmise poolt. Prantsuse sotsialistliku partei esindajad, samuti ka Inglismaa ja Belgia sotsialistid läksid sõja toetamises veelgi kaugemale. Peale sõjakrediitide poolt hääletamise astusid nad ka reaktsioonilisse kodanlikku valitsusse, et viimasele sõjas oma kaasabi osutada.

Vene menševike fraktsioon Riigiduumas kaldus esialgu selle poole, et hääletada sõjakrediitide vastu — niivõrd tugevad olid vene proletariaadi sõjavastased meeleolud. Kuid see menševike samm oli ainult manööver. Nad kartsid, et vastasel korral kaotavad nad töölisklassis viimasegi mõjunatukese. Pärastpoole toetasid menševikud kodanlikku isamaa kaitsmise loosungit. Esseeride parteis toimus sõjaküsimuses lõhenemine. Suurem osa esseeride parteist toetas tsarismi. Pahem tiib astus esialgu välja sõja vastu ja võttis koguni osa sotsialistide rahvusvahelistest sõjavastastest konverentsidest, kuid ei tahtnud mingi hinna eest esseeridest-kaitsesõjalastest täiesti lahku lüüa.

II Internatsionaal lagunes: Entente'i maade sotsialistid (sealhulgas ka vene menševikud ja esseerid) oma konverentsil 1915. aastal Londonis ja saksa bloki sotsialistid Viini konverentsil kiitsid heaks oma kodanliku isamaa kaitsmise.

See oli töölisklassi huvide otsene reetmine, sotsialismi otsene reetmine, seda enam, et varem olid sotsiaaldemokraatia liidrid korduvalt vastu võtnud sõjavastaseid resolutsioone, kusjuures nad olid nii oma maa töölistele kui ka rahvusvahelisele töölisliikumisele tõotanud imperialistliku sõja vastu võidelda. Veel enam: Stuttgardi kongressil (1907) ja Baaseli kongressil (1912) oli II Internatsionaal kõigi sotsialistlike parteide nimel töölisi pidulikult üles kutsunud sõja vallapäästmise vastu või juba puhkenud sõja lõpetamise eest võitlemise kõrval võitlema ka selle eest, et kriisi, mille sõda tekitab, ära kasutada kodanluse kukutamise kiirendamiseks. II Internatsionaali parteid, kes reetsid proletariaadi ja hakkasid toetama oma kodanlust, kandsid poliitilist vastutust selle eest, et imperialistidel

läks korda inimkonda sellesse äärmiselt hävitavasse ja pikaajalisse verisesse sõtta kiskuda.

Millega siis seletada, et sotsialistlikud parteid, kes olid vastu võtnud Baaseli manifesti, ütlesid ennast sellest tegelikult lahti ja reetsid sotsialismi?

Asumaade riisumine andis imperialistidele võimaluse jagada osa oma kasumitest teistele rahvakihtidele. Mitme aastakümne vältel oli kapitalistlikes maades välja kujunenud töölisaristokraatia, legaalsete ametiühingute bürokraatia, sotsiaaldemokraatlikud parlamenditegelased ja neid teenindav aparaat. Selle tagajärjel oli II Internatsionaalis välja kujunenud terve väikekodanlike oportunistide vool. Oportunistide kaudu mõjutas kodanlus tööliisklassi. Sellepärast ütleski V. I. Lenin, et oportunistid on töölisliikumises kodanluse agentideks. Oportunistid taotlesid klasside koostööd ja hülgasid klassivõitluse. Nad ütlesid endid lahti revolutsioonilistest võitlusvahenditest ja abistasid oma maa kodanlust, oma maa valitsust. II Internatsionaali rahvusvahelistel kongressidel astusid bolševikud energiliselt oportunistide vastu välja ja koondasid selles võitluses enda ümber pahempoolseid elemente. V. I. Lenin hoiatas korduvalt, et oportunismi vastu võitlemist tunnistavad sotsiaaldemokraatia liidrid ainult sõnades, et tegelikult lähevad nad üle kodanluse leeri.

Suurema osa sotsialistlikke parteisid olid oportunistid oma mõju alla saanud. Nüüd sõja ajal muutus nende salajane blokk kodanlusega avalikuks liiduks. Parlamentides sõjakrediitide poolt hääletamine ja mõne maa sotsialistide astumine kodanlikesse valitsustesse oli sotsiaaldemokraatide avalik klassikoostöö imperialistliku kodanlusega. Tegelikult oli see kodurahu poliitika, oma imperialistlike valitsuste röövsõja toetamine. Venemaal ajasid seda poliitikat menševikud (Plehhanov, Potressov, Tšheidze jt.) ja esseerid. Oportunism muutus šovinismiks, internatsionalismi printsiipide otseseks reetmiseks, kodanluse avalikuks toetamiseks. Kodanluse tahte tööriistadena kutsusid sotsiaalšovinistid töölisi üles kodanlikku isamaad kaitsma, ässitasid oma maa töölisi teiste maade tööliste vastu, kutsusid töörahva hulki vastastikku üksteist hävitama.

II Internatsionaali parteide parempoolne tiib asus avalikult kodanluse kaitsmise positsioonidel. Peale selle esines oportunism kõigis neis parteides veel teisel kujul — tsentristliku vooluna, mis tuli ilmsiks juba enne sõda. Avalike oportunistide parteisse jätmist pooldades säilitasid tsentristid nende kaudu liidu kodanlusega. Tsentristlikku voolu esindasid Kautsky, Trotski ja Martov. Tsentrismi pidas V. I. Lenin oportunismi kõige kahjulikumaks ja ohtlikumaks liigiks, sest tsentristid olid varjatud oportunistid. Nad on «töölisliikumisele sada korda kahjulikumad ja ohtlikumad» kui avalikud oportunistid, sest oma reetlikkust tööliste suhtes, oma liitu kodanlusega varjasid tsentristid pahempoolsete sõnakõlksude abil. Trotskistid andsid loosungi «ei võitu ega lüüasaamist», mis tähendas, et kõik jääb vanaviisi, järelikult jääb püsima ka tsarism. See oli ilm-

selt šovinistlik loosung, sest tegelikult tähendas see tsaarivalitsuse kaitsmist, tsarismi kaitsmist.

«Kes pooldab loosungit «ei võitu ega lüüasaamist»,» kirjutas V. I. Lenin, «see on kas teadlik või ebateadlik šovinist, see on paremal juhul lepitaja väikekodanlane, igal juhul aga proletaarse poliitika v a e n l a n e, praeguste valitsuste, praeguste valitsevate klasside pooldaja» (Teosed, 21. kd., lk. 248).

II Internatsionaalis oli k õ i g e s t ü k s a i n u s p a r t e i, kes sõja ja rahu küsimustes järjekindlalt revolutsioonilise marksistliku platvormi välja töötas ning kangelaslikult selle elluviimise eest võitles, — see oli b o l š e v i k e p a r t e i. Sõja vastu astus välja Bulgaaria sotsiaaldemokraatlik töölispartei («tesnjakid») eesotsas D. Blagojevi, G. Dimitrovi ja V. Kolaroviga. Bulgaaria sotsiaaldemokraatlik töölispartei tegi sõjaväes ja tagalas aktiivset propagandat ning õhutas rahvahulkades viha sõja vastu. Samuti astus sõja vastu välja ka Serbia sotsiaaldemokraatlik partei. Sõja algul asus internatsionalistlikel positsioonidel Itaalia sotsialistlik partei. Kuid ta ei jäänud neile positsioonidele püsima, vaid läks teiste sotsiaaldemokraatlike parteide eeskujul üle kaitsesõjaluse seisukohtadele. Saksamaal astusid imperialistliku sõja vastu välja K. Liebknecht, R. Luxemburg, K. Zetkin ja F. Mehring. Kuid nemadki ei toetanud Lenini loosungit, bolševike loosungit: oma maa valitsuse lüüasaamise ja imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise loosungit.

Sõja poolt ja sellega imperialismi poolt või sõja vastu ja sellega revolutsiooni poolt — niisugune oli veelahe, mis tol ajal parteisid üksteisest eraldas. Valdav enamik II Internatsionaali parteidest oli põhiliselt sõja poolt, oma maa kodanluse, oma maa valitsuse toetamise poolt, teiste rahvaste üle võidu saavutamise poolt.

V. I. Lenin ja teised bolševikud läksid «vastu voolu». Bolševike partei eesotsas V. I. Leniniga kutsus võitlema sõja vastu, kutsus võitlema selle eest, et muuta imperialistlik sõda kodusõjaks, oma maa valitsuse, oma maa kodanluse ja mõisnike vastu suunatud sõjaks. Sõda ülistavate imperialismi käsilaste üldisest koorist eraldus selgesti sotsialismi eest võitlejate, rahva huvide eest võitlejate mehine hääl. Oportunismi meres, mis näiliselt kauaks ajaks oli kogu rahvusvahelise töölisliikumise üle ujutanud, tõstsid V. I. Lenin ja bolševike partei kõrgele marksismi lipu, internatsionalismi lipu, ning näitasid, kuidas tuleb rahvusvahelisele proletaarsele solidaarsusele ustavaks jääda.

2. Partei revolutsiooniline töö rahvahulkades imperialistliku sõja ajal

V. I. Lenin viibis sõja alguses Austria-Ungaris Poroninі alevikus, kus sandarmid tema areteerisid. Pärast vanglast vabanemist sai ta loa sõita Šveitsi, Berni. 1914. aasta augusti lõpul tutvustas V. I. Lenin bolševike kohalikku gruppi oma teesidega sõjaküsimuses.

Riigiduuma liikme F. N. Samoilovi kaudu saadeti V. I. Lenini teesid Venemaale, kus neid arutati partei suuremates organisatsioonides — Petrogradis, Moskvas, Harkovis, Kiievis ja mujal. Kõik organisatsioonid ühinesid teesidega, tehes neis mõningaid parandusi. 1914. aasta oktoobris avaldati partei keskhäälekandjas ajalehes «Sotsiaaldemokraat» bolševike partei Keskkomitee manifest «Sõda ja Venemaa sotsiaaldemokraatia».

Sõja iseloomu hindasid mitmesugused parteid erinevalt. Suurem osa parteisid määras sõja iseloomu kindlaks selle järgi, kes esimesena sõda alustas, ja jagas sõjad sellele vastavalt kallaletungi- ja kaitsesõdadeks. Teised püüdsid sõja iseloomu kindlaks määrata selle järgi, kelle territooriumil sõda peetakse. Kodanlikud patsifistid kutsusid võitlema igasuguse sõja vastu, sest nende arvates tähendab igasugune sõda ainult vägivalda, röövimist ja võõra territooriumi vallutamist. Nad unistasid igavesest rahust ja arvasid, et selleks ei ole vaja kapitalismi kukutada.

Bolševike partei pidas vajalikuks uurida iga üksiku sõja konkreetseid ajaloolisi põhjusi ja iseloomu. Bolševikud ei pidanud õigeks sõdade jaotamist kallaletungi- ja kaitsesõdadeks. Kaitsmist ja pealetungi tuleb ette igas sõjas. Agressorid on teinekord sunnitud kaitselahinguid pidama. Täpselt samuti kasutatakse ka vabadussõjas laialt pealetungi. Mingit tähtsust ei ole sõja iseloomu kindlaksmääramisel ka asjaolul, kes esimesena sõda alustas või kes kellele kallale tungis. Esimest maailmasõda valmistasid ette kõigi maade imperialistid, sõda alustas aga Saksamaa, kes tegi seda enda jaoks kõige soodsamal momendil.

Kõik oleneb sellest, m i l l i n e k l a s s sõda peab, m i l l i s t p o l i i t i k a t sõda jätkab ja millist p o l i i t i l i s t e e s m ä r k i valitsev klass antud sõjas taotleb. Sellelt seisukohalt jaotavad revolutsioonilised marksistid kõik sõjad õiglasteks ja ebaõiglasteks sõdadeks. Õiglasteks sõdadeks tunnistavad marksistid rõhutud klassi sõja rõhuva klassi vastu, orjade sõja orjapidajate vastu, feodaalalupoegade sõja mõisnike vastu, palgatööliste sõja kodanluse vastu, rahvusliku vabadussõja, rahvaste sõjad rahvusliku orjastamise ohu vastu, võiduka proletariaadi sõja, kui viimane on sunnitud seda pidama sotsialismi kaitseks — temale kallale tunginud imperialistlike riikide vastu.

Nagu kõik sõjad nii ka imperialistlik maailmasõda jätkas sedasama valitsevate klasside poliitikat, mida viimased olid ajanud ka enne sõda. Imperialistide sisepoliitika eesmärgiks oli oma positsioonide kindlustamine ja töörahva ekspluateerimise suurendamine. Selle poliitika jätkuks rahvusvahelisel areenil oli võitlus maailmavalitsemise pärast, kõige tugevamate riikide võitlus maailma ümberjaotamise pärast, nende püüd vallutada uusi turgusid ja asumaid, suurendada sõltuvate maade riisumist. Sellepärast oli maailmasõda mõlemalt poolt imperialistlik sõda.

Sõja imperialistlik iseloom määraski bolševike partei suhtumise sõjasse. Bolševike partei jäi ustavaks tööliskassi huvidele ja sotsia-

lismi ideedele, ta ei piirdunud sellega, et ta kutsus võitlema sõja vastu, kutsus sõda viivitamatult lõpetama, vaid kutsus ka üles kõiki sõja tõttu tekkinud raskusi ära kasutama tsarismi kukutamiseks. Menševikud ja teised sotsiaalšovinistid seadsid üles kodurahu ja klassikoostöö loosungi. Bolševike partei põhiloosungiks seevastu oli imperialistliku sõja muutmine kodusõjaks, valitsevate klasside vastu suunatud revolutsiooniks. Selle eesmärgi saavutamiseks soovitas partei järgmisi konkreetseid abinõusid: 1) hääletada ilmtingimata sõjakrediitide vastu, sotsialistlike parteide esindajail ilmtingimata lahkuda kodanlikest valitsustest; 2) täielikult keelduda kodanlusega kokkuleppimisest, «kodurahust»; 3) luua illegaalsed organisatsioonid neis riikides, kus niisuguseid organisatsioone ei ole ja kus legaalsetes organisatsioonides töötamine on raskendatud; 4) toetada soldatite vennastumist rindel; 5) toetada igasuguseid proletariaadi massilisi revolutsioonilisi väljaastumisi.

Tsarismi lüüasaamised rindel oleksid kergendanud rahvahulkade revolutsioonilist võitlust. Sellepärast esitas bolševike partei vastupidiselt menševike ja esseeride loosungile, kodanluse ja mõisnike isamaa kaitsmise loosungile, tsaarivalitsuse sõjalise lüüasaamise loosungi. Lüüasaamise loosung ei tähendanud hoopiski mitte seda, et partei oleks kutsunud rahvast diversioone läbi viima, ladusid õhku laskma või muid sellesarnaseid aktsioone toime panema. See loosung tähendas, et proletariaadi partei ei pea mitte mingil juhul toetama neid valitsuse samme, mis viimase positsiooni kindlustaksid. Poliitika, mis seadis eesmärgiks oma maa valitsuse lüüasaamise imperialistlikus sõjas, oli revolutsioonilise võitluse jätkamine. Sõjalised lüüasaamised nõrgendasid tsarismi ja soodustasid sellega revolutsioonilist võitlust, hõlbustasid tsarismi kukutamist ja revolutsiooni võitu. Bolševike taktika vastased väitsid, et tsarismi lüüasaamise poliitika pooldajad taotlevad Saksamaa võitu. Selle oma valejärelduse püüdsid nad V. I. Lenini arvele kirjutada. Kuid nad vaikisid sealjuures sellest, et oma maa valitsuse sõjalise lüüasaamise loosungit ei esitanud V. I. Lenin ainult Venemaa jaoks, vaid kõigi sõdivate riikide suhtes. Selles avaldus bolševike taktika internatsionalism.

Kolmandaks loosungiks, mille partei sõja ajal üles seadis, oli täielik lahkulöömine pankrottijäänud II Internatsionaalist, sest kes ei oleks lahku löönud oportunistidest, see oleks tegelikult jäänud kodanluse liitlaseks. V. I. Lenin tõstis päevakorrale uue, III Internatsionaali loomise ülesande.

Bolševikke, kes astusid välja kodanluse loosungi — imperialistlikus sõjas isamaa kaitsmise loosungi vastu, süüdistasid kodanlikud ja väikekodanlikud parteid selles, et nad ei hooli kodumaa huvidest, süüdistasid neid kodumaa reetmises, patriotismi puudumises. Need, kes ise oma rahvavastase poliitikaga olid Venemaa muutnud imperialistlike riikide — Inglis- ja Prantsusmaa — mängukanniks, laimasid bolševikke, väites, et bolševikel puudub rahvusliku uhkuse

tunne. V. I. Lenin heitis selle laimu põlastusega tagasi. Oma artiklis «Suurvenelaste rahvuslikust uhkusest» kirjutas ta:

> «Kas siis meile, suurvene klassiteadlikele proletaarlastele, on võõras rahvusliku uhkuse tunne? Muidugi mitte! Me armastame oma keelt ja kodumaad, me töötame kõige rohkem selleks, et t e m a töörahva hulki (s. o. $^{9}/_{10}$ tema rahvastikust) äratada demokraatide ja sotsialistide teadlikule elule. Meil on kõige valusam näha ja tunda, millist vägivalda, rõhumist ja mõnitamist lasevad tsaristlikud timukad, aadlikud ja kapitalistid osaks saada meie kaunile kodumaale. Me oleme uhked selle üle, et see vägivald on esile kutsunud vastulööke meie ringkonnast, suurvenelaste ringkonnast, et s e e ringkond on andnud Radištševi, dekabristid ja 70. aastate revolutsionäärid-raznotšinetsid, et suurvene töölisklass lõi 1905. aastal võimsa revolutsioonilise masside partei, et suurvene maamees hakkas samal ajal saama demokraadiks, hakkas kukutama pappi ja mõisnikku» (Teosed, 21. kd., lk. 83).

Bolševikud ei olnud igasuguse isamaa vastu, nad olid mõisnike ja kodanluse isamaa vastu, nad astusid välja nende vastu, kes tahtsid isamaaks tunnistada Tsaari-Venemaa, kus mõisnikud ja kapitalistid töörahvast rõhusid ja ekspluateerisid. Partei oma selgitustöös näitas rahvahulkadele, et isamaa mõiste kodanlik tõlgitsemine on läbi ja läbi valelik.

Just sellepärast, et bolševike poliitika taotles oma maa valitsuse lüüasaamist imperialistlikus sõjas, taotles rahvavastase valitsuse kukutamist, olid bolševikud Venemaal tõeliselt patrioottiliseks jõuks. V. I. Lenin näitas, kuidas marksistid mõistavad proletaarse internatsionalismi ja patriotismi vahekorda. Patrioot ei ole see, kes pooldab mõisnike ja kodanluse huvides peetavat röövsõda, kes pooldab valitsevate klasside eesõiguste säilitamist, patrioot on see, kes võitleb rahva huvide eest, kes tahab «vaba ja sõltumatut, iseseisvat, demokraatlikku, vabariiklikku, uhket Suurvenemaad, kes rajab oma suhted naabritega inimlikule võrdsuse põhimõttele, mitte aga suurt rahvust alandavale pärisorjuslikule privileegide põhimõttele» (sealsamas, lk. 84). Sellega, et vene proletariaat kui «kommunistliku revolutsiooni peamine tõukejõud» õhutas rahvast tsarismi kukutamisele ja võitles sotsialismi eest, võitles ta ühtlasi ka vaba, sõltumatu ja demokraatliku isamaa eest.

> «Suurvenelaste rahvusliku uhkuse huvid (mitte orjalikult mõistetud) langevad ühte suurvene (ja kõigi teiste) proletaarlaste s o t s i a l i s t l i k e huvidega,» kirjutas V. I. Lenin (sealsamas, lk. 85).

1915. aasta veebruaris toimus Bernis bolševike välismaasektsioonide konverents, kus arutati partei taktikat ja kinnitati partei loosungid sõjaküsimuses.

V. I. Lenini seisukohtade alusel arendasid bolševikud rahvahulkades laialdast revolutsioonilist tegevust.

Tsaarivõimud rakendasid bolševike partei suhtes ennekuulmatuid

repressioone. Politsei pani alalõpmata toime areteerimisi. Ei leidunud ühtki bolševike komiteed, mis oleks rüüstamistest puutumata jäänud. Peterburi komitee elas sõja aastail läbi üle 30 areteerimise. Moskva organisatsiooni tabas üks politsei rünnak teise peale; mitmel korral nurjusid Moskva komitee taastamise katsed. Samaara komitee purustati üheainsa sõja-aasta jooksul kuuel korral.

Suleti kõik bolševike väljaanded, sealhulgas ka legaalne ajakiri «Voprossõ Strahhovanija». Suurem osa ametiühinguist, mis olid veel järele jäänud, aeti laiali. Suleti isegi niisugused haridusseltsid nagu «Mõistlik Meelelahutus» Samaaras, klubi «Haridus» Moskvas ja Eneseharimise Selts Petrogradis, suleti kartusest, et nad võivad saada revolutsioonilise propagandā koldeks ja partei tegelaste kohtumiskohaks.

Ükski revolutsiooniline partei ei ole töötanud nii raskes olukorras. Ettevõtte omanikul tarvitses ainult esitada politseivõimudele ebasoovitavate tööliste nimekiri, ja need areteeriti otsekohe.

Kuid ei politsei terror, ei provokatsioonid ega kapitalistide repressioonid ei suutnud murda partei tahet, ei suutnud tema tegevust katkestada. Juba sõja esimesel nädalal andsid bolševike Petrogradi, Jekaterinoslavi, Harkovi, Kiievi, Moskva, Ufaa, Tuula ja Samaara organisatsioonid välja sõjavastaseid lendlehti.

Riigiduuma bolševike fraktsiooni liikmed käisid mitmes tööstuskeskuses, taastasid ja organiseerisid partei komiteesid ja korraldasid suure hulga tööliste koosolekuid, kus võeti vastu sõjavastaseid resolutsioone. 2.—4. novembril 1914 kutsusid Riigiduuma bolševikest liikmed Petrogradi lähedale Ozerki külasse kokku konverentsi, millest võtsid osa Petrogradi, Ivanovo-Voznessenski, Harkovi ja Riia bolševike organisatsioonide esindajad. Konverents arutas V. I. Lenini teese sõjaküsimuses ja toetas neid täiel määral.

Provokaatorid andsid välja konverentsi asukoha. 4. novembril areteeris politsei kõik kohalviibijad. Riigiduuma liikmed otsiti läbi ja lasti lahti, kuid ööl vastu 6. novembrit areteeriti nad uuesti ja anti kohtu alla. Kohus oli 10.—13. veebruaril 1915. Kohtu süüpinki kasutasid Riigiduuma bolševikest liikmed selleks, et avalikult teatavaks teha partei sõjavastased loosungid. Tsaari kohus mõistis Riigiduumasse valitud bolševikud eluaegsele asumisele Ida-Siberisse Turuhhanski piirkonda.

Koos mehiste duumaliikmetega anti kohtu alla ka Kamenev, kes oli kõnesolevast nõupidamisest osa võtnud. Kamenev ütles end lahti partei loosungist sõjaküsimuses — oma maa valitsuse lüüasaamise loosungist. Kamenev seletas kohtus, et ta ei ole nõus V. I. Leniniga, ei ole nõus parteiga. Tõenduseks viitas ta menševikule-kaitsesõjalasele, kes võis kinnitada, et Kamenevi seisukohad lähevad lahku partei poliitikast.

Kamenevi käitumise kohtus mõistis partei hukka kui reetmise.

Bolševike-duumaliikmete protsessil oli väga suur poliitiline tähtsus. See näitas kogu maailma proletariaadile, kuidas tõesti internatsionalistlik partei peab käituma imperialistliku sõja olukorras.

II Internatsionaali oportunistid häbistasid ennast kodanlikesse valitsustesse astumisega, bolševikud-duumaliikmed aga jäid ustavaks sotsialismi lipule, kuigi neid ähvardas selle eest sunnitööle saatmine.

Pärast bolševike-duumaliikmete areteerimist oli parteil vähem võimalusi revolutsioonilise võitluse legaalseks juhtimiseks. See tegi partei töö raskemaks, kuid ei suutnud seda katkestada. Peterburi komitee andis sõja ajal välja üle 90 lendlehe, keskmiselt 3 lendlehte kuus, kokku üle 300 000 eksemplari. Peterburi komitee lendlehti levitati kogu Venemaal. Kaugeltki mitte täielike andmete järgi andsid rohkem kui 40 partei organisatsiooni sõja ajal välja lendlehti. Peale juba nimetatud organisatsioonide andsid sõja ajal lendlehti välja bolševike Jekaterinburgi, Zlatousti, Ivanovo-Voznessenski ja Krasnojarski organisatsioon, Donbassi, Kroonlinna, Nižni Novgorodi, Doni-äärse Rostovi, Riia, Bakuu, Tifliisi jt. komiteed. Kokku lasti välja rohkem kui 400 lendlehte.

Bolševike partei püüdis kasutada kõiki revolutsioonilise propaganda võimalusi. Bolševikud töötasid illegaalsetes ametiühingutes, töötasid neis tööliskooperatiivides, haigekassades ja haridusseltsides, mida politsei ei olnud veel jõudnud sulgeda. Kõigis neis organisatsioonides võitlesid bolševikud sotsiaalšovinistide vastu, et vabastada rahvahulki nende mõju alt. Menševikke-kaitsesõjalasi abistas politsei. Tihtipeale tuli ette, et pärast mõnest koosolekust osavõtjate areteerimist lasti kaitsesõjalased lahti, bolševikud aga saadeti sunnitööle. Lõpmatutest tagakiusamistest hoolimata läks bolševikel sõja ajal korda oma mõju maksma panna ametiühingutes ja teistes töölisorganisatsioonides.

Töölised pidasid bolševikke oma juhtideks. Kõige kujukamalt kinnitas seda streigivõitluse käik. Sõja tõttu pidi töörahvas nälga ja äärmist viletsust kannatama. Sõda nõudis töörahvalt loendamatuid ohvreid. Sõda laostas rahvamajanduse. Elanikkonna vajadusi ei rahuldatud. Transport ei tulnud toime toiduainete vedudega. Ei jätkunud leiba. Kõigi kaupade hinnad tõusid kiiresti, palgad aga jäid kas endisele tasemele või tõusid väga vähe. Kodanlus sai kuulmatuid kasumeid, laiad rahvahulgad aga kandsid oma õlgadel kõiki sõjaraskusi.

Rindel hakkas tsaariarmee pärast esimest edu järjest lüüa saama. Sakslased vallutasid Poola, Leedu, osa Lätist ja Valgevenest. Miljonid inimesed lahkusid oma põlistest elukohtadest ja liikusid sise-Venemaale. Sõjapõgenike olukord oli raskem kui teistel inimestel.

Sõda ja tsaari-isevalitsuse poliitika äratasid rahvahulkades järjest suuremat rahulolematust. Esimestena läksid liikvele töölised. Nende võitlus oli eeskujuks kogu töörahvale. Streikide arv kasvas pidevalt. Kui 1914. aastal (sõja algusest peale) oli umbes 70 tööliste streiki ligi 35 000 osavõtjaga, siis 1915. aastal toimus isegi ametlike, vähendatud andmete järgi üle 1000 streigi ja neist võttis osa üle 500 000 töölise. Streigid suruti tsaarivõimude poolt jõhkralt maha. Kostromas avas politsei 1915. aasta juunis streikivate tööliste demonstratsiooni pihta tule. Üle 50 inimese sai surma ja haavata.

Augusti algul avas politsei tule Ivanovo-Voznessenski streikivatele töölistele, kes olid kokku tulnud miitingule. Surma ja haavata sai üle 100 inimese. Peterburi komitee organiseeris Ivanovo-Voznessenski ja Kostroma tööliste tulistamise puhul protestistreigi.

Streigiliikumise laienemine hirmutas kapitaliste. Pealegi nägid nad, et tsarism ei suuda seda liikumist maha suruda. Tööliste vaigistamiseks ja oma mõju alla saamiseks võtsid kapitalistid kasutusele kavala manöövri. Valitsusvõimude loal organiseeriti 1915. aastal sõjatööstuskomiteed. Kodanlus asutas need selleks, et tsaarivalitsust toetada, et tööstust tõhusamalt sõjapidamise teenistusse rakendada, et suurendada tööliste ekspluateerimist, samuti ka selleks, et kapitalistid saaksid neile muinasjutulisi kasumeid andvate sõjatellimuste jaotamisel oma sõna kaasa rääkida. Nende komiteede juurde otsustas kodanlus organiseerida «töölisgrupid», tõmmata neist osa võtma tööliste esindajad ja näidata sellega, et Venemaal on kodanluse ja proletariaadi vahel jalule seatud «klassirahu». Menševikud esinesid kodanluse käsilastena, nad pooldasid tööliste osavõttu «töölisgruppidest». Tegelikult ei erinenud see seisukoht mitte millegi poolest Lääne-Euroopa sotsialistide seisukohast, kes astusid kodanlikku valitsusse, sest sõjatööstuskomiteed olid pooleldi valitsusasutused.

Bolševikud ei pooldanud tööliste osavõttu sõjatööstuskomiteedest, nad olid kategooriliselt selle vastu. Tehastes tehti vastavat selgitustööd. Bolševike vastu astusid ühise rindena välja tsaarivõim, kodanlus, esseerid ja menševikud. Kodanluse katset proletariaadiga «klassirahu» jalule seada läks bolševikel kõigele vaatamata korda nurja ajada. Töölisklass oli valdavas enamuses sõjatööstuskomiteedest osavõtmise vastu. Ainult 70-s 239-st piirkondlikust ja kohalikust sõjatööstuskomiteest viidi läbi tööliste esindajate valimised, kusjuures esindajad valiti ainult 36 komiteesse, mis moodustas 15 protsenti komiteede üldarvust. Venemaa proletariaat ei lasknud end sõjajoovastusest kaasa kiskuda.

Väga ulatuslikku tööd tegid bolševikud soldatite hulgas. Sõjaväkke mobiliseeriti tööstustöölisi ja nende hulgas kümneid tuhandeid aktiivseid revolutsioonilisest võitlusest osavõtjaid. See kiht oligi sõjaväes partei peamiseks toeks.

Partei töö sõjaväes omandas määratu suure tähtsuse seetõttu, et sõjaväkke oli mobiliseeritud miljoneid talupoegi, peamiselt kehvikuid. Bolševikud kasutasid seda, et ühendada tööliste ja talupoegade jõud revolutsioonilise võitluse huvides. Oma lendlehtedes tõstis bolševike partei peale rahuküsimuse üles ka maaküsimuse.

Sõjaväe jaoks andsid lendlehti välja partei Petrogradi, Moskva, Harkovi, Kiievi, Jekaterinoslavi, Riia ja paljude teiste tööstuskeskuste komiteed. Bolševikud kõnelesid soldatitele tagalas toimuvast streigiliikumisest, laiades rahvahulkades kasvavast revolutsioonilisest rahulolematusest, kõnelesid sellest, et on vaja üheskoos tsarismi vastu võidelda, kutsusid üles vennastumisele rindel. Üksikuid vennastumise juhtumeid esines juba 1914. aasta lõpul, 1915. aasta kevadel aga teatasid sõjaväevõimud korduvalt Vene-Austria rindel toi-

munud vennastumistest. Järgmisel aastal kujunes vennastumine sagedaseks nähtuseks. Paljudes sõjaväeosades loodi partei organisatsioonid. Maa- ja mereväes töötasid N. V. Krõlenko, A. F. Mjasnikov (Mjasnikjan), M. V. Frunze ja teised silmapaistvad bolševikud.

Suurt parteipoliitilist tööd tehti mereväes, mis oli komplekteeritud peamiselt kvalifitseeritud töölistest. Balti laevastikus loodi igal suuremal laeval parteigrupp. Neid ühendas Kroonlinna sõjaväeorganisatsiooni peakollektiiv. Kroonlinna peakollektiiv lõi sidemed bolševike Peterburi komitee sõjaväe-organisatsiooniga.

Juba 1915. aasta oktoobris toimus liinilaeval «Gangut» madruste ülestõus. Miiniristlejaist ja allveelaevadest ümberpiiratud «Gangut» andis alla. Areteeriti ligi 100 mereväelast. Detsembrikuus oli kohus. 26 ülestõusnud mereväelast mõisteti sunnitööle.

Madruste ülestõusu ja nende kohtu alla andmise puhul pöördus Peterburi komitee maa- ja mereväe poole läkitusega, milles revolutsioonilist armeed kutsuti üles ühinema revolutsioonilise proletariaadiga ja kogu rahvaga. 1916. aasta oktoobris, kui arutati teise bolševike-mereväelaste grupi kohtuasja, kutsus Peterburi komitee töölisi protestistreigile. Kolme päeva jooksul streikis Peterburis ligi 130 000 töölist. Tööliste massiline väljaastumine hirmutas tsaarivalitsust niivõrd, et sõjakohus ei söandanud mereväelaste suhtes surmanuhtlust rakendada. Töölisliikumise ja sõjaväelaste väljaastumiste seos andis kujukalt tunnistust proletariaadi ja talurahva liidu tugevnemisest.

Ennastsalgav, kangelaslik tegevus, mida arendasid bolševikud tsarismi terrori ja provokatsioonide tingimustes, näitas, et bolševike näol on töölisklassil partei, kes on võimeline ja on valmis juhtima rahvahulkade võitlust revolutsiooni võidu eest.

Partei kasutas iga vähematki võimalust, et tutvustada bolševismi ideid rahvusvahelisele proletariaadile ja aidata sellega sotsiaaldemokraatlikel töölistel oportunistide mõju alt vabaneda.

1915. aasta märtsis võtsid bolševikud osa rahvusvahelisest sotsialistlikust naiste konverentsist, mis toimus Bernis. Konverentsil olid esindatud 8 maad kokku 25 delegaadiga. Konverentsi kokkukutsumise algatajaiks olid bolševike naisteorganisatsioonid. Partei esindajad I. F. Armand ja N. K. Krupskaja etendasid konverentsil silmapaistvat osa. Bolševike Keskkomitee delegatsioon esitas konverentsil resolutsiooniprojekti, milles mõisteti hukka sotsiaalšovinism ja pandi ette vastu võtta imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise loosung. Suurt kaasabi osutasid V. I. Lenin ja teised bolševikud revolutsioonilise noorsoo organiseerimisele. Bolševikud võtsid sõna rahvusvahelisel sotsialistlikul noorsoo konverentsil, mis toimus Bernis sama aasta märtsikuu lõpul. Konverentsist võtsid osa 10 maa esindajad. Igal aastal otsustati läbi viia rahvusvaheline noortepäev.

Kuigi bolševike ettepanekud neil konverentsidel ainult osaliselt vastu võeti, avaldasid nende sõnavõtud siiski suurt mõju rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise arengule.

1915. aasta augustikuu lõpul toimus Šveitsis Berni lähedal Zimmerwaldi külas rahvusvaheline sotsialistide konverents. Sellest võt-

tis osa 38 delegaati 11 maalt. Suurem osa delegaate olid tsentristid, Kautsky vaadete pooldajad. Konverents võttis vastu manifesti, mille peamiseks nõudmiseks oli võitlus rahu eest. Kuid manifestis ei olnud imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise loosungit, ei olnud oma maa valitsuse lüüasaamise ega oportunistidest täieliku lahkulöömise loosungit.

Kuigi konverentsil olid ülekaalus ebajärjekindlad või kõikuvad elemendid, võttis partei siiski konverentsi tööst osa. Bolševikud olid arvamusel, et võitluses sotsiaalšovinistide vastu on võimalik ja on vaja nende elementidega kontakti pidada. Kuid V. I. Lenin soovitas oma platvormis mitte piirduda sellega, mis sobib ja on vastuvõetav neile elementidele. Ta soovitas kritiseerida nende kõikumisi, konstateerida, et nende seisukohad on poolikud, ja selgitada, et ainult imperialistliku sõja kodusõjaks muutmine võib anda demokraatliku rahu.

V. I. Lenini algatusel organiseeriti konverentsil pahempoolsete tsimmervaldlaste rühm, millesse kuulus 8 delegaati. See rühm esitas resolutsiooniprojekti, milles põhiliselt toetati V. I. Lenini loosungeid, ja märkis spetsiaalses avalduses, et manifest jätab asjad lõpuni välja ütlemata, et manifesti autorid ei taha oportunismist lahku lüüa. Pahempoolsete rühm hääletas siiski manifesti poolt, sest see kujutas endast esimest sammu sõja vastu võitlemisel.

Pärast konverentsi lõppu formeerus Zimmerwaldi pahempoolne rühm spetsiaalsel koosolekul organisatsiooniliselt ja valis endale büroo näol juhtiva organi. Rühm teatas, et ta jääb üldisse Zimmerwaldi ühendusse, kuid töötab rahvusvahelises mastaabis iseseisvalt selle resolutsiooniprojekti ja manifesti projekti alusel, mis konverentsil pahempoolse rühma nimel esitati. Pahempoolne rühm hakkas saksa keeles välja andma oma häälekandjat «Vorbote». Pahempoolses rühmas olid juhtivaks jõuks bolševikud, kes ainsatena järjekindlal positsioonil asusid.

Zimmerwaldi pahempoolse rühma ümber hakkaski kõigis maades välja kujunema internatsionalistlik liikumine. Selle tegevuse edusammud andsid end tunda teisel rahvusvahelisel tsimmervaldlastesotsialistide konverentsil, mis toimus Šveitsis Kientali külas 1916. aasta aprillis. Sel konverentsil kuulus 43 delegaadist Zimmerwaldi pahempoolsesse rühma 12 inimest, mõnes küsimuses sai rühm aga ligi 45 protsenti kõigist häältest.

Bolševikud täitsid oma internatsionaalse kohuse. Nende ennastsalgav tegevus soodustas pärastpoole kõigis kapitalistlikes maades kommunistlike parteide tekkimist.

3. V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria

Imperialism viis inimkonna sotsialistliku revolutsiooni lävele. Ta tegi selle praktiliseks päevaülesandeks. Sõda kiirendas revolutsiooni eelduste küpsemist. Uued proletariaadi klassivõitluse tingimused

nõudsid marksistlikult parteilt, et ta muutunud oludes peab oskama uut moodi käsitleda revolutsiooni küsimusi, peab oskama marksismi põhiprintsiipe loovalt rakendada.

Marksismi rajajad avastasid kapitalistliku korra tekkimise, arenemise ja hävingu seadused. Kuid K. Marxi ja F. Engelsi eluajal ei olnud sotsialistlik revolutsioon otseseks päevaülesandeks. V. I. Lenin oli marksistide hulgas esimene, kes andis uue ajastu sügava analüüsi. 1916. aastal kirjutas V. I. Lenin teose «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium». V. I. Lenin kogus määratu suure konkreetse ajaloolise materjali ja seda analüüsides jõudis ta järeldusele, et XX sajandi alguseks oli kapitalism jõudnud uude staadiumi — imperialismi, oli «ümber kasvanud käputäie «eesrindlike» maade poolt maailma rahvastiku määratu suure enamiku koloniaalse rõhumise ja rahanduslikku lämmatamise ülemaailmseks süsteemiks» (Teosed, 22. kd., lk. 179).

Imperialism ajas äärmiselt teravaks kõik kapitalismi vastuolud. Eestkätt teravnes kapitalismi põhivastuolu. Tootmine muutus ikka suuremal määral ühiskondlikuks, omastamine aga jäi eraomanduslikuks, tootmisvahendid olid käputäie monopolistide eraomandiks. Tootlike jõudude hiiglaslik progress ei toimunud töörahva huvides, vaid monopolistide huvides. Kõikvõimsate monopolide kätte olid koondunud kolossaalsed rikkused, nende käsutuses oli tegelikult kogu riigivõim. Igal pool süvenes poliitiline reaktsioon. Monopolide võimutsemine tõi töörahvale kaasa elukalliduse määratu suure tõusu, tööpuuduse ning üle jõu käivad maksud sõjaväe ja riigiaparaadi ülalpidamiseks. Rõhumise ja ekspluateerimise ennekuulmatu süvenemine tegi töö ja kapitali vastuolud, kodanluse ja proletariaadi vastuolud äärmiselt teravaks.

Samal ajal teravnesid järsult üksikute imperialistlike riikide või nende riikide gruppide vastuolud maailma ümberjaotamise küsimuses ja selle tagajärjeks oli maailmasõda.

Ja lõpuks läksid äärmiselt teravaks vastuolud ühelt poolt käputäie imperialistlike riikide ning teiselt poolt rohkearvuliste asumaade ja poolasumaade vahel, kus sadadesse miljonitesse ulatuvad töörahva hulgad olid aheldatud orjaikkesse. Kapitalistlike suhete arenemise tagajärjel tekkis asumaades rahvuslik proletariaat, kes oli võimeline rahvahulkade etteotsa asuma.

Asjaolu, et imperialismi ajal kõik vastuolud ennekuulmatult teravnevad, määrabki ära imperialismi kui kapitalismi viimse staadiumi iseloomu. Imperialism, kirjutas V. I. Lenin, on «surev kapitalism».

Oma revolutsioonilise tegevuse algusest peale koondas V. I. Lenin peamise tähelepanu niisuguste revolutsiooniteooria tähtsamate probleemide läbitöötamisele, nagu proletariaadi hegemoonia; proletariaadi ja kogu talurahva liit ning nende revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis; kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks ning proletariaadi ja kehvtalurahva liit; proletariaadi

diktatuur; partei juhtiv osa revolutsioonis. Sõja-aastail aga, imperialismi analüüsi põhjal, arendas V. I. Lenin sotsialistliku revolutsiooni teooriat edasi, rikastades seda uute seisukohtadega, mis põhijoontes võib kokku võtta järgmiselt:

1. Imperialism on loonud objektiivsed eeldused sotsialistliku revolutsiooni läbiviimiseks. «Imperialism on proletariaadi sotsiaalse revolutsiooni eelõhtu» — nii iseloomustas V. I. Lenin kapitalismi viimast staadiumi (Teosed, 22. kd., lk. 182). Kuid revolutsioonid ei sünni valmis kujul, neid ei saa kunstlikult esile kutsuda või teiselt maalt importida. Revolutsioon küpseb ühiskonna rüpes, ta kasvab välja objektiivselt valminud kriisidest. Revolutsioon pole mõeldav üldise poliitilise kriisita, mis haarab kõik elanikkonna kihid. Niisuguse kriisi tekitas ka antud imperialistlik sõda.

Sõja kutsusid esile imperialismi ajastu, selle ajastu tingimused, kus kapitalism oli jõudnud oma kõrgeimasse staadiumi, oli tekkinud monopolide ja finantskapitali ülevõim, silmapaistva tähtsuse oli omandanud kapitali väljavedu endise kaupade väljaveo asemel, oli alanud maailma majanduslik jaotamine rahvusvaheliste monopolide vahel ja lõpule jõudnud maailma territoriaalne jaotamine kapitalistlike suurriikide vahel. Sõja tekitas imperialism, temale iseloomulik kõigi vastuolude teravnemine. Imperialistlik sõda omakorda ajas veelgi teravamaks kõik imperialismile omased vastuolud ja tõi need päevavalgele. Seega avaldus sõjas kapitalismi üldkriis, sõda oli selle kriisi algus. Suuremas osas riikidest tekitas sõda revolutsioonilise situatsiooni (olukorra). Imperialistlik sõda kiirendas kapitalismi arenemist. V. I. Lenin tõestas, et sõja ajal hakkas monopolistlik kapitalism monopolistlikuks riigikapitalismiks muutuma, järjest suuremal määral said monopolistid riigivõimu oma mõju alla. Ühtlasi pani sõda töörahvale nii ränga koorma, et tal jäi valida kahe võimaluse vahel: kas surra imperialismi võimu all või anda juhtimine proletariaadi kätte, et üle minna sotsialismile.

2. Revolutsioonilist situatsiooni iseloomustavad kolm põhitunnust: esiteks, et valitsevad klassid ei saa enam valitseda endisel viisil. «Revolutsiooni saabumiseks harilikult ei piisa sellest, et «alamkihid ei taha», vaid on nõutav veel, et «ülemkihid ei saa» endist viisi elada,» kirjutas V. I. Lenin (Teosed, 21. kd., lk. 187); teiseks, töörahva hulkade häda ja puuduse järsk teravnemine kriisi tagajärjel; kolmandaks, rahulolematus valitsevate klasside tegevuse suhtes, kusjuures see rahulolematus väljendub laiade rahvahulkade aktiivsetes väljaastumistes.

Niisugused on need objektiivsed, s. o. üksikute isikute, parteide ja klasside tahtest olenematud tingimused, mis tekitavad revolutsioonilise situatsiooni.

Kuid iga revolutsiooniline situatsioon ei muutu veel revolutsiooniks. Revolutsioonilise situatsiooni revolutsiooniks muutumiseks on peale objektiivsete tingimuste vaja ka subjektiivseid tingimusi ja nimelt seda, et eesrindlik klass oleks võimeline ja oleks valmis valitsevate klasside kukutamisele asuma. Neid omadusi aga, nagu õpe-

tas V. I. Lenin juba oma varasemates teostes, valmistab ette ja loob visa töö tulemusena tööliisklassi partei, kes asub revolutsioonilise marksismi positsioonidel.

3. Sotsialistliku revolutsiooni läbiviimiseks ei ole sugugi tarvis, et proletariaat moodustaks enamuse kogu rahvastikust, nagu seda väitsid kautskistid. Sotsialistlik revolutsioon ei ole ka üksainus akt või üksainus lahing. See on terve klassilahingute (majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste lahingute) ajajärk. V. I. Lenin õpetas, et revolutsioon koosneb tervest reast lahingutest, mida peavad valitsevate klasside vastu kõik rahvastiku rõhutud ja rahulolematud klassid, grupid ja elemendid, eestkätt proletariaat ja tema liitlane talurahvas, koosneb poolproletariaadi masside liikumisest mõisnike ja kodanluse ikke, rahvusliku rõhumise ja rõhumise muude vormide vastu, koosneb koloniaalrahvaste ülestõusudest ja muudest masside võitluse liikidest. Proletariaadi ülesandeks on kõiki neid lahinguid juhtida, et suunata nad ühisele eesmärgile — imperialismi kukutamisele ja sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisele. «Kes ootab «puhast» sotsiaalset revolutsiooni,» kirjutas V. I. Lenin, «see ei jõua teda k u n a g i ära oodata. See on revolutsionäär sõnades, see ei saa aru tegelikust revolutsioonist» (Teosed, 22. kd., lk. 329).

4. Imperialismivastane rahvuslik vabadusliikumine õõnestab imperialismi, nõrgendab tema jõude ja seetõttu on enam arenenud maade töölistel kergem imperialismi otsustavat ründamist läbi viia. Teisest küljest kindlustab tööliste revolutsiooniline võitlus rõhutud rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse edu.

Pankrottijäänud II Internatsionaali parteide liidrid ei tunnistanud rahvuslikku vabadusvõitlust sotsialistliku revolutsiooni koostisosaks, ei tunnustanud seega üht olulist sotsialistliku revolutsiooni võidu tingimust. Nagu kõik tsentristlikud elemendid nii ka trotskistid ei pidanud rahvuslikke vabadussõdu imperialismi ajal võimalikuks. Ka Buhharin ja Pjatakov ei tunnistanud rahvuslikke vabadussõdu imperialismi ajal võimalikuks ja astusid välja rahvuste enesemääramise kui programmilise nõudmise vastu.

V. I. Lenin tõestas, et see, kes arvab, nagu poleks imperialismi ajal rahvuslikud vabadussõjad võimalikud, kaitseb tegelikult imperialismi ja õigustab seda, jätab arvest välja revolutsiooni olulise tähtsusega reservi, milleks on rõhutud rahvaste imperialismivastane võitlus. V. I. Lenin kirjutas 1916. aastal, et partei on «k õ i g i rahvuslike liikumiste sotsialistliku revolutsiooni eesmärkidel imperialismi vastu ärakasutamise p o o l t» (sealsamas, lk. 317).

5. Imperialism on ülemaailmne süsteem. Sellepärast ei ole sugugi ilmtingimata vajalik, et revolutsioon toimuks kõige rohkem arenenud kapitalistlikul maal. Imperialismi ahelas murtakse läbi tema kõige nõrgem lüli, kui selleks on vastavad objektiivsed ja subjektiivsed eeldused, s. t. kui kapitalismi arenemine on jõudnud teatavale tasemele, kui on olemas proletariaat ja tema partei, kes suudavad juhtida mitteproletaarseid hulki, eestkätt talurahvast. Seal, kus vastuolud on kõige teravama kuju omandanud ja kus on olemas sel-

leks ettevalmistatud jõud, seal võibki toimuda sotsialistlik revolutsioon.

6. Imperialism ja imperialistlik sõda tekitasid uue olukorra. Sellele vastavalt võttis V. I. Lenin marksismi teooriast lähtudes revideerimisele Marxi ja Engelsi teesi selle kohta, et sotsialismi võit on võimalik üheaegselt kas kõigis või enamikus kapitalistlikes maades. Enne sõda oli see tees juhtnööriks kõigile marksistidele. Sellest teesist tulenes järeldus, et ühel üksikul maal omaette on sotsialismi võit võimatu. See oli õige *imperialismieelse* kapitalismi ajajärgu kohta, selle aja kohta, millal kapitalism arenes tõusujoones. Tol ajal võis sotsialistliku revolutsiooni edu kindel olla ainult sel juhul, kui kõigi või enamiku kapitalistlike maade proletariaadi revolutsiooniline väljaastumine kapitali võimu vastu toimub üheaegselt. See seisukoht ei vastanud enam imperialistliku kapitalismi ajastule. See oli vananenud ja nõudis asendamist.

Imperialismi uurimise põhjal tõestas V. I. Lenin, et imperialismi ajal on kapitalismi majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus eriti katastroofilise ja hüppelise iseloomuga. Sellest seadusest lähtudes jõudis V. I. Lenin järeldusele, et imperialismi ajajärgul ei saa sotsialism võita kõigis maades üheaegselt, et sotsialismi võit on võimalik esialgu ühel maal eraldi või mõnedel maadel. Need seisukohad esitas V. I. Lenin oma artiklites «Euroopa Ühendriikide loosungist» (1915) ja «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm» (1916).

> «Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus», kirjutas V. I. Lenin, «on kapitalismi absoluutne seadus. Sellest järeldub, et on võimalik sotsialismi võit esialgu mõnedes maades või isegi ühel kapitalistlikul maal eraldi» (Teosed, 21. kd., lk. 308).

Artiklis «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm» selle küsimuse juurde tagasi tulles rõhutas V. I. Lenin:

> «Kapitalismi arenemine mitmesugustes maades toimub äärmiselt ebaühtlaselt. Kaubatootmise tingimustes ei saa see teisiti ollagi. Sellest vääramatu järeldus: sotsialism ei saa võita üheaegselt *kõigis* maades. Ta võidab esialgu ühel või mitmel maal, teised aga jäävad mõnda aega kodanlikeks või eelkodanlikeks» (Teosed, 23. kd., lk. 67).

7. Sotsialistlikus revolutsioonis võitnud proletariaat seab sisse oma diktatuuri, mille puudumisel ei ole mõeldav klasside kaotamine ja sotsialismi ülesehitamine. Eri maades, vastavalt majandusliku arenemise tasemele, klassivahekordadele ja ajaloolistele traditsioonidele, on võimalik üks või teine iseärasus sotsialismile ülemineku vormides.

> «Kõik rahvused jõuavad sotsialismi, see on paratamatu, kuid mitte kõik ei jõua täiesti ühtviisi, igaüks toob omapära ühte või teise demokraatia vormi, proletariaadi diktatuuri ühte või teise erikujusse, ühiskondliku elu mitmesuguste külgede sotsialistlike ümberkujunduste nii- või teistsugusesse temposse,» kirjutas V. I. Lenin (sealsamas, lk. 57).

V. I. Lenin märkis, et kapitalismilt kommunismile üleminekul esineb kahtlemata rikkalikult mitmesuguseid poliitilisi vorme, ja rõhutas sealjuures, et kõigi nende üleminekuvormide olemus on üks ja seesama, nimelt proletariaadi diktatuur.

«Proletariaadi kui ainsa lõpuni revolutsioonilise klassi diktatuur», kirjutas V. I. Lenin, «on tarvilik kodanluse kukutamiseks ja tema kontrrevolutsioonikatsete tagasitõrjumiseks» (Teosed, 23. kd., lk. 56).

8. Kui sotsialism on võitnud ühel maal, siis püüavad imperialistid seda sotsialistlikku riiki maha suruda. Seetõttu tuleb proletariaadil sotsialistlikku riiki relvade abil kaitsta.

«See», kirjutas V. I. Lenin «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogrammis», käsitledes sotsialismi võitu ühel maal, «peab esile kutsuma mitte ainult hõõrumisi, vaid ka teiste maade kodanluse otsese püüde — purustada sotsialistliku riigi võidukas proletariaat. Neil juhtudel oleks sõda meie poolt õigustatud ja õiglane» (sealsamas, lk. 67).

V. I. Lenini teooriast, mille järgi sotsialistlik revolutsioon võib võita ühel maal, tuleneb niisiis otseselt, selle teooria koostisosana, seisukoht, et sotsialistlikku riiki on vaja kaitsta relvajõul ja et sotsialismi kaitseks peetavad sõjad on õiglased sõjad.

Need V. I. Lenini seisukohad andsid uue teoreetilise orientatsiooni, see oli uus sotsialistliku revolutsiooni teooria.

V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria kujutas endast uut edusammu marksismi looval edasiarendamisel, teoses «Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis» ja V. I. Lenini teistes töödes esitatud ideede edasiarendamisel. V. I. Lenini teooria arvestas uut olukorda, mille on loonud imperialism, arvestas maailma proletariaadi revolutsioonilise võitluse uusi kogemusi.

V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria tähtsus seisab selles, et ta näitas kõigi maade töölistele selgesti ära revolutsiooni liikumapanevad jõud, revolutsiooni võidu tingimused ja revolutsiooni arenemise perspektiivid. V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria jõud seisab selles, et ta päästab kammitsast tööliste initsiatiivi, et ta annab nende võitlusele oma maa kodanluse vastu selge perspektiivi, et ta näitab iga maa töölisklassile, kuidas on võimalik pääseda kõigist neist lõpmatuist hädadest ja viletsustest, mida tekitab imperialism.

4. Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogude moodustamine. Kaksikvõim

Ajaloo objektiivne käik näitas, kuivõrd õige oli V. I. Lenini väide, et sõda on loonud revolutsioonilise situatsiooni. Eriti rängalt andis end sõda tunda mahajäänud Venemaal. Maailma imperialismi ahelas

oli Venemaa kõige nõrgemaks lüliks. Kahe sõja-aastaga oli Tsaari-Venemaa jõud murtud. 1916. aastal algas linnades nälg. Sõjapidamiseks ei jätkunud raha. Tsaarivalitsus oli sunnitud tegema peaaegu 8 miljardi rubla ulatuses välislaene. See suurendas tsarismi sõltumist inglise ja prantsuse imperialismist. Tsaari-Venemaad ähvardas rahvusliku iseseisvuse kaotamise oht. Mõisnikud ja kodanlus kartsid rahvast ja otsisid tema vastu toetust välisimperialistidelt. Proletariaadi õlgadele langes ülesanne päästa Venemaa laostumisest ja välisimperialistide poolasumaaks muutumise ohust.

Bolševike partei sai aru, et revolutsioon on ukse ees. Juba V. I. Lenini artiklis «Mõned teesid», mis ilmus 1915. aastal, leiame tulevase revolutsiooni sügava analüüsi. V. I. Lenin näitas, et eelseisev revolutsioon on oma iseloomult kodanlik-demokraatlik ja et revolutsiooni otseseks ülesandeks on endiselt tsarismi kukutamine, igasuguste pärisorjuse jäänuste likvideerimine. Esimesest kodanlik-demokraatlikust revolutsioonist (1905—1907) möödunud kümne aastaga oli paljugi muutunud. Külas oli klassiline kihinemine süvenenud, proletariaat oli kasvanud ja tugevamaks saanud, imperialistlik sõda oli Venemaal kõik vastuolud teravamaks ajanud ja valge ette toonud. Ajaloo käik oli loonud tingimused, mis soodustasid kodanlik-demokraatliku revolutsiooni kiiremat sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamist. Eestkätt selles oli teise Vene revolutsiooni erinevus esimesega võrreldes.

Venemaal kerkis hoogsalt töölisliikumise laine. 1916. aastal oli 1500 streiki. Streikidest võttis osa üle miljoni töölise, s. o. 1915. aastaga võrreldes kahekordne arv.

Töölisliikumise mõjul sagenesid ja omandasid laiema ulatuse soldatite väljaastumised. Rindel tuli sageli ette, et terved polgud ei täitnud ülemuse käsku. Tuhanded soldatid lahkusid rindelt ja läksid ära tagalasse. Nad ei tahtnud end maha tappa lasta neile võõraste huvide eest peetavas sõjas ja olid pigem valmis kandma väejooksikuile määratavat karistust. Paljudes rindelõikudes võttis hoogu vennastumine.

Maal hakkasid talupojad mõisnike vilja ja inventari üle võtma, sageli ka mõisaid maha põletama, vihatud mõisnikke aadlipesadest välja suitsetama.

Algas ka rõhutud rahvuste liikumine. 1916. aasta keskel puhkes Kesk-Aasias ja Kasahstanis ülestõus, mis haaras miljoneid inimesi. Ilmselt oli valmimas revolutsiooniline kriis.

Revolutsiooni lähenemisest ärevile aetud valitsevad klassid hakkasid samme astuma revolutsiooni ärahoidmiseks. Tsaarivalitsus otsustas Riigiduuma laiali saata ja võimu sõjaväelisele diktaatorile üle anda. Et revolutsiooni vastu võitlemiseks käsi vabaks saada, alustas tsaarivalitsus Saksamaaga salajasi läbirääkimisi, taotledes sõja lõpetamist separaatrahuga.

Saksamaaga rahu sõlmimise ettevalmistamine ajas ärevile nii Entente'i kui ka vene imperialistid. Entente kartis kaotada Vene sõjaväe abi, vene kodanlusele aga ajas hirmu peale väljavaade, et

võib katkeda tema taskuid täitev kasumite vool ja et võivad luhta minna tema imperialistlikud kavatsused ja lootused. Vene kodanlus omakorda otsustas revolutsiooni ära hoida tsaari vahetamisega. Selles toetasid teda inglise-prantsuse ja ameerika imperialistid. Kavatseti Nikolai II areteerida ja sundida ta troonist loobuma — oma alaealise poja kasuks. Regendiks oli ette nähtud tsaari vend suurvürst Mihhail.

Mõlemad vandenõud olid suunatud revolutsiooni vastu, kuid ei suutnud seda ära hoida. Streigilaine kasvas iga päevaga. 1917. aasta jaanuaris streikis 250 000, veebruaris aga üle 400 000 töölise. Olukord muutus äärmiselt pinevaks. Iga suur streik võis kasvada revolutsiooniks.

Eriti pinevaks kujunes olukord pealinnas. 17. veebruaril hakkas Putilovi tehases üks töökoda streikima. 22. veebruarist otsustas vabrikuvalitsus tehase seisma panna. Järgmisel päeval, 23. veebruaril, pühitses töörahvas rahvusvahelist töölisnaiste päeva (rahvusvahelist naistepäeva). Bolševike Peterburi komitee kutsus töölisi tähistama seda päeva poliitilise streigiga. Putilovi tehase töölised organiseerisid demonstratsiooni ja liikusid kesklinna poole. Teel hakkasid teiste tehaste töölised putiilovlastega ühinema. Sel päeval toimus streik 50 ettevõttes, streikijate arv ulatus peaaegu 90 tuhandeni. Demonstratsioonist võtsid osa toiduainete sabades seisnud naised. Välja ilmusid plakatid pealkirjadega «Leiba!», «Maha sõda!», «Maha isevalitsus!».

Järgmisel päeval sai demonstratsioon uut hoogu. Streikijaid oli pealinnas ligikaudu 200 000. Bolševikud otsustasid streiki jätkata, selle üldstreigiks laiendada ja ülestõusuks muuta. 25. veebruaril olid streigid paisunud üldstreigiks. Algasid kokkupõrked politseiga. Oli surmasaanuid ja haavatuid. Tsaarivõimud, kartes sündmuste arenemist, palusid oma jõududele rindelt täiendust. Nikolai II andis peakorterist (kõrgema ülemjuhataja staabist) telegraafi teel korralduse: «Käsin korratused pealinnas hommepäev lõpetada...» Ööl vastu 26. veebruari korraldas ohranka tööliskvartalites massilisi areteerimisi. Tal läks korda areteerida 5 bolševike Peterburi komitee liiget.

26. veebruari hommikul läksid töölised bolševike üleskutsel poliitiliselt streigilt üle ülestõusule. Töölised hakkasid politseinikelt relvi ära võtma ja ise relvastuma. Politsei hakkas demonstrante tulistama. Ainuüksi Znamenskaja väljakul sai surma ligi 40 inimest.

Revolutsiooniliste sündmuste mõjul lõid soldatid kõikuma. Peterburi komitee kutsus soldateid üles revolutsiooniga ühinema. «...Ainult töölisklassi ja revolutsioonilise sõjaväe vennalik liit», öeldi bolševike lendlehes, «toob orjastatud rahvale vabaduse ja teeb lõpu mõttetule vennatapusõjale.» Petrogradis asuvates tagavaraväeosades oli palju pealinna töölisi, kes polnud katkestanud sidemeid oma ettevõtetega. Töölised tungisid kasarmutesse sisse ja veensid soldateid revolutsiooni toetama. Üks Pavlovski polgu rood keeldus rahva pihta tulistamast.

Järgmisel päeval, 27. veebruaril, haaras ülestõus kogu linna.

Ülestõusnud töölised vallutasid arsenali ja varustasid endid relvadega. Soldatid hakkasid revolutsiooni poole üle tulema. Õhtuks oli ülestõusnud rahvaga ühinenud rohkem kui 60 000 garnisoni soldatit. Nii kujunes välja tööliste ja soldatisinelisse riietatud talupoegade liit. Vallutati vanglad ja vabastati poliitilised vangid. Partei Keskkomitee Büroo avaldas manifesti, milles kutsuti üles tsarismi kukutamisele ja ajutise revolutsioonilise valitsuse loomisele, kusjuures selle valitsuse ülesandeks oleks sisse seada demokraatlik vabariik, kehtestada kaheksatunniline tööpäev, konfiskeerida talurahva kasuks mõisnike maad ja koostöös kogu maailma töölistega saavutada imperialistliku sõja viivitamatu lõpetamine.

Bolševikud olid ainsaks parteiks, kes pöördus rahva poole revolutsioonilise platvormiga ja kutsus rahvahulki tsarismi lõplikule hävitamisele. Bolševike üleskutsetest innustatud rahvahulkade hoopide all variseski kokku Romanovite monarhia.

Ülestõusu võidu päeval kutsusid bolševikud töölisi üles tööliste saadikute nõukogude loomisele. Nad kirjutasid lendlehes:

> «Võiduks on meil vaja organiseeruda, liikumisele on vaja juhtivat keskust.
>
> Asuge tehastes otsekohe tehaste streigikomiteede valimisi läbi viima. Nende esindajad moodustavad t ö ö l i s t e s a a d i k u t e n õ u k o g u, kes võtab enda peale liikumise organiseerimise, kes loob ajutise revolutsioonilise valitsuse.»

27. veebruari õhtul ilmusid Tauria paleesse esimesed ettevõtetes ja sõjaväeosades valitud delegaadid. Tööliste ja soldatite võitlusliidust, mis oli saanud alguse Petrogradi tänavatel ja väljakutel, kasvas välja ühine revolutsiooniline organisatsioon — tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, erinevalt 1905. aasta revolutsioonist, millal nõukogud eksisteerisid eraldi.

Petrogradi ülestõusu võidule järgnes revolutsiooniline pööre kogu Venemaal. Kõigis kubermangudes ja enamikus maakondades valiti tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. Mitmes tööstuspiirkonnas — Kesk-Venemaa tööstuspiirkonnas, Uraalis, Donbassis — kehtestasid nõukogud oma algatusel kaheksatunnilise tööpäeva, ajasid laiali politsei ning rajasid ettevõtete valveks ja revolutsiooni kaitseks Punakaardi, vallandasid tsaariaegsed kohtunikud ja valisid nende asemele rahva hulgast uued kohtunikud. Sageli kõrvaldasid nõukogud tehaste juhtkonna, kus see oli eriti jõhkralt töölisi ekspluateerinud, ja seadsid sisse tööliskontrolli. Garnisonid allusid nõukogudele. Kuid ka neis piirkondades, kus tööstus oli vähem arenenud, tegutsesid nõukogud kui võimuorganid, võtsid endi peale võitluse toitlusraskustega ja toetasid konfliktide korral töölisi peremeeste vastu. Nõukogud kui tööliste ja talupoegade liidu organid olid ülestõusu organid, revolutsioonis võidu saavutanud tööliste ja talupoegade võimu organid.

Kuid peale Petrogradi Nõukogu, kes kehastas proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlikku diktatuuri, tekkis veel Ajutine Valitsus kui kodanluse diktatuuri organ. Kui tulid esimesed

teated, et pealinnas on revolutsioon võitnud, otsustas Riigiduuma valida Ajutise Komitee ja tegi sellele ülesandeks linnas «kord jalule seada». Komiteel ei olnud üldse kavatsust võimu enda kätte võtta. Oma esimese sammuna saatis komitee rindele Nikolai II juurde delegatsiooni, et veenda teda oma poja kasuks troonist loobuma. Seda nõudmist toetasid kõigi rinnete väejuhatajad, kes teatasid Nikolai II-le, et nad ei saa sõjaväe peale kindlad olla. Tsaar kirjutas alla manifestile, milles ta nii enda kui ka oma poja nimel loobus võimust oma venna Mihhaili kasuks.

Kodanluse katse monarhiat säilitada läks luhta. Võimuküsimust ei otsustatud Riigiduuma seinte vahel, selle otsustasid ülestõusnud töölised ja talupojad. Kui Riigiduuma Ajutise Komitee liige kadett Miljukov ühel miitingul monarhia säilitamise kasuks sõna võttis, haaras ülestõusnud rahvast vihatorm. Kodanlus otsustas võimu enda kätte võtta, et ära hoida revolutsiooni süvenemist.

Riigiduuma Ajutine Komitee otsustas Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukoguga läbirääkimisi pidama hakata. Nõukogus ja eriti tema presiidiumis olid ülekaalus esseerid ja menševikud, kes ei kartnud revolutsiooni arenemist vähem kui kodanlikud parteid. Sellepärast ruttasid esseerid ja menševikud omakorda rahva revolutsioonilist võitlust võimalikult kiiresti lõpetama. Esseeride ja menševike liidrid ei pannud küsimust arutusele Nõukogu istungil, vaid salaja, oma mõttekaaslaste kitsas ringis, tegid otsuse toetada ajutist valitsust, mille loob Riigiduuma Ajutine Komitee. Et mitte kaotada rahvahulkade usaldust, ei astunud aga esseerid ja menševikud avalikult sellesse valitsusse.

Selle kokkuleppe alusel loodi 2. märtsil kodanlik Ajutine Valitsus eesotsas vürst G. J. Lvoviga. Suurem osa ministreid kuulus oktobristide ja kadettide parteisse. Valitsusse kuulus ka trudovik Kerenski, keda keegi sinna ei olnud delegeerinud. Kodanlus võttis ta valitsusse üksnes rahvahulkade petmiseks, «demokraatia pantvangina», nagu kodanlikud ajalehed kirjutasid. Kohapeal kõrvaldas rahvas kubernerid ja ispravnikud. Nende asemele määras Ajutine Valitsus semstvoesimehed, kes olid valitud vanade tsaariaegsete seaduste järgi, ja oma komissarid; tavaliselt olid need kadetid ja oktobristid. Võimalikult suures ulatuses püüdis valitsus säilitada vana riigiaparaati.

Nii tekkis Venemaal k a k s i k v õ i m: Ajutine Valitsus ning Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu. Nõukogu esseeridest ja menševikest liidrid loovutasid võimu vabatahtlikult kodanlusele, kohustudes kodanlikku Ajutist Valitsust toetama. Kujunes äärmiselt originaalne k a h e d i k t a t u u r i, k o d a n l u s e d i k t a t u u r i ning p r o l e t a r i a a d i j a t a l u r a h v a r e v o l u t s i o o n i l i s - d e m o k r a a t l i k u d i k t a t u u r i l ä b i p õ i m u m i n e.

Et kodanlusel läks korda riigivõimu enda kätte haarata, see on seletatav mitme asjaoluga.

Veebruarirevolutsioon kujutas endast järsku üleminekut tsaariaegselt despotismilt ja terrorilt laialdasele poliitilisele vabadusele.

Kümned miljonid inimesed, kes varem ei olnud poliitikaga tegemist teinud, kellel ei olnud poliitikas vilumust, tõmmati äkki kaasa osa võtma poliitilisest tegevusest. Niisugusel väikekodanlikul maal nagu Venemaa moodustas nende peamise massi väikekodanlus, kes kõikus kodanluse ja proletariaadi vahel. See avaldas suurt mõju ka laialdastele tööliste ringkondadele.

> «Väikekodanluse hiiglalaine ujutas üle kõik, lämmatas klassiteadliku proletariaadi mitte üksnes oma rohkusega, vaid ka ideeliselt, s. t. nakatas, haaras väikekodanlike vaadetega poliitikale väga laialdasi tööliste ringkondi,» kirjutas V. I. Lenin (Teosed, 24. kd., lk. 43).

Väikekodanlik laine omakorda määras enamiku nõukogude koosseisu, andes neis ülekaalu väikekodanlike parteide esindajatele. Poliitika areenile ilmusid miljonitesse ulatuvad väikekodanlikud massid ning selle tagajärjel said nõukogudes ajutiselt ülekaalu esseerid ja menševikud. Selles peitubki seletus, mispärast revolutsioonis võidu saavutanud töölised ja talupojad oma nõukogude näol andsid võimu vabatahtlikult kodanluse esindajatele.

Sel ajal kui bolševikud rahvahulkade eesotsas tsarismi vastu võitlesid, ruttasid esseerid ja menševikud rahva võitu ära kasutama selleks, et revolutsioonilaine harjal juhtivaid positsioone enda kätte kiskuda.

Teiseks põhjuseks, mis aitas kodanlusel võimu enda kätte haarata, oli see, et proletariaat ja talurahvas ei olnud vajalikul määral organiseeritud, et nad ei olnud küllalt teadlikud. Tsarismi repressioonid tabasid oma täie raskusega tööliste organisatsioone. Bolševike partei juhtivad tegelased olid suuremalt osalt vanglates, asumisel või maapaos. V. I. Lenin oli sunnitud elama välismaal. Õige raske oli tal sealt Venemaaga ühendust pidada. Kodanluse poliitilised organisatsioonid aga ei kannatanud tagakiusamiste all. Kodanlus sai sõja ajal nii majanduslikult kui ka poliitiliselt tugevamaks ja oli tol ajal paremini organiseeritud kui rahvamassid. Tsarismi repressioonide tõttu oli proletariaat vähem organiseeritud. Proletariaadi poliitiliselt küpsem osa oli mobiliseeritud sõjaväkke ja osaliselt sõjas surma saanud. Külast tulid mobiliseeritute asemele ettevõtetesse uued inimesed. Nende ümberkasvatamine nõudis aega.

Kodanluse võitu soodustas ka välismaa kapitalistide abi.

LÜHIKOKKUVÕTE

1914.—1918. aasta imperialistliku maailmasõja kutsusid esile imperialismi vastuolud. Sõja põhjuseks oli kapitalismi ebaühtlane arenemine, sõda puhkes sellepärast, et monopolistid taotlesid maailma ümberjaotamist ja tahtsid sõja abil revolutsioonilist liikumist maha suruda.

Sõda oli katsekiviks kõigile II Internatsionaali parteidele. Sõja ajal muutus sotsiaaloportunism sotsiaalšovinismiks. Enamik II

Internatsionaali parteidest reetis sotsialismi ja asus kaitsma imperialismi. Sellepärast langeb neile inimkonna ees vastutus verise sõja koleduste eest. II Internatsionaal jäi pankrotti. Ainult bolševike partei jäi ustavaks sotsialismile ja näitas, kuidas tuleb rahvahulkades revolutsioonilist tööd teha, kuidas tuleb rahvahulki, sealhulgas ka sõjaväge, revolutsiooniks ette valmistada. Ainult bolševike partei andis õiged loosungid, andis loosungi võidelda imperialistliku sõja vastu, andis iga sõdiva maa töölisklassile loosungi võidelda võimuloleva valitsuse kukutamise eest. Partei arendas edasi marksismi, rikastas marksismi V. I. Lenini õpetusega imperialismist, õpetusega sellest, et sotsialism võib võita ühel maal eraldi.

Sõda tõi rahvastele äraarvamatuid kannatusi. Sõjas sai surma 10 miljonit ja haavata 20 miljonit inimest. Sõda suurendas kõiki imperialismi vastuolusid. Sõjas avaldus kujukalt kapitalismi üldkriis. Sõda näitas täie selgusega, kuhu viib imperialismi võimutsemine. Sõda kiirendas kapitalismi arenemist ja monopolistliku kapitalismi monopolistlikuks riigikapitalismiks muutumist. Sellega suurendas sõda ühtlasi revolutsiooni objektiivseid eeldusi. V. I. Lenin kirjutas, et sõda oli revolutsiooni kõikvõimas «näitejuht».

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon kinnitas, et partei leninlikud loosungid olid õiged. Veebruarirevolutsiooniga algas imperialistliku sõja kodusõjaks muutumine. Revolutsioon näitas, et bolševike partei poliitika, mis oli suunatud oma maa valitsuse lüüasaamisele, oli täiesti õige. Tsarismi lüüasaamine kergendas rahvahulkade revolutsioonilist väljaastumist ja rahvahulgad kukutasidki isevalitsuse. Revolutsioon kinnitas, et organisatsiooniliste sidemete katkestamine bolševike ja menševike vahel, menševike parteist väljakihutamine oli täiesti õige ja õigeaegne.

Veebruarirevolutsioonis rajati rahvahulkade eneste loominguna tööliste ja soldatite saadikute nõukogud — proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organid. Kuid enamikus nõukogudes olid esialgu ülekaalus menševikud ja esseerid, kes reetsid tööliste ja talupoegade huvid ning andsid riigivõimu Ajutise Valitsuse kui kodanluse diktatuuri organi kätte. Venemaal tekkis kaksikvõim. Partei ette kerkis ülesanne saavutada, et kogu võim läheks nõukogude kätte.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon lahendas partei lähema ülesande — tsarismi kukutamise — ja lõi võimalused kapitalismi likvideerimiseks ja sotsialismi sisseseadmiseks.

PARTEI SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRI-REVOLUTSIOONI VÕIDU INNUSTAJANA JA ORGANISEERIJANA

(Märts — oktoober 1917)

1. Venemaa välis- ja sisepoliitiline olukord pärast tsarismi kukutamist. Partei väljatulek põranda alt

1917. aasta Veebruarirevolutsioon muutis Venemaa olukorda rahvusvahelisel areenil. Kogu maailma töörahvas tervitas rõõmuga vene töölisklassi, kes imperialistliku sõja aastail oli esimesena heisanud ülestõusulipu. Vene revolutsiooni mõjul tugevnes töölisliikumine, tugevnes sõjavastane liikumine ka teistes maades, eriti sõdivates riikides.

Mõlema imperialistliku bloki — ühelt poolt Entente'i, teiselt poolt Saksamaa ja tema liitlaste — valitsevates klassides kutsus revolutsioon esile suure ärevuse. Imperialistid kartsid, et Vene revolutsiooni eeskuju võib mõju avaldada kogu maailma töörahvale. Ja selles nad ei eksinud.

Sõdivate riikide olukord ei olnud ühesugune. Saksamaa oli rindel suurt edu saavutanud, kuid tema jõud olid välja kurnatud; tööstus suutis vaevu toime tulla rinde varustamisega, rahvas kannatas nälga. Saksamaad ähvardas täielik lüüasaamine, kui ta oleks pidanud jätkama sõda kahel rindel — ühelt poolt Inglis- ja Prantsusmaa, teiselt poolt Venemaa vastu. Saksamaa ja tema liitlaste valitsused otsustasid kasutada Venemaal puhkenud revolutsiooni selleks, et sundida talle peale separaatrahu ja suunata siis kõik jõud Entente'i vastu. Saksamaa riigijuhid kartsid, et revolutsioon Venemaal süveneb, kodanlik valitsus likvideeritakse ja see annab hoogu revolutsioonilisele liikumisele kogu maailmas. Sellepärast tahtsid nad rahu sõlmida Ajutise Valitsusega.

Inglis- ja Prantsusmaa olid mõnevõrra paremas olukorras kui Saksamaa ja tema liitlased. Oma imperialistlikke eesmärke silmas pidades astusid 1917. aasta aprillis Entente'i poolel sõtta Ameerika Ühendriigid, heites sõja vaekausile oma tohutu tööstusliku võimsuse. Kuid Entente kartis, et revolutsiooni arenemine avaldab mõju töölisliikumisele tema vägede tagalas, viib Venemaa väljalangemisele sõjast ja raskendab järelikult Saksamaa üle võidu saavutamist. Sellepärast otsustasid Entente'i imperialistid toetada Ajutist Valit-

sust ja sundida Venemaad sõda jätkama. Ühtlasi lootsid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistid, et sõja jätkamine Venemaad veelgi nõrgendab ja et nad saavad selle nõrgenemise ära kasutada Venemaa edasiseks majanduslikuks orjastamiseks, Venemaa rahvaste veel suuremaks kapitalistlikuks ekspluateerimiseks.

Seega püüdis kõigi sõdivate maade kodanlus aidata Ajutisel Valitsusel Vene revolutsiooni maha suruda ja sellega revolutsiooni oma vägede tagalas ära hoida.

Venemaa töörahvas, kes oli revolutsiooni läbi viinud, lootis saada rahu, maad, leiba ja vabadust. Kuid kodanlik valitsus ei mõtelnudki sõda lõpetada, vaid tahtis kasutada revolutsiooni oma vallutusplaanide realiseerimiseks. Ajutine Valitsus teatas, et ta tunnistab kehtivaks vanad tsaari lepingud, mis sidusid Venemaad Entente'iga. Kodanlus lootis, et sõja jätkamine aitab likvideerida kaksikvõimu ja et kogu võim läheb täielikult tema kätte. Sellepärast oli kodanluse loosungiks «Sõda võiduka lõpuni!».

Ajutine Valitsus ei tahtnud lahendada ka agraarküsimust. Maa andmine talupoegadele oleks andnud löögi peale mõisnike omanduse ka kapitalistlikule omandusele, sest suur osa mõisamaid oli panditud kapitalistlikes pankades. Selle maa konfiskeerimine oleks tähendanud paljudesse miljarditesse ulatuvatest pangakapitalidest ilmajäämist. Ajutine Valitsus ei julgenud avalikult öelda, et ta ei taha talupoegadele maad anda. Ta püüdis neid petta sellega, et lükkas küsimuse lahendamise edasi kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni. Kui talupojad tegid katset mõisamaid üle võtta, surus Ajutine Valitsus need katsed maha.

Kodanlus ei mõtelnudki töörahva olukorda parandada. Saanud võimu enda kätte, tegi ta kõik mis võimalik oma kasumite suurendamiseks. Kodanlik valitsus tühistas kõik vanad seadused, mis kitsendasid pankade tegevust, aktsiaseltside loomist, monopolide arendamist. Ülbekäinud kodanlus hakkas sääraseid kasusid kokku kraapima, mis olid kaugelt suuremad kui tsaariaegsed skandaalsed kasumid.

Ajutine Valitsus ei kavatsenudki likvideerida rahvuslikku rõhumist. Ta oli oma iseloomult imperialistlik ja jätkas rahvusküsimuses tsarismi kolonisaatorlikku poliitikat. Kogu kohalik rõhumisaparaat jäi muutmatult püsima.

Kuid revolutsiooni olukorras ei saanud Ajutine Valitsus alustada avalikku võitlust nõukogude vastu, kelle poolt olid rahvahulgad. Ta pidas rahvahulkade revolutsioonilise liikumise vastu varjatud võitlust, püüdes aega võita, et avalikuks väljaastumiseks jõude koguda.

Võitluses oma ainuvõimu eest lootis kodanlus esseeride ja menševike toetusele. Viimased arvasid, et revolutsioon on lõppenud ja tema eesmärk saavutatud, kuna tsarism oli kukutatud ja võim kodanluse käes, et revolutsiooni edasiarendamisest, sotsialistlikule revolutsioonile üleminekust ei saa juttugi olla. Esseerid ja menševikud seletasid rahvale, et revolutsiooni võiduga on muutunud sõja ise-

loom, et sõda pole enam imperialistlik, ja kutsusid üles kaitsma kodanlikku isamaad. Rahva petmiseks nimetasid nad endid «revolutsioonilisteks kaitsesõjalasteks». Suur osa rahvahulkadest, kes alles hiljuti oli poliitikasse kaasa tõmmatud, ei saanud pettusest otsekohe aru ja uskus esseeride ning menševike juttu.

V. I. Lenin tegi teravat vahet miljoneid talupoegi ja töölisi haaranud massilise «kaitsesõja»-meeleolu ning menševike ja esseeride partei kaitsesõjaluse vahel. Töölised ja töötavad talupojad ei olnud sõjast huvitatud. Rahvahulkade «kaitsesõja»-meeleolud olid, nagu tähendas V. I. Lenin, nende ausameelse eksituse tulemuseks. Teisiti olid lood esseeride ja menševikega. Nende kaitsesõjalus oli tingitud sellest, et teatavad väikekodanluse ringkonnad, keda nad esindasid, said endale mõninga osa neist lisakasumeist, mida kapitalistid sõja ja rõhutud rahvaste röövimise arvel kokku ajasid.

Oma reeturlikku kodanluse poole ülejooksmist püüdsid esseerid ja menševikud maskeerida sellega, et nad tõotasid Ajutise Valitsuse tegevuse üle kontrolli sisse seada. Nad esitasid vormeli «niivõrd — kuivõrd»: kuivõrd valitsus lahendab revolutsiooni ülesandeid, niivõrd tuleb teda toetada; kui aga valitsus peaks tegema katset vana korra juurde tagasi pöörata, siis tuleb teda kritiseerida, kuid mitte mingil juhul kukutada. See oli rahvahulkade petmine, sest kontrolliks on vaja võimu. Tegelikult oli selline kontroll kodanliku valitsusega kokkuleppimine, temale usalduse avaldamine, tema toetamine.

Kodanliku Ajutise Valitsuse eeskujul püüdsid ka esseerid ja menševikud rahvale auku pähe rääkida, et rahu, maa ja leiva küsimuse lahendamine tuleb edasi lükata Asutava Kogu kokkukutsumiseni, kuid ise nad selle kokkukutsumisega sugugi ei kiirustanud. Esseerid ja menševikud muutusid avalikult kodanlusega kokkuleppimise parteideks. Nad püüdsid kapitalistlikku korda säilitada ja kindlustada.

Bolševike partei tuli põranda alt välja ja sai esimest korda oma olemasolu kestel võimaluse avalikult ja vabalt töötada. 5. märtsil ilmus bolševike partei Keskkomitee ja Peterburi Komitee häälekandja «Pravda» esimene number.

Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooriaga relvastatuna võitles partei veebruaripäevil saavutatud võitude kindlustamise ja revolutsiooni süvendamise eest. Partei astus välja kodanlikule Ajutisele Valitsusele usalduse avaldamise vastu. 4. märtsil võttis Keskkomitee büroo vastu resolutsiooni, mis ei lubanud mingisuguseid kokkuleppeid suurkodanluse ja aadli esindajaist koosneva valitsusega. Partei paljastas esseere ja menševikke, kes propageerisid valitsuse üle kontrolli teostamise loosungit. «Kontroll Ajutise Valitsuse üle?» kirjutas «Pravda» 9. märtsil 1917. «Mida see neile (s. o. töölistele) annab? On ju selge, et isegi tööliste kontrolli all ei saa kodanlus võtta enda peale proletaarsete programmide täitmist, ja töölistel ei olegi õigust kodanluse kombel loota, et teised kastanid tulest välja tooksid, vaid peavad ise tegutsema.»

Bolševike partei võitles rahu eest ja sõja vastu, mis ka uue valitsuse ajal jäi imperialistlikuks sõjaks. Bolševikud kutsusid töölisi

üles revolutsiooni jätkama ja tööliskaardiväge looma. «Proletariaat peab meeles pidama,» kirjutas «Pravda», «et ainult relvade abil suudab ta oma võite kindlustada ja revolutsiooni lõpuni viia.»

Partei komiteed reorganiseeriti demokraatliku tsentralismi alusel. Kehtestati partei kõigi organite valitavus. Bolševike ajalehed hakkasid ilmuma ka Moskvas ja teistes tööstuskeskustes. Vangist vabastati tsaariajal areteeritud bolševikud. Asumiselt, vanglaist ja maapaost hakkasid tagasi tulema partei Keskkomitee liikmed ja silmapaistvad tegelased F. E. Dzeržinski, P. A. Džaparidze, J. M. Jaroslavski, V. V. Kuibõšev, G. K. Ordžonikidze, J. V. Stalin, J. M. Sverdlov, S. G. Šaumjan, Riigiduuma liikmed G. I. Petrovski, M. K. Muranov, A. J. Badajev ja teised.

Tsarismi kukutamisega oli lõppenud üks ajajärk Venemaa ajaloos ja algas uus ajajärk. Uus olukord aga nõudis parteilt uut orientatsiooni, uut strateegilist plaani, teistsugust taktikat ja teisi loosungeid. Need küsimused lahendas V. I. Lenin. Juba revolutsiooni esimestel päevadel kirjutas V. I. Lenin, kes viibis tol ajal veel maapaos, oma «Kirjad kaugelt» ja andis neis artiklites näpunäiteid selle kohta, missugust kurssi peab partei pidama pärast Veebruarirevolutsiooni. V. I. Lenin kirjutas, et revolutsioon ei ole veel lõppenud, et lõpule on jõudnud alles revolutsiooni esimene etapp, et töölised peavad üles näitama kangelaslikkust ja saavutama võidu revolutsiooni teisel etapil. V. I. Lenin soovitas luua töölismiilitsa ehk töölisomakaitse, et kodanlik valitsus ei saaks taastada politseid, ei saaks päästa monarhiat. Spetsiaalses telegrammis Venemaa bolševikele nõudis V. I. Lenin järgmise taktika rakendamist:

> «... täielik umbusaldus, mitte mingit toetust uuele valitsusele, Kerenskit kahtlustame eriti, proletariaadi relvastamine on ainsaks tagatiseks, viivitamatud Petrogradi linnavolikogu valimised, mitte mingit lähenemist teiste parteidega» (Teosed, 23. kd., lk. 281).

Eriti teravalt sarjas V. I. Lenin igasuguseid menševikega ühinemise katseid. Ühinemise meeleolud, kuigi need olid levinud ainult mõnedes üksikutes partei organisatsioonides, olid tõsiseks ohuks revolutsioonilise võitluse arenemisele.

Ulatuslikku tööd tegid bolševikud rahvahulkades.

Peatähelepanu pööras partei proletariaadi kui ühiskonna eesrindliku jõu organiseerimisele ja koondamisele. Bolševikud kutsusid looma nõukogusid kogu Venemaal ja võtsid aktiivselt osa tööliste ja soldatite saadikute nõukogude organiseerimisest, sõjaväes komiteede ja maal talurahva organisatsioonide loomisest. Petrogradis, Moskvas, Uraalis, Donbassis ja teistes tööstusrajoonides organiseerisid bolševikud paljudes ettevõtetes töölistest Punakaardi salku — revolutsiooni löögijõude.

Partei kutsus üles looma ametiühinguid kui masside organisatsioone, mis ühendaksid võimalikult suurt hulka töölisi. Bolševikud taotlesid, et ametiühingud töötaksid tihedas kontaktis parteiga — proletariaadi ideelise ja poliitilise juhiga.

Bolševike initsiatiivil loodud vabriku- ja tehasekomiteed hõlmasid kõiki ettevõtte töölisi, olenemata sellest, kas ja missugusesse ametiühingusse keegi kuulus (tol ajal oli ettevõtetes mitu ametiühingut: metallitööliste, näiteks, oli oma ametiühing, puusepad kuulusid puidutööliste ametiühingusse jne.). Petrogradis, Moskvas ning teistes linnades ja rajoonides tegutsesid vabriku- ja tehasekomiteed revolutsiooni algusest peale bolševike partei juhtimisel.

Sõjaväes tehtava poliitilise töö juhtimiseks loodi juba revolutsiooni esimestel päevadel Keskkomitee ja Peterburi Komitee juurde Sõjaväe-organisatsioon eesotsas N. I. Podvoiskiga.

Ulatuslikku tööd tehti naiste hulgas. Hakati uuesti välja andma bolševike ajakirja «Rabotnitsa». Algas noorsoo-organisatsioonide loomine.

Partei jäi ustavaks oma põhimõttele: töötada seal, kus on rahvamassid.

Pärast Veebruarirevolutsiooni puutus partei kokku niisuguse ajaloos harva esineva nähtusega nagu kaksikvõim. Mida tähendavad nõukogud klassiseisukohalt ja missugused on nende ülesanded, seda ei mõistnud mitte kõik ja mitte korraga. Oli tarvis organiseerida miljonilisi rahvahulki, paljastada Ajutise Valitsuse poliitikat ja kokkuleplaste reeturlikku tegevust. Mitte otsekohe ei saanud kogu parteile selgeks tema ees seisvad määratu suured ülesanded.

Uues olukorras asusid mõned bolševike komiteed ja mitmedki partei silmapaistvad liikmed Ajutise Valitsuse suhtes ebaõigele seisukohale. Nad kutsusid üles sisse seadma «masside kontrolli» Ajutise Valitsuse tegevuse üle, mõistes selle kontrolli all kampaaniate, demonstratsioonide ja avalduste esitamise organiseerimist, kui Ajutine Valitsus peaks katset tegema revolutsiooniküsimuste lahendamist edasi lükata, ega seadnud eesmärgiks kogu võimu üleminekut nõukogude kätte. Niisugune seisukoht tähendas, et võim jääb kodanliku Ajutise Valitsuse kätte, ja tekitas rahvahulkades petlikke lootusi, nagu võiks Ajutine Valitsus tegutseda revolutsiooni huvides.

Ekslikul seisukohal oli J. V. Stalin, kes arvas, et Ajutisele Valitsusele tuleb survet avaldada ja nõuda rahuläbirääkimiste viivitamatut alustamist, kuid peagi loobus ta sellest seisukohast ja ühines V. I. Leniniga.

> «. . . see oli väga ekslik seisukoht,» ütles J. V. Stalin hiljem, «sest see sünnitas patsifistlikke illusioone, valas vett kaitsesõjalaste veskile ja raskendas rahvahulkade revolutsioonilist kasvatamist. Mina asusin tookord koos teiste parteiseltsimeestega sel ekslikul seisukohal ja loobusin sellest täielikult alles aprilli keskel, ühinedes Lenini teesidega» (Teosed, 6. kd., lk. 328).

Asumiselt tagasitulnud Kamenev asus poolmenševistlikule seisukohale. Ta esines «Pravdas» artiklitega, milledes kaitses vormelit «niivõrd — kuivõrd». Sõjaküsimuses ei lausunud Kamenev sõnagi selle kohta, et sõda on jäänud imperialistlikuks ka Ajutise Valitsuse ajal, vaid kutsus soldateid üles «vastama kuulile kuuliga ja mürsule

mürsuga», s. o. ta kutsus sõda jätkama. Kamenev jätkas sellega oma endist oportunistlikku joont.

Bolševikud andsid Kamenevile vastulöögi. Kaitsesõda pooldavaid artikleid «Pravdas» enam ei ilmunud.

3. aprillil saabus V. I. Lenin Petrogradi. Rahvahulgad võtsid oma juhi vaimustusega vastu. Kõik pealinna rajoonid saatsid arvukaid tööliste delegatsioone. Nende eesotsas sammusid Punakaardi salgad. Garnisoni polgud saatsid soldatite delegatsioone. Soomusdivisjoni soldatid tõid kohale soomusautod. Kroonlinnast saabusid mereväelased. 3. aprilli õhtul oli Soome vaksali esine väljak täis töölisi ja soldateid. Nad olid tulnud vastu võtma oma juhti, kes oli üheksa aastat maapaos elanud. Soomusautolt peetud kõnes tervitas V. I. Lenin revolutsioonist osavõtjaid ja kutsus neid üles võitlema sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

2. V. I. Lenini Aprilliteesid. VII ülevenemaaline (aprilli)konverents. Partei kurss kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamisele sotsialistlikuks revolutsiooniks

V. I. Lenini saabumisel oli määratu suur tähtsus revolutsiooni saatusele. 4. aprillil 1917 esines V. I. Lenin partei Keskkomitee ja Peterburi Komitee liikmetele ning tööliste ja soldatite saadikute nõukogude ülevenemaalise nõupidamise bolševikest delegaatidele ettekandega «Proletariaadi ülesandeist praeguses revolutsioonis». 7. aprillil avaldati ettekande teesid «Pravdas». Need olid geniaalsed Aprilliteesid. Neis oli kindlaks määratud partei kurss kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamisele sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Oma teesides töötas V. I. Lenin välja poliitilise ja majandusliku platvormi partei tegevuseks revolutsiooni arenemise uuel etapil. Revolutsiooni põhiküsimuseks on võimuküsimus. Missuguse klassi vastu on revolutsioon suunatud, missuguse klassi kätte läheb võim — see on põhiline tunnus, mille järgi määratakse kindlaks revolutsiooni iseloom. Venemaal tekkis pärast Veebruarirevolutsiooni kaksikvõim. Kuid ajalugu õpetab, et kahe vaenuliku, oma ühiskondliku seisundi tõttu antagonistliku klassi üheaegne diktatuur ei saa kaua kesta. Kaksikvõim peab paratamatult lõppema kas kodanluse diktatuuriga või proletariaadi diktatuuriga. Missuguse diktatuuriga kaksikvõim lõpeb, selle otsustab klasside võitlus. V. I. Lenin rõhutas, et Ajutisse Valitsusse tuleb suhtuda täieliku umbusaldusega ja et teda ei tohi mingil määral toetada. Ta kutsus parteid rahvahulkade võitluse etteotsa asuma, et suunata see võitlus sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisele.

> «Käesoleva momendi iseärasus Venemaal», kirjutas V. I. Lenin teesides, «seisab ülemineku s revolutsiooni esimeselt etapilt, mis seetõttu, et proletariaat ei olnud küllalt teadlik ega organiseeritud, andis võimu kodanlusele, — revo-

lutsiooni t e i s e l e etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide kätte» (Teosed, 24. kd., lk. 4).

Uuel revolutsiooni arenemise etapil tekkis ka uus klassijõudude vahekord. Sotsialistliku revolutsiooni liikumapanevateks jõududeks, s. o. klassideks, kes on huvitatud revolutsiooni lõpuniviimisest, olid proletariaat ja kehvtalurahvas. Keskmik kui töötaja kaldus kehvtalurahva poole, keskmik kui omanik aga toetas kulakut. Oma kahesuguse iseloomu tõttu oli ta kõikuval seisukohal. Talurahva suhtes võttis partei kasutusele uue loosungi, mis vastas uue strateegilise etapi ülesannetele. Et see loosung revolutsiooni uuel etapil vajalikuks osutub, seda tõestas V. I. Lenin juba oma teoses «Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis»: sotsialistlikus revolutsioonis võitleb proletariaat koos kehvtalurahvaga linna ja maa kodanluse vastu, neutraliseerides kesktalurahva.

Sealjuures peeti silmas, et keskmiku neutraliseerimine sotsialistlikus revolutsioonis ei ole hoopiski mitte see, mis kodanluse neutraliseerimine kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. Kodanluse neutraliseerimine esimeses Vene revolutsioonis tähendas seda, et tuli paljastada kodanluse sobing tsarismiga, tuli kodanlus isoleerida, et ta ei saaks «rahva vabaduse partei» võltsi nimetusega petta talurahvast. Keskmiku neutraliseerimine ei tähendanud hoopiski mitte tema eemaletõukamist revolutsioonist. Vastupidi, partei tegi kõik selleks, et keskmikku revolutsiooniga kaasa tõmmata, teda kokkuleplaste mõju alt vabastada, kulakust eemale kiskuda, keskmikku proletariaadi liitlaseks teha. Kuid partei ei unustanud, et keskmikul on kahesugune iseloom, partei pidas silmas seda, et ta võib kõikuma lüüa.

Andnud Aprilliteesides kursi kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamisele sotsialistlikuks revolutsiooniks ja iseloomustanud uue revolutsiooni liikumapanevaid jõude, määras V. I. Lenin kindlaks ka võimu organiseerimise poliitilise vormi. Pariisi Kommuuni kogemustest lähtudes kõneles Marx uuest, «Pariisi Kommuuni tüüpi» riigivõimu vormist. Kuid II Internatsionaali juhid Kautsky, Plehhanov ja teised moonutasid Marxi ideid riigiküsimuses ning pidasid parlamentaarset vabariiki parimaks sotsialismile ülemineku ajajärgu riigi vormiks. Pariisi Kommuuni ja 1905. aasta revolutsiooni kogemuste põhjal paljastas V. I. Lenin oportunistid ja tõestas, et elu on esile tõstnud uue, parlamentaarse demokraatliku vabariigiga võrreldes «kõrgemat tüüpi demokraatliku riigi»; selle uue riigi algeoks olid Pariisi Kommuun ja nõukogud. 1905. ja 1917. aasta revolutsiooni kogemuste uurimise põhjal järeldas V. I. Lenin, et proletariaadi diktatuuri poliitiliseks vormiks on nõukogude vabariik.

«Mitte parlamentaarne vabariik — tööliste saadikute nõukogudelt selle juurde tagasipöördumine oleks samm tagasi —, vaid tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik üle kogu maa, alt kuni üles,» kirjutas V. I. Lenin (Teosed, 24. kd., lk. 5).

Sellega arendas V. I. Lenin uutes tingimustes edasi marksismi õpetust kapitalismilt kommunismile ülemineku ajajärgu ühiskonna poliitilise organisatsiooni vormide küsimuses. See oli suur teaduslik avastus. Võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidu eest Venemaal oli sellel määratu suur tähtsus. Partei andis loosungi «Kogu võim nõukogudele!».

Loosung «Kogu võim nõukogudele!» ei tähendanud seda, et valitsusest tuleb lihtsalt kõrvaldada kodanlikud ministrid ja panna sinna nende asemele esseeride ja menševike kui nõukogudes enamuses olevate parteide esindajad. Kui sellest loosungist oleks tulnud nii aru saada, siis oleks püsima jäänud kogu vana riigiaparaat, oleks vahetatud ainult ministreid. Kui aga oleks säilinud vana aparaat, olgu selle eesotsas ükskõik missugune minister, kas või niisugune, kelle sinna on saatnud nõukogu, siis oleks see tegelikult tähendanud, et jääb püsima ka kodanluse võim. Leninliku loosungi «Kogu võim nõukogudele!» eesmärgiks ei olnud isikute ümberpaigutamine, ei olnud Ajutise Valitsuse koosseisu muutmine selles mõttes, et asendada seal kadetid esseeride ja menševikega. See loosung tähendas, et tuleb likvideerida kaksikvõim, et võim peab täielikult nõukogude kätte üle minema, et on vaja organiseerida uut tüüpi riik ja hävitada vana riigimasin, mis seab ennast rahvast kõrgemale, et nõukogude baasil, ülalt kuni alla, on vaja luua uus riigiaparaat, mis vastaks täiel määral rahva huvidele.

Tolleaegsetes tingimustes ei kutsunud loosung «Kogu võim nõukogudele!» Ajutist Valitsust viivitamatult kukutama, ei kutsunud relvastatud ülestõusule. Ajutise Valitsuse vägivaldne kukutamine oleks olnud ühtlasi ka väljaastumine nõukogude vastu, sest nõukogud ajasid kodanliku valitsusega kokkuleppimise ja tema toetamise poliitikat. Revolutsiooni, relvastatud ülestõusu pidas Lenin, niisama nagu Marxki, üldreegliks, sest ükski väljasurev klass ei loovuta oma võimu teisele klassile vabatahtlikult, ilma relvastatud võitluseta. Kuid «erandlikult», nagu kirjutas V. I. Lenin, sai Venemaa konkreetsetes tingimustes pärast Veebruarirevolutsiooni võimalikuks kogu võimu üleminek nõukogude kätte rahulikul teel. Kodanlus ei julgenud veel rahvahulkade suhtes vägivalda tarvitada. Jõud oli rahva käes. Bolševike partei sai rahvahulkades vabalt tööd teha. Erinevalt kõigist eelmistest revolutsioonidest oli rahval olemas valmis võimuaparaat — tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. Kui nõukogud, kes esindasid töölisi ja talupoegi, rahva valdavat enamust, oleksid teatanud, et nad võtavad kogu võimu täielikult enda kätte, siis ei oleks keegi julgenud neile vastu seista.

Esimesel etapil tähendas loosung «Kogu võim nõukogudele!» kogu võimu täielikku üleminekut tolleaegsete nõukogude kätte, kus olid enamuses esseerid ja menševikud, tähendas nende nõukogude ainuvõimu. Veel enam, revolutsiooni rahulik arenemine ei tähendanud ainuüksi seda, et võim läheb antud nõukogude kätte rahulikul teel. Ka klasside ja parteide võitlus nõukogudes, võimu üleminek ühe partei käest teise kätte oleks nõukogude ainuvõimu ja kõikvõimu

korral võinud toimuda rahulikul teel. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks oleks võinud toimuda rahulikul teel.

Bolševike partei võttis arvesse seda, et võimu üleandmine esseerlik-menševistlikele nõukogudele ei oleks muutnud nende parteide olemust. Esseerid ja menševikud oleksid endiselt kõikunud, kuid see oleks toimunud kodanlusest lahkulöönud nõukogudes, töörahva laiade hulkade silme ees, kusjuures töörahval oli õigus usaldust mitte õigustanud saadikuid nõukogudest ära kutsuda. Võim oleks olnud esseeride ja menševike käes, kuid nad poleks suutnud anda rahvale rahu, maad, leiba ja vabadust, oma kõikumistega oleksid need väikekodanlikud parteid end diskrediteerinud. Bolševikud, kuulumata valitsuse koosseisu, oleksid nõukogudes jäänud opositsiooniparteiks, nad oleksid esseere-menševikke kritiseerinud ja paljastanud. Menševike ja esseeride valitsuselt oleksid bolševikud nõudnud kõigi revolutsiooni põhiküsimuste lahendamist. Kuid menševikud ja esseerid poleks suutnud neid küsimusi lahendada. Rahvahulgad oleksid oma kogemuste najal ja bolševike selgitustöö mõjul lahti saanud oma illusioonidest, mis neil olid menševike ja esseeride suhtes, oleksid veendunud nende reetlikkuses ja andnud riigi juhtimise bolševike partei kätte, kes ainuüksi oleks suutnud anda töörahvale rahu, maad, leiba ja vabadust. Valitsuse vahetus oleks aset leidnud ainukesteks ja täievõimulisteks riigivõimuorganiteks saanud nõukogudes toimuva rahuliku võitluse korras. Nii oleks proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur ümber kasvanud proletariaadi sotsialistlikuks diktatuuriks.

V. I. Lenin pidas revolutsiooni rahuliku arenemise võimalust «ajaloos ä ä r m i s e l t harva esinevaks ja ä ä r m i s e l t väärtuslikuks». Kuid olukord, mis parteile selle võimaluse andis, võis muutuda ja võimu võtmine relvastatud ülestõusu abil võis saada paratamatuks, nii nagu see juhtuski. V. I. Lenin nõudis rahuliku arenemise võimaluse täielikku ärakasutamist, kuid ta ei unustanud hetkekski, et revolutsiooni arenemine võib minna ka teist teed ja et kodanluse diktatuur tuleb siis kukutada relvastatud ülestõusu abil.

Tungivalt nõudis V. I. Lenin Punakaardi loomist, proletariaadi ühteliitmist, küla proletaarsete ja poolproletaarsete elementide organiseerimist, soldatite võitmist bolševike poole. Ka revolutsiooni rahuliku arenemise tingimustes valmistas partei väsimatult ette jõude relvastatud võitluseks sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Revolutsiooni rahuliku arenemise võimaluse tunnustamine selles mõttes, et võim võib rahulikul teel nõukogude kätte üle minna ja et edasine võitlus proletariaadi diktatuuri eest toimuks siis nõukogudes, tähendas seda, et partei jättis ajutiselt kõrvale sõja ajal ülesseatud loosungi — imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise loosungi. See loosung oleks olnud vastuolus partei uue kursiga, revolutsiooni rahuliku arenemise kursiga. Peaülesanne seisis selles, et võita nõukogudes enamus bolševike partei poole. Revolutsiooni antud perioodil, kirjutas V. I. Lenin, «muutub kodusõda meile rahulikuks,

kestvaks ja kannatlikuks klassipropagandaks» (Teosed, 24. kd., lk. 210).

Aprilliteesides näitas V. I. Lenin, kuidas bolševikud peavad suhtuma sõjasse pärast tsarismi kukutamist. Sõda oli Venemaa poolt endiselt imperialistlik ka uue valitsuse ajal selle valitsuse kodanliku iseloomu ja anastuslike eesmärkide tõttu. Sellepärast pidid bolševikud võitlema röövsõja jätkamise vastu ja tõelise demokraatliku rahu eest, ilma igasuguste anneksioonideta ja kontributsioonideta rahu eest. Kuid pärast Veebruarirevolutsiooni ei olnud bolševikud enam lüüasaamise pooldajad, sest isevalitsus oli kukutatud ja Venemaal olid loodud nõukogud, kes esindasid töölisi ja talupoegi. Viimased aga ei olnud sõjast huvitatud. Kui nõukogud oleksid võimu enda kätte võtnud, oleksid nad võinud sõja lõpetada. Partei ei asunud ka kaitsesõjaluse positsioonidele, sest see oleks olnud imperialistliku sõja toetamine, kodanluse ja mõisnike võimu kaitsmine. Partei loosungiks sõjaküsimuses oli nõue anda kogu võim täielikult üle nõukogude kätte. Ainult nemad kui rahvahulkade esindajad suudavad tagada rahu sõlmimise mitte kapitalistide, vaid rahva huvides. «Ausameelsetele kaitsesõjalastele» oli tarvis kannatlikult selgitada, et kapital ja imperialistlik sõda on omavahel lahutamatult seotud ja et on võimatu lõpetada sõda demokraatliku rahuga, kui ei kukutata kapitali võimu. Ulatuslikult oli tarvis sõja iseloomu selgitada sõjaväes; oli tarvis igati õhutada soldatite vennastumist rindel, sest see revolutsioneeris sõdivate maade soldatite massi.

Lenini teesides antud majanduslik platvorm seisis järgmistes nõudmistes: tööstuse alal — ühiskondliku tootmise ja saaduste jaotamise andmine nõukogude kontrolli alla; Venemaa kõigi pankade viivitamatu ühendamine üheks üldiseks rahvuspangaks ja selle seadmine nõukogude kontrolli alla; agraarküsimuses pani V. I. Lenin ette konfiskeerida kõik mõisamaad ja natsionaliseerida selle alusel kogu maa, anda maa talupoegade ja sulaste saadikute nõukogude käsutusse.

Parteielu alal pandi Lenini teesides ette kutsuda viivitamatult kokku partei kongress, võtta arutusele partei programm, et arvestada kõike seda uut, mis oli kogunenud 1903. aastast peale. V. I. Lenin tegi ettepaneku muuta partei nimetust ja nimetada teda edaspidi mitte enam sotsiaaldemokraatlikuks, vaid kommunistlikuks parteiks, sest sotsiaaldemokraatia liidrid olid peaaegu kogu maailmas reetnud sotsialismi ja kodanluse poole üle läinud. See nimetus iseloomustab õigesti partei võitluse eesmärki — kommunismi ülesehitamist. V. I. Lenin kutsus looma uut, III, Kommunistlikku Internatsionaali, mis oleks vaba oportunismist ja sotsiaalšovinismist.

V. I. Lenini teesid hõlmasid kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku eest võitlemise kõiki külgi. Teesides määrati kindlaks proletaarse revolutsiooni liikumapanevad jõud, märgiti ära ülemineku etapid, anti partei majanduslik platvorm, sealhulgas ka agraarküsimuses. Lenini teesides määrati kindlaks proletariaadi diktatuuri poliitiline vorm — nõu-

kogude vabariik. Sotsialistlikule revolutsioonile üleminekuks oli teesides antud konkreetne teoreetiliselt põhjendatud plaan.

Kõik kodanlikud ja kokkuleplaslikud parteid võtsid V. I. Lenini teesid vastu suure vihaga. Kodanlus püüdis rahvast uskuma panna, et V. I. Lenin ei arvesta ajalugu ega Venemaa huvisid. Oma vihas V. I. Lenini ja sotsialistliku revolutsiooni leninliku idee vastu tuli kodanlus menševike ja esseeride partei liidrite toetusel välja pöörase laimuga, süüdistades V. I. Leninit Saksa kindralstaabiga ühenduse pidamises. Menševikud kisendasid, et V. I. Lenin osutab «reaktsioonile teene», et «kahtlemata ähvardab revolutsiooni hädaoht» ja et «Leninile ja tema poolehoidjaile on tarvis anda kõige energilisem vastulöök». Plehhanov jõudis isegi niikaugele, et nimetas Aprilliteese jampsiks. Trotski toetas ka pärast Veebruarirevolutsiooni oma vana loosungit «ilma tsaarita, aga töölisvalitsus», mis oleks viinud revolutsiooni lüüasaamisele, sest see oleks lõhkunud tööliste ja talupoegade liidu. V. I. Lenin oma «Kirjades taktika kohta» rõhutas spetsiaalselt, et tema teesid on suunatud Trotski vastu, kes oma «permanentse revolutsiooni» skeemis hüppas üle kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise protsessist. Partei ridades astusid Aprilliteeside vastu välja Kamenev, Rõkov, Pjatakov ja väike käputäis nende pooldajaid, kes väitsid, et Venemaa ei ole veel sotsialistlikuks revolutsiooniks küps.

Paari-kolme nädala jooksul koondus kogu partei V. I. Lenini ideede ümber. Parteid oli selleks ette valmistanud kogu tema senine ajalugu, kogu tema energiline võitlus oportunismi vastu. V. I. Lenin oli relvastanud bolševikud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise teooriaga. Partei tegevuse aluseks oli V. I. Lenini õpetus sotsialismi võidust ühel maal eraldi.

Selgesti näitas partei ideelist monoliitsust Petrogradi bolševike ülelinnaline konverents, mis algas 14. aprillil, kümme päeva pärast seda, kui V. I. Lenin oma teesid oli välja kuulutanud. Ära kuulanud V. I. Lenini ettekande, pooldas valdav enamus konverentsi delegaate V. I. Lenini resolutsiooni, mis oli koostatud teeside vaimus.

Partei koondumise V. I. Lenini teeside ümber kogu Venemaa ulatuses viis lõpule bolševike partei VII ülevenemaaline (aprilli) konverents, mis toimus Petrogradis 24.—29. aprillil 1917. Konverentsist võttis osa 133 otsustava ja 18 nõuandva häälega delegaati, kes esindasid 80 000 partei liiget. Konverents arutas järgmisi küsimusi: käesolevast momendist (sõda ja Ajutine Valitsus jne.); suhtumine tööliste ja soldatite saadikute nõukogudesse; partei programmi muutmise küsimus; olukord Internatsionaalis ja partei ülesanded; agraarküsimus; rahvusküsimus jne. Põhilisteks küsimusteks olid käesolev moment, agraarküsimus ja partei programmi muutmine. Aruandjaks neis küsimustes oli V. I. Lenin. Tema ettekannete aluseks olid võetud Aprilliteesid. Üksmeel, millega ülevenemaaline konverents leninlikud resolutsioonid vastu võttis, andis tunnistust partei poliitilisest monoliitsusest.

V. I. Lenini vastu astus välja Kamenev. Ta väitis, et kodanlik-demokraatlik revolutsioon ei ole Venemaal veel lõppenud ja et sotsialistlikuks revolutsiooniks ei ole Venemaa veel küps. Kamenev oli Ajutisest Valitsusest lahkulöömise vastu ja toetas menševike ettepanekut: kontrolli valitsuse üle, mis tähendas, et võim oleks tulnud jätta kodanluse kätte. Kamenev tahtis sotsialistliku revolutsiooni küsimuse kõrvale jätta, ta ei tunnistanud võimalikuks sotsialismi võitu ainuüksi Venemaal. Kamenevi toetas Rõkov, kes ütles, et Venemaal ei ole objektiivseid tingimusi sotsialistlikuks revolutsiooniks, et tõuke sotsialistlikuks revolutsiooniks peab andma Lääs. V. I. Lenin paljastas Kamenevi, Rõkovi ja nende väheste poolehoidjate kapitulantliku positsiooni, astus teravalt välja nende vastu, kes arvasid, et Venemaal ei ole võimalik sotsialismi võit:

> «... Rõkov ütleb, et sotsialism peab tulema teistest, rohkem arenenud tööstusega maadest. Kuid see ei ole nii. Ei saa ütelda, kes alustab ja kes lõpetab. See ei ole marksism, vaid marksismi paroodia» (Teosed, 24. kd., lk. 219).

Konverents võttis üksmeelselt vastu resolutsiooni, mille aluseks oli V. I. Lenini ettekanne käesolevast momendist. Konverentsi resolutsioonis märgiti, et kapitalismi arenemine kogu maailmas on tõstnud päevakorrale riigivõimu ülemineku proletariaadi kätte, kes kasutab seda sotsialismi ülesehitamiseks. Konverentsi resolutsioonis rõhutati, et vene proletariaat kui juhtiv jõud peab rahvale selgitama, et «rida praktiliselt küpseks saanud samme sotsialismi poole on edasilükkamatud». Niisugusteks sammudeks on: maa natsionaliseerimine; riikliku kontrolli sisseseadmine kõigi pankade üle, kusjuures kõik pangad tuleb ühendada ühtseks keskpangaks; kontrolli sisseseadmine kapitalistide kindlustusasutuste ning suuremate sündikaatide üle. Mainitud abinõude tarvituselevõtmise kõrval võiksid nõukogud asuda üldise töökohustuse läbiviimisele.

> «Üldrahvaliku võimu kohalikud revolutsioonilised organid», öeldi resolutsioonis, «võivad ja peavad kõiki mainitud ja analoogilisi üritusi mitte ainult arutama ja ette valmistama, et neid üleriigilises ulatuses ellu viia kogu võimu proletaarlaste ja poolproletaarlaste kätte ülemineku korral, vaid ka teostama, kui selleks avaneb võimalus» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 352).

Konverentsi resolutsioon kinnitas V. I. Lenini õpetust selle kohta, et sotsialismi võit on võimalik ühel maal eraldi ja nimelt Venemaal. See resolutsioon oli suunatud niihästi Kamenevi ja tema poolehoidjate poolmenševistliku seisukoha vastu, kes sotsialistlikust revolutsioonist lahti ütlesid, kui ka Trotski avantüristliku, revolutsioonile hukatusliku poliitika vastu.

Sõjasse suhtumise küsimuses võttis Aprillikonverents vastu V. I. Lenini kirjutatud resolutsiooni. Konverents konstateeris, et võimu üleminek Venemaal mõisnike ja kapitalistide valitsuse kätte ei muutnud sõja imperialistlikku iseloomu. Sellepärast ei pea proletariaadi partei toetama ei sõda, ei valitsust ega tema sõjalaene. Kapi-

talistid väitsid, et bolševikud pooldavad Saksamaaga separaatrahu sõlmimist. Konverents protesteeris energiliselt selle laimu vastu. «Me peame saksa kapitaliste», ütleb resolutsioon, «samasuguseiks röövleiks nagu vene, inglise, prantsuse jt. kapitalistegi, ja keiser Wilhelmi samasuguseks kroonitud röövliks nagu Nikolai II ja Inglise, Itaalia, Rumeenia ning kõiki teisi monarhe» (sealsamas, lk. 339). Sõja lõpetamiseks on ainult üks tee: kogu riigivõimu üleminek tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte.

Agraarküsimust käsitlevas ettekandes analüüsis V. I. Lenin spetsiaalselt mõisamaade konfiskeerimise ja kogu maa natsionaliseerimise nõudmise klassisisu. Mõisamaade tasuta konfiskeerimine rahuldaks eestkätt talurahva põlised lootused, ühtlasi õõnestaks see mõisnike ja kodanluse võimu põhialuseid. Mõisnike omandus oli mõisnike võimu alustalaks ja monarhia võimaliku taastamise pandiks, mõisamaade konfiskeerimine aga oleks tagatiseks monarhia taastamise vastu. Kuivõrd aga mõisamaad on panditud pankades, siis on konfiskeerimine rängaks hoobiks ka kodanlikule omandusele. Kogu maa natsionaliseerimine vabastab maakasutuse igasugustest pärisorjuse jäänustest.

Peale selle, nagu on kirjutatud resolutsioonis, mille V. I. Lenin esitas, «... tähendaks maa natsionaliseerimine kui maaeraomanduse kaotamine tegelikult sellist võimsat lööki kõigi tootmisvahendite eraomandusele üldse, et proletariaadi partei peab niisugusele ümberkujundusele osutama igasugust kaasabi» (sealsamas, lk. 341). Partei astus kategooriliselt välja selle vastu, et agraarküsimuse lahendamine lükataks edasi Asutava Koguni, nagu seda püüdsid teha Ajutine Valitsus ja kokkuleplased, ning soovitas talupoegadel võtta maa üle viivitamatult ja organiseeritult.

Sotsialistliku revolutsiooni võit olenes suurel määral sellest, kas proletariaadil õnnestub rõhutud rahvuste töörahvast endaga kaasa tõmmata. Rahvusküsimuses esines konverentsil ettekandega J. V. Stalin. Ta esitas partei rahvuspoliitika, mille aluseks on V. I. Lenini põhimõtted. J. V. Stalin näitas, et partei järjekindel võitlus rahvuste enesemääramise, nende lahkulöömise õiguse eest on otsustav tingimus, mis tagab parteile rõhutud rahvuste toetuse. J. V. Stalin paljastas bundistide rahvusliku kultuurautonoomia loosungi natsionalistliku iseloomu ja esitas järgmised partei seisukohad rahvusküsimuses: 1) rahvaste lahkulöömise õiguse tunnustamine; 2) rahvastele, kes jäävad antud riigi piiridesse — piirkondlik autonoomia; 3) vähemusrahvustele — spetsiaalsed seadused, mis garanteerivad neile vaba arenemise; 4) antud riigi kõigi rahvuste proletaarlastele — ühtne jagamatu proletaarne kollektiiv, ühtne partei.

Partei rahvuspoliitika vastu astus välja Pjatakov, kes kordas samu argumente, millega ta oli sõja-aastail V. I. Lenini vastu välja tulnud. Pjatakov väitis konverentsil, et rahvuste enesemääramise loosung, kui selle all mõelda ka lahkulöömise õigust, on reaktsioonile loosung, sest rahvusriik olevat läbikäidud etapp, imperialismi ajal olevat see võimatu; olevat vaja võidelda rahvuslike liikumiste

vastu. Selle seisukoha, mis tähendas tegelikult proletariaadi loobumist revolutsiooni rahvuslike reservide kasutamisest ja mille tagajärjeks oleks olnud revolutsiooni lüüasaamine, võttis V. I. Lenin hävitava kriitika tule alla.

Konverentsil vastuvõetud resolutsiooni kirjutas V. I. Lenin. Põhipunktina tunnustas resolutsioon kõigi Vene riigi koosseisu kuuluvate rahvuste õigust vabalt lahku lüüa ja iseseisvat riiki moodustada. Ainult niisuguse õiguse tunnustamine tagas mitmesugustest rahvustest tööliste solidaarsuse. Resolutsioonis oli ühtlasi öeldud, et enesemääramise õigust ei tohi segi ajada küsimusega, kas ühe või teise rahvuse lahkulöömine on otstarbekohane. Selle küsimuse peab partei iga kord eraldi otsustama, silmas pidades kogu ühiskondliku arengu protsessi ja proletariaadi võitluse — sotsialismi eest võitlemise — huvisid.

Neile rahvastele, kes ei soovi lahku lüüa, nõudis partei kõige ulatuslikumat autonoomiat, spetsiaalsete seaduste väljaandmist, mis garanteerivad vähemusrahvuste vaba arenemise ja kuulutavad kehtetuks igasugused ühe rahvuse eesõigused, igasugused vähemusrahvuste õiguste rikkumised.

Konverents mõistis hukka menševistlik-bundistliku «rahvusliku kultuurautonoomia», mis tõmbab kunstliku piiri tööliste vahele, kes elavad ühes ja samas kohas ning töötavad isegi ühes ja sellessamas ettevõttes, ning kõvendab tööliste sidet üksikute rahvuste kodanliku kultuuriga. Resolutsioonis märgiti, et tööliisklassi huvid nõuavad kõigist rahvustest tööliste liitumist ühtseisse proletariaadi organisatsioonidesse, olgu need siis poliitilised või ametiühingulised organisatsioonid, kooperatiivid, haridusseltsid või muud.

> «Ainult niisugune eri rahvustest tööliste liitumine ühtseisse organisatsioonidesse», öeldi resolutsioonis, «võimaldab proletariaadil võidukalt võidelda rahvusvahelise kapitali ja kodanliku natsionalismi vastu» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 347).

V. I. Lenini ettekande põhjal tunnistas konverents, et on vaja muuta partei programmi, ja näitas ära, missuguses suunas see muutmine peab toimuma. Oli tarvis anda hinnang imperialismile ja imperialistlike sõdade ajastule seoses läheneva sotsialistliku revolutsiooniga; parandada programmi riigiküsimuses; võtta programmi sisse nõukogude vabariigi kehtestamise nõudmine; kõrvaldada programmi vananenud osad või parandada neid, nimelt ümber teha agraarprogramm vastavalt agraarküsimuses vastuvõetud resolutsioonile, võtta programmi sisse natsionaliseerimiseks kõige rohkem ettevalmistatud monopolide natsionaliseerimise nõudmine jne.

Internatsionaali küsimuses tegi V. I. Lenin ettepaneku lahku lüüa Zimmerwaldi ühendusest ja hakata otsekohe looma uut Internatsionaali; äärmisel juhul tuleb Zimmerwaldi ühendusse jääda ainult informatsiooni saamise eesmärgil. Selle ettepaneku vastu astus välja Zinovjev, kes nõudis, et säilitataks blokk ka nende tsimmervaldlastega, kes ei olnud kaitsesõjalastest lahku löönud.

Konverents otsustas, et bolševikud peavad jääma Zimmerwaldi blokki ning kaitsma seal Zimmerwaldi pahempoolse rühma taktikat. V. I. Lenin pidas seda otsust ekslikuks. Hiljem tunnistati V. I. Lenini seisukoht õigeks. Mai algul otsustas Keskkomitee üksmeelselt: saata kokkukutsutavale Zimmerwaldi konverentsile oma delegaadid ning anda neile õigus konverentsilt viivitamatult lahkuda ja Zimmerwaldi liidust välja astuda, kui konverents peaks selle poolt olema, et kas või mingilgi määral sotsiaalšovinistidele läheneda või nendega ühiseid arutlusi korraldada.

Konverents tegi Keskkomiteele ülesandeks võtta algatus enda peale ja asuda III Internatsionaali loomisele. Konverentsil valiti Keskkomitee eesotsas V. I. Leninigа.

Aprillikonverents oli bolševike partei esimene legaalne Venemaal peetud konverents. Oma tähtuselt oli ta võrdne kongressiga. Konverentsil väljatöötatud plaani järgi toimus siitpeale partei võitlus kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise eest. Konverents paljastas ja lükkas tagasi Kamenevi, Pjatakovi ja teiste oportunistliku joone, mille läbiviimise tagajärjeks oleks olnud revolutsiooni lüüasaamine. Aprillikonverentsi otsused näitasid töölisklassile ja kogu töötavale rahvale, et sõjast ja laosest saab Venemaa päästa ainult võitlus sotsialistliku revolutsiooni võidu eest, et ainult sel teel on võimalik vabaneda ekspluateerimisest, et ainult sel teel saab likvideerida Venemaa välisimperialistide orjusse langemise ohu.

3. Partei võitlus rahvahulkade enda poole võitmise eest kaksikvõimu ajajärgul. Juulipäevad

Aprillikonverentsi otsustega relvastatuna tegi partei määratu suurt tööd rahvahulkades. Ta läks rahva sekka selge ja tervikliku programmiga, mis näitas ära, kuidas saavutada rahu, maad ja leiba.

Bolševike partei oli kõigi ekspluateeritavate ja varatute huvide kaitsjaks ja nende juhiks. Bolševikud tõmbasid võitlusse kaasa kõik töörahva kihid ja suunasid mitmesugused revolutsioonilised voolud ühistele rööbastele, kapitalismi vastu ja sotsialismi eest võitlemise rööbastele.

Töörahvas võitles selle eest, et kogu võim läheks täielikult nõukogude kätte. Tema otseseks ja peamiseks klassivaenlaseks selles võitluses, nagu rõhutas V. I. Lenin, oli kodanlus. Kodanlust toetasid kokkuleplased, kellel oli nõukogudes ilmne ülekaal. Esseerid ja menševikud olid kodanluse peamiseks sotsiaalseks toeks. Ülesanne seisis selles, et see tugi kodanluse jalge alt ära võtta. Oli tarvis juhtivad positsioonid nõukogudes ja teistes massiorganisatsioonides esseeride ja menševike käest ära kiskuda, oli tarvis nad rahvahulkadest isoleerida. Sellepärast andsid bolševikud, kelle eesmärgiks oli kodanluse purustamine, pealöögi tema sotsiaalsele toele, «kõige lähematele vastastele», nagu kirjutas V. I. Lenin, kokkuleplastele.

Partei põhiline töö toimus massiorganisatsioonides, eestkätt töö-

liste ja soldatite saadikute nõukogudes, talupoegade saadikute nõukogudes ja soldatite komiteedes. Peaaegu kogu Venemaal loodi kõigis tööstuskeskustes ja linnades juba märtsikuus tööliste saadikute nõukogud. Kubermangu- ja maakonnalinnades ning tööstuskeskustes loodi ligemale 400 nõukogu, arvestamata paljudes Donbassi kaevandustes ja mõnedes teistes rajoonides loodud nõukogusid. Talupoegade saadikute nõukogud tekkisid hiljem kui tööliste saadikute nõukogud. 1917. aasta suveks oli neid umbes 400. Sõjaväes organiseeriti nii rindel kui ka garnisonides roodude, polkude ja suuremate väekoondiste soldatite komiteed. Sõjaväe jaoks anti välja ajalehti «Soldatskaja Pravda» ja «Okopnaja Pravda». Tööd tehti ametiühingutes, vabriku- ja tehasekomiteedes ning teistes massiorganisatsioonides. Nii rajas partei samm-sammult poliitilist armeed kapitalismi otsustavaks ründamiseks.

Partei tegi töörahvale selgeks, et bolševike ideed on õiged. Et bolševikel oli õigus, seda näitasid juba enne Aprillikonverentsi ja konverentsi ajal Venemaal toimunud sündmused.

18. aprillil (vana kalendri järgi) tähistas Venemaa töörahvas 1. maid. Esimest korda läksid töölised ja soldatid vabalt demonstratsioonile. Enamik lippe ja plakateid oli pühendatud demokraatliku rahu nõudmisele. Just samal päeval saatis välisminister Miljukov liitlasriikidele noodi, milles kinnitati, et Ajutine Valitsus peab kinni kõigist tsaarivalitsuse lepingutest ja et Venemaa jätkab sõda otsustava võiduni. 20. aprillil said töölised ja soldatid, kes alles paari päeva eest olid sammunud demonstratsioonil rahu loosungi all, Miljukovi noodist teada. Päeval tulid tänavale Petrogradi garnisoni soldatid ja suundusid Maria palee poole, kus toimusid Ajutise Valitsuse istungid. Soldatid kandsid plakateid loosungitega «Kogu võim nõukogudele!», «Maha sõda!», «Maha Miljukov!», «Maha Gutškov!». Soldatitega hakkasid ühinema töölised. Linnas algasid miitingud.

Vastuseks tööliste ja soldatite väljaastumisele organiseerisid Ajutise Valitsuse poolehoidjad vastudemonstratsiooni valitsusele usalduse avaldamise loosungi all.

Samal päeval, 20. aprillil, tuli kokku bolševike partei Keskkomitee. V. I. Lenini kirjutatud resolutsioonis näitas Keskkomitee, et oma klassiiseloomu tõttu ei saa kodanlik Ajutine Valitsus imperialistlikku sõda lõpetada. Ühtlasi hoiatas Keskkomitee niisuguste loosungite eest nagu «Maha Miljukov!» või «Maha Gutškov!». Kodanlus ning tema esseeridest ja menševikest liitlased võivad teha manöövri: nad teevad mõningaid ümberpaigutusi valitsuse koosseisus ja ütlevad rahvale, et sellega on muutunud ka valitsuse poliitika. Ainult revolutsiooniline proletariaat, võtnud rahva enamuse toetusel riigivõimu enda kätte, loob nõukogude näol niisuguse valitsuse, keda usaldavad kogu maailma töölised ja kes tõesti suudab sõja kiiresti lõpetada.

Bolševike partei üleskutsel katkestasid Petrogradi töölised 21. aprillil töö ja demonstratsioonile tuli rohkem kui 100 000 rahunõudjat.

Kogu kodanlik ja väikekodanlik ajakirjandus hakkas süüdistama

bolševikke kodusõja ettevalmistamises. See oli faktide pea peale pööramine: kodusõja vallapäästmise algatajad süüdistasid selles neid, keda nad valmistusid ründama. 21. aprillil võttis bolševike Keskkomitee vastu resolutsiooni, milles kodanlike ning esseerlik-menševistlike ajalehtede laimav süüdistus kategooriliselt ümber lükati. Keskkomitee kutsus kõiki töölisi üles läbi viima nõukogude delegaatide ümbervalimisi, välja kihutama kokkuleplasi ja saatma nõukogudesse tõelisi rahva esindajaid.

21. aprilli demonstratsiooni ajal seadis väike rühm Peterburi Komitee liikmeid (S. Bagdatjev ja teised) ilma komitee nõusolekuta üles loosungi: «Maha Ajutine Valitsus!». 22. aprillil võttis Keskkomitee vastu V. I. Lenini resolutsiooni, milles see kui ebaõige ja avantüristlik loosung hukka mõisteti, sest see kutsus ülestõusule ja oli vastuolus partei orientatsiooniga revolutsiooni rahulikule arenemisele, oli vastuolus partei taktikaga võita enamus nõukogudes proletariaadi poole rahulikul teel.

Demonstratsioonid toimusid Moskvas, Uraalis, Ukrainas ja mujal — teistes linnades ja piirkondades.

Aprillisündmused ei kujutanud endast tavalist demonstratsiooni. Aprillipäevil astusid üheaegselt välja proletariaat ja kodanlus, seades laiad rahvahulgad küsimuse ette: kellega kaasa minna? Paljud neist, kes olid «ausameelselt eksinud» ja kokkuleplasi uskunud, veendusid, et ainult proletariaat, kui ta võimule tuleb, võib sõja lõpetada. Aprillidemonstratsioon, nagu ütles V. I. Lenin, kutsus esile keskmiste elementide «väljauhtumise», s. o. kiirendas kõhklejate ületulekut revolutsioonilise proletariaadi leeri. Sellega kiirendas aprillidemonstratsioon kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamist sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Aprillidemonstratsiooniga algas võimukriis. Ajutine Valitsus, kes lootis vandenõu abil ainuvõimu saavutada, osutus jõuetuks. Ta otsustas talitada välismaa imperialistide õpetuse järgi ning ette võtta uue manöövri — laiendada valitsuse koosseisu, võttes sinna rahva petmiseks esseere ja menševikke. 5. mail jõudsid Ajutine Valitsus ja Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistlik täitevkomitee kokkuleppele esseeride ja menševike partei esindajate valitsuse koosseisu võtmise suhtes. Loodi niinimetatud koalitsioonivalitsus, mille koosseisu kuulusid kokkuleplased: V. Tšernov — esseeride poolt, I. Tsereteli ja M. Skobelev — menševike poolt jt. Menševikud, kes esimese Vene revolutsiooni ajal ei pidanud lubatavaks osavõttu revolutsioonilisest valitsusest, astusid nüüd kodanluse kontrrevolutsioonilisse valitsusse. See koalitsioon fikseeris suur- ja väikekodanluse bloki, mis tegelikult oli tekkinud juba revolutsiooni alguses. Kodanliku valitsuse päästsid esseerid ja menševikud, kes avalikult kodanluse poole üle läksid.

Koalitsioonivalitsus ei kõrvaldanud kriisi põhjusi. Kõik revolutsiooni ülesanded olid lahendamata. Laos, mis algas ammu enne revolutsiooni, süvenes. Maikuus toimusid kõigis tööstusrajoonides pidevalt streigid majandusliku olukorra parandamise loosungi all; kapi-

talistide vastupanu murdes kehtestasid töölised oma voliga kaheksatunnilise tööpäeva. Streigilainega käisid kaasas üha suurenevad agraarrahutused. Asutavat Kogu ära ootamata määrasid talupojad ise kindlaks, kui palju nad mõisnikele renti maksavad, võtsid mõisnikelt ära söötijäetud maid ja hakkasid neid harima. Juulikuus oli talurahvaliikumisest haaratud juba 43 kubermangu. Talupojad tõusid üles mõisnike vastu, kuigi nõukogudes istuvad esseerlikud juhid püüdsid seda takistada. Määratu suurt osa talurahva hulkade bolševike poole võitmisel etendas V. I. Lenini sõnavõtt 22. mail I ülevenemaalisel talupoegade saadikute kongressil, kus ta esitas bolševike platvormi agraarküsimuses. Tööliste ja talupoegade liikumine avaldas mõju sõjaväele; sõja jätkamine tekitas suurt pahameelt ja süvendas soldatite hulgas revolutsioonilisi meeleolusid.

Bolševike tööle soldatite hulgas andis hoogu bolševike sõjaväeorganisatsioonide ülevenemaaline konverents, mille Keskkomitee 1917. aasta juunis kokku kutsus. Konverentsile olid saatnud delegaate 60 rinde ja tagala sõjaväe-organisatsiooni, kuhu kuulus ligi 26 000 partei liiget. V. I. Lenin esines konverentsil ettekannetega käesoleva momendi ja agraarküsimuse kohta ning kutsus üles energiliselt ette valmistama proletariaadi ja revolutsiooniliselt meelestatud sõjaväe jõude selleks, et võim läheks üle nõukogude kätte.

Mida rohkem revolutsioon süvenes, seda rohkem püüdis kodanlus kasutada tema arvates ainsat pääseteed — sundida sõjavägi rindel pealetungile. Kodanluse arvestus oli lihtne. Edu korral oleks pealetung kindlustanud valitsuse võimu, oleks võimaldanud tal bolševikele hoopi anda ja nõukogud laiali ajada. Pealetungi ebaõnnestumise korral oleks võinud süü bolševike kaela veeretada, süüdistada neid sõjaväe laostamises, nende tegevuse ära keelata ja seejärel ka nõukogud laiali ajada.

Kuid kodanlus sai aru, et ainuüksi jõuga ei saa soldateid sõda jätkama sundida. Kerenski, kes oli selleks ajaks sõjaministriks määratud, valmistas pealetungikäsu aegsasti ette, kuid ei näidanud ära aega, millal see peaks algama. Ta tahtis oma otsusele kinnitust saada I ülevenemaalisel nõukogude kongressil, mis tuli kokku 3. juunil. Kongressist võttis osa üle 1000 delegaadi, ainult 105 neist olid bolševikud. Valdava enamuse delegaatidest moodustasid esseerid ja menševikud. Kõige tähtsamaks küsimuseks päevakorras oli Ajutisse Valitsusse suhtumise küsimus. Esseerid ja menševikud pooldasid kodanlusega blokki jäämist. Koalitsiooni kaitstes ütles menševike liider Tsereteli, et Venemaal ei ole ühtki poliitilist parteid, kes võtaks üksinda kogu võimu enda kätte. Vastuseks sellele ütles V. I. Lenin: «On niisugune partei!» Saanud sõna, esitas V. I. Lenin delegaatidele bolševike programmi ja kutsus üles kogu võimu täielikult nõukogude kätte üle andma.

Kokkuleplased mobiliseerisid kõik oma jõud, püüdes tõestada, et loosung «Kogu võim nõukogudele!» ei ole teostatav. Nad viisid läbi resolutsiooni, mis kiitis heaks koalitsiooni kodanlusega ja tunnistas Ajutise Valitsuse poliitika õigeks.

Bolševikud otsustasid kongressile näidata, kuivõrd kongressi enamuse seisukoht lahku läheb proletariaadi ja sõjaväe eesrindlike kihtide arvamusest. Bolševike partei Keskkomitee kutsus Petrogradi töölisi ja soldateid üles minema 10. juunil demonstratsioonile loosungitega: «Kogu võim nõukogudele!», «Maha kümme ministrit-kapitalisti!», «Tööstus tööliste kontrolli alla!», «Maha pealetungipoliitika!».

Kuid 9. juunil, päev enne demonstratsiooni, otsustasid esseerid ja menševikud demonstratsiooni korraldamise nurja ajada. Kongress, kus ülekaal oli nende käes, võttis vastu resolutsiooni, millega demonstratsioon ära keelati.

Demonstratsiooni ära jätta oli raske. Kongressi otsusele mitteallumine aga oleks olnud kongressi vastu väljaastumine. 9. juuni hilisööl otsustas bolševike partei Keskkomitee kongressi otsusele alistuda ja kutsus töölisi ja soldateid üles demonstratsioonist loobuma. Keskkomitee ja Peterburi Komitee liikmed ning aktiivsed parteitöötajad sõitsid öö jooksul läbi rajoonid, vabrikud ja tehased, käisid sõjaväe kasarmutes ning selgitasid töölistele ja soldatitele partei otsust. Ükski tehas, ükski polk ei läinud demonstratsioonile. See näitas, et partei mõju oli kasvanud, et ta oskas massidega sidet pidada ja tarvilikul momendil taganeda.

Järgmisel päeval alustasid kõik ajalehed bolševike peale klaperjahti. Menševike liidrid süüdistasid kongressil bolševikke vandenõus ja nõudsid nendelt relvade äravõtmist. Ära keelanud demonstratsiooni, tegi kongress oma delegaatidele ülesandeks minna tehastesse, vabrikutesse ja kasarmutesse. Seal nad veendusid, et asi ei seisa bolševike «vandenõus», vaid kogu pealinna proletariaadi ja garnisoni meeleolus. Kongressi presiidium kartis, et ta võib rahvahulkades igasuguse mõju kaotada, ja otsustas sellepärast organiseerida demonstratsiooni, kuid enda juhtimisel. Demonstratsioon määrati 18. juunile. Et kongressi liidrid valisid demonstratsiooniks just selle päeva, see polnud sugugi juhuslik. Kindlustanud endale kongressi toetuse, andis Kerenski käsu alustada 18. juunil Edelarindel pealetungi. Samale päevale määratud demonstratsioon pidi varjama kodanluse plaane, pidi pealetungi heaks kiitma.

Määratud päeval — 18. juunil — toimus Petrogradis arvurikas demonstratsioon, millest võttis osa ligi 500 000 inimest. Bolševikud otsustasid demonstratsioonist osa võtta oma loosungite all. Valdav enamus meeleavaldajaid läks demonstratsioonile loosungiga «Kogu võim nõukogudele!». Ainult väike rühm kandis Ajutisele Valitsusele usalduse avaldamise loosungeid.

Demonstratsiooni määratu suur ulatus ja asjaolu, et ülekaalus olid seal bolševike loosungid, andis tunnistust sellest, et pealinna proletariaat ja garnison toetavad bolševikke. Demonstratsioon näitas, et rahvahulgad ei usalda Ajutist Valitsust, ei usalda ka esseeride ja menševike kodanlusega kokkuleppimise poliitikat.

Vene vägede pealetung rindel nurjus ja kontrrevolutsioon hakkas viivitamatult ellu viima ebaõnnestumise puhuks ettenähtud plaani — hakkas kogu süüd bolševike kaela veeretama.

2. juulil, niipea kui Petrogradi oli jõudnud teade pealetungi nurjumisest, teatasid kadetid, et nad lahkuvad valitsusest. See samm astuti arvestusega, et esseeride ja menševike liidrid kardavad üksinda võimule jääda ning nõustuvad kadettide tingimustega: tööliste käest relvade äravõtmine, revolutsiooniliste vägede Petrogradist väljaviimine ja peaasi — bolševike partei ärakeelamine.

Kuid kadetid ei arvestanud rahva meeleolu: nad mõtlesid tekitada valitsuskriisi ega märganudki, kuidas pealinnas ja ka kogu maal küpses poliitiline kriis. 3. juuli hommikul toimus Petrogradis 1. kuulipildujapolgus roodukomiteede ja polgukomitee koosolek, kus pidi valitama delegaadid nõukogu täitevkomiteesse. Soldatid rääkisid vihaga, et neetud sõda jätkub ja rahvas nälgib, kodanlus aga ajab varandust kokku, et valitsus viib Venemaa hukatusse. Kostis nõudmisi, et võetaks arutusele relvastatud väljaastumise ja Ajutise Valitsuse kukutamise küsimus. Soldatid saatsid delegaate teistesse polkudesse ja tehastesse ettepanekuga väljaastumisest osa võtta. Delegaadid leidsid kõikjal toetust.

Partei toetas rahvahulkade revolutsioonilisi meeleolusid, kuid oli viivitamatu väljaastumise vastu. Petrogradi töölistel ja soldatitel oleks jätkunud jõudu Ajutise Valitsuse kukutamiseks ja riigivõimu enda kätte võtmiseks, kuid nad poleks suutnud seda võimu enda käes hoida, sest rahva enamus Venemaal toetas tol ajal veel esseere ja menševikke. Sellepärast tegi Keskkomitee 3. juulil otsuse väljaastumistest ja demonstratsioonidest hoiduda. Kuid selgus, et rahvahulki ei ole enam võimalik tagasi hoida. Tehastes, polkudes ja Balti laevastiku laevadel kuulati partei esindajad ära, kuid nõuti väljaastumist. Oli karta, et rahvahulgad lähevad tänavale, kodanlik valitsus aga kuulutab demonstratsiooni relvastatud ülestõusuks ja avab demonstrantide pihta tule.

Keskkomitee tühistas oma otsuse ja otsustas väljaastumisest osa võtta, et muuta see rahulikuks ja organiseeritud demonstratsiooniks loosungiga «Kogu võim nõukogudele!». Järgmisel päeval toimus võimas demonstratsioon, millest võttis osa üle 500 000 inimese. Töölised läksid demonstratsioonile relvastatud Punakaardi kaitse all, soldatid olid relvad kaasa võtnud. Demonstratsioonist võttis osa mitu tuhat Kroonlinna mereväelast.

Demonstrandid valisid 90 esindajat, kes läksid Tauria paleesse, kus Nõukogude Kesktäitevkomitee istungit pidas, ja andsid üle nõudmise võtta kogu võim nõukogude kätte. Esseeridel ja menševikel olid aga hoopis teised plaanid. Nad leppisid valitsusega kokku demonstratsiooni purustamise suhtes. Anti korraldus rindelt kohale kutsuda Ajutisele Valitsusele ustavad väed. Mõnes kohas — Nevski ja Sadovaja nurgal, Liteinõi prospektil ja mujal — tulistasid junkrud ja kasakad demonstrante.

Rindelt saabusid spetsiaalselt väljakutsutud väeosad. Kodanlik valitsus hakkas läbi viima repressioone. Tööliskvartaleis toimusid üldised läbiotsimised. Kontrrevolutsionäärid võtsid töölistelt relvi ära. Algas demonstratsioonist osavõtnud polkude desarmeerimine.

Eriti vihaselt tormas kontrrevolutsioon bolševike kallale. 6. juulil rüüstati trükikoda «Trud». Trükikoda oli soetatud nende rahadega, mis töölised olid kogunud bolševike partei heaks. Ajaleht «Pravda» keelati ära. Samal päeval tapsid kontrrevolutsionäärid töölise Voinovi üksnes sellepärast, et ta tõi trükikojast välja «Listok Pravdõ», mida partei hakkas välja andma suletud «Pravda» asemel.

Kontrrevolutsioonilised võimud hakkasid areteerima partei aktiviste. Anti käsk iga hinna eest üles otsida ja vahistada V. I. Lenin. Ajutine Valitsus, kuhu kuulusid esseerid ja menševikud, kes pidasid endid revolutsionäärideks, ei häbenenud kasutada V. I. Lenini otsimiseks tsaariaegse ohranka ametnikke. Lasti käiku bolševike laimamiseks ammu valmis varutud võltsing — bolševikke süüdistati Saksamaaga ühenduse pidamises. Selle laimu alusel tegi prokurör korralduse areteerida V. I. Lenin ja mitu teist bolševikku ning võtta nad vastutusele riigi reetmise ja relvastatud ülestõusu organiseerimise eest. Petrogradi sõjaväeringkonna ülem kindral Polovtsev andis spetsiaalselt V. I. Lenini otsimiseks moodustatud väesalga komandörile käsu V. I. Lenin kohapeal maha lasta.

Partei varjas oma juhti põranda all. Algul varjas V. I. Lenin end Petrogradis, hiljem aga linna lähedal Razlivi järve ääres. Kodanlus püüdis lõksu üles seada. Kogu kadetlik ning esseerlik-menševistlik ajakirjandus nõudis V. I. Lenini ilmumist kohtu ette. Esseeride ja menševike toetusel püüdis kontrrevolutsioon bolševike parteid ilma juhita jätta. Kogu maal hakkas märatsema kontrrevolutsioon. Sõjaminister Kerenski kehtestas rindel surmanuhtluse. Esseerlik-menševistlike komiteede abiga hakkasid valitsusvõimud nii rindel kui ka tagalas revolutsiooniliselt meelestatud väeosi desarmeerima. Eriti laia ulatuse omandasid repressioonid pärast seda, kui kõrgemaks ülemjuhatajaks oli määratud kindral Kornilov.

Olukord oli muutunud. Juulipäevad muutsid Venemaal klassijõudude vahekorda. Menševikud ja esseerid läksid lõplikult üle kontrrevolutsiooni leeri, selleni viis neid nende kokkuleppepoliitika. Kodanlusega kokkuleppimise parteist muutusid esseerid ja menševikud kontrrevolutsiooni käsilaste parteiks. Lõppes kaksikvõim. Kogu võim läks täielikult kodanluse kätte. Esseerlik-menševistlikud nõukogud muutusid kodanliku valitsuse ripatsiks.

Kuid kodanlusel ei läinud korda revolutsioonilisi rahvahulki maha suruda. Bolševikud suutsid õigel ajal taganeda ja oma peajõudude purustamist vältida.

4. Partei VI kongress. Partei kurss relvastatud ülestõusule. Kornilovi mässu likvideerimine

Seoses Venemaal valitseva olukorra ja klassijõudude vahekorra muutumisega pidid muutuma ka partei taktika ja loosungid. Oma artiklis, mis kannab pealkirja «Loosungitest», näitas V. I. Lenin, et poliitiline olukord Venemaal pärast 4. juulit erineb põhjalikult olu-

korrast, mis valitses 27. veebruarist 4. juulini. Siis oli revolutsiooni rahulik arenemine võimalik ja kõige soovitavam. Nüüd oli revolutsiooni rahuliku arenemise etapp lõppenud. Oma reetlikkusega ajasid esseerid ja menševikud rahuliku arenemise nurja. Nüüd, pärast seda, kui kogu võim oli üle läinud kontrrevolutsiooni kätte, võis töölisklass võimu võtta ainult relvastatud ülestõusu abil.

Ühtlasi hoiatas V. I. Lenin, et viivitamatu väljaastumine valitsuse vastu oleks viga. Otsustav tormijooks saab võimalikuks alles siis, kui kõige laiemates rahvahulkades on valminud uus revolutsiooni tõus.

Loosungi «Kogu võim nõukogudele!» soovitas V. I. Lenin ajutiselt kõrvale jätta. See ei tähendanud nõukogude vabariigist kui uut tüüpi riigist loobumist. Jutt oli sellest, et t o l l e a e g s e d nõukogud, mida juhtisid esseerid ja menševikud, kes olid avalikult üle läinud kontrrevolutsioonilise kodanluse leeri ja kelle käed olid määritud rahva verega, ei saanud olla rahvavõimu organeiks.

> «Selles uues revolutsioonis võivad tekkida ja peavadki tekkima nõukogud,» kirjutas V. I. Lenin, «kuid m i t t e praegused nõukogud, mitte kodanlusega kokkuleppimise organid, vaid kodanluse vastu suunatud revolutsioonilise võitluse organid. Et me ka siis selle poolt oleme, et rajada kogu riik nõukogudele, see on kindel. Küsimuse all ei ole siin nõukogud üldse, vaid võitlus p r a e g u s e kontrrevolutsiooni vastu ja p r a e g u s t e nõukogude reetlikkuse vastu» (Teosed, 25. kd., lk. 170).

Revolutsioonikküsimused, sealhulgas ka olukorra muutumisest tingitud uue taktika küsimused töötas läbi partei VI kongress. Kongress peeti ära Petrogradis 26. juulist 3. augustini 1917. Ta oli sunnitud töötama poollegaalselt. Kodanlik ja väikekodanlik ajakirjandus suurendas bolševike vastu suunatud klaperjahti. Ajutine Valitsus andis sõjaministrile ja siseministrile õiguse igasugused kongressid ära keelata, s. o. andis tegelikult korralduse VI kongress ära keelata. Asi jõudis niikaugele, et välisimperialistid nõudsid avalikult kongressi laialiajamist ja delegaatide areteerimist.

Kontrrevolutsiooni plaanid aeti nurja. Töölised kaitsesid hoolega oma partei kongressi.

V. I. Lenin ei saanud kongressist osa võtta, kuid ta juhtis kongressi tööd. Keskkomitee liikmed käisid V. I. Lenini juures Razlivi järve taga. V. I. Lenin koostas teesid «Poliitilisest olukorrast». V. I. Lenini artiklid «Loosungitest», «Revolutsiooni õppetunnid» ja teised olid aluseks kongressi resolutsioonide koostamisel.

Ühe esimese küsimusena arutasid delegaadid V. I. Lenini kohtusse ilmumise küsimust. Kongress oli selle poolt, et V. I. Lenin ei pea kohtusse ilmuma, ja avaldas protesti revolutsioonilise proletariaadi juhi häbiväärse tagakiusamise vastu. Kongress saatis V. I. Leninile tervituse.

Kongressi peaküsimusteks olid: Keskkomitee poliitiline aruanne ja poliitilise olukorra küsimus. Mõlemas küsimuses tegi ettekande J. V. Stalin. Ettekannete aluseks olid V. I. Lenini seisukohad.

«Käesoleval ajal», öeldakse resolutsioonis, mille kongress vastu võttis poliitilist olukorda käsitleva ettekande põhjal, «on rahulik areng ja võimu valutu üleminek nõukogude kätte muutunud võimatuks, sest võim on juba tegelikult läinud kontrrevolutsioonilise kodanluse kätte.

Õigeks loosungiks saab käesoleval ajal olla ainult kontrrevolutsioonilise kodanluse diktatuuri täielik likvideerimine. Ainult revolutsiooniline proletariaat, kui teda toetab kehvtalurahvas, on suuteline täitma seda ülesannet, mis on uue tõusu ülesandeks» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 377).

Seega rõhutas partei VI kongress, et võim võib proletariaadi ja kehvtalurahva kätte üle minna ainult relvastatud ülestõusu abil, ainult kodanluse diktatuuri kukutamise abil.

Partei kursi vastu — sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise vastu — astus välja Buhharin, kes väitis, et talupojad on blokis kodanlusega ega tule töölisklassiga kaasa. J. V. Stalin lükkas selle oportunistliku väite ümber ja näitas, et Buhharin on lahkunud marksismi pinnalt ja käsitleb talurahvaküsimust ilma klassianalüüsita. Talupoegi on mitmesuguseid: jõukad talupojad toetavad imperialistlikku kodanlust, kehvtalurahvas aga toetab proletariaati tema võitluses revolutsiooni võidu eest. Kongressil andis J. V. Stalin vastulöögi Preobraženskile, kes esitas resolutsiooni juurde paranduse niisuguses vaimus, et sotsialistliku revolutsiooni võit Venemaal on võimatu ja et Venemaad saab sotsialismi teele suunata ainult siis, kui Läänes on puhkenud proletaarne revolutsioon.

«Pole sugugi võimatu,» ütles J. V. Stalin, «et just Venemaa osutub selleks maaks, kes rajab tee sotsialismile... Tuleb kõrvale heita see iganenud kujutlus, et ainult Euroopa võib meile teed näidata» (Teosed, 3. kd., lk-d 185, 186).

Kongress lükkas Preobraženski ja Buhharini trotskistlikud ettepanekud tagasi. Resolutsioon võeti vastu üksmeelselt, ainult neli delegaati jäi erapooletuks.

Aruande Keskkomitee organisatsioonilise töö kohta esitas J. M. Sverdlov. Aprillikonverentsist möödunud kolme kuu jooksul olid partei read kolmekordseks kasvanud: Aprillikonverentsil oli esindatud 78 organisatsiooni. Neisse kuulus 80 000 partei liiget. VI kongressi ajaks aga oli parteil 162 organisatsiooni kokku 240 000 liikmega. Lühikese ajaga oli Keskkomitee saavutanud kogu partei ühteliitmise. Konverentsi tööst võtsid aktiivselt osa poola, läti ja leedu bolševike esindajad. Mõnel pool kuulusid poola, läti ja leedu bolševikud kohalike organisatsioonide koosseisu, enamasti aga tegid nad revolutsioonilist tööd töörahva hulgas kohalike komiteede sektsioonidena.

Kongress ei pidanud võimalikuks mingisugust koostööd kaitsesõjalastega ja märkis, et koostöö on võimalik ainult nende menševike-internatsionalistidega, kes tõepoolest menševikest-kaitsesõjalastest lahku löövad.

Kongress võttis parteisse vastu «vaherühmlased» eesotsas Trots-

kiga, kes teatasid, et nad on nõus kõigi bolševismi seisukohtadega. Selle rühma olid juba enne sõda moodustanud üks osa bolševikest, kes kõhklesid ja olid oportunistide suhtes leplaslikult meelestatud, ning menševikud-trotskistid. Sõja ajal asusid «vaherühmlased» tsentristlikel seisukohtadel, kõikusid bolševike ja menševike vahel. «Vaherühmlased» tunnistasid, et sõda on imperialistlik, olid kaitsesõjapoliitika vastu, kuid samal ajal ei olnud nad nõus menševikest täielikult lahku lööma. Nüüd lõid nad kaitsesõja pooldajatest lahku. Nagu elu näitas, said mõned «vaherühmlased», näiteks Volodarski ja Uritski, oma tsentristlikest kõikumistest tõepoolest lahti, kuid Trotski ja väike rühm tema poolehoidjaid katkestasid ainult ajutiselt bolševismi vastu võitlemise ja astusid parteisse selleks, et sinna kuuludes leninismi vastu võidelda ja parteile oma sotsialismivastast oportunistlikku poliitikat peale suruda.

Pärast põranda alt väljatulekut muutunud parteitöö tingimuste ja partei kiire kasvu tõttu oli vaja võtta partei põhikirja mõningad täiendused. Uue põhikirja esimesele paragrahvile, mis määrab, et partei liikmeks loetakse igaühte, kes tunnustab partei programmi, kuulub ühte tema organisatsiooni ja tasub liikmemaksu, lisati: «allub kõigile partei otsustele». Partei põhikirja võeti järgmine punkt: uusi partei liikmeid võtavad vastu partei kohalikud organisatsioonid kahe liikme soovitusel ja vastuvõtmine kinnitatakse organisatsiooni liikmete üldkoosolekul. Põhikirjas rõhutati, et kõik partei organisatsioonid on rajatud demokraatliku tsentralismi põhimõttele, näidati ära, et partei organisatsioonid ühinevad rajoonide ja piirkondade kaupa. Nähti ette kongresside ja Keskkomitee pleenumite regulaarne kokkukutsumine (kongress — üks kord aastas, pleenum — vähemalt üks kord kahe kuu kohta).

Kongress kuulas ära ettekande partei ja ametiühingute vahekorra kohta ja võttis selles küsimuses vastu resolutsiooni. Kongress kinnitas partei varasemad otsused, mis olid suunatud menševistliku ametiühingute neutraalsuse teooria vastu, ja otsustas: aidata kõigiti kaasa kõigi tööliste koondamisele ametiühingutesse; kõigil partei liikmetel astuda ametiühinguisse ja luua seal oma fraktsioonid; võidelda niisuguse rahvusvahelise organisatsiooni loomise eest, kuhu kuuluvad ametiühingud, kes ei toeta imperialistlikku sõda ja asuvad klassivõitluse positsioonidel.

Eraldi peatus kongress noorsootöö küsimustel. Kongress pooldas niisuguste noorsooühingute loomist, mis küll organisatsiooniliselt parteile ei allu, kuid töötavad partei ideelisel juhtimisel. Kongress rõhutas, et partei peab püüdma anda neile ühingutele nende tegevuse algusest peale sotsialistliku organisatsiooni iseloomu. Nende ülesandeks on noorte mees- ja naistööliste klassiteadlikkuse arendamine, viimaste kaasatõmbamine proletariaadi revolutsioonilise avangardiga.

VI kongress arutas partei majanduslikku platvormi. Kongressi resolutsioonis märgiti, et Venemaa elab üle sügavat majanduskriisi ja «on juba langemas lõpliku majandusliku laose ja hävingu kuris-

tikku». Kodanlus süvendab seda kriisi teadlikult, et kasutada seda revolutsiooni vastu. Ainsaks väljapääsuks kriitilisest olukorrast on võimu üleminek proletariaadi ja kehvtalurahva kätte. Ainult need klassid võivad Venemaa päästa, võttes pärast võimuletulekut tarvitusele järgmised revolutsioonilised abinõud: natsionaliseerida ja tsentraliseerida pangandus; natsionaliseerida rida monopole (nafta-, kivisõe-, suhkru- ja metallurgiatööstuse ning transpordi alal); keelduda nii välis- kui ka sisevõlgade tasumisest, sealjuures silmas pidades väikeste obligatsiooniomanike huvisid; seada sisse tõeline töölis-kontroll, mis järk-järgult peab arenema täielikuks tootmise reguleerimiseks; organiseerida kooperatiivide ja toitluskomiteede abil korrapärane vahetus linna ja maa vahel, et varustada linna vajalike põllumajandussaadustega ning küla tööstuskaupade, põllutööriistade ja masinatega. Resolutsioon kutsus kõiki töölisorganisatsioone — ametiühinguid, vabriku- ja tehasekomiteesid, nõukogusid — kaasa aitama nende abinõude läbiviimisele, avaldama selles suhtes initsiatiivi, taotlema nende läbiviimist üleriigilises ulatuses.

Kõiki kongressi otsuseid läbis proletariaadi ja talurahva liidu kui revolutsiooni võidu tingimuse leninlik idee. VI kongress toimus revolutsiooni uue tõusu künnisel. Kõigi tema otsuste peaeesmärgiks oli proletariaadi ja kehvtalurahva ettevalmistamine relvastatud ülestõusuks, sotsialistliku revolutsiooni võiduks. Kongress pöördus kogu töörahva, kõigi tööliste, soldatite ja talupoegade poole manifestiga, kutsudes neid üles valmistuma bolševike partei lipu all otsustavaks lahinguks kodanlusega.

Kui kodanlus oli ainuvõimu enda kätte saanud, püüdis ta oma plaani lõpuni viia — revolutsiooni likvideerida ning Venemaal monarhiat taastada. Üheks selle plaani täitmise abinõuks oli tööstuse desorganiseerimise jätkamine. Seda poliitikat iseloomustas miljonär Rjabušinski jultunud väljendus, et «nälja kondine käsi» peab revolutsioonil kõrist kinni haarama ja revolutsiooni lämmatama. Kapitalistid jätsid tehaseid seisma ja heitsid kümneid tuhandeid töölisi tänavale. Ennenägematult lokkas kogu maal spekulatsioon. Kaupade hinnad tõusid kiiresti. Töörahvas kannatas näljapiina. Venemaad ähvardas täielik majanduslik katastroof ja väliskapitali orjusse langemine.

Kontrrevolutsioon ei piirdunud majandusliku iseloomuga abinõudega, vaid valmistas ette sõjaväelist diktatuuri. Sõjaväeliseks diktaatoriks pidi saama ülemjuhataja kindral Kornilov. Ameerika, Inglise ja Prantsuse valitsusega oli selles suhtes kokku lepitud. Kontrrevolutsioonilise riigipöörde ettevalmistamise varjamiseks otsustati kokku kutsuda Riiklik nõupidamine kõigi varakate rahvakihtide esindajate osavõtul. Kodanlus kartis Petrogradi revolutsiooniliselt meelestatud töölisi ja otsustas sellepärast Riikliku nõupidamise läbi viia Moskvas, kus olukord näis olevat rahulikum.

Bolševike partei Keskkomitee tegi Moskva Komiteele ülesandeks organiseerida selle kodanluse vandenõu vastu ühepäevane protesti-streik. Riikliku nõupidamise avamise päeval, 12. augustil, streikis üle

400 000 Moskva töölise. Moskva tööliste üksmeelne streik ajas kontrrevolutsiooni sepitsused nurja. Sai selgeks, et kontrrevolutsioon saab oma plaani ellu viia ainult relvajõul. Kodanlus otsustas rahvale peale sundida kodusõja. Kornilov hakkas vajalikke löögijõude mobiliseerima. Ameerika, Inglis- ja Prantsusmaa esindajad lubasid teda abistada. Kornilov pidas kindralitega läbirääkimisi vägede rindelt äratoomise üle. Kodumaa reetjad olid valmis avama vaenlasele tee Venemaa südamesse. Oma maa töörahvast pidasid nad ohtlikumaks vaenlaseks kui välisvallutajaid.

25. augustil saatis Kornilov rindelt 3. ratsaväekorpuse Petrogradi peale. Olukorra tegi keeruliseks asjaolu, et näiliselt tõstis Kornilov mässu Ajutise Valitsuse vastu. Nõnda püüdsidki asja kujutada esseerid ja menševikud. Nad kutsusid üles kaitsma Ajutist Valitsust. V. I. Lenini ettepanekul kasutas partei tarka taktikat. Partei õhutas rahvahulki võitlusse Kornilovi vastu ja selgitas samal ajal, et ta ei kutsu neid sugugi üles kaitsma Ajutist Valitsust, kes on Kornilovi mässu kaasosaline. Partei võitles sõjaväelise diktaatori kandidaadi vastu, katkestamata sealjuures Ajutise Valitsuse ning tema esseeridest ja menševikest käsilaste paljastamist. Bolševike üleskutsel astusid rahvahulgad võitlusse Kornilovi vastu. Pealinna töölised haarasid kätte relvad. Kiiresti hakati formeerima uusi Punakaardi salku. Bolševike partei juhtimisel surusid töölised ja talupojad Kornilovi mässu maha. Rahvahulkade nõudmisel areteeriti Kornilov ja tema kaasosalised. Kodanluse ja mõisnike katse revolutsiooni lämmatada kukkus läbi. Ainsaks väljapääsuks kujunenud olukorrast oli Ajutise Valitsuse kukutamine relvastatud ülestõusu abil ja proletariaadi diktatuuri maksmapanemine.

5. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit

Arvesse võttes seda, kuivõrd suureks ohuks oli Kornilovi mäss revolutsioonile, ja silmas pidades rahvahulkade liikumise tõusu ning paljude nõukogude väljaastumist Kornilovi vastu, tegi V. I. Lenin esseeridele ja menševikele, kes ikka veel nõukogudes ülekaalus olid, ettepaneku võtta võim nõukogude kätte. Partei tahtis kasutada viimast revolutsiooni rahuliku arenemise võimalust. Kuid esseerid ja menševikud, kes olid ennast tugevasti sidunud kodanlusega, jätsid selle ainsa veel järelejäänud võimaluse kasutamata, hiljem ei olnud aga enam võimalik võimu rahulikul teel nõukogude kätte anda.

Kornilovi mässu mahasurumine muutis põhjalikult Venemaal valitsevat olukorda. Töölised said aru kokkuleplaste olemusest, kes tegelikult varjasid ja kaitsesid kodanlust ja mõisnikke. Talupojad said aru, et kindralite seljataga on mõisnikud, kes ei taha oma maad ära anda. Soldatid rindel veendusid, et neid kavatsetakse sundida neljandat talve kaevikuis mööda saatma, et kodanluse ja mõisnike valitsus ei mõtlegi verist sõda lõpetada. Rõhutud rahvuste töörahvale

sai selgeks, et korniilovlaste võidu korral on asjatu loota rahvusliku rõhumise likvideerimist. Rahva valdav enamus veendus oma kogemuste najal bolševike ideede õigsuses. Töörahvas hakkas esseeride ja menševike hulka kuuluvaid saadikuid nõukogudest ära kutsuma ja neid bolševikega asendama. Parteitud nõukogude saadikud hakkasid toetama bolševikke. 31. augustil võttis Petrogradi Nõukogu esimest korda oma olemasolu kestel vastu bolševistliku resolutsiooni, milles nõuti võimu üleminekut nõukogude kätte.

5. septembril võttis bolševike resolutsiooni vastu Moskva Nõukogu. Pealinnade nõukogude eeskujul võtsid bolševistliku resolutsiooni vastu ka Kiievi, Harkovi, Kaasani, Ufaa, Minski, Tallinna, Taškendi, Samaara, Brjanski, Krasnojarski ning paljude Uraali ja Donbassi linnade nõukogud. Algas tormiline nõukogude bolševiseerumise protsess.

Partei seadis uuesti päevakorrale loosungi «Kogu võim nõukogudele!». Selleks ajaks oli nõukogude koosseis Venemaa tähtsamates keskustes muutunud: nõukogud olid muutunud bolševistlikeks. Nüüd tähendas loosung «Kogu võim nõukogudele!» relvastatud ülestõusu kodanliku valitsuse vastu, proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. Rohkem kui 250 nõukogu pooldasid bolševistlikku loosungit «Kogu võim nõukogudele!».

Bolševike väsimatu töö tulemusena oli rahvas 1917. aasta septembriks veendumusele jõudnud, et Venemaa päästmiseks on vaja likvideerida rahvavastane valitsus. Venemaa elas üle üldrahvalikku kriisi. Rahvamajandus veeres allamäge. Valitsevad klassid ei suutnud katastroofi ära hoida. Vastupidi, oma poliitikaga tõid nad selle kiiresti lähemale. Rahvahulgad ei tahtnud elada vanaviisi, ei tahtnud taluda kodanluse ja tema sabarakkude võimutsemist. Lühidalt, olid olemas kõik need tunnused, millega V. I. Lenin määratles revolutsioonilist situatsiooni. Selgeks kriisi tunnuseks oli rahva võitluse kõigi vormide teravnemine. Töölised hakkasid ettevõtete juhtkonda tagandama, direktoreid areteerima ja tootmise juhtimist enda kätte võtma. Töölisliikumine oli vahetult võimuprobleemi juurde jõudnud. Proletariaat kui revolutsiooni juht, kui hegemoon õhutas kogu rahvast võitlusse.

> «Meie poolt on k l a s s i, revolutsiooni avangardi, rahva avangardi enamus, kes suudab masse kaasa tõmmata,» kirjutas V. I. Lenin septembrikuus (Teosed, 26. kd., lk. 6).

Oli muutunud ka talurahvaliikumise iseloom. Talupojad hakkasid mõisnikke minema kihutama, maad ja inventari üle võtma, neid omavahel jagama ja mõisaid põletama. Talurahvaliikumine hakkas muutuma kogu Venemaad haaravaks ülestõusuks. Üle poole Euroopa-Venemaa territooriumist oli haaratud talurahva ülestõusudest. «Meie poolt on rahva e n a m u s . . .» märkis V. I. Lenin (sealsamas).

Uus võitlusvorm kerkis pärast Kornilovi mässu esile ka sõjaväes. Soldatid kihutasid reaktsioonilised komandörid minema ja valisid nende asemele uued. Soldatid ei olnud nõus sõda jätkama. Soldatite

rahulolematus ähvardas paisuda ülestõusuks. Petrogradile ja Moskvale lähematel rinnetel — Põhja- ja Läänerindel — oli suur osa soldateid bolševike poolt. Neil kahel rindel aga oli üle 1 700 000 relvastatud soldati. Kõik tagavarapolgud, neid aga oli üle 100, toetasid bolševikke. Valdav osa kogu Venemaa garnisonidest oli bolševike poolt. Näiteks hääletasid kõik Moskva garnisoni soldatid, kes septembri lõpul rajoonivolikogude valimistest osa võtsid, bolševike poolt. Tagavara- ja tagalaväeosades oli ligi 4 miljonit soldatit. Soldatid oma enamuses moodustasid kõige eesrindlikuma ja aktiivsema osa kehvtalurahvast. Balti laevastiku madrused toetasid täielikult bolševike parteid.

Oli muutunud ka rõhutud rahvuste liikumise iseloom. Kodanlike organisatsioonide vastupanust hoolimata liitus rahvuspiirkondade töörahva võitlus tööliste ja talupoegade üldise liikumise ühise rindega. Bolševike partei ei piirdunud tööga kõigist Venemaa rahvustest töötajate hulgas, vaid tegutses ka Poola ja Baltimaade põgenike ning sakslastest, ungarlastest, poolakatest, tšehhidest, slovakkidest ja kroaatidest sõjavangide ridades. Bolševikud aitasid neil kommunistlikke rühmi luua.

Oli muutunud ka rahvusvaheline olukord. Kuna inglise ja prantsuse imperialiste ähvardas kasvav revolutsiooniline liikumine nende endi tagalas, püüdsid nad saksa imperialistidega rahu suhtes kokku leppida, et ühiselt võidelda revolutsiooni vastu. Vene kontrrevolutsioon oli nõus Saksamaaga separaatrahu sõlmima, et omal maal käsi vabaks saada. Venemaa valitsevad klassid andsid sakslastele ära Riia, olid valmis loovutama Petrogradi ning osa Venemaa territooriumist, et saada vastutasuna abi revolutsiooni lämmatamiseks. See näitas selgesti kodanluse antipatriotismi, tema reetlikkust kodumaa suhtes. Tõelisteks patriootideks olid bolševikud, kes päästsid Venemaa saksa imperialismi purustavate hoopide alt ega lasknud välisriikidel Venemaad orjastada. Kodanluse reeturlikku plaani oli võimalik nurja ajada ainult äraandjate valitsuse kukutamisega.

Üldrahvalik kriis mõjutas ka menševike ja esseeride partei siseolukorda. Mõlemas parteis algas segadus. Menševike partei lagunes mitmeks rühmaks. Esseeride parteis väljakujunenud pahempoolne tiib kuulutas ennast iseseisvaks parteiks. Pahempoolsed esseerid püüdsid enda mõju alla saada neid talurahva kihte, kes olid esseerides pettunud ja hakkasid proletariaadi poole üle minema.

V. I. Lenin oli sel ajal põranda all, kuid jälgis kogu aeg tähelepanelikult Venemaa olukorda. Revolutsiooni juht reageeris igale nihkele, väiksemalegi muutusele rahva meeleolus ja klassijõudude vahekorras. 110 päeva jooksul — niikaua oli V. I. Lenin sunnitud ennast varjama — tuli tema sulest üle 60 artikli ja kirja. Parteile olid need juhtnööriks. Nende teoste seas on eriti silmapaistev raamat «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda». See oli bolševike partei platvorm, mis andis vastuse rahvahulkade küsimusele: kuidas päästa Venemaad hukatusest? V. I. Lenin maalis pildi viletsusest ja näljast, mida rahvahulgad kodanluse ja mõisnike võimutsemise tõttu

kannatavad, ja näitas ära ka need revolutsioonilised abinõud, mis võivad rahva sõjast ja näljast päästa: tööliskontroll tootmise üle, pankade, sündikaatide jne. natsionaliseerimine koos mõisamaade konfiskeerimise ja kogu maa natsionaliseerimisega. Katastroofi ja nälja vastu võitlemise abinõud olid täiesti teostatavad. Neid ei viidud läbi ainult sellepärast, et nad puudutasid «püha kodanlikku eraomandust». Valitsevad klassid kinnitasid, et kui rahvas hakkab neid abinõusid ellu viima, siis ähvardab Venemaad kokkuvarisemine, häving.

> «Kui «koalitsiooni» asemel kodanlusega, kes pidurdab kõiki kontrollivahendeid ja saboteerib tootmist,» kirjutas V. I. Lenin, «esseerid ja menševikud oleksid aprillis läbi viinud võimu ülemineku nõukogude kätte... siis oleks Venemaa praegu majanduslikult täiesti ümberkujunemisel olev maa, kus maa on talupoegade käes ja pangad natsionaliseeritud, s. t. oleks s e e v õ r r a (need aga on tänapäeva elus äärmiselt tähtsad majanduslikud baasid) k õ r g e m a l kõigist teistest kapitalistlikest maadest» (Teosed, 25. kd., lk. 336).

Bolševike platvormi elluviimine oleks otsekohe kergendanud ja parandanud töörahva hulkade elu. V. I. Lenin näitas, et sotsialismi materiaalne baas oli Venemaal ette valmistatud ja seda mitte ainult sellepärast, et Venemaa oli üheks lüliks imperialismi ahelas, vaid ka sellepärast, et kapitalism oli Venemaal küllalt arenenud, kuigi ta eesrindlike kapitalistlike maade kapitalismist maha jäi. V. I. Lenin iseloomustas Venemaad kui keskmiselt arenenud kapitalismi maad. Ka Venemaal oli käimas kapitalismi monopolistlikuks riigikapitalismiks muutumise protsess. Bolševike platvormi lähtepunktiks suure proletaarse revolutsiooni eelõhtul oli V. I. Lenini põhiline tees, et sotsialism võib võita esialgu ühel maal eraldi.

> «Paigal seista ei saa — ajaloos üldse, sõja ajal aga eriti,» kirjutas V. I. Lenin. «Tuleb minna kas edasi või tagasi. Edasi minna XX sajandi Venemaal, kes on revolutsioonilisel teel kätte võitnud vabariigi ja demokratismi, e i s a a, **minemata** sotsialismi poole, astumata **samme** tema poole...» (sealsamas, lk. 334).

Oma teoses seadis V. I. Lenin võiduletulnud proletariaadile suure ülesande:

> «Revolutsioon teostas selle, et Venemaa jõudis oma **poliitilise** korra poolest mõne kuuga järele eesrindlikele maadele.
>
> Kuid sellest on vähe. Sõda on halastamatu, ta seab armutu teravusega küsimuse: kas hukkuda või eesrindlikele maadele järele ja neist ette jõuda **ka majanduslikult**...
>
> Kas hukkuda või täie auruga edasi tormata. Nii on küsimuse seadnud ajalugu» (sealsamas, lk. 339).

V. I. Lenini teoses «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» on põhjendatud sotsialismile ülemineku abinõude programmi. Kogusummas tähendasid need abinõud järkjärgulist ülemineku uutele, sotsialistlikele tootmissuhetele.

Sel ajal viis V. I. Lenin lõpule oma geniaalse teose «Riik ja revolutsioon», milles ta arendas edasi marksistlikku riigiõpetust. V. I. Lenin taastas Marxi seisukohad, mis olid unustuse hõlma jäetud või mida oportunistid olid moonutanud, ja arendas revolutsiooni uute kogemuste, eriti nõukogude tegevuse kogemuste alusel edasi marksismi riigiõpetust. V. I. Lenini raamatut otsast lõpuni läbivaks ideeks on halastamatu, lepitamatu võitlus kahel rindel — niihästi oportunistlike reeturite kui ka anarhistide vastu. V. I. Lenin näitas, et mõlemaid lähendab omavahel proletariaadi diktatuuri mittetunnistamine. Parempoolsete sotsialistide liidrite arvates ei ole töölisklassil vaja pärast võimuletulekut kodanlikku riiki lammutada. Seega esinevad nad otseselt kodanliku riigi kaitsjatena. Anarhistid arvavad, et sotsialismi ülesehitamiseks ei tohi revolutsiooniline proletariaat kasutada riigivõimu. Seega eitavad nad proletariaadi diktatuuri.

Pärast võimuletulekut peab proletariaat täielikult lammutama kodanliku riigi vägivallaaparaadi — töörahva ekspluateerimise organi — ja kehtestama proletariaadi diktatuuri kogu kapitalismilt kommunismile ülemineku ajajärguks.

> «Marxi riigiõpetuse olemuse», kirjutas V. I. Lenin, «on omandanud ainult see, kes on aru saanud, et ü h e klassi diktatuur on paratamatu mitte ainult igale klassiühiskonnale üldse, mitte ainult p r o l e t a r i a a d i l e, kes on kukutanud kodanluse, vaid ka tervele a j a l o o j ä r g u l e, mis eraldab kapitalismi «klassideta ühiskonnast», kommunismist... Kapitalismilt kommunismile üleminek ei jäta muidugi andmata poliitiliste vormide suurt küllust ja mitmekesisust, kuid nende olemus on sealjuures vältimatult üks: p r o l e t a r i a a d i d i k t a t u u r» (Teosed, 25. kd., lk. 385).

Kodanlikes riikides on demokraatia läbi ja läbi silmakirjalik ning valelik, sest isegi kõige demokraatlikumas kodanlikus riigis on ta demokraatia tühise vähemuse jaoks, rikaste, ekspluataatorite ja parasiitide jaoks. Proletaarne riik aga on «u u t m o o d i demokraatlik» riik, sest demokraatia on siin demokraatia töörahva valdava enamuse jaoks, proletaarlaste jaoks, talurahva laiade hulkade jaoks, kõigi varatute jaoks, ja «u u t m o o d i diktaatorlik», sest see on diktatuur kodanluse vastu, rahva enamuse diktatuur vähemuse vastu, ekspluataatorite vastu. Proletariaat kasutab riigivõimu mitte ainult ekspluataatorite mahasurumiseks, vaid peamiselt töörahva juhtimiseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel.

> «Proletariaat», kirjutas V. I. Lenin, «vajab riigivõimu, tsentraliseeritud jõu organisatsiooni, vägivalla organisatsiooni nii ekspluateerijate vastupanu mahasurumiseks kui ka rahvastiku määratu suure massi — talurahva, väikekodanluse ja poolproletaarlaste j u h t i m i s e k s sotsialistliku majanduse «korraldamisel»» (sealsamas, lk. 377).

Määranud kindlaks proletariaadi diktatuuri funktsioonid ja tähtsuse ühiskonna ümberkujundamisel, rõhutas V. I. Lenin, et juhtivaks ja suunavaks jõuks proletariaadi diktatuuri teostamisel ja ellu-

viimisel on kommunistide partei. V. I. Lenin paljastas halastamatult tol ajal II Internatsionaalis võimutsenud oportuniste, kes moonutasid partei osatähtsust, püüdsid parteid muuta rahvahulkadest irdunud organisatsiooniks, mis koosneb töölisaristokraatia esindajatest, kes sahkerdavad maha ja reedavad rahva huvid.

«Kasvatades töölisparteid,» kirjutas V. I. Lenin, «kasvatab marksism proletariaadi eelväge, kes suudab võimu enda kätte võtta ja viia kogu rahva sotsialismile, suunata ja organiseerida uut korda, olla kogu töörahva ja kõigi ekspluateeritavate õpetajaks ja juhiks oma ühiskondliku elu korraldamisel ilma kodanluseta ja kodanluse vastu» (Teosed, 25. kd., lk. 377).

V. I. Lenini raamat on kirjutatud murrangulisel ajajärgul, enne proletariaadi võimuletulekut. Selles rõhutatakse selgesti marksismi-leninismi iseloomulikku joont — teooria vahetut seost praktikaga. V. I. Lenin ise märkis eessõnas, et sotsialistliku revolutsiooni suhtumine riigisse on «mitte ainult praktilis-poliitilise, vaid ka äärmiselt aktuaalse tähtsusega küsimus, mis selgitab rahvahulkadele seda, mida nad peavad lähemas tulevikus tegema enda vabastamiseks kapitali ikkest» (sealsamas, lk. 358).

12. ja 14. septembri vahel kirjutas V. I. Lenin kirja bolševike partei Keskkomiteele, Petrogradi ja Moskva Komiteele («Bolševikud peavad võtma võimu») ning kirja Keskkomiteele («Marksism ja ülestõus»). Neis kutsus ta parteid ülestõusu organiseerimisele. V. I. Lenin tundis sügavalt ühiskonna arenemise seadusi, teda olid õpetanud rikkalikud revolutsioonilise võitluse kogemused. Neis kirjades tegi ta kokkuvõtte olukorra analüüsist ja vastas ülima selgusega küsimusele, mispärast bolševikud võivad ja peavad võimu enda kätte võtma just praegu. V. I. Lenini kaalutlused olid järgmised. Juhtivad positsioonid mõlema pealinna nõukogus on läinud bolševike kätte. Rahvahulgad on bolševike poolt. Nad on veendunud, et nende huvisid esindab ja kaitseb ainult bolševike partei. Võtnud võimu enda kätte, asuvad nõukogud otsekohe sõlmima demokraatlikku rahu, võtavad tasuta ära mõisnike maa ja annavad selle talupoegadele ning seavad jalule vabaduse, mille Ajutine Valitsus oli jalge alla tallanud. Kõiki neid samme toetavad rahvahulgad täiel määral.

Võim tuleb võtta just nüüd, rõhutas V. I. Lenin, sest kodanlus valmistub Petrogradi sakslastele ära andma, inglise ja prantsuse imperialistid aga peavad Saksamaaga läbirääkimisi, kavatsedes sõlmida separaatrahu Venemaa vastu ja Venemaa arvel. Ainult võimu enda kätte võtmisega saab bolševike partei selle kuritegeliku vandenõu nurja ajada. Olukord on ülestõusuks täiesti küps. Partei peab suhtuma ülestõususse kui kunstisse, ta peab ülestõusu hoolikalt ette valmistama, peab läbi mõtlema kõik ülestõusu eduks vajalikud abinõud, ta ei tohi lootma jääda sündmuste stiihilisele arenemisele.

Neis kirjades töötas V. I. Lenin üldjoontes välja ka relvastatud ülestõusu plaani. Ta soovitas viivitamatult organiseerida ülestõususalkade staabi, jaotada jõud ja koondada kõige ustavamad väeosad

kõige tähtsamatesse punktidesse, ette valmistada valitsuse hoonete ümberpiiramist, võtta enda kätte telefoni- ja telegraafijaam. V. I. Lenin soovitas luua tugevad väesalgad, kes on valmis surema, kuid ei lase vaenlast läbi kesklinna, soovitas relvastada töölised, tagada linna kaitsmine junkrute ja teiste kontrrevolutsiooniliste väeosade võimaliku pealetungi eest.

V. I. Lenin ütles, et ta esitab selle plaani ainult näitena, kuid ülestõusu tegelik käik kinnitas, et see oli sügavalt ja igakülgselt läbimõeldud plaan. Marksismi rajajate üksikud ülestõusu puudutavad mõtted arendas V. I. Lenin terviklikuks ülestõusuõpetuseks.

Ükski partei ajaloos ei ole olnud nii hoolikalt ette valmistatud ülestõusu läbiviimiseks kui bolševike partei. Parteil oli olemas ülestõusu organiseerimise plaan, mille V. I. Lenin oli väga hoolikalt välja töötanud; oli olemas, samuti tänu V. I. Leninile, läbimõeldud ja terviklik platvorm nende poliitiliste ja majanduslike ümberkorralduste kohta, mis on vaja läbi viia otsekohe pärast ülestõusu võitu.

V. I. Lenini kirju arutati Keskkomitees 15. septembril. Kamenev, kes jätkas võitlust sotsialistliku revolutsiooni vastu, teatas, et ta ei ole nõus V. I. Lenini ettepanekutega ülestõusu organiseerimise kohta, ja nõudis kirjade hävitamist. Kapitalismi kaitsja kapitulantlik resolutsioon lükati tagasi. J. V. Stalin tegi ettepaneku saata V. I. Lenini kirjad kõige tähtsamatele organisatsioonidele läbiarutamiseks.

Keskkomitee hakkas ülestõusu ette valmistama. Keskkomitee sõjaväe-organisatsioonile tehti ülesandeks kiirendada uute Punakaardi salkade loomist. Pealinnas organiseeriti sõjaasjanduse instruktorite ettevalmistamise kursused. Töölisi õpetati relva käsitsema. Balti laevastiku bolševikud said korralduse valmistada laevastik ette ülestõusust osavõtmiseks. Igal suurel laeval loodi spetsiaalsed löögirühmad, kes olid valmis partei kutsel iga silmapilk pealinna tulema. Petrogradi ülestõusnute abistamiseks moodustasid bolševike rindeorganisatsioonid löögiüksusi. Partei suuremate organisatsioonide juhtivaid töötajaid informeeriti ülestõusu ettevalmistamisest.

Kontrrevolutsioon omalt poolt astus samme läheneva revolutsiooni tõkestamiseks. Pealinna juurde koondati kasakaväeosi. Et bolševikke nõrgendada, otsustati Petrogradist välja viia garnisoni revolutsioonilselt meelestatud väeosad. Rindel oli käimas väeosade ümberpaigutamine, et bolševistlikult meelestatud polgud ümber piirata ja desarmeerida. Kornilov ja tema kaasosalised olid nimepidi vangis, tegelikult aga pidasid nad ühendust rindel asuvate kindralitega ja töötasid välja uut kontrrevolutsioonilise väljaastumise plaani. Ajutine Valitsus valmistas ette teist Kornilovi mässu.

Sellest rahvavastasest vandenõust võtsid osa ka esseerid ja menševikud. Ülestõusu lähenemist tundes tegid esseerid ja menševikud veel kord katset revolutsiooni jõudude mobiliseerimist peatada: nad otsustasid Petrogradis kokku kutsuda ülevenemaalise Demokraatliku nõupidamise. Nõukogudes olid sotsiaalkorniilovlased nüüd vähemusse jäänud ja kartsid sellepärast uut kongressi kokku kut-

suda, kuigi olid lubanud kongressi kokku kutsuda iga kolme kuu tagant. Kokkuleplaste liidrid läksid võltsimise peale välja, nad püüdsid nõukogude kongressi asendada Demokraatliku nõupidamisega. Manöövri mõte seisis selles, et pettust appi võttes rahvahulkade juhtimist enda käes hoida ja Ajutist Valitsust toetada.

Demokraatlik nõupidamine algas 14. septembril. Nõupidamise koosseis oli ilmselt võltsitud: linnavolikogud, semstvod ja kooperatiivid, kes esindasid väikest osa elanikkonnast, said rohkem hääli kui tööliste ja soldatite saadikute nõukogud ning sõjaväe organisatsioonid, mis hõlmasid rahva valdavat enamust. Kogu 10-miljonilisel armeel oli kõigest kaks korda rohkem kohti kui väiksearvulisel kasakkonnal, keda Ajutine Valitsus pidas oma toeks. Bolševikud võtsid nõupidamisest osa esseeride ja menševike plaanide paljastamise eesmärgil.

Nõupidamisest osavõtjaist moodustasid kokkuleplased Vabariigi Ajutise Nõukogu ehk Eelparlamendi, nagu nad seda nimetama hakkasid, püüdes sellega jätta muljet, nagu oleks Venemaal loodud parlamentlik kord. Kamenev, Rõkov ja Rjazanov toetasid seda esseeride ja menševike võltsingut, püüdes sellega töölisi ülestõusust kõrvale juhtida. V. I. Lenin pidas kogu seda Demokraatliku nõupidamisega tembutamist lõksuks, mille esseerid ja menševikud on üles seadnud, ja nõudis kategooriliselt Eelparlamendi boikoteerimist. Eelparlamenti jäämine tähendas külvata illusioone, nagu oleks see asutus võimeline revolutsiooni ülesandeid lahendama. Keskkomitee arutas V. I. Lenini ettepanekut, murdis Kamenevi ja teiste kapitulantide vastupanu ning võttis vastu otsuse, et bolševikud peavad Eelparlamendist lahkuma. Keskkomitee soovitas kohapeal läbi viia kubermangude ja piirkondade nõukogude kongressid ning võidelda II nõukogude kongressi kokkukutsumise eest.

3. oktoobril otsustas partei Keskkomitee, et V. I. Leninil tuleb Petrogradi üle kolida, et oleks võimalik temaga pidevalt ühendust pidada ja et ta saaks ülestõusu otseselt juhtida. 7. oktoobril saabus V. I. Lenin salaja pealinna ja asus korterisse kõige revolutsioonilisemasse rajooni — Viiburi rajooni. 10. oktoobril toimus Keskkomitee istung, kus V. I. Lenin esines ettekandega käesolevast momendist. Lenin rõhutas, et poliitiline olukord on täiesti küps võimu üleminekuks proletariaadi ja kehvtalurahva kätte, et nüüd tuleb kõnelda ülestõusust endast. V. I. Lenin pidas vajalikuks, et kogu partei võtaks päevakorrale relvastatud ülestõusu küsimuse.

> «Keskkomitee tunnistab,» ütleb V. I. Lenini ettepanekul vastuvõetud resolutsioon, «et nii Vene revolutsiooni rahvusvaheline olukord (ülestõus Saksa laevastikus kui ülemaailmse sotsialistliku revolutsiooni kasvu kõige tugevam avaldus kogu Euroopas, edasi — imperialistide ähvardus teha rahu, et lämmatada Vene revolutsioon), — kui ka sõjaline olukord (vene kodanluse ning Kerenski ja Ko kaheldamatu otsus loovutada Piiter sakslastele), — samuti ka asjaolu, et proletariaadi partei on saavutanud nõukogudes enamuse, — see kõik koos talu-

rahva ülestõusuga ja rahva usalduse pöördumisega meie partei poole (valimised Moskvas), lõpuks teise Kornilovi mässu ilmne ettevalmistamine (vägede väljaviimine Piiterist, kasakate toomine Piiteri alla, Minski ümberpiiramine kasakatega jne.), — see kõik tõstab päevakorrale relvastatud ülestõusu.

Tunnistades seega, et relvastatud ülestõus on vältimatu ja et aeg selleks on täiesti küps, teeb Keskkomitee kõigile partei organisatsioonidele ülesandeks võtta see juhtnööriks ning sellelt seisukohalt läbi arutada ning lahendada kõik praktilised küsimused (põhjapiirkonna nõukogude kongress, vägede väljaviimine Piiterist, moskvalaste ja minskilaste väljaastumised jne.)» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk-d 398—399).

Ainult Zinovjev ja Kamenev astusid selle resolutsiooni vastu välja. Nad väitsid, et tööliisklass ei suuda sotsialistlikku revolutsiooni läbi viia, ja asusid menševike seisukohale, kes kaitsesid kodanlikku vabariiki.

See oli sotsialismi idee reetmine. Zinovjevi ja Kamenevi kapitulantlik seisukoht ei olnud juhuslik. Nende reetlikkus oli kõigi nende varasemate oportunistlike kõikumiste otseseks tagajärjeks.

Trotski ei hääletanud Keskkomitee istungil ülestõusu läbiviimise otsuse vastu. Kuid ta nõudis ülestõusu edasilükkamist kuni II nõukogude kongressi kokkukutsumiseni, mis tegelikult tähendas ülestõusu nurjaajamist, sest esseerid ja menševikud võisid kongressi edasi lükata ja Ajutine Valitsus oleks saanud võimaluse kongressi kokkukutsumise päevaks väljaastumise mahasurumiseks jõudusid koondada.

Keskkomitee kinnitas V. I. Lenini resolutsiooni. See sai parteile direktiiviks ja kohustas *viivitamatult valmistuma relvastatud ülestõusuks*. Sellel istungil valiti Poliitiline Büroo eesotsas V. I. Leniniga.

Organiks, mis pidi läbi viima ülestõusu pealinnas, sai Sõja-revolutsioonikomitee, mis loodi partei Keskkomitee ettepanekul Petrogradi Nõukogu juurde. Sõja-revolutsioonikomitee koosseisu kuulusid Keskkomitee ja Petrogradi Komitee, nõukogu, vabriku- ja tehasekomiteede, ametiühingute, garnisoni, Balti laevastiku ja teiste organisatsioonide esindajad. Sõja-revolutsioonikomitee töötas partei Keskkomitee otsesel juhtimisel.

Kõigis Venemaa tähtsamates piirkondades käis plaanikindel ettevalmistus relvastatud ülestõusuks. Petrogradis toimus bolševike III ülelinnaline konverents. Petrogradis oli tol ajal umbes 50 000 partei liiget. 11. oktoobril võttis konverents vastu V. I. Lenini resolutsiooni ülestõusu kohta. Selle resolutsiooni võttis vastu ka Moskva bolševike ülelinnaline konverents. Ülestõusu poolt oli Moskva piirkonnabüroo, kes esindas ligi 70 000 partei liiget. Üldse toimus septembris-oktoobris üle 30 piirkonna-, kubermangu-, linna- ja ringkonna-konverentsi, mis esindasid suuremat osa bolševike parteist. Valdav osa parteist oli otsustavateks sündmusteks ette valmistatud.

Kõikjal oli hoogsalt käimas tööliste Punakaardi formeerimine.

Oktoobris oli Punakaardis ligikaudu 200 000 eesrindlikku töölist, kes olid valmis andma oma elu revolutsiooni eest ja kes olid võimelised töörahva hulki endaga kaasa tõmbama.

16. oktoobril toimus Keskkomitee laiendatud istung, millest võtsid osa Petrogradi Komitee, sõjaväe-organisatsiooni, Petrogradi Nõukogu, Petrogradi piirkonnakomitee, vabriku- ja tehasekomiteede ning ametiühingute esindajad. Sel istungil kinnitati V. I. Lenini resolutsioon ülestõusu kohta. Istungi lõpul valiti ülestõusu juhtimiseks Sõja-revolutsioonikeskus, millesse kuulusid A. S. Bubnov, F. E. Dzeržinski, J. V. Stalin, J. M. Sverdlov ja M. S. Uritski. Otsustati, et Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskus kuulub partei organina Sõja-revolutsioonikomitee kui nõukogude organi koosseisu.

Zinovjev ja Kamenev, kes Keskkomitees lüüa said, panid toime ennekuulmatu reetmise: nad avaldasid poolmenševistlikus ajalehes «Novaja Žizn» teadaande, milles nad jutustasid, et nad ei ole nõus relvastatud ülestõusu küsimuses vastuvõetud otsusega. Sellega reetsid nad vaenlasele Keskkomitee ülestõusuotsuse. V. I. Lenin naelutas revolutsiooni streigimurdjad vihaselt häbiposti ja nõudis nende partei ridadest väljaheitmist. Keskkomitee keelas Kamenevil ja Zinovjevil esineda partei nimel.

Ajutine Valitsus, keda reeturid olid hoiatanud, astus kiires korras samme revolutsiooni mahasurumiseks. Rindelt kutsuti välja spetsiaalsed väeosad, kogu Petrograd jagati rajoonideks ja igas rajoonis loodi ratsasalgad. Kuid kontrrevolutsioon ei suutnud enam peatada revolutsiooni jõudude mobiliseerimist. Partei õhutas võitlusse ja organiseeris sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisele määratu suured rahvahulgad.

Kogu ülestõusu organiseerimise tööd juhtis V. I. Lenin. Ta kutsus enda juurde Sõja-revolutsioonikomitee liikmeid, kuulas ära aruanded tarvitusele võetud abinõude kohta ja kontrollis, kas ülestõusu võidu tagamiseks on kõik tehtud. V. I. Lenin andis näpunäiteid üksikasjalise ülestõusuplaani väljatöötamise, Punakaardi tugevdamise ja relvastamise läbiviimise kohta. V. I. Lenini juures käisid maa- ja mereväes töötavad bolševikud ning said temalt juhtnööre Balti laevastiku ärakasutamise ja rindelt revolutsiooniliselt meelestatud väeosade väljakutsumise kohta; sõitsid kohale Moskva esindajad, kes andsid informatsiooni linnas ja Moskva piirkonnas valitseva olukorra kohta.

Partei Keskkomitee täitis marksismi peamist juhendit — suhtuda ülestõususse kui kunstisse. Keskkomitee esindajad saadeti kohapeale abistama partei organisatsioone ülestõusu ettevalmistamisel. G. I. Petrovski saadeti Ukrainasse, Donbassi, G. K. Ordžonikidze — Taga-Kaukaasiasse. Keskkomiteesse saabusid partei kohalike organisatsioonide esindajad saama juhtnööre. Keskkomitee saatis kohalikele organisatsioonidele kirju ja direktiive. Suuremad partei organisatsioonid olid ülestõusust informeeritud ja said ka ülestõusu organiseerimiseks praktilisi näpunäiteid. Keskkomitee jälgis «sõjakomitee» tööd ja abistas teda, instrueeris ja tõmbas ülestõusu orga-

niseerimisele kaasa ametiühinguid. Keskkomitee laiendatud istungist, mis toimus 16. oktoobril, võtsid osa suuremate ametiühingute esindajad. Keskkomitee töö sel ajajärgul on kollektiivse juhtimise musternäiteks. Oktoobrirevolutsiooni eel pidas Keskkomitee kolme kuu jooksul üle 30 istungi, neist kaks pleenumit ja kaks laiendatud istungit.

V. I. Lenin nõudis, et ülestõusu alustataks tingimata enne II nõukogude kongressi, mis oli määratud 25. oktoobrile. Oli tarvis ette jõuda vaenlasest, keda reeturid olid informeerinud ja kes ootas väljaastumist kongressi avamise päeval.

«...Mingil juhul», kirjutas V. I. Lenin Keskkomiteele 24. oktoobril, «ei tohi jätta võimu Kerenski ja kompanii kätte 25-ndani, mitte mingil tingimusel; küsimus tuleb otsustada tingimata täna õhtul või öösi.

Ajalugu ei andesta seda, kui revolutsionäärid, kes võiksid võita täna (ja kindlasti võidavad täna), viivitavad, riskides kaotada palju homme, riskides kaotada kõik» (Teosed, 26. kd., lk. 207).

V. I. Lenini ettepanekul algas ülestõus 24. oktoobril, enne kongressi avamist. Ülestõusu staap asus Smolnõis, kuhu hilisõhtul saabus V. I. Lenin, et ülestõusu otseselt juhtida. Staabi korraldusel hõivasid Punakaardi salgad ettenähtud objektid. Punakaartlased organiseerisid vabrikute ja tehaste kaitse. Kõik pealinna lähised olid revolutsiooniliste väeosade valve all, et mitte läbi lasta rindelt saabuvaid Ajutise Valitsuse abivägesid. Kutsuti välja Balti laevastiku meremehed. Öö jooksul vallutati kõik valitsusasutused ja piirati ümber Talvepalee, kuhu Ajutine Valitsus oli varju läinud. Ülestõusu peamiseks löögijõuks olid tööliste Punakaardi salgad. Nendega jagasid võidu au Balti laevastiku meremehed. Koos punakaartlaste ja meremeestega võitlesid edukalt Petrogradi garnisoni polgud. Rahvahulkade toetus ülestõusule oli niivõrd kindel, ülestõusu plaan oli niivõrd hoolikalt läbi mõeldud, et see toimus äärmiselt kiiresti. 25. oktoobri hommikuks oli Ajutine Valitsus kukutatud. Kell 10 hommikul ilmus üleskutse «Venemaa kodanikele!», mille oli kirjutanud revolutsiooni geniaalne juht ja innustaja V. I. Lenin:

«Ajutine Valitsus on kukutatud. Riigivõim on üle läinud Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu organi — Sõja-revolutsioonikomitee kätte, kes seisab Petrogradi proletariaadi ja garnisoni eesotsas.

See, mille eest võitles rahvas: demokraatliku rahu viivitamatu pakkumine, mõisnike maaomanduse kaotamine, tööliskontroll tootmise üle, Nõukogude valitsuse loomine, — see on kindlustatud.

Olgu tervitatud tööliste, soldatite ja talupoegade revolutsioon!» (Teosed, 26. k., lk. 208).

Kukutatud valitsuse valdusse jäi ainult Talvepalee, mille garnisoni moodustasid junkrud ja naiste surmapataljon. V. I. Lenin andis käsu vallutada viimne kodanliku valitsuse kants tormijooksuga.

Rünnakusignaalina kostis Neevalt ristleja «Aurora» kahuripauk. See kuulutas uue maailma algust. Ööl vastu 26. oktoobrit vallutati Talvepalee; kodanluse diktatuuri viimase valitsuse ministrid arreteeriti.

25. oktoobri õhtul tuli kokku II nõukogude kongress. Kongressil oli esindatud üle 400 nõukogu. 650-st delegaadist umbes 400 olid bolševikud. Enamik ülejäänuist olid pahempoolsed esseerid. Menševikud ja parempoolsed esseerid, kes enne seda olid nõukogudes ülekaalus olnud, moodustasid II kongressil väheldase rühma, millesse kuulus 70—80 inimest. Kongressil sulas see rühm veelgi enam kokku; üks osa rühma liikmeist läks üle pahempoolsete esseeride ja menševike-internatsionalistide leeri. Kodanlusega kokkuleppimise parteid olid pankrotti jäänud ja nende haledad riismed lahkusid kongressilt.

Juba esimesel päeval võttis II nõukogude kongress vastu V. I. Lenini käega kirjutatud üleskutse «Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!».

> «Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu suure enamuse tahtele,» öeldakse kongressi otsuses, «toetudes Petrogradis toimunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte...
>
> Kongress otsustab: kogu võim kohapeal läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavadki kindlustama tõelise revolutsioonilise korra» (Teosed, 26. kd., lk. 219).

Töölised ja kehvtalurahvas kukutasid kodanluse diktatuuri ning panid kehtima proletariaadi diktatuuri.

1917. aasta 25. oktoober (7. november) läks ajalukku Venemaal toimunud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu päevana.

Kongressi teisel istungil, 26. oktoobril, esines V. I. Lenin kahel korral. Esimene V. I. Lenini ettekanne oli pühendatud rahuküsimusele. Kongress võttis üksmeelselt vastu rahudekreedi, mis teatas, et Nõukogude valitsus ütleb ennast täielikult lahti igasugustest röövlepingutest ning teeb kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada viivitamatult läbirääkimisi, et sõlmida üldine õiglane demokraatlik rahu. Rahvas, kes oli võimu enda kätte võtnud, alustas kõigepealt võitlust rahu eest, innustades oma eeskujuga kogu inimkonda.

Rahudekreet kuulutas sõja «suurimaks kuriteoks inimkonna vastu» ja kuulutas pidulikult välja kindla otsuse sõlmida viivitamatult rahu kõigile rahvastele ühtviisi õiglastel tingimustel, s. o. ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta.

Esimest korda ajaloos kuulutati välja uued rahvusvaheliste suhete printsiibid, mis mõistsid hukka sõja kui vaieldavate küsimuste lahendamise abinõu ja muutsid rahupoliitika sotsialistliku riigi välispoliitika põhialuseks. Lenini õpetuse järgi on võimalik kahe süsteemi kooseksisteerimine. Selle Lenini idee — erineva ühiskonnakorraga

riikide kooseksisteerimise idee — kuulutas välja juba see esimene nõukogude dekreet.

V. I. Lenini teise ettekande põhjal võttis kongress vastu maadekreedi, mis kuulutas välja kõigi mõisamaade konfiskeerimise ilma tasumaksmiseta ja kogu maa rahva kätte ülemineku.

Bolševike partei täitis need lubadused, mis ta oli rahvale oma programmis andnud. Maadekreet täitis talurahva põlised lootused. Üldse läks rahva kätte üle 150 miljoni hektari maad. Esimest korda ajaloos vabastati talupojad maavõlgadest — ainuüksi Talurahvapangale võlgnesid talupojad peaaegu poolteist miljardit rubla, arvestamata summasid, mida nad pidid maksma mõisnikele, liigkasuvõtjatele, kulakutele. Maadekreet vabastas talupojad maarendi maksmisest ja maa juurdeostmisega seotud kulutustest, mis moodustasid kokku 700 miljonit kuldrubla aastas. Nii viidi läbi maa natsionaliseerimine. Maa sai üldriiklikuks omandiks.

Maadekreeti võeti sisse talurahva juhend, mille esseerid olid koostanud 242 kohaliku juhendi põhjal. Kui esseerid võimul olid, ei teinud nad midagi selle juhendi elluviimiseks. Bolševikud muutsid talurahva juhendi juba oma võimuletuleku esimesel päeval seaduseks. Koos maaeraomanduse likvideerimise ja mõisamaade tasuta konfiskeerimise nõudmisega kuulutas juhend välja võrdsustava maakasutuse, mis läks lahku bolševike partei seisukohtadest. Vaieldes vastu neile, kes süüdistasid parteid juhendi vastuvõtmise pärast, ütles V. I. Lenin:

> «... demokraatliku valitsusena ei tohi me mööda minna laiade rahvahulkade otsusest, kuigi me sellega nõus ei oleks. Elu tules, seda tegelikus elus rakendades, seda kohapeal ellu viies taipavad talupojad ise, kus on tõde» (Teosed, 26. kd., lk. 232).

Selles aktis avaldus partei tarkus, tema painduv taktika, oskus arvestada rahvahulkade huve ja sügav usk sellesse, et agraarküsimuses toetavad talupojad täielikult bolševike joont.

Samal päeval, 26. oktoobril, moodustas II nõukogude kongress Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas V. I. Uljanov-Leniniga. Rahvas usaldas riigi juhtimise bolševike partei kätte.

Petrogradi järel kindlustus nõukogude võim pärast mitu päeva kestnud lahinguid ka Moskvas ja seejärel kogu maal.

Mitmel pool tegi võitluse nõukogude võimu kehtestamise eest keerulisemaks valgekaartlaste ja natsionalistliku kodanluse kontrrevolutsiooniliste jõudude väljaastumine (Keskraada Ukrainas, ataman Kaledin Donimaal, ataman Dutov Orenburgis).

Tingimused ei olnud küll igal pool kaugeltki ühesugused (erinev oli bolševike partei mõju ulatus, esines suuri erinevusi tööstuse arengu ja proletariaadi arvurikkuse seisukohalt, olid olemas rahvuslikud iseärasused jne.), ometi kindlustus nõukogude võim kogu Venemaa ääretu suurel territooriumil võrdlemisi lühikese ajaga.

6. Revolutsiooni võidu põhjused. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni rahvusvaheline tähtsus

1. Peamiseks sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu põhjuseks oli asjaolu, et revolutsiooni eesotsas oli Venemaa töölisklass. Niisuguseid hiiglasuuri ajaloos ennenägematult lühikese ajaga omandatud kogemusi ei olnud ühelgi teisel rahvusvahelise tööarmee väesalgal. V. I. Lenini juhtimisel rajas Venemaa proletariaat oma partei varem kui ükski teine klass. Rahva võitluses isevalitsuse vastu, kodanluse diktatuuri vastu oli töölisklass juhtivaks jõuks. Töörahva teised kihid veendusid, et proletariaat võitleb kogu rahva huvide eest, kõigi nende huvide eest, kes ägavad mõisnike ja kodanluse ikke all. Venemaa proletariaat oli oma maa sotsiaalse ja poliitilise arengu peamiseks liikumapanevaks jõuks.

2. Oktoobrirevolutsioon võitis sellepärast, et proletariaadi ja talurahva liidu näol oli Venemaal loodud ühiskondlik jõud, kes surus maha väljasurevate klasside vastupanu. Revolutsiooni käigus paljastasid bolševikud töölisklassi reetjaid — oportuniste, kes väitsid, et proletariaat suudab võimu enda kätte võtta ja selle säilitada ainult seal, kus ta moodustab rahvastiku enamuse. Venemaa proletariaati toetas täiel määral kehvtalurahvas, kes moodustas valdava enamuse — ligi 65 protsenti — Venemaa maaelanikkonnast. Oma elukogemuste najal ja selle suure töö tulemusena, mille tegi ära bolševike partei, taipasid talurahva laiad hulgad, et maa, rahu, leiva ja vabaduse võivad nad kätte võita ainult proletariaadi juhtimisel. Bolševikud võitsid töötava talurahva enamuse proletariaadi poole ja muutsid seega talurahva kodanluse reservist proletariaadi reserviks.

3. Oktoobrirevolutsioon erines kõigist teistest revolutsioonidest selle poolest, et töölisklass moodustas oma võimuorganid. Vene proletariaadi loominguna sündis uus revolutsioonilise võimu vorm — tööliste saadikute nõukogud. Tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogud olid proletariaadi ja talurahva liidu organid. Nõukogud kujutasid endast organisatsioonilist vormi, milles kehastus tööliste ja talupoegade liit, kusjuures juhtivaks jõuks selles liidus olid töölised.

> «Kui revolutsiooniliste klasside rahvalooming ei oleks loonud nõukogusid,» kirjutas V. I. Lenin, «siis proletaarne revolutsioon oleks olnud Venemaal lootusetu üritus...» (Teosed, 26. kd., lk. 81).

4. Oktoobrirevolutsioon võitis sellepärast, et vene kodanluse näol oli tal tegemist võrdlemisi nõrga vastasega. Vene kodanluse poliitilise jõuetuse, tema arguse ja puuduliku poliitilise vilumuse põhjuseks oli kogu vene kapitalismi ajaloolise arenemise käik, tema mahajäämus eesrindlike kapitalistlike maade kapitalismiga võrreldes, tema sõltumine väliskapitalist. Ka kokkuleplased — esseerid ja menševikud — ei suutnud vene kodanlust abistada. Palju aastaid kestnud võitluse käigus paljastasid bolševikud neid kui kodanluse

agente. Oktoobrirevolutsiooni künnisel läksid need parteid avalikult üle kontrrevolutsiooni leeri ja kaitsesid kapitalistlikku korda.

5. Otsustavaks revolutsiooni võidu tingimuseks oli asjaolu, et rahvahulkade eesotsas võitles lahingutes karastatud revolutsioonile pühendunud partei, bolševike partei. Parteile oli teenäitajaks tööliskassi eesrindlik teooria — marksismi-leninismi teooria.

Revolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärgul tegi partei ära määratu suure töö revolutsioonilise teooria läbitöötamise alal ja rikastas marksismi uute järeldustega. Partei Aprillikonverentsi ja VI kongressi resolutsioonides, Keskkomitee otsustes ja peamiselt V. I. Lenini teostes on antud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise teoreetiline põhjendus, on välja töötatud selle konkreetne plaan.

Sotsialismi võidu küsimust läbi töötades jõudis partei järeldusele, et sotsialismi võit Venemaal on täiesti võimalik. Seda oma seisukohta kaitses partei võitluses oportunistide vastu ja näitas, et kapitalismi arenemine on loonud Venemaal objektiivsed tingimused sotsialismi elluviimiseks, et Venemaal on vastuolud eriti teravad ja et seetõttu on ta muutunud kõige nõrgemaks lüliks imperialismi ahelas. V. I. Lenin arendas edasi marksistlikku sotsialistliku revolutsiooni teooriat, avastas proletariaadi diktatuuri poliitilise vormi — nõukogude vabariigi, ja põhjendas seda, arendas edasi marksismi seisukohti relvastatud ülestõusu küsimuses ja muutis need ülestõusuõpetuseks.

Suur Oktoobrirevolutsioon on V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria praktilise rakendamise ja elluviimise musternäide.

Kõiki teisi parteisid, nii üksikult kui ka mitmesugustes kombinatsioonides, oli töörahva hulkadel võimalik näha nende võimuloleku päevil. Neil oli võimalus näha kadette, kes esindasid kogu kodanlust, nad said oma nahal tunda kadettide, esseeride ja menševike koalitsiooni võimu; sel ajal kui esseerid ja menševikud nõukogudes enamuses olid, said töörahva hulgad neid kontrollida nende tegude järgi. Revolutsiooni käigus paljastasid kõik kodanluse ja kokkuleplaste parteid oma kontrrevolutsioonilise olemuse ja jäid seetõttu pankrotti. Töörahvas pööras selja kodanlusega kokkuleppimise parteidele ja ärakutsumise õigust kasutades hakkas nõukogudest minema kihutama neid saadikuid, kes ei olnud neile osutatud usaldust õigustanud, ning valis nende asemele bolševikke, kes olid oma tegudega tõestanud, et nad on järjekindlad rahva huvide kaitsjad, et nad on tõelised vabaduse ja sõltumatuse eest võitlejad. Nii isoleeriti menševikud ja esseerid massidest. Bolševike partei oli ainuke partei, kes jagamatult juhtis proletariaadi ja kogu töörahva revolutsioonilist võitlust.

Bolševike partei suutis ühendada kõik erinevad revolutsioonilised liikumised ja suunata need ühise eesmärgi saavutamisele — imperialismi kukutamisele. Partei ühendas üheks ühiseks revolutsiooni vooluks nii üldrahvaliku liikumise rahu eest kui ka talurahva võitluse maa eest, mõisnike omavoli vastu, nii Venemaa rõhutud

rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse rahvusliku rõhumise vastu kui ka ühiskonna juhtiva jõu — proletariaadi — võitluse sotsialismi eest. Bolševike partei juhtimisel kukutasid töölised ja kehvtalurahvas kodanluse valitsuse ning panid kehtima nõukogude võimu.

Niisugused on peamised sisepoliitilised põhjused, mis tagasid revolutsiooni edu.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni edu oli tingitud ka rahvusvahelise iseloomuga põhjustest. Nende hulka kuulub see, et revolutsioon arenes imperialistliku maailmasõja ajal. Ei Inglise-Prantsuse blokk ega ka Saksa blokk ei suutnud anda vene kodanlusele otsest relvastatud abi. Nad abistasid teda materiaalsete vahenditega, organiseerisid tema huvides vandenõusid, kuid ei saanud saata vähegi märkimisväärsel hulgal sõjalist jõudu. Vene kodanlus, jäänud silm silma vastu vene proletariaadiga, kes juhtis kogu töörahvast, ei suutnud rahvahulkade rünnakule vastu panna.

Ka rahvusvahelise proletariaadi toetusel oli revolutsioonile väga suur tähtsus. Oktoobrirevolutsiooni mõjul tugevnes kõigis kapitalistlikes maades massiline revolutsiooniline liikumine. Rahvusvahelise proletariaadi väljaastumiste tõttu olid imperialistide käed seotud ja see hõlbustas Venemaal Suure Oktoobrirevolutsiooni võidukäiku.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni rahvusvahelist tähtsust iseloomustades kirjutas V. I. Lenin, et see avaldub kahes vormis: teiste maade revolutsioonilise liikumise mõjutamises ja selles, et Vene revolutsiooni põhijooned korduvad paratamatult rahvusvahelises ulatuses.

Rahvusvaheline tähtsus selle sõna laias mõttes on kõigil Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni põhiküsimustel. Oktoobrirevolutsiooni otsesel mõjul hakkas liikuma kogu ekspluateeritavate, imperialismi ikke all ägavate inimeste maailm. Rida revolutsioone (Saksamaal, Austria-Ungaris ja mujal) ning Euroopa ja Ameerika tööliste massilised revolutsioonilised väljaastumised vapustasid kapitalistlikku maailma põhialusteni. Algas asumaade orjastatud rahvaste liikumine. Vene revolutsioon pani aluse tööliste revolutsioonilise väljaastumiste ja rahvusliku vabadusvõitluse ühendamisele ühiseks jõuks, mis on suuteline imperialismi kukutama.

Oktoobrirevolutsioon oli kapitalismi üldkriisi teravnemise kõige eredam avaldus. Vene revolutsioon murdis läbi imperialismi ahelast ja andis võimaluse uue, sotsialistliku ühiskonna loomiseks. Imperialismi jagamatu võim oli nüüd lõppenud. Ühel kuuendikul maakerast oli heisatud sotsialismi lipp. Maailm lõhenes kaheks leeriks: sureva kapitalismi ja kasvava sotsialismi leeriks. Oktoobrirevolutsiooniga algas uus ajastu inimkonna ajaloos — ekspluateerimise kõigi vormide likvideerimise ja kommunismi võidu ajastu.

Oktoobrirevolutsiooni suur rahvusvaheline tähtsus ei piirdu sellega, et ta andis tõuke kogu maailma ajaloo käigule, vaid seisab ka selles, et ta näitas, et Oktoobrirevolutsiooni põhijooned korduvad paratamatult iga teise maa sotsialistlikus revolutsioonis. Ta näitas,

et revolutsiooni võit on võimatu ilma proletariaadi ja talurahva liiduta, milles juhtiv osa kuulub töölistele, ilma proletariaadi diktatuurita, mis on proletariaadi ja talurahva klassiliidu erivormiks. Oktoobrirevolutsioon oli V. I. Lenini proletariaadi diktatuuri õpetuse elluviimise klassikaliseks näiteks. Proletariaadi diktatuurist kõneles V. I. Lenin mitte ainult kui vene tööliste liidust vene talupoegadega, vaid ka kui nende liidust kõigi Venemaa rahvuste töörahvaga, kui eesrindliku maa proletariaadi liidust asumaade rõhutud rahvastega. Need V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria põhiseisukohad on rakendatavad kõigi maade suhtes.

Oktoobrirevolutsiooni suur ülemaailmne tähtsus seisab eestkätt selles, et ta oli esimene revolutsioon maailmas, mis andis rahvale peale poliitiliste õiguste ka materiaalsed tingimused jõukaks eluks. Nõukogudemaal tuli esimesena rajada teed kapitalismilt sotsialismile. Sellepärast on NSV Liidus pärast Suure Oktoobrirevolutsiooni võitu alustatud sotsialistliku ülesehitustöö teoorial ja praktikal rahvusvahelise proletariaadi jaoks määratu suur tähtsus.

Ainuõige tee rahvusküsimuse lahendamiseks näitas Oktoobrirevolutsioon kätte kogu maailmale, eestkätt sõltuvate riikide ja asumaade rahvastele, kes moodustasid üle poole kogu inimkonnast.

Sotsialistliku revolutsiooni võit Venemaal kinnitas hiilgavalt marksismi-leninismi ideede jõudu, bolševike partei strateegia ja taktika õigsust, ja hõlbustas sellega kogu töörahva võitlust rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

LÜHIKOKKUVÕTE

1917. aasta Oktoobrirevolutsioon näitas kogu töörahvale, et peale bolševike partei ei ole ühtki teist jõudu, kes suudaks kapitalistliku korra likvideerida, rahvusliku katastroofi ära hoida ja Venemaa iseseisva arengu teele juhtida. V. I. Lenini Aprilliteesides ja VII ülevenemaalise konverentsi otsustes andis partei rahvale konkreetse kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku plaani ja kutsus rahvahulki võitlema selle eest, et kogu võim läheks üle nõukogudele, kes võidavad kätte rahu, leiva, maa ja vabaduse. Nõukogudes avastas V. I. Lenin proletariaadi diktatuuri riigivormi.

Seades üles loosungi «Kogu võim nõukogudele!», lähtus partei sellest, et on võimalik revolutsiooni rahulik arenemine, võimu üleminek nõukogude kätte ilma verevalamiseta, proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri rahulik ümberkasvamine proletariaadi sotsialistlikuks diktatuuriks.

Kuid pärast juulisündmusi, kui kontrrevolutsioonilisel kodanlusel oli korda läinud saavutada ainuvõimu, osutus revolutsiooni rahuliku arenemise tee võimatuks. Partei VI kongressil jäeti loosung «Kogu võim nõukogudele!» ajutiselt kõrvale, sest menševikud ja esseerid olid muutnud nõukogud kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse

ripatsiks. Menševikud ja esseerid läksid lõplikult üle kontrrevolutsioonilise kodanluse leeri.

Seoses Kornilovi mässu ja selle mahasurumisega algas uus revolutsiooni tõus, selle alusel elustusid nõukogud ja muutusid jällegi rahvahulkade revolutsioonilise võitluse organiteks. Algas nõukogude bolševiseerumise ajajärk. Partei andis uuesti loosungi «Kogu võim nõukogudele!», kuid seekord kutsus see ülestõusule kodanluse diktatuuri vastu ja proletariaadi diktatuuri kehtestamisele.

Oma ennastsalgava tööga rahvahulkades ja oma painduva taktikaga, mis arvestas konkreetset olukorda, koondas partei proletariaadi oma lipu alla, suutis veenda rahvahulki oma ideede õigsuses ning viia rahva otsustavasse lahingusse Ajutise Valitsuse vastu. Kommunistlik Partei oli revolutsioonis töörahva tark ja karastatud juht; ainuõiget teed mööda suunas ta kõik töörahva võitluse vormid ühe ühise eesmärgi saavutamisele — vabaduse kättevõitmisele ja klassideta ühiskonna ülesehitamisele.

Esseerid ja menševikud ei suutnud Ajutist Valitsust päästa. Need parteid jõudsid oma arengutee lõpule. Oktoobrirevolutsiooni eel muutusid nad kontrrevolutsiooni avalikeks kaitsjateks, kapitalistliku korra kaitsjateks. Revolutsiooni käigus omandatud kogemuste ja bolševike selgitustöö mõjul sai rahvahulkadele selgeks esseeride ja menševike kontrrevolutsiooniline olemus. Massid veendusid, et ainult bolševike parteil ei lähe sõnad lahku tegudest, et ainult tema likvideerib kõik ekspluateerimise vormid ja päästab Venemaa katastroofist. Töölised, töötavad talupojad ja soldatid veendusid, et partei on ustav rahvahulkade huvidele, nad veendusid partei liikmete kangelaslikkuses, veendusid selles, et kommunistid on valmis andma oma elu sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Bolševike partei kui ainsa revolutsioonilise ja lõpuni järjekindlalt rahva huvisid kaitsva partei hoolde usaldasid rahvahulgad oma saatuse. Partei üleskutsel kukutasid nad kodanliku Ajutise Valitsuse ja kehtestasid sotsialistliku nõukogude vabariigi.

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli rahvarevolutsioon. Ta kukutas ekspluataatorite ikke ja viis ellu proletariaadi diktatuuri. Kehvalurahva toetusel hakkas proletariaat siitpeale rajama kommunistliku ühiskonna aluseid. Oktoobrirevolutsiooniga algas uus ajastu inimkonna ajaloos — sotsialismi ja kommunismi võidukäigu ajastu.

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI ARENDAMISE JA NÕUKOGUDE VÕIMU KINDLUSTAMISE EEST

(Oktoober 1917—1918)

1. Partei võitluses Nõukogude riigi loomise eest. Esimesed sotsialistlikud ümberkujundused

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise tulemusena toimusid Venemaal põhjalikud muutused kõigi klasside ja rahvakihtide olukorras. Proletariaat sai valitsevaks klassiks. Tema ümber koondusid linna ja maa töörahva hulgad, eestkätt kehvtalurahvas. Nõukogude võimu poolt oli rahva valdav enamus — töölised, soldatid ja töötavad talupojad. Seda töötava rahva võimsat leeri juhtis bolševike partei. Nõukogude võimu vaenlaste leeri moodustasid kukutatud mõisnikud, kapitalistid ja kulakud ning nende huvide kajastajad: monarhistid, kadetid, esseerid, menševikud, anarhistid ja kodanlikud natsionalistid.

Oktoobrirevolutsioon muutis põhjalikult Kommunistliku Partei seisundit ja tema tegevuse iseloomu. Temast sai maailma esimese tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi valitsev partei. Tema ette kerkisid uued ajaloolised ülesanded: Nõukogude riigi ülesehitamine ja kindlustamine, ühiskonna sotsialistlik ümberkujundamine, vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna kallaletungide tagasilöömiseks meie maa kaitse organiseerimine, teiste maade proletaarlastega tugevamate sidemete loomine.

Sotsialismi ehitamist alustas Venemaa proletariaat erakordselt keerulises ja raskes olukorras. Sotsialistlik revolutsioon oli võitnud ühel maal, teistes maades aga jäi püsima kapitalism. Esimesena ajaloos rajas Venemaa töölisklass teed sotsialismile. Majanduslikult oli Venemaa võrdlemisi mahajäänud maa, ülekaalus olid talupojad, väikeomanikud. Sõda kestis edasi. See laostas ja kurnas meie maad, tekitas ennenägematu laose. Valmis kaadrit riigi valitsemiseks ja majanduse juhtimiseks proletariaadil peaaegu ei olnud. Kukutatud ekspluataatorid — mõisnikud ja kapitalistid — avaldasid proletariaadi diktatuurile pöörast vastupanu. Venemaal oli neil alles jäänud majanduslik baas väiketootmise näol. Rahvusvahelises ulatuses toetasid neid teiste maade kapitalistid, kellega nad olid tihedalt seotud.

Venemaa proletariaadil tuli kindla käega maha suruda rohkearvuliste vaenlaste vastupanu, kes võitluses nõukogude võimu vastu organiseerisid vandenõusid ja mässe, kasutasid sabotaaži, laimu ja provokatsioone, kõhklejate ja ebakindlate äraostmist. Juba esimestel päevadel pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu tuli bolševike parteil tegemist teha nõukogude võimu kukutamise katsetega. Põhjarinde piirkonda põgenenud Kerenski kogus kasakaväeosi ja saatis need eesotsas kindral Krasnoviga Petrogradi peale. Vallutanud Gatšina, alustas Krasnov 28. oktoobril pealetungi Petrogradile. 29. oktoobril organiseeris kontrrevolutsiooniline «Kodumaa ja Revolutsiooni Päästmise Komitee» Petrogradis junkrute mässu. Selle demagoogilise nimetusega organisatsiooni olid loonud parempoolsed esseerid ja menševikud. Samal ajal tõstsid valgekaartlased ja junkrud mässu Moskvas. Kontrrevolutsioon alustas nõukogude võimu vastu relvastatud võitlust.

Nõukogude võim oli sunnitud vaenlaste vastupanu relvajõul maha suruma. Partei ja Nõukogude valitsus tegutsesid kiiresti ja otsustavalt. Petrogradi tööliste, Balti laevastiku madruste ja Petrogradi garnisoni soldatite toetusel suruti junkrute nõukogudevastane mäss juba samal päeval maha. Ülejärgmisel päeval, 31. oktoobril, purustati Pulkovo all kindral Krasnovi kasakaväeosad. Ööl vastu 3. novembrit lõppesid võiduga ka Moskva tööliste lahingud valgekaartlastest mässajate vastu. Kontrrevolutsiooni esimesed katsed nõukogude võimu relvajõul kukutada olid sellega likvideeritud.

Kerenski-Krasnovi nõukogudevastane mäss oli täies hoos, kui Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomitee, mille eesotsas olid esseerid ja menševikud, nõudis niinimetatud «sotsialistliku ühisrinde valitsuse» loomist. Peale bolševike pidid sellesse «valitsusse» kuuluma kontrrevolutsiooniliste parteide — menševike ja parempoolsete esseeride — esindajad. Vaenlased lootsid sel teel nõukogude võimu likvideerida.

Parempoolsete esseeride ja menševike paljastamiseks oli bolševike partei Keskkomitee nõus nendega läbirääkimisi pidama, kui nad tunnustavad nõukogude võimu ja kõiki Oktoobrirevolutsiooni võite. Läbirääkimised Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomiteega pidid V. I. Lenini arvates olema diplomaatiliseks katteks Kerenski vastu suunatud sõjategevusele, pidid andma parteile võimaluse võita aega revolutsiooni jõudude organiseerimiseks ja nõukogude võimu vaenlaste purustamiseks. Läbirääkimiste pidamiseks moodustas Keskkomitee delegatsiooni eesotsas Kameneviga. Läbirääkimiste käigus ei täitnud Kamenev partei direktiivi. Ta andis menševike ja esseeride nõudmistele järele ja nõustus «sotsialistliku ühisrinde valitsuse» loomisega, kusjuures bolševikud pidid selles valitsuses tähtsusetut osa etendama. Valitsuse juhi kohale ei tahtnud esseerid ja menševikud jätta V. I. Leninit, vaid nõudsid tema asendamist kellegi teisega. Ka sellele ei vaielnud Kamenev vastu.

Enamikku Keskkomitee liikmetest pahandas sügavalt Kamenevi käitumine Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomi-

teega läbirääkimiste pidamisel. Kuid Kamenevil leidus ka mõttekaaslasi. Keskkomitees toetasid teda Zinovjev, Rõkov, Nogin ja Miljutin. Kamenevi ja Zinovjevi kapitulantlik seisukoht oli nende oktoobrieelse reeturliku joone jätkamine. Kamenevil, Zinovjevil, Rõkovil ja nende pooldajail puudus usk sotsialistliku revolutsiooni edusse, nad ei uskunud, et Venemaal oleks võimalik sotsialismi võit. Nad tegid ettepaneku kapituleerida kukutatud kontrrevolutsiooniliste parteide — esseeride ja menševike — ees. See oleks tähendanud nõukogude võimust loobumist ja tagasipöördumist kodanlikule parlamentarismile, kapitalismile.

Läbirääkimised Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomiteega näitasid, et V. I. Leninil oli õigus. Menševikud ja esseerid taotlesid nõukogude võimu likvideerimist. Sõnades tõotas Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomitee erapooletust pidada, tegelikult aga toetas ta Kerenskit ja saboteeris Nõukogude valitsuse revolutsioonilisi üritusi. Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomitee esindajaid ei olnud võimalik lasta nõukogude organeisse. Rahvahulgad Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomiteed ei toetanud. Läbirääkimised Ülevenemaalise Raudteelaste Ametiühingu Täitevkomiteega oli vaja katkestada, nende jätkamine oleks võinud parteile ja nõukogude võimule kahju tuua.

1917. aasta novembri algul võttis partei Keskkomitee vastu resolutsiooni, milles lükati kategooriliselt tagasi parempoolsete esseeride ja menševikega «sotsialistliku ühisrinde valitsuse» loomise alusel kokkuleppe sõlmimine. Partei Keskkomitee nõudis Kamenevi-Zinovjevi rühmalt, et ta lõpetaks oma kuritahtliku tegevuse. Kuid opositsiooniline rühm ei allunud Keskkomitee enamuse tahtele. Keskkomitee otsustas läbirääkimised lõpetada, rühm aga hääletas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee istungil avalikult selle otsuse vastu ning rikkus seega jämedalt partei distsipliini. Siis esitas Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga opositsioonile ultimaatumi ja nõudis, et rühm lõpetaks oma desorganiseeriva tegevuse. Vastuseks sellele teatasid Kamenev, Zinovjev, Rõkov, Nogin ja Miljutin, et nad ei ole nõus partei poliitikaga ja et nad lahkuvad Keskkomitee koosseisust. Samal ajal teatasid Nogin, Rõkov, Miljutin ja Teodorovitš, et nad lahkuvad valitsusest.

Vaenlaste leeris kutsus see esile suure juubelduse. Käputäie kapitulantide ja argpükside põgenemist vastutavailt ametikohtadelt, mis neil olid olnud parteis ja riigiaparaadis, hindasid vaenlased kui nõukogude võimu lagunemist ja ennustasid tema kadu. Kuid nende lootused ei läinud täide. Partei Keskkomitee mõistis kapitulantide deserteerimise teravalt hukka. Bolševike fraktsiooni ettepanekul tagandati Kamenev Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe kohalt. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimeheks valiti J. M. Sverdlov. Keskkomitee tugevdas Rahvakomissaride Nõukogu, saates sinna vankumatud bolševikud, vanad partei liikmed G. I. Petrovski (siseasjade rahvakomissariks), A. G. Šlihteri (toitluse rahva-

komissariks), P. I. Stučka (kohtu rahvakomissariks), M. T. Jelizarovi (teede rahvakomissariks). Partei kohalikud organisatsioonid toetasid üksmeelselt neid resoluutseid abinõusid, mis partei Keskkomitee kapitulantide suhtes tarvitusele võttis. Läkituses kõigile partei liikmetele ja kõigile Venemaa töötava rahva klassidele ütles Keskkomitee kindla sõnaga: «Venemaal ei pea olema teist valitsust peale Nõukogude valitsuse» (*V. I. Lenin*, Teosed, 26. kd., lk. 274).

Esimesed Oktoobrirevolutsiooni võidule järgnenud kuud olid sotsialistliku revolutsiooni hiilgava võidukäigu ajajärguks. Nõukogude võim kindlustus iga päevaga ikka rohkem. Pärast seda, kui Kerenski-Krasnovi sõjakäik Petrogradi peale oli nurja läinud, võttis kontrrevolutsioon ette uusi nõukogude võimu kukutamise katseid. Kuid mida meeleheitlikumalt kodanlus vastu pani, seda energilisemalt tegutses nõukogude võim. 1917. aasta novembri teisel poolel likvideeriti Mogiljovis asuv vana armee peakorter. Nõukogude valitsuse käsul viisid selle läbi revolutsioonilised madruste ja soldatite väesalgad. 1917. aasta novembri lõpul likvideeriti Petrogradis kadettide kontrrevolutsiooniline vandenõu. Edukalt suruti maha kasakate ladvakihi ülestõusud Donimaal ja Lõuna-Uraalis. Kontrrevolutsioonil ei olnud tuge rahvahulkades. Nõukogude võim surus ekspluataatorite vastupanu maha võrdlemisi kergesti ja saavutas võidu siserindel. Sotsialistliku revolutsiooni triumfi ääretu suurel territooriumil nimetas V. I. Lenin «nõukogude võimu täielikuks võidukäiguks».

Rööbiti kontrrevolutsiooniliste mässude mahasurumisega ja kapitulantide purustamisega tegi partei määratu suurt tööd uue, nõukogude riigi loomise alal. See oli raske ja keeruline ülesanne. Oli vaja lammutada vana riigiaparaat, kodanluse ja mõisnike riigi aparaat, ja luua selle asemel nõukogude riigi aparaat, oli vaja ühendada kõik nõukogud alt kuni üles üheks ühiseks terviklikuks riigiorganisatsiooniks, oli vaja riigi valitsemisele kaasa tõmmata töörahva laiad hulgad. Raskusi suurendas asjaolu, et partei ei tundnud nõukogude riigi administratiiv- ja majandusorganite, sõjaväe ja muude organite organiseerimise konkreetseid vorme. Ei olnud kelleltki kogemusi üle võtta. Niisugust riiki loodi esmakordselt.

Partei asus täie energiaga nõukogude ülesehitustöö raskusi võitma. Partei oli meie maal ainsaks jõuks, kes suutis nõukogude riigi loomist juhtida. Partei oli monoliitne võitlusorganisatsioon. Partei organisatsioonid olid olemas kõigi kubermangude keskustes, enamikus maakonnalinnades, suurtes tehastes ja vabrikutes, mõnedes valdades ja külades. Nõukogude aparaati saatis partei oma paremad jõud. Nõukogude võimu keskasutuste ja kohalike organite, rahvakomissariaatide ja valitsusasutuste eesotsas töötasid kommunistid.

Oktoobrirevolutsiooni ja nõukogude riigi ülesehitamise käigus ilmnes harukordse jõuga V. I. Lenini geniaalne organiseerimisvõime. Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas juhtis V. I. Lenin otseselt nõukogude riigi keskaparaadi loomist ja suunas nõukogude ülesehitus-

tööd kogu Nõukogudemaa ulatuses. V. I. Lenin oli uut tüüpi riigitegelase kehastus. Ta uskus sügavalt rahvahulkade loovasse jõusse ja oli nendega tihedalt seotud. «Masside elav looming,» ütles ta, «see on uue ühiskondliku elu põhitegur» (Teosed, 26. kd., lk. 259).

Oktoobrirevolutsioon äratas laiad rahvahulgad iseseisvale poliitilisele elule. Kujukalt ilmnes rahvahulkade revolutsiooniline aktiivsus rohketel koosolekutel ja miitingutel, ülevenemaalistel, kubermangude ja maakondade nõukogude kongressidel. V. I. Lenin nimetas seda kevadise suurveena tulvavat töörahva miitingudemokratismi uute elutingimuste arutamise esialgseks vormiks, esimeseks sammuks oma riigi ehitamisel ja selle valitsemisel. Ülevenemaalistel, kubermangude ja maakondade nõukogude kongressidel, tööliste, soldatite ja talupoegade koosolekutel ja miitingutel selgitasid bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajaloolist tähtsust, nõukogude võimu olemust, tema poliitikat ja dekreete.

Partei suunas rahvahulkade revolutsioonilise energia ja loomingulise isetegevuse nõukogude riigi ehitamisele. Vana, kodanluse ja mõisnike riigi aparaat (politsei, ametiasutuste, sõjaväe ja kohtu aparaat) purustati ja selle asemel loodi uus aparaat — proletaarse riigi aparaat. Juba revolutsiooni esimestel päevadel likvideeriti kodanliku Ajutise Valitsuse ministeeriumid. Nõukogude võim rajas rahvakomissariaadid. Tagandati Ajutise Valitsuse kohalikud agendid ning likvideeriti kohalikud kodanluse ja mõisnike võimu organid. Saadeti laiali linnavolikogud ja semstvovalitsused, kes esindasid kodanluse ja mõisnike huve. Igal pool said ainsateks täievolilisteks riigivõimuorganiteks tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogud. Vana kohtu ja politsei asemel loodi nõukogude rahvakohtud ja töölismiilits. Kontrrevolutsiooni ja sabotaaži vastu võitlemiseks moodustati spetsiaalne organ — Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon (Vetšeka), mille etteotsa seati F. E. Dzeržinski.

Monarhistid, kadetid, parempoolsed esseerid, menševikud ja muud kontrrevolutsioonilised elemendid püüdsid kõigiti takistada nõukogude riigi rajamist ja nõukogude aparaadi tööd. Nad organiseerisid vana riigiaparaadi (endiste ministeeriumide, pankade, posti, telegraafi jne.) ametnike sabotaaži. Ametnike ja riigiteenijate ladvakiht, kes oli kodanluse poolt ära ostetud ja temaga tihedalt seotud, keeldus allumast nõukogude võimule. Nende sabotaaž tekitas lisaraskusi. Partei pöördus masside poole, suunas riigiasutustesse tuhandeid paremaid töölisi, madruseid ja soldateid, lõi rahvakomissariaatide aparaadi. Ametnike sabotaaž murti.

Üheks raskemaks ülesandeks oli uute relvastatud jõudude loomine. Kuigi soldatid olid nõukogude poole üle läinud, ei suutnud vana armee tagada riigi kaitsmist välisvaenlaste eest. Pikaajalisest sõjast väsinud vana armee oli juba ammugi kaotanud oma võitlusvõime. Soldatid kippusid koju. Et sõjaväes revolutsioonilist korda tagada ja kuni rahu sõlmimiseni rinnet hoida, viis nõukogude võim läbi armee demokratiseerimise: kaotati kõik aukraadid ja aunimed, seati sisse kord, et kogu juhtiva koosseisu valivad soldatid jne. 1918.

aasta jaanuarist peale hakkas Nõukogude valitsus vana armeed järkjärgult demobiliseerima. 15. jaanuaril 1918 andis Rahvakomissaride Nõukogu välja dekreedi Tööliste-Talupoegade Punaarmee loomise kohta. Punaarmee loodi vabatahtlikkuse alusel. Rahvahulkade üldise sõjaväsimuse tõttu oli uue, revolutsioonilise armee tuumikut võimalik luua ainult töölisklassi ja kehvtalurahva esindajaist, kes olid valmis nõukogude võimu ennastsalgavalt kaitsma. Punaarmee ridadesse astusid töötavate klasside kõige teadlikumad elemendid. Punaarmee organiseerimise ja formeerimisega tegeles ülevenemaaline kolleegium, mida juhtisid N. V. Krõlenko ja N. I. Podvoiski. Kogu seda tööd, mis oli vaja ära teha Nõukogude vabariigi relvastatud jõudude loomiseks, juhtis partei eesotsas V. I. Leniniga.

Otseselt sotsialistlike ülesannete lahendamise kõrval viis Oktoobrirevolutsioon lõpuni ka kodanlik-demokraatliku revolutsiooni. Mitte kunagi, mitte ükski kodanlik revolutsioon ei ole hävitanud feodaalkorda nii täielikult ja põhjalikult kui seda tegi sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal. Saanud võimu enda kätte, likvideeris proletariaat bolševike partei juhtimisel erakordselt kiiresti ja julgesti kõik keskaja jäänused. Maadekreet juuris välja pärisorjuse jäänused maavaldusest. Kaotati kõik seisused (aadliseisus, vaimulik seisus, kaupmeeste seisus, linnarahva seisus jne.) ja seisuslikud tiitlid. Kogu Venemaa elanikkonna jaoks määrati kindlaks üks ühine nimetus — Venemaa vabariigi kodanikud. Nõukogude võim kuulutas välja südametunnistuse vabaduse. Kirik lahutati riigist ja kool kirikust. Naistele anti meestega võrdsed õigused.

Oktoobrirevolutsioon tegi lõpu mittevene rahvuste rõhumisele ja mittevõrdõiguslikkusele. Nõukogude valitsuses moodustati Rahvusasjade Rahvakomissariaat, mille etteotsa seati J. V. Stalin. «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon», mille Nõukogude valitsus välja kuulutas 2. novembril 1917, tagas seadusandlikus korras kõigile Venemaa rahvastele vaba arengu ja täieliku võrdõiguslikkuse. Kõigile rahvustele anti enesemääramise õigus, lahkulöömise ja iseseisva riigi moodustamise õigus. 1917. aasta detsembris tunnustas Nõukogude valitsus Ukraina ja Soome riiklikku iseseisvust. Läkituses «Kõigile Venemaa ja Ida töötavaile muhameedlastele» kuulutas Rahvakomissaride Nõukogu vabaks ja puutumatuks muhameedlaste rahvus- ja kultuuriasutused, usu ja kombed, ta garanteeris neile täieliku vabaduse oma elu korraldamise alal.

Kodanlus ja tema käsilased — menševikud ja esseerid — karjusid tol ajal, et bolševikud lõhuvad ära Vene riigi, et nendest löövat lahku kõik rahvused. See oli bolševike partei laimamine. Partei rajas Nõukogude riigi vabade rahvusvabariikide vabatahtliku liidu alusele. Venemaa tükeldamist taotlesid kodanlikud natsionalistid, töörahva ja nõukogude võimu verivaenlased. Nemad püüdsid Venemaa rahvaid tülli ajada. Kõigi Venemaa rahvaste töölised ja talupojad aga tervitasid Oktoobrirevolutsiooni. Niipea kui nad olid võimu enda kätte võtnud, kuulutasid nad endid solidaarseks Nõukogude valitsusega ja teatasid, et nad on valmis teda toetama.

1917. aasta detsembris toimus Harkovis I üleukrainaline nõukogude kongress, mis kuulutas Ukraina nõukogude vabariigiks. Kuulutati, et kodanlikul Keskraadal ei ole mingit seaduslikku alust. Nõukogude kongress teatas pidulikult, et ta loob tiheda liidu Nõukogude Ukraina ja Nõukogude Venemaa vahel. Nõukogude Ukraina oli esimene rahvuslik nõukogude vabariik. 1917. aasta oktoobrist kuni 1918. aasta märtsini läks võim üle nõukogude kätte Valgevenemaal, Eestis ja Lätis (sakslaste poolt okupeerimata osas), Krimmis, Moldaavias, Bakuus, Volgamaa rahvuspiirkondades, Turkestanis, suuremas osas Kasahstani territooriumist.

Töörahva võitlust Venemaa rahvuspiirkondades juhtisid bolševike organisatsioonid. Bolševike partei koondas oma ridadesse parimaid elemente kõigi Venemaa rahvuste töötavatest klassidest, kasvatas neist sotsialismile ja proletaarsele internatsionalismile ustavaid revolutsionääre, selliseid, nagu F. A. Sergejev (Artjom), G. I. Petrovski, V. J. Tšubar, A. G. Šlihter — Ukrainas, M. Azizbekov — Aserbaidžaanis, A. F. Mjasnikov (Mjasnikjan), S. G. Šaumjan — Armeenias, P. A. Džaparidze, F. I. Maharadze, G. K. Ordžonikidze, M. G. Tshakaja — Gruusias, P. I. Stučka — Lätis, V. S. Mickevičius-Kapsukas — Leedus, A. T. Džangildin — Kasahstanis, V. E. Kingissepp — Eestis, U. D. Buinakski — Dagestanis ja paljud teised. Need olid võitluses karastatud parteitegelased, keda töörahvas sügavalt usaldas.

Üheks partei ja nõukogude võimu kõige tähtsamaks ülesandeks oli rahvahulkade kõige pakilisemate majanduslike ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine. Mõisnike ja kapitalistide ekspropriieerimise arvel tehti kõik mis võimalik tööliste ja talupoegade elutingimuste parandamiseks. Nõukogude võim võttis toiduainetega varustamise enda kätte ja hoolitses eestkätt tööliste ja nende perekondade varustamise eest. Nõukogude võim võttis enda kätte kommunaalmajanduse. Sajad tuhanded töölisperekonnad kolisid niisketest keldrikorteritest ja kitsastest barakkidest üle varem kodanlusele ja mõisnikele kuulunud headesse hoonetesse. Haridus sai töölistele, talupoegadele ja nende lastele täiesti kättesaadavaks. Koolides kaotati õppemaks ja arstiabi hakati andma tasuta. Tsaaride ja rahameeste paleed kuulutati rahva omandiks; neis hakati pidama rahvakoosolekuid või muudeti nad ravilateks ja muuseumideks. Parandati tööliste töötingimusi ja töökaitset ettevõtetes. Tehastes ja vabrikutes kehtestati kaheksatunniline tööpäev; anti välja sotsiaalkindlustuse dekreet, mille põhjal hakati töölistele ja teenistujatele haiguse, töövõime kaotuse ja tööpuuduse korral abiraha maksma.

Bolševike partei tõestas töötavatele talupoegadele oma tegudega, et töölisklass on nende kõige kindlam liitlane ja juht, nende huvide kaitsja. Võitnud võimu enda kätte, rahuldas proletariaat revolutsioonilise kiiruse ja energiaga talupoegade kõige elulisemad majanduslikud nõudmised. Mõisamaad anti tasuta talupoegade kasutusse, talupojad vabanesid mõisnike ja kapitalistide ikkest. Talurahva hulgad said aru, et maadekreedi elluviimine on võimalik ainult sel

juhul, kui talupojad energiliselt toetavad nõukogude võimu, kui nad on liidus linnatöölistega ja nõukogudes nendega koos töötavad.

Kõik need partei ja nõukogude võimu sammud avaldasid rahvahulkadele määratu suurt mõju. Tugevnes töölisklassi ja kehvtalurahva liit. Nõukogude võim võitis endale Venemaa töörahva valdava enamuse poolehoiu ja toetuse.

1917. aasta novembris ja detsembris toimusid Petrogradis talupoegade saadikute nõukogude erakorraline ja II ülevenemaaline kongress. Parempoolsed esseerid võitlesid neil kongressidel meeleheitlikult bolševike vastu, püüdsid talurahva delegaate bolševike vastu üles ässitada. Kuid see ei andnud tulemusi. Bolševike partei viis lõpuni parempoolsete esseeride kui töötava talurahva huvide reetjate paljastamise. Talurahva kongressid kiitsid heaks Nõukogude valitsuse dekreedid ja poliitika ning pooldasid talupoegade saadikute nõukogude ühinemist tööliste ja soldatite saadikute nõukogudega. Tööliste, soldatite ja talupoegade koondumine ühiste nõukogude ümber tagas kõige täielikumalt töörahva mitteproletaarsete hulkade poliitilise juhtimise proletariaadi poolt, kindlustas veelgi nõukogude võimu. Bolševike ettepanekul ja talurahva kongresside delegaatide nõudmisel läksid pahempoolsete esseeride partei esindajad (Kolegajev, Prošjan, Steinberg) Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu. Parteile oli teada pahempoolsete esseeride ebakindlus, kuid suur osa talurahvast usaldas neid ikka veel ja pealegi lubasid nad toetada nõukogude võimu. Sellepärast oli partei nõus neid valitsuse koosseisu võtma. Sellega nõrgendati nõukogude võimu vastaste jõude ja anti löök parempoolsetele esseeridele ja menševikele kui nõukogudevastastele parteidele.

Kontrrevolutsioon kavatses kukutada nõukogude võimu Asutava Kogu abil. Partei ajas selle kavatsuse nurja. Asutava Kogu valimised viidi läbi 1917. aasta novembris nende nimekirjade järgi, mis parteid olid koostanud enne Oktoobrirevolutsiooni. Valimised toimusid sel ajal, kui üsna suurele osale rahvast ei olnud veel selge sotsialistliku revolutsiooni mõte. Seda asjaolu ära kasutades olid parempoolsed esseerid jõudnud koguda häälteenamuse pealinnast ja tööstuskeskustest kaugel asuvates piirkondades ja kubermangudes. Kontrrevolutsiooni jõud püüdsid seda kasutada võimuhaaramiseks.

3. jaanuaril 1918, enne Asutava Kogu avamist, võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni», mille oli koostanud V. I. Lenin. Deklaratsioonis teatati, et kogu võim riigis kuulub täielikult nõukogudele, kinnitati rahudekreedi, maadekreedi ja muude dekreetide põhimõtteid ning kijdeti heaks Nõukogude valitsuse välispoliitika. Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee esitas deklaratsiooni Asutavale Kogule vastuvõtmiseks. Kuid 5. jaanuaril avatud Asutava Kogu kontrrevolutsioonine enamus puikles kõrvale deklaratsiooni arutamisest ning keeldus tunnustamast nõukogude võimu ja tema dekreete. Sellega seadis kodanlik Asutav Kogu end avalikult vastu nõukogude võimule

ja rahva enamuse tahtele, sellega paljastas ta oma kontrrevolutsioonilise olemuse. 6. jaanuaril, Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga, saadeti kodanlik Asutav Kogu laiali. Rahvas kiitis selle heaks.

Partei ja valitsuse poliitikat Asutava Kogu suhtes toetas III ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress, mis avati 10. jaanuaril 1918 ja millega täies koosseisus ühines III ülevenemaaline talupoegade saadikute nõukogude kongress. Ühinenud ülevenemaaline nõukogude kongress kiitis Nõukogude valitsuse poliitika heaks ja võttis vastu «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni». III nõukogude kongress kinnitas sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidud, kinnitas nõukogude korra loomise. Deklaratsioonis on öeldud: «Venemaa kuulutatakse tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks.» Venemaa Nõukogude Vabariik asutati vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.

Revolutsioon arenes laiuti ja sügavuti. Üheaegselt nõukogude riigikorra rajamisega juhtis partei tööliskassi võitlust ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise eest. Oktoobrirevolutsiooni tulemusena said kroonu ettevõtted, mis kuulusid mõisnike ja kapitalistide riigile, rahva omandiks. Tekkis sotsialistlik majandussektor. Kuid suurem osa tootmisvahendeist jäi pärast nõukogude võimu kehtestamist esialgu kodanluse kätte. Et igas suhtes valitsevaks klassiks saada, pidi proletariaat pärast riigivõimu kättevõitmist kodanluselt ära võtma pangad, raudteed, tehased, vabrikud, kaevandused, pidi need muutma rahva ühisvaraks.

Riigipanga juhtimise võttis nõukogude võim enda kätte 1917. aasta novembri keskpaiku, seejärel natsionaliseeriti erapangad ja kuulutati pangandus riigi monopoliks. Need sammud õõnestasid suurel määral kodanluse majanduslikku jõudu. Samal ajal annulleeris nõukogude võim kõik tsaari ja Ajutise Valitsuse välislaenud. Venemaa võlad teistele riikidele moodustasid ligikaudu 16 miljardit kuldrubla. Venemaa töörahvas vabanes rahvusvahelise finantskapitali köidikutest.

Kõige raskemaks ülesandeks oli kapitalistliku omanduse sotsialistlikuks omanduseks ümberkujundamine. Nõukogude võimu majanduslikele üritustele avaldas kodanlus pöörast vastupanu. Kapitalistid jätsid tehased ja vabrikud seisma, varjasid tooraine ja toodangu tagavarasid, pidasid kinni tööliste palka. Vabrikandid ja töösturid püüdsid tootmist desorganiseerida, püüdsid esile kutsuda majanduslikku katastroofi. Kapitaliste oli tarvis ohjeldada, oli vaja murda nende sabotaaž. Seda oli võimalik teha nende viivitamatu ekspropriieerimisega. Kuid võimule tulles ei olnud proletariaadil esialgu ei majanduse juhtimise kogemusi ega majandusorganeid, kes oleksid suutnud Venemaa majanduselu juhtimise otsekohe enda kätte võtta. Sellepärast ei andnud nõukogude võim otsekohe dekreeti kogu tööstuse natsionaliseerimise kohta, vaid kehtestas kapitalistidele kuuluvates ettevõtetes tööliskontrolli.

14. novembril 1917 andis Nõukogude valitsus välja «Tööliskontrolli põhimääruse», millele vastavalt kõigis tööstus-, kaubandus-, põllumajandus-, transpordi- ja kooperatiivettevõtetes seati sisse tööliskontroll. Tööliskontrolli elluviimine pandi vabriku- ja tehasekomiteede ning muude komiteede peale. See seadus päästis valla töölishulkade initsiatiivi. 1918. aasta alguseks oli tööliskontroll organiseeritud peaaegu kõigis tööstusettevõtetes.

Tööliskontroll aitas kodanluse sabotaaži murda ning nurja ajada tema katsed muuta tehased ja vabrikud kontrrevolutsiooni tugipunktideks. Töölised tutvusid ettevõtete majandusliku tegevusega, õppisid tootmist juhtima. Tööliste hulgast kerkis esile majanduse organiseerijate kaader. Tööliskontrolli organiseerides hakkasid vabriku- ja tehasekomiteed end järjest rohkem vahele segama ettevõtjate administratiivsesse ja majanduslikku tegevusse, kõrvaldasid neid ettevõtete juhtimiselt, võtsid tootmise juhtimise enda kätte.

1917. aasta novembri lõpus hakkas nõukogude võim *natsionaliseerima kapitalistlikku suurtööstust*. Toimus kapitalistlike suhete põhjalik lammutamine. Natsionaliseeritud ettevõtted said Nõukogude riigi omandiks, neist said sotsialistlikud ettevõtted. 1918. aasta keskpaigaks oli natsionaliseeritud suur osa kapitalistlikust suurtööstusest söe, metallurgia, nafta, keemia, masinaehituse ja tekstiili alal ning kogu suhkrutööstus. Natsionaliseeritud oli ka transport, kaubalaevastik ja väliskaubandus. See oli, V. I. Lenini tabava väljenduse järgi, «kapitali punakaartlik ründamine». Kodanluse majanduslik jõud oli põhjani õõnestatud. Nõukogude riik võttis *juhtivad positsioonid* rahvamajanduses enda kätte.

Tootmise sotsialistliku ühiskonnastamise juhtimiseks ja rahvamajanduse riiklikuks juhtimiseks loodi 1. detsembril 1917 Rahvakomissaride Nõukogu juurde Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu. 1917. aasta detsembrist alates hakati rahvamajanduse nõukogusid looma piirkondades, kubermangudes ja maakondades. Järk-järgult koondasid nad majanduse juhtimise enda kätte, täitsid Nõukogude riigi funktsiooni majanduse organiseerimise alal. Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu loomine ning pankade, raudteede ja suurtööstuse natsionaliseerimine võimaldasid nõukogude võimul hakata üles ehitama uut, *sotsialistlikku* rahvamajandust.

Kommunistlik Partei äratas kõige laiemad töörahva hulgad teadlikule ajaloolisele tegevusele, andis nende loovatele jõududele täieliku vabaduse. Juba esimesed Oktoobrirevolutsiooni võidule järgnenud kuud näitasid, missugune lõpmatu jõu ja revolutsioonilise energia tagavara peitub rahvahulkades, kes on vabanenud mõisnike ja kapitalistide ikkest. Kõikjal pulbitses uuenev elu. Oli purustatud absurdne eelarvamus, nagu võiksid riiki valitseda ainult rikkad, mida ekspluataatorid olid sajandite vältel juurutanud. Uut, nõukogude riiki luues õppisid töölised ja talupojad sihikindlalt riiki valitsema. Töölised kihutasid kapitalistid minema, seadsid sisse arvestuse ja kontrolli. Talupojad võtsid mõisnikelt maa ära, korraldasid

oma elu uut moodi. Revolutsiooni ääsitules tugevnes ning karastus töölisklassi ja töötava talurahva hulkade liit, nõukogude võimu alus. Partei andis massidele usu oma jõusse. 1917. aasta detsembris kirjutas V. I. Lenin:

> «Võit jääb ekspluateeritavate poolele, sest nende poolt on elu, nende poolt on rohke arvu jõud, massi jõud, kõige ennastsalgava, ideelise, ausa, edasitungleva, uue ehitamisele ärkava, nõndanimetatud «lihtrahva», tööliste ja talupoegade energia ja talentide kogu hiiglatagavara ammendamatute allikate jõud» (Teosed, 26. kd., lk. 370).

2. Võitlus sõja lõpetamise eest. Bresti rahu. VK(b)P VII kongress

Sügavad revolutsioonilised ümberkujundused kõigil meie maa ühiskondliku elu aladel tugevdasid märksa nõukogude võimu. Kuid nõukogude võimu tugevus ei sõltunud üksnes oma maa klassijõudude vahekorrast, vaid ka Nõukogude riigi rahvusvahelisest olukorrast. Kõige rohkem takistas nõukogude võimu kindlustamist sõjaseisukord Saksamaaga.

Nõukogude võimu esimesest päevast peale arendas partei aktiivset võitlust rahu eest. Rahudekreedis tegi Nõukogude riik kõigile sõdivatele maadele ettepaneku sõlmida üldine demokraatlik rahu — ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta. Kuid Entente'i riigid (Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid ja teised) keeldusid rahuläbirääkimistest, mis tegi üldise rahu sõlmimise võimatuks. Siis alustas Nõukogude valitsus vastavalt rahva tahtele rahuläbirääkimisi Saksamaa ja tema liitlastega.

Läbirääkimised Saksamaaga algasid Brest-Litovskis (Brestis) 20. novembril. 2. detsembril 1917 kirjutati alla vaherahu-kokkuleppele ja seejärel algasid läbirääkimised rahulepingu sõlmimiseks. Läbirääkimised näitasid, et saksa imperialistid kavatsevad Nõukogudemaale peale sundida alandava röövrahu. Nad tahtsid orjastada nende vägede poolt vallutatud Poolat, Leedut, osa Lätist ja Valgevenest. Vallutusplaane haudusid saksa imperialistid ka Ukraina suhtes. Kodanlike natsionalistide abiga lootsid nad Ukraina Nõukogude Venemaa küljest ära kiskuda ja ukraina rahva orjastada. Selleks sõlmisid nad salajase kokkuleppe Brest-Litovskisse saabunud Ukraina Raada delegatsiooniga.

Sise- ja välispoliitiline olukord näitas, et tolleaegsetes tingimustes oli tarvis taganeda tugeva ja ohtliku kiskja — saksa imperialismi ees, oli tarvis nõustuda rängade rahutingimustega, et noort Nõukogude vabariiki päästa. Nõukogude Venemaa rahvamajanduses valitses laos. Pikaajalisest sõjast väsinud ja kurnatud vana armee ei suutnud sakslaste pealetungile vastu panna. Töölisklassi ja talurahva laiades kihtides ei olnud revolutsioonilise sõja pidamiseks vajalikku entusiasmi. Kodumaa ja revolutsiooni päästmiseks oli vaja

rahulikku hingetõmbeaega, et kindlustada nõukogude võimu, et luua uus armee, Punaarmee, kes suudaks riiki imperialistlike röövvallutajate kallaletungide eest kaitsta. Sõja jätkamist soovisid peamiselt kodanlus ja mõisnikud, valgekaardi kindralid ja ohvitserid, samuti ka menševikud ja esseerid. Kõik kontrrevolutsionäärid — monarhistidest ja kadettidest alates ning esseeride ja menševikega lõpetades — tegid pöörast agitatsiooni rahuläbirääkimiste vastu. Nõukogude vabariigi tõukamine sõtta saksa imperialismi vastu oli lõks, mille kodanlus seadis nõukogude võimule lootuses kasutada tema lüüasaamist revolutsiooni lämmatamiseks ja vana korra jaluleseadmiseks.

Partei pidi sõja ja rahu küsimuse kiiresti otsustama.

8. jaanuaril 1918 esitas V. I. Lenin partei Keskkomitee liikmete ja III nõukogude kongressi delegaatide-bolševike nõupidamisel oma teesid anneksionistliku separaatrahu viivitamatu sõlmimise küsimuses. Nõukogudemaa majanduslikku ja poliitilist olukorda objektiivselt hinnates ja arvesse võttes asjaolu, et Nõukogude vabariigil puudus võitlusvõimeline armee, jõudis V. I. Lenin järeldusele, et on vaja v i i v i t a m a t u l t rahu sõlmida. Kuid V. I. Lenini seisukoht ei saanud nõupidamisel enamust. Lisaraskusi tekitas asjaolu, et mõned partei kohalikud komiteed (Moskva ja Uraali piirkonnakomitee, Petrogradi Komitee ja teised) tegid ettepaneku rahuläbirääkimised lõpetada. Paljud parteitöötajad lasksid end kaasa kiskuda revolutsioonilisest fraasist ja nõudsid imperialistlikule Saksamaale revolutsioonilise sõja kuulutamist. Nende meeleoludes andis end suurel määral tunda see joovastus, mille olid esile kutsunud nõukogude võimu esimesed edusammud sisemise kontrrevolutsiooni vastu võitlemise rindel. Rahulepingu küsimuses ei olnud V. I. Leninil enamust ka partei Keskkomitees. Trotski, Buhharin ja nende pooldajad ei olnud nõus sakslaste rahutingimusi vastu võtma, nad väitsid, et Saksa väed ei suuda peale tungida ja et kõige lähemal ajal puhkeb Saksamaal revolutsioon.

Parteis tekkis erakordselt raske olukord. Oli tarvis V. I. Lenini äärmist püsivust ja meelekindlust, et tõestada partei kaadrile rängkade rahutingimuste vastuvõtmise ja hingetõmbeaja kättevõitmise vajadust, et paljastada Trotski ja Buhharini avantüristlikku ja Nõukogude vabariigile hukatuslikku taktikat. V. I. Lenin selgitas, et küsimuse tuum on selles, et

> «... põhiline muudatus seisab praegu Venemaa Nõukogude Vabariigi loomises, et kõige tähtsam nii meile k u i k a r a h v u s v a h e l i s e s o t s i a l i s m i s e i s u k o h a l t on selle vabariigi säilitamine, kes on juba alustanud sotsialistlikku revolutsiooni, et revolutsioonilise sõja loosung, kui selle käesoleval momendil üles seaks Venemaa, oleks kas fraas ja tühipaljas demonstratsioon või tähendaks objektiivselt langemist lõksu, mille on meile üles seadnud imperialistid, kes tahavad meid kui esialgu veel nõrka osakest k a a s a k i s k u d a i m p e r i a l i s t l i k u sõja jätkamisele ja võimalikult odava-

mal viisil *hävitada* noort nõukogude vabariiki» (Teosed, 26. kd., lk. 416).

Rahuläbirääkimiste nurjaajamise takistamiseks ning Trotski ja Buhharini avantüristliku taktika elluviimise ärahoidmiseks taotles V. I. Lenin, et partei Keskkomitee otsustaks rahuläbirääkimisi kõigiti venitada ja et III nõukogude kongress annaks Nõukogude valitsusele sõja ja rahu küsimuse otsustamisel piiramatud volitused. V. I. Leninil õnnestuski vastavaid otsuseid läbi viia. Keskkomitees toetasid V. I. Lenini seisukohta F. A. Sergejev (Artjom), J. V. Stalin, J. M. Sverdlov ja teised.

27. jaanuaril 1918 nõudsid Saksamaa esindajad ultimatiivselt, et Nõukogude delegatsioon kirjutaks alla sakslaste rahutingimustele, millega nende poolt okupeeritud territoorium taheti Venemaa küljest ära kiskuda. Nõukogude rahudelegatsiooni eesotsas Brest-Litovskis oli tol ajal Trotski. Tal oli V. I. Leninilt selge korraldus läbirääkimisi kõigiti venitada ja juhul, kui sakslased esitavad ultimaatumi, rahulepingule viivitamatult alla kirjutada. 28. jaanuaril rõhutas V. I. Lenin spetsiaalses telegrammis, millele oli alla kirjutanud ka J. V. Stalin, veel kord rahulepingu sõlmimise vajadust. Kuid Trotski ei täitnud Rahvakomissaride Nõukogu esimehe direktiivi. V. I. Lenini tungivast nõudmisest hoolimata teatas ta 28. jaanuaril (10. veebruaril; siitpeale on kõik daatumid antud uue kalendri järgi) Saksamaa esindajatele, et sakslaste poolt esitatud tingimuste alusel koostatud rahulepingule Nõukogude valitsus alla ei kirjuta. Trotski teatas ka, et Nõukogudemaa lõpetab sõja Saksamaa vastu ja demobiliseerib oma armee. See oli reeturlik avaldus. Nõukogude vabariigile ähvardas see hukatuslikke tagajärgi kaasa tuua.

Saksa valitsus kasutas ära Trotski avalduse. Saksa väejuhatus rikkus vaherahu tingimusi ja alustas 18. veebruaril 1918 pealetungi kogu Vene-Saksa rindel. Vana armee riismed ei suutnud vaenlase vägedele vastu panna. Saksa väed ei leidnud oma teel tõsist vastupanu ja okupeerisid mõne päevaga kogu Läti ja Eesti ning suure osa Ukrainast, vallutasid Dvinski (Daugavpilsi), Minski, Polotski, Pihkva ja teisi linnu. Vaenlane ähvardas Petrogradi.

Säärast sündmuste käiku oli V. I. Lenin ette näinud ja tal oli õigus. Saksa vägede pealetung näitas, et saksa imperialistid olid seadnud endale eesmärgiks nõukogude võimu kukutamise ja Venemaa muutmise oma asumaaks. Nõukogudemaad ähvardas surmaoht. 21. veebruaril 1918 pöördus Rahvakomissaride Nõukogu rahva poole V. I. Lenini kirjutatud üleskutse-dekreediga «Sotsialistlik isamaa on hädaohus!». Keskkomitee ja Nõukogude valitsus kutsusid kõiki partei liikmeid, kõiki töölisi ja talupoegi üles kaitsma Nõukogude vabariiki saksa imperialismi kallaletungi eest.

Töörahva hulkades kutsus partei ja Nõukogude valitsuse üleskutse esile revolutsioonilise energia laine. Neil päevil astusid kümned tuhanded eesrindlikud töölised ja demobiliseeruvad soldatid vabatahtlikult Punaarmeesse. Formeeritud väesalgad astusid viivitamatult vaenlasele vastu ja lõid mehiselt tagasi hambuni relvasta-

tud Saksa vägede pealetungi. Visad lahingud toimusid Pihkva, Tallinna ja Narva all. Pihkva all osutasid saksa röövvallutajatele kangelaslikku vastupanu Punakaardi salgad ja vana armee revolutsioonilised väeosad, mille koosseisu kuulusid läti kütid. Lahingutest Tallinna all võtsid osa Balti laevastiku madrused ja eesti punakaartlaste salgad. Narva all võitlesid Petrogradi töölised-punakaartlased, Punaarmee väeosad ja Balti laevastiku meremehed.

Neil visa võitluse päevil, millal Punaarmee kangelaslikult kaitses sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võite saksa imperialismi väejõukude kallaletungi eest, sündis Punaarmee. Selle nõukogude rahva relvastatud jõudude suure vägiteo mälestuseks tähistatakse Nõukogudemaal igal aastal 23. veebruari kui Punaarmee päeva.

Sakslaste pealetungi ajal tegi V. I. Lenin ääretuid jõupingutusi, et saavutada partei Keskkomitees otsust rahu sõlmimise kohta. Rahu sõlmimise peamisteks vastasteks olid Trotski ja Buhharin; viimane oli tol ajal parteivastase «pahempoolsete kommunistide» rühma eesotsas. Kuigi oli täiesti ilmne, et Saksa vägede pealetung oli Nõukogude vabariigile äärmiselt ohtlik, nõudsid «pahempoolsed kommunistid» sõja jätkamist, maskeerides sealjuures oma poliitikat pahempoolsete sõnakõlksudega. V. I. Lenin pidas halastamatut võitlust «pahempoolsete kommunistide» ja nende poliitika vastu, mis oli nõukogude võimule hukatuslik. Juba 18. veebruaril 1918 võttis partei Keskkomitee V. I. Lenini nõudmisel vastu otsuse selle kohta, et Nõukogude vabariik on valmis rahulepingule alla kirjutama. Saksa valitsusele saadeti telegramm, milles teatati, et Nõukogude valitsus on nõus viivitamatult rahu sõlmima. Kuid imperialistlik Saksamaa esitas lisaks esialgsetele tingimustele uusi, veel rängemaid nõudmisi. Ta tahtis endale kogu Lätit ja Eestit; Nõukogudemaa pidi maksma Saksamaale tohutu suurt kontributsiooni ja pidi demobiliseerima oma armee. Ukrainast sai Saksamaast sõltuv riik, ta sattus saksa imperialistide kanna alla.

23. veebruaril Saksa valitsuse uue ultimaatumi arutamisel võttis partei Keskkomitee vastu V. I. Lenini ettepaneku kirjutada viivitamatult alla rahulepingule Saksamaa poolt esitatud uute tingimuste alusel. «Revolutsioonilise sõja» pooldajad «pahempoolsete kommunistide» rühmast (Buhharin, Uritski, Lomov, Bubnov) jäid Keskkomitees vähemusse. Saanud lüüa Keskkomitees, astusid Buhharin ja tema mõttekaaslased kogu parteilise ja riikliku töö desorganiseerimise teele. Nad võtsid kursi partei lõhestamisele. Neil läks korda üht osa partei kohalikest organisatsioonidest enda poole võita ja nad püüdsid neid Keskkomiteele vastu seada. Moskva piirkonnabüroo, mis koosnes «pahempoolsetest kommunistidest» (Lomov, Ossinski, Sapronov, Stukov ja teised), võttis vastu otsuse, milles oli esitatud koletu väide, et rahvusvahelise revolutsiooni huvides on otstarbekohane leppida nõukogude võimu kadumise võimalusega, sest pärast rahu sõlmimist muutuvat nõukogude võim puht formaalseks. Seda resolutsiooni nimetas V. I. Lenin «veidraks ja koletuks». Ta ründas ägedalt «pahempoolseid kommuniste»; oma kirglikes artiklites pal-

jastas ta «pahempoolsete kommunistide» avantüristlikku poliitikat, mille tagajärjeks oleks olnud Nõukogude vabariigi hukkumine. V. I. Lenin kirjutas: «See, kes on viivitamatu, kuigi üliraske rahu vastu, hukutab nõukogude võimu» (Teosed, 27. kd., lk. 23).

3. märtsil 1918 sõlmiti Saksamaaga rahuleping. Kuid «pahempoolsed kommunistid» ei lõpetanud, vaid tugevdasid veelgi oma rünnakuid partei vastu. Nad kutsusid avalikult üles Bresti rahu katkestama. «Pahempoolsete kommunistide» lõhestav parteivastane tegevus andis pahempoolsetele esseeridele lootusi, et on võimalik muuta Nõukogude valitsuse koosseisu. Nad pöördusid Buhharini poole ettepanekuga tagandada V. I. Lenin Rahvakomissaride Nõukogu esimehe kohalt ja moodustada uus valitsus pahempoolsetest esseeridest ja «pahempoolsetest kommunistidest».

V. I. Lenin paljastas «pahempoolsete kommunistide» rühma kui saksa imperialismi ja vene kodanluse käsilased. Selles, et «uued tingimused on halvemad, raskemad, alandavamad kui halvad, rasked ja alandavad Bresti tingimused,» kirjutas V. I. Lenin, «s e l l e s on suure Venemaa Nõukogude Vabariigi ees s ü ü d i m e i e h ä d a - «p a h e m p o o l s e d» Buhharin, Lomov, Uritski ja Ko» (sealsamas, lk. 62).

V. I. Lenin näitas, et «pahempoolsete kommunistide» ja Trotski lahkhelid parteiga on märksa sügavamad kui esimesel pilgul paistis. «Pahempoolse» opositsiooni liidrid koos Trotskiga ei pidanud võimalikuks sotsialismi võitu ühel maal, nad teatasid, et proletariaadi diktatuuri ja Oktoobrirevolutsiooni võite on võimalik Venemaal säilitada ainult siis, kui võidab sotsialistlik maailmarevolutsioon, mida tuleb tagant tõugata sõjaga maailma imperialismi vastu.

V. I. Lenin paljastas «pahempoolsed kommunistid» ja selgitas, et nende rahvusvahelise revolutsiooni «taganttõukamise» teoorial ei ole midagi ühist marksismiga. Marksism õpetab, et revolutsiooni arenemine oleneb kapitalistlike maade sisemiste klassivastuolude küpsemisest. V. I. Lenin lähtus sellest, et sotsialism võib võita ühel maal, ja oli arvamisel, et Nõukogude Venemaa kui esimesena proletariaadi diktatuuri kehtestanud maa töölisklass täidab oma internatsionaalse kohuse kõige paremini sel juhul, kui ta säilitab oma diktatuuri ja kindlustab seda revolutsiooni võitude kaitsmise ja sotsialismi ülesehitamise huvides.

V. I. Lenin paljastas ka «pahempoolse» opositsiooni teise absurdse argumendi. «Pahempoolne» opositsioon väitis, et rahvusvahelise revolutsiooni huvid ei luba Nõukogude riigil imperialistidega rahulepinguid ega üldse mingisuguseid kokkuleppeid sõlmida, et Nõukogude vabariik ei saa eksisteerida kapitalistlikus ümbruskonnas. V. I. Lenin kirjutas selle kohta: «Sotsialistlik vabariik keset imperialistlikke suurriike ei saaks sääraste vaadete seisukohalt sõlmida mingisuguseid majanduslikke lepinguid, ei saaks eksisteerida ilma kuu peale lendamata» (Teosed, 27. kd., lk. 51). Partei oli arvamisel, et Nõukogude vabariik — kui ta on korda seadnud oma majanduse ja loonud oma relvastatud jõud — suudab vastu panna

rahvusvahelise imperialismi survele, suudab kaitsta oma iseseisvust ja sõltumatust, suudab kätte võita rahuliku hingetõmbeaja ja üles ehitada sotsialismi.

«Pahempoolsetel kommunistidel» ei läinud korda Bresti rahulepingut nurja ajada. Oli tarvis V. I. Lenini läbinägelikkust, püsivust ja indu võitluses «pahempoolsete kommunistide» vastu, et päästa Nõukogudemaa teda ähvardanud hukatusest. Oli tarvis V. I. Lenini vankumatut usku rahvahulkadesse. Parteilaste hulgad ja eesrindlikud töölised toetasid energiliselt sõlmitud rahu. 1918. aasta märtsis kiitsid Moskva ja Petrogradi ülelinnaline parteikonverents ning rida teisi partei kohalikke organisatsioone heaks partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poliitika rahulepingu küsimuses.

Rahuküsimuse lõplikuks otsustamiseks kutsuti kokku partei VII kongress, mis toimus Petrogradis 6.—8. märtsil 1918. See oli esimene partei kongress pärast seda, kui partei oli riigi elus juhtivale kohale asunud. Kongressist võttis osa 46 otsustava ja 58 nõuandva häälega delegaati. Kongressil oli esindatud umbes 170 000 partei liiget. Parteis oli sel ajal umbes 300 000 liiget, et aga kongress kutsuti kokku erakorraliselt ja et osa meie maa territooriumist oli Saksa vägede poolt okupeeritud, siis ei saanud paljud partei organisatsioonid oma delegaate saata.

Kongressil olid arutusel järgmised küsimused: Keskkomitee aruanne, sõja ja rahu küsimus, partei programmi ja nimetuse muutmine. V. I. Lenin esines kongressil Keskkomitee poliitilise aruandega, programmi ja partei nimetuse muutmise küsimuses ning teistes küsimustes. Keskkomitee poliitilises aruandes valgustas V. I. Lenin igakülgselt sõja ja rahu küsimust.

Kongressil puhkes äge võitlus Bresti rahu pooldajate ja vastaste vahel. «Pahempoolsed kommunistid» said lüüa. Kongress tunnistas õigeks leninliku joone Bresti rahu küsimuses ja pidas vajalikuks kinnitada Saksamaaga sõlmitud rahuleping, millele Nõukogude valitsus oli alla kirjutanud. V. I. Lenini resolutsioon sõja ja rahu küsimuses võeti vastu 30 häälega. 12 häält oli vastu ja 4 erapooletuid. Kongress tunnistas, et partei ja nõukogude võimu peamiseks ülesandeks on tarvitusele võtta kõige energilisemad abinõud tööliste ja talurahva hulkade enesedistsipliini ja distsipliini tõstmiseks, kõigi töörahva organisatsioonide isetegevuse arendamiseks sotsialistliku revolutsiooni võitude kindlustamisel ja kaitsmisel. Kongress rõhutas, et on vaja hoogsamalt rajada Punaarmeed ja ellu viia töörahva üldine sõjaline õppus.

Edaspidised sündmused näitasid, et leninlik joon võitluses rahu eest oli ainuõige. See poliitika võimaldas Nõukogude vabariigil täies korras taganeda, kui vaenlase jõud olid märksa suuremad tema jõududest, andis võimaluse kõige suurema energiaga ette valmistuda imperialistide uute kallaletungide tagasilöömiseks.

VII kongress võttis vastu resolutsiooni partei nimetuse ja programmi muutmise kohta. Uue programmi väljatöötamiseks valis kongress komisjoni, kes võttis partei programmi aluseks V. I. Lenini

projekti. V. I. Lenini ettepanekul võttis kongress vastu partei uue nimetuse: Venemaa Kommunistlik (bolševike) Partei — VK(b)P. Partei nimetamine kommunistlikuks, ütles V. I. Lenin kongressil, on ainuõige:

> «... alustades sotsialistlikke ümberkujundusi peame me seadma endale selge eesmärgi, millele need ümberkujundused lõppude lõpuks on suunatud, nimelt eesmärgi luua kommunistlik ühiskond ...» (Teosed, 27. kd., lk. 103—104).

Partei keskorganite valimistel põrkas kongress uuesti kokku «pahempoolsete kommunistide» rühma desorganiseeriva käitumisega. Juba enne kongressi teatasid Buhharin, Lomov, Uritski ja Bubnov, et nad lahkuvad Keskkomiteest. Nüüd teatasid nad, et nad valimistest osa ei võta ja Keskkomitee koosseisu ei lähe. «Pahempoolse» opositsiooni liidrite ebaväärika käitumise puhul esines V. I. Lenin terava sõnavõtuga. Kongress nõudis «pahempoolsetelt kommunistidelt», et nad lõpetaksid partei ühtsust ähvardava lõhestava tegevuse.

VK(b)P VII kongress täitis suure ajaloolise tähtsusega ülesanded. Ta saavutas Nõukogudemaa väljapääsu sõjast ja andis Venemaa rahvastele rahu. Ta kinnitas partei ja nõukogude võimu välispoliitika põhiprintsiibid — need oli välja töötanud V. I. Lenin — ja määras kindlaks partei esmajärjekordsed ülesanded sotsialistlikus ülesehitustöös. Kongressil said hävitavalt lüüa partei desorganiseerijad — «pahempoolsed kommunistid» ja Trotski, kes lõhkusid partei ühtsust ja õõnestasid proletariaadi diktatuuri. Ta liitis partei ühte leninliku poliitika alusel.

Varsti pärast partei VII kongressi asusid Nõukogude valitsus ja Keskkomitee ümber Moskvasse. Moskva sai Nõukogude riigi pealinnaks. 14. märtsil 1918 tuli Moskvas kokku IV ülevenemaaline erakorraline nõukogude kongress. Kongress ratifitseeris Bresti rahulepingu. Lepingu ratifitseerimise vastu astusid kongressil välja pahempoolsed esseerid. Nad teatasid, et lahkuvad Rahvakomissaride Nõukogu koosseisust. Kokkulepe pahempoolsete esseeridega, mis oli rajatud koostööle Nõukogude valitsuses, oli tühistatud.

Bresti rahu sõlmimisel oli määratu suur rahvusvaheline tähtsus. Kogu maailma töörahvale sai eeskujuks Nõukogude vabariik, kes oli pääsenud imperialistlikust sõjast, hoolimata uskumatuist raskustest.

Bresti rahu sõlmimine kindlustas nõukogude võimu. Oli kätte võidetud hingetõmbeaeg, mis võimaldas võita aega Nõukogudemaa majanduse kordaseadmiseks, Punaarmee loomiseks ning proletariaadi ja töötava talurahva hulkade liidu kindlustamiseks. Nõukogude riigi elus algas uus arengujärk.

3. V. I. Lenini sotsialistliku majanduse aluste rajamise plaan. Esimene Nõukogude konstitutsioon

Rahu sõlmimise tõttu sai Nõukogude vabariik 1918. aasta kevadel võimaluse koondada oma jõupingutused rahvamajanduse taastamisele ja sotsialistliku ülesehitustöö arendamisele. Kommunistliku Partei ette kerkis uus ülesanne — organiseerida riigi valitsemist. Peamised raskused esinesid majanduse alal, kogu majanduselu sotsialistliku reorganiseerimise alal. 1918. aasta aprillis koostas V. I. Lenin partei Keskkomitee ülesandel teesid, mille sügav sisu on lahti mõtestatud tema kuulsas teoses «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded». Selles raamatus ja reas teistes töödes esitas V. I. Lenin sotsialistliku majanduse aluste rajamise plaani. Kommunistliku Partei tegevusest kokkuvõtet tehes kirjutas V. I. Lenin:

> «Meie, bolševike partei, oleme Venemaa v e e n n u d. Meie oleme Venemaa v õ i t n u d — rikastelt vaestele, ekspluataatoritelt töörahvale. Nüüd me peame Venemaad v a l i t s e m a» (Teosed, 27. kd., lk. 216).

Marxi õpetust edasi arendades põhjendas V. I. Lenin tähtsamaid seisukohti kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu majanduse küsimuses. Selle ajajärgu riigiks on proletariaadi diktatuuri riik. Üleminekuajajärgu majandus sisaldab sotsialismi ja kapitalismi elemente. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku vormid ja meetodid olenevad neist konkreetsetest tingimustest, milles üks või teine maa sotsialismi poole liikumist alustab.

Nõukogude Venemaa majanduses oli sotsialismile ülemineku alguses viie ühiskondlik-majandusliku tootmisvormi elemente: 1) patriarhaalne, s. o. suurel määral naturaalne talumajapidamine; 2) väikekaubatootmine (need talupojad, kes toodavad vilja müügiks); 3) eramajanduslik kapitalism; 4) riigikapitalism ja 5) sotsialism. Venemaa oli väiketalupoeglik maa. Venemaal domineeris väikekaubatootmine, mis oli kapitalismi säilimise ja taassünni baasiks. Miljonid pisiperemehed ja -kaupmehed linnas ja maal tegelesid spekuleerimisega. Iseäranis rikastusid rahva hädade arvel kulakud, kes spekuleerisid viljaga. See väikekodanlik stiihia oli nõukogude võimule ja sotsialismile peamiseks ohuks. Partei ja nõukogude võimu ülesanne, nagu V. I. Lenin rõhutas, seisis selles, et võita väikekodanlik stiihia, tugevdada sotsialistlikku majandusvormi, muuta ta valitsevaks, seejärel aga ainukeseks ja kõikehõlmavaks majandusvormiks.

Partei ja nõukogude võim asusid sotsialistliku majanduse aluseid rajama uskumatu laose tingimustes, mille oli esile kutsunud sõda ja kodanluse võimutsemine. Tootlike jõudude taastamiseks ja rahvamajanduses elementaarse korra loomiseks oli tarvis kõigi teadlike tööliste ja talupoegade äärmisi jõupingutusi. Ainult proletariaat oli suuteline kergendama töötavale rahvale osaks saanud kannatusi ja viletsust. Ainult tema oli suuteline jagu saama väikekodanlikust stiihiast, joonde seadma normaalse majanduselu ja tagama meie

maa edasiliikumise sotsialismi poole. Selleks oli tarvis, et töölisklassi laiad hulgad selgesti mõistaksid neid ajaloolisi ülesandeid, mis revolutsioon oli neile pannud. Kuid teatav osa töölistest ei suutnud otsekohe kohaneda uue olukorraga, ei mõistnud, mida tähendab olla valitsev klass. Nad suhtusid töösse rahva omandiks saanud vabrikutes ja tehastes vanaviisi, püüdsid liigsest koormast lahti saada ja tööst kõrvale hoida, nad elasid harjumuse järgi: «kahmata endale niipalju kui saab ja jalga lasta». Niisugune meeleolu oli eriti tugev tööliste selle osa hulgas, kes oli vabrikutesse ja tehastesse tulnud sõja ajal. Partei abistas eesrindlikke töölisi sotsialistliku korra loomisel, päevavaraste, loodrite ja ahnitsejate vastu võitlemisel. V. I. Lenin õpetas töölisi nõukogulikult majandama. Ta kutsus üles pidama täpselt ja ausalt rahalist arvestust, kutsus ökonoomselt majandama, mitte logelema, vaid ranget töödistsipliini pidama. Niisugused olid *momendi järjekordsed ja peamised loosungid*. Nende elluviimine oli laosest ülesaamise, normaalse majanduselu taastamise ja sotsialismile ülemineku tähtsaimaks tingimuseks.

Sotsialistliku majanduse rajamise alal kerkis esiplaanile saaduste tootmise ja jaotamise üle *arvestuse ja kontrolli* organiseerimine. Ilma selleta, nagu rõhutas V. I. Lenin, ei ole võimalik üle minna tootmise juhtimisele, ei ole võimalik tagada kõigi rahvamajandusharude ladusat tööd. Katkestamata tööd kapitalistide ekspropriieerimise alal, pidi nõukogude võim raskuspunkti üle kandma arvestuse ja kontrolli organiseerimisele. Arvestuse ja kontrolli teostamine pandi tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude, tarbijate ühistute ning vabriku- ja tehasekomiteede peale. Väikekodanliku stiihia ohjeldamiseks ning arvestuse ja kontrolli organiseerimiseks kogu riigi ulatuses pani V. I. Lenin ette luua kindel kord riiklike monopolide, iseäranis viljamonopoli alal, kõvendada riiklikku kontrolli raharingluse üle, kasutada kooperatsiooni.

Sotsialismile üleminekul pidas V. I. Lenin tähtsaks *riigikapitalismi*. Ta oli arvamisel, et riigikapitalism on majanduslikult kõrgemal tolleaegsest talumajandusest ega ole ohtlik Nõukogude riigile. Riigikapitalismi süsteemi pidid V. I. Lenini arvates kuuluma mitmesugused nõukogude aktsiaseltsid, kuhu kaasa tõmmatakse eraisikuid oma kapitalidega, Nõukogude riigi kontrollile alluvaid ettevõtjaid ja kodanlikke ühistegelasi. Nõukogude võimu organite ülesandeks oli nende tegevust kontrollida. Riigikapitalism kergendas nõukogude võimu võitlust väikekodanliku stiihia vastu, andis Nõukogude riigile võimaluse saada riigikapitalistlikelt ettevõtetelt teatud osa toodangust, mida võis kasutada majanduslike sidemete loomiseks talupoegade väikekaubatootmisega, aitas kaasa Nõukogudemaa tootlike jõudude kiiremale arendamisele. Neidsamu eesmärke pidid teenima ka tarbijate kooperatiivid. Ühistegevuse abil sai Nõukogude riik reguleerida saaduste vahetamist ning kontrollida saaduste realiseerimist. Paljud ühistegevuse organid olid tol ajal

kodanluse mõju all. Kuid see asjaolu, ütles V. I. Lenin, ei tohi parteid ega töölisklassi ära hirmutada. Kodanlike ühistegelaste ärakasutamine Nõukogude riigi poolt, kus võim oli proletariaadi käes, võimaldas proletariaadil kindlustada kättevõidetud positsioone ja järk-järgult võitu saada kodanlikest elementidest ühistegevuse organites.

Üheks sotsialistliku revolutsiooni põhiülesandeks, selgitas V. I. Lenin, on kapitalistliku tööviljakusega võrreldes kõrgema tööviljakuse saavutamine. Venemaa oli tööstuslikult mahajäänud maa. Kõrge tööviljakuse saavutamiseks oli tarvis eestkätt arendada rasketööstust: kütteainete ja metalli tootmist, masinaehitust, keemia- ja elektrotehnikatööstust. V. I. Lenin õpetas, et Nõukogude vabariigil on olemas kõik vajalik selleks, et «Venemaa lakkaks olemast armetu ja jõuetu, et ta saaks sõna tõsises mõttes võimsaks ja rikkaks» (Teosed, 27. kd., lk. 135). Nõukogudemaal oli selleks küllaldaselt loodusrikkusi, määratu suured inimjõu reservid ja rahvahulkade laialaatuslik loominguline aktiivsus, mille oli esile kutsunud suur revolutsioon. Üheks tähtsamaks tööviljakuse tõstmise tingimuseks pidas V. I. Lenin ka rahva kultuuritaseme tõstmist.

V. I. Lenin töötas välja printsiibid, mille alusel proletaarne riik pidi majandust juhtima. Ta põhjendas demokraatliku tsentralismi põhimõtet nõukogude majanduse organisatsioonis. Mehhaniseeritud suurtööstus ei saa reeglipäraselt funktsioneerida ilma range korrata, mille loob tahte ühtsus, mis suunab sadade ja tuhandete inimeste ühist tööd. Sotsialismi huvid nõuavad, õpetas V. I. Lenin, rahvahulkade vastuvaidlematut allumist tööprotsessi juhtija tahtele. Sellepärast peab majanduse juhtimine olema tsentraliseeritud, iga ettevõtte eesotsas peab olema direktor, kelle määrab nõukogude võim. Tsentraliseeritud riiklik juhtimine ja ettevõtte ainujuhtimine peavad olema ühendatud rahvahulkade aktiivse, teadliku osavõtuga majanduselust, altpoolt tuleva kontrolli mitmesuguste vormidega.

> «... tõesti demokraatlikus tähenduses mõistetud tsentralism», kirjutas V. I. Lenin, «eeldab ajaloo poolt esmakordselt loodud võimalust mitte ainult kohalike iseärasuste, vaid ka kohaliku algatuse, kohaliku initsiatiivi täielikuks ja takistamatuks arenemiseks, eeldab ühise eesmärgi poole liikumise teede, meetodite ja vahendite mitmekesisust» (sealsamas, lk. 183).

Nii formuleeris V. I. Lenin sotsialistliku nõukogude majanduse juhtimise printsiibi.

Suurtööstus pole mõeldav ilma mitmesuguste teaduse ja tehnika harude spetsialistideta. Proletariaadil ei olnud tol ajal veel omaenda tehnilist kaadrit. Olemasolevad spetsialistid aga olid oma enamuses kodanlikud spetsialistid. V. I. Lenin õpetas parteid tähelepanelikult suhtuma kodanlikesse spetsialistidesse. Ta hoiatas, et spetsialistid on kapitalistliku korra ajal omandanud kodanliku elulaadi ja et sellepärast ei suuda mitte kõik neist ja mitte korraga õigesti mõista sotsialistliku revolutsiooni tähtsust. Neid tuleb kannatlikult ümber

kasvatada, anda neile võimalus oma teadmisi vastavalt erialale ulatuslikult rakendada, tagada neile paremad materiaalsed tingimused, julgesti astuda neile kõrgema palga maksmise teele. Ühtlasi kutsus V. I. Lenin üles sihikindlalt otsima andekaid organisaatoreid rahva hulgast, julgemalt edutama vastutavaile riiklikele ametikohtadele tööliste ja talupoegade hulgast esilekerkinud praktikuid-organisaatoreid, aitama neil omandada riigi valitsemise ja majanduse juhtimise kunsti.

Eriti suurt tähelepanu pööras V. I. Lenin töölistes ja kogu töörahvas uue, teadliku, seltsimehelik u distsipliini kasvatamisele, töörahva isetegevuse arendamisele ja tema vastutustunde tõstmisele. Selleks oli vaja inimesi visalt ja pikema aja jooksul ümber kasvatada. Abinõudeks, mis tagavad selle eesmärgi saavutamise, pidas V. I. Lenin tükitööpalga sisseseadmist, võrdsustamise likvideerimist, võistluse organiseerimist, loodrite ja ahnitsejate ühiskondlikku mõjutamist.

V. I. Lenin kutsus üles igati tugevdama proletariaadi diktatuuri ja arendama nõukogude organisatsiooni. Proletariaadi diktatuur on vajalik eestkätt kukutatud ekspluataatorite ja kõigi vana ühiskonna lagunemise elementide vastupanu mahasurumiseks. Ta on vajalik uue, sotsialistliku ühiskonna loomiseks. Ainuüksi proletariaat kui kõige eesrindlikum, teadlikum ja distsiplineeritum klass suudab töörahva enamuse endaga kaasa tõmmata, suudab aidata rahvastiku kõikuvatel kihtidel ja elementidel kindlalt nõukogude võimu positsioonidele asuda, suudab maha suruda ekspluataatorite vastupanu ja jagu saada väikekodanliku desorganisatsiooni stiihiast, suudab juhtida ühiskonna sotsialistlikku ümberkujundamist.

V. I. Lenini teosel «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» oli määratu suur ajalooline tähtsus. Ta suunas partei sotsialistliku revolutsiooni organisatsiooniliste ülesannete lahendamisele, Nõukogude riigi valitsemise organiseerimisele. Meie maa majandusliku korra reorganiseerimiseks sotsialismi põhimõtete alusel andis V. I. Lenin selles teoses teaduslikult põhjendatud konkreetse plaani ja esitas proletaarse riigi majanduspoliitika põhiprintsiibid kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärguks.

V. I. Lenini teesid nõukogude võimu järjekordsete ülesannete kohta kiideti heaks partei Keskkomitees ning partei ja töölisklass toetasid neid täiel määral. 29. aprillil 1918 kiitis teesid heaks Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.

V. I. Lenini plaani vastu astusid välja menševikud ja esseerid. Väärale positsioonile asusid ka «pahempoolsed kommunistid» eesotsas Buhhariniga. Pahempoolsete sõnakõlksude varju pugedes väitsid Buhharin ja tema mõttekaaslased demagoogiliselt, et distsipliini nõudmine ja ettevõtetes ainujuhtimise sisseseadmine, kodanlike spetsialistide ja riigikapitalismi kasutamine on tagasipöördumine kodanliku korra juurde. Tegelikult kaitsesid «pahempoolsed kommunistid» väikekodanlikku stiihiat ja anarhistlikku ohjeldamatust, ergu-

tasid kulakuid, spekulante ja loodreid. Partei andis «pahempoolsetele kommunistidele» otsustava vastulöögi ja suunas oma jõupingutused üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli korraldamisele, sotsialistliku tootmise organiseerimisele.

Uued ülesanded nõudsid parteile Nõukogude riigi juhtimisel suurema osatähtsuse andmist, partei vahekord töörahva riiklike ning teiste ühiskondlike organisatsioonidega oli vaja seada õigetele alustele. 1918. aasta kevadeks oli proletaarse riigivõimu mehhanism Nõukogude vabariigis põhiliselt välja kujunenud. Proletariaadi diktatuuri süsteemi kuulusid partei, nõukogud, ametiühingud ja teised töörahva massiorganisatsioonid. Eriti suur tähtsus oli partei ja nõukogude õigel vahekorral. Partei töötas välja niisugused suhete vormid, mis andsid täieliku vabaduse nõukogude kui riigivõimu organite isetegevusele ja tagasid ühtlasi partei juhtiva osa proletariaadi diktatuuri süsteemis. Partei oli Nõukogude riigi juhtivaks ja suunavaks jõuks. Ta määras kindlaks riigi poliitika, ühendas kõigi töörahva ühiskondlike organisatsioonide jõupingutused nende võitluses nõukogude korra tugevdamise ja ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise eest. Kommunistlike fraktsioonide kaudu avaldas partei poliitilist mõju nõukogudele ja ametiühingutele ning viis ellu oma direktiivid.

Tihedas seoses riikliku ja majandusliku ülesehitustöö vajadustega lahendas partei oma siseelu küsimused. Partei juhtivate organite struktuur kujundati ümber vastavalt riigi tolleaegsele administratiivsele jaotusele (kubermangud, maakonnad, vallad). 1918. aasta aprillist oktoobrini toimusid enamikus Nõukogude vabariigi kubermangudes parteikonverentsid, kus moodustati partei kubermangukomiteed. Energilist tööd tehti maakondade ja valdade parteiorganisatsioonide loomise alal. Partei aparaati edutati tuhandeid uusi töötajaid. Suurt tähelepanu pööras partei oma koosseisu parandamisele, uute liikmete vastuvõtmise osas niisuguste põhikirja reeglite väljatöötamisele, mis raskendaksid võõraste elementide tungimist parteisse. Suurendades nõudlikkust parteisse astujate suhtes, kehtestasid mõned kohalikud parteiorganisatsioonid parteisse astujaile kandidaadistaaži. Paljud parteiorganisatsioonid moodustasid parteile kaasatundjate rühmi.

Parteitöö organiseerimine käis ka sakslaste poolt okupeeritud territooriumil. 1918. aasta juulis toimus Ukraina Kommunistliku (bolševike) Partei I kongress. Kongress demonstreeris ustavust proletaarse internatsionalismi põhimõtetele. Kongress võttis vastu resolutsiooni «Parteist», milles öeldi, et Ukraina K(b)P kuulub ühtsesse Venemaa Kommunistlikku Parteisse. 1918. a. oktoobris toimus Vilnos (Vilniuses) illegaalselt Leedu Kommunistliku Partei I kongress.

Oktoobrirevolutsiooni mõjul hakkas Nõukogude vabariigis kiiresti arenema noorsooliikumine. Kõikjal tekkisid sotsialistlikud noorsooühingud. 1918. aasta oktoobris—novembris toimus I ülevenemaaline töölis- ja maanoorte ühingute kongress, mis kuulutas välja Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu loomise. Komsomoli loo-

mist ja tema tegevust juhtis algusest peale Kommunistlik Partei eesotsas V. I. Leniniga. Komsomol oli partei kindlaks toeks, tema võitlusjõudude reserviks.

Majandusliku ülesehitustöö alal pööras partei oma tähelepanu esmajärjekorras sotsialistliku tööstuse organiseerimisele. Natsionaliseeritud tööstusharude juhtimiseks moodustati Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu süsteemis peavalitsused ja trustid. Suur tähtsus tööstuse ja kogu rahvamajanduse juhtimise organiseerimise alal oli I ülevenemaalisel rahvamajanduse nõukogude kongressil. Partei Keskkomitee algatusel kutsuti see kokku 1918. aasta maikuu lõpul. Kongress pooldas kogu tööstuse natsionaliseerimist ja tööstuse juhtimise tsentraliseerimist. 28. juunil võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu kogu suurtööstuse natsionaliseerimise dekreedi. Selle dekreedi elluviimisega jõudis põhiliselt lõpule suur- ja kesktööstuse natsionaliseerimine. 1. juunil oli veidi üle 500 natsionaliseeritud tööstusettevõtte; septembri alguseks oli neid juba üle 3000.

Partei võitlus sotsialistliku ülesehitustöö leninliku plaani elluviimise eest toimus uskumatult raskes olukorras. 1918. aasta kevadel tabas Nõukogudemaad raske toitluskriis. Linnaelanikud kannatasid näljapiina. Näljahäda baasil hakkas kasvama rahulolematus. Kontrrevolutsioon tõstis pead. Rasket toitlusolukorda püüdsid nõukogude võimu vaenlased bolševike süüks ajada. Nälg aga oli tingitud sellest, et vili oli peamiselt kulakute ja rikaste käes, kes keeldusid seda müümast Nõukogude riigile kindlate hindadega, õõnestasid viljamonopoli, tegelesid spekuleerimisega. Nõukogude riigis oli umbes kaks miljonit kulaklikku majandit. Need olid oma maa kontrrevolutsiooni ja välismaa imperialistide peamiseks toeks. Kulakud vihkasid nõukogude võimu. V. I. Lenin kirjutas, et «kulakud on kõige elajalikumad, kõige jõhkramad, kõige metsikumad ekspluataatorid, kes on teiste maade ajaloos korduvalt restaureerinud mõisnike, tsaaride, pappide ja kapitalistide võimu» (Teosed, 28. kd., lk. 39). Nii mõneski Nõukogude vabariigi kubermangus tõstsid kulakud koos teiste kontrrevolutsiooniliste elementidega ja välisimperialistide toetusel nõukogudevastaseid mässe. Nad otsustasid anda tööliste riigile lahingu eluliselt kõige tähtsamal rindel — vilja eest võitlemise rindel, nälja abil püüdsid nad nurja ajada esimeste sotsialistlike ümberkujunduste läbiviimist.

Revolutsiooni võitude kaitsmiseks oli tarvis kulakute mässud raudse käega maha suruda, nende vastupanu murda, vili kulakute käest ära võtta. Võitlus vilja pärast sulas ühte võitlusega sotsialismi eest. «Näib, nagu oleks see võitlus ainult vilja pärast;» ütles V. I. Lenin, «tegelikult on see võitlus sotsialismi eest» (Teosed, 27. kd., lk. 435). Külas kees sel ajal võitlus kehvtalurahva ja kulakute vahel. Kulakud haarasid mõisamaid enda kätte, pitsitasid kehvikuid. Kehvtalurahvas võitles mehiselt kulakute võimutsemise vastu, kuid ta oli halvasti organiseeritud.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus astusid energilisi samme kulakute ohjeldamiseks ja näljapiinade kergendamiseks.

Nõukogude võim rõhutas, et viljamonopol jääb vankumatult püsima, ja tsentraliseeris toiduainete varumise ja jaotamise täies ulatuses. Partei kutsus eesrindlikke töölisi üles *organiseerima massilist retke maale*, et aidata kehvikuil kulakute vastu võidelda. Partei üleskutsele vastasid kümned tuhanded töölised. Vabrikutes ja tehastes moodustati tööliste salku. Nende etteotsa astusid kommunistid. Tuhandeid sääraseid salku saadeti kõigisse Venemaa osadesse. Eesrindlike tööliste salgad tegid kehvikute hulgas selgitustööd ja koondasid neid, aitasid maha suruda kulakute vastupanu, kes viljaülejääke varjasid ja nendega spekuleerisid.

«Üks oktoobripöörde — nõukogude pöörde suurimaid, hävimatuid saavutusi seisab selles,» kirjutas V. I. Lenin, «et eesrindlik tööline *kui kehvtalurahva juhtija, kui maatöörahva hulkade juht, kui tööriigi ehitaja* «läks rahva sekka». Piiter on andnud külale tuhandete kaupa parimaid töölisi, neid on andnud ka teised proletaarsed keskused» (Teosed, 27. kd., lk. 362).

11. juunil 1918 võttis Nõukogude Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee V. I. Lenini ettepanekul vastu dekreedi külas *kehvikute komiteede* organiseerimise kohta. Kehvikute komiteed moodustati nõukogude riigisüsteemi raamides, partei kohalike organisatsioonide juhtimisel. Kehvikute komiteede töö oli 1918. aasta suvel ja sügisel toimunud kubermangude ja maakondade parteikonverentside tähelepanu keskpunktis. Kehvikute komiteed olid olemas peaaegu kõigis külades. 1918. aasta novembriks oli neid ligikaudu 105 000.

Kehvikute komiteed olid külas proletariaadi diktatuuri tugipunktideks. Nad tegid ära määratu suure töö kulakutelt viljaülejääkide äravõtmisel, linnaelanike ja Punaarmee toiduainetega varustamisel. Kehvikute komiteede kaudu toimus maa ümberjaotamine talupoegade vahel, kulakutelt kehvikute kasuks veojõu ja inventari konfiskeerimine. Kulakutelt võeti ära ning anti kehvikute ja keskmike kasutada 50 miljonit hektarit maad, mis oluliselt õõnestas maakodanluse majanduslikku jõudu. Maakodanluselt konfiskeeriti küll suur osa tootmisvahenditest, kuid see ei tähendanud veel kulakluse kui klassi likvideerimist. Põllumajanduses jäi endiselt valitsevaks väikeomanike individuaaltalupidamine.

Kehvikute komiteede organiseerimine arendas edasi sotsialistlikku revolutsiooni külas ja kindlustas külas nõukogude võimu. Kehvikute komiteed koondasid kehvtalurahvast töölisklassi ümber, aitasid Nõukogude riigil murda kulakute vastupanu ja etendasid tähtsat osa kesktalurahva nõukogude võimu poole võitmisel. Paranes kehvtalurahva olukord. Paljud kehvikud soetasid endale majapidamise. Küla muutus järjest kesktalupoeglikumaks. Kehvikute komiteed aitasid komplekteerida Punaarmeed maaelanikkonna ridadest.

Kehvikute komiteede tegevusega on seotud esimesed külas läbiviidud sotsialistlikud ümberkujundused. Tänu kehvikute komiteedele tekkisid esimesed põllumajanduslikud kommuunid ja muud talupoegade tootmisalased koondised; 1918. aasta lõpuks oli neid üle 1500.

Kehvikute komiteede ajajärgul hakkasid külas kiiresti kasvama parteirakukesed, kuhu koondus kehvtalurahva kõige eesrindlikum ja teadlikum osa. 1918. aasta lõpul, kui kehvikute komiteed olid neile pandud ülesanded täitnud, ühendati nad valla- ja külanõukogudega. Kohalike nõukogude osatähtsus sotsialistlikus ülesehitustöös suurenes märksa.

4. juulil 1918 tuli Moskvas kokku V ülevenemaaline nõukogude kongress. Kongress näitas, et rahvahulkades oli veelgi kasvanud Kommunistliku Partei mõju ja autoriteet. Umbes kaks kolmandikku kongressi delegaatidest olid kommunistid. Pahempoolsete esseeride mõju rahva hulgas vähenes kiiresti. Juba enne kongressi nõudsid pahempoolsed esseerid visalt Bresti rahu ülesütlemist, võitlesid nõukogude võimu toitluspoliitika ja kehvikute komiteede vastu, astusid välja kulaku kaitseks. Nad valmistasid ette nõukogudevastast vandenõu. See kavatseti läbi viia nõukogude kongressi ajal. Kongressi ajal, 6. juulil, tapsid pahempoolsed esseerid Saksa saadiku Mirbachi, püüdes sellega Saksamaad Nõukogude Venemaa vastu sõtta provotseerida. Samal päeval organiseerisid nad Moskvas nõukogudevastase mässu. Mässajaid toetasid salaja välisriikide diplomaatilised esindused. Ei puudunud palju, et Saksamaa oleks Nõukogude vabariigiga sõdima hakanud.

Nõukogude võim tegutses kiiresti ja otsustavalt. Pahempoolsete esseeride mäss Moskvas suruti mõne tunniga maha. Saksamaaga provotseeritud konflikt reguleeriti. Pahempoolsete esseeride avantüür paljastas nad lõplikult kui nõukogudevastase partei, keda töörahva hulgad ei toeta. V nõukogude kongress kiitis üksmeelselt heaks Nõukogude valitsuse energilised sammud seoses pahempoolsete esseeride mässu likvideerimisega ja otsustas pahempoolsete esseeride partei esindajad nõukogudest välja heita.

Nõukogude kongress võttis vastu VNFSV *konstitutsiooni* — esimese Nõukogude konstitutsiooni. Konstitutsioon fikseeris seadusandlikult sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni suured võidud: uus, nõukogude riigikord, kapitalistliku ja feodaalse omanduse kaotamine, kõigi Venemaal elavate rahvaste üheõiguslikkus jne. Konstitutsioon fikseeris seadusandlikus korras proletariaadi diktatuuri nõukogude võimu vormis, tagas kogu Venemaa töörahvale osavõtu riigi valitsemisest, jättis ekspluataatorid ilma valimisõigusest.

Mis puutub ekspluataatoreilt valimisõiguse äravõtmisse, rõhutas V. I. Lenin, siis «valimisõiguse piiramise küsimus on rahvuslikult spetsiaalne küsimus, mitte aga diktatuuri üldküsimus. Valimisõiguse piiramise küsimuse käsitlemisele asudes tuleb uurida Vene revolutsiooni *eritingimusi*, tema arenemise *eriteed*» (Teosed, 28. kd., lk. 234).

Oleks viga, kirjutas V. I. Lenin, juba ette väita, et tulevased revolutsioonid teistes maades toovad kodanluse suhtes tingimata kaasa valimisõiguse kitsendamise. «... see ei kuulu *paratamatu* tingimusena diktatuuri mõistesse ei ajalooliselt ega klassiseisukohalt» (sealsamas).

VNFSV konstitutsioon tõlgiti võõrkeeltesse. Ta leidis välismaal ulatuslikku vastukaja. Kapitalistlike maade töörahvas nägi Nõukogude konstitutsioonis oma lootuste väljendust ja tervitas seda palavalt. Kodanlus aga võttis Nõukogude konstitutsiooni vastu vihaga. Kodanluse leeris olid ka Kautsky ja teised II Internatsionaali liidrid. Suure vihaga süüdistas Kautsky bolševikke, kes olid kehtestanud proletariaadi diktatuuri, «demokraatia rikkumises».

Energilise vastulöögi Kautskyle andis V. I. Lenin oma raamatus «Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky». V. I. Lenin näitas, et Kautsky võltsib Marxi õpetust riigi ja proletariaadi diktatuuri küsimuses, moonutab jämedalt nõukogude võimu olemust ja vene kommunistide kogemusi. Kautsky juttu nõndanimetatud «puhtast demokraatiast» antagonistlikeks klassideks jagunenud ühiskonna tingimustes nimetas V. I. Lenin kodanlikku demokraatiat kaitsva ja töölisi ninapidi vedava kodanliku liberaali tühjaks ja valelikuks sõnakõlksuks.

V. I. Lenin näitas, et sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu ja Venemaal proletariaadi diktatuuri kehtestamise tulemusena on esmakordselt maailma ajaloos tekkinud uut, k õ r g e m a t tüüpi demokraatia — p r o l e t a a r n e, nõukogude demokraatia.

> «Proletaarne demokraatia», kirjutas V. I. Lenin, **«on miljon korda** demokraatlikum igast kodanlikust demokraatiast; nõukogude võim on miljon korda demokraatlikum kõige demokraatlikumast kodanlikust vabariigist» (Teosed, 28. kd., lk. 227).

Proletariaadi diktatuur laiendas ääretult demokraatiat rahvahulkade jaoks. Nõukogude võim oli esimene võim maailmas, kes tegelikult tõmbas töörahva hulgad kaasa riigi valitsemisest osa võtma. Nõukogude võimu kehtestamise esimesest päevast peale hakkasid töörahva klassid, töölised ja talupojad, kasutama kõiki nõukogude demokraatia hüvesid. Nõukogude võimu jõud ja tugevus seisab selles, et ta ühendab laiade hulkade jaoks garanteeritud demokraatia ekspluataatorite vastu suunatud revolutsioonilise diktatuuriga.

Oma raamatus «Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky» näitas V. I. Lenin, kui suur maailma-ajalooline tähtsus on Kommunistliku Partei kogemustel. Kommunistliku Partei panuseks rahvusvahelise proletariaadi arsenali oli uus sotsialistliku revolutsiooni teooria, strateegia ja taktika. Kommunistlik Partei demonstreeris kogu maailma silme ees proletariaadi diktatuuri idee muutmist tegelikkuseks. Venemaa töölised ja kehvtalupojad surusid partei juhtimisel maha mõisnike ja kapitalistide vastupanu ning suutsid kättevõidetud võimu, hiiglasuurtest raskustest hoolimata, mitte ainult säilitada, vaid seda ka kindlustada, suutsid luua uue, nõukogude demokraatia ja alustada sotsialismi praktilist elluviimist. Kõik see võimaldas V. I. Leninil täiesti põhjendatult öelda, et «bolševism k õ l b a b k u i t a k t i k a e e s k u j u k õ i g i l e» (sealsamas, lk. 269).

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kehtestas proletariaadi diktatuuri. Tööliisklass sai valitsevaks klassiks, Kommunistlik Partei valitsevaks parteiks. Raskeis sõja ja majandusliku laose tingimustes võttis partei endale vastutuse Venemaa saatuse eest. Ta päästis Venemaa majanduslikust ja rahvuslikust katastroofist, vabastas ta välismaa finantskapitali kõidikuist ning imperialistlike kiskjate koloniaalorjusse langemise ohust, juhtis Nõukogude rahvast julgelt ja kindlalt sotsialismi ehitamise läbiuurimata radadel.

Kommunistlik Partei õhutas tööliisklassi ja töötava talurahva laiu hulki revolutsioonilisele loomingule ning lühikese ajaga (1917. aasta november — 1918. aasta) viis ta Nõukogudemaal läbi rea põhjalikke demokraatlikke ja sotsialistlikke ümberkujundusi. Pühiti täielikult minema kõik keskaja jäänused ning kuulutati välja kõigi Venemaa territooriumil elavate rahvaste täielik vabadus ja võrdsus. Tehti jäädavalt lõpp mõisnike maaomandusele. Mõisnikelt konfiskeeritud maa anti talupoegadele tasuta kasutamiseks, viidi läbi kogu maa natsionaliseerimine. Lammutati ja purustati vana riigiaparaat, mille olid loonud kodanlus ja mõisnikud, ning selle asemel loodi Nõukogude riigi aparaat. Kujunes välja uut tüüpi riik, sotsialistlik riik. Nõukogude vabariigis kehtestati uus, kõrgem demokraatia vorm, proletaarne demokraatia — demokraatia töörahva jaoks, rahva määratu suure enamuse jaoks.

Kommunistliku Partei juhtimisel ekspropriieeris tööliisklass kodanluse tootmisvahendid, muutis vabrikud, tehased, raudteed, maa, pangad kogu rahva omandiks, ühiskonna omandiks. Pärast oma poliitilise võimu kehtestamist ja kapitalismi purustamist võttis proletariaat juhtivad positsioonid Venemaa majanduses enda kätte, rajas uue, nõukogude rahvamajanduse alused, lõi tingimused sotsialistliku ülesehitustöö arendamiseks. V. I. Lenin töötas välja sotsialismi ehitamise põhilised vormid ja meetodid.

Partei paljastas ja lõi puruks kapitulandid Kamenevi, Zinovjevi ja nende mõttekaaslased, Trotski ja «pahempoolsete kommunistide» rühma eesotsas Buhhariniga, kes astusid välja Bresti rahu ning revolutsiooniliste ja sotsialistlike ürituste vastu, ja kõvendas oma ridade ühtsust. Vastavalt Nõukogude riigi juhtimise ülesannetele korraldas partei ümber oma organisatsioonilise struktuuri, tugevdas kohalikke organisatsioone.

Võitluses sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni arendamise ja nõukogude võimu kindlustamise eest paljastati lõplikult menševike, parempoolsete ja pahempoolsete esseeride kontrrevolutsiooniline olemus; nad isoleeriti rahvahulkadest. Kõik need väikekodanlikud parteid muutusid nõukogudevastasteks parteideks — asusid nõukogude võimu vastu võitlemise teele.

Partei koondas proletariaadi ümber kehvtalurahva, murdis eesrindlike tööliste salkade ja kehvikute komiteede abiga kontrrevolutsiooniliste kulakute ägeda vastupanu, võitis kesktalurahva proleta-

riaadi poole ning tagas töölisklassi ja kehvtalurahva liidu alusel nõukogude võimu kindlustamise. Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni suured võidud fikseeriti seadusandlikult VNFSV konstitutsioonis, mis võeti vastu V nõukogude kongressil.

Oma aktiivse võitlusega rahu eest päästis Kommunistlik Partei Venemaa sõjast ning kasutas kättevõidetud hingetõmbeaega kõigiti Punaarmee organiseerimiseks ja V. I. Lenini plaani alusel sotsialistliku ülesehitustöö arendamiseks. Partei äratas rahvahulgad teadlikule uue elu loomisele.

PARTEI VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA AJAJÄRGUL

(Aastad 1918—1920)

1. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja algus. Partei organiseerib vastulöögi interventidele ja valgekaartlastele

Nõukogudemaa ei saanud kuigi kaua kasutada rahulikku hingetõmbeaega, mis oli nii suure vaevaga kätte võidetud. Nõukogude riigi välis- ja sisevaenlased ei lasknud rahulikku sotsialistlikku ülesehitustööd teha, vaid sundisid Nõukogude rahvale peale sõja.

Välismaa imperialistid ei saanud leppida sellega, et on olemas maa, kus võimul on töölised ja talupojad, kes oma eeskujuga kapitalistlike maade töörahvale revolutsioonilist mõju avaldavad. Monopolistid ei tahtnud kaotada miljardeid rublasid, mis nad tsarismile ja kodanlikule Ajutisele Valitsusele olid laenuks andnud, ei tahtnud ilma jääda määratu suurtest kasumitest, mida nad olid saanud Venemaal, kus nende valduses oli olnud söe- ja maagikaevandusi, tehaseid jne.

Entente'i imperialistide leeris kutsus Bresti rahu esile suure ärevuse. Nad jäid ilma Vene armee toetusest, kes seni oli sidunud üle poole Saksa vägedest. Pealegi kartsid imperialistid, et Nõukogude Venemaa oma rahupoliitikaga näitab teiste maade töörahvale, kuidas teha lõpp vihatud sõjale.

Rõõvli kombel Nõukogude Venemaale kallaletungimiseks valmistusid Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide ja Jaapani imperialistid juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu esimestest päevadest peale. 1917. aasta detsembris sõlmisid Inglise ja Prantsuse valitsus Ameerika Ühendriikide teadmisel ja nõusolekul omavahel salajase kokkuleppe tegevussfääride jaotamise kohta: Prantsusmaa võttis enda peale nõukogude võimu vastu võitlemise Ukrainas, Krimmis ja Bessaraabias, Inglismaa aga — Donimaal, Kubanis ja Kaukaasias. Pärast Bresti rahu sõlmimist, kui olid kokku varisenud nende lootused kägistada Nõukogude vabariik Saksa armee abil, saatsid ameerika, inglise ja prantsuse imperialistid 1918. aasta kevadel dessandi maale Murmanskis. Aprillis saatis Jaapan väesalga maale Vladivostokis. Jaapanlaste järel maabusid inglased. Entente kasutas nõukogude võimu vastu Venemaal asuvat Tšehhoslovakkia korpust. Sõjavangi langenud ning Austria armeest vaba-

tahtlikult Venemaa poole ületulnud tšehhidest ja slovakkidest oli sõja ajal formeeritud rohkem kui neljakümne tuhande meheline korpus. Pärast Saksamaaga rahu sõlmimist sai Tšehhoslovakkia korpus nõukogude võimult loa sõita läbi Siberi ja Kaug-Ida Läänerindele, Prantsusmaale, kus sõda ei olnud veel lõppenud.

Kuid interventsiooni organiseerijad otsustasid teisiti: nad hakkasid tšehhe ja slovakke nõukogude võimu vastu üles ässitama.

Valdav enamus korpuse lihtsõdureid ei tahtnud tõsta relva Nõukogude rahva vastu. Tšehhide ja slovakkide hulgas oli ka kommuniste. 1918. aasta mais toimus tšehhi ja slovaki kommunistide asutav kongress. Paljud tšehhi ja slovaki sõjavangid astusid Punaarmee ridadesse ning võitlesid õlg õla kõrval vene sõjameestega sotsialismimaa eest, kogu maailma töörahva kodumaa eest.

Imperialistid pidasid salajasi läbirääkimisi korpuse juhtkonnaga, kes oli nõus nõukogude võimu vastu välja astuma. Sõdurite petmiseks levitas korpuse juhtkond provokatsioonilisi kuulujutte selle kohta, nagu kavatseks Nõukogude valitsus tšehhi ja slovaki sõdurid Austria-Ungarile välja anda. 1918. aasta mai lõpul tõstis Tšehhoslovakkia korpus mässu. Mässajad mobiliseerisid tšehhi ja slovaki sõjavange ning värbasid mõni tuhat vabatahtlikku vene valgekaartlast. Mässajad moodustasid suure jõu — neid oli 60 000 hästirelvastatud sõdurit ja ohvitseri.

Tšehhoslovakkia korpuse väljaastumine tiivustas sisemist kontrrevolutsiooni. Kukutatud ekspluataatorlikud klassid päästsid valla kodusõja. Imperialistid aitasid kontrrevolutsioonil organiseeruda, varustasid teda relvade ja laskemoonaga. Kadetid, esseerid, menševikud ja kodanlike natsionalistide parteid leppisid kokku välisimperialistidega. Kontrrevolutsionäärid olid nõus välisimperialistidele ära andma hiiglasuuri maa-alasid, olid valmis Venemaad tükeldama, teda asumaaks muutma, et aga võimu töörahva käest ära kiskuda. Siberis, Uraalis, Volgamail organiseerisid kontrrevolutsionäärid nõukogudevastaseid kulakute väljaastumisi. Interventide mõjul ja nende toetusel sulasid siin-seal alanud nõukogudevastased väljaastumised üheks ühiseks ülevenemaaliseks kontrrevolutsiooniks. Paari kuuga okupeeris Tšehhoslovakkia korpus koos sisemise kontrrevolutsiooni jõududega suure osa Siberist ja Uraalist, vallutas Samaara, Kaasani ja veel mitu Volga-äärset linna.

Võitluses Nõukogude vabariigi vastu ühinesid niisiis kaks kontrrevolutsioonilist jõudu — välisintervendid ning Venemaa kodanluse, mõisnike ja kulakute valgekaart.

Vaenlaste poolt vallutatud piirkondades likvideeriti nõukogude võimu organid ja loodi kontrrevolutsioonilised «valitsused»: Omskis — Siberi «valitsus», Samaaras — Asutava Kogu Liikmete Komitee jt. Neis «valitsustes» olid enamuses esseerid ja menševikud. Avalikku kodanluse diktatuuri püüdsid nad valelikult demokraatia loosungitega varjata.

Intervendid ja valgekaartlased tungisid peale ka teistes meie maa piirkondades. Murmanskist liikusid nad Petrozavodski poole ja ohus-

tasid Petrogradi. Inglise, Prantsuse ja Ameerika sõjalaevad tungisid Valgesse merre ja ilmusid Arhangelski alla. Kui linn oli vallutatud, moodustasid intervendid marionetliku valgekaartlaste valitsuse.

Vladivostokis maale tulnud intervendid aitasid Tšehhoslovakkia korpusel ja vene valgekaartlastel linna vallutada ja kogu Kaug-Ida okupeerida. Püüdes Nõukogude Venemaad ümber piirata, tungisid inglased Turkestani ja vallutasid osa selle territooriumist. Taga-Kaukaasias vallutasid inglased koos valgekaartlaste väesalkadega Bakuu. Aserbaidžaanis areteeriti nõukogude võimu juhid, nende hulgas niisugused silmapaistvad partei tegelased nagu S. Šaumjan, P. Džaparidze, M. Azizbekov, I. Fioletov ja J. Zevin. Inglise imperialistide käsul lasti nad maha 26 Bakuu komissari hulgas. Taga-Kaukaasias kindlustasid intervendid kontrrevolutsioonilisi valitsusi — Aserbaidžaanis mussavatistide, Gruusias menševike ja Armeenias dašnakkide valitsust.

Bakuu vallutamisega viisid inglise-prantsuse, ameerika ja jaapani intervendid lõpule Nõukogude vabariigi ümber piiramisrõnga loomise.

Interventide sõjaline edu oli tingitud sellest, et Punaarmee oli alles loomise järgus, väiksearvuline ja kogemusteta.

Nõukogude võimu raskusi suurendas keskmiku kõikumine. Kui keskmik oli võiduletulnud proletariaadi käest maad saanud, otsustas ta, et revolutsioon on lõppenud. Ta ei saanud aru, et mõisnikud ja kodanlus ei lepi võimu kaotamisega, et maad ja vabadust tuleb kaitsta kontrrevolutsiooni kallaletungide eest. Kontrrevolutsioon kasutaski ära keskmiku kõikumise.

Kaunis suurt osa etendas ka asjaolu, et intervendid vallutasid peamiselt mahajäänud ääremaid, kus tööstus oli vähe arenenud, kus oli vähe töölisi, ja mitmesuguse rahvusliku koosseisuga piirkondi, kus pead tõstis natsionalistlik kontrrevolutsioon.

Intervendid ja valgekaartlased püüdsid arendada nõukogudevastast võitlust ka Kesk-Venemaal. Jaroslavlis haarasid esseerid 1918. aasta juulikuus Prantsuse suursaadiku Noulensi juhtnööride järgi talitades võimu enda kätte ja valmistasid ette mässusid veel kahekümnes linnas. Üheks selle vandenõu lüliks oli ka pahempoolsete esseeride väljaastumine Moskvas. Kuid pahempoolsete esseeride avantüür likvideeriti mõne tunniga. Jaroslavli mäss suruti maha kahe nädalaga. Teistes linnades paljastati vandenõu töörahva ja Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni valvsuse tõttu õigeaegselt. Keskpiirkonnad, kuhu oli koondunud vene proletariaadi põhimass ja kus elanikkonna rahvuslik koosseis oli ühtlane, jäid nõukogude võimu võitmatuks kantsiks.

Kuritegelikust kallaletungist rahuarmastavale Nõukogude riigile võtsid aktiivselt osa ka saksa imperialistid. Bresti rahulepingu tingimuste järgi ei tohtinud nad Nõukogude Venemaa siseasjadesse vahele segada. Tegelikult võtsid nad oma võimu alla Soome, kus nad likvideerisid tööliste võimu, ja hoidsid oma okupatsiooni all Baltimaid, Valgevenet ja Ukrainat, okupeerisid Doni-äärse Rostovi

ning tungisid Doni piirkonda. Kontrrevolutsioon võttis Saksa sõjaväed suure vaimustusega vastu. Mõisnikud ja kodanlus «unustasid» korrapealt, et nad kõigest poole aasta eest olid kutsunud vene rahvast «isamaa» päästmise nimel võitlema Saksamaa vastu. Oma käitumisega kinnitasid varakad klassid veel kord, et nende isamaa on seal, kus on nende kapitalid.

Ukrainas panid sakslased maksma endise tsaarikindrali hetman Skoropadski võimu. Kokkuleppel gruusia menševikega okupeerisid Saksa väed Gruusia. Doni ääres varustasid sakslased ataman Krasnovi relvadega ja aitasid tal armeed luua. 1918. aasta suvel liikus ataman Krasnovi valgekasakate armee Tsaritsõni peale, et lõigata läbi Volga, ulatada käsi Volga-tagusele kontrrevolutsioonile, eraldada nälgiv Venemaa Põhja-Kaukaasia viljast ja Bakuu naftast ning tungida ühise rindena Nõukogudemaa pealinna Moskva peale. Tuli nii välja, et Saksamaa astus tegelikult välja koos Entente'iga. Läänest ja lõunast — Balti merest kuni Kaukaasiani — ähvardas Nõukogudemaad saksa imperialism.

Nõukogude vabariik oli äärmiselt raskes seisukorras. Vaenlased olid vallutanud väga suure osa meie maa territooriumist. Vallutatud piirkondades panid intervendid maksma ennekuulmatu terrori. Need, kes olid töötanud Nõukogude asutustes, lasti maha. Kümned tuhanded töölised ja talupojad, kes osutasid kõige väiksematki vastupanu, hävitati halastamatult. Põhjapiirkondades asutasid inglise, prantsuse ja ameerika röövvallutajad sunnitöövanglaid, nende etteotsa seadsid nad spetsiaalselt asumaadelt sinnatoodud timukad. Põhjas Mudjugi saarel ja Jokangas oli interventide vanglates sisse seatud ennekuulmatute metsikuste ja kohutavate piinamiste režiim.

Kaug-Idas ja Siberis varustasid ameerika monopolid ja otseselt Ameerika Ühendriikide valitsus vene kontrrevolutsiooni väga suures ulatuses relvade ja laskemoonaga. Kuid Ameerika Ühendriigid ei piirdunud vene kontrrevolutsioonile relvade muretsemisega; koos jaapani interventidega võtsid Ameerika väed osa ka lahinguoperatsioonidest partisanide vastu, jälitasid ja hukkasid rahulikke elanikke. Intervendid röövisid rahva vara. Nad vedasid tasuta välja väga suure summa eest metsa, karusnahku, kulda, tooraineid.

Intervendid lõikasid Nõukogude vabariigi ära väga tähtsatest toidu- ja toorainete ressurssidest. Nõukogude vabariik kaotas naftaallikad ja peamise, tol ajal peaaegu ainukese söebaasi — Donbassi. Ettevõtted jäid kütuse puudusel seisma. Linnades ei olnud valgust — elektrijaamad ei töötanud. Kütuse puudus avaldas mõju transpordile: see ei tulnud toime vedudega. Rahvas nälgis. Leivanorm langes kaheksandikule naelale (50 grammi), ja sedagi ei antud iga päev. Nälgiv elanikkond langes epideemiate ohvriks. Plekiline soetõbi niitis inimesi. Kõigele lisaks organiseerisid interventide agendid igal pool mässe, diversioone, vandenõusid. Ühe säärase vandenõu organiseeris 1918. aasta suvel Inglismaa diplomaatiline esindaja Lockhart Prantsuse suursaadiku Noulensi ja Ameerika suursaadiku Francise osavõtul. Sellesse vandenõusse olid segatud kõik imperia-

listlike riikide salaluured. Vandeseltslased kavatsesid areteerida Rahvakomissaride Nõukogu ja tappa V. I. Lenini. Imperialistlike riikide ametlikud esindajad arendasid Nõukogudemaa vastu metsikut laimukampaaniat.

Nii algas Venemaal relvastatud interventsioon ja kodusõda. Välisimperialistid päästsid selle valla sisemise kontrrevolutsiooni toetusel ja see kestis 1920. aasta lõpuni.

> «Kõigile on teada,» kirjutas V. I. Lenin, «et see sõda on meile peale sunnitud; meie lõpetasime vana sõja 1918. aasta alguses ega alustanud uut; kõik teavad, et meile tungisid kallale valgekaartlased läänes, lõunas ja idas ainult Entente'i abi tõttu . . .» (Teosed, 29. kd., lk. 48).

Kommunistlik Partei viis rahva isamaasõtta välisinterventide ja valgekaartlaste vastu.

Ülesannet, mille partei töörahva ette oli seadnud, väljendas kujukalt proletaarne luuletaja Demjan Bednõi järgmistes värsiridades:

> Meid, seltsimehed, piirab tulesõõr.
> Me peale vajub kogu kiskjasugu.
> On rõõvikute küüsis kodumaa.
> Kaks teed on meil — ja siin me ajalugu:
> kas võita või siis auga langeda.

V. I. Lenini juhtimisel töötav Keskkomitee otsustas kõik tähtsamad sõjapidamisega seotud küsimused, määras kindlaks strateegilised plaanid, võttis tarvitusele abinõud lahinguoperatsioonide edu tagamiseks, reservide loomiseks ja kasutamiseks, ressursside mobiliseerimiseks ja jaotamiseks.

Peamist tähelepanu pöörati Punaarmee organiseerimisele. 1918. aasta suveks oli armeesse astunud peaaegu pool miljonit vabatahtlikku. Sellest piisas mõisnike ja kodanluse mahasurumiseks. Pingeliseks ja pikaajaliseks sõjaks, mida tuli pidada välise ja sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude vastu, oli aga ilmselt vaja suuremat armeed. Nõukogude võim võttis vastu otsuse hakata organiseerima armeed sõjaväeteenistuskohustuse põhimõttel. Töölised ja kehvtalupojad astusid Punaarmeesse, et relvade abil kaitsta sotsialistliku revolutsiooni saavutusi ja oma Nõukogude kodumaa sõltumatust. Kiiresti formeeriti igal pool Punaarmee väeosi. Partei paremad jõud läksid sõjaväkke. Nad tõid sinna kaasa kommunistide partei distsipliini ja ideed. Kommunistid võitlesid organisatsioonilise lodevuse vastu ja taotlesid range distsipliiniga regulaararmee loomist. Nad tegid väeosades suurt selgitustööd, paljastasid interventide ja valgekaartlaste sepitsusi ning näitasid, et Nõukogude rahva isamaasõda on õiglane sõda. Lahingus innustasid kommunistid punaarmeelasi oma isikliku eeskujuga.

Paljud välismaa töölised, kes olid Venemaale tööle tulnud juba enne revolutsiooni, astusid Punaarmee ridadesse. Hulgaliselt võitles Nõukogude vägedes sõjavange. Endistest sõjavangidest ja välismaa

töölistest — hiinlastest, sakslastest, poolakatest, tšehhidest, slovakkidest, lõunaslaavlastest, ungarlastest, korealastest, rumeenlastest jt., kes olid astunud Nõukogude kodakondsusesse — moodustati internatsionaalsed polgud ja brigaadid.

Paljudes linnades korraldati kursusi, kus tööliste ja talupoegade hulgast komandöre ette valmistati. Rohkesti kerkis juhtivat kaadrit vana armee soldatite ja allohvitseride hulgast. Kommunistliku Partei ridadest, tööliste ja talupoegade hulgast võrsusid niisugused kodusõja kangelased, nagu V. I. Tšapajev, V. K. Blücher, G. I. Kotovski, N. A. Štšors, S. G. Lazo, S. S. Vostretsov, A. J. Parhomenko, J. F. Fabritsius ja I. F. Fedko, ning niisugused silmapaistvad väejuhid, nagu M. V. Frunze, K. J. Vorošilov, S. M. Budjonnõi jt.

Punaarmeesse kutsuti sõjaväelisi spetsialiste — vana armee kindraleid ja ohvitsere. Neil oli sõjalisi teadmisi ja kogemusi. Ilma nende teadmiste ja kogemusteta ei saanud uut armeed üles ehitada ega tema lahingutegevust juhtida. Üks osa neist täitis oma kohustusi ausalt, sest ta sai aru, et Punaarmee kaitseb kodumaad ja rahva huvisid. Selliste hulka kuulusid S. S. Kamenev, D. M. Karbõšov, B. M. Šapošnikov, A. V. Stankevitš, A. P. Nikolajev. Kaks viimast langesid hiljem valgekaartlaste kätte vangi ja nad poodi nõukogude võimu suhtes ülesnäidatud ustavuse eest üles. Palju oli aga sõjaväeliste spetsialistide hulgas ka neid, kes reetsid kodumaa, kes sõjasaladusi välja andsid ja vaenlase poole üle läksid.

Punaarmees seati sisse sõjakomissaride kui Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu volinike institutsioon. Komissarid kontrollisid pidevalt sõjaväelisi spetsialiste ja tegid halastamatult lõpu igasugustele armee jõu nõrgendamise ja vaenlase abistamise katsetele. Armee kommunistidele toetudes tegid sõjakomissarid Punaarmees ja rindelähedase elanikkonna hulgas laialdast parteipoliitilist tööd ning asutasid kommunistlikke rakukesi. Sõjakomissarideks määrati suurte kogemustega, hästi ettevalmistatud parteilased. Sõjakomissarid olid armee hingeks; nad liitsid ühte võitlejaid ja komandöre ning innustasid neid täitma revolutsioonilist kohust — kaitsma nõukogude kodumaad. Parteipoliitiliseks tööks ja kultuurharidustööks loodi rinnete, armeede ja diviiside poliitosakonnad. Partei kutsus üles kogu töörahvast energiliselt töötama riigikaitse heaks ja valvsust tõstma. 1918. aasta juunikuus heideti parempoolsed esseerid ja menševikud Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee otsusega nõukogudest välja, sest nad olid toetanud Nõukogudemaa avalikke vaenlasi — valgekaartlasi ja intervente.

1918. aasta suvel pidas partei Keskkomitee vabariigi otsustavaks rindeks Idarinnet. Siit ähvardas peamine oht. Siin sulas Tšehhoslovakkia korpuse mäss ühte kulakute nõukogudevastaste väljaastumistega. Siin olid vaenlasel suured ja hea ettevalmistuse saanud jõud, sellest piirkonnast lootis ta kõige lühemat teed mööda Moskva peale tungida. Pealegi lõikas Tšehhoslovakkia korpus keskkubermangud ära meie maa tähtsatest viljaaitadest — Volgamaast ja Siberist. V. I. Lenin ütles: «Tšehhoslovakkide rindel otsustatakse mitte

ainult Vene, vaid ka rahvusvahelise revolutsiooni saatus» (Teosed, 28. kd., lk. 65).

1918. aasta juunis loodi Idarinde Revolutsiooniline Sõjanõukogu ja staap. Juhtivale sõjaväelisele tööle saadeti rinde armeedesse suurte kogemustega parteitöötajad S. I. Gussev, V. V. Kuibõšev, A. F. Mjasnikov, P. K. Sternberg jt. Partei Keskkomitee võttis vastu spetsiaalse otsuse Idarinde tugevdamise kohta. Esmajärjekordse abinõuna tunnistati vajalikuks läbi viia massiline kommunistide mobiliseerimine. Moskva, Petrogradi ja teised meie maa keskpiirkondade suured parteiorganisatsioonid saatsid rindele ühe viiendiku oma koosseisust. Volgamaa ja Uraali parteiorganisatsioonid saatsid rindele peaaegu kõik kommunistid. 1918. aasta lõpuks oli Idarinde armeede parteiorganisatsioonides ligikaudu 25 000 kommunisti. Seni omavahel puudulikult ühendatud Nõukogude armee väesalgad koondusid regulaarväeosadeks ja -väekoondisteks. Partei ja tema poolt saadetud inimeste organiseerimistöö tulemusena loodi Idarindel kõigest kahe kuu jooksul viis Nõukogude armeed. Põhjarindel moodustati kuues armee. Teistel rinnetel loodi aja jooksul veel kümme armeed. V. I. Lenin jälgis pidevalt Idarinde vägede tegevust, nende täiendamist uute jõududega, andis juhtnööre komissaride ja poliitorganite töö küsimustes. Ta instrueeris isiklikult sadu rindele saadetavaid kommuniste.

Keskkomitee ja partei organisatsioonide poolt tarvitusele võetud abinõudega kindlustati Idarinne. Punaarmee pidas eduga vastu Tšehhoslovakkia korpuse ja valgekaartlaste pealetungile. Tee Moskva peale suleti.

Samal ajal lõid Nõukogude väed eduga tagasi Doni valgekasakate armee rünnakuid, kes püüdis meie maa keskpiirkondadesse, samuti Tsaritsõni piirkonda läbi murda. Tsaritsõni piirkonna väed katsid Idarinde paremat tiiba ega lasknud valgekasakaid ühineda Tšehhoslovakkia korpusega ja Uraali-Siberi kontrrevolutsiooniga. Tsaritsõni kaitsmisel olid peamiseks jõuks Ukrainast K. J. Vorošilovi juhtimisel taandunud tööliste salgad ja Tsaritsõni enda töölised. Põhja-Kaukaasia sõjaväeringkonna sõjanõukogu eesotsas oli J. V. Stalin. Tsaritsõni edukas kaitsmine kergendas ka Idarinde olukorda.

Sel ajal andis kontrrevolutsioon Nõukogude rahvale raske löögi. Esseerid püüdsid tappa V. I. Leninit, partei suurt juhti, Nõukogude riigi loojat ja juhti. 30. augustil, kui V. I. Lenin tuli Michelsoni tehasest (praegune Vladimir Iljitši nimeline tehas) miitingult, tulistati tema pihta ja ta sai kahest mürgitatud kuulist raskesti haavata. Samal päeval tapsid parempoolsed esseerid Petrogradis M. S. Uritski ja mõni aeg varem V. V. Volodarski.

Teade V. I. Lenini haavatasaamisest kutsus esile vihatormi kogu maal. Töörahvas tõotas anda kogu oma jõu vaenlase purustamiseks. Punaarmee võitlejad läksid lahingusse, põledes soovist maksta kätte Iljitši haavade eest. Nõukogude inimesed liitusid veel tihedamini partei ümber, hakkasid veel agaramalt armeed abistama.

1918. aasta 2. septembril kuulutati Nõukogudemaa ühtseks sõjalaageriks. Vastuseks kontrrevolutsiooni terrorile hakkas nõukogude võim kasutama punast terrorit. Valgekaartlikesse organisatsioonidesse kuulunud isikud ning vandenõudest ja mässudest osavõtjad kuulusid mahalaskmisele. F. E. Dzeržinski juhtimisel andis Ülevenemaaline Kontrrevolutsiooni Vastu Võitlemise Erakorraline Komisjon (Vetšeka) neil päevil imperialistide agentuurile rea purustavaid lööke. Likvideeriti Lockharti vandenõu.

Punaarmee asus Idarindel pealetungile ning purustas Tšehhoslovakkia korpuse ja valgekaartlaste ühendatud jõud. 1918. aasta septembris vabastati Kaasan ja Simbirsk, oktoobri algul Samaara. Vabariigi otsustaval rindel — Idarindel — oli saavutatud murrang. Punaarmee lahingutegevuse kogemusi üldistades kirjutas partei Keskkomitee: «Septembris Idarindel saavutatud sõjalised edusammud olid tingitud eestkätt sellest energilisest, otsustavast ja ennastsalgavast tööst, mille partei liikmed Idarindel ära tegid Punaarmee komissaridena, komandöridena ja reameestena.»

Partei töö relvastatud jõudude loomise alal ning kommunistide mehine ja ennastsalgav võitlus võimaldasid luua armee äärmiselt lühikese ajaga: 1918. aasta sügiseks oli Punaarmees ligikaudu miljon võitlejat.

2. Saksa interventsiooni nurjumine. Ententi interventsiooni tugevnemine

Loendamatuid kannatusi tõid saksa okupandid Ukraina, Valgevene, Baltimaade ja Taga-Kaukaasia töörahvale. Nende poolt okupeeritud piirkonnad riisuti paljaks. Ennekuulmatu julmusega kohtlesid röövvallutajad oma kodumaad kaitsma asunud patrioote. Nad hävitasid külasid suurtükitulega ning lasksid maha igaühe, keda kahtlustati partisaniliikumisest osavõtmises. Saksa okupante aitasid kodanlikud natsionalistid igasuguste natsionalistlike parteide ja interventide abil loodud niinimetatud «rahvuslike valitsuste» näol. Kuid kõik saksa röövvallutajate ja nende kodanlikest natsionalistidest kannupoiste metsikused ja repressioonid olid jõuetud rahva viha tormiliselt kasvava laine ees. Kommunistliku Partei juhtimisel algas Ukrainas, Valgevenemaal, Baltimaadel ja Taga-Kaukaasias töörahva isamaasõda saksa interventide vastu. Kasvasid partisanisalgad, laienes ja tugevnes partei põrandaaluste organisatsioonide side rahvahulkadega, tõusis kommunistide autoriteet, suurenes nende mõju rahvahulkades.

Saksa väejuhatus oli sunnitud ülestõusnute vastu paiskama suuri jõudusid, mida tuli ära võtta Läänerindelt. Saksa sõdurid, sattunud Venemaale, veendusid, et nõukogude võim on töörahva võim. Läänerindele tagasi minnes viisid sõdurid endaga kaasa revolutsioonilisi ideid. See kõik nõrgendas Saksa armeed Läänes.

Saksa armee oli pikaajalisest sõjast kurnatud ning okupeeritud piirkondades partisanisalkadelt saadud löökide ja Nõukogude Venemaa revolutsioonilise mõju tagajärjel nõrgenenud; seetõttu õnnestus Inglise, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide vägedel 1918. aasta sügisel murda Saksa armee vastupanu.

Septembris algas sõdurite ülestõus Bulgaarias, oktoobris puhkes revolutsioon Austria-Ungaris, novembris Saksamaal. Saksamaal ei lõppenud revolutsioon küll tööliste ja talupoegade võiduga, kuid kergendas ometi Nõukogudemaa olukorda. 13. novembril 1918 kuulutas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kõik Bresti lepingu tingimused annulleerituks, kõik nõukogude võimu kohustused kontributsiooni maksmise ja territoriaalsete loovutuste alal kehtetuks. Bresti röövlepingul ei olnud pikka iga, nagu V. I. Lenin täiesti õigesti oli ette näinud.

Bresti lepingu tühistamine ja saksa imperialismi vallutuspoliitika nurjumine andsid uut hoogu Ukraina, Valgevene ja Baltimaade töörahva hulkade võitlusele okupantide ja kodanlike natsionalistide vastu.

Punaarmee tuli ülestõusnutele appi. Nõukogude vägede ja partisanide löökide all põgenesid austria-saksa okupandid kiiresti Ukrainast, Valgevenest ja Baltimailt. Ka röövvallutajate poolt loodud ukraina kontrrevolutsiooni salgad löödi puruks. Asusid tööle Ukraina, Eesti, Läti, Leedu ja Valgevene nõukogude valitsused. VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu tunnustas uute nõukogude rahvusvabariikide sõltumatust ja abistas neid igati.

Kuid väga suurte positiivsete tagajärgede kõrval oli saksa imperialismi kokkuvarisemisel Nõukogudemaa seisukohalt ka olulisi negatiivseid tulemusi: see võimaldas Inglise, Prantsuse, Ameerika Ühendriikide, Jaapani ja teiste maade imperialistidel kasutada oma armeesid Nõukogude vabariigi vastu. Saanud väinade kaudu vaba ligipääsu Mustale merele, hakkasid nad Nõukogudemaa lõunaosas suuri dessantvägesid maale saatma. Odessasse, Hersoni, Sevastoopoli ja Novorossiiskisse ilmusid Prantsuse, Kreeka, Rumeenia jt. riikide väed. Entente suurendas oma vägede hulka ka Nõukogude vabariigi põhjaosas. Murmanskis ja Arhangelskis maabus üle 40 000 Inglise ja Ameerika sõduri. Jaapan ja Ameerika Ühendriigid kirjutasid alla kokkuleppele, mille järgi nii ameeriklased kui ka jaapanlased pidid kumbki Kaug-Idas maale saatma 10 000 sõdurit. Tegelikult saatis Jaapan maale ligi 100 000 sõdurit. Samal ajal tegi Entente Saksamaale ettepaneku jätta oma väed Venemaa okupeeritud piirkondadesse, et neid piirkondi mitte bolševike kätte anda. Saksa kodanlus nõustus meeleldi Entente'i ettepanekuga, lootes selle eest soodsamaid rahutingimusi saada.

Rahvusvahelise interventsiooni ajalugu analüüsides ütles V. I. Lenin:

> «Esimeseks, Entente'ile loomulikult kättesaadavamaks ja kergemaks etapiks oli tema katse toime tulla Nõukogude Venemaaga omaenese vägede abil» (Teosed, 30. kd., lk. 185).

Ühtlasi suurendasid imperialistid sisemisele kontrrevolutsioonile antavat toetust. Esseerid ja menševikud puhastasid teed avalikule sõjaväelisele diktatuurile. Siberis seadsid inglise intervendid 1918. aasta novembris «ülemvalitsejaks» admiral Koltšaki. Lõunas saavutas Entente Doni armee ja vabatahtlike armee kindral Denikini juhatuse alla ühendamise. Talle hakati varustust ja laskemoona muretsema, sõjaväelisi nõuandjaid saatma ja muud abi andma.

Suurt ohtu silmas pidades tõstis V. I. Lenin päevakorrale ülesande luua kolmemiljoniline armee. See V. I. Lenini ettepanek kiideti heaks Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee, Moskva Nõukogu, vabrikuja tehasekomiteede ning ametiühingute esindajate ühisel istungil 1918. aasta oktoobris. V. I. Lenini ettekande põhjal vastuvõetud resolutsioonis märgiti, et Nõukogudemaale «valmistub kallale tungima võrratult ohtlikum jõud, rahvusvahelise kontrrevolutsioonilise kodanluse, esmajoones inglise-ameerika ja prantsuse kodanluse jõud» (Teosed, 28. kd., lk. 110).

Nõukogude valitsus, kes oli interventsiooni suhtes korduvalt protesti avaldanud, tegi Entente'i riikidele ettepaneku sõlmida rahu. VI ülevenemaaline erakorraline nõukogude kongress, mis toimus 1918. aasta novembri algul, tegi uuesti Nõukogude Venemaaga sõdivatele valitsustele ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi. Kuid Entente'i riikide valitsused jätsid Nõukogude ettepanekud tähele panemata. Eriti suurt hirmu tegid imperialistidele Nõukogude vabariigi edusammud ja mitmes Euroopa riigis puhkenud revolutsioon. Nad otsustasid nõukogude võimu Venemaal iga hinna eest kukutada ja asendada selle endile alluva kodanliku võimuga.

Oma sotsialistliku isamaa sõltumatuse kaitsmiseks tuli Nõukogude rahval välis- ja sisevaenlastega rasket ja pikaajalist sõda pidada. Kõik partei, töölisklassi ja rahvahulkade jõud, kõik meie maa ressursid oli tarvis suunata interventide ja valgekaartlaste purustamisele. Selleks loodi 1918. aasta 30. novembril Tööliste ja Talupoegade Kaitsenõukogu, mille ülesandeks oli mobiliseerida tööstus ja kõik meie maa ressursid interventide ja valgekaartlaste vastu võitlemise teenistusse, organiseerida transporti ja igati laiendada sõjatööstust. Kaitsenõukogu eesotsas seisis V. I. Lenin.

Nõukogude võimu toetas kogu töörahvas. Ka keskmiku meeleolu muutus. Keskmik hakkas ikka rohkem veenduma, et Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu poliitika on õige. Keskmik oli oma kogemuste najal tunda saanud kontrrevolutsiooni koledusi, ta oli näinud, et vaenlaste võit toob kaasa mõisnike tagasipöördumise ja talupoegadelt maa äravõtmise, meie maa sõltumatuse kaotamise. Keskmik tegi järsu pöörde, asudes nõukogude võimu toetamise positsioonile. Bolševikud võtsid arvesse keskmiku käitumises toimunud muutuse. Juba 1918. aasta sügisel kutsus V. I. Lenin parteid keskmiku neutraliseerimise loosungilt üle minema keskmikuga kindla liidu loomisele.

Vaenulikest jõududest ümbritsetuna pidas Nõukogudemaa sõda üksinda. Tema ressursid olid tugevasti välja kurnatud. Kõik see sun-

dis tegema muudatusi nõukogude võimu majanduspoliitikas, mille V. I. Lenin oli formuleerinud 1918. aasta kevadel «Nõukogude võimu järjekordsetes ülesannetes». Sõda nõudis kogu tööstuse allutamist interventide ja valgekaartlaste purustamise ülesandele. Samm-sammult natsionaliseeris Nõukogude valitsus peale suurtööstuse ka keskja isegi väiketööstuse. Nõukogude riik koondas enda kätte kõik tööstusliku tootmise vahendid ja kasutas neid riigikaitse vajadusteks. Tööstuse juhtimine oli rangelt tsentraliseeritud, et võimalikult kiiresti rahuldada rinde vajadusi.

Tööstuse ja transpordiga seotud küsimuste kõrval muutus kodusõjas väga tähtsaks majandusprobleemiks toitlusküsimus. 1918. aasta oktoobris võeti vastu põllupidajatelt naturaalmaksu võtmise seadus, kuid ränk sõda ei võimaldanud seda seadust ellu viia. Oli vaja regulaarselt varustada Punaarmeed, oli vaja päästa näljasurmast töölisklass. 1918. aastal sisseseatud viljamonopolile, erakaubanduse ärakeelamisele ja viljaülejääkide äravõtmisele lisandusid uued abinõud. 1919. aasta jaanuaris võeti vastu dekreet «Võõrandamisele kuuluva ja riigi käsutusse mineva teravilja ja loomasööda andmise kohustuse jaotamisest tootvate kubermangude vahel». Vastavalt dekreedile määras nõukogude võim kindlaks riiklike vajaduste rahuldamiseks vajaliku vilja ja loomasööda hulga ning nägi ette, kui suure osa sellest on kohustatud andma iga tootev, s. o. põllumajanduslik kubermang, võõrandades talupoegadelt vilja ja loomasööta kindlate hindadega.

> «... ümberpiiratud kindluses asudes», ütles V. I. Lenin, «ei saanud me vastu pidada teisiti kui rakendades toiduainete andmise kohustust, s. t. võttes talupoegadelt ära kõik ülejäägid, mis vaid olemas on, võttes mõnikord ära isegi mitte ainult ülejäägid, vaid ka üht-teist talupojale hädavajalikku, et aga säilitada võitlusvõimeline armee ja mitte lasta tööstust täiesti kokku variseda» (Teosed, 32. kd., lk. 266).

Sõja ajal seati sesse üldine töökohustus. Sellega viis nõukogude võim ellu põhimõtet «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma». Kodanluse kohustuslikule füüsilisele tööle rakendamine võimaldas proletariaati rinde seisukohalt tähtsamateks töödeks kasutada.

Nii kujunes välja majanduspoliitika, mis on läinud ajalukku «sõjakommunismi» nime all. Üleminek sõjakommunismi poliitikale toimus järk-järgult, umbes aasta jooksul, 1918. aasta suvest kuni 1919. aasta kevadeni. See proletariaadi majanduspoliitika, mida iseloomustas tootmise ja jaotamise täielik tsentraliseerimine, oli suunatud meie maa materiaalsete ressursside mobiliseerimisele ja ratsionaalsele kasutamisele riigikaitse ja sotsialismi ehitamise huvides. Sõjakommunism ei olnud paratamatuks faasiks sotsialistliku revolutsiooni arenemises. Sõjakommunism oli ajutine nähtus. Sõjakommunismi kutsusid esile sõjaline välisinterventsioon ja majanduslik laos. Välisinterventsiooni ja kodusõja olukorras oli sõjakommunismi poliitika ainuvõimalik poliitika ja see õigustas ennast täielikult. Kuid oleks ekslik arvata, et sõjakommunism on

ainus ja sirge tee sotsialismile. Märkides hiljem, et sõjakommunismi tuleb lugeda nõukogude võimu teeneks, ütles V. I. Lenin ühtlasi:

«Mitte vähem vajalik pole aga teada, kui suur see teene tõeliselt oli. «Sõjakommunism» oli peale sunnitud sõja ja laose poolt. Ta ei olnud ega võinud olla proletariaadi majanduslikele ülesannetele vastav poliitika. Ta oli ajutine abinõu» (Teosed, 32. kd., lk. 320).

Valitsuse ja partei poolt tarvitusele võetud abinõud, mida töörahvas ennastsalgavalt toetas, võimaldasid Punaarmeel interventide ja valgekaartlaste kallaletungidele vastu pidada.

1918. aasta lõpul muutus olukord keeruliseks Lõunarindel, mis oli tol perioodil pearindeks. Pärast seda, kui partei Keskkomitee oli tekkinud olukorda novembrikuus arutanud, nõudis ta rinde tugevdamist. Partei Keskkomitee korraldusel saadeti Lõunarindele vilunud sõjaväe-poliittöötajaid ja uusi abivägesid — Moskva töölisdiviis, Inza, Uraali jt. väeosi. Juba 1918. aasta detsembris läks korda interventide ja valgekaartlaste pealetung lõunas peatada ja 1919. aasta jaanuari algul vastupealetungile asuda. Veebruaris alustas pealetungi Tsaritsõnit kaitsnud 10. armee. Lõunarinde vägede ühiste jõupingutustega löödi Krasnovi Doni armee puruks. Bolševike agitatsioon ja nurjumised rindel mõjutasid paljusid kasakaid koju tagasi minema.

Et ajada nurja Punaarmee pealetung lõunas, andis Entente löögi põhjas. Koltšak sai korralduse paisata suured jõud Idarinde põhjapoolsesse sektorisse, et umbes Permi—Kotlase piirkonnas Inglise ja Ameerika väesalkadega ühineda ning ühise rindena Moskva peale tungida. Valgekaartlastel läks korda 3. nõukogude armeed lüüa ja 1918. aasta detsembri lõpul Perm vallutada.

Kuid vaenlane ei suutnud ettenähtud plaani ellu viia. Nõukogude vägede lahingutegevus kurnas välja valgekaartlaste väeosad. Partei Keskkomitee poolt tarvitusele võetud abinõude tõttu suutis 3. armee juba 1919. aasta jaanuaris pealetungi alustada. Selle armee tugevdamisel ja tema võitlusvõime tõstmisel etendas suurt osa VK(b)P Keskkomitee juurdluskomisjon, mille koosseisu kuulusid F. E. Dzeržinski ja J. V. Stalin. Komisjon selgitas välja Idarinde vägede organiseerimisel esinenud puudused. Nõukogude vägede pealetung oli edukas ka Idarinde teistes lõikudes. 1918. aasta detsembris vabastati Ufaa. 1919. aasta jaanuaris vabastati lääne poolt ja Turkestani suunast ühekorraga antud Nõukogude vägede löögiga Orenburg. Idarinde lõunatiival jõudis Punaarmee Uralskisse.

Punaarmee tungis igal pool peale. Sõjas revolutsioonilise rahva vastu hakkasid imperialistide väed võitlusvõimet kaotama. Neid oli Venemaa põhja- ja lõunaossa saadetud ettekäändel, nagu jätkaksid nad sõda sakslaste vastu. Aga kui nad siin ühtki sakslast ei leidnud, hakkasid sõdurid pettusest aru saama. Nad nägid, et Venemaal on võim rahva käes, et töölised ja talupojad ehitavad uut ühiskonda, kus ei tunta ekspluateerimist. Kangelaslikku tööd tegid interventide vägede hulgas bolševike põrandaalused organisatsioonid. Odessas

asutas partei piirkonnakomitee, mida juhtis mehine bolševik I. G. Smirnov (põrandaalune hüüdnimi Nikolai Lastotškin), interventide sõdurite hulgas agitatsioonitöö tegemiseks «Välismaa Kolleegiumi». Palju kommuniste, sealhulgas I. G. Smirnov, prantslanna Jeanne Labourbe jt., hukkus interventidest timukate käe läbi.

Bolševike partei töö vaenlase tagalas kandis vilja. Mustal merel asuvas Prantsuse laevastikus puhkes ülestõus. Välisriikide vägedes algasid väljaastumised. Sõdurid nõudsid kojusaatmist. 1919. aasta kevadel olid intervendid sunnitud mitmetest Nõukogudemaa piirkondadest lahkuma.

> «See võit,» ütles V. I. Lenin, «mille me saavutasime, sundides ära koristama Inglise ja Prantsuse sõjaväed, oli kõige tähtsam võit, mille me Entente'i üle oleme saavutanud. Me võtsime temalt ära tema sõdurid» (Teosed, 30. kd., lk. 187).

3. III, Kommunistliku Internatsionaali asutamine. Partei VIII kongress

Suureks abiks nõukogude võimule oli revolutsiooni tõus Lääne-Euroopas. Paljudes kapitalistlikes maades muutusid tööliste massilised streigid relvastatud kokkupõrgeteks kodanlusega. Ungaris ja Baieris tekkisid 1919. aasta kevadel nõukogude vabariigid. Hakkas hoogu võtma koloniaalrahvaste rahvuslik vabadusvõitlus.

Suure tähtsusega sündmuseks rahvusvahelises töölisliikumises oli paljudes kapitalistlikes maades kommunistlike parteide asutamine. 1918. aasta detsembri lõpust 1919. aasta jaanuari alguseni toimus Saksamaa Kommunistliku Partei asutav kongress. Tema asutajaiks olid saksa ja rahvusvahelise töölisliikumise silmapaistvad tegelased K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring ja W. Pieck. Saksa imperialismi palgasulased mõrvasid peagi metsikult Liebknechti ja Luxemburgi. 1918. aasta jooksul asutati kommunistlikud parteid Argentiinas, Soomes, Austrias, Ungaris ja Poolas. Paljudes kapitalistlikes maades tekkisid kommunistlikud rühmad ja pahempoolsed sotsialistlikud organisatsioonid. Juba Esimese maailmasõja ajal oli V. I. Lenin päevakorrale tõstnud III. Kommunistliku Internatsionaali loomise. Nüüd oli lõpuks võimalik seda ellu viia.

1919. aasta märtsi algul toimus Moskvas Kommunistliku Internatsionaali I kongress, millest võtsid osa 30 maa kommunistlike parteide ja pahempoolsete sotsialistlike organisatsioonide delegaadid. Kongressi juhtis maailma proletariaadi juht V. I. Lenin. Kongress otsustas asutada III, Kommunistliku Internatsionaali, kiitis heaks V. I. Lenini teesid kodanliku demokraatia ja proletariaadi diktatuuri kohta, kinnitas Kominterni platvormi ja pöördus kogu maailma proletaarlaste poole manifestiga, milles kutsuti üles otsustavale võitlusele proletariaadi diktatuuri eest, kõigis maades nõukogude võimu kehtestamise eest. Kominterni loomine oli marksismi-leninismi silmapaistev võit sotsiaalreformismi üle. Kõik rahvusvahelise proletariaadi

paremad revolutsioonilised jõud koondusid kommunistliku internatsionalismi lipu alla.

18.—23. märtsil 1919 toimus VK(b)P VIII kongress, millel oli esindatud rohkem kui 300 000 partei liiget. Kongress arutas Keskkomitee aruannet, VK(b)P programmi projekti, sõjalist olukorda ja sõjaväepoliitikat, maal tehtava töö küsimust ning organisatsioonilisi küsimusi.

VIII kongress võttis vastu partei uue programmi, mille oli välja töötanud V. I. Lenin. Programm tegi kokkuvõtte maailma proletariaadi vabadusliikumise uuest etapist. Partei esimese programmi vastuvõtmisest oli möödunud üle 15 aasta. Nõukogudemaal proletariaadi diktatuuri kehtestamisega oli selle programmi põhiülesanne lahendatud. Partei ette kerkisid teised ülesanded: töölisklassi diktatuuri riigi kindlustamine, sotsialistliku ülesehitustöö organiseerimine.

Uus programm määras kindlaks partei ülesanded kogu kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodiks. Programmis oli antud nõukogude demokraatia kui kõrgemat tüüpi demokraatia üksikasjaline iseloomustus ning esile toodud kodanliku demokraatia klassisisu ja valelikkus.

Majanduse alal pidas uus programm peamiseks ja otsustavaks, kogu nõukogude võimu majanduspoliitikat määravaks ülesandeks meie maa tootlike jõudude igakülgset arendamist. Programm nõudis kodanluse ekspropriieerimise lõpuleviimist ning tootmis- ja jaotusvahendite kogu rahva omandiks muutmist. Üheks põhiülesandeks seadis programm kogu meie maa majandusliku tegevuse ühendamise ühtse riikliku plaani alusel. Kohaliku tööstuse ja käsitööstuse suhtes oli programmis ette nähtud nende edasine koopereerimine, riigi rahanduslik toetus ning üldisesse toor- ja kütteainetega varustamise plaani võtmine. Kõik see pidi kergendama nende mahajäänud tootmisvormide valuta üleminekut kõrgemale vormile, mehhaniseeritud suurtööstusele. Programmis märgiti, et sotsialistlikku tootmisviisi on võimalik kindlustada ainult töötajate seltsimehelikku distsipliini alusel, nende maksimaalse isetegevuse ja vastutustunde alusel, tööviljakuse vastastikku kontrollimise alusel. Uue, sotsialistliku distsipliini loomisel pidid peamist osa etendama ametiühingud. Oli ette nähtud teaduse laialdane arendamine ja tema lähendamine tootmistööle, kodanlike spetsialistide kasutamine nõukogude võimu kontrolli all.

Põllumajanduse alal soovitas programm viia ellu abinõud, mis on suunatud sotsialistliku suurmaapidamise organiseerimisele: 1) luua sovhoose; 2) luua ja toetada ühismaaharimise ühistuid; 3) külvata riiklikus korras täis kõik ülesharimata maad; 4) mobiliseerida kõik agronoomilised jõud põllutöökultuuri tõstmiseks; 5) toetada põllumajanduslikke kommuune kui põlluharijate täiesti vabatahtlikke ühinguid, mis on loodud ühiseks suurmaapidamiseks.

Arvesse võttes asjaolu, et talupoegade individuaalsed väikemajandid eksisteerivad veel kauemat aega, pidas partei tarvilikuks

tõsta nende tootlikust, milleks varustada töötavaid talupoegi paremakvaliteedilise seemnevilja ja väetistega, levitada agronoomilisi teadmisi, remontida inventari nõukogude remonditöökodades, organiseerida laenutuspunkte ja katsejaamu, teha maaparandustöid jne.

Töökaitse ja sotsiaalhoolduse alal, korteriküsimuse, tervishoiu ja hariduse alal nähti ette konkreetsed abinõud, mis kindlustasid Nõukogudemaa töörahva ainelise olukorra ja elutingimuste paranemise ning kultuuritaseme tõusu.

V. I. Lenin pani ette anda programmis imperialismi kui kapitalismi kõrgeima staadiumi definitsiooni kõrval ka monopolismieelse kapitalismi ja lihtsa kaubatootmise iseloomustus. Buhharin ja Pjatakov astusid V. I. Lenini ettepaneku vastu välja. Tegelikult jätkasid Buhharin ja Pjatakov selle väljaastumisega oma võitlust V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria vastu. Nad arvasid, et imperialism ei ole kapitalismi arenemise staadium, vaid eriline sotsiaalne ja majanduslik formatsioon. Buhharin ja tema poolehoidjad ütlesid, et imperialism ei saa eksisteerida koos monopolismieelse majanduse vormidega. Sellest antileninlikust «puhta imperialismi» teooriast tulenes järeldus, et imperialismi ajastul on võimalik ainult «puhas» proletaarne revolutsioon, milles proletariaat astub üksi kodanluse vastu, milles pole ei feodalismivastaseid liikumisi ega rahvuslikke vabadussõdu. Sealjuures lähtusid Buhharin ja Pjatakov menševistlik-trotskistlikust kontseptsioonist, mille järgi kesktalurahvas ei etenda mingit osa sotsialistlikus revolutsioonis ja sotsialismi ehitamisel. See positsioon jättis tegelikult proletariaadi ilma liitlaseta, oli lõppkokkuvõttes proletariaadi diktatuuri eitamine.

V. I. Lenin astus täie resoluutsusega välja Buhharini ja tema poolehoidjate antibolševistlike vaadete vastu. Ta rõhutas Buhharini ettepaneku poliitilist kahjulikkust.

> «Puhast imperialismi ilma kapitalismi põhibaasita,» ütles V. I. Lenin, «ei ole iialgi olnud, seda ei ole kusagil ega tule iialgi» (Teosed, 29. kd., lk. 144).

Ka rahvusküsimus kutsus programmi arutamisel esile tõsiseid lahkhelisid. Buhharin ja Pjatakov olid rahvuste enesemääramise õiguse, nende riikliku lahkulöömise õiguse tunnustamise vastu. V. I. Lenin paljastas Buhharini ja Pjatakovi ettepaneku bolševismivastase iseloomu ja näitas, kui hukatuslikud tagajärjed see kaasa tooks. Oma õige rahvuspoliitikaga said partei ja nõukogude võim jagu rahvuste umbusaldusest, mille olid tekitanud mõisnikud ja kodanlus rahvusliku ja koloniaalse rõhumisega, ja panid aluse rahvaste sõprusele. Buhharini ja Pjatakovi ettepaneku vastuvõtmine oleks rahvuste umbusalduse uuesti esile kutsunud. See oleks kahjustanud ka Nõukogudemaa mõju rahvusvahelises ulatuses, sest imperialistid oleksid hakanud laimama: näete, Nõukogude Venemaal võetakse jälle kasutusele vana rahvuspoliitika — rõhumis- ja vallutuspoliitika.

> «Rahvuste enesemääramise põhimõtte eitamise seisukohalt», ütles V. I. Lenin, «aga võibki niimoodi välja kukkuda ...

Seda, mis olemas on, ei saa tunnustamata jätta: see ise sunnib ennast tunnustama. Eri maades toimub proletariaadi ja kodanluse teineteisest eraldumine erinevaid teid mööda. Siinkohal me peame olema oma tegevuses äärmiselt ettevaatlikud. Eriti ettevaatlik tuleb olla eri rahvuste suhtes, sest pole midagi halvemat kui rahvuse umbusaldus» (sealsamas, lk. 152—153).

Mõlemas küsimuses — imperialismi iseloomu küsimuses ja rahvusküsimuses — lükkas kongress antileninlikud ettepanekud tagasi ja kinnitas leninliku partei programmi.

Üheks tähtsamaks küsimuseks kongressil oli keskmikusse suhtumise küsimus. Nõukogude vabariigi olemasolu esimestel aegadel, sel ajal kui peamiseks ülesandeks oli kodanluse mahasurumine ja proletariaadi diktatuuri kindlustamine, sel ajal kui keskmik kõikus, niikaua kui nõukogude võim ei olnud veel kindlustunud, oli keskmiku neutraliseerimise poliitika ainuõige poliitika. Kuid uues olukorras, sel ajal kui kontrrevolutsiooni esimene rünnak oli tagasi löödud, kui nõukogude võim oli kindlalt püsima jäänud ja päevakorrale kerkisid sotsialistliku ülesehitustöö ülesanded, sel ajal oli neutraliseerimise poliitika juba oma aja ära elanud. Keskmik oli nõukogude võimu poole üle tulema hakanud. Keskmik tuli kaasa tõmmata sotsialistliku ühiskonna loomisele. Sotsialismi oli võimalik ehitada ainult liidus keskmikuga — tolle aja talurahva põhimassiga.

«Me oleme jõudnud», ütles V. I. Lenin, «niisugusesse sotsialistliku ülesehitustöö staadiumi, kus tuleb konkreetselt, üksikasjaliselt välja töötada maal tehtava töö kogemuste põhjal kontrollitud põhireeglid ja juhendid, mis me peame juhtnööriks võtma, et kesktalupoja suhtes kindla liidu pinnale asuda...» (sealsamas, lk. 124).

V. I. Lenini ettekande põhjal vastuvõetud resolutsiooniga otsustas kongress kulakute vastu võitlemiseks ja üldse kõigi nõukogude võimu klassivaenlaste vastu võitlemiseks ning sotsialistliku ülesehitustöö jätkamiseks kesktalurahva suhtes kindla liidu poliitikale üle minna, toetudes sealjuures kehvikutele. Kongress nõudis kõigilt nõukogude ja parteitöötajatelt tähelepanelikku suhtumist keskmiku vajadustesse, kongress nõudis, et kõik töötajad peavad oskama keskmiku ja kulaku vahel vahet teha, et nad peavad väsimatult jätkama kulaku vastu võitlemist, et nad peavad keskmiku järk-järgult ja plaanikindlalt sotsialistlikule ülesehitustööle kaasa tõmbama, tehes keskmikule järeleandmisi sotsialistlike ümberkujunduste läbiviimise viiside kindlaksmääramisel.

Sel kongressi otsusel oli äärmiselt suur tähtsus nii nõukogude võimu kindlustamise kui ka rahvusvahelise proletariaadi revolutsioonilise liikumise seisukohalt. Üldistades partei kogemusi proletariaadi ja kesktalurahva vahekordade lahendamisel pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu, formuleeris V. I. Lenin proletariaadi ja kesktalurahva liidu poliitikale ülemineku mõtet järgmiselt:

«Proletariaadi diktatuur on proletariaadi, töörahva eelväe, ja töörahva arvukate mitteproletaarsete kihtide (väikekodanlus, väikeomanikud, talurahvas, intelligents jne.) või nende enamiku klassiliidu eriline vorm, on liit kapitali vastu, liit kapitali täielikuks kukutamiseks, kodanluse vastupanu ja tema restauratsioonikatsete täielikuks mahasurumiseks, liit sotsialismi lõplikuks väljakujundamiseks ja kindlustamiseks» (Teosed, 29. kd., lk-d 350—351).

V. I. Lenin rikastas proletariaadi diktatuuri teooriat, arendas partei teooriat ja poliitikat talurahvaküsimuses.

Kongressi otsus keskmikuga, s. t. talurahva põhimassiga liidu loomise kohta etendas määratu suurt osa kogu töörahva koondamisel interventide ja valgekaartlaste vastu võitlemisele, sotsialismi ehitamisele. Kõneldes keskmikuga liidu loomisest, rõhutas V. I. Lenin kongressil, et «selle ülesandega me tuleme toime, ja siis on sotsialism absoluutselt võitmatu» (sealsamas, lk. 192).

Suurt tähelepanu pööras kongress sõjaväeküsimusele. Kuigi meie maal on korda läinud tagasi lüüa igast suunast meie vastu toimepandud ägedad kallaletungid, ei ole Entente'i uute sõjakäikude oht siiski kõrvaldatud, ütles V. I. Lenin kongressil. Vastupidi, kongressil oli juba andmeid, et idast olid intervendid ja valgekaartlased alustanud uut pealetungi.

Kongressi ajaks tuli päevavalgele niinimetatud «sõjaväeline opositsioon». Sellesse kuulusid «pahempoolsed kommunistid», kes ka sõjaväeküsimuses partei poliitika vastu välja astusid. «Sõjaväelise opositsiooni» ridades leidus ka inimesi, kellel ei olnud midagi tegemist opositsiooniliste rühmitustega. Opositsioon astus välja sõjaväes raudse distsipliini sisseseadmise vastu, vanade sõjaväeliste spetsialistide kogemuste ärakasutamise vastu. Opositsioon tahtis sõjaväe juhtimisel ja sõjapidamisel partisanlikke meetodeid säilitada.

Sõjaväeküsimuse arutamisel lükati «sõjaväelise opositsiooni» ettepanekud tagasi, kuid ühtlasi protesteerisid delegaadid Trotski joone vastu — Trotski usaldas nimelt pimesi vanu sõjaväelisi spetsialiste, kelle hulgas oli ka ilmseid reetureid —, protesteerisid selle vastu, et armeesse mobiliseerimisel ei peetud igakord silmas klassivaliku põhimõtet, vaid võeti sinna ka kulakuid, mille tagajärjel mõnedes väeosades sageli poliitilisi kõikumisi ette tuli.

V. I. Lenin astus teravalt välja «sõjaväelise opositsiooni» vastu. Ta rõhutas, et kõik tähtsamad sõjaväega ja sõjapidamisega seotud küsimused lahendab partei Keskkomitee, kes teeb vastavad otsused ja kontrollib nende elluviimist.

V. I. Lenin ütles, et ilma raudse sõjaväelise distsipliinita ei saa olla võimsat Punaarmeed, iseäranis niisugusel talupoeglikul maal, nagu seda oli Venemaa. Kodanliku sõjakunsti saavutuste ärakasutamist ja sõjaväeliste spetsialistide kaasatõmbamist nõudes toonitas V. I. Lenin ühtlasi, et nende tegevus tuleb tugevama poliitilise kontrolli alla võtta.

Resolutsiooni sõjaväeküsimuse kohta võttis kongress ühel meelel

vastu. Kongress mõistis hukka katse partisanisalku vastu seada regulaararmeele, mida juhitakse tsentraliseeritult ja kus valitseb kõrge sõjaväeline distsipliin.

Eriti rõhutas resolutsioon sõjakomissaride osatähtsust. Kongress märkis ära komissaride kangelasliku töö Punaarmees ja konstateeris, et kõige paremaid tulemusi annab komissaride tegevus sel juhul, kui see on rajatud polgu kommunistlike rakukeste toetusele.

> «Komissarid ei ole armees ainult nõukogude võimu otsesteks ja vahetuteks esindajateks,» öeldakse kongressi resolutsioonis, «vaid eelkõige meie partei vaimu, tema distsipliini, tema kindluse ja mehisuse kandjateks võitluses oma eesmärgi saavutamise eest» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 435).

Otsustati luua Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu Poliitiline Osakond, kellele tehti ülesandeks juhtida Punaarmees kogu parteipoliitilist tööd.

Resolutsiooni praktilises osas märkis kongress: sõjaväkke mobiliseerimisel rangelt kinni pidada klassivaliku põhimõttest, võtta armeesse ainult töörahvast; kulaklikud ja muud parasiitlikud elemendid saata spetsiaalsetesse tööpataljonidesse; värvata armeesse sõjaväelisi spetsialiste, seada nad komissaride kaudu raugematu parteipoliitilise kontrolli alla; suuremal määral edutada komandörideks proletaarlasi ja poolproletaarlasi. Need punktid olid suunatud Trotski vastu, kes partei sõjaväepoliitikat moonutas.

Partei siseelu küsimustes vastuvõetud otsuses kohustas kongress Keskkomiteed pidevalt hoolitsema, et partei sotsiaalne koosseis ei halveneks, mittetöölisi ja mittetalupoegi võtta parteisse hoolika valikuga. Kümned tuhanded partei liikmed olid asunud tööle riigiaparaati. Sellepärast rõhutas kongress, et on vaja energiliselt võidelda nende rahvahulkadest irdumise ja bürokratismi nakatumise ohu vastu. Otsustati organiseerida kõigi partei liikmete registreerimine. Tegelikult oli see partei puhastuse läbiviimine. Suurt tähelepanu pöörati partei distsipliini kõvendamisele. Meie maa üldine olukord nõudis kõige rangemat tsentralisatsiooni ja karmi distsipliini; «... parteis on käesoleval ajajärgul vajalik otse sõjaväeline distsipliin», öeldakse resolutsioonis.

Suure tähtsuse partei siseelu alal omandasid rahvuspiirkondade parteiorganisatsioonid. Mõnes meie maa rahvuspiirkonnas toimusid kohalike bolševike organisatsioonide kongressid, kus asutati kommunistlikud parteid oma keskkomiteedega. 1918. aasta teisel poolel ja 1919. aasta alguses tekkisid Turkestani, Ukraina, Leedu, Valgevene, Lätimaa ja Eestimaa kommunistlik partei. Seoses sellega kerkis printsipiaalne küsimus: mis alusel kuuluvad rahvuspiirkondade parteiorganisatsioonid Venemaa Kommunistlikku Parteisse.

V. I. Lenini joon seisis selles, et kõik need rahvuslikud organisatsioonid peavad kuuluma ühtsesse Venemaa Kommunistlikku Parteisse kui selle koostisosad. VIII kongress oli kategooriliselt iseseisvate kommunistlike parteide föderatsiooni loomise vastu ja teatas resoluutselt, et tingimata on vajalik ühtne tsentraliseeritud kommu-

nistlik partei ja ühtne Keskkomitee, kes juhib kogu partei tööd. Rahvuslike nõukogude vabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedel on piirkonnakomiteede õigused ja nad alluvad VK(b)P Keskkomiteele.

Selle otsuse alusel muudeti Taga-Kaukaasia — Aserbaidžaani, Gruusia ja Armeenia bolševike organisatsioonid 1920. aastal Aserbaidžaani, Gruusia ja Armeenia kommunistlikuks parteiks, kes hakkasid juhtima Taga-Kaukaasia tööliste ja talupoegade võitlust nõukogude võimu eest. Nõukogude rahvusvabariikide kommunistlike parteide kui VK(b)P lahutamatute koostisosade loomine kujutas endast uut etappi Nõukogudemaa Kommunistliku Partei ehitamisel leninliku proletaarse internatsionalismi põhimõtte alusel ja oli paljurahvuselise sotsialistliku vabariigi parteiorganisatsiooni ehituse eeskujuks.

Resolutsioonis «Organisatsioonilise küsimuse kohta» andis kongress vastulöögi Sapronovi-Ossinski oportunistlikule rühmale, kes ei tunnistanud partei juhtivat osa Nõukogude riigis.

Resolutsioon märkis, et pideva ennastsalgava tööga nõukogudes, ustavate kommunistide edutamisega kõigile nõukogude ametikohtadele peab partei «saavutama endale nõukogudes jagamatu poliitilise mõjuvõimu ja tegeliku kontrolli kogu nende töö üle». Kõigis nõukogude asutustes on vaja organiseerida partei fraktsioonid, kes alluvad rangelt partei distsipliinile. Resolutsioonis öeldakse, et «partei püüab nõukogude tegevust j u h t i d a, kuid mitte nõukogusid asendada» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk-d 445—446).

Kongress tervitas III, Kommunistliku Internatsionaali asutamist ja ühines täielikult tema platvormiga.

VK(b)P VIII kongressil oli määratu suur tähtsus. Sel kongressil vastuvõetud uus partei programm oli sotsialismi ehitamise programm. Kongressi otsused aitasid kaasa proletariaadi ja talurahva sõjalis-poliitilise liidu tugevnemisele, Punaarmee tugevnemisele, mis tagas nõukogude võimu edu jätkuvas võitluses interventide ja valgekaartlaste vastu.

Uus partei programm andis töölistele ja talupoegadele selge perspektiivi — suunas nad sotsialismi ehitamisele, innustas rahvahulki ennastsalgavale võitlusele uue ühiskonnakorra võidu eest.

Kongressil vastuvõetud programmil oli ka püsiv rahvusvaheline tähtsus. Programm andis vastuse kogu maailma töörahva küsimusele, kuidas võitis sotsialistlik revolutsioon, mispärast see on paratamatu, milles peitub selle jõud. Nõukogudemaa Kommunistliku Partei programmi rahvusvahelisest tähtsusest kõneldes rõhutas V. I. Lenin:

> «... meie programmi lihtne tõlge on parimaks vastuseks küsimusele, mida on teinud Venemaa Kommunistlik Partei, kes kujutab endast üht ülemaailmse proletariaadi väesalka. Meie programm kujuneb väga jõuliseks propaganda- ja agitatsioonimaterjaliks, kujuneb selleks dokumendiks, mille põhjal töölised ütlevad: «Siin on meie seltsimehed, meie vennad, siin tehakse meie ühist tööd»» (Teosed, 29. kd., lk. 199).

4. Põhjalik murrang kodusõja käigus. Koltšaki ja Denikini purustamine

Sel ajal kui partei VIII kongress lõppes, oli alanud uus Entente'i ja valgekaartlaste sõjakäik. Interventide kaitse all ja nende toetusel jätkas Venemaa kontrrevolutsioon suurearvuliste armeede loomist. Eriti oli kontrrevolutsioon kanda kinnitanud Siberis. Siia Koltšaki juurde voolasid kokku kõik nõukogude võimule vaenulikud jõud. Koltšaki käes oli Uraali piirkonna tööstus. Kulakutele toetudes sundisid valgekaartlased talupoegi kontrrevolutsiooni vägesid toiduainetega varustama. Esseerid ja menševikud, kes olid Koltšaki tulekut ette valmistanud, toetasid teda. Inglise, prantsuse, jaapani ja ameerika imperialistid saatsid valgekaartlastele vahetpidamata relvi, laskemoona ja varustust.

Koltšaki pealetungi toetasid lõunas, läänes ja põhjas kontrrevolutsioonilised väed, kes samuti said abi ja toetust interventidelt. Pealöögi andsid Koltšaki väed, kes kavatsesid Volgani välja jõuda ja seal Denikiniga ühineda, et siis üheskoos Moskva peale tungida.

1919. aasta märtsi alguses asus Koltšaki armee pealetungile. Punaarmee oli sunnitud maha jätma Ufaa. Nõukogude armeede rinne oli läbi murtud. Valgekaartlaste väed tungisid Volga poole. Lõunas vallutas kindral Denikin Luganski ja osa Donbassist. Meie maa jäi ilma söebaasita. Mais alustas kindral Judenitš pealetungi Petrogradile. Ka Baltimaadel asusid valgekaartlased Inglise laevastiku abil ja saksa väeosadele toetudes pealetungile. Poola armee, mille Entente oli formeerinud ja varustanud, tungis Leedusse ja Valgevenemaale. Põhja poolt tungisid peale valgekaardi kindrali Milleri armee ning inglise, ameerika ja prantsuse interventide väesalgad. Niisiis asusid pealetungile kõik kontrrevolutsiooni jõud.

Nõukogude Venemaa oli jälle pealetungivate vaenlaste rõngas. 11. aprillil 1919 kiitis Keskkomitee heaks V. I. Lenini kirjutatud «VK(b)P Keskkomitee teesid seoses Idarinde olukorraga». Teesides anti hinnang vabariigi sõjalisele ja poliitilisele olukorrale ning rõhutati Idarinde otsustavat tähtsust. Keskkomitee kutsus kogu töörahvast vaenlaste purustamiseks äärmisi jõupingutusi ette võtma. Idarindele saadeti üle 20 000 kommunisti. Kommunistlik noorsooühing kuulutas välja oma liikmete esimese ülevenemaalise mobilisatsiooni ja saatis rindele üle 3000 kommunistliku noore. Ametiühingud mobiliseerisid üle 60 000 töölise. Armeesse läinud kommunistide tuumiku moodustasid Petrogradi, Moskva, Ivanovo-Voznessenski ja Tveri töölised; kommunistide kohalejõudmine innustas sõjaväge. Tugevnesid Punaarmee parteirakukesed ja poliitosakonnad, paranes võitlejate poliitiline kasvatamine.

Tööliskiass vastas partei Keskkomitee üleskutsele massilise töökangelaslikkusega. Tootmistöös olid kommunistid töökangelastegude algatajateks ja organiseerijateks. Töölishulkades sündis uus ühiskondliku töö vorm — kommunistlikud laupäevakud. Partei toetas seda tööliste algatust. 10. mail toimus Moskva-Kaasani raudtee all-

rajooni kommunistide ja kaasatundjate üldkoosoleku otsuse põhjal esimene kommunistlik laupäevak. 1919. aasta teisel poolel hakati kommunistlikke laupäevakuid korraldama üle kogu maa.

V. I. Lenin nimetas kommunistlikke laupäevakuid suureks algatuseks. Ta hindas neid kui töötajate teadlikku, vabatahtlikku, ennastsalgavalt kangelaslikku tööd, kui kommunismi tegelikku algust. Tööliste kangelaslik töö tagalas võimaldas varustada Punaarmeed kõige vajalikuga, eestkätt relvade ja laskemoonaga.

Partei Keskkomitee ja valitsuse näpunäitel töötas Nõukogude väejuhatus välja Punaarmee vastupealetungi plaani. Otsustava löögi andis Idarinde vägede lõunagrupp M. V. Frunze juhatusel. Lõunagrupi Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks oli V. V. Kuibõšev. Selle grupi koosseisu kuulus V. I. Tšapajevi legendaarne diviis; diviisi komissariks oli D. A. Furmanov. 1919. aasta aprilli lõpul alustas lõunagrupp vastupealetungi ja andis vaenlasele hävitava löögi. Loodi tingimused Koltšaki täielikuks purustamiseks ning Uraali ja Siberi vabastamiseks.

Otsustaval momendil, kui vaenlase purustamise plaani elluviimine hakkas lõpule jõudma, tegi Trotski, kes oli tol ajal vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimees, Idarinde väejuhatusele korralduse saata suur osa vägesid Lõunarindele; selleks oleks tulnud pealetung katkestada, mis oleks andnud Koltšakile võimaluse oma armee taastamiseks. Oli vaja V. I. Lenini vahelesegamist. Ta nõudis, et Uraal tuleb ilmtingimata vabastada enne talve tulekut. Keskkomitee lükkas Trotski korralduse tagasi ja andis Idarinde Revolutsioonilisele Sõjanõukogule direktiivi jätkata pealetungi. Punaväed asusid kogu Idarindel pealetungile. 1919. aasta suveks ei kujutanud Koltšaki väed endast enam peamist ohtu, kuigi tema armee oli alles lõplikult hävitamata.

Siberis ja Kaug-Idas ei andnud valgekaartlaste vägedele ja interventidele asu partisanid. Partisanid lõid valgekaartlaste ja interventidega ägedaid lahinguid, lasksid õhku raudteid, juhtisid kraavi ronge, vabastasid vangilangenud punaarmeelasi. Partisaniliikumist juhtisid partei põrandaalused komiteed. Ka tööliste streigiliikumist Koltšaki tagalas juhtisid partei põrandaalused komiteed.

Kõik see aitas kaasa Punaarmee edule.

Et Punaarmee pealetung Idarindel nurja ajada, andis kontrrevolutsioon löögi Petrogradi all. Judenitši väed, keda toetasid valgesoomlased ja eesti valgekaartlaste väesalgad, jõudsid välja Petrogradi lähistele.

VK(b)P Keskkomitee võttis vastu otsuse Petrogradi kaitsmise abinõude kohta: nähti ette kommunistide, kommunistlike noorte ja ametiühinguliikmete mobiliseerimine Petrogradi rindele ning Petrogradis mobiliseeritud kommunistide Idarindele saatmise lõpetamine. Kuid Petrogradi kaitsekomitee, mille eesotsas oli Zinovjev, ei võtnud tarvitusele kõiki vajalikke abinõusid, andis korralduse evakueerida Petrogradi kaitseks töötavad tehased ja vabrikud ning arutas seoses vaenlase pealetungiga isegi laevastiku uputamise küsimust.

V. I. Lenini ettepanekul keelas Kaitsenõukogu kategooriliselt ära ettevõtete ja varanduse Petrogradist evakueerimise. Keskkomitee ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee volinikuna saadeti Petrogradi J. V. Stalin.

Oma pealetungi püüdis valgekaartlaste väejuhatus toetada Nõukogude vägedele seljatagant antud löögiga. Krasnaja Gorka, Seraja Lošadi ja Obrutševi fordis puhkes mäss, mille olid ette valmistanud Ententi agendid. Mässajad avasid tule Kroonlinnale. Reeturite vastu võeti viivitamatult tarvitusele energilised abinõud. Mässu mahasurumiseks moodustatud väesalk ründas forte Balti laevastiku toetusel. Mässajad löödi puruks. Judenitši pealetung Petrogradile aeti nurja.

Koltšaki üle saavutatud võidu puhul pöördus V. I. Lenin 1919. aasta augustis kirjaga tööliste ja talupoegade poole. Ta märkis ära selle võidu peamised õppetunnid, mis on vaja meeles pidada, et kindlustada meie maad koltšakluse kordumise eest: 1) on tarvis võimsat Punaarmeed; 2) Nõukogude riik ei saa armeed ega töölisi ülal pidada ilma leivata; selle leiva peab riigile laenuks andma talurahvas; 3) on tarvis pidada revolutsioonilist korda ning ausalt täita nõukogude võimu seadusi ja ettekirjutusi; 4) kuritegu oleks unustada, et Koltšakil aitasid ilmale tulla ja teda toetasid otseselt menševikud ja esseerid; 5) vaenlase võitmiseks on tarvis tööliste ja talupoegade kindlat liitu. «Halastamatu võitlus kapitali vastu ja töörahva liit, talupoegade liit töölisklassiga,» kirjutas V. I. Lenin, «see on koltšakluse viimane ja kõige tähtsam õppetund» (Teosed, 29. kd., lk. 520).

Väga suurt osa Nõukogude vabariigi vaenlaste purustamisel etendas nõukogude võimu rahvuspoliitika. Niipea kui meie maad hakkas ähvardama oht, tugevnes sõltumatute nõukogude vabariikide soov ühendada oma jõud võitluseks vaenlaste vastu; partei Keskkomitee kiitis selle algatuse heaks ja võttis V. I. Lenini ettepanekul vastu otsuse nõukogude vabariikide sõjalise ühtsuse kohta. 1. juunil 1919 toimus Moskvas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee pidulik istung, millest võtsid osa kõigi nõukogude vabariikide esindajad. Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee võttis vastu otsuse sõjalise liidu ja ühise väejuhatuse loomise kohta, rahvamajanduse nõukogude, transpordi ja töökomissariaatide ühendamise kohta.

Nõukogude rahvaste kõigi jõudude ühendamine suurendas meie maa võimsust, võimaldas tunduvalt paremini võidelda interventide ja valgekaartlaste vastu ning kindlustas edaspidi nende purustamise.

Kuigi Koltšak oli lüüa saanud, jätkasid imperialistid interventsiooni. Raskuspunkti võitluses Nõukogude Venemaa vastu kandsid intervendid ja valgekaartlased 1919. aasta teisest poolest alates üle lõunasse: peahoobi pidi nüüd andma Denikini armee.

Inglise sõjaminister Churchill hooples, et ta on organiseerinud «14 riigi sõjakäigu» Nõukogudemaa vastu.

Nõukogude Venemaa oli jälle äärmiselt ohtlikus olukorras. Kuigi

kangelaslik Punaarmee oli suurema osa Siberist (mis oli üks peamisi viljarajoone) meie maale tagasi andnud, oli Denikini käes kogu lõunaosa, peamised kütteainerajoonid — Donbass, Groznõi. Bakuus võimutsesid intervendid ja mussavatistid. 30. juunil 1919 langes Tsaritsõn. Pärast Tsaritsõni langemist andis Denikin oma armeele direktiivi rünnata Moskvat. Ta lootis Nõukogude tagalas tegutseva kontrrevolutsioonilise organisatsiooni «Rahvuslik Keskus» abile. Vandeseltslased kavatsesid mässu tõsta, niipea kui vaenlase armee jõuab Moskva lähedale.

Üheaegselt Denikini vägedega asusid pealetungile kõik kontrrevolutsiooni jõud. Nad püüdsid Punaarmee väeosi Lõunarindelt ära tõmmata. Koltšaki lõplikult purustamata väed alustasid pealetungi Tobolski piirkonnas; põhjas tungis Miller Vologda ja Petrozavodski peale; Judenitš murdis uuesti läbi Petrogradi lähistele. Poola kodanluse ja mõisnike väed vallutasid Minski.

Keskkomitee pöördus kogu partei, kogu meie maa poole V. I. Lenini käega kirjutatud kirjaga «Kõik võitlusse Denikini vastu!». Kirjas anti konkreetne programm, kuidas mobiliseerida kõik rahva jõud vaenlase purustamisele. Lõunarindele saadeti partei ja nõukogude aparaadi juhtivaid töötajaid ning värskeid Punaarmee jõude. See võimaldas Lõunarinde vägedel juba juuli lõpul hakata ette valmistama pealetungi Denikini vastu.

Vastupealetungi kavatseti alustada 1919. aasta augusti algul. Väejuhatuse plaani järgi oli ette nähtud anda löök Tsaritsõni poolt. Esiteks ei andnud see Denikinile võimalust üle Volga minna ja Koltšaki lõunaarmeega ühineda; teiseks oli Tsaritsõni rajooni kergem Idarindelt abivägesid tuua; kolmandaks ähvardas see löök Moskva peale tungivate Denikini vägede tiiba ja andis Nõukogude väeosadele võimaluse tungida vaenlase tagalasse.

Kuid pealetungil ei olnud edu. Pealetung algas tunduva hilinemisega sõjaväe juhtivate organite paindumatuse tõttu; sõjaväe juhtivate organite eesotsas oli tol ajal Trotski. Denikinil olid Lõunarinde staabis oma agendid ja nende kaudu sai ta teada, et pealetungi ette valmistati, ning võttis tarvitusele abinõud selle nurjaajamiseks. Sealjuures etendas suurt osa Mamontovi valgekaartliku ratsaväe tungimine Lõunarinde tagalasse. Selle läbimurde likvideerimiseks tuli mitugi väeosa rindelt ära võtta. Selleks ajaks jõudis Denikin formeerida löögigrupi ja saatis selle Kursk—Orjol—Tuula joonel Moskva peale. Ta vallutas Kurski ja Orjoli ning ähvardas Tuulat. Ilalgi varem ei olnud valgekaartlased meie maa keskusele nii lähedale jõudnud kui 1919. aasta septembris.

Denikini lähenemine Moskvale muutis Lõunarinde kõige tähtsamaks rindeks. Neil kriitilistel päevadel võttis partei Keskkomitee tarvitusele uued abinõud Lõunarinde tugevdamiseks. Septembris võttis Keskkomitee pleenum vastu V. I. Lenini ettepaneku saata sõjaväelisele tööle maksimaalne hulk parteitöötajaid. Partei tegi suurt poliitilist tööd, selgitades rindel valitsevat olukorda. Keskkomitee otsusega tehti muudatusi Lõunarinde väejuhatuses, rinde juhatajaks

kinnitati A. I. Jegorov, rinde revolutsioonilise sõjanõukogu liikmeks määrati J. V. Stalin. Lõunarinne jagati kaheks: Lõuna- ja Kagurindeks. Loodi Moskva kindlustatud rajooni kaitsekomitee. Lõunarindele saadeti täiendavaid reserve.

Partei Keskkomitee saatis rindele ligikaudu 30 000 kommunisti; kommunistlik noorsooühing kuulutas välja oma liikmete teise ülevenemaalise mobilisatsiooni — 10 000 kommunistlikku noort suundus Lõunarindele. Varisesid kokku deniikinlaste lootused sellele, et Nõukogude tagalas puhkeb mäss — «Rahvusliku Keskuse» vandenõu paljastati ja likvideeriti.

Oma ridade täiendamiseks ja rahvahulkadega tihedamate sidemete loomiseks kuulutas partei välja parteinädala. Ainuüksi meie maa keskpiirkonnast astus üle 200 000 töölise ja talupoja VK(b)P ridadesse. Määratu suure vaimustusega toimus parteinädal tegevarmees. Parimad sõjamehed astusid parteisse. Nii vastas Nõukogudemaa töörahvas deniikinlastele, kes ähvardasid nõukogud laiali ajada ja bolševikud üles puua. See oli partei määratu suur poliitiline võit, mis näitas selgesti, et rahvahulgad kommunistide poole hoiavad. «Meie partei pilet», kirjutas VK(b)P Keskkomitee oma aruandes, «tähendas niisugustes tingimustes teatud määral Denikini võllasse kandideerimist. Vastupidiselt kõigile meie vaenlaste ennustustele lõppes parteinädal igal pool täiesti ootamatu, äärmiselt hiilgava eduga . . .»

Eelmine plaan, mille järgi pealöök pidi antama Tsaritsõni juurest, ei vastanud enam momendi ülesannetele. 15. oktoobril toimus partei Keskkomitee Poliitbüroo istung, kus otsustati: «. . . Tuulat, Moskvat ja nende lähiseid mitte ära anda ning valmistada talve jooksul ette üldine pealetung . . . Kagurindel ajutiselt kaitsele asuda, et a) mitte lasta Denikinil ühineda Uraali kasakatega; b) vabastada osa elavjõudu Tuula ja Moskva kaitsmiseks.» Mis teistesse rinnetesse puutub, siis tegi Poliitbüroo ülemjuhatusele ülesandeks suhtuda neisse «eestkätt Moskva—Tuula piirkonna julgeoleku seisukohalt».

Pealöögi andis Punaarmee Harkovi—Donbassi—Doni-äärse Rostovi joonel. Nõukogude vägede löögigrupp sai ülesande purustada valgekaartlaste valikväeosad, mis koosnesid ohvitseridest-vabatahtlikest. 10. ja 30. oktoobri vahel Kromõ-Orjoli piirkonnas toimunud lahingutes purustas löögigrupp valgekaartlased. Punaarmee vabastas Orjoli. Samal ajal purustas Budjonnõi ratsavägi Voroneži lähistel Škuro-Mamontovi korpuste peajõud. 24. oktoobril vabastasid Nõukogude väed Voroneži. Budjonnõi ratsakorpus kasvas selleks ajaks 1. ratsaarmeeks, mille juhatajaks määrati S. M. Budjonnõi, sõjanõukogu liikmeks K. J. Vorošilov.

Orjoli all tegutsenud löögigrupi ja Voroneži all võidelnud punaratsaväe edusammud võimaldasid kogu rindel pealetungile asuda. Ukraina ja Põhja-Kaukaasia vabastati vaenlastest. Tagalast peksid deniikinlasi partisanid. Denikini üle saavutatud võidu puhul pöördus V. I. Lenin 1919. aasta detsembri lõpul kirjaga Ukraina tööliste ja talupoegade poole. Koltšaki vastu peetud võitluse õppetunde meenu-

tades rõhutas V. I. Lenin, et nõukogude võimu võidud oleksid jäänud saavutamata, kui poleks olnud kõigi meie maa rahvaste liitu. «Kes rikub suurvene ja ukraina tööliste ning talupoegade ühtsust ja kõige tihedamat liitu,» kirjutas Lenin, «see abistab Koltšakeid, Denikineid, kõigi maade kapitaliste-kiskjaid» (Teosed, 30. kd., lk-d 269—270).

Lõunarindel saavutatud edusammud innustasid Petrogradi all võitlejaid. Judenitši väed löödi puruks. Suur osa neist võeti vangi; ainult väiksel osal vaenlase jäänustest õnnestus Eestisse põgeneda.

1919. aasta detsembris toimus partei VIII konverents, mis etendas suurt osa partei tugevdamisel ning partei ja rahvahulkade sidemete tihendamisel. Konverents võttis vastu partei uue põhikirja, milles täpselt kindlaks määrati parteiorganisatsioonide struktuur vastavalt nõukogude võimu ajal kindlakskujunenud administratiiv-territoriaalsele jaotusele. Põhikirja võeti punkt, mille järgi partei organisatsiooniliseks aluseks on partei rakuke, mille koosseisu peab kuuluma vähemalt 3 inimest. Iga parteisse astuja jaoks seati sisse kandidaadistaaž, mis oli vajalik selleks, et parteisse astuja saaks tutvuda partei programmi ja taktikaga, et parteiorganisatsioon saaks kontrollida parteisse astuja isiklikke omadusi. Uus oli põhikirjas ka see osa, mis rääkis partei fraktsioonidest nõukogude asutustes ja parteitutes organisatsioonides.

Eriti suur tähtsus oli konverentsi otsustel «Nõukogude poliitikast Ukrainas» ja «Nõukogude võimust Ukrainas». V. I. Lenini kirjutatud ja konverentsil kinnitatud Keskkomitee resolutsioon rõhutas: «Teostades järjekindlalt rahvuste enesemääramise põhimõtet, peab Keskkomitee vajalikuks veel kord kinnitada, et VKP on Ukraina NSV iseseisvuse tunnustamise seisukohal» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 458).

Resolutsioon märkis, et imperialismi vastu võitlemiseks on vajalik kõigi nõukogude vabariikide tihe liit, ja rõhutas, et selle liidu vormid määravad kindlaks ukraina töölised ja töötavad talupojad ise; tol ajal oli VNFSV ja UNSV sidemete vormiks föderatsioon.

Agraarpoliitika alal soovitas resolutsioon eriti silmas pidada kehvikute ja keskmike huvisid: likvideerida Denikini poolt taastatud mõisnike maavaldus, anda maa maata ja vähese maaga talupoegadele; rajada sovhoose ainult hädavajalikus ulatuses, talurahva huvisid arvesse võttes; talupoegade kommuunidesse, artellidesse jne. ühendamisel ei tohi lubada mingisugust sundimist. Partei nõudis kehv- ja kesktalurahva laialdasemat riigi valitsemisele kaasatõmbamist, kõigi ukraina keele ja kultuuri vaba arenemist takistavate asjaolude kõrvaldamist.

VIII konverentsi resolutsioon, mis käsitles nõukogude võimu Ukrainas, oli suureks abiks Ukraina kommunistidele ja kindlustas rahvaste sõprust.

1919. aasta detsembris toimus VII nõukogude kongress. Kongress pöördus uuesti Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide, Itaalia ja Jaapani valitsuse poole ettepanekuga alustada viivi-

tamatult kõigiga koos ja igaühega eraldi rahuläbirääkimisi. Väikeriikidele tegi Nõukogude valitsus ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi nende sõltumatuse tunnustamise alusel. Eesti, seejärel ka Läti ja Soome olid nõus rahuläbirääkimisi pidama.

Denikini purustamine andis võimaluse likvideerida teised Nõukogudemaad piirava kontrrevolutsiooni rõnga lülid. Kõigepealt hävitati lõplikult Koltšak. Tema väed löödi puruks, «ülemvalitseja» ise aga langes vangi. Koltšaki üle mõisteti kohut ja ta lasti maha.

Vaenlaste lüüasaamine Lõunarindel võimaldas lõpule viia Turkestani rinnete likvideerimise.

Punaarmee võidud abistasid Taga-Kaukaasia töörahvast tema võitluses interventide vastu. 1920. aasta kevadel hakkasid Punaarmee Kaukaasia rinde väeosad Taga-Kaukaasia piiridele lähenema. Niipea kui Aserbaidžaani töölised olid kuulda saanud Punaarmee lähenemisest, tõusid nad üles aserbaidžaani kodanluse vastu. 1920. aasta veebruaris toimus Bakuus illegaalselt Aserbaidžaani K(b)P I kongress. Kongress otsustas kodanluse vastu relvastatud ülestõusu alustada. Ülestõusnud palusid Nõukogude Venemaalt relvastatud abi. Nõukogude valitsuse korraldusel tulid Aserbaidžaani töörahvale appi Punaarmee väed. 28. aprillil 1920 sai Bakuust nõukogude linn. Juhtivat osa interventide väljakihutamisel ja oma maa kontrrevolutsiooni jõudude purustamisel, Aserbaidžaanis nõukogude võimu kehtestamisel ja kindlustamisel etendasid G. K. Ordžonikidze, S. M. Kirov, A. I. Mikojan ja N. N. Narimanov, kes viisid ellu partei leninlikku joont. 1920. aasta novembris tõusid üles Armeenia töölised ja talupojad. Kolm kuud hiljem, 1921. aasta veebruaris, kukutas Gruusia töörahvas menševike võimu. Taga-Kaukaasiast sai nõukogude maa. «14 riigi sõjakäik» oli läbi kukkunud.

Nõukogude rahva meeleolu väljendades naeris luuletaja Majakovski sarkastiliselt välja interventide ja valgekaartlaste läbikukkunud avantüüri:

Tehti suurt blokaadi,
püüti Leningradi.
Laulsid vaid dessandist
tädik'sed Entente'ist...
Sigis von der Goltze,
muidki närukaltse,
Mamontovid tulid,
teised väiksed sulid.
Kõiki takka kiitis
Rahvastegi Liit siis.
Neile anti tanke,
šillingeid ja franke.
Aga loorberina
said kõik — pika nina...

5. Partei IX kongress. Poola mõisnike ja kodanluse vägede ning Wrangeli purustamine. Interventsiooni ja kodusõja lõpp

Kui intervendid ja valgekaartlased olid purustatud, võis Nõukogude riik ajutiselt hinge tõmmata. Entente oli sunnitud blokaadi lõpetama. 1920. aasta jaanuaris otsustas Entente'i kõrgem nõukogu, et kaubavahetus Nõukogude Venemaaga on vaja lubatavaks tunnistada. Bolševike partei suutis Venemaa isoleerimist takistada. Baltimaadega rahu sõlmimine ja blokaadi lõpetamine kergendasid Nõukogudemaa majanduslikku olukorda.

Nõukogude võim asus viivitamatult Entente'i sõjakäikudega laastatud majanduse taastamisele.

Vabariigi üldine majanduslik olukord oli tol ajal väga raske. Põllumajandus andis ainult poole sõjaeelsest toodangust. Raudteedel, vabrikutes ja tehastes ei jätkunud kütust. Paljud ettevõtted olid purustatud. Transpordi alal valitsev laos raskendas toiduainete juurdevedu tööstuskeskustesse ja rindele, mis omakorda halvendas vabariigi toitlusolukorda.

Lühiajaline hingetõmbeaeg võimaldas parteil suuremat jõudude hulka majanduslikule ülesehitustööle suunata ja kodusõja võidukale lõpule viimist ette valmistada. Imperialistide uue sõjalise kallaletungi oht jäi püsima. Sellepärast ei saanud Punaarmeed demobiliseerida. Partei otsustas väekoondisi majanduslikule ülesehitustööle rakendada. Ukrainas, Uraalis, Põhja-Kaukaasias, Petrogradi all ja Kesk-Volgamaal loodi tööarmeed. Kodusõja ajal andis meie maa Punaarmeele tuhandeid kvalifitseeritud töölisi ja bolševikke-organisaatoreid. Nüüd suunas Punaarmee osa oma jõududest transpordi, kütteainetetööstuse ja teiste majandusrinde tähtsamate lõikude taastamisele. Keskkomitee suunas 5000 kommunisti transporditööle. Sõjaväes töötavad bolševikud hakkasid organiseerima võitlust Donbassi elluäratamise, Groznõi, Bakuu ja Uraali-Emba nafta kohaleveo korraldamise alal. Sõjaväeorganid võtsid endi peale kaevurite ja naftatööliste varustamise, seadsid korra jalule kaevandustes ja naftaväljadel.

V. I. Lenin nägi nõukogude korras lõpmatut jõudude allikat nii sõjalisteks võitudeks kui ka sotsialistliku ülesehitustöö raskuste võitmiseks. 1920. aasta algul kavandas V. I. Lenin 10—20 aasta peale julge ja teaduslikult põhjendatud plaani Venemaa elektrifitseerimiseks.

> «See tuleb anda otsekohe,» kirjutas V. I. Lenin, «et kujukalt, populaarselt kaasa tõmmata masse selge ja ereda (põhiliselt täiesti t e a d u s l i k u) perspektiiviga: et hakkame aga tööle ja 10—20 aastaga me e l e k t r i f i t s e e r i m e kogu Venemaa, nii tööstuse kui ka põllumajanduse alal» (Teosed, 35. kd., lk. 380).

1920. aasta märtsis kinnitas Rahvakomissaride Nõukogu Venemaa Elektrifitseerimise Riikliku Komisjoni (GOELRO) asutamise. Komisjoni esimeheks määrati G. M. Kržižanovski. Komisjon töötas

välja plaani, mis nägi ette ehitada 30 suurt elektrijaama üldvõimsusega poolteist miljonit kilovatti.

Uue hingetõmbeaja sotsialistliku ülesehitustöö perspektiivid määras kindlaks partei IX kongress, mis toimus 29. märtsist 5. aprillini 1920. Kongressil oli esindatud üle 600 000 partei liikme. VIII kongressist möödunud aasta jooksul olid partei read kahekordseks kasvanud, vaatamata suurtele kaotustele, mida partei oli kandnud võitluses interventide ja valgekaartlaste vastu. Partei liikmete arvu suurenemine nii rasketes pingelise kodusõja tingimustes andis kujukalt tunnistust partei poliitika õigsusest, partei ja tööliisklassi, partei ja töörahva hulkade sidemete tugevusest.

Kongressil olid põhiküsimusteks: majandusliku ülesehitustöö järjekordsed ülesanded ja ametiühingute küsimus. Neid küsimusi valgustati Keskkomitee aruandes, millega esines V. I. Lenin. Kongressi resolutsioonis «Majandusliku ülesehitustöö järjekordsetest ülesannetest» rõhutati, et meie maa majandusliku taassünni peamiseks tingimuseks on ühtse majandusplaani järjekindel elluviimine; selle plaani aluseks peab olema Nõukogudemaa elektrifitseerimine. Resolutsioon näitas ära, millises järjekorras tuleb ühtse plaani põhiülesandeid lahendada: a) esmajoones transpordi olukorra parandamine, vilja, kütuse ja tooraine kohalevedu ning vajalike tagavarade loomine; b) masinaehitus transpordi vajaduste ning kütuse, toorainete ja vilja tootmise vajaduste rahuldamiseks; c) intensiivne masinaehituse arendamine massitarbeproduktide tootmise vajadusteks; d) massitarbeproduktide intensiivne tootmine. Kongress soovitas tootmistööle rakendada kogu tööstusproletariaadi, organiseerida massilisi mobilisatsioone töökohustuse alusel, viia läbi majanduse sõjaväestamine ja kasutada majanduse rindel laialdaselt sõjaväeosi. Eriti suurt tähelepanu pöörati võistluse organiseerimisele. Tööstuse juhtimise alal rõhutas kongress, et on vaja säilitada ja arendada tsentralisatsiooni, tugevdada ainujuhtimist. Ühtlasi soovitati arvesse võtta kohalikke iseärasusi, soovitati luua suuremate keskusest kaugel asuvate ja omapäraste majanduslike tingimustega piirkondade jaoks piirkondlikud rahvamajanduse bürood ning rahvahulki laiemalt kaasa tõmmata tööstuse juhtimisele.

Kongressi otsus majandusliku ülesehitustöö kohta oli rajatud sõjakommunismi poliitikale, sest interventsioon ja kodusõda ei olnud veel lõppenud.

Majandusliku ülesehitustöö küsimustes astus partei joone vastu välja «demokraatliku tsentralismi» rühm (T. Sapronov, V. Ossinski, V. Smirnov). «Detsistid» astusid välja vanade spetsialistide kasutamise ja ettevõtete ainujuhtimise vastu; nad nõudsid piiramatut kollegiaalsuse rakendamist. «Detsistide» rühm tungis kallale partei organisatsioonilisele põhiprintsiibile — demokraatlikule tsentralismile. Seda parteivastast väljaastumist toetasid kongressil Rõkov ja Tomski, kes samuti eitasid ainujuhtimist ja tunnistasid kollegiaalsuse ainsaks tööstuse juhtimise printsiibiks kõigis lülides — Kõrgemast Rahvamajanduse Nõukogust alates ja tehasejuhatusega

lõpetades. Kongress lükkas need parteivastased ettepanekud tagasi.

Ametiühingute kohta vastuvõetud resolutsioonis rõhutas kongress, et töötajad peavad aktiivselt osa võtma majanduslikust ülesehitustööst, partei organisatsioonid aga, ametiühingute kaasabil, on kohustatud alanud tööentusiasmi töörahva kõige laiematesse hulkadesse edasi kandma.

Partei IX kongressi otsuste alusel hakkasid töölised kogu meie maal rahvamajandust taastama. Ettevõtetes tõusis töödistsipliin. Transport hakkas paremini töötama. Moskva—Kaasani raudtee, kus sündis laupäevakute idee, kanti punasele autahvlile. Rahulikule sotsialistlikule ülesehitustööle ülemineku perspektiiv kutsus nõukogude inimestes esile suure töövaimustuse ja loovate jõudude aktiivsuse. Eriti tugevasti avaldus see loov aktiivsus 1920. aasta esimese mai puhul, mille partei IX kongress ülevenemaaliseks laupäevakuks kuulutas. Moskvas tuli laupäevakule ligi pool miljonit inimest, Petrogradis — peaaegu 200 000. Esiridades sammusid kommunistid, kes oma töökangelaslikkusega rahvahulki kaasa kiskusid. Laupäevakust võtsid osa partei ja valitsuse juhtivad tegelased. Kremli laupäevakul töötas V. I. Lenin. Michelsoni tehases võttis laupäevakust osa M. I. Kalinin. Partei üleskutsel näitasid kümned miljonid töötajad ülevenemaalisel laupäevakul, et nad on valmis pühenduma rahuaegsele tööle niisama ennastsalgavalt kui sotsialistliku isamaa kaitsmisele sõjarindel.

Kuid ka seekord katkestasid imperialistid hingetõmbeaja ja ei lasknud rahulikult sotsialistlikku ülesehitustööd teha. Kuigi Nõukogudemaa vastu ettevõetud sõjakäigud olid nurja läinud, valmistas Entente ette uut sõjakäiku ning tõi nüüd peamise nõukogudevastase jõuna välja Poola kodanluse ja mõisnike väed.

Sest ajast, kui algas sõda interventide ja valgekaartlaste vastu, oli Nõukogude valitsus Poolale korduvalt rahu pakkunud. 1920. aasta algul tegi ta uuesti rahuettepaneku. Kuid poola imperialistid unistasid Nõukogudemaa territooriumi vallutamisest. Poola kodanlus oli majanduslikult ja poliitiliselt täiesti sõltuv imperialistlikest maadest. Poola mõisnike ja kodanluse olukord oli ebakindel. Töörahva hulgad, eestkätt proletaarlased, astusid aina sagedamini valitsevate klasside vastu välja. Nii Inglise, Prantsuse ja Ameerika kui ka Poola valitsevad ringkonnad kartsid revolutsioonilise liikumise kasvu ja nägid sõjas Nõukogudemaa vastu abinõu, mis aitab rahvast revolutsioonist kõrvale juhtida. Poola kommunistlik partei astus energiliselt välja poola imperialistide agressiivse sõja vastu. Ta selgitas töörahvale, et sõda Nõukogude vabariigi vastu on ühtlasi ka sõda Poola töörahva vastu.

Pealegi pidasid Entente'i juhtivad tegelased ja Poola valitsejad Nõukogude valitsuse rahuettepanekuid nõrkuse tundemärgiks ja lootsid sõja abil nõukogude võimu likvideerida. 1920. aasta 25. aprillil tungis Poola armee Nõukogudemaale kallale ja vallutas Kiievi.

Poolat abistama saatsid imperialistid Krimmis asuva Wrangeli valgekaartlaste armee.

Nõukogude vabariik oli jälle sunnitud rakendama oma jõud võitlusele interventide ja valgekaartlaste vastu. 23. mail 1920 avaldati VK(b)P Keskkomitee teesid «Poola rinne ja meie ülesanded». Partei ja Nõukogude valitsus kutsusid töölisi ja talupoegi mobiliseerima kõiki jõude vaenlase purustamisele, rõhutasid aga ühtlasi, et Nõukogudemaa austab Poola sõltumatust ja suveräänsust, et Poola töörahvas on ise oma saatuse peremees. «... meile kallale tunginud Poola valgekaardi purustamine», öeldakse teesides, «ei muuda karvavõrdki meie suhtumist Poola iseseisvusesse.»

Punaarmeed kõvendati kommunistide näol. Ligikaudu pooled kõigist partei liikmetest — üle 300 000 — võitlesid armee ridades. Peale selle oli armees umbes 70 000 kommunistlikku noort.

Mai keskel algas Läänerindel pealetung. Kuid see oli puudulikult ette valmistatud ja ei andnud tulemusi. See pealetung, tõsi küll, sidus vaenlase jõude ja kergendas seetõttu Edelarinde olukorda. Lõunast toodi üle 1. ratsaarmee, kes Ukrainas juuni alguses valgepoolakate rinde läbi murdis. Ratsaarmee järel asusid pealetungile kõik Edelarinde armeed. Vaenlase armeed said lüüa. 1920. aasta juuli algul asusid pealetungile ka Läänerinde väed. Juuli lõpuks jõudsid nad Poola territooriumile, Edelarinde väed aga Lääne-Ukrainasse. Rinne lähenes Poola pealinnale Varssavile.

Punaarmee võidud tiivustasid Lääne töölisklassi. Inglismaal, Prantsusmaal, Ameerika Ühendriikides, Itaalias, Tšehhoslovakkias arenes liikumine «Käed eemale Nõukogude Venemaast!». Töölised keeldusid laadimast Poolale saadetavaid relvi ja korraldasid streike.

Pärast Kominterni I kongressi saavutas kommunistlik liikumine kogu maailmas suurt edu. 1919. aasta mais kujundati Bulgaaria sotsiaaldemokraatlik töölispartei («tesnjakid») ümber kommunistlikuks parteiks. 1920. aastaks asutati kommunistlikud parteid Ameerika Ühendriikides, Inglismaal, Jugoslaavias, Hispaanias, Türgimaal ja mujal.

Kommunistlikud parteid tekkisid tavaliselt sotsialistlikest parteidest lahkulöönud pahempoolsete rühmade baasil. Noortel parteidel ei olnud veel rahvahulkades töötamise kogemusi; nende tegevust takistasid teatud määral sotsiaaldemokraatlike parteide traditsioonid, vanad võitlusvormid. Samal ajal tekkisid noortes kommunistlikes parteides «pahempoolsed» rühmad, kes eitasid kõiki vanu töölisklassi võitluse meetodeid, kes astusid välja parlamendi ärakasutamise vastu ja pooldasid reaktsionääride mõju alla langenud ametiühingute boikoteerimist. Säärane poliitika viis välja rahvahulkadest irdumisele, sektantlusele, partei osatähtsuse alahindamisele. Neid vigu varjati «pahempoolsete» sõnakõlksudega, «pahempoolsed» püüdsid oma taktikat revolutsioonilisena taktikaks kuulutada. Need olid kasvuvead, mida tegid noored parteid, kes ei olnud

veel revolutsioonilise võitluse koolist läbi käinud. V. I. Lenin iseloomustas neid vigu kui «pahempoolsuse lastehaigust» kommunismis.

1920. aasta juulis toimus Kommunistliku Internatsionaali II kongress. Kongressi peaülesandeks oli kommunistlikke parteisid ideeliselt ja organisatsiooniliselt kõvendada ning suunata nad rahvahulkade enamuse enda poole võitmisele. Kongressi eel kirjutas V. I. Lenin raamatu ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Selle raamatu peamiseks eesmärgiks oli tutvustada kõigile kommunistlikele parteidele vene kommunistide rikkalikke kogemusi, nende strateegiat ja taktikat, et vennasparteisid nende kogemustega relvastada. V. I. Lenin kui bolševike partei looja ja kasvataja tegi tehtud tööst kokkuvõtte. Ta näitas, et bolševike partei peamiseks vaenlaseks töölisliikumises oli oportunism, menševism, mis jääb peamiseks vaenlaseks ka rahvusvahelises ulatuses; võitluses selle vaenlase vastu on bolševike partei kasvanud, tugevaks saanud ja karastunud; partei on karastunud ka võitluses väikekodanliku revolutsioonilisuse, «pahempoolsete» oportunistide, samuti ka esseeride ja anarhistide vastu.

V. I. Lenin näitas selles raamatus, mispärast partei, saanud valitsevaks parteiks, on jagu saanud kõigist katsumustest. Partei tuli hiiglasuurte ülesannetega toime seetõttu, et tema ridades valitses äärmiselt range, sõna tõsises mõttes raudne distsipliin, seetõttu, et ta oli rajatud revolutsioonilise teooria graniitsele alusele, seetõttu, et tal olid tihedad sidemed töörahvaga, et teda toetasid täielikult ja piiritult rahvahulgad, kes olid oma kogemuste najal veendunud, et bolševismi ideed on õiged ideed. Analüüsides partei strateegiat ja taktikat, mis tagasid töölishulkade ja rahva enamuse partei poole võitmise, rõhutas V. I. Lenin eriti, et on vaja kõige tihedamaid sidemeid rahvahulkadega ja et rahvahulkades tuleb töötada igas olukorras — nii revolutsiooni ajal kui ka taganemise ajal, töötada tuleb igasugustes ühiskondlikes organisatsioonides: parlamendis, ametiühingutes, kooperatiivides jne., — igal pool, kus on rahvahulki. V. I. Lenin näitas, kui suurt kahju toovad töölisliikumisele «pahempoolsete» absurdsed «teooriad» ja nende loobumine tööst reaktsioonilistes ametiühingutes, parlamentides, kooperatiivides. Kui kommunistlikud parteid ei võta osa nende organisatsioonide tööst, siis irduvad kommunistlikud parteid rahvahulkadest ja osutavad sellega kodanlusele kõige suurema teene.

> «Tuleb osata igasuguseid ohvreid kanda,» kirjutas V. I. Lenin, «tuleb osata suurimaid takistusi võita, et süstemaatiliselt, visalt, püsivalt, kannatlikult propageerida ja agiteerida just neis asutustes, seltsides, ühingutes, olgugi kõige reaktsioonilisemates, kus aga leidub proletaarset või poolproletaarset massi» (Teosed, 31. kd., lk-d 34—35).

V. I. Lenin õpetas kommuniste kasutama kõiki võitlusvorme. V. I. Lenini teos võttis kokku nii proletariaadi diktatuuri eest võitlemise perioodil kui ka proletariaadi diktatuuri ja sotsialistliku üles-

ehitustöö tingimustes Kommunistliku Partei strateegia ja taktika rakendamisel saadud kogemused. V. I. Lenin näitas, et vene marksistide rikkalikel kogemustel on peale rahvusliku tähtsuse ka rahvusvaheline tähtsus.

«... vene eeskuju», kirjutas V. I. Lenin, «näitab k õ i g i l e maadele midagi, ning väga olulist, nende paratamatust ja lähedasest tulevikust» (Teosed, 31. kd., lk. 5).

V. I. Lenini geniaalsel raamatul on määratu suur rahvusvaheline tähtsus. Selle teose järeldused said Kominterni II kongressi otsuste aluseks. Delegatsioone oli kongressile saadetud 41 maalt. Ära kuulanud V. I. Lenini ettekanded ja sõnavõtud Kominterni ülesannete, kommunistliku partei ülesannete ja Kominterni vastuvõtu tingimuste kohta, võttis kongress vastu resolutsiooni selle kohta, missugust osa peab kommunistlik partei etendama proletaarses revolutsioonis, kinnitas Kominterni põhikirja ja võttis vastu 21 Kominterni vastuvõtmise tingimust, mille aluseks olid leninlikud uut tüüpi partei ülesehitamise põhimõtted.

Kommunistliku Internatsionaali II kongress pöördus kõigi maade tööliste poole üleskutsega kaitsta revolutsioonilist Venemaad. Saksamaal ja kogu Kesk-Euroopas kiirenes revolutsioonilise liikumise kasv. Poolas hakkas proletariaat iga päevaga järjest aktiivsemalt välja astuma. Bielostokis moodustati Poola ajutine revolutsiooniline komitee, kes kutsus töörahvast mõisnike ja kapitalistide vastu võitlema.

Poola imperialistide lüüasaamine muutis oluliselt rahvusvahelist olukorda. Mitte ainult Poolas valitsev kapitalistlik režiim, vaid ka kogu Versailles' süsteem, mille Entente oli loonud Euroopas pärast maailmasõja lõppu, ähvardas kokku variseda. Entente võttis tarvitusele kõik abinõud, et päästa Poolas kodanluse diktatuur. Inglismaa ja Prantsusmaa ähvardasid Nõukogude Venemaa vastu sõjategevust alustada. Prantsusmaa saatis Poolasse määratu suurel hulgal sõjavarustust, saatis sinna suure rühma ohvitsere ja instruktoreid. Inglismaa, kes tahtis Krimmi Venemaalt ära kiskuda ja poola panide vastupealetungile soodsamaid tingimusi luua, nõudis Nõukogude valitsuselt Nõukogude vägede pealetungi seismapanekut ja Wrangeliga vaherahu sõlmimist ning pakkus ennast Nõukogude Venemaale vahemeheks Poolaga rahu sõlmimisel.

Entente'i abil mobiliseeris Valge-Poola armee väejuhatus oma reservid ja asus 1920. aasta augusti keskpaiku vastupealetungile. Nõukogude väed olid sunnitud taganema. Pealetung Varssavile ebaõnnestus.

Ebaõnnestumine Poola rindel augustis oli suurel määral tingitud Nõukogude väejuhatuse vigadest: Nõukogude väed tungisid kiires tempos edasi, nad ei jõudnud ennast vallutatud positsioonidel kindlustada, abiväed jäid maha, laskemoona ei veetud järele. Valgepoolakate kiirest taganemisest tehti järeldus, et nende armee on purustatud, tegelikult aga püüdsid valgepoolakad elavjõudu ja tehnikat lõökide alt välja viia. «Meie pealetungis,» ütles V. I. Lenin, «ülearu

kiires edasiliikumises peaaegu Varssavini, tehti kahtlemata viga ... ja see viga on tingitud sellest, et me hindasime üle oma jõudude ülekaalu» (Teosed, 32. kd., lk. 151).

Kuid peale sõjaliste eksisammude olid need ebaõnnestumised tingitud ka muudest asjaoludest. Osa poola töölisi ja muud töörahvast langes pettuse ohvriks: Poola võimumehed kasutasid ära töörahva vihavaenu Tsaari-Venemaa vastu, kes oli Poolat orjaikkes hoidnud, ja tembeldasid Punaarmee vabadusvõitluse väliskallaletungiks. Töörahvas ei suutnud pettusest aru saada. Punaarmee ebaõnnestumised olid tingitud ka sellest, et Nõukogudemaal tuli sõdida kahel rindel — läänes ja lõunas. Oma osa etendas ka rahvamajanduses ja transpordi alal esinev laos.

Septembris toodi kohale reservid ning Nõukogude väed valmistusid kodanluse ja mõisnike Poolale uut lööki andma. Poola valitsus kartis seda lööki ja oktoobrikuus oli ta nõus vaherahu sõlmima, mis muutus hiljem rahuks. Varssavi all osakssaanud ebaõnnestumisele vaatamata saavutas Nõukogudemaa suure võidu. Sõda lõppes, nagu ütles V. I. Lenin, «meie jaoks soodsama rahuga kui see, mida pakkusime Poolale aprillis» (Teosed, 31. kd., lk. 451).

Rahvusvaheliste imperialistide toetusel läks Poola reaktsioonilistel ringkondadel siiski korda Nõukogude Ukraina ja Nõukogude Valgevenemaa läänepiirkondi enda kätte kiskuda.

Lõpetanud sõja Poolaga, sai Nõukogude valitsus võimaluse koondada oma jõud võitluseks Entente'i viimase käsilase Wrangeli vastu. Keskkomitee pöördus partei kõigi organisatsioonide poole kirjaga, kohustades neid kommuniste rindele mobiliseerima ning ametiühinguid ja töölisi valgekaartlaste vastu peetavale võitlusele kaasa tõmbama. Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse direktiividest juhindudes töötas Lõunarinde Revolutsiooniline Sõjanõukogu eesotsas M. V. Frunzega välja Wrangeli purustamise plaani. Saavutati Nõukogude vägede arvuline ülekaal Wrangeli vägede suhtes. Partei üleskutsel saatsid parteiorganisatsioonid ja kommunistlik noorsooühing Lõunarindele üle 10 000 kommunisti ja kommunistliku noore.

Ägedate lahingute tulemusena paisati Wrangel Krimmi tagasi. 1920. aasta novembrikuus, pärast kangelaslikku tormijooksu Perekopi maakitsusele, tungis Punaarmee Krimmi ja vabastas selle vaenlasest.

Interventsioon ja kodusõda Venemaal olid lõppenud. Tõsi küll, Kaug-Idas purustati viimased interventide ja valgekaartlaste grupid lõplikult alles 1922. aastal, kuid vaenlaste peajõud, kelle vastu võitlemiseks Nõukogudemaal oli vaja olnud määratu suuri jõupingutusi teha, olid puruks löödud ja Nõukogudemaalt häbiga minema kihutatud.

Rahvas kaitses edukalt oma nõukogude võimu ja kodumaa sõltumatust. Üksinda kogu maailma imperialistide vastu sõdides saavutas võidu noor Nõukogude riik.

6. Nõukogude võimu võidu põhjused. Kodusõja õppetunnid

Punaarmee saavutas võidu interventide ja valgekaartlaste üle peamiselt järgmistel põhjustel:

1. Venemaa töölised ja talupojad olid vabanenud mõisnike ja kapitalistide võimu alt ning jätkasid kodusõjas võitlust selle eest, et kindlustada oma võimu ja luua sotsialistlik ühiskond, kus ei tunta ekspluateerimist. Nõukogude Venemaa töörahva kodusõda oli õiglane sõda. Nõukogude võimu poliitika, mille nimel Punaarmee sõdis, oli õige poliitika, see kajastas rahva huvisid, ja rahvas toetas seda kui oma poliitikat. Punaarmee oli rahva enda loodud, ta võitles rahva huvide eest, kuna valgekaartlased ja intervendid sõdisid rahva vastu. See teadmine andis rahvahulkadele uut jõudu ja võimaldas neil ennekuulmatult rasket kodusõda võiduka lõpuni viia, kuigi näis, et neli aastat kestnud imperialistlikust maailmasõjast väsinud ja kurnatud rahvahulgad ei suuda enam vastu panna.

2. Interventide ja valgekaartlaste üle saavutatud võidu peamiseks põhjuseks on Nõukogudemaa ühiskondlik ja riiklik kord, mis on rajatud tööliste ja talupoegade kindlale liidule ja rahvaste sõprusele. Mõisnike, kapitalistide ja maailma kodanluse vastu võideldes tekkis ja sai tugevaks töölisklassi ja talurahva sõjalis-poliitiline liit. Selle liidu majanduslikuks aluseks oli asjaolu, et töölisriik andis talupojale maad ning kaitses teda mõisniku ja kulaku vastu, tööline aga sai talupoegadelt toiduainete andmise kohustuse alusel toiduaineid.

Rahvahulkade eneste kogemused, kes olid tunda saanud kõiki interventsiooni ja valgekaardi võimutsemise koledusi, kindlustasid tööliste ja talupoegade liitu.

Sõda on iga maa kõigi jõudude proov. Imperialistlike sõdade tõttu teravnevad klassivastuolud, mis viivad, nagu on näidanud Venemaa ja paljude teiste maade kogemused, revolutsioonile. Töörahva hulkade vabadussõda interventide ja valgekaartlaste vastu tõstis rahva hulgas patriotismi, tõi endaga kaasa meie maa siseolukorra tugevnemise. Välisvallutajad ja valgekaartlased püüdsid revolutsiooni kollet kustutada ja Nõukogude vabariiki purustada, kuid nende raskete löökide all karastusid töölised ja talupojad, muutus tugevamaks nende liit ja nad koondusid veel tihedamalt partei ümber. Selles avaldus nõukogude võimule iseloomulik, talle orgaaniliselt omane joon: nõukogude võim liidab rahvast ühte, mitte aga ei lahuta teda.

3. Üheks peamiseks Nõukogudemaa võidu põhjuseks on nõukogude võimu õige rahvuspoliitika. See poliitika ühendas kogu Venemaa varem rõhutud rahvustest töörahva võitlusse interventide ja kontrrevolutsiooni vastu. Kontrrevolutsioon seadis otsekohe pärast oma võitu igal pool uuesti jalule vana rahvusliku rõhumise režiimi. Varem rõhutud rahvuste töörahva hulgad veendusid oma kogemuste najal, et nõukogude võim on ainus ja kindel rahvaste tõelise vabaduse ja rahvusliku sõltumatuse tagatis. Kodusõjas tugevnes Puna-

armee ridades õlg õla kõrval võidelnud mitmesugustest rahvustest töötajate liit.

4. Suurt abi osutasid Punaarmeele vaenlase tagalas tegutsevad partisanid. Partisanisalku organiseeris ja juhtis Kommunistlik Partei. Partisanisalgad panid vaenlase talumatusse olukorda: nad halvasid sidet ja transporti, hävitasid elavjõudu ja lahingutehnikat, lõhkusid okupantide võimuaparaati. Partisanid sidusid suuri vaenlase jõude ning abistasid sellega Punaarmeed.

5. Punaarmee võidule aitas kaasa Nõukogude välispoliitika. Nõukogude valitsus, kes töötas vahetult Keskkomitee juhtimisel, viis järjekindlalt ellu kõigi suurte ja väikeste rahvaste võrdõiguslikkuse poliitikat, kasutas osavasti ära imperialistlike maade sügavaid sisemisi vastuolusid ja vaenlaste eksisamme ning kõvendas sellega proletaarse riigi positsioone.

6. Punaarmee võitu kergendas rahvusvahelise proletariaadi revolutsiooniline võitlus interventsiooni vastu. Kapitalistlike maade töörahvas takistas relvade saatmist, asutas komiteesid «Käed eemale Venemaast!», raskendas sellega interventide tegevust ja abistas Nõukogude riigi töörahvast. Rahvusvahelisest solidaarsusest kõneldes märkis V. I. Lenin:

> «... just see toetus, just töörahva hulkade — nii tööliste kui ka talupoegade, maaharijate hulkade — poolehoid meile kogu maailmas, isegi meile kõige vaenulikumates riikides, just see toetus ning see poolehoid oli viimaseks, kõige otsustavamaks allikaks, otsustavaks põhjuseks sellele, et kõik meie vastu suunatud sõjakäigud lõppesid krahhiga ...» (Teosed, 33. kd., lk. 119).

7. Otsustavaks Nõukogude rahva võidu, Punaarmee võidu tingimuseks oli asjaolu, et teda juhtis Kommunistlik Partei, kes suutis proletariaadi ja töötava talurahva määratu suured massid vaenlaste vastu võitlema ühutada, mobiliseerida ja organiseerida.

Punaarmee hiilgavad võidud näitasid, kui suureks jõuks muutub rahvas, kui teda juhib lahingutes karastatud bolševike partei. Kogu võitlust juhtis partei Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga. Kõik sõjapidamisega seotud küsimused — jõudude paigutamise, varustamise, strateegiliste plaanide väljatöötamise küsimused — lahendas Keskkomitee. Võitluses kontrrevolutsiooni kõikvõimalike sepitsuste vastu hoidis partei kindlat joont, kaitses proletariaadi ja talurahva liitu. Partei võitles halastamatult vaenlaste ja igasuguste kontrrevolutsiooni avalduste vastu, kõikuvate väikekodanlike vahekihtide ja parteide suhtes kasutas ta aga samal ajal painduvat taktikat, eraldades ja rahva poole võites igaüht, kes oli valmis nõukogude võimu tunnustama ja kaitsma.

Keskkomitee üleskutsel läksid kommunistid sõjaväkke. Partei kaotas vähemalt 50 000 liiget, kes andsid oma elu revolutsiooni huvides. Ometi kasvas partei liikmete arv sõja ajal kahekordseks. Sajad tuhanded eesrindlikud töölised ja talupojad astusid parteisse ja tegid läbi mehise võitluse kooli. Kodusõjas karastus partei vana juhtivate

tegelaste kaader, V. I. Lenini võitluskaaslased ja õpilased, suure revolutsiooni võidu organiseerijad, ning kasvas üles uus juhtivate tegelaste kaader, kelle õlgadele langes sõja tagajärgede likvideerimine ja sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine. Nende hulka kuulusid A. A. Andrejev, A. S. Bubnov, F. E. Dzeržinski, M. V. Frunze, S. I. Gussev, N. S. Hruštšov, J. M. Jaroslavski, M. I. Kalinin, S. M. Kirov, S. V. Kossior, V. V. Kuibõšev, L. Z. Mehlis, A. I. Mikojan, G. K. Ordžonikidze, G. I. Petrovski, P. P. Postõšev, J. V. Stalin, J. M. Sverdlov, N. M. Švernik, J. A. Štšadenko, R. S. Zemljatška, A. A. Ždanov, K. J. Vorošilov.

Igal pool: tagalas, rindel ja põranda all — koos rahvahulkadega ja rahvahulkade eesotsas saavutas hiiglaslikku võitlust juhtiv bolševike partei, et kodusõda lõppes Punaarmee võiduga. Hinnates Kommunistliku Partei osatähtsust kodusõjas, ütles V. I. Lenin:

> «... ainult tänu sellele, et partei oli valvel, et parteis valitses kõige rangem distsipliin, ja sellepärast, et partei autoriteet ühendas kõik ametkonnad ja asutused ja et loosungi järele, mille oli andnud Keskkomitee, läksid nagu üks mees kümned, sajad, tuhanded ja lõpuks miljonid, ning ainult sellepärast, et toodi enneolematuid ohvreid, — ainult sellepärast ime, mis juhtus, võis juhtuda» (Teosed, 30. kd., lk. 412).

Interventide ja valgekaartlaste purustamisel oli väga suur tähtsus, ja seda mitte ainult Nõukogudemaa rahvastele, kes säilitasid oma sõltumatuse ja revolutsiooni saavutused ning said võimaluse jätkata sotsialistlikku ülesehitustööd, mille imperialistide relvastatud kallaletung oli katkestanud. Venemaal toimunud kodusõja õppetundidel on ka suur rahvusvaheline tähtsus.

1. Interventsiooni nurjumine ja Venemaal toimunud kodusõja tulemused tõestasid kogu maailma töörahvale, et mitte mingisugused sisemise kontrrevolutsiooni jõud ei suuda murda rahva võimu, kui see võim toetub proletariaadi ja talurahva liidule ja kui seda liitu juhib töölisklass. Muidugi ei anna ükski kukutatud klass alla võitluseta, kõiki vastupanu võimalusi ära proovimata. Venemaal lasksid mõisnikud ja kodanlus käiku kõik vahendid, et rahvast uuesti oma võimu alla saada; nad kasutasid selleks metsikut terrorit, diversioone, nurga tagant tapmisi ja veriseid mässe, kuid olid jõuetud rahva ees, keda juhib Kommunistlik Partei. Interventsioon, välisimperialistide relvastatud vahelesegamine, tiivustas purustatud ekspluataatorlikke klasse, nad haarasid relvad ja astusid välja rahva vastu, kiskudes meie maa pikka ja pingelisse sõtta. Inglise, prantsuse, ameerika, jaapani ja saksa imperialistide süü läbi tuli Nõukogudemaa töörahval ennekuulmatuid kannatusi üle elada ja loendamatuid ohvreid kanda.

2. Venemaa suhtes ettevõetud interventsiooni hävitav lüüasaamine näitas kõigile, eriti aga sõltuvatele ja rõhutud rahvastele, et maailma imperialismi on võimalik võita ja purustada. Punaarmee võidud näitasid Ida rahvastele, et nad on küll nõrgad ja imperialism kogu oma tehnika ja väljaõpetatud armeega väga tugev, kuid võitlus

imperialismi vastu ei ole siiski lootusetu ja rahvaste vabastamine on praktiliselt teostatav. Maailma kõige võimsamate riikide kallaletungile vastu pidanud Nõukogude vabariigi kogemused innustasid orjastatud rahvaid ja andsid hoogu rahvuslikule vabadusliikumisele kogu maailma ulatuses.

3. Võitlus välisinterventide ja nende valgekaartlike käsilaste vastu demonstreeris kogu maailma töörahvale nõukogude võimu internatsionaalset iseloomu. Nõukogude ümber koondusid kõik Venemaal elavad rahvad. Oma huvide eest võideldes kaitsesid Venemaa töölised ja talupojad sellega ka kõigi maade töörahva huvisid. Interventide vastu võideldes sidus Nõukogude Venemaa töörahvas imperialistide jõude, nõrgendas neid ja aitas sellega kapitalistlike maade töölistel edukamalt oma kodanluse vastu võidelda. Rahvusvaheline proletariaat mõistis, et nõukogude võim võitleb ka tema huvide eest, ja sellepärast oli maailma proletariaadi võitlus interventsiooni vastu peale Nõukogude rahva abistamise ka revolutsiooniline sõda oma ekspluateerijate vastu.

4. Interventsiooni ja kodusõja ajal tõi tegelik elu esile nõukogude demokraatia eelised kodanliku demokraatiaga võrreldes. Töörahvas veendus, et ükski teine maa ei ole veel teinud nii palju tegeliku vabaduse ja tõelise võrdsuse heaks kui Nõukogudemaa, kus on saavutatud täielik vabanemine ekspluataatorlikest klassidest, mõisnikest ja kodanlusest. Venemaa sündmused tõid nähtavale nõukogude korra tõeliselt rahvaliku demokratismi. Kõigis kapitalistlikes maades, isegi kõige demokraatlikumates, tõi sõda endaga kaasa demokraatlike vabaduste kärpimise, konstitutsiooni rikkumise või selle unustusse jätmise, suurema vägivalla rahvahulkade suhtes, terrori, sõjaaja sunnitöö tööliste suhtes. Kodusõda Venemaal tõi endaga kaasa võitlevate rahvahulkade aktiivsuse hiiglasuure kasvu, uute töörahva kihtide kaasatõmbamise poliitilisse tegevusse. Ainuüksi kodusõja aastatel peeti kolm ülevenemaalist nõukogude kongressi, milledele eelnesid regulaarsed ja arvukad valdade, maakondade ja kubermangude kongressid. Nõukogude konstitutsioon ei kaotanud oma maksvust ainsakski hetkeks. Nõukogude võimul tuli muidugi ka vägivalda kasutada — ja neil juhtudel talitas ta resoluutselt ja järsult nagu proletariaadi diktatuurile kohane —, kuid vägivalda kasutati ainult vaenlaste, interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni käsilaste, Koltšaki, Denikini, Wrangeli agentide ja poolehoidjate suhtes.

Välisimperialistide ja nende Venemaal leiduvate valgekaartlike agentide purustamine näitas kõigi maade töörahvale, et see rahvas, keda juhib lõpuni revolutsiooniline võitluspartei, on võitmatu.

> «Ialgi ei võideta seda rahvast,» ütles V. I. Lenin, «kelle töölised ja talupojad on oma enamuses mõistnud, ära tundnud ja näinud, et nad kaitsevad omaenda võimu, nõukogude võimu — töörahva võimu, et nad kaitsevad seda üritust, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kõiki kultuuri hüvesid, kogu inimtöö loomingut» (Teosed, 29. kd., lk. 292).

Imperialistide relvastatud interventsiooni ja kodusõja ajajärgul (aastad 1918—1920) kaitses Kommunistlik Partei ustavalt töörahva saavutusi, organiseeris isamaasõda interventide ja vene valgekaartlaste vastu, kes püüdsid rahva võimu likvideerida ja Venemaal kodanluse diktatuuri taastada.

1917. aasta oktoobris kukutatud kodanlus ja mõisnikud ei pannud relva käest, ei tunnistanud rahva võimu. Proletariaadi diktatuuri kukutamiseks kasutasid varem võimul olnud klassid, keda toetasid esseerid ja menševikud, anarhistid ja natsionalistid, kõiki vahendeid — alates sabotaažist, äraostmisest ja kahjurlusest kuni verise terrorini, kuid võitluses rahva vastu osutusid nad jõuetuks. Kodanluse ja mõisnike võimu ja omanduse taastamise huvides kutsus kontrrevolutsioon endale appi välisriikide vägesid, kasutas relvastatud interventsiooni, oli valmis Venemaad tükeldama ja tema territooriumi jaokaupa maha müüma.

Välisimperialistid, keda hirmutas imperialismi ahela läbimurdmine ja kes kartsid, et Vene revolutsioon süütab revolutsioonitulekahju nende tagalas, astusid välja nõukogude võimu vastu, saatsid Nõukogudemaale oma relvastatud jõud, toetasid täiel määral vene kontrrevolutsiooni. Nii tekkis oma- ja välismaa kontrrevolutsiooni ühisrinne. Kolme aasta vältel ujutasid intervendid ja valgekaartlased Nõukogudemaa üle vereojadega, hävitasid tema tööstust, linnu ja külasid, sulgesid meie maa näljablokaadi rõngasse, kuid ei suutnud murda rahvahulkade vastupanu.

Partei koondas enda ümber töörahva ja viis ta väliskallaletungi vastu isamaasõtta. Partei rakendas sõja teenistusse kõik meie maa jõud. Oma õige poliitikaga saavutas partei proletariaadi ja talurahva liidu, kõigi meie maa rahvaste liidu kindlustamise. Partei lõi võimsa Punaarmee, keda innustas teadmine, et ta peab õiglast sõda. Nõukogudemaa muutus kogu inimkonna silmis rahu, vabaduse ja sõltumatuse kaitsjaks.

Raskest interventsiooni ja kodusõja olukorrast hoolimata peeti parteis kinni parteielu leninlikest normidest. Regulaarselt kutsuti kokku Keskkomitee pleenumeid, nõupidamisi, konverentse ja kongresse. Sõja ajal pidas partei kaks kongressi, kus lahendati niisugused väga tähtsad küsimused, nagu uue programmi vastuvõtmine, töörahva laiade hulkade kaasatõmbamine Nõukogude riigi ehitamisele, sõjaväeküsimus jne., üldistati esimesena maailma ajaloos sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist juhtima asunud partei kogemusi, millistel oli suur tähtsus kogu rahvusvahelisele proletariaadile.

Rahvas veendus, et Kommunistlik Partei, kes oli suutnud rahvahulgad kodanluse ja mõisnike rahvavastase võimu likvideerimisele õhutada ja organiseerida, suudab ka organiseerida meie maa kaitset ning sisemise ja rahvusvahelise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude purustamist avalikus lahingus. Esseerid ja menševikud, anarhis-

tid ja kodanlikud natsionalistid paljastasid end ja näitasid, et nad on kontrrevolutsiooni käsilased, et nad on aktiivsed kontrrevolutsioonist osavõtjad, et nad on kontrrevolutsiooni parteid. Rõhutud rahvuste töörahvas veendus, et Kommunistlik Partei on rahva huvide tõeline kaitsja, proletariaadi diktatuur aga kõigi rahvuste vaba arenemise ainus garantii. Meie maa kõigi rahvaste proletariaat ja talurahvas koondusid Kommunistliku Partei ümber.

Nõukogude rahva kangelaslik võitlus, mis sidus suuri imperialistide jõude ja nõrgendas neid, kergendas Lääne töörahva võitlust oma maa kapitalistide vastu ning aitas kaasa rõhutud rahvaste imperialismivastasele rahvuslikule vabadusliikumisele. Kogu maailma töörahva võitlus ja rahvusliku vabadusliikumise kasv aga olid omakorda suureks toeks nõukogude võimule.

Nõukogudemaa võitis kätte kapitalistlike maadega rahuliku kooseksisteerimise võimaluse ja kindlustas endale eduka sotsialistliku ülesehitustöö tingimused.

PARTEI VÕITLUSES RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE EEST

(Aastad 1921—1925)

1. Välis- ja sisepoliitiline olukord pärast kodusõja lõppu. Diskussioon ametiühingute küsimuses

Kui intervendid ja valgekaartlased olid Nõukogudemaalt minema kihutatud, kerkis Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva ette laialdase sotsialistliku ülesehitustöö arendamise vajadus.

Üleminek rahuaegsele sotsialistlikule ülesehitustööle toimus keerulises välis- ja sisepoliitilises olukorras. Maailma kodanlus, kes oli lahinguväljadel töölistelt ja talupoegadelt lüüa saanud, ei loobunud nõukogude korra hävitamise kavatsustest. Ta haudus nõukogude võimu majandusliku lämmatamise plaane.

Kuid imperialistide kavatsuste täideviimist takistasid kapitalistlikus maailmas valitsevad riikide ja klasside vastuolud. 1920. aastal puhkes kapitalistlikes maades majanduskriis. Suleti tehaseid ja vabrikuid. Töölisi heideti tänavale. Töötatööliste ja pooleldi töötute arv ulatus 40 miljonini. Majanduskriisi tõttu läksid teravaks vastuolud Inglismaa ja Prantsusmaa, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide, Ameerika Ühendriikide ja Jaapani, Jaapani ja Inglismaa vahel. Igaüks neist imperialistlikest riikidest püüdis kriisist välja pääseda teiste arvel ning eestkätt Nõukogudemaa arvel.

Teravnesid ka klassivastuolud. Kogu maailmas alustas kodanlus pealetungi neile saavutustele, mis töölisklass oli endale kätte võidelnud 1919.—1920. aasta revolutsioonilise tõusu ajal. Töölised lõid tagasi kodanluse rünnakuid. 1921. aasta aprillis algas Inglismaal laialdane kaevurite streik; kaevurid protesteerisid palga vähendamise vastu. Samal aastal alustasid töölised Saksamaal (Hamburgis, Mansfeldi mäetööstusrajoonis ja mitmes Kesk-Saksamaa linnas) ülestõusu, mille kodanlus sotsiaaldemokraatide abil maha surus. Ägedaid klassilahinguid löödi ka teistes Euroopa riikides.

Imperialistide positsioone nõrgendas rahvuslik vabadusliikumine, mis asumaades ja poolasumaades — Indias, Iraanis, Türgis, Afganistanis, Hiinas ja mujal — hoogu võttis.

V. I. Lenin iseloomustas VNFSV rahvusvahelist olukorda kui teatavat tasakaalu, mis oli küll äärmiselt ebastabiilne, kuid andis sotsialistlikule vabariigile siiski võimaluse eksisteerida ja areneda, vaenulikust kapitalistlikust ümbrusest hoolimata.

Nõukogudemaa suhtes oli imperialistlike riikide valitsevates ringkondades kaks peamist tendentsi. Ühed püüdsid nõukogude vabariikidega majanduslikke suhteid luua, kusjuures enamik neist lootis ikka veel, et Nõukogude riik kodanlustub ja et neil korda läheb Venemaad, Ukrainat, Kaukaasiat ja Kesk-Aasiat koloniaalorjuse ikkesse suruda. Teised arvasid, et tuleb parajat momenti tabada ja uuesti sõjalist interventsiooni alustada. Vastavalt mitmesuguste kodanlike maade poliitilisele olukorrale tugevnes kord üks, kord teine tendents. Nõukogudemaad ähvardas ikka veel sõjalise kallaletungi oht. «Tuleb meeles pidada,» ütles V. I. Lenin, «et igasugune sissetungi oht on meist alati ainult karvavõrra eemal» (Teosed, 33. kd., lk. 122). Sellepärast jääb Punaarmee tugevdamine, ütles ta, ja Punaarmee võitlusvõime tõstmine nagu varemgi partei ja Nõukogude valitsuse ülesandeks.

Nõukogudemaa siseolukord oli äärmiselt raske. Nõukogude vabariigi majandus oli Tsaari-Venemaa XIX sajandi teise poole majanduse tasemel. Järelikult algas nõukogude majanduse taastamine ja arendamine väga madalalt tasemelt. Imperialistlik sõda, kodusõda ja sõjaline välisinterventsioon olid rahvamajanduse laostanud. Intervendid ja valgekaartlased olid laostanud raudteetranspordi, olid enamiku Donbassi kaevandustest vett täis lasknud, olid teinud väga suurt kahju Bakuu naftapiirkonnale, olid purustanud palju vabrikuid ja tehaseid. 1920. aastal oli suurtööstuse toodang peaaegu seitse korda väiksem kui enne sõda. Eriti raskes olukorras oli metallurgiatööstus. 1920. aastal toodeti ainult 116 000 tonni malmi, mis moodustas umbes 3 protsenti sõjaeelsest toodangust. Kivisütt toodeti kolm korda vähem kui enne sõda, naftat — peaaegu kaks ja pool korda vähem, puuvillase riide toodang oli langenud 5 protsendini. Kütuse ja tooraine puudusel seisis enamik ettevõtteid. Ühe elaniku kohta toodeti vähem kui üks kilogramm malmi ja vähem kui üks meeter puuvillast riiet. Elanikkond tundis teravat puudust kõige hädavajalikumatest tööstustoodetest.

Ka põllumajandus oli väga halvas olukorras. Põllumajanduse toodang moodustas 1920. aastal 65 protsenti Tsaari-Venemaa toodangust. Oli puudus leivast ja muudest kõige hädavajalikumatest toiduainetest. Tööstuskeskuste töölised nälgisid. Nälja eest pääsu otsides asusid paljud neist maale elama. 1920. aastal oli tööstustöölisi peaaegu poole vähem kui 1913. aastal. Töölisklass valgus laiali, mõningane osa deklasseerus. Selle tagajärjel nõrgenes proletariaadi diktatuuri sotsiaalne baas, nõukogude võimu olemasolu oli hädaohus, sest väikekodanlikul maal, kus proletariaati on vähe, on riiki äärmiselt raske valitseda. Väga sügava majandusliku laose tingimustes oli väikekodanliku stiihia oht eriti suur. Väikekodanlik stiihia aga, ütles V. I. Lenin, on hirmsam kui kõik Denikinid, Koltšakid ja Judenitšid ühtekokku. Ekspluataatorlikest klassidest olid likvideeritud mõisnikud ja suurkodanlus. Ligikaudu kaks miljonit (koos perekonnaliikmetega) mõisnikku ja kapitalisti oli välismaale põgenenud. Paljud neist muutusid imperialistide agentideks. See

osa nõukogude võimule vaenulikest elementidest, kes ei saanud Nõukogudemaalt põgeneda, tegi kõik selleks, et ässitada talupoegi tööliste vastu, et lõhkuda nende liitu ja kukutada proletariaadi diktatuur. Peale selle oli meie maal alles üks ekspluataatorite klass — kulakud. Kuigi kulakute jõud oli kodusõja ajal tunduvalt nõrgenenud, olid nad siiski nõukogude võimule väga ohtlikud.

Lisaks majanduslikele raskustele tekkisid 1921. aasta algul ka tõsised poliitilist laadi raskused. Talupojad ei olnud rahul toiduainete andmise kohustusega, mis ei jätnud neile stiimulit oma majapidamise arendamiseks. Töölisklassi ja talurahva sõjalis-poliitiline liit, mis oli tekkinud kodusõja ja interventsiooni aastail, ei olnud enam piisav rahuaja oludes. Talupoegi kui väikekaubatootjaid ei rahuldanud toiduainete andmise kohustuse süsteem. Nad tahtsid oma töö saadustega vabalt talitada, neid turul müüa ja tööstuskaupu osta. Talupoegade rahulolematust kasutasid kontrrevolutsiooniliste parteide jäänused — kadetid, esseerid, menševikud, anarhistid, kodanlikud natsionalistid. Sõjalt rahuaegsele ülesehitustööle ülemineku raskusi ära kasutades hakkasid nad arendama palavikulist tegevust nõukogude võimu vastu. Mitmes kohas Tambovi kubermangus, Ukrainas, Doni piirkonnas ja Siberis läks neil korda talupoegi ülestõusule ässitada.

1921. aasta märtsi algul puhkes mäss Kroonlinnas. Kroonlinna madruste koosseis oli kodusõja ajal põhjalikult muutunud. Paremad vanadest meremeestest olid läinud rindele nõukogude võimu kaitsma. Mereväge oli täiendatud maalt pärit meestega, kes ei olnud poliitiliselt teadlikud ja kes kajastasid talupoegade rahulolematust toiduainete andmise kohustusega. Esseerid, menševikud, anarhistid ja valgekaartlased kasutasid Kroonlinna bolševike organisatsiooni nõrgenemist ja tegid pöörast kihutustööd toiduainete andmise kohustuse vastu.

Kodusõjas purukslöödud kontrrevolutsiooniline kodanlus ei julgenud avalikult nõukogude võimu vastu välja astuda, ta vahetas võitlustaktikat. Rahvahulkade petmiseks tulid Kroonlinna mässu ninamehed välja loosungiga «Võim nõukogudele, mitte parteidele!». Selle loosungi all püüdis kontrrevolutsioon rahvahulki revolutsiooni saavutuste ja nõukogude korra hävitamisele õhutada. Varjatud kujul formuleeris selle eesmärgi kadettide partei endine liider emigrant Miljukov oma loosungis «Nõukogud ilma kommunistideta!». Kontrrevolutsioon tahtis nõukogude juhtimise kommunistide käest ära võtta, tahtis jalule seada kodanluse diktatuuri ja Venemaal kapitalistliku korra taastada.

Rahvusvaheline kodanlus oma ajakirjanduses nimetas Kroonlinna mässu «rahvarevolutsiooniks», maskeerides sellega oma rahvavastaseid sepitsusi ja üritusi. Kroonlinna saatis rahvusvaheline kodanlus on agente, et muuta Kroonlinn ülevenemaaliseks ülestõusu keskuseks. Kodanlus arvas, et nõukogude võimu relvastatud jõud ei suuda Kroonlinna kindlust vallutada.

Kuid Punaarmee võitlejate jaoks ei olnud olemas vallutamatuid

kindlusi. Miski ei suutnud peatada mehiseid nõukogude sõjamehi — ei fortide marutuli ega võitlejate hukkumine rünnakul üle õhukese jää. Vapruse ja kangelaslikkuse eeskuju näitasid need VK(b)P X kongressi delegaadid eesotsas K. J. Vorošiloviga, kes mässu mahasurumisest osa võtsid. 18. märtsil 1921 vallutati kindlus tormijooksuga. Kroonlinna mäss oli likvideeritud.

Sündmused Kroonlinnas, Siberis ja mujal tunnistasid ilmselt, et meie maal on olemas poliitiline kriis. V. I. Lenin iseloomustas seda järgmiselt: «... meie ette kerkis suur — arvan, et kõige suurem — Nõukogude Venemaa sisepoliitiline kriis, mis tekitas rahulolematust mitte ainult tunduva osa talurahva, vaid ka tööliste hulgas» (Teosed, 33. kd., lk. 385).

Osa töölisi, eriti nende hulgast, kes olid seotud maaga, sattus väikekodanliku stiihia mõju alla. Nälja sunnil avaldasid need töölised rahulolematust nõukogude võimu majanduspoliitika suhtes. Mõnedes ettevõtetes tuli ette isegi streike. V. I. Lenin mõistis täiel määral meie maal tekkinud olukorra ohtlikkust ja hakkas välja töötama abinõusid, mis võimaldaksid kodusõja ajajärgule sobinud poliitikalt üle minna uuele poliitikale, mille alusel oleks võimalik teha rahuaegset sotsialistlikku ülesehitustööd.

Nõukogudemaal tekkinud poliitiline kriis kajastus ka parteis. Raske olukord, millesse vabariik oli sattunud 1920. aasta lõpul, kutsus parteis esile kõikumisi, mida osutasid ebakindlad partei liikmed ja ka üks osa juhtivaid töötajaid. Eriti selgesti tuli see ilmsiks siis, kui päevakorrale kerkisid ametiühingute ülesanded sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel.

Ametiühingute kaudu pidi partei töölisi kangelaslikule tööle innustama. Kuid ametiühingud olid kodusõja ajal tunduvalt nõrgenenud. Partei ette kerkis ülesanne tugevdada ametiühinguid, tõsta nende osatähtsust ja autoriteeti. Ametiühingute töö tuli rahuaja olude kohaselt ümber korraldada.

1920. aasta novembris V ülevenemaalisel ametiühingute konverentsil tõstis partei üles ametiühingute töös sõjaväelistest meetoditest lahtiütlemise ja laialdasele demokraatiale ülemineku küsimuse: juhtivate organite koopteerimiselt ja nimetamiselt üle minna nende valimisele; regulaarselt korraldada ametiühinguliikmete üldkoosolekuid (sõja ajal neid peaaegu üldse kokku ei kutsutud); kohustada valitud organeid oma valijatele aru andma. Ametiühingutes laialdase töölisdemokraatia rakendamise vastu astus välja Trotski. Ta nõudis ametiühingutes käsutamise ja administreerimise meetodi rakendamist, nagu ta seda oli praktiseerinud raudtee- ja veetranspordi alal töötajate ametiühingus selle ametiühingu keskkomitee (Tsektran) esimehena. Ta pidas ainsaks ametiühingute tegevuse elustamise vahendiks nende juhtiva kaadri kõigi lülide administratiivkorras «läbisarjamist».

Ametiühingute küsimus oli tegelikult töörahva hulkadesse suhtumise meetodite küsimus, töörahva hulkade sotsialistlikule ülesehitustööle kaasatõmbamise viiside küsimus, rahvahulkade juhtimise mee-

todite küsimus. V. I. Lenin ütles, et «tõeline lahkuminek» Trotskiga ametiühingute küsimuses on «hulkadele l ä h e n e m i s e, hulkade enda poole võitmise, hulkadega s i d e m e l o o m i s e meetodite küsimuses» esinev lahkuminek. «Selles on kogu asi» (Teosed, 32. kd., lk. 4).

Ametiühingute küsimust arutati partei Keskkomitees. Loodi viiest Keskkomitee liikmest koosnev komisjon. Selle komisjoni koosseisu kuulus ka Trotski. Keskkomitee otsustas, et Keskkomitees ametiühingute küsimuses ilmsikstulnud lahkhelisid ei tule panna laialdasele arutusele.

Kuid partei distsipliini rikkudes tõi Trotski Keskkomitees esinevad lahkhelid avalikkuse ette, kuulutades iseenda ja oma mõttekaaslaste rühma nimel, et nad ei ole nõus Keskkomitee joonega. Ta teatas, et eelseisval partei X kongressil tuleb valida kahe peamise platvormi — Lenini ja Trotski platvormi — vahel, ja kutsus parteid valima delegaate X kongressile platvormide järgi.

Trotski väljaastumisega algas fraktsiooniline võitlus partei vastu.

Keskkomitee jaanuaripleenum (1921. aastal) mõistis hukka Trotski avaliku väljaastumise Keskkomitees esinevate lahkhelide küsimuses. Kuigi Keskkomitee pidas diskussiooni kahjulikuks, otsustas ta siiski — et Trotskil relvad käest ära võtta — alustada diskussiooni ja tunnistas lubatavaks valida delegaate VK(b)P X kongressile platvormide järgi. Keskkomitee oli kindel, et see aitab kaasa Trotski ja teiste oportunistide paljastamisele.

Nii sundis Trotski parteile peale diskussiooni Nõukogudemaale väga raskel momendil, kiskudes sellega partei jõud kõrvale majanduslike ülesannete lahendamiselt.

Diskussiooni ajal tulid oma platvormiga välja ka teised opositsionäärid: «töölisopositsiooni» rühm Šljapnikoviga eesotsas, «demokraatliku tsentralismi» rühm Sapronoviga eesotsas ja «puhverrühm» Buhhariniga eesotsas.

Rühmade ja platvormide esinemine parteis oli tingitud sellest, et väikekodanlik stiihia avaldas mõju partei ebakindlatele liikmetele. 1920. aasta lõpuks oli parteis üle poole miljoni liikme. Oma sotsiaalselt koosseisult oli partei ebaühtlane, töölised moodustasid vähem kui poole partei liikmete arvust, talupojad ligikaudu neljandiku, ülejäänud olid teenistujad ja käsitöölised. Paljudel partei liikmetel puudus veel bolševistlik karastus. Peale selle kuulusid parteisse mõned endised menševikud, esseerid, bundistid ja borotbistid, kes olid teatanud, et nad on asunud bolševismi seisukohtadele. Esmajoones nendele olidki omased väikekodanlikud kõikumised. Kui mõnes kohas meie maal algasid kontrrevolutsioonilised ülestõusud, sattusid niisugused ebakindlad partei liikmed paanikasse. Kroonlinna mässu puhul teatas näiteks Trotski, et nõukogude võimu päevad on loetud, et «kägu on juba kukkunud».

Ametiühingute, nende osatähtsuse ja tegevuse küsimuses esitas iga opositsiooniline rühm oma nõudmised.

Trotskistide loosungiks oli ametiühingute viivitamatu riigista-

mine. Nad nõudsid, et ametiühingud tuleb ühendada riigiaparaadiga, et ametiühingud peavad riigiga kokku kasvama, et ametiühingutele kui riigiorganitele tuleb üle anda tootmise juhtimise funktsioonid. Selles oligi ametiühingute riigistamise mõte. Trotskistide platvorm võttis ametiühingutelt ära töölishulkade aineliste, elutarbeliste ja kultuuriliste huvide kaitsmise ning töölishulkade sotsialismi vaimus kasvatamise funktsioonid. Sellega, ütles Trotski, peavad tegelema nõukogude võimu organid. Veenmise meetodi asemel soovitas Trotski sundimise meetodit, palja administreerimise meetodit. Ta nõudis tööliste töö militariseerimist, ametiühingutes ja tootmistöös sõjaväeliste meetodite rakendamist.

Trotski platvormi elluviimine oleks tegelikult likvideerinud ametiühingud, oleks õõnestanud proletariaadi diktatuuri.

«Töölisopositsiooni» rühm nõudis rahvamajanduse juhtimise üleandmist ametiühingutele — «ülevenemaalisele tootjate kongressile». See rühm tahtis Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu aparaadi osade kaupa üle anda vastavate ametiühingute kätte, vastandas ametiühingud Nõukogude riigile ja parteile. Kui trotskistid nõudsid ametiühingute riigistamist, siis talitas «töölisopositsioon» vastupidiselt, ta soovitas riigi «sündikaliseerida», s. o. ametiühingutele allutada, riigi osa nulliks muuta. Seega eitas «töölisopositsioon» proletaarse riigi juhtivat osa rahvamajanduse alal. «Töölisopositsiooni» vaated olid sisuliselt anarhosündikalistlikud, sest marksismile risti vastukäivalt eitab just anarhosündikalism kapitalismilt kommunismile üleminekul proletaarse riigi vajadust. Anarhosündikalistid on töölisklassi partei vastu, selle vastu, et töölisklassi partei etendaks juhtivat osa võitluses sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eest. Nad peavad ametiühinguid ainsateks proletariaadi organisatsioonideks, mis olevat suutelised võimu endi kätte võtma ja tootmist juhtima, ilma parteita ja riigita. Needsamad ideed olid ametiühingute küsimuses «töölisopositsiooni» platvormi aluseks.

«Demokraatliku tsentralismi» («detsistide») rühm nõudis, et Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu presiidium tuleb moodustada ametiühingute poolt ülesseatud kandidaatidest, et parteis oleks fraktsioonide ja rühmade vabadus, et vastutavaid töötajaid partei ja nõukogude juhtivatesse organitesse valitaks fraktsioonide ja rühmade ettepanekul. «Detsistid» astusid välja ettevõtete ainujuhtimise ja kindla distsipliini vastu, tsentraliseeritud juhtimise vastu. Nad karjusid, et bürokraadid tahavad ametiühinguid maha matta. V. I. Lenin nimetas seda rühma «kõige suuremate kisakõride» fraktsiooniks, tema platvormi aga esseerlik-menševistlikuks.

Buhharini rühm esines diskussioonil niinimetatud «puhverplatvormiga». «Puhverplatvormiks» nimetati seda sellepärast, et Buhharin püüdis trotskismi leninismiga lepitada, püüdis kahe platvormi — partei leninliku platvormi ja parteivastase rühma trotskistliku platvormi — kokkupõrkamisel puhvri osa etendada. Oma platvormi kokku klopsides laenas Buhharin mõned vormelid V. I. Leninilt, mõned aga Trotskilt. Buhhaarinlased nõudsid, et ametiühingud

esitaksid oma kandidatuurid majanduse juhtimise aparaati ja et need kandidatuurid oleksid juhtivatele nõukogude organitele kohustuslikud. V. I. Lenin iseloomustas seda kui sündikalistlikku kallakut. Buharini platvormi nimetas ta «i d e e l i s e laostumise tipuks». Buharini «puhverplatvorm» oli tegelikult trotskismi kaitsmine. Seepärast polnud juhuslik, et Buharin loobus peagi oma platvormist ja ühines Trotski platvormiga.

V. I. Lenini, J. E. Rudzutaki, J. V. Stalini ja teiste partei Keskkomitee liikmete allkirjadega varustatud platvormis («kümne platvorm») käsitati ametiühinguid kui parteid rahvahulkadega ühendavat lüli, kui kommunismi kooli.

V. I. Lenin õpetas, et proletariaadi diktatuuri elluviimisel etendavad ametiühingud kui valitseva klassi kõige massilisem organisatsioon äärmiselt tähtsat osa. «Kuid see ei ole riiklik organisatsioon,» kirjutas V. I. Lenin ametiühingute kohta, «see ei ole sundimise organisatsioon, see on kasvatuslik organisatsioon, kaasatõmbamise, õpetamise organisatsioon, see on kool, juhtimise kool, majandamise kool, kommunismi kool» (Teosed, 32. kd., lk. 2).

Ametiühingud loovad s i d e m e Kommunistliku Partei ja rahvahulkade vahel. Partei juhib tööliste parteituid hulki, valgustades, ette valmistades, õpetades ja kasvatades «esmalt töölisi ning siis ka talupoegi» (sealsamas, lk. 29). Oma kasvatustööga, mida partei teeb ametiühingute kaudu, taotleb ta seda, et iga ametiühingu liige saaks aru, et kogu Nõukogude rahva tööviljakuse tõstmiseks peab ta ise tõstma oma tööviljakust. Ametiühingute ülesandeid kindlaks määrates rõhutas V. I. Lenin:

> «Proletariaadi kõige tähtsamaks ja põhilisemaks huviks pärast riigivõimu kättevõitmist on saaduste hulga suurendamine ja ühiskonna tootlike jõudude arendamine hiiglasuures ulatuses» (Teosed, 33. kd., lk. 162).

Ametiühingute peamisteks funktsioonideks sotsialistliku majanduse ehitamisel pidas V. I. Lenin nende osavõttu Nõukogude riigi plaani- ja majandusorganitest, võitlust tööviljakuse tõstmise ja töödistsipliini kõvendamise eest, tööliste ridadest ja üldse töörahva hulkadest administraatorite ettevalmistamist ja edutamist. Ametiühingute tegevus avaldub laialdases töölisdemokraatia arendamises, bürokratismi ja administreerimise vastu võitlemises, oma liikmete kasvatamises, nende loomingulise aktiivsuse arendamises. Ametiühingud hoolitsevad tööliste aineliste ja vaimsete huvide eest, on riigi- ja majandusaparaadile kaadri ammutamise allikaks. Ametiühingute tegevuse aluseks on veenmismeetod, sundimine aga etendab kõrvalist osa.

Diskussioonis, mis võttis terava ja äärmiselt laialdase iseloomu, võitis leninlik seisukoht ametiühingute küsimuses. Ainult mõnedes parteiorganisatsioonides said häälteenamuse opositsiooniliste rühmade platvormid.

Määratu suurte raskuste ja suureks paisunud väikekodanliku stiihia olukorras, kapitalistlikest riikidest ümberpiiratud Nõukogude-

maal oli diskussiooni korraldamine, nagu rõhutas V. I. Lenin, lubamatuks luksuseks. Revolutsiooni vaenlased panid oma lootused bolševike partei sisevõitlusele, partei lõhenemisele, lootes, et selle tagajärjeks on nõukogude võimu kokkuvarisemine.

Ainult siis on võimalik maad valitseda, pealegi põhiliselt väikekodanlikku maad, ainult siis on võimalik miljonilisi rahvahulki sotsialismi ehitamisel juhtida, kui vältimatu ja otsustava tingimusena on olemas partei ühtsus ja monoliitsus, kui partei on ideoloogiliselt kindel ja kui tema ridades valitseb raudne distsipliin, kui partei ei salli oportunistlikke kõikumisi, ei salli fraktsioone. Sellepärast tuli parteis esinevad fraktsioonid ja rühmitused ilmtingimata likvideerida. Selleta ei olnud meie maal võimalik lõppu teha poliitilisele kriisile, ei olnud võimalik edukalt tagasi lüüa imperialistide uusi rünnakuid, ei olnud võimalik sotsialismi ülesehitamiseks õiget teed leida.

Kõik need küsimused lahendas partei X kongress.

2. Partei X kongress. Üleminek uuele majanduspoliitikale

Partei X kongress toimus 8.—16. märtsil 1921. Kongressil oli esindatud üle 700 000 partei liikme. Kongressi päevakorras olid Keskkomitee aruanne, partei ühtsuse küsimus, ametiühingute küsimus, rahvusküsimus, toiduainete andmise kohustuse toitlusmaksuga asendamise küsimus jt.

V. I. Lenin esitas aruande Keskkomitee poliitilise tegevuse kohta ja esines ettekannetega toiduainete andmise kohustuse naturaalmaksuga asendamise küsimuses, partei ühtsuse küsimuses, anarhosündikalistliku kallaku küsimuses.

Kongress arutas sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale (nepile) ülemineku küsimust, mis oli otseselt seotud kahe peamise klassi — töölisklassi ja talurahva — vahekordade küsimusega. Asja tuum seisis selles, et töölisklass pidi sotsialismi ehitama tingimata koos töötava talurahvaga, kes moodustas valdava enamiku meie maa elanikkonnast. Kui mõisnikud ja kapitalistid võis eksproprieerida ja minema kihutada, siis väiketootjaid, nagu seda olid töötavad talupojad, **«ei saa minema kihutada,** neid ei saa maha suruda, nendega tuleb kokku sobida, ainult väga pikaajalise, aeglase, ettevaatliku organiseerimistööga saab (ja tuleb) neid ümber teha, ümber kasvatada» (Teosed, 31. kd., lk. 26). Nii õpetas V. I. Lenin. Töötavat talurahvast tuli algul abistada tema majapidamise taastamisel ja siis aidata tal järk-järgult üle minna killustatud individuaalselt väikemajapidamiselt masinate tööle rajatud kollektiivsele suurmaapidamisele, mis loob toiduainete külluse. Sotsialistlikus ülesehitustöös on see üks raskemaid ülesandeid. Eriti raske oli see Venemaal, sest Venemaa oli mahajäänud ja laostatud. Kuid see ülesanne tuli ilmtingimata lahendada, sest teisiti

polnud võimalik sotsialismi üles ehitada. Selle ülesande lahendamisel arvestati tööstuse ja põllumajanduse omavahelise sideme endisi vorme.

Põllumajandussaaduste vahetamine tööstuskaupade vastu oli olnud sajandite vältel maa ja linna majandusliku seose vormiks. Vahetus toimus turul raha vahendusel, ostu-müügi kaudu. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil, mitme majandussektori olemasolu tõttu, oli riikliku tööstuse ja talupoegade väikekaubamajanduse koostöö kaubanduse vahendusel vältimatu, objektiivselt paratamatu. See oli linna ja maa majandusliku seose ainuõige vorm. Seda hakkas nõukogude võim kasutama otsekohe pärast Oktoobripööret. Kuid kodusõda tegi võimatuks selle vormi rakendamise. Ostu-müügi asemel tuli kehtestada toiduainete andmise kohustus.

V. I. Lenin õpetas, et proletariaadi diktatuuri kõige kõrgemaks printsiibiks on töölisklassi ja talurahva liit. Et talurahvas rahuaja oludes enam rahul ei olnud toiduainete andmise kohustusega, see ähvardas lõhkuda töölisklassi ja talurahva liidu. Selle ohu vältimiseks oli vaja kasutusele võtta niisugune poliitika, mis stimuleeriks põllumajanduse ja tootlike jõudude arenemist. Sotsialistliku ülesehitustöö hoogsaks arendamiseks oli vaja kõigepealt taastada rahvamajandus. Seda tuli alustada äärmiselt laostunud põllumajandusest, mis ei suutnud tööstuskeskusi vajalikul määral vilja ja toorainetega varustada. Ilma selleta ei olnud aga võimalik tööstust taastada ja arendada, eriti mitte rasketööstust, mis on sotsialistliku majanduse aluseks. Järelikult oli põllumajanduse taastamine ja arendamine tol ajajärgul peamiseks lüliks, millest kinni haarates võis liikuma panna kogu sotsialistliku ülesehitustöö ahela.

Töölisklassi ja talurahva vahekordi käsitles V. I. Lenin Keskkomitee poliitilises aruandes ja oma ettekandes toiduainete andmise kohustuse naturaalmaksuga asendamise kohta. V. I. Lenin rõhutas, et kümnete miljonite talupoegade sotsialismi ehitamisele kaasatõmbamiseks ei ole ühtki teist võimalust peale uue majanduspoliitika, mis näeb ette toitlusmaksu sisseseadmise.

> «... uue majanduspoliitika sisuks», ütles V. I. Lenin hiljem, «on proletariaadi ja talurahva liit, tema sisuks on proletariaadi avangardi koostöö laialdase talurahva massiga» (Teosed, 33. kd., lk. 144).

Uutes oludes võis proletariaadi ja talurahva liidu rajada majanduslikule alusele. Proletaarne riik, õpetas V. I. Lenin, ei pea talupoegadelt toitlusmaksuna ära võtma kõiki toiduainete ülejääke, vaid ainult osa neist. Ülejäänu jätta talupoja käsutusse, et ta saaks seda vabalt turul müüa. See õhutab väikemaapidajat oma majapidamist arendama. Isiklik huvi saada võimalikult suuremal hulgal ülejääke, mis tõstavad talupoja ainelist heaolu, ergutab teda oma majapidamist arendama. See toob kaasa kogu meie maa põllumajanduse kiire tõusu. Selle tõusu alusel saab taastada ja arendada riiklikku tööstust, saab tugevdada sotsialismi positsioone Nõukogudemaa majan-

duses, saab luua baasi põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks.

Toitlusmaksu kehtestamisega käis kaasas kauplemisvabadus. Kauplemisvabadus tähendas mõningast kapitalismi elavnemist, kulakluse kasvu, väikeste eraettevõtete avamist, erakaubanduse lubamist. Kauplemisvabadus on aga sotsialismi ja kapitalismi võitlus elu ja surma peale.

Kas ei ohustanud kauplemisvabaduse andmine nõukogude võimu, sotsialismi saatust? Teatud määral ohustas. Kuid seda ohtu ei maksnud karta, sest riigi käes olid rahvamajanduse juhtivad positsioonid: tööstus, pangad, raudtee- ja veetransport, väliskaubandus, maa. Riik piiras kulakluse kasvu. Uue majanduspoliitika tingimustes elavnema hakkava erakapitali üle seati sisse riiklik kontroll ja erakapitalil lasti areneda ainult teatud raamides. V. I. Lenin soovitas suunata erakapitali riigikapitalismi teele.

Tööstustoodangu saamise huvides pidas V. I. Lenin üheks võimalikuks riigikapitalismi vormiks üksikute ettevõtete väliskapitalistidele kontsessioonile (rendile) andmist. See võimaldaks nõukogude suurtööstust, esmajoones rasketööstust kiiremini taastada. Nõukogude riigi kontrolli all töötades oleksid riigikapitalistlikud ettevõtted sotsialismi abistajateks. Sellepärast pole mõtet karta teatavat kapitalismi elavnemist.

V. I. Lenini ettekanne toiduainete andmise kohustuse naturaalmaksuga asendamise küsimuses sai VK(b)P X kongressi delegaatide üksmeelse heakskiidu osaliseks. Kongress soovitas valitsusel toiduainete andmise kohustus viivitamatult toitlusmaksuga asendada. Ühtlasi oli kongress selle poolt, et toitlusmaks oleks märksa väiksem kui senine toiduainete andmise kohustus.

Kongress andis direktiivi, et kehvikud tuleb vabastada üht või teist liiki naturaalmaksust, erandjuhtudel aga igasugusest naturaalmaksust, et püüdlikele peremeestele tuleb anda soodustusi ja et kohaliku majanduskäibe piires tuleb lubada toiduainete ülejääkidega kauplemist.

Uus majanduspoliitika tagas sotsialismi ehitamisel töölisklassi ja talurahva kindla liidu, nii majandusliku kui ka poliitilise.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgul oli Nõukogude riigi uus majanduspoliitika ainus õige poliitika. Selle poliitika eesmärgiks oli proletariaadi ja talurahva liidu tugevdamine, proletariaadi diktatuuri kindlustamine, meie maa tootlike jõudude arendamine sotsialistlikus suunas; see poliitika andis kapitalismile teatavates piirides tegutsemisvõimaluse, kusjuures rahvamajanduse juhtivad positsioonid jäid proletaarse riigi kätte; selle poliitika eesmärgiks oli sotsialistlike elementide võitlus kapitalistlike elementide vastu, sotsialistlike elementide võit, ekspluataatorlike klasside likvideerimine, NSV Liidus sotsialismi ülesehitamine.

Esialgu oli uus majanduspoliitika sõjakommunismiga võrreldes teatud määral taganemine. On olemas kahesugust taganemist. Parteid või armeed taganevad sellepärast, et nad on lüüa saanud. Kuid

juhtub ka seda, et parteid või armeed taganevad, ilma et nad oleksid lüüa saanud. Võidukal edasiliikumisel kaotavad nad sideme oma tagalaga, oma baasiga, mille tagajärjel pealetung võib luhta minna. Sel juhul taanduvad parteid või armeed oma tagalale lähemale, et viimasega tihedam ühendus luua; nad rakendavad teatava aja jooksul taganemise taktikat, et siis uuesti pealetungile asuda ja viia see võiduka lõpuni. Niisuguse taganemise viiski partei läbi uue majanduspoliitika kasutuselevõtmisel.

V. I. Lenin ütles, et kodusõja aastail sotsialismi poole liikudes ruttasime liiga kaugele ette ja meid ähvardas oht kaotada sidemed tagalaga, s. t. talurahvaga. Kodusõja-aegseid sotsialismi ehitamise viise võrdles V. I. Lenin kindluse vallutamisega tormijooksu abil. Sõjakommunismi ajajärgul, ütles ta, tegime katset purustada kapitalismi nii linnas kui maal tormijooksuga, s. o. tegime katset «kõige lühema, kiirema, otsesema meetodiga üle minna sotsialistlikele tootmise ja jaotamise printsiipidele» (Teosed, 33. kd., lk. 69). Kuid kogemused näitasid, et selle ülemineku eduks on vajalik kapitalismi kindluse pikaajaline piiramine. «... mitte tormijooks,» ütles V. I. Lenin, «vaid pikaldase ... piiramise väga raske, vaevarikas ja ebameeldiv ülesanne» (sealsamas, lk. 70).

Sellepärast oli vaja ajutiselt oma tagalale lähemale taanduda, jõud ümber korraldada ning kogu töörahva massiga kapitalismi vastu uut ja otsustavat pealetungi alustada. Sel tingimusel, s. t. kui ei katke side talurahvaga, ütles V. I. Lenin, kujuneb Nõukogude rahva sotsialismi poole liikumise tempo kiiremaks, kui me sellest praegu unistadagi oskame.

Sõjakommunismi poliitikalt uuele majanduspoliitikale üleminek oli järsk pööre. Kommunistid pidid uues olukorras kiiresti orienteeruma, pidid muutma oma töö meetodeid vastavalt nepile, pidid õppima majandama uute meetodite abil, pidid õppima kultuurselt kauplema. Neil oli seda väga raske teha, sest põranda all ja vanglates ei olnud keegi neid rahvamajandust juhtima ja kauplema õpetanud; oma kogemusi sel alal ei olnud ja laenata polnud neid ka kusagilt, sest sotsialismi tuli inimkonna ajaloos ehitada esmakordselt. V. I. Lenin hoiatas, et sotsialismi ehitamine on uskumatult raske ülesanne. Kuid parteid oli kasvatanud V. I. Lenin, partei ei kartnud raskusi, vaid asus julgelt uut majanduspoliitikat ellu viima, nähes, et uus majanduspoliitika on ainuõige tee, et ainult see tee viib sotsialismile.

X kongressil vastuvõetud uues majanduspoliitikas ilmnes Kommunistliku Partei tarkus ja V. I. Lenini geniaalne ettenägelikkus, mis oli rajatud ühiskonna arenemise seaduste sügavale tundmisele. V. I. Lenin oli esimene marksist, kes andis proletariaadi riigi majanduspoliitikale teoreetilise põhjenduse. Uue majanduspoliitika väljatöötamisel arendas V. I. Lenin edasi 1918. aasta kevadel «Nõukogude võimu järjekordsetes ülesannetes» sotsialistliku majanduse aluste rajamise küsimuses esitatud seisukohti. Järgmistel aastatel NSV Liidus sotsialismi ehitamisel saadud kogemused näitasid, et

V. I. Leninil oli täiesti õigus, need kogemused demonstreerisid tema suurt teadusliku, marksistliku ettenägemise võimet.

Uuel majanduspoliitikal on rahvusvaheline tähtsus. V. I. Lenin ütles, et igal pool maailmas, kus toimub proletaarne revolutsioon, ehitab töölisklass sotsialismi koos talurahvaga ja et nepile omaste abinõude rakendamine on vältimatu.

Uuel majanduspoliitikal oli rahvusvaheline tähtsus ka selles mõttes, et Nõukogudemaad kui maailma revolutsioonilise liikumise baasi ja kindlat kantsi tugevdades ja arendades mõjutas uus majanduspoliitika rahvusvahelist revolutsiooni ja kogu maailma ajaloo käiku.

> «Praegu avaldame oma peamist mõju rahvusvahelisele revolutsioonile oma majanduspoliitikaga . . .» ütles V. I. Lenin. «Sellele tandrile on võitlus kantud kogu maailma ulatuses. Kui me lahendame selle ülesande — siis oleme võitnud rahvusvahelises ulatuses, kindlasti ja lõplikult» (Teosed, 32. kd., lk. 413).

VK(b)P X kongress arutas ka rahvusküsimust, millel oli maailma-ajalooline tähtsus. Selle küsimuse õige lahendamine aitas edukalt ehitada sotsialismi Nõukogudemaal ning innustas asumaade ja sõltuvate riikide rahvaid rahvuslikule vabadusvõitlusele. Rahvusküsimus oli lahutamatult seotud rahvamajanduse taastamisega ja rahvamajanduse sotsialistliku arendamisega uue majanduspoliitika alusel. Rahvusküsimus oli tegelikult talurahvaküsimus, sest rahvuslike ääremaade elanikkond koosnes peaaegu eranditult talupoegadest. Tõmmata sotsialistlikule ülesehitustööle kaasa mahajäänud rahvad — see tähendas tõmmata sellele kaasa talurahvas. Uus majanduspoliitika vastas kõigi Nõukogudemaa rahvuste talurahva elulistele huvidele. Kuid vene talurahvaga võrreldes olid teistest rahvustest talurahva huvidel oma iseärasused, mis nõudsid erilist suhtumist. Nende iseärasuste ja vastava suhtumise põhituum esitati VK(b)P X kongressil J. V. Stalini ettekandes «Partei järjekordsetest ülesannetest rahvusküsimuses» ja kongressi resolutsioonis. Ülesanne seisis selles, et jalule seada õiged vahekorrad endise valitseva rahvuse töölisklassi ja endiste Tsaari-Venemaa asumaade talurahva vahel, et ühendada kõigi nõukogude vabariikide töörahva jõupingutused võitluses sotsialismi eest. Tsarism oli hoidnud oma asumaade, eriti Kesk-Aasia ja Kaukaasia asumaade rahvaid pimeduses ja harimatuses, oli seal säilitanud patriarhaalseid ja feodaalseid suhteid, majanduslikku mahajäämust. Asumaade tootlikud jõud olid äärmiselt madalal tasemel.

Kommunistlik Partei seadis oma eesmärgiks likvideerida endiste rõhutud rahvaste riiklik, majanduslik ja kultuuriline mahajäämus. X kongress võttis vastu otsuse tõsta mahajäänud rahvaste arenemistase eesrindlike rahvaste tasemele, *likvideerida nende tegelik ebavõrdsus*. Juriidiline ebavõrdsus likvideeriti juba nõukogude võimu esimestel päevadel. Tegeliku ebavõrdsuse likvideerimiseks aga oli vaja palju aega ja proletariaadi jõupingutusi, meie maa eesrindlike rahvaste jõupingutusi, et mahajäänud vennasrah-

vaid majanduslikult abistada. Et aidata rahvuslikel ääremaadel Kesk-Venemaale järele jõuda, oli seal kõigepealt vaja rajada tööstus, nagu öeldakse kongressi otsuses, ehitades ettevõtteid vahetult tooraineallikate juurde.

Mahajäänud rahvaste tegeliku ebavõrdsuse likvideerimise kiirendamiseks tunnistas kongress vajalikuks aidata neil arendada ja kindlustada oma territooriumil nõukogude riiklust, emakeeles töötavaid majandus- ja võimuorganeid, kohtuid, ajakirjandust, koole, teatreid jne., kiirendada rahvusliku kaadri ettevalmistamist.

Leninliku rahvuspoliitika elluviimist takistasid kaks kallakut: suurriiklik šovinism ja kohalik natsionalism. Kongress kutsus üles energiliselt võitlema nende kallakute vastu, eestkätt suurriikliku šovinismi kui peamise ohu vastu, sest see ähvardas lõhkuda ühtsuse ja vendluse rahvaste vahel, kes võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest olid koondunud internatsionalismi lipu alla.

Eriti suurt tähelepanu pööras VK(b)P X kongress partei ühtsuse küsimusele.

Parteis esineva oportunismi ja fraktsioonsuse toitvaks pinnaks olid kapitalistlik ümbrus ja meie maa tohutu väikekodanluse mass. Trotskistid, «töölisopositsioon», «detsistid» ja teised oportunistlikud rühmad, kes pidasid fraktsioonilist võitlust ja nõudsid fraktsioonide ja rühmituste vabadust, tõukasid parteid lõhenemisele. Nad tahtsid asja niikaugele viia, et partei ei etendaks juhtivat osa Nõukogude riigis. Partei pidas energilist võitlust oportunismi vastu, partei ridades esinevate fraktsiooniliste rühmituste vastu.

V. I. Lenin kutsus kongressi igasugusele fraktsioonsusele jäädavalt lõppu tegema ning fraktsioone ja rühmi parteis ära keelama. V. I. Lenin õpetas, et tahte, vaadete ja tegevuse ühtsus ning raudne distsipliin on marksistliku partei arenemise seadus, mis ei luba mingit fraktsioonsust ja partei distsipliini rikkumist.

> «... ainult proletaarse massi niisuguse tahtega», ütles V. I. Lenin, «võib proletariaat talupoeglikul maal täita oma diktatuuri ja juhtiva tegevuse hiiglaülesanded» (Teosed, 32. kd., lk. 157).

Partei ühtsuse küsimuses võttis kongress vastu V. I. Lenini poolt esitatud resolutsiooni. Selles on öeldud:

> «Kongress kirjutab ette viivitamata laiali saata eranditult kõik ühe või teise platvormi alusel tekkinud rühmad ja teeb kõigile organisatsioonidele ülesandeks kõige rangemini jälgida, et ei esineks mingeid fraktsioonilisi väljaastumisi. Kongressi selle otsuse mittetäitmine peab endaga tingimata ja viivitamata kaasa tooma parteist väljaheitmise» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 529).

Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks rakendada äärmise vahendina parteist väljaheitmist ka Keskkomitee liikmete suhtes, kui nad rikuvad partei ühtsust, organiseerivad fraktsioone ja püüavad parteid lõhestada. «Niisuguse äärmise vahendi rakendamise tingimuseks (Keskkomitee liikmete, Keskkomitee kandidaatide ja Kont-

rollkomisjoni liikmete suhtes) peab olema Keskkomitee pleenumi kokkukutsumine, kusjuures pleenumile kutsutakse kõik Keskkomitee kandidaadid ja kõik Kontrollkomisjoni liikmed» (sealsamas, lk. 529), kes otsustavad karistusmäära küsimuse kahe kolmandiku häälteenamusega.

Kongressil sündikalistliku ja anarhistliku kallaku kohta vastuvõetud resolutsioonis, mille on kirjutanud V. I. Lenin, mõisteti teravalt hukka «töölisopositsiooni» vaated. Need vaated olid täielik taganemine marksismist. Kongress rõhutas, et «töölisopositsiooni» vaated on proletariaadi diktatuurile poliitiliselt väga ohtlikud. Kongress kuulutas «töölisopositsiooni» ideed parteivastasteks, väikekodanlike kõikumiste väljenduseks, sündikalistlikeks ja anarhistlikeks. «Töölisopositsiooni» ideed, öeldakse resolutsioonis, nõrgendavad praktiliselt Kommunistliku Partei järjekindlat juhtivat joont ning abistavad proletaarse revolutsiooni klassivaenlasi. Nende ideede propageerimise tunnistas kongress kokkusobimatuks VK(b) Parteisse kuulumisega.

X kongressi otsused partei ühtsuse ja fraktsioonide lubamatuse kohta said partei elus ja tegevuses vankumatuks põhimõtteks. Need otsused relvastasid parteid tema võitluses trotskismi, rahvuskallakluse ja igasuguste muude oportunistlike peajoonest kõrvalekaldumiste vastu.

Partei ühtsusega, tema juhtiva osaga olid tihedalt seotud parteiehituse küsimused. Kongress pööras neile palju tähelepanu. Kodusõja ajajärgul iseloomustas partei tegevust äärmine organisatsiooniline tsentralism, osaline loobumine kollektiivse juhtimise meetoditest, ametikohtadele määramine valimise asemel jne. Rahuaja tingimustes nõudsid uued ülesanded parteitöö organisatsiooniliste vormide ja meetodite muutmist. Kongress rõhutas, et on vaja elustada ja arendada siseparteilist demokraatiat, mis tähendas juhtivate organite valitavust alt kuni üles, nende kohustust oma tegevusest aru anda, kontrolli nende tegevuse üle, kollektiivse juhtimise tugevdamist.

Parteitöö meetodiks pidi saama «kõigi tähtsamate küsimuste laialdane läbiarutamine, nende üle diskuteerimine koos siseparteilise kriitika täieliku vabadusega, üldparteiliste otsuste kollektiivne väljatöötamine . . .» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 519).

Need otsused olid kohustuslikud igale partei liikmele ning kuulusid kiirele ja täpsele täitmisele. Demokraatia ja tsentralismi ühendamises, vaba arvamiste avaldamise ja raudse distsipliini ühendamises, kollektiivselt väljatöötatud otsuste vastuvaidlematus täitmises on demokraatliku tsentralismi põhimõtte olemus.

Nõukogude võimu ajal oli parteisse sattunud mõningal määral väikekodanlikke elemente, sealhulgas endisi menševikke ja esseere, kes olid kõikuvad ja ideoloogiliselt ebakindlad, partei ridadesse oli pugenud karjeriste ja nahahoidjaid. Sellepärast andis kongress Keskkomiteele korralduse puhastada partei mittekommunistlikest elementidest.

Ametiühingute küsimuses tegi kongress toimunud diskussioonist kokkuvõtte ja võttis vastu leninliku platvormi. Kongress mõistis hukka trotskistide, «töölisopositsiooni», «detsistide» jt. oportunistlike rühmade vaated ning määras kindlaks ametiühingute tegevuse põhiülesanded.

Kongress rõhutas, et ametiühingud on kommunismi kool. Ametiühingute peamiseks ülesandeks on majanduse organiseerimine ja kasvatustöö. Ametiühingud peavad ära tegema põhilise töö tootmise organiseerimisel ja meie maa kannatadasaanud tootlike jõudude taastamisel. Vastavalt sotsialistliku ülesehitustöö arenemisele muutuvad ametiühingud järk-järgult proletaarse riigi abiorganiteks.

«Tööstuse juhtimise organid,» öeldakse kongressi resolutsioonis, «alates ettevõtetest ja lõpetades Kõrgema Rahvamajanduse Nõukoguga, moodustatakse ametiühingute ja vastavate majandusorganite kokkuleppe põhjal, kusjuures kandidatuurid esitavad tootmisala-ametiühingud või nende liidud» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 541).

Ametiühingud peavad tegelema töölishulkade igapäevase elu kõigi külgedega, peavad kaitsma nende huvisid. Ametiühingute töö peamiseks meetodiks on veenmismeetod.

Kongress andis direktiivi, et töölisdemokraatia meetodit, mida kodusõja ajal tugevasti kärbiti, tuleb kõigepealt ja kõige laiemas ulatuses uuesti rakendama hakata just ametiühinguliikumises. Ametiühingud peavad olema rajatud demokraatliku tsentralismi põhimõttele. Ametiühingute tööd peab suunama Kommunistlik Partei.

Need põhiteesid on ametiühingute tegevuse juhtivateks printsiipideks kogu sotsialismi ja kommunismi ehitamise ajal.

Kongress märkis, et paljud tööliste hulgast päritolevad partei liikmed olid läinud tööle riigiaparaati või Punaarmeesse ning seega otsesest tööst vabrikutes ja tehastes eemale jäänud. Palju kommuniste oli langenud kodusõja rinnetel. Sellepärast nõudis kongress et tööliste parteisse vastuvõtmiseks tuleb energiliselt tööd teha.

Partei ühtsuse ja autoriteedi kõvendamiseks loodi kongressi otsusega kontrollkomisjonid. Nende ülesandeks oli võidelda bürokratismi ja karjerismi vastu, parteilise ja ametialase seisundi kuritarvitamise vastu, partei liikmete seltsimehelike vahekordade rikkumise vastu. Kongress valis Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga ja Keskkontrollkomisjoni.

VK(b)P X kongressil on maailma-ajalooline tähtsus. Ta näitas kätte kapitalismilt sotsialismile ülemineku teed, sotsialismi ehitamise meetodid. Kongress rõhutas täie jõuga, et sotsialismi ehitamiseks on ilmtingimata vajalik proletariaadi ja talurahva liit, samuti rõhutas kongress partei otsustavat osa riigi-, majandus- ja kultuurielu juhtimisel. Kongress andis direktiivi hoida partei ühtsust kui silmatera ja võidelda halastamatult fraktsioonsuse vastu. Kongress toonitas, et parteil peavad olema kõige tihedamad sidemed parteitute hulkadega, ning määras kindlaks parteitute hulkade juhtimise vormid ja meetodid.

Silmapaistvas teoses «Toitlusmaksust», mis avaldati 1921. aasta maikuus, põhjendas V. I. Lenin teoreetiliselt uut majanduspoliitikat. Selles teoses arendatud seisukohad olid uueks panuseks marksismi-leninismi varasalve.

Ajaloolise pöörde sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale, mille X kongress välja kuulutas, kiitis heaks Kominterni III kongress, mis toimus 1921. aasta juunis ja juulis Moskvas. Kominterni kongressi kokkukutsumise ajaks oli kommunistlike parteide arv märksa kasvanud. 1920. aasta lõpul ja 1921. aasta esimesel poolel asutati kommunistlikud parteid Prantsusmaal, Itaalias, Tšehhoslovakkias, Rumeenias ja mitmel pool mujal. 1921. aasta juulis asutati Hiina Kommunistlik Partei, mille rajajate hulka kuulus Mao Tse-dung. Kongressist võtsid osa 52 maa kommunistlike ja sotsialistlike parteide esindajad. V. I. Lenin esines seal ettekandega VK(b)P taktikast.

Kominterni kongress kiitis üksmeelselt heaks VK(b)P poliitika ja taktika ning kutsus rahvusvahelist proletariaati Nõukogudemaa sotsialistlikku revolutsiooni toetama.

Kongress konstateeris, et kapitalistlikes maades on revolutsiooniline võitlus ajutiselt vaibunud, ning juhtis tähelepanu sellele, et sotsiaaldemokraatia kui kodanluse peamine sotsiaalne tugi aitab säilitada kapitalismi ja kodanluse võimu. Kongress seadis kommunistlike parteide peamiseks ülesandeks võita proletariaadi enamus enda poole. Kongress andis loosungi «Massidesse!», kuulutas välja proletariaadi ühisrinde loomise taktika. Masse proletariaadi avangardi poole võitmata ei saa ühelgi maal kapitali võimu kukutada ja proletariaadi diktatuuri maksma panna.

3. Nepi esimesed edusammud. Partei XI kongress. Nõukogude riigi välispoliitika. NSV Liidu moodustamine

Partei asus uut majanduspoliitikat laial rindel ellu viima. Peaasjaks parteiorganisatsioonide tegevuses said majandusküsimused: põllumajanduse, tööstuse ja transpordi taastamine, linna ja maa kaubavahetuse elustamine, krediidi- ja rahasüsteemi kordaseadmine.

Partei selgitas laialdaselt uut majanduspoliitikat ja korraldas oma read ümber vastavalt uutele ülesannetele. Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus eesotsas V. I. Leniniga tegelesid pidevalt majanduse taastamise ja meie maa majanduselu joondeseadmise küsimustega. Paljud Keskkomitee liikmed, Keskkomitee liikmekandidaadid ja teised silmapaistvad parteitegelased suunati parteitöö ning riikliku ja majandusliku töö otsustavatesse lõikudesse. F. E. Dzeržinski nimetati teede rahvakomissariks ja hiljem Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu esimeheks. Ühtlasi jäi ta edasi Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni — Ühendatud Riikliku Poliitilise Valitsuse esimehe ametikohale. G. K. Ordžonikidze oli 1921. aastast 1926. aastani partei Taga-Kaukaasia kraikomitee sekretäriks ja juhtis Taga-

Kaukaasia nõukogude vabariikide rahvamajanduse taastamist. S. M. Kirov töötas 1921. aasta suvest peale Aserbaidžaani Kommunistliku Partei Keskkomitee sekretärina; tema juhtimisel taastati vabariigi majandus, eriti naftatööstus. V. V. Kuibõšev saadeti Kõrgemasse Rahvamajanduse Nõukogusse presiidiumi liikmeks ja Elektrifitseerimise Peavalitsuse juhatajaks. Hiljem oli ta Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu esimeheks. L. B. Krassin nimetati väliskaubanduse rahvakomissariks. V. J. Tšubar töötas Ukraina NSV Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu presiidiumi esimehena ja juhtis hiljem Donbassi kivisöetööstust, mille taastamist V. I. Lenin äärmiselt tähtsaks pidas.

Punaarmeest saatis partei tuhandeid kommuniste majanduslikule tööle. Paljud komissarid, komandörid ja poliittöölised hakkasid töötama tehaste direktoritena, riikliku kaubanduse, kooperatsiooni jt. aladel.

Suurt tähelepanu pööras Keskkomitee vabrikute ja tehaste parteirakukeste tugevdamisele. Parteitöö ja massilise poliitilise selgitustöö tõhustamiseks suunati parteirakukestesse palju kommuniste nõukogude asutustest. Kommuniste viidi majanduslikult vähem tähtsatest ettevõtetest üle majanduslikult tähtsamatesse ettevõtetesse. Parteirakukesed olid partei võitlusorganid. Nad mõjutasid igati töö käiku ettevõtetes, teostasid kontrolli altpoolt, segamata end sealjuures administratsiooni korraldustesse. Parteitute tööliste kaasatõmbamine võitlusse ettevõtte tootmisülesannete täitmise eest, tööviljakuse tõstmise eest seati rakukeste ülesandeks.

X kongressi otsust täites viis partei läbi oma ridade puhastuse. Puhastus toimus lahtistel koosolekutel. Parteitud töölised, teenistujad ja talupojad aitasid päevavalgele tuua võõraid, laostunud, karjeristlikke elemente ning neid parteist välja kihutada. Ligi veerand partei liikmetest heideti välja. Partei koosseis paranes tunduvalt. Tõusis partei distsipliin. Suurenes partei ühtsus ja monoliitsus. Kasvas partei autoriteet töörahva hulgas. Parteitud hulgad hakkasid parteid rohkem usaldama. Uue majanduspoliitika alusel hakkas partei paremini juhtima sotsialismi ehitamist.

Tarvituselevõetud abinõud andsid positiivseid tulemusi. Uus majanduspoliitika avaldas iga päevaga järjest viljakamat mõju meie maa majandusele. Töötavad talupojad võtsid rahuldustundega vastu toiduainete andmise kohustuse toitlusmaksuga asendamise seaduse ja suurendasid juba 1921. aasta kevadel külvipinda. Mõnel pool meie maal esines kulakute ülestõuse ja poliitilist banditismi. Nende likvideerimisel osutasid töötavad talupojad Punaarmeele aktiivset kaasabi. Tööliskiassi olukord paranes ja lakkas tema deklasseerumise protsess. Kvalifitseeritud töölised tulid vabrikutesse ja tehastesse tagasi. Algas suurtööstuse elavnemine. Meie maa majandus hakkas järk-järgult laosest välja jõudma.

Nepi esimese aasta majanduslikud saavutused oleksid veel märksa suuremad olnud, kui meie maad poleks rängalt tabanud ennekuulmatu näljahäda. Nälja tekkimise peamised põhjused peitu-

sid meie maa majanduslikus mahajäämuses, eriti mahajäänud põllumajanduses, ja selles, et intervendid ja valgekaartlased olid laastanud rahvamajanduse. Eriti teravaks muutis toitlusolukorra 1920. aasta põud ja veel rängem põud 1921. aastal. Ikaldus haaras 34 kubermangu, kus elas ligi 30 miljonit inimest.

Partei ja valitsus võtsid näljahäda vastu võitlemiseks tarvitusele erakorralised abinõud ja said sellest rängast õnnetusest jagu, ehkki suurte raskustega.

Kokkuvõtte aasta jooksul uue majanduspoliitika alusel tehtud rahulikust sotsialistlikust ülesehitustööst tegi VK(b)P XI kongress (27. märtsist 2. aprillini 1922), mis esindas rohkem kui poolt miljonit partei liiget. Kongress arutas Keskkomitee poliitilist aruannet, organisatsioonilist küsimust, partei puhastuse tulemusi, partei ridade kindlustamist jt. küsimusi.

Uue majanduspoliitika esimesest aastast kokkuvõtteid tehes ütles V. I. Lenin Keskkomitee poliitilises aruandes, et taganemine on lõppenud, eesmärk saavutatud, koostöö talumajandusega hakkab joonde saama, proletariaadi ja talurahva liit on tugevnenud, majanduslikud saavutused on käegakatsutavad. Partei ette oli kerkinud uus ülesanne — paigutada jõud ümber selleks, et alustada pealetungi kapitalistlikele elementidele.

Nep kujutas endast kapitalismi ja sotsialismi ägedat võitlust. Tuli lahendada küsimus «kes — keda». Kas tuleb selles heitluses, mida peetakse elu ja surma peale, võitjaks sotsialism või võidab kapitalism tagasi oma kaotatud positsioonid?

Et kapitalismi võita, ütles V. I. Lenin, tuleb õppida majandama. Möödunud aasta näitas, et kommunistid ei ole seda veel ära õppinud. V. I. Lenin kutsus kommuniste üles näitama rahvale, et nad oskavad majandust juhtida mitte halvemini, vaid paremini kui kapitalistid.

Partei ülesannete ahela peamiseks lüliks oli tol ajal kaubandus. Sotsialistliku majanduse ja talumajanduse koostöö toimus kaubanduse vormides. Erakapitalil olid kaubanduse alal väga tugevad positsioonid ja suured kogemused. Kaubaturul oli kommunistidel eriti raske erakapitali vastu võidelda: nad ei olnud veel kauplema õppinud, neil ei olnud kaubandusaparaati, paljud ei saanud aru kaubanduse tähtsusest ja suhtusid sellesse põlastavalt. «Õppigem kauplema!» — niisugune oli V. I. Lenini loosung. Praegu on ülesanne selles, ütles ta, et «tulla võitjaks võistluses lihtsa poeselliga, lihtsa kapitalistiga, kaupmehega . . .» (Teosed, 33. kd., lk. 246).

Et osata majandada, riiki valitseda, kultuurselt kaubelda, erakapitali välja tõrjuda, sotsialismi ehitada, selleks tuleb kaadrit õigesti valida ja paigutada. Töö tulipunktiks, ütles V. I. Lenin, on inimesed, kaadri valik, täitmise kontroll.

Partei ja riigi poliitikat viiakse ellu inimeste kaudu, kaadri kaudu. Vilunud, proovitud ja ustavate töötajate õigest paigutusest oleneb väga suurel määral igasuguse tegevuse edu. Kuid kaadrit tuleb kont-

rollida ja abistada. Töötajaid tuleb nende töö tulemuste järgi süstemaatiliselt kontrollida, neid abistada, kui nad aga tööga toime ei tule, siis õigel ajal ümber paigutada, vallandada. Partei ja Nõukogude riigi tähelepanu keskpunkti kerkisid kaadri valik ja paigutus ning täitmise kontroll.

Kongress pööras suurt tähelepanu partei ridade tugevdamisele. Rahvahulkade juhina sotsialismi ehitamise hiiglasuurte ülesannete lahendamisel peab partei eriti silmas pidama, et tema koosseis vastaks meile suurtele nõudmistele, mida esitatakse tööliskласsi eelväele. Et suurendada parteis proletaarset tuumikut ja raskendada mitteproletaarsete elementide parteisse astumist, kehtestas kongress parteisse vastuvõtmisel kolm kategooriat: 1) töölised ning tööliste ja talupoegade hulgast pärit punaarmeelased; 2) talupojad (peale punaarmeelaste) ja käsitöölised, kes ei ekspluateeri võõrast tööjõudu; 3) muud (teenistujad jne.). Igale kategooriale määrati kindlaks parteisse vastuvõtmisel eri kord ja erilised tingimused: esimesse kategooriasse kuulujate parteisse astumist kergendati, kolmandasse kuulujate vastuvõtmist raskendati.

Eriti rangelt suhtus kongress fraktsioonsuse nähtustesse. «Töölisopositsiooni» liidrid eesotsas Šljapnikoviga ei allunud X kongressil fraktsioonide laialisaatmise kohta vastuvõetud otsusele. Nad käisid koos illegaalselt ja levitasid konspiratiivselt oma parteivastaseid otsuseid. Kongress mõistis selle rühma fraktsioonilise tegevuse teravalt hukka ning hoiatas Šljapnikovi, Medvedevit ja Kollontaid, et kui nad jätkavad parteivastast tegevust, siis heidetakse nad parteist välja. Selle otsusega rõhutas partei veel kord, et ta peab pühaks oma ühtsust, oma raudset distsipliini, et ta ei salli ühelgi juhul oma ridades mingisuguseid fraktsioonilisi rühmitusi.

VK(b)P XI kongress oli viimne kongress, millest V. I. Lenin osa võttis ja mida ta juhtis. Kongressi lõpetades tähendas V. I. Lenin, et oma vaimunõtkusega, oma taktikaga on partei meie revolutsiooni maailmas seninägematule kõrgusele tõstnud. Ta lausus prohvetlikud sõnad:

> «Ükski jõud maailmas, kui palju kurja, häda, viletsust ning piinu ta ka võiks veel tuua miljonitele ja sadadele miljonitele inimestele, ei suuda ära võtta meie revolutsiooni põhilisi saavutusi, sest need pole nüüd enam «meie», vaid maailma-ajaloolised saavutused» (Teosed, 33. kd., lk. 292).

Kongressil valitud Keskkomitee esimesel istungil valiti partei peasekretäriks J. V. Stalin.

Tol ajal omandas eriti suure tähtsuse partei töö kaadri ja rahvahulkade ideoloogilise karastamise, nende marksistliku maailmavaate vaimus kasvatamise alal. Kogu maailma kodanlik ajakirjandus arendas bolševismi vastu ideoloogilist pealetungi. Nõukogudemaal oli nepi tingimustes elustunud kadettide, esseeride, menševike ja kodanlike natsionalistide tegevus. Töörahvale kodanlikku ideoloogiat külge pookida püüdes sosistasid nad talle kõrva, et Venemaa pöördub paratamatult tagasi kapitalismile, et küsimus «kes keda» otsustatakse

nepmanite kasuks, et toimub nõukogude võimu muutumine kodanlikuks demokraatiaks.

Suuri lootusi nõukogude võimu muutumisele pani ka välismaale põgenenud kodanlus. Mõningal määral levis emigrantide hulgas «tähistevahetamise» vool. 1921. aastal andis rühm valge-emigrante Prahas välja koguteose «Tähistevahetus» ja samal aastal hakkasid valge-emigrandid Pariisis välja andma ajakirja «Smena Vehh» («Tähistevahetus»). Nende järgi sai vool oma nime. «Tähistevahetajad» pooldasid koostööd nõukogude võimuga, lootes, et nepi tingimustes areneb rahvamajandus kapitalismi suunas.

«Tähistevahetamise» voolu kuulus ka rühm emigrante, kes olid tõepoolest valmis nõukogude võimuga ausalt koos töötama. Sellesse rühmasse suhtus partei heatahtlikult ja oli valmis nende hulgas leiduvaid kodanlikke spetsialiste nõukogude tööl ära kasutama. Sääraste «tähistevahetajate» suhtes aga, kellele koostöö nõukogude võimuga oli ainult nende kontrrevolutsioonilise tegevuse poliitiliseks suitsukatteks, pooldas partei surveabinõude kasutamist.

Partei paljastas kodanluse ja tema agentide väljamõeldised nõukogude võimu mandumise üle, selgitades rahvahulkadele, et kapitalismile tagasipöördumisest ei saa juttugi olla, et nepi rööbastel juhib partei Nõukogude rahvast sotsialismi poole. Partei kandis rahvahulkadesse proletaarset, marksistlikku ideoloogiat, marksistlikku maailmavaadet, mis ainsana seletab õigesti ühiskonna arenemise seadusi ja näitab ära, kuidas saab kapitalistliku ühiskonna sotsialistlikuks ümber kujundada.

Partei kaadri marksistlikul kasvatamisel ja tema mobiliseerimisel leppimatule võitlusele kodanliku ideoloogia vastu etendas suurt osa V. I. Lenini artikkel «Võitleva materialismi tähtsusest», mis ilmus 1922. aasta märtsis ajakirjas «Pod Znamenem Marksizma». V. I. Lenin õhutas kommuniste propageerima kõigis elanikkonna kihtides marksistlikku ideoloogiat, marksistlikku materialismi, paljastama idealismi ja usulisi eelarvamusi.

Kommunistid, ütles V. I. Lenin, peavad tegutsema käsikäes järjekindlate materialistidega, tänapäeva loodusteaduse esindajatega, kes ei kuulu Kommunistlikku Parteisse. Koos nendega ja neid juhtides peavad kommunistid materialismi masside teadvusse kandma. V. I. Lenin kutsus üles kõiki kommuniste ja järjekindlaid materialiste loodusteaduste andmete levitamise põhjal rahvahulkades laialdast ateistlikku propagandat tegema, et aidata rahvahulkadel religioossetest eelarvamustest jagu saada. Ta juhtis nõukogude loodusteadlaste tähelepanu marksistliku dialektilise materialismi omandamise vajadusele.

> «... me peame mõistma,» kirjutas V. I. Lenin, «et soliidse filosoofilise põhjenduseta ei suuda mingisugused loodusteadused, ei suuda mingisugune materialism vastu pidada võitluses kodanlike ideede pealetungi ja kodanliku maailmavaate taastamise vastu. Et selles võitluses vastu pidada ja see täie eduga lõpuni viia, peab loodusteadlane olema kaasaegne materialist,

selle materialismi teadlik pooldaja, mille esindaja oli Marx, see on — peab olema dialektiline materialist» (Teosed, 33. kd., lk. 206).

V. I. Lenin hoiatas kommuniste sektantliku kitsarinnalisuse eest ja soovitas tungivalt kõiki nõukogude võimu suhtes lojaalseid vana ühiskonna jõude sotsialismi ehitamisel ära kasutada. Arvata, et kommunismi saab üles ehitada ainult kommunistide endi kätega, on üks kõige suurem ja ohtlikum viga. V. I. Lenin kirjutas, et edukast kommunismi ehitamisest ei saa üldse juttugi olla, kui puudub liit mitmesugustel aladel töötavate parteitutega.

V. I. Lenin juhtis kommunistide tähelepanu sellele, et äärmiselt tähtis on süstemaatiliselt paljastada kodanlikku «tänapäeva demokraatiat», eriti Ameerika Ühendriikide oma. Mitmesugused «sotsialistid» lömitavad selle «demokraatia» ees, «kummardavad maani» seda ülistades. Kuid tegelikult ei kujuta see kiidetud «demokraatia» endast «midagi muud kui vabadust jutlustada seda, mida kodanlusel on kasulik jutlustada, tal on aga kasulik jutlustada kõige reaktsioonilisemaid ideesid, religiooni, obskurantismi, ekspluataatorite kaitsmist jne.» (sealsamas, lk-d 204—205).

Partei võttis V. I. Lenini õpetused endale juhtnööriks. Peale tööliste ja talupoegade tõmbas ta sotsialismi ehitamisele kaasa ka kodanliku intelligentsi. Nii lahendas ta edukalt Nõukogudemaa majandusliku taastamise ülesandeid. 1922. aasta lõpuks paranes tööliste ja talupoegade aineline olukord. Poliitiline olukord muutus kindlamaks. Purustati kõik kulakliku banditismi vähegi suuremad jõud. 1922. aasta sügisel puhastas Punaarmee jaapani interventidest Kaug-Ida. Nõukogudemaa poliitiline autoriteet rahvusvahelisel areenil kasvas tunduvalt.

Sotsialismi edukaks ehitamiseks oli vaja rahu. V. I. Lenin ütles: «...meile on kõige kallim rahu säilitamine ja täielik võimalus pühendada kõik jõud majanduse taastamisele...» (Teosed, 32. kd., lk. 95). Leninlikust kahe süsteemi — sotsialismi ja kapitalismi — rahuliku kooseksisteerimise orientatsioonist lähtudes püüdis partei normaliseerida oma vahekorrad kapitalistlike riikidega. 1921. aastal sõlmis Nõukogude valitsus kaubalepingu Inglismaaga, pärastpoole veel mitme teise riigiga. 1921. aastal tegi Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ka Ameerika Ühendriikidele ettepaneku jalule seada kaubanduslikud suhted. Ühendriikide valitsus ei võtnud seda ettepanekut vastu, vaid jäi kangekaelselt interventsionistlikele positsioonidele. Ka Prantsusmaa valitsevad ringkonnad saboteerisid Nõukogude Venemaaga kaubavahetuse arendamist.

Nõukogude valitsus tahtis kergendada kapitalistlike maadega majandusliku koostöö loomist. Selleks teatas ta 1921. aasta sügisel, et teatud tingimustel on ta valmis tunnustama tsaarivalitsuse ennesõjaaegseid võlgu, ja tegi ettepaneku kutsuda kokku rahvusvaheline konverents, mis arutaks välisriikide pretensioone Venemaa vastu ja Nõukogude pretensioone välisriikide vastu ning töötaks välja Vene-

maa ja tema vastaste vahel lõpliku rahulepingu sõlmimise tingimused.

Majanduskriisi tagajärjel olid turud tublisti kokku kuivanud. Selles olukorras otsustasid Entente'i riigid Genuasse (Itaalia) kokku kutsuda kõigi Euroopa riikide, kaasa arvatud ka Nõukogude Venemaa ja võidetud Saksamaa, majandus- ja rahanduskonverentsi, et «kaasa aidata Euroopa majanduse taassünnile», nagu nad kuulutasid.

Konverents toimus 1922. aasta aprilli- ja maikuus. Nõukogude delegatsiooni juhiks määrati V. I. Lenin. Kuid töölised, kes kartsid V. I. Lenini elu kallale kippumist, protesteerisid tema välismaale sõitmise vastu. Tegelikult juhtis V. I. Lenin delegatsiooni tööd Moskvast. Genua konverentsil täitis Nõukogude delegatsiooni juhi kohuseid välisasjade rahvakomissar G. V. Tšitšerin. V. I. Lenini juhtnööre täites deklareeris Nõukogude delegatsioon avalikult erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise vajadust. Nõukogude valitsus püüdis kapitalistlike maadega laialdast majanduslikku koostööd luua ning püsivat rahu kindlustada. Nõukogude delegatsioon oli nõus kapitalistlikele riikidele mõningaid järeleandmisi tegema. Kuid tsaarivalitsuse sõjaaeelsete võlgade tunnustamise eeltingimuseks seadis ta Venemaale uue laenu andmise ja Nõukogude valitsuse juriidilise tunnustamise. Nõukogude delegatsioon teatas, et Nõukogude valitsus on valmis teatud määral hüvitama neid kahjusid, mis välismaalastest omanikud on Venemaal saanud. Omalt poolt esitas Nõukogude delegatsioon vastupretensiooni, et tasutaks need kahjud, mida meie maale olid tekitanud interventide sõjaväed ja vene valgekaartlased, keda Entente oli toetanud.

Kuid imperialistidel olid oma plaanid. Nad ei tahtnud Nõukogudemaaga võrdõiguslikul alusel koos töötada, vaid kavatsesid majandusliku ja diplomaatilise surve abil Nõukogude Venemaale koloniaalrežiimi peale suruda. Nad nõudsid kõigi võlgade tasumist ja välismaalastest omanikele kogu natsionaliseeritud vara tagasiandmist. Nende julgus läks nii kaugele, et nad tahtsid sisse seada väliskontrolli Nõukogude rahanduse ja isegi kogu Venemaa rahvamajanduse üle. Nõukogude delegatsioon lükkas niisugused pretensioonid resoluutselt tagasi ja paljastas nende röövelliku iseloomu.

Konverentsil tulid ilmsiks teravad vastuolud imperialistlike riikide vahel, eestkätt Esimese maailmasõja võitjate ja võidetud Saksamaa vahel. Asjatult püüdis Saksamaa saavutada Entente'ilt Versailles' lepinguga Saksamaale pealepandud üle jõu käiva reparatsioonimaksete koorma kergendamist. Ainus riik, kes astus välja selle röövlepingu vastu ja Saksamaa olukorra kergendamise poolt, oli Nõukogude Venemaa. Saksamaa valitsevate ringkondade kaugemalenägevad esindajad jõudsid järeldusele, et Nõukogude Venemaale lähenemine kindlustab Saksamaa rahvusvahelisi positsioone, aitab saavutada Entente'ilt mõningaid järeleandmisi ja avab ühtlasi laialdased võimalused Venemaaga kauplemiseks.

Nõukogude valitsus omalt poolt oli huvitatud sellest, et nõuko-

gude vabariike ei saadaks isoleerida. Nii tekkis võimalus vastastikuseks lähenemiseks. 1922. aasta aprillis kirjutati Rapallos (Genua eeslinn) alla Nõukogude-Saksa lepingule. Mõlema maa vahel seati uuesti jalule diplomaatilised suhted. Nõukogude Venemaa ja Saksamaa loobusid teineteise suhtes vastastikku pretensioonidest — reparatsioonidest, mida Venemaal oli õigus saada Versailles' lepingu järgi, vanade võlgade maksmisest, natsionaliseeritud varanduse eest tasu maksmisest.

Rapallo lepingu sõlmimisega murdis Nõukogude valitsus läbi imperialistlike riikide rindest. Meisterlikult kasutas ta imperialistide omavahelisi vastuolusid rahu ja Nõukogude Venemaa julgeoleku huvides.

Entente'i riikidega ei õnnestunud Genuas kokku leppida. Läbirääkimisi jätkati 1922. aasta suvel Haagi konverentsil, kuid samuti tagajärjetult.

Genua konverentsi kasutasid partei ja Nõukogude valitsus selleks, et alustada võitlust desarmeerimise eest. Nõukogude valitsus tegi Genua konverentsil ettepaneku arutada relvastuse üldise vähendamise ja kõige barbaarsemate sõjapidamisvahendite — «mürkgaaside, relvastatud õhuvõitluse jne.» — ärakeelamise küsimust. Imperialistlikud riigid seda ettepanekut arutusele ei võtnud. Nõukogude riigi väljaastumine desarmeerimise küsimuses avas kogu maailmas laiade rahvahulkade silmad ja nad nägid, et nüüd on esmakordselt ajaloos tekkinud maailmas valitsus, kes taotleb siiralt ja järjekindlalt desarmeerimist.

Partei ja Nõukogude valitsus kulutasid palju jõudu rõhutud ja sõltuvatele rahvastele lähenemiseks. 1921. aastal sõlmis Nõukogude Venemaa lepingud Iraaniga, Afganistaniga ja Türgiga. Sellega ta aitas tunduvalt kaasa nende rahvuslikule vabadusvõitlusele. Need olid esimesed Idamaade ja ühe suurriigi vahel võrdõiguslikkuse alusel sõlmitud lepingud. Nõukogude valitsus loobus ilma vastutasuta kõigist imperialistlikest eesõigustest ja kontsessioonidest, mis Tsaari-Venemaal oli neis maades olnud.

1921. aastal kihutas mongoolia rahvas Mongoolia Rahvarevolutsioonilise Partei (asutati 1921. aasta märtsis) juhtimisel ja Nõukogude vägede kaasabil oma maalt minema jaapani agendid — valgekaartlased ning moodustas rahvavalitsuse. Sellest ajast peale on Nõukogude rahvad ja Mongoolia rahvas elanud vankumatus sõpruses.

1922. aastal lõppes Türgi-Kreeka sõda. Türgi võitles selles sõjas oma sõltumatuse eest. Kreeklaste seljataga aga seisid inglise imperialistid. Võitjaks tuli Türgi. Rahutingimuste väljatöötamiseks kutsuti Lausanne'is kokku rahvusvaheline konverents. Imperialistlikud riigid kutsusid Nõukogude Venemaa osa võtma ainult ühe küsimuse — väinade saatuse küsimuse — arutamisest. Nõukogude valitsus toetas väinade suhtes Türgi suveräänsust, nõudis väinade absoluutset sulgemist kõigile sõjalaevadele peale Türgi sõjalaevade, ja täielikku kaubalaevade liikumise vabadust. Imperialistid ei lasknud Nõu-

kogude vabariigi esindajaid teiste küsimuste arutamisele, sest nad kartsid, et Nõukogude valitsuse imperialismivastane ja Ida rahvaste suhtes sõbralik positsioon aitab kaasa rõhutud maade rahvusliku vabadusliikumise arenemisele. VNFSV protestidest hoolimata võttis kongress vastu otsuse, mille järgi väinad ja Must meri avati kõigi riikide sõjalaevadele. Sellega säilitasid imperialistid oma relvastatud jõududele ligipääsu Nõukogudemaa lõunapiiridele. Lausanne'i konverentsi otsused tuletasid nõukogude vabariikide töörahvale veel kord meelde kapitalistlike maade poolt ähvardavat sõjaohtu ja vajadust püssirohi alati kuiv hoida.

Seda tuletasid lakkamatult meelde ka imperialistlike riikide arvukad vaenulikud väljaastumised Nõukogudemaa vastu. Nii esitas Inglise valitsus 1923. aastal Nõukogude valitsusele ultimaatumi, mis on tuntud «Curzoni ultimaatumina» — Inglise välisministri nime järgi. Ultimaatumis nõuti Nõukogude esindajate ärakutsumist Iraanist ja Afganistanist; ultimaatum sisaldas peale selle veel teisigi häbematuid nõudmisi. Rahu säilitamise huvides tegi Nõukogude valitsus ettepaneku kutsuda vaieldavate küsimuste reguleerimiseks kokku Inglise-Nõukogude konverents, kuid lükkas kategooriliselt tagasi ultimaatumi peamise nõudmise — kutsuda ära oma esindajad nimetatud riikidest. Pärast otsustava vastulöögi saamist andis Inglise valitsus järele. Nõukogude riigi suhtes jõupoliitika rakendamine kukkus veel kord läbi.

Tänu partei vankumatusele, bolševistlikule valvsusele ja targale rahupoliitikale läks Nõukogude rahval kahekümne aasta jooksul — 1941. aastani — korda suurt sõda ära hoida.

Nõukogudemaa suveräänsuse kaitsmise, majandusliku laose likvideerimise ja sotsialismi ülesehitamise ülesannete lahendamine nõudis tungivalt nõukogude vabariikide majanduslike, poliitiliste ja sõjaliste ressursside ning nende diplomaatilise tegevuse kõige tihedamat ühendamist.

Ühiseks tervikuks liitumise vajadusest sai aru kõigi nõukogude rahvusvabariikide töörahvas. Nõukogude rahvad, keda ühendas ühine võitlus proletariaadi diktatuuri maksmapanemise ja kindlustamise eest ning ühine töö sotsialismi ehitamisel, taotlesid ka riiklikku ühinemist, selleks et kaitsta Suure Oktoobrirevolutsiooni saavutusi ja võimalikult kiiresti sotsialismi poole edasi liikuda.

Nõukogude rahvaste ühinemispüüet väljendas partei. Ühinemise ja selle vormide küsimus töötati ja arutati läbi partei Keskkomitees. Keskkomitee oktoobripleenumil (1922. aastal) võeti vastu V. I. Lenini ettepanek: nõukogude vabariigid, sealhulgas ka VNFSV, ühinevad vabatahtlikkuse ja võrdõiguslikkuse alusel uueks riiklikuks moodustiseks — NSV Liiduks. Pleenumi otsuses öeldakse:

> «Tunnistada vajalikuks sõlmida Ukraina, Valgevene, Taga-Kaukaasia Vabariikide Föderatsiooni ja VNFSV vahel leping, mille alusel nad ühinevad «Sotsialistlike Nõukogude Vabariikide Liiduks», kusjuures igaühele neist jääb õigus Liidu koosseisust vabalt välja astuda.»

1922. aasta oktoobrist detsembrini toimusid Ukraina, Valgevene, Aserbaidžaani, Gruusia ja Armeenia kommunistliku partei keskkomitee pleenumid. Nimetatud pleenumid pooldasid nõukogude vabariikide ühinemist NSV Liiduks. Pärast neid otsuseid võttis ühinemisliikumine üldrahvaliku ulatuse. Rahvaste meeleolu väljendasid rahvusvabariikide nõukogude kongressid, sealhulgas ka VNFSV X nõukogude kongress, mis toimus 1922. aasta detsembris ja pooldas üksmeelselt NSV Liidu loomist.

30. detsembril 1922 toimus Moskvas I Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Nõukogude Kongress. Kongress võttis vastu deklaratsiooni NSV Liidu moodustamise kohta ja liidulepingu. Kongress valis kõrgema seadusandliku organi — NSV Liidu Kesktäitevkomitee. NSV Liidu Kesktäitevkomitee esimeheks valiti M. I. Kalinin, NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks V. I. Lenin.

Nii loodi partei juhtimisel eesotsas V. I. Leniniga paljurahvuseline nõukogude sotsialistlik riik. See organiseeriti vabatahtlikkuse põhimõttel, iga NSV Liitu kuuluva nõukogude vabariigi rahvusliku suveräänsuse säilitamise alusel.

NSV Liidu moodustamine oli leninismi ideede ja Kommunistliku Partei leninliku rahvuspoliitika triumfiks. Kogu progressiivsele inimkonnale näidati, kuidas lahendada rahvusküsimust, kuidas kaotada rahvuste mittevõrdõiguslikkus, kuidas rahvad kommunismi ülesehitamise eesmärgil ühtseks vennalikuks pereks ühendada.

1924. aastal, Teisel NSV Liidu Nõukogude Kongressil, võeti vastu esimene Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu konstitutsioon.

1922. aasta novembris ja detsembris toimus Kominterni IV kongress, kus olid esindatud 58 maa kommunistlikud parteid. V. I. Lenin esines kongressil ettekandega «Viis aastat Vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid». Nende aastate peamiseks tulemuseks oli sotsialismi positsioonide kindlustumine. Kas uuest majanduspoliitikast oli kasu? See on peaküsimus, ütles V. I. Lenin, ja see on esmajärgulise tähtsusega kõigile kommunistlikele parteidele. Kui vastus tuleks eitav, «oleksime kõik hukkumisele määratud» (Teosed, 33. kd., lk. 386). Kuid poolteist uue majanduspoliitika aastat — nii kaua oli Nõukogude riik nepi alusel tegutsenud — tõestasid, et partei otsus sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale üle minna oli absoluutselt õige.

V. I. Lenini ettekanne Kominterni IV kongressil jäi tema viimseks esinemiseks kongressidel. V. I. Lenini ettekande sisu oli kõigile kommunistlikele vennasparteidele otsekui testamendiks, mis kutsus neid õppima Venemaa kommunistliku partei kogemustest, kuidas võidelda kapitalismi vastu, proletariaadi diktatuuri eest, neid kogemusi oma maa konkreetsetes tingimustes loovalt rakendades.

Kominterni IV kongress märkis, et Nõukogude Venemaa jääb maailma proletariaadile rikkalikuks ajalooliste revolutsioonikogemuste varaaidaks.

Rahvusvahelist olukorda analüüsides konstateeris Kominterni

kongress, et ülemaailmne majanduskriis teravneb, tööpuudus kasvab ja et kogu maailma ulatuses toimub kapitali organiseeritud pealetung tööliskassi saavutustele. Kapitalistid püüdsid kõigepealt vähendada tööliste palka ja nende elutaset alla viia. Proletariaat oli igal pool sunnitud oma positsioone kaitsma.

Kapitali tugevnev surve kutsus tööliste hulgas esile stiihilise ühinemispüüde, viis hulgad kommunistidele lähemale. Kongress rõhutas veel kord, et kommunistlike parteide peamiseks ülesandeks on töölisklassi enamiku enda poole võitmine ja et selle eest tuleb võidelda ühisrinde taktika alusel. Tööliste ühisrinde all mõisteti kõigi nende tööliste ühendamist, kes tahtsid kapitalismi vastu võidelda, kaasa arvatud ka need, kes pooldasid sotsiaaldemokraate, anarhiste, sündikaliste jne.

Kongress tegi kommunistidele ülesandeks selgitada tööliste laiadele hulkadele, et imperialistlike sõdade ärahoidmiseks on vaja kaotada kodanlik kord.

4. V. I. Lenini viimased artiklid. NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise plaan

Nõukogude riigi välispoliitilise olukorra kindlustumine ja sotsialistliku ülesehitustöö alal tehtud edusammud rõõmustasid parteid ja Nõukogude rahvast. Seda rõõmu tumestas aga V. I. Lenini haigus. Palju aastaid kestnud määratu suur ja pingeline töö murdis Vladimir Iljitši tervise. Tunda andsid ennast ka esseeride ridadesse kuuluva terroristi kurja käe läbi löödud haavade tagajärjed.

1922. aasta sügisel võttis haigus teravama pöörde. Haigusest pisut paranenud, pidas V. I. Lenin 20. novembril kõne Moskva Nõukogu saadikutele. Poolteise aastaga meie maal uue majanduspoliitika alusel saavutatud tulemustest kõneldes ütles V. I. Lenin, et see üleminek on raske, kuid raskustest saadakse jagu. Partei oli juba mõningat edu saavutanud: «Me oleme viinud sotsialismi igapäevasesse ellu.» Tormilised kiiduavaldused saatsid V. I. Lenini kõne viimaseid sõnu, millega ta avaldas kindlat veendumust, et «nepi Venemaast saab sotsialistlik Venemaa» (Teosed, 33. kd., lk. 406).

See oli partei ja Nõukogude rahva juhi viimne avalik sõnavõtt.

1922. aasta detsembris algas veel tugevam haigusehoog.

1923. aasta jaanuaris ja veebruaris dikteeris V. I. Lenin oma viimased artiklid: «Lehekülgi päevikust», «Kooperatsioonist», «Kuidas reorganiseerida Tööliste-Talupoegade Inspektsioon», «Meie revolutsioonist», «Pigem vähem, aga paremini». Nende artiklitega jõudis V. I. Lenin NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise plaani väljatöötamisel lõppjärku. Nende artiklite näol jättis V. I. Lenin parteile omamoodi poliitilise testamendi.

V. I. Lenin seadis parteile ülesandeks meie maa industrialiseerimise ja näitas, missuguste meetoditega seda tuleb teha. Oma artiklites lähtus ta sellest, et kõige tähtsam sotsialismi ehitamisel on

suurtööstuse, eriti rasketööstuse kui sotsialismi majandusliku baasi arendamine.

«... suurimast suurima majandusliku kokkuhoiu hinnaga», kirjutas V. I. Lenin, «saavutada meie riigis seda, et säilitada iga kõige väiksemgi sääst meie masinalise suurtööstuse arendamiseks, elektrifitseerimise arendamiseks, hüdroturba tootmiseks, Volhovstroi ehituse lõpuleviimiseks jne.

Selles ja ainult selles on meie lootus» (Teosed, 33. kd., lk-d 458—459).

Ühtlasi kerkis päevakorrale küla sotsialistliku ümberkujundamise küsimus. Oma põhiülesande suudab proletariaat lahendada ainult siis, kui ta säilitab oma juhtiva osa talurahva suhtes ja tõmbab ta kaasa sotsialismi ehitamisele. Tööliisklassi ja töötava talurahva liidu kindlustamist pidas V. I. Lenin üheks NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise otsustavaks tingimuseks. Talurahva sotsialismi ehitamisele kaasatõmbamise vahendiks pidas V. I. Lenin kooperatsiooni. Kapitalistliku korra tingimustes on kooperatsioonil kapitalistlik iseloom, ta on V. I. Lenini sõnade järgi «kollektiivne kapitalistlik institutsioon». Nõukogude korra tingimustes, kui võim on proletariaadi käes, kui proletariaadi ja talurahva liit ning tööliisklassi juhtiv osa on kindlustatud, kui kõik peamised tootmisvahendid, kaasa arvatud maa, on riigi käes, on kooperatsioon sotsialistlik ettevõte. Neis tingimustes on kooperatsioon kõige sobivamaks talupoegade suurteks kollektiivideks ühendamise vormiks. Kooperatiivis kooskõlastatakse talupoja erahuvid, isiklikud huvid kogu ühiskonna huvidega.

«... nüüd oleme leidnud», kirjutas V. I. Lenin, «selle erahuvide, erakaubanduslike huvide ühendamise astme, nende huvide üle riikliku järelevalve ja kontrolli teostamise astme, nende huvide üldhuvidele allutamise astme, mis varem oli väga paljudele sotsialistidele komistuskiviks» (sealsamas, lk. 428).

Pärast seda, kui proletariaat on võimu kätte võitnud, on kõige raskemaks ülesandeks talupoja väiketootmise koopereerimine. Selle ülesande saab lahendada ainult siis, kui riik osutab väga suurt abi ja kui talurahva hulgad ise sellest aktiivselt osa võtavad. Talupojad tuleb kooperatiividesse ühendada vabatahtlikkuse alusel, mitte mingil juhul administratiivsete vahendite abil. Kui mingi maa elanikkond organiseeritakse kooperatiivi, siis on see, kirjutas V. I. Lenin, tsiviliseeritud ühistegelaste kord. Proletaarses riigis aga, kus tootmisvahendid kuuluvad ühiskonnale, on niisugune kord sotsialistlik kord.

V. I. Lenini õpetus kooperatsioonist kui ainsast talurahva sotsialismi teele juhtimise võimalusest oli marksismi loov edasiarendamine vastavalt uutele tingimustele. V. I. Lenin andis selge perspektiivi, ta näitas ära, kuidas saab külas sotsialismi ehitada, kuidas nõukogude võim saab selle äärmiselt tähtsa ja keerulise küsimuse võidukalt lahendada.

Külas kooperatiivse korra loomise ja kindlustamise, samuti ka üldse sotsialismi ülesehitamise seisukohalt pidas V. I. Lenin väga

tähtsaks kultuurirevolutsiooni. Ta toonitas, et partei ja nõukogude võim peavad muutma kogu elanikkonna kirjaoskajaks. V. I. Lenin soovitas luua vabrikutööliste kultuurhariduslikke ja šeflusorganisatsioone, kes aitaksid talurahva kultuuritaset tõsta, soovitas organiseerida tööliste süstemaatilisi maalesõite.

Oma viimastes artiklites rõhutas V. I. Lenin uuesti, et sotsialismi ülesehitamise tööriistaks on Nõukogude riik. Seda tuleb pidevalt parandada ja kindlustada. V. I. Lenin soovitas ühendada Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni ja Keskkontrollkomisjoni ning anda sellele ühendatud organile laialdased volitused riigiaparaadi maksimaalse koondamise, uuendamise ja odavamaks muutmise alal. Pealegi saab sellest Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni ja Keskkontrollkomisjoni liitmisest kasu ka partei Keskkomitee, kirjutas V. I. Lenin, sest Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni — Keskkontrollkomisjoni kaudu tiheneb Keskkomitee side massidega, Keskkomitee on siis paremini informeeritud ning lahendab kõiki ühiskondliku elu küsimusi paremini ja õigemini. «... plusside hulka tuleb arvata ka see,» ütles V. I. Lenin, «et meie Keskkomitees väheneb puht isiklike ja juhuslike asjaolude mõju ning seega väheneb lõhenemisoht» (Teosed, 33. kd., lk. 444).

Kõige rohkem hoolitses V. I. Lenin partei ühtsuse, monoliitsuse säilitamise eest. Ta tahtis, et partei peaks alati meeles VK(b)P X kongressi otsust, millega parteis kategooriliselt ära keelati igasugused fraktsioonid ja rühmad. Kui tekib partei lõhenemine, õpetas V. I. Lenin, siis toob see endaga paratamatult kaasa tööliste ja talupoegade liidu lagunemise. See aga omakorda tooks kaasa nõukogude võimu hävingu, kapitalismile tagasipöördumise. Nõukogude korras kui niisuguses ei ole tööliste ja talupoegade liidu lagunemise põhjusi. Selle liidu lagunemine võib tekkida ainult partei ja nõukogude organite vigade, eksisammude tagajärjel. Sellepärast seadis V. I. Lenin Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni, samuti kogu partei peaülesandeks «tähelepanelikult jälgida asjaolusid, milledest võib tekkida lõhe, ja need ära hoida, sest lõppude lõpuks oleneb meie vabariigi saatus sellest, kas talurahva hulgad lähevad kaasa töölisklassiga, jäädes ustavaks töölisklassi ja talurahva liidule, või nad lasevad «nepmanitel», s. o. uuel kodanlusel, end töölistest lahutada, enda ja nende vahele kiilu ajada» (sealsamas, lk. 444).

Oma viimastes artiklites peatus V. I. Lenin ka rahvusvahelisel olukorral: kas Nõukogude riigil jätkub jõudu kaitsta oma sõltumatut olemasolu maailma kodanluse kallaletungide vastu, kaitsta sotsialismiehitajate rahulikku tööd? Kas Nõukogudemaa suudab sotsialismi võidule viia?

Rahvusvahelise olukorra teaduslikust analüüsist ja ühiskonna arenemise objektiivsetest seaduspärasustest lähtudes vastas V. I. Lenin neile küsimustele täie kindlusega jaatavalt.

Imperialistide leeris ei saa olla ühtsust ja täielikku kooskõla, sest nad lähevad kasumeid ja maailmaturu üle valitsemist taga ajades ikka omavahel riidu. Nõukogude Liidu rahvusvaheline poliitika aga

ei sea oma sihiks võõraste territooriumide vallutamist ega sõja vallapäästmist, vaid võitleb rahu eest, kapitalistlike riikidega vastastikuse kasulikkuse alusel kaubanduslike kokkulepete sõlmimise eest; selle poliitika eesmärgiks on kahe süsteemi — sotsialismi ja kapitalismi — rahulik kooseksisteerimine. V. I. Lenin ütles, et me peame kindla käega rooli hoidma ja oma teed käima, et me ei tohi ennast mingitest imperialistide provokatsioonidest või hirmutamistest mõjutada lasta. Kommunistid peavad talitama kindlalt ja tasakaalukalt.

Maailma proletariaadi revolutsioonilise liikumise võit küll viibib, kuid see on ajutine nähtus. «Rahu» kapitalistlike maade antagonistlike klasside vahel on ainult näiline. Tegelikult käib lakkamatu klassivõitlus, mis kord vaibub, kord teravneb. Edaspidi on klassivõitluse teravnemine paratamatu, nagu on paratamatu ka proletariaadi võit.

Paratamatu on ka rahvusliku vabadusvõitluse aktiviseerumine. Imperialistliku maailmasõja tagajärjel ja peamiselt tänu Suurele Sotsialistlikule Oktoobrirevolutsioonile kisti mitmed Idamaad — Hiina, India jt. — maailma revolutsioonilise liikumise üldisesse keerisesse. Imperialistlikud ekspluataatorid on viinud sajad miljonid Idamaade töötajad inimliku viletsuse ja kannatuse viimse piirini. Ja ükski reaktsiooniline jõud ei suuda tagasi hoida nende revolutsioonilist liikumist, mis kasvab iga aastaga. Asumaade rahvaste vabadusvõitlus kõigutab edaspidi uskumatu jõuga kapitalismi alustugesid, õõnestab tema võimsust, soodustab kapitalistlike maade proletariaadi revolutsioonilise liikumise arenemist.

V. I. Lenin õpetas, et Idamaade — Hiina, India jt. — suured rahvad, kes moodustavad koos Nõukogude Venemaa rahvastega maakera rahvastiku valdava enamuse, kistakse erakordse kiirusega rahvuslikku vabadusvõitlusse. Sellepärast, kirjutas V. I. Lenin, «ei saa olla vähimatki kahtlust, milliseks kujuneb ülemaailmse võitluse lõpplahendus. Selles mõttes on sotsialismi lõplik võit täielikult ja tingimata tagatud» (Teosed, 33. kd., lk. 458).

Oma viimastes artiklites põhjendas ja arendas V. I. Lenin NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise plaani. V. I. Lenini plaani põhiteesid, mis ta esitas oma geniaalsetes teostes pärast Oktoobrirevolutsiooni, on põhiliselt järgmised:

1. N õ u k o g u d e m a a l o n k ü l l a l d a s e l m ä ä r a l o l e m a s k õ i k s e e, m i d a o n v a j a s o t s i a l i s t l i k u ü h i s k o n n a ü l e s e h i t a m i s e k s. Partei peamiseks ülesandeks on taastada ja arendada tööstust, eriti rasketööstust, elektrifitseerida meie maa, tõsta tööviljakus kogu rahvamajanduses kõrgele tasemele. Sotsialismi materiaalse tehnilise baasi loomiseks, Nõukogude riigi kaitsevõime tõstmiseks on tarvis meie maa i n d u s t r i a l i s e e r i d a, tema tehniline ja majanduslik mahajäämus likvideerida.

2. Sotsialistlik proletariaat peab töötava talurahva sotsialismi ehitamisele kaasa tõmbama ja aitama tal oma killustatud üksikmajapidamist kollektiivseks suurmajapidamiseks ümber korraldada.

Parimaks talupoegade sotsialismi ehitamisele kaasatõmbamise vormiks on kooperatsioon. Kommunistlik Partei peab aitama talurahval külas kooperatiivset korda luua. Seda tuleb luua järkjärgult, samm-sammult, et talurahvas ise oma kogemuste najal veenduks kollektiivsete majandamisvormide paremuses ja et ta ise meelsasti, ilma sundimiseta, kooperatsiooniteele asuks. Kui talurahvas veendub kollektiivsetele majandamisvormidele ülemineku vajaduses, siis hakkab ta kiiremini sotsialismi poole liikuma.

Väiketalumajanduse üleviimine sotsialismi rööbastele on võimalik sel tingimusel, kui anda väiketalumajandusele küllaldaselt ajakohaseid masinaid. V. I. Lenin ütles juba 1919. aastal partei VIII kongressil, et kui võiksime saata külasse sada tuhat esmaklassilist traktorit, siis oleks talurahvas kommunismi poolt. Meie maa industrialiseerimine, rasketööstuse eelisarendamise tingimusel, võimaldab küla rikkalikult masinatega varustada.

3. Suurtööstuse arendamine, kogu rahvamajanduse rikkalik varustamine ajakohase tehnikaga, talurahva koopereerimine ning riigi ja kogu rahvamajanduse juhtimine nõuab rahva kultuuritaseme kiiret tõstmist ning küllaldasel hulgal kõrge kvalifikatsiooniga nõukogude töötajate ettevalmistamist. Selleks on vajalik kogu rahva üldine kirjaoskus, märksa on tarvis laiendada alg- ja keskkoolide ning kõrgemate õppeasutuste võrku, samuti kirjastusbaasi, arendada kõiki teadusharusid, ühe sõnaga, on vaja läbi viia kultuurirevolutsioon. Ilma kultuurirevolutsioonita, ilma rahvaintelligentsi kaadri loomiseta ei saa sotsialismi üles ehitada, ei saa sotsialismi kindlustada.

4. Sotsialismi ülesehitamise põhitingimuseks on proletariaadi diktatuur. Riik on tööliskiassi käes sotsialismi ülesehitamise tööriistaks. Riigiaparaadi osatähtsuse tõstmiseks ja ühtlasi kokkuhoiu eesmärgil on tarvis riigiaparaati miinimumini koondada. Selleks tuleb riigiaparaadist minema kihutada bürokratiseerunud ja klassivõõrad elemendid ning riigiaparaati uuendada töörahva hulgast pärit värskete jõududega. Riigiaparaadi parandamise, koondamise ja odavdamise vahendiks peab saama ühendatud partei- ja riigiorgan: Keskkontrollkomisjon — Tööliste-Talupoegade Inspektsioon. Töörahva kaasabile toetudes kontrollib ja parandab see organ nõukogude aparaadi tegevust, muudab selle uue ühiskonnakorra väärilisekс.

5. Sotsialismi ülesehitamine on võimalik ainult siis, kui tööliste ja talupoegade liit säilitatakse ja seda kindlustatakse. Juhtivat osa selles liidus etendab tööliskiass eesotsas Kommunistliku Parteiga. Partei peab hoolega silmas pidama asjaolusid, mis ähvardavad seda liitu lõhkuda, selleks et need õigeaegselt kõrvaldada. Tööliste ja talupoegade liidu tugevuse seisukohalt on otsustav tähtsus partei ühtsusel. Kui partei lõheneks, siis tooks see kaasa kahe klassi liidu lagunemise, mis saaks proletariaadi diktatuurile hukatuslikuks. Sellepärast ei tohi partei sallida oma ridades mingisuguseid frakt-

sioone ega rühmitusi. Ainult monoliitne partei ja tema õige poliitika garanteerivad tööliste ja talupoegade vankumatu liidu püsimise ning tagavad NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise.

6. Ka rahvusvahelisest seisukohast on NSV Liidus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine täielikult kindlustatud. Kapitalistlikus maailmas suurenevad klasside ja riikide vastuolud. Proletariaadi ja kodanluse klassilahingud muutuvad paratamatult ägedamaks. Asumaade ja poolasumaade, eriti Idamaade arenev rahvuslik vabadusliikumine õõnestab järjest suuremal määral imperialistide võimu. Kõik see ühtekokku kõigutab ikka enam ja enam kapitalismi alustugesid. Imperialistide katsed nõukogude korda hävitada lähevad kõik luhta.

7. Arvesse võttes rahvusvahelist olukorda ja kapitalistlikku maailma, mis Nõukogudemaad ümbritseb, peavad Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus ajama arukat välispoliitikat, peavad püüdma vältida sõjalisi kokkupõrkeid kodanlike riikidega. Partei poliitikas peab vankumatuks põhimõtteks olema järjekindel võitlus rahu eest, võitlus sotsialismi süsteemi ja kapitalismi süsteemi rahuliku kooseksisteerimise ning majandusliku võistluse eest. V. I. Lenin avaldas kindlat veendumust, et selles võistluses tuleb võitjaks sotsialism, et «sotsialismis peituvad hiiglasuured jõud ja et inimkond on nüüd astunud uude, harukordselt hiilgavaid võimalusi tõotavasse arenemisstaadiumi» (Teosed, 33. kd., lk. 456).

Partei võitluses sotsialismi eest sai V. I. Lenini plaan kõige tugevamaks teoreetiliseks ja praktiliseks relvaks. See plaan innustas tööliisklassi ja töötavaid talupoegi töökangelastegudele, et saavutada sotsialismi võit kapitalismi üle.

5. Partei XII kongress. Võitlus trotskismi vastu. Majanduslike raskuste võitmine. V. I. Lenini surm. Lenini kutse parteisse

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani ideed kajastusid VK(b)P XII kongressi otsustes. Kongress, mis esindas umbes 400 000 partei liiget, toimus 17.—25. aprillil 1923. Pärast Oktoobrirevolutsiooni oli see esimene kongress, millest V. I. Lenin haiguse tõttu osa ei võtnud.

Partei liikmete arvu vähenemine oli tingitud sellest, et XI kongressi eel ja pärast seda viidi läbi partei puhastus.

Kongressi päevakorras olid Keskkomitee aruanne ja Keskkontrollkomisjoni aruanne, tööstuse küsimused, rahvusküsimus, maksupoliitika maal jt. küsimused.

Keskkomitee aruande põhjal vastuvõetud resolutsioonis rõhutas kongress, et nepi tingimused loovad pinna parteis kallakute tekkimiseks. Eriti ohtlikud ja hukatusttoovad on need kallakud, mis vastandavad Nõukogude riiki tööliisklassile ja parteid riigile. Kongress hoiatas kategooriliselt, et nende inimeste vastu, kes püüavad neis

revolutsiooni saatuse seisukohalt tähtsates küsimustes partei ridades segadust tekitada, parteid leninlikult teelt kõrvale kiskuda ja tema ühtsust kõigutada, et nende inimeste vastu peetakse energilist võitlust ja et see võib lõppeda nende parteist väljaheitmisega.

Kongress juhtis tähelepanu riigiaparaadi süstemaatilise täiustamise vajadusele, pidades seda partei esmajärguliseks kohuseks. Kongress rõhutas, et ainult tõeliselt sotsialistliku riigiaparaadi loomine kindlustab tööliste ja talupoegade murdmatu liidu.

V. I. Lenini juhtnööre täites otsustas kongress Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni ja Keskkontrollkomisjoni ühendada ning tegi Keskkontrollkomisjonile — Tööliste-Talupoegade Inspektsioonile ülesandeks riigiaparaadi täiustamisele kaasa tõmmata töölisi masina tagant.

Kongress juhtis tähelepanu sellele, et partei ja nõukogude organisatsioonide vahel on vaja läbi viia täpne tööjaotus, et on vaja parandada majandus- ja administratiivtöötajate spetsialiseerimist ning igaühe suhtes rangelt kinni pidada isikliku vastutuse põhimõttest.

Konstateerides edusamme rahvamajanduses ning tööviljakuse tõusu vabrikutes ja tehastes, kutsus kongress tööliskassi suunama oma jõupingutusi tööstuse, eestkätt rasketööstuse edendamisele, sest «ainuüksi rasketööstus võib olla kindlaks vundamendiks tõeliselt sotsialistlikule ülesehitustööle» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 679).

Koos rasketööstusega ja selle baasil peab kiiresti arenema ka kergetööstus.

Tootmistöö edusammude või ebaõnnestumiste juured peituvad vabrikus, tehases. Otsustava tähtsusega on töö õige organiseerimine igas ettevõttes vastavalt selle iseärasustele. Kongress soovitas «igati vältida lämmatavat tsentralisatsiooni, algatuse summutamist, hoiduda mehhaanilisest vahelesegamisest» ettevõtete töösse (sealsamas, lk. 693).

Partei XII kongress rõhutas, et peamist vastutust majandusorganite ja üldriiklike organite töö eest kannab partei, et ta peab kõiges olulises määrama ja kontrollima selle töö käiku. «Veelgi lähemale majandusele, veelgi rohkem tähelepanu, juhtimist, jõudusid majandusorganitele — selline on partei loosung lähemaks ajajärguks» (sealsamas, lk. 680).

Partei hakkas tähelepanu pöörama tööstuskaupade turustamise organiseerimisele. Turustamise ebaõige organisatsioon hakkas juba põhjustama liialt suuri lisakulusid ja osalist kaupade ladudesse seismajäämist. Selle nähtuse kõrvaldamiseks oli kõigepealt vaja luua kaubandusaparaadi alamate lülide süsteem, et tagada tööstuse seos talurahvaturuga. Oli vaja reguleerida ka kaupade hindu, sest tööstustoodete hinnad olid põllumajandussaaduste hindadest märksa kõrgemad.

Talupoegade olukorra kergendamiseks ja kaubakäibe suurendamiseks soovitati ühendada kõik talurahvalt võetavad otsesed riikli-

kud maksud (toitlusmaks, majanditelt võetav rahaline maks ja voorikohustus), samuti ka kõik kohalikud otsesed maksud üheks otseseks põllumajandusmaksuks. Osa sellest maksust lubati tasuda rahas. (Hiljem, 1924. aastast peale, hakati ühtset põllumajandusmaksu arvestama kuldrublades ning seda sisse nõudma ainult rahas.) Peamine maksukoorem pandi kõige jõukamatele majanditele (selles avaldus kulakluse piiramise poliitika); üks osa kõige kehvemaid talupoegi vabastati maksust.

Oportunistlikud elemendid tegid kongressil katset parteid leninlikult teelt kõrvale kiskuda. Trotski nõudis tööstuse alal karmi kontsentratsiooni läbiviimist. Varjatud kujul püüti sellega rasketööstust kokku tõmmata, mitmete esialgu mitterentaablite ettevõtete sulgemist saavutada. Juba kongressi eel tegi Trotski ettepaneku mõned suured tehased — Putilovi tehas, Brjanski tehas jt. — sulgeda sellepärast, et need töötasid noil aastatel kahjumiga. Niisuguste tehaste sulgemine oleks rasketööstusele väga suurt kahju toonud, oleks õhutanud töölisi partei vastu välja astuma.

Partei Keskkomitee lükkas Trotski ettepaneku resoluutselt tagasi ja toonitas, et Trotski ettepaneku vastuvõtmine oleks kogu Nõukogude vabariigi poliitiline lüüasaamine, oleks talle hukatuslik. Samas vaimus võeti vastu ka partei XII kongressi otsus.

Trotski oma teesides, mis ta oli koostanud XII kongressile esitamiseks, tuli välja «tööstuse diktatuuri» kehtestamise loosungiga. Trotski ei rõhutanud selle loosungiga tööstuse juhtivat osa rahvamajanduses või tootmisvahendite tootmise eelisarendamist tarbimisesemete tootmisega võrreldes. Trotski mõistis selle loosungi all tööstuse arendamist talurahva ekspluateerimise arvel. Säärane joon oleks kaasa toonud tööliste ja talupoegade liidu lagunemise, nõukogude korra hävingu.

Vastupidiselt Trotski loosungile rõhutas kongress oma otsustes, et käesolevas rahvamajanduse arengu staadiumis on põllumajandusel kogu meie maa majanduses esmajärguline tähtsus.

Kongressi eel tegid Sokolnikov ja Buhharin ettepaneku kaotada osaliselt väliskaubanduse monopol, mis tegelikult oleks olnud selle monopoli likvideerimine.

Kongress mõistis need oportunistlikud ettepanekud täiesti hukka.

Mõned delegaadid (Krassin jt.) esinesid kongressil ekslike ettepanekutega, soovitades teha kapitalistlikele maadele suuri majanduslikke järeleandmisi, et aga saada neilt krediiti ja laenu tööstuse taastamiseks. Kongress lükkas need ekslikud ettepanekud tagasi.

Ära kuulanud J. V. Stalini ettekande rahvusküsimusest, tunnistas kongress vajalikuks kiirendada rahvuste tegeliku ebavõrdsuse likvideerimist. Vene proletariaat pidi suurendama NSV Liidu mahajäänud rahvastele nende majanduse ja kultuuri arendamiseks antavat abi.

VK(b)P XII kongress, nagu seda oli juba teinud X kongress, kutsus uuesti parteid üles energiliselt võitlema suurvene šovinismi kui peamise ohu ja samuti ka kohaliku natsionalismi vastu.

Seoses sellega, et nepi tingimustes hakkasid pead tõstma kodanlikud elemendid, hakkas elavnema ja aktiivsemaks muutuma ka kodanlik natsionalism. See tõstis pead kõigis vabariikides, iseäranis teravalt tuli see aga päevavalgele Gruusias. Gruusia kallaklased (Mdivani, Okudžava jt.) püüdsid teiste Gruusias elavate rahvuste suhtes suurriikliku šovinismi poliitikat rakendada. Nad olid nii Taga-Kaukaasia Föderatsiooni kui ka Gruusia NSV Liitu kuulumise vastu. Nad nõudsid Gruusias välismaa pankade avamist, mis oleks loonud tingimused selleks, et muuta Gruusia väliskapitali ripatsiks ja restaureerida Gruusias kapitalism. Kongress mõistis Gruusia kallaklaste tegevuse resoluutselt hukka.

Pärast partei XII kongressi paranes rahvamajanduse juhtimine. Põllumajanduse ja tööstuse taastamine edenes jõudsalt. Külvipind laienes, tööstustoodangu aastajuurdekasv suurenes. Tööliste arv, kes töötasid Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu poolt planeeritavas suurtööstuses, kasvas 1923. aastal eelmise aastaga võrreldes 14 protsendi võrra. Kuid esines ka suuri puudusi. Tööliste tööviljakus ja palk olid veel madalamad kui enne sõda. Riiklikud ja kooperatiivsed kaubandusorganisatsioonid töötasid halvasti. Partei XII kongressi poolt antud juhtnööre, mille järgi tuli likvideerida tööstus- ja põllumajanduskaupade hindade vahe, ei täidetud. Hindade vahe («käärid») kasvas 1923. aasta sügiseks tohutu suureks. Sellega seoses suurenes Nõukogude rubla kursi kõikumine, rubla väärtus langes.

Kõik see kokku hakkas tööliste ja talupoegade ainelisele olukorrale ja nende ostujõule negatiivset mõju avaldama. Kuigi kaupu toodeti tol ajal vähe, hakkasid tööstuskaubad ladudesse seisma jääma. Talupoegadel oli tööstuskaupadest puudus, kuid nad ei suutnud neid kõrgete hindade tõttu osta. Nii näiteks pidi talupoeg müüma 50—60 puuda nisu, et osta üks puud naelu, enne maailmasõda võrdus puuda naelte hind aga 3—3,5 puuda nisu hinnaga. Säärase hinnapoliitika tagajärjel tekkis külas rahulolematus. Ka töölised ei olnud rahul, sest kaupade ladudesse seismajäämise tagajärjel tekkis viivitusi palga väljamaksmisega. Mõnedes ettevõtetes läks asi streikideni.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus astusid kiires korras samme talupoegade ja tööliste rahulolematuse põhjuste kõrvaldamiseks. Alandati laiatarbekaupade hindu. Kiirendati ebakindlate rahamärkide asendamist 1922. aasta oktoobris kehtestatud tšervoonetsiga, mis sai kindlaks, stabiilseks valuutaks. Töölistele hakati regulaarselt palka välja maksma ning astuti samme kaubanduse kordaseadmiseks, erakaupmehe kaubandusest väljatõrjumiseks ja halastamatuks spekulatsiooni vastu võitlemiseks. Tõsteti põllumajandussaaduste hindu, hakati andma talupoegadele odavat krediiti nende majapidamise arendamiseks. Odav krediit vabastas kehviku vajadusest kulaku käest orjastavatel tingimustel laenu võtta ja tegelikult tema sulaseks muutuda.

Nende abinõudega likvideeriti talupoegade ja tööliste rahulolematus ning kindlustati rahvamajanduse edasiarenemine.

Majanduse rindel esinevate raskuste õhkkonnas hakkasid parteis leiduvad antileninlikud elemendid uuesti pead tõstma.

Kasutades seda, et partei juht V. I. Lenin oli raskesti haige ja seetõttu rivist välja langenud, alustas Trotski uuesti võitlust leninliku Keskkomitee vastu, partei vastu. Ta arvas, et meie maal tekkinud raskused aitavad teostada tema kavatsust: võtta partei juhtimine enda kätte ja hoida niisugust kurssi, mis lõppkokkuvõttes viiks kapitalismi taastamisele.

1923. aasta oktoobri algul saatis Trotski Keskkomiteele kirja, milles ta laimas Keskkomitee tööd. Selle asemel et taotleda parteis esinevate puuduste kõrvaldamist küsimuste arutamisega Poliitbüroo istungitel ja Keskkomitee pleenumitel, nagu seda on tehtud ja tehakse siis, kui partei juhtivate organite liikmete omavahelised suhted on normaalsed, selle asemel mobiliseeris Trotski kõik oma poolehoidjad võitluseks partei Keskkomitee vastu. Varsti pärast Trotski kirja saabus Keskkomiteele 46 avaldus, millele olid alla kirjutanud trotskistid, «detsistid», «pahempoolsete kommunistide» rühma ja «töölisopositsiooni» rühma jäänused. Nende hulgas olid ka mõned Keskkomitee liikmed. Nad väitsid laimavalt, nagu oleks partei aparaat partei asemele asunud, püüdsid kommuniste partei aparaadi vastu üles ässitada, vastandades partei aparaati parteile. Selles trotskistlikus partei aparaadi vastu ettevõetud rünnakus avaldus menševismi retsidiiv, sest menševism eitab üldse parteitöö juhtimise põhimõtet. Trotskistid ja teised oportunistid nõudsid fraktsioonide ja rühmituste vabadust. Sellega tahtsid nad saavutada fraktsioonide ärakeelamise ja lubamatuse kohta partei X kongressil vastuvõetud otsuse tühistamist ning väljendasid lootusi, mida hellitasid menševikud, esseerid ja uus kodanlus, kes igatsesid nepi tingimustes avalikule poliitilisele areenile pääseda.

Trotski kirja ja 46 avaldust levitasid trotskistid partei kohalikes organisatsioonides.

Partei siseolukorra küsimust arutati Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühisel oktoobripleenumil koos kümne suurema parteiorganisatsiooni (Petrogradi, Moskva, Harkovi jt.) esindajatega. Pleenum mõistis Trotski ja 46 väljaastumise hukka kui poliitiliselt sügavalt eksliku ja objektiivselt fraktsioonilise iseloomuga väljaastumise, «mis ähvardab anda hoobi partei ühtsusele ja tekitab parteis kriisi» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 763).

Pleenumi otsus ei avaldanud Trotskile mõju. Ta andis välja brošüüri «Uus kurss» ja süüdistas selles partei juhtkonda mandumises, võrdles partei vana kaadrit II Internatsionaali oportunistlike juhtidega, vastandas vana, printsipiaalselt järjekindlat partei kaadrit parteiliselt ebaküpsetele noortele, eriti üliõpilasnoortele, nimetades neid lipitsevalt «partei baromeetriks».

Trotski ja trotskistid hakkasid Keskkomiteed süüdistama vabrikute, tehaste ja kõrgemate õppeasutuste parteirakukeste koosolekutel. Nii sundisid trotskistid uuesti, nagu 1921. aastalgi, parteile peale diskussiooni. Üle kogu maa algas parteiorganisatsioonides äge dis-

kussioon. Partei kisti uuesti rahvamajanduse taastamise tööst kõrvale. Moskva, Petrogradi, Ukraina, Uraali, Bakuu jt. suurte tööstuskeskuste parteiorganisatsioonid andsid trotskistide rünnakule hävitava vastulöögi. Trotskistid said diskussioonil täielikult lüüa. Partei koondus leninliku Keskkomitee ümber.

Diskussioonist tegi kokkuvõtte VK(b)P XIII konverents, mis toimus 1924. aasta jaanuaris. Konverents mõistis Trotski ja trotskistide parteivastase fraktsioonilise võitluse teravalt hukka ning konstateeris, et «praeguse opositsiooni näol on meil tegemist mitte ainult bolševismi revideerimise katsega, mitte ainult otsese leninismist taganemisega, vaid ka selgekujulise v ä i k e k o d a n l i k u k a l l a k u g a» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 776).

Nepi tingimustes olid kodanlus ja tema ideoloogid meie maal aktiviseerunud. Trotskistide järjekordne rünnak kajastas sellega seoses teravnenud klassivõitlust. Linnas teravnes erakaupmeeste ja igasuguste nepmanite, maal kulakute võitlus proletariaadi diktatuuri vastu. Trotskistid olid nende klassivaenlaste suuvoodriks.

Et aidata partei liikmetel paremini mõista trotskismiohtu, organiseeriti laialt VK(b)P ajaloo tundmaõppimist, selle võitluse tundmaõppimist, mida VK(b)P oli pidanud igasuguste fraktsioonide, rühmituste, kallakute vastu, partei ridades esineva oportunismi vastu, töölisliikumises esineva kodanluse agentuuri vastu. Noored partei liikmed said teada Trotski kaua aastaid kestnud häbistavast võitlusest, mida ta oli pidanud menševike leeris V. I. Lenini ja bolševike partei vastu. Partei ajaloo tundmaõppimine relvastas kommuniste marksismi-leninismiga. Sellele aitas kaasa J. V. Stalini raamat «Leninismi alustest», mis ilmus 1924. aastal ja milles on lühidalt ja selgelt esitatud leninismi põhiküsimused, proletaarse revolutsiooni teooria ja taktika, proletariaadi diktatuuri teooria ja taktika põhiküsimused, on välja toodud V. I. Lenini panus marksismi varasalve.

Varsti pärast partei XIII konverentsi tabas parteid, Nõukogude rahvast, maailma proletariaati ja kogu progressiivset inimkonda sügavaim kurvastus: 21. jaanuaril 1924 suri Vladimir Iljitš Lenin. Teade V. I. Lenini surmast kutsus esile sõnulseletamatu leina nõukogude inimeste, kogu maailma tööliste ja rõhutud rahvaste südames. Partei Keskkomitee erakorraline pleenum võttis vastu üleskutse «Parteile. Kogu Töörahvale». Selles üleskutses teatas Keskkomitee suure juhi surmast.

> «Kõik see, mis proletariaadis on tõesti suurt ja sangarlikku,» öeldakse üleskutses, «kartmatu mõistus, raudne, paindumatu, visa, kõikevõitev tahe, püha viha, orjuse ja rõhumise surmav vihkamine, revolutsiooni kirg, mis liigutab mägesid, piiritu usk rahvahulkade loovaisse jõududesse, hiiglasuur organisatsiooniline geniaalsus, — kõik see kehastus hiilgavalt Leninis, kelle nimi on saanud uue maailma sümboliks läänest idani, lõunast põhjani» («NLKP resolutsioonid», I osa, lk. 798).

Peaaegu terve nädala käis rahvas V. I. Leniniga hüvasti jätmas. Käredast külmast hoolimata voolas inimesi päevad ja ööd läbi

Ametiühingute Maja sammassaali, et igaveseks uinunud juhiga hüvasti jätta.

V. I. Lenini matuste päeval jättis Nõukogude rahvas kõigis linnades ja külades töö viieks minutiks seisma ja saatis sügavas leinas oma isa, õpetajat ja sõpra. Vabrikute, tehaste ja vedurite leinavilede saatel, mis kõlasid üle kogu maa, lasti V. I. Lenini kirst mausoleumi Punasel väljakul. Leniniga jumalaga jättes andsid partei ja Nõukogude rahvas tõotuse tema õpetused täielikult ellu viia.

Nõukogude rahva sügavat leina jagasid rahvusvaheline proletariaat ja kogu maailma töörahvas. V. I. Lenini matuste päeval panid paljude kapitalistlike maade töölised viieks minutiks töö seisma, jättes mõttes hüvasti kogu maailma tööliste juhiga.

Juhi surmale vastas töölisklass veel tihedama koondumisega partei ümber. Leinapäevil tuli töölistelt tuhandeid avaldusi, milledes nad palusid end vastu võtta VK(b) Parteisse. Selle liikumise laia ulatust arvesse võttes kuulutas Keskkomitee välja Lenini kutse parteisse; kutse oli mõeldud masina taga töötavatele töölistele. Keskkomitee avaldas üleskutse kõigile töölistele, milles oli öeldud, et juhi surm vapustas töölisklassi ja et sajad tuhanded töölised sirutasid parteile oma abistava käe.

Lenini kutse ajal astusid parteisse parimad, eesrindlikud, revolutsioonilahingutes karastatud töölised. Parteikoosolekutel võtsid VK(b) Parteisse vastuvõtmise avalduste arutamisest aktiivselt osa ka parteitud töölised, kes aitasid partei ridadesse valida tootmistöö eesrindlasi, proletaarsele revolutsioonile kõige ustavamaid inimesi.

Lenini kutse ajal astus VK(b) Parteisse üle 240 000 töölise. See oli töölisklassi ja tema partei lahutamatu ühtsuse kujukas demonstratsioon.

6. Partei XIII kongress. Maal tehtava parteitöö aktiviseerumine. Trotski uue rünnaku paljastamine

VK(b)P XIII kongress (23.—31. mail 1924) näitas, et partei read olid pärast juhi surma tihedasti ühte liitunud. Kongressil oli esindatud ligi 736 000 partei liiget ja partei liikmekandidaati. XII kongressi ajast oli partei kasvanud peaaegu kahekordseks. Partei read olid täienenud peamiselt tööliste arvel. Juba see asjaolu näitas, et partei sidemed töölishulkadega olid tihenenud ja tugevnenud, et rahvahulgad olid koondunud partei ümber ja et partei autoriteet oli kasvanud.

Kongressi päevakorras olid Keskkomitee aruanne, Keskkontrollkomisjoni aruanne, kaubanduse, kooperatsiooni, maal tehtava töö jt. küsimused.

Kongress konstateeris rahuldustundega, et kuigi V. I. Lenin enam parteid otseselt ei juhtinud, oli partei Keskkomitee raskes ja keerulises olukorras kõigil tööaladel olulist edu saavutanud. Kongress avaldas Keskkomiteele täielikku heakskiitu selle eest, et Keskkomitee

oli võitluses trotskismi vastu üles näidanud printsipiaalsust ja leninlikku leppimatust, et ta oli kindlalt kaitsnud leninismi. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks kaitsta ka edaspidi niisama resoluutselt ja vankumatult partei ühtsust ning partei põhimõttekindlat joont igasuguste kallakute vastu.

Kongress kinnitas VK(b)P XIII konverentsi resolutsiooni, milles iseloomustatakse trotskismi kui väikekodanlikku kallakut.

Eraldi tähtsaks pidas kongress partei liikmete, eriti Lenini kutse ajal parteisse astunute marksistlik-leninlikku kasvatust. Kongress nägi Lenini kutse ajal parteisse astunuis reservuaari, kust partei ammutab kaadrit riigi-, majandus-, ametiühingu-, ühistegevus- jt. organites töötamiseks. Kongress kohustas siduma kogu parteiharidustööd «meie partei ajaloo peamiste etappidega, näidates sealjuures sm. Lenini juhtmõtete erakordset tähtsust meie partei ajaloos» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 23).

Kongress konstateeris üldist majanduslikku tõusu meie maal. Eduga taastus sotsialistlik tööstus ja transport, kasvas töölisklassi arvuline koosseis, tõusis põllumajanduse tootlikkus.

Sõetööstuse taastamisel ja transpordi alal saavutatud edusammudele toetudes andis kongress direktiivi alustada laial rindel võitlust metalli eest, rasketööstuse arendamise eest, omal maal tootmisvahendite tootmise organiseerimise eest.

Põllumajanduse saavutusi märkides rõhutas kongress ühtlasi, et on vaja tõhustada partei tööd maaelanikkonna koopereerimise alal. Arvesse võttes asjaolu, et kehvikud on maal kulaku orjusesse langenud, kohustas kongress maa parteiorganisatsioone astuma samme selleks, et need seadused, mis annavad kehvikutele maksusoodustusi ja kaitsevad nende huvisid, ellu viidaks ning kulakute suhtes rakendatavast maksupoliitikast täpselt kinni peetaks, et piirata kulakluse kasvu.

Kaubanduse alal märkis kongress, et tööstuskaupade hindade alandamise poliitika on ennast täielikult õigustanud. Kongress kiitis heaks Sisekaubanduse Rahvakomissariaadi asutamise. Selle rahvakomissariaadi peaülesandeks oli siseturu enda valdusse saamine, esmajoones hulgikäibe riigi kätte võitmine, erakapitali tegevuse kontrollimine ja erakapitali kaubandusest väljatõrjumine.

Parteitöö organisatsioonilistes küsimustes võttis kongress vastu resolutsiooni «Parteitöö järjekordsetest ülesannetest». Selles rõhutati, et igati on vaja parteisse kaasa tõmmata tootmise alal töötavat proletariaadi põhikaadrit. Lenini kutse ajal täienesid partei read tunduvalt tööliste arvel, kasvasid arvuliselt vabriku- ja tehaserakukesed. Partei uute liikmete suhtes said parteiorganisatsioonid kongressilt ülesande teha nende hulgas aktiivset parteitööd ja poliitilist kasvatustööd, tõmmata neid igati kaasa partei, riigi ja ühiskonna ellu. Oli tarvis parandada vabriku- ja tehaserakukeste tööd ning tõsta nende osatähtsust tootmistegevuses, oli tarvis neid paremini juhtida.

Kongress arutas noorte hulgas tehtavat tööd ja rõhutas, et partei peab kommunistlikku noorsooühingut paremini juhtima. Leninlik

kommunistlik noorsooühing oli partei ustav abiline. Kodusõja aastail oli kommunistlik noorsooühing partei juhtimisel kangelaslikult võidelnud noore Nõukogude vabariigi vaenlaste vastu. Kommunistlik noorsooühing võitles rahvamajanduse taastamise rindel. Kongress kutsus kommunistlikku noorsooühingut aktiivselt osa võtma sotsialistlikust ülesehitustööst, kõigist partei ja nõukogude võimu ühiskondlik-poliitilistest ja kultuurilistest algatustest nii linnas kui maal, noorsoo kommunistlikust kasvatamisest, tööliste ja haritlaste kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamisest. Kongress kutsus kommunistlikke noori teadmisi omandama.

Kõik kongressi otsused olid suunatud sotsialistliku ülesehitustöö hoogsale arendamisele, töölisklassi ja talurahva koostöö kindlustamisele, partei juhtiva osa suurendamisele.

XIII kongressil ei olnud oportunistlike rühmituste avalikke väljaastumisi. Kui VII kongressil Saksamaaga rahu sõlmimise küsimuses antileninlikule seisukohale asunud opositsioon sai ühe neljandiku kongressi häältest ja kui X kongressil oli opositsiooni poolt kaheksandik häältest, siis XIII kongressil ei olnud ainustki opositsioonilist väljaastumist. Selles tuli selgesti ilmsiks partei ideeline monoliitsus.

Kongressil tehti igas delegatsioonis eraldi teatavaks V. I. Lenini «Kiri Keskkomiteele», mis on tuntud Lenini testamendi nime all. V. I. Lenin rõhutas selles, et on vaja säilitada partei ühtsus, luua tugev Keskkomitee, mis suudaks ära hoida partei lõhenemise. Selleks soovitas V. I. Lenin kõigepealt suurendada Keskkomitee liikmete arvu, et tõsta Keskkomitee autoriteeti, parandada aparaadi tööd ja vältida seda, «et Keskkomitee väikeste osade konfliktid võiksid omandada liiga suure tähtsuse kogu partei saatuse seisukohalt» (Teosed, 36 kd., lk. 543). V. I. Lenin iseloomustas oma kirjas mõningaid Keskkomitee liikmeid. Zinovjevi ja Kamenevi kohta kirjutas ta, et nende «oktoobriepisood» ei olnud muidugi juhuslik. V. I. Lenin juhtis tähelepanu Trotski «mittebolševismile», hoiatades sellega parteid Trotski äärmiselt ohtlike menševismi retsidiivide eest. Edasi kirjutas V. I. Lenin Trotskist, et ta on «liiga enesekindel ja paneb liiga suurt rõhku puhtadministratiivsele küljele» (sealsamas, lk. 544). Buhharinit iseloomustas V. I. Lenin kui skolastikut, kes «ei ole iialgi ära õppinud ega ole minu arvates iialgi täielikult mõistnud dialektikat» (sealsamas, lk. 545).

V. I. Lenin andis kokkuvõtliku iseloomustuse neile inimestele, kes olid partei võitluses Oktoobrirevolutsiooni võidu eest otsustavatel momentidel partei joone vastu välja astunud, kes püüdsid partei ridades lõhet esile kutsuda. Ainult V. I. Lenini ja partei Keskkomitee kindlakäelisus ja leppimatus, mida nad osutasid oktoobriperioodil võitluses Zinovjevi ja Kamenevi streigimurdmise vastu, Bresti perioodil Trotski ja Buhharini reeturliku ja hukatusliku poliitika vastu, ametiühingute diskussiooni ajal nende parteivastase joone ja fraktsioonilisuse vastu, — ainult V. I. Lenini ja partei Keskkomitee

kindlakäelisus ja leppimatus kindlustasid õige parteijoone elluviimise ja partei ridade monoliitsuse, mis oli Oktoobrirevolutsiooni võidu ja Oktoobrirevolutsiooni saavutuste kaitsmise otsustavaks tingimuseks.

V. I. Lenin iseloomustas oma kirjas ka J. V. Stalinit. Märkides J. V. Stalini positiivseid omadusi ja öeldes, et ta on üks silmapaistvamatest partei tegelastest, võttis V. I. Lenin ühtlasi kriitika alla tema puudused. Ta kirjutas: «Saanud peasekretäriks, on sm. Stalin koondanud enda kätte ääretult suure võimu, ja ma ei ole kindel, kas ta igakord suudab seda võimu küllalt ettevaatlikult kasutada.» V. I. Lenin soovitas «järele mõtelda, kuidas Stalinit sellelt kohalt üle viia ja sellele kohale teine inimene panna, kes igas muus suhtes erineb sm. Stalinist ainult ühe paremusega, on nimelt seltsimeeste suhtes sallivam, lojaalsem, viisakam ja tähelepanelikum, vähem tujukas jne. See asjaolu võib näida tühise pisiasjana,» kuid «see ei ole pisiasi või on niisugune pisiasi, mis võib omandada otsustava tähtsuse» (Teosed, 36. kd., lk-d 544 ja 546).

Delegatsioonid, võttes arvesse J. V. Stalini teeneid, tema leppimatut võitlust trotskismi ja teiste parteivastaste rühmituste vastu, pooldasid pärast V. I. Lenini kirja läbiarutamist J. V. Stalini jätmist peasekretäri kohale tingimusel, et ta võtab arvesse V. I. Lenini kriitika ja teeb sellest vajalikud järeldused. Partei arvestas asjaolu, et trotskistid suunasid oma rünnakud eriti J. V. Stalini vastu, kes kindla käega ja järjekindlalt kaitses leninismi. Neis tingimustes oleksid trotskistid võinud J. V. Stalini vabastamist Keskkomitee peasekretäri kohalt kasutada partei ja marksismi-leninismi kahjuks, NSV Liidus sotsialismi ehitamise kahjuks.

XIII kongress täitis V. I. Lenini juhtnööri Keskkomitee liikmete arvu tunduva suurendamise kohta.

Varsti pärast VK(b)P XIII kongressi, 1924. aasta juunis ja juulis, toimus Moskvas Kominterni V kongress. IV ja V kongressi vahelisel ajajärgul Lääne-Euroopa maades peetud klassilahingud lõppesid tööliste lüüasaamisega. Kodanlusel läks korda proletariaadi pealetungi tagasi lüüa. Töölisklassi lüüasaamisele aitas olulisel määral kaasa sotsiaaldemokraatia juhtide reeturlikkus, samuti aitasid sellele kaasa mõnede kommunistlike parteide suured vead. Väga suurt kahju tekitas töölisliikumisele, Saksamaa Kommunistlikule Parteile ja mõne teise maa kommunistlikele parteidele juhtivatel ametikohtadel asuvate parempoolsete oportunistide kapitulantlik talitusviis. Hiljem vabanesid kommunistlikud parteid neist oportunistidest.

1924. aastal algas kapitalismi stabilisatsiooni ajajärk. Stabilisatsioon oli suhtelise, ebakindla iseloomuga.

Rahvusvahelise olukorra analüüsist lähtudes töötas Kominterni V kongress välja kommunistlike parteide võitlustaktika vastavalt uutele tingimustele. Absoluutselt õige ühisrindetaktika jäi vankumatult püsima. Selle aluseks oli töölishulkade ühtsus, ühtsus altpoolt.

Üheks peamiseks ülesandeks seadis kongress kapitalistlike maade

kommunistlike parteide bolševiseerimise. See tähendas, et parteid pidid omandama bolševismi ideed ning organisatsioonilised ja taktikalised põhimõtted, bolševike leppimatu võitluse marksismist-leninismist kõrvalekaldumiste vastu, proletariaadi diktatuuri eest võitlemise oskusliku ühendamise võitlusega tööliste igapäevaste nõudmiste eest, kõige tihedama sideme rahvahulkadega.

V kongress arutas VK(b) Parteis toimunud diskussiooni, mille Trotski oli parteile peale sundinud, ja mõistis trotskismi hukka. Kongress kinnitas VK(b)P XIII konverentsi ja XIII kongressi otsused, mis iseloomustasid trotskismi kui parteis esinevat väikekodanlikku kallakut. Kongress tunnistas, et trotskistide tegevus ohustab partei ühtsust ja järelikult ka NSV Liidus valitsevat proletariaadi diktatuuri.

Partei XIII kongressi ja Kominterni V kongressi otsused innustasid Nõukogude Liidu kommuniste energilisemalt sotsialismi ehitama. Vabrikutes ja tehastes andsid kommunistid kõrge tööviljakuse musternäiteid. Nende eeskuju innustas parteituid töölisi.

Kommunistid viimistlesid kaubandusaparaati, õppisid kauplema, võtsid enda valdusesse turu, tõrjudes järjest rohkem välja erakaupmehe. Nad organiseerisid tööliste kultuurišeflust talupoegade suhtes ning juhtisid töötava talurahva kõigisse kooperatsiooni liikidesse kaasatõmbamist. Leningradi tööliste šefluse all oli näiteks 300 valda, Moskva tööliste šefluse all üle 200 valla, Tuula tööliste šefluse all 400 küla jne.

Partei Keskkomitee jälgis tähelepanelikult kõike, mis sündis külas. Nepi tingimustes elavnes maal poliitiline elu. Talurahvas hakkas ühiskondlikest asjadest aktiivsemalt osa võtma. Kuid ka kulak hakkas aktiivsemalt tegutsema, hakkas keskmikule mõju avaldama. Keskmik hakkas uuesti kõikuma, tema toetusel hakkas kulak mõnes kohas nõukogudesse pugema ja seal oma joont ajama. Säärased nõukogud moonutasid kulaku kasuks Nõukogude valitsuse maksupoliitikat ja riivasid kehvikute huvisid. Mõnel pool tapsid kulakud proletariaadi diktatuuri vastu võideldes nõukogude töötajaid, küla aktiviste, maakirjasaatjaid, kes nende nõukogudevastast tegevust olid paljastanud. Gruusias Guuria maakonnas abistasid kulakud aktiivselt menševikke, kes 1924. aasta augustis nõukogude võimu vastu mässu tõstsid. Menševikud said välismaa kodanluselt materiaalset abi. Kuid Gruusia töötav talurahvas menševikke ei toetanud ja ülestõus likvideeriti ühe päevaga.

Keskkomitee pleenum, mis toimus 1924. aasta oktoobris, arutas maal tehtava töö järjekordseid ülesandeid ja määras kindlaks kulakute poolt keskmikule avaldatava mõju vastu võitlemise abinõud. Keskmik oli vaja kulaku mõju alt ära kiskuda ja keskmiku liitu kehvikutega kõvendada. Talurahva aktiivsust soovitas pleenum suunata esmajoones nõukogude töö elustamisele, kooperatiivide ja muude ühiskondlike organisatsioonide tegevuse aktiviseerimisele. Nõukogude elustamine, öeldakse resolutsioonis, «on üks käesoleva momendi põhilisemaid ja kõige aktuaalsemaid ülesandeid» («NLKP

resolutsioonid», II osa, lk. 104). Maal nõukogude töö elustamisega oli vaja kulak poliitiliselt isoleerida.

Talurahva hulkadega tihedamate sidemete loomiseks otsustati talupoegi laiemalt kaasa tõmmata riigi valitsemisele. Pleenum soovitas parteitute talupoegade arvu liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kesktäitevkomiteedes suurendada. Mitmete rahvakomissariaatide, näiteks Põllutöö Rahvakomissariaadi, Hariduse Rahvakomissariaadi, Siseasjade Rahvakomissariaadi, Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni jt. kolleegiume soovitati täiendada 1—2 liikmega talupoegade hulgast. Talupoegi tõmmati kaasa ka kubermangude ja maakondade vastavate osakondade kolleegiumide liikmeteks, valiti valdade, maakondade täitevkomiteede esimeesteks.

Niiviisi suunas pleenum kogu partei tähelepanu külale. Pleenumi otsuste alusel korraldati ümber maa parteiorganisatsioonide töö. Need hakkasid talupoegade vajadustesse veelgi tähelepanelikumalt suhtuma.

Keskkomitee oktoobripleenumi otsuste elluviimine suurendas partei mõju töötavale talurahvale, aitas kaasa kulaku poliitilisele isoleerimisele, kindlustas tööliste ja talupoegade liitu.

Sel ajal kui Keskkomitee ja kogu partei tegid suuri jõupingutusi, et meie maa tootlikke jõude kiiresti taastada ja sotsialismi poole edasi liikuda, püüdsid Trotski ja trotskistid uuesti neid jõupingutusi nurja ajada ning parteid leninlikelt positsioonidelt kõrvale kiskuda.

1924. aasta sügisel sundis Trotski parteile peale uue diskussiooni. Ta avaldas artikli «Oktoobri õppetunnid», milles moonutas partei ajalugu ning laimas V. I. Leninit ja leninismi. Trotski esitas asja nii, nagu oleks bolševism järjekindlaks vooluks muutunud alles 1917. aastast, alles sellest ajast peale, millal ta olevat omaks võtnud Trotski «permanentse revolutsiooni» idee. Oktoobripöördes aga ei olevat juhtivat osa etendanud partei ja V. I. Lenin, vaid Trotski. Nii püüdis Trotski pärast V. I. Lenini surma jultunult leninismi trotskismiga asendada.

Sel ajal kui V. I. Lenin elas, ei julgenud Trotski oma pehkinud ideedega välja tulla, sest V. I. Lenin oli need juba ammu paljastanud ja näidanud, et need ideed on oportunistlikud, et neis kajastub kodanliku ideoloogia pealetung. Nüüd, kus V. I. Leninit enam ei olnud, hakkas Trotski uuesti kasutama oportunismi mürgist relva — leninismi laimamist.

Trotski astus välja partei maailmavaate põhialuste vastu, leninismi vastu. Oli vaja Trotski kuritahtlik laim paljastada. Partei Keskkomitee ja kõik parteitöötajad olid sunnitud sellepärast loova töö kõrvale jätma. Nad võtsid Trotski vastu sõna ajakirjanduses, parteikoosolekutel. Trotskit kaitsesid tema poolehoidjad. Puhkes diskussioon.

Trotskismi paljastamisel etendasid suurt osa J. V. Stalini teosed «Trotskism või leninism?» ning «Oktoobrirevolutsioon ja vene kommunistide taktika». Neis töödes kaitses J. V. Stalin leninismi, V. I. Lenini proletaarse revolutsiooni teooriat, ja tõi päevavalgele

Trotski «permanentse revolutsiooni» teooria marksismivastase olemuse. Selle «teooria» järgi oleks Nõukogudemaa töölisklass pidanud passiivselt ootama sotsialistliku revolutsiooni võitu Euroopa eesrindlikes kapitalistlikes maades ja Lääne-Euroopa võimuletulnud proletariaadi riiklikku abi. J. V. Stalin paljastas Trotski kui kuritahtliku desorganiseerija, kes on vahetpidamata parteile kallale tunginud, kui alatise paanikatekitaja, kes alatasa on nõukogude võimule hävingut ennustanud, kes on alalõpmata püüdnud partei ja Nõukogudemaa töörahva loovas töös ja võitluses segadust tekitada. J. V. Stalin paljastas kõik Trotski väljamõeldised ja tema katsed parteile leninismi asemel trotskismi kaela määrida. «Partei ülesanne», ütles J. V. Stalin, «seisab selles, et trotskism kui ideeline vool maha matta» (Teosed, 6. kd., lk. 351).

Partei Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum (1925. aasta jaanuaris), läbi arutanud Trotski küsimuse, tegi talle väga kategoorilise hoiatuse ja nõudis temalt, et ta alluks partei distsipliinile tegelikult, mitte aga ainult sõnades, et ta tingimusteta loobuks igasugusest võitlusest leninismi ideede vastu. Pleenum vabastas Trotski töölt NSV Liidu Revolutsioonilises Sõjanõukogus. Tema asemele määrati NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimeheks ustav leninlane M. V. Frunze. Pleenum otsustas diskussiooni lõppenuks tunnistada, kuid partei propagandas edaspidigi selgitada trotskismi bolševismivastast, väikekodanlikku iseloomu, mis on talle kogu aeg omane olnud 1903. aastast alates ja mis väljendus ka «Oktoobri õppetundides».

Nii läks nurja veel üks Trotski ja trotskistide katse parteid leninismi positsioonidelt kõrvale kiskuda.

Andnud Trotski järjekordsele rünnakule energilise vastulöögi, jätkas partei kasvava energiaga oma ajaloolise missiooni täitmist — NSV Liidus sotsialismi ehitamise juhtimist.

7. Sotsialismi võidu võimalikkus NSV Liidus. UK(b)P XIV kongress. Kurss meie maa sotsialistlikule industrialiseerimisele. «Uue opositsiooni» purustamine

Nõukogude rahva kangelaslik töö partei juhtimisel andis tulemusi: rahvamajanduse taastamine hakkas lõpule jõudma. Nõukogudemaa läks aina tugevamaks. Maailma kodanluse lootused, et uue majanduspoliitika tingimustes kujuneb nõukogude kord kapitalistlikuks korraks, ei läinud täide. Välismaa kapitalistid laiendasid oma majanduslikke sidemeid Nõukogudemaaga. Juhtivad kapitalistide ringkonnad hakkasid aru saama, et NSV Liidu «mittetunnustamise» poliitika ei suuda Nõukogudemaa tugevnemist ja tema edusamme takistada. Veel rohkem, majanduslikud suhted NSV Liiduga oleksid kapitalistlikele maadele küllalt kasulikud olnud, see poliitika aga takistas nende arenemist ja tõi sellega kahju kapitalistlikele maadele enestele. Seda arvesse võttes tunnustasid Inglismaa, Itaalia, Austria, Norra, Kreeka, Rootsi, Taani, Mehhiko ja Prantsusmaa

1924. aastal Nõukogude valitsust ja seadsid temaga jalule diplomaatilised suhted. Diplomaatilised suhted loodi ka NSV Liidu ja Hiina vahel. (NSV Liidu ja Hiina vahel diplomaatiliste suhete jaluleseadmise kohta sõlmitud kokkulepe oli muide Hiina ajaloos esimene suurriigiga sõlmitud võrdõiguslik leping.) 1925. aastal talitas nende riikide eeskujul ka Jaapan. Suurriikidest jätkasid ainult Ameerika Ühendriigid jonnakalt NSV Liidu «mittetunnustamise» poliitikat.

Kuna Nõukogudemaa rahvamajandus lähenes kiiresti ennesõjaaegsele tasemele ja kuna kogu maailmas toimus kapitalismi stabiliseerumine, siis kerkis täie teravusega päevakorrale küsimus: kas majanduslikult ja tehniliselt mahajäänud Nõukogude Venemaal on võimalik sotsialismi üles ehitada, kas vaenulikest kapitalistlikest riikidest piiratud Nõukogudemaal jätkub selleks sisemisi jõude ja ressursse?

Trotskistid oma võitluses partei vastu väitsid, et ilma Lääne-Euroopa proletariaadi võiduta, ilma selle proletariaadi riikliku toetuseta ei saa Nõukogude Venemaal sotsialismi üles ehitada. Trotskistid püüdsid tööliskiassi kapitalismi ees kapituleerimise teele tõugata.

Partei andis trotskistide kapitulantlikule propagandale energilise vastulöögi. XIV konverents (1925. aasta aprillis) deklareeris täie selgusega, et «proletariaadi partei peab kõik jõud kokku võtma selleks, et ehitada sotsialistlikku ühiskonda kindlas veendumuses, et see ehitamine võib olla ja ongi ilmtingimata võidukas, kui korda läheb meie maad igasuguste restauratsioonikatsete eest kaitsta» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 168).

Partei oli kindlasti veendunud, et oma maa kodanlusest suudavad töölised ja talupojad kahtlemata jagu saada ka majanduslikult. Kuid isegi täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise korral ei olnud Nõukogude riik garanteeritud kapitalistlike riikide interventsiooni eest, NSV Liidus kapitalismi restaureerimise katsete eest.

«Ainsaks sotsialismi lõpliku võidu tagatiseks,» öeldakse konverentsi resolutsioonis, «s. o. tagatiseks restauratsiooni vastu, on järelikult võidukas sotsialistlik revolutsioon mitmel maal» (sealsamas, lk. 167).

XIV konverentsi otsused selle kohta, et NSV Liidus on võimalik sotsialismi üles ehitada, said igale partei liikmele partei seaduseks. Nende otsuste aluseks oli V. I. Lenini teooria, mille järgi sotsialism võib esialgu võita ühel üksikul maal eraldi, need otsused väljendasid selle teooria põhituuma, Nõukogude Liidus sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani põhituuma.

1925. aasta lõpuks saavutasid partei ja Nõukogude rahvas sotsialismi ehitamisel olulist edu. Rahvamajandus oli põhiliselt taastatud. Nõukogude riigi käes olevad rahvamajanduse juhtivad positsioonid olid kindlustunud. Tööliste ja talupoegade liit oli majanduslikul pinnal tugevnenud, järelikult oli tugevnenud ka proletariaadi diktatuur.

Nõukogudemaa põllumajandus andis 87 protsenti sõjaeelsest toodangust. Külvipind moodustas 99,3 protsenti 1913. aasta külvipinnast. Veiste ja sigade arv oli suurem kui 1916. aastal.

Märkimisväärset edu oli saavutatud põllumajandusliku kooperatsiooni alal: 1924. aasta 1. jaanuarist 1925. aasta 1. juulini kasvas mitmesugustest kooperatsiooniliikidest haaratud talumajandite arv 1 740 000-lt ligikaudu 5 miljonini, s. o. suurenes peaaegu kolmekordseks.

Suurtööstus andis 1925. aastal kolm neljandikku sõjaeelsest toodangust. Riikliku ja kooperatiivse tööstuse toodang moodustas kogutoodangust 81 protsenti, eratööstuse toodang — 19 protsenti. Oluliselt jäi aga veel sõjaeelsest tasemest maha metallurgia. Malmi sulatati ligikaudu üks kolmandik, terast umbes pool sõjaeelsest toodangust. Metallurgia alal seisis parteil suur töö ees, siin oli veel vaja jagu saada määratu suurtest raskustest. Tarbimisesemeid tootvate tööstusharude kogutoodang ulatus üle kahe kolmandiku sõjaeelsest tasemest. Hakkas lõpule jõudma raudteetranspordi taastamine, veosekäive moodustas 80 protsenti 1913. aasta käibest.

Edukalt edenes leninliku GOELRO plaani täitmine. Taastamisperioodi lõpuks olid valmis ehitatud Kašira, Šatura, «Krasnõi Oktjabri» (Leningradis), Kizeli ja Nižni Novgorodi (Balahna) elektrijaam. Lõpule hakkas jõudma Šterovo ja Volhovi elektrijaama ehitamine.

Tööstuse suurtest edusammudest hoolimata oli tööpuudus alles likvideerimata. Meie maal oli ligikaudu miljon töötatöölist. Need olid peamiselt külast tulnud inimesed, kellele seal tööd ei leidunud. Tööstus ja teised rahvamajandusharud ei suutnud rakendust leida kogu külast saabunute massile, kuigi tööliste ja teenistujate arv ühe aastaga 1,5 miljoni võrra suurenes. 1925. aasta lõpuks ulatus meie maa tööliste armee üle 7 miljoni (peale tööstus- ja põllutööliste on siia kaasa arvatud ka töötatöölised).

Suuri saavutusi oli sisekaubanduse alal. Üldine kaubakäive moodustas 70 protsenti sõjaeelsest. Riikliku kaubanduse arvele langes sellest 50 protsenti, kooperatiivide arvele 25 ja erakaupmeeste arvele 25 protsenti. Niisiis olid kommunistid auga täitnud V. I. Lenini juhendit — nad olid õppinud kauplema ja tõrjusid edukalt erakaupmehi turult välja.

Oli paranenud töörahva aineline olukord. Riikliku tööstuse tööliste reaalpalk ületas sõjaeelse taseme. Tööviljakuse kasv ei jäänud enam maha palkade kasvust. Talupojad olid hakanud märksa rohkem tarbima leiba, liha, rasva, taimeõli ja suhkrut.

Oli lõppenud proletariaadi deklasseerumise protsess ja seega oli tugevnenud töölisklassi diktatuuri klassibaas.

Mõningat, tõsi küll, veel vähest edu oli saavutatud hariduse ja kultuuri alal. Elanikkonna kirjaoskus oli tõusnud 1920. aasta 32 protsendilt 40 protsendini (1926. aasta lõpuks). Külas töötas rohkem kui 22 000 lugemistuba; talupoegade ellu hakkasid tungima raadio ja kino.

Rahvamajanduse taastamise aastail tugevdas partei märksa riigiaparaati. Partei juhtimisel kujunes välja tööstuse juhtimise süsteem, mis oli rajatud leninlikule demokraatliku tsentralismi põhimõttele.

Partei oli saavutanud edu rahvamajanduse, eriti tööstuse planeerimise alal. Sealjuures ei unustanud partei silmapilgukski, et peamist osa rahvamajanduses etendab rasketööstus. Aastast aastasse tugevneva plaanimajanduse põhimõtte alusel toimus rahvamajanduse taastamine ennenägemata kiires tempos; nii kiiret kasvutempot ei olnud ega saanudki olla kapitalistlike maade sõjajärgses majanduses.

Taastamisperioodi lõpuks tugevnes NSV Liit veelgi. 1924.—1925. aastat tähistasid suured üritused rahvuspoliitika alal. Kesk-Aasias loodi kaks sõltumatut nõukogude vabariiki — Turkmeeni ja Usbeki NSV — ning mõni aasta hiljem ka Tadžiki NSV. Kõik need vabariigid astusid vabatahtlikult võrdõiguslikena Nõukogude Liidu koosseisu. Sellega seoses moodustati Turkmeeni, Usbeki ja hiljem ka Tadžiki kommunistlik partei. Liiduvabariikide kommunistlike parteide ülesandeks oli rahvamassid sotsialistlikule ülesehitustööle kaasa tõmmata.

Partei välispoliitika tulemuseks oli rahu kindlustumine ja NSV Liidu osatähtsuse suurenemine rahvusvahelisel areenil. Edukalt viidi ellu leninlikku Nõukogude riigi ja kapitalistlike maade rahuliku kooseksisteerimise poliitika põhimõtet.

Partei ise karastus sel perioodil ideeliselt ja suurendas oma arvulist koosseisu. See näitas, et parteil on tugevad sidemed rahvahulkadega, et rahvahulgad usaldavad teda, et tal on vaieldamatu autoriteet ja et tema poliitika on õige. Partei juhtis kommunistlikku noorsooühingut, kelle liikmete arv ulatus üle poolteise miljoni, juhtis 7 miljoni liikmega ametiühinguid ja 10-miljonilist vabatahtlike ühingute liikmete armeed. Kõigi nende rohkearvuliste ühiskondlike organisatsioonide tegevus andis tunnistust rahvahulkade kasvanud aktiivsusest, tõeliselt proletaarse demokraatia arenemisest, partei poolt Nõukogude rahva hulgas äratehtud hiiglasuurest kasvatustööst, ning tagas kiires tempos sotsialismi poole edasiliikumise võimaluse.

Majanduses ja poliitilises elus saavutatud edu näitas kujukalt, et V. I. Lenini poolt uue majanduspoliitika alguses ülesseatud küsimus «kes keda» lahenes järjekindlalt sotsialismi kasuks. Uus majanduspoliitika o l i e n n a s t õ i g u s t a n u d: Nõukogude rahvas liikus vääramatult sotsialismi poole.

Kuid sotsialismi poole liikumise tempot oli vaja kiirendada. Seda rõhutas partei XIV kongress, mis toimus 18.—31. detsembril 1925. Kongressil oli esindatud 643 000 partei liiget ja 445 000 liikmekandidaati. Kongress arutas Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni aruannet, partei põhikirja muutmist ja muid küsimusi.

Partei XIV kongress kiitis heaks Keskkomitee poliitilise ja organisatsioonilise joone, mille elluviimine oli kindlustanud rahvamajanduse üldise tõusu, oli tõstnud selle sõjaeelse taseme lähedale ja kõvendanud sotsialismi positsioone.

NSV Liitu ümbritsesid kapitalistlikud riigid, kes Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide eestvedamisel blokke kokku klopsisid, et

Nõukogudemaale uuesti kallale tungida. Seda arvesse võttes andis kongress Keskkomiteele direktiivi mitte lasta ennast provotseerida, võidelda sihikindlalt rahu eest kogu maailmas, kõvendada liitu rahvusvahelise proletariaadi ja rõhutud rahvastega, igati suurendada meie maa kaitsevõimet ja tõsta tema relvastatud jõudude võimsust.

Majandusliku ülesehitustöö alal andis kongress orientatsiooni — viia ellu leninlik meie maa sotsialistliku industrialiseerimise plaan. Kongressi resolutsioonis öeldakse: «Kongress on seisukohal, et meie partei põhiülesandeks on võidelda NSV Liidus käimasoleva sotsialistliku ülesehitustöö võidu eest» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 193). Kongress määras, et majandusliku ülesehitustöö arendamise suunaks peab olema meie maa muutmine masinaid ja seadmeid importivast maast masinaid ja seadmeid tootvaks maaks, uusima tehnikaga varustatud tööstusmaaks. NSV Liit peab saama kapitalistlikust maailmamajandusest sõltumatuks iseseisvaks majanduslikuks üksuseks.

Neid tähtsaid ja raskeid ülesandeid, mis olid partei ette kerkinud seoses meie maa industrialiseerimisega, oli võimalik lahendada ainult sel juhul, kui partei ridades valitseb absoluutne tahte ühtsus ja monoliitsus. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks «pidada otsustavat võitlust igasuguste katsete vastu, mille eesmärgiks on partei ühtsuse õõnestamine, ükskõik kust need katsed ka tuleksid ja kes neid ka organiseeriks» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 199).

See otsus oli ka seotud asjaoluga, et partei XIV kongressi ajaks formeerus niinimetatud «uus opositsioon», mille eesotsas seisid Keskkomitee poliitbüroo liikmed Zinovjev ja Kamenev. Kui nad varem olid trotskismi vastu välja astunud, siis pärast VK(b)P XIV konverentsi asusid nad ise trotskismi positsioonidele. XIV konverentsil hääletasid nad selle resolutsiooni poolt, milles räägiti partei kursist NSV Liidus täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele, kuid varsti pärast konverentsi hakkasid väitma, et ilma Lääne sotsialistliku revolutsioonita ei saa NSV Liidus sotsialismi üles ehitada. Juba 1917. aasta oktoobris, kui partei võttis kursi sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisele, võitlesid Kamenev ja Zinovjev selle kursi vastu, neil ei olnud usku proletariaadi jõusse, nad ei uskunud, et proletariaat suudab töötava talurahva endaga kaasa tõmmata. Kamenevi ja Zinovjevi nüüdne seisukoht oli nende tolleaegse kapitulantliku positsiooni retsidiiv. Ka Trotski oli juba ammu väitnud, et enne Lääne-Euroopa proletariaadi võimuletulekut, ilma selle proletariaadi riikliku toetuseta ei saa Venemaal sotsialismi üles ehitada. Seega leidsid Zinovjev, Kamenev ja Trotski ühise keele menševike ideelistel positsioonidel, sest just menševikud arvasid, et sotsialismi võit Nõukogude Venemaal on võimatu.

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise võimalikkuse küsimus oli p e a m i n e k ü s i m u s, milles kõik oportunistid, kõik grupid ja fraktsioonid V. I. Leninist lahku läksid. Nõukogudemaal sotsialismi

ülesehitamise leninliku teooria kõige ägedamateks vastasteks olid Trotski, Kamenev, Zinovjev ja Radek.

«Uus opositsioon» ei pidanud NSV Liidus sotsialismi ülesehitamist võimalikuks, ei tunnistanud partei kurssi Nõukogudemaa industrialiseerimisele õigeks ja väitis sellega seoses, et Nõukogude Liidu riiklik tööstus ei ole sotsialistlik, vaid riigikapitalistlik, et uus majanduspoliitika on ainult taganemine — taganemine kapitalismi poole. «Uus opositsioon» võitles partei leninliku joone, töölisklassi ja keskmiku liidu elluviimise joone vastu ja õõnestas seega proletariaadi diktatuuri põhialuseid. «Uus opositsioon» väitis laimavalt, et partei on mandumas.

«Uue opositsiooni» vaated kajastasid meie maa väikekodanlike kihtide survet; «uude opositsiooni» kogunesid parteis leiduvad oportunistlikud elemendid, kapitulandid ja araverelised, keda hirmutasid sotsialismi ehitamisega seotud määratu suured raskused. Neid ajas paanikasse kapitalistliku maailma võimsus, neile ajas hirmu peale kulaku aktiivsus. «Uus opositsioon» väitis laimavalt, et partei ei võitle kulakute vastu, et ta ei näe kulakluseohtu.

Kuid partei võitles kahel rindel: nii nende vastu, kes kulakluseohtu ülehindasid ja keskmiku osatähtsust alahindasid, kui ka nende vastu, kes ei näinud kulakluses mingit hädaohtu. XIV kongressi resolutsioonis on öeldud:

> «Kongress mõistab otsustavalt hukka kallaku, mis seisab küla diferentseerumise alahindamises, mis ei näe kulakluse... kasvuga seotud hädaohte...
>
> Kuid samal ajal mõistab kongress niisama otsustavalt hukka katsed kinni mätsida maal teostatava kommunistliku poliitika põhilist küsimust, keskmiku kui põllumajanduse keskse kuju eest võitlemise küsimust, ning kooperatsiooni küsimust, mis (kooperatsioon) on põhiliseks organisatsiooniliseks vormiks küla edasiliikumisel sotsialismile.
>
> Eriti rõhutab kongress vajadust võidelda selle viimase kallaku vastu» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 196).

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamisel esinevatest raskustest jagusaamiseks oli vaja puhastada partei igasugusest oportunistlikust rämpsust, oli vaja teha partei ühtseks ja monoliitseks. «Uus opositsioon» oli formeerunud trotskismi platvormil. Sellepärast oli vaja trotskism rahvahulkade silme ees paljastada ja trotskism kui menševismi eriliik lõpuni puruks lüüa. Trotski ja trotskistid püüdsid alavääristada ja moonutada partei kui revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö juhtiva jõu osa. Sellega, et nad nõudsid parteis eluõigust fraktsioonidele, taotlesid nad tegelikult partei laostamist, tema lõhkumist, sest kui parteis on olemas fraktsioonid, eriti aga ägeda klassivõitluse olukorras, siis on selle tagajärjeks partei häving.

Trotskistid hoidsid kurssi töölisklassi ja töötava talurahva liidu lõhkumisele, nad pidasid talurahvast sotsialismi vastu võitlevaks reaktsiooniliseks jõuks. Seega oli trotskistide joon suunatud proleta-

riaadi diktatuuri hävitamisele, sest nõukogude võim ei saa eksisteerida ilma tööliste ja talupoegade liiduta, kusjuures juhtivat osa selles liidus etendab töölisklass, kelle eesotsas seisab Kommunistlik Partei.

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise küsimuses partei joone vastu võideldes külvasid trotskistid tööliste hulka kapitulantlikke ideid. Trotskistide arvates jäi töölisklassile ainult üks tee — kahetseda oma pattu ja alandlikult kapitaliste kummardama minna.

Niisiis asusid trotskistid kõigis leninismi põhiküsimustes leninismivastastel, parteivastastel seisukohtadel ja trotskism oli vaja iga hinna eest likvideerida.

Suurt osa «uue opositsiooni» paljastamisel etendas J. V. Stalini raamat «Leninismi küsimustest», mis ilmus 1926. aasta jaanuaris. «Uus opositsioon» püüdis leninismi trotskismi vaimus moonutada. Nii andis Zinovjev välja antileninliku raamatu «Leninism», milles leninism asendati trotskismiga. J. V. Stalin kaitses oma raamatus leninismi «uue opositsiooni» kallaletungide eest. Ta paljastas trotskistlikud leninismi mahamatmise ja trotskistide menševismi marksismiks kuulutamise kavatsused ning näitas veenvalt, et partei vastu võitleb «uus opositsioon» sellepärast, et ta ei pea võimalikuks sotsialismi ülesehitamist NSV Liidus, et tal puudub usk töölisklassi ja tema Kommunistliku Partei jõusse.

J. V. Stalini raamat abistas kommuniste leninismi moonutamise katsete vastu võitlemisel ja aitas parteil kinnitada töölisklassi usku sellesse, et Nõukogudemaal on võimalik omal jõul sotsialistlikku ühiskonda üles ehitada, ära ootamata Lääne-Euroopa proletariaadi riiklikku abi.

«Uue opositsiooni» keskus asus Leningradis. Esialgu Zinovjev ja tema mõttekaaslased varjasid Leningradi kommunistide eest oma lahkhelisid partei Keskkomiteega. Nad kujutasid asja nii, nagu pooldaksid nad Keskkomitee joont, partei joont. Kui aga «uue opositsiooni» esindajad olid pettuse abil delegaatidena XIV kongressile pääsenud, moodustasid nad seal omaette rühma ja otsustasid Keskkomitee vastu välja astuda, et teda kukutada ja partei juhtimine enda kätte võtta.

«Uus opositsioon» määras oma kaasaruandjaks Keskkomitee vastu Zinovjevi, kes kõigis põhiküsimustes «uue opositsiooni» seisukohad partei joonele vastu seadis. Kuigi Leningradi kubermangukonverents oli hääletanud Keskkomiteele usalduse avaldamise poolt, hääletas «uus opositsioon» partei XIV kongressil Keskkomiteele usalduse avaldamise vastu. Asi läks niikaugele, et «uus opositsioon» teatas, et ta ei allu kongressi otsustele, ja asus pärast Leningradi tagasijõudmist Leningradi kommunistide hulgas selles suunas töötama.

«Uue opositsiooni» liidrite paljastamiseks võttis kongress vastu spetsiaalse läkituse Leningradi parteiorganisatsioonile, milles jutustati, kuidas «uue opositsiooni» liidrid olid kongressil käitunud.

Pärast kongressi saatis Keskkomitee Leningradi A. A. Andrejevi,

M. I. Kalinini, S. M. Kirovi, V. M. Molotovi, G. I. Petrovski, K. J. Vorošilovi jt. kongressi otsuste selgitamiseks ja «uue opositsiooni» parteivastase tegevuse paljastamiseks. Leningradi kommunistide koosolekud möödusid tormiliselt. Suur oli viha ja pahameel, mille «uue opositsiooni» tegevus esile kutsus. Rohkem kui 97 protsenti Leningradi kommunistidest kiitsid heaks kongressi otsused ja mõistsid «uue opositsiooni» hukka. Leningradi kubermangukonverents, mis toimus kuu aega pärast kongressi, kõrvaldas zinovjevliku juhtkonna ja valis uue kubermangukomitee eesotsas S. M. Kiroviga.

Nii lõppesid häbistava läbikukkumisega veel ühe parteivastase rühmituse katsed partei ühtsust kõigutada ja leninismi trotskismiga asendada.

XIV kongress võttis vastu partei uue põhikirja ja otsustas VK(b)P ümber nimetada Üleliiduliseks Kommunistlikuks (bolševike) Parteiks — ÜK(b)P.

ÜK(b)P XIV kongress on läinud ajalukku kui *Nõukogude maa industrialiseerimise kongress*. Kongressi otsustes on väljendatud partei leninlik kurss võimsa rasketööstuse, sotsialistliku masinalise suurtööstuse kiirele arendamisele, niisuguse tööstuse arendamisele, mis suudaks vabrikud, tehased ja põllumajanduse uue tehnikaga varustada ning läbi viia talumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise.

> «Muuta meie maa agraarmaast industriaalmaaks, kes on võimeline omal jõul vajalikke sisseseadeid tootma, selles ongi meie peajoone olemus ja põhialus,» ütles kongressil J. V. Stalin (Teosed, 7. kd., lk. 340).

Majanduse ja poliitika alal saavutatud edu, partei tugevnemine ja proletariaadi diktatuuri kindlustumine ning NSV Liidu kasvanud autoriteet ja osatähtsus rahvusvahelisel areenil olid eeldusteks, mis võimaldasid võtta kursi Nõukogudemaa industrialiseerimisele.

Industrialiseerimine oli majandusliku ülesehitustöö ülesannete ahelas see *põhilüli*, millest kinni haarates oli võimalik sotsialismi ehitamist täiel rindel edasi viia, oli võimalik NSV Liidus sotsialistlikku ühiskonda üles ehitada.

Löönud tagasi igasuguste opositsiooniliste rühmade korduvad katsed parteid leninlikult teelt kõrvale kiskuda, läks partei üle uude ajaloolisse etappi ühtsena, tihedasti leninliku Keskkomitee ümber koondununa.

LÜHIKOKKUVÕTE

Aastaid 1921—1925, rahuliku ülesehitustöö aastaid, iseloomustab partei ja rahva pingeline võitlus rahvamajanduse taastamise rindel, Nõukogudemaa sotsialismi poole edasiliikumise rindel.

Omaks võtnud uue majanduspoliitika kui ainuõige poliitika kogu kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodiks, kindlustas partei

selle targa sammuga tööliste ja talupoegade liitu, kõvendas proletariaadi diktatuuri ja hakkas arendama rahvamajanduse sotsialistlikku sektorit, tagades sotsialistliku sektori eduka võitluse kapitalistliku sektoriga.

Oma õige, marksistlik-leninliku rahvuspoliitikaga saavutas partei Nõukogudemaad asustavate rahvaste ühtsuse ja vendluse, nende liitumise murdmatuks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

Partei viis julgelt ja resoluutselt ellu V. I. Lenini õpetust, mille järgi Nõukogudemaal on küllaldasel määral olemas kõik see, mida on vaja täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks. NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise võimalikkuse küsimus oli põhiline ja kõige teravam küsimus, selles küsimuses pidasid partei vastu ägedat võitlust kõik oportunistid, kõik fraktsioonilised rühmitused, kelle hulgas juhtivat osa etendas trotskistide rühmitus. Kõik nad püüdsid parteid leninlikult teelt kõrvale kiskuda ja niisugusele teele juhtida, mis oleks välja viinud kodanlikule demokraatiale, Nõukogudemaal kapitalismi restaureerimisele.

Partei lõi need rühmitused pihuks ja põrmuks. Selles on määratu suured teened suurel Leninil. Oma leppimatu suhtumisega oportunistidesse oli V. I. Lenin kõigile eeskujuks, partei ridade ühtsuse ja monoliitsuse eest võitlemiseks, partei raudse distsipliini eest võitlemiseks, leppimatuks võitluseks igasuguse fraktsioonsuse vastu andis V. I. Lenin parteile võimsa ideelise relva.

Leninlikku poliitikat järjekindlalt ellu viies saavutas partei sel perioodil, teravas klassivõitluses kapitalistlike elementide vastu, uue majanduspoliitika rakendamise alusel määratu suurt edu. Partei juhtimisel lahendasid töölisklass ja töötav talurahvas ajaloos ennenägematult lühikese ajaga rahvamajanduse taastamise ülesande. Partei juhtimisel pandi kindel alus uuele sotsialistliku ülesehitustöö etapile.

Leninlikku kahe süsteemi — sotsialismi ja kapitalismi — kooseksisteerimise põhimõtet ellu viies ja rahu eest võideldes suurendas partei tunduvalt NSV Liidu mõju rahvusvahelisel areenil.

Niisiis tegi partei ühel oma elu kõige keerulisemal perioodil eduga läbi raske ajaloolise eksami. Kõrgele kerkis partei autoriteet töörahva hulkades. Rahvas veendus oma kogemuste najal partei tarkuses, veendus selles, et partei oskab rahvast arukalt juhtida, et ta kaitseb töörahva huvisid, et kogu tema tegevus on suunatud nõukogude ühiskonna hüvangu ja õitsengu saavutamisele.

Lahendanud taastamisajajärgu põhiülesanded, juhtis partei Nõukogude rahva uute, määratu suure tähtsusega ülesannete lahendamisele, uude ajaloojärku — NSV Liidu sotsialistliku industrialiseerimise ajajärku.

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE EEST JA PÕLLUMAJANDUSE ÜLDISE KOLLEKTIVISEERIMISE ETTEVALMISTAMISE EEST

(Aastad 1926—1929)

1. Rahvusvaheline olukord ning partei ja Nõukogude riigi välispoliitika aastail 1926—1929

Meie maa sotsialistlikku industrialiseerimist alustas partei rahvusvahelises olukorras, mille iseloomulikuks jooneks oli kapitalismi suhteline stabiliseerumine. Stabiliseerumine oli ebakindel ja ajutine. Imperialistlikke vastuolusid see ei kõrvaldanud ega saanudki kõrvaldada. Iseäranis teravaks läksid vastuolud sel ajajärgul Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide vahel, kes Inglismaad maailmaturul järjest rohkem kõrvale tõrjusid.

Koos kapitalismi stabiliseerumisega suurenes kõikjal tööliste ja kogu töörahva ekspluateerimine. Kapitalistide pealetung töölisklassile kutsus paratamatult esile proletariaadi ägedaid klassilahinguid kodanluse vastu. 1926. aastal puhkes grandioosne inglise kaevurite streik. See streik paisus inglise proletariaadi üldstreigiks, millest võttis osa üle 5 miljoni inimese. NSV Liidu töölisklass reageeris otsekohe inglise proletariaadi streigile ja pani streikijate abistamiseks kokku suuri rahasummasid. Inglise treidunioonide peanõukogu vastuseisust hoolimata tervitasid töölised NSV Liidu töölisklassi moraalset ja materiaalset toetust kui proletaarse internatsionalismi väljapaistvat avaldust. Austrias tõusid 1927. aasta juulis kapitali ja reaktsiooni pealetungi vastu üles Viini töölised.

Asumaades ja sõltuvates riikides kasvas rahvuslik vabadusliikumine. Kapitalismi stabiliseerumisele andis see imperialistide väljakannatamatu ikke vastu suunatud liikumine võimsa hoobi. Kõige tähtsamaks sündmuseks rõhutud rahvaste rahvuslikus vabadusvõitluses oli suure hiina rahva revolutsioon. Aastail 1924—1927 toimus Hiinas esimene revolutsiooniline kodusõda. Hiina töölisklassi võitlust juhtides kasutas Hiina Kommunistlik Partei marksismi-leninismi õpetusele tuginedes ühisrinde taktikat, et selle abil kõiki revolutsioonilisi jõude ühendada ja proletariaadile revolutsioonis juhtivat positsiooni kindlustada. Hiina revolutsiooni esimesed edusammud avaldasid suurt mõju kogu maailma asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste, eriti aga India, Indoneesia, Maroko ja Egiptuse rahva vabadusvõitluse arenemisele.

Nõukogude rahvas suhtus asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste rahvuslikku vabadusliikumisse tulise poolehoiuga. Suure vaimustusega tervitas NSV Liidu töörahvas Hiina revolutsiooni. NSV Liidu ja ülestõusnud hiina rahva vahel sigines südamlik sõprus. Ida rahvaste suur sõber V. I. Lenin rõhutas omal ajal, et sotsialismi ajaloolises võitluses kapitalismi vastu on Hiina rahvarevolutsiooni võidul ja teiste Ida rõhutud rahvaste vabadusliikumise arengul väga suur tähtsus. Partei tugines sellele V. I. Lenini õpetusele.

Nõukogude Liidu tugevnemist ja arenemist pidasid kõigi maade imperialistid kapitalistlikule süsteemile ohtlikuks. Kuigi paljud riigid olid Nõukogude Liitu tunnustanud, jäid kapitalistlike riikide ja NSV Liidu suhted pinevaks. Imperialistid mõistsid, et industrialiseerimine kiirendab Nõukogude rahva liikumist sotsialismi poole, kindlustab NSV Liidu sõltumatust ja suurendab tema kaitsevõimet.

Imperialistid püüdsid Nõukogudemaa industrialiseerimist nurja ajada või pidurdada. Nad ei andnud Nõukogude riigile krediite, püüdsid NSV Liitu majanduslikult isoleerida ja ähvardasid uue relvastatud interventsiooniga.

Neil aastail oli nõukogudevastase poliitika eestvedajaks rahvaste vabadusliikumise vana vaenlane — inglise imperialism, kes tol ajal kõige suuremaid raskusi läbi elas. Inglise asumaades omandas rahvuslik vabadusliikumine eriti suure hoo ja ulatuse. Inglise imperialistid said aru, et rõhutud rahvaid innustavad võitlusele Nõukogude Liidu eeskuju ja edusammud, ning ergutasid sellepärast igal pool NSV Liidu vastu suunatud interventsiooni katseid. Oma agentuuri kaudu organiseerisid nad mitmes riigis terve seeria nõukogudevastaseid provokatsioone: Nõukogude esinduste ja asutuste rüüstamisi Pekingis, Londonis ja mujal, Nõukogude saadiku Voikovi mõrvamise Varssavis. Imperialistid tegid õõnestustööd ka Nõukogude Liidu territooriumil. Leningradis viskasid inglise diversandid 1927. aastal mitu pommi partei klubisse; haavata sai ligi 30 inimest. Inglise imperialistid korraldasid kõiksugu provokatsioone, et aga takistada NSV Liidu industrialiseerimist. Nad püüdsid luua NSV Liidu vastu kapitalistlike riikide ühisrinnet.

1927. aastal katkestas Inglise konservatiivide valitsus NSV Liiduga diplomaatilised suhted. Ta püüdis sellele teele ahvatleda teisigi kapitalistlikke riike, et Nõukogude Liitu veel rohkem isoleerida. Kuid inglise konservatiividel see korda ei läinud — ükski teine kodanlik riik nende eeskujul ei talitanud.

Suurel määral soodustas inglise konservatiivide nõukogudevastaste sepitsuste luhtaminekut partei ja Nõukogude valitsuse rahuarmastav välispoliitika. See halvas nende jõupingutusi, mis olid suunatud Nõukogude Liidu vastu kapitalistlike riikide ühisrinde loomisele. Iseäranis suuri jõupingutusi tegi Inglismaa selleks, et nõukogudevastasesse poliitikasse kaasa tõmmata Saksamaad, kes neil aastail Ameerika dollarite kaasabil kiiresti rekonstrueeris oma raskestööstust ja eriti sõjatööstust. 1925. aastal kirjutas Saksa valitsus koos Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia ja Belgiaga alla Locarno

kokkulepetele. Locarno kokkulepete eesmärgiks oli Euroopa kodanlikest riikidest kokku klopsida NSV Liidu vastu sihitud blokki, milles juhtiv koht kuuluks Inglismaale. Kuid Saksamaa valitsevad ringkonnad ei kavatsenud suhteid Nõukogude Liiduga hoopis katkestada ja täielikult nõukogudevastasesse rindesse lülituda; nad olid endiselt arvamisel, et normaalsed suhted Nõukogude riigiga on Saksamaale väga tähtsad. 1926. aastal sõlmisid NSV Liit ja Saksamaa neutraliteedilepingu, mis raskendas Saksamaa osavõttu nõukogudevastasest poliitikast. Aastail 1925—1927 sõlmis Nõukogude Liit neutraliteedi- ja mittekallaletungilepingud Türgimaa, Afganistani, Iraani ja Leeduga. Need lepingud takistasid mõnevõrra neile allakirjutanud kapitalistlike riikide kiskumist nõukogudevastasesse koalitsiooni. See oli NSV Liidu rahuarmastava välispoliitika suur võit.

Kuivõrd Inglismaal ei läinud korda NSV Liidu vastu uut interventsiooni organiseerida, kusjuures normaalsete Nõukogude-Inglise kaubandussidemete katkestamine tekitas Inglismaale pealegi tõsist kahju, siis oli Inglismaa 1929. aastal sunnitud Nõukogude Liiduga diplomaatilised suhted jalule seadma.

Kuid oma provokatsioone imperialistid ei lõpetanud. Nende ässitusel haarasid hiina militaristid, kes tol ajal Hiina kirdeprovintsides (Mandžuurias) võimutsesid, 1929. aasta suvel enda kätte NSV Liidule kuuluva Ida-Hiina raudtee. Nõukogude valitsuse katsed konflikti rahulikul teel lahendada ei andnud tulemusi. Hiina militaristide väed ja vene valgekaartlased hakkasid pidevalt korraldama rünnakuid Nõukogude territooriumile, ohustades NSV Liidu Kaug-Ida piiride julgeolekut. Sõjaprovotseerijate taltsutamiseks oli vaja vastuabinõud tarvitusele võtta. 1929. aasta augustis loodi Kaug-Ida eriarmee. Peagi alustas see Nõukogude riigipiiri rikkujate vastu lahingutegevust ja purustas hiina militaristide väed. Sellele järgnesid Nõukogude Liidu ja Hiina läbirääkimised ning 1929. aasta detsembris kirjutati alla kokkuleppele, millega konflikt likvideeriti; Ida-Hiina raudteel taastati endine olukord.

Rahu kindlustamise eesmärgil jätkasid partei ja Nõukogude valitsus aastail 1926—1929 energilist võitlust desarmeerimise eest. Laialdaselt kasutati selleks desarmeerimiskonverentsi kokkukutsumise ettevalmistamise komisjoni, mille oli moodustanud Rahvasteliit. 1927. aasta novembris tegi Nõukogude valitsus selles komisjonis ettepaneku kõik riigid täielikult desarmeerida. See ettepanek lükati tagasi. Siis tegi Nõukogude valitsus 1928. aastal osalise desarmeerimise ettepaneku. Imperialistid aga saboteerisid desarmeerimist ja lükkasid ka selle ettepaneku tagasi.

Nõukogude Liidu võitlus rahu eest ja tema väljaastumised desarmeerimise kasuks leidsid rahvusvahelise proletariaadi ja kogu töörahva hulgas väga elavat poolehoidu. Kapitalistlike maade rahvahulkades kasvas järjest NSV Liidu autoriteet. NSV Liidu peaülesande täitmise — sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise — seisukohalt oli sellel väga suur tähtsus.

V. I. Lenin õpetas, et vaenulikest kapitalistlikest riikidest ümberpiiratuna sotsialismi ehitaval Nõukogudemaal on äärmiselt tähtis võita endale töörahva miljoniliste hulkade toetus rahvusvahelises mastaabis.

Rahu säilitamise küsimuses oli proletariaadi rahvusvaheline solidaarsus esmajärgulise tähtsusega teguriks. Kapitalistlike maade töölisklass avaldas vastupanu imperialistide vallutusplaanide elluviimisele. Nõukogude Liidu töörahvas omalt poolt andis suurt abi rahvusvahelisele töölisliikumisele. Iga NSV Liidu edusamm kõvendas kapitalistlike maade töölisklassi positsioone ja abistas teda klassivõitluses kapitali vastu.

Kogu maailma töölisklass ja töörahvas jälgis suure huviga, kuidas NSV Liidus edeneb sotsialismi ehitamine. Inglismaalt, Ameerika Ühendriikidest, Prantsusmaalt, Saksamaalt, Austriast, Tšehhoslovakkiast, Belgiast ja mujalt tuli NSV Liitu tööliste delegatsioone, et sotsialistliku ülesehitustöö saavutustega tutvuda. Kui delegatsioonide liikmed olid koju tagasi jõudnud, jutustasid nad töörahva hulkadele tõtt esimesest sotsialismimaast ja paljastasid kodanliku propaganda laimu. 1927. aasta novembris, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva puhul, toimus Moskvas ülemaailmne NSV Liidu sõprade kongress. Kongressi otsustes rõhutati, et Nõukogudemaal sotsialismi ehitamine vastab kõigi maade revolutsioonilise liikumise huvidele ja et sellest on eluliselt huvitatud kogu maailma proletaarlased.

2. Sotsialistliku industrialiseerimise algus. Partei võitlus parteivastase trotskistide ja zinovjevlaste blokiga

Üleminek meie maa sotsialistlikule industrialiseerimisele kujutas endast uut etappi võitluses sotsialismi eest NSV Liidus, uut ajajärku Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva elus. Rahvamajanduse taastamiselt oli vaja üle minna tema sotsialistlikule rekonstrueerimisele uue, ajakohase tehnika baasil, kusjuures see tehnika oli tarvis alles luua.

NSV Liidu rahvamajanduse taastamine toimus põhiliselt vana tehnika baasil. Kõrgele tasemele arenenud kapitalistlike riikide tööstusega võrreldes oli Venemaa tööstus maha jäänud. NSV Liidu tööstus oli maailmasõja ja välismaise sõjalise interventsiooni tagajärjel kõvasti kannatada saanud. Kuigi partei ja Nõukogude riik olid suurtööstuse taastamisel tohutu suure töö ära teinud, oli suurtööstus tehniliselt ja majanduslikult madalal tasemel. See tase ei saanud parteid ja Nõukogude rahvast kuidagi rahuldada. Partei lähtus V. I. Lenini otsesest juhendist:

> «Sotsialismi ainsaks materiaalseks aluseks võib olla mehhaniseeritud suurtööstus, mis suudab reorganiseerida ka põllumajanduse» (Teosed, 32. kd., lk. 434).

Suurtööstuse arendamine on lahutamatult seotud kõigi rahva-

majandusharude elektrifitseerimisega. Elektrifitseerimist pidas V. I. Lenin üheks tähtsamaks tehnilise progressi vahendiks.

«... kui Venemaa kattub elektrijaamade ja võimsate tehniliste seadmete tiheda võrguga,» kirjutas V. I. Lenin, «siis kujuneb meie kommunistlik majanduslik ülesehitustöö eeskujuks tulevasele sotsialistlikule Euroopale ja Aasiale» (Teosed, 31. kd., lk. 479).

Selleks et NSV Liidus võidaks sotsialism, oli tingimata tarvis võimsalt arendada sotsialistliku majanduse põhialust — rasketööstust, mis suudab edasi viia kergetööstust ja kogu rahvamajandust, reorganiseerida sotsialistlikel alustel põllumajanduse, tõsta rahva heaolu ja tagada riigi kaitsevõime. Oli vaja luua terve rida niisuguseid käsasaja rasketööstuse harusid, mida Tsaari-Venemaal olemas ei olnud või mis olid nõrgalt arenenud: must metallurgia — industrialiseerimise alus, masinaehitus, tööpingiehitus, autotööstus, keemiatööstus, riigikaitsetööstus, traktoritööstus jt. Oli tarvis kiires tempos rekonstrueerida vanu ja ehitada uusi tehaseid, kaevandusi, ettevõtteid, mis toodavad tootmisvahendeid. Selles põhiliselt seisiski sotsialistliku industrialiseerimise ülesanne. Industrialiseerimise südamikuks oli masinaehitus.

Suurtööstust oli vaja arendada kiires tempos. Ainult nii oli võimalik likvideerida seda mittevastavust, mis oli Nõukogudemaal kujunenud ühelt poolt siin kehtestatud maailma kõige eesrindlikuma poliitilise võimu ja teiselt poolt selle võimu nõrga materiaalse tehnilise baasi vahel.

Sotsialistlik industrialiseerimine oli kogu rahvamajanduse rekonstrueerimise võtmeks ja töölisklassi kui Nõukogudemaa juhtiva jõu kasvu tingimuseks. Sotsialistliku industrialiseerimise pinnal toimus töölisklassi ja töötava talurahva liidu edasine kindlustumine linna ja maa koostöö uutes vormides, tootmiskoostöö vormides.

Partei seadis ülesandeks luua võimas tööstus kõigis liiduvabariikides ja rahvuspiirkondades. Endisel ajal rõhutud olukorras olnud rahvaste faktilise mahajäämuse likvideerimise, rahvusliku kaadri kasvu ja rahvuslike kultuuride arenemise seisukohalt oli sellel väga suur tähtsus.

Üheks tähtsamaks sotsialistliku industrialiseerimise ülesandeks oli töölisklassi ja kogu töörahva ainelise elujärje ja kultuuritaseme tõstmine.

Industrialiseerimise kiire tempo dikteerisid peale oma maa huvide ka välistingimused. NSV Liitu ümbritsesid vaenulikud kapitalistlikud riigid. NSV Liit oli tol ajal ainus proletariaadi diktatuuri maa.

Selleks et tagada Nõukogude Liidu majanduslik sõltumatus ja luua rasketes kapitalistliku ümbruskonna tingimustes kõik vajalikud eeldused riigi kaitsevõime tagamiseks, tõstis partei päevakorrale ülesande: muuta NSV Liit eesrindlikuks tööstusriigiks, jõuda minimaalse aja jooksul eesrindlikele kapitalistlikele maadele tööstuse ja kogu rahvamajanduse arenemise poolest järele ning edaspidi neist ette minna.

Esimesena ajaloos rajas Nõukogude rahvas inimkonnale teed sotsialismi poole. Meie maa pidi rasketööstuse üles ehitama ilma igasuguse majandusliku välisabita. Võitluses sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani elluviimise eest, NSV Liidu industrialiseerimise eest, põrkas partei kokku suurte raskustega, mis olid tingitud nii sisekui ka välisolukorrast. Neid raskusi tekitasid järgmised asjaolud: meie maa oli tehniliselt ja majanduslikult maha jäänud, keeruline oli koguda tööstuslikuks kapitaalehitustööks vajalikke tohutuid summasid, tööstuse kaader oli väiksearvuline. Raskusi süvendas veel asjaolu, et meie maa kapitalistlikud elemendid ja nende agentuur parteis avaldasid sotsialistlikule industrialiseerimisele ägedat vastupanu. Neis tingimustes NSV Liidu industrialiseerimine ja sotsialismi ehitamine oli partei ja rahva suur kangelastegu. Sotsialistlik industrialiseerimise meetod erineb põhjalikult kapitalistlikust meetodist. Sotsialistlik industrialiseerimine ei toimu stiihiliselt, vaid plaanikindlalt. Ta ei alga kergetööstuse arendamisest, nagu see on olnud kapitalistlike maade ajaloos, vaid tootmisvahendeid tootva rasketööstuse arendamisest.

Laialdased kapitaalehitustööd tööstuse alal nõudsid miljardilisi investeeringuid, Nõukogudemaa ei olnud aga tol ajal rikas. Kodanlikud maad rajasid rasketööstuse asumaade ja poolasumaade riisumise, sõjaliste kontributsioonide ja oma maa töörahva halastamatu ekspluateerimise arvel. Nõukogudemaa ei võinud niisuguseid summade saamise allikaid kasutada juba põhimõtteliselt, sest need ei sobi kokku sotsialistliku korraga. Olulist osa kodanlike riikide industrialiseerimisel etendasid välislaenud. Nõukogudemaa ei saanud loota välislaenudele, sest kapitalistlikud riigid neid talle ei andnud. Vanadele vabrikutele ja tehastele uue sisseseade muretsemiseks ja uute ehitamiseks oli vaja leida ressursse omalt maalt.

Ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutused võimaldasid neid ressursse ka leida.

Proletaarse riigi kätte olid koondatud peamised rahvamajandusharud ja see andis võimaluse mobiliseerida meie maa sotsialistlikuks industrialiseerimiseks võimsaid reserve. Riiklikud vabrikud ja tehased, transport, pangad, riiklik välis- ja sisekaubandus andsid kasumit, mis ei läinud nüüd kapitalistide taskusse, vaid sotsialistliku tööstuse arendamiseks. Nõukogude võim oli vabastanud meie maa välismaale tohutute summade maksmisest. Enne Oktoobrirevolutsiooni tuli iga aasta välismaale maksta 800—900 miljonit kuldrubla; selle summa moodustasid tsaarivalitsuse välislaenude protsendid ja välismaa kapitalistide dividendid (aktsionäride tulud), mida viimased said Venemaale mahutatud kapitalidelt. Kui see ressursside väljavoolu kaotamine varem oli hõlbustanud rahvamajanduse taastamist, siis nüüd soodustas see rasketööstuse ehitamiseks vajalike summade kogumist:

Nõukogude talurahvas, kes mõisnike maaomanduse likvideerimise tagajärjel oli vabanenud mõisnikele igal aastal rendi ja maaostuhinna näol 700 miljoni kuldrubla maksmisest, sai nüüd oma

tööga ja materiaalsete vahenditega aidata Nõukogude riigil meie maad industrialiseerida. Sellest oli talurahvas samavõrra huvitatud kui töölisedki, sest ta tundis teravat puudust põllutöömasinatest ja tööstuskaupadest.

Kõik need summade akumuleerimise allikad olid nõukogude võimu käsutuses. Oli ainult vaja neid arukalt kasutada, sisse seada karmi kokkuhoiu režiim, likvideerida ebatootlikud kulud, vähendada asutuste ülemäära suurekspaisunud koosseise ning kokkuhoitud summad ära kasutada industrialiseerimise läbiviimiseks. Oli tarvis tõsta tööviljakust, ratsionaliseerida tootmist, alandada tööstustoodangu omahinda. Just nende majanduslike ülesannete lahendamisele asuski täie energiaga Kommunistlik Partei, kes mobiliseeris töölisklassi ja kogu Nõukogude rahva sotsialistliku tööstuse loomisele.

Partei ja rahva võitlus sotsialistliku industrialiseerimise eest andis juba esimestest sammudest peale positiivseid tulemusi. 1926/27. majandusaastal mahutati tööstusse ligi 1 miljard rubla, kolme aasta pärast aga juba üle 5 miljardi rubla. Nõukogude rahvas hakkas ehitama niisuguseid hiiglasi, nagu Dnepri hüdroelektrijaam, Turkestani—Siberi raudtee, Stalingradi traktoritehas.

Sotsialistliku tööstuse ehitamisele oli pandud kindel alus ja see arenes edukalt.

Meie maa industrialiseerimine ja põllumajandusliku kooperatsiooni arenemine lõid materiaalsed eeldused selleks, et likvideerida kapitalistlikud elemendid linnas ja viimane ekspluataatorlik klass — kulakud — maal. Sotsialismi vaenlased püüdsid sotsialistlikku industrialiseerimist kõigiti takistada ja kapitalismi positsioone kaitsta. NSV Liidu rahvamajanduse rekonstrueerimise ajal toimus äge klassivõitlus.

Klassivõitluse teravnemine kajastus ka parteis: tõstsid pead igasugused kapitulandid ja opositsionäärid. Parteis olid industrialiseerimise esimestel aastatel peamiseks ohuks trotskistid ja zinovjevlased, kes olid antileninlikul platvormil omavahel ühinenud.

«Uus opositsioon» Zinovjevi, Kamenevi ja teiste näol asus pärast partei XIV kongressil talle osaks saanud lüüasaamist avalikult trotskismi kapitulantlikele positsioonidele. Trotskistliku platvormi alusel ühinesid trotskistid ja zinovjevlased 1926. aasta suvel parteivastaseks blokiks. Selle bloki ümber kogunesid kõigi purustatud opositsiooniliste gruppide — «töölisopositsiooni», «detsistide» ja teiste riismed. Nii muutus kapitulantide blokk kõigi partei poolt hukkamõistetud opositsionääride kogunemispunktiks ja sellest sai midagi Trotski 1912. aasta Augustibloki taolist. Kõik need igat sorti parteivastased elemendid kajastasid meie maa kapitalistlike klasside riismete huve ning linnade väikekodanluse ja kodanliku haritlaskonna ladviku rahulolematust proletariaadi diktatuuri režiimiga. Nad olid parteis klassivaenlaste agentuuriks ja vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna hääletoruks.

Peamiseks põhimõtteliseks küsimuseks, milles trotskistide ja

zinovjevlaste bloki seisukohad partei seisukohtadest lahku läksid, oli NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise küsimus. Ideoloogilises ja organisatsioonilises töös lähtus partei V. I. Lenini õpetusest, mille järgi sotsialismi võit on meie maal täiesti võimalik ja siin on küllaldasel määral olemas kõik see, mida on vaja täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks proletariaadi diktatuuri alusel ning töölisklassi ja talurahva liidu järjekindla kõvendamise alusel. Trotskistide ja zinovjevlaste parteivastane blokk ei pidanud sotsialismi võitu ühel maal, NSV Liidus, võimalikuks, vaid asus selles küsimuses visalt eitaval seisukohal.

Partei võitlust trotskistide ja teiste kapitulantide vastu ning sotsialistliku ülesehitustöö leninliku plaani täitmise eest juhtis Keskkomitee, tema leninlik põhituumik. Selles võitluses etendasid aktiivset osa niisugused partei tegelased ja töötajad, nagu A. A. Andrejev, F. E. Dzeržinski, M. V. Frunze, N. S. Hruštšov, J. M. Jaroslavski, L. M. Kaganovitš, M. I. Kalinin, S. M. Kirov, S. V. Kossior, V. V. Kuibõšev, A. I. Mikojan, V. M. Molotov, G. K. Ordžonikidze, G. I. Petrovski, P. P. Postõšev, J. E. Rudzutak, J. V. Stalin, N. M. Švernik, A. A. Ždanov ja K. J. Vorošilov. Keskkomitee juhtimisel pidasid parteiorganisatsioonid visa, leppimatut võitlust sotsialismi vaenlaste vastu, mobiliseerisid rahvahulki meie maa sotsialistliku industrialiseerimise pingeliste plaanide täitmisele.

Partei paljastas trotskistid ja zinovjevlased kui ilmsed kapitulandid, kes on taganenud leninismist, kes on ennast lahti ütelnud Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutustest. Nad avaldasid vastupanu Nõukogudemaa sotsialistliku industrialiseerimise leninliku plaani elluviimisele ja esitasid igasuguseid avantüristlikke loosungeid. Iseäranis ohtlikud olid trotskistide ettepanekud suurendada talurahva põllumajandusmaksu ja tõsta tööstuskaupade müügihindu. Nende ettepanekute teostamine oleks lõhkunud NSV Liidu töölisklassi ja töötava talurahva leninliku liidu, oleks nõrgendanud proletariaadi diktatuuri. Trotskistide ja zinovjevlaste kapitulantlik poliitika oli tegelikult sihitud kapitalismi restaureerimisele.

Trotskistide ja zinovjevlaste parteivastane blokk väitis, et klassikokkupõrked töölisklassi ja talurahva vahel ning nende liidu lagunemine on paratamatu. Talumajanduse sotsialistlikku arenemisteed ei pidanud opositsiooni liidrid võimalikuks.

Oma kapitulantliku joone läbiviimiseks taotlesid trotskistid ja zinovjevlased fraktsioonide ja rühmituste vabadust, nad taotlesid VK(b)P X kongressil V. I. Lenini ettepanekul partei ühtsuse kohta vastuvõetud resolutsiooni tühistamist. Nad õõnestasid partei distsipliini ja püüdsid kompromiteerida partei aparaati, mis oli loodud aastakümneid kestnud revolutsioonilises töös, nad püüdsid partei aparaati ja parteilaste hulki teineteisele vastu seada.

Välispoliitika küsimustes jõudsid trotskistid ja zinovjevlased selleni, et ei pidanud vajalikuks NSV Liitu imperialistliku interventsiooni eest kaitsta. Pimedas vihas partei juhtkonna ja Nõukogude valitsuse vastu jõudsid trotskistid ja zinovjevlased selleni, et nad

imperialistide kallaletungi korral olid valmis NSV Liidule seljatagant hoopi andma.

Trotskistid ja zinovjevlased asusid Kominterni lõhkumise teele. Nad astusid ühendusse antileninlike fraktsiooniliste gruppidega, samuti kommunistliku liikumise vaenlaste ja reetjatega, kes olid Kominternist välja heidetud, ja ka avalikult Kominterni vastu võitlevate antikommunistlike organisatsioonide, gruppide ja isikutega.

Niisugune oli trotskistide ja zinovjevlaste bloki kapitulantlik olemus. Keskkomitee kutsus kommuniste ja kogu tööliskassi otsustavalt võitlema parteivastase trotskistliku opositsiooni vastu, kes õõnestas partei ühtsust ja tema juhtivat positsiooni Nõukogude riigis. Keskkomitee rõhutas, et partei saab kindlustada sotsialismi võidu ainult sel juhul, kui ta on ühtne, kui ta on rahvahulkade ja proletariaadi diktatuuri ainus juht. Keskkomitee hoiatas tõsiselt, et kui blokk ei lõpeta oma fraktsioonilist tegevust ja kui teda laiali ei saadeta, siis heidetakse parteivastasest blokist osavõtjad parteist välja.

Ent opositsionäärid ei taltunud. 1926. aasta sügisel esinesid trotskistide ja zinovjevlaste bloki liidrid avaliku parteivastase väljaastumisega parteikoosolekuil Moskva tehases «Aviapribor», Leningradis Putilovi tehases ja mujal. Nad panid arutusele oma fraktsioonilise platvormi, püüdes parteile uut diskussiooni peale sundida. Kommunistid andsid neile väljaastumistele üksmeelse vastulöögi. Mõnes kohas kihutati trotskistid ja zinovjevlased tööliste parteikoosolekuilt lihtsalt minema. Parteis ja tööliskassi hulgas rängalt lüüa saanud opositsioonilise bloki liidrid esitasid Keskkomiteele avalduse, milles nad oma fraktsioonilise tegevuse hukka mõistsid. Kuid need olid ainult sõnad. Tegelikult klopsisid nad salaja kokku antileninlikku parteid oma distsipliini ja liikmemaksudega, oma illegaalse trükikojaga. Partei põhikirja vastaselt pidasid nad salakoosolekuid, kus arutati fraktsioonilist platvormi ning partei ja tema Keskkomitee vastu võitlemise taktikat.

1926. aasta oktoobris ja novembris toimus XV üleliiduline partei konverents, mis oli tähtsaks verstapostiks võitluses sotsialismi võidu eest.

Konverents tegi kokkuvõtte möödunud majandusaasta tulemustest. 1925/26. aasta tulemused näitasid veenvalt igaühele, keda trotskistlik demagoogia polnud pimestanud, et rahvamajandus liigub raskusi võites tõusujoones sotsialistlikku teed mööda edasi. Konverents konstateeris, et suurtööstuse majanduslik hegemoonia Nõukogudemaa majanduselus on kindlustunud, tema juhtiv osa põllumajanduse ja põllumajandusliku kooperatsiooni arendamisel tugevnenud. Konverents mobiliseeris partei, tööliskassi ja töötava talurahva jõud sotsialistliku industrialiseerimise leninliku plaani täitmisele.

Trotskistide-zinovjevlaste opositsioonile andis konverents üksikasjalise poliitilise hinnangu kui parteis esinevale menševistlikule kallakule ja hoiatas opositsionääre, et nende edasine evolutsioon menševismi poole toob kaasa nende väljaheitmise Kommunistliku

Partei ridadest. Konverents kutsus kõiki kommuniste raugematult võitlema trotskistide ja zinovjevlaste bloki vastu.

1926. aasta novembris ja detsembris toimus Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee VII laiendatud pleenum. Pleenumil oli suur tähtsus trotskismi ideelisel purustamisel rahvusvahelises ulatuses ja kommunistlike vennasparteide puhastamisel trotskistlikest ja teistest revisionistlikest elementidest. Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee pleenum kiitis heaks XV konverentsi resolutsiooni opositsioonilise bloki küsimuses ja kohustas kommunistlikke parteisid igal pool energiliselt võitlema trotskistide vastu, kus nad iganes peaksid katset tegema rahvusvahelist kommunistlikku liikumist lõhestada. Ettekandega trotskistide ja zinovjevlaste opositsiooni ning selle vastu võitlemise abinõude kohta esines nii partei XV konverentsil kui ka Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee pleenumil J. V. Stalin. Partei XV konverentsi ja Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee VII pleenumi otsused ning J. V. Stalini ettekanded etendasid suurt osa partei ridade V. I. Lenini ideede lipu alla koondamisel ning trotskistide kapitulantliku olemuse ja desorganiseeriva parteivastase tegevuse paljastamisel.

Kuigi partei XV konverents ja Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee VII pleenum trotskistide ja zinovjevlaste bloki otseselt hukka mõistsid, kuigi trotskistid ja zinovjevlased olid saanud töölisklassi ridades otsustava vastulöögi, ei lõpetanud nad oma parteivastast tegevust. 1927. aastal, kui NSV Liidu rahvusvaheline olukord oli selle tõttu keerulisemaks muutunud, et Inglise konservatiivide valitsus meie maaga diplomaatilised ja kaubanduslikud suhted katkestas, jätkasid trotskistid veel intensiivsemalt parteivastast võitlust, esinedes niinimetatud «83 platvormiga».

See oli valelik, variserlik platvorm, mis oli mõeldud partei ja töölisklassi petmiseks. Sõnades olid trotskistid ja zinovjevlased partei lõhenemise vastu, pooldasid NSV Liidu industrialiseerimist ja põllumajanduse kollektiviseerimist, tegelikult aga asutasid nad oma põrandaaluse partei ning irvitasid industrialiseerimise ja kollektiviseerimise poliitika üle. Platvorm sisaldas mitmesuguseid laimavaid väljamõeldisi, selles väideti näiteks, et partei ja Nõukogude valitsus tahavad likvideerida väliskaubanduse monopoli, tahavad kulakutele poliitilisi õigusi anda. Seda läbi ja läbi valelikku platvormi trükkis opositsioon oma salatrükikojas tuhandetes eksemplarides ning levitas partei liikmete ja parteitute hulgas. Partei paljastas rahvahulkade ees ka selle trotskistide ja zinovjevlaste bloki uue laimava parteivastase deklaratsiooni. Rahvahulgad, kes visalt töötasid sotsialistliku tööstuse ehitamisel, lükkasid trotskistide laimavad väljamõeldised põlastusega tagasi.

Partei ühtsusele ja tema juhtkonnale hoobi andmiseks kasutas trotskistlik opositsioon mitme aasta vältel ära iga raskuse, millest parteil tuli sotsialismi ehitamisel jagu saada. Sotsialistlikku ülesehitustööd juhtivat võitlusparteid püüdis opositsioon muuta diskussiooniklubiks.

Trotskistide ja zinovjevlaste parteivastasele tegevusele oli tarvis lõpp teha, nende platvormi antileninlik, kapitulantlik olemus oli tarvis täielikult paljastada. Partei ja tema ühtsuse vastu suunatud fraktsioonilise võitluse eest heideti opositsiooni ninamehed Trotski ja Zinovjev 1927. aasta oktoobris Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühise pleenumi otsusel Keskkomiteest välja. 1927. aasta oktoobris avaldas Keskkomitee teesid XV kongressi päevakorra küsimustes ja kuulutas nende kohta välja üleparteilise diskussiooni. Diskussioonikoosolekud demonstreerisid partei liikmete poliitilist küpsust, nende koondumist leninliku Keskkomitee ümber. Keskkomitee poliitika poolt hääletas 724 000 partei liiget, trotskistide ja zinovjevlaste bloki poolt kõigest 4000 (vähem kui üks protsent). Parteivastane blokk sai hävitavalt lüüa. Võitis partei leninlik poliitika. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva tähistamiseks andis NSV Liidu Kesktäitevkomitee partei Keskkomitee ettepanekul välja manifesti, milles räägiti üleminekust seitsmetunnilisele tööpäevale. Rahva poolt heakskiidetud manifesti vastu astus välja trotskistidest ja zinovjevlastest opositsioon, paljastades sellega oma poliitika rahvavastase olemuse.

Mida silmanähtavamaks sai trotskistide ja zinovjevlaste antileninliku bloki poliitiline pankrot, tema isoleerumine rahvahulkadest, seda sügavamale nõukogudevastase võitluse kuristikku see rühmitus langes. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnendal aastapäeval korraldasid trotskistid nõukogudevastase väljaastumise. Vastukaaluks rahvahulkade võimsale demonstratsioonile, mis toimus leninismi loosungite all, esines käputäis trotskiste eesotsas Trotski, Zinovjevi ja Kameneviga, rikkudes jämedalt nõukogude seadusi, Moskva ja Leningradi tänavail partei- ja nõukogudevastaste loosungitega. Trotskistide vastu tõusis rahva viha ja meelepaha laine.

1927. aasta novembris heitsid Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjon, täites partei tahet, Trotski ja Zinovjevi parteist välja. Teised opositsionäärid kõrvaldati Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni liikmete koosseisust. Opositsiooniküsimus tervikuna anti arutada partei XV kongressile.

3. Nõukogude rahva jõudude mobiliseerimine meie maa industrialiseerimisele. Parteitöö ja töörahva massiorganisatsioonide tegevuse ümberkorraldamine

Sotsialistliku industrialiseerimise poliitika oli lahutamatult seotud rahvahulkade poliitilise ja tootmisalase aktiivsuse suurenemisega ning uute töörahva kihtide, eestkätt tööliste kaasatõmbamisega riigi valitsemisele.

«... sotsialism», ütles V. I. Lenin, «on rahvahulkade endi kätetöö» (Teosed, 26. kd., lk. 260).

Partei laiendas ja kõvendas oma sidemeid rahvahulkadega ning

tõstis kommunistide aktiivsust siseparteilise demokraatia, kriitika ja enesekriitika arendamise alusel.

Partei põhikiri, mis XIV kongressil uues redaktsioonis vastu võeti, lõi soodsad tingimused siseparteilise demokraatia edasiarendamiseks ning kommunistide aktiivsuse ja isetegevuse tõusuks. Partei Keskkomitee valvas hoolikalt, et partei juhtimise leninlikest normidest ja partei organite valimise korrast kinni peetaks, võitles energiliselt partei töös esineva bürokratismi nähtuste vastu, asjaliku kriitika lämmatamise katsete ja teiste siseparteilise demokraatia rikkumise nähtuste vastu. Keskkomitee ja partei kohalike organisatsioonide töö rajati kollektiivse juhtimise põhimõttele, laialdasele siseparteilisele demokraatiale. Regulaarselt kutsuti kokku Keskkomitee pleenumeid, parteikomiteede pleenumeid, parteiorganisatsioonide aktiive ja rakukeste parteikoosolekuid, kus arutati parteitöö ning riikliku ja majandusliku ülesehitustöö tähtsamaid küsimusi. Tugevnes Keskkomitee side kohalike organisatsioonidega. XIV ja XV kongressi vahel kontrollis partei Keskkomitee kohalike parteitöötajate osavõtul ligi 40 kohaliku parteiorganisatsiooni tegevust. See aitas kaasa kohapealse parteitöö elavnemisele ja paranemisele. Vähenes direktiivide ja ringkirjade arv. Muutusid mitmekesisemaks Keskkomitee ja kohalike parteiorganisatsioonide elava läbikäimise vormid.

Parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunkti seati tootmise ratsionaliseerimine, tööviljakuse tõstmine, kokkuhoiurežiimi teostamine ja toodangu omahinna alandamine. Tähtsaimaks nende ülesannete lahendamise meetodiks oli rahvahulkade sotsialistlik võistlus. Keskkomitee kritiseeris nende parteiorganisatsioonide tegevust, kes igasuguste poliitiliste kampaaniate õhinas ei süvenenud ettevõtete tootmistöösse, ei pööranud tähelepanu majandusliku ülesehitustöö praktilistele küsimustele.

Eriti tähtis oli see, et paranes töölishulkadega kõige tihedamas seoses olevate tsehhi-parteiorganisatsioonide töö. 1924. aastal oli 2000 tsehhi-parteiorganisatsiooni, 1927. aastal aga ligi 4000. Nende ümber kasvas võimas parteitu aktiiv.

NSV Liidu industrialiseerimise aastail tugevnesid partei sidemed rahvahulkadega. Suurenes partei poliitiline mõju rahvahulkadele, mis väljendus ilmekalt selles, et partei read kasvasid töölisklassi ja töötava talurahva paremate esindajate arvel. 1927. aastal korraldati üleliiduline parteiloendus. Loenduse andmeil oli parteis 775 000 liiget ja 372 000 liikmekandidaati. Kolme aastaga (1924—1926) oli parteisse vastu võetud üle 800 000 inimese, nende hulgas üle poole miljoni töölise.

Keskkomitee võttis tarvitusele abinõud partei ridade sotsiaalse koosseisu parandamiseks, partei proletaarse tuumiku suurendamiseks, mis oli partei ühtsuse ja monoliitsuse tähtsamaid tingimusi.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva tähistamise puhul kuulutati välja tööliste massiline kutsumine parteisse. Parteisse võeti vastu rangelt individuaalses korras. Parteisse

astus 108 000 inimest. Tööliskassi uue suure väesalga astumine parteisse tugevdas partei juhtivat osa sotsialistlikus ülesehitustöös. Selleks et maal parteiorganisatsioone tugevdada, seadis partei ülesandeks võtta oma ridadesse aktiviste põllutööliste, sulaste ja kehvikute hulgast, kes töötasid kehvtalurahva gruppides, nõukogudes ja põllumajanduslikes kooperatiivides.

Nõukogudemaa industrialiseerimine tõstis töörahva massiorganisatsioonide ette uusi ülesandeid. Oli vaja ümber korraldada nõukogude, ametiühingute, kommunistliku noorsooühingu ja teiste ühiskondlike organisatsioonide töö, oli vaja saavutada, et nende tegevus elavneks. Partei kuulutas välja loosungi «Tootmine tähelepanu keskpunkti!», pöördudes sellega kõigi tööliskassi massiorganisatsioonide poole.

Nõukogude tegevuse aktiviseerimise poliitika alusel jätkas partei riigivõimu organite töö parandamist ja viimistlemist. Selle tulemusena tõusis nõukogude osatähtsus majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. Riigi valitsemisele tõmmati kaasa järjest laiemaid tööliskassi ja töötava talurahva hulki. Nõukogude ümber kujunes parteitu aktiiv. Nõukogude saadikud hakkasid valijaile sagedamini aru andma.

Aastail 1926 ja 1927 viidi läbi nõukogude ümbervalimine, mis toimus töörahva hulkade senisest suurema aktiivsuse ja teravneva klassivõitluse olukorras. Ümbervalimised näitasid, et partei mõju linna ja maa töörahva hulkadele oli kasvanud ja kapitalistlike elementide positsioonid nõrgenenud; oli ilmne, et kulaklus järjest suuremal määral keskmikest isoleerub. Sotsialistliku ülesehitustöö seisukohalt oli suur tähtsus partei võitlusel nõukogude riigiaparaadi edasise viimistlemise eest. V. I. Lenini juhtnööride alusel astus partei samme riigiaparaadi parandamiseks ja koondamiseks, riigiaparaadi ülalpidamise kulude vähendamiseks, ja pidas süstemaatiliselt võitlust riigiaparaadis esinevate bürokraatlike moonutuste vastu.

Erilist tähelepanu pööras partei tööstuse juhtimise küsimustele. Partei kurss meie maa industrialiseerimisele nõudis tööstuse juhtimise parandamist, majandusliku ülesehitustöö juhtimise kohalikele tingimustele lähendamist ja tööstuse juhtiva kaadri ettevalmistamist. Tööstuse juhtimine rajati leninliku demokraatliku tsentralismi põhimõtte järjekindlale elluviimisele. Majanduskaadri arenemine ja tööstuse juhtimise organiseerimise alal omandatud kogemused võimaldasid ettevõtete üksikasjalisest hooldamisest loobuda ja ettevõtete juhatajate vastutust suurendada.

Oli vaja parandada ametiühingute kui tööliste kõige massilisema organisatsiooni tegevust. Tööliskass kasvas kiiresti arvuliselt. Industrialiseerimise perioodi esimese kahe aasta jooksul tuli ametiühingute ridadesse juurde üle kahe miljoni inimese. Üleminek rahvamajanduse taastamiselt rekonstrueerimisele ja rekonstrueerimise raskused nõudsid ametiühinguilt pingelist tööd masside, eriti uute tööliste kasvatamisel ja aktiivsesse sotsialistlikku ülesehitustöösse

kaasatõmbamisel. Ametiühingute tööd parandati proletaarse demokraatia arendamise alusel. Ametiühingud edutasid töölisi tootmise juhtimise organeisse. Üheks tähtsamaks töölishulkade sotsialistlikule ülesehitustööle kaasatõmbamise, tootmistöö juhtimisele ja tööviljakuse tõstmise eest võitlemisele kaasatõmbamise vormiks olid tootmisnõupidamised, mis tekkisid tööliste algatusel. Need levisid laialdaselt. Neil nõupidamistel arutati tööliste laialdasel osavõtul tootmistöö olukorda, kokkuhoiurežiimi, tööseisakute likvideerimist, omahinna alandamist, tööviljakuse tõstmist ja töödistsipliini kõvendamist puudutavaid küsimusi. Partei Keskkomitee taotles, et tootmisnõupidamiste eesrindlikud kogemused leviksid kõigisse tööstuse ja transpordi harudesse, toetas ja arendas igati ka teisi rahvahulkade loova initsiatiivi vorme.

Nõukogudemaa sotsialistliku industrialiseerimise aastail kasvas kommunistliku noorsooühingu kui partei löögivõimsa abilise ja kommunismiehitajate noore põlvkonna kasvataja osatähtsus. Kommunistlik noorsooühing lülitus aktiivselt võitlusse meie maa sotsialistliku industrialiseerimise eest, tema ridadest kerkis esile kümneid tuhandeid leiutajaid ja tootmistöö ratsionaliseerijaid.

Suur tähtsus oli naiste kaasatõmbamisel tootmistöösse ja aktiivsesse ühiskondlikku tegevusse, eriti rahvusvabariikides ja -piirkondades. Laialdaselt olid levinud naistööliste ja maanaiste delegaatide koosolekud. 1927. aasta oktoobris toimus I üleliiduline naistööliste ja maanaiste kongress.

Klassivõitluse teravnemise tõttu oli erakordselt tähtis suurendada proletaarset mõju külas. Töölisklassi ja kodanlik-kulaklike elementide vahel käis seal äge võitlus talurahva põhimassi — keskmiku — enda poole võitmise ümber. Parteiorganisatsioonid viisid edukalt ellu partei loosungit «Küla tähelepanu keskpunkti!». Ligi 21 000 rakukest ja üle veerand miljoni kommunisti — niisugune oli partei eelpost külas. Kommunistide maalesaatmise kõrval edutas partei ka külas kohapeal kasvanud uut kaadrit. Kommunistide osatähtsus küla ühiskondlikus elus suurenes märksa. Ilmekalt andsid sellest tunnistust nõukogude valimiste tulemused: iga viies külanõukogu esimees ja pooled valdade täitevkomiteede liikmeist olid kommunistid.

Proletaarset mõju talurahvale avaldasid ka mitmesugused linna ühiskondlikud organisatsioonid, mis hõlmasid miljoneid töölisi. Üheks partei tähtsamaks toeks töös maal olid ametiühingud. Tuleb arvesse võtta, et suur osa töölistest oli seotud maaga, neil oli oma talumajapidamine. Pealegi töötas otseselt maal üle kahe miljoni ametiühinguliikme; üle miljoni neist olid põllu- ja metsatööliste ametiühingu liikmed. Partei võitles visalt selle eest, et paraneks ametiühingute töö maal, suureneks nende osavõtt küla ühiskondlikust elust. Partei organiseeris uusi tööliste hulki maale šeflustööle. Šeflusühinguist võttis neil aastail osa ligi poolteist miljonit inimest.

Võitluses küla sotsialistliku ümberkorraldamise eest toetus partei töölisklassile ja talurahva enese ridades leiduvatele jõududele. Kuid neid jõude oli vaja ühte liita ja organiseerida. Partei tähelepanu

keskpunktis olid kehvtalurahva grupid nõukogudes ja kooperatiivides. Kehvikute koosolekuid, millest võtsid osa ka keskmikud, hakati korraldama regulaarsemalt. Paremini organiseerituna avaldas kehvtalurahvas küla ühiskondlikule elule järjest suuremat mõju ja võitles aktiivselt kulakute vastu.

Partei ustavaks abiliseks külas oli kommunistlik noorsooühing. Miljon noort sotsialistliku küla eest võitlejat pidasid mehiselt võitlust kulakute ja kõigi teiste nõukogudevaenulike jõudude vastu, inertsuse vastu, selle umbusu vastu, mida esines põllumajanduse arendamise uue, sotsialistliku tee suhtes. Tähtsat osa etendas talurahvale määratud trükisõna. Ei leidunud valda, kus poleks olnud seinalehte, mis organiseeris talurahva hulki partei ja nõukogude võimu ümber. Kahesajatuhandeline maakirjasaatjate vägi võitles julgelt sotsialismi eest, kartmata nurga tagant ähvardavat kulaku kuuli. Talurahva poliitiliseks kasvatamiseks kasutas partei igati Punaarmeed. Demobiliseeritud punaarmeelastel oli külas suur mõju. Pool külanõukogude esimeestest ja kaks kolmandikku valdade täitevkomiteede esimeestest olid läbi teinud Punaarmee kooli.

Partei ja tema juhtimisel tegutsevate ühiskondlike organisatsioonide poliitilise ja organisatsioonilise töö taseme tõusu tulemusena sai kulaklus tugevama vastulöögi. Kehvtalurahvale tuginedes kindlustas tööliskiass oma liitu kesktalurahvaga. Järjest rohkem talupoegi tõmmati kaasa ühismajapidamise mitmesugustesse liikidesse. Tarbijate kooperatiividest võttis osa 38 protsenti talumajandeist; põllumajanduslik kooperatsioon hõlmas peaaegu kolmandikku talumajandeist. V. I. Lenini kooperatsiooniplaani viidi edukalt ellu.

Partei hoidis kurssi põllumajandusliku kooperatsiooni laiendamisele, et valmistada ette talupoegade massilist üleminekut individuaalmajapidamiselt sotsialistlikule kolhoosikorrale.

4. Sotsialistliku industrialiseerimise esimesed edusammud. Partei XV kongress ja kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele. Trotskistide ja zinovjevlaste parteivastase bloki purustamine

Pärast kaht aastat visa tööd meie maa sotsialistliku industrialiseerimise plaani täitmisel tulid nähtavale selle töö esimesed tulemused. Rekonstrueeriti vanu ja ehitati uusi tehaseid. 1927. aasta lõpuks andsid tööstus ja põllumajandus kogutoodangut rohkem kui enne sõda.

Kõige kiiremini arenes sotsialistlik suurtööstus, mis andis 1926/27. majandusaastal eelmise aastaga võrreldes 18 protsenti toodangu juurdekasvu. Industrialiseerimise esimeste aastate kohta oli see NSV Liidu suurtööstuse kasvutempo rekordiline. See ületas tähtsamate kapitalistlike maade tööstuse kasvutempo mitmekordselt. Näiteks Ameerika Ühendriikides ei ületanud tööstustoodangu aasta keskmine juurdekasv 29 aasta jooksul (1901—1929) 4 protsenti.

NSV Liidu tööstuse ja eriti rasketööstuse arenemise kiire tempo näitab sotsialistliku majandussüsteemi üleolekut kapitalistlikust majandussüsteemist.

Suurtööstuse kasv suurendas sotsialistliku sektori juhtivat osa rahvamajanduses. Tööstuses moodustas sotsialistliku sektori erikaal 1927. aasta lõpuks 86 protsenti, erasektori erikaal aga oli langenud 14 protsendile (arvestamata jahuveskeid, millest suur osa oli eraettevõtjate käes). Sellega oli tõestatud, et NSV Liidus teoksil oleval industrialiseerimisel on sotsialistlik iseloom.

Tööstuse sotsialistliku sektori pidev suurenemine oli seotud kapitalistlike elementide väljatõrjumisega kaubandusest. Jaekaubakäibes vähenes erakaupmeeste erikaal 1924/25. aasta 53 protsendilt 1926/27. majandusaastal 35 protsendile ja hulgikaubanduses vastavalt 9 protsendilt 5 protsendile.

Rahvatulu juurdekasv moodustas 1926/27. majandusaastal eelmise aastaga võrreldes üle 11 protsendi. Kui silmas pidada, et rahvatulu keskmine aastajuurdekasv Ameerika Ühendriikides, Inglismaal, Saksamaal ja teistes arenenud kapitalistlikes riikides ei ületanud 2—4 protsenti, siis saab selgeks, kui kiires tempos toimus NSV Liidu rahvamajanduse kasv. Selles tulid kujukalt ilmsiks sotsialistliku majandussüsteemi eelised kapitalistliku süsteemiga võrreldes, sellest nähtus, et partei majanduspoliitika oli õige, selles ilmnes rahvahulkade ja eestkätt töölisklassi tööentusiasm.

Kommunistliku Partei juhtimisel liikus Nõukogudemaa kindlal sammul ja kiiresti sotsialismi poole, tõrjudes rahvamajandusest välja kapitalistlikke elemente.

Samal ajal kui sotsialistlik suurtööstus kiires tempos arenes ja linnad kasvasid, jäi kõvasti maha põllumajandus — rahvamajanduse kõige ulatuslikum ja eluliselt tähtis haru. Kui põllumajanduse kogutoodang tervikuna oli ületanud sõjaeelse taseme, siis teraviljakasvatuse — põllumajanduse peamise haru — kogutoodang moodustas 1926/27. majandusaastal ainult 95 protsenti 1913. aasta kogutoodangust, kusjuures müügivilja erikaal (arvestamata küla sisemist käivet) oli kõigest 13,3 protsenti (enne sõda 26 protsenti).

Niisugune müügivilja tootmise vähenemine oli seletatav asjaoluga, et Oktoobrirevolutsiooni tulemusena olid mõisnike suurmajandid likvideeritud ja kulakute majandeid tunduvalt vähendatud. Need aga andsid enne sõda kõige suurema hulga müügivilja. Mõisnike majandid saatsid turule 281,6 miljonit puuda ehk 22 protsenti müügivilja koguhulgast. Kulakud lasksid turule 50 protsenti kogu müügiviljast ehk 650 miljonit puuda. 1927. aastal moodustas kulakumajandite teravilja kogutoodang sõjaeelse toodanguga võrreldes vähem kui ühe kolmandiku.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu said peamisteks vilja tootjateks keskmike ja kehvikute väikemajandid. 1927. aastal oli neid ligi 24 miljonit, enne Esimest maailmasõda aga umbes 17 miljonit. Keskmikud ja kehvikud, kes Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena olid vabanenud mõisnikest ja nõrgendanud kulakute jõudu, hakkasid

paremini elama. Peamine viljahulk oli nende valduses ja nad tootsid seda rohkem kui enne sõda (4 miljardit puuda 2,5 miljardi puuda vastu), kuid andsid oma kogutoodangust ainult 11 protsenti müügivilja.

Sovhoosid ja kolhoosid andsid teravilja kogutoodangust tähtsusetu osa. Nad tootsid kõigest 80 miljonit puuda teravilja ja ainult 6 protsenti kogu müügiviljast.

Niisuguses olukorras ei suutnud teraviljamajandus rahuldada meie maa viljavajadusi, mis olid linnaelanikkonna ja tööliskiassi kasvu tõttu suurenenud.

Suured edusammud sotsialistliku tööstuse arendamisel ja põllumajanduse oluline mahajäämine — niisugune oli majanduslik olukord enne partei XV kongressi. Kongress toimus 2.—19. detsembril 1927. Parteis oli sel ajal 887 000 liiget ja 349 000 liikmekandidaati.

Kongress arutas Keskkomitee aruannet, Keskkontrollkomisjoni — Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni aruannet, viie aasta plaani koostamise direktiive, maal tehtava töö küsimust, opositsiooniküsimust jt. küsimusi.

Keskkomitee aruande esitas J. V. Stalin. Kongress kiitis Keskkomitee poliitilise ja organisatsioonilise tegevuse täielikult heaks. Välispoliitika alal tegi kongress Keskkomiteele ülesandeks vankumatult ellu viia leninlikku joont — võidelda rahu eest, tugevdada internatsionaalseid sidemeid kõigi maade töörahva hulkadega, suurendada NSV Liidu kaitsevõimet. Sisepoliitika alal, mis oli juba vilja kandnud, andis kongress direktiivi jätkata raugematus tempos sotsialistlikku industrialiseerimist ja veelgi otsustavamalt peale tungida kapitalistlikele elementidele, hoides kurssi nende likvideerimisele.

Erilist tähelepanu pööras kongress põllumajanduse arendamise perspektiivide küsimusele. Põllumajandus oli sotsialistliku tööstuse kasvust tublisti maha jäänud. Kongress näitas ära põllumajanduse pikaldase arenemise põhjused.

Tööstuse alal valitses tsentraliseeritud suurtootmine, põllumajanduses aga killustatud väiketootmine. Suurtööstus baseerus tootmisvahendite ühiskondlikul, sotsialistlikul omandusel, tema arenemine kõvendas rahvamajanduses sotsialismi positsioone ja tõrjus rahvamajandusest välja kapitalistlikke elemente. Väiketalumajandus oli rajatud tootmisvahendite eraomandusele, välja arvatud maa, mille Nõukogude riik oli natsionaliseerinud ja talupoegadele tasuta kasutada andnud. Sotsialistlik tööstus oli rajatud plaanimajandusele. Talupoegade väikekaubamajandust mõjutas turustiihia. Sotsialistlikku suurtööstust varustati pidevalt uue tehnikaga, ta arenes kiires tempos, laiendatud taastootmise põhimõttel. Väiketalumajandus oli rajatud primitiivsele tehnikale ja käsitsi töötamisele, tal polnud võimalik ajakohaseid masinaid kasutada, ta arenes pikkamisi ega suutnud sageli tagada lihtsatki taastootmist.

1927. aastaks olid killustatud väiketalumajanduse tootlikkuse edasise tõstmise võimalused põhiliselt ammendatud. Külas jätkus talu-

majandite killunemise protsess. Nad andsid ainult minimaalsel hulgal müügitoodangut, eriti teravilja. Põllumajandus arenes iga aastaga ikka aeglasemalt, jäi ikka rohkem maha sotsialistliku tööstuse kasvutempost. See tekitas raskusi linnaelanike põllumajandussaadustega ja tööstuse toorainega varustamisel. Ekspordis moodustas põllumajanduse toodang tähtsusetu osa, oli raskendatud riiklike reservide loomine. Põllumajanduse mahajäämine hakkas pidurdama kogu sotsialistlikku ülesehitustööd.

Sotsialismi ehitamise ja riigikaitse huvid nõudsid tungivalt põllumajanduse mahajäämuse likvideerimist, eraomanduslikult väiketalumajanduselt sotsialistlikule suurmajandusele üleminekut.

Partei XV kongress arutas seda küsimust igakülgselt ja võttis vastu otsuse *igati arendada põllumajanduse kollektiviseerimist*, minna põllumajanduses üle sotsialistlikule suurtootmisele, mis on rajatud uuele tehnikale. Seati ülesandeks hoogsalt *ette valmistada sotsialismi üldist pealetungi — sotsialismi pealetungi täiel rindel*.

Ilma põllumajanduse massilise kollektiviseerimiseta oli võimatu meie maad sotsialistliku ülesehituse avarale teele välja viia, oli võimatu miljoneid töötavaid talupoegi kulaku orjamisest päästa, viletsusest ja harimatusest välja aidata. Partei juhindus siin NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninlikust plaanist, toetus V. I. Lenini geniaalsele kooperatsiooniplaanile, tema tuntud õpetustele:

> «Kuni me elame väiketalupoeglikul maal, seni on kapitalismil Venemaal tugevam majanduslik baas kui kommunismil. Seda tuleb meeles pidada. Igaüks, kes on tähelepanelikult vaadelnud maaelu, linnaeluga võrreldes, teab, et me ei ole välja kiskunud kapitalismi juuri ega ole purustanud sisevaenlase alusmüüri, põhialust. Viimane püsib väikemajapidamisel ja tema purustamiseks on ainult üks abinõu — viia kogu maa majandus, sealhulgas ka põllumajandus, uuele tehnilisele baasile, kaasaegse suurtootmise tehnilisele baasile» (Teosed, 31. kd., lk. 477).
>
> «Kui talumajandus suudab edasi areneda, siis on tarvis kindlalt tagada ka edasine üleminek, edasine üleminek seisab aga mõõdapääsmatult selles, et minimaalselt kasulik ja kõige mahajäänum, eraldatud väiketalumajandus, järk-järgult ühinedes, organiseeriks ühiskondliku suurmaapidamise» (Teosed, 32. kd., lk. 265).

Kongress tunnistas edasilükkamatuks ülesandeks laialdaselt arendada kolhooside loomist, kusjuures kongress kategooriliselt kinnitas, et talupoegade üleminek kolhoosikorrale peab tingimata toimuma töötavate talupoegade eneste vabatahtlikul nõusolekul. Ühtlasi andis kongress direktiivi tugevdada ja arendada sovhoose.

Kongress rõhutas, et ainsaks põllumajanduse mahajäämuse likvideerimise viisiks on V. I. Lenini kooperatsiooniplaani elluviimine. Proletariaadi diktatuuri tingimustes aitab põllumajanduslik

kooperatsioon sotsialistlikul tööstusel küla endaga kaasa tõmmata. Senised saavutused talurahva koopereerimise alal võimaldasid päevakorrale võtta ülesande — lähemal ajal koopereerida kogu kehvtalurahvas ja suurem osa keskmikest. Põllumajanduslikele kooperatiividele pani kongress ülesande — aidata kehvikul ja keskmikul kulaku orjamisest vabaneda sel teel, et kehvemate majandite abistamiseks organiseeritakse laialdane laenutuspunktide võrk ja antakse neile soodustatud tingimustel masinaid ühiseks maaharimiseks.

Kongress andis parteile direktiivi — koos kogu kehv- ja kesktalupoegade massiga tööliskassi ja talurahva tugevnenud liidu alusel üle minna kulaku ja eraettevõtja edasisele süstemaatilisemale ja aktiivsemale piiramisele ja väljatõrjumisele.

Laialdase sotsialistliku ülesehitustöö arendamine, pikemaks ajaks ettenähtud tohutud kapitaalmahutused — kõik see nõudis NSV Liidu majanduse planeerimise taseme tõstmist. Suureks ja tugevaks sirgunud sotsialistlik suurtööstus etendas NSV Liidu majanduses juhtivat osa. Partei oli rahvamajanduse planeerimise alal suuri kogemusi omandanud. Oli avanenud võimalus ühe aasta kontrollarvudelt üle minna mitme aasta peale ettenähtud perspektiivplaanidele. See oli partei leninliku majanduspoliitika suur võit.

Oma viimastes artiklites, mis käsitlevad sotsialismi ehitamise plaani, kirjutas V. I. Lenin, et esimesena ajaloos on Nõukogude riik saanud võimaluse «määrata kindlaks tähtajad, mis on vajalikud põhjalike sotsiaalsete muudatuste teostamiseks, ja me näeme nüüd selgesti, m i d a saab teha viie aastaga ja milleks on tarvis palju pikemaid tähtaegu» (Teosed, 33. kd., lk. 441—442).

XV kongress võttis vastu rahvamajanduse arendamise e s i m e s e v i i e a a s t a p l a a n i koostamise direktiivid.

Esimese viisaastaku peamised majanduslikud ülesanded, nagu kongressi direktiivides märgiti, olid järgmised: pidevalt arendada sotsialistlikku suurtööstust ja selle alusel saavutada kõigi rahvamajandusharude kiire kasv ja sotsialistliku sektori erikaalu tõus, otsustavamalt välja tõrjuda kapitalistlikke elemente, silmas pidades sotsialismi üleminekut pealetungile kapitalismi jäänuste vastu kogu rahvamajanduse rindel.

Esimese viie aasta plaani direktiivide vastuvõtmisega algas uus, kõrgem etapp nõukogude rahvamajanduse planeerimise arengus, võitluses sotsialismi ülesehitamise eest. Nende direktiividega määrati konkreetselt kindlaks Nõukogude Liidus läbiviidavate suurte sotsiaalsete ümberkujunduste tähtajad ja tempo.

XV kongress toimus partei ühtsuse kindlustamise eest võitlemise tähe all. Seda näitas juba Keskkomitee aruanne. Trotskistide parteivastase tegevuse uurimiseks valis kongress erikomisjoni. Selle komisjoni nimel esines G. K. Ordžonikidze ettekandega «Opositsioonist». Kongress märkis, et parteivastane trotskistlik-zinovjevlik opositsioon on «ideeliselt leninismist lahti ütelnud ja mandunud menševistlikuks grupiks, asunud rahvusvahelise kodanluse ja oma maa kodanluse jõudude ees kapituleerimise teele ning muutunud objek-

tiivselt kolmanda jõu tööriistaks proletariaadi diktatuuri režiimi vastu» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 430). Opositsioon oli saanud klassivaenlaste otseseks tööriistaks nende vihases võitluses Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu vastu. Kongress kuulutas, et trotskistlikku opositsiooni kuulumine ja selle vaadete propageerimine ei sobi kokku partei ridadesse kuulumisega.

Kongress konstateeris, et opositsioon on nõukogude legaalsuse raamidest üle astunud, on fraktsioonsuselt üle läinud nõukogudevastase trotskistliku partei loomisele. Kõike seda arvesse võttes kiitis kongress heaks Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni otsuse, millega parteivastase opositsiooni ninamehed Trotski ja Zinovjev parteist välja heideti. Kongress heitis parteist välja 75 trotskistide ja zinovjevlaste bloki aktiivset tegelast — Kamenevi, Pjatakovi, Radeki, Rakovski, Safarovi, Smilga, I. Smirnovi, Laševitši ja teised. Parteist heideti välja ilmselt revolutsioonivastane Sapronovi grupp, kokku 23 inimest.

Kongress tegi partei organisatsioonidele ülesandeks puhastada oma read «kõigist trotskistliku opositsiooni ilmselt parandamatuist elementidest».

Ühtlasi tegi kongress Keskkomiteele ja Keskkontrollkomisjonile ülesandeks tarvitusele võtta kõik abinõud opositsiooni lihtliikmete ideeliseks mõjutamiseks, et veenda neid trotskismi kapitulantlikest vaadetest loobuma ja leninlikule teele asuma.

XV kongress võttis partei põhikirja tähtsa täienduse: «Partei liikmed, kes keelduvad kontrollikomisjonide küsimustele ausalt vastamast, kuuluvad jalamaid parteist väljaheitmisele» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 479). Niisugune täiendus oli tingitud sellest, et opositsionäärid, kui neid partei organeisse välja kutsuti, keeldusid andmast õiglasi tunnistusi trotskistide parteivastase tegevuse kohta, püüdsid partei organeid eksiteele viia ja trotskistlike fraktsionääride kuritegevust varjata.

ÜK(b)P XV kongress on läinud partei ajalukku põllumajanduse kollektiviseerimise kongressina ja sotsialismi üldist pealetungi ettevalmistava kongressina. Kongressi otsused said partei organisatsioonide, tööliskassi ja kogu töörahva miljoniliste hulkade heakskiidu osaliseks. Need otsused kajastasid uut etappi NSV Liidus sotsialismi ülesehitamisel ja Kommunistliku Partei ühtsuse kindlustamisel.

Varsti pärast kongressi hakkasid paljud trotskistlik-zinovjevlikust opositsioonist osavõtjad, kes olid parteist välja heidetud, esitama avaldusi, milles nad ennast trotskismist lahti ütlesid ja parteisse tagasi võtta palusid. Varem olid niisugustele opositsionääride avaldustele tavaliselt järgnenud nende uued parteivastased väljaastumised. Sellepärast suhtus partei neisse trotskistide avaldustesse ettevaatlikult. Ta seadis avalduse esitanud opositsionääride partei ridadesse tagasivõtmise eeltingimuseks järgmiste nõudmiste täitmise: täielik ideeline ja organisatsiooniline relvade mahapanemine,

oma vaadete kui antileninlike resoluutne ja avalik hukkamõistmine; avalduse esitanud isikud pidid võtma endile kohustuse kaitsta partei, tema kongresside ja Keskkomitee otsuseid. Avalduse esitanud isikuile kehtestati kuuekuuline katseaeg. Ja alles pärast selle katseaja möödumist, kui partei oli veendunud, et endiste opositsionääride käitumine ei ole vastuolus kohustustega, mis nad olid endile võtnud, s. t. kui nad olid kinni pidanud partei põhikirjast ja programmist, kui nad ei olnud rikkunud partei distsipliini, kui nad oma tegevusega olid ellu viinud partei peajoont, mis oli fikseeritud partei otsustes, — alles siis arutas partei üksikult iga väljaheidetu oma ridadesse tagasivõtmist.

Enamik väljaheidetuist täitis need kohustused ja nende suhtes taastati partei liikme õigused. Kuid trotskistlik-zinovjevliku opositsiooni liidrite käitumine, nagu hilisemad sündmused näitasid, oli kahekeelne. Nad tulid parteisse tagasi ikka sama provokatsioonilise eesmärgiga — parteid seestpoolt laostada, leninlik Keskkomitee kukutada, partei juhtimine enda kätte kiskuda ja NSV Liidus sotsialismi ülesehitamine nurja ajada.

Partei teene seisab selles, et ta trotskismi lõplikult puruks lõi, et ta andis rahvahulkadele selge leninliku programmi võitluseks sotsialismi ülesehitamise eest ja organiseeris sotsialismi ülesehitamise NSV Liidus.

5. Sotsialismi üldise pealetungi ettevalmistamine. Partei võitlus parempoolse kallaku vastu. Esimese viisaastaku plaani vastuvõtmine. Massilise kolhoosiliikumise algus

XV kongressi otsuseid täites arendas partei sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani alusel uue jõuga laialdast võitlust sotsialistliku industrialiseerimise läbiviimise eest ja valmistas ette NSV Liidu põllumajanduse massilist kollektiviseerimist.

NSV Liidu rahvamajanduse laiaulatuslik sotsialistlik rekonstrueerimine kutsus esile meie maa kapitalistlike elementide visa vastupanu ja ajas maailma kodanluse tõsiselt ärevile. Imperialistid ja Nõukogudemaalt põgenenud mõisnikud, suurtööstu rid ja pankurid, kes võitlesid vihaselt NSV Liidus sotsialismi ehitamise vastu, nägid nepmanis ja kulakus oma tuge ja seda jõudu, kes võib neil aidata sotsialismi ehitamist nurja ajada. NSV Liidus moodustasid kapitalistlikud elemendid 1928. aastal 4,6 protsenti rahvastikust. Majanduses etendasid nad veel teatavat osa. Nepmanite käes oli umbes neljandik jaekaubakäibest ja kuuendik tööstustoodangust. Kulak tootis viiendiku müügiviljast. Kuigi kapitalistlike elementide erikaal rahvamajanduses pidevalt langes, oli veel märgata nende absoluutset kasvu. Neil olid omad juured väikekaubatootmises — käsitööstuses ja talupoegade individuaalmajapidamises. Kapitalistlike elementide, iseäranis kulakute mõju all oli teatav osa talupoegadest, käsitöölistest, kodutööndajatest ja teenistujatest.

Klassivõitlus meie maal teravnes. Kapitalistlikud elemendid püüdsid ära kasutada neid raskusi, mis Nõukogude riigil olid 1928. aastal viljarindel. Teraviljamajanduse üldisele mahajäämusele lisandus ikaldus Lõuna-Ukrainas ja Põhja-Kaukaasias. Teravilja kogusaak oli peaaegu 300 miljonit puuda väiksem kui eelmisel aastal. Riiklik viljavarumisplaan oli 1928. aasta jaanuariks 128 miljoni puuda ulatuses täitmata. See tähendas viljaekspordi peaaegu täielikku katkemist, mis aga tekitas raskusi välismaalt tööstusseadmete ostmiseks vajaliku valuutafondi kogumisel. Tekkis tõsiseid raskusi elanike varustamisel leivaga ja tööstuse varustamisel põllumajandusliku toorainega.

Selles viljarindel tekkinud ebasoodsas olukorras keeldus nepi ajal tugevamaks läinud kulaklus, kellel oli suuri viljatagavarasid, nõukogude võimu poolt määratud hindadega riigile vilja müümast. Kulakud terroriseerisid keskmikke, kes müüsid oma viljaülejäägid varumisorganitele. Kulakud püüdsid igati nõrgendada ja õõnestada kolhooside rajamist ja kindlustumist. Nad kahjustasid kolhoose, panid põlema vilja kokkutoomise punkte, tapsid nurga tagant partei ja nõukogude töötajaid.

Rahvahulkade toetusel murdsid partei ja nõukogude võim kulakute vastupanu. Kulakute suhtes võeti tarvitusele erakorralised abinõud. Viljaülejääkide varjamise eest anti kulakud kohtu alla. Kohtuotsusel vili konfiskeeriti. Sealjuures anti veerand konfiskeeritud viljast kehvtalurahvale laenuks. Viljavarumisel kasutati enesemaksustamise meetodit, mis seisis selles, et talupoegadele enestele anti õigus viljavarumisplaani majandite vahel jaotada. Võitlusse vilja eest tõmmati sellega kaasa kehv- ja kesktalurahva hulgad, kes koondusid partei ja nõukogude organisatsioonide ümber, kulakute vastu. Nõukogude ja ühistegevuse aparaadist kihutati minema mandunud, laostunud, kapitulantlikust ideoloogiast nakatatud elemendid, kes ei tahtnud kulakuga «tülli minna», kes ei teostanud külas klassipoliitikat.

Kõik see soodustas viljavarumise edu. 1928. aasta lõpuks oli riik loonud küllaldased viljareservid. Kulakute vastupanu mahasurumine tugevdas maal nõukogude võimu, kindlustas sotsialismi positsioone.

1928. ja 1929. aasta viljavarumine ja külvikampaania aktiviseerisid küla parteiorganisatsioonide ning kõigi töörahva riiklike ja ühiskondlike massiorganisatsioonide tegevust. Enamik küla kommuniste tegi eksami auga läbi. Kulakute ähvardusi kartmata võitlesid nad aktiivselt riikliku viljavarumisplaani täitmise eest, külas klassipoliitika elluviimise eest. Kuid mõned nõukogude organid ja parteiorganisatsioonid kaldusid liialdustesse, rakendades kulakute vastu suunatud erakorralisi abinõusid osalt ka keskmike suhtes. Partei joone niisuguse moonutamise mõistis Keskkomitee järsult hukka ja kõrvaldas need liialdused.

Teraviljaprobleemi lahendamine oli üks kõige tähtsamaid rahvamajanduse ülesandeid. Partei Keskkomitee ja valitsus tegelesid sel-

lega väsimatult, rakendades leninlikku riigi huvide ja töötava talurahva isiklike huvide õige kooskõlastamise printsiipi. 1928. aasta aprillis võttis Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum vastu otsuse tõsta talumajanditele kontraktatsiooni alusel antavate avansside summa 135 miljoni rublani ning põllumajanduse arendamise üldised assigneeringud 717 miljoni rublani. Asutati uusi suuri teraviljasovhoose. Viie aasta pärast pidid nad riigile andma iga aasta ligikaudu 100 miljonit puuda müügivilja. Sovhoosid said põllumajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise tugipunktideks. Võitlus vilja eest oli lahutamatu osa võitlusest meie maa industrialiseerimise eest, NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise eest.

Kulakute vihasest vastupanust nõukogude võimu üritustele said varjule pugenud vaenulikud rühmitused, kes võitlesid NSV Liidus kapitalismi restaureerimise eest, uut hoogu. 1928. aasta alguses avastati suur kodanlike spetsialistide kahjurlik organisatsioon Šahtõs ja teistes Donbassi rajoonides («Šahtõ protsess»). Mitme aasta vältel tegi seal grupp kodanlikke spetsialiste ja maskeerunud valgekaartlasi salaja õõnestustööd, püüdes ettevõtete endiste omanike — vene ja välismaa kapitalistide — ning välismaa luureametite korraldusi täites Donbassi söetööstust laostada. Kahjurid lasksid õhku ja uputasid kaevandusi, rikkusid kalleid sisseseadeid, süütasid põlema elektrijaamu, kulutasid sihilikult valesti rahva raha, mis oli määratud kapitaalehitustööks. Sellest kahjurite organisatsioonist osavõtjad ostsid välismaalt Donbassi kaevanduste ja elektrijaamade jaoks ilmselt kõlbmatuid ja vananenud sisseseadeid. Iseäranis ohtlik oli kahjurite katse kaevurite ainelist olukorda halvendada. Kahjurid ajasid meelega nurja kaevurite ja nende perekondade varustamist toiduainete ja tööstuskaupadega, petsid töölisi palga maksmisel, takistasid elamute ehitamist, rikkusid kaevandustes ohutustehnika eeskirju, saates hädaohtu kaevurite elu. Kõike seda tehti selleks, et tööliste rahulolematust esile kutsuda, et neid partei ja nõukogude võimu vastu üles ässitada.

Kahjurite eesmärgiks oli NSV Liidu riigikaitse nõrgendamine ja otsene imperialistlike riikide interventsiooni ettevalmistamine. Paljastatud Šahtõ kahjurite hulgas oli ümmarguselt kolmsada endist suurkapitalisti ja aadlikku.

«Šahtõ protsess» näitas, et kommunistide-majandusmeeste revolutsiooniline valvsus kodanlike spetsialistide suhtes oli nürinenud, et Donbassi tööliste massiorganisatsioonid, eestkätt ametiühingud, töötasid halvasti, ei võtnud kuulda kaevurite kaebusi, ei arendanud altpoolt tulevat kriitikat, mis oleks kahjurite paljastamist kiirendanud.

Seoses «Šahtõ protsessiga» kerkis teravamalt päevakorrale ülesanne luua uus, nõukogude tehniline intelligents, kes on tulnud rahva hulgast, on temaga tihedalt seotud ning seisab kaasaja teaduse ja tehnika tasemel. Bolševikud-majandusmehed pidid tehnikat tundma õppima, et nad suudaksid tööstust nagu kord ja kohus juhtida ning kodanlike spetsialistide tööd kontrollida. Lühikese ajaga oma tehni-

list intelligentsi luua oli äärmiselt keeruline ja raske. Kuid partei ei põrganud tagasi ka selle raskuse ees. Kindla käega asus ta uut, nõukogude haritlaskonda looma, uut tehnilist kaadrit ette valmistama.

Laiendati kõrgemate tehniliste õppeasutuste ja tehnikumide võrku ning suurendati neis töölistuumikut ja kommunistide arvu. Kõrgematesse tehnilistesse õppeasutustesse saadeti tuhanded kommunistid («parteituhandelased»), kes olid läbi teinud parteitöö, nõukogude töö, majandus- ja ametiühingutöö kooli. Partei andis kvalifitseeritud töölistele avarad võimalused kõrgema hariduse omandamiseks. Laiendati õhtukoolide ja kaugõppe süsteemi. Tehastes, vabrikutes, kaevandustes ja uusehitustel kasvanud eesrindlikud töölised lõpetasid kõrgema tehnilise õppeasutuse või tehnikumi ning said väärikaiks nõukogude tehnilise intelligentsi esindajaiks.

Rahvamajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine nõudis sotsialistlikus ülesehitustöös esinevate puuduste kriitika arendamist. Keskkomitee spetsiaalses läkituses «Kõigile partei liikmeile, kõigile töölistele» (1928. aasta juunis) öeldakse:

«Enesekriitika loosung — «vaatamata isikuile», kriitika ülalt kuni alla ja alt kuni üles on üheks kesksekspäevaloosungiks.»

Enesekriitika ja kriitika ei olnud parteile omaette eesmärgiks, vaid kogu töö kvaliteedi parandamise, oma ridade ühtsuse kõvendamise, kahjurite, kapitulantide, bürokraatide, kõigi klassivõõraste elementide paljastamise vahendiks. Enesekriitika ja kriitika abil mobiliseeriti rahvahulki poliitiliselt võitlusele partei peajoone eest. Ühtlasi astus Keskkomitee resoluutselt välja juhtivate majandusmeeste ja parteitöötajate pahatahtliku ja huupi mustamise või diskrediteerimise vastu. Mitte mingil juhul ei olnud lubatav muuta kriitika ja enesekriitika loosungit majandusmeeste ja nõukogude töötajate tagakiusamise vahendiks, mitte mingil juhul ei olnud lubatav anda parteivastastele elementidele võimalust kasutada kriitikat ja enesekriitikat partei huvide ja partei distsipliini vastu.

Sotsialistliku rekonstrueerimise raskused ja klassivõitluse paratamatu teravnemine meie maal sotsialismi pealetungi tagajärjel kutsusid esile kõikumisi rahva väikekodanlikes kihtides. See kajastus ka parteis: tekkis parempoolsete kapitulantide grupp. Juba 1925. aastal oli Buhharin välja tulnud loosungiga «Rikastuge!». Tegelikult tähendas see loosung kursi võtmist küla kulakumajandite toetamisele. Sel ajal kui partei võitles trotskistide ja zinovjevlaste kui peamise ohu vastu, varjasid parempoolsed hoolega oma lahkhelisid parteiga, olid vakka ja võtsid koguni formaalselt osa trotskistide vastu võitlemisest. Kui aga partei asus otsustavalt kulakule peale tungima, astusid parempoolsete liidrid Buhharin, Rõkov ja Tomski avalikult välja meie maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitika vastu.

Kuigi parempoolsed oportunistid sõnades NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise võimalikuks tunnistasid, avaldasid nad tegelikult vas-

tupanu rasketööstuse igakülgse arendamise poliitikale. Nad olid industrialiseerimise kiire tempo vastu.

Parempoolsed astusid välja sotsialismi üldise hoogsa pealetungi läbiviimise vastu, rahvamajanduse kapitalistlike elementide likvideerimise vastu, kulakule pealetungimise vastu. Sel ajal kui kapitalistlikud elemendid pidasid ägedat võitlust sotsialistliku ülesehitustöö vastu, propageerisid parempoolsed oma «teooriat», mille järgi klassivõitlus pidi vaibuma ja kulak rahulikult sotsialismi sisse kasvama. Nad ei tahtnud tunnistada, et peamiseks küla sotsialismi teele üleviimise vormiks, nagu õpetas V. I. Lenin, on kolhoosid kui tootmiskooperatsiooni kõrgem vorm. Leninliku kooperatsiooniplaani elluviimine oli võimatu kulakuid kui klassi likvideerimata. Parempoolsed arvasid, et küla saab sotsialismi rööbastele viia üksnes tarbijateühistute ja turustuskooperatiivide abil. Nad soovitasid «valla päästa» turustiihia ja kõrvaldada kõik kulakumajandite suhtes tarvitusele võetud kitsendused. Parempoolsed ütlesid endid lahti leninlikust klassivõitluse ja proletariaadi diktatuuri käsitusest ning tõukasid partei organisatsioone ja nõukogude organeid kapitalistlikele elementidele otsese järeleandmise teele.

Niisiis ei pidanud parempoolsed tegelikult NSV Liidus sotsialismi ülesehitamist võimalikuks. Nad levitasid parteis raskuste ees kapituleerimise ideoloogiat ning taotlesid kokkulepet linna ja maa kulaklike ja kapitalistlike elementidega. Nende seisukoht viis paratamatult kapitalismi restaureerimisele. Keskkomitee mobiliseeris partei ja tööklassi otsustavale võitlusele parempoolsete kapitulantide vastu, kes olid saanud peamiseks ohuks parteis, meie maa nõukogudevastaste jõudude hääletoruks ja kapitalistliku ümbruskonna tööriistaks.

ÜK(b)P tegevust NSV Liidus sotsialismi ehitamisel ja tema leppimatut võitlust kallakute vastu, partei peajoone eest toetas täielikult rahvusvaheline kommunistlik liikumine. 1928. aasta augustis toimus Moskvas Kommunistliku Internatsionaali VI kongress. Kongress märkis ära NSV Liidu saavutused sotsialistlikus ülesehitustöös. Need saavutused, öeldakse kongressi otsuses, kõvendavad rahvusvahelise proletariaadi revolutsioonilisi positsioone ja kiirendavad kogu maailmas revolutsioonilise liikumise arenemist.

Kongress andis marksistlik-leninliku hinnangu rahvusvahelisele olukorrale. Kapitalistlike maade omavaheliste vastuolude teravnemine ja neis maades teravnevad klassivastuolud, asumaade ja poolasumaade rahvusliku vabadusliikumise kasv, teravnevad vastuolud kapitalistliku maailma ja Nõukogude Liidu vahel — kõik see õõnestas kapitalistlikku stabilisatsiooni ja valmistas ette määratu suurt ja sügavat, kapitalismi ajaloos ennenägematut maailmamajanduse kriisi. Väljapääsu sellest kriisist otsisid kapitalistid uutest imperialistlike riikide omavahelistest asumaade ümberjaotamise sõdadest ja sõjast NSV Liidu vastu.

Kongress kutsus kommunistlikke parteisid süstemaatiliselt selgitama uute sõdade ohtu, energiliselt võitlema rahu eest, NSV Liidu

ja tema rahuarmastava välispoliitika kaitseks, toetama koloniaalrahvaste ülestõuse imperialistliku orjuse vastu, eriti toetama Hiina revolutsiooni kui maailma-ajaloolise tähtsusega sündmust.

Kongress naelutas häbiposti trotskistide kontrrevolutsioonilise, menševistliku tegevuse ÜK(b) Parteis ja Kominternis, tunnistas õigeks nende väljaheitmise ÜK(b)P ja teiste kommunistlike parteide ridadest. Kongress kutsus kommunistlikke parteisid võitlema kahel rindel: niihästi maskeerunud trotskistide riismete kui ka parempoolsete kapitulantide vastu. Parempoolsed oportunistid, sealhulgas ka Buhharini grupp, libisesid kapitalismi stabiliseerumise reformistliku hindamise pinnale. Nad ähmastasid kapitalismi põhilisi vastuolusid, eitasid ülemaailmse majanduskriisi vältimatust, eitasid kapitalistlike riikide töölisliikumise ning asumaade ja sõltuvate riikide rahvusliku vabadusvõitluse uut revolutsioonilist tõusu. Kongress konstateeris, et kommunistlike parteide ridades esinev parempoolne oportunism, millel on kokkupuutepunkte II Internatsionaali reformismiga, on saanud rahvusvahelises kommunistlikus liikumises peamiseks ohuks.

VI kongress võttis vastu Kominterni programmi ja põhikirja, mis etendasid olulist osa rahvusvahelise kommunistliku revolutsioonilise liikumise tugevdamisel ja arendamisel. Kongressi otsustel oli suur tähtsus kommunistlike parteide ridade leninliku ühtsuse kindlustamisel, nad mobiliseerisid rahvahulki kapitalismi vastu võitlema.

Kuigi ÜK(b) Parteis ja Kominternis leiduvaid parempoolseid teravalt kritiseeriti, jätkasid nad visalt oma ilmselt antileninlike seisukohtade kaitsmist. Parempoolsed kapitulandid arendasid fraktsioonilist võitlust partei vastu. Nad õhutasid Moskva parteiorganisatsiooni ladviku (Uglanov jt.) parteivastast tegevust, kavatsedes Moskva parteiorganisatsiooni partei Keskkomiteele vastu seada. Kuid ka see parempoolsete sepitsus läks täielikult luhta. Keskkomitee üleskutsel andsid Moskva bolševikud üksmeelse vastulöögi parempoolsetele fraktsionääridele, kes olid jämedalt rikkunud partei leninlikku ühtsust ja lõhkunud partei distsipliini.

1928. aasta novembris toimunud Keskkomitee pleenum kutsus üles otsustavale võitlusele parempoolse, avalikult oportunistliku kallaku kui peamise ohu vastu ja rõhutas ühtlasi, et raugematult on tarvis võidelda ka trotskismi vastu. Kahel rindel leppimatult võidelda parteis esinevate oportunistlike kallakute vastu ja nendesse leplasliku suhtumise vastu — niisugune oli Keskkomitee pleenumi direktiiv.

Buhharini isikus astusid parempoolsed Kamenevi kaudu ühendusse trotskistidega ja pidasid nendega kulissidetaguseid läbirääkimisi, et muuta Keskkomitee ja tema Poliitbüroo poliitikat. Parempoolsete liidrid püüdsid Keskkomiteele survet avaldada, püüdsid teda sundida partei poliitikat muutma kulakutele ja linna kapitalistlikele elementidele järeleandmiste tegemise suunas.

Parteil tuli jälle tegemist teha parempoolsete küsimusega. Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum ning partei XVI

konverents, mis toimusid 1929. aasta aprillis, mõistsid hukka parempoolsete poliitilised vaated kui partei peajoonega kokkusobimatud, mõistsid hukka nende kulissidetagused fraktsioonilised läbirääkimised trotskistidega, ei nõustunud parempoolsete liidrite keeldumisega nendele ülesandeks tehtud tööst, tunnistades selle partei distsipliini jämedaks rikkumiseks. Võitluses parempoolsete oportunistide vastu oli suur tähtsus J. V. Stalini esinemisel Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühisel pleenumil kõnega «Parempoolsest kallakust ÜK(b) Parteis». Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum tagandas Buhharini ja Tomski vastutavatelt ametikohtadelt ning hoiatas neid, et kui nad peaksid veel katset tegema Keskkomitee otsuseid rikkuda, heidetakse nad otsekohe Poliitbüroo koosseisust välja.

Kuid ka pärast seda hoiatust ei asunud parempoolsed partei teele. Nad valmistasid ette uut rünnakut partei ja tema leninliku juhtkonna vastu.

Ametiühingute töö ümberkorraldamisel vastavalt rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise ülesannetele avaldasid parempoolsed parteile vastupanu. Nad ignoreerisid rahvahulkade loovat aktiivsust sotsialistliku võistluse ja lööktöö arendamisel.

Keskkomitee juhtimisel paljastas partei parempoolsete kapitulantliku ideoloogia ja nende parteivastase tegevuse ametiühinguliikumises. Ametiühinguis kasvanud aktiivile toetudes isoleeris partei ametiühinguorganeis treidunionistlikud, bürokraatlikud elemendid ja edutas juhtivale ametiühingutööle uusi, sotsialismile ustavaid töötajaid altpoolt.

Keskkomitee oli sunnitud parempoolsete suhtes, kes lakkamatult partei peajoone vastu välja astusid, resoluutsemaid abinõusid tarvitusele võtma. Keskkomitee 1929. aasta novembripleenum tunnistas parempoolsete kapitulantide vaadete propageerimise kokkusobimatuks parteisse kuulumisega. Arutanud parempoolsete liidrite Buhharini, Rõkovi ja Tomski küsimust, heitis pleenum Buhharini kui parempoolsete kapitulantide eestvedaja ja juhi Keskkomitee Poliitbüroo koosseisust välja ning tegi Rõkovile ja Tomskile tõsise hoiatuse.

Pärast seda Keskkomitee otsust esitasid parempoolsete kapitulantide liidrid avalduse, milles nad tunnistasid oma vigu. Oma avalduses tunnistasid nad partei peajoone õigeks. Kuid see oli kahekeelne manööver, sest parempoolsed jätkasid salaja oma õõnestustööd.

Aastate kaupa pidas partei visa võitlust trotskistide ja parempoolsete kapitulantide vastu, milleks kulus palju aega ja jõudu, ja viis ühtlasi sihikindlalt ellu XV kongressi otsuseid meie maa industrialiseerimise tempo kiirendamise, kolhooside ja sovhooside loomise, rahvahulkade ainelise heaolu ja kultuuritaseme tõstmise alal.

Olulist osa partei ja rahva jõudude mobiliseerimisel sotsialistlikus ülesehitustöös uue tõusu saavutamisele etendas partei XVI konverents, mis toimus 1929. aasta aprillis. Konverentsi peaküsimusteks

olid: rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan (aastad 1928/29—1932/33), põllumajanduse arendamise teed, bürokratismi vastu võitlemise tulemused ja lähemad ülesanded, partei puhastus ning partei liikmete ja kandidaatide kontrollimine.

Konverents lükkas tagasi viie aasta plaani «minimaalse» variandi, mida kaitsesid parempoolsed, ja võttis vastu «optimaalse» variandi. Viisaastaku kapitaalmahutused määrati kindlaks 64,6 miljardile rublale (eelmise viie aasta mahutuste summa oli 26,5 miljardit rubla). Kogu tööstuse toodang pidi suurenema 2,8-kordseks, rasketööstuse toodang 3,3-kordseks. Sotsialistliku sektori erikaal tööstuse kogutoodangus pidi viisaastaku lõpuks tõusma 92 protsendini. Mitmesuguste põllumajandusliku kooperatsiooni liikidega haaratud talumajandite hulk pidi tõusma 85 protsendini; sotsialistliku sektori kaubatoodang teravilja alal pidi kasvama 43 protsendini. Plaan nägi ette kõigist talumajanditest umbes ühe kuuendiku kollektiviseerimise ja kolhooside külvipinna viimise 20 miljoni hektarini.

Esimene viie aasta plaan oli kogu rahvamajanduse rindel sotsialismi laiaulatusliku pealetungi läbiviimise programm. Programmi ülesandeks oli sotsialistliku majanduse vundamendi ehitamine ning linna ja maa kapitalistlike elementide edasine väljatõrjumine nende täieliku likvideerimise eesmärgil. Esimese viie aasta plaani vastuvõtmine tähendas, et sotsialistliku ühiskonna ehitamise parteiline juhtimine oli kõrgemale astmele jõudnud.

XVI konverents määras kindlaks põllumajanduse mahajäämusest ülesaamise ning linna ja maa koostöö uute vormide, tootmiskoostöö vormide kindlustamise abinõud. Konverents konstateeris, et mitte üksnes talupoegade kehvemates kihtides, vaid ka keskmike hulgas on märgata tungi kollektiivsele majapidamisele ülemineku poole, ja rõhutas, et kolhooside rajamisel on üheks peapuuduseks asjaolu, et kehvikute ja keskmike hulkade organiseerimine jääb maha altpoolt areneva liikumise hoost. Oli vaja igati toetada talurahva hulkade üleminekut kollektiivse majanduse vormidele, anda kolhoosidele materiaalset ja rahalist abi, varustada neid masinate ja kaadriga. Oli vaja tõsta kolhoosnikute valvsust ja organiseerida vastulööki kolhoosidesse pugenud kulaklikele elementidele ning need puruks lüüa. Erilise tähtsuse omandasid suured kolhoosid. Need suutsid anda maksimumi müügitoodangut ning täielikult ära kasutada laenutuspunktide ja masina-traktorijaamade eesrindliku põllumajandusliku tehnika.

Suurt tähelepanu pööras konverents bürokratismi vastu võitlemisele. V. I. Lenin õpetas, et võitlus bürokratismi vastu nõuab pikaajalist ja visa tööd. On vaja kõrget kultuuri, üldist kirjaoskust, on vaja töörahvast nõukogude riigiaparaadi tööle igati kaasa tõmmata.

Konstateerinud, et sel alal on teatavaid saavutusi, andis konverents direktiivi energilisemalt võidelda riigiaparaadis esineva bürokratismi vastu ja pidas vajalikuks «kõige otsustavamalt, kõige ennastsalgavamalt, kõige sihikindlamalt võidelda partei ridades, partei aparaadis

leiduvate bürokratismi elementide vastu» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 589). Konverents rõhutas, et otsustava tähtsusega meetodiks bürokratismi vastu võitlemisel on kriitika ja enesekriitika.

Partei XVI konverents rõhutas vajadust igati arendada rahvahulkade loovat aktiivsust võitluses esimese viie aasta plaani täitmise eest. Ta võttis vastu spetsiaalse läkituse «Kõigile Nõukogude Liidu töölistele ja töötavatele talupoegadele», milles kutsutakse arendama laialdast sotsialistlikku võistlust kui masside liikumist esimese viie aasta plaani täitmise eest.

> «Võistlus ja viisaastak», öeldakse läkituses, «on omavahel lahutamatult seotud. Nende ülesannete täitmise tähe all läheb NSV Liidu proletariaat edasisele pealetungile proletariaadi diktatuuri klassivaenlaste vastu» (sealsamas, lk. 604).

Konverents võttis vastu otsuse läbi viia üldine partei puhastamine ning partei liikmete ja kandidaatide kontrollimine. Puhastuse peaülesandeks oli partei vabastamine klassivõõrastest ja laostunud elementidest. Partei rindade puhastamise eesmärgiks oli veelgi tugevdada partei organisatsioone, suurendada kommunistide kui eelväe osa meie maa industrialiseerimise poliitika elluviimisel ning massilise kolhoosiliikumise ettevalmistamisel.

1929. aastal läbiviidud puhastuse tagajärjel heideti välja 10 protsenti partei koosseisust. Need olid kõlbmatud, klassivõõrad, laostunud elemendid. Puhastuse ning partei liikmete ja kandidaatide kontrollimise tagajärjel hakkas parteisse senisest suuremal määral juurde voolama tuhandeid eesrindlikke töölisi, sulaseid, kehvikuid ja keskmikest aktiviste. Partei muutus veel ühtsemaks, tugevamaks ja autoriteetsemaks.

1929. aasta läks Nõukogude Liidu ajalukku kui kõigil sotsialistliku ülesehitustöö rinnetel toimunud suure murrangu aasta. Viie aasta plaani vastuvõtmine kutsus esile miljonite tööliste, kogu töörahva võimsa loova entusiasmi. Ettevõtteis laialt hoogu võtnud sotsialistlik võistlus andis suurepäraseid näiteid nõukogude inimeste sotsialistlikust töössesuhtumisest. Töö sai pealesunnitud tegevusest, mida ta oli kapitalismi ajal, järjest rohkem au, vapruse ja kangelaslikkuse asjaks. Töölisklassi hulkades sündis kuulus loosung «Viisaastak nelja aastaga!».

Sotsialistliku võistluse arendamisel etendas suurt osa V. I. Lenini artikkel «Kuidas organiseerida võistlust?», mis avaldati esmakordselt 1929. aasta jaanuaris «Pravda» veergudel.

> «Sotsialism», kirjutas V. I. Lenin, «ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti laialdaselt, tõesti massilises ulatuses, tõmmata töörahva enamus tõepoolest niisuguse töö areenile, kus ta võib ennast avaldada, oma võimeid arendada, avastada talente, keda rahva seas on äraarvamatult palju ja keda kapitalism tallas, rõhus ja lämmatas tuhandete ja miljonite kaupa» (Teosed, 26. kd., lk. 373).

Tekkisid ja levisid kiiresti sotsialistliku võistluse uued vormid. 1928. aasta suvel loodi Leningradis esimene noorte löögitööbrigaad. Leningradi noorte eeskujul talitasid teiste ettevõtete ja ehituste kommunistlikud noored ja noorsugu. 1928. aastal, kommunistliku noorsooühingu kümnenda aastapäeva puhul, autasustati leninlikku noorsooühingut kodusõja ajal ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest Punalipu ordeniga. See kutsus noorte hulgas esile uue tööenergia laine.

Sotsialistlik võistlus sai töölisklassi massiliseks liikumiseks, mille eesmärgiks oli tööviljakuse tõstmine, tootmisplaanide ennetähtaegne täitmine ja uue tehnika kasutama õppimine.

Partei organisatsioonid juhtisid tööliste sotsialistlikku võistlust. 1929. aasta lõpul võttis võistlusest selle mitmesugusel kujul osa 63 protsenti ja löögitööbrigaadidest 26 protsenti suurkäitiste töölistest. 1929. aasta detsembris tuli kokku I üleliiduline löögitööbrigaadide kongress. Kongress tegi kokkuvõtte võimsast löögitööliste liikumisest ja määras kindlaks kõigis rahvamajandusharudes tööviljakuse tõstmise eest võitlemise programmi. Löögitöölised olid töölisklassi eesrindlased; nad võitlesid partei juhtimisel uue, kõrgema tööviljakuse, eesrindlike töömeetodite ja tootmistöö parema organiseerimise eest.

Tööviljakus tõusis 1929. aastal eelmise aasta tööviljakusega võrreldes peaaegu 13 protsenti, ületades sõjaeelse taseme rohkem kui 30 protsendi võrra. Eesrindlikud töölised ületasid tööviljakuse maailmarekordeid.

Tööviljakuse tõstmise, kokkuhoiurežiimi ja toodangu omahinna alandamise alusel läks parteil ja Nõukogude riigil korda lahendada üht industrialiseerimise kõige raskemat probleemi — sotsialistliku akumulatsiooni probleemi. 1929. aastal mahutati tööstusse 3,4 miljardit rubla, 50 protsenti rohkem kui eelmisel aastal. Sotsialistliku tööstuse arenemise tempo ületas kõik plaanilised näitajad. Suurtööstuse toodang kasvas aasta jooksul 25 protsendi, rasketööstuse toodang 31 protsendi võrra.

Tööstuse alal omandas sotsialistlik ehitustöö väga suure ulatuse. Ehitati Dnepri hüdroelektrijaama. Donbassis algas Novo-Kramatorski tehase, Uraalis raskemasinaehitustehase (Uralmaszavod), Berezniki keemiakombinaadi, Solikamski keemiakombinaadi ja Magnitogorski metallurgiakombinaadi ehitamine. Moskvas ja Leningradis ehitati ja rekonstrueeriti mitmesuguseid rasketööstuse tehaseid: lennukitehaseid, tööpingitehaseid, mootoritehaseid jt. Ehitati Moskva autotehast. Hakkas lõpule jõudma Stalingradi traktoritehase ehitamine, Rostovis ja Zaporožjes olid valmimas uued suured põllutöömasinate tehased. Laiendati teist Nõukogude Liidu söebasseini — Kuzbassi.

Järjekindlalt teostas partei sotsialistlikku industrialiseerimist peale keskpiirkondade ka mahajäänud rahvusvabariikides ja -piirkondades. Kasahstanis ehitati Ridderi värvilise metallurgia kombinaati ja Tšimkendi tinatehast, Taškendis ja Ašhabadis ehitati teks-

tiilivabrikuid ja muid ettevõtteid. Mahajäänud rahvuspiirkondadesse suurtööstuse ettevõtete ehitamisel oli määratu suur majanduslik, poliitiline ja kultuuriline tähtsus. Industrialiseerimise alusel loodi rahvuslik tööstustööliste kaader. Sotsialismi ehitamine süvendas Nõukogude Liidu rahvaste sõprust.

Leninlikku rahvuspoliitikat ellu viies võitles partei leppimatult kodanliku natsionalismi avaldustega — suurriikliku šovinismi ja kohaliku natsionalismiga, mis nõrgendasid NSV Liidu rahvaste sõprust võitluses sotsialismi eest, kõigutasid Nõukogude riiki ja õõnestasid Kommunistliku Partei leninlikku ühtsust.

Industrialiseerimine toimus tõelise bolševistliku hooga, maailmas ennenägematu tempoga. Töölisklass demonstreeris suurepärast töökangelaslikkust. NSV Liidu ülesehitustöö ulatus ja tempo panid imestama kogu maailma. Vaenlased kinnitasid, et partei plaane on võimatu täita, ja ennustasid nende läbikukkumist. Kõigi maade töörahvas rõõmustas Nõukogude Liidu edusammude üle.

Tööstuse ehitamise hiiglaulatus ja töölisklassi kangelaslikkus avaldasid suurt mõju töötava talurahva laiadele hulkadele. Talurahvas nägi, et raskusi võites ehitavad partei ja nõukogude võim traktorite ja uute põllutöömasinate tehaseid. Arvukad talupoegade delegatsioonid käisid tehastes ja uusehitustel, viibisid tööliste koosolekuil, said innustust nende entusiasmist. Kui töötava talurahva eesrindlikud esindajad küladesse tagasi läksid, said neist uute kolhooside loomise algatajad. Tehaste, vabrikute ja uusehituste kollektiivid võtsid maarajoone oma šefluse alla, saatsid maale arvukalt töölisbrigaade.

Nii valmistati ette ja alustati massilist kolhoosiliikumist, mis paisus üldiseks kollektiviseerimiseks. Talurahvas asus sotsialistliku arengu teele, kolhoositeele. Kehvikute järel hakkasid kolhoosidesse astuma keskmikud. Üksnes 1929. aasta kolme kuu jooksul (juulist septembrini) astus kolhoosi ligi miljon talumajandit, s. o. peaaegu niisama palju kui kaheteistkümne oktoobrijärgse aasta kestel. 1929. aasta viimasel veerandil aga astus kolhoosi juba ligi 2,4 miljonit talumajandit.

Põllumajanduse üldise kollektiviseerimise olid partei ja Nõukogude riik ette valmistanud terve rea majanduslike ja poliitiliste abinõudega.

Sotsialistlik sektor avaldas küla majanduselule plaanilist ümberkujundavat mõju. Aastail 1928—1929 hõlmas kontraktatsioon (riiklike ja ühistegelike organisatsioonide lepingulised suhted talumajanditega) üle kolmandiku talumajanditest. Iga aastaga saadeti maale järjest rohkem traktoreid ja teisi põllutöömasinaid. Nõukogude riik abistas töötavat talurahvast laenutuspunktide, traktorikolonnide ja masina-traktorijaamade organiseerimisega. Töölisklassi majanduslik koostöö talurahva põhihulkadega omandas eestkätt tootmiskoostöö iseloomu.

Lenini kooperatsiooniplaani ellu viies arendas partei maal sihikindlalt ühistegevust, ergutas igati põllumajanduslikku kooperat-

siooni. Kolhooside loomine oli talumajandite koopereerimise kõrgeim vorm.

Suur tähtsus massilise kolhoosiliikumise ettevalmistamise seisukohalt oli sellel energilisel võitlusel, mida peeti kulakute vastu 1928. ja 1929. aasta viljavarumiskampaania ajal. See võitlus nõrgendas oluliselt kulaku jõudu külas ning koondas kehvikuid ja keskmikke parteiorganisatsioonide ja nõukogude ümber.

Talurahva hulkade kolhoositeele asumist valmistasid ette ka esimeste kolhooside ja sovhooside töö positiivsed kogemused. Talupojad veendusid praktiliste kogemuste najal suurmajapidamise ja kollektiivse töö eelistes. Kolhoosid ja sovhoosid olid põllumajanduses eesrindliku agrotehnilise kultuuri kolleteks. V. I. Lenini õpetuse kohaselt abistasid nad ümberkaudset talurahvast masinate kasutada andmisega, talupoegadele tõuloomade ja sordiseemne müümisega ning mitmel muul viisil.

Väga suurt poliitilist mõju avaldas külale töölisklass. Massilisele kollektiviseerimisele eelnenud aastail oli linnadest ja tööstuskeskustest maale tööle, külvi- ja viljavarumiskampaaniatest osa võtma saadetud ligi veerand miljonit kommunisti, kommunistlikku noort ja parteitut töölist.

1929. aasta novembri keskel toimus ÜK(b)P Keskkomitee pleenum, kus tehti kokkuvõte viisaastaku esimesest aastast. Peaküsimusteks olid pleenumil kolhooside organiseerimise küsimused. Partei Keskkomitee pleenum konstateeris, et talurahva põhihulkade otsustav pööre sotsialismi poole, mis väljendus massilises kolhoosiliikumises, tähistab «uut ajaloolist etappi sotsialismi ehitamises meie maal» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 607).

Relvastatud marksismi-leninismiga, koondunud Keskkomitee ümber, asus Kommunistlik Partei julgelt lahendama sotsialistliku ülesehitustöö uusi ülesandeid.

LÜHIKOKKUVÕTE

Varustatud NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninliku plaaniga, väga suuri välis- ja sisepoliitilist laadi raskusi võites, valmistas Kommunistlik Partei aastail 1926—1929 ette ja asus läbi viima kogu rahvamajanduse sotsialistlikku rekonstrueerimist. Kõigis oma üritustes toetus partei tööliste ja talupoegade miljoniliste hulkade loovale aktiivsusele ja ennastsalgavale tööle.

Partei ja Nõukogude riik võitlesid edukalt rahu eest, kahe süsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi — rahuliku kooseksisteerimise eest. Selle võitluse tulemusena aeti nurja imperialistide kavatsused NSV Liitu isoleerida ja uut interventsiooni ette valmistada.

Proletaarse internatsionalismi põhimõtte alusel laiendas ja kind-

lustas partei sidemeid maailma töölisklassi revolutsioonilise liikumisega, asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste vabadusliikumisega, ning rajas tugeva aluse NSV Liidu ja Hiina rahvarevolutsiooni võitlusliidule.

Nõukogudemaal tagas partei sotsialistliku industrialiseerimise leninliku poliitika võidu. Kommunistliku Partei peajoon, mis oli suunatud meie maa pikaajalise mahajäämuse likvideerimisele ja NSV Liidu võimsaks sotsialistlikuks tööstusriigiks muutmisele, sai rahvahulkades kõige laialdasema toetuse osaliseks. Põhiliselt lahendati üks raskemaid industrialiseerimise ülesandeid — rasketööstuse ehitamiseks vajalike summade akumuleerimine. Neil aastail rajati rasketööstuse vundament. Võitluses esimese viie aasta plaani täitmise eest andis Nõukogude rahvas partei juhtimisel suurepäraseid kangelasliku töö eeskujusid, arendas laiaulatuslikku sotsialistlikku võistlust kui sotsialismi ehitava töörahva miljoniliste hulkade liikumist. Sotsialistliku tööstuse arendamise tempo omandas ajaloos ennenägematu hoo.

1929. aastal, mis on läinud ajalukku suure murrangu aastana, saavutas partei suurt edu põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise alal. Kehvikute ja keskmike hulgas toimus järsk pööre kolhooside poole, algas massiline kolhoosiliikumine.

Nõukogude Liidu sotsialismi poole edasiliikumisega käis kaasas klassivõitluse teravnemine ja siseparteilise võitluse suurenemine. Töölisklassi ja töötava talurahva revolutsioonilise aktiivsuse suunas partei linna ja maa kapitalistlike elementide vastu. Teravas võitluses klassivaenlastega murti kulakute ja tööstusse pugenud kahjurite vastupanu. Tugevnes tööliste ja talupoegade liit töölisklassi juhtimisel. Partei korraldas oma read ja kõigi töörahva massiorganisatsioonide töö ümber vastavalt rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise ülesannetele.

Partei isoleeris ja purustas antileninlikud opositsioonilised grupid — trotskistide ja zinovjevlaste bloki, parempoolsed kapitulandid ja rahvuskallaklased. See oli üheks tähtsamaks sotsialistliku ülesehitustöö võidu tingimuseks. Selles võitluses karastus partei ideeliselt, tugevnes tema ridade ühtsus. Trotskistide ja parempoolsete kapitulantide vaated tunnistati kokkusobimatuks kommunistlikku parteisse kuulumisega.

Aastail 1926—1929 suurenes partei märksa. Tema ridadesse astusid sajad tuhanded eesrindlikud töölised ja töötavad talupojad; võitluses meie maa industrialiseerimise poliitika elluviimise ja raskuste võitmise eest kasvas ja karastus partei kaader.

Leninliku peajoone vankumatu kaitsmisega, töölisklassi ja talurahva põhihulkade aruka juhtimisega ja otsustava võitlusega fraktsiooniliste gruppide vastu valmistas partei ette sotsialismi üldise pealetungi.

PARTEI SOTSIALISMI ÜLDISE PEALETUNGI PERIOODIL. KOLHOOSIKORRA LOOMINE

(Aastad 1929—1932)

1. Majanduskriis kapitalistlikus maailmas. NSV Liidu rahvusvaheline olukord sotsialismi laiahaardelise pealetungi aastail

1929. aasta lõpul muutus rahvusvaheline olukord märksa. Kogu kapitalistlikku maailma vapustas oma jõult ja kestvuselt erakordne majanduskriis. Kriisi purustav mõju kapitalistlike riikide majanduselus oli määratu suur. Tootmise langus kestis ligi kolm aastat. Madalaima punktini jõudis tööstuslik tootmine 1932. aastal. Selleks ajaks oli tootmine 1929. aastaga võrreldes vähenenud Ameerika Ühendriikides peaaegu poole võrra ja Saksamaal üle 40 protsendi.

1929. aasta kriis tekitas enneolematu tööpuuduse. Üksnes Ameerika Ühendriikides ulatus töötatööliste arv kriisi kulminatsioonimomendil 15—17 miljonini. Saksamaal oli 1932. aastal ligi 44 protsenti ametiühingute liikmeist täielikult tööta. Massiline tööpuudus omandas kroonilise iseloomu. Ta viis suure osa kõigi kodanlike riikide töölisklassist äärmisse viletsusse.

Kriis tegi lõpu kapitalismi ajutisele stabilisatsioonile ja revolutsioneeris töölishulki. Paljudes maades kasvas suurel määral kommunistlike parteide mõju. Näiteks Saksamaal sai kommunistlik partei Riigipäeva valimistel 1932. aasta novembris ligi 6 miljonit häält.

Kriis näitas rahvahulkadele selgesti, et kapitalistlik kord on mäda. Ta sundis neid eriti teravalt tundma kõiki hädasid, mida kapitalism töörahvale kaasa toob.

Kapitalismi ajutise stabilisatsiooni ajal levisid üsna laialt reformistlikud teooriad, mille järgi pidi võimalik olema proletariaadi ja kodanluse klassihuvide lepitamine ning kapitalistliku majanduse kriisideta areng. Niisuguseid illusioone külvasid rahvahulkadesse II Internatsionaali parteid. Kriis õõnestas nende teooriate mõju.

Rahvusvahelisele olukorrale avaldas järjest suuremat mõju NSV Liidus sotsialismi ehitamisel saavutatud edu. Kogu maailma töörahvale said järjest laiemas ulatuses selgeks sotsialistliku korra eelised kapitalistliku korraga võrreldes.

Reaktsioonilistes kapitalistlikes ringkondades elavnesid sotsialismi edusammude mõjul uuesti interventsionistlikud meeleolud, tugevnes püüe NSV Liidu sotsialistlikku ülesehitustööd takistada,

esimese viie aasta plaani täitmist nurja ajada. Söandamata Nõukogude Liidu vastu sõda alustada, astusid imperialistid muid samme sotsialismi ehitamise takistamiseks. Nad aitasid kaasa NSV Liidu rahvamajanduses kahjurluse organiseerimisele, arendasid ajakirjanduses nõukogudevastaseid laimukampaaniaid. Rooma paavsti juhtimisel kontrrevolutsiooniliste kirikutegelaste toetuseks ettevõetud kampaania kannul hakati lokku lööma, nagu praktiseeriks Nõukogude Liit dumpingut. Siis lasti käiku valelik muinasjutt, nagu kasutaks NSV Liit sunniviisilist tööd, jne. Nõukogudemaa laimamisel ei olnud piire. Paljude kapitalistlike riikide valitsevad ringkonnad kasutasid nõukogudevastast propagandat nõukogude ekspordi kitsendamiseks (Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa, Poola, Belgia), samuti Nõukogude Liidule krediitide andmisest keeldumiseks. Nõukogudemaa vastu peeti sõna tõsises mõttes majanduslikku sõda.

Kuid kriisi aastail säilis kapitalistlike riikide poliitikas NSV Liidu suhtes ka vastupidine tendents. Nõukogudemaa turul tööstustoodangu realiseerimise võimalused omandasid neil aastail kapitalistlike maade jaoks senisest võrratult suurema kaalu. Niisugusele tähtsale tööstusharule, nagu seda on masinaehitus, omandas sotsialismimaa turg otsustava tähtsuse. See oli seletatav asjaoluga, et Nõukogude Liidu turg oli maailmas ainus, kus ei olnud kriisi. See turg laienes kiiresti, samal ajal kui kõik muud turud kokku kuivasid. Et mõjukad äriringkonnad olid Nõukogude Liidu tellimustest huvitatud, see raskendas mõnevõrra reaktsiooniliste imperialistlike jõudude nõukogudevastaseid sepitsusi. Nõukogude Liidu suhtes vaenulikule poliitikale avaldasid vastupanu töölishulgad, kes tundsid Nõukogudemaa suhtes suurt sümpaatiat.

Rahvusvaheline olukord oli majanduskriisi aastail kogu aeg pinev. Kriis ajas äärmiselt teravaks imperialistide võitluse turgude ja mõjusfääride ümber, suurendas veelgi imperialistlike riikide omavahelisi vastuolusid. Paljud kapitalistlike riikide reaktsiooniliste valitsevate ringkondade esindajad kaldusid kriisist väljapääsu otsima sõja ja võõraste maade anastamise abil.

Esimesena asus agressiooni teele Jaapan. 1931. aastal vallutasid jaapani imperialistid ilma ametlikult sõda kuulutamata Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria). Jaapani agressiooni tagajärjel tekkis Kaug-Idas sõjakolle. Varsti pärast Jaapani agressiooni algust teatas Nõukogude valitsus avalikult, et NSV Liidu töörahva sümpaatia kuulub Hiina rahvale.

Teistsugune oli imperialistlike lääneriikide positsioon. Jaapani ekspansioon Hiinas riivas nende huve, ometi ergutasid nad tegelikult Jaapani agressiooni. Sealjuures lootsid lääneriigid Jaapani ja Nõukogude Liidu vahel kokkupõrget provotseerida.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi välispoliitika jäi rahupoliitikaks. Parteil läks ka sel perioodil korda rahu säilitada ja mitte lasta vaenlastel Nõukogudemaad rahvusvahelistesse konfliktidesse kiskuda. Kuid pärast seda, kui oli alanud Jaapani agressioon Hiina vastu, läks rahvusvaheline olukord järsult teravamaks. Nõukogude

Liidul tuli astuda samme oma Kaug-Ida piiride kaitse kõvendamiseks. Interventsionistide sepitsused, kahjurlus ja diversioonid, mida nad NSV Liidus organiseerisid, maailma kapitali majanduslik surve Nõukogudemaale, sõjakolde tekkimine Nõukogude Kaug-Ida ligiduses — kõik need välistegurid komplitseerisid paratamatult partei tööd, kes lahendas majanduse ja kultuuri alal grandioosseid ülesandeid.

2. Põllumajanduse üldise kollektiviseerimise hoogne arenemine. Üleminek kulakute kui klassi likvideerimise poliitikale. Partei XVI kongress

Sel ajal kui kapitalistlikus maailmas valitses majanduskriis, edenes NSV Liidus järjekindlalt sotsialistlik ülesehitustöö. Viisaastaku kahel esimesel aastal oli tööstustoodangu keskmine aastane juurdekasv üle 20 protsendi.

Rööbiti tööstuse tormilise kasvuga arenes NSV Liidus hoogsalt massiline kolhoosiliikumine. 1930. aasta alguseks oli kolhooside loomise viie aasta programm põhiliselt täidetud. Mitmes meie maa piirkonnas oli kolhoosiliikumine paisunud üldiseks kollektiviseerimiseks. Talupojad astusid kolhoosidesse tervete külade, rajoonide ja ringkondade kaupa. 124 rajoonis oli kollektiviseeritud üle 70 protsendi talumajandeist. Kõige rohkem üldise kollektiviseerimise rajoone oli Volgamail, Põhja-Kaukaasias ja Ukraina stepiosas.

Üleminek üldisele kollektiviseerimisele tähendas, et talurahva põhihulkades oli toimunud põhjalik pööre sotsialismi kasuks. Enne massilise kolhoosiliikumise algust oli NSV Liidus 24,5 miljonit individuaaltalumajandit, neist kehvikmajandeid ligi 8,5 miljonit, keskmike majandeid 15 miljonit ja üle 1 miljoni kulakumajandeid. Talupojad — kehvikud ja keskmikud — moodustasid NSV Liidus kõige arvukama töörahvaklassi. Kaubatootmisele rajatud väiketalumajandus ei olnud kapitalistlik, kuid oma aluselt oli ta kapitalistliku majandusega üht tüüpi, sest ta tugines tootmisvahendite eraomandusele ning väiketalumajanduse pinnal tekkisid kulakud-kapitalistid. Kolhoosi astudes ühistasid talupojad põhilised tootmisvahendid. Töötav talurahvas läks vanalt arenguteelt, mis stiihiliselt viis kapitalismi poole, kehvikute ja keskmike kulakuorjusse langemise poole, üle uuele, sotsialistlikule teele, mis on vaba kulaku orjamisest ja kapitalistlikust ekspluatatsioonist. Külas loodi sotsialistlikku korda, kolhoosikorda.

Üldisele kollektiviseerimisele üleminek kujutas endast põhjalikku murrangut nõukogude põllumajanduse arengus. Enne kolhoose töötasid talupojad oma väikemajandites üksikult. Enamik talupoegi kasutas vanu tööriistu. Sageli hariti maad puuadraga, vilja lõigati sirpide ja vikatitega, peksti kootidega. Veojõuks olid hobused ja härjad. Majandite väiksus ei võimaldanud kasutada traktoreid ja

muid uusi masinaid. Talupoegade töö viljakus oli madal. Talurahva põhihulkade kolhoositeele asumine oli tegelikult üleminek mahajäänud individuaalselt väikemajapidamiselt eesrindlikule kollektiivsele mehhaniseeritud suurmaapidamisele. Nagu esimeste kolhooside kogemused näitasid, saavutati isegi talupoegade inventari lihtsal kooskasutamisel tööviljakuse tunduv tõus. Kui kolhoosid hakkasid kasutama uut põllumajanduslikku tehnikat — traktoreid ja teisi masinaid, siis tulid veel täielikumalt ilmsiks kolhooside eelised individuaalse väikemajapidamisega võrreldes. Kollektiivne töö koos uue tehnika kasutamisega andis talupoegadele võimaluse suurendada külvipinda, tõsta maaharimise kultuuri, süstemaatiliselt parandada oma ainelist elujärge ja tõsta kultuuritaset.

Kehvikute ja keskmike hulkade üldisele kollektiviseerimisele üleminek oli seega põhjalik revolutsiooniline pööre NSV Liidu põllumajanduses. Selle aluseks oli töötava talurahva tootmisvahendite eraomanduse ümberkujundamine ühiskondlikuks omanduseks, üleminek individuaalselt väiketootmiselt kollektiivsele sotsialistlikule suurtootmisele. Põllumajanduse ümberkujundamisega kolhooside alusel kaotati põllumajanduses kapitalismi juured; põllumajanduses, selles väga tähtsas rahvamajandusharus pääses võidule sotsialistlik süsteem. Likvideeriti kapitalistlike elementide taassünni pind, sest kolhoosides puudus tootmisvahendite eraomandus ja kolhoositalupoja peamiseks elatumise allikaks sai artellimajapidamine ning kolhoosniku isiklik töö ühismajandis.

Määratu suur revolutsiooniline pööre külas viidi läbi Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu algatusel ning juhtimisel, töötava talurahva laiade hulkade aktiivsel osavõtul.

5. jaanuaril 1930 võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu ajaloolise otsuse «Kollektiviseerimise tempost ja riigi abist kolhooside ülesehitamisel». Keskkomitee andis parteile orientatsiooni viia kollektiviseerimine põhiliselt lõpule esimese viisaastaku lõpuks. Sealjuures peeti rangelt silmas tingimuste mitmekesisust, võeti arvesse asjaolu, et mitmesuguste kraide, oblastite ja rahvusvabariikide talupojad ei olnud kollektiviseerimiseks ühesugusel määral ette valmistatud.

Kollektiviseerimise tempo poolest jaotas Keskkomitee kogu maa kolme piirkondade gruppi. Esimesse gruppi kuulusid tähtsamad teraviljarajoonid: Põhja-Kaukaasia, Alam- ja Kesk-Volgamaa, kus kollektiviseerimine kavatseti põhiliselt lõpule viia 1931. aasta kevadeks. Need piirkonnad olid üldiseks kollektiviseerimiseks paremini ette valmistatud kui teised. Sinna suunas Nõukogude riik esimeses järjekorras ja suuremal hulgal traktoreid ning teisi põllutöömasinaid. Seal oli talurahva kihinemine sügavam, klassivõitlus teravam, kehvtalurahvas paremini organiseeritud, seal oli rohkem ajakohase tehnikaga varustatud suuri sovhoose ja kolhoose, seal oli rohkem arenenud põllumajanduslik kooperatsioon. Nende piirkondade partei- ja nõukogude organisatsioonidel olid kollektiviseerimise alal õige suured kogemused. Teise gruppi kuulusid kõik muud meie maa tera-

viljarajoonid: Ukraina, Kesk-mustamullamaa, Siber, Uraal ja Kasahstan, kus kollektiviseerimine kavatseti põhiliselt lõpule viia 1932. aasta kevadeks. Teistes kraides, oblastites ja rahvusvahariikides kavatseti kollektiviseerimine põhiliselt lõpule viia viisaastaku lõpuks, s. o. 1933. aastal.

Üldise kollektiviseerimise piirkondade kogemusi arvestades määras partei Keskkomitee kindlaks, et kollektiviseerimise põhiliseks organisatsiooniliseks vormiks peab olema põllumajanduslik artell, milles ühistatakse maakasutus ja põhilised tootmisvahendid: tööloomad, põllutöömasinad ja -riistad, majapidamishooned ja kaubatoodangut andev produktiivkari. Erinevalt ühismaaharimise ühistutest ja kommuunidest ühendas põllumajanduslik artell kõige soodsamalt kolhoosnikute isiklikud huvid ühiskondlike huvidega, hõlbustades sellega eilsete üksiktalunike kasvatamist kollektivismi vaimus.

Vastavalt kollektiviseerimise tempo kiirenemisele astus partei Keskkomitee samme traktoreid, kombaine, traktori-inventari ja põllutöömasinaid valmistavate tehaste ehitamise kiirendamiseks. Rõhutati, et kolhoosiliikumise antud staadiumil on tähtis traktorite kõrval ära kasutada ka hobuveojõudu. Üldise kollektiviseerimise piirkondade masina-traktorijaamad suunati ainuüksi kolhooside teenindamisele. Kolhoosidele määrati 1929/30. majandusaastaks krediiti 500 miljoni rubla ulatuses. Riik võttis enda kanda kolhooside maakorralduse kulud. Kolhoosikaadri ettevalmistamiseks loodi laiaulatuslik kiirkursuste võrk.

Keskkomitee kutsus kõiki parteiorganisatsioone altpoolt kasvava kolhoosiliikumise etteotsa asuma. Ühtlasi hoiatas Keskkomitee kategooriliselt nii kolhoosiliikumise pidurdamise katsete kui ka, ja seda eriti, «kolhoosiliikumise igasuguse ülaltpoolt «dekreteerimise» eest, mis võib luua ohu, et kolhooside organiseerimise alal läbiviidava tõelise sotsialistliku võistluse asemel hakatakse kollektiviseerimist mängima» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 653).

Keskkomitee otsuses fikseeriti uus poliitika kulaku suhtes — *üldise kollektiviseerimise alusel kulakute kui klassi likvideerimise poliitika.*

Kulakud olid NSV Liidus kõige arvukam ekspluataatorlik klass. Üldise kollektiviseerimise alguseks moodustasid kulaklikud majandid ligi 5 protsenti talumajandite üldarvust. Põllumajanduslikus tootmises etendasid kulakud olulist osa. 1927. aastal oli kulakute käes ligi 10 miljonit hektarit teravilja külvipinda (üldine teravilja külvipind oli 94,7 miljonit hektarit) ja nad andsid viiendiku (ligi 130 miljonit puuda) kogu müügiviljast.

Kulak oli sotsialismi verivaenlane. Pärast mõisnike ja kapitalistide likvideerimist olid kulakud jäänud meie maal kapitalismi restaureerimise viimseks kantsiks. Nad saboteerisid nõukogude võimu üritusi, organiseerisid nõukogudevastaseid ülestõuse, terroriseerisid külaaktiviste, püüdsid igati kehvikuid ja keskmikke orjastada, neid oma mõju alla saada. Kahel korral, 1918. aastal ja 1927/28. majan-

dusaastal tegid kulakud meeleheitlikke katseid Nõukogude riiki ilma leivata jätta ja seega riigi sotsialistlikke üritusi nurja ajada. Kulakud lootsid, et nepi ajal läheb neil korda oma positsiooni kindlustada ning NSV Liidus vana, kapitalistlikku korda taastada. Kulakutele rajasid oma lootused kõigi maade kapitalistid, kes unistasid NSV Liidus kapitalismi taastamisest.

VK(b)P VIII kongressist alates teostas partei kulakute suhtes nende ekspluataatorlike tendentside piiramise poliitikat, kapitalistlike elementide väljatõrjumise poliitikat. Maa rentimise ja individuaaltalumajanduses palgatöö kasutamise seadustega piiras nõukogude võim kulakliku tootmise ulatust ja kitsendas töötava talurahva kulakliku ekspluateerimise võimalusi. Nõukogude võim pani kulakumajanditele kõrgemad maksud, nõudis, et kulakud müüksid riigile vilja kindlate hindadega. Piiramise poliitika pidurdas kulakluse kasvu, kuid ei tähendanud tema likvideerimist.

V. I. Lenin õpetas, et kulakutega ei saa olla rahu ja et töölisklass peab sihikindlalt ette valmistuma ja jõudu koguma kulakule purustava hoobi andmiseks, kulakute kui klassi likvideerimiseks. «... Meie oleme,» ütles V. I. Lenin, «oleme praegu ja ka edaspidi otseses kodusõjas kulakute vastu» (Teosed, 29. kd., lk. 139). V. I. Lenin hoiatas parteid VK(b)P XI kongressil, et lähemal ajal seisab ees «viimne ja otsustav lahing» «vene kapitalismiga, sellega, mis kasvab välja väiketalumajandusest, sellega, mida see väiketalumajandus alal hoiab» (Teosed, 33. kd., lk. 248).

Kulakutega viimset ja otsustavat lahingut lööma asudes tuginesid Kommunistlik Partei ja nõukogude võim 1930. aastaks sotsialistlikus ülesehitustöös saavutatud suurele edule.

Kõigis rahvamajandusharudes oli kasvanud ja tugevaks saanud sotsialistlik sektor: kiires tempos arenes sotsialistlik tööstus, maal olid tekkinud kümned tuhanded uued kolhoosid. Parteil ja nõukogude võimul oli nüüd kindel sotsialistlik baas mitte üksnes linnas, vaid ka maal. Sellele baasile toetudes oli võimalik meie maal leiduvaid kapitalistlikke elemente likvideerida.

Nõukogudemaal oli toimunud klassijõudude ümberrühmitumine sotsialismi kasuks. Sotsialistlik industrialiseerimine tõi kaasa töölisklassi tunduva arvulise kasvu, suurenes töölisklassi juhtiv osa küla sotsialistlikul ümberkujundamisel, töötava talurahva hulkade võitluses kulakute vastu. Töölisklass oli eluliselt huvitatud kulakute — meie maa viimse ekspluataatorliku klassi — likvideerimisest. Hoogsalt arenema hakanud massiline kolhoosiliikumine hõlmas miljoneid talumajandeid. Kolhoosidesse hakkasid astuma keskmikud. Koos kehvikutega pidasid nad otsustavat võitlust kulakute vastu. Kulakluse likvideerimisel said partei ja nõukogude võim nüüd peale töölisklassi ja kehvtalurahva kindlalt toetuda ka kolhoosi astunud keskmikule.

1930. aastaks oli nõukogude võimul peale selle juba olemas materiaalne baas kulakute poolt toodetava viljakoguse asendamiseks. 1929. aastal kasvatasid kolhoosid ja sovhoosid 400 miljonit puuda

vilja ja andsid riigile üle 130 miljoni puuda müügivilja. Kolhooside tormilise kasvu tõttu võis täiesti kindel olla, et 1930. aastal annavad kolhoosid ja sovhoosid vähemalt 400 miljonit puuda müügivilja, s. o. mitu korda rohkem kui kulakumajandid 1927. aastal.

Rahvamajanduse sotsialistliku sektori kasv, uus klassijõudude vahekord meie maal ja asjaolu, et kolhooside ja sovhooside näol oli Nõukogude riigil olemas viljatootmise baas, võimaldasid parteil 1929. aasta lõpul kulakute piiramise ja väljatõrjumise poliitikalt üle minna üldise kollektiviseerimise alusel kulakute kui klassi likvideerimise poliitikale. Selle poliitika olemuseks oli, et kulakutelt võeti ära nende olemasoluks ja arenemiseks vajalik tootmisbaas: maa vaba kasutamise võimalus, tootmisriistad, maa rentimise ja tööjõu palkamise õigus. See poliitika fikseeriti seadusandlikus korras Nõukogude riigi kõrgemate organite määrustes. Üldise kollektiviseerimise piirkondades kuulutati maa rentimise ja individuaaltalumajandites palgatöö kasutamise seadus kehtetuks.

Üldise kollektiviseerimise puhul läksid kõik küla maad kolhoosi käsutusse. Küla piirkonnas olevad kulakute krundid läksid kolhoosidele. Kulakud jäid seega ilma mitte üksnes maa rentimise õigusest, vaid ka nende kasutuses olnud maast. Oktoobrirevolutsiooniga teostatud maa natsionaliseerimine kindlustas kolhoosidele kasuliku maakorralduse läbiviimise. V. I. Lenin õpetas, et maa natsionaliseerimine andis «proletaarsele riigile suurimad võimalused põllumajanduses sotsialismile üle minna» (Teosed, 28. kd., lk. 288). Kolhoosid ei tarvitsenud talupoegadelt krunte välja osta ega kollektiivseks kasutamiseks läinud maa eest hüvitust maksta. Asjaolu, et NSV Liidus puudus maaeraomandus, hõlbustas küla sotsialistlikku ümberkorraldamist ja kergendas võitlust kulakute vastu.

Põllumajanduse kollektiviseerimine toimus ägedas klassivõitluses kulakute vastu, vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna olemasolu tingimustes. Kulakud tegid kolhooside vastu vihast agitatsiooni, levitasid igasuguseid provokatsioonilisi kuulujutte, süütasid põlema kolhooside majapidamishooneid, mürgitasid loomi, rikkusid traktoreid ja teisi masinaid, tapsid nurga tagant külakommuniste, kolhoosiesimehi, maakirjasaatjaid ja külaaktiviste. Nad tegid kõik selleks, et talupoegade kolhoosidesse astumist takistada ja kollektiviseerimist nurja ajada. Talurahva hulkade üleminekuga üldisele kollektiviseerimisele käis sellepärast kaasas otsustav võitlus kulakute vastu. Talupojad nõudsid kulakute täielikku eksproprieerimist ja nende väljakihutamist oma küla territooriumilt.

Kõigiti toetades kehvikute ja keskmike võitlust kulakute vastu, kaotas nõukogude võim kulakute ekspropriieerimise keelu. Üldise kollektiviseerimise piirkondade kohalikele nõukogude võimu organitele anti õigus kõige paadunumad kulakud nende alalisest elukohast kaugetesse piirkondadesse välja saata, neilt kõik tootmisvahendid (kariloomad, masinad ja muu inventar) konfiskeerida ja need kolhoosi omandiks anda. Kulakud ekspropriieeriti täielikult.

Need abinõud kulakute suhtes olid ainuõiged. Need vastasid sotsialismi ülesehitamise huvidele, tagasid kolhoosiliikumise edu ja kolhooside kindlustumise.

Nii andis Keskkomitee juba massilise kolhoosiliikumise alguses, toetudes V. I. Lenini kooperatsiooniõpetusele, parteile, töölisklassile ja töötavale talurahvale kolhoosikorra võidu eest võitlemiseks konkreetse plaani.

Pärast ÜK(b)P Keskkomitee 1930. aasta 5. jaanuari otsuse vastuvõtmist hakkasid kõik parteiorganisatsioonid, eestkätt ringkonna-, rajooni- ja külaorganisatsioonid kollektiviseerimise alal aktiivsemalt töötama. Külakommunistid astusid esimestena kolhoosidesse, tõmmates endaga kaasa kehvikuid ja keskmikke. 1930. aasta kevadeks oli peaaegu kolm neljandikku kõigist põllumajanduses töötavaist külakommunistidest kolhoosidesse astunud.

Partei suunas nõukogude organite tähelepanu kolhoosiliikumisele, andes loosungi «Kolhoosid nõukogude töö tulipunkti!». Nõukogud olid külas partei uue poliitika elluviijaks. Olulist osa kollektiviseerimise läbiviimisel etendasid külanõukogud. Neid oli üle 70 000 ja neisse kuulus ligi 4 miljonit aktivisti. Külaaktivistid, kehvikud ja keskmikud, olid kolhoosiliikumise eestvedajaks.

Partei tõmbas ka ametiühingud kaasa kolhooside ülesehitamisest aktiivselt osa võtma. Partei toetas linnatööliste kasvavat püüdu kollektiviseerimisest osa võtta. 1930. aastal saatsid ametiühingud maale 180 000 töölisbrigaadi kolhooside organiseerimiseks ja masinate remontimiseks. Eriti tähtsat osa kolhoosiliikumise arendamisel etendasid kahekümneviietuhandelased — eesrindlikud töölised, kes 1930. aasta alguses partei üleskutsel kolhoosidesse tööle läksid. Need olid vabrikute ja tehaste partei- ja ametiühinguorganisatsioonide ja tööliskollektiivide poolt saadetud vabatahtlikud. Ligi 70 protsenti nendest kahekümne viiest tuhandest töölisest olid kommunistid.

Partei aktiivseks abiliseks kollektiviseerimisel oli kommunistlik noorsooühing. 1930. aasta kevadeks oli ligi pool küla kommunistlikest noortest (550 000) kolhoosidesse astunud. Kommunistlik noorsooühing sai maal kolhoosinoorte organisatsiooniks.

1930. aasta jaanuar ja veebruar olid kolhooside kõige tormilisema kasvu kuud. Üldise kollektiviseerimise liikumine haaras üha uusi meie maa piirkondi. Selle ajaga ühendati kolhoosidesse ligi 10 miljonit talumajandit.

Kuid rööbiti tõeliste edusammudega ilmnes kollektiviseerimise läbiviimisel ka ebaterveid nähtusi. Paljudel juhtudel moonutati partei kollektiviseerimispoliitikat. Keskmike hulgas kutsus see kohati esile rahulolematust.

Rikuti kõigepealt leninlikku vabatahtlikkuse põhimõtet kolhooside loomisel. Selle asemel et teha talupoegade hulgas kannatlikku organiseerimis- ja selgitustööd, hakati pahatihti jämedalt administreerima ja keskmiku suhtes vägivalda tarvitama. Vabatahtlikku kolhoosiastumist asendati sundimisega, hirmutati ekspropriеerimisega,

valimisõiguste äravõtmisega jne. Mõnedes rajoonides ulatus ekspropriieritute protsent 15-ni ja valimisõigusteta jäetute protsent 15—20-ni.

Rikuti partei juhendit põllumajandusliku artelli kui kolhoosiliikumise peamise vormi kohta. Sageli tuli ette üle artellivormi kommuuni hüppamise juhtumeid, kusjuures sunniviisil ühistati kõik väikeloomad, kodulinnud jne. Eriti levinud oli see praktika Uraalis ja Siberis. Rohkesti segadust kolhoosides tootmisvahendite ühistamise alal tekitas ka puudulik põllumajandusliku artelli tüüp-põhikiri, mille NSV Liidu Põllutöö Rahvakomissariaat ja Kolhooside Keskus vastu võtsid ja mis 1930. aasta 6. veebruaril avaldati. Selles ei räägitud midagi kolhoosnikute õueaiamaadest, ei selgitatud, kuidas talitada kariloomade ühistamisel nende majanditega, kus on üks lehm, väikeloomi ja linde.

Mõned parteiorganisatsioonid sattusid hoogu kollektiviseerimise esimestest edusammudest ja rikkusid ÜK(b)P Keskkomitee 1930. aasta 5. jaanuari otsust kollektiviseerimise tempo suhtes. Kõrget kollektiviseerimise protsenti taga ajades hakkasid näiteks Kesk-mustamullamaa ja Moskva oblasti partei oblastikomiteed kommuniste orienteerima kollektiviseerimise lõpuleviimisele 1930. aasta kevadel, kuigi partei Keskkomitee otsuse kohaselt oli Kesk-mustamullamaa oblastil selleks ette nähtud vähemalt kaks aastat ja Moskva oblastil vähemalt kolm aastat.

Partei poliitika rikkumist esines ka Põhja-Kaukaasia rahvuspiirkondades, Taga-Kaukaasias, Kesk-Aasias ja Kasahstanis. Selle asemel et rahvuspiirkondade kehvikute ja keskmike hulgas pikaajalist ettevalmistustööd teha ja kannatlikult selgitada partei poliitikat kolhooside rajamise küsimuses, nagu Keskkomitee oli soovitanud, hakkasid nende piirkondade parteiorganisatsioonid orienteeruma kollektiviseerimise lõpuleviimisele «kõige kiiremas korras».

Parteiorganisatsioonide vigu ja moonutusi kolhoosiliikumise alal püüdsid ära kasutada nõukogude võimu vaenlased, eestkätt kulakud. Aktiviseerusid endised valgekaartlased, esseerid ja teised peitupugenud nõukogudevastased elemendid. Vaenlane tegutses salakavalalt. Lasti käiku kõik vahendid provokatsioonidest kuni kommunistide ja külaaktivistide mõrvamiseni. Klassivaenlased ässitasid talupoegi enne kolhoosi astumist loomi hävitama, levitades kuuldusi, et kolhoosis niikuinii kõik kariloomad ära võetakse. Kulakute provokatsioonide õnge sattudes tapsid paljud talupojad lehmi, sigu, lambaid ja kodulinde. 1929/30. majandusaastal vähenes meie maal veiste arv 14,6 miljoni võrra, sigade arv ühe kolmandiku ning lammaste ja kitsede arv rohkem kui neljandiku võrra. Peaaegu kõik need loomad hävitati peaasjalikult 1930. aasta veebruaris ja märtsis. Kulakute ja nende käsilaste vaenuliku tegevuse tagajärjel tekitati loomakasvatusele ränka kahju, millest loomakasvatus pikemat aega ei suutnud toibuda.

Nõukogude võimu vaenlased lootsid, et kolhooside loomisel esinenud moonutused ja vead ajavad talupojad vihale ja tõukavad nad

massilistele nõukogudevastastele mässudele. Nad lootsid ajutist rahulolematust, mida avaldas üks osa keskmikke, ära kasutada ja neid endaga kaasa tõmmata. Üksikutel juhtudel läks neil korda nõukogudevastaseid väljaastumisi provotseerida.

Kolhoosiliikumise raskusi ja keskmikuvastaseid moonutusi püüdsid ära kasutada ka parempoolsed oportunistid. Nad võtsid ette uusi rünnakuid, et partei tööd kollektiviseerimise alal täies ulatuses diskrediteerida.

Kollektiviseerimise alal tehtud vead kompromiteerisid kolhoosiliikumist, nõrgendasid kogu sotsialistlikku ülesehitustööd. Partei poliitika nurgakiviks oli liit talurahva põhihulkadega ja proletariaadi diktatuuri kõvendamine, neil vigadel oli aga tendents parteid kõrvale kiskuda selle liidu lõhkumise ja proletariaadi diktatuuri õõnestamise teele.

Saanud alarmeerivaid signaale partei joone moonutamisest kolhooside loomisel ja ohtlikest talurahva hulkade rahulolematuse tundemärkidest, võttis partei Keskkomitee tarvitusele abinõud kollektiviseerimisel esinenud moonutuste ja vigade likvideerimiseks. Keskkomitee võttis vastu otsuse Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia rahvusvabariikides ning Vene NFSV rahvuspiirkondades kollektiviseerimise läbiviimise korra kohta. Parteiorganisatsioone hoiatati, et nad ei kannaks rahvuspiirkondadesse mehhaaniliselt üle neid töövorme ja -meetodeid, mida kasutatakse eesrindlikes, kollektiviseerimiseks paremini ettevalmistatud piirkondades. Soovitati koondada peatähelepanu kollektiviseerimise ettevalmistamisele, oma piirkondade rahvuslikke ja majanduslikke iseärasusi arvesse võttes.

1930. aasta veebruari lõpus täpsustas ja parandas partei Keskkomitee põllumajandusliku artelli tüüp-põhikirja. 2. märtsil avaldati see ajakirjanduses. Samal päeval avaldati Keskkomitee otsusel J. V. Stalini artikkel «Peapööritus edusammudest», mis selgitas partei poliitikat kolhooside loomisel ja orienteeris partei kaadrit kolhoosiliikumises esinenud vigade parandamisele, kollektiviseerimise alal saavutatud edu kindlustamisele.

14. märtsil 1930 võttis Keskkomitee vastu otsuse «Võitlusest partei joone moonutamise vastu kolhoosiliikumises». Selles märgiti, et igasugused partei joone moonutamised on «kolhoosiliikumise edasise kasvu peamiseks piduriks ja abistavad otseselt meie klassivaenlasi» («NLKP resolutsioonid», II osa, lk. 656). Keskkomitee kohustas parteiorganisatsioone lõppu tegema kollektiviseerimise alal sundimise meetodite kasutamisele, nõudes ühtlasi parteiorganisatsioonidelt, et nad jätkaksid visa tööd talupoegade kollektiviseerimiseks vabatahtlikkuse alusel ja koondaksid oma tähelepanu kolhooside organisatsioonilisele ja majanduslikule kindlustamisele. Keskkomitee mõistis kategooriliselt hukka pahempoolitsevad moonutused kolhoosiliikumises ja nõudis parteiorganisatsioonidelt, et nad kõrvaldaksid ametikohtadelt need töötajad, kes ei oska või ei taha partei joone moonutamise vastu võidelda.

Keskkomitee aitas parteiorganisatsioonidel maal kujunenud olu-

korras kainelt orienteeruda ja kolhoosiliikumises esinenud partei joone moonutuste likvideerimise teele asuda. Partei poolt tarvituselevõetud energilised abinõud kolhooside loomisel tehtud vigade parandamiseks rahustasid talurahva hulki. Taastati õige, leninlik suhtumine keskmikusse, mida mitmeski piirkonnas oli rikutud. Vaenlaste lootused keskmiku rahulolematust nõukogude võimu vastu ära kasutada aeti nurja.

Vigade parandamise käigus lagunesid kunstlikult loodud «paberlikud» kolhoosid, kõikuvad talupojad lahkusid kolhoosidest. Kollektiviseerimise protsent alanes, kolhooside arv kahanes. Kolhoosidesse jäid töötava talurahva-kõige kindlamad elemendid, kes olid vankumatult veendunud, et kolhoosid on vajalikud, et nad viivad talupoja, nagu partei ja nõukogude võim olid selgitanud, uuele elule, kus pole kulaklikku ekspluateerimist, pole kulaku orjamist.

Kollektiviseerimise edu kindlustamiseks võttis partei veel teisigi abinõusid tarvitusele. 2. aprillil 1930 võttis Keskkomitee vastu otsuse «Kolhoosidele antavatest soodustustest». Kolhooside ja kolhoosnikute kariloomad jäeti kaheks aastaks maksuvabaks. Kevadkülviks anti kolhoosidele riiklikust fondist 61 miljonit puuda protsendita seemneviljalaenu. Kiires tempos loodi sotsialistliku põllumajanduse materiaalset tehnilist baasi. 1930. aasta juunis lasti käiku Stalingradi traktoritehas ja Rostovi põllutöömasinate tehas. Zaporožje niidumasinate tehas rekonstrueeriti ja see hakkas tootma kombaine. Ehitati ja rekonstrueeriti palju teisigi põllutöömasinate tehaseid. 1930. aasta kevadeks oli Nõukogude riik asutanud 158 masina-traktorijaama, aasta lõpuks suurenes nende arv 961-ni. Neis oli üle 30 000 traktori. Peale selle oli üle 13 000 traktori kolhoosidel.

Tänu Keskkomitee õigeaegsetele ja resoluutsetele abinõudele likvideeris partei kolhooside loomise alal esinenud vead ja partei joone moonutused ning kindlustas kollektiviseerimisel saavutatud edu. 1930. aasta 1. juuliks oli meie maal ligi 86 000 kolhoosi, mis ühendasid kuut miljonit talumajandit. Ligi veerand kõigist kehvikutest ja keskmikest (23,6 protsenti) oli kindlalt asunud kolhoositeele. Vaenlaste lootused kevadkülvi nurjumisele läksid luhta. Esimene kolhoosikevad möödus organiseeritult. Kolhoosnikud töötasid suure vaimustusega.

Massilist kolhoosiliikumist arendades teostas partei samal ajal raugematult meie maa industrialiseerimist. Suurtööstuse toodang kasvas viisaastaku esimese kahe aastaga peaaegu 63 protsendi võrra, tootmisvahendeid tootva tööstuse toodang aga 86 protsendi võrra. 1930. aastal ületas tööstuse erikaal rahvamajanduses esmakordselt meie maa ajaloos põllumajanduse erikaalu.

Sotsialistliku tööstuse ja põllumajanduse sotsialistlike vormide kiire kasv laiendas kapitalistlikele elementidele pealetungimise rinnet. Enne 1929. aastat toimus tõsine pealetung kapitalistlikele elementidele peamiselt linnas — tööstuse ja kaubanduse alal. Põllumajandus oli peaaegu ühistamata. Kui kolhooside teele hakkasid asuma talurahva põhihulgad, omandas kapitalistlikele elementidele

pealetungimine üldise iseloomu, see areneb täiel rindel, nii linnas kui ka maal.

Niisuguses olukorras toimus 26. juunist 13. juulini 1930. aastal ÜK(b)P XVI kongress, mis on läinud ajalukku kui sotsialismi üldise hoogsa pealetungi kongress.

Kongressi delegaadid esindasid 1 260 874 partei liiget ja 711 609 liikmekandidaati. XV ja XVI kongressi vahelisel ajal oli parteisse vastu võetud üle 600 000 töölise. Masina taga töötavad töölised moodustasid umbes poole kogu parteist. XVI kongress kuulas ära ja arutas läbi Keskkomitee poliitilise ja organisatsioonilise aruande, Keskkontrollkomisjoni ja Kominterni Täitevkomitees ÜK(b) Parteid esindava delegatsiooni aruanded ning arutas järgmisi küsimusi: viie aasta plaani täitmine tööstuse alal, kolhoosiliikumine ja põllumajanduse tõus, ametiühingute ülesanded rekonstrueerimise ajajärgul.

Keskkomitee poliitilise aruande esitas kongressil J. V. Stalin. Aruandes märgiti, et partei XV kongressist möödunud aastad olid maailma areenil tõsiseks eksamiks kahele vastandlikule majandussüsteemile — nõukogude süsteemile ja kapitalistlikule süsteemile. Nõukogude majandussüsteem tegi selle eksami edukalt läbi ja demonstreeris oma määratu suurt üleolekut. NSV Liit oli ainus riik, mida maailma majanduskriis ei puudutanud.

Nõukogude majandussüsteemi üleolek kapitalistlikust süsteemist avaldus kõige selgemini NSV Liidu sotsialistliku tööstuse kiires arenemises. Kuigi NSV Liit oli tööstuse arenemise tempo poolest kõigist tähtsamatest kapitalistlikest maadest ette jõudnud, oli ta tööstusliku arengu taseme poolest ikka veel neist kaugele maha jäänud. Terase tootmise alal oli NSV Liit 1929. aastal maailmas viiendal kohal (Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Saksamaa ja Prantsusmaa järel), malmi ja söe tootmise alal kuuendal ja elektrienergia tootmise alal üheksandal kohal.

Eriti talumatu oli NSV Liidu mahajäämus musta metallurgia alal. 1929. aastal toodeti NSV Liidus 4 miljonit tonni malmi, samal ajal kui Ameerika Ühendriikides toodeti ligi 43 miljonit tonni, Saksamaal 13,2 miljonit, Prantsusmaal 10,3 miljonit ja Inglismaal 7,7 miljonit tonni. Alles 1930. aastal saavutas NSV Liit malmi tootmise alal sõjaeelse taseme ja ületas selle mõnevõrra. Musta metallurgia mahajäämus pidurdas teiste tööstusharude ja kogu rahvamajanduse arengut ning sundis malmi ostma välismaalt. 1930. aastal vedas NSV Liit musta metalli välismaalt sisse 0,7 miljonit tonni, 1931. aastal 1,6 miljonit tonni. Sotsialismi ülesehitamise, NSV Liidu majandusliku sõltumatuse kindlustamise ning meie maa tehnilisest ja majanduslikust mahajäämusest ülesaamise huvid nõudsid tungivalt, et metallurgia arendamist kõigiti kiirendataks.

Keskkomitee aruande põhjal vastuvõetud resolutsioonis andis partei XVI kongress orientatsiooni kiirendada sotsialistliku tööstuse, eriti metallurgia arendamise tempot. NSV Liidu industrialiseerimise alal tegi kongress Keskkomiteele ülesandeks koondada jõupingutused rasketööstuse kui sotsialistliku ülesehitustöö aluse igakülgsele

arendamisele ning otsustas luua lähemal ajal meie maa idaosas teise sõe- ja metallurgiabaasi — Uraali-Kuzbassi kombinaadi.

Kongress juhtis partei erilist tähelepanu transpordi arendamise ja rekonstrueerimise vajadusele, sest transport oli muutunud rahvamajanduses üheks kõige kitsamaks kohaks. Partei jõupingutused suunati kergetööstuse arendamisele, põllumajanduse intensiivsele varustamisele masinate ja traktoritega, loomakasvatuse taastamisele ja arendamisele. Kongress rõhutas juhtiva majandus- ja tehnilise kaadri ettevalmistamise otsustavat tähtsust.

Meie maa sotsialistliku industrialiseerimise kiire tempo sai võimalikuks eelkõige seetõttu, et partei suutis organiseerida laialdase sotsialistliku võistluse, töölisklassi miljoniliste hulkade tööentusiasmi. XVI kongressi ajaks võttis sotsialistlikust võistlusest osa üle kahe miljoni töölise; üle ühe miljoni töölise kuulus lööktööbrigaadidesse. Töölisklass võitles sotsialistliku industrialiseerimise tempo kiirendamise eest. Võistlus arenes loosungi all: «Viisaastak nelja aastaga!» Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks «tagada sotsialistlikus ülesehitustöös ka edaspidi bolševistlik võitlustempo, saavutada tegelikult viisaastaku täitmine nelja aastaga...» («NLKP resolutsioonid», III osa, lk. 23).

Kongress näitas ära, missuguseid ülesandeid peavad rekonstrueerimisperioodil täitma ametiühingud. Ametiühingute osatähtsus majanduslikus ülesehitustöös suurenes. Nende peamiseks ülesandeks sai sotsialistliku võistluse arendamine. Kongress kutsus ametiühinguid parandama ettevõtete tootmisnõupidamiste tegevust, pöörama rohkem tähelepanu kvalifitseeritud tööliste ettevalmistamisele, kaasa aitama sellele, et eesrindlikke töölisi ja spetsialiste edutataks majandustööle, ning pidama võitlust rutiini ja bürokratismi vastu, mis takistasid tööliste initsiatiivi ja isetegevuse arendamist.

Partei XVI kongress rõhutas massilise kolhoosiliikumise määratu suurt tähtsust NSV Liidus sotsialismi võidu saavutamise seisukohalt. Kongressi resolutsioonis «Kolhoosiliikumisest ja põllumajanduse arendamisest» öeldakse:

> «Kui mõisnike maa konfiskeerimine oli Oktoobrirevolutsiooni esimeseks sammuks külas, siis üleminek kolhoosidele on teiseks ja sealjuures otsustavaks sammuks, mis iseloomustab väga tähtsat etappi NSV Liidus sotsialistliku ühiskonna vundamendi ülesehitamisel» (sealsamas, lk. 62).

1930. aasta suveks oli tootvate piirkondade peamistes teraviljarajoonides kollektiviseeritud 40—50 protsenti talumajandeist. Kolhooside külvipind moodustas 36 miljonit hektarit. 1930. aastal võisid kolhoosid anda riigile üle poole kogu Nõukogudemaa kaubaviljatoodangust. See tähendas, et NSV Liidu põllumajanduse saatust ei määranud enam talupoegade individuaalmajandid, vaid kolhoosid ja sovhoosid.

Oli muutunud mitmesuguste majandussektorite vahekord NSV Liidu rahvamajanduses. Sotsialistlikud tootmissuhted, mis seni olid tuginenud peaaegu ainuüksi sotsialistlikule tööstusele, hakkasid

nüüd tuginema ka põllumajanduse kiiresti kasvavale sotsialistlikule sektorile. Uut moodi kerkis külas ka nõukogude võimu sotsiaalse toe küsimus. Enne üldise kollektiviseerimise algust toetus nõukogude võim külas kehvtalurahvale; keskmik oli töölisklassi liitlaseks võitluses kulaku vastu, võitluses sotsialismi võidu eest. Nüüd sai üldise kollektiviseerimise piirkondades, nagu XVI kongress märkis, kogu kolhoositalurahvas «nõukogude võimu tõeliseks ja kindlaks toeks» («NLKP resolutsioonid», III osa, lk. 53).

Partei XVI kongressiks oli saavutatud mõningat edu kultuurirevolutsiooni läbiviimisel. Kuid kongress tunnistas kultuuri alal tehtud ülesehitustöö tempo mitte küllalt kiireks ning seadis lähema aja ülesandeks üldise koolikohustuse elluviimise ja kirjaoskamatuse likvideerimise.

Edasi märkis kongress, et sotsialistlikus ülesehitustöös saavutatud hiiglasuure edu on parteile taganud peajoone kindlakäeline läbiviimine ning otsustav võitlus trotskismi ja parempoolse kallaku vastu. Kongress konstateeris, et trotskistid on lõplikult menševismi positsioonidele asunud, et nad on nõukogudevastaseks, kontrrevolutsioonilisek grupiks muutunud. Sotsialismi üldise hoogsa pealetungi ajajärgul oli peamiseks ohuks parteis parempoolne kallak, mis objektiivselt oli parteis kulakluse agentuuriks. Kongress tegi kokkuvõtte partei võitlusest parempoolse kallaku vastu ja kuulutas parempoolse opositsiooni vaated kokkusobimatuks ÜK(b) Parteisse kuulumisega.

Märkides rahuldustundega, et Nõukogude Liidu rahvaste vennalik koostöö on kindlustunud, juhtis kongress partei tähelepanu vajadusele võidelda rahvusküsimuses esinevate kallakute vastu — suurriikliku šovinismi kui peamise ohu ja kohaliku natsionalismi vastu. Kongress kutsus kõiki kommuniste hoidma partei ridade ühtsust ja tegi Keskkomiteele ülesandeks anda ka edaspidi «halastamatu vastulöök kõigile katsetele kõigutada ja õõnestada partei terasest distsipliini ja leninliku partei ühtsust» (sealsamas, lk. 23).

Partei XVI kongress andis juhendi rekonstrueerida kõik rahvamajandusharud uue, ajakohase tehnika alusel. Rekonstrueerimine tagas meie maa pikaajalise mahajäämuse likvideerimise, NSV Liidu majandusliku sõltumatuse kindlustamise ja tema kaitsevõime tõstmise. Rekonstrueerimine andis Nõukogudemaale võimaluse ajaloos ennenägematult lühikese ajaga eesrindlikele kapitalistlikele maadele tehniliselt ja majanduslikult järele jõuda ja neist ette minna.

Tehniline rekonstrueerimine oli sotsialismi üldise eduka pealetungi läbiviimiseks vajalik tingimus. Põllumajanduse alal hõlbustas rekonstrueerimine vanade sotsiaalsete ja majanduslike suhete ümberkujundamist, kiirendas talupoegade individuaalsete väikemajandite kollektiivseteks suurmajanditeks ühendamist ja kapitalismi väljajuurimist NSV Liidu majandusest.

Tööstuse ja põllumajanduse tehnilise baasi rekonstrueerimisega sotsialistlike tootmissuhete alusel loodi tingimused meie maa tootlike jõudude veel kiiremaks arendamiseks, tööviljakuse tõstmiseks, toodangu suurendamiseks ja töötajate heaolu tõstmiseks.

3. Partei organisatsiooniline ja poliitiline töö sotsialismi üldise hoogsa pealetungi ajal

Relvastatud XVI kongressi otsustega, jätkas partei täiel rindel sotsialismi pealetungi arendamist. Peamiseks ülesandeks oli sotsialistliku ülesehitustöö tempo kiirendamine.

> «Me oleme», ütles J. V. Stalin, «eesrindlikest maadest 50—100 aasta võrra maha jäänud. Me peame selle vahemaa ära käima kümne aastaga» (Teosed, 13. kd., lk. 39).

Esimene viisaastak oli uusehituste viisaastak. Nõukogude Liidu ääretutel avarustel ehitati sadu suuri tehaseid, kaevandusi, elektrijaamu. Tekkisid uued linnad ja töölisasulad. Rajati raudteemagistraale. Loodi tuhandeid kolhoose, sovhoose ja masina-traktorijaamu. Kõikjal kerkisid koolimajad, klubid, haiglad. Esimesel viisaastakul lasti i g a p ä e v käiku keskmiselt 1 tööstusettevõte, loodi 2 sovhoosi, 1—2 masina-traktorijaama, umbes 115 kolhoosi. See oli ennenägematu ülesehitustöö. Tuleb meeles pidada, et see ei olnud lihtsalt tehaste ehitamine ja põllumajanduslike ettevõtete rajamine, vaid sotsialistlikku tüüpi ettevõtete loomine. Iga uus tehas, kolhoos, masina-traktorijaam oli uus sotsialismi tugipunkt.

Hiiglaslik uute tööstusettevõtete ehitamine ja põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine nõudsid parteilt organisatsioonilise töö taseme tõstmist. Partei pidi praktiliselt organiseerima kümnete miljonite inimeste loovat tegevust kogu maa ulatuses ning igal ehitusel, igas tehases, igas kolhoosis. Oli vaja leida uusi sotsialistliku ülesehitustöö praktilise juhtimise vorme ja meetodeid, oli vaja kõiki proletariaadi diktatuuri lülisid rahvahulkadele, tootmistööle lähendada. Partei nägi organisatsioonilise töö suurenenud raskusi sotsialismi hoogsa pealetungi ajal ja mõistis väga hästi ka seda, milline tähtsus on sellel tööl sotsialismi võidu seisukohalt. Partei pidas meeles V. I. Lenini sõnu, et organisatsioonilised ülesanded on sotsialistliku revolutsiooni kõige raskemad ülesanded, sest tegemist on kogu maa majanduselu põhjaliku ümberkorraldamisega sotsialismi põhimõtete alusel ja kümnete miljonite inimeste elu põhialuste ümberkujundamisega.

Partei korraldas oma read ümber vastavalt sotsialismi üldise pealetungi läbiviimise ülesannetele.

Aastail 1930—1932, täites XVI kongressi direktiive, mis nõudsid parteitöö raskuspunkti üleviimist tsehhi ja brigaadi, viis partei Keskkomitee läbi tehaste parteirakukeste organisatsioonilise ümberkorraldamise. Partei oli tohutult kasvanud. Linnades olid paljudki partei rakukesed selle tagajärjel tuhandete liikmetega kollektiivideks pai-

sunud. Seda arvesse võttes soovitas Keskkomitee luua kõigis ettevõtetes, kus on vähemalt 500 kommunisti, parteikomiteed, tsehhide rakukesed ja brigaadide parteigrupid. Ümberkorraldus aitas tehastes parteitööd parandada. Partei mõju töölishulkadele suurenes. Tehaste parteiorganisatsioonid hakkasid rohkem tähelepanu pöörama tootmistöö küsimustele. Parteiorganisatsioonide paremaks juhtimiseks loodi üle 50 000 elanikuga linnades partei linnakomiteed.

Korraldati ümber ka parteiorganisatsioonid maal. Maa parteirakukesed olid enamikus territoriaalsed. 1930. aasta juuniks oli maal ligi 30 000 rakukest, neisse kuulus 404 000 kommunisti. Territoriaalsetesse parteirakukestesse kuulus neist 263 000 kommunisti, kolhoosirakukestesse 115 000 ja sovhooside ning masina-traktorijaamade parteirakukestesse 26 000 kommunisti. Üldise kollektiviseerimise piirkondades viidi kommunistid-kolhoosnikud territoriaalsetest maarakukestest üle kolhooside rakukestesse, suuremates kolhoosides, masina-traktorijaamades ja sovhoosides loodi uusi ja tugevdati vanu parteirakukesi. Need said maal parteitöö tugipunktideks. Varsti pärast kongressi kaotati ringkonnad ja tugevdati rajoone kui külas sotsialismi ehitamise peamist lüli. Partei organeid lähendati parteiorganisatsioonidele, kolhoosidele ja talurahva hulkadele. See ümberkorraldus tegi partei organid painduvamaks ja operatiivsemaks.

Partei taotles nõukogude organite organisatsioonilise töö osatähtsuse suurendamist. Sotsialistliku ülesehitustöö kiire tempo nõudis kõigi riigiaparaadi lülide täpset ja operatiivset tööd. Nõukogude aparaadis aga oli rohkesti bürokratiseerunud töötajaid, elust irdunud inimesi, kes ei tahtnud uusi ülesandeid mõista. Nõukogude asutuste töös esinevate puuduste kõrvaldamiseks arendas partei laialdast kriitikat ja enesekriitikat ning organiseeris riigiaparaadi puhastamise. Nõukogude aparaadi juhtivatele ametikohtadele edutati tuhandeid eesrindlikke tootmistöölisi. Suurt tööd riigiaparaadi parandamise alal tegid Keskkontrollkomisjon — Tööliste-Talupoegade Inspektsioon ja selle kohalikud organid. Pärast partei XVI kongressi kinnitati Keskkontrollkomisjoni esimeheks ja NSV Liidu Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni rahvakomissariks A. A. Andrejev.

Majandusliku tegevuse juhtimise lähendamiseks ettevõtetele ja tähelepanu koondamiseks rahvamajanduse otsustavate harude arendamisele loodi seniste laia profiiliga rahvakomissariaatide baasil uusi rahvakomissariaate. Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu reorganiseeriti kolmeks rahvakomissariaadiks: rasketööstuse, kergetööstuse ja metsatööstuse rahvakomissariaadiks. Majandusliku ülesehitustöö otsustavatesse sektoritesse suunas partei väljapaistvad tegelased: V. V. Kuibõševi — NSV Liidu Riikliku Plaanikomisjoni esimeheks, G. K. Ordžonikidze — NSV Liidu rasketööstuse rahvakomissariks ja A. I. Mikojani — NSV Liidu varustuse rahvakomissariks.

Korraldati ümber ametiühingud. Partei XVI kongressi ajal oli neil 11,5 miljonit liiget. Partei taotles seda, et ametiühingud oma peatähelepanu tõepoolest tootmistööle koondaksid ja sotsialistlikust

ülesehitustööst aktiivselt osa võtaksid. Ametiühingud puhastasid oma juhtivad organid parempoolsetest kapitulantlikest elementidest. Partei Keskkomitee tugevdas ÜAÜKN-i juhtkonda. ÜAÜKN-i esimeseks sekretäriks valiti N. M. Švernik. Partei Keskkomitee initsiatiivil viidi läbi ametiühingute reorganiseerimine nii, et iga ametiühing hõlmaks kitsamat tootmisharu. Ametiühingud hakkasid tööstusharusid põhjalikumalt tundma õppima, allastme ametiühinguorganisatsioone konkreetsemalt juhtima ja paremini töölishulkade vajadusi rahuldama.

Partei organisatsiooniline töö suunati eestkätt uute tööstusettevõtete ehitamise tempo kiirendamisele. Partei koondas oma parima kaadri ja tööliskiassi parimad jõud Dneprogesi, Magnitogorski ja Kuznetski metallurgiakombinaadi, Berezniki ja Neeva keemiakombinaadi, Uraali raskemasinaehitustehase, Novo-Kramatorski masinaehitustehase, Tšeljabinski ja Harkovi traktoritehase, Moskva ja Gorki autotehase, Saraatovi kombainitehase jt. tööstushiiglaste ehitamisele. Partei Keskkomitee juhtis pidevalt suurte käitiste ehitamist. Ta taotles sihikindlalt iga uue tehase, iga elektrijaama ettenähtud tähtajal käikulaskmist.

Viisaastaku uusehitused olid kohalike parteiorganisatsioonide, eriti Moskva, Uraali, Lääne-Siberi, Ukraina, Kasahstani, Gorki, Saraatovi parteiorganisatsiooni tähelepanu tulipunktis. Määratu suurt tööd tegid uusehitustel parteirakukesed, mille tuumiku moodustasid linnade, vabrikute ja tehaste parteiorganisatsioonidest saadetud kommunistid. Nad organiseerisid igalt poolt meie maalt, peamiselt küladest saabunud ehitustöölisi, liitsid ühte noori töökollektiive, hoolitsesid selle eest, et need ladusalt töötaksid.

Partei poliitiline töö rahvahulkades allutati sotsialistliku ülesehitustöö kiire tempo kindlustamisele. Partei selgitas rahvale sotsialistliku industrialiseerimise tempo kiirendamise vajadust ega varjanud rahva eest esinevaid raskusi. Partei tõstis tööliste ja insenertehniliste töötajate poliitilist teadlikkust, arendas nende aktiivsust, mobiliseeris neid sotsialistlikus ülesehitustöös ettetulevate raskuste võitmisele ja tööstuse viisaastaku nelja aastaga täitmisele.

Esimese viisaastaku hiiglasliku ehitustöö ajal tuli inimestel paljustki loobuda ja ebamugavustega leppida. Nõukogudemaa oli veel vaene. Ei jätkunud riideid, jalatseid ja paljusid teisi esmajärgulisi tarbeesemeid. Ehitustel elasid töölised telkides ja barakkides. Toiduaineid ja paljusid tööstuskaupu jaotati kaartide alusel. Need raskused langesid eestkätt tööliskiassi õlgadele. Kuid töölised teadsid, et vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna olemasolu tõttu ei ole teist väljapääsu, kui tahetakse muuta oma maa võimsaks tööstusriigiks. Nad mõistsid, et tööstuse loomiseks on vaja ohvreid ja kõige karmimat kokkuhoidu. Ennast kõiges piirates, rihma pingutades ilmutasid töölised enneolematut töökangelaslikkust. Tööliskiass ja töörahva hulgad olid kindlalt veendunud, et NSV Liidus võidab sotsialism ja et partei poliitika on õige. Nad liikusid vääramatult oma eesmärgi poole. Tööliskiassi monoliitsus, organiseeritus ja ohvrimeelsus aval-

dasid suurt moraalset mõju kehv- ja kesktalurahva hulkadele, kes hoogsalt kolhoose ehitasid. Iseäranis suur oli entusiasm noorte hulgas. Partei üleskutsel, komsomoli saatekirjadega, läksid kümned tuhanded noormehed ja neiud kaugetele hõredalt asustatud ehitustandritele, Uraali, Kuzbassi, Donbassi, Kaug-Ida ja Kesk-Aasia uusehitustele.

Partei Keskkomitee mobiliseeris töölisklassi loovat aktiivsust võitlusele viisaastaku nelja aastaga täitmise eest ja pöördus 1930. aasta septembris tööliste poole üleskutsega organiseerida sotsialistlikku võistlust, et edukalt täita viisaastaku kolmanda aasta plaan. Ei olnud ettevõtet, kus töölised poleks partei üleskutsele reageerinud. Meie maal arenes uue jõuga laiaulatuslik sotsialistlik võistlus. Muutus tehaste ilme ja nende tavaline elurütm. Korraldati uusehituste, tehaste ja vabrikute kollektiivide vahelisi töövõistlusi, ettevõtetes korraldati tootmistöö ülevaatusi, võisteldi parima tsehhi ja brigaadi nimetuse saamiseks. Ettevõtete ja uusehituste autahvlid täitusid aina uute eesrindlike brigaadide ja lööktööliste töönäitajatega. Suurenes töökangelaste arv.

Tekkisid uued sotsialistliku võistluse vormid, mida partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonid kiiresti toetama asusid ja mis levisid üle kogu maa. 1930. aasta suvel arutasid Leningradi Karl Marxi nimelise tehase töölised läbi oma ettevõtte 1930/31. majandusaasta kontrollarvud; esitasid omapoolse suurendatud tootmisplaani ning pöördusid kõigi ettevõtete poole üleskutsega talitada nende eeskujul. Varsti levis omapoolsete, suurendatud tootmisplaanide koostamise liikumine enamikusse tehastesse ja vabrikutesse, pannes alguse võistluse kollektiivsetele vormidele. Mariupoli (Ždanovi linna) Iljitši-nimelise tehase töölised algatasid vahetuste kaupa suurendatud plaanide koostamise liikumise. 1931. aasta alguses tekkisid Leningradis isemajandavad brigaadid. Järgmise aasta aprilliks oli neid juba 155 000.

Sotsialistliku võistluse peamiseks vormiks esimesel viisaastakul oli lööktöö brigaadide liikumine. Lööktöö oli kommunistlike laupäevakute suurepäraste traditsioonide jätkamine ja edasiarendamine. Partei poliitilise töö tulipunkt koondati brigaadidesse. Brigaadide eesotsas olid kõige autoriteetsemad ja energilisemad töölised, kõige sagedamini kommunistid ja kommunistlikud noored. Paljud neist õppisid tootmistööd katkestamata töölisfakulteetides ja tehnikumides, omandasid eriala ning nendest said pärastpoole tsehhide juhatajad ja tehaste direktorid.

Sotsialistliku võistluse algatajateks ja organiseerijateks olid parteiorganisatsioonid, kommunistid ja kommunistlikud noored. Esimese viisaastaku ajal oli iga kuues tööline kommunist. 1932. aasta sügiseks olid suuremate ettevõtete parteiorganisatsioonid täitnud partei XVI kongressi direktiivi — peaaegu kõik kommunistid ja kommunistlikud noored võtsid osa sotsialistlikust võistlusest. Juhtivates tsehhides ja otsustavates sektorites suurenes parteilaste arv. Kommunistid läksid tööle maa alla kaevandustesse, martään-

ahjude ja tööpinkide juurde, ehituste tellinguile. Oma töökangelaslikkusega innustasid nad kogu tööliste massi.

Eriliste teenete eest sotsialistlikus ülesehitustöös autasustati esimese viisaastaku ajal üle 600 lööktöölise, inseneri, tehniku ja majandusmehe Lenini ordeniga, mille Nõukogude valitsus asutas 1930. aasta aprillis; ligi 400 sotsialistliku võistluse eesrindlast autasustati Tööpunalipu ordeniga. Töökangelased said tuntuks kogu maal. Rahvas ümbritses nad au ja kuulsuse oreooliga.

Koos moraalse ergutamisega korraldasid partei ja Nõukogude valitsus asja nii, et töölised oleksid tööviljakuse tõstmisest huvitatud ka materiaalselt. Viimistleti ja juurutati uut tööliste töötasu tariifide süsteemi, mille järgi kvalifitseeritud tööd hinnati kõrgemalt kui kvalifitseerimata tööd ja rasket tööd kõrgemalt kui kerget tööd.

Sotsialistlik võistlus muutus iga aastaga järjest massilisemaks. 1932. aasta lõpuks võttis sellest osa peaaegu kolm neljandikku kõigist töölistest. Aktiivselt võttis võistlusest osa nõukogude haritlaskond. Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud ja üldine tööentusiasm avaldasid soodsat mõju ka vana tehnilise intelligentsi meeleolule. Selle valdav enamik lülitus aktiivselt sotsialistlikku ülesehitustöösse. Võistlus levis ka külas. Tehaste ja vabrikute tööliste eeskujul võistlesid kolhoosnikud ning sovhooside ja masina-traktorijaamade töötajad kolhooside ja sovhooside tootmistegevuse parandamise ja tööviljakuse tõstmise eest. Sotsialistlik võistlus ja lööktöö said üldrahvalikuks liikumiseks. Nõukogude inimesed töötasid rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö rindel samasuguse entusiasmi ja kangelaslikkusega, nagu nad olid võidelnud nõukogude võimu eest revolutsiooni ja kodusõja päevil.

Ajalugu ei olnud varem näinud niisugust rahvahulkade loova töö entusiasmi. Miljonid töölised olid haaratud uue ehitamise paatosest. Tööliste massiline tööviljakuse tõstmise liikumine aitas kaasa ehitustööde kiirendamisele, tagas viisaastaku ennetähtaegse täitmise. Dneprostroi ja Magnitostroi eesrindlikud brigaadid püstitasid betooni paigaldamise maailmarekordeid. Plaanis ettenähtud 90 päeva asemel monteeriti Dneprogesis esimene turbiin kohale 36 päevaga. Moskva autotehases teostati 1200 mehhaanika- ja montaažitsehhi tööpingi monteerimine ühe kuuga.

Üksteise järel lasti käiku uusi tööstushiiglasi. 1931. aastal anti ekspluatatsiooni Harkovi traktoritehas, Moskva autotehas, Uraali vasesulatustehas ja esimene osa Uraali raskemasinaehitustehasest. 1932. aasta alguses lasti käiku Gorki autotehas ja Saraatovi kombainitehas. 1932. aasta veebruaris hakkas malmi andma Magnitogorski esimene kõrgahi, aprillis — Kuznetski esimene kõrgahi. Söetoodang suurenes Kuzbassis viisaastaku jooksul peaaegu kolmekordseks. Magnitogorski ja Kuznetski metallurgiakombinaadi esimeste kõrgahjude käikulaskmisega ja Kuznetski söebasseini samaaegse arendamisega rajati kindel vundament uuele võimsale söe- ja metallurgiabaasile NSV Liidu idaosas.

Tööstushiiglaste ümber kasvasid suured linnad. Eriti kiiresti kasvasid uued linnad Magnitogorsk ja Stalinsk. 1929. aasta lõpul, kui kauges Siberis rajati Kuznetski metallurgiakombinaati, kirjutas Vladimir Majakovski Kuznetski kombinaadi ehitajatele pühendatud luuletuses:

Tean, linn siin
varsti
püsti,
siin peagi
õitseb
aed,
kui mehi
seda mesti
on täis
me maa
ja aeg.

Kõigest kaks ja pool aastat pärast ehituse alustamist oli tühjale kohale kasvanud üle 100 000 elanikuga suurlinn ning Kuznetski metallurgiakombinaat hakkas andma malmi. Tehase ja linna ehitasid nõukogude inimesed. Nad ehitasid ja õppisid. Eilsed mullatöölised, betoneerijad ja monteerijad said kõrgahjutöölisteks ja terasesulatajateks. Ehituse juhatajast I. P. Bardinist, ühest esimesest silmapaistvast insenerist, kes pärast Oktoobrirevolutsiooni pühendas enda rahva teenimisele, nõukogude metallurgia loomisele, sai NSV Liidu akadeemik.

Sotsialismi võidukäigule NSV Liidus avaldasid vihast vastupanu purustatud ekspluataatorlike klasside riismed ja nende suuvoodrid. Kapitalistliku ümbruskonna vaenujõud toetasid igati nende võitlust nõukogude võimu vastu, püüdsid viisaastakut ja NSV Liidu sotsialistlikku ülesehitustööd nurja ajada. Aastail 1930—1931 paljastati kolm suurt kontrrevolutsioonilist organisatsiooni: «Tööstuspartei», «Talurahva Tööpartei» ja «VSDTP Liidubüroo». «Tööstusparteisse» oli koondunud vana, kodanliku tehnilise intelligentsi ladvik, kes tegeles tööstuses kahjurlusega. Niinimetatud «Talurahva Tööpartei», mille keskus oli Põllutöö Rahvakomissariaadis, kaitses kulakute huve ja taotles kollektiviseerimise nurjaajamist. Menševistlik kontrrevolutsiooniline grupp «VSDTP Liidubüroo» tegi oma õõnestustööd Riiklikus Plaanikomisjonis, Kõrgemas Rahvamajanduse Nõukogus, Riigipangas, Tarbijate Kooperatiivide Keskliidus ja teistes organisatsioonides.

Nendest kontrrevolutsioonilistest organisatsioonidest osavõtjate asja arutati lahtistel kohtuistungitel. Kohtuprotsessidel paljastusid nende kuriteod rahva ja tööliste-talupoegade riigi vastu. Kahjurid olid seotud välismaale põgenenud vene kapitalistide ja valgekaartlastega. Nad said abi kodanlikelt riikidelt, tegelesid kahjurluse ja salakuulamisega, taotlesid nõukogude võimu kukutamist ja NSV Liidus kapitalismi taastamist.

Kontrrevolutsiooniliste gruppide kuritegevus kutsus rahva hulgas esile üldise meelepaha. Nõukogude inimesed veendusid, et on vaja suurimat valvsust ja kõva kätt vaenlaste suhtes, kes avaldavad meeleheitlikku vastupanu uue ühiskonna ehitamisele, kus ei ole kohta ekspluateerimisele ega rõhumisele. Tehastes ja kolhoosides toimusid rahvarohked koosolekud ja miitingud, millest osavõtjad nõudsid reeturite karmi karistamist. Proletaarne kohus karistas paljastatud rahvavaenlasi karmilt ja õiglaselt. Vastuseks oma maa kontrrevolutsiooni riismete ja rahvusvahelise imperialismi õõnestustööle koondusid töölised, kolhoosnikud ja haritlased veel tihedamini Kommunistliku Partei ümber, tõstsid veelgi oma tööalast ja poliitilist aktiivsust.

Kahjurite kohtuprotsessid näitasid, et vaenlased igatsesid opositsiooni võitu parteis, et nad lootsid ÜK(b)P lõhenemisele. Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjon hoidsid kindla käega partei ühtsust, likvideerisid resoluutselt kõik oportunistide katsed partei distsipliini kõigutada, tööliste ja talupoegade hulgas segadust tekitada, sotsialistlikku ülesehitustööd nurja ajada. 1930. aasta detsembris kõrvaldas Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum Rõkovi, kes oli üks parempoolse opositsiooni liidreid, Poliitbüroo koosseisust. Ta vabastati ka Rahvakomissaride Nõukogu esimehe kohustest. NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks valiti V. M. Molotov.

4. Partei võitlus rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise eest. Kolhoosiliikumise kasv. Kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevnemine. Esimese viisaastaku tulemused

NSV Liidus sotsialismi võidu saavutamise tähtsamaks tingimuseks ja sotsialistliku ülesehitustöö kiirendamise vahendiks oli rahvamajanduse rekonstrueerimine ajakohase tehnika alusel. V. I. Lenin ütles:

> «Alles siis, kui meie maa on elektrifitseeritud, kui tööstusele, põllumajandusele ja transpordile on rajatud kaasaegse suurtööstuse tehniline baas, alles siis me võidame lõplikult» (Teosed, 31. kd., lk. 478).

V. I. Lenini õpetustest lähtudes andis partei XVI kongress orientatsiooni põhjalikult rekonstrueerida kõik rahvamajandusharud uue, kõrgema tehnika baasil. Selleks oli vaja likvideerida tehnikanälg. Rekonstrueerimise ajajärgul omandas tehnika otsustava tähtsuse. Rahvamajandust oli võimalik rekonstrueerida ainult kõrgele tasemele arenenud masinaehitustööstusele toetudes. Oli vaja arendada kodumaist masinaehitust, ja seda oli vaja teha minimaalse ajaga.

Partei tegi sihikindlalt tööd nõukogude masinaehituse loomiseks, tagades masinaehitusele kiirema arenemistempo kui teistele tööstusharudele. Eriti forsseeriti tööpingiehituse, instrumentide ja muude

masinaehituse aluseks olevate tööstusseadmete tootmise arengut. Vanu tööpingitehaseid rekonstrueeriti ja uusi (Moskva revolvertööpinkide tehast, Gorki freespinkide tehast jt.) ehitati lööktöö tempos. Tööstuse tööpingipark kasvas kiiresti. Esimesel viisaastakul toodeti üle 50 000 metallilõikamispingi. 1928. aastal toodeti neid 2000, 1932. aastal juba 19 700. Edusammud tööpingiehituse arendamisel ja uute tööstusseadmete tootmisel võimaldasid läbi viia kogu masinaehituse põhjaliku tehnilise rekonstrueerimise, võimaldasid luua uusi masinaehituse harusid: raskemasinaehitus, traktoriehitus, kombainiehitus ja lennukiehitus. Tööstuse tehniliseks rekonstrueerimiseks kasutati laiaulatuslikult ka kapitalistlike maade eesrindlikku tehnikat.

Tänu partei ja töölisklassi jõupingutustele täideti viisaastaku ülesanded masinaehituse alal kolme aastaga. 1931. aastast peale tõusis masinaehitus tööstuses juhtivale kohale. Masinaehituse ja metallitöötlemise kogutoodang kasvas viisaastaku lõpuks 1928. aastaga võrreldes neljakordseks ja 1913. aastaga võrreldes seitsmekordseks. Tehnika suhtes tõusis NSV Liit maailma kõige eesrindlikumate riikide hulka, asudes maailma masinaehituses Ameerika Ühendriikide järel teisele kohale. Partei XIV kongressil seatud ülesanne — muuta NSV Liit masinaid sissevedavast maast masinaid ja sisseseadeid iseseisvalt tootvaks maaks — oli põhiliselt lahendatud. See oli partei määratu suur võit meie maa sotsialistliku industrialiseerimise rindel.

NSV Liidu rahvamajandusele rajati võimas tehniline baas, mis tagas kõigi rahvamajandusharude rekonstrueerimise uue, ajakohase tehnika alusel.

Kindla aluse sai kõigepealt tööstus ise. Kõik tööstusharud hakkasid saama uusimaid seadmeid. Tööstuse tehnilise rekonstrueerimise seisukohalt oli väga suur tähtsus raskemasinaehituse loomisel. 1931. aastast hakkas laiaulatuslikult arenema võimsate masinate ja suurte seadmete tootmine elektrijaamadele (valmistati esimene 50 000 kilovatilise võimsusega turbiin), mustale metallurgiale (ehitati esimene nõukogude bluuming) ja söetööstusele.

Hakati rekonstrueerima raudteetransporti, mille materiaalse tehnilise baasi mahajäämus pidurdas sotsialistliku ülesehitustöö hoogsat arendamist. Raudteetranspordi küsimust arutati 1931. aastal kahel korral (juunis ja oktoobris) partei Keskkomitee pleenumil. Transpordi rekonstrueerimise juhtivaks lüliks tunnistati raudteede elektrifitseerimine. 1931. aastal algas mootorvedurite ja 1932. aastal elektrivedurite tootmine. Algas Uraali, Donbassi ja Kuzbassi raudteeliinide elektrifitseerimine, rööbasteede rekonstrueerimine, peale- ja mahalaadimise mehhaniseerimine. Vedurite ja vagunite tootmine kasvas viisaastaku jooksul peaaegu kahekordseks.

Ehitustööstuse varustamine uue tehnikaga andis võimaluse asuda vanade linnade põhjalikule rekonstrueerimisele ja kiirendada uute linnade ehitamist. 1931. aasta juunis arutas ÜK(b)P Keskkomitee pleenum Moskva linnamajanduse ja NSV Liidu linnamajanduse

arendamise küsimust. Nii laiaulatuslikult tõstis partei linnamajanduse küsimuse üles esmakordselt. Pleenum tegi partei Moskva komiteele ja Moskva nõukogule ülesandeks koostada Moskva rekonstrueerimise plaan, mis oleks teaduslikult põhjendatud, näeks ette linna korrapärase hoonestamise, uute elamute ja kommunaalhoonete ehitamise, võimsate kaugküttekeskuste-elektrijaamade, allmaaraudtee ja Moskva-Volga kanali ehitamise. Nähti ette suured tööd Leningradi, Harkovi, Bakuu, Gorki, Dnepropetrovski, Doni-äärse Rostovi ja teiste linnade rekonstrueerimise alal, nähti ette Uraalis, Donbassis, Kuzbassis ja Moskva-lähedases söebasseinis uute linnade plaanipärane ehitamine.

Teostati põllumajanduse põhjalikku tehnilist rekonstrueerimist. Viisaastaku jooksul sai põllumajandus 120 000 traktorit, koguvõimsusega 1 900 000 hobujõudu; traktorijaamad, sovhoosid ja kolhoosid said 1600 miljoni rubla väärtuses põllutöömasinaid. Põllumajanduse tehnilise rekonstrueerimise peamisteks tugipunktideks olid masina-traktorijaamad ja sovhoosid. 1932. aasta lõpuks oli loodud 2446 masina-traktorijaama, kus kokku oli üle 75 000 traktori. Traktorijaamade organiseerimine kujutas endast sügavat tehnilist revolutsiooni põllumajanduses, tema põlise mahajäämuse likvideerimist.

Nüüd tekkis uus raskus. Kõigisse rahvamajandusharudesse tuli lakkamatu vooluna uusimat tehnikat, ilmnes aga, et on terav puudus inimestest, kes suudaksid uusi tootmisharusid organiseerida ja keerulist tehnikat juhtida. Uued ajakohase tehnika ja sisseseadega tehased vajasid tehniliselt haritud administratiiv- ja majanduskaadrit, kaasaja teaduse ja tehnika tasemel seisvaid insenere ja tehnikuid, vajasid kvalifitseeritud töölisi, kes oskaksid uute masinatega töötada. Esmakordselt põrkas partei nende raskustega kokku Stalingradi traktoritehases. Tehas ehitati valmis rekordiliselt lühikese ajaga — 11 kuuga, kuid korrapärase tootmise organiseerimiseks kulus rohkem kui aasta. Paljud tehase insenerid, tehnikud ja töölised ei osanud uusi masinaid kasutada, ei osanud vooltootmise meetodil ladusalt töötada.

Mahajäämine uute tootmisalade ja uue tehnika tundmise osas võis sotsialistlikku ülesehitustööd pidurdada. Oht seisis kõigepealt selles, et üks osa kommuniste-majandusmehi alahindas tehnika osatähtsust, nad ei saanud aru, et neil on tungivalt vaja oma tehnilisi teadmisi tõsta. Tööstuse juhtijate hulgas oli rohkesti tööliste hulgast edutatud inimesi, häid organisaatoreid, kellel aga puudus spetsiaalne tehniline ettevalmistus. Paljud neist elasid edasi taastamisperioodi arusaamadega, nad ei mõistnud, et uutes tingimustes, kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise perioodil, ei saa suuri tööstusettevõtteid juhtida, kui selleks ei ole küllaldast tehnilist ettevalmistust. Niisugused majandusmehed usaldasid ettevõtete tehnilise juhtimise sageli «spetsidele», jättes endale ainult «üldise» juhtimise. Parteilaste arv kõrgema haridusega spetsialistide hulgas oli tol ajal väike. Tehnilise kaadri hulgas oli veel palju vanu spetsialiste; vii-

maste hulgas leidus poliitiliselt ebakindlaid, kohati ka nõukogude võimu suhtes vaenulikult meelestatud inimesi.

Partei Keskkomitee märkas õigel ajal, missugust ohtu kujutab endast mahajäämine uute tootmisalade ja uue tehnika tundmise alal. Olulist osa partei, ametiühingute, majandusmeeste ja töölisklassi tähelepanu koondamisel uue tehnika tundmaõppimise küsimustele etendas partei Keskkomitee initsiatiivil 1931. aasta jaanuari lõpus kokkukutsutud I üleliiduline sotsialistliku tööstuse töötajate konverents.

Partei esitas loosungi: «Bolševikud peavad tehnikat tundma õppima!» Võitlus selle loosungi elluviimise eest kerkis kõigi partei-, ametiühingu-, majandus- ja komsomoliorganisatsioonide tähelepanu tulipunkti.

1931. aasta juunis kutsus partei Keskkomitee kokku majandusmeeste nõupidamise. Nõupidamisel arutati uusi tööstuse arenemise tingimusi, uusi tööstuse juhtimise meetodeid. Nõupidamisel määrati kindlaks sotsialistliku majandamisviisi tähtsamad nõuded, millest tuleb uutes tingimustes tööstuse alal kinni pidada: tööjõu organiseeritud värbamine, töötasusüsteemi reguleerimine, töö parem organiseerimine, isemajandamise põhimõtte järjekindlam rakendamine, vana tootmistehnilise intelligentsi kaasatõmbamine sotsialistlikust ülesehitustööst aktiivselt osa võtma, töölisklassi uue tootmistehnilise intelligentsi loomine.

Partei võttis tarvitusele hulga abinõusid majandusmeeste tehniliste teadmiste tõstmiseks, inseneride ja tehnikute ettevalmistamiseks. Laiendati tööstusakadeemiate võrku, kus valmistati ette sotsialistliku tööstuse juhtivat kaadrit. Kõrgemate tehniliste õppeasutuste arv suurenes viisaastaku jooksul peaaegu kümnekordseks, tehnikumide arv neljakordseks. Kõrgemate tehniliste õppeasutuste juures töötasid ettevalmistavad töölisfakulteedid. Peaaegu kolm neljandikku kõrgemate tehniliste õppeasutuste ja tehnikumide üliõpilastest moodustasid töölised. Iga neljas üliõpilane oli kommunist. Suurtööstus sai viisaastaku jooksul ligi 100 000 inseneri ja tehnikut. See oli uus, nõukogude tootmistehniline intelligents, kellele partei ja nõukogude võim võisid sotsialismi ehitamise grandioosses töös julgelt toetuda.

Partei organiseeris töölisklassi hulgas laialdaselt uue tehnika tundmaõppimist. Stalingradi traktoritehase käikulaskmisel saadud kogemusi arvestades soovitas partei Keskkomitee kõigil uusehituste parteiorganisatsioonidel töölistele laialdaselt uute kutsealade õppimist korraldada. Aktiivselt lülitusid sellesse töösse ametiühingud ja kommunistlik noorsooühing. Tehastes ja uusehitustel asutati töölishariduse kombinaate, tehnikaringe, -koole, -kursusi, korraldati tehnilise õppuse päevi. Uusehituste töölised sõitsid töötavaisse tehastesse uusi kutsealasid õppima. Suurenes vabrikuõpilaste koolide arv. Partei toetas kommunistlike noorte tähtsat algatust — ühiskondliku tehnilise eksami korraldamist. 1931. aastal alguse saanud tehnilise eksami andmise liikumine levis kõigisse tehastesse, vabriku-

tesse ja uusehitustele. Omandatud tehnilised teadmised aitasid töölistel oma ala meistriks saada. Sajad tuhanded eilsed mustatöölised ja ehitajad õppisid ära uue kutseala ning said kvalifitseeritud treialiteks ja lukkseppadeks, kõrgahjutöölisteks ja terasesulatajateks, soonimismasinatel töötajateks jne. Põllumajanduses läks 1931. aasta kevadel traktorijaamade masinatega kolhoosipõldudele rohkem kui 200 000 kolhoosnikut, kes olid õppinud traktoritel ja teistel masinatel töötama.

Rahvamajanduse rekonstrueerimisega käis kaasas kultuurirevolutsiooni läbiviimine. 1930. aastal kehtestas Nõukogude riik üldise koolikohustuse. Meie maal võttis hoogu üldrahvalik täiskasvanute kirjaoskamatuse likvideerimise ja kirjaoskuse tõstmise liikumine. Üle 30 miljoni inimese õppis aastail 1930—1932 kirjaoskamatuse likvideerimise koolides.

Tehniline rekonstrueerimine ja tööliste massiline uue tehnika tundmaõppimise liikumine aitasid kaasa sotsialistliku industrialiseerimise tempo kiirendamisele. 1931. aasta saavutused tööstusliku tootmise alal tagasid viisaastaku täitmise nelja aastaga. Partei ette kerkis teise viisaastaku plaani koostamise ülesanne. Seda küsimust arutas ÜK(b)P XVII konverents, mis toimus 1932. aasta jaanuaris ja veebruaris.

Partei XVII konverents kinnitas direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teise viie aasta plaani (aastad 1933—1937) koostamiseks. Teise viisaastaku peamiseks poliitiliseks ülesandeks seati kapitalistlike elementide lõplik likvideerimine ja nende põhjuste täielik hävitamine, mis tekitavad inimeste ekspluateerimist ja ühiskonna jagunemist ekspluateerijaiks ja ekspluateeritavaiks. Viisaastaku peamiseks majanduslikuks ülesandeks seati kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimine. Direktiivides rõhutati, et tehniline rekonstrueerimine on lahutamatult seotud kaadri ettevalmistamisega ja uue tehnika tundmaõppimisega, nõukogude teaduse ja tehnika edasiarendamisega. Tööliste ja talupoegade heaolu tõstmise alal nähti ette tarbimise tõstmine kahe- kuni kolmekordseks.

Partei juhtis plaanikindlalt küla sotsialistlikku arengut. Kindlustati kollektiviseerimise esimesed edusammud. 1930. aasta septembris tegi Keskkomitee parteiorganisatsioonidele ülesandeks aktiviseerida tööd kehvikute ja keskmike hulkade edasise kolhoosidesse kaasatõmbamise alal. Keskkomitee detsembripleenum (1930. aastal) seadis 1931. aasta ülesandeks kollektiviseerida üle maa keskmiselt vähemalt pool talumajandite üldarvust; viia põhiliselt lõpule Ukraina stepiosa, Põhja-Kaukaasia, Alam-Volgamaa ja Kesk-Volgamaa (Volgataguse piirkonna) kollektiviseerimine; teistes teraviljapiirkondades, samuti puuvilla- ja suhkrupeedikasvatuse piirkondades kollektiviseerida vähemalt pool talumajanditest; tarbivas vööndis — umbes üks neljandik.

Kohalikud parteiorganisatsioonid tegid üksiktalunike hulgas sihikindlat selgitustööd, tõmmates sellele tööle kaasa kolhoosiaktiivi.

Algas kolhoosiliikumise uus võimas tõus. Pärast partei XVI kongressi astus aasta jooksul kolhoosidesse üle seitsme miljoni talumajandi. Põhja-Kaukaasias, Alam- ja Kesk-Volgamaal, Ukrainas (stepp ja Vasemkalda-Ukraina), Krimmis ning Uraali ja Moldaavia teraviljarajoonides kollektiviseeriti 68 kuni 90 protsenti talumajanditest. Nendes piirkondades viidi kollektiviseerimine põhiliselt lõpule. Teistes teravilja-, puuvilla- ja suhkrupeedipiirkondades kollektiviseeriti üle poole talumajanditest.

Kulakud likvideeriti üldise kollektiviseerimise piirkondades. Kulakud, kes kollektiviseerimisele vastu panid, saadeti nende alalisest elukohast välja. 1930. aasta algusest kuni 1932. aasta sügiseni saadeti üldise kollektiviseerimise piirkondadest välja 240 757 kulakuperekonda, s. o. umbes üks protsent talumajandite üldarvust. Nõukogude võim tegi kõik mis vaja endiste kulakute töölepaigutamiseks nende uutes elukohtades, lõi neile normaalsed elutingimused. Väljasaadetud kulakute põhiline mass töötas metsa-, ehitus- ja mäetööstuses, samuti ka Lääne-Siberi ja Kasahstani sovhoosides. Partei ja nõukogude võim kasvatasid kulakuid ümber, aitasid neil saada täieõiguslikeks sotsialistliku ühiskonna kodanikeks ja aktiivseteks töötajateks.

Väga tähtsat osa üldisel kollektiviseerimisel ning kolhoosikorra loomisel ja kindlustamisel etendasid masina-traktorijaamad. Esimese masina-traktorijaama meie maal asutas Odessa oblasti Ševtšenkonimelise sovhoosi tööliste kollektiiv 1928. aastal. Selle jaama tegevuspiirkonnas hakkasid talupojad maad ühiselt harima. Ševtšenko masina-traktorijaama töö positiivsete kogemuste põhjal tunnistas partei Keskkomitee otstarbekohaseks luua üleliiduline masina-traktorijaamade organiseerimise ja juhtimise keskus. 1929. aasta juunis loodi Traktorijaamade Keskus. 1929. aastal levisid laiaulatuslikult ka traktorikolonnid, mida asutasid põllumajandusliku kooperatsiooni organid ja kolhooside ühendused. Need aitasid arendada kolhoosiliikumist. Kuid traktorikolonnidel oli ka olulisi puudusi: neil ei olnud alalisi organiseerivaid keskusi, ei olnud vajalikku materiaalset tehnilist baasi, uut tehnikat ei kasutatud küllalt produktiivselt.

Tööstus andis iga aastaga järjest rohkem traktoreid ja teisi põllutöömasinaid. Partei ette kerkis küsimus, kuidas neid massilise kolhooside ülesehitamise tingimustes paremini kasutada. Oli tarvis leida vastav kolhooside tootmistehnilise teenindamise vorm, mis tagaks uue tehnika kõige ratsionaalsema kasutamise. Rööbiti masina-traktorijaamade asutamisega müüs Nõukogude riik alguses ühe osa traktoreid kolhoosidele. Kogemused aga näitasid, et niisugune traktorite kasutamise viis ei ole kolhooside ülesehitamise algperioodil vastuvõetav. Noortel, majanduslikult nõrkadel kolhoosidel ei olnud küllaldasi ressursse traktorite ja teiste masinate ostmiseks, neil ei olnud tehnilist kaadrit. Pealegi ei saanud ka tööstus tol ajal kõiki kolhoose traktoritega varustada. Kolhooside ülesehitamise praktika näitas, et on otstarbekohane traktorid ja kõik muud põllutöö-

masinad riigi kätte jätta. Tähtis oli ka selle küsimuse poliitiline külg. Masina-traktorijaamad olid Nõukogude riigi käes võimsaks teguriks, mille abil oli võimalik mõjutada põllumajanduse sotsialistlikku arengut, kõvendada töölisklassi ja talurahva liitu. Riigi käes olid nad kümnete miljonite kolhoosnikute kollektivismi vaimus kasvatamise vahendiks.

Neid asjaolusid arvestades tunnistas partei vajalikuks koondada kogu põllumajanduslik tehnika riiklikesse masina-traktorijaamadesse. Pärast partei XVI kongressi anti kooperatiivsed traktorikolonnid ja masina-traktorijaamad üle Traktorijaamade Keskusele, kellele tehti ülesandeks masina-traktorijaamu luua ja neid juhtida. Kolhooside tehnilise teenindamise ja mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamise võttis Nõukogude riik täielikult enda peale. Masina-traktorijaamade loomine oli kasulik niihästi riigile kui ka kolhoosidele. Masina-traktorijaamad tagasid uue põllumajandusliku tehnika tõesti produktiivse kasutamise, nende kaudu sai riik kolhoosidelt täiendava koguse vilja ja tööstuse jaoks tehnilist toorainet, nad aitasid kolhoosidel organisatsiooniliselt ja majanduslikult tugevneda.

1931. aasta suveks oli kolhoosideks ühinenud 13 miljonit talumajandit (52,7 protsenti). Kolhoosid said peamisteks vilja, puuvilla, suhkrupeedi, päevalille ja muude põllumajandussaaduste tootjateks. Kolhoosid koos sovhoosidega seemendasid üle kahe kolmandiku suvivilja külvipinnast. Kolhoositalurahvas sai põllumajanduses keskseks kujuks.

Võitluses põllumajanduse kollektiviseerimise eest oli partei saavutanud otsustava võidu. 1931. aastal oli meie maal 211 100 kolhoosi. Nüüdsest peale ei olnud esiplaanil enam uute kolhooside organiseerimine, vaid juba loodud kolhooside tugevdamine ja järelejäänud üksiktalunike neisse kolhoosidesse ühendamine.

Nõrgendamata tööd üksiktalunike kolhoosidesse ühendamise alal, koondas partei peatähelepanu kolhooside organisatsioonilisele ja majanduslikule kindlustamisele.

Kolhoos kui sotsialistlik suurmajand andis määratu suured võimalused tööviljakuse ning talupoegade-kolhoosnikute heaolu tõstmiseks. Kuid nende kolhoosikorra võimaluste kasutamine oli keeruline ja raske ülesanne. Kollektiviseerimine kujutas endast järsku murrangut külaelu tuhandeaastases käigus. Talupojad, kes sajandite vältel olid harjunud elama ja töötama individuaalmajandis «igaüks omaette», ei kohanenud kolhoosi astudes kohe neile uue ja harjumata olukorraga. Kolhoosi astunud talupojal lasusid raske koormana individuaalse, eraomandusliku majapidamise harjumused ja kombed. Kolhoosides alles algas eilse üksiktaluniku psühholoogia sotsialistlik ümberkujunemine, seal alles hakkas tekkima uus ühiskondlik distsipliin.

Kolhooside tegevuses esines palju puudusi, mis takistasid kollektiivse suurmajandi eeliste kasutamist. Kolhoosnikute hulkadel ja kolhooside juhtival kaadril ei olnud veel suurmajapidamise kogemusi. Paljudes kolhoosides oli töö halvasti organiseeritud. Sageli töötasid

kõik ühes tropis. Arvestus oli korraldamata. Laialt praktiseeriti tulude jaotamist mitte töö, vaid inimeste arvu järgi. Selle tõttu vähenes huvi töö vastu ja langes töödistsipliin, paljud kolhoosnikud ei käinud tööl. Sageli venis viljakoristus pikale, esines suuri kadusid. Kolhoosnikud ei vastutanud loomade, masinate ja muu vara eest. Isikliku vastutuse puudumine tekitas kolhoosiomandile suurt kahju. Kolhoosidesse pugenud endised kulakud ja teised vaenulikud elemendid riisusid kolhoosivara ja rikkusid masinaid, hävitasid hobuseid ja produktiivkarja, tegid töös palju praaki, loopisid ausatele kolhoosnikutele kolhoosielu korraldamisel igati kaikaid kodaratesse.

Kolhoosides uue ühiskondliku töödistsipliini loomine nõudis aega ja suuri jõupingutusi. Oli vaja ühismajapidamist õigesti organiseerida, oli vaja leida vastavad võtted ja meetodid kolhoosnikutes ühismajapidamise arendamise vastu materiaalse huvi äratamiseks. Selles seisis peamine raskus. Küllaldasi kogemusi parteil sel alal ei olnud. Ainult kolhoosnikute eneste loov tegevus võis anda uusi töö organiseerimise, töödistsipliini loomise ja kolhoosi tulude jaotamisel sotsialistliku põhimõtte — töö järgi jaotamise — elluviimise vorme. Need vormid leiti.

Kolhooside ülesehitamise praktikast kasvas välja hoopis uus kolhoosi ühiskondliku töö arvestamise vorm — normipäev, mille aluseks on tükitöö.

Paremate põllumajanduslike artellide kogemustele toetudes soovitas ÜK(b)P Keskkomitee 1931. aasta juunipleenum organiseerida kõik tööd kolhoosides tükitöö alusel, arvestada tehtud töö hulka normipäevades ja jaotada tulud (nii naturaalsed kui ka rahalised) normipäevade järgi.

Rajoonide parteiaktiivi abiga juhtisid kolhooside partei- ja komsomoliorganisatsioonid võitlust kolhoosides tükitöö sisseseadmise ja töö arvestuse korraldamise eest. Partei sammud kolhoositöös kindla korra loomise ja distsipliini kõvendamise alal võttis kolhoositalurahva eesrindlik osa rahuldustundega vastu ning toetas neid aktiivselt. 1931. aasta jooksul läksid kõik kolhoosid üle tükitööle ja normipäevale.

Järgmiseks sammuks kolhoositöö organiseerimise alal oli alalise kolhoosnikute koosseisuga tootmisbrigaadide loomine. Need loodi vastavalt paremate põllumajanduslike artellide kogemustele. Igale brigaadile kinnistati teatavad maatükid, tööloomad, masinad ja mitmesugune inventar. Loomakasvatusbrigaadides soovitati kinnistada loomad igale lüpsjale ja seatalitajale ning tasuda loomakasvatajaile nende töö eest olenevalt selle töö tulemustest.

Kolhoosikorra võiduga suurenesid põllumajanduse alal Nõukogude riigi planeerivad ja reguleerivad funktsioonid. Riik sai võimaluse kolhooside tootmistegevuse arengut mõjutada, kolhoositootmist tugevdada.

1932. aasta mais võtsid partei ja valitsus vastu otsuse laialdase kolhoosikaubanduse kohta, mis soodustas kolhooside tootmistegevuse arengut. Vähendati kolhooside riiklikke viljanorme ja lubati

pärast viljavarumisplaani täitmist ja seemnefondide salvestamist viljaülejääke müüa kolhoositurgudel.

1933. aasta alguses kaotati teravilja varumise alal lepinguline (kontraktatsiooni) süsteem. Kolhoosidele ja üksiktalumajanditele määrati riigile kindlate hindadega vilja müümise kohustused. Viljamüüginormid arvestati välja vastavalt külviplaani hektaritele. Igasugused omaalgatuslikud, ettenähtud hektarinormidest suuremad kohustusliku viljavarumise plaanid keelati ära. Pärast riiklike viljamüüginormide täitmist jäid kõik viljaülejäägid täielikult kolhooside ja kolhoosnikute käsutusse. Viljavarumise hektariprintsiip ja kolhoosikaubanduse arendamine õhutasid kolhoose ja kolhoosnikuid külvipinda laiendama ja teraviljamajanduse kaubalisust suurendama.

Kolhoosikorra aluste kindlustamisele aitas kaasa nõukogude võimu 1932. aasta 7. augusti seadus sotsialistliku omandi kaitse kohta. Selle seadusega võrdsustati kolhooside vara oma tähtsuselt riigi varaga. Kolhoosiomand kuulutati nagu riigi omandki pühaks ja puutumatuks.

Kolhoosnikute aktiivsust kolhoosielu ehitamisel aitas suurel määral tõsta 1933. aasta veebruaris toimunud I üleliiduline kolhoosnikute-löökTööliste kongress, mille tööst võtsid osa partei ja valitsuse juhtivad töötajad. Partei andis loosungi — teha kõik kolhoosid bolševistlikuks ja kolhoosnikud jõukaks.

1933. aasta alguses levis üle kogu maa rõõmusõnum: esimene viisaastak täideti enne tähtaega — nelja aasta ja kolme kuuga. Viisaastaku tulemused võttis kokku 1933. aasta jaanuaris kokkutulnud partei Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum. Pleenum märkis, et esimese viie aasta plaani täitmise peamised tulemused on järgmised:

NSV Liit oli muutunud agraarmaast *industriaalmaaks*. Tööstuse alal oli sotsialistlik süsteem kapitalistlikud elemendid lõplikult välja tõrjunud ja ainusüsteemiks kujunenud. Suurtööstuse toodang ületas 1932. aastal sõjaeelse taseme rohkem kui kolmekordselt ja 1928. aasta taseme rohkem kui kahekordselt. Suurtööstuse erikaal NSV Liidu rahvamajanduse kogutoodangus oli tõusnud 70 protsendini. NSV Liidus oli loodud oma eesrindlik tehniline baas, mis oli võimeline tagama kõigi rahvamajandusharude rekonstrueerimist. Viisaastakul lasti käiku 1500 uut tööstusettevõtet. Oli loodud ajakohane must metallurgia, traktori-, auto-, keemia- ja lennukitööstus. Oli loodud uus söe- ja metallurgiabaas meie maa idaosas — Uraal-Kuzbass. Elektrienergia tootmine oli viisaastakul rohkem kui kahe ja poole kordseks kasvanud. Oli kindlustunud meie maa majanduslik sõltumatus: suuremat osa vajalikest tööstusseadmetest oli NSV Liit hakanud tootma oma ettevõtetes. Oli tõusnud Nõukogude Liidu kaitsevõime.

Selle tõttu, et kehv- ja kesktalurahva hulgad asusid otsustavalt sotsialismi teele, olid põllumajanduses valitsevale positsioonile asunud kolhoosid ja sovhoosid. Maal oli loodud *kolhoosikord*,

sotsialistlik suurmaapidamine. NSV Liit oli muutunud väiketalupoeglikust maast maailma võimsaima suurpõllumajanduse maaks. Põllumajanduses oli toimunud hüpe vanast kvalitatiivsest olekust uude. Üldise kollektiviseerimise alusel oli likvideeritud kulakute klass. Tähtsaks teguriks põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel olid masina-traktorijaamad, mis olid varustatud traktoritega ja uusimate põllutöömasinatega. Kolhooside ülesehitamise põhilise vormina oli kindlustunud põllumajanduslik artell.

Sotsialismi edusammud kõigil rahvamajanduse aladel olid taganud *töötajate ainelise olukorra põhjaliku paranemise*. Linnades oli kadunud tööpuudus — kapitalistlike maade töölisklassi nuhtlus. Kolhoosikord oli teinud lõpu kulakuorjusele ja töötava talurahva hulkade vaesumisele. Kehvtalupojad ja keskmike vaesemad kihid olid saanud kolhoosides aineliselt kindlal järjel olevateks inimesteks. Koos rahvatulu suurenemise ja töötajate heaolu tõusuga oli tunduvalt tõusnud ka nende kultuuritase ja tormiliselt kasvanud uue, nõukogude haritlaskonna kaader.

Nõukogude Liidus oli üles ehitatud *sotsialismi vundament*. Linna järel oli sotsialistlik majandusvorm kindlustunud ka maal. Küsimus «Kes — keda?», millest rääkis V. I. Lenin, oli lahendatud sotsialismi kasuks. Olid toimunud põhjalikud muutused nõukogude ühiskonna klassistruktuuris. Kapitalistlikud elemendid olid meie maal põhiliselt likvideeritud. Oli laienenud ja tugevnenud proletariaadi diktatuuri sotsiaalne baas. Nõukogude võimu kindlaks *toeks* oli saanud kolhoositalurahvas. See oli juba *uus klass*, kes rajab oma elu tootmisvahendite kollektiivse omanduse alusele. Oli muutnud oma ilmet ja uue sisu saanud töölisklassi ja talurahva liit. Tark leninlik poliitika — töölisklassi ja kehvtalurahva liit keskmikuga — oli taganud talurahva põhihulkade kaasatõmbamise sotsialistlikku ülesehitustöösse ja võidu kapitalistlike elementide üle. Töölisklassi ja kolhoositalurahva liit tugines *uuele alusele*, nende *ühistele* huvidele — nii linnas kui ka maal sotsialismi ehitamise, tugevdamise ja arendamise huvidele.

See oli NSV Liidu töölisklassi, töötava talurahva ja haritlaskonna *maailma-ajalooline* võit, mis oli saavutatud kommunistliku partei juhtimisel.

Esimese viisaastaku tulemustel oli määratu suur rahvusvaheline tähtsus.

Nõukogude Liit oli demonstreerinud kogu maailmale sotsialistliku plaanimajandussüsteemi üleolekut kapitalistlikust süsteemist, oli tugevdanud oma majanduslikku võimsust ja sõltumatust, oli saanud rahvusvahelises elus tõsiseks jõuks.

Viisaastaku täitmine avaldas revolutsioneerivat mõju kapitalistlike maade töörahva hulkadele. Klassijõudude vahekorras toimus suur nihe sotsialismi kasuks. Viisaastaku tulemused tõstsid kogu maailmas töölisklassi revolutsioonilist võitlusvaimu, kinnitasid tema usku oma võidusse.

Viisaastaku edu olid sunnitud tunnistama ka Nõukogude Liidu vaenlased. Maailma kodanlus ja tema agendid ennustasid viisaastaku paratamatut läbikukkumist. Need ennustused läksid tühja. NSV Liidu töölisklass ja töötav talurahvas tõestasid, et nad tulevad edukalt toime ilma mõisnike, kapitalistide ja kulakuteta, et nad suudavad luua uue, parema, sotsialistliku korra, mis ei tunne kriise ega tööpuudust ja tagab töötajaile nende heaolu pideva tõusu.

LÜHIKOKKUVÕTE

Aastail 1929—1932 areneb NSV Liidus sotsialismi pealetung täiel rindel.

Ülesannete tähtsuse ja keerukuse, sotsiaalmajanduslike protsesside uudsuse ja sügavuse ning sotsialistliku ülesehitustöö tempo ja ulatuse poolest oli see partei tegevuses üks kõige raskemaid ajajärke. Mõttejulguse ja sotsialistliku ülesehitustöö praktiliste küsimuste loova lahendamise, partei poliitilise ja organisatsioonilise töö hiiglaulatuse, partei tegevuse vormide ja meetodite rikkuse ning selle suure aktiivsuse ja ennenägematu ohvrimeelsuse poolest, mida ilmutasid töörahva hulgad sotsialistlikus ülesehitustöös, oli see partei ja Nõukogude rahva ajaloos sõna tõsises mõttes kangelaslik ajajärk.

Oma loovas töös juhindus Kommunistlik Partei vääramatult sotsialismi ülesehitamise leninlikust plaanist. Partei purustas lõplikult trotskismi riismed, paljastas ja isoleeris parempoolsed kapitulandid ning kindlustas oma ridade ühtsust. Partei korraldas oma read ümber vastavalt rekonstrueerimisajajärgu nõuetele ja viis läbi kõigi töörahva massiorganisatsioonide ümberkorraldamise, lõi neis aktiivsetest ja algatusvõimelistest töötajatest tugeva tuumiku, lähendas kõiki partei-, nõukogude, majandus- ja ametiühinguaparaadi lülisid rahvahulkadele, tootmistööle. Ta äratas töörahva hulkades kolossaalse energia, organiseeris üldrahvaliku sotsialistliku võistluse.

Rahvahulkade võimsale tööentusiasmile toetudes võitis partei edukalt arvukad raskused, saavutas sotsialistliku ülesehitustöö tempo kiirenemise ja esimese viisaastaku plaani ennetähtaegse täitmise.

Ennenägematult lühikese ajaga muutus NSV Liit mahajäänud agraarmaast eesrindlikuks tööstusriigiks. Loodi kõrgel tasemel seisva masinaehitusega rasketööstus. Rahvamajandusele loodi võimas materiaalne tehniline baas, mis suutis tagada kõigi rahvamajandusharude uue, ajakohase tehnika alusel rekonstrueerimise lõpuleviimise.

Partei viis ellu V. I. Lenini geniaalse kooperatsiooniplaani. Miljonid väikeomandusele rajatud talumajandid viidi üle kolhoositeele, sotsialismiteele. Pärast töölisklassi võimuletulekut oli see sotsialistliku revolutsiooni kõige raskem ajalooline ülesanne, ja see ülesanne

lahendati edukalt. Põllumajanduslikus tootmises ühiskondlik-majanduslike suhete muutmise mõttes oli see tõeline revolutsioon. Kollektiviseerimine andis nõukogude võimule põllumajanduse alal tugeva sotsialistliku baasi, lõi sotsialistliku rahvamajanduse ülesehitamise seisukohalt otsustava tähtsusega tingimused, kindlustas lõplikult nõukogude võimu külas, tugevdas töölisklassi ja talurahva liitu ning tõstis selle kõrgemale astmele.

Sotsialismi üldist pealetungi kroonis täielik võit. Tööstusest tõrjuti kapitalistlikud elemendid täielikult välja, sotsialistlik tootmisvorm sai ainuvalitsevaks. Üldise kollektiviseerimise alusel purustati NSV Liidus ja põhiliselt likvideeriti viimane ekspluataatorlik klass — kulakud, kapitalismi restaureerimise kants. Kogu kaubakäive koondati riigi, kooperatiivide ja kolhooside kätte.

Likvideeriti tööpuudus linnades ja viletsus maal. Meie maal toimus tõeline kultuurirevolutsioon. Loodi uue, nõukogude haritlaskonna arvukas kaader.

Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud kindlustasid NSV Liidu sise- ja välispoliitilist olukorda, suurendasid Nõukogudemaa kaitsevõimet.

Võitluses sotsialistliku ülesehitustöö raskustega karastus Kommunistlik Partei ideeliselt, tugevnes organisatsiooniliselt ja rikastus uute kogemustega.

PARTEI VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE SOTSIALISTLIKU REKONSTRUEERIMISE LÕPULEVIIMISE EEST. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS

(Aastad 1933—1937)

1. Fašistliku agressiooni algus. Nõukogude välispoliitika kasvava sõjaohu olukorras

Rahvusvahelist olukorda aastail 1933—1937 iseloomustas kapitalistlikus maailmas valitsev majanduslik depressioon, kõigi kapitalistliku ühiskonna vastuolude edasine teravnemine, fašistliku diktatuuri kehtestamine Saksamaal ja fašistliku agressiooni arenemine. Üheks kapitalistlike maade majandusliku olukorra iseärasuseks oli asjaolu, et 1929.—1933. aasta kriisile ei järgnenud tavalist tõusuperioodi. Seekord muutus kriis 1933. aastal pikaajaliseks depressiooniks. Depressioon kestis 1937. aastani, millal kapitalistlikes maades algas taas järjekordne majanduskriis. Aastail 1929—1937 kapitalistliku maailma tööstustoodang peaaegu ei suurenenud. Töötatööliste arv püsis äärmiselt kõrgena. Ameerika Ühendriikides oli neid 1935. aastal ligi 10 miljonit. Paljudes kapitalistlikes riikides ja asumaades elavnes revolutsiooniline liikumine. Lähenes suurte klassilahingute uus voor.

Paljudes maades lootsid kapitalistlikud monopolid oma võimu päästa fašistliku režiimi, s. o. monopolistliku kapitali kõige reaktsioonilisemate elementide avaliku terroristliku diktatuuri kehtestamisega. Fašismi abil tahtsid nad töölisliikumist maha suruda ja maailma uueks ümberjaotamiseks sõda valla päästa.

Eriti pinevaks kujunes olukord Saksamaal. Kapitalismi ajutise stabilisatsiooni aastail oli saksa imperialism ameerika krediitide abiga taastanud oma majandusliku võimsuse. Sellele toetudes püüdis ta vabaneda Versailles' lepingu kammitsaist, püüdis vallutada Elsassi ja Lotringi, Poola alasid ja asumaid — kõike seda, mis saksa imperialism Esimeses maailmasõjas oli kaotanud. Peale selle pidasid saksa imperialistid plaani, kuidas saaks maailma enda kasuks põhjalikult ümber jaotada. Niisugune programm tähendas kurssi sõjale. Samal ajal kuulus Saksamaa nende riikide hulka, keda majanduskriis oli kõige tugevamini vapustanud. Töölisklassi hulgas kasvas Saksamaal eriti jõuliselt revolutsiooniline liikumine. Saksa kodanlus kartis sotsialistlikku revolutsiooni.

Fašistlik partei, kelle eesotsas seisis Hitler ja kes end demagoogiliselt rahvussotsialistide parteiks nimetas, astus avalikult välja šovinistlike loosungitega, propageeris sõda saksa rassi ülemvõimu maksmapanemiseks, propageeris teiste rahvaste vihkamist ja nõudis jõhkraid repressioone kommunistide suhtes, nõudis töölisliikumise mahasurumist.

Saksa imperialismi juhtivad ringkonnad tegid otsuseks hitlerlased võimule upitada. 1933. aasta jaanuaris läks Euroopa suurimas riigis — Saksamaal — riigi juhtimine sõjapartei kätte.

Hitlerlaste valitsus õiendas arveid kõigi Saksamaa progressiivsete jõududega ja eestkätt kommunistidega. Ta hävitas igasugused demokraatlikud õigused ja vabadused, kuulutas välja hullumeelse idee — Saksamaa maailmavalitsemise idee. Sõjaks valmistudes taastasid hitlerlased Versailles' lepingut ignoreerides üldise sõjaväekohustuse ja hakkasid Saksamaad meeletus tempos relvastama. 1936. aastal, jällegi kehtivaid lepinguid rikkudes, viisid hitlerlased oma väed Reinimaale. Esmakordselt pärast Esimest maailmasõda asusid Saksa relvastatud jõud otseselt Prantsusmaa piiri äärde. Seega kujunes peale Kaug-Idas tekkinud sõjaohu kolde Euroopa südames teine sõjakolle. Nõukogude Liit pidi hoolitsema ka oma läänepiiride kaitse kindlustamise eest.

Kolmandaks riigiks, kes oli huvitatud maailma ümberjaotamisest, oli Itaalia, kus juba 1922. aastal kehtestati fašistlik režiim. 1935. aastal alustasid itaalia imperialistid sõda Etioopia (Abessiinia) vallutamiseks. 1936. aastal süütasid Saksamaa ja Itaalia kodusõja Hispaanias, toetades fašistlikku mässu vabariikliku valitsuse vastu. Saksa ja itaalia fašistid lootsid Hispaanias kanda kinnitada, et ähvardada Prantsusmaad seljatagant ning hoida löögi all Inglis- ja Prantsusmaa tähtsamaid ühendusteid Atlandi ookeanil ja Vahemerel. Jaapani, saksa ja itaalia röövvallutajate agressiivne tegevus ähvardas Aasia, Euroopa ja Aafrika rahvaid ning edaspidi ka Ameerika rahvaid.

Need kolm agressiivset riiki riivasid üsna tunduvalt ka Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistlikke huvisid. Esimese maailmasõja tagajärjel olid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa kui sõjas võitjaks tulnud riigid kõige rohkem kasu saanud ning kapitalistlikus maailmas juhtivale positsioonile asunud. Nüüd hakkasid Saksamaa ja Jaapan neid maailmaturul kõrvale tõrjuma. Kui jaapani militaristid olid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa imperialistid Hiina kirdeprovintsidest (Mandžuuriast) välja kihutanud, valmistusid nad viimaseid välja tõrjuma kogu Hiinast, kus Inglismaal ja Ameerika Ühendriikidel olid olulised majanduslikud huvid. Etioopias kanda kinnitanud Itaalia ähvardas sealt Inglismaa positsioone Egiptuses ja Punasel merel, Indiasse ning Iraani ja Iraagi nafta juurde viivatel teedel. Kõige tõsisemat ohtu aga kujutas endast Saksamaa kui kõige tugevam agressor.

Olukord oli niisiis järgmine. Kapitalistliku süsteemi üldkriisi tingimustes kutsusid majanduskriis ja selle tagajärjed esile imperia-

listlike vastuolude järsu teravnemise: ühelt poolt valmistasid Saksamaa, Jaapan ja Itaalia ette sõda maailma ümberjaotamiseks, teiselt poolt kaitsesid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa oma imperialistlikke positsioone.

Kommunistlik Partei nägi ette nii kapitalismi suhtelise stabilisatsiooni krahhi ja kõigi kapitalismi vastuolude teravnemise paratamatust kui ka teise maailmasõja küpsemist. Seda rõhutas täie selgusega ÜK(b)P XVII kongress.

Nõukogudemaad ähvardas agressioon nii Euroopas kui ka Kaug-Idas. Hitlerlased kutsusid üles sõjaks Nõukogude Liidu vastu, et vallutada Ukraina ja teisi Nõukogude maa-alasid ning «hävitada kommunism». 1936. aastal sõlmisid Saksamaa ja Jaapan niinimetatud «Kominternivastase pakti», millega aasta pärast ühines ka Itaalia. See oli kolme agressori blokk. Bloki riigid proklameerisid igati pakti kommunismivastast iseloomu, tegelikult aga oli Saksa-Jaapani-Itaalia blokk suunatud mitte ainult NSV Liidu, vaid ka Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide vastu. Suurt lärmi lüües karjusid hitlerlased, et kommunismi vastu on vaja korraldada «ristisõda». Kuid kommunismi vastu võitlemisele üleskutsumise varjul valmistasid nad ette maailmasõda, et selle abil maailma saksa monopolide huvides ümber jaotada.

Selles pinevas rahvusvahelises olukorras jätkas partei rahu kaitsmist. Seda nõudsid sotsialismi ehitamise huvid, NSV Liidu ja kogu maailma töörahva huvid. Partei taotles endiselt Nõukogude riigi ja kõigi maade vahel asjalike sidemete laiendamist tingimusel, et need maad on valmis Nõukogude Liidu suhtes samasugustel positsioonidel püsima.

Seoses fašistliku agressiooni arenemisega suunas partei ühtlasi Nõukogude Liidu välispoliitika nende rahvaste toetamisele, kes olid langenud agressiooni ohvriks ja võitlesid oma kodumaa sõltumatuse eest.

Rahu kaitstes pidi Nõukogude riik valmistuma selleks, et ta võiks agressoritele igal hetkel vastulöögi anda. Laieneva imperialistliku agressiooni olukorras oli igale röövvallutajale ja rahu rikkujale purustava vastulöögi andmise ettevalmistamine kõige kindlam sõja ärahoidmise abinõu. Agressiooni vastu võitlemise eesmärki pidid eestkätt teenima Nõukogude riigi kasvav majanduslik ja poliitiline jõud, tema relvastatud jõudude võimsus, Nõukogude Liidu rahvaste sõprus ja see moraalne toetus, mida osutas NSV Liidule kõigi maade töörahvas, kes oli eluliselt huvitatud rahu säilitamisest.

Fašismi ja sõja vastu võitlemise huvid nõudsid tungivalt töölisklassi tegevusühtsust, samuti ka kõigi rahu ja demokraatia pooldajate, kõigi sõja, fašismi ja reaktsiooni vastaste jõudude mobiliseerimist. Sedamööda, kuidas fašismioht kasvas, suurenesid kõigi maade töölisklassi ridades proletariaadi ühtsuse ja kõigi demokraatlike jõudude töölisklassi ümber koondamise taotlused.

1935. aasta suvel toimus Kommunistliku Internatsionaali VII kongress. Seal olid esindatud 65 maa kommunistlikud parteid.

Kongress andis tunnistust sellest, et rahvusvahelise proletariaadi revolutsioonilised jõud olid kasvanud ja kommunistlikud parteid marksismi-leninismi põhimõtete alusel ideelise monoliitsuse omandanud. Antileninlikud rühmitused kapitalistlike maade kommunistlikes parteides olid ideeliselt purustatud ja isoleeritud. Võitluses trotskismi ja parempoolse oportunismi vastu oli kommunistlikes parteides karastunud põhimõttekindel marksistlik-leninlik tuumik, kes oli ühinenud Hiinas Mao Tse-dungi ümber, Saksamaal E. Thälmanni, W. Piecki ja W. Ulbrichti, Prantsusmaal M. Thorezi ja M. Cachini, Itaalias A. Gramsci ja P. Togliatti, Soomes O. Kuusineni, Bulgaarias G. Dimitrovi ja V. Kolarovi, Ameerika Ühendriikides W. Fosteri, Tšehhoslovakkias K. Gottwaldi, Poolas J. Lenski, Hispaanias J. Diazi ja D. Ibarruri, Inglismaal W. Gallacheri ja H. Pollitti ümber.

Kominterni VII kongress arutas põhilisi fašismi tugevnemise ja sõjaohu suurenemise tõttu maailma töölisliikumise ette kerkinud küsimusi. Ta paljastas kogu maailma ees fašismi tõelise olemuse ja näitas, missugune määratu suur oht ähvardab kõigi maade rahvaid fašismi ja tema poolt ettevalmistatava uue maailmasõja näol. Kongressil esines aruandega rahvusvahelise kommunistliku liikumise väljapaistev tegelane, mehine fašismi ja sõja vastu võitleja Georgi Dimitrov. Aruande põhjal tõstis kongress esile ülesande võidelda töölisklassi ühtsuse eest, fašismi ja sõja vastu laia rahvarinde loomise eest. Kongress kutsus üles kõiki kommunistlikke parteisid fašismi pealetungi ja sõjaohu vastu ühiseid väljaastumisi taotlema, kaasa tõmmates sotsiaaldemokraatlikke parteisid, reformistlikke ametiühinguid ja teisi töörahva organisatsioone. Kongress pöördus kõigi rahvaste poole üleskutsega mobiliseerida oma jõud abiks neile maadele, kes võitlevad oma sõltumatuse eest, imperialistliku rõhumise vastu.

ÜK(b)P ja kommunistlikud vennasparteid toetasid igati kõigi rahuarmastavate, antifašistlike jõudude liitmise ideed.

Mõnedes maades, näiteks Prantsusmaal ja Hispaanias, läks korda luua antifašistliku võitluse käigus rahvarinne. Õiget strateegiat ja taktikat rakendas eeskujulikult Hiina Kommunistlik Partei, kelle eesotsas oli 1935. aasta jaanuaris keskkomitee sekretäriks valitud Mao Tse-dung, silmapaistev marksismi-leninismi teoreetik, partei ja rahvahulkade vilunud juht.

Enamikus maades aga takistasid II Internatsionaali parteide parempoolsed liidrid nii töölisliikumise ühtsuse jaluleseadmist kui ka rahvarinde loomist. Töölisliikumises esinev lõhe nõrgendas märksa fašismi ja sõja vastu võitlejate jõudu.

Nõukogude riigi välispoliitika alal pidas ÜK(b)P vajalikuks teha maksimaalseid jõupingutusi selleks, et luua kollektiivse julgeoleku süsteem, agressioonile ja agressorile kollektiivse vastulöögi andmise süsteem. 1933. aasta detsembris võttis partei Keskkomitee vastu otsuse, milles nähti ette Nõukogude Liidu Rahvasteliitu astumise võimalus, samuti vastastikku agressiooni eest kaitsmiseks paljude Euroopa riikide osavõtul laialdase regionaalse kokkuleppe sõlmimise

võimalus. Peagi sai NSV Liit kutse astuda Rahvasteliitu, ja Nõukogude valitsus andis selleks oma nõusoleku.

Rahvusvahelise olukorra muutumise tõttu oli selleks ajaks mõningal määral muutunud ka Rahvasteliidu positsioon. Oma tegevuse alguses oli Rahvasteliit nii Euroopas kui ka Aasias Inglis- ja Prantsusmaa ülemvõimu tööriistaks. Kuid nüüd pretendeerisid niisugusele ülemvõimule teised imperialistlikud riigid: Euroopas Hitleri-Saksamaa ja Aasias Jaapan. Inglismaa ja Prantsusmaa olid seetõttu surutud kaitseolukorda. 1933. aastal astusid Saksamaa ja Jaapan Rahvasteliidust välja. Kõik need asjaolud andsid mõningaid võimalusi kasutada Rahvasteliitu agressiooni vastu võitlemise tööriistana, olgugi ebatäiusliku tööriistana. Rahvasteliidus astus Nõukogude Liit energiliselt välja imperialistlike röövvallutajate ohvriks langenud rahvaste, kõigepealt Hiina, Etioopia ja Hispaania rahva, hiljem ka teiste rahvaste kaitseks.

Euroopa suurriikidest ähvardas Prantsusmaad kui Saksamaa vahetut naabrit kõige suurem fašistliku kallaletungi oht. Sellega seoses oli märgata Nõukogude Liidu ja Prantsusmaa lähenemist. 1934. aastal esinesid NSV Liit ja Prantsusmaa agressioonile kollektiivse vastulöögi andmiseks lepingu sõlmimise algatajatena. Projekteeritud kollektiivse julgeoleku süsteem pidi peale nende kahe riigi hõlmama Kesk- ja Ida-Euroopa riike, kaasa arvatud Saksamaa.

Inglise valitsus pooldas küll sõnades kollektiivse julgeoleku süsteemi loomist, tegelikult aga aitas Hitleril niisuguse süsteemi loomist nurja ajada. Selle süsteemi vastu astus välja ka kodanluse ja mõisnike esindajatest koosnev Poola valitsus.

Nähes, et Saksamaa, Inglismaa ja Poola vastuseisu tõttu on võimatu luua laiaulatuslikku kollektiivse julgeoleku süsteemi, sõlmis NSV Liidu valitsus 1935. aastal vastastikuse abistamise lepingud Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkiaga. Tšehhoslovakkiaga sõlmitud lepingu järgi pidi NSV Liidu kohustus talle agressiooni vastu abi anda jõustuma ainult sel tingimusel, et niisugust abi annab ka Prantsusmaa. Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkiaga sõlmitud lepingud võisid saada agressoritele tõhusa vastulöögi andmise aluseks.

Kuid seda ei sündinud. Nagu Londonis, nii ka Pariisi ja Praha valitsevates ringkondades jäid peale hitlerlastega kokkuleppimise poliitika pooldajad. Prantsuse ja Tšehhoslovakkia valitsus hakkasid NSV Liiduga sõlmitud lepinguid saboteerima ja jätsid need edaspidi praktiliselt rakendamata. Lääneriikide valitsused ei avaldanud Jaapani, Itaalia ja Saksa agressioonile tõhusat vastupanu. Kui Hispaanias oli käimas Saksa ja Itaalia interventsioon, asusid Inglise ja Prantsuse valitsus oma maade rahvuslike huvide kahjuks «mittevahelesegamise» positsioonile. Tegelikult oli see fašistlikule agressioonile kaasaaitamine.

Tähtsaks poliitiliseks faktiks, mis andis tunnistust NSV Liidu kasvavast mõjust maailma poliitikas, oli 1933. aastal Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel diplomaatiliste suhete loomine. Selle aktiga tunnistasid Ameerika Ühendriigid, et nende kaua-

aegne poliitika — «mitte tunnustada» niisugust suurriiki nagu NSV Liit — oli paikapidamatu. Ameerika Ühendriikide juhtivad ringkonnad olid sunnitud oma pankrottijäänud poliitikast loobuma esiteks seetõttu, et nad tundsid hirmu nende huve ähvardava Jaapani ja Saksa agressiooni ees ja lootsid võitluses nende vastu Nõukogude Liidule, ja teiseks seetõttu, et pikaleveninud kriisi ajal oli kasvanud vajadus Nõukogude turu järele. Pärast suhete normaliseerimist laienes tunduvalt Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide kaubavahetus.

Ameerika Ühendriikide ja NSV Liidu vahel diplomaatiliste suhete loomine soodustas rahu säilitamist. Kuid Ameerika Ühendriikide poliitika tervikuna soodustas fašistlikke agressoreid, lastes neid üht rahvast teise järel takistamatult orjastada. 1935. aastal võttis Ühendriikide kongress vastu seaduse, mis keelas sõdivatele pooltele Ameerika relvade saatmise. Kui oli käimas Itaalia-Etioopia sõda, võttis see seadus Etioopialt, kes relvi väga vajas, võimaluse osta neid Ameerika Ühendriikidest. Agressorit seadus tegelikult ei riivanud, sest sõjas nõrgalt relvastatud Etioopia vastu ei olnud Itaalial Ameerika relvade järele erilist vajadust. Teiste sõnadega: seadus aitas kaasa fašistlikule agressioonile. Kui algas Hispaania sõda, võttis kongress vastu otsuse, mis tunnistas selle seaduse kehtivaks ka kodusõdade suhtes. Ka siin oli Ameerika seadus kasulik fašistlikele agressoritele, keelates ära relvade müümise nende ohvrile — Hispaania seaduslikule valitsusele.

Kolmekümnendate aastate rahvusvaheline olukord sundis parteid ja Nõukogude Liidu rahvaid oma maa kaitsevõime tugevdamiseks kõigiti jõudu pingutama.

2. Partei võitlus sotsialistliku majanduse tugevdamise ja arendamise eest. Rahvahulkades tehtava parteipoliitilise töö aktiviseerimine. Partei XVII kongress

Täitnud edukalt esimese viie aasta plaani, asus Nõukogude rahvas 1933. aastal teist viisaastakut ellu viima. NSV Liit jõudis rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimise ajajärku.

Sotsialistliku ülesehitustöö tingimused teisel viisaastakul erinesid suuresti esimese viisaastaku tingimustest. Meie maal oli juba üles ehitatud sotsialismi vundament: oli loodud võimas tööstus — kõigi rahvamajandusharude tehnilise rekonstrueerimise alus, külas oli võitnud kolhoosikord. Niisiis oli NSV Liidus loodud kindel baas sotsialismi edasiseks kasvuks.

Ühtlasi olid sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimise ajajärgul oma iseärasused ja raskused.

Tööstuse alal, rööbiti kapitaalehituse hoogsa edasiarenemisega, kerkis esiplaanile uute ettevõtete täie võimsusega tööle rakendamine. Selle ülesande täitmine oli palju raskem kui

vanade tehaste ja vabrikute kasutamine. Oli tarvis teatavat aega, et ette valmistada inseneride, tehnikute ja kvalifitseeritud tööliste kaadrit, kellel oleks uue tehnika kasutamise alal nõutav vilumus, et organiseerida täpne ja ladus töö uutes tootmiskollektiivides, mis hõlmasid sageli tuhandeid töölisi ja olid alles kujunemisjärgus.

Põllumajanduse alal sai peamiseks ülesandeks kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik kindlustamine. Aastail 1931—1932 oli partei selles suunas mõndagi ära teinud. Kogemused aga näitasid, et see on raske ülesanne. Teise viisaastaku alguseks oli peaaegu kaks kolmandikku (61,5 protsenti) talumajandeist ühinenud kolhoosideks. Kuid noored kolhoosid olid enamikus väiksed ja majanduslikult nõrgad. Kolhooside omandi moodustasid tol ajal talupoegade ühistatud tootmisvahendid: hobused, adrad, äkked, mõned kõrvalhooned. Kolhooside omandi tähtsaim osa — jagamatud fondid — moodustasid 1932. aastal kõigest 4,7 miljardit rubla, s. o. keskmiselt 22 000 rubla kolhoosi kohta. Kolmel neljandikul kolhoosidest ei olnud müügitoodangut andvaid veisefarme. Ühismajapidamise sisseseadmise ja arendamise, ajakohase tehnikaga varustamise ja vilunud kaadriga tugevdamise alal vajasid kolhoosid partei ja Nõukogude riigi pidevat abi.

Teisel viisaastakul lahendas partei NSV Liidus kapitalistlike elementide lõpliku likvideerimise ülesande. See kutsus paratamatult esile surevate ekspluataatorlike klasside riismete meeleheitliku vastupanu. Põhiliselt likvideeriti kapitalistlikud elemendid esimesel viisaastakul. Kuid nad ei kadunud. Endised töösturid, kaupmehed, kulakud ja nende sabarakud valgusid laiali üle kogu maa: uusehitustele, tehastesse ja vabrikutesse, raudtee- ja veetranspordi ettevõtetesse, kolhoosidesse ja sovhoosidesse, nõukogude asutustesse ja kaubandusorganisatsioonidesse. Avalikult ei saanud nad nüüd välja astuda. Selleks ei olnud neil jõudu. Kuid oma võitlust nad ei katkestanud. Varjates oma viha nõukogude võimu ja partei vastu, tegelesid need inimesed kahjurlusega, varastasid riigi ja kolhooside vara, püüdsid õõnestada nõukogude korra alust — ühiskondlikku omandit. See oli kõige levinum klassivõitluse vorm. Oli vaja kindlustada uusi, sotsialistlikke majandusvorme kõigil tootmise ja kaubanduse aladel, organiseerida riigi ja kolhooside omandi range kaitsmine, oli vaja kapitalistlike elementide likvideerimine lõpule viia.

Teisel viisaastakul kerkis partei ette täies suuruses ülesanne jagu saada kapitalismi iganditest nõukogude inimeste teadvuses ja muuta kogu meie maa töötav elanikkond aktiivseks ja teadlikuks sotsialismiehitajaks. Partei mõistis, et see on raske ülesanne ja et selle lahendamiseks kulub palju aega. Inimeste teadvus, õpetab marksism-leninism, jääb maha nende olukorrast ühiskondlikus tootmises. Esimesel viisaastakul oli tööstusse juurde tulnud rohkem kui neli miljonit uut töölist ja teenistujat. Need inimesed ei olnud läbi teinud suurtootmise kooli ja suurel määral püsis neis väikeomanike meelelaad. Eriti tugevad olid eraomanduslikud

harjumused kolhoosnikutel. Inimeste teadvuses säilinud mineviku igandid avaldusid hooletus suhtumises riigi ja kolhoosi varasse, selle riisumises ja rikkumises, eraomanduslikus ahnitsemises ja sotsialistliku töödistsipliini rikkumises. Mahajäänud meeleolusid nõukogude inimeste teadvuses kasutasid igati ära surevate klasside riismed ja vaenulikud kapitalistliku ümbruskonna jõud.

Sotsialistliku ülesehitustöö uutes tingimustes omandasid eriti suure tähtsuse V. I. Lenini õpetused selle kohta, et tuleb rangelt kinni pidada sotsialistlikust materiaalse huvi printsiibist, et on vaja töö õigesti organiseerida ja uus, sotsialistlik distsipliin välja töötada. Talurahva hingeelu ümberkujundamise tähtsaimaks vahendiks pidas V. I. Lenin põllumajanduse rekonstrueerimist mehhaniseerimise ja elektrifitseerimise alusel. Ta ütles:

> «... väikemaapidaja ümberkujundamine, kogu tema hingeelu ja harjumuste ümberkujundamine on ülesanne, mis nõuab inimpõlvi. Väikemaapidaja suhtes võib selle küsimuse lahendada, võib kogu tema hingeelu nõnda-ütelda tervendada ainult materiaalne baas, tehnika, traktorite ja masinate kasutamine põllumajanduse alal massilises ulatuses, elektrifitseerimine massilises ulatuses» (Teosed, 32. kd., lk. 195).

Partei tegevuses said peamisteks ülesanneteks sotsialistliku tootmise organiseerimine ning teadliku töössesuhtumise ja sotsialistliku omandi austamise kasvatamine. Sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimise ülesanded nõudsid parteilt töörahva hulkade sügavamat poliitilist mõjutamist, majandusliku ülesehitustöö praktilise organisatsioonilise juhtimise parandamist, töömeetodite täiustamist.

Partei tugevdas ja arendas sotsialistlikku tootmist. Ta koondas tähelepanu rahvamajanduse otsustavatele sektoritele.

Kolhoosikorra kindlustumisega suurenes partei vastutus põllumajanduse arendamise eest. Ta pidi nüüd kolhoose ja kolhoosnikuid pidevalt abistama plaanipärase kollektiivmajapidamise organiseerimisel, teaduse ja tehnika saavutuste kasutamisel. Keskkomitee suunas partei erilise tähelepanu kolhooside tugevdamisele. Erakordselt tähtsat osa etendasid sel alal ÜK(b)P Keskkomitee jaanuaripleenumi otsusega 1933. aasta talvel masina-traktorijaamade ja sovhooside juurde loodud poliitilised osakonnad. Partei Keskkomitee saatis masina-traktorijaamade poliitosakondadesse 17 000 ja sovhoosidesse 8000 vilunud parteitöötajat. Ligi 80 protsenti masina-traktorijaamade poliitosakondade ülematest olid enne 1920. aastat parteisse astunud kommunistid.

Poliitosakondade organiseerimisega said masina-traktorijaamad kolhooside poliitilise, organisatsioonilise ja majandusliku juhtimise ning kolhoosnikute laiade hulkade parteilise mõjutamise keskusteks.

Poliitosakonnad koondasid enda ümber masina-traktorijaamade ja kolhooside kommuniste. Partei XVI ja XVII kongressi vahelisel perioodil kasvas maal töötavate kommunistide arv peaaegu kahekordseks ja ulatus 790 000-ni. Viidi lõpule maa parteiorganisatsioo-

nide ümberkorraldamine tootmispõhimõttel. 1933. aasta sügiseks oli kolhoosides 30 000 parteirakukest, 20 000 kandidaatide gruppi, 22 000 parteilaste ja kommunistlike noorte gruppi ja 38 000 üksikut kommunisti, kes töötasid vahetult masina-traktorijaamade poliitosakondade ja partei rajoonikomiteede juhtimisel. Kolhooside parteiorganisatsioonid said sõna tõsises mõttes kolhooside tootmistegevuse organiseerijateks.

Poliitosakonnad tegid ära suure töö parteitu kolhoosiaktiivi poliitilisel kasvatamisel ja ühteliitmisel. Igas kolhoosis loodi tugev tuumik kolhoosnikutest-aktivistidest, kes poliitosakondade juhtimisel ühismajapidamise joondeseadmise ja töödistsipliini kõvendamise eest võitlemise etteotsa asusid.

Poliitosakonnad teostasid parteilist kontrolli masina-traktorijaamade ja nende poolt teenindatavate kolhooside töö ja elu üle, paljastasid ja likvideerisid kolhoosikorra vaenlaste mahhinatsioone, hoolitsesid selle eest, et kolhoosid ja kolhoosnikud täidaksid õigeaegselt ja täpselt nõukogude võimu seadusi. Kolhoosid puhastati sinna pugenud kulakuist ja teistest vaenulikest elementidest.

Peatähelepanu pöörasid poliitosakonnad kolhooside juhtiva kaadri valikule, ettevalmistamisele ja kasvatamisele. Sajad tuhanded kolhooside esimehed, majandusjuhatajad, brigadiirid, taime- ja loomakasvatuse alal töötajad ning arvepidajad said ettevalmistuse masina-traktorijaamade juures korraldatud kursustel. Poliitosakondade valikul edutati juhtivale kolhoositööle üle 250 000 eesrindliku kolhoosniku, nendest ligi 30 000 kolhoosiesimeesteks. Poliitosakonnad kasvatasid kolhoosnikutes arusaamist, et kolhooside esmajooneliseks ülesandeks on riiklike kohustuste täitmine.

Poliitosakondade töötajad liikusid pidevalt kolhoosnikute hulgas, aitasid neil lahendada kolhoositöö praktilisi küsimusi, kasvatasid neid ausalt suhtuma töösse ja heaperemehelikult hoidma kolhoosivara. Nad aitasid kolhooside juhtkonnal kolhoosnikute tööd õigesti organiseerida.

Masina-traktorijaamade juurde poliitosakondade loomisega andis partei kolhoosidele tõsist abi. Kolhoosid hakkasid märgatavalt tugevnema. Tõusis kolhoosnikute töödistsipliin. Kevadkülv, saagi koristamine ja viljavarumiskampaania edenesid 1933. aastal ladusamalt ja plaanikindlamalt.

Raugematu energiaga viis partei ellu oma leninlikku peajoont industrialiseerimise alal. Keskkomitee taotles sihikindlalt rasketööstuse plaanipärast ja kiiret arendamist, paljastas õigeaegselt puudusi ja likvideeris üksikute tööstusharude, eriti söetööstuse, aga ka raudteetranspordi mahajäämuse. Industrialiseerimisega käis kaasas uute linnade ja tööstuskeskuste kasv, hakati ekspluateerima uusi maapõuevarade leiukohti ja lülitati majandusellu NSV Liidu ääremaid. Seetõttu kasvasid nõudmised raudteetranspordi vastu. Transporti, nagu ka uusi võimsaid elektrijaamu ja metallurgiatehaseid oli omakorda vaja küllaldaselt varustada söe ja koksiga. Rahvamajandus nõudis iga aastaga järjest rohkem sütt.

Esimesel viisaastakul tehti ära õige suur töö transpordi tehnilise rekonstrueerimise ja kivisöe tootmise mehhaniseerimise alal. Ometi ei tulnud transport ega söetööstus toime kiiresti kasvava rahvamajanduse tarviduste täitmisega. Söetööstuse ja transpordi ebarahuldava töö peapõhjused seisid majandusliku juhtimise puudustes ja materiaalse huvi põhimõtte rikkumises, mis tekitas töötasu võrdsustamise, tööjõu voolavuse, uue tehnika aeglase töölerakendamise ja halva kasutamise. Parteiorganisatsioonide mõju transpordi ja Donbassi kaevanduste tootmistegevusele oli nõrk.

Keskkomitee aitas partei- ja majandusorganisatsioonidel neid puudusi kõrvaldada. Trustide ja valitsuste administratiivaparaati koondati ja lihtsustati; enamik insenere ja tehnikuid suunati tootmisse. Seati kord majja kaevurite ja raudteelaste töö eest tasu maksmise alal: töötati välja tüüpnormid, kehtestati progressiiv-premiaalsüsteem, millega ergutati neid juhtivate kutsealade töölisi, kes edukalt uut tehnikat rakendavad.

Parteipoliitilisele tööle võitleva iseloomu andmiseks ja parteiorganisatsioonide organisatsioonilise töö osatähtsuse tõstmiseks asutas partei Keskkomitee 1933. aasta suvel raudteetranspordi poliitosakonnad ja Donbassi kaevandustes parteiorganisaatorite instituudi. Transpordi poliitosakonnad ja kaevanduste parteiorganisaatorid juhtisid rahvahulkades operatiivselt parteipoliitilist tööd, abistasid majandusmehi tootmisplaanide täitmisel ja töödistsipliini kõvendamisel, arendasid tööliste hulgas sotsialistlikku võistlust uue tehnika kasutamaõppimise ja tööviljakuse tõstmise eesmärgil.

Partei poolt tarvituselevõetud abinõude tulemusena suurenes 1933. aastal söetoodang 12 miljoni tonni võrra — poolteist korda rohkem kui eelmisel aastal.

Poliitosakonnad olid erakorraline organisatsioonivorm, nad toetusid partei jõule ning autoriteedile. Need loodi niisugustel sotsialistliku ülesehitustöö mahajäävatel aladel, mis olid rahvamajanduse jaoks eriti suure tähtsuse omandanud. Poliitosakonnad õigustasid oma olemasolu. Tänu neile tõusis parteilise juhtimise tase põllumajanduses ja raudteetranspordis, parteiorganisatsioonide organisatsiooniline töö omandas võitleva, operatiivse iseloomu. Nad andsid suurt abi partei organitele, rikastasid oma kogemustega teistel sotsialistliku ülesehitustöö aladel töötavaid parteiorganisatsioone. Suurenes kommunistide eesrindlik osa tootmise alal. Partei saavutas tööliskassi, insenertehniliste töötajate ja kolhoositalurahva tööaktiivsuse uue tõusu.

Nõukogude rahva suure poliitilise aktiivsuse ja tööentusiasmi tingimustes toimus 1934. aastal 26. jaanuarist 10. veebruarini ÜK(b)P XVII kongress. Sel ajal oli parteis 1 874 488 liiget ja 935 298 liikmekandidaati.

XVII kongress arutas Keskkomitee, Keskrevisjonikomisjoni, Keskkontrollkomisjoni — Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni ja Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitees ÜK(b) Parteid esindava delegatsiooni aruandeid, teise viisaastaku plaani ja organi-

satsioonilisi küsimusi (partei ja nõukogude ehitus). Aruandekõnega Keskkomitee tööst esines J. V. Stalin. Keskkomitee aruandes räägiti neist põhjalikest muutustest, mis olid NSV Liidus toimunud partei leninliku peajoone elluviimise tulemusena. Nõukogude Liit oli põhjalikult muutunud, oli kaotanud mahajäänud ja keskaegse ilme. Mahajäänud agraarmaast oli NSV Liit saanud eesrindlikuks tööstus- ja kolhoosiriigiks.

Sotsialismi edusammud nii linnas kui maal olid teinud printsipiaalseid muudatusi NSV Liidu rahvamajanduse struktuuris. Tööstuses oli sotsialistlik sektor jagamatult valitsevas seisundis, moodustades 99,5 protsenti. Kui lähtuda teravilja külvipinnast, moodustas sotsialistlik sektor põllumajanduses 84,5 protsenti. Kaubandusest olid kapitalistlikud elemendid täielikult välja tõrjutud.

Need faktid kõnelesid veenvalt, et kapitalistlik majandus oli NSV Liidus likvideeritud. Kõigis rahvamajanduse sfäärides oli valitseval positsioonil sotsialistlik majandussüsteem üldrahvaliku omanduse ja kooperatiiv-kolhoosliku omanduse vormis.

NSV Liidus oli teoksil sügav kultuurirevolutsioon. Pimedast, kirjaoskamatust ja ebakultuursest maast, nagu seda oli revolutsioonieelne Venemaa, muutus Nõukogude Liit eesrindliku kultuuri maaks. Oli loodud laiaulatuslik kõrgemate koolide, kesk- ja algkoolide võrk, mis töötasid Nõukogudemaa rahvuste keeltes. Tehti suurt tööd uue, nõukogude haritlaskonna formeerimisel. Rahvamajanduses töötavate spetsialistide arv oli esimesel viisaastakul peaaegu kahekordistunud. Kultuuritöö hiiglaulatus väljendus selgesti trükisõna, kino, raadio, klubide ja teatrite ennenägematus kasvus.

Kongress pööras suurt tähelepanu ideelis-poliitilise juhtimise küsimustele. Ta kutsus üles partei teoreetilist taset tõstma ja kõigis tema lülides ideoloogilist tööd aktiviseerima, teadusliku kommunismi ideid väsimatult propageerima ja kommuniste ning parteitut aktiivi internatsionalismi vaimus kasvatama, marksismist-leninismist kõrvalekaldumisi julgelt kritiseerima.

Partei XVII kongress kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teise viisaastaku plaani ning teise viisaastaku põhilised poliitilised ja majanduslikud ülesanded, nagu need oli formuleerinud partei XVII konverents.

Kapitaaltööde maht kogu rahvamajanduses määrati teiseks viisaastakuks 133 miljardile rublale; esimesel viisaastakul oli see olnud natuke üle 64 miljardi rubla. Nähti ette, et suurtööstuse kogutoodangu maht kasvab 1937. aastal 1913. aasta tasemega võrreldes ligikaudu kaheksakordseks. Kongress tegi partei-, nõukogude, majandus- ja ametiühingu-organisatsioonidele ülesandeks koondada oma jõupingutused uue tehnika rakendamisele ja uute tootmisalade loomisele, tööliste kvalifikatsiooni tõstmisele, inseneride ja tehnikute ettevalmistamisele. Põllumajanduse alal seati peaülesandeks kolhoose, masina-traktorijaamu ja sovhoose organisatsiooniliselt ja majanduslikult tugevdada, maaharimise mehhaniseerimine põhiliselt

lõpule viia ja agrotehnikat rakendada, kariloomade arvu suurendada ja nende produktiivsust tõsta. Suured tööd olid plaanis ette nähtud transpordi ja side tehnilise rekonstrueerimise alal. Nähti ette teaduse ja kultuuri edasiarendamine.

XVII kongress võttis vastu spetsiaalse resolutsiooni partei ja nõukogude töö kohta. Kongress seadis ülesandeks tõsta partei organisatsiooniline juhtimine poliitilise juhtimise tasemele. Rõhutati, et organisatsioonilises töös on kõige olulisem inimeste valik ja täitmise kontroll. Partei ja valitsuse otsuste täitmise paremaks kontrollimiseks otsustas XVII kongress Keskkontrollkomisjoni — Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni, kes oli täitnud talle partei XII kongressil seatud ülesanded, ümber kujundada ÜK(b)P Keskkomitee juures asuvaks Parteikontrolli Komisjoniks ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juures asuvaks Nõukogude Kontrolli Komisjoniks.

XVII kongressil võeti vastu partei põhikiri uues redaktsioonis. Selle sissejuhatavas osas iseloomustatakse lühidalt Kommunistlikku Parteid, kõneldakse tema tähtsusest töölisklassi ja kogu töörahva võitluses sotsialismi võidu eest ning tema kohast proletariaadi diktatuuri süsteemis. Partei rakukesi, mis olid arvuliselt kasvanud ja organisatsiooniliselt tugevnenud, hakati nüüd nimetama partei algorganisatsioonideks. Partei põhikirja täiendati eriosaga «Sisepartei-lisest demokraatiast ja partei distsipliinist». Selles öeldakse, et partei poliitika küsimuste vaba ja asjalik arutamine on partei iga liikme vääramatuks õiguseks, mis tuleneb siseparteilisest demokraatiast. Samal ajal rõhutati kommunistide ja parteiorganisatsioonide ülimat kohustust: säilitada partei ühtsus, halastamatult lõpp teha vähematelegi fraktsioonilise võitluse ja lõhestamise katsetele.

Partei tuli oma kongressile ühtsena ja monoliitsena. Mingeid opositsioonilisi gruppe kongressil ei olnud. Partei poolt ideeliselt purustatud endised opositsionäärid Zinovjev, Kamenev, Buhharin, Rõkov, Tomski ja teised esinesid kahetsuskõnedega ja ülistasid partei edusamme. Kuid kongressi delegaadid ei uskunud nende sõnavõttude siirusse, sest oma vigade formaalset tunnistamist ja formaalset nõusolekut partei peajoonega ei olnud nad kinnitanud praktilise tööga, partei leninliku peajoone eest võitlemisega.

Sotsialismi edusammud NSV Liidus tekitasid kommunistides ja kogu töörahvas õigustatud uhkustunnet ning kinnitasid usku kommunismi täielikku võidusse. Koos Nõukogude rahvaga rõõmustasid tema ajalooliste võitude üle miljonid kapitalismimaade tööinimesed. Nende meeleolu väljendasid välismaa kommunistlikud parteid kongressile saadetud tervitustes.

Vastavalt ÜK(b)P XVII kongressi otsustele astus partei rea samme oma ridade kvalitatiivse koosseisu edasiseks parandamiseks.

XVI ja XVII kongressi vahelisel perioodil oli parteisse astunud ligi 600 000 uut liiget. Uute liikmete massilises voolus puges parteisse ka juhuslikke, karjeristlikke ja otseselt vaenulikke elemente. Parteis olid ka mõned endised opositsionäärid, kes käitusid kahekeelselt: sõnades pooldasid nad partei joont, tegelikult aga takista-

sid selle elluviimist. Parteil oli tarvis vabaneda niisugustest inimestest, kes tema võitlusvõimet nõrgendasid. Aastail 1933—1934 toimus massiline puhastus. Parteisse uute liikmete ja kandidaatide vastuvõtmine pandi ajutiselt seisma. Kuigi puhastuse ajal tõsiseid vigu tehti, eriti niinimetatud «passiivsete» põhjendamatu parteist väljaheitmisega, aitas see üldkokkuvõttes siiski parteid paljudest juhuslikest ja karjeristlikest elementidest vabaneda. Ometi jäi ka pärast puhastust parteisse kahekeelseid ja vaenulikke elemente, keda ei läinud korda lõplikult paljastada ja isoleerida.

1. detsembril 1934 mõrvati Leningradis, Smolnõis, revolvrilasuga S. M. Kirov, üks väljapaistvamaid Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi tegelasi. Kuriteo paigal tabatud mõrvar tundis vaenu ja viha partei juhtivate tegelaste vastu, kes kindla käega ellu viisid partei peajoont, mille eesmärgiks oli sotsialismi võit NSV Liidus. See mõrvar, jultunud renegaat, käis läbi mõnede varem Zinovjevi parteivastasesse gruppi kuulunud isikutega. Ta oli partei liige, tal oli parteipilet taskus, ja selle varjul pani ta toime nurjatu kuriteo.

S. M. Kirovi tapmine näitas, et parteipiletit saab kasutada alatu nõukogudevastase tegevuse varjamiseks. Oli vaja parteid kaitsta klassivõõraste elementide eest, et ei saaks olla sotsialismile ja Nõukogude riigi huvidele vaenulikku tegevust, ükskõik millega seda ka ei varjataks.

Niisuguste abinõude hulka kuulusid kõigepealt parteidokumentide kontrollimine ja ümbervahetamine. Parteidokumentide, nende õige vormistamise, väljaandmise ja hoidmise kontrollimine oli kavasse võetud juba 1934. aasta oktoobris. ÜK(b)P Keskkomiteele oli teada rohkesti fakte, mis andsid tunnistust, et sel alal ei ole asi korras. Kommunistide arvelevõtmist, parteidokumentide vormistamist ja hoidmist — partei organisatsioonilise töö väga tähtsat lõiku — peeti sageli lihtsalt tehniliseks tööks. Sellepärast oli see sageli tehniliste töötajate hoolde jäetud, ilma et partei rajooni- ja oblastikomiteede juhtivad töötajad oleksid seda kontrollinud. Parteimajanduses esinenud lohakusel olid tõsised tagajärjed. Parteipiletite varastamine, võltsimised ja mahakustutamised parteidokumentides võtsid ohtliku iseloomu. See ei olnud ainult sulide ja petiste kätetöö, vaid seda tegid ka nõukogude korra otsesed vaenlased kahjurlikel eesmärkidel.

Parteidokumentide kontrollimine ja ümbervahetamine toimus aastail 1935—1936. Tervikuna kontroll õigustas ennast. Partei puhastas end põhjalikult klassivõõrastest ja juhuslikest inimestest, tugevdas oma ridu, tõstis nende võitlusvõimet. Loodi kindel kord kommunistide arvelevõtmise, parteidokumentide hoidmise ja väljaandmise alal. Tihenesid parteiorganisatsioonide juhtivate töötajate sidemed parteilaste hulkadega.

Kuid parteidokumentide kontrollimisel ja ümbervahetamisel esines ka partei joone rikkumist partei kaadri suhtes. Seda näitasid paljud parteist väljaheitmised. Nagu viimasegi puhastuse ajal, nii ka

nüüd esines nende kommunistide põhjendamatut väljaheitmist, kes arvati «passiivsete» kategooriasse. Sageli kuulutati «passiivseks» sotsialismile ustavaid inimesi. Niisugused moonutused mõjutasid paratamatult parteis valitsevat olukorda.

Juba parteidokumentide kontrollimise ja ümbervahetamise käigus hakkas Keskkomitee neid vigu paljastama. Ta tegi parteiorganisatsioonidele ülesandeks kommuniste mitte huupi parteist välja heita ja kõik niinimetatud «passiivsete» väljaheitmise asjad uuesti läbi vaadata. Seda küsimust arutati spetsiaalselt 1936. aastal ÜK(b)P Keskkomitee juunipleenumil.

Pärast parteidokumentide kontrollimist ja ümbervahetamist alustati 1. novembrist 1936 uuesti parteisse vastuvõtmist. Keskkomitee tuletas parteiorganisatsioonidele meelde, et parteisse vastuvõtmisel on tarvis asja arutada individuaalselt ja valida partei ridadesse «tõesti eesrindlikke, töölisklassi üritusele tõesti ustavaid meie maa parimaid inimesi, eestkätt tööliste, aga ka talupoegade ja töötava intelligentsi hulgast, kes on järele proovitud mitmesugustes sotsialismi eest võitlemise sektorites».

Relvastades ennast ideeliselt ja tugevnedes organisatsiooniliselt, teostas partei edukalt oma juhtivat osa sotsialismi ehitamisel, juhtis Nõukogude rahvast teise viisaastaku ennetähtaegsele täitmisele ja NSV Liidus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele.

3. Teise viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine. Sotsialismi võit NSV Liidus. Uus Nõukogude konstitutsioon

Partei ja rahva võitlust teise viisaastaku ennetähtaegse täitmise eest tähistasid uued töökangelasteod.

Raskusi võites lahendas partei edukalt uute ettevõtete ja uue tehnika töölerakendamise probleemi. Edusammud avaldusid eelkõige musta metallurgia alal. 1934. aastal sulatati malmi 10,4 miljonit tonni, terast — 9,7 miljonit tonni, valtsmetalli toodeti 7 miljonit tonni. Malmi ja terase tootmine oli 1913. aastaga võrreldes suurenenud peaaegu kahe ja poole kordseks.

Kolhoosikorra võidu tulemusena hakkas kiiremini arenema põllumajandus. 1934. aasta lõpuks said kolhoosid, mis ühendasid ligi 75 protsenti talumajandeist ja 87 protsenti külvipinnast, kindlaks, võitmatuks jõuks. Suurenes teravilja ja tehniliste kultuuride tootmine. Paremini organiseeritult hakkasid toimuma viljavarumine ja vilja kokkuost. Riik sai sel aastal põllumajanduselt küllaldasel hulgal vilja ja teisi saadusi selleks, et elanikkonda täielikult varustada ilma kaardisüsteemita, mis oli sisse seatud esimese viisaastaku alguses.

ÜK(b)P Keskkomitee 1934. aasta novembripleenum võttis vastu otsuse kaotada leiva ja teiste toiduainete osas kaardisüsteem. Tsentraliseeritud jaotamist hakati kõikjal asendama laiaulatusliku nõu-

kogude kaubandusega. Selle tagajärjel paranes märksa kogu maa majanduselu, tugevnes veelgi töölisklassi ja talurahva liit, sotsialistlikus ülesehitustöös saavutati uut edu.

Kolhoosikorra tugevnemine võimaldas parteil masina-traktorijaamade poliitosakonnad ümber kujundada tavalisteks partei organiteks. Poliitosakonnad liideti partei rajoonikomiteedega. Masina-traktorijaamade poliitosakonnad olid oma ülesanded auga täitnud, ja nüüd, kus kolhoosiküla juhtimine järjest keerulisemaks muutus, oli vaja laiendada ja tugevdada tavalisi partei ja nõukogude organeid, kes suudaksid enda peale võtta kogu töö kolhoosikülas — poliitilise, administratiivse, majandusliku, kultuurilis-elukondliku jne. See partei samm näitas veel kord tema organisatsioonilise juhtimise elastsust.

Teise viie aasta plaani täitmise käigus sai rahvamajandus järjest rohkem tehnikat. Ainuüksi teise viisaastaku kahe esimese aastaga said tööstus, transport ja põllumajandus tööpinke, masinaid ja muid tehnilisi seadmeid peaaegu niisama palju kui kogu esimese viisaastaku kestel. Nii tagati partei peamise majandusliku ülesande täitmine — rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimine. Ühtlasi varitses oht, et uut tehnikat meisterlikult kasutada oskava kaadri kasv ei jõua järele tehnika arengule. Tekkis disproportsioon tehnika kasvu ja tema rakendamise vahel.

Oli tarvis veel visamat võitlust uue tehnika töölerakendamise eest. Selles seisis noil aastail meie maa sotsialistliku majanduse arengu peamine lüli. Uue tehnika rakendamisest olenes Nõukogude Liidu tootlike jõudude edasiarenemine. Tehnikat tundva ja seda täielikult kasutada oskava kaadri probleem omandas otsustava tähtsuse. Partei andis loosungi «K a a d e r o t s u s t a b k õ i k!». See loosung oli loomulik täiendus loosungile «Rekonstrueerimisperioodil otsustab tehnika kõik!», mille partei oli andnud rekonstrueerimisperioodi alguses, sel ajal kui meie maa vajas eelkõige tehnikat. Nüüd, pärast seda, kui see probleem oli lahendatud, oli vaja tähelepanu tulipunkti võtta kaader, kes uut tehnikat kasutada oskaks. Sealjuures ei olnud tegemist kümnete ega sadade tuhandete, vaid miljonite inimestega, kes oleksid suutelised uut tehnikat käiku laskma ja täiel määral ära kasutama nii tööstuses, transpordis ja põllumajanduses kui ka sõjaväes — igal pool, kus aga teda olemas on.

Kuulutades välja loosungi «Kaader otsustab kõik!», nägi partei, et uue tehnika tundmaõppimise protsess on juba teoksil. Tööstuses, transpordis, põllumajanduses ja teistel rahvamajanduse aladel võttis eesrindlike tööliste hulgas hoogu vananenud tehniliste normide revideerimise liikumine.

Vananenud normide revideerimine algas esmajoones söe- ja metallurgiatööstuses. Partei oli alati erilist tähelepanu pööranud nendele tähtsatele rahvamajandusharudele. Ja see oli jälgi jätnud. Hakkas esile kerkima palju töölisi, insenere ja tehnikuid, kes ületasid vanu tehnilisi norme ja saavutasid suurema tööviljakuse. 1934. aastal autasustas Nõukogude valitsus Lenini ordeniga kaevanduse nr. 1

(Gorlovka) kaevurit Nikita Izotovit söe tootmisel parima lööktöö eest. Izotovist võtsid eeskuju paljud kaevandustöölised.

Kogu maal võttis hoogu lööktööliste liikumine. 1933. aasta lõpuks oli tööstuses ja transpordi alal ligi viis miljonit lööktöölist. Uute ettevõtete ehitamise paatos, mis oli esimese viisaastaku iseloomulikuks jooneks, hakkas nüüd täienema uue tehnika rakendamise paatosega, suure tööviljakuse eest võitlemisega.

1935. aastal hakati uue tehnika rakendamise ja vanade tehniliste normide revideerimise liikumist, mis levis eesrindlike tööliste hulgas, stahhaanovlikuks liikumiseks nimetama — kaevur A. Stahhanovi nime järgi, kes raius ühes vahetuses 102 tonni sütt ja täitis tavalise normi 14-kordselt. Tootmise novaatoreid kerkis esile kõigis rahvamajandusharudes. Partei toetas Stahhanovi ja kõigi teiste tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise novaatorite algatust. Partei pidas seda eesrindlike tööliste liikumist poliitiliselt väga tähtsaks ja asus seda juhtima.

Suurt tööviljakust taotlev novaatorite liikumine kujutas endast uut etappi rahvahulkade sotsialistlikus võistluses. Erinevalt eelmistest aastatest toetus see nüüd uuele, esmaklassilisele tehnikale ja seda tehnikat kasutama õppinud kaadrile. Viisaastakul oli tõusnud tööliskiassi kultuuriline ja tehniline tase, kõigis rahvamajandusharudes olid kindlustunud sotsialistlikud tootmissuhted, inimeste suhtumine töösse oli põhjalikult muutunud, oli välja kujunenud sotsialistlik töössesuhtumine. See liikumine oli tekkinud kõigi nende muutuste tagajärjel ja oli nendega lahutamatult seotud.

Kogu meie maa tööliskiassi mobiliseerimisel võitlusele kõrge tööviljakuse eest etendas suurt osa 1935. aasta novembris kokkukutsutud üleliiduline tööstuse ja transpordi eesrindlike tööliste nõupidamine. Nõupidamisest võttis osa ligi kolm tuhat inimest. Nõupidamisest osavõtjad jagasid uue tehnika kasutamisel ja kõrgete tehniliste normide täitmisel omandatud kogemusi. Selles avaldusid uued jooned nõukogude inimeses, kes kogu ühiskonna huvides püüab oma isiklikke saavutusi kõigile kättesaadavaks teha.

Nõupidamine tunnistas, et eesrindlike tööliste massiline liikumine, mille eesmärgiks on tehnika parem kasutamine ja töö parem organiseerimine, ei piirdu tavalise tööviljakuse tõstmisega, mis on tootmise arendamiseks alati vajalik. Sel nõupidamisel sõna võttes ütles J. V. Stalin, et see liikumine avas «ainsa tee, mille kaudu on võimalik saavutada neid tööviljakuse kõrgemaid näitajaid, mis on vajalikud üleminekuks sotsialismilt kommunismile ning vaimse ja füüsilise töö vahel olemas oleva vastuolu kaotamiseks» («Leninismi küsimusi», Tallinn, 1952, lk. 469).

Partei ja rahvas on alati juhindunud ja juhinduvad V. I. Lenini õpetusest, et «kommunism on kapitalistlikust kõrgem tööviljakus, vabatahtlike, klassiteadlike, ühinenud, eesrindlikku tehnikat kasutavate tööliste tööviljakus» (Teosed, 29. kd., lk. 394).

Tootmise novaatorite liikumine ei olnud tavaline liikumine. Selles peegeldus NSV Liidu jõudmine sotsialismi ajastusse. See oli uus töö organiseerimise viis, mida iseloomustas õige tööjaotus tootmisprotsessis, kvalifitseeritud tööliste vabastamine teisejärgulisest, ettevalmistavast tööst, töökoha parem organiseerimine, tööviljakuse tõstmine. Kehtestati uued töönormid, mis mitmel juhul ületasid arenenud kapitalistlikes maades saavutatud tööviljakuse. Loodi tingimused tarbeesemete tootmiseks odavamini ja kiiresti suureneval hulgal. Tunduvalt tõusis tööliste ja teenistujate töötasu. Tõusis töölisklassi kultuuriline ja tehniline tase.

Tootmise novaatorite liikumist juhtides taotles partei selle massilisust. Parteiorganisatsioonid haarasid julgelt kinni igast algatusest uue tehnika rakendamisel, vananenud, madalate normide kõrgematega asendamisel, ja asusid seda levitama. Parteiorganisatsioonide juhtimisel kutsuti kokku tootmistehnilisi konverentse progressiivsete töömeetodite arutamiseks; korraldati tehaste vahel töökogemuste vahetamist; seati sisse eesrindlike tööliste šeflus mahajääjate üle, vanade tööliste šeflus noorte üle; asutati eesrindlike kogemuste levitamise koole. Juhtiv osa tehniliste teadmiste omandamisel kuulus kommunistidele. Nad tõstsid pidevalt oma tehnilise hariduse taset kaugõppe korras ja õhtustel kursustel, koolides, tehnikumides ja kõrgemates õppeasutustes. Töölisklassi kultuurilise ja tehnilise taseme tõstmine, mille alusel ainult saigi tootmise eesrindlaste liikumine tugevneda ja areneda, kerkis parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunkti.

Iga uus, progressiivne liikumine murrab endale teed võitluses vana vastu. Nii oli ka tootmise novaatorite massilise liikumisega. Üksikud töölised kartsid, et kõrgete töönormide tagajärjeks on hinnete alandamine ja töötasu vähenemine. Üks osa insenertehnilisi töötajaid, kes olid tehniliste normide suhtes vanade arusaamade kammitsas, ei suutnud seda liikumist toetada ja õigesti organiseerida. Vanade spetsialistide hulgas oli ka vaenulikult meelestatud inimesi, kes püüdsid tootmise novaatorite liikumist nurja ajada. Nende takistuste võitmine langes eestkätt kommunistide õlgadele, kes on kõige eesrindliku ja progressiivse kandjad. Ja nad täitsid oma ülesande edukalt.

Tootmise novaatorite massilisele liikumisele andis suurt toetust ÜK(b)P Keskkomitee 1935. aasta detsembripleenum, kus arutati tööstuse ja transpordi olukorda seoses stahhaanovliku liikumise arenemisega. Partei Keskkomitee pleenumil viibis ligi kolm tuhat majandus- ja parteitöötajat, inseneri ja eesrindlikku töölist. Keskkomitee pleenum tegi ülesandeks julgemini ja otsustavamalt revideerida vananenud töönorme ja asendada neid uutega, arvestades eesrindlike tööliste kogemusi. Erilist tähelepanu pöörati kõigi tööliste tehniliste teadmiste tõstmisele.

Novaatorite liikumise tulemusena tõusis tööviljakus tööstuses teisel viisaastakul 82 protsendi võrra, plaanis ettenähtud 63 protsendi asemel. Tööstustoodangu juurdekasv selle aja jooksul saa-

vutati peamiselt tööviljakuse tõusu arvel, uue tootmistehnika rakendamise alusel.

Tööstuse kui sotsialistliku rahvamajanduse põhialuse arendamise kõrval pööras partei raugematut tähelepanu ka põllumajandusele. Sotsialistliku põllumajanduse arendamisel olid omad raskused. Kolhoosid moodustati talupoegade individuaalsetest väikemajanditest, ja kolhoosnikute töös andsid end tunda individuaalmajapidamises väljakujunenud harjumused. Kuid kolhoosid pidid andma ja suutsid anda võrratult rohkem toodangut kui talupoegade üksikmajapidamine. Sellele oligi suunatud parteiorganisatsioonide tähelepanu.

Maal arenes hoogne võitlus parema maaharimise, teravilja ja tehniliste kultuuride saagikuse tõstmise ning loomakasvatuse mahajäämuse likvideerimise eest. Tekkis arvukas põllumajandusliku tootmise tehnikat tundev kaader.

Kolhoosikorra edasise kindlustamise seisukohalt oli suure tähtsusega 1935. aasta veebruaris toimunud II üleliiduline kolhoosnikute-lööktööliste kongress, kus võeti vastu uus põllumajandusliku artelli põhikiri. Põhikiri võeti vastu sel ajal, kui oli juba kogutud mõningaid põllumajandusliku suurtootmise kogemusi. Uues põhikirjas võeti kokku need kogemused. Selles formuleeriti peamised põhimõtted, mis määrasid ära põllumajandusliku artelli siseelu ja tegevuse kolhoosikorra täieliku võidu olukorras. Uus põhikiri pidi soodustama kolhooside veelgi suuremat organisatsioonilist ja majanduslikku tugevnemist.

Põhikirja kohaselt kinnistati kolhooside poolt haritav maa neile põliseks kasutamiseks, mis rajas kolhooside arenemise ja tugevnemise kindlale alusele. Põhikirjas näidati ära, kuidas on õige ühist suurmajapidamist korraldada. Põhikirjas määrati täpselt kindlaks isikliku majapidamise suurus, kusjuures peeti silmas, et see vastaks ühiskondliku tootmise huvidele ja oleks ka küllaldane kolhoosniku ja tema perekonna isiklike vajaduste rahuldamiseks. Uues põhikirjas oli ette nähtud kolhoosidemokraatia ulatuslikum arendamine, uus põhikiri laiendas kolhoosnikute õigusi, mis aitas tõsta nende algatusvõimet ja tööaktiivsust.

Kolhoosipõhikirja elluviimine avaldas positiivset mõju põllumajanduslikule tootmisele, töödistsipliini tugevnemisele ja tööviljakuse tõusule. Kuid selleks oli vaja partei ja rahva suuri jõupingutusi. Partei tegi pingelist tööd, et kolhoosid kindlale organisatsioonilisele ja majanduslikule alusele seada ning põllumajandusliku tootmise pidevat kasvu tagada.

Keskkomitee pleenumitel aastail 1935—1937 arutati süstemaatiliselt külvi ja viljakoristuse ettevalmistamise ja läbiviimise, veel nõrkade kolhooside abistamise ning riikliku viljavarumise ja vilja kokkuostu küsimusi. Samad küsimused olid kogu aeg ka partei oblasti- ja rajoonikomiteede ning kolhooside parteiorganisatsioonide tähelepanu tulipunktis.

Partei maa-rajoonikomiteed tegid nende aastate jooksul palju selleks, et kolhoosides tööd ja selle eest tasu maksmist õigesti organi-

seerida, töödistsipliini kõvendada, kolhooside jaoks juhtivat kaadrit valida ja kommuniste õigesti paigutada kolhooside tootmistegevuse otsustavatesse sektoritesse, tugevdada ja kindlustada kolhooside partei-algorganisatsioone ja organiseerida üksikuid kolhoosides töötavaid kommuniste. Iga uus samm selles suunas oli väärtuslik saavutus parteiorganisatsioonide töös. Kolhooside parteiline juhtimine paranes järjest.

Põllumajandusliku artelli uut põhikirja praktiliselt ellu viies tugevdasid kolhooside kommunistid ühismajapidamist, tõstsid kõrgemale järjele kolhooside tootmistegevust. Nad kasvatasid kolhoositalupoegades uut, sotsialistlikku töössesuhtumist.

Kolhoose tugevdades lõi partei ühtlasi tingimused nendesse uute talurahva kihtide kaasatõmbamiseks. Põhikirja vastuvõtmise momendil oli väljaspool kolhoose veel umbes neli miljonit talumajandit, teise viisaastaku lõpuks oli neid aga umbes poolteist miljonit.

Teise viisaastaku plaani täitmine, eriti viimastel aastatel, toimus tööliisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaskonna pingelises töös. Ennastsalgava tööga saavutas Nõukogude rahvas, et teine viisaastak, nagu esimenegi, täideti enne tähtaega, 1. aprilliks 1937 — 4 aasta ja 3 kuuga.

1937. aastal kasvas suurtööstuse kogutoodang 1932. aastaga võrreldes rohkem kui kahekordseks ja 1913. aastaga võrreldes kaheksakordseks.

Suurtööstuse ja eriti masinaehituse kasv avaldas positiivset mõju kõigi rahvamajandusharude tehnilisele rekonstrueerimisele. 1937. aastal saadi üle 80 protsendi kogu tööstustoodangust neist ettevõtetest, mis olid esimesel ja teisel viisaastakul ehitatud või sel ajal täielikult rekonstrueeritud. Suurt edu saavutati põllumajanduse mehhaniseerimise alal. 1937. aastal töötas põllumajanduses 456 000 traktorit, ligi 129 000 kombaini ja 146 000 veoautot. Rahvamajanduse tehnilist rekonstrueerimist võis pidada lõpetatuks.

Teine viisaastak täideti edukalt ka põllumajanduse alal. Viidi lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine. Kolhoosidesse kuulus 18,5 miljonit talumajandit ehk 93 protsenti talumajandite üldarvust. Kolhooside teravilja külvipind moodustas üle 99 protsendi kogu talupoegade teravilja külvipinnast.

1937. aasta oli teravilja ja tehniliste kultuuride kasvuks eriti soodus: teravilja ja tehnilisi kultuure saadi sel aastal rohkem kui ühelgi eelmisel aastal.

Kuid loomakasvatuse taastamine edenes veel aeglaselt. Individuaalmajapidamiselt kolhoosidele üleminekul tugevasti kannatada saanud loomakasvatuse taastamiseks oli vaja märksa tõsta meie maa teraviljatoodangut, tunduvalt laiendada söödabaasi ja korraldada asi nii, et kolhoosnikud oleksid selle majandusharu tõstmisest materiaalselt huvitatud.

Teise viisaastaku suureks saavutuseks oli kaadriprobleemi põhiline lahendamine. Rahvamajanduse jaoks valmistati ette kõrgema

haridusega ja kesk-eriharidusega spetsialiste üle kahe korra rohkem kui esimesel viisaastakul.

Teisel viisaastakul paranes märksa rahva aineline elujärg ja tõusis kultuuritase. NSV Liidu rahvatulu kasvas rohkem kui kahekordseks, tööliste ja teenistujate töötasu fond kahe ja poole kordseks, kusjuures tööliste ja teenistujate arv suurenes 18 protsendi võrra. Kolhooside rahalised tulud kasvasid rohkem kui kolmekordseks.

Jõudsalt edenes NSV Liidus kultuurirevolutsiooni läbiviimine. Alg- ja keskkooliõpilaste arv suurenes teisel viisaastakul rohkem kui 8 miljoni võrra. 1937. aastal oli kõrgemates õppeasutustes üle 500 000 üliõpilase. Nõukogude haritlaskonna ridadesse kuulus 1937. aasta algul ligi 10 miljonit inimest.

Teist viisaastakut tähistasid suured saavutused leninliku rahvuspoliitika elluviimisel. Rahvusvabariikides edenes hoogsalt suure hulga tööstusettevõtete ehitamine. Kohaliku elanikkonna hulgast kasvas välja arvukas inseneride ja tehnikute kaader.

Niisugused olid NSV Liidus sotsialismi võidu ja kõigis rahvamajandusharudes sotsialistlike tootmissuhete väljakujunemise tulemused. Lahendati üks kõige raskemaid sotsialistliku revolutsiooni ülesandeid — loodi uus, sotsialistlik majandus.

Sotsialismi ülesehitamine NSV Liidus toimus V. I. Lenini plaani järgi. Kommunistlik Partei oli sotsialismi ehitamisel peamiseks, juhtivaks jõuks. Peamist raskust võitluses sotsialismi võidu eest kandis oma õlgadel arvukas partei kaader partei vabariiklikes, oblasti-, rajooni- ja algorganisatsioonides. Töölisklass, töötava talurahva hulgad ja nõukogude haritlaskond toetasid üksmeelselt partei poliitikat ja kindlustasid oma kangelasliku tööga sotsialismi võidu.

Põhjalikud muutused Nõukogude Liidu elus, sotsialismi otsustavad edusammud meie maa majanduses ja tema ühiskondlikus korras fikseeriti seadusandlikult uues Nõukogude konstitutsioonis. Konstitutsiooniprojekti arutamisest, mis kestis viis ja pool kuud, võtsid Nõukogude kodanikud väga aktiivselt osa.

1936. aasta novembris toimus erakorraline VIII üleliiduline nõukogude kongress, mis kutsuti kokku NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmiseks. Aruandekõnega «NSV Liidu konstitutsiooni projektist» esines J. V. Stalin. Ta maalis kujuka pildi nendest muutustest, mis olid meie maa elus toimunud aastail 1924—1936.

Oli võitnud sotsialistlik süsteem. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus oli saanud uue, sotsialistliku korra vankumatuks aluseks kõigis rahvamajandusharudes. NSV Liidus olid jäädavalt kadunud niisugused rahvast piinavad väärnähtused, nagu kriisid, viletsus ja tööpuudus. Olid loodud tingimused ühiskonna kõigi liikmete jõukaks ja kultuurseks eluks.

Oli muutunud rahvastiku klassikoosseis. Kõik ekspluataatorlikud klassid olid likvideeritud. NSV Liidus olid alles jäänud töölisklass, talupoegade klass ja haritlaskond. Kuid

sotsialismi eest võitlemise käigus olid ka nemad põhjalikult muutunud.

Nõukogudemaa töölisklass, hävitanud kapitalismi ja muutnud tootmisvahendid ühiskondlikuks, sotsialistlikuks omandiks, ei olnud enam proletariaat selle sõna otseses, vanas mõttes. NSV Liidu proletariaat oli muutunud igasugusest ekspluateerimisest vabaks töölisklassiks, kes asub ühiskonnas juhtival positsioonil ja suunab ühiskonna kommunismi poole edasiarenemist. See oli täiesti uus töölisklass. Niisugust töölisklassi inimkonna ajaloos varem pole olnud.

Ka talupoegade klass ei olnud enam oma maalapikese külge seotud väiketootjate klass, keda ekspluateerivad mõisnikud, kulakud, kaupmehed ja liigkasuvõtjad. Kolhoosikorra võiduga oli talurahvas vabanenud igasugusest ekspluateerimisest. Talupoegade töö oli saanud ühiskondlikule omandusele rajatud kollektiivseks tööks. NSV Liidus oli kujunenud täiesti uus talurahvas. Ka niisugust talurahvast pole ajaloos varem olnud.

Oli muutunud ka NSV Liidu haritlaskond. See oli saanud uueks, sotsialistlikuks haritlaskonnaks, kes teenib rahvast ja on vaba igasugusest ekspluateerimisest. Enamikus oli ta pärit tööliste ja talupoegade hulgast. Tema huvid hakkasid ühte langema töölisklassi ja kolhoositalurahva huvidega, nendega koos ehitas ta sotsialismi. Ka niisugust haritlaskonda pole ajaloos varem olnud.

Sotsialismi ehitamise aastail oli põhjalikult muutunud kõigi NSV Liidus elavate rahvaste ilme. Nad olid jäädavalt sotsialistlikeks rahvusteks kujunenud. Endise vastastikuse umbusu asemele oli tulnud rahvaste sõprus. Kujunes välja nende vennalik koostöö ühtse sotsialistliku liitriigi süsteemis.

Tänu nõukogude korrale läksid mõned rahvad — kasahhid, kirgiisid, turkmeenid, tadžikid, põhjapiirkondade ja Dagestani rahvad ning teised — sotsialismile üle piinavat kapitalismi staadiumi läbi tegemata.

Uus Nõukogude konstitutsioon fikseeris seadusandlikult sotsialismi võidu NSV Liidus; seal on kirja pandud, et sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisvahendite sotsialistlik omandus moodustavad Nõukogude Liidu majandusliku aluse.

Uus konstitutsioon tegi riigikorralduses väga suuri täiustusi nõukogude demokratismi ja Nõukogude Liidu rahvaste suhetes tõelise internatsionalismi igakülgse arendamise suunas. Ta likvideeris kõik seni veel nõukogude valimistel esinenud kitsenduste riismed ja asendas mitmeastmelised valimised otsestega. Kehtestati kõigi töörahva saadikute nõukogude valimine üldise, otsese, ühetaolise ja salajase hääletamisega. Kõik Nõukogudemaa kodanikud said võrdse õiguse valida ja olla valitud nõukogudesse.

Uus konstitutsioon fikseeris seadusandlikult kõigi NSV Liidu kodanike õiguse tööle, puhkusele, haridusele, materiaalsele kindlustatusele vanaduses ning haiguse ja töövõime kaotuse korral.

Andes kõigile kodanikele õigused, mille eest inimkond sajandeid oli võidelnud, pani konstitutsioon kodanikele ka tõsised kohustused:

rangelt täita Nõukogude riigi seadusi, pidada töödistsipliini, ausalt täita oma ühiskondlikke kohuseid, austada sotsialistliku ühiselu reegleid, hoida ja tugevdada ühiskondlikku sotsialistlikku omandit, ausalt täita oma aukohust — sõjaväeteenistuskohustust Nõukogude riigi relvastatud jõudude ridades, ennastsalgavalt kaitsta sotsialistlikku isamaad. Konstitutsioon kuulutas: «Isamaa kaitsmine on NSV Liidu iga kodaniku püha kohus.»

Nõukogude Liidu kodanike õigustes ja kohustustes on kehastatud üldrahvaliku sotsialistliku demokratismi põhimõtted.

Nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasine demokratiseerimine laiendas ja tugevdas töölisklassi diktatuuri sotsiaalset baasi.

Uues NSV Liidu konstitutsioonis sai väljenduse demokratismi kõrgeim tüüp — sotsialistlik demokratism.

NSV Liidu konstitutsioonis on rõhutatud Kommunistliku Partei juhtivat seisundit nõukogude ühiskonnas. Konstitutsioonis on kirjutatud:

> «...kõige aktiivsemad ja teadlikumad kodanikud töölisklassi ja töötava rahva teiste kihtide ridadest ühinevad aga Üleliidulisse Kommunistlikku (bolševike) Parteisse, kes on töötava rahva eelvägi töötava rahva võitluses sotsialistliku korra kindlustamise ja arendamise eest ja töötava rahva kõigi ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide juhtiv tuum.»

Võitnud sotsialismi maa konstitutsioon on kõige demokraatlikum kõigist konstitutsioonidest, mis maailmas kunagi olemas on olnud.

Uue Nõukogude konstitutsiooni kehtestamine oli võimsaks toetuseks kõigile neile, kes võitlesid demokraatia eest kapitalistlikes maades ja iseäranis fašistliku režiimiga maades. Selles seisis tema määratu suur rahvusvaheline tähtsus.

Uue konstitutsiooni vastuvõtmine väljendas seda maailma-ajaloolist fakti, et NSV Liit oli jõudnud uude arengujärku, sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise ja järk-järgult kommunismile ülemineku ajajärku.

LÜHIKOKKUVÕTE

Aastaid 1933—1937 iseloomustab Nõukogudemaa siseelus kõigi rahvamajandusharude sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimine. Sel ajal ehitati põhiliselt üles sotsialistlik ühiskond. Sotsialismi võit NSV Liidus oli pärast Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni teine suurim ajalooline sündmus. Sotsialism ehitati NSV Liidus üles suure Lenini õpetuste alusel, Kommunistliku Partei organiseeriva ja suunava tegevuse, tema targa juhtimise tulemusena, partei poliitikat üksmeelselt toetavate tööliste, talupoegade ja haritlaste kangelasliku töö tulemusena.

Teise viie aasta plaani täitmise tulemusena muutus Nõukogude Liit võimsaks sotsialistlikuks tööstus- ja kolhoosiriigiks, kes oli võimeline ise täielikult rahuldama oma majanduse ja riigikaitse vaja-

dusi relvastuse ja seadmete osas. Viidi lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine.

Võitlus rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimise eest nõudis rahvahulkades tehtava parteipoliitilise töö tunduvat aktiviseerimist, organiseerimistöö parandamist. Partei tähelepanu oli koondatud sotsialistliku rekonstrueerimise tähtsamatele ülesannetele: tööstuses uute ettevõtete ja uue tehnika töölerakendamisele; kolhooside organisatsioonilisele ja majanduslikule tugevdamisele; linna ja maa jaoks tootmistehnilise intelligentsi arvuka kaadri loomisele.

Sotsialistlike tootmissuhete võit meie maa majanduses muutis nõukogude ühiskonna klassistruktuuri. Kõik ekspluataatorlikud klassid likvideeriti. Jäid kaks teineteise suhtes sõbralikku klassi — töölisklass ja talurahvas — ja nendega tihedalt seotud töötav haritlaskond. Tugevnes NSV Liidu sotsialistlike rahvuste sõprus ja vennalik koostöö. Tekkis rahva moraalne ja poliitiline ühtsus. Nendes tingimustes võttis Nõukogude rahvas partei initsiatiivil vastu uue NSV Liidu konstitutsiooni — maailma kõige demokraatlikuma konstitutsiooni —, mis kajastas meie maa majanduslikus ja poliitilises elus toimunud muutusi.

Sotsialismi võiduga hävitati inimese ekspluateerimine, paranes põhjalikult töötajate aineline olukord. Meie maa majanduses väljakujunenud sotsialistlik süsteem lõi tingimused ühiskondliku tootmise pidevaks ja kiireks kasvuks kõrgema tehnika baasil, ühiskondliku rikkuse suurenemiseks ja töötajate heaolu süstemaatiliseks tõusuks.

NSV Liidu rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimine toimus ärevas rahvusvahelises olukorras. Fašismi võimuletulek Saksamaal ja saksa fašismi agressiivse tegevuse arenemine Euroopas ning jaapani imperialismi agressiivse tegevuse arenemine Kaug-Idas suurendasid NSV Liidu suhtes sõjaohtu. Sellepärast hoolitsesid partei ja rahvas rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö kõrval ka riigikaitse kõvendamise eest.

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamine, mis toimus vaenulikus kapitalistlikus ümbruskonnas ja pidevalt ähvardava väliskallaletungi ohus, oli Kommunistliku Partei juhtimisel edasi sammuva Nõukogude rahva enneolematu maailma-ajalooline kangelastegu.

PARTEI VÕITLUSES SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA KINDLUSTAMISE JA ARENDAMISE EEST. RIIGIKAITSE TUGEVDAMINE

(1937. aasta — 1941. aasta juuni)

1. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest fašistliku agressiooni laienemise ajal aastail 1937—1938

1929.—1933. aasta majanduskriisi tagajärjed ei olnud veel kadunud, kui juba 1937. aasta sügisel kapitalistlikus maailmas uus kriis lahti puhkes. Ameerika Ühendriikides moodustas tööstustoodang 1938. aastal 81 protsenti ja Prantsusmaal 76 protsenti 1929. aasta toodangust. Üks 1937. aasta kriisi iseärasusi seisis selles, et agressiivsed riigid — Jaapan ja Saksamaa —, kes olid oma majanduse militariseerinud, kriisi läbi ei elanud. Jaapanis oli tööstustoodang 1938. aastal 1929. aasta toodanguga võrreldes tõusnud 185 protsendile ja Saksamaal 121 protsendile. Nende maade tööstuse tõus oli seotud sõjaks ettevalmistamisega ja sellega käis kaasas tööliste iseäranis jõhker ekspluateerimine, igasugustest demokraatlikest õigustest ilmajäetud töötavate klasside ruineerimine. Saksa ja itaalia fašistid ning Jaapanis valitsev militaristlik kildkond kartsid, et kriis levib paratamatult ka nende maadele, ja nad forsseerisid sõja ettevalmistamist.

Tähtsamate kapitalistlike riikide omavaheline võitlus turgude ja tooraineallikate pärast aina teravnes. Majandusliku arengu ebaühtlus aktiviseeris agressiivsete riikide püüdu maailma sõja abil vägivaldselt ümber jaotada. Jaapani imperialistid, kes olid Hiina kirdeprovintsides kanda kinnitanud, alustasid 1937. aastal sõda kogu Hiina vallutamiseks, et muuta see oma asumaaks. Saksa fašistid saatsid 1938. aastal oma väed Austriasse ja vallutasid selle riigi. Siis hakkasid nad ette valmistama Tšehhoslovakkia vallutamist. Itaalia ja Saksamaa jätkasid sõjalist interventsiooni Hispaanias.

Mitmel pool maailmas, sealhulgas ääretu suure Hiina riigi territooriumil möllas sõjatuli. Agressiivsete, imperialistlike riikide poolt olid need vallutussõjad, agressiooni ohvriks langenud Etioopia, Hispaania ja Hiina rahvaste poolt aga rahvuslikud vabadussõjad, õiglased sõjad. 1927. aastast peale oli Hiinas käimas teine revolutsiooniline kodusõda. Seda pidas revolutsiooniline rahvas eesotsas kommunistliku parteiga Hiina ja välismaise reaktsiooni jõudude vastu.

Seoses Jaapani agressiooni laienemisega tekkis tungiv vajadus ühendada kogu rahvas võitlusse imperialistlike röövvallutajate vastu. Hiina Kommunistlik Partei oli ainus tõeliselt patrioodiline jõud, kes oma kodumaa kaitseks välja astus. Ta esitas loosungi «Lõpetada kodusõda ja anda Jaapanile üksmeelne vastulööki!» ning kutsus kogu rahvast üles röövvallutajaile otsustavat vastulööki andma, neid minema kihutama. Kommunistide juhtimisel avaldas hiina rahvas jaapani imperialistidele, kes ähvardasid kogu Hiinat orjastada, kangelaslikku vastupanu.

Sõjatulekahju levis maailmas üha suuremale territooriumile. Sõda ähvardas kujuneda maailmasõjaks.

Fašistliku agressiooni laienemise olukorras tegid Kommunistlik Partei ja Nõukogude riik uusi jõupingutusi kollektiivse julgeoleku kindlustamiseks ja agressoritele vastulöögi andmiseks. Kui Hitleri-Saksamaa oli Austria annekteerinud, teatas Nõukogude valitsus 1938. aasta märtsis, et fašistliku agressiooni edasiarenemise takistamiseks ja uue maailmasõja ärahoidmiseks on NSV Liit valmis osa võtma kollektiivsetest aktsioonidest. NSV Liidu valitsus tegi ettepaneku arutada koos teiste riikidega vastavaid praktilisi abinõusid viivitamatult kas Rahvasteliidus või väljaspool seda. «Homme võib juba hilja olla,» öeldi avalduses, «kuid täna pole aeg selleks veel möödas, kui kõik riigid, eriti suurriigid, rahu kollektiivse päästmise probleemi suhtes kindlale ja selgele seisukohale asuvad.»

Kui hitlerlased hakkasid ähvardama Tšehhoslovakkiat, esines Nõukogude valitsus mitme avaldusega, teatades, et ta on valmis Tšehhoslovakkiale appi minema ja täpselt täitma oma kohustusi vastavalt Nõukogude Liidu ja Tšehhoslovakkia vahel 1935. aastal sõlmitud lepingule, s. o. sel juhul, kui Prantsusmaa samuti Tšehhoslovakkiale abi annab. Nõukogude valitsus tegi ettepaneku kokku kutsuda NSV Liidu, Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia sõjaväeliste esindajate nõupidamine ning läbi arutada, missugused praktilised abinõud on vaja tarvitusele võtta Tšehhoslovakkia kaitsmiseks hitlerliku agressiooni eest. Nõukogude Liit oli valmis Tšehhoslovakkia heaks rohkemgi tegema, kui lepingus ettenähtud kohustused nõudsid, — NSV Liit oli valmis Tšehhoslovakkiale abi andma ka ilma Prantsusmaata, kui Tšehhoslovakkia nõustub seda abi vastu võtma ja ise agressorile vastupanu avaldab.

Rahu säilitamine olenes suurel määral sellest, kas läänеriigid toetavad NSV Liidu jõupingutusi, kas nad on valmis agressorile ühist vastulööki andma, nagu seda nõudsid rahvaste huvid. Hitler ei oleks julgenud välja astuda NSV Liidu, Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide koalitsiooni vastu. Selle koalitsiooniga oleksid ühinenud ka paljud teised riigid.

Kuid läänеriikide valitsevad ringkonnad hülgasid jällegi kollektiivse julgeoleku poliitika, kuigi fašistlikud agressorid nende riikide huve ja koguni nende olemasolu tõsiselt ohustasid. Nad eelistasid fašistlikele agressoritele järeleandmiste tegemise poliitikat, lootes nendega kokku leppida. Nad tahtsid lööki enda pealt kõrvale juhtida

ja seda Nõukogude Liidu vastu suunata. Lääneriikide reaktsioonilised ringkonnad tahtsid Saksamaad ja Jaapanit Nõukogude Liidu kallale ässitada, et sotsialistlikku riiki hävitada ja ühtlasi ka oma konkurente nõrgestada, sest oli selge, et NSV Liidu vastu pole agressoritel kerge sõdida. Niisuguse salakavala poliitika abil lootsid Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa monopolistid kogu maailma ulatuses oma valitsevat seisundit kindlustada. Kui hitlerlased Tšehhoslovakkia vastu agressiooni ette valmistasid, tulid Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia valitsusejuhid 1938. aasta septembris Münchenisse kokku ja võtsid vastu otsuse loovutada Saksamaale mõned Tšehhoslovakkia piiriäärsed rajoonid. Inglis- ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad reetsid Tšehhoslovakkia. Kogu seda häbiväärset agressorite soosimise poliitikat hakati nimetama Müncheni-poliitikaks selle koha järgi, kus konverents toimus. Lääneriikide mõjul ei avaldanud Tšehhoslovakkia kodanlik valitsus hitlerlastele vastupanu, vaid kapituleeris, reetes oma maa rahvuslikud huvid, kuigi tal oli täiesti võimalik Tšehhoslovakkiat kaitsta, milles Nõukogude Liit oleks teda toetanud. Ameerika Ühendriikide valitsus Müncheni konverentsist ametlikult osa ei võtnud, kuid ta õhutas selle kokkukutsumist ja kiitis tema otsused täielikult heaks. Üksnes Nõukogude Liit mõistis Münchenis toimepandud reetmise hukka.

Kuna Prantsusmaa oli Tšehhoslovakkia reetnud, selle asemel et talle abi anda, siis oli Prantsusmaa ja Nõukogude Liidu vahel 1935. aastal sõlmitud vastastikuse abistamise leping faktiliselt annulleeritud.

Niinimetatud «mittevahelesegamise poliitika» lipu all aitasid Inglise, Prantsuse ja Ameerika valitsus kaasa ka fašismi võidule Hispaanias, kuigi see võit lääneriikide eneste strateegilisi positsioone nõrgendas. 1939. aasta alguses sai Hispaania vabariiklik valitsus lüüa. Hispaanias pääses võimule fašistlik režiim.

Lääneriikide reetlikust Müncheni-poliitikast tegid partei ja Nõukogude valitsus vajalikud järeldused. Sai järjest selgemaks, et võitluses agressorite vastu ei ole lääneriikidelt kaasabi loota.

2. Parteipoliitiline töö sotsialismi tingimustes. Partei XVIII kongress

Nõukogude Liit jäi puutumata neist majanduslikest ja poliitilistest vapustustest, mida kapitalistlik maailm läbi elas. Sotsialismimaal jätkus hiiglaslik loov töö kommunistliku ühiskonna ehitamisel. Teise viisaastaku plaani täitmisega oli kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood lõppenud. 1921. aastal kehtestatud uus majanduspoliitika oli oma ülesande lõpuni täitnud. NSV Liidus oli sotsialistlik ühiskond põhiliselt üles ehitatud. Nõukogude Liit, nagu konstateeris partei XVIII kongress, oli jõudnud sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise ja sotsialismilt järk-järgult kommunismile ülemineku teele.

Sotsialismi ehitamise lõpuleviimine on ühtlasi järkjärguline üle-

minek kommunismile, mis toimub sotsialistlike tootmissuhete edasiarenemise alusel. Täielik kommunism kasvab välja sotsialismist sotsialismi kindlustumise ja arenemise baasil.

«... sotsialism», ütles V. I. Lenin, «on see ühiskond, mis kasvab välja vahetult kapitalismist... Kommunism aga on ühiskonna kõrgem vorm ja ta võib areneda alles siis, kui sotsialism on täielikult kindlustunud» (Teosed, 30. kd., lk. 258).

Sotsialism ja kommunism on kaks kommunistliku ühiskonna arenemise faasi. Neil on ühine alus: tootmisvahendite eraomandus on asendatud ühiskondliku omandusega ja ühtlasi on kaotatud inimese ekspluateerimine. Tootmissuhted on rajatud ekspluateerimisest vabade inimeste koostöölé ja vastastikusele abile. Tootmine on allutatud ühiskonna kõigi liikmete pidevalt kasvavate aineliste ja kultuuriliste tarviduste maksimaalse rahuldamise huvidele. Ühiskondliku tootmise lakkamatu kasv ja täienemine toimub kõrge tehnika baasil.

Need kaks kommunistliku ühiskonna faasi erinevad teineteisest tootlike jõudude arengu taseme, ühiskondliku produkti jaotamise viisi ja ühiskonna liikmete teadlikkuse astme poolest.

Sotsialism on kommunismi madalam faas. Kuna sotsialism kasvab välja vahetult kapitalismist, on tal veel mõningaid vana ühiskonna jooni. See avaldub niihästi tootmise alal kui ka saaduste jaotamise alal. Sotsialistlik suhtumine töösse ja ühiskondlikku omandisse ei kujune inimeste teadvuses välja ühel hoobil. Tootmisvahendite muutmine ühiskonna omandiks ja inimeste ekspluateerimise kaotamine ei kõrvalda veel teatavat ebavõrdsust jaotamise alal. Ühiskondliku tootmise tase ei ole veel nii kõrge, et see tagaks materiaalsete hüvede külluse. Jaotamine toimub põhimõttel: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.» Sellepärast nõuab sotsialism ühiskonna ja riigi väga ranget kontrolli töö määra ja tarbimise määra üle. Sotsialismi ajal püsivad ka niisugused ühiskondliku ebavõrdsuse jäljed, nagu seda on oluline erinevus linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Nagu NSV Liidu kogemused näitavad, eksisteerib ühiskondlik sotsialistlik omandus sotsialismi ajal veel kahes vormis: üldrahvaliku omandusena ja kolhooslik-kooperatiivse omandusena. Need pole teineteisele vastandlikud, vaid on sotsialistliku omanduse kaks vormi, mis teenivad ühist eesmärki — kommunismi ülesehitamist. Sotsialismi ajal säilivad ka kauba- ja rahasuhted, mille abil riik peab arvestust ja teostab kontrolli töö määra ja tarbimise määra üle ning reguleerib saaduste jaotamist ühiskonna liikmete vahel.

Kommunism on inimühiskonna arenemise kõrgeim aste. Arenevad edasi teadus ja tehnika, nende saavutusi kasutatakse rahva huvides, ja ühiskonna tootlike jõudude tase tõuseb kõrgele astmele. Kommunistliku ühiskonna igakülgselt haritud ja kommunistlikus vaimus kasvatatud liikmed saavutavad kõrge teadlikkuse astme ning vabanevad jäädavalt kapitalismi igandeist inimeste teadvuses. Töö muutub inimese esimeseks eluliseks vajaduseks. Nendes tingimustes

«hakkavad kõik ühiskondliku rikkuse allikad täielikult ja lakkamatult voolama» (*K. Marx ja F. Engels*, «Valitud teosed», II kd., 1955, lk. 15, v. k.). Ühiskond saab ellu viia kommunistliku jaotamise põhimõtte: «I g a ü h e l t t e m a v õ i m e t e k o h a s e l t, i g a ü h e l e t e m a t a r v i d u s t e j ä r g i.» V. I. Lenini iseloomustuse kohaselt on kommunistlikule ühiskonnale omane üldine heaolu ja püsiv rahu. Kommunismi ajal ei ole olulisi erinevusi linna ja maa vahel, vaimse töö ja füüsilise töö vahel. Ühtse üldrahvaliku omanduse kehtestamise tagajärjel ei ole enam erinevust töölisklassi ja talurahva vahel ning kaob üldse ühiskonna jagunemine klassideks. Kõik inimesed saavad kommunistliku ühiskonna töötajaiks.

Kommunistliku ühiskonna ehitamine nõuab parteilt ja rahvalt suuri jõupingutusi. On tarvis luua vastav materiaalne tehniline baas ning kujundada tulevase kommunistliku ühiskonna inimene. Sotsialismi võiduga algab tõeliselt massiline, üldrahvalik liikumine kommunismi poole. Sotsialism andis kõik võimalused tootlike jõudude ning inimese füüsiliste ja vaimsete võimete arenemiseks. Sotsialismi ajal hakkas täiel määral avalduma kõigi rahvamajandusharude plaanipärase ja proportsionaalse arenemise objektiivne seadus. Nõukogude riik sai avaramad võimalused rahvamajanduse arengu suunamiseks kommunismi ehitamise huvides.

Sotsialismi võiduga kujunes NSV Liidus nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus. Esmakordselt ajaloos tekkis ühiskond, mida liidavad inimeste ühised huvid, ühine eesmärk, ühiskond, mis on tihedalt koondunud oma avangardi — Kommunistliku Partei ümber. Töölisklassi diktatuuri sotsiaalne baas laienes ja tugevnes. Kolhoosikord hakkas avaldama määratu suurt mõju talurahva sotsialismi vaimus kasvatamisele. Järgmised edusammud uue ühiskonna ehitamisel olenesid nüüd väga suurel määral töörahva hulkade kommunistlikust teadlikkusest ja partei organiseerivast tööst rahvahulkades.

Sotsialismi võiduga suurenes veelgi partei osatähtsus kommunistliku ühiskonna ehitamise juhtimisel. Partei ette kerkisid suured ja keerulised ülesanded. Kõige tähtsam neist oli sotsialistlike tootmissuhete kindlustamine ja arendamine kõigis rahvamajandusharudes. Partei pidi ka edaspidi suunama ühiskondliku tootmise arengut nii, et tootmisvahendite tootmine areneks kiiremini kui teised majandusharud, sest selles on meie maal piisava saaduste hulga ja seejärel nende külluse loomise võti. Uue, sotsialistliku majanduse tingimustes oli vaja täiustada tööstuse ja põllumajanduse juhtimise meetodeid. Järjest suurema tähtsuse omandas töötajate kommunistlik kasvatamine, esmajoones teadliku töössesuhtumise ja ühiskondlikust omandist lugupidamise kasvatamine. Suurenes partei hoolitsus rahva ainelise heaolu ja kultuuritaseme pideva tõstmise eest.

Uus olukord nõudis ümberkorraldusi parteitöös, nõudis rahvahulkades tehtava organiseerimistöö aktiviseerimist. Kommunistliku ülesehitustöö tõhusamaks juhtimiseks ning iga kommunisti poliiti-

lise ja tööalase aktiivsuse tõstmiseks võttis partei kursi siseparteilise demokraatia laiendamisele.

Võitluses sotsialismi ülesehitamise eest oli partei märksa tugevamaks saanud ja nii majanduse juhtimise kui ka rahvahulkades tehtava parteitöö alal suuri kogemusi omandanud. Need kogemused võimaldasid tal märksa paremini korraldada partei organisatsioonilist ja rahvahulkades tehtavat poliitilist tööd. Ometi esines parteiorganisatsioonide tegevuses olulisi puudusi, millega ei saanud hoopiski leppida nüüd, kus sotsialism oli võitnud ja nõukogude kord veelgi demokratiseerunud. Üks osa partei juhtivaist töötajaist oli sulgunud majandustöö kitsasse ringi, nad ei tundnud enam huvi välis- ja sisepoliitika küsimuste vastu ja hakkasid parteipoliitilisest tööst kõrvale jääma. Mitmeski parteiorganisatsioonis rikuti partei põhikirja: valimine asendati pahatihti koopteerimisega, pikka aega ei kutsutud kokku parteikonverentse. Rikuti partei siseelu leninlikke norme, mis on partei tugevuse ja võitlusvõime aluseks. Neid parteiorganisatsioonide tegevuses esinenud puudusi arutati ÜK(b)P Keskkomitee pleenumil, mis toimus 1937. aasta veebruaris ja märtsis. Keskkomitee pleenum juhtis tähelepanu sellele, et majanduslikud edusammud on püsiva iseloomuga ainult sel juhul, kui nendega käib kaasas edukas parteipoliitiline töö. Keskkomitee kutsus kommuniste lõpuni omaks võtma majandusorganite parteilise juhtimise leninlikku printsiipi, mis nõuab majandusorganite tugevdamist, nende süstemaatilist abistamist, ja millele on võõras majandusorganite üksikasjaline hooldamine. Keskkomitee pleenumil arutati ka parteiorganisatsioonide ettevalmistust uue konstitutsiooni alusel läbiviidavateks NSV Liidu Ülemnõukogu valimisteks.

Uue konstitutsiooni kehtestamine ja nõukogude valimissüsteemi edasine demokratiseerimine kujutasid endast *pööret meie maa poliitilises elus*. Partei pidi selleks pöördeks täiesti valmis olema ja kindlustama oma juhtiva osa eelseisvatel NSV Liidu Ülemnõukogu valimistel. Selleks oli vaja, et partei ise järjekindlalt teostaks demokraatlikku praktikat, et ta rakendaks oma elus täies ulatuses demokraatliku tsentralismi printsiipi, nagu põhikiri seda nõuab. Keskkomitee tegi parteiorganisatsioonidele ülesandeks oma töö ümber korraldada *laialdase siseparteilise demokraatia alusel*. Ümberkorraldus seisis selles, et likvideeriti partei organitesse koopteerimise praktika, keelati partei organite valimistel nimekirjade järgi hääletamine ja seati sisse kinnine (salajane) hääletamine.

Keskkomitee otsuse alusel võtsid parteiorganisatsioonid oma tähelepanu tulipunkti töö inimestega. Hakati rohkem tegelema kaadri tundmaõppimise ja kasvatamisega, parteilaste ja parteitute hulkade poliitilise kasvatamisega. Laiemalt hakati rakendama kriitikat ja enesekriitikat. 1937. aastal partei organite valimiste läbiviimisel oli kommunistide aktiivsus märksa suurenenud.

Parteitöö ümberkorraldamine aitas parteil NSV Liidu Ülemnõukogu valimisteks paremini ette valmistuda.

Partei läks valimistele blokis, liidus parteitutega, esitas nendega koos ühised saadikukandidaadid. Kommunistide ja parteitute valimisblokk kõrgemate võimuorganite valimistel oli võitnud sotsialismi maal täiesti seaduspärane ja loomulik nähtus. Sellcs blokis väljendus kujukalt nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, see blokk oli selle ühtsuse ilmekaks kehastuseks.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimised toimusid 12. detsembril 1937. Hääletamisest võttis osa 96,8 protsenti kõigist valimisõiguslikest. Kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt hääletas 98,6 protsenti valimistest osavõtnuist. Sellega väljendas Nõukogude rahvas Kommunistlikule Parteile täit usaldust ja kiitis heaks tema poliitika. Valimiste tulemused demonstreerisid kujukalt partei juhtimisel sotsialistlikus ülesehitustöös saavutatud edu. Nad andsid tunnistust nõukogude ühiskonna tõelisest ühtsusest, demonstreerisid NSV Liidu konstitutsioonis kehastatud sotsialistliku demokratismi tugevust ja elujõudu.

Sotsialismi võit lõi soodsad tingimused partei ja nõukogude demokraatia edasiarendamiseks. Sellega olid vastuolus partei ja nõukogude demokraatia otsesed rikkumised seoses nähtusega, mida partei hiljem kvalifitseeris J. V. Stalini isiku kultusena. Mõningat siseparteilise ja nõukogude demokraatia kitsendamist, mis oli paratamatu sel ajal, kui oli käimas äge võitlus klassivaenlase ja tema agentuuri vastu, hakkas J. V. Stalin üldiseks seaduseks pidama. Ta hakkas rikkuma V. I. Lenini poolt väljatöötatud parteielu norme, kollektiivse juhtimise põhimõtet. Paljud tähtsad küsimused otsustas tema üksinda.

J. V. Stalini tegevuses tuli ilmsiks vastuolu sõnade ja tegude, teooria ja praktika vahel. J. V. Stalini teostes olid antud õiged, marksistlikud seisukohad rahva kui ajaloo looja, partei ja tema Keskkomitee kui kollektiivse juhtija osa, kaadrile tähelepanu pööramise, siseparteilise demokraatia arendamise jne. küsimustes. Kui aga oli tegemist praktikaga, siis taganes J. V. Stalin neist marksismi-leninismi seisukohtadest. Ta rääkis õigesti, marksismi positsioonidelt lähtudes, et on lubamatu ülehinnata üksikisiku osa ajaloo protsessis, tegelikult aga aitas kaasa enda isiku kultuse levimisele.

J. V. Stalin rõhutas õigusega, et on vaja igati tugevdada Nõukogude riiki, olla valvas vaenlaste sepitsuste ja kõigepealt vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna sepitsuste suhtes. See nõudmine jäi jõusse ka pärast sotsialismi võitu. Valvsus oli vajalik ka üksikute elementide suhtes, kes olid kuulunud opositsioonilistesse trotskistide, zinovjevlaste, parempoolsete ja natsionalistide gruppidesse, mis olid nüüd purustatud. Need elemendid, eriti trotskistid, olid partei vastu võideldes parteid korduvalt petnud, Nõukogude seaduste raamidest üle astunud ja sageli kontrrevolutsiooniliste ollustega ühendusse astunud. Sellepärast pidid riigi organid nende suhtes vajalikud abinõud tarvitusele võtma.

Ühtlasi esitas J. V. Stalin 1937. aastal, kui sotsialism oli NSV Liidus juba võitnud, ekskiku teesi, nagu peaks sedamööda, kuidas

Nõukogude riik edasi areneb, klassivõitlus meie maal järjest teravnema. Klassivõitlus oli Nõukogudemaal kõige teravam sel ajal, kui otsustati küsimust «kes — keda», kui loodi sotsialismi aluseid. Kuid pärast seda, kui sotsialism oli võitnud, ekspluataatorlikud klassid likvideeritud ning välja kujunenud nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, oli klassivõitluse paratamatu teravnemise tees ekslik. Praktikas põhjendati sellega massilisi repressioone, mida rakendati partei ideeliste vastaste suhtes, kes olid poliitiliselt puruks löödud. Repressioone rakendati ka paljude ausate kommunistide ja parteitute suhtes, kes mitte milleski süüdi ei olnud. Sel perioodil puges väga vastutusrikastele riiklikele ametikohtadele kaabakas ja poliitiline avantürist Beria, kes oma kuritahtlikke eesmärke taga ajades ühegi roima ees tagasi ei põrganud ja kes J. V. Stalini isiklikke puudusi ära kasutades laimas ning hävitas suure hulga parteile ja rahvale ustavaid ausaid inimesi.

Samal ajajärgul etendas häbiväärset osa Ježov, kes oli siseasjade rahvakomissari ametikohal. Tema osavõtul langesid laimu ohvriks ja hukkusid paljud parteile täiesti ustavad töötajad, kommunistid ja parteitud. Oma kuritööde eest said Ježov ja Beria teenitud karistuse.

Põhjendamatute repressioonide osaliseks saanud inimesed rehabiliteeriti aastail 1954—1955 täielikult.

Sotsialistliku seaduslikkuse rikkumine ja massilised repressioonid tekitasid Kommunistlikule Parteile tõsist kahju. Kuid J. V. Stalini isiku kultuse tagajärjel tehtud vead ei pannud nõukogude ühiskonna arenemist seisma, ei suutnud nõukogude korra sotsialistlikku loomust muuta, kuigi nad nõukogude ühiskonna arenemist pidurdasid. Kogu J. V. Stalini enese tegevus oli seotud suurte sotsialistlike ümberkujunduste läbiviimisega. Nõukogude rahvas usaldas parteid täielikult, talitas partei juhendite järgi ja lahendas suurt sotsialismi ehitamise ülesannet. Sotsialistlikus ülesehitustöös tehti järjest uusi edusamme.

Sotsialismi võitu tähistasid uute liikmete juurdevool parteisse ja nõukogude intelligentsi silmapaistev kasv. Juhtivale partei-, nõukogude ja majandustööle edutati noort kaadrit, kellel sageli ei olnud küllaldasi kogemusi, ei olnud vajalikku ideelis-poliitilist karastust. Sellepärast oli vaja aktiviseerida partei tööd haritlaskonna ning nõukogude ja partei kaadri ideelis-poliitilise kasvatamise alal.

ÜK(b)P Keskkomitee astus samme partei propaganda ja agitatsioonitöö parandamiseks. Keskuses ja kohapeal tugevdati partei ideoloogilise töö aparaati. Mitmesuguste koolide ja kursuste näol loodi partei kaadri ettevalmistamise ja tema kvalifikatsiooni tõstmise süsteem. 1938. aastal ilmus «ÜK(b)P ajaloo lühikursus» ja võttis laialt hoogu partei ajaloo õppimine. Tähtsa koha marksismi-leninismi propaganda alal omandas partei ja nõukogude ajakirjandus. Partei ideoloogiline töö rahvahulkades saavutas suure hoo ja laia ulatuse.

Sotsialistliku ülesehitustöö uude etappi jõudnud partei ja rahva elus oli suur tähtsus ÜK(b)P XVIII kongressil, mis toimus 10.—21.

märtsil 1939. Kongressil oli esindatud 1 588 852 partei liiget ja 888 814 liikmekandidaati.

Partei XVIII kongress kuulas ära ja arutas läbi partei juhtivate organite aruanded, vaatas läbi ja kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmanda viie aasta plaani ja muutis ÜK(b)P põhikirja.

ÜK(b)P Keskkomitee aruandes, millega esines J. V. Stalin, analüüsiti põhjalikult NSV Liidu välis- ja sisepoliitilist olukorda ning partei siseelu küsimusi.

Partei kongress konstateeris, et fašistlike riikide sõda vabadustarmastavate rahvaste vastu ohustab rahu kogu maailmas. Sel ajal ei olnud sõda veel maailmasõjaks muutunud, kuid oli juba tõmmanud oma orbiiti ligi 500 miljoni elanikuga territooriumi.

Partei kongressil paljastati läänеriikide Müncheni-poliitika, agressorite soosimise poliitika. Märgiti, et «mittevahelesegamise poliitika» pooldajate ohtlik poliitiline mäng võib nende jaoks tõsise sissekukkumisega lõppeda. Peagi selgus, et see hoiatus oli põhjendatud.

Kiitnud heaks Nõukogude valitsuse välispoliitika, andis partei XVIII kongress direktiivi: teostada ka edaspidi rahupoliitikat ja kõigi maadega asjalike sidemete tihendamise poliitikat; olla ettevaatlik ja mitte lasta sõjaprovotseerijail, kes on harjunud võõraste kätega tuliseid süsi ahjust välja tooma, meie maad konflikti kiskuda; igati tugevdada Punaarmee ja sõjalaevastiku võitlusvõimet; tihendada rahvusvahelisi sidemeid kõigi maade töörahvaga, kes on huvitatud rahust ja rahvaste sõprusest.

Kongressil arutati NSV Liidu põhilist majanduslikku ülesannet — *tähtsamatele kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõuda iga elaniku kohta valmistatava toodangu hulga poolest.* See oli äärmiselt tähtis küsimus. Selle ülesande seadis V. I. Lenin juba Oktoobrirevolutsiooni eel kui sotsialismimaa perspektiivi. Pärast sotsialismi võitu, kui NSV Liidu rahvamajanduse tehniline rekonstrueerimine oli põhiliselt lõpule viidud, kujunes see partei ja kogu Nõukogude rahva lähemaks praktiliseks ülesandeks.

Partei XVIII kongress konstateeris rahuldustundega, et sotsialismi võit NSV Liidus on veelgi kindlustanud nõukogude korda, on veelgi kõvendanud töölisklassi ja talurahva liitu ning NSV Liidu rahvaste vennalikke sidemeid. Sotsialismi võidu alusel olid välja kujunenud ja arenenud *uued nõukogude ühiskonna liikumapanevad jõud*: rahva moraalne ja poliitiline ühtsus, rahvaste sõprus ja nõukogude patriotism. Need liikumapanevad jõud andsid nõukogude poliitilisele korrale erilise tugevuse.

Partei XVIII kongress arutas mõningaid marksismi-leninismi teooria küsimusi, milledel on sotsialistliku ühiskonna kindlustamise ja arendamise ning kommunismi ehitamise seisukohalt äärmiselt suur tähtsus.

Marxi, Engelsi ja Lenini teostes on välja töötatud sotsialistliku riigi ehitamise põhiprintsiibid, ära näidatud proletaarse riigi põhjalik erinevus kodanlikust riigist, kindlaks määratud proletaarse riigi eesmärgid ja ülesanded, ära näidatud tema arenemise peamised teed ja seejärel ka riigi väljasuremine kommunismile üleminekul. Kuid sotsialistliku riigi väljasuremise küsimuse käsitlemisel piirdusid Marx, Engels ja Lenin üldiste põhimõtteliste teesidega, sest sellele küsimusele täieliku vastuse andmiseks ei pakkunud praktika tol ajal veel küllaldaselt andmeid.

XVIII kongressil arendati edasi riigi küsimust seoses sotsialismilt kommunismile üleminekuga.

J. V. Stalini aruandekõnes formuleeritud teesi järgi on riik vajalik ka kommunismi ajal, kui eksisteerib kapitalistlik ümbruskond. J. V. Stalin rõhutas, et sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisel ning Nõukogude rahva saavutuste imperialistlike riikide kallalekippumiste eest kaitsmisel on sotsialistlik riik tööliste ja talupoegade käes peamiseks tööriistaks. J. V. Stalin iseloomustas lühidalt Nõukogude riigi arenemise peamisi ajaloolisi etappe ja tema peamisi funktsioone. Nõukogude riik oli läbi teinud kaks peamist arengufaasi. Esimene faas ulatus sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidust ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni. Teine faas algas siis, kui NSV Liidus olid likvideeritud ekspluataatorlikud klassid, kui NSV Liidus oli saavutatud sotsialismi võit. Esimeses faasis on sotsialistliku riigi funktsioonideks oma maa kukutatud klasside mahasurumine, riigi kaitsmine väliskallaletungide eest, majandusliku tegevuse, kultuuri- ja kasvatustöö organiseerimine. Teises faasis kaob ekspluataatorlike klasside mahasurumise funktsioon, sest need on likvideeritud, ja areneb sotsialistliku omandi kaitsmise funktsioon; igakülgselt areneb majandusliku organiseerimistöö, kultuuri- ja kasvatustöö funktsioon; täielikult jääb püsima väliskallaletungi puhul riigi sõjalise kaitsmise funktsioon. Sotsialistliku riigi funktsioonide muutumine pärast sotsialismi võitu ei olnud hoopiski riigi nõrgenemise või väljasuremise tunnuseks. Vastupidi, proletaarse riigi väljasuremine toimub tema tugevnemise kaudu, kusjuures selle tugevnemise väljenduseks on eestkätt töörahva kõige laiemate kihtide aktiivne osavõtt riigi elust. Selle põhjal kutsus partei kongress üles igati tugevdama kõiki riigi organeid, iseäranis neid, mis peavad teostama sotsialismimaa kaitsmise funktsiooni.

Partei Keskkomitee aruandes pöörati suurt tähelepanu nõukogude haritlaskonnale ja temasse õige suhtumise küsimusele. Sotsialismi võidu tulemusena oli haritlaskond muutunud sõna tõsises mõttes rahvaintelligentsiks, kes on tihedalt seotud töölisklassi ja kolhoositalurahvaga ja on nõukogude ühiskonnas oluliseks jõuks, majanduslikku ja kultuurilist arengut edasiviivaks teguriks.

XVIII kongress kohustas parteiorganisatsioone nõukogude intelligentsisse hoolitsevalt ja tähelepanelikult suhtuma ja otsustavalt lõppu tegema tema suhtes tol ajal veel esinenud umbusaldusele, nende vaadete iganditele, mis olid haritlaste suhtes levinud revolut-

sioonieelsel perioodil. Nõukogude intelligents oli partei ja riigi täieliku usalduse ja pideva hoolitsuse vääriline.

XVIII kongress arutas läbi NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmanda viie aasta plaani (aastad 1938—1942). Kolmas viisaastak oli tähtsaks sammuks NSV Liidu majandusliku põhiülesande lahendamise poole. Plaanis nähti ette meie maa industriaalse võimsuse suurendamine, kolhoosikorra kindlustamine, rahva ainelise elujärje ja kultuuritaseme tõstmine, Nõukogude Liidu kaitsevõime tugevdamine. Tööstustoodang kavatseti tõsta 1942. aastal 1937. aastaga võrreldes peaaegu kahekordseks. Plaani järgi kolmandaks viisaastakuks ettenähtud kapitaalmahutuste summa oli ligikaudu niisama suur kui esimesel ja teisel viisaastakul kokku.

Kolmanda viisaastaku üheks tähtsamaks ülesandeks oli riigikaitsetööstuse arendamine, suurte riiklike reservide loomine kütuse, elektrienergia ja teiste tootmisharude osas. Kavatseti ehitada dubleerivaid ettevõtteid meie maa idapiirkondades — Uraalis, Volgamaal, Siberis ja Kesk-Aasias. Plaani järgi oli ette nähtud sõe- ja metallurgiabaasi laiendamine meie maa idaosas, naftabaasi loomine Volga ja Uraali vahelises piirkonnas, uue teraviljabaasi loomine NSV Liidu ida- ja kagupiirkondades.

Olulisel kohal olid kongressi töös organisatsioonilised küsimused. Kongress võttis vastu resolutsiooni ÜK(b)P põhikirjas muudatuste tegemise kohta ja kinnitas põhikirja uues redaktsioonis. NSV Liidu majanduses ja klassistruktuuris toimunud põhjalike muutuste tõttu kaotati parteisse vastuvõtmisel kategooriaisse jaotamine vastavalt ühte või teise sotsiaalsesse gruppi kuulumisele. Parteisse astujaile määrati ühesugused vastuvõtutingimused ja ühesugune kandidaadistaaž. See aga ei tähendanud, et oleks vähendatud nõudlikkust parteisse astujate suhtes või seda, et oleks nõrgendatud parteiorganisatsioonide vastutust vastuvõetavate koosseisu eest. Endiselt jäi ülesandeks süstemaatiliselt parandada partei koosseisu, rangelt kinni pidada individuaalse valiku põhimõttest ja võtta parteisse parimaid, kommunismile ustavaid inimesi. Põhikirja täiendati partei liikmete õiguste loeteluga. Põhikirja kohaselt on igal kommunistil õigus: osa võtta partei poliitika praktiliste küsimuste vabast ja asjalikust arutamisest parteikoosolekuil ja partei ajakirjanduses; kritiseerida parteikoosolekuil iga parteitöötajat; valida ja saada valitud partei organeisse; nõuda enda isiklikku osavõttu kõigil juhtudel, kus tehakse otsus tema tegevuse või käitumise kohta; pöörata igasuguse küsimuse ja avaldusega partei iga instantsi poole, kaasa arvatud partei Keskkomitee.

Kongressi resolutsioonis «Muudatused ÜK(b)P põhikirjas» mõisteti hukka formaalne ja hoolimatu bürokraatlik suhtumine partei liikmete saatusesse ning kritiseeriti teravalt laimajaid ja karjeriste, kes olid partei kaadrit teotanud. XVIII kongressil vastuvõetud partei põhikirja täiendati mitme punktiga, mis tagavad parteist väljaheitmise küsimuse või väljaheidetule partei liikme õiguste tagasiandmise küsimuse otsustamisel tähelepaneliku suhtumise ja esita-

tavate süüdistuste põhjendatuse hoolika arutamise. Põhikiri kaotas massilised puhastused, mis olid partei koosseisu parandamise vahendiks üleminekuperioodil ning olid oma tähtsuse kaotanud pärast sotsialismi võitu, kui kapitalistlikud elemendid olid likvideeritud. ÜK(b)P põhikirjas kajastusid need abinõud, mis partei oli tarvitusele võtnud sisemparteilise demokraatia edasiarendamiseks.

Tootmisettevõtete, sealhulgas ka kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade partei-algorganisatsioonidele anti administratsiooni tegevuse kontrollimise õigus. See tõstis partei-algorganisatsioonide vastutust tööstusettevõtete, kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade töö eest.

Kongressil partei põhikirjas tehtud muudatused ja täiendused soodustasid siseparteilise demokraatia arenemist, kommunistide aktiivsuse ja initsiatiivi tõusu ja kogu siseparteilise töö paranemist.

ÜK(b)P XVIII kongress suunas partei nende ülesannete lahendamisele, mis olid tingitud NSV Liidu jõudmisest uude arengujärku, sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ja järk-järgult kommunismile ülemineku ajajärku.

3. Partei ja Nõukogude riigi võitlus fašistlikule agressorile kollektiivse vastulöögi organiseerimise eest 1939. aastal. Teise maailmasõja algus

Pärast partei XVIII kongressi maailma areenil toimunud sündmused kinnitasid täies ulatuses seda rahvusvahelise olukorra hinnangut, mis kongressil oli antud.

Lääneriikide Müncheni-poliitika oli rajatud lootusele, et nende ja fašistlike riikide imperialistlikke vastuolusid läheb korda likvideerida NSV Liidu vastu suunatud sõja abil. Kuid ilmnes tunnuseid, mis näitasid, et need lootused ei lähe täide, vähemalt mitte lähemal ajal. 1939. aasta märtsis anastasid hitlerlased ka ülejäänud osa Tšehhoslovakkiast, ilma et nad eelnevalt oleksid taotlenud Inglismaa ja Prantsusmaa nõusolekut, mida nad Müncheni konverentsi ajal veel olid vajalikuks pidanud. Teinud lõpu Tšehhoslovakkiale, asus Hitleri valitsus otsekohe ette valmistama agressiooni Poola vastu. Poola valitsusele esitati jultunud nõudmised, mille kohta oli ette teada, et neid on võimatu täita: Poolalt nõuti territoriaalseid loovutusi, Poolas elavate sakslaste olukorra muutmist jne. Ühtlasi ei mõtelnudki Saksamaa loobuda oma nõudmisest, et talle tagasi antaks endised Saksa asumaad, mis Inglis- ja Prantsusmaa olid Versailles' rahulepingu põhjal endi kätte kiskunud. Sai selgeks, et lääneriikidel ei õnnestunud Münchenis toimepandud reetmisega oma huve kaitsta ega Hitleriga püsivat kokkulepet saavutada.

Niisuguses olukorras deklareerisid Inglismaa ja Prantsusmaa 1939. aasta kevadel, et nad tagavad Poolale, Kreekale, Rumeeniale ja Türgile — teiste sõnadega, mitmele fašistide kallaletungi ohus olevale riigile — nende riikliku sõltumatuse. Samal ajal alustasid

Inglismaa ja Prantsusmaa Nõukogude Liiduga läbirääkimisi saksa agressioonile vastupanu avaldamise viiside üle.

Kas see kõik tähendas, et Inglismaa ja Prantsusmaa olid loobunud Hitleriga NSV Liidu vastu kokkuleppimise poliitikast ja kavatsevad hakata rakendama fašistlikule agressorile kollektiivse vastulöögi andmise poliitikat? Peagi selgus, et see pole nii. Inglise ja Prantsuse valitsus mängisid kahepaikset mängu. Nad otsisid ikka edasi Hitleriga kokkuleppimise võimalusi ja olid ainult muutnud oma taktikat. Mõlema maa demokraatlikud ringkonnad nõudsid valitsustelt tungivalt, et Nõukogude Liiduga loodaks tihe koostöö. Kuigi Inglis- ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad seda koostööd sugugi ei tahtnud, olid nad siiski sunnitud NSV Liiduga läbirääkimisi alustama, et oma tõelisi plaane maskeerida. Ühtlasi nägid nad Nõukogude valitsusega läbirääkimiste pidamises Hitlerile surve avaldamise vahendit. Nad lootsid, et NSV Liidu osavõtul võimsa koalitsiooni loomise võimalusega hirmutades läheb neil korda Hitlerit lääneriikidega kokkuleppe otsimisele sundida.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus võtsid seda arvesse. Nõukogude valitsus oli siiski nõus Inglis- ja Prantsusmaaga läbirääkimisi alustama, et mitte mööda lasta ühtki juhust, vähimatki võimalust agressorile kollektiivset vastulööki organiseerida ja uut maailmasõda ära hoida. Kuid läbirääkimiste käik kinnitas, et tegelikult ei olnud Inglise ja Prantsuse valitsusel soovi selle eesmärgi saavutamiseks NSV Liiduga koos töötada.

Esialgsed ettepanekud, mis Inglise ja Prantsuse valitsus Nõukogude Liidule tegid, olid täiesti vastuvõtmatud. Nende ettepanekute eesmärgiks oli siduda ainult NSV Liitu kohustustega sõtta astuda, teda Saksamaa vastu sõtta kiskuda, endale aga mitte mingeid konkreetseid kohustusi võtta ja sellest sõjast kõrvale jääda.

Nõukogude valitsus lükkas Inglise ja Prantsuse ettepanekud tagasi, sest need ei vastanud kohustuste vastastikkuse põhimõttele. Ta tegi oma vastuettepanekud. Nõukogude valitsus pani ette sõlmida kolme riigi vahel vastastikuse abistamise leping. See leping oleks kohustanud NSV Liitu, Inglismaad ja Prantsusmaad vastastikku üksteisele appi minema, kui Euroopas ühele neist kolmest riigist kallale tungitakse, samuti ka sel juhul, kui tungitakse kallale Poolale, Rumeeniale, Balti riikidele, Türgile või Belgiale. Ühtlasi pandi ette täpselt kindlaks määrata, missuguses ulatuses ja millises vormis peab igaüks kolmest lepinguosalisest suurriigist sõjalist abi andma. Nõukogude ettepanekute vastuvõtmisega oleks fašistlikule Saksamaale vastu seatud võimas suurriikide koalitsioon ja see oleks võinud agressiooni laienemise peatada.

Inglise ja Prantsuse valitsus ei olnud nõus sõlmima NSV Liiduga kõigi kolme riigi vastastikustele kohustustele rajatud lepingut. Seetõttu läbirääkimised venisid: nad algasid 1939. aasta märtsis ja kestsid sama aasta augustini. NSV Liiduga peetud läbirääkimiste käigus esitasid Inglise ja Prantsuse valitsus aina uusi lepinguprojekte. Kuid neil projektidel oli üks ühine joon: nende sihiks oli pro-

votseerida sõda Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Ja üksnes vastu tahtmist, demokraatliku avaliku arvamise survel, tegid Inglis- ja Prantsusmaa mõningaid järeleandmisi. Kõik see näitas, et kummalegi valitsusele, iseäranis aga Inglise valitsusele, polnud üldse tarvis kokkulepet NSV Liiduga, vaid oli ainult vaja jutte niisugusest kokkuleppest ja seda mingite muude eesmärkide huvides.

Et Inglis- ja Prantsusmaal ei olnud tahtmist Saksamaa vastu Nõukogude Liiduga koalitsiooni luua, kui Saksamaa peaks sõda alustama, see selgus lõplikult kolme riigi sõjaväeliste esindajate läbirääkimiste ajal, mis toimusid NSV Liidu initsiatiivil Moskvas 1939. aasta augustis.

Nõukogude Liidul ei olnud tol ajal Saksamaaga ühist piiri. Et Punaarmee võiks Saksa vägedega kokku puutuda ja nende vastu sõjategevust alustada, oleks ta pidanud läbima Poola territooriumi, mis neid eraldas. Inglismaa, Prantsusmaa ja Nõukogude Liidu sõjaväelistel läbirääkimistel selgus, et Poola valitsus keeldub Nõukogude vägesid oma territooriumilt läbi laskmast ja et Inglismaa ja Prantsusmaa ei võta midagi tõsist ette, et Poola valitsust oma seisukohta muutma panna. Teisiti aga polnud Nõukogude Liidul tegelikult mitte kusagil võimalik sõjast Saksamaa vastu osa võtta. Selge on, et NSV Liiduga läbirääkimisi alustades ei mõtelnud Inglismaa ja Prantsusmaa üldse sellele, et tegelikult koos temaga relvajõul hitlerliku agressiooni vastu välja astuda. Moskvas Nõukogude väejuhatusega läbirääkimisi pidavale Inglise sõjaväelisele esindusele antud salajases instruktsioonis oli otseselt öeldud: «Briti valitsus ei soovi endale võtta mitte mingisuguseid konkreetseid kohustusi» Nõukogude Liidu suhtes.

Samal ajal kui Inglise valitsus Nõukogude Liiduga läbirääkimisi pidas, alustas ta salajasi läbirääkimisi Saksa valitsusega, tehes Hitlerile ettepaneku sõlmida mittekallaletungipakt ja kokkulepe mõjusfääride jaotamise kohta kogu maailma ulatuses. Sealjuures tehti sõna tõsises mõttes koletu ettepanek: võtta jaotamisele kuuluvate maade hulka Hiina ja Nõukogude Liit. Inglise valitsus andis hitlerlastele lubaduse läbirääkimised NSV Liiduga lõpetada. Inglismaa oli nõus loobuma ka Poola iseseisvuse garanteerimisest, mida ta alles hiljuti oli tõotanud, s. o. oli valmis Poolat reetma, Poolat Hitlerile loovutama, nagu seda oli juba tehtud Tšehhoslovakkiaga.

NSV Liidu olukorra ohtlikkust süvendas asjaolu, et sõda ähvardas teda peale lääne ka idast. Idas andis Nõukogude Liit materiaalset ja moraalset abi hiina rahvale, kes võitles jaapani imperialismi vastu, Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa aga ergutasid jaapani agressoreid, abistades neid heldel käel strateegiliste materjalide saatmisega. «Sellest ajast peale, kui algas sõda jaapani röövvallutajate vastu,» kirjutas Mao Tse-dung, «ei andnud ühegi imperialistliku riigi valitsus meile tõelist abi. Ainuüksi Nõukogude Liit aitas meid lennuväega ja materiaalsete ressurssidega» («Valitud teosed», 3. kd., lk. 190, v. k.). NSV Liidu ja Jaapani suhted läksid aina pinevamaks. 1938. aastal võtsid jaapani militaristid ette relvas-

tatud kallaletungi Nõukogude territooriumile Hassani järve piirkonnas Vladivostoki lähedal. Nad tahtsid täägiga proovida Nõukogude Liidu jõudu ja tema valmisolekut vastulöögi andmiseks. 1939. aasta suvel tungisid üsna suured Jaapani jõud Halhin-Goli jõe piirkonnas Mongoolia Rahvavabariigi territooriumile, kellega Nõukogude Liit 1936. aastast peale oli seotud vastastikuse abistamise lepinguga. Mõlemad kallaletungid löödi tagasi. Jaapani väed kandsid suuri kaotusi.

Niisiis sel ajal, kui NSV Liidu läänepiiride lähedal hitlerlased valmistusid Poolale kallale tungima ning läbirääkimised läänemaadega Inglismaa ja Prantsusmaa süü läbi ummikusse jooksid, oli NSV Liit Kaug-Idas juba sunnitud sõjalisi operatsioone ette võtma. Tekkis äärmiselt ebasoodne olukord: Nõukogude Liitu ähvardas sõda, pealegi kahelt rindelt korraga — läänest ja Kaug-Idast, kusjuures ta oleks olnud poliitiliselt täiesti isoleeritud.

Iga hinna eest oli tarvis Nõukogudemaa teda ähvardavast ohust päästa. See ei olnud üksnes Nõukogude rahva ja Nõukogudemaa eluküsimus. Esimese ja tol ajal ainsa sotsialistliku riigi säilitamist nõudsid sotsialismi huvid kogu maailma ulatuses ja kõigi maade töörahva huvid.

ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsus täitsid partei XVIII kongressi juhendit: olla ettevaatlik ja mitte lasta sõja provotseerijail Nõukogudemaad konfliktidesse kiskuda. Sellest juhendist lähtudes tegid partei ja valitsus 1939. aasta augustis vastutusrikka otsuse: sõlmida Saksamaaga mittekallaletungileping vastavalt Saksa valitsuse ettepanekule. See otsus võeti vastu alles siis, kui oli täiesti selge, et Inglismaa ja Prantsusmaa, samuti ka Poola ei taha ühiseks võitluseks hitlerliku agressiooni vastu NSV Liiduga tõsist kokkulepet sõlmida, ja kui ei olnud enam ka muid võimalusi NSV Liidu julgeoleku tagamiseks.

Nõukogude Liidule mittekallaletungilepingu sõlmimise ettepanekut tehes olid Saksa valitsusel omad kaalutlused ja ta ei kavatsenud hoopiski loobuda vallutussõjast NSV Liidu vastu. Kuid ta arvestas neid tohutuid raskusi, mida see sõda talle tõotas, ja kavatses sellepärast alistada esmalt Lääne-Euroopa maad, ja siis nende ressursse kasutades NSV Liidule kallale tungida. Mis puutub Nõukogude Liidusse, siis võitis ta selle lepinguga teataval määral aega oma maa kaitse ettevalmistamiseks ja pääses talle äärmiselt ebasoodsas 1939. aasta olukorras, millal läänemaad ei tahtnud tema liitlasteks hakata, kahel rindel sõttakiskumise ohust. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide reaktsioonilised valitsevad ringkonnad püüdsid NSV Liitu isoleerida ja tema vastu kapitalistlike riikide ühisrinnet luua. Sealjuures pidid Saksamaa ja Jaapan löögijõu osa täitma ja sõjas oma rahvaste verd valama, et kolm läänemaad saaksid hiljem sõjas nõrgenenud maadele oma tahet ette kirjutada.

NSV Liit oli tol ajal üksi kapitalistlikus ümbruskonnas ja parempoolsed sotsialistid, kes kommunistide ühtsuseüleskutsed tagasi lük-

kasid, olid lõhestanud rahvusvahelise töölisklassi. Niisugustes tingimustes oli võimatu sõda ära hoida. Kuid oli võimalik esimest sotsialismimaad talle nii ebasoodsas olukorras sõtta kiskumisest päästa, ja seda tuli teha. Nii oma rahva heaks kui ka kogu maailma sotsialismi huvides oli Nõukogude valitsus kohustatud münhenlaste reaktsioonilised sepitsused nurja ajama. Saksamaaga sõlmitud mittekallaletungileping aitas sellele kaasa.

Münhenlased tahtsid sõda valla päästa nii, et see algaks kapitalistliku maailma ja isoleeritud Nõukogudemaa vahel. Tegelikult aga läks nii, et sõda algas just kapitalistlike riikide vahel. Seetõttu sattusid Müncheni-poliitika kangelased täbarasse olukorda, niisugusesse, mille kohta vanasõna ütleb: «Kes teisele auku kaevab, see ise sisse langeb.» Nad tahtsid NSV Liitu Saksamaa ja Jaapani vastu sõtta kiskuda, et ise kõrvale jääda ja jõude kogudes momenti oodata, millal nad saaksid kõigile kolmele sõjast kurnatud riigile oma nõudmised peale sundida. Tegelikult aga tuli neil enestel rasketes tingimustes sõda pidada.

1. septembril 1939 tungis Saksamaa Poolale kallale. Poola rahvas langes fašistliku agressiooni ohvriks. Ta avaldas agressorile visa vastupanu, milles kangelaslikku osa etendasid kommunistid ning nende ümber koondunud töölised ja teised töörahva kihid. Et aga Poola kodanluse ja mõisnike valitsus oli Nõukogude Liidu abi tagasilükkamisega poola rahva reetnud, siis ei suutnud Poola Hitleri-Saksamaa võimsate jõudude rünnakule vastu panna.

Kui hitlerlased olid Poolale kallale tunginud, ei saanud Inglise ja Prantsuse valitsusele jääda kahtlust, et pärast Poola vallutamist tungib Hitleri-Saksamaa kallale Prantsusmaale ja Inglismaale ning nende suurtele asumaadele. Seda mõistes kuulutasid Inglise ja Prantsuse valitsus 1939. aasta septembri alguses Saksamaale sõja.

Algas Teine maailmasõda.

Inglismaa ja Prantsusmaa ei hakanud Saksamaaga sõdima Poola pärast, ja sugugi mitte fašismi kukutamise eesmärgil, vaid selleks, et kaitsta oma imperialistlikke huve ja positsioone, nõrgendada ohtlikku konkurenti ja säilitada endi kui suurriikide seisundit. Sellepärast ei teinud Inglismaa ega Prantsusmaa absoluutselt mitte midagi selleks, et Poolale tegelikku abi anda. Saksa väed tungisid Poola territooriumil hoogsalt ida poole ja lähenesid NSV Liidu piiridele.

Partei ja Nõukogude valitsus arvestasid seda, et Saksamaaga sõlmitud leping aitas küll Nõukogude Liidul sõda hitlerlastega mõneks ajaks edasi lükata, kuid ei saanud loota, et hitlerlased pikka aega oma kohustusi täidavad. Riigikaitse huvides oli sellepärast vaja pealetungivad hitlerlikud väed peatada võimalikult kaugel NSV Liidu elulistest keskustest, mitte lasta neil nihutada oma strateegilist piiri kaugele itta, meie tolleaegse piiri äärde, s. o. Minski lähistele. Ühtlasi ei saanud Nõukogude Liit Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa vennasrahvastiku saatuse suhtes ükskõikseks jääda, ei võinud teda fašistide ikke alla jätta. 17. septembril 1939 läksid Punaarmee väeosad üle piiri ning hõivasid lühikese ajaga Lääne-

Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa. Need piirkonnad ühinesid taas Nõukogude Ukrainaga ja Nõukogude Valgevenemaaga ühtseteks ukraina ja valgevene rahva riikideks.

1939. aastal Hitleri-Saksamaa ja inglise-prantsuse imperialismi vahel alanud sõjal oli esialgu teistsugune iseloom kui Itaalia-Etioopia ja Jaapani-Hiina sõjal või Hispaania sõjal. Neis sõdades pidas üks pool vallutussõda, teine pool aga vabadussõda. Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa sõda oli alguses mõlemalt poolt imperialistlik sõda. Poola rahvas nagu teistegi agressiooni ohvriks langenud maade rahvad võitles oma sõltumatuse eest, mis aga puutub suurriikidesse, siis taotlesid mõlemad pooled, niihästi Hitleri-Saksamaa kui ka Inglismaa ja Prantsusmaa, imperialistlikke eesmärke.

Ometi kujunes nõnda, et Inglismaal ja Prantsusmaal ning kõigil fašistliku agressiooni ohvriks langenud rahvastel oli ühine vaenlane — saksa fašism. Pealegi said Inglismaa ja Prantsusmaa 1940. aastal sõjas hitlerlastega mitu korda rängalt lüüa. Seetõttu olid nad nüüd sunnitud rohkem oma rahvusliku sõltumatuse säilitamisele kui oma imperialistlike plaanide teostamisele mõtlema. Samal ajal tugevnes Inglismaal ja Prantsusmaal, samuti Ameerika Ühendriikides, rahvahulkade surve oma valitsustele. Rahvahulgad nõudsid aktiivse antifašistliku vabadussõja pidamist. Niisuguses olukorras muutis Inglismaa ja Prantsusmaa sõda Hitleri-Saksamaa vastu rahva aktiivsel mõjutusel aja jooksul oma iseloomu. See liitus tegelikult rahvaste vabadussõjaga, mida need pidasid fašistliku agressiooni vastu, ja omandas vabastava iseloomu. Sõja vabastav iseloom suurenes eriti pärast NSV Liidu sõttaastumist. Siis kujunes välja ühine Hitleri-vastane koalitsioon, millesse kuulusid koos NSV Liiduga Inglismaa ja Prantsusmaa, hiljem ka Ameerika Ühendriigid.

Pärast Teise maailmasõja algust lohutasid Inglismaa, Prantsusmaa ja ka Ameerika Ühendriikide münhenlikud elemendid ennast esialgu ikka veel lootusega, et sõjarinde saab pöörata NSV Liidu vastu. Prantsuse ja Inglise väed seisid läänerindel peaaegu tegevuseta, ei võtnud Saksamaa vastu ette tõsiseid lahinguoperatsioone. Samal ajal püüdsid Inglis- ja Prantsusmaa Nõukogude Liidu piiririike NSV Liidu vastu sõtta kiskuda. Lätis, Eestis ja Leedus kukkusid imperialistide sepitsused läbi. Need kutsusid seal esile kõigi demokraatlike jõudude nii tormilise meelepaha, et nende kolme riigi valitsused olid 1939. aasta septembris ja oktoobris sunnitud Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise lepingud sõlmima. Kuid ka pärast seda ei lõppenud Balti riikides nõukogudevastased intriigid ja jäi püsima oht, et Baltimaad võidakse neile hukatuslikesse imperialistlikesse avantüüridesse kiskuda. Siis nõudsid Balti vabariikide töörahva hulgad, et nendes maades viivitamatult taastataks nõukogude võim, mille Entente oli 1919. aastal kukutanud, nõudsid taasühinemist Nõukogudemaaga. Rahvahulkade survel toimus 1940. aasta juunis kõigis kolmes Balti vabariigis valitsusevahetus. Võim läks progressiivsete jõudude kätte. Viidi läbi parlamendivalimised,

mis toimusid neis maades esmakordselt demokraatlikes tingimustes. Leedus, Lätis ja Eestis valitud parlamendid pöördusid Nõukogude valitsuse poole palvega võtta need maad Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. 1940. aasta augustis rahuldas NSV Liidu Ülemnõukogu selle palve ning võttis Leedu NSV, Läti NSV ja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi NSV Liidu koosseisu.

Nõukogude Liiduga ühinesid taas ka Bessaraabia, mis oli 1918. aastal vägivaldselt Nõukogudemaast eraldatud, ja Põhja-Bukoviina, mille ukrainlastest elanikkond tahtis ühineda Nõukogude Ukrainaga. Baltimaade ja Bessaraabia taasühinemine Nõukogude Liiduga kindlustas NSV Liidu julgeolekut, sest neid piirkondi oleksid vaenlased võinud kasutada soodsate platsdarmidena, kus nende väed oleksid olnud lähemal Nõukogudemaa elulistele keskustele.

Mõningat ajutist edu suutsid imperialistid saavutada Soomes. 1939. aasta lõpus õnnestus neil soome reaktsionääre Nõukogude Liidu vastu sõtta provotseerida.

Inglismaa ja Prantsusmaa, kes tahtsid NSV Liitu nõrgendada, abistasid soomlasi aktiivselt relvade saatmisega ja valmistusid neile oma vägesid appi saatma, hoolimata sellest, et Prantsusmaa piirile olid koondatud tohutud Saksamaa sõjajõud. Ainult Soome vägede lüüasaamine sõjas NSV Liidu vastu ajas nurja Inglis- ja Prantsusmaa plaanid Nõukogude Liidu ja Soome sõtta vahele segada. 1940. aasta märtsis lõppes Soome ja NSV Liidu sõda Moskvas rahulepingule allakirjutamisega.

1940. aasta aprillis alustas Hitleri-Saksamaa sissetungi Skandinaaviasse ning vallutas Taani ja Norra kerge vaevaga. Maikuus asus ta pealetungile ka oma läänerindel. Hitlerlaste väed okupeerisid kiiresti Hollandi ja Belgia. Prantsusmaal ja Belgias asuvad Inglise ekspeditsioonijõud said lüüa, taganesid kiiruga, jätsid relvad maha ja evakueerusid Inglismaale. Saksa vägede poolt purustatud Prantsuse armee taandus sisemaale. 22. juunil 1940 Prantsuse reaktsiooniline valitsus kapituleeris. Võitlust fašismi vastu jätkasid Prantsusmaal prantsuse patrioodid, kelle esiridades võitlesid kommunistid. Vaherahutingimuste kohaselt okupeerisid Hitleri väed suure osa Prantsusmaa territooriumist, sealhulgas ka Pariisi.

Niisugused olid Müncheni-poliitika kurvad tagajärjed. Prantsusmaa oli purustatud ja Inglismaa jäi üksipäini Hitleri-Saksamaa vastu sõdima.

Lääne-Euroopas käimasolev sõda nõudis Kommunistlikult Parteilt ja Nõukogude riigilt välispoliitika alal uute sammude ettevõtmist. Ülesanne seisis selles, et takistada sõja ja fašistliku agressiooni laienemist. 1940. aasta aprillis hoiatas Nõukogude valitsus Hitleri-Saksamaad selle eest, et ta ei rikuks Rootsi neutraliteeti, ja aitas seega kaasa selle maa pääsmisele sakslaste sissetungist.

Nõukogude valitsus võttis tarvitusele mitmesuguseid abinõusid Soome, Bulgaaria, Türgi ja Jugoslaavia Hitleri-Saksamaa mõju alla sattumise ärahoidmiseks. Kuid pärast Prantsusmaa lüüasaamist oli Hitleri-Saksamaa niivõrd tugevaks läinud, et tema vallutustegevuse

pidurdamine muutus järjest raskemaks. Hitlerlased viisid oma väed Soome, Rumeeniasse ja Bulgaariasse. Nende riikide reaktsioonilised valitsused said Saksamaa vasallideks. 1941. aasta aprillis tungisid hitlerlased kallale Jugoslaaviale, siis Kreekale, ning vallutasid need maad.

Juba 1940. aasta teisest poolest peale valmistas fašistlik Saksamaa otseselt ette sõda NSV Liidu vastu. Ta kavatses Nõukogude Liidu rahvad orjastada, NSV Liidu kui maailma sotsialismi ja demokraatia kantsi hävitada ning seega oma edasiste agressiivsete plaanide elluviimise teelt viimase takistuse kõrvaldada. Pärast seda kavatses ta vallutada Briti saared, kuhu hitlerlased ei julgenud tungida niikaua, kuni nende tagalas seisis Punaarmee. Koos Jaapaniga kavatses fašistlik Saksamaa purustada ka Ameerika Ühendriigid.

Nõukogudemaad ähvardav oht nõudis parteilt ja kogu Nõukogude rahvalt veel pingsamat tööd, et Nõukogude Liidu industriaalset võimsust suurendada ja tema kaitsevõimet tõsta.

4. Partei organisatsiooniline töö tööstuse alal. Meie maa industriaalse võimsuse suurendamine ja kaitsevõime tõstmine

Kolmandat NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani hindas partei kui suurt sammu edasi sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise ja majandusliku põhiülesande lahendamise poole.

Kuid tööstuse alal oli plaani täitmine seotud suurte raskustega. Rahvusvaheline olukord muutus järjest pinevamaks. Teine maailmasõda, mille fašistlikud agressorid olid valla päästnud, ohustas otseselt Nõukogude Liitu. Oli tarvis rahvast agressorite kallaletungi tagasilöömiseks alati valmis hoida, oli tarvis rahuaegse ülesehitustöö objektidelt suuri summasid, materiaalseid ressursse ja inimreserve riigi kaitsevõime tõstmisele suunata.

Kolmanda viie aasta plaani täitmisele asudes põrkas partei kokku ka muude raskustega. Kasvav tööstus vajas tööjõu, eriti aga kvalifitseeritud tööliste pidevat juurdevoolu, kuid sageli ei olnud seda piisavalt. Ühtlasi ei kasutatud olemasolevatki tööjõudu igakord õigesti. See oli seletatav majandusliku organiseerimistöö alal esinevate puudustega. Töö organiseerimise ja töötasu asjus ei olnud vajalikku korda. Kõigi tööstusharude varustamine ajakohase tehnikaga nõudis tehnilise juhtimise parandamist. Ettevõtetes ja rahvakomissariaatides aga vahetati ühtepuhku juhtivaid töötajaid, mis avaldas negatiivset mõju tööstuse juhtimisele ja tootmistöö tulemustele. Partei organisatsiooniline töö tööstuse alal oli suunatud raskuste võitmisele ja puuduste kõrvaldamisele, sotsialistliku tööstuse alal edasise pideva kasvu ja tõusu kindlustamisele.

Partei majanduspoliitika sihtjooneks oli tootlike jõudude kõige ratsionaalsem paigutamine, uute objektide ehitamise kiirendamine ja iga ettevõtte tootmisvõimsuse täielik rakendamine.

Uued tööstusettevõtted ehitati võimalikult lähemale toorainealli-kaile. Partei ja rahva tähelepanu koondati meie maa idarajoonide — Volgamaa, Uraali, Lääne- ja Ida-Siberi, Kesk-Aasia ja Kaug-Ida majanduslikule arendamisele. Partei taotles nende piirkondade majanduse kompleksset arendamist. Igas piirkonnas organiseeriti ehitusmaterjalide tootmine, ehitati elektrijaamu, söe- ja maagikaevandusi, metallurgiatehaseid, arendati kerge- ja toiduainetetööstust. Volga ja Uraali vahel loodi uut naftabaasi — «Teist Bakuud». Uraalis laiendati Magnitogorski metallurgiakombinaati ja viidi lõpule Nižni Tagili metallurgiatehase ehitamine. Suuri metallurgiatehaseid ehitati Baikali taga (Petrovsko-Zabaikalski tehas) ja Kaug-Idas («Amurstal»). Masinaehituse, keemiatööstuse ja naftatöötlemise alal loodi dubleerivaid ettevõtteid. Laiemalt hakati rakendama tööstusettevõtete koopereerimise põhimõtet.

Partei hoolitses range kokkuhoiu režiimi elluviimise eest. Rahalised ressursid, ehitusmaterjalid ja seadmed suunati esimeses järjekorras nende objektide ehitamise lõpuleviimisele, mille ehitamist oli alustatud esimestel viisaastakutel. Uueks jooneks partei majanduspoliitikas oli orientatsioon keskmiste ja väiksemate elektrijaamade, kaevanduste ja teiste ettevõtete laialdasemale ehitamisele. Sellega lühendati ehitamise aega ja suurendati kiiremini tootmisvõimsusi.

Partei ja valitsus pöörasid tõsist tähelepanu juhtivate tööstusharude — söe- ja metallurgiatööstuse — töö parandamisele. See oli äärmiselt vajalik. Meie maa söe- ja metallivajadus kasvas iga aastaga. Suurel hulgal vajas metalli riigikaitsetööstus. 1939. aastal aga malmi ja terase tootmine ei suurenenud, vaid koguni vähenes mõnevõrra, söetoodangu juurdekasv, eriti Donbassis, oli väga väike. See ohustas tõsiselt kogu rahvamajanduse arenemist ja oli kasvavat sõjaohtu silmas pidades täiesti lubamatu.

Partei tegi kindlaks söe- ja metallurgiatööstuse mahajäämise põhjused. Peapõhjuseks oli nõrk majanduslik ja tehniline juhtimine, samuti asjaolu, et kohalikud parteiorganisatsioonid ei pööranud küllaldast tähelepanu kaevanduste ja metallurgiaettevõtete tööle.

Donbassi söetööstuses oli suureks paheks tööjõu voolavus. Pahatihti uuenes aasta jooksul kaevanduse tööliste koosseis täielikult, mis tootmisprogrammi täitmisele negatiivset mõju avaldas. Peale selle esines väärnähtusi palgasüsteemis ja kaevurite töö organiseerimise alal. Töönormid olid liiga madalad. Neid küll täideti ja ületatigi, kuid tegelik söetoodang oli väiksem kui riiklik plaan ette nägi. Tihtipeale ei kasutatud õigesti inseneride ja tehnikute kaadrit. Esimestel viisaastakutel oli söetööstus täienenud suure hulga inseneride ja tehnikutega. Kuid paljud neist olid jäänud istuma trustide ja valitsuste kantseleidesse. Seetõttu ei olnud ajakohase tehnikaga varustatud kaevanduste tehniline juhtimine vajalikul kõrgusel, uusi, progressiivseid töömeetodeid rakendati söetööstuses aeglaselt, tööviljakus püsis peaaegu ühel ja samal tasemel.

Samasuguseid puudusi esines ka metallurgiatööstuses. Magnitogorski ja Kuznetski kombinaadis, samuti lõuna metallurgiatehastes

(Makejevkas, Stalinos, Zaporožjes) tegelesid parteiorganisatsioonid vähe niisuguste tähtsate küsimustega, nagu juhtiva kaadri valik ja kasvatamine, kvalifitseeritud metallurgiatööliste ettevalmistamine ja nende töö õige organiseerimine. Selle tagajärjeks oli, et sisseseadeid ei kasutatud täie võimsusega. Metallurgia arenemist pidurdas ka uute kõrg- ja martäänahjude aeglane ehitamine ning mahajäämine maagi kaevandamise alal.

1940. aasta esimesel poolel võttis partei Keskkomitee vastu mitu otsust metallurgiatööstuse ja Donbassi söetööstuse olukorra parandamiseks. Keskkomitee nõudis partei- ja majandusorganisatsioonidelt tööliste hulgas tehtava parteipoliitilise töö parandamist, ettevõtete paremat juhtimist, tähtsamate tootmissektorite tugevdamist insenertehnilise kaadriga, tööliste kvalifikatsiooni tõstmist ja nende töö õiget organiseerimist, palgasüsteemi kordaseadmist, uute kaevanduste, kõrg- ja martäänahjude ehitamise kiirendamist.

Neid otsuseid täites hakkasid parteiorganisatsioonid rohkem ja konkreetsemalt tegelema tootmise organiseerimise küsimustega, partei majanduskaadri, inseneride ja tehnikute kaadri valiku ja paigutamisega. Ettevõtete administratsiooni tegevust kontrollides püüdsid nad saavutada, et majandusmehed suhtuksid senisest suurema vastutustundega partei ja valitsuse direktiivide täitmisse. Parteipoliitilist tööd hakati tihedamalt siduma tootmisülesannete täitmisega, uue tehnika rakendamise ja töödistsipliini tõstmise eest võitlemisega.

Partei poolt tarvituselevõetud abinõud parandasid olukorda söeja metallurgiatööstuses. 1940. aastal suurenes söetoodang ligi 20 miljoni tonni võrra. Nii suurt juurdekasvu ei olnud meie maa söetööstus varem ühelgi aastal saavutanud. 1940. aasta lõpuks tõusis 1937. aastaga võrreldes tunduvalt keskmine ööpäevane metallitoodang.

Ettevõtteis parteiorganisatsioonide juhtimisel arenev sotsialistlik võistlus omandas järjest massilisema ulatuse. Tekkisid uued võistluse vormid: mitmel tööpingil töötamine, kiirtöömeetodid, mitmel kutsealal töötamine, tooraine, materjalide ja elektrienergia kokkuhoid, mittetootlike kulude vähendamine jne. Kommunistid sammusid sotsialistliku võistluse esirinnas ja tõmbasid kaasa parteituid töölisi. Parteiorganisatsioonide algatusel korraldati ettevõtteis tootmistehnilisi konverentse. Üldistati ja levitati tootmise novaatorite kogemusi, loodi eesrindlike töömeetodite koole.

Sõjaeelseil aastail tööstuse alal järsu tõusu saavutamisele aitas suurel määral kaasa seitsmetunniliselt kaheksatunnilisele tööpäevale ja seitsmepäevasele töönädalale üleminek. Keelati ka tööliste ja teenistujate omavoliline lahkumine ettevõtteist ja asutustest. Need abinõud, mis kehtestati tööliste ja teenistujate ettepanekul NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 26. juunist 1940, olid tingitud tungivast vajadusest tugevdada riigikaitset. Need avaldasid ettevõtete tööle positiivset mõju: kõvenes töödistsipliin, tõusis tööviljakus, suurenes toodang. Partei juhtimisel lahendati veel üks tähtis

probleem: tööstusele tagati kvalifitseeritud tööliste saamine. Selleks loodi riiklike tööjõureservide süsteem. Kuulutati välja noorte igaaastane kutsumine (mobilisatsioon) tööstus- ja vabrikukoolidesse. Nende koolide lõpetajad suunati riiklikesse ettevõtetesse. Nii loodi pidev kvalifitseeritud tööliste juurdevool tööstusse ja transpordi alale, mis tugevdas riigi majanduslikku ja sõjalist võimsust. Nõukogude inimesed ja eestkätt noored ise võtsid tööjõureservide loomise seaduse vastu suure rahuldustundega. Nad nägid selles partei hoolitsust sirguva põlvkonna eest, kellele sotsialismimaal on avatud kõik võimalused ühiskondlikult kasulikuks tööks ja teadmiste omandamiseks.

Suurt osa etendasid tööstuses nõukogude naised. 1940. aasta alguseks moodustasid nad kõigist töölistest ja teenistujatest 41 protsenti. Ehituse alal töötajaist moodustasid naised veerandi. Naistöölised õppisid edukalt käsitsema uut tehnikat. Naiste kaasatõmbamisel tootmistööle oli suur rahvamajanduslik ja riigikaitseline tähtsus. Juba rahu ajal meeste tööala äraõppinud naised võisid sõja korral armeesse kutsutud mehi edukalt asendada.

Partei ja töölisklassi jõupingutustega sai Nõukogude Liidu tööstus jagu esinenud puudustest ja hakkas sõjaeelseil aastail taas tõusuteed liikuma. 1940. aastal toodeti NSV Liidus 166 miljonit tonni sütt, sulatati ligi 15 miljonit tonni malmi ja üle 18 miljoni tonni terast. Elektrienergia tootmine ulatus 48,3 miljardi kilovatttunnini. Niisugune oli Nõukogude Liidu tööstuslik ja majanduslik baas Suure Isamaasõja puhkemise momendil.

Meie maa industriaalse võimsuse suurendamise eest hoolitsedes ei jäänud partei hetkekski peatuma saavutatud edusammudele. Kasvava sõjaohu tõttu oli tööstuse töö partei tegevuses k e s k s e k s küsimuseks. Seda arutati igakülgselt partei XVIII konverentsil 1941. aasta veebruaris. Konverents arutas parteiorganisatsioonide ülesandeid tööstuse ja transpordi alal. Konverents konstateeris, et tehnilisest ja majanduslikust küljest võttes on kaasaegne sõda mootorite sõda, reservide sõda. Partei võttis seda arvesse ja astus samme tööstuse tõstmiseks meie maa riigikaitse kindlustamise nõudeid rahuldavale tasemele. Selleks oli vaja hoolitseda selle eest, et rahvakomissariaadid ja parteiorganisatsioonid juhiksid tööstust järjest paremini ja täiuslikumalt.

Juhtivate asutuste maksimaalseks lähendamiseks ettevõtetele viidi läbi rahvakomissariaatide reorganiseerimine: endiste laia profiiliga rahvakomissariaatide asemele loodi 1939. aastal mitu uut kitsamaid tööstusharusid juhtivat rahvakomissariaati. Kuid nendest abinõudest ei piisanud. Rahvakomissariaatide töös esines tõsiseid puudusi. Sageli tuli ette, et üldistele summaarsetele andmetele tuginedes lugesid rahvakomissariaadid aasta tootmisplaani täidetuks, kuigi peamiste tooteliikide osas oli plaan tegelikult täitmata. Parteiorganisatsioonid, oblasti- ja linnakomiteed aga ei tegelnud tööstuse ja transpordi küsimustega veel küllalt põhjalikult.

ÜK(b)P XVIII konverents nõudis uuesti, et parteiorganisatsioonid koondaksid oma tähelepanu t ö ö s t u s e j a t r a n s p o r d i

vajadustele. Parteiorganisatsioonidele seati hulk konkreetseid majanduspoliitilisi ülesandeid: pidevalt kontrollida, kuidas ettevõtted töötavad, tagada partei direktiivide täitmine; korraldada ettevõtetes ja raudteel seadmete, materjalide ja kogu vara range arvestus ja hoolitseda selle eest, et need kaotsi või rikki ei läheks; tagada seadmete õige kasutamine ning tööriistade, materjalide, tooraine, kütuse ja elektrienergia kokkuhoidlik kulutamine; seada ettevõtetes sisse eeskujulik kord ja puhtus; organiseerida ettevõtetes rütmiline töö ja tootmisplaanide õigeaegne täitmine; saavutada tootmisprotsessides range kinnipidamine tehnoloogia nõuetest ning tagada kvaliteetse ja komplektse toodangu valmistamine; hoolitseda lakkamatult uue tehnika täiustamise ja rakendamise eest; taotleda süstemaatiliselt toodangu omahinna alandamist, majandusliku kalkulatsiooni põhimõtte järjekindlat rakendamist ja pillamise väljajuurimist.

Konverents nõudis tööliste ja juhtivate töötajate materiaalse ergutamise põhimõtte järjekindlat elluviimist, ettevõtete ainujuhtimise tugevdamist ja tootmise tehnilise juhtimise parandamist. Tööstuse ja transpordi paremaks parteiliseks juhtimiseks asutati linna-, oblasti- ja kraikomiteedes ning liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedes tähtsamate tööstusharude ja transpordi sekretäride instituut.

Konverents võttis 1941. aastaks vastu eelmise aastaga võrreldes veel pingelisema rahvamajandusplaani. Plaani eesmärgiks oli meie maa riigikaitse tunduv tugevdamine.

Partei XVIII konverentsi otsused olid tõsiseks tõukeks kõigis rahvamajandusharudes, eestkätt tööstuse ja transpordi alal uue tõusu saavutamisele.

1941. aasta esimene pool möödus pingelises võitluses tööstuse arendamise kiire tempo eest. 1941. aasta keskpaigaks jõudis NSV Liidu tööstuse kogutoodang 86 protsendini kolmanda viie aasta plaaniga 1942. aastaks ettenähtud tasemest.

Kasvava sõjaohu tõttu osutasid partei ja valitsus järjest suuremat tähelepanu riigikaitsetööstuse arendamisele.

Enne revolutsiooni kandis Venemaa sõjatööstus üldise majandusliku mahajäämuse pitserit. Arenenud kapitalistlike maade sõjatööstusest oli ta märksa taha jäänud. See oli üheks Tsaari-Venemaa sõjaliste lüüasaamiste põhjuseks. Nõukogude võim muutis olukorda põhjalikult. Industrialiseerimise baasil loodi uus riigikaitsetööstus, mis ei jäänud maha eesrindlike kapitalistlike maade sõjatööstusest. Esimesel viisaastakul rajati NSV Liidus auto-, traktori-, tanki- ja lennukitööstus. Teisel ja kolmandal viisaastakul kasvas NSV Liidu riigikaitsetööstuse kogutoodang märksa kiiremini kui teiste tööstusharude kogutoodang. Kolmanda viisaastaku kolmel aastal oli kogu tööstustoodangu aasta keskmine juurdekasv 13 protsenti, riigikaitsetööstuse toodangu aasta keskmine juurdekasv aga 39 protsenti.

Riigikaitselise tähtsusega ettevõtetes töötasid ÜK(b)P Keskkomitee parteiorganisaatorid. Nad vastutasid parteitöö olukorra eest otse-

selt Keskkomitee ees ja said temalt otsest abi. Keskkomitee parteiorganisaatoreiks määrati väljapaistvad parteitöötajad kvalifitseeritud inseneride, heade organisaatorite hulgast, kes oskasid parteitööd tootmisülesannete lahendamisega õigesti ühendada.

Toorainetega, seadmetega, kütusega, elektrienergiaga ja muuga varustati riigikaitselise tähtsusega ettevõtteid esimeses järjekorras.

Partei jõupingutuste, tema väsimatu hoolitsuse tulemusena oli meie maal sõja eel hulgaliselt riigikaitsetehaseid ja teisi sõjatööstuse seisukohalt tähtsaid ettevõtteid, mis võimaldasid sõja ajal massiliselt toota tanke, lennukeid, suurtükke, laskemoona ja muud relvastust.

Kuigi riigikaitsetööstuse arendamisel oli kahtlemata edu saavutatud, esines tema töös ka tõsiseid puudusi. Sõjaeelseil aastail ei tulnud talle antud riiklike ülesannete täitmisega õigeaegselt toime lennukitööstus. Mõned riigikaitsetööstuse harud hakkasid uusimaid relvi massiliselt tootma alles lühikest aega enne sõda; see pidurdas sõja algperioodil Punaarmee varustamist uusima tehnikaga.

Sõjaeelseil aastail reorganiseeriti Nõukogude riigi relvastatud jõud: territoriaalse miilitsa põhimõttel moodustatud väeosad ja -koondised formeeriti ümber; kõik relvastatud jõud formeeriti kaadriarmeeks. Märksa suurendati armee arvulist koosseisu. Relvastatud jõudude kaadriarmeena formeerimise printsiip fikseeriti uues Üldise sõjaväeteenistuskohustuse seaduses, mis võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul 1939. aasta septembris. Nõukogude riik ei võinud lubada, et tema armee oleks nõrgem kui kapitalistlike riikide armeed. Sotsialismi saavutuste kaitsmine ja rahuvõitluse edu kogu maailmas olenes suurel määral Nõukogude Liidu ja tema relvastatud jõudude võimsusest.

5. Partei võitlus kolhoosikorra kindlustamise ja põllumajandusliku tootmise arendamise eest

Tööstuse järel oli meie maa majanduses kõige tähtsamal kohal põllumajandus, eestkätt kolhooside tootmistegevus. Tarbimine, eriti toiduainete tarbimine pidi viisaastakul tõusma poolteise- kuni kahekordseks. Selles oli oluline osa täita põllumajandusel. Põllumajanduse edasisest tõusust olenes ka kerge- ja toiduainetetööstuse arendamiseks vajaliku toorainebaasi laiendamine.

Põllumajanduse alal esines aga sõjaeelseil aastail suuri raskusi, mis olid tingitud pinevast rahvusvahelisest olukorrast ja meie maad ähvardavast sõjaohust. Nii näiteks vajasid kolhoosid ja sovhoosid põllumajanduse kompleksse mehhaniseerimise lõpuleviimiseks suurel hulgal traktoreid, kombaine ja muid põllutöömasinaid. Kuid osa sellest metallist, mis oli ette nähtud traktorite ja teiste põllutöömasinate tootmiseks, tuli ära kasutada riigikaitse vajaduste rahuldamiseks. Kolmandal viisaastakul vähenes traktorite tootmine teise viisaastakuga võrreldes rohkem kui 50% võrra.

Kuid kolhoosikord ning partei ja Nõukogude riigi senine töö põllumajanduse tehnilise rekonstrueerimise alal tagasid isegi nendes rasketes oludes selle majandusharu järjekindla tõusu. 1940. aastal kuulus kolhoosidesse 96,9 protsenti talumajanditest. Endisest talumajandite külvipinnast oli kolhooside käes 99,9 protsenti. Kolhooside teenindamiseks oli loodud 7000 masina-traktorijaama. Meie maal oli üle 4000 sovhoosi. Kolhoosi- ja sovhoosipõldudel töötas üle 1 400 000 traktoristi, kombaineri ja autojuhi. Nende käsutuses oli määratu suur masinapark: 531 000 traktorit, 182 000 teraviljakombaini ja 228 000 veoautot.

Kolhooside ülesehitamine nõudis partei raugematut tähelepanu ja pidevat hoolitsust. Küla parteiorganisatsioonide peamiseks ülesandeks oli kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik kõvendamine. Sellest said aru kõik põllumajanduse alal töötajad. Kuid mitte kõigil polnud õiget arusaamist sellest, kuidas kindlustada kolhoosikorda. Sageli ignoreeriti põhimõtet, et kolhoosnikud peavad olema materiaalselt huvitatud oma töö tulemustest, ei hoolitsetud küllaldaselt kolhooside ühismajapidamise laiendamise ja kindlustamise eest, esines leplikku suhtumist eraomandusliku ahnitsemise meeleoludesse.

Kõik see oli paljude teistegi kolhooside tegevuses esinevate vigade allikaks ja avaldas kolhooside tootmistegevuse arendamisele negatiivset mõju. Seadnud oma ülesandeks kolhoosikorra kindlustamise ja arendamise, pidi partei järjekindlalt hoolitsema selle eest, et kolhoosnikud oleksid oma tööst materiaalselt huvitatud, ning otsustavalt võitlema eraomandusliku ahnitsemise meeleolude vastu, mis ühismajapidamisele kahju tekitasid.

Põllumajanduse juhtimisel toetus partei kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside parteiorganisatsioonidele. Kolhoosikorra arenemisega kasvasid ja tugevnesid kolhooside parteiorganisatsioonid. 1941. aasta alguseks oli 62 300 küla parteiorganisatsiooni. Kolhooside parteiorganisatsioonidele kolhoosi juhatuse tegevuse kontrollimise õiguse andmine suurendas nende vastutust kolhooside tootmistegevuse arendamise eest. Kolhooside parteiorganisatsioonid koondasid enda ümber kolhoosiaktiivi ja tõmbasid töösse kaasa kõik küla haritud jõud. Kolhooside ülesehitamisele tõmmati kaasa kommunistlikud noored, kes olid maal suureks jõuks. Neid oli tol ajal üle kahe miljoni. Komsomoliorganisatsioonide algatusel asusid maanoored võitlema kolhooside tugevdamise eest.

Sõjaeelseil aastail astus partei hulga tähtsaid samme kolhoosikorra aluste kindlustamiseks. Üheks abinõuks oli kolhooside maakasutuse alal esinevate tõsiste väärnähtuste kõrvaldamine. 1939. aasta mais arutati ÜK(b)P Keskkomitee pleenumil ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogude määruse «Kaitseabinõudest kolhooside ühismaade laialijagamise vastu» projekti ja kiideti see heaks. Selles konstateeriti, et paljudes kolhoosides ei ole kinni peetud põllumajandusliku artelli põhikirjas fikseeritud

kolhoosnikute õueaiamaa suuruse normidest, esineb õueaiamaa seadusevastast suurendamist, kolhooside ühismaade laialijagamist ja omavolilist enda kätte kiskumist.

Kolhoosimaa kasutamise küsimus oli lahutamatult seotud kolhoosnikute ühiskondlike ja isiklike huvide õige kooskõlastamise küsimusega. Põhikirjas ettenähtud normidest suuremate õueaiamaade andmine õõnestas kolhooside ühismajapidamist, paisutas liiga suureks kolhoosnikute isikliku majapidamise. Sageli kaotas õueaiamaa abimajapidamise iseloomu ja muutus kolhoosniku peamiseks tuluallikaks. Mõnedes kolhoosides muutusid õueaiamaad tegelikult kolhoosiperede eraomandiks ja kolhoosnikud talitasid nendega oma äranägemise järgi: andsid neid rendile või pidasid neid endi käes ka siis, kui nad ise kolhoosis ei töötanud. Tekkis palju fiktiivseid kolhoosnikuid, kes kolhoosides ei töötanud või töötasid seal ainult silmakirjaks, pühendades suurema osa ajast isiklikule abimajapidamisele.

See pidurdas kolhoosides ühistöö viljakuse tõusu, õõnestas töödistsipliini, desorganiseeris kolhooside tootmistegevust. Paljudes kolhoosides tekkis kunstlik tööjõupuudus, kuna tegelikult oli tööjõudu ülearugi.

Partei Keskkomitee ja valitsus kutsusid partei- ja nõukogude organisatsioone üles kolhooside maakasutuses korda majja seadma. Kolhooside ühismaad kuulutati puutumatuks. Kolhoosidel ja kolhoosnikutel keelati õueaiamaid rendile anda. Keelati ka igasugune õueaiamaade suurendamine üle põllumajandusliku artelli põhikirjas ettenähtud määra. Kõik kolhoosnikute isiklikus kasutuses olevad ülemäärased maad tuli kolhoosidele tagasi anda. Kolhoosnikute, üksiktalupidajate ja teiste kodanike isiklikus kasutuses olevate maatükkide ümbermõõtmise tulemusena tehti kindlaks üle 2,5 miljoni hektari ülemäärast maad, millest 1,7 miljonit hektarit ühendati kolhooside ühismaadega. Ülejäänud osa anti kolhooside õueaiamaade fondi. Üle 800 000 kolhoosipere, kes seni küladest väljaspool elasid, asus aastail 1939—1940 elama kolhoosiasulaisse ja kolhoosikeskustesse. Igale töövõimelisele kolhoosnikule määrati kindlaks kohustuslik normipäevade aasta miinimum, vastavalt NSV Liidu mitmesuguste piirkondade põllumajandusliku tootmise iseloomule. Kõige selle tulemusena paranes kolhooside maakasutus, kõvenes töödistsipliin ja suurenes nende kolhoosnikute arv, kes aastas vajaliku hulga normipäevi välja töötasid.

Põllumajanduse alal oli sel perioodil tõsiseks puuduseks loomakasvatuse mahajäämine. Kõigis majandite kategooriates kokku oli 1928. aasta 1. jaanuariks 60,1 miljonit veist, 1939. aasta 1. jaanuariks aga 53,5 miljonit. Loomakasvatuse alal tõusu saavutamiseks oli vaja tarvitusele võtta tõhusad abinõud. Loomakasvatuse areng olenes nüüd peaasjalikult kolhooside loomakasvatusfarmide loomisest ja laiendamisest. Paljudes kolhoosides aga ei olnud kas üldse loomakasvatusfarme või siis neis oli väga vähe loomi. Kolhooside loomakasvatuse taastamine ja arendamine olenes otseselt sellest, kuidas

selles majandusharus ellu viiakse kolhooside ja kolhoosnikute materiaalse huvi põhimõtet.

1939. aasta juulis võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse «Kolhooside ühisloomakasvatuse arendamise abinõudest». Otsuse kohaselt ergutati loomakasvatuse arendamist sellega, et lihamüüginormide määramisel ei arvestatud enam kolhoosifarmides olemas olevate loomade arvu, vaid kolhoosidele kinnistatud maa suurust. Vana süsteem — lihamüüginormide arvestamine loomade arvu järgi — kaotati. Selle tulemusena loodi kolhoosides ainuüksi 1939. aasta jooksul ligi 200 000 loomakasvatusfarmi. Eelmise 7 aasta jooksul kokku oli loodud kõigest 343 000 farmi. Aastail 1939—1940 suurenes veiste arv kolhoosides 15,6 miljonilt 20,1 miljonile.

Loomakasvatuse arendamiseks tarvituselevõetud abinõud tugevdasid kolhoose. Arenenud loomakasvatusega kolhoos muutus majanduslikult täisväärtuslikumaks kui see kolhoos, kus kasvatati ainult teravilja. Ühtlasi lahendati sellega kogu maa jaoks aktuaalset ülesannet — loomakasvatuse kõrgemale järjele tõstmist ning elanikkonna toiduainetega ja tööstuse toorainetega varustamist.

Loomakasvatussaaduste müüginormide arvestamine hektarite alusel osutus õigeks süsteemiks. 1940. aasta märtsis arutas ÜK(b)P Keskkomitee pleenum põllumajandussaaduste varumise ja kokkuostu poliitikas muudatuste tegemise küsimust ning pidas vajalikuks kõigi riiklike müüginormide määramisel hektarite süsteemile üle minna. Sellega kaotati vana varumissüsteem, mis arvestas ainult faktilist külvipinda, seadis sellega eesrindlikud kolhoosid ebasoodsasse olukorda ja kõigutas nende huvi ühismajapidamise arendamise vastu. Nüüd seati kõik kolhoosid ühesugustesse tingimustesse. Uus varumissüsteem ergutas kolhoose külvipinda laiendama ja põllumajanduslikku tootmist igakülgselt arendama. Uus varumissüsteem lõi ka tingimused kolhooside tootmistegevuse paremaks planeerimiseks altpoolt, kolhooside eneste poolt. Kuid täies ulatuses seda planeerimise põhimõtet tol ajal ellu ei viidud.

Põllumajanduse alal sotsialistliku süsteemi väljakujunemisega suurenes Nõukogude riigi osatähtsus põllumajanduse arendamise planeerimisel ja reguleerimisel. Partei ja nõukogude võim said võimaluse üksikute põllukultuuride külve õigemini selleks soodsamatesse meie maa piirkondadesse paigutada ja stimuleerida neid kultuure, mille ulatuslikumat kasvatamist dikteerisid üldriiklikud huvid. Plaanipärase sotsialistliku põllumajanduse eelistest andis eriti selgesti tunnistust tehniliste kultuuride külvipinna laiendamine. Tehniliste kultuuride külvipind oli 1940. aastal 1913. aastaga võrreldes suurenenud rohkem kui kahekordseks (4,9 miljonilt hektarilt 11,8 miljonile hektarile).

Suurt edu saavutati puuvillakasvatuse alal. Puuvilla külvipind oli 1913. aastal 688 000 hektarit, 1940. aastal aga 2 076 000 hektarit. Tõusis puuvillasaak. Toorpuuvilla kogusaak oli 1913. aastal 744 000 tonni, 1940. aastal aga 2 237 000 tonni. NSV Liidu tekstiili-

tööstust hakati varustama peaasjalikult oma maa puuvillaga, mis oli vajalik ka riigikaitsetööstusele. Suurenes ka lina, päevalille ja suhkrupeedi külvipind.

Tehniliste kultuuride külvipinna suurendamist soodustas sel ajal ka asjaolu, et teraviljakultuure hakati ümber paigutama meie maa lõunapiirkondadest idarajoonidesse (Lõuna-Uraali, Siberisse, Kasahstani). Lõunapiirkondade maid vabastati tehniliste kultuuride külvipinna laiendamiseks. Meie maa idaosas oli palju head ja viljakat maad, sealhulgas uudis- ja jäätmaad, mida talupojad üksikult ei suutnud üles harida. Seda maad hakkasid siin-seal üles kündma kolhoosid, kelle käsutuses oli rohkesti põllumajanduslikku tehnikat. ÜK(b)P Keskkomitee märkis, et idapiirkonnad võivad saada ja peavad saama üheks peamiseks NSV Liidu viljaaidaks.

Partei rõhutas, et põllumajanduse aluseks on t e r a v i l j a t o o t m i n e, et teraviljamajanduse arendamise baasil on lahendatavad kõik teised põllumajanduse arendamise ülesanded. Partei ja tema kohalikud organisatsioonid taotlesid teraviljakultuuride saagikuse tõstmist ja teraviljakasvatuse alal niisuguste näitajate saavutamist, mis vastaksid kolhoosikorra võimalustele. Kohalikud partei- ja nõukogude organisatsioonid osutasid sel alal suurt algatusvõimet. Kohalike töötajate ettepanekul ja aktiivsel osavõtul töötati välja kagurajoonides esineva põua vastu võitlemise ja meie maa idaosas uue teraviljabaasi loomise abinõud. Ukraina K(b)P Keskkomitee ettepanekul võeti 1940. aasta lõpul vastu ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrus «Kolhoosnikutele põllukultuuride saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmise eest lisatasu maksmisest Ukraina NSV-s». Selle määrusega kehtestatud töötasusüsteem stimuleeris tööviljakuse tõstmist; hiljem võeti see töötasusüsteem tarvitusele ka teistes NSV Liidu oblastites ja piirkondades.

Partei töö kandis vilja. Kolhoosid saavutasid teraviljamajanduses mõningat edu. Kuid teraviljaprobleem jäi meie maal veel lahendamata. Oli rohkesti mahajäävaid rajoone ja kolhoose. Paljudes rajoonides oli teravilja saagikus madal, mis üldisele viljatoodangule negatiivset mõju avaldas. Kuigi teravilja kogusaak oli 1940. aastal mõnevõrra suurem kui 1913. aastal, vajas meie maa ikkagi vilja suuremal hulgal kui toodeti. Viljatarvidus oli kasvanud mitmel põhjusel: linnaelanikkond oli 1940. aastal üle kahe korra suurem kui 1913. aastal; teravilja tootmisest sõltus otseselt ka loomakasvatuse areng. Teravilja riiklik varumine ja kokkuost olid väga pingelised, kuid nad ei katnud kõiki meie maa viljavajadusi.

Kolhoosikord oleks võimaldanud teraviljamajandust edukamalt arendada, kui oleks kriitilisemalt suhtutud põllumajanduses ja eestkätt teraviljakasvatuses esinevatesse puudustesse. Niinimetatud bioloogilise saagikuse andmete alusel arvati, et meie maal saadakse iga aasta üldkokkuvõttes üle seitsme miljardi puuda vilja, tegelikult aga koguti aitadesse märksa vähem. Niisugune teraviljamajanduse edusammude ülehindamine ei mobiliseerinud teraviljakultuuride saa-

gikuse tõstmisele, vaid lausa vastupidi — see suigutas põllumajanduse alal töötavat kaadrit ning tekitas enesega rahulolemise meeleolu. Teatavat kahju teravilja, eriti nisu külvipinna laiendamisele tekitas ka heinaväljasüsteemi rakendamine seal, kus see ennast ei õigustanud. Põllumajanduse praktikas alahinnati maisikasvatuse tähtsust. Mais aga oleks juba tol ajal võimaldanud viljavarusid olulisel määral täiendada ja loomakasvatuse arendamisele kaasa aidata. Peapuuduseks põllumajanduse arendamise alal oli aga asjaolu, et aastate kaupa rikuti materiaalse huvi põhimõtet: ei korraldatud tööd nii, et kolhoosnikud ja kõik muud põllumajanduse alal töötajad oleksid põllumajandussaaduste tootmise suurendamisest materiaalselt huvitatud.

Kuid kõigist neist põllumajanduse alal esinenud puudustest ja vigadest hoolimata tõstsid partei ja tema kohalikud organisatsioonid sõjaeelseil aastail märksa paremale järjele ka selle tähtsa rahvamajandusharu. Seetõttu suutis NSV Liidu põllumajandus sõjaaja rasketele katsumustele vastu pidada ning armeed ja meie maad vajalikul hulgal toiduainete ja tooraine tega varustada.

6. Töötajate ainelise elujärje ja kultuuritaseme tõus. Nõukogude riigi poliitilise võimsuse suurenemine. Partei ridade kasv

Nõukogude ühiskonnas on materiaalse tootmise arendamine tervenisti rahva heaolu tõstmisele ja sotsialistliku riigi võimsuse tugevdamisele suunatud. Sotsialismi ja kommunismi ehitamise perioodil on see ühiskonna majandusliku arengu seaduspärasuseks. Pärast sotsialismi võitu ja ekspluataatorlike klasside likvideerimist tõusis NSV Liidus pidevalt rahva aineline elutase, mis väljendus rahvatulu kasvus, tööliste ja teenistujate palga tõusus, kolhoositalurahva tulude suurenemises, kaubakäibe arenemises, elamuehituse laienemises, linnade ja külade heakorrastamises. 1937. aastal oli rahvatulu 96,3 miljardit rubla, 1940. aastal aga 128,3 miljardit rubla. Palgafond suurenes nende aastate jooksul 50 protsendi võrra. Riikliku ja kooperatiivse kaubanduse jaekaubakäive tõusis 126 miljardilt rublalt 175 miljardile rublale.

Suurenesid kolhooside ja kolhoosnikute tulud rahas ja natuuras. Suurt tulu said kolhoosnikud oma saaduste müümisest kolhoositurul.

Koos materiaalse heaolu kasvuga tõusis NSV Liidu rahvaste kultuuritase. Riiklikud assigneeringud sotsiaalseteks ja kultuurialasteks üritusteks olid 1940. aastal 16 protsenti suuremad kui 1938. aastal. 1940/41. õppeaastal oli üldhariduslikes koolides üle 35 miljoni õpilase, kõrgemates õppeasutustes üle 800 tuhande (kaasa arvatud kaugõppe korras õppijad).

Töötajate ainelise elujärje ja kultuuritaseme pidev tõus koondas kõiki rahvakihte veel tihedamini partei ja valitsuse ümber. Tugevnes

veelgi tööliskiassi ja kolhoositalurahva liit. Kasvas Nõukogude riigi poliitiline võimsus.

Nõukogude sotsialistliku riigi jõu võimsaks allikaks oli elustav nõukogude patriotism. Partei ise oli meie maal kõige patrioot*i*lisemaks jõuks. Partei huviks oli lakkamatult teenida oma rahvast, oma kodumaad. Kodumaa teenimise idee oli lahutamatult seotud võitlusega kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Kodumaa-armastus, uhkus oma rahva, oma maa üle, kodumaa kuulsuse suurendamine oma kangelastegudega — kõik see avaldus nõukogude inimeste hulgas haruldase jõuga iseäranis pärast sotsialismi võitu. Esmakordselt ajaloos oli inimesel niisugune isamaa, kus ta tundis ennast oma saatuse täieliku peremehena. Kuidas ei oleks ta pidanud teda armastama ja talle kuulsust tooma! Sotsialistliku isamaa tugevdamine oma tegudega ja tema ennastsalgav kaitsmine väliskallaletungide eest olid iga nõukogude inimese pühaks kohuseks.

Nõukogude patriotism ühendab endas harmooniliselt kõigi NSV Liidu rahvaste rahvuslikud traditsioonid ja huvid paljurahvuselise Nõukogude riigi üldiste eluliste huvidega. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on kõigi rahvaste ühine sotsialistlik kodumaa, kus kõik rahvad on üheõiguslikud ja kus on kaotatud inimese ekspluateerimine. Nõukogude patriotism on uute, sotsialistlike, ühtseks liitriigiks ühinenud rahvuste patriotism. Nõukogude patriotism on orgaaniliselt ühendatud proletaarse internatsionalismiga. Nõukogude inimeste patriotismi ja kangelastegude eesmärgiks ei ole rahvaste lahutamine, vaid nende sõpruse tugevdamine, kõigi maade töörahva abistamine nende võitluses rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Sõjaeelseil aastail arenes hoogsalt nõukogude inimeste laialdane patriootiline liikumine töörindel. Partei ja valitsus toetasid seda üldrahvalikku liikumist. 1938. aastal kehtestati eeskujuliku töö eest antav kõrgeim aunimetus — sotsialistliku töö kangelane — ning loodi medalid «Töövapruse eest» ja «Eeskujuliku töö eest». Nõukogude inimeste patriootiliste tegude iseloomulikuks jooneks on see, et nad oma kangelastegudega innustavad ka teisi samasugustele tegudele. 1938. aastal näiteks pöördus kuulus traktorist P. N. Angelina nõukogude naiste poole patriootilise üleskutsega: «Sada tuhat naist traktorile!» Tema üleskutsele vastasid ligi 200 000 naist. Niisuguseid fakte esines massiliselt.

Nõukogude inimesed panid toime kangelastegusid oma kodumaa nimel. Jäälõhkuja «Sedov» meeskond, mis koosnes 15 kangelaslikust meremehest, triivis teaduslikel eesmärkidel üle kahe aasta Põhja-Jäämere vetes. Vahemaandumiseta pikamaalendudega tõid oma kodumaale kuulsust niisugused nõukogude lendurid nagu V. Tškalov. Palju kuulsusrikkaid tegusid panid kodumaa nimel toime nõukogude polaaruurijad. Punaarmees, Punalaevastikus ja piirivalvevägedes kasvatati tuhingelisi patrioote, kellest said sotsialistliku kodumaa kangelaslikud kaitsjad. Kommunistliku Partei juhti-

misel kasvatas leninlik kommunistlik noorsooühing tuhandeid julgeid, tugevaid ja mehiseid patrioote.

NSV Liidu võimsuse suurenemisele aitas kaasa ka leninliku rahvuspoliitika õige elluviimine. NSV Liidu rahvusvabariikide igakülgne arendamine. Varem Taga-Kaukaasia föderatsiooni moodustanud Armeenia, Aserbaidžaani ja Gruusia sotsialistlik nõukogude vabariik kujundati uue konstitutsiooni põhjal liiduvabariikideks ja kuuluvad sealtpeale otseselt NSV Liitu. Kasahhi ja Kirgiisi nõukogude autonoomne vabariik kujundati samuti ümber liiduvabariikideks. Moodustati Kasahstani ja Kirgiisia kommunistlikud parteid. Kolmanda viisaastaku ajal jõudsid sotsialistlikud rahvused suure sammu võrra edasi. Seda soodustasid Nõukogude riigi majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised üritused, mille eesmärgiks oli liidu- ja autonoomsete vabariikide tööstuse, põllumajanduse ja kultuuri igakülgne edendamine. Ukraina, Valgevenemaa, Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia liiduvabariigid saavutasid suurt edu majanduse ja kultuuri arendamisel. Minevikus kõige mahajäänumadki rahvad said tunda meie maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise elustavat mõju. Koos kõigi teiste rahvastega lülitusid nad majandusliku ja kultuurilise arenemise ühisesse voolu. Seda kinnitab paljude liiduvabariikide tööstuslik arenemine. Suurtööstuse kogutoodang oli 1940. aastal 1913. aastaga võrreldes kasvanud Usbeki NSV-s 7-kordseks, Kasahhi NSV-s 20-kordseks, Gruusia NSV-s 27-kordseks, Kirgiisi NSV-s 153-kordseks ja Tadžiki NSV-s 324-kordseks. Tegeliku ebavõrdsuse kaotamine suurendas veelgi NSV Liidu rahvaste sõprust, mis on Nõukogude riigi jõu ja tugevuse võimsaks allikaks.

Nõukogude riigi poliitilise, majandusliku ja riigikaitselise võimsuse suurendamist ja tema rahvusvahelise autoriteedi tõusu soodustas neil aastail suurel määral ka uute sotsialistlike vabariikide — Leedu, Läti ja Eesti — Nõukogude Liitu astumine ning Lääne-Ukraina taasühinemine Nõukogude Ukrainaga, Lääne-Valgevenemaa taasühinemine Nõukogude Valgevenemaaga ja Bessaraabia taasühinemine Nõukogude Moldaaviaga. Nende vabariikide ja piirkondade rahvastele tähendas vabade rahvaste suurde perre — Nõukogude Liitu — astumine põhjalikku pööret nende ajaloolises arengus.

Nõukogude võimu kehtestamise esimestest päevadest peale algasid uutes vabariikides ja piirkondades suured sotsiaalsed ümberkujundused, mille eesmärgiks oli töörahva elujärje parandamine. Need ümberkujundused viidi läbi Ukraina, Valgevenemaa, Moldaavia, Leedu, Läti- ja Eestimaa kommunistliku partei otsesel juhtimisel. Kommunistliku Partei ja Nõukogude Liidu valitsuse keskorganid osutasid neile selles kõige aktiivsemat toetust. Ukraina, Valgevenemaa, Moldaavia, Leedu, Läti- ja Eestimaa kommunistlik partei alustasid hoogsalt ulatuslikku tööd kapitalistlikust orjusest vabanenud ja omal maal nõukogude korra kehtestanud töörahva ideelise kasvatamise alal. Suurt tööd tehti kohalike elanike hulgast nõukogude, partei- ja majanduskaadri ettevalmistamiseks. Parandati par-

tei ja nõukogude aparaadi tegevust ning seati see kindlamale järjele.

Uute nõukogude vabariikide kommunistlike organisatsioonide soovil võeti nad vastu Üleliidulise Kommunistliku Partei koosseisu. 1940. aasta oktoobris võeti Leedu, Läti- ja Eestimaa kommunistlik partei ÜK(b)P koosseisu. 1941. aasta veebruaris kujundati Moldaavia oblasti-parteiorganisatsioon ümber Moldaavia Kommunistlikuks Parteiks. Lääne-Ukrainas, Lääne-Valgevenemaal ja Bessaraabias algas pärast nende piirkondade NSV Liidu koosseisu astumist kommunistliku partei organisatsioonide loomine. Isikud, kes kuulusid varem Poola, Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa ja Rumeenia kommunistlikku parteisse ja elasid nüüdsest peale Ukraina, Valgevene ja Moldaavia NSV territooriumil, arvati ÜK(b)P koosseisu.

Sotsialismi võit NSV Liidus ja kolmanda viisaastaku esimeste aastate ülesannete edukas täitmine avaldasid väga positiivset mõju partei elule. Partei sidemed rahvaga tihenesid, suurenes nõukogude ühiskonna paremate, eesrindlike inimeste juurdevool parteisse. 1. aprillist 1939 kuni 1. juunini 1940 astus partei liikme kandidaadiks 1 127 802 inimest ja partei liikmeks 605 627 inimest.

Parteisse astujad olid enamikus töölisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaskonna paremad esindajad: tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise eesrindlased, ratsionaliseerijad ja leiutajad, teaduse ja tehnika alal töötajad, arstid ja õpetajad, kultuuri ja kunsti alal töötajad, insenerid ja agronoomid, Nõukogude relvastatud jõudude võitlejad ja komandörid.

Tööliste, talupoegade ja haritlaste suhtes ühesuguste parteisse vastuvõtu tingimuste kehtestamine ning linna- ja rajoonikomiteedele parteisse vastuvõtmise küsimuse lõpliku otsustamise õiguse andmine soodustasid partei ridade kasvu. Kuid see ei nõrgendanud, vaid tõstis partei organite ja partei algorganisatsioonide vastutust selle eest, et parteisse valitaks parimad inimesed tööliste, kolhoosnikute ja haritlaste ridadest. Oli tarvis meeles pidada, et seoses massilise parteisseastumisega võisid partei ridadesse pugeda ka vääritud inimesed. Ometi rikuti mitmeski parteiorganisatsioonis vastuvõetavate suurt arvu taga ajades parteisse vastuvõtmise leninlikke põhimõtteid. Mõnikord võeti vastu kontrollimata ja väärituid inimesi. Mõnedes linna- ja rajoonikomiteedes ning partei algorganisatsioonides esines kahjulikku lihtsustatud korras vastuvõtmise praktikat: vaadati korraga läbi suur hulk parteisse vastuvõtu avaldusi, ilma hoolika ja igakülgse arutuseta. Parteisse vastuvõtmise küsimuse otsustamine muutus neil juhtudel tühiseks vormitäitmiseks.

Paljud partei oblasti-, linna- ja rajoonikomiteed ei pidanud vajalikul määral silmas vastuvõetavate koosseisu, ei pööranud küllaldast tähelepanu partei kasvu reguleerimisele. Sageli juhtus, et linnade parteiorganisatsioonides oli vastuvõetavate hulgas vähe juhtivate kutsealade töölisi, maa parteiorganisatsioonides aga vähe kolhoosnikuid, traktoriste ja kombainereid.

Et parteisse vastuvõtmine toimuks rangelt individuaalse valiku

põhimõtte alusel, kohustas Keskkomitee silmas pidama järgmisi nõudeid: iga parteisseastuja sooviavaldust hoolikalt kontrollida ja see tähelepanelikult läbi arutada; pöörata erilist tähelepanu sellele, et tööstusettevõtteis valitaks parteisse juhtivate kutsealade töölisi ja insenertehnilisi töötajaid, maal — kolhoosnikuid, traktoriste, kombainereid ja haritlasi. Oblasti- ja kraikomiteed ning liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteed olid kohustatud süstemaatiliselt jälgima parteiorganisatsioonide kasvu ja regulaarselt arutama parteisse vastuvõtmise küsimusi.

Parteiorganisatsioonidele tehti ülesandeks paremini korraldada noorte partei liikmete bolševistlikku kasvatamist, tõsta kandidaadistaaži tähtsust, et see oleks tulevasele partei liikmele tõsiseks prooviajaks. Parteiorganisatsioonid olid kohustatud tagama kandidaatide poliitiliste ja tööalaste omaduste kontrollimise ning aitama neil tutvuda partei programmi, põhikirja ja poliitikaga.

Pärast XVIII kongressi hakkasid parteiorganisatsioonid intensiivsemalt töötama kommunistide ideelis-poliitilise kasvatamise alal, paremini korraldama partei propagandat. Parteiharidustöö arenes XVIII kongressi otsuste ja Kommunistliku Partei ajaloo õppimise alusel. Erilist tähelepanu pöörati partei juhtiva kaadri ideelis-teoreetilisele ettevalmistamisele. Parteitöötajate ettevalmistamiseks ja nende kvalifikatsiooni tõstmiseks laiendati tunduvalt vastavate koolide ja kursuste võrku.

Partei ajaloo õppimine kutsus esile suure huvi marksismi-leninismi klassikaliste teoste vastu. Seda arvestades astus partei Keskkomitee samme vastava kirjanduse märksa laialdasemaks väljaandmiseks.

Suure Isamaasõja eel oli partei võimas nelja miljoni liikmega organisatsioon. Ta juhtis kogu Nõukogude riigi elu ja tegevust ning Nõukogude rahva võitlust sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise ja järkjärgulise kommunismile ülemineku eest.

LÜHIKOKKUVÕTE

Aastail 1937—1941 algas NSV Liidu ajaloos uus ajastu, sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ja järkjärgulise kommunismile ülemineku ajastu. Rahvusvahelist olukorda iseloomustas sel ajal kapitalismi üldkriisi teravnemine, fašistlike riikide imperialistliku agressiooni tugevnemine, Teise maailmasõja algus ja Nõukogude Liitu ähvardava sõjaohu suurenemine.

Sotsialistlikku ühiskonda kindlustades ja arendades asusid partei, valitsus ja rahvas lahendama NSV Liidu majanduslikku põhiülesannet — kõige rohkem arenenud kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõuda iga elaniku kohta valmistatava toodangu hulga poolest. Suurenes meie maa industriaalne võimsus, arenes ja tugevnes kolhoosikord, tõusis NSV Liidu rahvaste aineline elujärg ja kultuuritase.

Partei ja Nõukogude riik tegid kõik mis võimalik selleks, et sõda ära hoida. Nõukogude Liit võitles aktiivselt selle eest, et fašistlikule agressioonile kollektiivset vastulööki organiseerida. Kuid see ei olenenud üksnes NSV Liidust, vaid ka paljudest teistest riikidest, kes ei ühinenud selle võitlusega ega andnud Nõukogude Liidule vajalikku toetust. Kasvava sõjaohu tõttu kerkis partei, Nõukogude valitsuse ja rahva ette erilise jõuga meie maa riigikaitse tugevdamise ülesanne.

Sotsialismi võit NSV Liidus kutsus esile kogu rahva loova initsiatiivi enneolematu tõusu, mis oli suunatud sotsialismi kindlustamisele ja arendamisele kõigil elualadel. Rahvahulkade loovat aktiivsust juhtides astus partei NSV Liidu uue konstitutsiooni alusel rea samme nõukogude demokraatia laiendamiseks. Suurenes ka partei juhtiv osa kõigil nõukogude sotsialistliku ühiskonna elualadel.

Tähtsaimaks sündmuseks oli neil aastail ÜK(b)P XVIII kongress. Kongress määras kindlaks uued, sotsialismi võidu tingimustele vastavad kommunistliku ülesehitustöö ülesanded, liitis partei ühtseks tervikuks ja mobiliseeris kõik nõukogude inimesed võitlusele nende ülesannete täitmise eest. Kongress töötas välja uued parteitöö organisatsioonilised vormid, mis kõige paremini vastasid partei elu ja tegevuse uutele tingimustele. Partei XVIII kongress arendas edasi tähtsaid, aktuaalseid marksismi-leninismi teooria probleeme sotsialistliku riigi küsimuses. Kongressil arutati igakülgselt läbi suure poliitilise ja teoreetilise tähtsusega probleem — nõukogude intelligentsi küsimus. Uut hoogu sai partei töö kaadri marksistlik-leninliku kasvatamise alal.

Partei tegi väga palju ära Nõukogude riigi tugevdamiseks. Veel kindlamaks ja tugevamaks sai tööliste ja talupoegade liit, veelgi süvenes Nõukogude Liidu rahvaste sõprus. Nõukogude riigi läänepiiridel uute nõukogude vabariikide moodustamisega ja nende astumisega Nõukogude Liitu algas uus ajastu nende ajaloolises arengus, see sündmus aitas kaasa NSV Liidu poliitilise, majandusliku ja sõjalise võimsuse suurenemisele.

Neil aastail arenes NSV Liidus edukalt kultuurirevolutsioon, mis väljendus nõukogude intelligentsi arvuka kaadri loomises, iseäranis nõukogude rahvusvabariikides. Meie maa rahvaste vahel varem mitmesugustel elualadel esinenud tegelik ebavõrdsus likvideeriti.

XV PEATÜKK

PARTEI SUURE ISAMAASÕJA PERIOODIL

(Juuni 1941—1945)

1. Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung Nõukogude Liidule. Nõukogude rahva ja kõigi meie maa ressursside mobiliseerimine vaenlasele vastulöögi andmiseks. Hitlerivastase koalitsiooni kujunemine

22. juunil 1941 tungis fašistlik Saksamaa sõda kuulutamata ja isegi ilma mingeid pretensioone esitamata kallale Nõukogude Liidule, et kukutada nõukogude kord ning orjastada Nõukogude rahvas. Niisugune alatu tegu pandi toime hoolimata sellest, et Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel oli sõlmitud mittekallaletungileping.

Saksa fašistlikud röövvallutajad lootsid lühikese ajaga puruks lüüa Punaarmee peajõud, purustada NSV Liidu tähtsamad tööstuskeskused, halvata Nõukogude rahva vastupanutahte, vallutada poolteise või kahe kuuga Nõukogude Liidu territooriumi kuni Uraalini ja lõpetada sõja võidukalt veel enne talve tulekut. Avantüristlik «välksõja» plaan oli rajatud arvestusele, et Punaarmee on nõrk, et nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord on ebakindel, et tööliste ja talupoegade liit ning NSV Liidu rahvaste sõprus ei pea löögile vastu. Hitlerlased lootsid ka NSV Liitu välispoliitiliselt isoleerida, lootsid Inglismaad ja Ameerika Ühendriike kaasa tõmmata sõtta Nõukogude Liidu vastu.

Oma avantüristlikust olemusest hoolimata sisaldas hitlerlaste sõjaplaan Nõukogude Liidu jaoks väga suurt ohtu. Vaenlasele vastulöögi andmiseks pidi Nõukogude rahvas oma rahuliku töö katkestama ning mobiliseerima kõik oma jõud sotsialistliku isamaa kaitsmisele. Nõukogude riigi elus algas uus periood — Suure Isamaasõja periood. See oli kõige raskem sõda, mida meie kodumaa rahvastel on tulnud kogu oma pika ajaloo vältel üle elada.

Eriti rasked olid esimesed sõjakuud. Punaarmee kandis sel ajal suuri kaotusi ning oli sunnitud Hitleri armee ülekaalukate jõudude löökide all sisemaale taanduma.

Saksa fašistlikud väed olid aegsasti koondatud NSV Liidu läänepiirile. Nad olid asunud lähtepositsioonidele pealetungiks ääretu suurel maa-alal Barentsi merest Musta mereni. Vaenlase löögirusikad, kelle koosseisus oli hulgaliselt tanki- ja motoriseeritud diviise, tungisid peale kolmes peasuunas: 1) Ida-Preisimaalt Baltimaade

kaudu Leningradi peale, 2) Varssavist kirde pool asuvast piirkonnast Minski, Smolenski ja Moskva suunas, 3) Lublini piirkonnast Žitomiri, Kiievi ja edasi Donbassi poole. Hitlerlaste esimesed ootamatud löögid võtsid vastu Nõukogude piirivalveväed. Ainult üksikutes piirilõikudes astusid lahingusse ka Punaarmee regulaarvägede eesliinil asuvad üksused. Saksa fašistlikel vägedel oli jõudude ülekaal ja nad arendasid kõigis peasuundades pealetungi Nõukogudemaa eluliselt tähtsatele keskustele. 1941. aasta juuli alguseks läks vaenlasel korda vallutada Leedu, suur osa Lätist, Lääne-Valgevenemaa ning osa Lääne-Ukrainast.

Kuidas võis juhtuda, et vaenlasel õnnestus esimestel sõjanädalatel vallutada üsna suur osa Nõukogude territooriumist?

Ei saa öelda, et Nõukogude Liit poleks olnud sõjapidamiseks ette valmistatud. Vastupidi, tundes imperialistide kombeid ning nende viha Nõukogude Liidu vastu, hoolitses Kommunistlik Partei rahuliku ülesehitustöö aastail meie maa kaitsevõime suurendamise eest ning hoiatas rahvast, et on vaja valmistuda kaitseks. Sõjaeelsetel viisaastakutel loodi meie maa industrialiseerimise ning põllumajanduse kollektiviseerimise leninliku poliitika tulemusena võimas materiaalne tehniline baas kodumaa kaitsmiseks. Kommunistlik Partei hoolitses ka Punaarmee, lennu- ja mereväe tugevdamise eest. Sõjaeelseil aastail viidi läbi Punaarmee põhjalik reorganiseerimine, suurendati tema koosseisu, tõsteti tunduvalt tema sõjatehnilist võimsust ning lahingulise väljaõppe taset.

Kuid sõja algul oli fašistlikul Saksamaal Nõukogude Liiduga võrreldes ikkagi rida eeliseid, millest oligi tingitud, et sõjategevus arenes Punaarmeele ebasoodsalt. Millised olid need eelised?

1. Saksamaa tungis NSV Liidule kallale pärast seda, kui ta oli vallutanud peaaegu kogu Lääne-Euroopa ja selle majanduslikud ressursid. Seetõttu oli Saksamaa sõjatööstusel sõja alguses võimsam materiaalne tehniline baas kui NSV Liidu sõjatööstusel. Näiteks terase, malmi ja kivisöe aastatoodang oli Saksamaal koos tema võimu all olevate maadega 1940.—1941. aastal rohkem kui kaks korda suurem kui NSV Liidus. Peale selle oli Saksamaa oma majanduse sõjaaja nõuete kohaselt ümber korraldanud juba ammu enne sõda. Nõukogude riigi majandus oli aga allutatud rahuaegse ülesehitustöö ülesannetele. Kuigi NSV Liidul oli võimas sõjatööstus, oli massiline relvade tootmine alles organiseerimise järgus. Pealegi tehti mõnes tööstusharus (näiteks tanki- ja lennukitööstuses) alles ettevalmistusi uut tüüpi lahingumasinate tootmiseks. Kõik see andis Saksamaale sõjatehnika alal esialgu kvantitatiivse ja mõnede relvaliikide alal ka kvalitatiivse ülekaalu.

2. Fašistlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale sel ajal, kui tema maavägede lahingutegevus Euroopas oli juba lõppenud ning toimusid ainult mere- ja õhulahingud Inglismaa vastu. See andis Saksamaale võimaluse paisata valdav osa oma maavägedest ja õhujõududest NSV Liidu vastu. Saksamaa poolel astusid välja Itaalia, Soome, Rumeenia ja Ungari, kus olid võimul reaktsioo-

nilised fašistlikud valitsused. Nõukogude Liidul aga tuli esialgu üksinda sõdida. Peale selle ähvardas Nõukogude Liitu Jaapan, kes 1941. aasta aprillis Nõukogude Liidu ja Jaapani vahel sõlmitud neutraliteedilepingust hoolimata oli koondanud Mandžuuriasse ja Koreasse palju vägesid. Sellepärast pidi küllaltki suur osa Nõukogude vägedest Kaug-Idas riigipiiril valvel olema.

3. Enne Nõukogude Liidule kallaletungimist oli Saksamaa NSV Liidu läänepiirile koondanud ja lahingukorda seadnud hiiglasliku invasiooniarmee, kokku 190 diviisi, sealhulgas 153 Saksa diviisi, kellel olid peaaegu kaheaastased kogemused kaasaegse sõja pidamises, kus kasutatakse massiliselt tanke, lennukeid ja muud sõjatehnikat. Punaarmee ei olnud piiri äärde koondatud. Tal polnud küllaldaselt kaasaegse sõja kogemusi. Punaarmee varustamine uut tüüpi relvadega oli lõpule viimata. Tal oli puudus vilunud ja hästi ettevalmistatud komandöride kaadrist; suur osa neist oli vägede juhtimiselt 1937.—1938. aastal põhjendamatult kõrvaldatud.

4. Ja lõpuks oli erakordselt tähtis ka see, et Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale ootamatult.

Muidugi ei olnud fašistliku Saksamaa kallaletung NSV Liidule täiesti ootamatu. Partei, valitsus ja Nõukogude rahvas teadsid, et Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel sõlmitud mittekallaletungilepingust hoolimata alustab fašistlik Saksamaa varem või hiljem sõda NSV Liidu vastu. Fašistliku Saksamaa poolt ähvardavat agressiooniohtu arvestades valmistas Nõukogude valitsus meie maad ja armeed ette riigi kaitsmiseks, pidades ühtlasi täpselt kinni kõigist mittekallaletungilepingu tingimustest, et mitte anda Saksamaa valitsevatele ringkondadele vähematki põhjust selle lepingu rikkumiseks ja oma agressiooni õigustamiseks. Alles siis, kui suuri Saksa fašistlike vägede jõude hakati koondama NSV Liidu läänepiirile, võttis Nõukogude valitsus tarvitusele rea preventiivabinõusid, et vaenlase võimaliku sissetungi korral talle vastulööki anda. 1941. aasta aprillis Jaapaniga sõlmitud neutraliteedileping võimaldas Nõukogude valitsusel alustada mõnede väeosade sisepiirkondadest ümberpaigutamist, et tugevdada NSV Liidu läänepiiride kaitset. Samal ajal töötas Nõukogude valitsus välja mobilisatsiooniplaani, mille järgi 1941. aasta teise poole ja 1942. aasta jooksul kavatseti läbi viia tööstuse reorganiseerimine vastavalt sõjaaja nõuetele.

Kuid juba sõja esimestel päevadel selgus, et vaenlase hiiglaarmee pealetungi tagasitõrjumiseks olid need abinõud hilinenud ja puudulikud. Üheks niisuguse olukorra põhjuseks oli asjaolu, et J. V. Stalin eksis vahetult sõja alguseks kujunenud sõjalis-strateegilise olukorra hindamisel. J. V. Stalinil, kelle käes oli meie maa ja partei kõrgem juhtimine, oli usaldusväärseid andmeid selle kohta, et Saksa fašistlikke vägesid koondatakse NSV Liidu läänepiiridele, seatakse seal lahingukorda ja et nad on valmis Nõukogudemaa territooriumile sissetungimiseks. Kuid J. V. Stalin pidas neid usaldusväärseid teateid provokatsioonilisteks. Talle näis, et nende teadete eesmärgiks on tõugata Nõukogude valitsust sellistele sammu-

dele, mida Hitler saaks kasutada mittekallaletungipakti rikkumiseks. Siis alustaks vaenlane sõda NSV Liidu vastu meie maale ebasoodsas olukorras ning tal oleks võimalik vastutust sõja vallapäästmise eest Nõukogude Liidu kaela veeretada. Et Hitleril ei oleks võimalik leida mingit ettekäänet, mida ta saaks kasutada Nõukogude Liidule kallaletungimise õigustamiseks, ei antud Nõukogude vägedele korraldust oma jõude aegsasti lahingukorda seada ning NSV Liidu läänepiiridele kaitsepositsioonidele asuda.

Sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule andis fašistlikule Saksamaale küll ajutise sõjalise eelise, kuid sellel olid tema jaoks ka negatiivsed tagajärjed, sest see paljastas teda kogu maailma ees verise agressorina. Vabadustarmastavad rahvad naelutasid saksa fašismi sõnamurdliku tegevuse häbiposti. Nõukogude Liidule sai osaks kogu progressiivse inimkonna poolehoid ja toetus, tema ümber hakkasid koonduma võimsa hitlerivastase koalitsiooni jõud. NSV Liidule oli see suur poliitiline võit, fašistlikule Saksamaale lüüasaamine. Kuid selle soodne mõju andis ennast tunda märksa hiljem, sõja edasises käigus.

Ära kasutades eeliseid, mida andsid ootamatu kallaletung ja parem valmisolek sõjapidamiseks, tungisid Saksa fašistlikud väed kiiresti ida poole. Fašistidel läks korda okupeerida suurt osa NSV Liidu territooriumist koos tähtsate tööstuskeskustega, hävitada ja enda kätte saada suurt hulka Nõukogude lennukeid lennuväljadel, tanke, suurtükke, relva- ja laskemoonaladusid. Kõik see muutis esimestel sõjakuudel jõudude vahekorra Nõukogude Liidule veelgi ebasoodsamaks.

Tekkinud olukorras oli Punaarmee sunnitud vaenlase survel kaugele sisemaale taganema, külasid ja linnu maha jätma. Kuid taganedes avaldasid Nõukogude väed vaenlasele visa ja kangelaslikku vastupanu ning tekitasid talle suuri kaotusi. Nõukogude väejuhatus püüdis vaenlast iga hinna eest peatada, meie maa eluliselt tähtsaid keskusi kaitsta, vaenlase jõudu kulutada, relvastatud jõudude formeerimiseks ja lahingusse viimiseks ning Nõukogudemaa majanduse sõjaoludele vastavaks reorganiseerimiseks aega võita, strateegilist initsiatiivi vaenlase käest ära kiskuda.

Nõukogude rahva ja tema armee võitluse innustajaks ja organiseerijaks sõjas fašistliku Saksamaa vastu oli Kommunistlik Partei. Ta pühendas kõik oma jõud sotsialistliku isamaa relvastatud kaitse organiseerimisele, fašistlikele agressoritele otsustava vastulöögi andmisele ning nende purustamisele.

Keskkomitee oli täiesti teadlik oma ajaloolisest vastutusest Nõukogude isamaa ja sotsialismi saatuse eest. Määratu suurte raskuste võitmisel, vaenlase üle võidu saavutamiseks kõigi partei ja rahva jõudude, kõigi Nõukogudemaa ressursside mobiliseerimisel osutas Keskkomitee vankumatut mehisust ja bolševistlikku oskust. Puhkenud sõjas asus partei algusest peale r a h v a e t t e o t s a.

Juba sõja esimesel päeval pöördusid partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus Nõukogude rahva poole üleskutsega koonduda

senisest veel tihedamini Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu ümber ning astuda võidutahteliselt Isamaasõtta fašistlike agressorite vastu, kodumaa au ja vabadust kaitsma.

30. juunil 1941 moodustati partei Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja Rahvakomissaride Nõukogu ühise otsusega Riiklik Kaitsekomitee eesotsas J. V. Staliniga. Kogu võim Nõukogude riigis koondati Riikliku Kaitsekomitee kätte. Riiklik Kaitsekomitee koordineeris kõigi riigiasutuste, partei-, komsomoli- ja ametiühingu-organisatsioonide tegevust, suunas tööliste, kolhoosnikute ja nõukogude haritlaste loova initsiatiivi fašistliku Saksamaa purustamisele.

Partei ja Nõukogude valitsus paljastasid fašistliku Saksamaa alatud eesmärgid, mida viimane taotles sõjas NSV Liidu vastu, määrasid kindlaks rahva ja sõjaväe ülesanded sotsialistliku isamaa kaitsmisel, töötasid välja fašistlikule Saksamaale vastulöögi andmise ja tema purustamise programmi. See programm formuleeriti ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1941. aasta 29. juuni direktiivis rindelähedaste piirkondade partei- ja nõukogude organisatsioonidele; 3. juulil 1941 esitati see ja arendati seda edasi Riikliku Kaitsekomitee esimehe J. V. Stalini raadiokõnes.

Partei ja valitsus rõhutasid, et fašistlik Saksamaa on alustanud röövvallutussõda, ebaõiglast sõda. Saksa imperialistid olid seadnud endale eesmärgiks hävitada Nõukogude riik, taastada NSV Liidus mõisnike ja kapitalistide võim, hävitada NSV Liidu vabade rahvaste rahvusriiklus ja kultuur ning muuta nõukogude inimesed saksa imperialistide orjadeks. Hitlerlased kavatsesid Nõukogude Liitu tükeldada, nad tahtsid Eesti, Läti, Leedu, Valgevenemaa, Ukraina, Krimmi, Kaukaasia ja Volgamaad Nõukogudemaa küljest ära kiskuda, Saksamaaga ühendada või Saksa asumaaks muuta. «Fašistliku Saksamaa poolt meile pealesunnitud sõjas,» öeldakse direktiivis, «otsustatakse Nõukogude riigi elu ja surma küsimus, otsustatakse küsimus, kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjaikkesse.»

Erinevalt fašistlikust Saksamaast pidas Nõukogude Liit vabadussõda, õiglast sõda. Isamaasõjas oli Nõukogude rahva eesmärgiks kaitsta sotsialistliku kodumaa au, vabadust ja sõltumatust, kaitsta maailma kõige eesrindlikumat ühiskondlikku ja riiklikku korda, nõukogude korda, NSV Liidu vabade rahvaste rahvuskultuuri ja -riiklust. Ühtlasi seadis Nõukogude rahvas endale eesmärgiks aidata Euroopa rahvastel vabaneda saksa imperialismi ikkest, osutada neile kaasabi oma riikide rahvusliku sõltumatuse jalulesead-misel.

Rõhutades ülisuurt ohtu, mille oli tekitanud fašistliku Saksamaa kallaletung, deklareerisid partei ja valitsus, et alanud sõjas «oleneb kõik meie oskusest kiiresti organiseeruda ja tegutseda, silmapilkugi kaotamata, võitluses vaenlase vastu ühtegi võimalust kasutamata jätmata».

Kodumaad ähvardava ohu tagasilöömiseks ja vaenlase purustamiseks kutsus partei Nõukogude sõjamehi ja kõiki nõukogude inimesi üles:

1. Ähvardava ohu täit ulatust selgesti mõistma, rahuaja meeleoludele lõppu tegema, muretusest ja hooletusest lahti ütlema.

2. Ennastsalgavalt ja mehiselt fašistlike orjastajate vastu võitlema, iga jalatäit Nõukogude maad kaitsma, võitluses julgust ja vaprust üles näitama, hirmu kõrvale heitma.

3. Punaarmee tagalat kindlustama, lühikese ajaga kõigi asutuste, organisatsioonide ja ettevõtete tööd sõjaaja nõuete kohaselt ümber korraldama, massilist relvade ja sõjatehnika tootmist organiseerima, tagala desorganiseerijate — salakuulajate, diversantide, paanikatekitajate, argpükside ja väejooksikute vastu halastamatut võitlust organiseerima.

4. Punaarmeele igakülgset abi ja tema ridade forsseeritud täiendamist organiseerima, vägede ja sõjaliste veoste kiiret transportimist tagama, rinnet pidevalt kõige vajalikuga varustama, haavatutele laialdast abi organiseerima.

5. Punaarmee väeosade sunnitud taandumise korral kogu väärtuslikku vara välja vedama, kui see aga võimalik ei ole, siis seda vara hävitama.

6. Vaenlase poolt okupeeritud piirkondades partisanisalku ning diversioonigruppe organiseerima. Vaenlase tagalas Nõukogude patriootide tegevuse juhtimiseks aegsasti põrandaaluseid parteiorganisatsioone looma.

7. Moskva ja Leningradi töötajate eeskujul igas linnas, mida ähvardab vaenlase kallaletung, rahvakaitseväe üksusi moodustama.

Nagu tormisel 1918. aastal nii ka nüüd sel raskel katsumuste tunnil kuulutas Kommunistlik Partei, et sotsialistlik isamaa on hädaohus, ja kutsus rahvast üles kodumaad kaitsma, kõiki jõude kokku võttes ennastsalgavalt vaenlase vastu võitlema, fašismi purustama.

Rahvas reageeris sellele üleskutsele üksmeelselt. Sel raskel ajal osutasid nõukogude inimesed parteile ja Nõukogude valitsusele suurt usaldust ja võimsat toetust, ilmutasid ennenägematut kangelaslikkust ja ohvrimeelsust nii rindel kui ka tagalas.

Sõjaväekohuslaste mobilisatsioon, mille Nõukogude valitsus välja kuulutas, toimus organiseeritult ja ladusalt. Peale mobiliseeritute läksid sõjakomissariaatidesse tuhanded mitmesuguses vanuses ning mitmesuguse elukutsega inimesed, kes soovisid vabatahtlikult rindele minna. Eeskuju andsid kommunistid. Parteiorganisatsioonide juhtivad töötajad, nõukogude asutuste vastutavad töötajad, teadlased ja kunstnikud, sõjaväearvelt kustutatud parteilased ja isegi pensionärid esitasid sooviavaldusi, milles nad palusid end rindele saata. Tagalas töötasid nõukogude inimesed kahekordse energiaga vabrikutes ja tehastes, traktorijaamades, sovhoosides ja kolhoosides. Nende loosungiks oli «Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!». Sadadest tuhandetest töötajatest said õhutõrje-

võitlejad, kümned tuhanded naised läksid vabatahtlikult rindele meditsiiniliste õdedena ja sanitaridena.

Meie maa majanduslikule võimsusele tuginedes reorganiseerisid partei ja Nõukogude valitsus kiires tempos rahvamajanduse sõjaaja vajaduste kohaselt. Partei Keskkomitee ja Riikliku Kaitsekomitee direktiivide kohaselt viidi läbi meie maa ressursside ja reservide ümberjaotamine, et varustada rinnet kõige vajalikuga. Paljud tsiviiltoodangut valmistanud ettevõtted hakkasid välja laskma sõjavarustust. Korraldati ümber transpordi töö, et õigeaegselt rahuldada rinde vajadusi ja tööstusettevõtteid neist piirkondadest, kuhu vaenlane ähvardas sisse tungida, kiires korras sisemaale — Uraali ja Siberisse evakueerida. Tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid innustasid töölisi ja insenertehnilisi töötajaid võitlema selle eest, et kiiresti üle minna sõjalise toodangu väljalaskmisele. Tähtsamaid tsehhe tugevdati kommunistide ja kvalifitseeritud töölistega. Kommunistid selgitasid välja ning lasksid kiiresti käiku kõik abitsehhides ja ladudes leiduvad seadmete reservid. Tehastes võttis laialt hoogu võitlus tooraine, defitsiitsete materjalide ja elektrienergia kokkuhoiu eest, kulunud tööriistade taastamise eest. Nõukogude tagala töötajate patrioottiliseks traditsiooniks sai reegel: ära mine koju enne oma tööülesande täitmist.

Seoses Punaarmee sunnitud taandumisega oli vaja täita keeruline ning raske ülesanne: läänepiirkondadest itta üle viia sadu tööstusettevõtteid, masina-traktorijaamade, sovhooside ja kolhooside väärtuslik vara. Sõja esimese kuue kuuga veeti itta rohkem kui 1360 riigikaitse seisukohalt esmajärgulise tähtsusega suure tööstusettevõtte seadmed. See oli ajaloos ennenägematult massiline inimeste ja tööstusseadmete ümberpaigutamine. Nende läänepoolsete piirkondade ja rajoonide parteiorganisatsioonid, kuhu vaenlane ähvardas sisse tungida, organiseerisid lühikese ajaga seadmete demonteerimise, laadimise ja ärasaatmise, sageli tegid nad seda vaenlase tugeva tule all. Parteiorganisatsioonid ja töörahva saadikute nõukogud neis idapoolseis piirkondades ja rajoonides, kuhu saabusid evakueeritud ettevõtted, tegid ära suure organiseerimistöö nende ärapaigutamiseks, tootmise käimapanemiseks, kümnetele tuhandetele töölistele ja teenistujatele ning nende perekondadele peavarju muretsemiseks.

Koos evakueeritud tehastega saabunud kommunistidega asusid uute tehasehoonete ehitamisele tuhanded kommunistid. Parteiorganisatsioonide kutsel asusid ehitustööle kümned tuhanded inimesed kõikvõimalikelt kutsealadelt. Partei organisatsiooniline ja poliitiline töö tagasid ehitustel massilise võistluse hoogsa arengu ja harukordselt suure tööentusiasmi. Vihmast, pakasest või tuisust hoolimata ei lahkunud töölised ööpäevade kaupa ehitusplatsidelt. Seetõttu hakkasid paljud evakueeritud ettevõtted äärmiselt lühikese aja pärast toodangut andma.

Ettevõtete evakueerimine katkestas nende sidemed tehastega, kes neid olid varustanud, ja piirnevate ettevõtetega. Partei-

organisatsioonid koos nõukogude ja majandusorganitega otsisid kohapeal kiiresti toorainet, poolfabrikaate ja muid materjale relvastuse ja laskemoona pidevaks tootmiseks järjest kasvavas määratu suures ulatuses. Nad organiseerisid ettevõtete vastastikust abistamist, et võimalikult kiiresti täita rinde tellimusi.

Suur organiseeriv tähtsus meie maa idaosas sõjalise toodangu väljalaske korraldamise seisukohalt oli sõjamajanduse plaanil, mille partei Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1941. aasta 16. augustil 1941. aasta neljandaks kvartaliks ning 1942. aastaks Volgamaade, Uraali, Lääne-Siberi, Kasahstani ja Kesk-Aasia piirkondade jaoks vastu võtsid. Selle plaani kohaselt suurendati idapiirkondades olulisel määral relvade, laskemoona, tankide, lennukite, lennukimootorite, malmi, terase, värviliste metallide, nafta, elektrienergia ja söe tootmist, rekonstrueeriti ja laiendati tähtsamaid raudteesõlmi, raudteejaamu ja raudteeliine.

Paljude kergetööstuse ettevõtete üleviimine rinde jaoks vajaliku toodangu valmistamisele, samuti asjaolu, et vaenlane oli okupeerinud üsna suure osa meie maa territooriumist, vähendas tublisti laiatarbekaupade ja toiduainete tootmist. Ühtlasi kasvas sõjaolukorras nende elanike arv, keda riik pidi varustama. Sellepärast oli Nõukogude valitsus sunnitud toidu- ja tööstuskaupadega kauplemist piirama, oli sunnitud kaardisüsteemi sisse seadma.

Partei organiseeriv ja ideelis-poliitiline töö oli kogu oma ulatuses suunatud sellele, et mobiliseerida ja organiseerida rahvas vaenlast purustama. Elanikkonna hulgas tehtavast massilisest poliitilisest tööst võtsid vahetult osa kõige silmapaistvamad partei- ja riigitegelased, juhtivad partei- ja nõukogude töötajad, teadlased, kultuuritegelased, propagandistid. Sajad tuhanded agitaatorid selgitasid iga päev jooksvaid sündmusi ettevõtete tsehhides, kolhoosides ja sovhoosides, asutustes ja väeosades. Igapäevane poliitiline agitatsioon ettevõtetes oli tihedalt seotud rinde tellimuste täitmisega. Agitaatorite vestlusi täiendasid ilmekad plakatid, napisõnalised ja väljendusrikkad loosungid.

Partei selgitas nõukogude inimestele V. I. Lenini õpetust sõdade iseloomust ja olemusest, nende seosest ühiskondliku ja riikliku korraga, rinde ja tagala ülesannetest võitluses Nõukogudemaa vaenlaste vastu, rahva ja sõjaväe ülesannetest sotsialistliku isamaa kaitsmisel. Partei aitas rahval aru saada Suure Isamaasõja õiglasest, vabastavast iseloomust, näitas rahvale veenvalt nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra eeliseid, tööliste ja talupoegade liidu, NSV Liidu rahvaste sõpruse ja nõukogude patriotismi otsustavat osatähtsust isamaa kaitsmisel ning vaenlase üle võidu saavutamisel. Partei kasvatas nõukogude inimesi marksismi-leninismi suurte ideede, meie maa rahvaste revolutsiooniliste traditsioonide ning Punaarmee võitlustraditsioonide alusel, ta sisendas neile kindlat usku võidusse.

Kogu sõja vältel ei tundnud partei mingeid kõikumisi ega lahkhelisid, ta tegutses monoliitse organisatsioonina, leninismi lipu alla

koondunud mõttekaaslaste-kommunistide ühtse võitlusliiduna. Oma ideelise ning organisatsioonilise ühtsuse tõttu suutis partei oma töö kiiresti ümber korraldada vastavalt sõjaaja nõuetele, suutis kogu Nõukogude rahva oma lipu alla koondada.

Sõja alguseks oli parteis umbes 3,8 miljonit kommunisti. Tööstusettevõtetes, põllumajanduses, Punaarmees ja asutustes oli üle 170 000 partei algorganisatsiooni, kes olid kindlalt seotud rahvahulkadega. Parteiorganisatsioonid tegid töötajate hulgas väsimatult organiseerivat ja massilist poliitilist tööd, tagasid partei ja valitsuse ülesannete täpse täitmise rahva jõudude sõjaülesannete lahendamisele mobiliseerimise alal. Parteiorganisatsioonid innustasid nõukogude inimesi töökangelastegudele, aitasid sõjaväeorganitel teostada mobilisatsiooni, valmistada rinde jaoks reserve, korraldada töötajate üldist kohustuslikku sõjalist õppust, mis oli sisse seatud Riikliku Kaitsekomitee otsusega 1941. aasta 18. septembrist. Parteiorganisatsioonide kaasabil formeerisid sõjaväeorganid väeosi, varustasid neid vajaliku relvastusega, mida paljudel juhtudel toodeti formeerimiskohtades, ning saatsid neid rindele.

Ukrainas, Valgevenes, Moldaavias, Leedus, Lätis, Eestis, Karjala-Soome NSV-s ja Vene NFSV oblastites, kuhu hitlerlased olid sisse tunginud, aitasid kommunistlike parteide keskkomiteed, oblasti- ja rajoonikomiteed Nõukogude väejuhatusel organiseerida suuremate linnade ja tähtsate positsioonide kaitsmist. Näiteks organiseeris Smolenski oblasti parteiorganisatsioon Smolenski lahingu ajal üle 500 000 inimese kindlustusvööndi ehitamisele. Nad organiseerisid tööstusettevõtete, kariloomade, kolhooside, sovhooside ja traktorijaamade väärtusliku vara evakueerimist. Keskkomitee juhtnööride kohaselt rajasid nad fašistide poolt vallutatud territooriumil vaenlase tagalas põrandaaluseid parteiorganisatsioone ja partisanisalku. Neis rajoonides ja oblastites, mida ähvardas oht, et vaenlane võib need vallutada, viisid parteiorganisatsioonid ühe osa kommuniste ja kommunistlikke noori aegsasti üle illegaalsesse olukorda, formeerisid diversioonigruppe ja partisanisalku, rajasid metsadesse baase ning relva-, laskemoona- ja toiduainete ladusid. Põrandaaluste parteiorganisatsioonide ning partisanisalkade juhtideks edutati kõige meelekindlamad partei-, nõukogude ja komsomolitöötajad.

Väga suurt tööd tegi partei Punaarmee ja sõjalaevastiku ridades. Ta andis neile oma parimad jõud. NSV Liidu relvastatud jõudude etteotsa seati J. V. Stalin. Peaaegu üks kolmandik partei Keskkomitee liikmetest ja liikmekandidaatidest võitles Isamaasõja rinnetel. Juhtivale tööle sõjaväes suunati väljapaistvad parteitegelased: N. S. Hruštšov, D. Z. Manuilski, A. S. Štšerbakov, A. A. Ždanov, K. J. Vorošilov. Väsimatult mobiliseeris Nõukogude rahva jõude fašistlike röövvallutajate purustamisele NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees M. I. Kalinin. Riikliku Kaitsekomitee liikmed A. I. Mikojan, N. A. Voznessenski, partei Keskkomitee sekretär A. A. Andrejev, ÜAÜKN-i esimees N. M. Švernik juhtisid tähtsamaid

rahvamajandusharusid, kindlustasid Punaarmee varustamist kõige vajalikuga.

Partei Keskkomitee otsusel saadeti esimestel sõjakuudel armee ja laevastiku tugevdamiseks 48 000 juhtivat partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomolitöötajat. Sajad tuhanded kommunistid läksid mobilisatsiooni korras ja vabatahtlikult rindele. Rindelähedaste rajoonide parteiorganisatsioonid läksid peaaegu täies koosseisus Nõukogude vägede ridadesse. 1941. aasta lõpuks oli armees ja mereväes ligi 1 300 000 kommunisti. Neid, kes olid kutsutud sõjaväkke parteilise mobilisatsiooni korras, saadeti kõige raskematesse rindelõikudesse, kus olid käimas ägedad lahingud, kus oli vaja julgeid ja vapraid masside organiseerijaid, kes oleksid võimelised isikliku eeskujuga sõjamehi kangelastegudele innustama. Partei ustavaks abiliseks oli kommunistlik noorsooühing. Juba esimestel sõjapäevadel astus Punaarmeesse 900 000 kommunistlikku noort.

Loodi rinnete ja armeede sõjanõukogud. Sõjanõukogude koosseisu kuulusid vilunud parteitöötajad — partei Keskkomitee liikmed ja liikmekandidaadid, liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteede ning partei krai- ja oblastikomiteede sekretärid: L. I. Brežnev, N. A. Bulganin, N. G. Ignatov, J. E. Kalnberzin, A. I. Kiritšenko, A. A. Kuznetsov, V. P. Mžavanadze, M. A. Suslov ja teised. Nad olid pidevalt ühenduses partei Keskkomitee ja Riikliku Kaitsekomiteega ning täitsid nende direktiive, tuginedes armee parteiorganisatsioonidele. Sõjanõukogude juurde moodustati poliitilised osakonnad, kes juhtisid Punaarmees parteipoliitilist tööd.

1941. aasta juuli keskel loodi Punaarmees ja mereväes sõjakomissaride institutsioon. Selle tingis vajadus ümber korraldada kogu parteipoliitiline töö sõjaväes selles suunas, et organiseerida komandöridele otsest abi sõjaväelise distsipliini kõvendamisel ning lahinguülesannete lahendamisel. Sõjakomissaride institutsiooni loomise vajadust suurendas asjaolu, et nõukogude komandöride kaader oli tublisti täienenud reservohvitseride arvel, kellel polnud sõjaväes läbiviidava parteipoliitilise töö kogemusi ning kes seetõttu ei vastanud täiel määral nõuetele, mida esitatakse komandöridele-ainujuhtijatele. Sõjakomissaride ametikohtadele edutas partei vilunud parteitöötajaid, kellel oli enamikul juhtudel ka vajalik sõjaväeline ettevalmistus. Sõjakomissarid, toetudes parteipoliitilisele aparaadile ning sõjaväe parteiorganisatsioonidele, kõvendasid komandöride autoriteeti, aitasid neil organiseerida lahinguülesannete täitmist. Nad kasvatasid nõukogude sõjameestes kodumaa-armastust, piiritut ustavust oma kodumaale, sisendasid neile püha viha kodumaa vaenlaste vastu, aitasid kõvendada revolutsioonilist korda ja sõjaväelist distsipliini, tõstsid Nõukogude vägede võitlusvaimu. Oma isikliku mehisuse ja vaprusega eeskuju andes, oma julgusega kaasa kiskudes õpetasid nad sõjamehi hirmu mitte tundma ja oma jõusse uskuma. Sõjakomissaridel on suuri teeneid Punaarmee tugevdamise ning tema võitlusvõime tõstmise alal Suure Isamaasõja esimesel, kõige raskemal perioodil.

Kommunistlik Partei tõmbas endaga kaasa pühasse Isamaasõtta kogu Nõukogude rahva, tagas Nõukogude relvastatud jõudude võimsuse hoogsa suurendamise, organiseeris meie maa tagala töö nii, et rinne oleks varustatud kõige vajalikuga. Sellega loodi kõige tähtsamad sisemised eeldused fašistliku Saksamaa ja tema satelliitide üle täieliku võidu saavutamiseks.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse tark leninlik välispoliitika aitas suurel määral kaasa võidukaks sõjaks kõige soodsamate rahvusvaheliste tingimuste loomisele. Selles suhtes oli väga suur tähtsus hitlerivastase koalitsiooni moodustamisel ning sellega seoses fašistlike riikide bloki isoleerimisel.

Juba esimestel päevadel pärast fašistliku Saksamaa kallaletungi NSV Liidule läksid luhta hitlerlaste lootused sellele, et neil läheb korda Nõukogude Liitu rahvusvaheliselt isoleerida, Inglismaad ja Ameerika Ühendriike nõukogudevastasesse sõtta kaasa kiskuda. 22. juunil 1941 teatas Inglismaa ning 24. juunil Ameerika Ühendriikide valitsus, et nad on valmis abistama Nõukogude Liitu sõjas Saksamaa vastu. Seega olid võitluses saksa fašismi vastu kaks maailma suurimat kapitalistlikku riiki ühes leeris NSV Liiduga.

Kuidas võis juhtuda, et sõjas Saksamaa vastu ühinesid sotsialistlik riik ja kapitalistlikud riigid? Asi seisis selles, et fašistlike riikide bloki ning Inglismaast, Prantsusmaast ja Ameerika Ühendriikidest koosneva imperialistlike riikide rühmituse vahel juba enne Teist maailmasõda eksisteerinud teravad vastuolud suurenesid sõja käigus veelgi. Okupeerinud NSV Liidule kallaletungimise momendiks peaaegu kogu Lääne-Euroopa, ähvardas Saksamaa tungida ka Briti saartele. Kapitalistlikus maailmas ei leidunud jõudu, mis oleks suutnud fašistlikke väemasse peatada, rääkimata nende purustamisest. Kõigile, sealhulgas ka Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevatele ringkondadele oli selge, et ainuüksi Nõukogude Liit on reaalne jõud, kes suudab murda Hitleri armee selgroo ning tõkestada fašistlikule Saksamaale tee maailmavalitsemisele. Niisuguses olukorras oli Inglismaal ja Ameerika Ühendriikidel kasulik ühineda Nõukogude Liiduga võitluses äärmiselt kardetava ühise vaenlase vastu, nagu seda oli fašistlik Saksamaa.

Nii said kahe imperialistlike riikide grupi vastuolud Nõukogude riigi omapäraseks reserviks, mida ta sai kasutada fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste purustamise huvides kõigi progressiivsete jõudude ühteliitmise eest võideldes.

Sellega, et ameerika ja inglise imperialistid NSV Liiduga hitlerivastasesse koalitsiooni astusid, ei lakanud nad olemast sotsialismi vaenlased. Paljud neist ei varjanudki oma vaenulikku suhtumist NSV Liidusse. Nad lootsid, et Saksamaa ja Nõukogude Liit end sõjas vastastikku välja kurnavad. Ameerika senati liige Truman, kes hiljem sai Ameerika Ühendriikide presidendiks, ütles otsekohe pärast seda, kui fašistlik Saksamaa oli NSV Liidule kallale tunginud: «Kui me näeme, et hakkab võitma Saksamaa, peame aitama Venemaad, kui aga hakkab võitma Venemaa, peame abistama Saksamaad, las

nad siis tapavad vastastikku võimalikult rohkem.» Taolisi mõtteid avaldas sõja alguses ka Inglise lennukitööstuse minister Moore-Brabazon.

Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja teiste kapitalistlike maade valitsuste seisukohale avaldas väga suurt mõju ka NSV Liidu toetuseks maailma kõigi maade laiades rahvakihtides tekkinud võimas liikumine. Paljudes maades, sealhulgas ka Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides, toimusid NSV Liidu toetamiseks rahvarohked solidaarsusmiitingud ja -demonstratsioonid. Rahvahulgad nõudsid oma valitsustelt, et need igati abistaksid Nõukogude Liitu sõjas saksa fašismi vastu.

Seega tekkis 1941. aasta lõpuks hitlerivastane koalitsioon, millesse kuulusid NSV Liit, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid. Selle koalitsiooniga ühinesid Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi, Norra jt. hitlerlaste poolt okupeeritud maade rahvad. Hitlerivastasesse koalitsiooni astus ka Hiina, kelle rahvad pidasid 1937. aastast peale kangelaslikku võitlust imperialistliku Jaapani vastu, sellest koalitsioonist võtsid osa Inglise dominioonid ja rida teisi riike. See oli fašistlike röövvallutajate vastu võitlemiseks ühinenud rahvaste võimas liit. Sellele koalitsioonile kuulus kõigi demokraatlike ja antifašistlike jõudude poolehoid ja toetus.

Hitlerivastasest koalitsioonist osavõtjatel olid sõjas mitmesugused eesmärgid. Erinevalt NSV Liidust ja oma maade laiade rahvahulkade huvide vastaselt ei seadnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad oma eesmärgiks saksa fašismi täielikku purustamist. Nende kavatsuste hulka ei kuulunud Saksamaa ja teiste riikide vabastamine reaktsiooniliste jõudude võimu alt. Nende peamiseks eesmärgiks oli Saksamaa ja Jaapani kui kardetavate konkurentide kõrvaldamine maailmaturult. Kuid objektiivselt aitasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid koos Nõukogude Liiduga fašistlike riikide bloki kui ühise vaenlase vastu sõdides ikkagi kaasa fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste üle võidu saavutamisele.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse sõjaaegne välispoliitika aitas kindlustada fašistlike riikide bloki purustamise eest võitlevate vabadustarmastavate rahvaste liitu, aitas kaasa saksa fašismi ikke alla sattunud Euroopa rahvaste vabastamisele.

2. Hitlerlaste «välksõjaplaani» nurjumine. Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all

Lahingud Nõukogude-Saksa rindel näitasid saksa fašistlikele röövvallutajatele juba esimestel nädalatel, et sõda NSV Liidu vastu erineb põhjalikult sõjast Lääne-Euroopas, kus nad ei leidnud kuigi tõsist vastupanu. Fašistlike röövvallutajate edu Läänes ei saa seletada ainuüksi Lääne-Euroopa maade sõjavägede nõrkuse ning hitlerliku sõjaväe üleolekuga. Selle põhjuseks oli ka sisemiste reaktsiooniliste jõudude õõnestustöö, kes hirmust oma rahva ees rahvus-

liku reetmise teele asusid ja vaenlase leeri üle läksid, aidates Hitleril Euroopas fašistlikku režiimi maksma panna. Midagi taolist ei juhtunud ega võinudki juhtuda Nõukogude Liidus.

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa vastu ei olnud tavaline kahe sõjaväe või kahe riigi sõda. Selles sõjas käis võitlus elu ja surma peale uut ühiskonnakorda, sotsialismi esindava Nõukogude Liidu ja fašistliku režiimiga hitlerliku Saksamaa kui kõige reaktsioonilisema imperialistliku riigi vahel. Selle sõja võidukale lõpule viimisest oli huvitatud kogu Nõukogude rahvas, kogu progressiivne inimkond.

Ajaloos ei ole varem esinenud vabadussõdasid, kus võitluses vaenlase vastu oleksid rahva ja riigi huvid niivõrd täielikult ja harmooniliselt ühte sulanud nagu Suures Isamaasõjas. Juba Venemaa tööliste ja talupoegade kodusõda interventide ja valgekaartlaste vastu aastail 1918—1920 näitas, et nõukogude võim on tihedalt seotud rahvahulkadega ja et rahvahulgad osutavad proletariaadi diktatuuri riigile ennastsalgavat toetust. Kuid siis olid Nõukogudemaal veel olemas ekspluataatorlikud klassid. Seetõttu läks interventidel ja valgekaartlastel korda Punaarmee tagalas kontrrevolutsioonilisi vandenõusid ning kulakute mässe organiseerida.

Erinevalt kodusõjast peeti Suurt Isamaasõda sel ajal, kus meie maal oli võitnud sotsialism, kus Nõukogudemaal polnud enam ekspluataatorlikke klasse, kus polnud enam sotsiaalset baasi, millele toetudes vaenlane oleks saanud Punaarmee tagalas mingisugustki mässu organiseerida. Meie maal kindlustunud sotsialistlik kord tagas nõukogude ühiskonna moraalse ja poliitilise ühtsuse. Meie kodumaad ähvardav hirmus oht liitis Nõukogude rahva veel tihedamini ühte, kindlustas veelgi tööliste ja talupoegade liitu, süvendas veelgi NSV Liidu rahvaste sõprust. Sõda fašistliku Saksamaa vastu sai algusest peale k o g u N õ u k o g u d e r a h v a Isamaasõjaks saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Juba esimestel sõjanädalatel selgus, et Punaarmee oli palju tugevam kui hitlerlased oletasid. Ta oli rahvale ustav, teda toetas üksmeelselt Nõukogude tagala, kes andis sõjaväele inimesi, relvi, laskemoona ja toiduaineid, tõstis tema võitlusvaimu. Sõjalisele ebaedule vaatamata olid Nõukogude väed tugevad oma meelekindluse, mehisuse ja vapruse poolest. Vabadussõja õiglase iseloomu sügav mõistmine ja arusaamine sotsialistliku isamaa kaitsmise elulisest vajadusest tsementeerisid Punaarmeed, kutsusid esile massilist kangelaslikkust.

> «Igas sõjas», ütles V. I. Lenin, «oleneb võit lõppkokkuvõttes nende hulkade võitlusvaimust, kes vaenuväljal oma verd valavad. Veendumus, et sõda on õiglane, ja teadmine, et on vaja ohverdada oma elu oma vendade hüvanguks, tõstavad sõdalaste võitlusvaimu ning nad on valmis taluma ennekuulmatuid raskusi» (Teosed, 31. kd., lk. 113).

Lahinguis saksa fašistlike röövvallutajate vastu näitasid terved Punaarmee allüksused ja väeosad üles harukordset kangelaslikkust,

leidlikkust ja vahvust. Vaenlane põrkas kokku Nõukogude vägede vankumatu meelekindluse ja mehisusega. Kujukaks näiteks Nõukogude sõjameeste patriootlikest kangelastegudest sõja esimestel päevadel on Bresti kindluse kaitsmine. Väike Nõukogude garnison kapten I. N. Zubatšovi, polgukomissari J. M. Fomini ja major P. M. Gavrilovi juhtimisel, kes oli ümber piiratud kindluse vanas tsitadellis (keskosas), lõi rohkem kui 20 päeva jooksul mehiselt tagasi arvuliselt ja sõjatehnika poolest mitmekordselt ülekaalus oleva vaenlase ägedad rünnakud. «Suren, kuid alla ei anna. Hüvasti, kodumaa!» kõlab lühike erutav kiri kindluse ühe kasarmu varemetel. Ja kui hitlerlased olid juba lähenemas Smolenskile, käisid nende sügavas tagalas Lääne-Bugi kaldal veel lahingud.

Suure Isamaasõja ajalugu tunneb palju selliseid näiteid Punaarmee väeosade ja garnisonide kangelaslikust vastupanust. Isegi need väeosad, kes olid Saksa fašistlike vägede kiire edasiliikumise tagajärjel piiramisrõngasse sattunud, jätkasid kangelaslikku võitlust, murdsid endale tee piiramisrõngast välja või läksid üle partisanlikele tegevusmeetoditele, andes saksa fašistlikele röövvallutajatele hoope nende tagalas.

Sõja rasket algusperioodi tähistavad ka paljud Nõukogude sõjameeste isiklikud kangelasteod. Mehisuse ja kangelaslikkuse sümboliks on saanud eskadrillikomandöri kommunist Nikolai Gastello kangelastegu. Ta juhtis oma põlemasüttinud pommilennuki vaenlase tankide ja tsisternide kolonnile. Tugev plahvatus ja tulekahju hävitasid mitu vaenlase tanki ja tsisterni koos nende meeskondadega.

Kangelaslikkus sai enamiku Nõukogude sõjameeste käitumise normiks.

Nõukogude vägede vastupanu tugevnes iga päevaga, vaenlase pealetungi tempo vähenes pidevalt. Sageli asusid Punaarmee väeosad vasturünnakule ning andsid vaenlasele võimsaid lööke.

Loodes jõudsid hitlerlased augustis Leningradini ning lootsid linna tormijooksuga vallutada. Kuid Punaarmee ja Balti laevastiku väed ning linna elanikkond kaitsesid Leningradi kangelaslikult. Linna kaitsmist juhtis Leningradi parteiorganisatsioon. Ligi 160 000 leningradlast astus partei kutsel rahvakaitseväe diviisidesse. Ligi 70 000 Leningradi parteiorganisatsiooni kommunisti läks rindele. Nad tõid linna kaitsjate ridadesse uut jõudu, kõvendasid nende meelekindlust ning mehisust. Sajad tuhanded leningradlased, peamiselt naised, töötasid kaitseehituste rajamisel. Suurtükitulest ja õhurünnakutest hoolimata töötasid vabrikud ja tehased raugematu energiaga rinde heaks. 1941. aasta septembri keskel peatasid Punaarmee väed ning Balti laevastik Leningradi töötajate üksmeelsel toetusel vaenlase otse linna lähistel. Hitleri plaan Leningrad vallutada ning kasutada Leningradi suunas tegutsevaid vägesid Moskvale löögi andmiseks varises kokku.

Visad lahingud kestsid ka edela suunas. Siin pidasid Nõukogude väed üle kahe kuu kinni vaenlase ülekaalukaid jõude Ukraina NSV pealinna Kiievi lähistel. Alles 20. septembril 1941, kui hitlerlastel,

kes olid vallutanud kogu Paremkalda-Ukraina, läks korda asetada Punaarmee Kiievi väegrupp ümberpiiramise ohtu, jätsid Nõukogude väed Kiievi maha.

1941. aasta augusti algul murdsid Saksa ja Rumeenia väed läbi Musta mere rannikule ning piirasid poolkaares sisse Odessa. Punaarmee ja Musta mere laevastiku väeosad lõid suure mehisuse ning visadusega tagasi arvuliselt mitmekordselt tugevama vaenlase rünnakuid. Odessa parteiorganisatsioon asus töötajate eesotsas linna kaitsma. Kindlustuste rajamisest võttis osa ligi 100 000 inimest. Üle 10 000 inimese astus ettevõtete väesalkadesse ja rahvamalevatesse, et osa võtta barrikaadi- ja tänavalahingutest. 68 ööpäeva jooksul ei vaibunud lahingud Odessa all. Nõukogude väed, tõrjudes tagasi vaenlase rünnakuid, võtsid ette vasturünnakuid ja tekitasid vaenlasele tohutu suuri kaotusi. Hitleri väed pääsesid Odessasse alles pärast seda, kui Punaarmee ja laevastiku väeosad olid linna kõrgema ülemjuhatuse käsul maha jätnud ja kui linna garnison ning osa elanikkonnast olid merd mööda Sevastoopolisse ja Põhja-Kaukaasiasse evakueeritud.

Krimmi suunas õnnestus vaenlasel septembri lõpus läbi murda Perekopi maakitsusest. Kõigi jõududega tormasid vaenlase väed Sevastoopoli kallale. Vahetpidamata ründasid nad Nõukogude vägede positsioone, pommitasid linna õhust, tulistasid teda piiramissuurtükkidest, kuid neil ei läinud korda murda Sevastoopoli mehiste kaitsjate võitlusvaimu. Üks vaenlase rünnak teise järel löödi tagasi. Õlg õla kõrval võitlesid ja töötasid kaitseehitustel sõdurid, madrused ja Sevastoopoli töötajad, keda juhtisid kommunistid. 15 000 Sevastoopoli elanikku astus rahvakaitseväkke. Linnast saadeti rindele pidevalt täiendust. Valdav enamus kommuniste läks eesliinile.

Lääne suunas püüdsid Saksa fašistlikud väed ühel hoobil Dnepri jõge ületada, Smolenski linna vallutada ning Moskvale lööki anda. 10. juulil algas Smolenski lahing, mis kestis üle kahe kuu. Nõukogude vägede visa kaitse ning tugevad vastulöögid, eriti Duhhovštšina ja Jelnja piirkonnas, tekitasid Saksa fašistlikele vägedele suuri kaotusi ning matsid maha hitlerlaste kavatsuse välkkiirelt Moskva alla tungida. Vaenlane oli sunnitud peatuma 300 kilomeetri kaugusel Nõukogudemaa pealinnast, ajutiselt kaitsele asuma ning oma jõud ümber grupeerima.

Nii ajasid Punaarmee vaprus ja mehisus nurja hitlerlaste «välksõja»-lootused. Kõigis tähtsamates suundades pandi Saksa fašistlike vägede pealetung seisma.

Ent suurtest kaotustest hoolimata ei loobunud hitlerlaste väejuhatus oma avantüristlikust strateegiast. Ta püüdis iga hinna eest veel enne talve tulekut Moskvat ja Leningradi vallutada, täielikult Krimmi hõivata ning Kaukaasiasse tungida. Selleks alustasid hitlerlased 1941. aasta sügisel uuesti pealetungi kõigis põhisuundades, koondades pealöögi Moskvale. Moskva suunas tegutses septembri lõpus ligi 80 Saksa diviisi, sealhulgas 23 tanki- ja motoriseeritud diviisi.

30. septembrist 2. oktoobrini algas Saksa fašistlike vägede pealetung Moskvale, kusjuures vaenlane suunas löögid Nõukogude vägede põhigrupi tiibadele ning tsentrisse. Esialgu arenes vaenlase pealetung kiires tempos, Nõukogude väed aga taganesid uuesti üsna kaugele. Vaenlasel läks korda tungida Moskva oblasti territooriumile ning Moskva kaugematele lähistele välja jõuda.

Sõja algusest peale polnud Nõukogudemaa olukord kunagi olnud nii ohtlik kui nüüd. Vaenlane oli jõudnud pealinna alla ning Leningradi maa poolt ümber piiranud. Valgevene, Moldaavia, Leedu, Läti ja Eesti ning suur osa Ukrainast, Krimmist ja Karjala-Soome vabariigist olid okupeeritud. Meie maa oli jäänud ilma Lõuna metallurgiast ning Donetsi ja Moskva-lähedasest kivisöebasseinist. Evakueeritud ettevõtted olid enamikus veel käiku laskmata. Tööstuse kogutoodangu maht vähenes 1941. aasta teisel poolel rohkem kui poole võrra. Transport töötas väga suure pingega. Kõige selle tõttu oli rinde varustamisel relvade ja laskemoonaga suuri raskusi.

Uskumatuid kannatusi ja piinu tuli nõukogude inimestel läbi elada vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud piirkondades. Kõikjal, kuhu hitlerlased ilmusid, seadsid nad sisse verise terrori režiimi. Nad purustasid ja riisusid paljaks linnad ja külad, tööstusettevõtted ja kolhoosid, vedasid Saksamaale vabrikute, tehaste ja traktorijaamade väärtuslikud seadmed, vilja ja loomad. Koolide, kõrgemate õppeasutuste, klubide ja raamatukogude hooned muudeti kasarmuteks. Linnade ja külade rahulikke elanikke mõnitati, piinati ning hukati. Elanike suhtes seadsid okupandid sisse sunnitöörežiimi, sajad tuhanded rahulikud elanikud küüditati kaugele Saksa tagalasse.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus seadsid ülesande kaitsta viimse veretilgani iga jalatäit maad, iga hinna eest vaenlane peatada, anda talle Moskva lähistel purustav löök ja hävitada fašistliku armee löögijõud. Partei kutsus Nõukogude rahvast üles kõigiti abistama Punaarmee väeosi, kes kaitsesid pealinna.

Nõukogude inimesed reageerisid tuliselt ja üksmeelselt partei ja valitsuse üleskutsele. Moskva kaitsjad näitasid üles ennenägematut kangelaslikkust, nad lõid ennastsalgavalt tagasi vaenlase arvukad rünnakud. Volgamaade, Uraali, Siberi ja teiste meie maa piirkondade parteiorganisatsioonid organiseerisid armeed relvade ja laskemoonaga varustavate tehaste ja transpordi häireteta töö. Töölised, insenerid ja tehnikud hakkasid andma rindele rohkem sõjalist toodangut. Kolhoosnikud hakkasid andma rohkem toiduaineid. Raudteelased saatsid kiirendatud korras rinde poole ronge sõjaväe ja sõjaliste veostega. Uraalis ja Siberis formeeriti parteiorganisatsioonide initsiatiivil uusi polke ja diviise, kuhu astusid töölised-vabatahtlikud, esmajoones kommunistid. Kiires korras saadeti nad rindele pealinna kaitsma.

Sedamööda, kuidas vaenlane Moskvale lähemale jõudis, kohtas ta Nõukogude vägede üha tugevamat vastupanu. Oktoobri lõpus peatati Saksa fašistlikud väed joonel, millele nad olid asunud pärast

Možaiski ja osaliselt Kalinini vallutamist ning Naro-Fominski ja Tuula alla jõudmist.

Moskva all põrkasid fašistid kokku visa kaitsega. Pealinna ettevalmistamine vaenlasele vastulöögi andmiseks algas aegsasti, juba suvel. Suure töö pealinna kaitsevõime tõstmise alal tegi ära Moskva parteiorganisatsioon. Moskva linnast ja Moskva oblastist läks rindele üle 100.000 kommunisti ja 260 000 kommunistlikku noort. Moskva parteiorganisatsiooni aktiivi koosolek, mis toimus 13. oktoobril, tegi kommunistidele ülesandeks kaitsta iga hinna eest pealinna, organiseerida ja tõmmata kaasa töötajad, muuta Moskva vallutamatuks kindluseks. Eesliinile läks 120 000 Moskva elanikkurahvakaitseväelast. Pooled neist olid kommunistid ja kommunistlikud noored. Moskvas formeeriti kommunistlikke töölismalevaid. Kohaliku õhukaitse salgad, kus oli üle 24 000 moskvalase-vabatahtliku, olid ööd kui päeva valvel, valmis kaitsma ettevõtteid, asutusi, elamuid. Üle 500 000 naise, noormehe ja neiu rajas pealinna lähistel kaitseehitusi. Moskva ettevõtete töötajad, täites sõjalisi tellimusi, töötasid ennastsalgavalt ja pingeliselt, ei lahkunud päevade kaupa masinate tagant ega katkestanud tööd isegi fašistliku lennuväe rünnakute ajal. Stalini-nimelise (nüüdse Lihhatšovi-nimelise) tehase, Ordžonikidze-nimelise tehase ja «Trjohgornaja Manufaktura» kombinaadi kommunistlike noorte initsiatiivil tekkisid kommunistlike noorte ja noorte rindebrigaadid, kes järjekindlalt täitsid plaani vähemalt 200 protsendi ulatuses.

Nõukogude sõjamehed omandasid oskuse käsitseda relvi meisterlikult lahinguolukorra mitmesugustes tingimustes, kogusid lahingukogemusi ja -teadmisi. Lahinguis Moskva kaugematel lähistel sündis Nõukogude kaardivägi — eesrindlike sõjaliste kogemuste kandja, Punaarmee parimate traditsioonide jätkaja. Pealinna kaitsvaid Nõukogude vägesid tugevdati kaugest tagalast saabunud ning hästi varustatud ja ettevalmistatud laskurdiviiside, tankibrigaadide ja suurtükiväepolkudega. Kohalike parteiorganisatsioonide algatusel formeeriti paljud Nõukogude vägede üksused vabatahtlikest. Tugevnes ka Nõukogude lennuvägi, õhuruumis Moskva piirkonnas läks ülekaal järk-järgult Nõukogude lendurite kätte.

Rinde lähedusest hoolimata toimus Moskvas 6. novembril 1941. aastal Moskva Töörahva Saadikute Nõukogu ning pealinna partei- ja ühiskondlike organisatsioonide ühine traditsiooniline koosolek. Kõnega Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevast esines J. V. Stalin. Ta juhtis tähelepanu meie maad ähvardava ohu suurenemisele ning kutsus partei ja valitsuse nimel nõukogude inimesi rinde abistamiseks ennastsalgavalt töötama, püstitas ülesande — purustada saksa fašistlike röövvallutajate sõjaline võimsus, hävitada viimse meheni fašistlikud röövvallutajad, kes olid tunginud Nõukogude territooriumile Nõukogude rahva orjastamiseks.

7. novembril toimus Moskvas Punasel väljakul Punaarmee traditsiooniline paraad. Punaarmee sõjameeste, partisanide ja kõigi nõukogude inimeste poole pöördudes ütles J. V. Stalin:

«Teile vaatab kogu maailm kui jõule, kes suudab hävitada saksa vallutajate röövliparved. Teile kui oma vabastajatele vaatavad Euroopa orjastatud rahvad, kes on sattunud saksa röövvallutajate ikke alla. Teile on langenud suur vabastusmissioon. Olge siis selle missiooni väärilised!...

Lenini lipu all — edasi võidule!»

Nõukogude väed olid tulnud paraadile täies lahinguvarustuses ja läksid sealt otse rindele.

Novembri teisel poolel tegi Saksa fašistlike vägede juhatus uuesti katset Moskvat vallutada. Seekord paisati pealetungile 51 diviisi, sealhulgas 20 tanki- ja motoriseeritud diviisi. Algasid vihased lahingud Volokolamski ja Tuula piirkonnas, kus vaenlase tugevad väegrupid püüdsid Punaarmee rindest läbi murda ning seejärel Nõukogudemaa pealinna ümber piirata ja vallutada. Tuula parteiorganisatsioon mobiliseeris töötajad linna kaitsele ja kaitsevööndite rajamisele, aitas väejuhatusel formeerida relvastatud tööliste võitlussalku. Suurest jõudude ülekaalust hoolimata ei suutnud vaenlane Tuulat kaitsvate Punaarmee väeosade ja töölisüksuste kangelaslikku vastupanu murda.

Moskva lähistel võitlesid Punaarmee väeosad viimse veretilgani Nõukogude kodumaa eest. Iialgi ei kustu rahva mälestuses kindral I. V. Panfilovi kuulsa 316. laskurdiviisi ühe allüksuse sõjaline kangelastegu. Volokolamski maanteel Dubossekovo pooljaama lähedal võitles 50 fašistliku tanki vastu umbes kolmkümmend Nõukogude sõjameest eesotsas poliitjuhi V. G. Klotškov-Dijeviga. Nad langesid peaaegu viimseni, kuid vaenlast läbi ei lasknud.

Nõukogude inimeste ennastsalgava töö ja parteiorganisatsioonide määratu suure organiseerimistöö tulemusena loodi võimsad vägede ja sõjavarustuse reservid. Need saadeti kiiresti rindele ning kontsentreeriti Moskva piirkonnas vaenlase vägede löögigrupi tiibadele.

Suurt abi osutas Punaarmeele Moskva all lahinguoperatsioonide läbiviimisel Kommunistliku Partei poolt vaenlase tagalas organiseeritud partisaniliikumine. Vaenlase poolt okupeeritud piirkondades tegutsesid sajad partisanisalgad. Partisanid tungisid kallale Saksa fašistlike vägede tagala objektidele ning vooridele, lõhkusid raudteid ja maanteid, rikkusid sideliine, purustasid ladusid ja baase, hävitasid vaenlase elavjõudu. Nad kogusid Punaarmee väeosadele vajalikke andmeid, tungisid kallale Saksa fašistlike vägede allüksustele ning hävitasid neid.

Punaarmee ennastsalgav võitlus, mida toetas kogu rahvas, muutis jõudude vahekorda otsustavas rindelõigus NSV Liidu kasuks ning lõi tingimused Nõukogude vägede vastupealetungile üleminekuks.

Esimese suure pealetungi võttis Punaarmee ette 1941. aasta novembri lõpul ja detsembri algul, kui ta oli vaenlast väsitanud ning kurnanud ja tema edasitungi kogu Nõukogude-Saksa rindel seisma pannud. Kõigepealt andsid Nõukogude väed lööke nendele

vaenlase vägedele, kes ähvardasid Doni-äärset Rostovit ja Leningradi. Selle tulemusel purustati novembri lõpul vaenlase väed Doni-äärse Rostovi all ning vabastati Doni-äärne Rostov. Lüüa sai ka vaenlase vägede Tihvini grupp, kes ähvardas ühineda Soome vägedega ning seega Leningradi täielikult ümber piirata. Detsembri algul vabastati Tihvini linn. Võidud Rostovi ja Tihvini all tugevdasid Nõukogude vägede tiibu ning ei lasknud Saksa fašistlikul väejuhatusel üht osa oma jõududest neilt rindelõikudelt Moskva alla üle tuua.

6. detsembril 1941 asusid Lääne-, Kalinini ja Edelarinde väed vastupealetungile Moskva all. Laial rindel Kalininist Jeletsini, kogupikkusega 800 kilomeetrit, puhkesid uue jõuga ägedad lahingud. Lääne-, Kalinini ja Edelarinde vägede kooskõlastatud tegevuse tulemusel said paljud Saksa fašistliku armee väekoondised rängalt lüüa. Detsembri keskel purustasid Läänerinde väed Saksa fašistlike vägede grupi, kes ähvardas Moskvat põhjast ja lõunast, 30. detsembril aga vabastasid nad Kaluuga. Purustanud hitlerlaste vägede Jeletsi grupi, vabastasid Nõukogude Edelarinde väed Jeletsi ja hakkasid arendama pealetungi Orjoli suunas. Kalinini rinde väed vabastasid täielikult Kalinini ja tungisid edasi Rževi suunas.

1942. aasta jaanuaris alustas Punaarmee laial rindel üldpealetungi ning liikus kohati üle 400 kilomeetri lääne poole. Täielikult vabastati saksa fašistlikest röövvallutajatest Moskva ja Tuula oblast, kümned linnad ja sajad külad teistes oblastites. Samal ajal toimusid pealetungioperatsioonid ka mõnedes teistes Nõukogude-Saksa rinde lõikudes: Volhovi jõe ning Lozovaja—Barvenkovo piirkonnas ning Kertši poolsaarel. Nende operatsioonide tulemuseks oli vaenlase uus lüüasaamine.

Punaarmee võidul Moskva all oli hiiglasuur sõjaline ja poliitiline tähtsus. Esmakordselt kogu Teise maailmasõja vältel oli Saksa fašistlik armee saanud suure lüüasaamise osaliseks. Ägedates lahingutes oli Nõukogude armee strateegilise initsiatiivi vaenlase käest ära kiskunud ning oli tema paremad jalaväe- ja tankidiviisid purustanud. Raskeid kaotusi kandis ka Saksa fašistlik lennuvägi. Sõjas Nõukogude-Saksa rindel hakkas toimuma murrang. Punaarmee oli lõplikult maha matnud Hitleri «välksõjaplaani» ja hajutanud müüdi fašistliku armee võitmatusest. Saksamaa oli sunnitud pidama pikaajalist sõda, mis ei kuulunud Hitleri plaanidesse.

Punaarmee võit Moskva all innustas hitlerlaste poolt orjastatud Euroopa rahvaid võitlusele, suurendas nende vastupanu fašismi jõududele. Punaarmee edusammude mõjul kindlustus hitlerivastane koalitsioon.

Võit Moskva all tugevdas veelgi rahva ja armee võitlusvaimu, sisendas neisse kindlat veendumust, et fašistliku Saksamaa lüüasaamine on paratamatu. Nõukogude rahvas koondus veel tihedamini Kommunistliku Partei ümber, et viia võitlus vaenlase vastu energiliselt lõpliku võiduni.

3. Pingeline võitlus rindel 1942. aasta suvel. Stalingradi kangelaslik kaitsmine

Võit Saksa fašistlike vägede üle Moskva all ning Punaarmee edukas pealetung 1941/1942. aasta talvel näitasid, et Nõukogude Liit ja tema sõjavägi olid nüüd tugevamad kui Suure Isamaasõja alguses. Kuid sellest ei piisanud veel Saksa fašistliku armee selgroo murdmiseks ning tema väljakihutamiseks Nõukogudemaa territooriumilt. Kogu rahvamajanduse ümberkorraldamine sõjaaja nõuete kohaselt ei olnud veel jõudnud praktilist mõju avaldada. Paljud läänepiirkondadest evakueeritud ettevõtted olid oma uues asukohas alles käiku laskmata. Saksa fašistlikest röövvallutajatest vabastatud piirkondades olid tööstusettevõtted ja kolhoosid lõhutud, sajad tuhanded nõukogude inimesed olid jäänud peavarjuta. Kaasaegse sõjapidamise kogemused polnud veel saanud omaseks kogu Punaarmeele. Vaenlane oli kõigest 120 kilomeetri kaugusel Moskvast. Tema käes olid ikka veel strateegiliselt ja majanduslikult tähtsad piirkonnad. Miljonid nõukogude inimesed vaevlesid fašistlikus orjuses. Raske oli blokaadirõngasse surutud Leningradi elanikel. Fašistid jätkasid linna barbaarset pommitamist õhust ning tulistamist suurtükkidest, linnas tunti teravat puudust toiduainetest ja kütusest. Jaapani ja Türgi valitsevate ringkondade vaenuliku poliitika tõttu oli suur osa Nõukogude relvastatud jõududest endiselt ära tõmmatud NSV Liidu Kaug-Ida ja lõunapiiride kaitsmiseks.

Pärast lüüasaamist 1941/42. aasta talvel olid fašistlik Saksamaa ja tema armee nõrgemad kui 1941. aasta suvel. Et aga Saksamaa käsutuses olid peaaegu kogu Euroopa ressursid, suutis ta toibuda. Hitlerlastel läks korda relvastuse tootmist märksa suurendada. Fašistlik armee oli ikka veel tugev ja ohtlik vaenlane, võimeline uueks pealetungiks Punaarmeele.

1942. aastal laienes Teine maailmasõda veelgi. 1941. aasta 7. detsembril pani Jaapan sõda kuulutamata toime kallaletungi Ameerika Ühendriikide Vaikse ookeani mereväebaasile Pearl Harbour'ile ja tekitas Ameerika sõjalaevastikule suurt kahju. Ameerika Ühendriigid alustasid sõda Jaapani ja hiljem ka fašistliku Saksamaa vastu. Sõda paisus sõna tõsises mõttes maailmasõjaks. Fašismivastasesse koalitsiooni kuulus 1942. aasta alguseks 26 riiki. Nende riikide elanikkond moodustas inimkonna valdava enamuse. Selle võimsa koalitsiooni inimjõud ja materiaalsed ressursid olid märksa suuremad kui fašistliku bloki maade inimjõud ja materiaalsed ressursid.

Kuid ka nendes tingimustes kandis Nõukogude Liit endist viisi sõja pearaskust oma õlgadel. Nõukogude Liidul oli õigus nõuda oma liitlastelt sõjalist abi. Niisuguse abi parimaks vormiks oleks olnud teise rinde loomine Euroopas, mis oleks võimaldanud lõplikult muuta jõudude vahekorda rinnetel vabadustarmastavate rahvaste kasuks, kiirendada vaenlase purustamist ja säilitada miljonite sõdurite ning rahulike elanike elu. Kuid teist rinnet ei loodud.

NSV Liidu, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide vahel saavutati kokkulepe, et teine rinne luuakse Euroopas 1942. aastal. Kuid Inglismaa ja Ühendriikide valitsevad ringkonnad pidasid Euroopas 1942. aastal teise rinde loomist võimalikuks ainult sel juhul, kui Saksamaa seesmiselt kokku variseb või kui NSV Liitu ähvardab lähemal ajal sõjaline lüüasaamine. Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid ei võtnud 1942. aasta jooksul midagi tõsisemat ette Punaarmee olukorra kergendamiseks, vaid piirdusid kohaliku tähtsusega operatsioonidega Põhja-Aafrikas ja Vaikse ookeanil.

Teise rinde puudumist ära kasutades paiskas Saksa fašistlike vägede juhatus 1942. aasta kevadeks NSV Liidu vastu uut pealetungi ette valmistades Lääne-Euroopast Nõukogude-Saksa rindele kümneid uusi diviise. Ühtlasi sundisid hitlerlased oma liitlasi idarindele uusi väekoondisi saatma. Selle tulemusena tegutses 1942. aasta juunis Nõukogude-Saksa rindel 237 vaenlase diviisi, 1942. aasta sügiseks aga kasvas nende arv juba 266-le, sealhulgas 193 Saksa diviisi.

1942. aasta mais vallutasid Saksa fašistlikud väed pärast veriseid lahinguid Kertši poolsaare ja valmistusid otsustavaks pealetungiks Lõunarindel. Punaarmee katse Harkovist edela pool antud löögiga seda vaenlase pealetungi nurja ajada lõppes suure ebaõnnestumisega. Pärast pikaajalist piiramist alustasid hitlerlased juuni algul uuesti Sevastoopoli ründamist. Punaarmee väeosad kaitsesid linna mehiselt, lüües iga päev tagasi 15—20 rünnakut. 3. juulil 1942, pärast 250 päeva kestnud kangelaslikku kaitsmist, evakueeriti Sevastoopol Kõrgema Ülemjuhatuse käsul. Sevastoopoli kaitsmine läks Isamaasõja ajalukku ühe eredama leheküljena.

Nõukogude vägedele Harkovi all ja Krimmis osaks saanud ebaõnnestumine võimaldas Saksa väejuhatusel luua rinde lõunatiival tunduv jõudude ülekaal. Kuid vaenlase vägede peagrupp oli endiselt koondatud rinde keskossa sihiga Moskva peale.

Haaranud enda kätte initsiatiivi, asusid Saksa fašistlikud väed juuni lõpul pealetungile. Nad murdsid läbi Nõukogude vägede kaitseliinist Kurski—Voroneži suunas ja jõudsid Voroneži alla. Siin avaldas Punaarmee neile visa vastupanu ja vaenlase põhijõud pöördusid lõuna poole, andes pealöögi Stalingradi suunas. Pärast ägedaid lahinguid ületasid hitlerlased Doni jõe ja murdsid läbi Volga äärde. Septembri keskel jõudsid Saksa fašistlikud väed Stalingradi linna alla. Algas kuulus Stalingradi lahing. Samaaegselt võttis vaenlane ette pealetungi Rostovi ja seejärel ka Kaukaasia suunas.

Niisiis kujunes 1942. aasta suvel jällegi Nõukogude Liidu jaoks äärmiselt raske olukord. Vaenlase valduses oli territoorium, kus enne sõda elas 45 protsenti kogu Nõukogude Liidu elanikkonnast, kus toodeti 33 protsenti tööstuse kogutoodangust ja kus oli 47 protsenti kogu külvipinnast.

Partei ja valitsus seadsid Punaarmeele ülesandeks Nõukogudemaad ähvardav hädaoht likvideerida ja vaenlane iga hinna eest peatada. «M i t t e ü h t k i s a m m u t a g a s i!» — niisugune oli kodumaa käsk, mis leidis väljenduse Kõrgema Ülemjuhatuse käsk-

kirjas. Komandörid, poliittöötajad, armee kommunistid õpetasid sõjamehi sügavalt mõistma, et taganeda pole enam kuhugi, et kui kõige lähemal ajal suudetakse vaenlase löögile vastu pidada, siis on võit tagatud. Moskva pärast peetud kangelaslik lahing kinnitas sõjameestes veendumust, et Punaarmee suudab saksa fašistlike röövvallutajate pealetungile vastu pidada ja suudab nad ka purustada. Selleks on vaja vaid ülimat vastupidavust, vankumatut meelekindlust, on vaja veelgi tõsta sõjalist meisterlikkust ja sõjatehnikat veel paremini kasutama õppida, on vaja raudset sõjaväelist distsipliini.

Rasketel Stalingradi lahingute momentidel peeti eesliinil — kindlustatud tulepunktides, blindaažides, purustatud majade keldrites poliitilisi vestlusi, kutsuti kokku parteikoosolekuid. Nõukogude sõjameeste teadvuses elustusid kodusõjaaegsete legendaarsete Tsaritsõni kaitsmise lahingute traditsioonid. Parteikoosolekutel arutasid kommunistid-rindevõitlejad möödunud lahingute tulemusi, vahetasid kogemusi, tutvusid viimaste poliitiliste sündmustega. Tihtipeale katkestasid parteikoosolekuid vaenlase rünnakud. Siis läksid kommunistid otse koosolekult võitlejate eesotsas lahingusse.

Suurt abi andsid Punaarmeele Stalingradi töötajad. Juba neil päevil, kui lahingud käisid linna kaugematel lähistel, töötas üle 150 000 töölise ja kolhoosniku, sealhulgas üle kahe tuhande Stalingradi parteiorganisatsiooni kommunisti, iga päev kaitseehituste rajamisel. Stalingradi parteiorganisatsiooni üleskutsel astus armee ridadesse tuhandeid kommuniste ja kommunistlikke noori — Stalingradi tehaste töölisi, raudteelasi, jõelaevanduse alal töötajaid, õpilasi. Üle 75 000 Stalingradi elaniku astus Nõukogude vägede ridadesse, üle seitsme ja poole tuhande võitles rahvakaitseväes ja hävituspataljonides. Stalingradi tehaste töölised, kes olid linna jäänud, töötasid ägedatest pommirünnakutest ja surmaohust hoolimata vahetpidamata nii päeval kui ka öösel. Neil rasketel päevadel laskis Stalingradi traktoritehas iga päev välja kümneid tanke. Otse tehaseväravast läksid tankid eesliinile. Nende meeskonnad moodustati tihtipeale siinsamas töölistest, kes lahingumasinaid valmistasid.

Igalt poolt kogu Nõukogudemaalt saabus kangelaslinna vapratele kaitsjatele ešelone relvade, laskemoona ja toiduainetega. Üldrahvalik abi kinnitas nende võitlusvaimu. Linna kaitsmine muutus järjest visamaks. Vaenlase pealetung pandi seisma, ta kurnas end välja tagajärjetute katsetega Stalingradi täielikult vallutada.

Kaitselahinguid Stalingradis pidas 62. armee kindral V. I. Tšuikovi juhatusel. Selle armee väed kaitsesid 64. armee, Stalingradi rinde teiste armeede ja Volga flotilli toetusel ennastsalgavalt ja mehiselt Stalingradi, kaitsesid iga tänavat, iga maja.

13. kaardiväediviis kindral A. I. Rodimtsevi juhatusel lõi päevas tagasi 12 kuni 15 rünnakut, mida vaenlane ette võttis selleks, et Volga kaldale läbi murda. Siberi diviis L. N. Gurtjevi juhatusel lõi ühe kuu jooksul tagasi 117 rünnakut. Kangelaslikult võitles S. F. Gorohhovi juhatusel vägede grupp, mis oli 62. armee peajõududest ära lõigatud ja Volga äärde surutud. Olles surutud Volga

äärde vaevalt poolekilomeetrilise pindalaga poolrõngasse, pidasid diviisi väeosad I. I. Ljudnikovi juhatusel vastu ja lõid tagasi kõik tunduvalt ülekaalus oleva vaenlase rünnakud. Volga flotilli suurtükipaadid ja ujuvpatareid aitasid oma tulega vaenlase raevukat pealetungi seisma panna. Lakkamatu tule all toimetasid flotilli laevad Volga vasemalt kaldalt paremale kaldale kümneid tuhandeid sõjamehi, tuhandeid tonne veoseid, evakueerisid linnast haavatuid. Ja kõikjal innustasid Stalingradi kaitsjaid kangelastegudele kommunistid, andes eeskuju oma meelekindluse, mehisuse, vastupidavuse ja vaprusega.

Samal ajal kui 62. armee väeosad lõid tagasi vaenlase rünnakuid Stalingradis, andsid teised Stalingradi rindelõigus tegutsevad Nõukogude armeed vahetpidamata vastulööke vaenlasele, kes püüdis tungida Stalingradi. Nõukogude vägede kaitselahinguid Stalingradi all kergendas Punaarmee aktiivne tegevus teistel rinnetel, iseäranis Doni, Edela-, Lääne-, Kalinini ja Volhovi rindel.

Novembri keskel, kaotanud Stalingradi all sadu tuhandeid mehi tapetuina ja haavatuina ning suurel hulgal relvi, olid Saksa fašistlikud väed sunnitud lõplikult kaitsele asuma. Samaks ajaks oli Saksa fašistlike vägede pealetung Kaukaasiasse peatatud Kaukaasia eelmäestikus ja Ordžonikidze linna lähistel.

Sõja käigus hakkas küpseks saama põhjalik murrang, mis oli Kommunistliku Partei õige poliitika ja strateegia, partei poolt tagalas ja rindel tehtud organiseerimistöö ja nõukogude inimeste töökangelaslikkuse ning sõjaliste vägitegude tulemus.

4. Partei kui Suure Isamaasõja käigus toimunud põhjaliku murrangu organiseerija

Partei suure ja keerulise organiseerimistöö tulemusena loodi 1942. ja 1943. aasta vahetuseks ladusalt töötav ja kiiresti kasvav sõjamajandus.

1942. aasta lõpul hakkas mõju avaldama tööstuse ümberkorraldamine sõjaaja nõuete kohaselt. Parteiorganisatsioonide ennastsalgava töö ning nõukogude inseneride ja tööliste loomingulise initsiatiivi ja tehnilise leidlikkuse tõttu saavutati suurt edu varem rahuaja toodangut väljalasknud ettevõtete ümberkorraldamisel sõjalise toodangu väljalaskmiseks. Idarajoonide metallurgia-ettevõtted hakkasid rekordiliselt lühikese ajaga tootma iga liiki musti ja värvilisi metalle, mis olid vajalikud sõjatehnika, relvade ja laskemoona valmistamiseks. Valdav enamus evakueeritud ettevõtteid andis sõjalist toodangut kaks kuni kolm korda rohkem kui vanas asukohas.

Üksteise järel läksid käiku uued sõja-, metallurgia-, kütuse- ja keemiatehased, millel oli otsustav tähtsus sõjalise toodangu väljalaskmisel. Magnitogorskilased ehitasid parteiorganisatsiooni juhtimisel nelja kuuga Euroopa suurima kõrgahju. Aastail 1943—1944 hakkasid toodangut andma uued metallurgiatehased Tšeljabinskis

ja Usbekistanis, uued kõrgahjud Magnitogorskis ja Nižni Tagilis, alumiiniumitehas Stalinskis, traktoritehas Altais ja teised tööstusettevõtted. Partei organiseerimistöö tulemusena läksid samal ajal suurtes tööstuskeskustes, eestkätt Moskvas ja Leningradis, taas käiku need tehased, mille seadmetest oli suur osa idasse evakueeritud.

Nõukogude Liidu tööstuse võimaldasid ennenägematult kiiresti — ühe aasta jooksul — sõjaaja vajaduste rahuldamiseks ümber korraldada tootmisvahendite ühiskondlik omandus, plaanimajandus ja sotsialistliku tööstuse kõrge tehniline tase, kvalifitseeritud tööliste, inseneride ja tehnikute kaadri, asjatundlike tootmise organiseerijate kaadri olemasolu ja partei tark juhtimine.

Seoses Donetsi basseini ja Moskva-lähedase söebasseini ajutise kaotamisega tekkisid väga suured raskused tööstuse kütusega varustamise alal. Partei üleskutsel läksid sajad tuhanded inimesed metsadesse puid lõikama. Otsiti ja leiti kohalikke kütuseallikaid. Kiires korras lasti käiku söekaevandusi Uraalis ja Siberis.

1942. aastal võttis partei Keskkomitee vastu otsuse Kuznetski basseini kivisöerajoonides ja Karaganda basseinis parteitöö parandamise abinõude kohta, seades parteitöö ülesandeks kaasa aidata kivisöe kaevandamise tunduvale suurendamisele. Samal ajal võttis Riiklik Kaitsekomitee tarvitusele kiired abinõud söe tootmise suurendamiseks Tšeljabinski ja Kizeli basseinis. Kasahstani, Novosibirski, Tšeljabinski ja Permi oblasti parteiorganisatsioonid tegid suurt organiseerimistööd, mobiliseerides kaevureid kivisöe kaevandamise laiendamisele. Tuhanded kommunistid viidi üle kaevandustesse maa-alustele töödele. Kaevandustesse tuli kümneid tuhandeid kolhoosnikuid, koduperenaisi, pensionäre ja vanemate klasside õpilasi. Moskva ja Tuula parteiorganisatsiooni kommunistid mobiliseerisid töötajaid saksa fašistlike röövvallutajate käest vabastatud Moskva-lähedase söebasseini kaevanduste taastamisele. Selle tulemusena kasvas söetoodang meie maal 1942. aasta detsembriks, 1942. aasta maiga võrreldes, peaaegu ühe neljandiku võrra.

Suurt tööd tegid partei ja valitsus meie maa idarajoonide tööstuse elektrienergiaga varustamise alal. Riikliku Kaitsekomitee korraldusel ehitati Uraalis ja Siberis uusi elektrijaamu, taastati ja võeti ekspluatatsiooni ammu mahajäetud väikesi vabrikute ja tehaste elektrijaamu. 1943. aastal käikulastud elektrijaamade koguvõimsus ulatus üle miljoni kilovati.

Vastuseks partei esimese mai üleskutsetele algas 1942. aasta kevadel lennuki-, tanki- ja metallurgiatööstuse eesrindlike ettevõtete tööliste algatusel üleliiduline sotsialistlik võistlus rinde tellimuste parema täitmise, sisemiste ressursside mobiliseerimise, tooraine ja materjalide kokkuhoiu ning omahinna alandamise eest. ÜK(b)P Keskkomitee kiitis selle algatuse heaks ja koos Riikliku Kaitsekomitee ning Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukoguga pani välja rändlipud võistluse võitjatele. Tehaste, vabrikute, kolhooside, traktorijaamade ja sovhooside par-

teiorganisatsioonid asusid seda võimsat patriootilist liikumist juhtima. Võistlusse lülitusid miljonid töölised, kolhoosnikud, teenistujad. Laienes juba sõja esimestel päevadel alanud kahesajalaste liikumine. Sellest osavõtvad töölised täitsid iga päev kaks normi: ühe enda eest ja teise rindele läinud seltsimehe eest. Kõige palavamatel Stalingradi lahingu päevadel hakkasid eesrindlikud töölised, kasutades novaatorlikke töövõtteid, täitma 3—5 normi. Oli ka neid, kes täitsid 10 normi ja isegi rohkem.

Laialt levisid komsomoli ja noorte rindebrigaadid, mis olid tekkinud juba Moskva lahingu päevil. Moskva kuullaagritehase kommunistlike noorte algatusel asusid võistlusse paljude ettevõtete komsomoli- ja noortebrigaadid, kohustudes täitma igaüks kahe töölise töönormi.

Tööliste ja insenertehniliste töötajate ennastsalgava töö, tootmise parema organiseerimise ja tehnoloogia viimistlemise tagajärjel kasvas pidevalt tööviljakus, alanes omahind, suurenes rinde jaoks vajaliku toodangu valmistamine. Juba 1942. aasta detsembriks, 1941. aasta detsembriga võrreldes, oli lennukite tootmine kasvanud 3,3-kordseks, lennukimootorite tootmine 5,4-kordseks, tankide tootmine peaaegu 2-kordseks. 1943. aastal toodeti sõjatehnikat Uraalis 6 korda, Lääne-Siberi rajoonides 34 korda ja Volgamaadel 11 korda rohkem kui 1940. aastal. Oma lahinguliste omaduste poolest ületas nõukogude tehnika vaenlase sõjatehnikat.

Sotsialistliku tööstuse edu on suurel määral seletatav sellega, et parteil läks korda lahendada äärmiselt raske probleem — rindele läinute asemele kvalifitseeritud tööliste ettevalmistamine. Ligi pool miljonit noort töölist andsid aastas vabriku- ja tööstuskoolid. Üle 6,5 miljoni inimese, kes tulid tööle tööstusse, omandasid kvalifikatsiooni esimese kahe sõja-aasta jooksul individuaalse ja brigaadilise õppuse korras, kursuste ja lühiajaliste koolide süsteemi kaudu.

Sõda tõi suuri raskusi põllumajandusele. Vaenlane oli okupeerinud laialdase territooriumi meie maa lääne- ja lõunapiirkonnas. Seetõttu langes armee ja elanikkonna toiduainetega ja tööstuse tooraainega varustamise raskus täies ulatuses Nõukogudemaa kesk- ja idapiirkonna kolhoosidele ja sovhoosidele. Meeste põhikontingent — kolhoosnikud, traktoristid, kombainerid ja muud traktorijaamade ja sovhooside kvalifitseeritud töölised — läks rindele. Suur osa traktoreid, hobuseid ja muud veojõudu rakendati tööle rinde vajaduste rahuldamiseks. Partei organiseerimistöö külas tegi keerulisemaks asjaolu, et enamiku kolhoosides, sovhoosides ja traktorijaamades töötanud kommunistide rindelemineku tagajärjel vähenes küla parteiorganisatsioonide arv peaaegu poole võrra ja mõnes piirkonnas veelgi rohkem.

Kolhoosides, traktorijaamades ja sovhoosides massilise poliitilise töö läbiviimiseks loodi 1941. aasta sügisel partei Keskkomitee otsusel traktorijaamade ja sovhooside poliitosakonnad. Poliitosakonnad, mis eksisteerisid 1943. aasta suveni, etendasid suurt osa kolhoosnikute, traktorijaamade ja sovhooside tööliste poliitilise tead-

likkuse ning tööaktiivsuse tõstmisel. Väga suur tähtsus põllumajandusliku tootmise organiseerimise alal oli 1942. aasta algul NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee poolt vastuvõetud otsustel kolhoosnikutele kohustusliku normipäevade miinimumi tõstmise kohta, põllumajanduse eesrindlaste materiaalse ergutamise, traktorijaamade töötajate koosseisude, palkade ja preemiate kohta, linnades ja maal elavate tööjõuliste inimeste kolhoosidesse, sovhoosidesse ja traktorijaamadesse põllumajanduslikule tööle mobiliseerimise korra kohta, kolhoosides ja sovhoosides noorkarja säilitamise ja kariloomade arvu suurendamise kohta. Need abinõud aitasid kolhoosides töödistsipliini kõvendada ja põllumajanduse alal töötajate tööviljakust tõsta. Iga tööjõulise kolhoosniku aasta keskmine normipäevade hulk kasvas 50 protsendi võrra. Sajad tuhanded naised kolhoosides, traktorijaamades ja sovhoosides asendasid oma meest, isa või venda traktori- või kombainirooli taga.

Partei- ja nõukogude organisatsioonid otsisid kohapealseid ressursse, et tublisti vähenenud traktorite hulgaga harida ja koristada suuri põllupindu. Põllutöödel kasutati laialdaselt kolhoosnikute isiklikke kariloomi. Tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid aitasid traktorijaamadel traktoreid ja teisi põllutöömasinaid töökorras hoida.

Kolhoosnikute, traktorijaamade ja sovhooside tööliste ennastsalgava töö tulemusena suurenes külvipind okupeerimata piirkondades 1940. aastaga võrreldes peaaegu 5 miljoni hektari võrra. NSV Liidu idaosas kasvas teravilja külvipind 2,3 miljoni hektari võrra. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariigid, kuhu enne sõda vilja sisse veeti, varustasid nüüd ennast ise viljaga ja andsid peale selle vilja ka riigile.

Kuid ikkagi ei suutnud kõik see katta neid toiduainete ressursside tohutu suuri kaotusi, mis Nõukogude riigile osaks said selle tagajärjel, et vaenlane oli vallutanud tähtsad Nõukogudemaa põllumajanduse piirkonnad. Seepärast esines elanikkonna toiduainetega varustamisel õige suuri raskusi.

Transpordi alal töötajad teostasid oma ulatuselt ennenägematuid tohutu hulga vägede, relvastuse, laskemoona ja kaupade vedusid äärmiselt keerulistes ja rasketes tingimustes: raudteede kogupikkus oli lühenenud üle 40 protsendi võrra, märksa oli vähenenud vedurite ja kaubavagunite, jõe- ja merelaevade hulk. Raudteetranspordi edukaks tööks aitasid kaasa partei ja valitsuse poolt tarvituselevõetud tähtsad organisatsioonilised ja tehnilised abinõud. Suurendati tähtsamate raudteesõlmede ja jaamavahede läbilaskevõimet, ehitati Uraali, Volgamaade ja Lääne-Siberi piirkonnas rajatud uutele tööstusettevõtetele juurdepääsuteid. Sõja ajal ehitati ja võeti ekspluatatsiooni 9000 kilomeetrit uusi raudteeliine. Raudteetranspordi alal kehtestati sõjaväeline kord. See kõvendas raudteelaste distsipliini, aitas saavutada raudtee töös kõrget organisatsioonilist taset.

Suure panuse meie maa kaitsevõime tõstmisse andsid nõukogude teaduse ja tehnika alal töötajad. NSV Liidu Teaduste Akadeemia eri-

komisjon, mille koosseisus oli üle 800 teaduse ja tehnika alal töötaja, osutas väga suurt abi Uraali, Lääne-Siberi ja Kasahstani ressursside sõja vajadusteks kasutusele võtmisel. Insenertehnilised töötajad töötasid välja uusi tehnoloogilisi protsesse, lõid uusi ajakohaseid relvatüüpe. Nõukogude meditsiinitöötajad saavutasid suurt edu haigete ja haavatute ravimisel: ligi kolm neljandikku Punaarmee sõduritest ja ohvitseridest, kes olid haavata saanud, pöördus haiglatest rivisse tagasi.

Kõigiti abistasid rinnet ka nõukogude kultuuritöötajad. Sajad nõukogude kirjanikud töötasid sõjakirjasaatjatena. Rindel ja tagalas lugesid inimesed silmapaistvate nõukogude kirjanike vihaseid ja teravaid poliitilisi pamflette, patriootilisi jutustusi, novelle, näidendeid ja luuletusi. Parimate nõukogude heliloojate rindelaule lauldi muldonnides, kaevikutes, masina taga ja põldudel. Näitlejate brigaadid ja terved rindeteatrid andsid etendusi ja kontserte otse eesliinil, tihtipeale vaenlase suurtükitule all. Nii aitas nõukogude sotsialistlik kultuur omalt poolt kaasa üldrahvalikule võiduüritusele.

Tihenes side rinde ja tagala vahel, suurenes töötajate hoolitsus Punaarmee eest. Punaarmeele relvade soetamiseks raha kogumine kujunes ülemaaliseks rahvaliikumiseks. Töölised, teenistujad ja kolhoosnikud ehitasid oma raha eest tankikolonne, lennukieskadrille, suurtükipatareisid, soomusronge. Sverdlovski, Permi ja Tšeljabinski oblasti töötajad asutasid Uraali vabatahtliku tankikorpuse, varustasid selle omal kulul lahingumasinate, relvastuse ja vormiriietusega. 1942. aasta detsembrist 1943. aasta aprillini laekus töötajatelt Punaarmee relvastamiseks üle 7 miljardi rubla ja nelja aasta jooksul ulatusid elanikkonna vabatahtlikud annetused sõja vajadusteks 94,5 miljardi rublani. Töölised, kolhoosnikud ja haritlased saatsid rindele oma esindajaid kingituste ešelonidega kodumaa kaitsjatele. Rindevõitlejad said iga päev tuhandeid kirju omastelt ja sõpradelt, kes sooja ja südamliku sõnaga kergendasid sõdurite ja ohvitseride rindeelu raskusi, kinnitasid nende võitlusvaimu.

Üldrahvaliku hoolitsusega ümbritseti Punaarmee ja sõjalaevastiku haavatud sõjamehi. Isamaasõja aastatel levis laialdaselt doonorite liikumine. Doonorid andsid haavatutele üle 800 000 liitri verd, aitasid sadadel tuhandetel Nõukogude sõjameestel rivisse tagasi pöörduda.

Kodumaale raskel ajal koondus Nõukogude rahvas aina tihedamini partei ümber. Parimad nõukogude inimesed astusid partei ridadesse. Parteisse astumine elavnes iseäranis siis, kui rindel kujunes eriti pingeline olukord. Isamaasõja algusest 1941. aasta lõpuni võeti partei liikmekandidaadiks üle 198 000 inimese ja partei liikmeks üle 145 000 inimese. 1942. aastal võeti üle 1 368 000 inimese partei liikmekandidaadiks ja üle 573 000 partei liikmeks. Parteisse astujate avaldused andsid tunnistust nende suurest nõudlikkusest enda vastu, sügavast arusaamisest, et kommunisti austav nimetus kohustab võitlema sotsialistliku isamaa kaitsjate esimestes ridades.

Nõukogude tagala pingelise töö tulemusena kasvas pidevalt Punaarmee sõjaline võimsus, suurenes tema üleolek vaenlasest nii jõudude kui ka sõjapidamise vahendite alal. 1942. aasta teisel poolel viidi lõpule Punaarmee ümberrelvastamine esmaklassilise sõjatehnikaga. Loodi suured suurtüki-, lennu- ja soomustankiväe koondised. Partei ja valitsuse sõjalise organiseerimistöö tulemusena täienesid tegevarmee read vahetpidamata uute võitlejatega, kes olid läbi teinud eelneva sõjaväelise ettevalmistuse üldise kohustusliku sõjaväelise õppuse korras, vabatahtlikes spordiühingutes ja Nõukogude armee tagavaraväeosades. Värskete jõudude ja sõjatehnika lakkamatu juurdevool võimaldas Kõrgemal Ülemjuhatusel luua võimsad vägede, ohvitserikaadri,- relvastuse ja laskemoona strateegilised reservid.

Karmides lahingutes omandasid Punaarmee komandörid kaasaegse sõja kogemusi, kasvasid ja karastusid nii sõjaliselt kui ka poliitiliselt. Sõjakomissarid tegid ära suure parteipoliitilise töö, abistasid pidevalt komandöre sõjaväes distsipliini ja organiseerituse kõvendamisel ning lahinguülesannete täitmisel; nad omandasid ka lahingulisi kogemusi. Paljud neist võisid vajaduse korral igal ajal komandöri asendada. Seoses komandöride kaadri tugevnemisega kadus vajadus sõjakomissaride järele. 1942. aasta oktoobris sõjakomissaride ametikoht likvideeriti ja armees pandi kehtima täielik ainujuhtimine. Komandöridele-ainujuhtijatele pandi vastutus väeosas tehtava töö kõigi külgede eest, sealhulgas ka sõjameeste poliitilise kasvatuse eest. Täieliku ainujuhtimise kehtestamine tõstis komandöride autoriteeti, vägede distsipliini ja organiseeritust.

Pidevalt kasvas armees parteiorganisatsioonide arv ja nende osatähtsus Punaarmee tugevdamisel. Esimese sõja-aasta jooksul suurenes armees kommunistide arv kolmekordseks. 1942. aastal oli Punaarmees ja sõjalaevastikus üle kahe miljoni kommunisti, 54,3 protsenti kogu partei koosseisust.

Tuginedes oma organisatsioonidele armees ning lahingutes kasvanud ja karastatud komandöride kaadrile, toetas partei kõike eesrindlikku, novaatorlikku, kasvavat, ja võitles energiliselt võhikluse, rutiini ja enesega rahulolu avalduste vastu nende komandöride juures, kes eelistasid tegutseda vanaviisi, kaasaegse sõja iseärasusi arvesse võtmata. Sõjategevuse praktikast kihutati minema kõik iganenu. Sihikindlalt juuriti välja vägede juhtimise, staapide töö, lahinguväljal väeliikide koostöö organiseerimise ja sõjatehnika kasutamise alal esinenud puudused. Lahingute vahel esinevat vaikust kasutati tavaliselt vägede sõjalise meisterlikkuse tõstmiseks ja uue relvastuse tundmaõppimiseks.

Partei määratu suur organiseerimistöö tagalas ja rindel, nõukogude inimeste ennastsalgav töö ja Punaarmee sõjameeste kangelaslikkus rajasid kindla aluse vaenlase purustamiseks.

Juba Stalingradi kaitsmise pingelistel päevadel algas Nõukogude vägede ettevalmistamine vastupealetungiks. Kõrgem Ülemjuhatus

koondas Stalingradist loode ja lõuna poole suuri väehulki. Kuigi Nõukogude vägedel ei olnud Stalingradi all vaenlasega võrreldes arvulist ülekaalu, oli neil esmakordselt kogu sõja jooksul juba mõningane ülekaal sõjatehnika alal, nimelt suurtükiväe, tankide ja lennuväe osas. Nõukogude vägede jõud koondati aegsasti võimsateks löögirusikateks ja suunati vaenlase kõige nõrgemate vägede pihta.

1942. aasta 19. novembril algas Punaarmee vastupealetung Stalingradi all. Ägedate lahingutega murdsid Nõukogude väed läbi vaenlase kaitseliini Stalingradist loode ja lõuna pool, purustasid vaenlase rinde tiibadel asuvad väegrupid ja piirasid novembri lõpuks ümber 22 vaenlase diviisi, kokku üle 330 000 mehe. Seejärel jõudsid Nõukogude väed välja suures Doni käärus opereerivate Saksa fašistlike vägede seljataha. Oskuslike operatsioonidega võtsid Nõukogude väed vaenlaselt võimaluse abistada Stalingradi all ümberpiiratud väeosi Tormosini ja Kesk-Doni suunast. Detsembrikuus alustas Saksa fašistlik väejuhatus Kotelnikovist põhja pool suurte jõududega pealetungi, et piiramisrõngas läbi murda ja luua Stalingradi all ümberpiiratud vägedele võimalus sellest välja pääseda. Puhkesid ägedad lahingud. Saksa fašistlike vägede uus löögirusikas purustati. Vaenlaselt võeti ära viimane võimalus Stalingradi all ümberpiiratud vägede juurde läbi murda. 1943. aasta jaanuaris ja veebruari esimestel päevadel täitsid Nõukogude väed edukalt Kõrgema Ülemjuhatuse ülesande — likvideerisid Stalingradi all ümberpiiratud Saksa fašistlike vägede valikarmee.

Varasemas sõdade ajaloos ei ole ette tulnud nii tohutu suure armee täielikku ümberpiiramist ja hävitamist. See oli üks kõige silmapaistvamaid võite sõdade ajaloos. Nõukogude vägede edu ja hitlerlaste lüüasaamine näitasid, et Punaarmee sõjaline meisterlikkus ja tema komandöride organiseerimisvõimed olid tublisti kasvanud, et nõukogude sõjakunst on üle Saksa fašistlike vägede sõjakunstist.

Stalingradi all saavutatud võiduga algas p õ h j a l i k m u r r a n g Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus.

Hitleri vägede lüüasaamine Stalingradi all kõigutas Saksamaa sõjalist võimsust, pani vankuma tema tagala Euroopas, õõnestas tema armee jõudu ja võitlusvaimu. Fašistlik Saksamaa jõudis sügava kriisi staadiumisse.

Stalingradi all saavutatud võidu mõjul kasvas Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet, tugevnes hitlerivastane koalitsioon. Samal ajal langes fašistliku Saksamaa sõjaline prestiiž. Nõukogude-Saksa rindel purustati Rumeenia, Itaalia ja Ungari väed. Selle tagajärjel teravnes sisepoliitiline olukord Rumeenias, Ungaris ja Itaalias. Jaapan ja Türgimaa olid sunnitud lõplikult loobuma oma kavatsusest koos Saksamaaga NSV Liidu vastu sõdima hakata.

Stalingradi all läbiviidud vastupealetungile järgnes 1942/43. aasta talvel Punaarmee energiline pealetung suuremal osal Nõukogude-Saksa rindest — Velikije Lukist Kaukaasia mäeahelikuni.

Saksa fašistlikud väed purustati Põhja-Kaukaasias ja Kubanimaal, suuri kaotusi kandis vaenlane Doni ja Põhja-Donetsi vahelises rajoonis. Hitlerlased paisati Volgast ja Terekist 600—700 kilomeetrit lääne poole. Nõukogude väed lõid vaenlase välja sõjaliselt tähtsatest piirkondadest — Kurskist, Rževist, Vjazmast, Gžatskist, Velikije Lukist, Demjanskist. Murti läbi Leningradi blokaad ja taastati otsene raudteeühendus Leningradiga. Nõukogude riik võitis tagasi majanduslikult ja strateegiliselt tähtsad piirkonnad Kaukaasias, Rostovi, Stalingradi, Harkovi ja Kurski oblastis. Algas okupantide massiline väljakihutamine Nõukogude Liidu territooriumilt. Miljonid nõukogude inimesed vabastati fašistlikust vangipõlvest.

Nagu varem kaitselahingutes nii näitasid nõukogude sõjamehed ka pealetungil üles imetlusväärset kangelaslikkust ja mehisust. Kõikevõitev pealetungi entusiasm, mis haaras nõukogude sõjamehi, avaldus kujukalt kommunistliku noore A. Matrossovi kangelasteos, kes kõhklemata ohverdas oma elu, kattes oma kehaga vaenlase kindlustatud tulepunkti laskeava, millest vaenlane paiskas hävitavat tuld tema sõjaseltsimeeste pihta.

1942/43. aasta talvel said Saksa fašistlikud väed rängalt lüüa. Kuid ka Punaarmee ei saavutanud oma võite kerge vaevaga. Lakkamatutest lahingutest Nõukogude väed väsisid, hitlerlaste poolt laastatud piirkondades oli talvise pealetungi tingimustes raske korraldada vägede varustamist. Ei jõutud rajada uusi lennuvälju ja lennuvägi jäi maavägedest maha. Seda ära kasutades asusid hitlerlased veebruaris osalisele vastupealetungile Vasemkalda-Ukrainas ja Donbassis. Neil läks korda uuesti vallutada Harkov, mille Nõukogude väed olid lühikest aega enne seda vabastanud. Niisuguses olukorras katkestas Punaarmee märtsi lõpul pealetungi kogu rindel ja asus kaitsele. Mõlemad pooled hakkasid valmistuma suvisteks lahinguteks.

Saadud õppetunnist hoolimata otsustas Hitleri väejuhatus 1943. aasta suvel Nõukogude-Saksa rindel uue pealetungi ette võtta, seekord piiratud jõududega ja võrdlemisi väikestes rindelõikudes, suunaga Orjol — Kursk ja Belgorod — Kursk. Selle pealetungiga lootis Hitler oma armee kõikumalöönud prestiiži tõsta ja Punaarmeed pealetungioperatsioonidest loobuma sundida. Ka Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus valmistas vägesid ette pealetungiks, kuid eeldades, et ka vaenlane hakkab ründama, pööras ta ühtlasi suurt tähelepanu kaitse tugevdamisele.

«Totaalne» mobilisatsioon võimaldas vaenlasel oma hõrenenud väeosi täiendada ja formeerida koguni mõned uued jalaväe- ja tankidiviisid. Saksa fašistlike vägede tegevust Nõukogude-Saksa rindel soodustas endiselt asjaolu, et Euroopas puudus teine rinne. Hoolimata Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa ametlikest ja reservatsioonideta lubadustest ei avatud teist rinnet ka 1943. aastal. Seetõttu oli fašistlikul Saksamaal endiselt võimalik Lääne-Euroopa maades formeeritud või täiendatud diviise Nõukogude-Saksa rindele saata.

1943. aasta suvel koondas vaenlane Punaarmee vastu 257 diviisi. Orjoli ja Belgorodi piirkonnas, pealöökide suunas, moodustas Hitleri väejuhatus 38 diviisist, sealhulgas 20 tanki- ja motoriseeritud diviisist, võimsa löögirusika. Tankide arvu poolest oli see vägede grupp 1941. aastal Moskva ja 1942. aastal Stalingradi peale tunginud fašistlikest vägedest märksa tugevam. Sealjuures oli vaenlasel palju uusi «tiiger»- ja «panter»-tüüpi rasketanke ning iseliikuvaid suurtükke «ferdinand». Neile panid fašistlikud kindralid suuri lootusi.

Vaenlane püüdis oma plaane igati varjata, kuid Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus nägi need ometi õigeaegselt läbi. Kõrgema Ülemjuhatuse käsutuses oli küllalt jõude pealetungi organiseerimiseks, kuid ta eelistas seekord aktiivse kaitse taktikat rakendada, et kaitselahingus vaenlase löögirusikale parandamatuid kaotusi tekitada, siis vastupealetungile asuda ja vaenlane põhjalikult puruks lüüa. Kui 1941. aastal ja 1942. aasta suvel oli Punaarmee sunnitud kaitselahinguid pidama, siis aktiivne kaitse Kurski all oli ette kavatsetud, see viidi läbi Punaarmeele soodsates tingimustes.

Nõukogude väed rajasid sügavalt ešeloneeritud kaitse. Kurskist ja Belgorodist ida poole koondati suured vägede ja sõjatehnika strateegilised reservid.

Kurski lahingu ajaks oli lõpule viidud armee parteiorganisatsioonide ümberkorraldamine vastavalt ÜK(b)P Keskkomitee 1943. aasta 24. mai otsusele. Varem oli partei algorganisatsioon ainult igas polgus, nüüd loodi partei algorganisatsioonid pataljonides ja pataljonile vastavates allüksustes. See lähendas parteilist juhtimist roodu parteiorganisatsioonile, aitas kaasa sellele, et parteiline mõju ulatuks iga sõduri ja seersandini. Sõja ajal tugevaks saanud ja karastunud partei aktiiv, üle poole miljoni inimese, võimaldas koosseisuliste poliittöötajate arvu peaaegu poole võrra koondada. Kümned tuhanded poliittöötajad määrati komandörikohtadele. See tugevdas armee komandöride kaadrit ja suurendas nende osatähtsust nõukogude sõjameeste kasvatamisel.

Nõukogude vägedes tehti laialdast poliitilist selgitustööd. Korraldati vestlusi eelseisva lahingu ja selles esinevate raskuste kohta, selle kohta, et ees on veel vaenlasest vabastamata Nõukogude territoorium, kus nõukogude inimesed vaevlevad fašistlikus orjuses ja ootavad abi. Parteiorganisatsioonide kaasabil õpetasid komandörid ja poliittöötajad sõdureile, kuidas paremaid kaevikuid ehitada, kuidas uute saksa tankidega võidelda, kaevikulahingut pidada, õpetasid sõdureid kokkupõrkel vaenlasega visalt, külmavereliselt, meelekindlalt ja otsustavalt tegutsema.

Saksa fašistlike vägede pealetungile, mis algas 1943. aasta 5. juulil, vastas Punaarmee hävitava vastulöögiga. Nõukogude väed näitasid üles erakordset visadust ja meelekindlust. Hitlerlasi ei aidanud ka paljukiidetud uued tankid. Kaitselahingutes Nõukogude väed kurnasid välja fašistlikud valikdiviisid. Vaenlase pealetung aeti nurja.

12. juulil 1943 asusid Punaarmee väeosad Orjolist põhja ja

ida pool vastupealetungile. Seejärel algas vastupealetung ka neis rindelõikudes, kus äsja oli peale tunginud vaenlane. Aegsasti ettevalmistatud ja sügavalt eşeloneeritud kaitsepositsioonidele tuginedes panid Saksa fašistlikud väed meeleheitlikult vastu, kuid olid sunnitud nõukogude sõjameeste rünnakute ees taganema. Ägedates õhulahingutes tekitas Nõukogude lennuvägi saksa fašistide lennuväele parandamatuid kaotusi ja saavutas õhuruumis lõplikult ülekaalu.

5. augustil, täpselt kuu aega pärast Saksa fašistlike vägede pealetungi algust, vabastas Punaarmee Orjoli ja Belgorodi. Sellega hajutati hitlerlaste müinasjutt, nagu ei suudaks Nõukogude väed suvel edukalt peale tungida.

Kurski all saavutatud võidul oli määratu suur tähtsus. See Punaarmee võit viis lõpule põhjaliku murrangu Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus. Punaarmee hoidis sõjategevuse initsiatiivi kindlalt enda käes. Saksa fašistlikku armeed ähvardas katastroof.

Kurski lahinguga algas Punaarmee võimas suvine pealetung, mis toimus laial rindel Nevelist Aasovi mereni. Vaenlase visa vastupanu murdes tungisid Nõukogude väed pidevalt edasi. Oma pealetungi teel nägid nõukogude sõjamehed külade ja linnade tuhaasemeid, fašistide poolt surnuks piinatud ja mahalastud rahulike elanike ning vangilangenud punaarmeelaste laipade virnu. Fašistide metsiku veretöö paikadel tekkisid väeüksustes tihtipeale stiihiliselt lühikesed miitingud. Sõjameeste südameis süttis püha viha vaenlase vastu, ja see viha innustas neid uutele kangelastegudele. Nõukogude sõjamehed asusid veel suurema energiaga peale tungima. Rünnakule minejate ridades oli palju sõdureid ja ohvitsere, kelle omaksed asusid teisel pool rindejoont või olid Saksamaale sunnitööle küüditatud. Nad kippusid otse vägisi lahingusse, seltsimehi endaga kaasa tõmmates. Pealetungivate vägede kätte sattus mõnikord fašistlikus orjuses vaevlevate nõukogude inimeste kirju. Need kirjad puudutasid kõige pühamaid tundeid, äratasid taltsutamatu tungi minna edasi, vabastada võimalikult kiiresti kannatadasaanud Nõukogude maaalad ja nõukogude inimesed hitlerlaste türanniast.

Kolme pealetungikuu jooksul 1943. aasta suvel paiskas Punaarmee vaenlase kohati 400 kuni 450 kilomeetrit tagasi, vabastas Donbassi ja Tamani poolsaare, jõudis välja Krimmi väravateni — Sivaši äärde ja Perekopi alla, vabastas Vasemkalda-Ukraina, Smolenski ja Brjanski, läks üle Dnepri. Vaenlase kaitseliini Dnepri jõe joonel, mille hitlerlased olid ristinud idavalliks, murdsid Nõukogude väed läbi harukordse julguse, meisterlikkuse ja hooga. Dnepri jõel saavutatud võidu eest anti rohkem kui kahele tuhandele sõdurile, ohvitserile ja kindralile Nõukogude Liidu kangelase aunimetus. Punaarmee hakkas vaenlase jõude hävitama Dnepri paremal kaldal, vabastama Paremkalda-Ukrainat ja Valgevenemaad. 6. novembril jõudsid Nõukogude väed lahingutega Kiievisse. Selleks ajaks oli vabastatud ligi kaks kolmandikku vaenlase poolt varem vallutatud Nõukogudemaa territooriumist.

Rindel toimuvaid lahinguoperatsioone toetasid partisanide süstemaatilised löögid vaenlase vägede tagala ja ühendusteede pihta. Punaarmee edu innustas võitlusele nõukogude patrioote vaenlase poolt okupeeritud territooriumil. Partisaniliikumine hõlmas järjest uusi rajoone. Partisanisalgad kasvasid iga päevaga. Sageli tuli ette, et nõukogude inimesed astusid partisanisalka tervete perekondade ja isegi külade kaupa. Partisaniliikumisest võttis osa üle miljoni inimese. Iseäranis laia ulatuse omandas partisaniliikumine Leningradi, Kalinini, Smolenski ja Orjoli oblasti okupeeritud piirkondades, Valgevenemaal ja Ukrainas. Sajad tuhanded partisanid võitlesid vaenlase poolt okupeeritud piirkondades VNFSV territooriumil, sajad tuhanded Valgevenemaal, sajad tuhanded Ukrainas, kümned tuhanded Balti nõukogude vabariikides. Partisane toetas kogu rahvas väsimatult ja ennastsalgavalt. Rahvas hoolitses nende eest sooja südamega, andis neile peavarju ja toitu, hoiatas õigeaegselt hädaohu eest. Partisaniliikumine oli sõna tõsises mõttes üldrahvalik. Partisanisalkades oli töölisi, talupoegi ja teenistujaid meie maa kõigist rahvustest. Niisugust ulatust ja üldrahvalikku iseloomu ei ole partisaniliikumisel varem olnud isegi Nõukogude rahva ajaloos, kuigi Nõukogude rahval olid väga rikkalikud välismaa röövvallutajate vastu peetud partisanivõitluse traditsioonid.

Partisanivõitluse organiseerijateks olid põrandaalused parteiorganisatsioonid, mis loodi Keskkomitee korraldusel linnades, rajoonikeskustes, raudteejaamades ja teistes tähtsates vaenlase poolt okupeeritud punktides. Põrandaaluseid parteiorganisatsioone juhtisid 26 oblastikomiteede sekretäri ja 539 linna- ja rajoonikomiteede sekretäri. Partei ja nõukogude kaadri parim osa juhtis partisanisalku ja -brigaade. Üle 16 protsendi partisanide üldarvust moodustasid kommunistid. Rahvahulkades tehtud pikaajalise põrandaaluse töö kogemused, mis partei oli omandanud tsarismi ja kapitalismi vastu võitlemise perioodil, partei vaieldamatu autoriteet rahva hulgas, kartmatult hädaohule vastu astumine, sügav ustavus kodumaale, sõja eesmärkide selge mõistmine, rikkalikud partisanivõitluse traditsioonid, mis meie rahvas oli kujundanud välismaiste röövvallutajate vastu võideldes, — kõik see aitas organiseerida laiu hulki vaenlase tagalas üldrahvalikule võitlusele fašistliku Saksamaa vastu.

Vaenlase tagalas tegutsevad parteiorganisatsioonid ei piirdunud partisanisalkade loomise ja nende juhtimisega. Nad tegid ulatuslikku poliitilist selgitustööd elanikkonna hulgas, andsid välja ajalehti, lendlehti, paljastasid väsimatult fašistlike röövvallutajate veriseid kuritöid, jutustasid tõtt olukorrast rindel ja kogu maal, kinnitasid nõukogude inimestes usku võidusse. Kuigi kommuniste, kes asusid vaenlase poolt okupeeritud territooriumil, ähvardas iga silmapilk kohutav hädaoht, kõigist põrandaaluse töö raskustest hoolimata kasvasid parteiorganisatsioonid pidevalt, neisse astusid kõige ustavamad ja vapramad patrioodid. Nii kasvas vaenlase tagalas tegutsenud Valgevene parteiorganisatsioonide koosseis sõja ajal 8500

partei liikmest ja liikmekandidaadist 25 152 partei liikme ja liikmekandidaadini.

Põrandaaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel tegutsesid vaenlase tagalas põrandaalused kommunistlike noorte organisatsioonid. Kodumaa ennastsalgava teenimise eeskujuks on niisuguste põrandaaluste kommunistliku noorsooühingu organisatsioonide tegevus, nagu «Noor Kaardivägi» Krasnodonis, «Partisani Säde» Nikolajevi oblastis, kommunistliku noorsooühingu Ljudinovo organisatsioon Kaluuga oblastis, kommunistliku noorsooühingu organisatsioonid Kaunases, Vitebski oblastis Oboli jaamas ja teistes vaenlase poolt okupeeritud piirkondades. Põrandaaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel võitlesid kommunistlikud noored vapralt vaenlase vastu. Nad panid toime julgeid diversioonioperatsioone, lasksid õhku raudtee-ešelone, rikkusid telegraafiliine, vabastasid nõukogude sõjamehi sõjavangist, hävitasid hitlerlasi ja kodumaa reetjaid.

Partisaniliikumise vahetuks juhtimiseks ja partisanisalkade lahinguoperatsioonide koordineerimiseks Punaarmee tegevusega loodi partei Keskkomitee korraldusel 30. mail 1942 Kõrgema Ülemjuhatuse Peakorteri juurde Partisaniliikumise Keskstaap. Partisaniliikumise staabid loodi ka neis liiduvabariikides ja VNFSV oblastites, mis olid hitlerlaste poolt okupeeritud. Staabid töötasid liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteede ja partei oblastikomiteede juhtimisel.

1943. aasta suvel, Punaarmee pealetungi ajal, arendasid partisanisalgad energilist tegevust vaenlase ühendusteedel. Nad hävitasid vaenlase staape, ladusid ja väeosi. 1943. aasta sügisel purustasid partisanid ainuüksi kahe öö jooksul üle 2270 kilomeetri raudteeliini. Vaenlase liikumine raudteel oli desorganiseeritud, tema raudteeveod vähenesid 35—40 protsendi võrra. Tihtipeale haarasid partisanid enda kätte ülepääsukohti veetõketel ning kaitsesid neid Punaarmee kohalejõudmiseni. Partei Keskkomitee otsusel andsid S. A. Kovpaki, M. I. Naumovi jt. partisanikoondised vaenlasele võimsaid lööke Lääne-Ukraina territooriumil.

Partisanisalgad sidusid suuri vaenlase jõude. Valgevenemaal, Ukrainas, Brjanski metsades, Leningradi oblastis ja mujal tekkisid partisanide piirkonnad ja nõukogude rajoonid.

Võitlust fašismi vastu jätkasid ka vangilangenud nõukogude sõjamehed hitlerlaste kontsentratsioonilaagrites ja nõukogude inimesed, keda fašistid olid küüditanud Saksa tagalasse. Pidevas surmaohus viibides asutasid nad põrandaaluseid fašismivastaseid organisatsioone, korraldasid laagritest põgenemisi, panid toime diversioone, organiseerisid fašismivastaseid väljaastumisi, lõid sõprussidemeid mitmesugustest rahvustest tööliste vahel, kaasa arvatud saksa töölised, kes võitlesid fašismi ja sõja vastu. Nõukogude inimeste võitlus hitlerlaste vastu nende omal maal õõnestas saksa fašismi jõude ja aitas kaasa Punaarmee edule.

Punaarmee võitude mõjul võttis hoogu rahvuslik vabadusliikumine okupeeritud maades: Tšehhoslovakkias, Poolas, Albaanias,

Jugoslaavias, Prantsusmaal. Jugoslaavias arenes võimas partisaniliikumine, mida juhtis Jugoslaavia Kommunistlik Partei. Jugoslaavia partisanid sidusid osa fašistliku Saksamaa ja fašistliku Itaalia jõude ja andsid sellega oma panuse ühisesse hitlerismivastasesse võitlusse. Oma kommunistliku partei juhtimisel asus fašismi vastu võitlema bulgaaria rahvas. Suure ulatuse ja hoo omandas vastupanuliikumine Poolas, kus hitlerlaste vastu energiliselt tegutses partisanivõitluse organisatsioon «Rahva Kaardivägi». Nõukogude rahva abiga formeerisid poola ja tšehhi patrioodid NSV Liidu territooriumil oma väeosad. Patrioótilise ja fašismivastase meelsusega rumeenia sõjavangid moodustasid Hitleri-Saksamaa vastu võitlemiseks vabatahtlike diviisi.

Rahvusliku vabadusliikumise eesotsas olid kommunistlikud parteid. Fašistliku Saksamaa kallaletungi osaliseks saanud maades olid kommunistid peamiseks, tõeliselt patrioótiliseks jõuks, kes võitles ennastsalgavalt fašistlike röövvallutajate vastu. Kommunistid õhutasid rahvahulki fašismi ikke vastu võitlema, organiseerisid rahvahulkade võitlust oma maa rahvusliku sõltumatuse ja rahvaste vabaduse eest. Fašismivastases vabadusvõitluses kandsid Prantsusmaa, Tšehhoslovakkia ja teiste maade kommunistid määratu suuri ohvreid. Fašistid lasksid maha tuhandeid kommuniste, tuhandete kaupa hukkus kommuniste kontsentratsioonilaagrites. Kuid fašistide ennekuulmatu terror ei murdnud kommunistide võitlustahet. Fašistliku Saksamaa ja tema liitlaste võimalikult kiire ja täieliku purustamise eesmärgil toetasid hitlerivastasesse koalitsiooni kuuluvate kapitalistlike maade kommunistlikud parteid igati oma maa sõjalisi pingutusi ja aitasid kindlustada hitlerivastase koalitsiooni maade sõjalist koostööd. Fašistliku bloki maade — Saksamaa, Itaalia, Rumeenia, Ungari ja Soome — kommunistlikud parteid rakendasid selle bloki sõjalise lüüasaamise ja fašistlike valitsuste kukutamise poliitikat. Äärmiselt metsiku terrori olukorras liitsid nad kartmatult ja väsimatult oma maa fašismivastaseid jõude, õhutasid neid fašistlike valitsuste kukutamise eest võitlema. Itaalias ja Rumeenias tekkis ja arenes kommunistliku partei juhtimisel partisaniliikumine. Kommunistide juhtiv osa fašistlike röövvallutajate vastu suunatud vabadusvõitluses, nende kangelaslikkus ja piiritu ustavus rahvale tõstsid igal pool tohutult kommunistlike parteide mõju ja prestiiži, tihendasid veelgi nende sidemeid oma maa rahvaga.

Kogemused näitasid, et progressiivsete jõudude ühendamist ja rahvahulkade fašismi vastu võitlema mobiliseerimist on iga maa kommunistlikul parteil kõige paremini võimalik läbi viia väljaspool Kominterni raame. Pealegi väitsid hitlerlased ja nende käsilased laimavalt, et kommunistlikud parteid ei tegutse oma rahva huvides, vaid väljastpoolt saadud käsu järgi. See laim oli vaja lõplikult paljastada. Kõigest sellest lähtudes ja arvesse võttes asjaolu, et Komintern oli oma ajaloolise ülesande täitnud, otsustas Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Presiidium 1943. aasta mais Kominterni likvideerida. Selle otsuse kiitsid heaks kõik kommunistlikud parteid.

Kommunistlik Internatsionaal oli etendanud tähtsat ajaloolist osa. Tema teened seisid selles, et ta taastas ja kindlustas töörahva internatsionaalseid sidemeid (sotsiaalšovinistide tegevus oli need Esimese maailmasõja perioodil katkestanud), et ta ei lasknud oportunistidel marksismi vulgariseerida ja moonutada, et ta aitas kaasa paljude maade eesrindlike tööliste avangardi tõelisteks töölisparteideks liitmisele, et ta aitas kujundada revolutsioonilise liikumise juhtivat kaadrit. Kõige sellega loodi tingimused noorte kommunistlike parteide muutmiseks marksismi-leninismi platvormil seisvateks massilisteks töölisparteideks.

1943. aasta juulis, kui Saksa fašistlikud väed Nõukogude-Saksa rindel tohutuid kaotusi kandsid ja korduvalt lüüa said, kui Hitleri väejuhatus kõik oma reservid Punaarmee vastu paiskas, saatsid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid oma väed maale Sitsiilias ja mõne aja pärast ka Itaalias. Suur tähtsus võitluses Mussolini fašistliku ikke ja saksa fašismi vägivalla vastu, võitluses Itaalia vabastamise eest oli Itaalia patriootide partisaniliikumisel, mille esiridades mehiselt võitlesid kommunistid. Neis meie liitlastele soodsates tingimustes arenesid nende pealetungioperatsioonid Itaalia-Saksa vägede vastu Itaalias edukalt. Punaarmee ja liitlasvägede võitude mõjul puhkesid Itaalias juba Kurski lahingu ajal rahva hulgas rahutused. Nende tulemusena kukutati Mussolini fašistlik režiim ja fašistlik partei saadeti laiali. 1943. aasta septembris langes sõjaliselt ja poliitiliselt kokkuvarisenud Itaalia esimesena fašistlikust blokist välja ja kapituleeris tingimusteta. Algas fašistlike riikide bloki lagunemine.

Nõukogude valitsuse tark välispoliitika, Nõukogude vägede võidud, Euroopa rahvaste rahvusliku vabadusliikumise tõus ja Ameerika-Inglise vägede edu Itaalias aitasid kaasa hitlerivastase koalitsiooni edasisele kindlustumisele. 1943. aasta lõpul toimus Teherani konverents. Seal võeti vastu kolme suure liitlasriigi — NSV Liidu, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide deklaratsioon sõjas Saksamaa vastu ühise tegevuse ja sõjajärgse koostöö kohta. Euroopas teise rinde loomise küsimuses võtsid NSV Liidu liitlased Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid samal konverentsil endale uue kohustuse: nad lubasid luua teise rinde hiljemalt 1944. aasta 1. maiks.

5. Kommunistlik Partei kui Nõukogudemaa fašistlikest okupantidest vabastamise lõpuleviimise organiseerija

1944. aasta alguseks oli Nõukogude rahvas võitluses fašistliku Saksamaa vastu suurt edu saavutanud. Suur Isamaasõda jõudis uude järku, hakkas lähenema oma lõpplahendusele. Päevakorrale kerkis ülesanne saksa fašistlikud röövvallutajad Nõukogudemaa territooriumilt täielikult välja kihutada ja likvideerida seejärel ka fašistlik «uus kord» Euroopas. Kuid Nõukogude riigi ees seisvad raskused olid väga suured. Julma vaenlase ikke all vaevlesid Eesti,

Läti, Leedu ja Karjala-Soome nõukogude vabariigi rahvad. Vaenlase käes oli suur osa Valgevenemaast, Ukrainast ja Moldaaviast, ka Krimmi poolsaar oli veel vaenlase käes. Saksa fašistide väed asusid ikka veel Leningradi lääne- ja lõunapoolsete äärelinnade juures ning jätkasid kangelaslinna barbaarset tulistamist. Ikka veel ei olnud Euroopas ka teist rinnet; Hitleri vägede peamised jõud olid endiselt koondatud Nõukogude-Saksa rindele. Saksa fašistlikud röövvallutajad, nähes oma lõpu lähenemist, panid vastu hukkumiselemääratute raevuga.

Kommunistlik Partei kutsus Nõukogude rahvast ja Punaarmeed saavutatuga mitte rahule jääma, mitte unustama raskusi, kainelt hindama vaenlase jõudu ja meeles pidama, et võitlus saksa fašistlike röövvallutajatega nõuab armeelt ja rahvalt suuri jõupingutusi, uusi kangelastegusid. Punaarmeele seati ülesandeks anda oskusliku ja energilise tegevusega rindel vaenlasele purustavaid lööke ning lähemal ajal Nõukogudemaa fašistlikest okupantidest täielikult puhastada. Tagalas oli nõukogude inimeste ülesandeks lakkamatult suurendada relvastuse tootmist, veelgi tõsta selle kvaliteeti, laiendada tootmisvõimsusi, taastada vabastatud piirkondade rahvamajandus.

Neid ülesandeid täideti auga. Ettevõtete parteiorganisatsioonid võitlesid partei- ja majandusaktiivi, kommunistlike noorte ja tootmise eesrindlaste kaasabil tehnoloogia ja tootmise organiseerimise parandamise eest, levitasid novaatorite eesrindlikke kogemusi. Moskva parteiorganisatsiooni algatusel hakati paljudes meie maa tehastes rakendama voolusüsteemi, mis võimaldas olemasoleva sisseseade ja vähema tööliste arvuga relvastuse ja laskemoona tootmist märksa suurendada. Sotsialistliku võistluse, tehnoloogia ja tootmise organiseerimise parandamise arvel tõusis tööviljakus 1944. aastal, 1943. aasta tööviljakusega võrreldes, tankitööstuses 23,7 protsendi ja lennukitööstuses 11,8 protsendi võrra. Tööstustoodangu omahind alanes. Kõik see andis riigile kolme ja poole sõja-aasta jooksul ligi 50 miljardit rubla kokkuhoidu.

Tunduvalt suurenesid metalli ja kivisöe tootmine, kasvas masinate ja sõjalise toodangu väljalase. Mustade metallide tootmine suurenes 1944. aastal, 1943. aastaga võrreldes, ligi ko'mandiku võrra. Raskemasinatööstuse toodang kasvas rohkem kui 30 protsendi võrra, niisama palju suurenes kivisöetoodang. Rasketööstuse edusammude alusel suurenes kiiresti relvade ja sõjatehnika valmistamine. Viimase kolme sõja-aasta jooksul andis NSV Liidu tööstus Punaarmeele aastas keskmiselt üle 30 000 tanki, iseliikuva suurtüki ja soomusauto, ligi 40 000 lennukit, ligi 120 000 suurtükki, ligi 450 000 kergeja raskekuulipildujat, üle 3 miljoni vintpüssi ja ligi 2 miljonit automaati. Nii fašistlikul Saksamaal kui ka Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides toodeti sõjatehnikat märksa vähem.

Suure ulatuse saavutas saksa fašistlike röövvallutajate poolt purustatud rahvamajanduse taastamine. Leningradis, Stalingradis, Doni-äärses Rostovis, Maikopis, Donbassis, Harkovis — kõikjal kerkisid tuhast ja varemeist tehased ja vabrikud. Leningradis anti 1944.

aasta jooksul ekspluatatsiooni ligi miljon ruutmeetrit tootmispinda. Stalingradis asusid jälle tööle traktoritehas, «Krasnõi Oktjabr» ja teised ettevõtted. Harkovis alustasid tööd turbogeneraatorite, elektromehhaanika ja traktoritehas. Donbassi kaevanduste taastamine võimaldas meie maal 1944. aastal kivisõetoodangut 1943. aastaga võrreldes 18,6 protsendi võrra tõsta. 1944. aastal hakkasid andma toodangut meie maa lõunaosa suured tööstusettevõtted: Jenakijevo, Makejevka, Stalino ja Vorošilovski metallurgiatehased, Novo-Kramatorski masinaehitustehas ja teised. Vabastatud rajoonide tööstuse kogutoodang kasvas 1944. aastal, 1943. aastaga võrreldes, rohkem kui kolmekordseks. Sõja lõpuks oli vabastatud rajoonides jälle tööle asunud üle 6000 vabriku ja tehase. Taastati energeetikabaasi. Uuesti hakkas voolu andma Stalingradi elektrijaam, lasti käiku Zujevka elektrijaama esimene turbiin, hakati taastama Dnepri hüdroelektrijaama. 1944. aastal hakkas täie võimsusega töötama Volhovi hüdroelektrijaam. Sedamööda, kuidas Nõukogudemaa okupantidest vabanes, taastati kiiresti raudteed ja sillad tähtsamatel ühendusteedel. 1943. aasta jooksul taastati 19 000 kilomeetrit raudteeliini.

Ellu viies ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1943. aasta 21. augusti määrust «Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks saksa okupatsioonist vabastatud piirkondades» saavutati suurt edu põllumajanduse taastamisel. Vabastatud piirkondade kolhoosidele anti tagasi ja osteti ligi 900 000 karilooma. 1944. aastal alustasid uuesti tööd ligi 1400 traktorijaama ja 1300 traktoriremonditöökoda. Külvipind suurenes 1944. aastal, 1943. aasta külvipinnaga võrreldes, 16 miljoni hektari võrra, peamiselt vaenlase käest vabastatud Doni, Kubani ja Ukraina viljarikaste rajoonide arvel. Üldse oli aga külvipind sõjaeelsest üle 40 miljoni hektari väiksem. Paranes traktorijaamade töö: 1944. aastal tegid nad traktoritöid 25 miljoni hektari võrra rohkem kui 1943. aastal. 1944. aastal koristati teravilja rohkem kui eelmisel aastal. Nõukogude talurahvas täitis õigeaegselt põllumajandussaaduste varumise plaani ja varustas sõja otsustaval perioodil ilma tõsisemate häireteta Punaarmeed ja elanikkonda toiduainetega ning tööstust tooraine-ga.

Võitluses fašistlike röövvallutajate vastu pidas kõigile katsumustele vastu ja karastus veelgi Nõukogude Liidu rahvaste suur sõprus. Iga rahvas andis oma osa suures võitluses sotsialistliku Isamaa vabaduse eest. Koos Vene föderatsiooniga täiendasid pidevalt Punaarmee ridu ja varustasid rinnet relvastuse, laskemoona, toiduainete ja riietusega Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia nõukogude vabariigid. Õlg õla kõrval võitlesid Punaarmees venelased, ukrainlased, valgevenelased, moldaavlased, lätlased, leedulased, eestlased, karjalased, grusiinlased, armeenlased, aserbaidžaanlased, kasahhid, usbekid, tadžikid, turkmeenid, kirgiisid ja meie maa teiste rahvuste esindajad. Võitluses saksa fašistlike röövvallutajate vastu kandsid auga oma lahingulippe sõja algul ja sõja käigus loodud rahvusväeosad. Kohutavast terrorist ja hitlerlaste provokatsioonidest hoolimata laienda-

sid okupeeritud vabariikide, oblastite ja rajoonide töötajad põrandaaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel hävitussõda vaenlase tagalas.

Samal ajal kui rinnetel käisid ägedad lahingud, võttis 1944. aasta jaanuaris toimunud partei Keskkomitee pleenum vastu tähtsa otsuse Riigikaitse Rahvakomissariaadi ja Välisasjade Rahvakomissariaadi üleliidulistest liidulis-vabariiklikeks ümberkujundamise ja liiduvabariikides riigikaitse ja välisasjade rahvakomissariaadi moodustamise kohta. Ülemnõukogu X istungjärk kiitis ÜK(b)P Keskkomitee pleenumi otsuse heaks ja võttis vastu sellekohased seadused. Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ülemnõukogu otsus oli paljurahvuselise Nõukogude riigi võimsuse, NSV Liidu rahvaste vankumatu sõpruse ja nõukogude vabariikide küpsuse uueks tõenduseks. Liiduvabariikide õiguste laiendamine, mille oli ette valmistanud NSV Liidu rahvaste koostöö Suure Isamaasõja lahingutes ja kogu Nõukogude riigi ajalugu, suurendas veelgi Nõukogude Liidu sõjalist jõudu ja võimsust.

1944. aastal tugevnes Punaarmee veelgi. Tema ridadesse astus üha uusi kümneid tuhandeid fašistlikust orjusest vabanenud nõukogude inimesi. Pidevalt täienes tema relvastus ja sõjatehnika. Punaarmee tehniline varustus vastas nii hulga kui ka kvaliteedi poolest täiel määral Isamaasõja uue etapi nõuetele. Sõja käigus kasvas suurtükiväe löögijõud rohkem kui viiekordseks, ajakohast tüüpi tankide hulk suurenes viieteistkordseks ja lahingulennukite arv viiekordseks. Tugevnes laskurväeosade ja -koondiste sõjatehniline varustus. Punaarmee diviiside arv kasvas neljakordseks. Kasvas ja tugevnes komandöride kaader. See kaader oli võimeline tohutu suuri relvastuse ja sõjatehnika ressursse maksimaalselt ja meisterlikult ära kasutama, vägesid lahinguväljal meisterlikult juhtima.

Punaarmee kasvanud võimsus, tema kaadri meisterlikkus ja küpsus ilmnesid täie jõuga Suure Isamaasõja otsustaval etapil, kui Nõukogude väed andsid vaenlasele järgemööda rea purustavaid, järjest võimsamaid lööke.

Punaarmee pealetung algas 1944. aasta jaanuaris Saksa fašistlike vägede purustamisega Leningradi ja Novgorodi all. Murdnud läbi vaenlase võimsa, pikaajalise ja laialt hargneva kindlustuste süsteemi, paiskas Punaarmee Saksa fašistlikud väed Baltimaadele. Leningrad vabastati vaenlase blokaadist, lõppes linna barbaarne tulistamine suurtükkidest. Vaenlane kihutati välja Leningradi ja Kalinini oblastist. Punaarmee jõudis Nõukogude Eesti territooriumile. Veebruarist aprillini purustas Punaarmee tugeva vaenlase vägede grupi Koršun-Ševtšenkovski, Krivoi Rogi ja Nikopoli piirkonnas, paiskas Saksa fašistlikud väed Dnestri taha, puhastas nendest Paremkalda-Ukraina ja jõudis Nõukogude Moldaavia pinnale. Aprillist maini purustas Punaarmee meisterlike ja hoogsate löökidega vaenlase võimsad kaitsekindlustused Krimmis. Vaenlane kandis parandamatuid kaotusi. 12. maiks oli Krimmi poolsaar fašistlikest röövvallutajaist puhastatud. Taganevate hitlerlaste ja nen-

dega liidus olevate Rumeenia vägede kannul tungis Punaarmee aprillis Karpaadi eelmäestikku ja jõudis rohkem kui 400 kilomeetri ulatuses NSV Liidu riigipiirile NSV Liidu-Tšehhoslovakkia ja NSV Liidu-Rumeenia territooriumi piirijoonel, kandis sõjategevuse üle Rumeenia territooriumile.

Neis ja järgnevates 1944. aasta pealetungioperatsioonides murdis Punaarmee oskuslikult läbi vaenlase kindlustusvööndid ning asus siis hoogsalt vaenlast jälitama, ümber piirama ja hävitama. Sõjategevuses ilmnes kõigi väeliikide täpne omavaheline koostöö ja meisterlik manöövri kasutamise oskus. Nõukogude väejuhatus sundis vaenlasele lahingu peale seal, kus see oli kasulik Punaarmeele. Samal ajal kui Nõukogude väed tungisid peale ühel rindelõigul, valmistati teistel rindelõikudel ette järjekordset lööki, ja tavaliselt tabas uus löök vaenlast seal, kus ta seda kõige vähem ootas, tihtipeale mitme tuhande kilomeetri kaugusel eelmisest. Järjest uued vaenlase diviisid löödi rivist välja. Punaarmee ootamatud löögid eri suundades sundisid fašistlike vägede juhatust oma plaane muutma ja reserve kogu määratu suure rinde ulatuses ühest rindelõigust järjest teisele paiskama. Hoogsalt ja energiliselt tegutsedes viis Punaarmee hiilgavalt läbi ulatuslikke pealetungioperatsioone, mis lõppesid suurte vaenlase väehulkade ümberpiiramise ja hävitamisega. Nii oli Korsun-Ševtšenkovski rajoonis, Valgevenemaal, Kišinjovi ja Iasi (Jassõ) all.

Punaarmee partei- ja poliitilised organid olid omandanud rohkesti kogemusi massilises poliitilises töös igas sõjaelu olukorras, nii vägede puhkuse ja õppuse ajal kui ka kõige pingelisematel lahinguhetkedel. Pealetungiks ettevalmistumise päevadel oli massilise poliitilise töö kõigi vormide eesmärgiks arendada vägedes rünnakuvaimu, püüdu minna edasi, vastu vaenlasele, et ta purustada. Väeosad ja allüksused viidi täielikku lahingukorda, nende partei- ja kommunistliku noorsooühingu organisatsioone tugevdati tagalaüksustest saabunud kommunistide ja kommunistlike noortega. Kui lahingukäsk oli kätte saadud, korraldati enne pealetungi lühikesed partei- ja komsomolikoosolekud, sõdurite ja ohvitseride miitingud. Tihtilugu toimusid miitingud väeosa lahingulipu juures pealetungi ettevalmistava suurtükitule ja lennuväe tegevuse kõmina saatel.

Pealetungi ajal anti aheliku korras (suuliselt või kirjalikult) edasi loosungeid, lühisõnumeid esimesest edust, kangelasteost või lahingus silmapaistnute autasustamisest. Laialdaselt leidsid kasutamist näitliku agitatsiooni vahendid. Autodelt, teetammi-nõlvakutelt, vabastatud linnade ja külade hoonetelt või plankudelt võisid nõukogude sõjamehed lugeda loosungeid, mis kutsusid üles vaenlast järelejätmatult jälitama ja hävitama. Kõik see koos kommunistide julguse ja vapruse isikliku eeskujuga hoidis ülal armee kõrget võitlusvaimu, liitis inimesed kokku ühises püüdes vaenlane purustada.

Kommunistide-rindevõitlejate erakordselt kõrgest moraalsest ja poliitilisest tasemest annab tunnistust näiteks lahinguülesande täit-

misel kangelasena langenud kommunisti G. P. Maslovski kiri. Ta kirjutas oma pojale: «Kuulsusrikas Lenini linn — revolutsiooni häll — on hädaohus. Minu ülesande täitmisest oleneb tema edasine heaolu. Selle õilsa eesmärgi nimel olen valmis täitma oma ülesannet viimse hingetõmbeni, viimse veretilgani... Millised jõud aitavad mul mehist tegu korda saata? Sõjaline distsipliin ja parteiline kohusetunne. Õigesti öeldakse: distsipliinist kangelaslikkuseni on ainult üks samm. Seda, mu poeg, pea alati meeles... Kui kasvad suureks ja sellest aru saama hakkad, siis pead sinagi Kodumaad kalliks. Hea, väga hea on Kodumaad kalliks pidada!»

Punaarmee sõjaline edu näitas selgesti, et Nõukogude Liit suudab üksinda fašistliku Saksamaa purustada ja Lääne-Euroopa maad saksa fašistide ikkest vabastada. Kartes sõja säärast lõpplahendust ja Lääne-Euroopa maade rahvahulkade otsustavat arveteõiendamist reaktsiooniliste jõududega, hakkasid Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa energiliselt ette valmistama sissetungi Lääne-Euroopasse. 6. juunil 1944 alustas Ameerika-Inglise väejuhatus suure dessandi maalesaatmist Põhja-Prantsusmaale. Niisiis loodi lõpuks teine rinne Euroopas. Kuid ka hiljem, kui dessant Prantsusmaa põhjaosas oli juba maale saadetud, võitles Inglismaa peaminister Churchill selle eest, et Inglise ja Ameerika väed suunaksid oma peamised jõupingutused Balkani poolsaarele. Selle asemel et tugevdada liitlaste vägesid, mis olid Prantsusmaa põhjarannikul maale saadetud, esitas Churchill plaani saata dessant Istria poolsaarele, et sealt Ljubljana mäekuru kaudu Austriasse ja Ungarisse tungida.

1944. aasta suvel ja sügisel andsid Nõukogude väed fašistlikule Saksamaale uusi purustavaid lööke. Juunis asusid nad pealetungile Karjalas, purustasid suure Soome vägede grupi, vabastasid Viiburi ja Petrozavodski ning jõudsid NSV Liidu riigipiirile. 1944. aasta sügisel, nähes, et vastupanu on lootusetu, sõlmis Soome valitsus NSV Liiduga vaherahu ja kuulutas Saksamaale sõja. Juunis ja juulis lõi Punaarmee puruks suure Saksa fašistlike vägede grupi Valgevenemaal, vabastas saksa fašistlikest röövvallutajaist kogu Valgevene vabariigi ja puhastas neist suure osa Leedu nõukogude vabariigist. Nõukogude väed lähenesid Saksamaa piirile. Juulis ja augustis purustas Punaarmee Saksa fašistlikud väed Lvovi all, paiskas nad Sani ja Visla jõe taha, vabastas kogu Lääne-Ukraina ja avas endale tee Poola lõunarajoonidesse. Nõukogude vägede suvised operatsioonid viidi lõpule 1944. aasta augustis Saksa-Rumeenia vägede purustamisega Kišinjov-Iasi rajoonis. Kogu Moldaavia nõukogude vabariik vabastati fašistlikust okupatsioonist. Hoogsat pealetungi arendades vallutasid Nõukogude väed rea tähtsaid strateegilisi punkte, mis olid tõkestanud teed Rumeenia keskrajoonidesse. Lahingutes Tallinna ja Riia all septembri- ja oktoobrikuus purustati Hitleri vägede grupp Baltimaadel, vabastati Eesti nõukogude vabariik ja suur osa Läti nõukogude vabariigist. Sügisel purustas Punaarmee suured Saksa fašistlike vägede jõud Poola, Rumeenia, Bulgaaria, Ungari, Jugoslaavia ja Põhja-Norra territoo-

riumil. 1944. aasta septembris ületasid Nõukogude väed Ida-Preisimaa piiri ja jõudsid esmakordselt sõja jooksul Saksamaa territooriumile.

1944. aastat tähistasid Punaarmee otsustavad võidud Saksa fašistlike vägede ja nende liitlaste üle. Punaarmee pealetungi toetasid vaenlase käest vabastatavates rajoonides elavad nõukogude inimesed. Nõukogudemaa territooriumi vabastamine röövvallutajatest viidi põhiliselt lõpule; ainuüksi Läti NSV territooriumil jäi mere äärde väikesele maa-alale surutud Saksa fašistlike vägede grupp lõplikult purustamata. Nõukogude piir oli taastatud kogu oma ulatuses Barentsi merest Musta mereni.

Vaenlase käest vabastatud nõukogude vabariikide parteiorganisatsioonide ette kerkisid keerulised hitlerlaste poolt purustatud linnade ja külade, tööstusettevõtete, kolhooside, sovhooside ja traktorijaamade taastamise ülesanded. Elanike hulgas oli vaja aktiivselt massilist poliitilist tööd teha.

Natsionalistide kaasabil lootsid fašistlikud röövvallutajad Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene ja Bessaraabia, Eesti, Leedu ja Läti nõukogude vabariigi rahvaste hulgas vene rahva vihkamist õhutada, Nõukogude Liidu rahvaste vennalikku ühtsust lõhkuda, nende vahel rahvuslikku vihavaenu ja vennatapusõda esile kutsuda.

Vaenlase poolt okupeeritud nõukogude vabariikide ja oblastite rahvad jäid ustavaks oma sotsialistlikule kodumaale. Vaenlane sai kasutada ainult väiksearvulisi nõukogude võimu reetjate ja vaenlaste gruppe — purustatud ekspluataatorlike klasside ja deklasseerunud elementide jäänuseid. Nõukogudemaalt lahkudes jättis vaenlane mõnedesse Balti vabariikide, Lääne-Valgevenemaa ja Lääne-Ukraina rajoonidesse natsionalistlikest jätistest ja kriminaalkurjategijatest koosnevaid relvastatud jõuke rahuliku elu taastamise desorganiseerimiseks, nõukogudevastase propaganda korraldamiseks ja elanikkonna hirmutamiseks. Võitlus banditismi vastu ja organisatsioonilise, massilise poliitilise ja ideoloogilise töö tõhustamine vaenlase käest vabastatud rajoonides olid nõukogude võimu organite ja parteiorganisatsioonide esmajärgulisteks ülesanneteks.

Lääne-Valgevenemaal, Lääne-Ukrainas, Bessaraabias ja Balti vabariikides andis nõukogude võim otsekohe pärast nende vabastamist sulastele, kehvikutele ja vähese maaga keskmikele tagasi maa, mille fašistlikud röövvallutajad olid neilt ära võtnud ja mõisnikele ning kulakutele üle andnud. Nõukogude võim varustas talupoegi põllumajandusliku inventari ja kariloomadega.

Partei Keskkomitee juhtnööre täites aktiviseerisid Ukraina, Valgevene, Eesti, Läti, Leedu, Moldaavia ja Karjala kommunistlikud parteid ideelispoliitilist tööd, kasvatasid kaadrit ja elanikkonna laiu hulki kodanlik-natsionalistlikku ideoloogiasse leppimatu suhtumise vaimus, proletaarse internatsionalismi ja NSV Liidu rahvaste sõpruse süvendamise vaimus. Töörahva energilisel osavõtul likvideeriti banditism lühikese ajaga. Laiad rahvakihid asusid aktiivselt osa võtma riiklikust, majanduslikust ja kultuurilisest ülesehitustööst.

6. Suure Isamaasõja võidukale lõpule viimine. Euroopa rahvaste vabastamine hitlerlikust türanniast. Teise maailmasõja lõpp

Punaarmee ülesanne ei piirdunud vaenlase vägede Nõukogude Liidu territooriumilt minemakihutamisega. Punaarmee pidi oma vabastusmissiooni lõpule viima: Saksa armee oli vaja täielikult purustada, hitlerlaste okupatsiooni all olevate Euroopa maade rahvaid oli vaja abistada fašistliku orjuse ahelate purustamisel, vabaduse ja iseseisvuse taastamisel, saksa rahvast aga omal maal fašistliku režiimi hävitamisel.

Taganeva vaenlase kannul edasi tungides osutas Punaarmee juba 1944. aasta teisel poolel võimsat toetust Euroopa rahvastele, kes võitlesid hitlerlikust türanniast vabanemise eest. 1944. aasta suvel jõudsid Nõukogude väed Poola territooriumile. Koos Punaarmeega võitlesid oma maa vabastamise eest Poola armee väeosad. Kui üks osa Poola territooriumist oli vabastatud, moodustas poola rahvas kommunistliku töölispartei juhtimisel Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee näol oma rahvavalitsuse.

Nõukogude Liidu määratu suur edu sõjas fašistliku Saksamaa vastu innustas rumeenia rahvast vabadusliikumisele, mis omandas järjest ulatuslikuma ja võitlevama iseloomu. Sel ajal kui Nõukogude väed Rumeenia territooriumil hoogsalt edasi tungisid, alustasid rumeenia rahva patrioodilised jõud kommunistliku partei juhtimisel 23. augustil 1944 relvastatud ülestõusu ja kukutasid Antonescu fašistliku valitsuse. Rumeenia armee pööras oma relvad Saksa vägede vastu ja ühines Punaarmeega. Patrioodide võitlussalgad ja Rumeenia armee väeosad puhastasid pealinna hitlerlastest; algas Hitleri vägede väljakihutamine ka teistest Rumeenia piirkondadest. Taganevaid fašistlikke vägesid purustades jõudis Punaarmee 30. augustil Bukaresti. Nõukogude sõjamehi tervitas Rumeenia elanikkond kõikjal rõõmuga kui oma sõpru ja vabastajaid. Koostöös Rumeenia vägedega kihutas Punaarmee saksa fašistide väejõugud Rumeenia territooriumilt välja. Rumeenia väed võitlesid koos Punaarmeega fašistliku Saksamaa üle täieliku võidu saavutamiseni. Rumeenias algas demokraatlikel alustel uue elu ehitamine.

Punaarmee võidukas pealetung aktiviseeris bulgaaria rahva vabadusliikumist. Bulgaaria fašistlik valitsus ei olnud küll Nõukogude Liiduga ametlikult sõjajalal, kuid andis fašistlikule Saksamaale otsest abi sellega, et lubas tal pidada oma vägesid Bulgaarias asuvates baasides. Seoses sellega katkestas Nõukogude Liit 5. septembril 1944 Bulgaaria fašistliku valitsusega diplomaatilised suhted ja kuulutas talle sõja. Nõukogude väed marssisid Bulgaaria territooriumile. Bulgaaria rahva vabadusvõitluses oli sellel otsustav tähtsus, see võimaldas oma rõhujate vastu võitleval bulgaaria rahval selle võitluse edukalt lõpule viia. Bulgaaria rahvas alustas relvastatud ülestõusu juba enne Nõukogude vägede saabumist. Oma töölispartei juhtimisel kukutas ta 9. septembril monarhistlik-fašistliku diktatuuri. Sofias loodi isamaarinde valitsus. Nõukogude sõjamehi võttis bul-

gaaria rahvas vaimustusega vastu kui oma vabastajaid. Kiiruga taganesid hitlerlaste väed Punaarmee löökide all. Bulgaaria kuulutas Saksamaale sõja. 16. septembril marssisid Nõukogude väed pidulikult Sofiasse.

Jugoslaavia territooriumil hitlerlasi jälitades kohtusid Nõukogude väed 1944. aasta oktoobris Jugoslaavia rahvavabastusarmeega, kes oli Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtimisel kolme aasta jooksul ennastsalgavalt saksa fašistlike röövvallutajate vastu võidelnud. Kooskõlastatud löökidega kihutasid Nõukogude ja Jugoslaavia väed röövvallutajad Jugoslaavia küladest ja linnadest välja ning vabastasid 20. oktoobril 1944 Jugoslaavia pealinna Belgradi. Jugoslaavia külade ja linnade elanikud võtsid Punaarmeed soojalt vastu.

Oktoobri lõpul lõi Punaarmee puruks Saksa fašistlikud väed Põhja-Soomes, liikus edasi Norra territooriumile ja vabastas Norra põhjaosa.

1944. aasta oktoobris Saksa fašistlikele vägedele Tissa ja Doonau vahel antud löögiga tungisid Nõukogude väed sügava kiiluna Ungari territooriumile. Detsembrikuus piirasid nad ümber Ungari pealinna Budapesti, kus asusid suured Saksa fašistide väed, ja puhastasid vaenlasest neli viiendikku Ungari territooriumist. Saksa okupantidest vabastatud territooriumil moodustati Ungari ajutine rahvuslik valitsus. See valitsus kuulutas Saksamaale sõja.

1944. aasta oktoobris tungisid Punaarmee ja NSV Liidu territooriumil formeeritud Tšehhoslovakkia väed üle Karpaadi mägede ja alustasid Tšehhoslovakkia rahvaste vabastamist saksa fašismi ikkest.

Sedamööda, kuidas Punaarmee edasi lääne poole tungis, et vabastada Euroopa rahvad hitlerlikust türanniast, kerkisid päevakorrale tähtsad Euroopa rahvaste riikliku, majandus- ja kultuurielu taastamise küsimused. Neis küsimustes jäi Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse poliitika sõja algusest lõpuni muutumatuks. Nõukogude rahvas seadis endale eesmärgiks:

1. Vabastada Euroopa rahvad fašistlikest röövvallutajaist ja aidata neil oma sõltumatuid rahvusriike taastada.

2. Jätta Euroopa vabastatud rahvastele täielik vabadus oma riigikorra küsimuse lahendamisel.

3. Hoolitseda selle eest, et tähtsamad sõjaroimarid, kes on süüdi sõja vallapäästmises ja rahvaste kannatustes, saaksid oma kuritegude eest karmi karistuse.

4. Luua Euroopas niisugune olukord, et Saksamaal oleks täiesti võimatu uut agressiooni ette võtta.

5. Luua vastastikuse usalduse ja vastastikuse abistamise alusel tingimused kõigi Euroopa rahvaste kestvaks majanduslikuks, poliitiliseks ja kultuuriliseks koostööks, hitlerlaste okupatsiooni all olnud ja nende poolt paljaksröövitud maade majanduse ja kultuuri taastamiseks.

Seoses Nõukogude vägede teiste riikide territooriumile jõudmisega teatas Nõukogude valitsus, et tema välispoliitika vankumatuks

põhimõtteks jääb rahupoliitika ja rahvusliku suveräänsuse austamine. Nõukogude valitsus rõhutas, et tema eesmärgiks ei ole teiste maade vallutamine või seal eksisteeriva ühiskondliku korra muutmine, et Nõukogude väed lähevad teiste riikide pinnale ainult siis, kui seda tingib sõjaline paratamatus ja vaenlase jätkuv vastupanu. Niipea kui vabastatud piirkonnad ei olnud enam otsese sõjategevuse tsooniks, andis Nõukogude väejuhatus kogu tsiviiladministratsiooni kohalike rahvuslike võimude kätte. Vabastatud maadele andis Nõukogude Liit toiduaineid ja muud abi.

Punaarmee edukas pealetung lõi soodsad tingimused rahvaste vabadusvõitluseks ka neis maades, mille pinnale ta ei astunud. 1944. aasta novembris, Albaania Kommunistliku Partei juhtimisel, kihutas Albaania rahvavabastusarmee saksa fašistlikud okupandid oma maalt välja.

Uut hoogu sai kreeka patriootide võitlus saksa fašistlike röövvallutajate vastu. Kreeka Rahvuslik Vabadusrinne, milles juhtivaks jõuks oli Kreeka Kommunistlik Partei, organiseeris rahvaarmee. 1944. aasta sügisel lõi Kreeka rahvaarmee saksa fašistide väed puruks ja vabastas oma maa vaenlasest. See ajas inglise imperialistid ärevile. Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade nõusolekul viis Inglise valitsus oma väed Kreekasse ja korraldas koos kohaliku reaktsiooniga kreeka patriootide hulgas metsiku veresauna. Inglise okupandid taastasid Kreekas vana, reaktsioonilise korra ja võimutsesid seal nagu oma asumaal.

1944. aasta teisel poolel saavutasid Ameerika ja Inglise väed Lääne-Euroopas märkimisväärset edu. Juuli lõpul asusid Normandias ja Lõuna-Prantsusmaal maalesaadetud väed pealetungile. Neid toetasid prantsuse patrioodid, kes Prantsusmaa Kommunistliku Partei juhtimisel mehiselt okupantide vastu võitlesid. Prantsusmaa pealinna Pariisi vabastasid prantsuse patrioodid 25. augustil, päev enne Ameerika ja Inglise vägede Pariisi jõudmist. Pealetungi jätkates vabastasid Ameerika ja Inglise väed 1944. aasta lõpuks peaaegu kogu Prantsusmaa, Belgia ja osa Hollandist. Kuid Saksa väed, kes olid organiseerinud kaitse nn. Sigfridi liinil, panid nende edasise pealetungi seisma. Hitlerlastel polnud Läänes kuigi suuri jõude. Ometi ei suutnud Ameerika ja Inglise väed Saksa kaitseliini läbi murda ja jäid peatuma. Vaenlane jäi lõpuni purustamata.

Fašismivastases vabadusvõitluses tugevnes vabadustarmastavate rahvaste sõprus, kasvas Nõukogude Liidu kui rahu, demokraatia ja sotsialismi kantsi rahvusvaheline autoriteet. Punaarmee ja saksa fašismi vastu võitlema asunud rahvaste löökide all lagunes lõplikult fašistlike riikide blokk. Fašistlikule Saksamaale ei jäänud Euroopas enam ühtki liitlast, ta isoleeriti ja teda ähvardas otseselt lõplik purustamine.

1945. aasta alguseks asusid Saksamaa ja Ungari territooriumile jõudnud Nõukogude väed lähtepositsioonidele otsustavaks pealetungiks Saksamaa elulistele keskustele. Punaarmee ülesanne seisis

selles, et koos liitlaste vägedega kiire ja hoogsa löögiga fašistlik Saksamaa purustada, hävitada fašistlik kiskja tema enda koopas ja lõpetada sõda Euroopas vabadustarmastavate rahvaste täieliku võiduga. Nõukogude relvastatud jõududel tuli Visla ja Oderi vahel läbi murda võimsast kaitsevööndist, mille sügavus ulatus sadade kilomeetriteni. Saksa vägede peajõud asusid endiselt Nõukogude-Saksa rindel. Punaarmee vastu oli koondatud 204 vaenlase diviisi, neist 180 Saksa diviisi. Läänerindel Inglise ja Ameerika vägede vastas ei olnud täit 70 diviisi.

1944. aasta detsembris, ameeriklaste ja inglaste pealetungis tekkinud vaheaega ära kasutades, alustasid saksa fašistide väed, kuigi neil oli Läänerindel võrdlemisi vähe jõude, edukaid lahinguoperatsioone Ardennide rajoonis (Belgias) ja murdsid selles lõigus rinde läbi. Inglise ja Ameerika väed sattusid raskesse olukorda ja taganesid. Sellega seoses pöördus Inglise peaminister Churchill 1945. aasta 6. jaanuaril Nõukogude relvastatud jõudude kõrgema ülemjuhataja J. V. Stalini poole viivitamatu abi palvega. Abi antigi: Nõukogude vägede pealetung, mis oli määratud 1945. aasta 20. jaanuarile, algas 12. jaanuaril.

Kogu rindel, Baltimaadest Karpaatideni, andsid Nõukogude väed vaenlasele enneolematult võimsa löögi ja purustasid tema kaitsekindlustused 1200 kilomeetri ulatuses. Hitleri väejuhatus oli sunnitud kümneid diviise Nõukogude-Saksa rindele üle viima ja Läänes terveid rindelõike katmata jätma. Läänes oli Ameerika ja Inglise vägedel seetõttu kergem pealetungile asuda. 1945. aasta kevadeks vallutas Punaarmee saksa militarismi pesa Ida-Preisimaa, Sileesia, Pommeri, suurema osa Brandenburgist, jõudis Austriasse ja murdis endale tee Berliini. Nõukogude vägede oskusliku ja humaanse tegevuse tõttu päästeti sealjuures paljud Saksa linnad ja külad purustamisest.

Täies ulatuses päästeti saksa fašistide orjusest Poola, Ungari, Tšehhoslovakkia ida-osa, suur osa Austriast ja tema pealinn Viin. Taanile kuuluvale Bornholmi saarele maandunud Nõukogude väed sundisid saksa fašistliku garnisoni kapituleerima ja aitasid taani rahval oma maad fašistlikest röövvallutajatest vabastada.

1945. aasta veebruaris, sel ajal kui Punaarmee talvine pealetung oli täies hoos, toimus Krimmis kolme liitlasriigi — Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja NSV Liidu konverents. Konverentsil töötati välja Saksamaa lõpliku purustamise plaan ja koostati tema tingimusteta kapituleerimise põhipunktid. Nõukogude Liidu nõudmisel võttis konverents vastu Saksamaa demilitariseerimise ja demokratiseerimise põhitingimused. Kolme suurriigi valitsused deklareerisid, et nad on vankumatult otsustanud saksa militarismi ja natsismi hävitada ning luua niisugused garantiid, mis ei võimaldaks Saksamaal tulevikus sõda valla päästa. Konverentsi otsused olid suunatud fašismi vastu, mitte aga saksa rahva vastu. Veel enam, konverentsi otsustes rõhutati, et «ainult siis, kui natsism ja militarism välja juuritakse, on lootust saksa rahva väärikale eksisteerimisele ja tema

jaoks leidub koht rahvuste ühises peres». Rahu ja rahvusvahelise julgeoleku alalhoidmiseks otsustas Krimmi konverents luua Ühinenud Rahvuste Organisatsiooni.

Krimmi konverentsi otsused andsid hoobi saksa imperialistide ning inglise ja ameerika reaktsiooniliste ringkondade plaanidele, kes tahtsid Nõukogude Liidu seljataga fašistliku Saksamaaga separaatrahu sõlmida.

Kuid Inglise valitsuse juht Churchill jätkas Nõukogude Liidu suhtes sõnamurdlikku poliitikat. Churchilli arvates ei olnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide strateegia ja poliitika otsustavaks praktiliseks ülesandeks Saksamaa lõplik purustamine, vaid Punaarmee hoogsa edasitungi aeglustamine, et jõuda enne teda Saksamaa, Tšehhoslovakkia ja Austria pealinna. Kui selgus, et fašistliku Saksamaa kokkuvarisemine on lähema aja küsimus, andis Churchill feldmarssal Montgomery'le käsu allaandnud Saksa fašistlike vägede relvad kokku koguda ja olla valmis selleks, et need hitlerlastele uuesti välja jagada ühiseks võitluseks Nõukogude Liidu vastu.

16. aprillil alustasid Nõukogude väed otsustavat pealetungi Berliini suunas. Komandörid ja poliittöötajad, kommunistid ja kommunistlikud noored selgitasid Nõukogude sõjameestele vaenlasele antava viimase löögi maailma-ajaloolist tähtsust. I Valgevene ja I Ukraina rinde sõjanõukogu pöördusid sõjameeste poole üleskutsega vaenlane Berliini lähistel puruks lüüa, vallutada fašistliku Saksamaa pealinn ja heisata Berliinis Nõukogude võidulipp. Ei looduslikud tõkked, ei võimsad kindlustused, ei hitlerlaste meeleheitlik vastupanu — miski ei suutnud Nõukogude vägede rünnakut peatada. Peagi tungisid nad kolmest küljest Berliini eeslinnadesse. Kümme päeva kestsid linna tänavatel ägedad lahingud. 30. aprillil tungisid Nõukogude väed riigipäevahoonesse. Kaks julget luurajat — seersandid Jegorov ja Kantaria — heiskasid riigipäevahoone kuplile Nõukogude võidulipu. 2. mail 1945 pani Berliini garnison relvad maha.

Berliini väegrupi purustamisega oli otsustatud ka hitlerlaste vägede saatus teistel rinnetel. Punaarmee ja Prantsusmaa, Inglismaa, Ameerika Ühendriikide, Tšehhoslovakkia, Poola, Jugoslaavia, Albaania ning nendega hiljem ühinenud Rumeenia, Bulgaaria vägede ja Ungari armee väeosade võimsate löökide all varises fašistlik Saksa riik kokku. Saksamaa tunnistas end võidetuks. 8. mail 1945 kirjutas ta alla tingimusteta kapituleerimise aktile. 9. mail lõid Nõukogude väed puruks suure saksa fašistide väegrupi, mis piiras Tšehhoslovakkia pealinna Prahat, ja marssis linna, mille ülestõusnud rahvas oli juba okupantidest vabastanud.

Euroopas oli sõda lõppenud. Punaarmee mehiseid kangelastegusid rindel ja nõukogude inimeste ennastsalgavat tööd tagalas kroonis fašistliku Saksamaa üle saavutatud täielik võit.

Saksamaa saatuse ja Euroopa sõjajärgse olukorra küsimuse lahendamiseks toimus 1945. aasta 17. juulist 2. augustini NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsusjuhtide Berliini (Pots-

dami) konverents. Saavutati kokkulepe liitlassuurriikide poolt Saksamaa suhtes rakendatavate poliitiliste ja majanduslike põhimõtete suhtes. Kokkuleppe aluseks olid Krimmi konverentsi otsused. Liitlased kohustusid okupatsiooniperioodil juhinduma poliitilistest põhimõtetest, mille eesmärgiks on fašismi hävitamine ja Saksamaa demokratiseerimine. Kolme suurriigi juhid leppisid kokku saavutada niisugune olukord, et Saksamaa ei saaks enam iialgi rahu ohustada. Selleks otsustati Saksamaa desarmeerida, likvideerida saksa sõjatööstus, hävitada fašistlik partei ja temaga seotud organisatsioonid, teha võimatuks igasugune fašistide militaristlik tegevus. Berliini konverents võttis vastu otsuse Nõukogude Liidule üle anda Königsberg ja tema juurde kuuluv piirkond. Nõukogude delegatsioon võitles järjekindlalt poola rahva huvide eest, mille tulemusena konverents tegi otsuse Poolale tema põlised maad tagasi anda ja Poola uueks riigipiiriks määrata Oderi ja Neisse jõgi. Nõukogude delegatsiooni ettepanekul otsustas konverents kiirendada peamiste fašistlike sõjaroimarite üle kohtumõistmise organiseerimist.

Hitleri-Saksamaa kokkuvarisemine ja kapituleerimine ei tähendanud veel, et Teine maailmasõda oli lõppenud. Euroopas oli sõda lõppenud, kuid Kaug-Idas jätkus agressiivse Jaapani sõjategevus Hiina, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vastu. Nõukogude Liit ei saanud sõjast Jaapaniga kõrvale jääda. Tema sekkalöömist nõudsid nii Nõukogude Kaug-Ida piiride julgeoleku huvid kui ka liitlasekohustused. Hoolimata oma kohustustest, mis tulenesid NSV Liiduga sõlmitud neutraliteedilepingust, asus Jaapan Suure Isamaasõja perioodil Nõukogude Liidu suhtes vaenulikul positsioonil. Nõukogude piiri lähedale, Mandžuuriasse ja Koreasse, olid koondatud suured Jaapani sõjajõud, mis ähvardasid NSV Liidule kallale tungida. Nad sidusid suurt hulka Nõukogude vägesid. Jaapan abistas õige suurel määral fašistlikku Saksamaad ja rikkus jämedalt oma lepingulisi kohustusi. Kõike seda arvesse võttes teatas Nõukogude valitsus Krimmi konverentsil oma liitlastele, et ta astub Jaapani vastu sõtta kaks-kolm kuud pärast sõja lõpetamist Saksamaaga. 1945. aasta 5. aprillil, lepingu põhjal kummalegi poolele lepingulistest kohustustest lahtiütlemiseks ettenähtud tähtajal, denonseeris Nõukogude valitsus Nõukogude-Jaapani neutraliteedilepingu.

Oma liitlasekohustusi täites ja püüdes võimalikult kiiresti lõppu teha neile Hiina rahva ja teiste Kaug-Ida rahvaste kannatustele, mis olid tingitud Jaapani agressioonist, samuti jaapani rahva päästmiseks sõja hävitavatest tagajärgedest kuulutas Nõukogude Liit 8. augustil 1945 imperialistlikule Jaapanile sõja. Selle sõja ülesandeks oli kindlustada Kaug-Idas Nõukogude riigi julgeolek, abistada Hiina rahvast tema võitluses jaapani okupantide vastu ja võimalikult kiiresti lõpetada Teine maailmasõda.

9. augustil 1945 alustasid Nõukogude väed pealetungi Mandžuuriale Zabaikalje, Blagoveštšenski ja Primorje piirkonnast. Koos Nõukogude Liiduga astus imperialistliku Jaapani vastu sõtta Mongoolia Rahvavabariik. Pealetungile jaapani röövvallutajate vastu

asus ka kommunistide juhtimisel võitlev Hiina Rahvavabastusarmee. 9. kuni 19. augustini, 11 päeva jooksul, purustas Punaarmee Jaapani peamise löögijõu — Kvantungi armee. Nõukogude väed puhastasid jaapanlastest Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria), Dalni (Daireni) ja Port Arturi, ammust ajast Venemaale kuulunud Lõuna-Sahalini, samuti Kuriili saared, ning vabastasid Põhja-Korea.

Sel ajal kui sõda Jaapani vastu oli lõppemas, heitis Ameerika lennuvägi 6. ja 9. augustil kaks aatomipommi Jaapani linnadele Hirosimale ja Nagasakile. Aatomirelva kasutamist rahuliku elanikkonna suhtes ei kutsunud esile mingi sõjaline vajadus. See ei võinud avaldada ega avaldanudki määravat mõju sõja tulemusele. Sõda Kaug-Idas lõppes kiiresti, kuid mitte sellepärast, et Ameerika Ühendriigid rahuliku elanikkonna vastu aatomirelva tarvitusele võtsid, vaid sellepärast, et Punaarmee purustas Mandžuurias Jaapani maavägede peajõud.

2. septembril 1945 kirjutasid Jaapani riigivõimu ja sõjaväe esindajad alla tingimusteta kapituleerimise aktile. Jaapan tunnistas end võidetuks ja pani relvad maha. Jaapani imperialismi plaanid varisesid kokku. Tal ei läinud korda Aasiat oma võimu alla võita; Kaug-Idas likvideeriti agressiooni kolle. Teine maailmasõda oli lõppenud.

7. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailma-ajalooline tähtsus ja selle võidu allikad

Otsustavat osa Teise maailmasõja võidukal lõpule viimisel ja eriti Hitleri-Saksamaa kui kõige ohtlikuma fašismi ja agressioonikolde likvideerimisel etendas Nõukogude Liit. Rängas ja halastamatus sõjas fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu kandis põhilist raskust Nõukogude rahvas.

Visas võitluses vaenlase vastu säilitas Nõukogude rahvas sotsialismi saavutused, kõige eesrindlikuma ühiskondliku ja riikliku korra, NSV Liidu vabaduse ja sõltumatuse, kindlustas oma riigipiiride julgeoleku.

Oma ennastsalgava võitlusega päästis Nõukogude rahvas Euroopa rahvad saksa imperialismi ikkest. Euroopa rahvaste abile toetudes kihutas Punaarmee saksa fašistlikud röövvallutajad välja Poolast, Tšehhoslovakkiast, Jugoslaaviast, Bulgaariast, Rumeeniast, Ungarist, Austriast, Taanist ja Põhja-Norrast, täites auga oma vabastusmissiooni.

Teine maailmasõda süvendas kapitalismi üldkriisi. Kõige reljeefsemalt avaldus see maailma kapitalistliku süsteemi nõrgenemises. Kapitalistlikule süsteemile sai osaks raske kaotus: sellest langesid välja Tšehhoslovakkia, Poola, Bulgaaria, Rumeenia, Albaania, Ungari ja Jugoslaavia.

Saksa imperialismi kui kõige reaktsioonilisema ja agressiivsema imperialismi huvisid kaitsva saksa fašismi purustamisega abistas

Punaarmee ka saksa rahvast. Rajati vundament rahuarmastava Saksa Demokraatliku Vabariigi loomiseks. Jaapani imperialismi lüüasaamine ja Hiina vabastamine jaapani röövvallutajatest valmistasid ette tingimused rahvarevolutsiooni võiduks ja rahvademokraatliku korra kehtestamiseks Hiinas, Põhja-Koreas ja Vietnamis.

Teise maailmasõja väga tähtsaks tulemuseks oli kogu imperialistliku koloniaalsüsteemi kriisi teravnemine, mis avaldus asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste massilise rahvusliku vabadusliikumise võimsas tõusus.

Teise maailmasõja tagajärjel teravnes järsult kapitalismi põhivastuolu — vastuolu tööliskiassi ja kodanluse vahel. Võitlus saksa fašismi vastu aitas tõsta proletariaadi klassiteadvust ja suurendada kommunistlike parteide mõju.

Nõukogude riigi võit sõjas kõige reaktsioonilisema imperialistliku riigi — fašistliku Saksamaa — vastu tulenes seaduspäraselt uue, sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra tugevusest ja elujõust, tulenes tema suurtest eelistest oma aja ära elanud kapitalistliku korraga võrreldes.

Tööliskiassi ja töötava talurahva murdumatule liidule ning NSV Liidu rahvaste sõprusele rajatud Nõukogude riik osutus maailma kõige kindlamaks ja vankumatumaks riigiks. Rahuaegse ülesehitustöö aastail oli nõukogude kord meie maa majandusliku ja kultuurilise tõusu organiseerimise parimaks vormiks, sõjaajal aga vaenlasele vastulöögi andmiseks rahva kõigi jõudude mobiliseerimise parimaks vormiks. Nõukogudemaa ei olnud vaenlase ja ähvardava sõjaohu ees kaitsetu sellepärast, et partei oli juba ammu enne sõda kõrvale heitnud marksismi vaenlaste ja vulgariseerijate mäda ja kahjuliku teooria proletariaadi diktatuuri riigi väljasuremise küsimuses. Nagu alati, nii tugevdas partei ka sõjaeelsetel aastatel igakülgselt sotsialistlikku riiki, tema armeed, tema karistus- ja luureorganeid, samuti linna ja maa töörahva massiorganisatsioone, eestkätt kohalikke võimuorganeid — töörahva saadikute nõukogusid.

Sõjas osutus Nõukogude Liit oma vaenlasest majanduse arendamise ja organiseerimise, sõjaväe kogemuste, meisterlikkuse ja võitlusvaimu ning rahva vastupidavuse ja ühtsuse poolest tugevamaks just seetõttu, et NSV Liidus kuulub võim töölistele ja talupoegadele, et Nõukogude riigi majanduslikuks aluseks on tootmisvahendite sotsialistlik omandus. Sõda näitas, et Nõukogude Liidu majandus on tugevam kui fašistliku Saksamaa ja teiste kodanlike riikide majandus. Kuigi Nõukogude riik arendas sõjamajandust uskumatult raskes olukorras (ta oli sunnitud paljud ettevõtted läänest idasse evakueerima, kui vaenlane vallutas tähtsad Nõukogudemaa tööstuse ja põllumajanduse piirkonnad), ületas relvade tootmine meie maal lõppkokkuvõttes nii kvantiteedilt kui ka kvaliteedilt relvade tootmise niisugustel kapitalistlikel maadel nagu Saksamaa, Ameerika Ühendriigid või Inglismaa.

Üheks tähtsamaks Nõukogude Liidu jõu ja võimsuse allikaks on NSV Liidu rahvaste sõprus ja vennalik koostöö. See sõprus pidas

vastu kõigile raskustele ja katsumustele ning karastus veelgi sõjas fašistlike röövvallutajate vastu. Väljapaistvat osa Suures Isamaasõjas etendas vene rahvas, kelle teeneid tunnustavad kõik NSV Liidu rahvad. Nõukogude Liidu rahvaste piiritu usaldus Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse vastu kindlustas ajaloolise võidu vaenlase üle. Nõukogude ideoloogia, rasside ja rahvuste võrdõiguslikkuse ja rahvaste sõpruse ideoloogia, saavutas täieliku võidu fašistide elajaliku natsionalismi ja rassilise vihkamise ideoloogia üle.

Nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord olid aluseks, millel kasvasid, said tugevaks ja karastusid Suures Isamaasõjas tööliisklassi ja talurahva murdumatu liit, nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, rahvaste sõprus ja nõukogude patriotism. Isamaasõjas ilmnes kujukalt Nõukogude rahva ääretu patriotism, tema ustavus oma kodumaale, tema piiritu kodumaa-armastus. Nõukogude inimeste — tööliste, kolhoosnikute ja haritlaste — ennastsalgav töö tagalas läks Punaarmee kangelasliku võitluse kõrval ajalukku kui surematu kangelastegu.

Sotsialistliku isamaa kaitsmisel on suured teened Üleliidulisel Leninlikul Kommunistlikul Noorsooühingul. Kommunistlik noorsooühing kui partei ustav abiline võitles ennastsalgavalt oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest rindel, tagalas ja vaenlase poolt okupeeritud piirkondades, innustas nõukogude noori vaenlase vastu võitlema, kasvatas neis nõukogude patriotismi, ustavust V. I. Lenini ideedele, Kommunistlikule Parteile ja Nõukogude riigile. Vaenlase vastu võideldes näitasid sajad tuhanded kommunistlikud noored üles piiritut kangelasmeelt ja vaprust. Vabrikutes, tehastes, traktorijaamades, sovhoosides ja kolhoosides algatasid kommunistlikud noored rinde abistamiseks palju patriootilisi üritusi. Vaenlase poolt vallutatud piirkondades astusid nad hulgaliselt partisanisalkadesse. Rahvas ei unusta iial Zoja Kosmodemjanskaja, Aleksander Tšekalini, Liisa Tšaikina, Oleg Koševoi, Parfenti Gretšanõi, Daša Djatšenko, Vladimir Morgunenko, Frosja Zenkova, Zinaida Portnova, Juosas Aleksonise, Hubertas Borisi, Alfonsas Tšeponise, Aleksei Šumavtsovi ja nende võitluskaaslaste nimesid.

Sõja-aastail avaldusid võimsalt Nõukogude rahva hingejõud, ta tuli kõige raskematest katsumustest võitjana välja sellepärast, et talle olid selged Isamaasõja õiglased eesmärgid, et ta võitles oma sotsialistliku isamaa, oma helge oleviku ja veel helgema tuleviku eest.

Sõjas ilmnesid täies suuruses Punaarmee kui uut tüüpi armee, tööliste ja talupoegade armee, NSV Liidu vabastatud rahvaste armee, proletaarse internatsionalismi vaimus kasvatatud armee põhilised iseärasused. Punaarmee on rahvast lahutamatu. Punaarmee sõjalistes kangelastegudes kehastusid nõukogude rahvaste hingejõud, kehastus nende moraalne ja poliitiline ühtsus. Nõukogude sõjamehed teadsid, et nad kaitsevad oma sotsialistliku kodumaa sõltumatust ning Euroopa ja Aasia rahvaste vabadust. See innustas Nõukogude vägesid sõjalistele kangelastegudele ja viis nad võidule vaenlase

sõjaväe üle, keda oli kasvatatud teiste rahvaste rassilise vihkamise vaimus, kellel ei olnud ülevaid eesmärke. Surmakartmatus, mehisus ja vaprus, mis olid omased Nõukogude Liidu kangelastele — panfiilovlastele eesotsas V. Klotškov-Dijeviga, N. Gastellole, V. Talalihhinile, A. Matrossovile, J. Smirnovile ja paljudele teistele Nõukogude sõjameestele, kehastasid endas miljonite inimeste kangelaslikkust.

Sõja-aastatel tõstis partei esile ja kasvatas üles palju andekaid ohvitsere ja kindraleid. Lahinguväljal näitasid end suurte väejuhtidena I. H. Bagramjan, S. S. Birjuzov, S. M. Budjonnõi, L. A. Govorov, A. A. Gretško, A. I. Jeremenko, I. S. Konev, R. J. Malinovski, K. A. Meretskov, K. S. Moskalenko, F. S. Oktjabrski, I. J. Petrov, K. K. Rokossovski, P. S. Rõbalko, V. D. Sokolovski, B. M. Šapošnikov, G. K. Žukov, S. K. Timošenko, F. I. Tolbuhhin, I. D. Tšernjahhovski, V. I. Tšuikov, A. M. Vassilevski, N. F. Vatutin, N. N. Voronov, K. J. Vorošilov ja teised. Meie komandörid olid kasvanud marksismi-leninismi ideede vaimus ja kindlalt omaks võtnud eesrindliku nõukogude sõjateaduse. Nad kasvatasid Nõukogude sõjameestes kõrget moraali ja võitlejaomadusi, ühendasid endas oskuslikult isikliku vahvuse ja vapruse vägede lahingutegevuse juhtimise kunstiga. Punaarmee ja sõjalaevastiku juhtkonna sõjaline ettevalmistus, nende kogemused sõjapidamise alal ja poliitiline küpsus olid tõsiseks jõuks fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani üle võidu saavutamisel.

Suured teened vaenlase purustamisel on rahvatasujatel — nõukogude partisanidel. Üldrahvalikus partisanivõitluses kerkisid esile niisugused väljapaistvad partisaniliikumise komandörid ja organiseerijad, nagu A. V. German, M. A. Gurjanov, A. F. Fjodorov, S. A. Kovpak, I. A. Kozlov, V. I. Kozlov, M. I. Naumov, P. K. Ponomarenko, S. V. Rudnev, K. S. Zaslonov ja paljud teised.

Nõukogude Liidu võit Suures Isamaasõjas saavutati Kommunistliku Partei ja tema Keskkomitee juhtimisel, mille eesotsas oli J. V. Stalin. Sõja-aastail oli Keskkomitee partei ja rahva sõjalise võitluse juht. Keskkomitee liikmed juhtisid kõige tähtsamaid töölõike nii tagalas kui ka rindel. Partei Keskkomitee töötas välja fašistliku Saksamaa purustamise kava. Partei innustas Nõukogude rahvast ja tema sõjamehi õiglasele isamaasõjale, koondas ja suunas nõukogude inimeste jõupingutused ühisele eesmärgile — vaenlase purustamisele. Punaarmees ja sõjalaevastikus oli sõja lõpul 3 325 000 kommunisti ehk ligi 60 protsenti kogu partei koosseisust. Nii rindel kui ka tagalas sammusid kommunistid esirinnas ja tõmbasid rahvahulki endaga kaasa. Kui oli vaja vaenlase tule all rünnakule minna, astusid esimestena ette kommunistid. Kui oli vaja ebaõnnestumise või lüüasaamise tunnil alal hoida sõjameeste mehisust ja reipust, äratades neis energiat, siis tegid seda kommunistid. Parteiorganisatsioonid vabrikutes ja tehastes, traktorijaamades, sovhoosides ja kolhoosides innustasid nõukogude inimesi töökangelastegudele. Partei oli võimsa partisaniliikumise organiseerija ja innustaja.

Iga sõjapäevaga tugevnesid partei sidemed töötajate hulkadega, partei autoriteet kasvas kõigis Nõukogude rahva kihtides. Sellest annab kujukalt tunnistust partei ridade tormiline kasv, ja seda eriti raskete sõjaliste katsumuste momentidel. Sõjaajal astus partei liikmekandidaadiks üle 5 319 000 inimese ja partei liikmeks üle 3 615 000 inimese. Parteisse astusid parimad inimesed — Punaarmee ja sõjalaevastiku sõjamehed, kes rinnetel vapralt võitlesid, eesrindlikud töölised, kolhoosnikud ja haritlased, kes tagalas ennastsalgavalt töötasid.

Partei monoliitne ühtsus ja kogu Nõukogude rahva üksmeelne koondumine partei leninliku lipu alla olid Suures Isamaasõjas saavutatud võidu otsustavaks tingimuseks.

LÜHIKOKKUVÕTE

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani vastu oli Teise maailmasõja koostisosaks ja otsustavaks sündmuseks. Teise maailmasõja päästis valla agressiivsete riikide blokk, kuhu kuulusid Hitleri-Saksamaa, Itaalia ja Jaapan. Kuid need riigid moodustasid vaid maailma imperialismi kõige jõhkrama ja röövellikuma väesalga, ja sellepärast langeb vastutus kümnete miljonite sõjas hukkunute eest, sadade miljonite tööinimeste kirjeldamatute kannatuste, nende pisarate ja vere, paljude põlvkondade tööga loodud määratu suurte materiaalsete ja kultuuriliste väärtuste hävitamise eest kogu imperialistlikule ühiskondlikule süsteemile.

Suur Isamaasõda algas Hitleri-Saksamaa ootamatu kallaletungiga Nõukogude Liidule. Selle tagajärjel oli saksa fašistide vägedel sõja esimesel perioodil edu. Hitlerlaste ajutise edu põhjuseks oli ka see, et fašistlikul maa- ja lennuväel oli Nõukogude vägedega võrreldes jõudude ülekaal. Vaenlane okupeeris suure osa NSV Liidu territooriumist koos tähtsate tööstuskeskustega. Punaarmee ja Nõukogude rahvas kandsid suuri kaotusi.

Kommunistlik Partei juhtis Nõukogude rahva tähelepanu kodumaad ähvardavale surmaohule ja viis ta Suurde Isamaasõtta. Partei määras kindlaks rahva ja armee ülesanded võitluses sotsialistliku isamaa vabaduse ja sõltumatuse eest, innustas nõukogude inimesi sõjalistele kangelastegudele ja ennastsalgavale tööle tagalas ning organiseeris vaenlase poolt okupeeritud piirkondades võimsa partisaniliikumise. Partei õige poliitika ja strateegia, tema ideeline, kasvatuslik ja organisatsiooniline töö nii tagalas kui ka rindel ning nõukogude inimeste massiline kangelaslikkus kindlustasid Nõukogude rahva ja armee võidu kodumaa verivaenlaste üle.

Nõukogude rahvaste moraalsele ja poliitilisele ühtsusele tuginedes muutis partei kogu maa ühtseks sõjaleeriks. Ta kasutas edukalt ära nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra eelised, organiseeris

ladusalt funktsioneeriva sõjamajanduse, laiendas hoogsalt sõjatööstust ning kindlustas Punaarmee üleoleku vaenlasest relvade, sõjatehnika ja sõjakunsti alal.

Kõik see tingis sõjas murrangu Nõukogude Liidu kasuks ja Saksa fašistliku armee purustamise, mille järel löödi puruks ka Jaapani sõjajõud.

Sõda Nõukogude Liidu vastu, mille rahvusvaheline imperialism ette valmistas ja fašistlik Saksamaa valla päästis, lõppes hoopis teistsuguse tulemusega, kui imperialistid olid ette näinud. Imperialistid lootsid, et sotsialismimaa hävitatakse, tegelikult aga sai tohutu ja parandamatu kaotuse osaliseks kapitalistlik süsteem. Sellest langes välja hulk Euroopa ja Aasia rahvaid, kes kehtestasid oma maal rahvademokraatliku korra ja moodustavad nüüd koos Nõukogude Liiduga ühtse ja võimsa sotsialismileeri.

Nii lõppes kuulsusetult veel üks imperialistide katse teha lõpp tööliste ja talupoegade riigile, sotsialismimaale.

Kommunistliku Partei kasvandik Punaarmee päästis Euroopa rahvad fašistlikust orjusest. Ühtlasi demonstreeris Nõukogude rahvas sellega oma rahvusvahelist solidaarsust ja proletaarset internatsionalismi mitte ainult sõnades, vaid ka tegudega. Progressiivne inimkond võis oma silmaga veenduda, et ei leidu järjekindlamat rahvaste vaba rahvusliku arengu eest võitlejat kui Kommunistlik Partei, et võitluses demokraatia ja rahu eest ei leidu kindlamat tuge kui võiduka sotsialismi maa — Nõukogude Liit.

Suur Isamaasõda näitas, kui äraarvamata suured on selle rahva hingelised ja ainelised jõud, kes oma partei juhtimisel on võimu oma maal enda kätte võtnud ja üles ehitanud sotsialistliku ühiskonna. Et rahvas oli tihedalt liitunud Kommunistliku Partei ümber, et ta oli valmis oma sotsialistlike saavutuste ja oma sotsialistliku isamaa kaitseks igasuguseid loobumisi kannatama ja igasuguseid ohvreid tooma, — see oli Suures Isamaasõjas saavutatud võidu otsustavaks tingimuseks.

Kommunistliku Partei juhtimisel, tema leninliku lipu all saavutas Nõukogude rahvas võidu Suures Isamaasõjas. Partei juhtimisel asusid nõukogude inimesed vaenlasest vabastatud piirkondade rahvamajandust taastama juba sõja-aastatel. Sellega algas suur töö fašistlike röövvallutajate poolt tekitatud purustuste likvideerimise, rahvamajanduse edasiarendamise, Nõukogudemaal sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ja järkjärgulise kommunismile ülemineku läbiviimise alal.

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE JA ARENDAMISE EEST SÕJAJÄRGSEL PERIOODIL

(Aastad 1945—1953)

1. Põhjalikud muutused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda. Kahe leeri kujunemine

Pärast Suure Isamaasõja lõppu pühendas Nõukogude rahvas kogu oma jõu rahvamajanduse taastamisele ja edasiarendamisele, sotsialismi ehitamise lõpuleviimisele ja järkjärgulisele sotsialismilt kommunismile üleminekule. Partei sise- ja välispoliitiline tegevus oli suunatud nende ülesannete lahendamisele.

Partei peamine eesmärk välispoliitika alal seisis selles, et tagada kindel ja püsiv rahu, kindlustada sotsialismi positsioone maailma areenil, aidata kapitalismist lahkulöönud rahvastel ehitada uut elu. Rahvusvahelise olukorra kõige tähtsamaks iseärasuseks oli asjaolu, et jõudude vahekorras maailma areenil oli toimunud põhjalik muutus sotsialismi kasuks ja kapitalismi kahjuks.

Nõukogude Liidu õlgadele oli langenud sõja peamine raskus. Tema materiaalsed kahjud ja inimkaotused olid suuremad kui teistel riikidel. Kuid sõjast tuli Nõukogude Liit välja poliitiliselt tugevamana kui ta seda oli sõtta astudes: oli tugevnenud rahva, partei ja valitsuse ühtsus, tõusnud Nõukogude riigi autoriteet, kasvanud tema moraalne ja poliitiline prestiiž, suurenenud tema rahvusvaheline mõju. Ühtki tähtsamat maailmapoliitika küsimust ei olnud nüüd enam võimalik täielikult lahendada ilma NSV Liidu osavõtuta.

Nõukogude riigi välispoliitiline tegevus laienes. NSV Liidu sidemed teiste maadega muutusid aktiivsemaks ja mitmekülgsemaks. Partei töös omandasid välispoliitika küsimused palju suurema erikaalu.

Hoopis teises suunas arenesid sündmused kapitalistlikus maailmas. Sõja tagajärjel said kapitalismi süsteemile osaks määratu suured kaotused ja ta muutus nõrgemaks kui enne sõda. Kapitalismi üldkriis jõudis teise etappi, mille tähtsaimaks nähtuseks oli uus revolutsioonide laine. Euroopas langesid kapitalismi süsteemist välja Albaania, Bulgaaria, Ida-Saksamaa, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari. Kõigis nendes maades toimus revolutsiooni arenemine üldiste seaduspärasuste mõjul, kusjuures esines ka spetsiifilisi iseärasusi vastavalt erineva-

tele sotsiaalsetele ja majanduslikele tingimustele. Neis maades tekkinud rahvavõim viis läbi hulga tähtsaid demokraatlikke ümberkujundusi. Rahvad said laialdased demokraatlikud õigused ja vabadused. Maal viidi läbi agraarreform. Mõisnike maaomandus, kus see olemas oli, likvideeriti; talupojad said maad.

Demokraatlike ülesannete lahendamise käigus hakkas nende maade töölisklass poliitilises ja majanduslikus elus ka sotsialistlikke ümberkujundusi läbi viima. Kõikjal konfiskeeris uus rahvavõim saksa ja itaalia imperialistide ning vaenlase käsilaste vara. Pinevas klassivõitluses purustati kodanlikud elemendid. Sellega lahendati lõplikult võimuküsimus. Kesk- ja Kagu-Euroopa maades pääses võidule proletariaadi diktatuur rahvademokraatliku vabariigi vormis. Natsionaliseeriti tööstus, pangad ja transpordiettevõtted. Majandus hakkas arenema sotsialismi suunas.

Rahvahulgad saavutasid nendes maades kiiresti võidu kodanluse üle seetõttu, et kommunistlike parteide poliitika oli õige ja et juhtivat osa etendas töölisklass. Suur tähtsus nende maade rahvaste vabadusvõitluses oli Nõukogude Liidu abil.

Oma suhetes rahvademokraatiamaadega pidasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus rangelt kinni nende maade siseasjadesse mittevahelesegamise põhimõttest. NSV Liit tunnustas nende riikide rahvavalitsusi ja toetas neid poliitiliselt. Ustavalt oma internatsionaalset kohust täites andis NSV Liit oma tagavaradest, kuigi need olid sõjaajal tublisti kokku kuivanud, rahvademokraatiamaadele vilja, seemet ja tooraineid; sellega aitas ta nende maade elanikkonda toiduainetega varustada ja paljusid tööstusettevõtteid kiiremini käiku lasta. NSV Liidu relvastatud jõudude viibimine rahvademokraatiamaades ei võimaldanud sisemisel kontrrevolutsioonil valla päästa kodusõda ja hoidis ära interventsiooni. Nõukogude Liit paralüseeris välisimperialistide katsed vahele segada demokraatlike riikide siseasjadesse.

Suured läbimurded imperialismi ahelast toimusid ka Aasias. Pikki aastaid mõisnike, kompradoorliku kodanluse ja välisimperialistide vastu peetud võitluse tulemusena kukutas Hiina rahvas eesotsas töölisklassiga, kommunistliku partei juhtimisel, Kuomintangi valitsuse ja võttis võimu enda kätte. 1949. aasta oktoobris moodustati Hiina Rahvavabariik, mille aluseks on tööliste ja talupoegade liit, kusjuures juhtivat osa selles liidus etendab töölisklass. Kodanlik-demokraatlik revolutsioon kasvas ümber sotsialistlikuks revolutsiooniks. Proletariaadi diktatuuri kehtestamisega avanes Hiinale sotsialistlik arengutee.

Hiina rahva võit on sõjajärgse perioodi kõige tähtsam sündmus. Oma tähtsuse ja inimkonna saatuse mõjutamise poolest on Hiina revolutsioon maailma vabadusliikumise ajaloos Oktoobrirevolutsiooni järel teisel kohal. See oli uus võimas hoop kapitalismile, iseäranis tema koloniaalsüsteemile, jõudude paigutust ja vahekorda maailma areenil muutis see senisest veel suuremal määral sotsialismi kasuks.

Pärast pikaajalist võitlust astusid Aasias sotsialistliku arengu teele ka Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik.

Üldse langes pärast Teist maailmasõda kapitalistlikust süsteemist välja üksteist riiki üle 700 miljoni elanikuga. See muutis põhjalikult Nõukogude Liidu välispoliitilist olukorda. Lõppes palju aastaid kestnud ajajärk, mille vältel NSV Liit oli ainus sotsialismimaa maailmas. Rahvusvahelise sotsialismi arengus algas uus etapp.

Enne Teist maailmasõda kuulus sotsialistlikule süsteemile 17 protsenti maakera territooriumist ja umbes 9 protsenti rahvastikust, pärast sõda aga 26 protsenti maakera territooriumist ja umbes 35 protsenti rahvastikust. Kapitalistliku ekspluateerimise sfäär ahenes tunduvalt.

Kapitalismi üldkriisi teise etapi teiseks tähtsaks nähtuseks on rahvusliku vabadusliikumise võimas hoog ja ulatus, imperialistide koloniaalvõimu kokkuvarisemise protsess. Oktoobrirevolutsiooni tagajärjel tekkis sügav koloniaalsüsteemi kriis. Pärast fašistlike agressorite purustamist algas koloniaalsüsteemi lagunemine. Peale Hiina Rahvavabariigi, Vietnami Demokraatliku Vabariigi ja Korea Rahvademokraatliku Vabariigi, kes kapitalismi süsteemist välja langesid ja sotsialismi ehitama asusid, jõudsid iseseisva arengu teele India, Birma, Indoneesia, Tseilon ja paljud teised maad, kes olid sajandeid kolonialismi ikkes vaevelnud. Vabadusvõitlus sai hoogu ka Aafrika maades. Rahvaste koloniaalseks ekspluateerimiseks jäi imperialistidel vähem võimalusi.

Rahvusliku vabadusliikumise hoogne arenemine nõrgendas imperialismi jõudu ja tugevdas rahvaste vabadusvõitluse rinnet, kindlustas rahu ja demokraatia pooldajate positsioone, samuti ka sotsialismi positsioone. Koloniaalsüsteemi lagunemist kiirendas eestkätt Nõukogude Liidu kasvav mõju ja autoriteet ning sotsialismi positsioonide kindlustumine kogu maailma ulatuses. Tihedas koostöös Hiina Rahvavabariigi ja teiste sotsialistlike maadega kaitses NSV Liit järjekindlalt iga rahva õigust oma saatuse üle ise otsustada, pani piiri kolonisaatorite agressiivsele tegevusele ja mõnel juhul tegi võimatuks vabadusliikumise mahasurumiseks relvajõu kasutamise. Nõukogude Liit toetas moraalselt ja poliitiliselt rahvuslikku vabadusliikumist kõigis maades ning kõvendas hoolega sõprussidemeid rahvastega, kes olid heitnud endalt koloniaalikke.

Üheks kapitalismi üldkriisi teisele etapile iseloomulikuks nähtuseks on ka kapitalistlike maade majandusliku ja poliitilise arengu ebaühtluse edasine süvenemine. Nende majanduselu omandas veelgi vastuolulisema ja haiglasema iseloomu, tugevnesid roiskumise ja parasitismi jooned. Itaalia, Jaapani ja Lääne-Saksamaa majandus oli pikka aega desorganiseeritud. Prantsusmaa kaotas oma endise osatähtsuse. Hakkas lagunema Briti impeerium. Algas inglise imperialismi jõu ja võimsuse loojang. Inglismaa ja Prantsusmaa tööstuses kestis pikemat aega stagnatsioon. Samal ajal aga tõusis kiiresti Ameerika Ühendriikide majanduslik ja sõjaline potentsiaal. Ühend-

riigid muutusid tegelikult kapitalistliku maailma majanduslikuks, rahanduslikuks ja poliitiliseks keskuseks.

Pärast sõda algas kapitalistlikes maades massiline tööpuudus. 1949. aastal oli üle 40 miljoni töötatöölise, s. o. rohkem kui kriisi ajal 1932. aastal. Kapitalistlik maailm vabises majanduslike vapustuste hoopide all.

Ameerika Ühendriigid otsustasid teiste juhtivate kapitalistlike maade majanduslikke ja poliitilisi raskusi ära kasutada ja neid endile allutada. Abi sildi all hakkasid Ameerika Ühendriigid tungima nende maade majandusse, hakkasid vahele segama nende siseasjadesse. Kapitalistlikud suurriigid — Jaapan, Lääne-Saksamaa, Itaalia, Prantsusmaa, Inglismaa — muutusid ühed suuremal, teised vähemal määral Ameerika Ühendriikidest sõltuvaks. Lääne-Euroopa maade rahvaste ette kerkis ülesanne kaitsta oma rahvuslikku suveräänsust ameerika imperialismi kallalekippumiste eest.

Viis-kuus aastat pärast Teise maailmasõja lõppu läks kapitalistlikel riikidel korda majanduslikest raskustest osaliselt jagu saada. Tootmise sõjaeelne tase ületati, vähenes töötatööliste arv. Kuid kapitalistid ei suutnud teravaid majanduslikke vastuolusid lahendada ega stabilisatsiooni saavutada. Tööstustoodangu tõus toimus ebatervel ja ebakindlal alusel. Kapitalistlike maade majandusliku arenemise ebaühtluse süvenemine tegi turgude probleemi veelgi teravamaks. Kapitalistlike riikide võitlus mõjusfääride ja tooraineallikate pärast muutus iga aastaga ägedamaks. Suurenesid imperialistlike riikide omavahelised vastuolud.

Kapitalismi üldkriisi teist etappi iseloomustab lõpuks asjaolu, et klassivastuolud monopolistliku kodanluse ja tööliklassi vahel, monopolistliku kodanluse ja kogu töötava rahva vahel läksid veelgi teravamaks. Selle tagajärjeks oli monopolistliku kodanluse võimu sotsiaalse baasi ahenemine, kodanliku demokratismi edasine roiskumine. Kõigis imperialistlikes riikides süvenes monopolistliku kodanluse reaktsioonilisus. Monopolistlik kodanlus heitis üle parda demokraatlike vabaduste lipu ja hakkas energiliselt taotlema oma avaliku diktatuuri kehtestamist.

Vastuolude teravnemist rahva ja monopolistliku kodanluse vahel väljendas ka klassivõitluse tugevnemine ning tööliklassi muutumine teadlikumaks ja organiseeritumaks. Kasvas kommunistlike parteide autoriteet ja mõju. Enne sõda oli kapitalistlike maade kommunistlikel parteidel ligikaudu 1 724 000 liiget, 1946. aastal aga oli neid umbes 5 miljonit, kuigi kapitalistlike maade arv oli vähenenud.

Mõningad varem vähese liikmeskonnaga kommunistlikud parteid muutusid massiparteideks. Mõnel maal (Itaalia, Prantsusmaa) tõusid kommunistlikud parteid teiste parteide seas esikohale selles mõttes, et nende mõju rahvahulkades oli kõige ulatuslikum. Tööliklassi ümber hakkasid koonduma laiad töörahva mitteproletaarsed kihid. Kapitalismi süsteemis tulid ilmsiks uued nõrgad lülid. Itaalias, Prantsusmaal, Kreekas, Malaias, Indoneesias, Birmas, Filipiinidel

ja teistes maades arenes töörahva aktiivne võitlus reaktsiooni vastu, tõelise vabaduse eest, rahvavõimu eest.

Enamiku kapitalistlike maade monopolistlik kodanlus ei olnud suuteline rahvahulkade revolutsioonilist pealetungi omaenda jõududega peatama. Nende maade valitsevad ringkonnad hakkasid ühinema ja rahvusvahelisi reaktsioonilisi liite looma, et üheskoos töölisklassile ja kogu töötavale rahvale peale tungida, vabadusliikumist maha suruda, demokraatia ja sotsialismi vastu võidelda.

Kapitalistlik maailm eesotsas Ameerika Ühendriikidega koondas kõik oma jõud nõrgaksjäänud lülide kindlustamisele ja nende imperialismi süsteemis hoidmisele. Revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks rakendati nii relvajõudu, majanduslikku survet kui ka otsest vahelesegamist teiste maade siseasjadesse. Aastail 1947—1949 surusid rahvusvahelise reaktsiooni ühendatud jõud maha rahvaliikumise Kreekas ning andsid raskeid hoope Itaalia, Prantsusmaa ja mitme teise maa töörahva vabadusvõitlusele. Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa, Itaalia ja Inglismaa monopolistlik kodanlus püüdis laial rindel poliitilist pealetungi arendada. Ta seadis endale eesmärgiks likvideerida demokraatia omal maal ja maha suruda töölisliikumine. Algas sõjakäik demokraatia jõudude vastu, poliitilises elus tugevnes fašiseerimise tendents, algas ohjeldamatu kommunistide tagakiusamine. Kuid fašistlike ja poolfašistlike jõudude rünnakud löödi põhiliselt tagasi ja proletariaat säilitas oma tähtsamad positsioonid. Kommunistid säilitasid oma mõju rahvahulkades, mõnel maal nende mõju isegi laienes. Streigiliikumine muutus massilisemaks ja aktiivsemaks. Kasvas proletariaadi organiseeritus ja teadlikkus.

Pärast Teist maailmasõda aset leidnud põhjalike murrangute tagajärjel muutus oluliselt maailma poliitiline kaart. Maailm jagunes kaheks põhiliseks sotsiaalpoliitiliseks leeriks: sotsialistlikuks, demokraatlikuks leeriks ja imperialistlikuks, demokraatiavastaseks leeriks.

Sotsialistliku leeri moodustasid NSV Liit ning Euroopa ja Aasia rahvademokraatiamaad. Teda toetas aktiivselt kogu rahvusvaheline töölisliikumine, toetasid kõik marksistlik-leninlikud parteid.

NLKP tegi ära suure töö teiste maade kommunistlike parteidega sidemete laiendamise alal. Kommunistlikud parteid vahetasid kogemusi, arutasid üheskoos tähtsamaid poliitilise ja ideoloogilise võitluse küsimusi, töötasid välja ühise seisukoha. Nende sidemete vormid muutusid vastavalt tingimustele. 1947. aastal moodustasid NSV Liidu, mitme rahvademokraatiamaa, Prantsusmaa ja Itaalia kommunistlikud parteid Informatsioonibüroo. Informatsioonibüroo ülesandeks oli organiseerida kogemuste vahetamist ja vajaduse korral koordineerida kommunistlike parteide tegevust vastastikuse kokkuleppe alusel. Informatsioonibüroo hakkas välja andma oma häälekandjat ajalehte «Kindla Rahu ja Rahvademokraatia eest!». Teiste vennasparteidega pidas NSV Liidu Kommunistlik Partei ühendust kahepoolse kontakti alusel.

Sotsialismileeri poole hakkasid hoidma need kapitalistlike maade rahvaste sotsiaalsed kihid ja rühmad, kes aktiivselt võitlevad rahvusliku sõltumatuse ja demokraatlike vabaduste eest.

Selle leeri jõud võitlevad järjekindlalt rahu eest, uute sõdade ohu vastu, ning kaitsevad demokraatiat ja rahvaste rahvuslikku sõltumatust. Nad püüavad sotsialismi positsioone kõvendada ja laiendada, tahavad inimkonnale helge tuleviku kindlustada.

Reaktsioonilise, imperialistliku leeri põhialuse moodustas juhtivate imperialistlike riikide blokk eesotsas Ameerika Ühendriikidega. Sellega liitusid kõik teiste kapitalistlike maade reaktsioonilised klassid, kõik demokraatiavastased jõud. Imperialismileeri eesmärgiks on kindlustada kapitalismi positsioone ja maha suruda kommunistlik liikumine, murda rahvaste tahe kätte võita rahvuslik sõltumatus, restaureerida kapitalistlik kord Hiinas, teistes rahvademokraatiamaades ja Nõukogude Liidus.

Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad, kes tahavad maailma valitsejaiks saada, teatasid avalikult, et nad võivad oma eesmärgi saavutada ainult «jõupoliitikaga». Ameerika imperialistid päästsid valla niinimetatud «külma sõja». Nad tahtsid süüdata kolmanda maailmasõja tulekahju. 1949. aastal lõid Ameerika Ühendriigid agressiivse sõjalise bloki, mida tuntakse Põhja-Atlandi Liidu (NATO) nime all. Juba 1946. aastal hakkasid läänerüigid ajama Saksamaa lõhestamise poliitikat, mis põhijoontes lõpule viidi 1949. aastal Lääne-Saksa riigi moodustamisega. Edasi võtsid nad kursi Lääne-Saksamaa militariseerimisele, mis Saksamaad veel rohkem lõhestas ja tema taasühendamise äärmiselt raskeks tegi. Euroopas hakkas tekkima ohtlik sõjakolle. Kaug-Idas püüdsid Ameerika Ühendriigid Jaapanit sõjakoldeks muuta. Jaapani territooriumile paigutati Ameerika relvastatud jõud ja sõjaväebaasid.

1950. aastal läksid Ameerika Ühendriigid Kaug-Idas üle otsesele agressioonile. Nad okupeerisid Hiinale kuuluva Taivani saare, provotseerisid relvastatud kokkupõrke Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Korea vahel ning alustasid agressiivset sõda korea rahva vastu. Korea sõda oli otseseks ohuks Hiina Rahvavabariigile. Korea rahvale tulid appi hiina vabatahtlikud.

Ameerika Ühendriikide sõjaline avantüür Koreas suurendas järsult pinevust rahvusvahelistes suhetes. Ameerika Ühendriigid alustasid pöörast relvastumise võidujooksu, kiirendasid aatomi-, termotuuma- ja bakterioloogilise relva ning teiste massilise hävitamise vahendite tootmise tempot. Mitmel pool kapitalistlikus maailmas forsseeriti Ameerika sõjaväebaaside ehitamist. Need baasid olid suunatud eestkätt NSV Liidu, Hiina ja teiste sotsialistlike maade vastu. Klopsiti agarasti kokku sõjalisi blokke. Suurenes märksa kolmanda maailmasõja puhkemise ja selles sõjas inimeste massilise hävitamise vahendite kasutamise oht.

Neis tingimustes omandas rahuküsimus esmajärgulise tähtsuse. Rahu kaitsmine kerkis kõigis maades esiplaanile kui kõige tähtsam üldrahvalik, üldrahvuslik ülesanne, kui inimkonna progressiivse

arenemise eest võitlemise sõlmpunkt. Kõigis maades arenes üld-demokraatlik rahupooldajate liikumine. Sellest võtsid osa erinevate klasside ja parteide esindajad, erinevate poliitiliste vaadete ja usuliste veendumustega inimesed. Rahupooldajate liikumine on kõige massilisem ühiskondlik-poliitiline liikumine inimkonna ajaloos. Ta ei puuduta mingil määral riikide sotsiaalset ja majanduslikku korraldust. Kuid rahu eest võitlemise protsessis paljastatakse ja isoleeritakse kõige agressiivsemad imperialistlikud ringkonnad ning see õõnestab ja nõrgendab reaktsiooni positsioone üldse.

Võitlus rahu eest oli Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi välispoliitika põhiüliks. Nõukogude Liit viis järjekindlalt ellu erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikat, tegi ettepaneku reguleerida vaidlusalused rahvusvahelised küsimused läbirääkimiste teel, vähendada tavalist relvastust ja relvastatud jõude, keelata aatomirelv, luua range kontroll kõigi desarmeerimisega seotud ürituste täitmise üle. NSV Liit oli kõigi maade vahel kaubanduslike suhete ja kultuurisidemete igakülgse arendamise algatajaks.

Nõukogude valitsus tegi korduvalt ettepaneku taastada Saksamaa ühtsus demokraatlikul alusel, tõmmata selle küsimuse lahendamisele kaasa sakslasi endid ja sõlmida ühtse demokraatliku Saksamaaga rahu. Kaug-Idas kaitses NSV Liit Jaapani sõltumatust, püüdis temaga õiglast rahu sõlmida ja heanaaberlikke suhteid jalule seada. Ta taotles Korea küsimuse rahulikku lahendamist ning sõja lõpetamist Vietnamis, kus seda pidasid prantsuse kolonisaatorid Ameerika Ühendriikide otsesel toetusel.

Partei järjekindel rahupoliitika avaldus paljudes praktilistes sammudes. Pärast sõja lõppu viis NSV Liit oma väed välja Hiinast, Koreast, Norrast, Tšehhoslovakkiast ja Bulgaariast, kelle territooriumile need olid läinud saksa ja jaapani agressoreid jälitades. Suur osa armeest demobiliseeriti. Varsti pärast sõda viidi läbi NSV Liidu relvastatud jõudude vähendamine sõjaeelse 1939. aasta tasemeni. Nõukogude inimesed võtsid aktiivselt osa rahupooldajate liikumisest, nad kirjutasid üksmeelselt alla Stokholmi üleskutsele, mis nõudis aatomirelva keelamist. 1951. aastal võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse, mis kuulutas sõjapropaganda rängaks kuriteoks.

Võitluses rahu eest, rahvusvaheliste küsimuste õiglase lahendamise eest omistab NSV Liit teatud tähtsust Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile (ÜRO) ning võtab selle tööst aktiivselt osa. Hoolimata kõigist Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile omastest puudustest ja pahedest, mis tulevad sellest, et paljudest väikeriikidest (peamise osa neist moodustavad Ladina-Ameerika riigid) on Ameerika Ühendriigid endale sõnakuuleliku rühma kokku klopsinud, näeb Nõukogude valitsus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tegevuses teatavat rahvusvahelise koostöö ja rahuvõitluse tegurit.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi järjekindel rahupoliitika vastab kõigi maakera rahvaste, kõigi progressiivsete ühiskonnakihtide huvidele. Võitluses rahu eest on NSV Liidul kapitalistlikes

maades palju liitlasi. Kommunistliku Partei juhtimisel lõi Nõukogude rahvas tihedad sidemed kõigi rahupooldajatega, võitles ja võitleb koos nendega aktiivselt selle eest, et nurja ajada agressorite katsed valla päästa uut maailmasõda. Nõukogude rahvas vajab rahu selleks, et kiiresti kommunismi poole liikuda.

2. Partei töö rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise alal. Neljanda viisaastaku plaani ennetähtaegne täitmine

Sõda ja okupatsioon Hitleri vägede poolt ajutiselt vallutatud Nõukogude territooriumil tekitasid Nõukogude Liidu rahvastele kolossaalset kahju. Hitlerlased hävitasid miljoneid Nõukogudemaa rahulikke elanikke. Miljonid võitlejad langesid rinnetel. Ajutiselt vallutatud piirkondades hävitasid ja riisusid fašistid määratu suurel hulgal väärtusi. Nad purustasid ja röövisid paljaks 1710 linna. Üle 70 000 küla muudeti varemeteks või põletati maha. Täielikult või osaliselt hävitati umbes 32 000 tööstusettevõtet, 65 000 kilomeetrit raudteeliine, rööviti paljaks 98 000 kolhoosi, 1876 sovhoosi ja 2890 traktorijaama, purustati palju haiglaid, koole, tehnikume, kõrgemaid koole ja raamatukogusid. Ühtekokku riisuti ja hävitati materiaalseid väärtusi 679 miljardi rubla ulatuses (sõjaeelsetes hindades). See on ligikaudu niisama palju kui NSV Liidus nelja viisaastaku jooksul uute vabrikute, tehaste, raudteede, kaevanduste, elektrijaamade, sovhooside, traktorijaamade ja teiste ettevõtete ehitamiseks kulutati. Kuid sellega ei piirdu kogu kahju. Nõukogude Liit oli sunnitud sõjapidamiseks suuri summasid raiskama. Suuri kulutusi nõudis majanduse ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja vajadustele. Väga suuri kaotusi kandis meie maa seoses sellega, et ei saadud enam toodangut neist piirkondadest, mis vaenlane oli vallutanud (seal toodeti aga enne sõda üks kolmandik kogu NSV Liidu tööstustoodangust). Kogu see kahju moodustab umbes 1900 miljardit rubla (sõjaeelsetes hindades).

Materiaalsed kahjud, mida Nõukogude rahval tuli kanda seoses sellega, et vaenlane riisus meie maa rikkusi, seoses sõjakulutustega ja sellega, et jäi saamata toodang okupeeritud territooriumil asuvatest ettevõtetest, moodustasid ühtekokku umbes 2 600 miljardit rubla. Mitte ühelegi maale mitte üheski sõjas pole osaks saanud sellised kahjud ja purustused. Sõda pidurdas Nõukogudemaa edasiliikumist kommunismi poole rohkem kui kümne aasta võrra.

Iga kapitalistliku riigi oleksid sellised kahjud kaugele tagasi paisanud ja ta oleks tugevamatest riikidest sõltuvaks muutunud. Kuid seda ei juhtunud Nõukogudemaaga. Sotsialistlik kord, nõukogude inimeste kangelaslik töö ning Kommunistliku Partei juhtiv tegevus tagasid rahvamajanduse kiire taastamise ja edasiarendamise.

Partei ja Nõukogude riigi kõige tähtsamaks ülesandeks oli meie maa majanduse üleviimine sõjaaja rööbastelt rahuaja rööbastele.

Kapitalistlikes maades toimus sõjamajanduselt rahuaja majandusele üleminek stiihiliselt ja väga vaevarikkalt. Paljud tehased ja vabrikud suleti. Miljonid töölised heideti tänavale. Kõik ümberkorralduse raskused langesid töörahva õlgadele.

Ka sotsialismi tingimustes tekitas sõjamajanduselt rahuaja majandusele üleminek suuri raskusi, nõudis aega ja ohvreid. Kuid sotsialistlik kord võimaldas majanduse ümber korraldada ilma vapustusteta, plaanipäraselt.

Tehased ja vabrikud, kõik ettevõtted said plaanilised ülesanded rahuaja toodangu väljalaskmiseks. Vastavalt sellele viidi läbi töö-jõu, tooraine ja materjalide ümberjaotamine. Ümberkorralduse käigus kujunesid mitmesuguste majandusharude vahel uued proportsioonid. Sõjaliste kulutuste vähendamise arvel suurendati tublisti rahvamajandusse paigutatavaid ressursse. Suurt osa sõjatööstusest kasutati rahuaja toodangu väljalaskmiseks. Partei tagas rahvamajanduse finantseerimise, eestkätt ettevõtete tulukuse suurendamise arvel.

Rahuaja tingimustes muutusid majandamise meetodid ja töö organisatsioon. Ettevõtetes seati sisse normaalne tööreżiim. Kaotati kohustuslikud ületunnitööd, kehtestati tööliste ja teenistujate regulaarne puhkus. Majanduse ümberkorraldamine vastavalt rahuaja vajadustele viidi põhiliselt lõpule 1946. aastal. See võimaldas laiendada taastamistööde rinnet.

Partei organiseeris rahvahulki rahvamajanduse taastamisele ja edasiarendamisele ning näitas neile selgesti kätte võitluse suure eesmärgi — kommunismi ehitamise. Pärast sõja lõppu puhkes meie maal uue hooga võitlus selle eest, et täita sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ja järk-järgult kommunismile ülemineku programmi, mille oli andnud partei XVIII kongress. Hoogu võttis kommunistliku ülesehitustöö probleemide teoreetiline läbitöötamine. Reas selle aja parteilistes ja riiklikes dokumentides, partei juhtivate tegelaste sõnavõttudes ja artiklites arendati edasi kommunismi ülesehitamise õpetust. Konkretiseeriti partei lähemate aastate ja kaugema tuleviku poliitilisi, majanduslikke ja ideoloogilisi ülesandeid.

Järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku konkreetseid teid kindlaks määrates lähtus partei sellest, et kommunistliku ühiskonna esimene faas ja selle iseloomulikud jooned olid NSV Liidus juba põhiliselt olemas. Kuid mõningad sotsialismi jooned ei olnud veel täielikult avaldunud. Tootlikud jõud ei olnud veel jõudnud sellisele tasemele, mis oleks juba võimaldanud luua rahvale vajalike kaupade külluse, rahuldada inimeste korterivajadused. Suuri raskusi esines sotsialistliku jaotusepõhimõtte järjekindlal elluviimisel. Eriti andis see ennast tunda esimestel sõjajärgsetel aastatel: kaardisüsteem tuli säilitada, hindade erinevus oli suur: normitoiduainete hinnad olid madalad, niinimetatud kommertskaubanduse hinnad aga kõrged ja veel kõrgemad kolhoosituru hinnad. Sedamööda, kuidas majandust taastati ja tootlikud jõud arenesid, vähenes pidevalt kaupade puudus. Kuid mõningaid saadusi veel ei jätkunud ning ühelt

poolt riikliku ja kooperatiivse kaubanduse, teiselt poolt kolhoosituru hindade erinevus püsis.

Sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ja järk-järgult kommunismile ülemineku orientatsioon, mille partei andis, tähendas seda, et esmajoones tuleb täita kommunismi esimese faasi lahendamata ülesanded, veelgi kindlustada sotsialismi ja tagada vastavalt sellele edasiliikumine kommunismi kõrgema faasi poole.

T o o t m i s e a l a l oli kõigepealt tarvis lühima ajaga taastada rahvamajandus ning tunduval määral ületada selle sõjaeelne tase, veelgi suurendada meie maa võimsust ning garanteerida teda igasuguste juhuste eest. Pikema aja peale seati üles suur eesmärk — lahendada majanduslik põhiülesanne — kõige enam arenenud kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõuda põhiliste toodanguliikide tootmises iga elaniku kohta, saavutada kapitalismiga võrreldes kõrgem tööviljakus ja tagada seega kommunismi täielik majanduslik võit kapitalismi üle.

M a j a n d u s s u h e t e a l a l seisis ülesanne selles, et vastavalt tootlike jõudude kasvule arendada ja täiustada sotsialistlikke tootmissuhteid: veelgi suurendada üldrahvaliku omanduse osatähtsust, tublisti kindlustada tootmisvahendite kollektiivset omandust; likvideerida maksimaalselt lühikese ajaga kõik kõrvalekaldumised sotsialistlikust jaotusepõhimõttest, järjekindlalt läbi viia jaotamine vastavalt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile; teha lõpp võrdsustamisele ja muudele ebanormaalsetele nähtustele töötasu alal, tõsta reaalpalka, kaotada saaduste jaotamisel täielikult kaardisüsteem.

I d e o l o o g i a j a k u l t u u r i a l a l seati järgmised ülesanded: võidelda energiliselt kodanlike vaadete, kommete ja tavade jäänuste vastu, lõplikult välja juurida imperialistliku Lääne reaktsioonilise kultuuri kahjulik mõju, teha kõik Nõukogude kodanikud teadlikeks patriootideks, tõsta veel kõrgemale töötajate kultuuritase, anda rohkem välja raamatuid, ajalehti, ajakirju ja kinofilme. Pikema aja peale seadis partei järgmised ülesanded: tagada nõukogude inimeste füüsiliste ja vaimsete võimete igakülgne arendamine, kaotada kapitalismi igandid inimeste teadvusest, tõsta tööliste ja talupoegade kultuuritase tehnilise ja põllumajandusliku eriharidusega töötajate tasemele, likvideerida need negatiivsed tagajärjed, mida kaasa toob tööjaotus, muuta kõik kodanikud teadlikeks ja aktiivseteks kommunistliku ühiskonna ehitajateks.

Sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimiseks ja sotsialismilt kommunismile üleminekuks kulub mitu viisaastakut. Suureks panuseks selle ülesande täitmisel oli n e l j a n d a v i i s a a s t a k u plaan, mille NSV Liidu Ülemnõukogu 1946. aastal vastu võttis.

Neljanda viisaastaku põhiline majanduspoliitiline ülesanne seisis selles, et «t a a s t a d a m e i e m a a k a n n a t a d a s a a n u d r a j o o n i d, s a a v u t a d a t ö ö s t u s e j a p õ l l u m a j a n d u s e s õ j a e e l n e t a s e n i n g ü l e t a d a s i i s s e e t a s e t u n d u v a s u l a t u s e s».

Esmajoones kavatseti taastada ja edasi arendada rasketööstust ja raudteetransporti, ilma milleta oli võimatu kogu NSV Liidu rahvamajanduse kiire ja edukas taastamine. Sellele alusele toetudes kavatseti saavutada põllumajanduse ja rahvatarbeesemeid tootva tööstuse arenemine; tarbimine pidi tõusma sõjaeelsele tasemele ja selle ületama; kavatseti ulatuslikult laiendada kaubandust ning süstemaatiliselt alandada kaupade hindu; taastada koolide ja kõrgemate õppeasutuste võrk ja seda laiendada; arendada elamuehitust; parandada tervishoiuasutuste tööd.

1946. aastal, seoses viie aasta plaaniga, võttis partei Keskkomitee vastu otsuse agitatsiooni- ja propagandatöö kohta. Selles otsuses määrati kindlaks parteiorganisatsioonide kohustused töörahvale sõjajärgse viisaastaku ülesannete selgitamise, sotsialistliku võistluse organiseerimise ning nõukogude inimeste neljanda viisaastaku plaani täitmisele ja ületamisele mobiliseerimise alal.

Partei saavutas tehaste ja vabrikute tootmisnõupidamiste töös elavnemise. Rahvahulkade aktiivsuse ja isetegevuse arenemise seisukohalt oli see väga tähtis. 1946. aastal korraldati meie maal umbes 4 miljonit tootmisnõupidamist. Nendest osavõtjad tegid üle 5 miljoni ettepaneku selle kohta, kuidas ettevõtete tööd parandada. Tootmisnõupidamiste arv ja seal vastuvõetud ratsionaliseerimisettepanekute arv kasvas pidevalt. 1950. aastal toimus juba üle 6 miljoni nõupidamise, kus esitati üle 9 miljoni ettepaneku. Neist üle 7 miljoni viidi ellu.

Mobiliseerides rahvast neljanda viisaastaku plaani täitmisele, pöörasid parteiorganisatsioonid iseäranis suurt tähelepanu massilise sotsialistliku võistluse arendamisele. Sotsialistliku võistluse parema organiseerimise eesmärgil kontrollis partei Keskkomitee sotsialistliku võistluse käiku mitmes ettevõttes. Avastati tõsiseid puudusi: esines formalismi ja bürokratismi elemente, massilise poliitilise töö alahindamist. Samasuguseid puudusi paljastasid ka partei kohalikud organid.

Nende puuduste kõrvaldamise protsessis tõusis sotsialistlik võistlus uuele, kõrgemale astmele. Seda iseloomustasid rahvahulkade suurem aktiivsus, võistluse sisukus ja vormide mitmekesisus.

1946. aastal algas Makejevka metallurgide, mitmete Moskva tehaste ja teiste meie maa ettevõtete tööliste algatusel *üleliidu-line sotsialistlik võistlus*, mille eesmärgiks oli neljanda viisaastaku plaani täitmine ja ületamine. Võistluse eesotsas olid parteiorganisatsioonid. Kommunistid olid võistlejate esiridades. Nende eeskujul võtsid sajad tuhanded töölised endale isikliku kohustuse täita aastaplaanid ja kogu viisaastak tervikuna enne tähtaega. Partei organisatsioonid organiseerisid üleminekut üksikute tööliste suurtelt saavutustelt brigaadide, tsehhide ja tervete tehaste kõrgele tööviljakusele. 1946. aastal algas kiirtöömeetodite liikumine. Sellest liikumisest osavõtvad treialid suurendasid lõikamise kiiruse 70—80 meetrilt 1000—1500 meetrini minutis. Kommunistide initsiatiivil levisid kiirtöömeetodid metallurgias, nafta puurimisel, mäetööstuses.

Rahvas hakkas kiirtöötajaid nimetama inimesteks, kes ajast ette jõuavad. Leningradlased panid aluse teaduse ja tootmise alal töötajate tihedale koostööle. See liikumine levis kiiresti ka teistes linnades. Kupavna peenkalevivabrikus (Moskva oblast) algas võistlus tooraine kokkuhoidmise eest. Parteiorganisatsioonide töö tulemusena astusid sajad tuhanded teiste ettevõtete eesrindlikud töölised võistlusse tooraine kokkuhoidmise eest. Moskvalaste ettepanekul arenes meie maal võitlus ettevõtete rentaabluse ja üleplaanilise akumulatsiooni suurendamise eest, käibevahendite käibe kiirendamise eest. See võimaldas NSV Liidu tööstusel anda ainuüksi 1949. aastal täiendavalt rohkem kui 20 miljardi rubla eest toodangut. Moskva Krasnoholmski kammvillakombinaadi kollektiivi algatusel alustati võitlust selle eest, et lastaks välja ainult väga hea kvaliteediga toodangut.

Hoogsalt kerkis r a h v a i n i t s i a t i i v i laine. Parteiorganisatsioonide suure organiseerimistöö tulemusena lülitusid võistlusse aina uued tööliste väesalgad. 1946. aastal võttis võistlusest osa üle 80 protsendi töölistest, 1950. aastal aga juba 90 protsenti. Võistlesid omavahel tsehhid ja tehased, Donbassi ja Kuzbassi kaevurid, Bakuu ja Baškiiria naftatöölised.

Ulatuslikult arenes meie maal ratsionaliseerijate ja leiutajate liikumine. Töölised esitasid sadu tuhandeid ettepanekuid ja taotlesid nende elluviimist. Neljandal viisaastakul viidi igal aastal ellu keskmiselt üle 400 000 leiutuse, tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisettepaneku, mis kiirendasid tootmisprotsessi ja andsid suurt kokkuhoidu.

Parteiorganisatsioonid kasvatasid töötajaid töökangelaslikkuse näidete varal, kogusid sihikindlalt eesrindlaste kogemusi, üldistasid neid ja propageerisid rahvahulkades. Eesrindlike töömeetodite tundmaõppimiseks ja rakendamiseks praktiseerisid parteiorganisatsioonid laialt tehniliste konverentside korraldamist. Kogemuste vahetamiseks organiseeriti kohtumisi teiste tehaste või linnade eesrindlike töölistega.

Partei suunas kogu töörahva energia sõja läbi kannatadasaanud piirkondade majanduse taastamisele. Partei aktiivseteks abilisteks sõjahaavade parandamisel olid kommunistlikud noored. Komsomol võttis oma šefluse alla taastamistööd 15 iidses vene linnas — Voronežis, Pihkvas, Novgorodis, Orjolis jm. Kümned tuhanded kommunistlikud noored töötasid Donbassi, Dneprogessi, «Zaporožstali» taastamisel. Nõukogude inimeste kangelasliku töö tulemusena kerkisid varemeist ja tuhast tehased ja vabrikud, linnad ja külad. Uuesti hakkasid toodangut andma Krivoi Rogi ja Donbassi kaevandused, lõunapiirkonna metallurgiaettevõtted, Harkovi ja Stalingradi masinaehitustehased, Maikopi ja Groznõi naftapuuraugud, kõik elektrijaamad, sealhulgas Dneprogess ja tuhanded teised hitlerlaste poolt purustatud ettevõtted. Oluliseks sõjajärgseid taastamistöid iseloomustavaks jooneks oli asjaolu, et taastatavad ettevõtted varustati uusima tehnikaga.

Parteiorganisatsioonide juhtimisel näitasid töötajad üles imetlusväärset töökangelaslikkust, mis meenutas sõjaaegseid kangelastegusid. Ehitustele tulid sajad tuhanded vabatahtlikud. Töölised ja insenerid osutasid suurt algatusvõimet ja leidlikkust. Näiteks oli tehases «Azovstal» hitlerlaste poolt purustatud kõrgahi nr. 4 tublisti deformeerunud ja kaldu vajunud. Oldi arvamisel, et ahi tuleb maha lõhkuda ja uus ehitada. Kuid parteiorganisatsiooni initsiatiivil otsustasid insenerid ja töölised kõrgahju taastada. 1300-tonnine ahi aeti püsti ja nihutati kohale. Selleks operatsiooniks kulus kõigest poolteist kuud ja kõrgahi lasti käiku neli kuud enne tähtaega. Dneprogessi kollektiiv kasutas praktikas ennenägematut tammi põhjaava sulgemise meetodit ja kiirendas tublisti taastamistöid. Donbassi kaevurid pumpasid üleujutatud kaevandustest rekordiliselt lühikese ajaga välja 650 miljonit kuupmeetrit vett. Töö mahult on see võrdne 70 ruutkilomeetrilise pindalaga ja 10 meetri sügavuse järve tühjendamisega. Donbassis taastasid kaevurid üle 2500 kilomeetri ulatuses sisselangenud kaevanduskäike. See on ligikaudu niisama suur töö kui kaevata ja kindlustada 200—700 meetri sügavuses tunnel Moskvast Pariisini. Donbass sai jällegi üheks meie maa suuremaks söebasseiniks.

Kannatadasaanud vabariikide ja oblastite rahvamajandust taastades tuginesid partei ja rahvas Uraali, Siberi, Kasahstani ja Kesk-Aasia tööstusele. Nende piirkondade tööstuslik võimsus oli sõjaaastail tublisti suurenenud. Meie maa idaosast saadeti vabastatud piirkondadesse rohkesti kõige suurema jõudlusega masinaid ja mehhanisme. Kasahstan ja Kesk-Aasia vabariigid, kes varem olid likvideerinud oma mahajäämuse Vene NFSV, Ukraina ja Valgevene töörahva kaasabil, andsid nüüd kannatadasaanud rajoonidele suurt abi kaadri ja tehnika näol. Selles avaldus kujukalt rahvaste sõprus kui nõukogude korra võimsuse allikas.

1948. aastal jõudis NSV Liidu tööstustoodangu maht sõjaeelsele tasemele ja ületas selle. Tööstus taastati erakordselt lühikese ajaga. Pärast kodusõda kulus meie maal majanduse taastamiseks kuus aastat. Suures Isamaasõjas tekitatud määratu suured purustused ei ole millegagi võrreldavad. Ometi kulus tööstuse taastamiseks ainult ligikaudu kaks ja pool aastat.

Sel ajal kui partei organiseeris majanduse taastamist vabastatud rajoonides, ei jätnud ta unustusehõlma ka teiste vabariikide ja oblastite tööstust ning kandis pidevalt hoolt selle eest, et meie maa tootlike jõudude paigutust parandada. Neljandal viisaastakul suurenes märksa Uraali ja Siberi metallurgia tootmisvõime. Partei initsiatiivil tekkisid uued mustade metallide tootmise keskused Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Algas metallurgiabaasi loomine NSV Liidu Euroopa-osa põhjapiirkonnas. Iga aastaga suurenes söe tootmine Kuzbassis, Karagandas ja Uraalis. Kiiresti suurenes nafta tootmine Uraali ja Volga basseinis. Ulatuslikult ja hoogsalt ehitati uusi soojus- ja hüdroelektrijaamu (Gorki, Kaama ja teised elektrijaamad). Volga jõel alustati elektrijaamade ehitamist Stalingradi ja Kuibõ-

ševi linna juures. Suure sammu võrra jõudis edasi masinaehitus- ja keemiatööstus.

Olulist edu saavutas partei rahvamajanduse varustamisel ajakohase tehnikaga. Sotsialismi ja kapitalismi majanduslik võistlus nõuab tehnika forsseeritud arendamist. Ainult sel teel on võimalik luua kapitalismiga võrreldes kõrgemat tööviljakust. Tehnilise progressi probleemid omandasid esmajärgulise poliitilise tähtsuse. Partei juhtis teadlaste, inseneride ja novaatorite tööd, kes otsisid uusi teid teaduses ja tehnikas, ning organiseeris tehnika saavutuste rakendamist.

Partei võitlust teaduse ja tehnika arendamise eest kroonis rida suuri saavutusi. Esikohal nende seas on aatomienergia kasutamaõppimine. Aatomienergia tööstusliku rakendamisega algas kõige sügavam revolutsioon tehnika alal inimkonna ajaloos, algas uus ajastu tootmise arenemises.

Neljandal viisaastakul edenes täie hooga elektrifitseerimine, alustati elektroonika rakendamist, laiaulatuslikult mehhaniseeriti raskeid töid metallurgia alal, viidi lõpule söe tootmise mehhaniseerimine, naftatööstuses võeti kasutusele maailma parim puuraukude puurimise tehnika (turbopuurid). Masinaehituses võeti laialdaselt kasutusele vooluliinid. Rajati automaatliine, ehitati automaattehas, mis toodab automootorite kolbe. Masinaehitajad konstrueerisid rohkem kui tuhat uut kõrge tootlikkusega tööpinki, automaati ja muud masinat ning hakkasid neid massiliselt tootma.

Kuid paljud ülesanded tehnilise progressi alal jäid lahendamata. Mõnes tööstuse ja põllumajanduse harus toimus teaduse ja tehnika uusimate saavutuste rakendamine väga aeglaselt. Suure tootlikkusega masinate projekteerimisele ei pööratud küllalt tähelepanu. Mõningates tehastes ja vabrikutes oli sisseseade vananenud, kasutati madala efektiivsusega tehnoloogiat, toodeti vananenud konstruktsiooniga tööpinke ja mehhanisme. Metsa- ja söetööstuses kasutati uusi masinaid ja mehhanisme ebarahuldavalt. Paljudes ettevõtetes valitses enesega rahulolu meeleolu, isegi konservatiivsus ja rutiin. Selliste ettevõtete juhid, saavutanud edu uue tehnika rakendamisel, jäid muretuks, ei võidelnud enam tehnilise progressi eest, ei püüdnud uut tehnikat veel uuemaga asendada. Selle tagajärjeks oli, et mõningad tööstusharud jäid tehniliselt maailma teaduse ja tehnika tasemest märksa maha. Võitlus tehnilise progressi eest jäi partei ja rahva esmajärguliseks, aktuaalseks ülesandeks.

Tööliste töökangelaslikkus ja partei õige juhtimine tagasid tööstuse alal neljanda viisaastaku plaani ennetähtaegse täitmise. Neljandal viisaastakul taastati, ehitati ja lasti käiku üle 6000 tööstusettevõtte, arvestamata väikeettevõtteid, s. o. peaaegu niisama palju kui lasti käiku esimesel ja teisel viisaastakul ühtekokku. Iga päev alustas tööd keskmiselt üle kolme ettevõtte. Tööstus täitis neljanda viisaastaku ülesanded 4 aasta ja 3 kuuga. Tööstuse kogutoodang ületas 1950. aastal sõjaeelse taseme 73 protsendi võrra, kuna plaani järgi pidi tööstus ületama sõjaeelse taseme 48 protsendi võrra. Malmi

sulatati üle 19 miljoni tonni (29 protsenti rohkem kui 1940. aastal), terast üle 27 miljoni tonni (49 protsenti rohkem kui enne sõda), kivisütt toodeti üle 261 miljoni tonni (57 protsenti rohkem), naftat umbes 38 miljonit tonni (22 protsenti rohkem), elektrienergiat toodeti rohkem kui 91 miljardit kilovatt-tundi. Tööstustööliste tööviljakus tõusis 1940. aastaga võrreldes 37 protsendi võrra.

Keerulised ülesanded lahendati partei juhtimisel põllumajanduse alal, millele sõda ja 1946. aasta põud olid määratu suurt kahju tekitanud. Partei organiseeris meie maa vabastatud rajoonides kolhooside, sovhooside ja traktorijaamade taastamise, tagas kolhoosliku omanduse kindlustamise.

Nõukogude talupojad, kes oma kogemuste varal olid veendunud kollektiivse töö paremuses, taastasid parteiorganisatsioonide juhtimisel otsekohe pärast fašistide minemakihutamist kolhoosid. Nõukogude valitsus organiseeris taastatavatele kolhoosidele riikliku abi andmist masinate, kariloomade ja seemnevilja näol. Ulatuslikult arenes sotsialistlik vastastikune abistamine: meie maa idaosa kolhoosid saatsid taastatavatele kolhoosidele suurel hulgal kariloomi, seemnevilja ja põllumajanduslikku inventari.

Konkreetsed põllumajanduse taastamise abinõud ja mõningad ettepanekud põllumajanduse edasiarendamise suhtes töötati välja mitmes Keskkomitee otsuses, samuti ka partei Keskkomitee veebruaripleenumil (1947. aastal). Esmajärguline tähtsus võitluses põllumajandusliku tootmise arendamise eest oli sel ajajärgul kolhooside organisatsioonilisel ja majanduslikul kindlustamisel. Nõukogude valitsuse ja ÜK(b)P Keskkomitee otsuses «Kolhoosides esinevate põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumiste likvideerimise abinõudest», mis võeti vastu 1946. aasta sügisel, ja partei Keskkomitee veebruaripleenumi otsustes toodi päevavalgele kolhooside elus esinenud tõsised puudused (kolhoosi ühismaade laialijagamine ja kolhoosi ühisvara laialitassimine, normipäevade ebaõige kulutamine) ja nähti ette nende puuduste kõrvaldamise abinõud.

Keskkomitee andis parteiorganisatsioonidele järgmised ülesanded: likvideerida kõik põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumised, mitte lubada kolhoosi ühismaade laialijagamist ja kolhoosi vara laialitassimist ning normipäevade ebaõiget kulutamist, teha lõpp kolhooside juhtimise demokraatlike aluste rikkumisele, maa, inventari ja veoloomade kasutamisel sisse seada konkreetne isiklik vastutus, likvideerida võrdsustamine kolhoosnikutele nende töö eest tasu maksmisel ja kolhoositulude jaotamisel normipäevade järgi, anda kolhoosidele suuremal määral agrotehnilist ja zootehnilist abi, paremini korraldada kolhoosikaadri, kolhoositootmise meistrite ettevalmistamist ja kvalifikatsiooni tõstmist.

Partei Keskkomitee otsuste elluviimiseks viisid kohalikud parteiorganisatsioonid läbi terve rea tähtsaid üritusi. Kolhooside ühismaad, kariloomad ja muud materiaalsed väärtused, mis olid mitmesuguste organisatsioonide ja asutuste kasutada või ebaseaduslikult üle antud kolhoosnikutele ja muudele isikutele, anti kolhoosi-

dele tagasi. Kolhooside administratiivaparaati koondati; see võimaldas hulga normipäevi kokku hoida. Keskkomitee otsuste elluviimise käigus suurenes märksa kolhoosnikute aktiivsus. Kuid paljusid kolhoositootmise organiseerimise ja kolhooside juhtimise alal esinevaid suuri puudusi tol ajal veel päevavalgele ei toodud. See pidurdas suurel määral sotsialistliku põllumajanduse arenemist.

Partei hoolitsuse tõttu tugevnes märksa põllumajanduse materiaalne tehniline baas. Maale suunati suurel hulgal masinaid, mootorikütust ja väetisi. 1949. aastal said kolhoosid, traktorijaamad ja sovhoosid traktoreid ja põllutöömasinaid kaks ja pool kuni neli korda rohkem kui 1940. aastal. Põllumajanduse käsutuses oli rohkem traktoreid kui enne sõda. Arenes kolhooside, sovhooside ja traktorijaamade elektrifitseerimine.

Kolhoositootmise materiaalne tehniline baas tugevnes, traktorijaamu varustati ohtralt ajakohase põllumajandusliku tehnikaga. Sellega seoses kerkis päevakorrale kolhooside ühiskondliku tootmise täiustamise vajadus. Meie maal oli palju väikesi kolhoose, kuhu kuulus 10—30 peret. Väikestes kolhoosides kasutati tehnikat halvasti, administratiivkulud olid väga suured. Niisugused kolhoosid pidurdasid põllumajanduse produktiivsuse arenemist.

Mitmelt poolt hakkas tulema ettepanekuid kolhooside ühendamise kohta. Kommunistide initsiatiivil algas 1950. aastal kolhoosnikute hulgas laiaulatuslik väikeste kolhooside ühendamise liikumine. Kolhooside ühendamine toimus ainult vabatahtlikkuse ja ühinevate kolhooside vastastikuse kokkuleppe alusel. Enne kolhooside ühendamist oli meie maal 254 000 kolhoosi, pärast ühendamist, 1953. aasta lõpuks, 93 000 suurt kolhoosi.

Kolhooside ühendamisel oli suur majanduslik tähtsus. See andis avarad võimalused põllumajandusliku tootmise arendamiseks. Suurtes kolhoosides on võimalik kõrge produktiivsusega tehnikat täielikumalt ära kasutada, neil on rohkem võimalusi kõrgete saakide saamiseks ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmiseks.

Teiseks tähtsaks sotsiaalmajanduslikuks ürituseks põllumajanduse alal pärast sõja lõppu oli kollektiviseerimise läbiviimine Ukraina, Valgevene ja Moldaavia läänepiirkonnas ning Eestis, Lätis ja Leedus. Neis piirkondades ja vabariikides, kes astusid Nõukogude Liidu koosseisu lühikest aega enne sõda, valitses põllumajanduse alal üksiktalupoegade väikekaubatootmine. Nende vabariikide ja piirkondade parteiorganisatsioonid tegid üksiktalupoegade seas ära suure töö. Nad selgitasid neile kollektiivse suurtootmise eeliseid ja aitasid neil kolhoositeele asuda. 1949.—1950. aastal viidi põllumajanduse kollektiviseerimine neis rajoonides põhiliselt lõpule.

Sõjajärgsel perioodil tugevdati suurel määral küla parteiorganisatsioone. Maal asusid tööle paljud armeest demobiliseeritud kommunistid. Osa kommuniste suunati küladesse rajoonikeskustest ja linnadest. Külas suurenes kommunistide arv ja laienes parteiorganisatsioonide võrk. 1947. aastal oli maal 110 800 partei algorganisat-

siooni, 1950. aastal aga oli neid üle 180 000. Neisse kuulus üle 1 864 000 kommunisti.

Mehhaniseerimise, kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise, sotsialistliku võistluse arendamise ja novaatorite kogemuste ärakasutamise alusel saavutasid parteiorganisatsioonid mõningat edu neljanda viisaastaku ülesannete täitmisel põllumajandusliku toomise alal.

Parteiorganisatsioonide juhtimisel ja kogu Nõukogude rahva abile tuginedes likvideerisid kolhoosnikud, traktorijaamade ja sovhooside töölised põhiliselt selle kolossaalse kahju, mida oli tekitanud põllumajandusele sõda. Põllumajanduslik tootmine jõudis põhijoontes sõjaeelsele tasemele. Kuid kolhoosikorras peituvaid põllumajandussaaduste tootmise suurendamise võimalusi ei kasutatud täielikult ära. Sellepärast ei rahuldanud põllumajandus elanikkonna kasvavaid vajadusi toiduainete osas ning kerge- ja toiduainetetööstuse vajadusi tooraine osas. Teraviljaprobleem oli veel lahendamata. Teravilja külvipind suurenes küll viisaastaku jooksul 20 protsendi võrra, kuid ei jõudnud sõjaeelsele tasemele. Saagikus oli ikka veel madal. Suuri puudusi esines loomakasvatuse arendamise alal. Lehmi ja sigu oli vähem kui enne sõda. Kariloomade produktiivsus jäi endiselt madalaks. Paljudes kolhoosides kasutati tehnikat ebarahuldavalt. Meie maal oli palju mahajäänud kolhoose ja rajoone.

Niisugune olukord oli suurel määral tingitud sellest, et põllumajanduse juhtimisel esines tõsiseid puudusi. Kohalike töötajate initsiatiivi piirati, ei peetud järjekindlalt kinni põhimõttest, et kolhoosid ja kolhoosnikud peavad olema oma töö tulemustest materiaalselt huvitatud. J. V. Stalini ettepanekul astuti sõjajärgsel perioodil mõningaid põhjendamatuid samme, mis põllumajanduse arenemisele negatiivset mõju avaldasid.

Tööstuse kiire kasvu ja põllumajanduse teatud saavutuste alusel läks parteil korda tõsta Nõukogude rahva materiaalset heaolu ja kultuuritaset. 1947. aasta lõpul kaotasid partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus kaardisüsteemi, asendasid saaduste normeeritud jaotamise laialdase riikliku ja kooperatiivkaubandusega. Samal ajal viidi läbi rahareform, alandati laiatarbekaupade hindu. Elanikkond sai sellest suurt kasu. 1947.—1950. aastal alandati laiatarbekaupade hindu kolmel korral. 1950. aastal olid tööliste, teenistujate ja talupoegade sissetulekud 1940. aastaga võrreldes tunduvalt suuremad.

NSV Liidu töötajate tarbimistase tõusis. Kuid selle edasist tõusu pidurdas eestkätt põllumajanduse mahajäämine. Paljudes asulates esines raskusi elanikkonna varustamisel toiduainetega. Mõnedes linnades tunti puudust lihast, võist, piimast, köögi- ja puuviljast.

Laial rindel arenes hitlerlaste poolt purustatud elamute taastamine ja uute ehitamine. Viisaastaku jooksul taastati ja ehitati linnades ja töölisasulates elamuid üldpinnaga üle 100 miljoni ruutmeetri, maal aga 2 700 000 elumaja. Kuid korteripuudus oli veel väga suur ja korteriküsimus jäi kõige teravamaks küsimuseks. Märksa suure-

nes raviasutuste ja sanatooriumide arv, laienes puhkekodude, klubide, teatrite ja raamatukogude võrk.

Võitluses neljanda viisaastaku plaani täitmise eest esines suuri raskusi. Üks osa neist raskustest jäigi ületamata. Kuid üldkokkuvõttes oli neljas viisaastak kommunistlikus ülesehitustöös suureks saavutuseks, suureks edusammuks kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel.

3. Partei organisatsiooniline ja ideoloogiline töö. NLKP XIX kongress

Nõukogude rahvas saavutas neljandal viisaastakul majanduse ja kultuuri arendamisel silmapaistvat edu. Selle edu tagas partei väsimatu organiseerimistöö, partei ridade oskuslik ja kiire ümberkorraldamine tööks rahuaja tingimustes, parteilise juhtimise parandamine, ühiskondliku, kultuurilise ja teadusliku töö ideoloogilise taseme tõstmine.

Pärast sõja lõppu tõstis partei Keskkomitee päevakorrale kohalike parteiorganisatsioonide tugevdamise, nende autoriteedi tõstmise ja nende juhtiva osa suurendamise. Partei taotles seda, et parteiorganisatsioonid kohapeal tõepoolest kontrolliksid riigi- ja majandusorganite tegevust, et nad täidaksid rahvahulkades edukalt oma poliitilisi ja organisatsioonilisi ülesandeid.

Aastail 1946—1948 võttis partei Keskkomitee parteielu küsimustes vastu mitu tähtsat otsust. Neid otsuseid ellu viies võitlesid parteiorganisatsioonid sihikindlalt selle eest, et parteitööd parandada ning riiklike, majanduslike ja ühiskondlike organisatsioonide juhtimise taset tõsta.

Otsustav tähtsus parteiorganisatsioonide võitlusvõime tõstmisel oli siseparteilise demokraatia edasiarendamisel. Sõja ajal olid parteitöös oma positiivsed jooned ja oma iseärasused. Siseparteilise demokraatia raamid olid sõjaajal mõnel määral kitsendatud. Niisuguse praktika jätkamine rahuaja tingimustes oleks kahandanud kommunistide aktiivsust ja isetegevust, oleks tekitanud partei organite massidest irdumise ohu.

Regulaarne parteikoosolekute ja -komiteede pleenumite korraldamine, partei organite aruannete kuulamine ja valimiste läbiviimine vastavalt partei põhikirjas ettenähtud tähtaegadele oli pärast sõda esimeseks sammuks siseparteilise demokraatia taastamise alal.

1945.—1947. aastal toimusid rajoonide ja linnade parteikonverentsid; 1947. aastal ja 1948. aasta algul oblastite parteikonverentsid. 1948. aasta lõpul ja 1949. aasta algul toimusid liiduvabariikide kommunistlike parteide kongressid. Sellest ajast peale korraldatakse partei kohalike organite aruannete kuulamisi ja nende organite valimisi regulaarselt. Hakati süstemaatiliselt kokku kutsuma parteiaktiive. Suurenes parteikomiteede pleenumite kui kollektiivse juhtimise organite osatähtsus.

Ühtlasi astus partei samme selleks, et partei poliitilist ja majanduslikku tegevust õigesti ühendada. Keskkomitee ja parteikonverentside otsustes kritiseeriti neid partei rajooni-, linna- ja oblastikomiteesid, kes olid partei organisatsioonilist ja ideelis-poliitilist tööd nõrgendanud või selle hooletusse jätnud. Niisugused parteikomiteed võtsid enda peale funktsioone, mis nende kompetentsi ei kuulunud. Nõukogude organeist ja majandusorganeist mööda minnes tegelesid nad jooksvate majandusküsimuste, isegi majanduslike pisiküsimuste lahendamisega. Nad harjutasid kolhooside, sovhooside, traktorijaamade ja ettevõtete juhatajaid kõigi majandusküsimustega ainult partei organite poole pöörduma ja ainult neilt juhendeid saama. Kohalike nõukogude osatähtsus vähenes. Paljud rajooni- ja linnakomiteed ning oblastikomiteede osakonnad hakkasid majandusmeeste eestkostjateks. Selle tagajärjeks oli, et üks osa parteitöötajaid, ilma et nad ise oleksid seda märganud, hakkas muutuma poliitilistest juhtidest kitsapiirilisteks ametnikeks, mõned partei organid aga algatavatest poliitilistest võitlusorganisatsioonidest isesugusteks korraldavateks administratiivasutusteks. Sellised parteiorganisatsioonid ei suutnud igakord vastu panna kohalike, kitsalt ametkondlike huvide mõjule. Jooksva töö pisiküsimuste keerises jätsid nad silmapaari vahele majanduse arendamise suured perspektiivsed küsimused, alahindasid masside hulgas tehtava organisatsioonilise ja poliitilise töö tähtsust. Keskkomitee avastas ka fakte, mis näitasid, et parteitöötajad hakkasid kohati iseseisvust kaotama, majandusorganeist sõltuvaks muutuma.

Keskkomitee initsiatiivil alustati võitlust selliste bolševismile võõraste ja ebaõigete töömeetodite vastu. Kahjulikku hooldamise ja administreerimise praktikat hakati samm-sammult välja juurima. Rajooni-, linna- ja oblastikomiteed suurendasid nõudlikkust nõukogude aparaadi ja majandusorganite töötajate suhtes. Nende tegevus võeti range parteilise kontrolli alla. Sedamööda, kuidas töömeetodeid viimistleti, suurenes parteiorganisatsioonide kui poliitiliste juhtide osatähtsus. Parteiorganisatsioonid said võimaluse koondada oma tähelepanu majanduse ja kultuuri arendamise põhiküsimuste lahendamisele. Nad hakkasid intensiivsemalt rahvahulki kommunistliku ülesehitustöö peamiste ülesannete lahendamisele mobiliseerima.

Keskkomitee otsustes, parteikonverentsidel ja parteikomiteede pleenumitel kritiseeriti tõsiselt parteiorganisatsioone, kes pöörasid liiga palju tähelepanu parteitöö välisele küljele ning unustasid selle sisu ja efektiivsuse. Niisugustes organisatsioonides viidi parteilisi üritusi läbi ilma tõsise ettevalmistuseta. Vastuvõetud otsused olid deklaratiivsed, üldsõnalised, nende täitmist ei organiseeritud ega kontrollitud.

Nende puuduste kõrvaldamiseks peeti energilist võitlust. Selle võitluse käigus suurenes partei liikmete aktiivsus ja initsiatiiv ning parteiorganisatsioonide võitlusvõime. Parteiorganisatsioonide organiseeriv ja suunav osa riiklikus, majanduslikus ja kultuurilises üles-

ehitustöös ning rahvahulkade poliitilisel kasvatamisel suurenes märksa.

Kuid parteitöös esinenud olulised puudused jäid sel ajajärgul lõpuni likvideerimata. Esines siseparteilise demokraatia kitsendamist. Parteitöös säilisid administreerimise elemendid, esines kollektiivse juhtimise printsiibi rikkumist. Parteipoliitilise töö tase jäi maha rahvahulkade kasvavatest nõudmistest. Kõik see avaldas parteiorganisatsioonide tööle negatiivset mõju, vähendas kommunistide aktiivsust.

Tähtis koht parteitöös kuulus sõjajärgsel perioodil ideoloogilisele kasvatustööle. V. I. Lenin õpetas, et kommunism on rahvahulkade teadliku ajaloolise loomingu tulemus. Rahvahulkade teadliku, loova aktiivsuse pidev kasv on ühiskonna progressiivse arenemise seaduspärasus, sotsialismilt kommunismile ülemineku vältimatu tingimus. Nõukogude inimeste teadvuses toimusid sotsialistliku ülesehitustöö käigus partei kasvatustöö mõjul põhjalikud muutused. Kõrge ideelisus, piiritu usk kommunismiüritusse, suhtumine töösse kui au ja kuulsuse asjasse, hool sotsialistliku omandi suurendamise eest, Nõukogude patriotism ja ühiskonna huvide kõrgemakspidamine — sellised on nõukogude ühiskonna inimese vaimse palge iseloomulikud jooned. Kuid teadvuses oli ühel osal nõukogude inimestest veel kapitalismi igandeid: eraomandusliku psühholoogia ja kodanliku moraali jäänuseid, reaktsioonilise Lääne kultuuri ees lömitamist, natsionalismi jooni jne.

Seoses sotsialismi ehitamise lõpuleviimisega ja järkjärgulise kommunismile üleminekuga kerkis partei ideoloogiline töö kui vana, ekspluataatorliku korra jäänuste ja traditsioonide vastu võitlemise p õ h i l i n e vorm õigustatult esiplaanile. Saabus selline ajaloojärk, kus sai vajalikuks kapitalismi väljakihutamine tema viimasest varjupaigast — ideoloogilistest suhetest. Alles siis, kui on täielikult likvideeritud nende traditsioonide ja kommete jäänused, mida eraomanduslikud suhted on sajandite vältel kultiveerinud, võib ütelda, et on löödud «viimne nael meie poolt maetava kapitalistliku ühiskonna kirstu» (*V. I. Lenin*, Teosed, 27. kd., lk. 380). Elu ise tõstab iga edusammuga kommunistliku kasvatuse küsimused kui esmajärgulise tähtsusega küsimused esiplaanile ja nad omandavad järjest suurema tähtsuse.

Sõjajärgsetes tingimustes esines ka mõningaid muid asjaolusid, mille tõttu sai vajalikuks senisest tõhusam ideoloogiline kasvatustöö. Sõja ajal elasid kümned miljonid inimesed territooriumil, mille vaenlane oli ajutiselt okupeerinud. Miljoneid inimesi olid hitlerlased Saksamaale küüditanud. Paljud Nõukogude sõjaväelased olid vangis olnud. Kõiki neid inimesi püüdsid hitlerlased agarasti ideoloogiliselt mõjutada. Nõukogude vägede fašismivastase vabastusmissiooni käigus jõudis üks osa meie relvastatud jõududest Läände kapitalistlike riikide territooriumile, kus reaktsioon püüdis mitmel viisil nõukogude sõjameestele mõju avaldada. Ukraina ja Valgevene läänepiirkondades ja Baltimaadel tegid elanikkonna seas nõuko-

gudevastast tööd hitlerlaste poolt selleks otstarbeks kohalejäetud kodanlik-natsionalistlikud grupid. Kõiki neid ja muid kanaleid mööda avaldati nõukogude inimestele kahjulikku ideoloogilist mõju. Kuid rahvahulgad lükkasid põlastusega tagasi reaktsioonilised kodanlikud vaated, mida neile püüti külge pookida. Ühel osal kodanikest esines aga siiski ideoloogilisi kõikumisi, nad ei suhtunud kapitalistlikusse korrasse kriitiliselt.

Tuleb silmas pidada ka seda, et paljudes parteiorganisatsioonides alahinnati ideoloogilise töö tähtsust, propaganda ja agitatsioonitöö oli hooletusse jäetud. Üks osa partei juhtivast kaadrist ei olnud pikka aega täiendanud oma teadmisi marksismi-leninismi alal. Kõige selle tagajärjeks oli, et üldkokkuvõttes jäi ideoloogiline töö maha parteil lahendada olevatest ülesannetest, ei seisnud ulatusliku kommunistliku ülesehitustöö nõuetele vastaval tasemel.

Kommunistliku ülesehitustöö üldisi vajadusi ja sõjajärgse ajajärgu konkreetseid tingimusi arvestades alustas partei ulatuslikku p e a l e t u n g i ideoloogia rindel.

Kasvatustöö edu olenes eestkätt kommunistide ideelisest tasemest. Suure Isamaasõja aastail oli partei koosseis suurel määral uuenenud. Esimestel sõjajärgsetel aastatel jätkus partei ridade kiire kasv. 1946. aastal kuulus parteisse ligikaudu 6 miljonit inimest. Rohkem kui pooled neist olid astunud parteisse sõjaajal. Üsna suur osa kommuniste ei olnud jõudnud saada vajalikku teoreetilist ettevalmistust. Partei arvulise kasvu ja kommunistide poliitilise teadlikkuse taseme vahel tekkis teatav disproportsioon. Selle likvideerimiseks otsustas Keskkomitee mitte enam forsseerida partei ridade kasvu, vaid organiseerida kommunistide seas laias ulatuses parteiharidustööd.

Parteiorganisatsioonid hakkasid parteisse astuda soovijate hulgas hoolikamat valikut tegema ja tõhustasid kommunistide poliitilist kasvatamist. Loodi laialdane parteiharidustöö süsteem: poliitilise kirjaoskuse õpetamise koolid, partei ajaloo, poliitilise ökonoomia ja filosoofia õpperingid, rajoonide parteikoolid, marksismi-leninismi ülikoolid. Paljud kommunistid õppisid teooriat iseseisvalt. Aastail 1946—1952 viidi läbi suurema osa partei ja nõukogude kaadri teadmiste täiendamine koolides ja kursustel.

Kommunistide ideelise taseme tõstmine võimaldas laiendada rahvahulkades tehtavat kasvatustööd. Parteiorganisatsioonid püüdsid poliitilise kasvatustööga hõlmata kõiki elanikkonna kihte. Spetsiaalseid samme astuti repatrieeritute kasvatamiseks.

Rahvahulkade tõhusama poliitilise kasvatamise eest hoolitsedes astus partei Keskkomitee rea samme agitatsioonitöö parandamiseks. Kontrolliti agitatsioonitöö olukorda mitmes parteiorganisatsioonis ja avastati olulisi puudusi. Agitatsioonitöö üldine ulatus ja ideeline tase ei vastanud rahva ja partei ees seisvatele ülesannetele. Tihtilugu ei olnud rahvahulkades tehtaval agitatsioonitööl võitlevat iseloomu, agitatsioonitööd ei kasutatud küllaldaselt selleks, et tõsta töötajate poliitilist teadlikkust, mobiliseerida rahvahulgad rahvamajanduse arendamise tempo kiirendamisele. Paljud parteiorgani-

satsioonid mõistsid poliitilist agitatsiooni liiga kitsalt, piirdusid oma agitatsioonitöös ainult tootmistehnilistel teemadel vestluste korraldamisega. Keskkomitee otsust täites parandasid kohalikud parteiorganisatsioonid märksa rahvahulkades tehtavat agitatsioonitööd.

Pealöögi ideoloogia rindel suunas partei kodanlike vaadete ja kodanliku mentaliteedi jäänuste vastu, Lääne reaktsioonilise kodanliku kultuuri ebakriitilise hindamise vastu, teaduse, kirjanduse ja kunsti alal marksismi-leninismi teooriast taganemise vastu.

Nõukogude intelligentsi hulgas esines kohati kodanliku Lääne reaktsioonilise kultuuri ees lömitamist. Üheks partei tähtsamaks ülesandeks ideoloogilise töö alal oli selle nähtuse paljastamine ja täielik väljajuurimine. Parteiorganisatsioonid püüdsid kasvatada kõiki NSV Liidu kodanikke teadlikeks Nõukogude patrioodideks, aktiivseteks kommunismi eest võitlejateks. Partei selgitas rahvale NSV Liidus sotsialismi ehitamisel saavutatud edu maailma-ajaloolist tähtsust, selgitas sotsialismi eeliseid kapitalismiga võrreldes ja kinnitas sellega nõukogude inimestes püha armastust oma sotsialistliku isamaa vastu, kinnitas neis patrioodilist sotsialistlikku uhkust, kasvatas neis usku oma jõusse, kasvatas neis veendumust, et nad on võimelised kommunismi üles ehitama. Eriti suurt hoolt kandis partei noorsoo kasvatamise eest, selle eest, et nõukogude noortest kasvaks ideeliselt karastatud, reibas ja elurõõmus põlvkond täis pulbitsevat loomisenergiat, kes oleks valmis kommunismi eest ennastsalgavalt võitlema.

Tähtsat osa Nõukogude Liidu töötajate vaimses arenemises etendas Nõukogude patriotismi propageerimine. Nõukogude inimeste — kommunismiehitajate — ideeline tase tõusis. Veel kindlamini hakkasid nad uskuma oma jõusse, suurenes nende aktiivsus. Kuid Nõukogude patriotismi propageerimisel tehti ka mõningaid vigu. Sageli kujutati ajakirjanduses kapitalistliku maailma elu kui üldist mandumist. Progressiivsete jõudude tegevust alahinnati, välismaa teaduse ja tehnika saavutusi ignoreeriti. See takistas välismaa teaduse ja tehnika silmapaistvate avastuste kiiret ärakasutamist, kitsendas nõukogude ning välismaa teadlaste ja tehnika spetsialistide loomingulist suhtlemist, raskendas kapitalistlike maade demokraatlike, progressiivsete kihtidega tihedamate sidemete loomist.

Ideoloogilise töö lähemate ülesannete kindlaksmääramiseks võttis Keskkomitee vastu mitu tähtsat otsust: 1946. aastal — «Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad»», «Draamateatrite repertuaarist ja selle parandamise abinõudest» ja «Kinofilmist «Suur elu»», 1948. aastal — «V. Muradeli ooperist «Suur sõprus»».

Keskkomitee otsustes ja partei ajakirjanduses märgiti ära nõukogude kultuuri saavutused ja toodi ühtlasi päevavalgele kirjanduse ja kunsti alal esinevad tõsised puudused. Mõned kirjanikud ja kunstnikud olid hakanud ülistama kunstilise loomingu ideelagedust ja apoliitilisust. Esines elutõe moonutamist ja realistlikest traditsioonidest taganemist. Mõningate ajakirjade veergudel avaldati madala kunstilise väärtusega ja ideoloogiliselt kahjulikke teoseid,

puhuti valitsesid neis teostes ahastuse ja pettumuse meeleolud, puudus usk tulevikku. Teatrite repertuaari võeti välismaa kodanlike näitekirjanike tühiseid, labaseid, ilma kunstilise väärtuseta näidendeid. Muusikas esines formalistlikke kõikumisi. Kõik see näitas, et teataval määral ähvardas mõningate kunsti alal töötajate looming irduda rahva elulistest huvidest, Kommunistliku Partei poliitikast.

Keskkomitee astus energilisi samme nende puuduste likvideerimiseks ja mõistis resoluutselt hukka igasugused kunsti poliitikast lahutamise katsed.

> «Nõukogude kirjanduse, maailma kõige eesrindlikuma kirjanduse jõud», öeldakse ÜK(b)P Keskkomitee otsuses, «seisab selles, et see on kirjandus, millel ei ole ega võigi olla teisi huve peale rahva huvide, riigi huvide. Nõukogude kirjanduse ülesanne seisab selles, et aidata riigil noori õigesti kasvatada, nende vajadusi rahuldada, et kasvatada uut eluröömsat põlvkonda, kes usub oma üritusse, ei karda takistusi, vaid on valmis igasugused takistused võitma» («NLKP resolutsioonid», III osa, lk. 484).

Kirjanduse ja kunsti küsimusi käsitlevais Keskkomitee otsustes arendati edasi nõukogude kultuuri leninlikke põhiprintsiipe: rahva teenimine, kunsti suurte ühiskondlike funktsioonide tunnustamine, kunsti side kaasaja poliitiliste ülesannetega, rahva eluga, kunsti realism. Partei Keskkomitee rõhutas täie selgusega leninliku parteilisuse printsiibi tähtsust kunstilises loomingus, marksistlik-leninliku maailmavaate osatähtsust sotsialistliku tegelikkuse tõepärasel kujutamisel. Keskkomitee otsustes on antud niisuguste teoste loomise eest võitlemise programm, milles kõrge ideeline tase on ühendatud täiusliku kunstilise vormiga, neis otsustes on sügavalt kritiseeritud ekslikke, formalistlikke tendentse.

Keskkomitee otsused kirjanduse ja kunsti küsimuste kohta arutati läbi kõigis loomingulistes organisatsioonides. Paljud oblasti- ja linnakomiteed korraldasid kirjanduse ja kunsti alal töötajatega spetsiaalseid nõupidamisi. Kirjanduse ja kunsti küsimuste arutamisest võtsid osa sajad tuhanded inimesed. Rahva hulgas suurenes nõudlikkus kunsti alal töötajate suhtes, tekkis ideoloogilistesse kõikumistesse leppimatu suhtumise õhkkond.

Ühtlasi, nagu on märgitud NLKP Keskkomitee otsuses 1958. aasta 28. maist, sisaldas Keskkomitee otsus ooperi «Suur sõprus» kohta mõnede andekate nõukogude kunsti alal töötajate loomingu suhtes üksikuid ebaõiglasi ja põhjendamatult teravaid hinnanguid, milles avaldusid isikukultuse ajajärgule iseloomulikud negatiivsed jooned. Nende otsuste täitmisel esines ajakirjanduses ja loomingulistes organisatsioonides kohati vigu ja moonutusi: kunstiprobleemide loominguline arutamine asendati mõnikord administreerimisega, kirjanduse, muusika ja kinokunsti teostele hinnangu andmisel kritiseeriti mõnikord põhjendamatult ühtesid ja ülistati teisi teoseid.

Ideoloogia rindel pealetungi arendades avastas partei tõsiseid puudusi ka teadusliku töö alal. Paljud teoreetilised tööd seisid eemal elust, miljonite kommunismi ehitavate inimeste reaalsest tööst. See andis toitu dogmatismile ja tähenärimisele. Ilmus objektivistlikus vaimus kirjutatud teoseid, mis kujutasid endast järeleandmist kodanlikule ideoloogiale. Mittemarksistlikud kontseptsioonid tungisid ka loodusteadustesse.

Keskkomitee initsiatiivil korraldati diskussioonid filosoofia (1947. aastal), bioloogia (1948. aastal), füsioloogia (1950. aastal), keeleteaduse (1950. aastal) ja poliitilise ökonoomia (1951. aastal) küsimustes.

Filosoofia alal toimunud diskussioonis toodi päevavalgele ja kritiseeriti tõsiseid puudusi marksistlik-leninliku filosoofia läbitöötamisel: parteilisuse põhimõtte unustamine, marksismi-leninismi ja temale võõraste filosoofiliste suundade vastandlikkuse silumise katsed, irdumine kaasaja aktuaalsetest probleemidest, skolastika nähtused. Diskussioon näitas, kuidas tuleb filosoofiateaduse rinne ümber korraldada.

Majandusteaduse alal toimunud diskussioonis arutati tänapäeva kapitalismi majandusliku arenemise iseärasusi, ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise põhilisi seaduspärasusi, sotsialismilt järk-järgult kommunismile ülemineku teid. Mõisteti hukka igasugused subjektivistlik-voluntaristlikud vaated. Nende vaadete pooldajad eitasid majandusseaduste objektiivset iseloomu ja arvasid, et sotsialismi ajal võivad inimesed omal tahtel majandusseadusi luua, ümber kujundada või kaotada. Niisugusele seisukohale asumise tagajärjeks oli, et majanduse juhtimisel talitati meelevaldselt, poliitikas esines avantürismi. Diskussioon näitas, missugused tõsised tagajärjed oli kaasa toonud majandusteaduse kauaaegne eemalseismine reaalsetest sotsialistliku ühiskonna arenemise protsessidest.

Partei algatusel mitmesugustes teadusharudes korraldatud diskussioonid aitasid kaasa mitmesuguste ideoloogiliste moonutuste likvideerimisele, kindlustasid teaduse parteilisuse printsiipi, aitasid tõsta teadusliku uurimistöö taset. Kuid J. V. Stalini isiku kultuse mõjul oli neil diskussioonidel ka negatiivseid tagajärgi. Üksikuil juhtudel kitsendati arvamuste võitlust ja esines teaduslike jõudude kõrvaletõrjumise fakte. Ühiskonnateaduste alal ei saadud lahti dogmatismi ja tähenärimise nähtustest, jäi püsima lõhe teooria ja praktika vahel.

Partei otsustel ja üritustel ideoloogilistes küsimustes, kuigi neis esines üksikuid isikukultusest tingitud negatiivseid momente, oli partei ja rahva ideelises elus ning nõukogude kultuuri arendamisel silmapaistev tähtsus. Need otsused andsid tugeva tõuke loova teadusliku mõtte arenemisele. Nõukogude kirjanduse ja kunsti arenemise küsimustesse hakati suhtuma kui üldriiklikesse, üldrahvalikesse probleemidesse. Ideoloogiaküsimuste arutamise protsessis lähenesid teaduse ja kunsti alal töötajad veel tihedamini töötajate hulkadele, kasvas rahva huvi kultuuri ja teaduse küsimuste vastu, suure-

nes rahva mõju kunstilise loomingu protsessile. Ideoloogilise pealetungi käigus anti purustav löök ideelagedusele, objektivismile, kosmopolitismile ja teistele kodanliku ideoloogia avaldumisvormidele. Nõukogude kultuuri ideeline tase tõusis märgatavalt ja see võimaldas tõsta Nõukogude rahva teadlikkuse ja kultuuritaseme uuele, kõrgemale astmele.

1952. aasta oktoobris toimus partei XIX kongress. Kongressil olid esindatud 6 013 259 partei liiget ja 868 886 liikmekandidaati. Eelmisest kongressist oli möödunud üle 13 aasta. XIX kongress tegi kokkuvõtte selle aja jooksul toimunud Nõukogude rahva võitlusest ja saavutatud võitudest.

Ajalooline võit Suures Isamaasõjas, NSV Liidu rahvamajanduse kiire taastamine ja selle edasiarendamise kiire tempo, Nõukogude rahva ainelise heaolu ja kultuuritaseme tõus, nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasine kindlustumine, kõigi rahu ja demokraatia leeri jõudude koondumine Nõukogude Liidu ümber — niisugused olid peamised saavutused, mis kinnitasid, et Kommunistliku Partei poliitika on õige. Kongress kiitis heaks partei Keskkomitee poliitilise joone ja praktilise tegevuse.

XIX kongress määras kindlaks partei uued ülesanded majanduse ja kultuuri alal. Ta kinnitas NSV Liidu arendamise viie aasta plaani direktiivid 1951.—1955. aasta kohta. Uues viie aasta plaanis nähti ette kõigi rahvamajandusharude edasiarendamine rasketööstuse eelisarendamise alusel ning rahva ainelise heaolu ja kultuuritaseme tõstmine. Metallurgia, söe- ja naftatööstuse, elektrifitseerimise ja masinaehituse kui kõigis rahvamajandusharudes võimsa tehnilise progressi saavutamise põhialuse arendamise alal määras plaan kindlaks kiire tempo. Nähti ette kogu tööstustoodangu suurendamine viisaastaku jooksul 70 protsendi võrra, tootmisvahendite toodangu suurendamine 80 protsendi ja tarbeesemete toodangu suurendamine 65 protsendi võrra. Masinaehituse ja metallitöötlemise toodang pidi suurenema viisaastaku jooksul ligikaudu kahekordseks, elektrijaamade võimsus peaaegu kahekordseks, hüdroelektrijaamade võimsus aga kolmekordseks.

Põllumajanduse alal seati ülesandeks kõigi põllukultuuride viljakuse tõstmine, ühiskarja arvuline suurendamine ja ühtlasi ka karja produktiivsuse tõstmine, põllunduse ja karjanduse kogu- ja kaubatoodangu suurendamine. Kuid nende plaanide täitmise kindlustamiseks ei astutud vajalikke majanduslikke ja organisatsioonilisi samme ning põllumajanduslik tootmine jäi pikemaks ajaks paigale tammuma.

Direktiivides nähti ette tööviljakuse tõstmine tööstuses umbes 50 protsendi võrra, ehitustöödel — 55 protsendi võrra. Rahvatulu pidi suurenema 60 protsendi võrra. Selle arvel kavatseti tublisti tõsta töötajate ainelist ja kultuurilist elutaset.

XIX kongress võttis vastu otsuse partei nimetuse muutmise kohta. Ta otsustas Üleliidulist Kommunistlikku (bolševike) Parteid — ÜK(b)P — edaspidi nimetada Nõukogude Liidu Kommunistli-

kuks Parteiks — NLKP. Meie partei kahesugune nimetus («kommunistlik», «bolševistlik») kujunes ajalooliselt menševike vastu peetud võitluse tagajärjel ja selle eesmärgiks oli eralduda menševismist. Kuivõrd aga menševike partei oli NSV Liidus juba ammu areenilt kadunud, oli partei kahesugune nimetus kaotanud mõtte, seda enam, et mõiste «kommunistlik» väljendab kõige täpsemalt partei põhiülesande sisu, mis seisab kommunistliku ühiskonna ülesehitamises.

XIX kongress arutas läbi N. S. Hruštšovi ettekande partei põhikirjas muudatuste tegemise kohta ja kandis need muudatused põhikirja sisse. Uues põhikirjas on üldistatud need määratu suured kogemused parteiehituse alal, mis partei oli omandanud pärast XVIII kongressi. Põhikirjas on antud lühike NLKP iseloomustus, mis ütleb, et NLKP on mõttekaaslaste-kommunistide vabatahtlik võitlusliit, mis on organiseeritud töölisklassi, töötava talurahva ja töötava intelligentsi hulka kuuluvatest inimestest.

Põhikirjas on kirja pandud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei peaülesanded, mis NLKP XIX kongress tema ette seadis:

«... ehitada üles kommunistlik ühiskond, järk-järgult üle minnes sotsialismilt kommunismile, pidevalt tõsta ühiskonna materiaalset ja kultuurilist taset, kasvatada ühiskonna liikmeid internatsionalismi vaimus ja kõigi maade töörahvaga vennalike sidemete loomise vaimus, igati tugevdada Nõukogude kodumaa aktiivset kaitset tema vaenlaste agressiivse tegevuse vastu» («NLKP resolutsioonid», III osa, lk. 570).

Põhikirjas on väga täielikult ja konkreetselt ära näidatud partei peaülesanded, parteiorganisatsioonide ja kõigi kommunistide kohustused kommunistliku ülesehitustöö praegusel etapil.

Uutes tingimustes on kommunistide juhtiv osa nõukogude ühiskonnas omandanud erilise tähtsuse. See peegeldub neis põhikirja punktides, mis käsitlevad kommunisti kui partei otsuste täitmise eest aktiivse võitleja ülesandeid, partei liikmete kohustusi ja õigusi, mis on täielikumalt ja konkreetsemalt kindlaks määratud. Põhikiri rõhutab, et kommunist on kohustatud «igati kaitsma partei ühtsust kui partei jõu ja võimsuse peatingimust».

Nõudmistel, mis NLKP põhikiri esitab kommunistidele, on väga suur poliitiline ja kasvatuslik tähtsus. Nad tõstavad veelgi partei liikme kui aktiivse, teadliku ja ennastsalgava kommunismi eest võitleja osatähtsust. Neis peegeldub partei liikmete senisest suurem aktiivsus siseparteilise demokraatia laialdase arenemise alusel.

Täies kooskõlas demokraatliku tsentralismi põhimõtetega tegi kongress rea muudatusi partei keskorganite struktuuris. Tunnistati otstarbekaks partei üleliidulisi konverentse edaspidi mitte kokku kutsuda, sest partei poliitika ja taktika põhiküsimused peab õigeaegselt läbi arutama partei kongress. Keskkomitee Poliitbüroo kujundati ümber Keskkomitee Presiidiumiks, mis organiseeritakse selleks, et ta juhiks tööd Keskkomitee pleenumite vaheaegadel. See ümberkujundus vastas neile funktsioonidele, mida Poliitbüroo tegelikult täitis. Nagu praktika näitas, oli otstarbekohane koondada Keskkomi-

tee täidesaatva iseloomuga organisatsiooniline töö ühte organisse — Keskkomitee Sekretariaati ja seoses sellega kadus vajadus Keskkomitee Orgbüroo järele. Et tõsta parteikontrolli organite osatähtsust ja soodustada nende võitlust selle eest, et kaoks partei ja riikliku distsipliini rikkumine kommunistide poolt, reorganiseeriti Parteikontrolli Komisjon NLKP Keskkomitee Parteikontrolli Komiteeks.

Kongressi lõppistungil esines sõnavõtuga J. V. Stalin. Ta rõhutas, et kommunistlike parteide kõrgema eesmärgi saavutamise huvides on tähtis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja kõigi maailma maade kommunistlike parteide vastastikune toetus. J. V. Stalin rõhutas demokraatlike vabaduste ja rahvusliku suveräänsuse eest võitlemise suurt tähtsust vabadusliikumises. Monopolistlik kodanlus — vabadusliikumise peamine vaenlane — on muutunud veelgi reaktsioonilisemaks. Ta on jalge alla tallanud inimeste ja rahvuste võrdõiguslikkuse printsiibi ja heitnud üle parda rahvusliku sõltumatuse ja kodanlik-demokraatlike vabaduste lipu. Selle lipu suudavad üles tõsta ja selle peavad üles tõstma kommunistlikud ja demokraatlikud parteid ning nad peavad seda edasi kandma, kui nad tahavad olla oma maa patrioodid, kui nad tahavad saada oma rahvuse juhtivaks jõuks.

Külalistena võtsid kongressist osa 44 vennaliku kommunistliku ja töölispartei delegaadid. Kongressi aadressil saabusid tervitused paljude kapitalistlike maade kommunistlikelt ja töölisparteidelt, kelle esindajad ei saanud NSV Liitu sõita nende maade valitsuste poolt organiseeritud tagakiusamiste tõttu.

Kongressi otsustest innustatuna asusid parteiorganisatsioonid aktiivselt tööle, et täita viienda viisaastaku plaan ning edasi arendada meie maa rahvamajandust ja kultuuri.

Varsti pärast kongressi, 5. märtsil 1953 suri Jossif Vissarionovitš Stalin. Sotsialismi vaenlased lootsid, et partei ja tema juhtkond kaotab pea, et sise- ja välispoliitikas tekib kõikumisi. Kuid need lootused läksid luhta. Kommunistlik Partei koondus veel tihedamini oma Keskkomitee ümber, tõstis veel kõrgemale marksismi-leninismi kõikevõitva lipu. Leninlik Keskkomitee juhtis edukalt parteid ja kogu rahvast edasi kommunismi poole.

4. NLKP tegevus sotsialistlike maade vennaliku koostöö arendamisel. Sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine

Sotsialismi väljajõudmine ühe maa raamidest seadis Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile ja sotsialistlike maade kommunistlikele parteidele uue tähtsa ülesande — luua uut tüüpi rahvusvahelised suhted, sotsialistlike maade vennaliku koostöö suhted. Siiamaani ei olnud niisugust ülesannet olemas ja ajaloos polnud seda keegi lahendanud. Varem lähtus NSV Liit oma välispoliitikas sellest, et tal on tegemist ainult ka-

pitalistlike maadega. Nüüd oli tarvis rahvusvahelised suhted rajada ka sotsialistlike maadega.

Riikide täielik võrdõiguslikkus, üksteise siseasjadesse mittevahelesegamine, vastastikune lugupidamine territoriaalsest terviklikkusest ja võitlus rahu eest, mis on sotsialistliku välispoliitika üldisteks printsiipideks kapitalistlike maade suhtes, said ka Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide omavaheliste suhete aluseks. Kuid sotsialistlikud riigid ei saanud omavahelises läbikäimises piirduda ainult niisuguste suhetega, seda enam, et noored rahvademokraatlikud vabariigid vajasid poliitilist toetust, majanduslikku abi ja sotsialistliku ülesehitustöö kogemuste vahetamist.

NSV Liidu ning Euroopa ja Aasia rahvademokraatiamaade vahel kujunesid u u t t ü ü p i rahvusvahelised suhted. Nõukogude riigi välispoliitilise tegevuse sisu laienes ja rikastus. Proletariaadi diktatuuri internatsionaalsest iseloomust kasvas välja printsipiaalselt uus, seniolematu sotsialistliku riigi funktsioon — t e i s t e m a a d e a b i s t a m i n e s o t s i a l i s m i e h i t a m i s e l ja rahvusvaheliste sotsialistlike suhete loomine.

Kapitalismi kukutanud rahvaste vahel uute, sotsialistlike suhete rajamiseks oli olemas objektiivne majanduslik, poliitiline ja ideoloogiline alus. Kõigis sotsialistlikes maades kuulub võim rahvale, keda juhib töölisklass eesotsas oma eesrindliku osaga — kommunistliku parteiga. Tootmisvahendite ühiskondliku omanduse tõttu on nendel maadel ühised majanduslikud huvid. Seetõttu on kõik need maad huvitatud nii kogu sotsialismileeri kui ka iga tema liikme majanduse arendamisest. Kõigis kapitalismi kukutanud maades toimub sotsiaalne ja majanduslik arenemine ühises suunas — sotsialismi ja kommunismi poole, kõik nad on huvitatud revolutsiooni võitude ja rahvaste rahvusliku sõltumatuse kaitsmisest. Nad juhinduvad ühisest ideoloogiast — marksismist-leninismist. Sel pinnal kujunesidki kapitalismi ikke heitnud rahvaste vahel kvalitatiivselt uued, sotsialistlikud suhted. Nende suhete iseloomulikeks iseärasusteks on vennalik koostöö, vastastikune abistamine, üksteise siiras toetamine võitluses kommunismi eest proletaarse internatsionalismi alusel.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei võttis aktiivselt osa sotsialistlike maade vennaliku koostöö loomisest ja selle tugevdamisest. Olles juhtivaks jõuks esimesena sotsialismi ülesehitanud maal, jagas ja jagab ta vennasparteidega võrdsuse põhimõtte alusel neid kogemusi, mis ta on omandanud uue elu ehitamisel.

Et leida oma maa jaoks kõige otstarbekohasemaid sotsialismi ehitamise vorme ja meetodeid, uurisid vennalikud kommunistlikud ja töölisparteid tähelepanelikult neid sotsialistliku ülesehitustöö kogemusi, mis NLKP oli omandanud, uurisid igakülgselt tema tegevust pärast võimuletulekut. «Töö, mis meil tuleb ära teha,» ütles Mao Tse-dung, «on raske, ja kogemusi on meil vähe. Sellepärast peame tundma õppima Nõukogude Liidu eesrindlikke kogemusi.» Oma sõnavõtus NLKP XIX kongressil ütles K. Gottwald: «... me tuleme teie juurde õppima, kuidas sotsialismi ehitada.»

Sotsialistlike maade kommunistlikud ja töölisparteid ning riiklikud organid saatsid Nõukogude Liitu partei- ja riigitegelasi, ametiühingutegelasi, majandusmehi, insenere ja tehnikuid, teadlasi, töölisi ja talupoegi, et nõukogude kogemusi tundma õppida. NLKP Keskkomitee, Nõukogude valitsus, kohalikud partei- ja nõukogude organisatsioonid osutasid neile igati kaasabi NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö kogemuste tundmaõppimisel. Nad võtsid neid delegatsioone hea meelega vastu, avasid neile kõik uksed. Sõbralike maade saadikud külastasid linnu ja külasid, vabrikuid ja tehaseid, kolhoose, traktorijaamu ja sovhoose, teaduslikke asutusi ja koole, partei organeid ja riigiasutusi. Nõukogude kogemusi tundma õppides võrdlesid vennasparteid neid oma kogemustega ja teiste sotsialistlike maade kogemustega, rakendasid neid kohapeal loovalt, valisid välja niisugused sotsialismi ehitamise vormid ja meetodid, mis kõige paremini vastasid nende maa konkreetsetele ajaloolistele tingimustele.

Üheskoos tehtud suure teoreetilise ja praktilise töö tulemusena töötasid NLKP ja rahvademokraatiamaade kommunistlikud ja töölisparteid NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö kogemuste tähtsuse suhtes välja ainuõige, teadusliku seisukoha, milles väljenduvad ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise üldised seaduspärasused.

Tee, mille on läbi käinud Nõukogude rahvas, on kõigi maade töörahvale sotsialistliku arenemise peateeks. NSV Liidu sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi ehitamise põhijoontel ja seaduspärasustel ei ole kohalik, rahvuslikult spetsiifiline tähtsus, vaid rahvusvaheline tähtsus.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei rajas NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade vahel tiheda, südamliku poliitilise koostöö. Sõlmiti kahepoolsed sõpruse ja vastastikuse abistamise lepingud. Nende lepingute sõlmimine kindlustas rahvademokraatiamaade rahvuslikku sõltumatust. NSV Liit ja rahvademokraatiamaad võitlesid üheskoos rahu eest. NSV Liit andis sotsialistlikele maadele sõbralikku abi uue riigiaparaadi loomisel. Nende maade valitsuste palvel saatis NSV Liit sinna nõuandjaid mitmesugustes küsimustes.

NLKP ja kommunistlike vennasparteide ühiste jõupingutustega loodi NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade vahel täieliku võrdõiguslikkuse, vastastikuse kasu ja seltsimeheliku abistamise alusel uut tüüpi majanduslik koostöö, töötati välja selle koostöö vormid. Sealjuures haarasid sotsialistlike maade vastastikused suhted sedamööda, kuidas nad arenesid ja kindlustusid, järjest uusi ja uusi majanduselu sfääre.

Esialgu oli majandusliku koostöö põhivormiks väliskaubandus. Väliskaubandus ei toimunud konkurentsi ja nõrgemate halastamatu mahasurumise alusel, nagu see on kapitalismi ajal, vaid täieliku võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasu alusel, ilma igasuguste omakasupüüdlike eesmärkideta. Kaubakäive suurenes iga aastaga. Kujunes sotsialistlik maailmaturg.

Seejärel muutus majanduslik koostöö mitmekülgsemaks. Suure tähtsuse omandas krediitide andmine. Sõjajärgseil aastail (kuni 1952. aastani, viimane kaasa arvatud) andis NSV Liit rahvademokraatiamaadele pikaajalist krediiti kokku ligi 15 miljardi rubla ulatuses. Krediidi tingimused olid maksimaalselt soodsad.

Iga aastaga suurenes vastastikune tootmistehniline abistamine. Nõukogude Liit aitas rahvademokraatiamaadel projekteerida, ehitada ja käiku lasta uusi tööstusettevõtteid. Hakkas välja kujunema teaduslik ja tehniline koostöö. NSV Liit abistas sotsialistlikke maid paljude ettevõtete ehitamisel, andis neile üle suure hulga tööstuslike ja kultuuriliste objektide ehitamise projekte, uute masinate ja seadmete jooniste komplekte, tehnoloogilisi kirjeldusi ja arvestusi. Tõsist abi anti kaadri ettevalmistamise ja tehnika kasutamaõppimise osas. Nõukogude kõrgemates koolides said ettevalmistuse tuhanded rahvademokraatiamaade spetsialistid. Paljud mitme vennasriigi töölised õppisid uut tehnikat kasutama Nõukogude tehastes. Nõukogude Liit omakorda sai tootmistehnilist abi rahvademokraatiamaadelt.

Sedamööda, kuidas arenes majanduslik koostöö, muutus üha teravamaks vajadus spetsiaalse majanduslikke suhteid koordineeriva organi järele. 1949. aasta algul asutasid NSV Liit ja Euroopa rahvademokraatiamaad Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu, mille ülesandeks sai majanduslike kogemuste vahetamise organiseerimine, vastastikune abistamine tooraine, toiduainete, masinate jne. osas.

Majandusliku koostöö ja vastastikuse abistamise kõrgemaks vormiks oli majandusplaanide kooskõlastamine. Esimestel aastatel oli sellel episoodiline iseloom. Viiendal viisaastakul astuti esimesed sammud rahvamajandusplaanide koordineerimise alal. Sotsialistlike riikide vahel hakkas välja kujunema tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine. Kõik see tagas kõige soodsamad tootlike jõudude arendamise tingimused, kõige paremad tootmisvõimsuste ja tooraineressursside ärakasutamise võimalused, kiirendas sotsialistliku ülesehitustöö tempot ja kindlustas rahvademokraatiamaade majanduslikku iseseisvust.

Sedamööda, kuidas arenesid sotsialistlike maade vastastikused suhted, kuidas rahvademokraatiamaades kindlustus sotsialistlik tootmisviis, kujunes välja sotsialistlik maailmamajanduse süsteem, mille koostisosaks on sotsialistlik maailmaturg. Sotsialismi maailmasüsteem kujutab endast iseseisvate suveräänsete riikide rahvuslike sotsialistlike majanduste kogusummat. Sotsialismi maailmasüsteem areneb sotsialismile omaste majanduslike seaduspärasuste kohaselt. Talle on iseloomulik järk-järgult väljakujunev sotsialistlike maade rahvusvaheline tööjaotus, tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine. Tema oluliseks iseloomujooneks on seltsimehelik koostöö ja vastastikune abistamine. Kõik see tagab iga üksiku maa majanduse ja kogu sotsialismi maailmamajanduse süsteemi kui terviku kiire ja plaanipärase arenemise.

Sotsialistlike maade vahel vennaliku koostöö loomisel ja selle koostöö arendamise protsessis tuli ette teatud raskusi ja tehti üksikuid vigu. Suurt muret tegid Keskkomiteele suhted Jugoslaavia Kommunistliku Parteiga, riiklikud suhted NSV Liidu ja Jugoslaavia vahel. Sel ajal kui NLKP ja rahvademokraatiamaade kommunistlikud parteid korraldasid omavahelised suhted marksismi-leninismi vaimus, asus Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtkond mitmes printsipiaalses küsimuses marksismi-leninismiga vastuolus olevale seisukohale. Samm-sammult taganes ta proletaarse internatsionalismi printsiipidest ja asus natsionalismi positsioonidele. 1948. aastal arutas kommunistlike ja töölisparteide Informatsioonibüroo, mille liikmete hulka kuulus ka Jugoslaavia Kommunistlik Partei, seda küsimust ja võttis vastu resolutsiooni «Olukorrast Jugoslaavia Kommunistlikus Parteis». Kõik selle resolutsiooni põhiseisukohad on õiged. Selles on antud Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtivate töötajate vigade printsipiaalne marksistlik-leninlik kriitika. See otsus sai kõigi marksistlik-leninlike parteide heakskiidu osaliseks. Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtkond keeldus Informatsioonibüroo tööst osa võtmast, lükkas kõik kriitilised märkused tagasi, ei tahtnud neid isegi sisuliselt läbi vaadata. Lahkhelid omandasid terava iseloomu.

Võitluses nende lahkhelide likvideerimise eest tegi J. V. Stalin tõsise vea. Selle asemel et Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtkonna ebaõigeid seisukohti ja samme printsipiaalselt ja seltsimehelikult kritiseerida, näidates, et need on vastuolus marksismi-leninismi alustega, asus ta NSV Liidu ja Jugoslaavia normaalsete riiklike ja diplomaatiliste suhete katkestamise teele. Igasugune side Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja Jugoslaavia Kommunistliku Partei vahel katkestati. Beria ja tema käsilaste vaenuliku tegevuse mõjul tõsteti Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtide vastu mõningaid põhjendamatuid süüdistusi. Hiljem astus Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei omal algatusel samme NSV Liidu ja Jugoslaavia normaalsete suhete jaluleseadmiseks.

Sõpruse ja vastastikuse abistamise poliitika, mida rakendas NLKP, saavutas täieliku võidu. Üksikutel vennasriikidega suhtlemisel esinenud vigadel oli teisejärguline, juhuslik iseloom. Oma olemuselt olid need suhted täiesti sotsialistlikud ning vastasid täiel määral proletaarse internatsionalismi põhimõtetele. Kõik NLKP jõupingutused olid suunatud sellele, et kõvendada sõprust Rahva-Hiinaga ja teiste rahvademokraatiamaadega, ja seda poliitikat kroonis täielik võit. NLKP ja teiste võimulolevate kommunistlike parteide ühise töö tulemusena loodi sotsialistlike maade vennalik koostöö ja mitte mingisugused vaenlaste jõupingutused pole suutnud ega suuda kõigutada nende maade solidaarsust ja ühtsust. See ühtsus on sotsialistliku leeri jõu allikaks.

Uut tüüpi rahvusvaheliste suhete ja sotsialismi maailmasüsteemi loomine oli rahvaste ülisuur ajalooline võit. Ilma seltsimehelikku koostöö ja vastastikuse abistamiseta ei oleks olnud võimalik see

suur edu, mida sotsialistlikud maad on saavutanud oma majanduse ja kultuuri arendamisel.

Sotsialistlike maade vahel kujunenud sõpruse ja vastastikuse abistamise suhted ühendavad edukalt iga üksiku maa huvisid sotsialismileeri kui terviku huvidega. Kuigi sotsialistlike maade suhete probleem oli keeruline ja uudne probleem, lahendati see edukalt iga üksiku maa ja kogu sotsialismileeri huvides.

LÜHIKOKKUVÕTE

Pärast fašistlike agressorite vastu peetud Suure Isamaasõja võidukat lõppu võisid partei ja Nõukogude rahvas jällegi rahuaegsele loovale tööle asuda, et sotsialismi ehitamine lõpule viia ja teostada järkjärguline üleminek sotsialismilt kommunismile.

Pärast sõja lõppemist oli partei ja Nõukogude rahva kõige tähtsamaks ülesandeks rahvamajandus kõige kiiremas korras taastada ning kindlustada tema pidev edasiarendamine. Selle ülesande lahendamisele innustas partei meie maa töörahvast, organiseeris vabariikide ja oblastite vastastikuse abistamise. Partei saavutas vabastatud piirkondades tehtava taastamistöö kiire tempo ühendamise meie maa idaosa tööstuse edasiarendamisega, majanduse tehnilise rekonstrueerimisega ning tehaste ja vabrikute rentaabluse suurendamisega.

Sõjajärgsetes tingimustes saavutas partei parteilise juhtimise taseme tõusu ning parandas märksa parteipoliitilist ja ideoloogilist tööd. Sõjaaegsete siseparteilise demokraatia kitsenduste likvideerimine edenes edukalt, kuigi neid kitsendusi ei kõrvaldatud veel lõplikult, teatud määral arenes kriitika ja enesekriitika. Tänu parteipoliitilise ja majandusliku töö õigele ühendamisele suurenes parteiorganisatsioonide kui poliitiliste juhtide osatähtsus. Ideoloogilise pealetungi protsessis andis partei hävitava löögi ideelagedusele, kosmopolitismile, objektivismile ja teistele kodanliku ideoloogia avaldumise vormidele.

Fašistlike agressorite üle saavutatud võit kindlustas Nõukogude Liidu olukorda, suurendas tema rahvusvahelist mõju ja autoriteeti. Jõudude vahekord maailma areenil muutus põhjalikult sotsialismi kasuks ja kapitalismi kahjuks.

Sõjajärgsel ajal maailma areenil toimunud muutusi kasutas partei edukalt ära selleks, et luua kommunismi ehitamiseks soodsad rahvusvahelised tingimused.

Rahvademokraatiamaade tekkimisega algas sotsialismi arenemises uus etapp. Kujunes sotsialismi maailmasüsteem. NSV Liit ei olnud enam ainuke kapitalistlikest riikidest piiratud sotsialistlik maa. Temast sai sotsialistliku maailma juhtiv maa. NLKP ette kerkis uus ülesanne — rahvademokraatiamaade vennasparteide abistamine sotsialistlikus ülesehitustöös, nendega vennaliku koostöö ja

vastastikuse abistamise suhete loomine ja kindlustamine. See vastastikune abistamine on kasulik nii Nõukogude Liidule kui ka igale sotsialistlikule maale üksikult ja kogu sotsialismileerile kui tervikule.

Partei kasutas Nõukogude Liidu kolossaalset autoriteeti rahu säilitamiseks ja kindlustamiseks, ameerika ja inglise sõjaõhutajate vastu võitlemiseks. Erineva ühiskondliku süsteemiga maade rahuliku kooseksisteerimise leninlikku poliitikat järjekindlalt ellu viies organiseeris NSV Liit kapitalistlike maadega majanduslikku võistlust, olles veendunud, et kommunism saavutab selles võistluses otsustava maailma-ajaloolise võidu.

PARTEI VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE VÕIMSA TÕUSU JA SOTSIALISMI EHITAMISE LÕPULEVIIMISE EEST

(Aastad 1953—1958)

1. Rahvusvaheline olukord aastail 1953—1958. Partei ja Nõukogude riigi võitlus rahvusvahelise pinevuse vähendamise eest

Aastail 1953—1958 leidsid aset suured sündmused Nõukogude Liidu elus, partei tegevuses, tema võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise ja rahu säilitamise eest.

Rahvusvaheline olukord oli selleks ajaks väga pinevaks muutunud. Kommunismi ehitamine NSV Liidus ja sotsialismi ehitamine rahvademokraatiamaades kulgesid edukalt. Sotsialistlike maade ühtsus tugevnes ja nende rahvusvaheline mõju kasvas. Samal ajal nõrgenesid kapitalismi positsioonid, teravnesid kõik tema vastuolud ja kiirenes koloniaalsüsteemi lagunemine. Kõik need asjaolud suurendasid valitsevate imperialistlike ringkondade hirmu oma võimu pärast ning vihavaenu demokraatia ja sotsialismi jõudude vastu. Peamiste imperialistlike suurriikide ja eelkõige Ameerika Ühendriikide poliitika muutus agressiivsemaks, eriti pärast sõjalise Põhja-Atlandi bloki loomist ja sõja puhkemist Koreas, mille päästsid valla ameerika imperialistid.

Nõukogude Liidu, Hiina Rahvavabariigi ja kogu sotsialistlike riikide leeri järjekindla rahupoliitika tõttu läks korda rahu säilitada, kuid seda ei saanud pidada püsivaks. Inimkonda ähvardas kolmanda maailmasõja puhkemise oht.

Et päästa maailm hävitavast tuumasõjast, tuli NSV Liidul teha uusi jõupingutusi, veelgi aktiviseerida oma rahupoliitikat, laiendada sidemeid ja kontakti välismaa rahujõududega. Ustavana leninlikule rahuliku kooseksisteerimise põhimõttele võitles Nõukogude riik NLKP juhtimisel energiliselt ja sihikindlalt r a h v u s v a h e l i s e p i n e v u s e v ä h e n d a m i s e e e s t. Oma pidevalt kasvavale võimsusele ning kõigi sotsialistlike riikide ja rahvusvahelise töölisklassi toetusele tuginedes astus NSV Liit hulga tähtsaid samme rahu kindlustamiseks.

Rahvusvahelise pinevuse vähendamiseks oli eelkõige tarvis teha lõpp verevalamisele Koreas ja Indo-Hiinas.

Nõukogude Liit toetas aktiivselt Hiina Rahvavabariigi ja Korea Rahvademokraatliku Vabariigi jõupingutusi, mille eesmärgiks oli lõpetada sõda Koreas. Kaks aastat ajasid Ameerika agressorid

vaherahu-läbirääkimised nurja. 1953. aastal läks lõpuks korda vaherahu sõlmida. Korea sõda, mis ähvardas kaasa tuua tõsiseid rahvusvahelisi komplikatsioone, lõppes samal piirijoonel, kust Ameerika agressioon oli alanud. Ameerika imperialismi vallutusplaanid selles piirkonnas olid läbi kukkunud. Üks sõjakolle oli kustutatud.

1954. aastal, ameerika imperialistide ägedast vastuseisust hoolimata, läks Vietnami Demokraatlikul Vabariigil, Kambodža ja Laose demokraatlikel jõududel Nõukogude Liidu ja Hiina Rahvavabariigi aktiivsel kaasabil korda jõuda Prantsusmaaga kokkuleppele Indo-Hiinas sõjategevuse lõpetamise suhtes. See rahujõudude võit vastas nii Vietnami, Laose ja Kambodža rahvaste kui ka prantsuse rahva huvidele. Seega kustutati teine sõjakolle.

Nõukogude Liit astus samme ka pinevuse vähendamiseks Euroopas. Nõukogude Liidu initsiatiivil reguleeriti 1955. aastal lõppude lõpuks Austria küsimus Austria alatise neutraliteedi põhimõtte alusel. Nõukogude poole algatusel seati jalule diplomaatilised suhted NSV Liidu ja Saksa Föderatiivse Vabariigi vahel.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse initsiatiivil likvideeriti NSV Liidu ja Jugoslaavia konflikt. 1955. aastal saavutati mõlema maa suhete paranemine.

Partei oli seisukohal, et püsiva ja pikaajalise rahu võib kindlustada kollektiivse julgeoleku süsteemi loomisega. Kollektiivse julgeoleku süsteem on rajatud sellele, et rahu säilitamiseks ühendatakse maakera ühes või teises piirkonnas kõigi riikide jõupingutused. See süsteem on täielik vastand imperialistlikule sõjaliste blokkide süsteemile, mis jagab riigid üksteisele vastu seisvateks kinnisteks vaenulikeks rühmitusteks.

1954. aastal esitas Nõukogude valitsus Euroopa riikidele, samuti ka Ameerika Ühendriikidele «Euroopa kollektiivse julgeoleku lepingu» projekti. NSV Liidu algatust toetasid aktiivselt laiad rahvahulgad. Kuid lääneriigid ei võtnud Nõukogude Liidu ettepanekuid vastu. Neil olid hoopis teised kavatsused. 1954. aasta oktoobris kirjutasid nad alla kokkulepetele, mis nägid ette Lääne-Saksamaa taasrelvastamise ja tema astumise sõjalisse Põhja-Atlandi blokki.

NSV Liit ja teised sotsialistlikud maad ei saanud neist üldisele rahule väga ohtlikest faktidest mööda minna. Euroopas kujunenud uues olukorras töötas Nõukogude valitsus koos rahvademokraatiamaade valitsustega välja uued abinõud rahu ja julgeoleku kindlustamiseks. 1955. aasta mais kirjutati Varssavis alla NSV Liidu ning Euroopa rahvademokraatiamaade sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingule. Varssavi lepingu osalised võtsid endile kohustuse anda ükskõik millisele lepinguosalisele riigile, kellele relvadega kallale tungitakse, viivitamata abi kõigi vahenditega, kaasa arvatud relvajõu kasutamine. Hiina Rahvavabariigi valitsus teatas, et ta on Varssavis vastuvõetud otsustega täiesti solidaarne ja toetab neid.

Varssavi leping kujunes tähtsaks stabiliseerivaks teguriks Euroopas. See on rahusoovivate maade kaitseabinõu, mis kindlustab Euroopa rahvaste julgeolekut ning soodustab kogu maailmas rahu

säilitamist. Erinevalt imperialistlike riikide sõjaliste blokkide lepingutest on Varssavi lepingus ette nähtud, et sellega võivad ühineda ka teised riigid, olenemata nende ühiskondlikust korrast. Kui Euroopas luuakse kollektiivse julgeoleku süsteem, siis kaotab Varssavi leping kehtivuse.

Samal ajal käis Lääne-Saksamaal militarismi taastamine. Bonni valitsuse sõjajõudude etteotsa seati endised Hitleri kindralid. Järjest laialdasemalt propageeriti revanšši. Kõik see veeretas Saksamaa küsimuse lahendamise teele raskesti võidetavaid takistusi. Kuid Nõukogude Liit tegi endiselt jõupingutusi, et seda küsimust kõige kiiremas korras reguleerida. NSV Liit pooldas Saksamaaga rahulepingu sõlmimist ja tema territooriumilt kõigi välisriikide vägede väljaviimist. Ta toetas saksa rahva rahvusliku ühinemise taotlust, Saksamaa mõlema poole ühendamist rahu ja demokraatia põhimõtete alusel. Kuna Saksamaa territooriumil eksisteerib kaks iseseisvat täiesti erineva ühiskondliku korraga Saksa riiki, siis ei saa taasühendamist läbi viia sel teel, et üks Saksamaa osa teise osaga mehhaaniliselt liidetakse. Taasühendamisele võib jõuda üksnes saksa rahvas ise Saksa Demokraatliku Vabariigi ja Saksa Föderatiivse Vabariigi vahel läbirääkimiste korraldamise kaudu. Nõukogude valitsus toetas Saksa Demokraatliku Vabariigi valitsuse ettepanekut luua mõlema Saksa riigi konföderatsioon, mis oleks esimeseks sammuks Saksamaa rahvusliku ühtsuse taastamise poole.

Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsus, samuti ka Saksa Föderatiivse Vabariigi valitsus taastasid Lääne-Saksamaal militarismi ega võtnud vastu ettepanekuid alustada Saksamaa mõlema osa sakslaste vahel läbirääkimisi ja sulgesid sellega Saksamaa küsimuse lahendamise tee. Nad eelistasid lõhestatud Saksamaa ühendamist edasi lükata.

Võitluses rahu eest ja rahvusvahelise pinevuse vähendamise eest pühendasid NLKP ja Nõukogude valitsus raugematut tähelepanu desarmeerimisele. Nad jätkasid senisest veel laiemas ulatuses võitlust relvastuse ja relvastatud jõudude vähendamise, aatomi- ja vesinikurelva ning nende katsetamise keelamise, kõigi nimetatud abinõude täitmise üle range rahvusvahelise kontrolli sisseseadmise eest. Nõukogude valitsus, püüdes tasandada teed rahvusvahelisele desarmeerimiskokkuleppele, nõustus mitme läänеriikide ettepanekuga, kuigi ta oleks eelistanud desarmeerimise küsimuses radikaalsemaid otsuseid vastu võtta. Kui NSV Liit oli teinud varem ettepaneku vähendada suurriikide relvastatud jõude ühe kolmandiku võrra, siis 1955. aastal nõustus ta läänеriikide ettepanekuga, et Ameerika Ühendriigid, NSV Liit ja Hiina vähendaksid oma relvastatud jõude 1—1,5 miljoni meheni, Inglismaa ja Prantsusmaa 650 000 meheni.

Niipea kui Nõukogude valitsus oli ühe või teise läänеriikide ettepaneku vastu võtnud, hakkasid viimased tagasi tõmbuma ja loobusid oma ettepanekuist või ajasid need paljude reservatsioonidega keeruliseks. Sellega paljastasid läänеriigid oma soovi desarmeeri-

mist nurja ajada. Desarmeerimisest lobisemisega varjasid nad oma tõelist poliitikat, petsid rahvaid ja jätkasid võidurelvastumist.

Nõukogude Liit tahtis desarmeerimisprobleemi radikaalselt lahendada. Oli ilmne, et Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa ei kavatse selles küsimuses radikaalseid otsuseid vastu võtta. Nõukogude valitsus püüdis ära kasutada kõik võimalused, et desarmeerimisläbirääkimisi ummikust välja aidata. Ta tegi mitu selle küsimuse osade kaupa lahendamise ettepanekut. Kuid jällegi saboteerisid läänеriigid kõiki Nõukogude Liidu samme, mis olid suunatud tõelise desarmeerimise saavutamisele.

Rahvad jõudsid ikka rohkem veendumusele, et ainuüksi Nõukogude Liit ja teised sotsialismileeri maad on siirad desarmeerimise eest võitlejad, et ainult nemad püüavad kõigi maade töörahvast relvastumise koormast ja tuumasõjaohust päästa.

Nõukogude rahupoliitika suureks võiduks olid NSV Liidu tihenevad sidemed Aasia ja Aafrika rahvastega, kes kaitsesid oma sõltumatust ja võitlesid imperialismi vastu. Nende rahvastega tihedamate sidemete loomisele aitasid suurel määral kaasa NSV Liidu juhtivate tegelaste sõidud Idamaadesse, samuti ka nende maade poliitiliste juhtide arvukad visiidid Nõukogude Liitu. Laienes kontakt ka Ladina-Ameerika rahvastega.

Aastail 1953—1958 läks imperialismi koloniaalsüsteemi kriis äärmiselt teravaks. Rahvuslik vabadusliikumine laienes väga kiiresti. Aasias ja Aafrikas tekkis koloniaalikke alt vabanenud maades suur hulk uusi sõltumatuid rahvusriike. Süüria, Liibanoni, India, Birma ja Indoneesia järel, kes saavutasid riikliku iseseisvuse sõjajärgsetel aastatel, võitsid endile vabaduse Egiptus ja Iraak, kes sõltusid varem inglise imperialismist, vabanesid endised asumaad Sudaan ja Gaana ning mitmed teised maad. Rahvastel, kes on kätte võitnud sõltumatuse, tuleb seda kaitsta mitte üksnes endiste kolonisaatorite, Inglismaa ja Prantsusmaa vastu. Järjest sagedamini on nad sunnitud end kaitsma Ameerika Ühendriikide kolonialismi vastu, kuivõrd Ühendriigid on nüüd imperialismi koloniaalsüsteemi peamine tugi, koloniaalse ja rassilise rõhumise peamine kandja.

Võitluses kolonisaatorite vastu saavad Idamaade rahvad suurt toetust NSV Liidult. Pidevalt tugevnevad NSV Liidu sõprussidemed ja koostöö rahuarmastavate Aasia ja Aafrika riikidega. Nõukogude Liidu väsimatu võitlus imperialismi ja agressiooni vastu oli rõhutud ja sõltuvatele rahvastele väga suureks abiks nende poliitilisel vabanemisel, hiljem aga aitas see neil oma kättevõidetud riiklikku iseseisvust kolonisaatorite arvukate kallalekippumiste eest kaitsta.

Nõukogude Liit osutab riikidele, kes on kätte võitnud poliitilise sõltumatuse, igasugust kaasabi ka nende võitluses majandusliku iseseisvuse eest. NSV Liit abistab neid täieliku võrdõiguslikkuse ja nende siseasjadesse mittevahelesegamise alusel, ilma et ta esitaks mingisuguseid poliitilisi või sõjalisi tingimusi. Selle abi iseloom erineb täielikult neist orjastavatest tingimustest, millele on rajatud

Ameerika Ühendriikide ja teiste kolonisaatorite niinimetatud abi. Tänu Nõukogude Liidule tugevnesid majanduslikult nõrgalt arenenud maade positsioonid ja vähenesid imperialistlike rõhujate võimalused neile maadele orjastavaid kolonialistlikke tingimusi peale sundida. Kõik see aitas suurendada rahu pooldavate Aasia ja Aafrika riikide rahvusvahelist erikaalu.

Arenesid ja tihenesid ka NSV Liidu suhted nende Euroopa riikidega, kes asuvad neutraliteedi positsioonil ja ei kuulu sõjalistesse blokkidesse.

Korduvalt esinesid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia ja teiste kapitalistlike riikidega suhete parandamise algatajana. NSV Liit taotles vastastikuse rahvusvahelise usalduse süvendamist, väliskaubanduse arendamist, igasuguse diskrimineerimise likvideerimist, kultuuri ja teaduse alal kontakti ja koostöö laiendamist. N. S. Hruštšov ütles, et «...meie maa tahaks, et tal oleksid head suhted kõigi riikidega, kes on sõja vastu ja pooldavad rahulikku kooseksisteerimist. Me teeme kõik selleks, et niisuguseid suhteid luua» («P r a v d a», 7. novembril 1957).

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse sammud rahu kindlustamiseks avaldasid rahvusvahelisele olukorrale soodsat mõju. Rahvusvahelistes suhetes esinev pinevus vähenes mõnevõrra. 1955. aasta suvel osutus võimalikuks kokku kutsuda NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsusjuhtide Genfi nõupidamine. Arvamuste vahetamise tulemusena deklareerisid nelja suurriigi valitsusjuhid, et nad soovivad igaüks omalt poolt kaasa aidata rahvusvahelise pinevuse vähendamisele. Kuid ainult Nõukogude valitsus kinnitas oma sõnu tegudega, rahu kindlustamiseks läbiviidud praktiliste üritustega.

Pärast Genfi nõupidamist jätkas Nõukogude valitsus veelgi aktiivsemalt võitlust rahvusvahelise pinevuse vähendamise ja riikidevahelise koostöö laiendamise eest ning kinnitas uuesti veenvalt oma head tahet. Nõukogude valitsus astus tähtsaid samme selleks, et põhjalikult parandada suhteid Ameerika Ühendriikidega, samuti Inglis- ja Prantsusmaaga. Kuid läänеriikide reaktsioonilised valitsevad ringkonnad ei toetanud neid Nõukogude valitsuse jõupingutusi, vaid püüdsid neile igati takistusi ette veeretada. Neid takistusi võites saavutas Nõukogude valitsus ikkagi rahvusvaheliste kaubandus- ja kultuurisidemete märgatava laienemise. Seati uuesti jalule diplomaatilised suhted Jaapaniga. Nõukogude Liidu vääramatut tahet vähendada relvastust kinnitas kujukalt asjaolu, et ta vähendas 1955. aastast alates oma relvastatud jõude rohkem kui 2 miljoni mehe võrra.

Nõukogude Liidu rahuinitsiatiiv on maailma poliitikas tähtsaks teguriks. See avaldas järjest suuremat mõju kõigile rahvusvahelistele suhetele. Rahujõud kasvasid ja liitusid tihedamalt ühte. Edenes agressiivsete imperialistlike ringkondade isoleerimine. Suurenes rahvaste lootus, et sõda on võimalik ära hoida. See oli rahujõudude

suur võit. Nõukogude Liidu autoriteet ja mõju kasvasid väga suurel määral.

Kuid reaalsed rahvusvahelise pinevuse edasise vähendamise ja rahu kindlustamise väljavaated ei vastanud valitsevate imperialistlike ringkondade huvidele. Rahu vähendab monopolide kasumeid. Kahe ühiskondliku süsteemi rahulik majanduslik võistlus areneb sotsialismi kasuks. Nõukogude Liidu, Hiina ja kõigi rahvademokraatiamaade kiire majanduslik ja kultuuriline arenemine, nende suurenev ühtsus muudab jõudude vahekorda maailma areenil järjekindlalt kapitalismi kahjuks. Imperialismi positsioone nõrgendab koloniaalsüsteemi kriis.

Imperialistlike riikide valitsevad ringkonnad on rahvusvahelise pinevuse vähendamisele alati vastu töötanud, kuid Genfi nõupidamise perioodil püüdsid nad oma poliitikat, mis oli suunatud «külma sõja» aktiviseerimisele ja agressiooni ettevalmistamisele, maskeerida. Peagi heitsid nad rahuarmastuse maski minema ja hakkasid jällegi avalikult «jõupoliitikat» ajama. Nad ei loobunud kavatsusest restaureerida relvajõul kapitalism sotsialismi ehitamise teele asunud riikides ja taastada koloniaalike seal, kus rahvad olid kolonisaatorite võimu oma turjalt maha heitnud.

Rahvusvahelise pinevuse vähendamise ja rahu kindlustamise eest võideldes ei unustanud NLKP kunagi, et reaktsioonilised imperialistlikud jõud ei ole relvi maha pannud ja võivad igasuguseid avantüüre ette võtta, et sellepärast on vaja väsimatult valvel olla.

1956. aasta sügisel tungisid Inglismaa, Prantsusmaa ja Iisraeli väed kallale Egiptusele, et talle uuesti koloniaalrežiimi peale sundida.

Peaaegu selsamal ajal organiseerisid reaktsioonilised imperialistlikud ringkonnad, peamiselt Ameerika Ühendriikide imperialistid, kontrrevolutsioonilise mässu Ungaris. Ühtaegu laiendasid imperialistid õõnestustööd ka teiste sotsialismimaade vastu. Imperialistid tegid palavikulisi jõupingutusi, et lõhkuda sotsialismimaade ühtsust. Agedalt tungisid nad kallale Nõukogude Liidu poliitikale, püüdsid seda igati mustata. Ühtki vahendit põlgamata püüdsid nad kompromiteerida sotsialismi ideid. Sõjaoht suurenes jällegi. Samal ajal teravnes kapitalistlikes riikides reaktsiooniliste jõudude võitlus kommunistlike parteide vastu. Sealjuures panid imperialistid suuri lootusi nende parteide õõnestamisele seestpoolt — revisionistlike elementide tegevuse elustamise abil.

Kasvava sõjaohu olukorras astus Nõukogude Liit uuesti välja rahu kaitseks, tuginedes oma majanduslikule ja sõjalisele võimsusele, sotsialistlike maade toetusele ja kõigi rahuarmastavate rahvaste tulisele poolehoiule. Kategooriliselt nõudis ta Egiptuse vastu ettevõetud agressiooni lõpetamist. See nõudmine, egiptuse rahva kangelaslik vastupanu ja maailma demokraatliku avaliku arvamise äge pahameel sundisid Inglise, Prantsuse ja Iisraeli valitsust agressiooni lõpetama ja oma vägesid Egiptusest välja viima. Rahujõud

eesotsas NSV Liiduga aitasid egiptuse rahval oma iseseisvust kaitsta.

Oma internatsionaalset kohust täites andis Nõukogude Liit Ungari valitsuse palvel vennalikule ungari rahvale efektiivset abi kontrrevolutsioonilise mässu likvideerimisel. Sellega hoidis Nõukogude Liit ära kapitalismi ja fašismi taastamise Ungaris, hoidis ära Ungari muutmise imperialistliku agressiooni platsdarmiks Euroopa keskosas.

NSV Liit ajas nurja agressorite plaanid ja nad olid sunnitud taganema. See oli suur ajalooline võit. See näitas, et rahupooldajate ja sõjapooldajate jõudude vahekord oli oluliselt muutunud esimeste kasuks, agressiooni ärahoidmiseks olid avanenud uued perspektiivid.

Täielikult kukkusid läbi ka kõik imperialistlike ringkondade kurikavalad sotsialistlike maade ühtsuse lõhkumise plaanid. Rangelt kinni pidades proletaarse internatsionalismi põhimõtetest esitas Nõukogude valitsus 1956. aasta 30. oktoobri deklaratsioonis kõigi rahvademokraatiamaadega täieliku võrdõiguslikkuse, territoriaalse puutumatuse ning riikliku sõltumatuse ja suveräänsuse austamise, siseasjadesse mittevahelesegamise, vennaliku koostöö ja vastastikuse abistamise alusel sõbralike sidemete edasise kindlustamise programmi. Ühises võitluses reaktsiooni surve vastu tihenesid Nõukogude Liidu suhted Hiinaga ja kõigi teiste rahvademokraatiamaadega ning muutusid veel südamlikumaks ja sõbralikumaks. Edukalt arenes sotsialistlike maade vennalik koostöö, nende vastastikune abistamine majanduse, poliitika ja kultuuri valdkonnas. Sotsialismileeri ühtsus on iga sotsialistliku maa rahvusliku iseseisvuse ja suveräänsuse kindel tagatis.

Saavutanud võidu imperialistliku agressiooni üle Egiptuses ja Ungaris, jätkas NSV Liit rahu kaitsmist. Nõukogude Liit astus resoluutselt välja Lähis- ja Kesk-Idas tekkinud uue agressiooniohu vastu. Kui Ameerika Ühendriigid organiseerisid vandenõu Süüria sõltumatuse vastu, kui nad Türgit ja teisi riike Süüria kallale ässitasid, aitas Nõukogude Liit Süürial teda ähvardavast ohust pääseda. 1958. a. takistas Nõukogude Liit Ameerika ja Inglise agressiooni laienemist Iraaki ja teistesse selle piirkonna maadesse, aitas Liibanoni ja Jordaania rahval vabaneda Ameerika ja Inglise vägedest, kes olid nende territooriumile tunginud. Rahvad näevad NSV Liidus oma iseseisvuse kõige kindlamat tuge.

1958. aasta teisel poolel tekitas Ameerika Ühendriikide agressiivne tegevus Hiina Rahvavabariigi vastu ohtliku olukorra Kaug-Idas, Taivani saare ja Taivani väina piirkonnas. Tekkis sõja puhkemise oht. Hiina rahvas oli valmis agressoritele väärikat vastulööki andma. Oma kohusele ustavana deklareeris Nõukogude Liit, et kallaletung Hiina Rahvavabariigile, Nõukogude Liidu heale sõbrale, liitlasele ja naabrile, on kallaletungimine NSV Liidule ja et ta tuleb Hiina Rahvavabariigile appi, kui Ameerika Ühendriigid peaksid alustama agressiooni Hiina Rahvavabariigi vastu. See aitas kainestada ülbeks läinud Ameerika agressoreid. Hiina Rahvavaba-

riigi rahupoliitika hoidis ära olukorra edasise teravnemise Taivani piirkonnas.

Imperialistlike agressorite läbikukkumised kinnitavad reljeefselt sotsialismileeri ja teiste rahujõudude võimsuse kasvu. On tekkinud ja suureneb järjest reaalne võimalus sõda ära hoida, mitte lasta imperialistlikel agressoritel rahvaid uutesse sõjalistesse avantüüridesse kiskuda. Õilsa rahuvõitluse eduks on aga vaja, et kõik sõjavastased jõud oleksid valvsad ja mobiliseeritud, et nad tegutseksid ühise rindena, et nende võitlus, nende pingutused ei nõrgeneks.

Võitlus rahu eest, rahvusvahelise pinevuse vähendamise ja rahvaste sõpruse süvendamise eest oli ja jääb NSV Liidu ning kõigi sotsialistlike riikide välispoliitika põhialuseks. Selles seisab kõigi nende ettepanekute mõte, mis Nõukogude valitsus mitmesugustes rahvusvahelistes küsimustes esitab.

1958. aasta märtsis tegi NSV Liidu Ülemnõukogu desarmeerimise alal uue algatuse. Ülemnõukogu võttis vastu otsuse lõpetada ühepoolselt Nõukogude Liidus aatomi- ja vesinikurelva katsetamine. Nõukogude Liit pöördus teiste sellist relva omavate riikide poole üleskutsega, et ka nemad samuti talitaksid. Sealjuures hoiatas ta, et kui teised tuumarelva valdajad katsetusi ei lõpeta, siis on ka Nõukogude Liit sunnitud katsetusi uuesti alustama. Rahu kindlustamist ja rahvusvahelise pinevuse vähendamist taotlesid ka Nõukogude valitsuse projektid Saksamaaga rahulepingu sõlmimise ja Lääne-Berliinile vabalinna staatuudi andmise küsimuses, samuti Nõukogude ettepanekud ootamatu kallaletungi ärahoidmise kohta. Nõukogude valitsus on igati taotlenud ja taotleb, et rahvusvahelised tüliküsimused lahendataks läbirääkimiste teel. Parimaks rahvusvahelise pinevuse vähendamise abinõuks oleks võinud olla valitsusjuhtide nõupidamine, mida Nõukogude valitsus soovitaski kokku kutsuda.

Kõik need NSV Liidu humanistlikud ja rahuarmastavad sammud said maailma üldsuse laialdastes ringkondades palava heakskiidu osaliseks. Kuid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsus ei tahtnud asuda rahvusvahelise pinevuse vähendamise teele, millele neid kutsusid kõik rahujõud.

Üheks tähtsamaks partei ja Nõukogude valitsuse välispoliitilise tegevuse tulemuseks aastail 1953—1958 oli Nõukogude Liidu rahvusvaheliste sidemete areng. Kontakt teiste riikidega on laienenud ja Nõukogude Liitu on külastanud suur hulk kapitalistlike maade elanikkonna kõigi kihtide esindajaid. Nad veendusid oma silmaga Nõukogude Liidu rahuarmastuses ja heas tahtes, nägid Nõukogudemaa hiiglasuuri ajaloolisi saavutusi. Palju Nõukogude kodanikke on omakorda käinud välismaal. Kõik see on aidanud imperialistliku reaktsiooni laimavat nõukogudevastast propagandat ümber lükata, selle tagajärjel on laialdased ringkonnad välismaal veendunud, et Nõukogude rahvas tahab siiralt rahu, see on paljastanud vaenuliku propaganda laimu fantastilisest «nõukogude agressioonist». Kukkusid läbi imperialistliku reaktsiooni katsed avalikule arvamisele peale sundida moonutatud kujutlust NSV Liidus valitseva olukorra suh-

tes. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tegi neil aastail väga palju tõe levitamiseks NSV Liidu — esimese sotsialismimaa kohta. Selle tulemusena laienes kogu maailmas märksa nende inimeste hulk, kellele on selgeks saanud sotsialistliku korra eelised kapitalistliku korraga võrreldes. Suurenes Nõukogude Liidu sõprade arv, kasvasid ühiskondlikud jõud, kes toetavad tema poliitikat. Hajutati valelik muinasjutt «raudsest eesriidest», millega NSV Liit tahtvat end kapitalistlikust maailmast eraldada.

Aastail 1953—1958 pidasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus eriti aktiivset võitlust rahu eest, agressiooni ärahoidmise ja NSV Liidu rahvusvaheliste positsioonide edasise kindlustamise eest. Partei viis välispoliitikas järjekindlalt ellu leninlikku peajoont ja võttis arvesse kõike uut, mis kerkis esile rahvusvahelises olukorras, ning leidis järjest uusi meetodeid ja viise oma rahupoliitika teostamiseks vastavalt muutuvatele tingimustele. Seda ajajärku iseloomustas partei laiahaardeline loov initsiatiiv välispoliitika valdkonnas. Partei targa tegevuse tulemusena tõusis veelgi NSV Liidu rahvusvaheline autoriteet ja suurenesid agressioonile vastulöögi andmise võimalused. Agressiivsed ringkonnad osutusid järjest rohkem isoleerituks.

Sihikindla rahupoliitika ühendasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus NSV Liidu kaitsevõime edasise tugevdamisega. NSV Liidu kasvav võimsus on kõige kindlam tagatis sõjaohu vastu, see toetab võimsalt rahu kogu maailmas.

2. Parteitöö ümberkorraldamine parteielu leninlike normide alusel. Isikukultuse tõttu tekkinud vigade ja puuduste parandamine. Põllumajanduse alal järsu tõusu ja tööstuse alal edasise tehnilise progressi saavutamise abinõud

Oma sisearengus jõudis Nõukogude ühiskond aastail 1953—1958 niisugusesse ajajärku, kus kommunismi ehitamise ülesanded muutusid partei ja rahva otsesteks praktilisteks ülesanneteks. Partei juhtimisel viis rahvas läbi suuri poliitilisi ja majanduslikke üritusi nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasiseks tugevdamiseks, tööstuse ja eelkõige rasketööstuse hoogsaks arendamiseks, põllumajanduse alal järsu tõusu saavutamiseks ning töötajate heaolu tõstmiseks. Neil aastail astus partei välja isikukultuse vastu ja likvideeris selle tagajärjed kõigil nõukogude ühiskonna elualadel. Isikukultuse tagajärgede likvideerimise protsessis, täies kooskõlas uute ajalooliste ülesannetega, organiseeris partei äraproovitud leninlike traditsioonide alusel partei-, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide töö ümberkorraldamise ning tagas oma juhtiva osa suurendamise.

Partei juuris resoluutselt välja kõik, mis takistas nõukogude ühiskonna edasiliikumist ja ei sobinud kokku leninlike traditsioonidega. Partei ei piirdunud leninlike printsiipide taastamisega, vaid

rakendas neid loovalt uues ajaloolises olukorras, töötas välja uued juhtimise vormid, mis täielikult vastasid leninismi vaimule, kajastasid uue olukorra nõudeid ja võtsid arvesse omandatud rikkalikke kogemusi. Sellised olid nõukogude ühiskonna elus alanud uue ajaloojärgu kõige olulisemad jooned, sellised olid partei tegevusele aastail 1953—1958 iseloomulikud iseärasused.

Rahvahulki kommunismi ehitamise ülesannete lahendamisele mobiliseerides tõi partei julgelt päevavalgele parteilises, riiklikus ja majanduslikus tegevuses esinenud tõsised puudused. Partei andis kriitilise hinnangu põllumajanduse ja tööstuse alal valitsevale olukorrale ning arendas võitlust puuduste kõrvaldamise ja sotsialistlikus majanduses edasise tormilise tõusu saavutamise eest.

Partei elus esinevad ebanormaalsused seisid eelkõige selles, et isikukultuse tagajärjel oli rikutud parteielu leninlikke norme ja bolševistliku juhtimise põhimõtteid. Keskkomitee ja Keskkomitee Poliitbüroo tegevuses ei olnud pikemat aega kollektiivsust, ei olnud vajalikku kriitikat ja enesekriitikat.

Suuri vigu oli tehtud ka rahvamajanduse, eriti põllumajanduse juhtimisel, kus sotsialismi printsiipide rikkumise tõttu tekkis raske olukord. Põllumajandussaaduste tootmine ei suutnud kaugeltki rahuldada meie maa kasvavaid vajadusi. Tootmise juhtimise alal ei peetud täielikult kinni leninlikest majandamisprintsiipidest. Rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise liigne tsentralisatsioon ning majanduslike stiimulite alahindamine viisid selleni, et tootmise laiendamise reaalseid võimalusi ja reserve kasutati nõrgalt, rahvahulkade loov initsiatiiv aga ei leidnud küllaldast tegevusvälja. Ettevõtete huvi tehnika arendamise vastu stimuleeriti vähe. Selle tagajärjeks oli mõnede tööstusharude mahajäämine maailma tehnika tasemest.

Esines sotsialistliku seaduslikkuse ja Nõukogude kodanike demokraatlike õiguste jämedat rikkumist.

Seoses J. V. Stalini isiku kultusega, mis ei olnud kooskõlas marksismi-leninismi vaimuga, kuid levis laialdaselt nii teooria kui ka praktika alal, esines ka teisi vigu ja moonutusi. Partei ei saanud leppida nende negatiivsete nähtustega, mis olid uutes tingimustes eriti talumatud.

Isikukultuse tagajärgede likvideerimine kõigil parteilise ja riikliku tegevuse aladel kujunes selle perioodi kõige tähtsamaks poliitiliseks ülesandeks, partei juhtiva osa suurendamise, nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra tugevdamise, parteilise ja riikliku töö ümberkorraldamise põhitingimuseks.

Partei ja tema leninlik Keskkomitee tõid N. S. Hruštšovi initsiatiivil esile J. V. Stalini isiku kultuse kahjulikkuse, sellega seotud vigade ja puuduste kahjulikkuse, ning alustasid nende vastu energilist võitlust.

Nõukogude korra tugevdamise, sotsialistliku demokraatia arendamise ja isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimise seisukohalt oli suure tähtsusega poliitilise avantüristi, partei ja rahva

verivaenlase Beria paljastamine. Riikliku julgeoleku organite ette-otsa pugenud Beria püüdis neid organeid parteist ja valitsusest kõrgemale seada, püüdis neid partei ja tema juhtkonna ning NSV Liidu valitsuse vastu ära kasutada. Vaenulikel eesmärkidel vabritseeris ta ausate töötajate kohta valesüüdistusi ning tallas toorelt jalge alla nõukogude seaduslikkust.

Partei Keskkomitee tegi lõpu Beria ja tema käsilaste kuritegevusele. Puhastanud oma read klassivaenlaste ohtlikest agentidest, kindlustus partei märgatavalt ning tugevdas veelgi Nõukogude riiki.

1953. aasta juulis toimunud partei Keskkomitee pleenum kiitis heaks radikaalsed abinõud, mis olid tarvitusele võetud Beria ja tema kaasosaliste kuritegevuse likvideerimiseks. Pleenum otsustas tugevdada riigiaparaadi kõigi lülide parteilist juhtimist, sisse seada efektiivse kontrolli kõigi organite ja asutuste, sealhulgas ka riikliku julgeoleku organite töö üle.

Keskkomitee võttis kindla kursi V. I. Lenini poolt väljatöötatud ja kogemuste varal järeleproovitud parteielu normide, eelkõige kollektiivsuse printsiibi taastamisele ja edasiarendamisele. Juulipleenumi otsuses öeldakse, et ainult kogu partei kollektiivsed poliitilised kogemused ja oma tegevuses marksismi-leninismi teooriale, juhtiva kaadri ja kõigi partei liikmete initsiatiivile ja aktiivsusele tugineva Keskkomitee kollektiivne tarkus garanteerivad partei ja riigi õige juhtimise, partei ridade vankumatu ühtsuse ja monoliitsuse ning kommunismi eduka ehitamise.

Demokraatliku tsentralismi printsiibi järjekindla elluviimise alusel laiendas Keskkomitee oluliselt siseparteilist demokraatiat. Parteiorganisatsioonide, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide tegevuses rakendati leninlikke juhtimismeetodeid ja -stiili, mis on rajatud elu sügavale ja konkreetsele tundmisele, tihedatele sidemetele rahvahulkadega, nende kogemuste hoolikale tundmaõppimisele ja kasutamisele, töötajate loova aktiivsuse ja initsiatiivi toetamisele.

Esmajärgulise tähtsusega oli partei keskorganite töö ümberkorraldamine. Pärast pikka vaheaega taastati Keskkomitee tegevuses kollektiivsuse printsiip. Regulaarselt, vastavalt partei põhikirjale, hakati kokku kutsuma Keskkomitee pleenumeid. Suurema osatähtsuse omandas NLKP Keskkomitee kui partei kõrgeim juhtiv organ kongressidevahelisel perioodil, kui ideelise, poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise keskus. Keskkomitee muutus jällegi pidevalt tegutsevaks kollektiivseks organiks.

Vastavalt uuele olukorrale muudeti ka NLKP Keskkomitee juhtivate organite struktuuri. Kahe organi — Presiidiumi ja Presiidiumi Büroo asemel otsustati luua üks organ — NLKP Keskkomitee Presiidium, nagu see on kindlaks määratud partei põhikirjas. Peeti otstarbekohaseks luua Keskkomitee esimese sekretäri ametikoht. 1953. aasta septembris valiti NLKP Keskkomitee esimeseks sekretäriks N. S. Hruštšov.

Ka kohalikes parteiorganisatsioonides hakati järjekindlalt ellu

viima kollektiivse juhtimise printsiipi. Parteitööst juuriti resoluutselt välja administreerimise meetodid. Partei aktiiv laienes, tema osatähtsus tõusis. Parteitöö ja majanduselu põhiküsimusi hakati regulaarsemalt ja laialdaselt arutama partei aktiivi ja kommunistide koosolekutel. Siseparteilise demokraatia edasiarendamiseks Keskkomitee kaotas Keskkomitee parteiorganisaatorite ametikohad ettevõtetes ja teistes organisatsioonides, kus need olemas olid, likvideeris poliitosakonnad raudteel, jõe- ja merelaevanduses ning kalatööstuses. Suurenes partei kohalike organite vastutus nende majandusalade ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide töö eest. Koondati partei aparaati. Keskkomitee hakkas reakommuniste süstemaatiliselt ja laialdaselt partei poliitika väljatöötamisele kaasa tõmbama, organiseerides kommunistliku ülesehitustöö põhiprobleemide arutamist parteiorganisatsioonides.

Partei ergutas kõigiti kohalike partei- ja nõukogude organite isetegevust ja initsiatiivi, õhutas töötajate hulkade loovat aktiivsust. Partei suurendas töörahva ühiskondlike organisatsioonide — ametiühingute, kommunistliku noorsooühingu, kooperatiivide, teaduslike, kultuuriliste ja teiste organisatsioonide osatähtsust riigi poliitilises elus.

Sotsialistliku seaduslikkuse jämedate rikkumiste paljastamise ja kõrvaldamise käigus kontrollis Keskkomitee niinimetatud «Leningradi kohtuasja» ja tegi kindlaks, et selle olid vabritseerinud vaenlased ja karjeristid Leningradi parteiorganisatsiooni nõrgendamise ja tema juhtiva kaadri mustamise eesmärgil. Kontrolliti kõiki kahtlustäratavaid kohtuasju, mis olid vabritseeritud aastail 1937—1938 ja teistel aastatel. Need ausad partei- ja nõukogude töötajad, majandusmehed, sõjaväelased ja teised töötajad, kes olid rahvavaenlasteks kuulutatud ning süüdi mõistetud, rehabiliteeriti. See akt näitas veel kord ilmekalt partei poliitilist mehisust, tema ustavust marksismile-leninismile ja rahva huvidele.

Likvideeriti Suure Isamaasõja perioodil toimepandud leninliku rahvuspoliitika moonutused. Taastati balkaaride, kalmõkkide, tšetšeenide, inguššide ja karatšaide rahvuslik autonoomia, millega loodi tingimused nende igakülgseks arenguks NSV Liidu rahvaste vennalikus peres. See avaldas viljastavat mõju nõukogude rahvaste sõpruse ja sotsialistliku internatsionalismi tugevnemisele.

Partei ja Nõukogude valitsus astusid radikaalseid samme selleks, et kõigil Nõukogude riigi elu ja tegevuse aladel peetaks kõrvalekaldumatult kinni sotsialistliku seaduslikkuse normidest. Riikliku julgeoleku, kohtu ja prokuratuuri organeid tugevdati läbiproovitud kaadriga, seati jalule partei kontroll nende organite töö üle. Partei tegi lõpu igasugusele Nõukogude kodanike konstitutsiooniliste õiguste rikkumisele. Tehti kõik mis vaja selleks, et Nõukogude kodanikud võiksid rahulikult elada ning kõiki nõukogude sotsialistliku demokraatia hüvesid kasutada.

Leninlike parteielu normide taastamine ja edasiarendamine ning vastav partei- ja riikliku töö ümberkorraldamine võimaldasid parteil

oma ridade võitlusvõimet tõsta, rahvahulkadega tihedamaid sidemeid luua, paremini oma juhtivat osa täita.

Suure töö tegi partei ära isikukultuse tagajärjel majanduse alal esinenud tõsiste puuduste kõrvaldamiseks.

Peatähelepanu pööras partei põllumajanduse mahajäämuse likvideerimisele. Selle mahajäämuse tõttu oli sotsialistlikus majanduses tekkinud disproportsioon tööstuse ja põllumajanduse vahel, mis võis tõsiselt takistama hakata Nõukogudemaa arenemist, mis võis pidurdada rahvamajanduse edasist tõusu, töötajate heaolu kasvu, kommunismi poole liikumist.

1953. aasta septembris arutas NLKP Keskkomitee pleenum igakülgselt põllumajanduse olukorda ja määras kindlaks põllumajanduse alal kiire tõusu saavutamise abinõud. Keskkomitee pleenum rõhutas, et rahvamajanduse alal on antud etapi kõige pakilisemaks ja tähtsamaks ülesandeks kõigiti jätkata rasketööstuse arendamist ja saavutada kiire tõus kõigis põllumajandusharudes. Pleenum oli p ö ö r d e p u n k t i k s põllumajanduse arendamise alal. Põllumajanduse küsimusi arutati ka NLKP Keskkomitee veebruarimärtsipleenumil (1954), juunipleenumil (1954) ja jaanuaripleenumil (1955). Ettekanded põllumajanduse küsimustes tegi neil pleenumitel N. S. Hruštšov. Partei Keskkomitee korraldas hulga nõupidamisi meie maa tsoonide kaupa, milledest võtsid osa vabariikide, kraide ja oblastite juhtivad töötajad ning põllumajanduse eesrindlased. Neil nõupidamistel töötati välja konkreetsed abinõud vastavates piirkondades põllumajanduse alal j ä r s u tõusu saavutamiseks.

Keskkomitee pleenumite otsustes anti põllumajanduse olukorrale kriitiline hinnang ja toodi esile nii objektiivsed kui ka subjektiivsed põllumajanduse mahajäämuse põhjused. Objektiivsed põhjused seisid selles, et varem ei olnud võimalik üheaegselt kiires tempos arendada nii rasketööstust — sotsialistliku majanduse põhialust — kui ka põllumajandust ja kergetööstust. Tunda andis ka suur kahju, mida põllumajandusele oli tekitanud sõda.

Põllumajanduse mahajäämuse subjektiivsed põhjused peitusid juhtimise puudustes. Paljude aastate jooksul oli põllumajanduse olukorda halvasti tundma õpitud. Tegelikku olukorda mõnedes põllumajandu.se harudes oli ilustatud. Võimsat tehnikat oli puudulikult ära kasutatud. Paljudes kolhoosides, traktorijaamades ja sovhoosides ei olnud vajalikku kvalifitseeritud juhatajate ja spetsialistide kaadrit. Üleliia tsentraliseeritud planeerimine aheldas kohalike töötajate initsiatiivi ja pidurdas põllumajanduse arenemist. Tohutu suurt kahju tekitas põllumajandusele leninliku materiaalse huvi printsiibi rikkumine, mille tõttu kolhoosid ja kolhoosnikud ei olnud sageli küllalt huvitatud põllumajandusliku tootmise laiendamisest. Paljude põllumajandussaaduste varumis- ja kokkuostuhinnad ei vastanud igakord kulutatud töö hulgale ning seetõttu stimuleerisid hinnad nõrgalt nende tootmist. Paljudes kolhoosides oli normipäevatasu väike. Ei peetud kinni varumisnormide hektari alusel

arvestamise põhimõttest. Eesrindlikele, hästi töötavatele kolhoosidele pandi see osa riiklikest müügikohustustest, mis mahajäänud kolhoosidel täitmata jäi.

Põllumajanduse taseme järsuks tõstmiseks töötas Keskkomitee välja ja viis ellu terve abinõude süsteemi.

Kõigepealt suurendasid partei ja valitsus kolhooside ja kolhoosnikute materiaalset huvi põllumajandussaaduste tootmise suurendamise vastu. Sealjuures tuginesid nad V. I. Lenini tuntud õpetusele, et sotsialistlikke ülesandeid on võimalik edukalt lahendada «mitte otseselt entusiasmi alusel, vaid suure revolutsiooni poolt tekitatud entusiasmi abil, isikliku huvi alusel, isikliku huvitatuse alusel . . .» (Teosed, 33. kd., lk. 36).

Tõsteti märksa tähtsamate põllumajandussaaduste varumis- ja kokkuostuhindu. Kolhoosidele määrati senisest väiksemad teravilja, köögivilja, kartuli ja õlikultuuride müüginormid ja kolhoosnikutele väiksemad loomakasvatussaaduste müüginormid. Tehti lõpp lubamatule praktikale panna peaaegu kogu riikliku varumise koorem hästi töötavatele kolhoosidele. Seati sisse uued, progressiivsed töö materiaalse stimuleerimise vormid. Laialt levis kolhoosnikutele igas kuus ja igas kvartalis avansi maksmine, mis aitas suurendada tööviljakust ja tõsta töödistsipliini. 1956. aastal praktiseerisid niisugust avansside maksmist juba kaks kolmandikku meie maa kolhoosidest.

Valitsus suurendas märksa assigneeringuid põllumajanduse pakilisteks vajadusteks. Aastail 1954—1955 moodustasid riiklikud investeeringud põllumajandusse 34,4 miljardit rubla, s. o. 38 protsenti rohkem kui kogu neljanda viisaastaku jooksul. Tugevdati põllumajanduse tehnilist baasi. Aastail 1954—1955 said kolhoosid, traktorijaamad ja sovhoosid 404 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatult), 227 000 veoautot, 83 000 teraviljakombaini ja palju muid masinaid. Põllumajanduses võeti kasutusele uusi, progressiivseid maaharimise ja külvide hooldamise meetodeid: kartuli mahapanek ja maisi külvamine ruutpesiti ning köögivilja külvamine ruutasetuses.

Nende aastate tähtsamate ürituste hulka kuulub kolhooside, traktorijaamade ja sovhooside tugevdamine spetsialistide ja juhtivate töötajatega. Partei kutsel suunati aastail 1954—1955 linnadest maale üle 20 000 kommunisti ja soovitati nad tööle rakendada kolhooside esimeestena.

Keskkomitee seadis korra majja põllumajanduse spetsialistide kasutamise alal. Sel ajal oli põllumajanduse organites rohkem kui 350 000 kõrgema ja keskharidusega spetsialisti. Neist töötas vahetult kolhoosides ainult 18 500 spetsialisti. Keskkomitee ja valitsuse otsusel suunati linnadest ja rajoonikeskustest kolhoosidesse tööle rohkem kui 120 000 põllumajanduse spetsialisti.

Et igati ergutada kolhoosnikute massilist omaalgatust kohalike tingimuste ja võimaluste kasutamisel, muutsid Keskkomitee ja Nõukogude valitsus põllumajanduse planeerimise korda. Kolhoosidele

anti õigus ise planeerida põllukultuuride külvipinda ja saagikust, loomade arvu ja loomakasvatuse produktiivsust. Riigiorganite ülesandeks jäeti riiklike varumisnormide suuruse ja riigile müüdava kolhoosisaaduste hulga kindlaksmääramine. Riigi kätte jäi kontroll põhiliste saaduste tootmise üle, et neid saadusi toodetaks linnade ja tööstuskeskuste varustamiseks, väliskaubanduse otstarbeks ja reservide loomiseks vajalikul hulgal. Uus planeerimise süsteem aitas kõrvaldada põllumajanduse juhtimisel esinenud bürokraatlikke moonutusi ja andis avarad võimalused kolhooside loova initsiatiivi rakendamiseks.

Erilist tähelepanu pööras partei teraviljakasvatuse kui kogu põllumajandusliku tootmise aluse laiendamisele. Teraviljatoodangu järsk suurendamine oli kõige pakilisem ülesanne, mis tuli lahendada esimeses järjekorras.

Sel perioodil oli teraviljatoodangu suurendamise põhiliüliks uudis- ja jäätmaade ülesharimine, mis andis suurt ja sealjuures kiiret efekti. Esialgu kavatseti Kasahstanis, Siberis, Volgamail, Põhja-Kaukaasias ja mujal üles künda 13 miljonit hektarit uudismaad. Kuid hiljem otsustasid partei ja valitsus rahvahulkade aktiivsele tööle ja initsiatiivile tuginedes 1956. aastal üles harida vähemalt 28—30 miljonit hektarit uusi maid.

Kommunistlik Partei alustas selle ülesande täitmiseks ulatuslikku poliitilist ja organisatsioonilist tööd. Keskkomitee pöördus noorsoo poole üleskutsega võtta aktiivselt osa uudis- ja jäätmaade ülesharimisest Kasahstani ja Siberi rajoonides. Partei kutsel läks uudismaadele sadu tuhandeid inimesi, sealhulgas rohkem kui 350 000 noormeest ja neidu. Nad töötasid vapralt, nagu see on kohane kommunismiehitajaile. Uudismaade ülesharimise piirkondadesse saadeti aastail 1954—1955 rohkem kui 200 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatult) ning tuhandeid teisi põllutööriistu ja -masinaid. Seal loodi 425 uut sovhoosi, rajati suur hulk traktorijaamu, ehitati riiklikke ladusid, elevaatoreid, tuhandeid kilomeetreid maanteid ja raudteeliine. Kolme aastaga hariti üles ligi 36 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaad.

Suurte raskustega oli seotud loomakasvatuse taseme tõstmine. Pikki aastaid oli loomakasvatus olnud põllumajanduse mahajäänud haruks. Põhiliseks loomakasvatuse arengut pidurdavaks teguriks oli puudulik söödabaas. Partei võttis tarvitusele hulga abinõusid söödabaasi laiendamiseks. Suurendati maisi külvipinda. See võimaldas loomakasvatuse olukorda lühikese ajaga parandada.

Tööviljakuse tõstmiseks põllunduse ja loomakasvatuse alal asusid parteiorganisatsioonid senisest märksa aktiivsemalt põllumajandusteaduse ja eesrindliku praktika saavutusi propageerima.

Partei parandas põhjalikult põllumajanduse juhtimist. Tõsised muudatused viidi läbi põllumajandusega seotud partei- ja nõukogude organite, eriti partei rajoonikomiteede ja rajoonide täitevkomiteede tegevuses. Partei tugevdas neid vilunud ja hea ettevalmistuse saanud kaadriga. Parteitöötajate ridadesse suunati uusi jõude. Kõrval-

dati kolhooside, traktorijaamade ja sovhooside juhtimise alal esinenud kantseleilik-bürokraatlikud töömeetodid. Partei kaader hakkas põllumajandusliku tootmise ökonoomikat ja tehnikat tundma õppima, kolhoose, traktorijaamu ja sovhoose asjatundlikult ning konkreetselt juhtima.

Külaelus suurenes kolhooside partei- ja komsomoliorganisatsioonide osatähtsus. 1941. aasta algul oli kolhooside üldarvust ainult 12 protsenti selliseid kolhoose, kus oli olemas parteiorganisatsioon, 1956. aastal oli aga selliseid kolhoose juba 93 protsenti. Aastail 1954—1958 kasvas kolhoosides töötavate kommunistide arv rohkem kui 230 000 võrra.

Maal töötavad kommunistid, võideldes partei poolt põllumajanduse taseme tõstmiseks vastuvõetud otsuste täitmise eest, asusid kolhoosides ja sovhoosides massilise sotsialistliku võistluse etteotsa. Tekkis patriootiline liikumine võtta teravilja, piima, või, liha ja muude põllumajandussaaduste tootmise osas kõrgendatud kohustusi ning need ka täita. Kolhoosnikuid, traktorijaamade ja sovhooside töölisi tõmmati laialdaselt kaasa konkreetsete põllumajandusliku tootmise arendamise abinõude väljatöötamisele ja elluviimisele.

Partei ja valitsuse ulatuslikud abinõud põllumajanduse taseme tõstmiseks, sotsialistliku linna energiline abi põllumajandusele, kolhoosnikute, traktorijaamade ja sovhooside tööliste ennastsalgav töö andsid peagi positiivseid tulemusi. Lühikese ajaga tõusid tuhanded mahajäänud kolhoosid eesrindlike hulka. Juba 1954. aastal suurenes teravilja kogusaak, kuigi mõned meie maa piirkonnad põua all kannatasid. Viljavarumise plaan täideti enne tähtaega. Nii loodi tingimused kõigis põllumajanduse harudes järsu tõusu saavutamiseks, Nõukogude majanduses esineva disproportsiooni likvideerimiseks.

Elanikkonna ainelise heaolu järjekindlaks tõstmiseks võttis partei päevakorrale ülesande varustada töötajaid senisest suuremal määral peale toidukaupade ka tööstuskaupadega. Keskkomitee ja valitsus võtsid vastu otsused tarbekaupade tootmise laiendamise ja nõukogude kaubanduse töö parandamise kohta. Tarbekaupade toodang hakkas pidevalt tõusma.

Kõigi rahvamajandusharude harmoonilist arendamist taotledes pidas partei järjekindlalt leninlikku rasketööstuse eelisarendamise kurssi. Partei kandis suurt hoolt metallurgia, söetööstuse, energeetika, masinaehituse ja teiste tootmisvahendeid tootvate tööstusharude tootmisvõimsuse suurendamise eest.

Suur tähtsus oli NLKP Keskkomitee 1955. aasta juulipleenumi otsustel. Need aitasid parandada tööd kõigis tööstusharudes, eelkõige rasketööstuses. Sellel Keskkomitee pleenumil ja nõupidamistel, millest võtsid osa tööstusettevõtete juhtivad töötajad, tootmise novaatorid, insenerid ja tehnikud, nähti ette abinõud, mis garanteerisid tööstuse võimsa tõusu tootmise parema organiseerimise ning teaduse ja tehnika uusimate saavutuste rakendamise alusel.

Tööstustehnika progress on üheks tähtsamaks majanduse arendamise tempo kiirendamise, tööviljakuse tõstmise ja kommunismi

materiaalse tehnilise baasi loomise vahendiks. Nõukogude riik saavutas suuri edusamme teaduse ja tehnika arendamise alal. Rahvamajanduses rakendati uut tehnikat. Energeetika, mustmetallurgia ja masinaehituse alal võttis laiemalt hoogu tootmise automatiseerimine. Nõukogude Liit hakkas esimesena kasutama aatomienergiat rahuotstarbel. NSV Liidus lasti käiku maailma esimene aatomielektrijaam. See sündmus kuulutas ette uut ja sealjuures maailma ajaloos kõige suuremat revolutsiooni teaduse, tehnika ja tööstuse alal, mis vastab kommunismi ehitamise ajajärgu vajadustele.

Partei Keskkomitee pleenum, rõhutades neid suuri saavutusi, märkis ühtlasi, et mõned tööstusharud ei seisnud tehniliselt ajakohasel tasemel. Paljud majandusjuhid tegelesid vähe uue tehnika rakendamisega, olid kaotanud tehnikapoliitikas perspektiivi ja orientatsiooni, olid unustanud, et tehnika peab pidevalt arenema, et vana tehnika tuleb asendada uuega, uus kõige uuemaga. Sageli jäeti kasutamata kodumaa teaduse saavutused, pandi need kalevi alla, välismaa teaduse ja tehnika saavutusi aga ignoreeriti. Kõik see pidurdas tehnilist progressi.

Pleenum nõudis sotsialistliku tööstuse alal töötajatelt, et nad teeksid lõpu muretuse ja upsakuse meeleoludele, et nad teaduse ja tehnika, sealhulgas ka välismaa teaduse ja tehnika saavutusi süstemaatiliselt ja põhjalikult tundma õpiksid, et nad tehnikat järjekindlalt edasi viiksid. Pidev tehniline progress, kurss kõige uuemale tehnikale ja selle alusel edasine tööviljakuse tõstmine — niisugune on tööstuse arendamise peajoon.

Keskkomitee pleenum lahendas ka teisi pakilisi tööstusliku tootmise küsimusi. Pleenum tõstis päevakorrale ülesande igati arendada tööstuse spetsialiseerimist ja koopereerimist, nägi ette töö parema organiseerimise ja palgasüsteemi täiustamise abinõud, määras kindlaks toodangu kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise abinõud.

Tööstuse juhtimise parandamiseks tegid Keskkomitee ja valitsus muudatusi riigi- ja majandusaparaadi struktuuris, et lähendada seda tootmistöö vajadustele. Likvideeriti paljud tarbetud, paralleelselt tegutsevad majandusasutused. Aastail 1954—1955 vähendati administratiiv-, varumis- ja muud tootmise alal mittetöötavat personali ligi 750 000 inimese võrra.

Parteiorganisatsioonid elustasid ettevõtetes massilist poliitilist tööd ja asusid kõrvaldama formalismi sotsialistlikust võistlusest. 1954. aastal algas Moskva ja Leningradi eesrindlike ettevõtete tööliste initsiatiivil viienda viisaastaku plaani ennetähtaegse täitmise liikumine. See liikumine levis ulatuslikult ja tõstis võitluse tööviljakuse suurendamise eest kõrgemale tasemele. Laialt arenes võistlus tehnilise progressi ja sisemiste reservide — tootmispinna, seadmete, tooraine jne. — parema kasutamise eest. Ettevõtetes paranes tehniliste teadmiste ja eesrindlaste kogemuste propageerimine.

Keskkomitee julged algatused, mida partei ja Nõukogude rahvas

tuliselt toetasid, tagasid tööstuse ja põllumajanduse alal silmapaistva edu. Partei murdis konservatiivselt meelestatud töötajate vastupanu. Viimased ei mõistnud elu uusi nõudeid, suhtusid inertselt ja dogmaatiliselt kommunismi ehitamise ülesannetesse, pidurdasid ümberkorraldustööd, hoidsid kramplikult kinni vanadest töömeetoditest.

Partei ja tema Keskkomitee võitlesid leninliku printsipiaalsusega kõige selle vastu, mis edasiliikumist takistas. Nad otsisid süstemaatiliselt uusi teid, võtsid päevakorrale ja lahendasid kõhklematult neid kommunistliku ülesehitustöö küsimusi, mis elu esile tõstis. Silmapaistvat osa uute ülesannete seadmise ning NSV Liidu sise- ja välispoliitika põhiprobleemide loova läbitöötamise alal etendas NLKP XX kongress.

3. Partei XX kongress ja selle ajalooline tähtsus

1956. aasta veebruaris tuli kokku partei XX kongress. Kongressi delegaadid esindasid 6 795 896 partei liiget ja 419 609 liikmekandidaati. Külalistena olid kongressile saabunud kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid 55 välisriigist.

Kongress arutas läbi partei juhtivate organite aruanded, samuti ka direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta (aastad 1956—1960).

NLKP Keskkomitee aruandes, mille esitas N. S. Hruštšov, analüüsiti igakülgselt NSV Liidu välis- ja sisepoliitilist olukorda, tehti kokkuvõte partei tegevusest pärast XIX kongressi, näidati ära kommunistliku ülesehitustöö perspektiivid.

Oma üksikasjalises resolutsioonis kiitis kongress ühel häälel heaks Keskkomitee poliitilise joone ja praktilise tegevuse ning määras kindlaks partei ülesanded lähemateks aastateks.

Kongress rõhutas eriti, et kaasaja peajooneks on sotsialismi väljajõudmine ühe maa raamidest ja sotsialismi muutumine maailmasüsteemiks. See on loonud uued tingimused sise- ja välispoliitiliste probleemide lahendamiseks.

Keskkomitee aruandes iseloomustati kujukalt kahe vastandliku ühiskondliku maailmasüsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi — arengu tulemusi. Eelmisest kongressist möödunud aja jooksul oli NSV Liidu ja kõigi sotsialistlike maade majanduslik võimsus järsult suurenenud. NSV Liidu, Hiina ja kõigi teiste sotsialistlike riikide majanduse kasvu iseloomulikuks jooneks oli see, et majandus arenes neis maades igakülgselt, kusjuures majanduse areng oli allutatud rahuliku elu vajadustele. Sotsialistliku süsteemi eelised ja kommunistlike parteide õige poliitika tagasid sotsialistlike maade tööstuse kiire kasvutempo, võrratult kiirema kui kapitalistlike maade tööstuse kasvutempo. See kujutas endast reaalset tagatist sotsialismi uuteks edusammudeks sotsialismi ja kapitalismi majandusli-

kus võistluses. Sotsialismi tööstuslik baas muutus järjest võimsamaks. Sotsialistlike maade tööstustoodangu erikaal kogu maailma tööstustoodangus suurenes järjekindlalt. Selles väljendus materiaalselt progressiivne ajalooline protsess — kapitalistliku ekspluateerimise sfääri kitsenemine ja sotsialistliku maailmasüsteemi positsioonide laienemine. Aruandes vaadeldaval perioodil oli sotsialistliku leeri arenemise tähtsaimaks tulemuseks sotsialistlike riikide vastastikuste majanduslike sidemete laienemine ja nende sõpruse tugevnemine. Kõik see andis tunnistust sotsialismi võidukast edasiliikumisest.

Vastupidises suunas arenesid sündmused kapitalistliku maailma maades. Kapitalistliku maailmasüsteemi majandus muutus veelgi ebastabiilsemaks, kapitalistliku maailmasüsteemi majanduse arenemine veelgi ebaühtlasemaks, süvenes kapitalistliku süsteemi roiskumine. Iga aastaga muutus turgude probleem teravamaks, suurenesid imperialistlike riikide omavahelised vastuolud. Tööliste ja kogu töörahva võitlus imperialistliku rõhumise vastu muutus järjest aktiivsemaks ja visamaks. Kapitalistlikes maades toimus edasine jõudude ümberrühmitumine, mille tagajärjel reaktsioonilised, agressiivsed ringkonnad veel rohkem isoleeriti. Kapitalistliku maailma positsioonid nõrgenesid järjekindlalt.

NLKP XX kongress analüüsis põhjalikult maailma areenil ilmnenud uusi nähtusi ja tegi selle põhjal rahvusvahelise arengu põhiküsimustes rea uusi teaduslikke järeldusi, mis rikastavad marksismi-leninismi teooriat.

Kõigepealt kuulub siia erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise küsimus. Kongress arendas seda V. I. Lenini põhimõtet edasi vastavalt käesoleva aja tingimustele, kus on olemas kaks vastandlikku maailmasüsteemi. Rahulik kooseksisteerimine tähendab erineva süsteemiga riikide võistlust majanduse ja kultuuri arendamise alal. Ideoloogia valdkonnas aga toimub nende vahel pingeline võitlus.

Marksism õpetab, et sotsialism võidab paratamatult kõigis maades. Sotsialismi ülemaailmne võit saabub iga kapitalistliku maa sisevastuolude ja klassiantagonismide arenemise tagajärjel, mitte aga revolutsiooni «ekspordi» tulemusena. Revolutsiooni «eksportimine» on võimatu ja seda laadi soovid on täiesti võõrad marksistlikule arusaamisele ajaloolisest progressist.

Kommunistide veendumus, et sotsialistlik tootmisviis tuleb võistluses kapitalistliku tootmisviisiga kindlasti võitjaks, on rajatud sotsialistliku süsteemi otsustavatele eelistele kapitalistliku süsteemiga võrreldes.

NLKP XX kongress tegi järelduse, et tänapäeva rahvusvahelistes tingimustes on reaalselt võimalik sõdu ära hoida. Seisukoha, et sõjad on imperialismi ajal paratamatud, sõnastas V. I. Lenin tol ajal, kui, esiteks, kapitalism oli ainus, kõikehõlmav maailmasüsteem, ja kui, teiseks, need ühiskondlikud ja poliitilised jõud, kes ei olnud sõjast huvitatud ja kes võitlesid sõja vastu, olid

nõrgad ja puudulikult organiseeritud ning ei suutnud seetõttu sundida imperialiste sõjast loobuma.

Et aga imperialism ikka veel olemas on, siis püsib muidugi mõista ka sõdade tekkimise majanduslik alus ja seetõttu peavad kõik rahujõud valvel olema. Kuid uutes tingimustes, kus on kujunenud võimas sotsialismileer, kus kõigis maades kasvab üldrahvalik rahupooldajate liikumine, kus peale sotsialistlike riikide on olemas teised rahuarmastavad riigid, — neis uutes tingimustes on olemas reaalsed võimalused uue sõja vallapäästmist takistada. Kui aga imperialistid teevad katset sõda alustada, siis suudavad võimsad ühiskondlikud ja poliitilised jõud agressoritele hävitava vastulöögi anda, nende avantüristlikud plaanid nurja ajada, agressorid puruks lüüa. See aga saab otsustavaks löögiks kogu kapitalistlikule süsteemile. Rahvad ei salli siis enam korda, mis tekitab neile nii raskeid kannatusi ja nõuab nii palju ohvreid.

Maailma töölis- ja kommunistliku liikumise kogemusi, NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade kogemusi kokku võttes arendas NLKP XX kongress edasi ja täpsustas V. I. Lenini õpetust selle kohta, et eri maade üleminek sotsialismile toimub mitmesugustes vormides ja et sotsialistlik revolutsioon võib areneda ka rahulikku teed mööda. Maailmas aset leidnud põhjalikud muutused, võimsa sotsialistliku leeri olemasolu ja tugevnemine, sotsialismi külgetõmbejõu suurenemine, töölisliikumise ja rahvusliku vabadusliikumise kasv, kapitalistliku süsteemi nõrgenemine — kõik see loob uue, soodsama olukorra sotsialismile üleminekuks neis maades, kus kapitalism esialgu veel võimul on. Kui V. I. Lenin rääkis revolutsiooni rahuliku arengu võimalusest kui harukordsest erandist, siis tänapäeva tingimustes niisuguse arengu võimalus l a i e n e b. Konkreetsed vormid, milledes toimub eri maade üleminek sotsialismile, on edaspidi mitmekesisemad.

Mitmes kapitalistlikus riigis on töölisklassil, keda juhib tema eelvägi — kommunistlik partei, reaalselt võimalik ühendada oma juhtimise alla töötavat talurahvast, laiu haritlaste ringkondi, kõiki patrioodilisi jõude. Kui töölisklassil on rahva enamuse toetus, kui ta tõrjub otsustavalt kõrvale oportunistlikud elemendid, kes ei o'e suutelised loobuma kapitalistide ja mõisnikega kokkuleppimise poliitikast, siis võib töölisklass reaktsioonilistele, rahvavastastele jõududele purustava hoobi anda, endale parlamendis kindla enamuse võita ja parlamendi kodanluse klassihuvisid teenivast organist rahva tõelist tahet väljendavaks organiks, s. t. töörahvast teenivaks organiks muuta. Nii saab luua tingimused, mis võimaldavad põhialikke poliitilisi ja majanduslikke ümberkujundusi rahulikul teel läbi viia.

Neis kapitalistlikes maades, kus kodanlusel on võimas sõjaväe- ja politseimasin, kus ekspluataatorlikud klassid hakkavad militaristlikule kildkonnale ja reaktsioonilisele bürokraatlikule aparaadile tuginedes töörahva tahtele vastupanu avaldama, kusjuures nad võivad töörahvale isegi kodusõja peale sundida, neis maades on töölis-

klass ja kogu töörahvas sunnitud kodanluse võimu relvade abil kukutama. Klassivõitluse ägeduse aste, vägivalla kasutamine või mittekasutamine sotsialismile üleminekul ei olene niivõrd proletariaadist, kuivõrd reaktsioonilistest ringkondadest, olenevad sellest, kui tugev on reaktsiooniliste ringkondade vastupanu rahva valdava enamuse tahtele, olenevad sellest, kas need ringkonnad ühel või teisel sotsialismi eest võitlemise etapil vägivalda tarvitama hakkavad.

Konkreetsed sotsialismile ülemineku vormid võivad olla väga mitmekesised, kuid eduka sotsialistliku ülesehitustöö möödapääsmatuks ja otsustavaks tingimuseks jääb ikkagi kommunistliku partei juhtimisel tegutseva töölisklassi poliitiline võim, s. t. proletariaadi diktatuur.

NLKP XX kongress rõhutas, et rahulikku üleminekut sotsialismile (sealhulgas ka parlamentlike asutuste proletariaadi kätte võitmise kaudu), mille kommunistid võimalikuks tunnistavad, ei tohi segi ajada reformistide vaadetega. Reformistid eitavad proletariaadi diktatuuri, asendavad ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamise pisireformidega, nad ei taha tegelikult kapitalistlikku korda likvideerida, ei taha poliitilist võimu töölisklassi kätte võita. Reformistide kui kapitalistliku korra kaitsjate vastu on tarvis otsustavalt võidelda.

Partei XX kongressil tänapäeva rahvusvaheliste põhiprobleemide kohta väljatöötatud printsipiaalsetel seisukohtadel on suur teoreetiline ja praktiline tähtsus. Need marksismi-leninismi loovalt edasiarendavad seisukohad annavad vastuse rahvahulki erutavatele eluliselt tähtsatele küsimustele; kommunistlikele parteidele avavad need uusi rahu säilitamise ja kindlustamise eest võitlemise vahendeid ja võimalusi, uusi revolutsioonilisi kapitalismi sotsialismiks ümberkujundamise perspektiive. Need seisukohad laiendavad kõigi progressiivsete jõudude töölisklassi juhtimise alla koondamise võimalusi, nende seisukohtade valguses avanevad kommunistlikele parteidele laiemad võimalused tegevusühtsuse ja asjaliku kontakti loomiseks sotsialistlike parteidega, samuti teiste parteidega, kes tõepoolest tahavad kaitsta rahu, võidelda imperialismi ikke vastu, kaitsta oma rahvaste rahvuslikke huvisid, demokraatiat ja sõltumatust.

Keskkomitee aruandes tehti kokkuvõte pärast NLKP XIX kongressi NSV Liidus toimunud kommunistlikust ülesehitustööst. Tööstusliku tootmise üldmahu osas täideti viies viie aasta plaan (aastad 1951—1955) 4 aasta ja 4 kuuga. See oli Nõukogude rahva uus suur võit NSV Liidu majandusliku võimsuse ja kaitsevõime tõstmise alal, uus samm edasi kommunismi poole.

Viienda viisaastaku viimasel aastal oli NSV Liidu tööstuse kogutoodang 1950. aasta kogutoodanguga võrreldes suurenenud 85 protsendi võrra (tootmisvahendite tootmine — 91 protsendi võrra). Viie aasta plaan rahvatarbeesemete tootmise alal oli ületatud, kusjuures rahvatarbekaupu toodeti üle kahe korra rohkem kui enne sõda. Edukalt oli arenenud ka põllumajandus.

Tööliste ja teenistujate reaalpalk oli tõusnud, kolhoosnikute tulud suurenenud. Viisaastakul oli linnades ja töölisasulates ehitatud elumaju üldpinnaga üle 150 miljoni ruutmeetri. Viisaastaku lõpuks õppis meie maa kõrgemates õppeasutustes peaaegu kaks miljonit üliõpilast — üle kahe korra rohkem kui kõigis Euroopa kapitalistlikes riikides.

Kongress andis direktiivi võidelda ka edaspidi sihikindlalt selle eest, et rahulikus majanduslikus võistluses lahendada NSV Liidu majanduslik põhiülesanne — ajaloo seisukohalt minimaalse ajaga kõige rohkem arenenud kapitalistlikele maadele toodangu hulga poolest iga elaniku kohta järele ja neist ette jõuda. Sotsialistliku majandussüsteemi eelised ja NSV Liidus saavutatud ühiskondliku arengu tase olid loonud reaalse võimaluse selle ajaloolise ülesande edukaks lahendamiseks.

Partei XX kongress näitas ära majandusliku põhiülesande kiires tempos lahendamise peasuunad:

arendada ka edaspidi esmajärjekorras rasketööstust — musta ja värvilist metallurgiat, nafta-, söe- ja keemiatööstust, masinaehitust;

V. I. Lenini õpetust ellu viies meie maad järjekindlalt elektrifitseerida, tagada energeetika alal võimsuste ennetav kasv, laiendada järjest elektrienergia kasutamist tööstuses, elektrifitseerida senisest ulatuslikumalt transporti ja põllumajandust;

kõigiti arendada ja kõrgemale tasemele tõsta ehitustööstust, et see suudaks täielikult rahuldada tööstusliku kapitaalehituse, elamuehituse, kultuuriasutuste ja kommunaalhoonete ehitamise vajadused;

kasutada maksimaalse efektiivsusega meie maa looduslikke ressursse, võtta kasutusele uusi toorainete, kütuse ja elektrienergia allikaid, luua lähema 10—15 aastaga NSV Liidu idaosas suur söe ja elektrienergia tootmise baas, luua seal ka kolmas võimas metallurgiabaas, mis annaks aastas 15—20 miljonit tonni malmi, samuti uusi masinaehituse keskusi;

hoida sihikindlalt kurssi tehnilise progressi kiirendamisele: juurutada teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi, suure tootlikkusega seadmeid ja eesrindlikku tehnoloogiat, kiirendada töö mehhaniseerimise tempot, rakendada laialdaselt tootmisprotsesside automatiseerimist, kasutada täielikumalt aatomienergiat rahuliku ülesehitustöö huvides, igati arendada uusi tootmisharusid ja tootmise liike, läbi viia raudteetranspordi tehniline rekonstrueerimine;

täiustada tootmise organiseerimist tööstuse laiaulatuslikuma spetsialiseerimise ja koopereerimise alusel;

senisest kiiremas tempos arendada rahvatarbeesemete tootmist, suurendada kõigiti tehiskiu ja sünteetiliste kiudainete, plastmasside ning teiste riietuse, jalatsite ja elutarbelise teenindamise esemete valmistamiseks vajalike sünteetiliste materjalide tootmist;

jätkata raugematu energiaga põllumajanduse arendamist, maksimaalselt lühikese ajaga läbi viia kogu põllumajandusliku tootmise kompleksne mehhaniseerimine, kasutada laialdaselt agronoomia saa-

vutusi ja eesrindlaste kogemusi, vähendada töö ja materiaalsete vahendite kulu põllumajandusliku toodangu ühiku kohta, tõsta järsult kõigi kultuuride saagikust ja loomakasvatuse produktiivsust;

saavutada töötajate ainelise heaolu taseme edasine tõus: tõsta tööliste ja teenistujate, esmajoones madalapalgaliste reaalpalka, suurendada kolhoosnikute tulusid, viia töölised ja teenistujad järkjärgult üle lühemale tööpäevale, ilma et palgad sealjuures väheneksid, suurendada pensione, viia läbi muid sotsiaalseid üritusi;

arendada kõigiti töötajate loovat aktiivsust ja initsiatiivi võitluses tööviljakuse suurendamise eest, tõsta järjekindlalt töölisklassi ja kolhoositalurahva kultuuritaset ning tehnilisi teadmisi, parandada spetsialistide ettevalmistamist õppe- ja tootmistöö tiheda sideme alusel, tuua õppetöö koolides elule lähemale;

taotleda süstemaatiliselt nõukogude, ametiühingute ja kommunistliku noorsooühingu organisatsioonide töö parandamist, tõsta nende osatähtsust meie maa majanduselus.

XX kongress rõhutas, et nende ülesannete edukaks täitmiseks on vaja igati parandada partei organisatsioonilist tegevust kogu majandusliku ülesehitustöö rindel.

> «Parteiorganisatsioonid peavad järsult suuremat tähelepanu pöörama majandusliku ülesehitustöö konkreetse juhtimise küsimustele, peavad sügavamalt tundma õppima tööstusettevõtete, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside tehnikat ja ökonoomikat, et juhtida nende tööd täie asjatundlikkusega» («Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress. Stenogramm», II kd., Gospolitizdat, 1956, lk. 424—425).

Kongress võttis vastu direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta (aastad 1956—1960).

NLKP XX kongressil arutatud probleemide hulgas oli tähtsal kohal isikukultuse kui marksismile-leninismile võõra nähtuse ja selle tagajärgede likvideerimise küsimus. Kongress kiitis heaks selle suure töö, mis Keskkomitee oli ära teinud leninlike parteielu normide jaluleseadmise ja siseparteilise demokraatia arendamise alal. Kongress kritiseeris range printsipiaalsusega vigu, mis olid seotud J. V. Stalini isiku kultusega, ja määras kindlaks abinõud, mis tagasid isikukultuse tagajärgede täieliku likvideerimise.

Isikukultuse kritiseerimisel võttis partei aluseks marksismileninismi tuntud seisukohad, mis käsitlevad rahvahulkade, partei ja isiku osa ajaloos ja tunnistavad lubamatuks poliitilise juhi isiku kultuse, ükskõik kui suured selle juhi teened ka oleksid.

Partei teadis, et isikukultusega seotud vigade avalikku kriitikat püüavad vaenlased ära kasutada nõukogudevastastel eesmärkidel. Kuid printsipiaalsetel kaalutlustel, kommunistliku ülesehitustöö huvides, otsustas partei ikkagi selle sammu astuda. Partei lähtus sellest, et kui niisugune kriitika kutsubki esile mõningaid ajutisi raskusi, siis rahva huvide ja töölisklassi lõppeesmärkide seisukohalt võttes annab see kahtlemata positiivseid tagajärgi. Isikukul-

tuse vastu oli vaja välja astuda kõigepealt kindla tagatise loomiseks selle vastu, et parteis ega meie maal ei tekiks edaspidi iialgi enam sedalaadi nähtusi, et partei juhtimine toimuks kollektiivsuse põhimõtte alusel, õige, marksistlik-leninliku poliitika alusel, miljonite töötajate aktiivsel looval osavõtul. Partei edasise kindlustamise, marksismi-leninismi loova arendamise, sotsialistliku demokratismi süvendamise ja ka kogu rahvusvahelise kommunistliku liikumise seisukohalt oli isikukultuse kritiseerimine määratu suure tähtsusega.

Kongressi resolutsioonides ja 30. juunil 1956 vastuvõetud NLKP Keskkomitee otsuses «Isikukultuse ja selle tagajärgede likvideerimisest» andis partei selge vastuse isikukultuse tekkimise põhjuste, isikukultuse avaldumise iseloomu ja isikukultuse tagajärgede küsimusele.

J. V. Stalini isiku kultus tekkis konkreetsetes ajaloolistes tingimustes. Sotsialismi ehitamiseks suhteliselt mahajäänud maal, agraarmaal, mida olid laostanud imperialistlik sõda ja kodusõda ning mida igast küljest piirasid vaenulikud kapitalistlikud riigid, pidevalt ähvardava interventsiooniohu tingimustes, — sotsialismi ehitamiseks niisuguses olukorras tuli võita uskumatult suuri raskusi. Keeruline välis- ja siseolukord nõudis raudset distsipliini, raugematut valvsust, rangelt tsentraliseeritud juhtimist. Imperialistlike riikide ägedad rünnakud nõukogude ühiskonna vastu sundisid ette võtma mõningaid ajutisi demokraatia kitsendusi. Need kitsendused kaotati vastavalt Nõukogude riigi kindlustumisele ning maailma demokraatia ja sotsialismi jõudude arengule. Sotsialismi võit NSV Liidus, mille saavutas Nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel, oli maailma-ajalooline kangelastegu.

J. V. Stalin võitles neil aastatel partei Keskkomitee peasekretäri ametikohal olles koos teiste partei ja Nõukogude riigi juhtivate tegelastega aktiivselt V. I. Lenini õpetuste elluviimise eest. J. V. Stalini tegevus oli seotud NSV Liidus hiiglaslike sotsialistlike ümberkujunduste teostamisega. Silmapaistva teoreetiku ja organisaatorina juhtis ta võitlust trotskistide, parempoolsete oportunistide ja kodanlike natsionalistide vastu, kapitalistliku ümbruskonna sepitsuste vastu. J. V. Stalinil oli suuri teeneid mitte üksnes NSV Liidus saavutatud sotsialismi võidu tagamisel, vaid ka maailma kommunistliku ja vabadusliikumise arendamisel. Loomulikult lõi see kõik J. V. Stalinile suure autoriteedi ja populaarsuse. Aja jooksul aga hakati isiklikult tema arvele kirjutama kõiki neid võite, mis Nõukogudemaa oli partei juhtimisel saavutanud. Järk-järgult hakkas tekkima J. V. Stalini isiku kultus.

Isikukultuse arenemisele aitasid väga suurel määral kaasa mõningad J. V. Stalini iseloomu negatiivsed jooned, milledele V. I. Lenin omal ajal tähelepanu juhtis. Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva edusammud ning need ülistused, mida esines J. V. Stalini aadressil, panid tal pea pööritama. Oma osatähtsust ja oma teeneid tohutul määral ülehinnates hakkas ta ennast eksima-

tuks pidama, enda ülistamist ergutama. Sõnad hakkasid tal järjest rohkem tegudest lahku minema. Eriti tõsist kahju tekitas J. V. Stalini isiku kultus partei ja riigi juhtimise üritusele tema viimastel eluaastatel.

Isikukultusest tingitud vead ja puudused pidurdasid nõukogude ühiskonna arengut, tõid nõukogude ühiskonnale suurt kahju, takistasid rahvahulkade loova initsiatiivi arengut. Kuid need vead ja puudused, sotsialismi vaenlaste sellekohastest valelikest väljamõeldistest hoolimata, ei saanud muuta ega muutnudki nõukogude korra sügavalt demokraatlikku, tõeliselt rahvalikku iseloomu. Partei poliitika oli õige, see kajastas rahva huvisid.

Isikukultuse parteilise kriitika olemus seisis isikukultuse kahjulike tagajärgede kõrvaldamises ja selle abil sotsialismi positsioonide kindlustamises, selle eesmärgiks e i o l n u d huupi eitada J. V. Stalini positiivset osa partei ja kogu meie maa elus. Kommunistliku Partei ja tema Keskkomitee juhtimisel — Keskkomitees etendas juhtivat osa J. V. Stalin — saavutas Nõukogude Liit oma arengus hiiglasuurt maailma-ajaloolist edu. J. V. Stalin tõi väga palju kasu Nõukogudemaale, NLK Parteile, kogu rahvusvahelisele töölisliikumisele. «Seltsimees Stalini tegevuses,» ütles N. S. Hruštšov, «näeme kaht külge: positiivset, mida me toetame ja kõrgelt hindame, ja negatiivset, mida me kritiseerime, hukka mõistame ja tagasi lükkame... Meie partei, meie kõik mõistame Stalini järsult hukka nende jämedate vigade ja moonutuste pärast, mis parteile ja rahvale olulist kahju tekitasid» («Pravda», 28. augustil 1957).

Isikukultuse tagajärgede likvideerimisega lõi partei avarad võimalused rahvahulkade aktiivseks tegevuseks ja loovaks initsiatiiviks ning saavutas lühikese ajaga Nõukogude Liidu rahvamajanduse ja kultuuri arengus silmapaistvat edu, saavutas sotsialismi positsioonide olulise kindlustumise maailma areenil. Selles avaldus veel kord täie jõuga partei leninlik karastus.

NLKP XX kongress märkis, et nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord, nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus ning rahvaste sõprus on oluliselt kindlustunud, ja määras vastavalt küpseks-saanud vajadustele kindlaks sotsialistliku demokratismi edasiarendamise teed.

> «Kommunistliku ülesehitustöö suured ülesanded», märkis kongress Keskkomitee aruande põhjal vastuvõetud resolutsioonis, «nõuavad töötajate loomingulise aktiivsuse ja initsiatiivi edasist tõstmist, rahvahulkade veelgi ulatuslikumat osavõttu riigi valitsemisest, kõigist tema organisatsioonilise ja majandusliku tegevuse aladest. Selleks on vaja kõigiti edasi arendada nõukogude demokratismi, sihikindlalt parandada kõigi nõukogude organite tööd nii keskuses kui ka kohapeal, tihendada nende sidet rahvahulkadega» («Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress. Stenogramm», II kd., Gospolitizdat, 1956, lk. 422—423).

Kongressi otsustes anti põhimõttelised juhtnöörid rahvuspoliitika küsimustes. Kiitnud heaks Keskkomitee poolt juba läbiviidud üritused liiduvabariikide õiguste laiendamise alal, soovitas kongress selles suunas uusi samme astuda. Uutes tingimustes, kus liiduvabariikide majandus oli arenenud ja kindlustunud, kus oli võrsunud arvukas rahvuslik kaader, sai üha enam ilmseks, et on vaja välja töötada uued rahvamajanduse riikliku juhtimise vormid, niisugused vormid, mis õigesti ühendaksid tsentraliseeritud juhtimist ja vabariikide isetegevust, mis võtaksid arvesse niihästi rahvaste ühiseid huvisid kommunismi ehitamisel kui ka rahvuslikke erinevusi ja iseärasusi ning aitaksid kaasa rahvaste sõpruse edasisele kindlustamisele.

Kongress määras kindlaks ulatusliku programmi kultuuri arendamise ja töötajate kommunistliku kasvatamise alal. Kongress märkis, et kogu sirguva põlvkonna kasvatuse ja hariduse süsteemi on vaja õppuse ja tootmistöö tihedama ühendamise alusel tõsiselt parandada.

Olulised üritused nähti ette partei ridade edasise kindlustamise, parteile Nõukogude riigis kuuluva juhtiva osa suurendamise, partei organisatsioonilise töö parandamise alal.

NLKP XX kongressil arvustati teravalt ideoloogilises töös esinenud puudujääke, eestkätt ideoloogilise töö irdumist kommunistliku ülesehitustöö praktilistest ülesannetest, dogmatismi ja tähenärimist. Kongress seadis ülesandeks likvideerida esinenud puudused, põhjalikult parandada kogu ideoloogilist tööd, kusjuures teoreetiline tegevus, propaganda- ja agitatsioonitöö peavad olema tihedasti seotud kommunismi eest võitlemise akuutsete vajadustega.

Kongressi otsustes rõhutatakse, et ideoloogia rindel töötajad ja partei organisatsioonid peavad hoidma kui silmatera marksistlik-leninliku teooria puhtust, peavad leppimatult võitlema igasuguste kodanliku ideoloogia avaldumise vormide vastu, peavad tõstma kaadri marksistlik-leninlikku karastust.

Kongress tegi partei siseelu praktikast lähtudes mõningaid muudatusi NLKP põhikirjas ja võttis vastu otsuse partei uue programmi ettevalmistamise kohta.

NLKP XX kongress oli suure ajaloolise tähtsusega sündmus. XX kongressiga algas uus tähtis etapp partei elus, Nõukogudemaa arengus, rahvusvahelises kommunistlikus ja töölisliikumises. Kongress määras kindlaks NSV Liidu kommunistliku ülesehitustöö konkreetsed ülesanded, näitas ära nõukogude korra arenemise ja kindlustamise teed. Kongress tõstis uut moodi üles ja lahendas rea kaasaegse rahvusvahelise arengu põhjapanevaid printsipiaalseid küsimusi, millel on niihästi jooksvate sündmuste käigu kui ka tulevikuperspektiivide seisukohalt otsustav tähtsus.

Kongress tegi teadusliku kokkuvõtte käesoleva ajaloolise olukorra uutest nähtustest ja arendas loovalt edasi marksismi-leninismi, rikastades revolutsioonilist teooriat uute järeldustega, uute seisukohtadega partei sise- ja välispoliitika küsimustes. Kongress

demonstreeris, et partei ja tema Keskkomitee on niihästi kollektiivse poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise kui ka marksismi teooria kollektiivse edasiarendamise keskus.

Kongressi otsused avaldasid määratu suurt mõju parteielu kõigile külgedele, nõukogude sotsialistliku ühiskonna arenemisele kommunismi poole.

4. Sotsialistliku demokraatia arendamine. Partei juhtiva erikaalu suurendamine ja partei ridade ühtsuse tugevdamine. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine

NLKP XX kongressi ajaloolised otsused kiitis kogu partei üksmeelselt heaks, neid toetas tuliselt Nõukogude rahvas. Rahvahulgad nägid neis innustavat võitlusprogrammi, sotsialistliku majanduse ja kultuuri arendamise ning rahvahulkade heaolu tõstmise alal uue edu saavutamise programmi. Oma kangelasliku tööga asusid rahvahulgad kongressi otsuseid maksimaalselt lühikese ajaga ellu viima.

Uue hooga arenes laialdane sotsialistlik võistlus, milles väljendus rahva kasvanud aktiivsus. Täita kuuenda viisaastaku esimese aasta plaan tööstuse alal enne tähtaega — selle loosungi all algas meie maal võistlus, mille algatasid mitme Moskva linna ja Moskva oblasti ettevõtte kollektiivid. Maal võideldi pingeliselt vilja ja teiste põllumajandussaaduste tootmise suurendamise eest. Partei juhtimisel algas 1957. aasta alguses laialdane liikumine, mille eesmärgiks on lähematel aastatel Ameerika Ühendriikidele iga elaniku kohta piima, või ja liha tootmises järele ja neist ette jõuda.

Rahvahulkade kiiresti kasvav aktiivsus ja kommunistliku ülesehitustöö mastaabi laienemine nõudsid sotsialistliku demokraatia edasiarendamist, parteilise juhtimise taseme tõstmist, riigiasutuste, majandus-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide tegevuse igakülgset parandamist. Partei nägi oma ülesannet selles, et vastavalt ühiskondlikele vajadustele laiendada organiseerimis- ja kasvatustööd rahvahulkades, viimistleda vanu ja leida uusi vorme, mis võimaldaksid hulkadel otseselt osa võtta riigi majanduslikust organiseerimistööst, kultuuri- ja kasvatustööst.

Nende ülesannete lahendamist alustas partei kommunistide aktiivsuse ja parteiorganisatsioonide võitlusvõime tõstmisega, parteilise juhtimise, parteiorganisatsioonide tööstiili parandamisega. Uus ja kõige iseloomulikum parteiorganisatsioonide elus oli see, et nad rajasid oma tegevuse majanduse sügavale ja konkreetsele tundmisele, eesrindlike kogemuste ning teaduse ja tehnika saavutuste kasutamise oskusele. Partei kaader õppis edukalt tundma majanduslikke protsesse, tegi endale selgeks kolhooside, sovhooside, rajoonide, oblastite ja vabariikide majandusliku arenemise peamised tendentsid. See aitas neil uusi tootmisreserve leida ja neid käiku lasta.

Erilist tähelepanu pööras Keskkomitee rajoonide parteiorganisatsioonidele, sest põllumajanduse alal järsu tõusu saavutamine olenes suurel määral nende töö tasemest. Rajoonide juhtivate töötajate kaadrit kõvendati võimekate ja vilunud töötajatega, majandusküsimusi hästi tundvate algatusvõimeliste organisaatoritega. Keskkomitee saavutas partei rajoonikomiteede töö märkimisväärse paranemise.

XX kongressi otsuseid täites parandas partei kommunistide ideelis-poliitilist kasvatamist ja reorganiseeris parteiharidustöö süsteemi. Resoluutselt lähendati propagandat kommunismi ehitamise praktikale, et kõrvaldada propaganda senist kahjulikku irdumist praktikast. Märksa viljakamaks ja elavamaks muutus partei tegevus teooria alal. Silmapaistval määral ohustas kaadri õiget kasvatamist uutes tingimustes ja partei poliitika teaduslikku põhjendamist dogmatism, mis muudab elava ja lakkamatult areneva marksismi-leninismi tardunud skeemiks, lahutab teooria praktikast, takistab teooria loovat arendamist, pidurdab kommunistliku ülesehitustöö tähtsamate küsimuste teaduslikku läbitöötamist ja praktilist lahendamist. Partei asus järjekindlalt võitlema dogmatismi vastu nii teooria kui ka praktika valdkonnas, samuti revisionistlike seisukohtade vastu, mida esines üksikute partei liikmete vaadetes. Partei tagas marksismi-leninismi teooria loova arendamise lahutamatus seoses eluga.

Partei likvideeris sihikindlalt, kuid taktitundeliselt mõnede kultuuri alal töötajate tegevuses esinenud ideoloogilise segaduse. Mõned literaadid ei saanud aru isikukultuse parteilise kritiseerimise olemusest, nad hakkasid sotsialistlikus ülesehitustöös ainult viigu ja varjukülgi otsima, hakkasid väitma, et partei ei pea ideoloogilist tööd juhtima. Kostis hääli teaduse, kirjanduse ja kunsti parteilisuse ja ideelisuse põhimõtte vastu, selle vastu, et teadus, kirjandus ja kunst peavad olema seotud kommunistliku ülesehitustöö aktuaalsete ülesannetega, tehti katseid kahtluse alla seada nõukogude kirjanduse ja kunsti põhilist meetodit — sotsialistliku realismi meetodit.

Partei ja tema Keskkomitee tegid ära suure töö teaduse, kirjanduse ja kunsti alal töötajate hulgas, selgitasid neile marksistlik-leninliku ideoloogia olemust. Partei näitas veel kord veenvalt, et tõelise õitsengu saavutab nõukogude kultuur ainult siis, kui ta on seotud eluga, kui ta seisab rahva huvide, kommunismi ehitamise huvide teenistuses.

NLKP XX kongressi nõuete kohaselt korraldasid parteiorganisatsioonid ümber massilise kasvatus- ja agitatsioonitöö, sidusid selle tihedamini kommunismi ehitamise ülesannetega. Partei kõvendas veelgi oma sidemeid töölisklassi, kolhoositalurahva ja nõukogude intelligentsiga, hakkas nende kogemusi täielikumalt ja sügavamalt tundma õppima ja üldistama. Seda aluseks võttes põhjendasid partei ja tema Keskkomitee teoreetiliselt ning viisid läbi mitu suurt poliitilist ja majanduslikku üritust, milledel on sotsialismilt kommunismile ülemineku teede kindlaksmääramise seisukohalt programmiline tähtsus.

Partei astus samme nõukogude organite töö parandamiseks vastavalt uue olukorra nõuetele. NLKP Keskkomitee oma otsusega 1957. aasta jaanuarist («Töörahva saadikute nõukogude tegevuse parandamisest ja nende tegevuses rahvahulkadega tihedamate sidemete loomisest») määras kindlaks järgmised nõukogude põhiülesanded: suurendada kohalike nõukogude osatähtsust majanduse ja kultuuri alal, aktiviseerida nende tööd, tihendada nende sidemeid rahvahulkadega, töötajaid igati kaasa tõmmata komisjonide tööle ja teistesse massilistesse isetegevatesse nõukogude organitesse. NLKP Keskkomitee soovitas liiduvabariikide partei- ja nõukogude organitel astuda praktilisi samme selleks, et laiendada kohalike nõukogude õigusi, eestkätt rahvamajanduse planeerimise alal, kohaliku ja kooperatiivse tööstuse ettevõtete tootmistegevuse ja toodangu jaotamise alal, elamuehituse, kultuuri- ja kommunaalhoonete ehitamise, teedeehituse, ehitusmaterjalide ja kütuse tootmise arendamise, rahandus- ja eelarveküsimuste lahendamise alal.

Suurenes töörahva saadikute nõukogude aktiivsus majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö alal. Märksa suurenes valitavate nõukogude organite osatähtsus, nad hakkasid paremini kontrollima majandus- ja kultuuriorganisatsioonide ning muude nõukogude organisatsioonide tegevust. Aktiivsemalt hakkasid töötama nõukogude saadikud. Nõukogude poliitiline ja majanduslik tegevus muutus sisukamaks ja mitmekülgsemaks, kasvas nõukogude osatähtsus rahvahulkade organiseerimisel.

Üheks suurimaks partei majanduspoliitiliseks ürituseks oli tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine, sotsialistlike majandamisprintsiipide viimistlemine.

Partei poliitika ja vastavad üritused majandusliku tegevuse alal olid suunatud sellele, et tagada sotsialismi majandusseaduste toimele kõigil tootmisaladel kõige avaramad võimalused. Majanduse juhtimise organisatsioonilisi vorme uurides jõudis Keskkomitee järeldusele, et senine rahvamajanduse juhtimise süsteem, kus rahvamajanduse juhtimine oli koondatud spetsialiseeritud ministeeriumide ja keskasutuste kätte, on oma aja ära elanud, ei vasta enam tootmise tasemele ja mastaabile. Nõukogudemaal oli üle 200 000 tööstusettevõtte ja üle 100 000 ehitusobjekti. Nii suurt ettevõtete ja ehituste hulka, mis pealegi paiknevad meie maa ulatuslikul territooriumil, ei olnud enam võimalik vähestest üleliidulistest ministeeriumidest ja keskasutustest konkreetselt ja operatiivselt juhtida. Ühest keskusest oli võimatu täiel määral kõiki rajoonide, ettevõtete ja ehituste iseärasusi arvestada ning nendega seotud küsimuste lahendamisel neid iseärasusi silmas pidada.

Tekkis vajadus organiseerida tööstuse ja ehitustegevuse juhtimine nii, et see kõige paremini vastaks meie maa tootlike jõudude arenemise nõuetele ja võimaldaks sotsialistliku tootmise reserve täielikumalt ära kasutada.

Aktuaalseks saanud vajadusi arvestades võttis partei päevakorrale tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise vormide ja meetodite

põhjaliku muutmise. Seda küsimust arutati NLKP Keskkomitee 1957. aasta veebruaripleenumil, kus võeti vastu otsus «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise korra edasise täiustamise kohta».

Keskkomitee andis tööstuse juhtimise ümberkorraldamise põhisuuna ja määras kindlaks, et uue juhtimissüsteemi aluseks peab olema tsentraliseeritud riikliku juhtimise ühendamine vabariiklike ja kohalike nõukogude ja majandusorganite laiemate õigustega, töötajate laiade hulkade senisest aktiivsema osavõtuga tootmise juhtimisest. Rahvamajanduse arendamise määrajaks jäi endiselt ühtne riiklik plaan, operatiivse juhtimise raskuspunkt aga viidi üle kohapeale — tähtsamates administratiivsetes majanduspiirkondades organiseeritavatesse rahvamajanduse nõukogudesse. Arvurikka kvalifitseeritud ja vilunud kohaliku kaadri olemasolu oli loonud selleks ümberkorralduseks vajalikud tingimused.

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine kui suure riikliku tähtsusega küsimus pandi üldrahvalikule arutusele. Koosolekutel ja ajakirjanduses võttis selle küsimuse arutamisest osa üle 40 miljoni inimese.

1957. aasta maikuus toimus NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk, kus võeti vastu seadus, mis fikseeris NLKP Keskkomitees väljatöötatud ja kogu rahva poolt heakskiidetud põhimõtted.

Partei juhtimisel teostati tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine kiiresti, operatiivselt ja organiseeritult. Lühikese ajaga loodi administratiivsed majanduspiirkonnad, moodustati rahvamajanduse nõukogud ja komplekteeriti need kvalifitseeritud kaadriga. Rahvamajanduse nõukogude kätte läks tööstuse otsene juhtimine.

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine oli tähtis revolutsiooniline üritus, mille tähtsus seisab selles, et see lähendab juhtimist tootmistööle, muudab juhtimise konkreetsemaks, operatiivsemaks, painduvamaks, annab kohalikele töötajatele maksimaalse võimaluse oma initsiatiivi avaldada, võimaldab töötajaid laiemas ulatuses majandusliku ülesehitustöö juhtimisele kaasa tõmmata. See ümberkorraldus suurendas veelgi liiduvabariikide ning kohalike partei- ja nõukogude organite osatähtsust tööstusettevõtete juhtimise alal, andis suured võimalused majanduspiirkondade kompleksseks arendamiseks, võimaldas rahvamajanduses paremini läbi viia spetsialiseerimist ja koopereerimist.

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimise näol arendati majandusliku ülesehitustöö alal loovalt edasi leninlikku demokraatliku tsentralismi põhimõtet. Uutes konkreetsetes ajaloo tingimustes võimaldab uus juhtimise vorm tsentraliseeritud planeerimist ja demokraatlikke juhtimismeetodeid kõige paremini omavahel ühendada. Uus juhtimise vorm võimaldab sotsialistliku majandussüsteemi eeliseid täielikumalt ära kasutada, töötajate hulki laiemalt tootmistöö juhtimisele kaasa tõmmata ja kõige selle alusel rahvamajandust maksimaalse efektiivsusega juhtida.

Kolhoosidele ja kolhoosnikutele anti õigus üksikuid kolhoosi

põhikirja paragrahve muuta ja täiendada. Selle suure majandusliku ja poliitilise tähtsusega sammu eesmärgiks oli suurendada rahvahulkade aktiivsust, tõsta nende osatähtsust artelli asjaajamise ja tootmistegevuse juhtimisel. Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsuses põllumajandusliku artelli põhikirja kohta ning kolhoositootmise organiseerimisel ja artelli juhtimisel kolhoosnikute initsiatiivi edasiarendamise kohta märgiti, et põllumajandusele on loodud võimas materiaalne tehniline baas, on kogutud rikkalikke kogemusi kollektiivmajandite organiseerimise ja juhtimise alal; on kasvanud kolhoositalurahva poliitiline teadlikkus; kolhoosidel on olemas vilunud ja poliitiliselt küps kaader, kes suudab ühismajapidamist õigesti juhtida; seega on loodud kõik tingimused selleks, et anda kolhoosidele rohkem iseseisvust tootmistegevuse organiseerimisel ja artelli juhtimisel, kolhoosielu küsimuste lahendamisel üldrahvalike huvide ja kolhooside huvide õige ühendamise alusel. Partei ja valitsus soovitasid kolhoosnikutel enestel kohalikke tingimusi arvestades üksikuid vastuvõetud artelli põhikirja sätteid täiendada ja muuta, lähtudes sealjuures kolhooside peaülesandest — põllunduse ja loomakasvatuse alal järsu tõusu saavutamise huvidest.

Selle otsuse elluviimine oli tähtsaks sammuks kolhoosidemokraatia edasiarendamise ning sotsialistliku demokratismi laiendamise ja süvendamise alal. Sellel oli tõsine majanduslik ja poliitiline tähtsus, see andis avarad võimalused kolhoosnikute algatusvõime rakendamiseks, tõstis nende huvi õige, ökonoomse ja tootliku majandamise vastu, andis uusi võimalusi põllumajanduse toodangu suurendamiseks.

Partei astus olulisi samme ametiühingute töö parandamiseks, jätkates XX kongressil võetud kurssi — rahvahulkade kaasatõmbamist tootmise ja riigi juhtimisele. Mitmes partei dokumendis ja eestkätt NLKP Keskkomitee 1957. aasta detsembripleenumi otsustes on põhjendatud ametiühingute pidevalt kasvavat osatähtsust kommunistlikus ülesehitustöös, poliitiliste, majanduslike, kultuuriliste ja kasvatuslike ülesannete lahendamisel, on kindlaks määratud nende ülesannete lahendamisest osavõtu vormid, on ära näidatud, kuidas ametiühingute töö uues olukorras ümber korraldada.

NSV Liidu ametiühingutele on pandud suured kohustused rahvahulkade tootmise juhtimisele kaasatõmbamise, sotsialistliku võistluse edasiarendamise, tööliste ja teenistujate riiklike plaanide täitmisele ja ületamisele mobiliseerimise, tööviljakuse tõstmise, ettevõtete ja ehitustööde juhtimise meetodite viimistlemise alal. Partei rõhutas, et kõige otstarbekohasemaks vormiks töötajate ulatuslikul kaasatõmbamisel tootmise juhtimisele on tootmisnõupidamised. Tunnistati otstarbekohaseks muuta tootmisnõupidamised alaliselt tegutsevateks organiteks, moodustada nad tööliste, teenistujate, administratsiooni, partei- ja komsomoliorganisatsioonide ning teaduslik-tehniliste ühingute esindajatest, korraldada nende töö nii, et sellest võtaksid aktiivselt osa töölised, insenertehnilised töötajad ja teenistujad.

Ametiühingutele kommunistlikus ülesehitustöös suurema osatähtsuse andmiseks laiendati ametiühinguorganisatsioonide funktsioone. Neile anti õigus osa võtta ettevõtete tootmisplaanide koostamisest, töö normeerimisega ja töötasu korraldamisega seotud küsimuste lahendamisest, anti õigus kontrollida tööseadusandluse nõuetest kinnipidamist. Ametiühinguorganisatsioonid võivad üles tõsta nende majandusjuhtide oma ametikohalt kõrvaldamise küsimuse, kes süstemaatiliselt ei täida tööseaduste nõudeid, kes põiklevad kõrvale kollektiivlepingutes ettenähtud kohustuste täitmisest, ametiühinguorganisatsioonid võivad avaldada oma arvamist nende isikute kohta, keda kavatsetakse juhtivatele ametikohtadele määrata. Töölisi ja teenistujaid võib vallandada ainult käitiskomitee nõusolekul.

Partei otsuste alusel paranes ametiühingute töö. Suurenes nende osatähtsus majanduslikus ülesehitustöös, tõusis ametiühingute organisatsioonilise töö ja poliitilise kasvatustöö tase, laienes ametiühingu-demokraatia, kasvas ametiühinguliikmete aktiivsus.

Partei juhtimisel toimusid suured muutused kommunistliku noorsooühingu ja kõigi tema organisatsioonide tegevuses. Nende töö elavnes sümapaisival määral, sai juurde uut sisu, muutus sihikindlamaks. XX kongressi otsused innustasid noorsugu, andsid talle avaraid võimalusi julgeteks tegudeks, loova energia avaldamiseks. Kommunistliku noorsooühingu organisatsioonid abistavad parteid kõigis tema üritustes, tema otsuste elluviimisel. Kommunistliku noorsooühingu organisatsioonid võtsid oma šefluse alla kõige tähtsamad ja raskemad kommunismiehitused. Partei kutsel saatsid komsomoliorganisatsioonid sadu tuhandeid vabatahtlikke uudis- ja jäätmaid üles harima, söekaevandusi, kõrg- ja martäänahjusid, elektrijaamu ja keemiatehaseid ehitama. Maal hakkasid kommunistlikud noored veelgi aktiivsemalt osa võtma tootmistööst kolhoosides. Partei aitas komsomolil arendada kommunistlike noorte algatusvõimet ja isetegevust, aitas välja juurida formalismi, paraadlikkust ja tühist kära, aitas tõsta noorte hulgas läbiviidava kasvatustöö taset.

Rahvahulkade tööentusiasm, mida aitas õhutada sotsialistliku demokraatia edasiarendamine, parteiorgnisatsioonide, nõukogude organite, majandus-, ametiühingu- ja muude ühiskondlike organisatsioonide töö paranemine, tagas rahvamajandusplaanide eduka täitmise. Aastail 1956—1957 lasti käiku rohkem kui 1600 suurt tööstusettevõtet, sealhulgas maailma suurim elektrijaam — Leninimeline Volga hüdroelektrijaam. Märksa kasvas tööstustoodang. Tootmisvahendeid tootvate tööstusharude toodang suurenes 24 protsendi võrra. Suurt edu saavutasid põllumajanduse alal töötajad. 1956. aastal oli teravilja kogusaak suurem kui ühelgi eelmisel aastal. See võimaldas riigil varuda 3 miljardit 304 miljonit puuda teravilja. 1957. aastal, kuigi ümastikuolud mitmel pool meie maal olid ebasoodsad, varuti 263 miljonit puuda vilja, peaaegu 10 miljonit tonni piima ja piimasaadusi ning 1 450 000 tonni liha rohkem kui 1953. aastal.

Pärast partei XX kongressi viidi läbi tähtsaid üritusi nõukogude inimeste heaolu ja kultuuritaseme tõstmiseks. Kahe tunni võrra lühendati tööpäeva laupäevadel ja pühade-eelsetel päevadel, pikendati naiste rasedus- ja sünnituspuhkust, kahe tunni võrra lühendati alaealiste tööpäeva, mitmes tööstusharus mindi üle seitsme- ja kuuetunnilisele tööpäevale. Kaotati õppemaks keskkoolide viimastes klassides, kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates koolides. Märksa suurendati vanadus- ja invaliidsuspensione.

Sel ajal kui partei Keskkomitee juhtimisel NLKP XX kongressi otsuseid ellu viis ning rahvamajanduse arendamisel ja töötajate elutaseme tõstmisel olulist edu saavutas, leidus inimesi, kes astusid välja partei joone vastu. Nii talitas Keskkomitee Presiidiumi liikmete hulgas moodustunud parteivastane grupp, millesse kuulusid G. M. Malenkov, L. M. Kaganovitš ja V. M. Molotov.

Nii sise- kui ka välispoliitika alal osutas parteivastane grupp vastuseisu NLKP XX kongressi leninliku kursi elluviimisele. See grupp seadis endale ülesandeks partei poliitilist joont muuta ja partei üritusi nurja ajada.

Parteivastase grupi liikmed olid liiduvabariikidele majanduse ja kultuuri alal suuremate õiguste andmise vastu, partei poolt riigiaparaadi koondamiseks ja bürokratismi vastu võitlemiseks ettevõetud abinõude vastu. Nad püüdsid nurja ajada tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimist.

Parteivastase grupi arvates ei olnud vaja tõsta kolhoositalurahva materiaalset huvi põllumajandusliku tootmise laiendamise vastu. Grupp oli selle vastu, et asendada endine põllumajanduse planeerimise kord uue korraga, selle vastu, et kaotada kolhoosiperede põllumajandussaaduste müügikohustused. Partei aktiivsel toetusel tekkis kolhoosides liikumine jõuda lähematel aastatel Ameerika Ühendriikidele järele ja temast ette piima, või ja liha tootmises iga elaniku kohta. Parteivastane grupp oli selle liikumise vastu. Gruppi kuuluv Molotov oli uudis- ja jäätmaade ülesharimise vastu, tähtsa ürituse vastu, mis on praktikas kontrollitud ja millel on meie maa majanduses väga suur tähtsus. Välispoliitika alal hoidis partei kurssi rahvusvahelise pinevuse vähendamisele, rahu kindlustamisele, rahvaste koostöö ja sõpruse arendamisele, parteivastane grupp aga astus välja selle kursi vastu.

Malenkov, Kaganovitš ja Molotov avaldasid vastupanu partei tegevusele isikukultuse tagajärgede likvideerimise alal. See ei olnud juhuslik. Nad olid parteis kõrgel positsioonil ja ka isikukultusest tingitud vigade kaasosalised.

Keskkomitee Presiidium ja Keskkomitee pidasid sihikindlalt võitlust parteivastasesse gruppi kuuluvate isikute vigade vastu, näitasid neile ära nende vead, lootes, et nad kriitikast õppust võtavad ja kogu partei juhtiva kollektiiviga sammu pidama hakkavad. Kuid grupist osavõtjad kaldusid järjest rohkem parteivastastele, mittelenin-likele positsioonidele ja alustasid partei juhtkonna vastu fraktsioonilist võitlust. Nad ühinesid parteivastasel platvormil, kasutasid

võitlusvahendina intriige ja pidasid salanõu partei Keskkomitee vastu. Fraktsiooniliste meetodite abil püüdsid Malenkov, Kaganovitš ja Molotov ning nendega ühinenud Šepilov partei juhtivais organeis ühed isikud teistega asendada, et muuta partei poliitikat ja taastada parteis NLKP XX kongressil hukkamõistetud ebaõiged juhtimismeetodid.

Sellesse fraktsioonilisse gruppi kuulus tegelikult ka N. A. Bulganin. Oma salakavala parteivastase käitumisega aitas ta suurel määral kaasa sellele, et parteivastane grupp julges partei leninliku joone vastu välja astuda.

1957. aasta juunis toimus Keskkomitee Presiidiumis parteivastase rühmitusega visa ja äge võitlus. Selle võitluse käigus astusid N. S. Hruštšov, Presiidiumi liikmed ja liikmekandidaadid ning Keskkomitee sekretärid A. B. Aristov, N. I. Beljajev, L. I. Brežnev, J. A. Furtseva, A. I. Kiritšenko, F. R. Kozlov, A. I. Mikojan, N. A. Muhhitdinov, P. N. Pospelov, M. A. Suslov ja N. M. Švernik, samuti ka Keskkomitee liikmed N. G. Ignatov, O. V. Kuusinen, D. S. Korottšenko, J. E. Kalnberzin, A. P. Kirilenko, A. N. Kossõgin, K. T. Mazurov, V. P. Mžavanadze, N. V. Podgornõi, D. S. Poljanski ja teised resoluutselt välja parteivastase rühmituse vastu ning andsid neile ägedatele rünnakutele, mis see rühmitus partei leninliku joone ja partei Keskkomitee vastu ette võttis, purustava vastulöögi.

1957. aasta juunis kokkukutsutud NLKP Keskkomitee pleenum arutas parteivastase grupi küsimust. Lõhestajate tegevuse mõistsid kõik Keskkomitee liikmed ja liikmekandidaadid ning kõik Keskrevisjonikomisjoni liikmed üksmeelselt hukka. Sõnavõtjad soovitasid nende suhtes kõige karmimaid parteilisi abinõusid rakendada. Pleenum võttis üksmeelselt vastu otsuse, millega parteivastase grupi fraktsiooniline tegevus hukka mõisteti.

Pleenum konstateeris, et parteivastane grupp on süüdi partei põhikirja rikkumises, et ta on rikkunud X kongressi otsust «Partei ühtsusest», mille välja töötas V. I. Lenin. Gruppi kuulunud isikud olid vanade arusaamade ja iganenud töömeetodite kammitsais. Nad olid irdunud partei ja riigi elust, ei näinud uusi tingimusi, uut olukorda. Nad asusid konservatiivsetel seisukohtadel ja pooldasid kommunistliku ülesehitustöö küsimustes dogmaatilisi vaateid, hoidsid kramplikult kinni oma aja ära elanud töövormidest ja -meetoditest, mis ei vastanud kommunismi poole edasiliikumise huvidele. Kõik see oli nende parteivastase positsiooni aluseks. Nad püüdsid parteid tagasi kiskuda ja põlastasid seda, mis elus sünnib ja nõukogude ühiskonna arengu huvidest, kogu sotsialistliku leeri huvidest välja kasvab.

> «Nii sise- kui ka välispoliitika küsimustes», öeldakse Keskkomitee pleenumi otsuses, «on nad sektandid ja dogmaatikud. Marksismi-leninismi suhtuvad nad tähenärijalikult, eluvõõralt. Nad ei suuda mõista, et elav marksism-leninism tegelikkuses ja võitlus kommunismi eest avalduvad tänapäeval partei XX kongressi otsuste elluviimises, rahuliku kooseksisteerimise

poliitika sihikindlas elluviimises, rahvaste sõpruse eest võitlemises, sotsialismileeri igakülgse tugevdamise poliitikas, töötuse juhtimise parandamises, võitluses põllumajanduse igakülgse tõusu eest, võitluses saaduste külluse loomise, laialdase elamuehituse, liiduvabariikide õiguste laiendamise, rahvuslike kultuuride õitsengu ja rahvahulkade initsiatiivi igakülgse arendamise eest» («Pravda», 4. juulil 1957).

Keskkomitee juunipleenum tunnistas, et parteivastase grupi tegevus ei sobi kokku Kommunistliku Partei leninlike põhimõtetega. Keskkomitee pleenumil esiletoodud ümberlükkamatute faktide sunnil tunnistasid parteivastase grupi liikmed oma fraktsioonilise, parteivastase tegevuse kahjulikuks ja kohustusid alluma partei otsustele.

Pleenum kõrvaldas Malenkovi, Kaganovitši, Molotovi ja Šepilovi Keskkomitee ja Keskkomitee Presiidiumi koosseisust.

N. A. Bulganin sai valju noomituse koos hoiatusega. Bulganin tõotas oma jämedad vead parandada ja aktiivselt partei joone eest võidelda. Kuid elu näitas, et ta ei täitnud oma lubadust, et ta ei õigustanud temale kui Keskkomitee Presiidiumi liikmele osutatud usaldust. Sellepärast vabastas Keskkomitee pleenum pärastpoole Bulganini NLKP Keskkomitee Presiidiumi liikme kohustustest. Juba enne seda oli ta vabastatud NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe ametikohalt.

Sel ajal kui käis võitlus parteivastase rühmituse vastu, asusid M. G. Pervuhhin ja M. Z. Saburov ebaõigel, kõikuval positsioonil. Alles Keskkomitee pleenumil tunnistasid nad oma vigu ja lõid parteivastasest rühmitusest lahku. Sellega seoses arvati Pervuhhin välja Keskkomitee Presiidiumi liikmete hulgast ja jäeti Presiidiumi liikmekandidaadiks, Saburov aga kõrvaldati Keskkomitee Presiidiumi liikmete hulgast.

Malenkovi, Kaganovitši, Molotovi, Bulganini ja nendega ühinenud Šepilovi fraktsioonilise parteivastase grupi tegevuse paljastamine ja hukkamõistmine Keskkomitee poolt kõvendas veelgi partei leninlikku ühtsust, oli partei peajoone uus võit, loova marksismi-leninismi võit. Keskkomitee pleenumi otsuse kiitsid partei ja kogu Nõukogude rahvas üksmeelselt heaks. Kommunistid ja parteitud mõistsid resoluutselt hukka parteivastasesse gruppi kuulujad, kes jäid parteist ja rahvahulkadest irdunud erakute olukorda. Kommunistid ja kõik nõukogude inimesed koondusid veel tihedamini leninliku Keskkomitee ümber, et edukalt ellu viia NLKP XX kongressi ajaloolised otsused.

Marksismist-leninismist kõrvalekaldumiste vastu, leninlike juhtimisprintsiipide mitmesuguste rikkumiste vastu võitlemise käigus avastas partei, et parteipoliitilise töö alal esineb tõsiseid puudusi Nõukogude armees ja sõjalaevastikus. Selgus, et G. K. Žukov, kes oli tol ajal riigikaitse minister, rikkus NSV Liidu relvastatud jõudude juhtimise leninlikke põhimõtteid. Ta hoidis kurssi parteiorganisatsioonide, poliitiliste organite ja sõjanõukogude tegevuse kitsen-

damisele, tahtis relvastatud jõud partei, partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse juhtimise ja kontrolli alt välja viia. Žukovi isiklikul osavõtul hakati Nõukogude armees juurutama tema isiku kultust, tohutult ülehinnati tema teeneid Suures Isamaasõjas. Sellega moonutati sõja tõelist ajalugu: alahinnati Nõukogude rahva jõupingutusi, relvastatud jõudude kangelaslikkust, kommunistide ja poliittööliste osatähtsust, Nõukogude väejuhtide sõjakunsti, alahinnati Kommunistliku Partei juhtiva ja innustava tegevuse tähtsust.

1957. aasta oktoobris toimunud NLKP Keskkomitee pleenum võttis vastu otsuse «Parteipoliitilise töö parandamisest Nõukogude armees ja sõjalaevastikus». Pleenum mõistis hukka relvastatud jõudude juhtimise leninlike printsiipide jämedad rikkumised ning kõrvaldas Žukovi partei juhtivatest organitest.

Pleenum rõhutas, et otsustava tähtsusega teguriks meie maa relvastatud jõudude elus on Kommunistliku Partei juhtiv tegevus. Pleenumi otsuses öeldakse, et Nõukogude armee ja sõjalaevastiku võimsuse peamiseks allikaks on see, et nende organiseerijaks, juhtijaks ja kasvatajaks on Kommunistlik Partei. Relvastatud jõudude tugevdamise alal on ainujuhtijatena tegutsevate komandöride kõrval suur tähtsus armee ja laevastiku sõjanõukogudel, poliitorganitel ja parteiorganisatsioonidel, kes peavad rangelt ja järjekindlalt ellu viima Kommunistliku Partei poliitikat. Pleenum määras kindlaks Nõukogude armees ja sõjalaevastikus parteipoliitilise töö laiendamise ja süvendamise abinõud.

Partei kasvav osatähtsus kommunistlikus ülesehitustöös nõudis partei keskorganite poliitilise ja organiseeriva osatähtsuse tõstmist, suuremat kollektiivsust nende töös. Sel eesmärgil laiendas NLKP Keskkomitee Presiidiumi ja Sekretariaadi koosseisu. NLKP Keskkomitee Presiidiumi liikmeteks valiti A. B. Aristov, N. I. Beljajev, L. I. Brežnev, J. A. Furtseva, N. S. Hruštšov, N. G. Ignatov, A. I. Kiritšenko, F. R. Kozlov, O. V. Kuusinen, A. I. Mikojan, N. A. Muhhitdinov, M. A. Suslov, N. M. Švernik ja K. J. Vorošilov. Presiidiumi liikmekandidaatideks valiti P. N. Pospelov, D. S. Korottšenko, J. E. Kalnberzin, A. P. Kirilenko, A. N. Kossõgin, K. T. Mazurov, V. P. Mžavanadze, M. G. Pervuhhin, N. V. Podgornõi ja D. S. Poljanski. Suurendati NLKP Keskkomitee Sekretariaati. Keskkomitee sekretärideks on N. S. Hruštšov (esimene sekretär), A. B. Aristov, L. I. Brežnev, J. A. Furtseva, N. G. Ignatov, A. I. Kiritšenko, O. V. Kuusinen, N. A. Muhhitdinov, P. N. Pospelov ja M. A. Suslov.

Et konkreetsemalt juhtida VNFSV vabariiklike organisatsioonide, oblastite ja kraide partei-, nõukogude ja majandusorganite tööd, et senisest operatiivsemalt lahendada Vene föderatsiooni majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö küsimusi, loodi NLKP Keskkomitee VNFSV Büroo.

Nende üritustega, mis Keskkomitee läbi viis partei tugevdamiseks, parteitöö ja riikliku tegevuse ümberkorraldamiseks, arendati edasi V. I. Lenini õpetust parteist, neis väljendus partei kui nõuko-

gude ühiskonna juhtiva ja suunava jõu osatähtsuse pidev suurenemine. Partei kasvav osatähtsus meie maa poliitilises elus, majanduse ja kultuuri alal on sotsialistliku ühiskonna arengu seaduspärasus, mille toime suureneb vastavalt kommunistliku ülesehitustöö laienemisele.

Sotsialismilt kommunismile ülemineku ajal kasvab subjektiivse teguri, ühiskonna teadliku juhtimise tähtsus, sel ajal on marksismi-leninismi teooriaga relvastatud partei ülesandeks juhtida uute majanduslike ja poliitiliste suhete loomist kommunismi printsiipide alusel.

Oma väsimatu organiseerimistööga ja poliitilise tegevusega liidab partei kui Nõukogude rahva kõige organiseeritum ja teadlikum osa rahvahulki, tagab kogu rahva tahte ja tegevuse ühtsuse ning innustab teda kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele. Kommunismi ehitamise käesoleva etapi kõige raskemaks ja keerulisemaks ülesandeks on ühiskonna kõigi liikmete kommunismi vaimus kasvatamine, inimeste teadvuses esinevate kapitalismi igandite täielik likvideerimine, rahvahulkade teadlikkuse ja aktiivsuse pidev suurendamine. Kommunistlik Partei, kellel on ääretu suur moraalne ja poliitiline autoriteet, tagab selle ülesande lahendamise.

Partei on selleks autoriteetseks ja mõjukaks jõuks, mis tugevdab NSV Liidu rahvaste vahel ideelisi ja poliitilisi sidemeid ning liidab neid ühte võitluses kommunismi eest.

NLKP on Nõukogude riigi juhtiv ja suunav jõud. Ainult partei suudab edukalt juhtida ühiskondlikke organisatsioone (ametiühinguid, noorteorganisatsioone ja teisi), kelle tegevussfäär laieneb, kelle mõju ühiskondlikule elule suureneb. Partei suunab nende töö ühtsesse kommunismi ehitamise voolu.

5. Partei tegevuse tulemused Nõukogude rahva juhtimisel 40 aasta jooksul. Kommunistlike parteide solidaarsuse ja nende omavaheliste sidemete tugevnemine

1957. aasta novembris tähistasid Nõukogude rahvas, kõigi maade töörahvas ja kogu progressiivne inimkond pidulikult Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva. NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul viibisid koos rahvasaadikute ja nõukogude üldsuse esindajatega väliskülalistena ka kõigi sotsialistlike maade partei- ja valitsusdelegatsioonid, 64 vennaliku kommunistliku ja töölispartei esindajad, suur hulk mitmesuguste riikide ühiskondlike organisatsioonide, kultuuritegelaste ja teaduse alal töötajate delegatsioone, suuremate rahvusvaheliste ametiühingu-, noorsoo- ja naisteorganisatsioonide esindajad.

N. S. Hruštšovi kõnes juubeliistungjärgul tehti kokkuvõte suurte ümberkujunduste maailma-ajaloolise tähtsusega tulemustest ning anti ülevaade Nõukogude Liidu suurepärastest saavutustest majanduse ja kultuuri alal Oktoobrirevolutsioonist möödunud neljakümne

aasta jooksul. NSV Liidu hiiglasuur edu kõigil majandus- ja kultuurielu aladel demonstreerib kujukalt ja veenvalt sotsialismi suuri eeliseid kapitalismiga võrreldes. Nõukogude Liit on kogu maailmale näidanud, et rahva loovad võimed saavad ennast täies ulatuses avaldada alles sotsialismi tingimustes.

Sotsialism on ühe maa raamidest välja kasvanud ja maailmasüsteemiks muutunud. See on rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise suur võit. See on töölisklassi ja töötava talurahva kangelasliku võitluse tulemus, see on saavutatud selle tõttu, et seda võitlust juhtisid kommunistlikud ja töölisparteid, et nad oskasid marksismi-leninismi õpetust oma maa konkreetsetes oludes loovalt rakendada. Maailma sotsialistlik leer kujutab endast tohutu suurt pidevalt kasvavat jõudu.

NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärk võttis vastu läkituse Nõukogude Liidu rahvastele ja läkituse kõigi maade töörahvale, poliitika- ja ühiskonnategelastele, teaduse ja kultuuri alal töötajatele, parlamentidele ja valitsustele.

NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgu dokumentides ja materjalides tehtud kokkuvõtted andsid kogu maailmale üleva pildi partei ja Nõukogude rahva võitlusest ja võitudest, sotsialismi alusel Nõukogude Liidus läbiviidud sotsiaalsetest, majanduslikest ja kultuurilistest ümberkujundustest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei neljakümneaastase tegevuse suurejoonelised tulemused on põhijoontes järgmised:

1. NLKP juhtimisel võttis töölisklass liidus töötava talurahvaga Nõukogudemaal esmakordselt inimkonna ajaloos võimu enda kätte. Partei mõistis väga hästi, et rahvahulkade võidu kindlustamiseks, ekspluateerijate ohjeldamiseks, Nõukogudemaa iseseisvuse säilitamiseks ja uue ühiskonna ehitamiseks peab töörahval olema oma tugev ja kindel riik. Kui partei asus sellise riigi loomisele, ei olnud tal valitsemise kogemusi ega ettevalmistatud kaadrit, ometi tuli ta selle ülesandega hiilgavalt toime.

Partei määras teaduslikult kindlaks uue võimu klassisisu. See võim on töölisklassi diktatuur ning selle sotsiaalseks aluseks töölisklassi ja talurahva liit. Rahvahulkade revolutsioonilisi kogemusi üldistades leidis partei ühiskonna poliitilise organiseerimise uue vormi, milles väljendus proletariaadi diktatuuri olemus. Selleks vormiks on nõukogude vabariik. Vana riigiaparaat hävitati. Loodi uus riigiaparaat, mis täidab rahva tahet.

Partei töötas välja proletariaadi diktatuuri mehhanismi, s. o. kõige täielikumalt rahva huve väljendavate riiklike organisatsioonide (nõukogud) ja ühiskondlike organisatsioonide (ametiühingud, kooperatiivid, noorsoo-organisatsioonid ja teised) süsteemi. Nõukogude kaudu tagas partei iga töötaja reaalse ja otsese osavõtu riigi valitsemisest.

Proletariaadi diktatuuri kehtestamisega algas kodanliku demokraatia kokkuvarisemise ajastu ja sotsialistliku demokraatia kui tõelise rahvavõimu ajastu.

2. Pärast proletariaadi diktatuuri kehtestamist suunasid kommunistid kogu oma energia uue, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise leninliku plaani realiseerimisele. See oleks olnud määratu raske ülesanne ükskõik millisel maal, Venemaal oli see aga veel mitu korda raskem.

Maailma revolutsioonilisel liikumisel ei olnud sotsialismi ehitamise kogemusi, ei olnud teada ühiskonna elu uuel alusel organiseerimise vorme ega sotsialistliku majanduse juhtimise meetodeid. Sotsialism oli olemas ainult teoorias, ideede näol. Sotsialismi tuli esmakordselt ehitama hakata majanduslikult mahajäänud maal, kus domineeris väikekaubatootmine. Tööstusliku tootmise tasemelt oli Venemaa arenenud kapitalistlikest maadest 50—100 aasta võrra maha jäänud. Pealegi valitses Nõukogudemaal imperialistliku sõja ja kodusõja tagajärjel kohutav laos. Sotsialismi ehitamiseks puudus kaader, rahva kultuuritase oli madal. Kukutatud ekspluataatorlikud klassid avaldasid sotsialismi ehitamisele ägedat vastupanu. Raskusi süvendas asjaolu, et Nõukogude Venemaa oli ainus sotsialistlik riik ja teda ümbritsesid kapitalistlikud maad. Imperialistlikud riigid ei tahtnud leppida töörahva võiduga, nad püüdsid rahva võimu kukutada sõjalise jõuga, majandusliku blokaadi ja diplomaatilise surve abil, kasutasid selleks šantaaži ja laimu. Kõik see ajas klassivõitluse meie maal teravamaks, suurendas väikekodanluse kõikumisi. Uue ühiskonna rajamist takistasid parteisse kuulunud trotskistid ja teised oportunistid, kes ei pidanud Venemaal sotsialismi ülesehitamist võimalikuks.

Julgelt juhtis kommunistide partei rahva täiesti uutele, tundmatutele ühiskondliku arengu radadele. Kõik ühiskondliku elu küljed: poliitiline ja majanduslik kord, ühiskonna klassistruktuur, riigiaparaat, õigus, moraal ja inimeste vaated kujundati marksismi-leninismi teooria alusel põhjalikult ümber.

Tootmisvahendite eraomanduse alusel tekkinud poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud suhted, mis olid eksisteerinud tuhandeid aastaid ning näisid seetõttu igavestena ja vankumatutena, asendati 15—20 aasta jooksul sotsialistlike suhetega, mille aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus. NSV Liidus ehitati üles sotsialistlik ühiskond. Ekspluataatorlikud klassid likvideeriti jäädavalt. Nõukogudemaal elab ja töötab kaks sõbralikku klassi — töölised ja talupojad — ning nende hulgast võrsunud haritlaskond. Kõik maa rikkused kuuluvad rahvale. Keegi ei või omastada teise inimese töö vilja. Töö on ainsaks materiaalsete ja kultuuriliste hüvede saamise allikaks. Võidule on pääsenud püha põhimõte: «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.» Sajandeid oli sotsialism olnud unistuseks, Marx ja Engels tegid temast teadusliku tulevikupildi, nüüd aga sai sotsialism esmakordselt ühiskonna arenemise ajaloos reaalseks tegelikkuseks, rahvahulkade elu sisuks.

Sotsialismi ülesehitamine Nõukogude Liidus on Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva ülisuur saavutus. See on partei poliitika

tõeline triumf, partei ideoloogia võit, rahvahulkade targa parteilise juhtimise tulemus.

3. Partei juhtimisel on loodud töörahva poliitiline ja majanduslik võim, tõeline r a h v a v õ i m. Inimeste ja rahvaste suhted on rajatud tõelise vabaduse, võrdsuse ja vendluse alusele, kogu rahvale on loodud tõeliselt õnnelik elu. Kapitalistliku ühiskonna majanduslike suhete põhiolemus on vastuolus tõelise demokraatiaga. Mitte üheski kapitalistlikus riigis ei ole ega saagi rahval olla tõelisi õigusi ja vabadusi. Kapitalistlike maade parlamendivalimised on organiseeritud nii, et parlamenti pääsevad kas ainult kodanluse esindajad või et nad saavad seal valdava enamuse. Ameerika Ühendriikide Kongressis näiteks ei ole ühtki töölist, mitte ühtki töötavat farmerit. Seal peavad istungeid tööstustuusad, suurkapitalistid ja nende kannupoisid.

Sotsialistlik demokraatia ei piirdu sõna- ja trükivabaduse, koosolekute, miitingute ja demonstratsioonide vabaduse deklareerimisega, vaid loob kõigile Nõukogude riigi kodanikele materiaalsed tingimused nende tõeliseks kasutamiseks, garanteerib igale kodanikule õiguse tööle, puhkusele, haridusele ja sotsiaalkindlustusele.

Nõukogude rahvas on oma riigi ainuke peremees, oma saatuse ainuke määraja. Kogu võim nii ülemaalises ulatuses kui ka vabariikides, oblastites, linnades, rajoonides ja külades kuulub töörahva saadikute nõukogudele. Nõukogud valitakse salajase hääletamisega üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel. Nõukogude saadikuteks on ainult töötajad. Nõukogudemaal on töötajatele tagatud tegelik osavõtt rahvamajanduse juhtimisest, mida ei ole ega saagi olla isegi kõige demokraatlikumas kodanlikus vabariigis.

4. Valmistudes võimu enda kätte võtma andis partei rahvale lubaduse muuta kerjusvaene ja nõrk maa võimsaks sotsialistlikuks suurriigiks. Kodanlikud tegelased irvitasid bolševike lubaduste üle. Nad väitsid, et bolševism pole loovaks tegevuseks võimeline, et ta ainult purustab. Ka nende hulgas, kes Nõukogude riigisse poolehoiuga suhtusid, leidus inimesi, kes kahtlesid bolševike plaanide reaalsuses, kes pidasid neid utoopiaks. Need väljamõeldised ja kahtlused lükkas Kommunistlik Partei ümber tegude varal.

Partei loova tegevuse periood ei ole kuigi pikk — kõigest neli-kümmend aastat. Selle ajaga, tegelikult kõigest 22 aastaga, sest 18 aastat kulus imperialistide poolt pealesunnitud sõdadele ja sõjajärgsele majanduse taastamisele, käis Nõukogude Liidu majandus läbi vahemaa, milleks kapitalistlikel maadel kulus terve sajand.

Meie maa tegi hiiglasliku hüppe mahajäämusest tööstuslikku õitsengusse. Tööstustoodangu mahult jõudis Nõukogude Liit esikohale Euroopas ja teisele kohale maailmas. 1957. aastal oli NSV Liidu tööstustoodangu üldmaht 1913. aastaga võrreldes 33 korda ja 1917. aastaga võrreldes 46 korda suurem. Tootmisvahendite tootmine kasvas sealjuures 1913. aastaga võrreldes peaaegu 75-kordseks.

1913. aastal toodeti Venemaal 29,1 miljonit tonni sütt. 1957. aastal ulatus söetoodang Nõukogude Liidus 463 miljoni tonnini. Sellise juurdekasvu saavutamiseks kulus kõigil Euroopa kapitalistlikel maadel kokku ligi 65 aastat. 1913. aastal sulatati Venemaal 4,2 miljonit tonni malmi, 1957. aastal aga toodeti NSV Liidus 37 miljonit tonni malmi. Sellise juurdekasvu saavutamiseks kulus kõigil Euroopa kapitalistlikel maadel kokku ligi 75 aastat. 1913. aastal toodeti Venemaal 4,2 miljonit tonni terast. 1957. aastal moodustas terasetoodang NSV Liidus rohkem kui 51 miljonit tonni. Nüüd toodab NSV Liit terast niisama palju kui Inglismaa, Prantsusmaa, Jaapan ja Rootsi kokku.

Tööstustoodangu mahu poolest maailmas teisele kohale jõudmisega saavutas NSV Liit majanduslikus võistluses kapitalistlike maadega esimese võidu. Nüüd lahendab Nõukogude rahvas partei juhtimisel praktiliselt uut suurt ülesannet — kõige rohkem arenenud kapitalistlikele maadele ajaloo seisukohalt lühikese ajaga järele ja neist ette jõuda iga elaniku kohta valmistatava toodangu hulga poolest. Selles suhtes oli Venemaa tõepoolest katastroofiliselt maha jäänud. 1913. aastal andis Venemaa tööstus iga elaniku kohta 13—14 korda vähem toodangut kui Ameerika Ühendriikide tööstus. Partei ja rahva jõupingutustega on seda mahajäämust suurel määral vähendatud. 1957. aastal andis NSV Liidu tööstus iga elaniku kohta toodangut juba ainult 2,6 korda vähem kui Ameerika Ühendriikide tööstus.

5. Partei lahendas talurahvaküsimuse ja viis talupojad individuaalmajapidamiselt kollektiivmajapidamisele ülemineku alusel esmakordselt ajaloos õnnelikule elule.

Ekspluataatorlikus ühiskonnas tekkinud probleemide hulgas on talurahvaküsimus üks «igavesi» ja kõige raskemaid küsimusi. Kapitalismi ajal rõhuvad maaproletaarlasi ja poolproletaarlasi põrmu individuaalse väiketootmise tingimused, vaesus, viletsus ja kogu maaelu laad. Nad on üksteisest lahutatud, organiseerimata, täielikult mõisnike, kulakute ja kapitalistide meelevallas.

Eriti ränk ja vaevarikas oli talupoegade olukord Tsaari-Venemaal. Primitiivsed ja vähetootlikud majapidamisviisid ning eriti jõhker ekspluateerimine muutsid talupoja elu sunnitööks. Mõisnike klassi likvideerimine, maa natsionaliseerimine ja talupoegade kasutusse andmine muutis maatöörahva olukorda. Kuid talurahvaküsimus ei olnud sellega veel täielikult lahendatud.

Talupoegadele ekspluateerimisest vaba ja aineliselt kindlustatud elujärje loomiseks leidis partei ainuvõimaliku tee — tootmiskooperatsiooni tee. Primitiivsete tööriistadega varustatud väiketalumajandite ookeani asemel organiseeriti talupoegade vabatahtliku ühinemise alusel kollektiivsed suurmajandid (kolhoosid). Ader ja äke, mis olid peamisteks tööriistadeks talupoegade individuaalmajandites, asendati kolhoosides traktorite, autode, kombainide ja muude põllutöömasinatega.

Likvideeriti sajandeid püsinud linna ja maa antagonism, mille

oli tekitanud ekspluataatorlik ühiskond. Tööliste ja talupoegade liit omandas vankumatu kindluse.

Sotsiaalsete ümberkujunduste käigus muutus põhjalikult maaelu ilme. Varisesid kokku talupoegade endise eluviisi põlised alustalad, väikeomaniku tavad ja harjumused. Toimus pööre talupoja teadvuses ja hingeelus. Tekkis täiesti uut tüüpi talupoeg — kolhoosnik, kes on vaba ekspluateerimisest, kirjaoskaja, avara silmaringiga, oma saatuse täielik peremees.

Kommunistlik Partei juhtis Nõukogudemaa talurahva sotsialismi avarale teele.

6. Partei purustas rahvusliku rõhumise ahelad ja lahendas esmakordselt inimkonna ajaloos *rahvaste vahekorra probleemi*, rajas rahvaste vennaliku sõpruse.

Rahvuslik rõhumine püsis pikka aega ja suurenes sedamööda, kuidas arenesid klassivahekorrad. Kapitalistliku korra ajal, eriti imperialismi ajastul tekkis hulk riike, mis olid rajatud orjastatud, õigusteta jäetud rahvaste rõhumisele, halastamatule ekspluateerimisele ja nende suhtes vägivalla tarvitamisele. Valdav enamik rahvastest oli jõhkralt orjastatud. Niisugune oli ka paljude Tsaari-Venemaal elavate rahvaste saatus. Rahvusküsimus muutus üheks kõige põlevamaks ja aktuaalsemaks küsimuseks.

Rahvusküsimuses töötas Kommunistlik Partei välja ja viis ellu täiesti uued ja õiglased põhimõtted. Progressiivsete võrdsuse, rahvusliku iseseisvuse ja üksteise abistamise põhimõtete alusel liitis partei arvukad meie maa rahvad üksmeelseks pereks. Loodi Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit, mis ühendab kümneid rahvaid. NSV Liidus on igale rahvale garanteeritud täielik rahvuslik vabadus ja poliitiline võrdsus, samuti tegelik majanduslik võrdsus, mis on igasuguse võrdsuse materiaalseks aluseks.

Minevikus kõige mahajäänumate rahvaste suhtes rakendas partei nende kiirema arengu tagamise poliitikat. 1957. aastal kasvas tööstuslik tootmine Armeenia vabariigis 1913. aastaga võrreldes 49-kordseks, Kirgiisi vabariigis 46-kordseks ja Kasahhi vabariigis 40-kordseks. Tööstuslikult jõudsid Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia nõukogude vabariigid oma naabritest Türgist ja Iraanist kaugele ette.

Partei tagas vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuri igakülgse arengu. Iga rahva kultuur mõjutab teiste rahvaste kultuuri ja võtab osa nõukogude sotsialistliku kultuuri loomise üldisest protsessist.

Rahvaste elus toimunud põhjalike muutuste tagajärjel kujunesid endised kodanlikud rahvused Nõukogude Liidus sotsialistlikeks rahvusteks. Endiste hõimude ja etnograafiliste gruppide baasil tekkisid uued rahvused, kes kujunesid algusest peale sotsialistlikeks rahvusteks. Pidevalt toimub rahvuste lähenemine, nende vastastikune rikastamine. Meie maal on loodud ja arenevad materiaalsed, poliitilised ja ideoloogilised alused, mis ühendavad kõik NSV Liidu rahvad ühtseks tervikuks.

7. Partei juhtimisel toimus NSV Liidus äärmiselt lühikese aja jooksul kultuurirevolutsioon — väga sügav ja väga ulatuslik ümberkujundus inimeste vaimsete suhete valdkonnas.

Partei viis teadmised rahva hulka. Suurem osa Tsaari-Venemaa elanikkonnast ei osanud ei lugeda ega kirjutada. Enne revolutsiooni oli koolides võimalik õppida ainult ühel viiendikul lastest ja alaealistest. Keskharidus, rääkimata kõrgemast haridusest, oli kättesaadav ainult jõukatele inimestele. Raamatud, ajalehed ja ajakirjad suuremale osale rahvast kätte ei puutunud. Nõukogude võimu esimese viieteistkümne aastaga likvideeriti põhiliselt kirjaoskamatus. Seati sisse neljaklassiline, pärastpoole seitsmeklassiline koolikohustus. NSV Liidus õpib igal aastal keskmiselt rohkem kui 50 miljonit inimest. Nõukogude võimu aastatel on avatud kümneid tuhandeid raamatukogusid, ehitatud tuhandeid klubisid ja kinosid. Meie maal töötab sadu tuhandeid rändkinosid. Raamatute aastane trükiarv on kasvanud rohkem kui kümnekordseks, ajalehtede ühekordne trükiarv 18-kordseks. Elanikkonna kultuuritaseme ja hariduse poolest on Nõukogude Liit kõigist maailma kapitalistlikest maadest ette jõudnud.

On loodud uus, rahva hulgast võrsunud haritlaskond, keda seovad rahvaga ühised huvid ja ülesanded. Enne revolutsiooni oli haritlasi väga vähe ja suurem osa neistki teenis mõisnike ja kodanluse klassi. 1913. aastal töötas kogu Venemaa rahvamajanduses 136 000 kõrgema haridusega spetsialisti. 1957. aastal oli neid NSV Liidus 2 805 000, s. o. 21 korda rohkem. Tehnilise intelligentsi loomiseks oli kapitalistlikel riikidel kulunud ligi 100 aastat. Nõukogude riigis lahendati see ülesanne 15—20 aastaga. Inseneride ettevalmistamise ulatuselt on Nõukogude Liit kõigist maailma kapitalistlikest maadest ammugi ette jõudnud.

On loodud täiesti uus, sotsialistlik kultuur, mis on kõrgeimaks etapiks inimkonna tänapäeva kultuurilises arengus. Selle iseloomulikeks joonteks on tõeline humaansus, progressiivsus ja rahvalikkus. Kultuuripärandist valis töölisklass hoolikalt ja heaperemehelikult välja kõik väärtusliku, progressiivse ja tõetruu, töötas selle kriitiliselt läbi ja kasutas ära kui alusmüüri uue, tõeliselt rahvaliku sotsialistliku kultuuri ehitamiseks. Kõik reaktsioonilise, ebateadusliku ja kunstiliselt väärtusetu heitis ta kõrvale. Niisugust hiiglasuurt ümberkujundustööd ei ole teinud ega saagi teha ükski teine klass.

Teaduse alal tagas partei gigantse progressi. Paljude näitajate poolest jõudis nõukogude teadus maailmas esikohale. Likvideeritud on vaimse ja füüsilise töö vastandlikkus, mille oli tekitanud ekspluataatorlik ühiskond. Miljonite inimeste töö omandas teadliku, loova iseloomu; sotsialistlikku kultuuri loovad rahvahulgad.

Partei ümberkujundava tegevuse tulemusena ühendati uuesti ühiskonna arengu hiiglajõud — rahvas ja kultuur, rahvahulgad ja teadus, rahvahulgad ja tehnika, mis tuhandeid aastaid olid üksteisest lahutatud. See kiirendas suurel määral nõukogude ühiskonna progressi.

8. Partei seadis oma eesmärgiks luua niisugune ühiskondlik kord, kus oleksid täielikult rahuldatud iga inimese ainelised ja kultuurilised vajadused, kus oleks garanteeritud isiksuse igakülgne ja harmooniline areng. Partei mitmekülgne tegevus kogu oma ulatuses on allutatud selle suure eesmärgi saavutamisele. Hoolitsus rahva heaolu eest oli, on ja jääb partei olemasolu mõtteks, partei tegevuse kõrgeimaks seaduseks.

Kapitalism ei saa juba oma olemuse tõttu töörahvale õnnelikku ja jõukat elu luua. Kommunistliku Partei juhtimisel NSV Liidus läbiviidud sotsiaalne pööre on andnud töörahvale ammendamatuid hüvesid. Sotsialism garanteerib rahva heaolu pideva tõusu. Jäädavalt on likvideeritud linna ja maa töörahva hirmus nuhtlus — tööpuudus. Igal nõukogude inimesel on töö ja ta võib homse päeva pärast mureta olla. Nõukogude inimeste kasutuses on kõik kultuurihüved, iga aastaga võivad nad paremini süüa ja riides käia. Tööliste reaalpalk, kui arvesse võtta ka tööpuuduse likvideerimine ja tööpäeva lühendamine, kasvas 1913. aastast 1956. aastani peaaegu viiekordseks, talupoegade reaaltulud aga tõusid kuuekordseks. Süstemaatiliselt alandatakse laiatarbekaupade hindu. Õpetus alg-, kesk- ja kõrgemas koolis on tasuta. Suur osa tehnikumides ja ülikoolides õppijatest saab peale selle stipendiumi.

Kodanike tervise eest hoolitseb suur hulk tervishoiuasutusi. Iga 10 000 elaniku kohta tuleb NSV Liidus 17 arsti, Ameerika Ühendriikides 12, Jaapanis 10, Prantsusmaal 10, Inglismaal 9, Türgis 3, Iraanis 1 arst. Arstiabi ja ravi on Nõukogudemaal tasuta. Tasuta või väikese maksu eest viibivad miljonid töötajad iga aasta ravil ja puhkusel arvukates sanatooriumides, puhkekodudes ja turismibaasides. Miljonid lapsed veedavad iga aasta suvepuhkuse pioneerilaagrites ja lastesanatooriumides.

Tähtsaks elanikkonna elutaseme tõusu näitajaks on suremuse vähenemine. Revolutsioonieelsel Venemaal oli suremus rohkem kui kaks korda suurem suremusest Ameerika Ühendriikides ja Inglismaal ning poolteist korda suurem kui Prantsusmaal. Viimastel aastatel on suremus NSV Liidus kõige madalam ja elanikkonna loomulik juurdekasv suurem kui valdavas enamikus kapitalistlikest riikidest. NSV Liidu elanike keskmine eluiga oli aastail 1955—1956 üle kahe korra pikem kui keskmine eluiga revolutsioonieelsel Venemaal.

NSV Liidus on maailma parim sotsiaalkindlustuse süsteem. NSV Liidu kodanikud on aineliselt kindlustatud vanaduse, haiguse ja töövõime kaotamise korral.

Koolide ja haiglate ülalpidamiseks, tasuta õpetamiseks, tasuta ravimiseks ja sotsiaalhoolekandeks kulutab riik iga aasta suuri summasid. 1957. aastal kulutati selleks otstarbeks üle 200 miljardi rubla, ligikaudu üks kolmandik riigieelarve kuludest.

Neljakümne aasta jooksul on kümned miljonid inimesed saanud uue mugava korteri. Korteriüür (koos kulutustega kommunaalteenustele) on NSV Liidus kõige madalam maailmas. See moodustab 4—5 protsenti töölisperekonna büdžetist.

Partei võitleb selle eest, et Nõukogude rahval oleks piisaval hulgal ja edaspidi külluses tarbeesemeid.

9. Partei ümberkujundava tegevuse tähtsamate saavutuste hulka kuulub uue vaimse palgega inimese kasvatamine. Mitu tuhat aastat on ekspluataatorlik kord rahva andeid jalge alla tallanud ja lämmatanud, inimesi kõlbeliselt rikkunud, nende suhetesse üksteise vihkamise kiskjamoraali ja harjumusi juurutanud.

Põhjalike sotsiaalsete ja majanduslike ümberkujunduste käigus toimusid nõukogude inimeste vaimses palges, nende moraalis, nende suhtumises kollektiivi ja üksteisesse partei visa ja sihikindla kasvatustöö tulemusena sügavad revolutsioonilised muutused. Kõrge ideelisus, piiritu ustavus kommunismile ja sotsialistlikule isamaale, ühiskondlike huvide kõige kõrgemaks pidamine, teadlik suhtumine töösse ja sotsialistlikku omandisse, suur humaansus, patriotismiga lahutamatult seotud internatsionalism, sügav austus kõigi suurte ja väikeste rahvaste vastu ning nende rahvusliku iseseisvuse puutumatuks tunnistamine — niisugused on nõukogude inimese iseloomulikud jooned. Paljude inimeste jaoks ei ole töö enam ainuüksi elatusvahendite saamise allikas. Töö on muutunud nende elu sisuks, rõõmu ja naudingu allikaks. Tavaline igapäevane töö on paljudele NSV Liidu töötajatele kangelaslikkuse ja loomisrõõmu allikaks, sest seda tööd tehakse kommunistliku ühiskonna ehitamiseks, selle eesmärgiks on kõigi inimeste hüvang.

Ekspluataatorid väidavad, et töörahvas on vaimselt piiratud ja poliitiliselt alaväärtuslik. Kommunistliku Partei juhtimisel töötava Nõukogude rahva loov tegevus neljakümne aasta jooksul on selle ekspluataatorite reaktsioonilise muinasjutu veenvalt ümber lükanud.

Võimu üleminekuga rahva kätte ja materiaalse tootmise organiseerimisega tootmisvahendite ühiskondliku omanduse alusel said rahvahulgad võimaluse ühiskondlike suhete kõiki külgi otseselt ja vahetult mõjutada. See ongi sotsialistliku korra ajal sotsiaalse, majandusliku ja kultuurilise progressi hämmastavalt kiire tempo ammendamatuks allikaks.

10. Kommunistlik Partei likvideeris ühiskonna kõige hirmsama, aastatuhandeid püsinud nuhtluse — inimese sotsiaalse rõhumise, ekspluateeriva klassi vägivalla ekspluateeritava klassi suhtes.

Progressi vaenlased armastavad kujutada sotsialismi kui ühiskonda, mis on rajatud vägivallale. Sealjuures viitavad nad sellele, et üleminek kapitalismilt sotsialismile nõuab suuri ohvreid. Tegelikult on aga vägivald orgaaniliselt omane just kapitalismile ja tema tavaline, «rahulik» eksisteerimine nõuab inimkonnalt võrratult rohkem ohvreid kui ühiskonna progressiivses arengus paratamatu sotsialistlik revolutsioon. Seda näitavad veenvalt neljakümne aasta sündmused.

Kapitalism tekitab sõdu, mis nõuavad rahvastelt kolossaalseid ohvreid, toovad neile suuri hädasid ja kannatusi. Oktoobrirevolutsioonile järgnenud neljakümne aasta jooksul toimusid Esimese maailmasõja lõpulahingud, samuti Teine maailmasõda — kõige verisem

kõigist sõdadest, mida inimkond on kunagi näinud. Nende kahe sõja vahelisel ajal ja pärast Teise maailmasõja lõppu süttis kord ühes, kord teises maakera piirkonnas järjest uusi sõjakoldeid. Ainuüksi kahes maailmasõjas tapeti 40 miljonit inimest. Kui aga juurde arvata need, kes tapeti teistes sõdades, revolutsioonilise liikumise ja rahvusliku vabadusliikumise mahasurumisel kapitalistide poolt, kes surid haavadesse või nälga, siis kasvab ohvrite arv mitmekordseks.

Sotsialismile on sõjad loomu poolest võõrad. Vastupidiselt kapitalistlikele riikidele ei ole NSV Liit omal algatusel ühtegi sõda alustanud. Kui Nõukogude rahval on tulnud sõda pidada (välisinterventide ja oma maa kontrrevolutsiooni vastu, jaapani militaristide, saksa fašistlike röövvallutajate ja nende satelliitide vastu), siis on imperialistid selle alati esile kutsunud ja talle peale sundinud. Sotsialism toob rahvastele rahu ja veristest sõdadest pääsemise. Ja kui kapitalistlike suurriikide proletariaadil oleks pärast Esimest maailmasõda korda läinud võim enda kätte võtta, siis ei oleks rahvastel tulnud üle elada Teise maailmasõja ja paljude teiste sõdade koledusi.

Nõukogudemaa ajaloolised kogemused õpetavad, et kui rahvad tahavad hävitada sotsiaalse rõhumise ja vägivalla ning vältida nende ohvreid, siis peavad nad lõpu tegema kapitalismile.

11. Kommunistlik Partei ja Nõukogude riik töötasid välja täiesti uued riikide suhete põhimõtted ning viivad neid järjekindlalt ellu. Need põhimõtted on järgmised: vastastikune rahvusliku suveräänsuse ja territoriaalse puutumatuse austamine, üksteise siseasjadesse mittevahelesegamine, võrdsus ja vastastikune kasulikkus, sõjast kui välispoliitika tööriistast loobumine, erineva sotsiaalse ja majandusliku süsteemiga riikide rahulik kooseksisteerimine.

1917. aastal sündinud Nõukogude sotsialistliku riigi esimeseks seadusandlikuks aktiks oli rahudekreet. Sellest ajast alates kaitseb Nõukogude riik järjekindlalt ja kõrvalekaldumatult rahu, taotleb militaristide ohjeldamist, võitleb väsimatult relvastatud jõudude vähendamise ja järgmise sammuna nende likvideerimise eest.

Nõukogude Liidu poolt väljakuulutatud uutel rahvusvaheliste suhete printsiipidel, mis on otse vastandlikud imperialistlike riikide agressiivsele vallutuspoliitikale, on suur tähtsus inimkonna saatusele. NSV Liidu välispoliitika on üheks võimsaks uue maailmasõja ärahoidmise teguriks, rahu kaitsmise teguriks.

Imperialistlike riikide valitsevad ringkonnad lükkavad tagasi Nõukogude välispoliitika rahuarmastavad printsiibid ning ajavad agressiooni ja sõjaliste avantüüride poliitikat. Sellepärast tugevdab Nõukogude riik üheaegselt sihikindla võitlusega rahu eest väsimatult oma kaitsevõimet kui meie maa sõltumatuse ja kommunistliku ülesehitustöö tagatist.

Neljakümne aasta jooksul demonstreeris Nõukogude Liit Kommunistliku Partei juhtimisel korduvalt oma kaitsevõimet. Nõukogude

rahvas purustas aastail 1918—1920 välisintervendid ja võitis endale kätte rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö võimaluse. Veelgi hävitavam löök anti saksa fašistlikele röövvallutajatele, kes söandasid kallale kippuda Nõukogude rahva sotsialistlikele saavutustele.

Partei juhtimisel rajas Nõukogude riik võimsad relvastatud jõud, kes on varustatud uusima tehnikaga ja on võimelised igasugust agressiooni tagasi lööma.

12. Nõukogudemaad ümberkujundava tegevusega avaldasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude rahvas Oktoobrirevolutsiooni võidule järgnenud neljakümne aasta jooksul määratu suurt mõju kogu maailma ajaloo käigule, inimkonna saatusele. Kommunistlik Partei ja Nõukogude rahvas on ustavad proletaarse internatsionalismi põhimõtetele ja sellepärast on nad ennast pidanud ja peavad ka tulevikus rahvusvahelise kommunistliku vabadusliikumise koostisosaks. Peamist mõju ajaloo progressile avaldab Nõukogude Liit oma sotsiaalsete ja majanduslike ümberkujundustega, oma majanduslike saavutustega. Aktuaalsete sotsiaalsete probleemide progressiivne lahendamine ja majandusliku arengu hiiglatempo demonstreerivad sotsialismi eeliseid kapitalismiga võrreldes, suurendavad sotsialismi külgetõmbejõudu, nõrgendavad ja kõigutavad kapitalismi positsioone, kiirendavad inimkonna progressiivset arengut. NSV Liit rajas ka teiste maade jaoks tee sotsialismi poole.

Saksa fašistlike röövvallutajate purustamine Teises maailmasõjas on Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva ülisuur võit, millel on maailma-ajalooline tähtsus. Sellega osutas NSV Liit inimkonnale suure teene. Fašismi sõjalise, moraalse ja poliitilise purustamisega päästis Nõukogude rahvas partei juhtimisel võideldes oma iseseisvuse ja sotsialistlikud saavutused ning vabastas ühtlasi ka Euroopa, Aasia, Aafrika ja Ameerika rahvad hitlerlikust orjusest või fašistliku orjastamise ohust, hoidis ära miljonite inimeste hukkumise ja inimkonna kultuurisaavutuste hävimise.

Jõudude vahekord maailma areenil muutus sotsialismi kasuks ja kapitalismi kahjuks. See lõi soodsad tingimused revolutsioonilisteks pööreteks teistes maades, tingimused Hiina ning mitmete Euroopa ja Aasia maade töörahva võiduks, rahvademokraatlike vabariikide loomiseks. Progressiivsete jõudude võit sõjas süvendas kriisi imperialismi koloniaalsüsteemis, mis rõhutud rahvaste hoopide all lagunema hakkas.

Niisugused on põhilised tulemused, mis partei ja rahvas oma tegevusega nõukogude võimu neljakümne aasta jooksul on saavutanud.

Nõukogude Liidu neljakümne aasta pikkusele teele tagasi vaadates võivad kommunistid õigustatud uhkusega öelda: partei programmilisi põhimõtteid on täidetud ja täidetakse auga. Nende aastate jooksul on Nõukogude riigis partei juhtimisel läbi viidud kõige sügavamad ühiskonna elu ümberkujundused, millel on ülemaailmne tähtsus ja millega Nõukogude rahvas ja Kommunistlik Partei

on osutanud ajaloole surematu teene. NLKP neljakümne aasta kogemused tõendavad veenvalt ja ümberlükkamatult, et sotsialismi tee on kogu inimkonna jaoks ainuõige tee.

Nõukogude rahvas on ära teeninud looja rahva, kangelasrahva kuulsuse ja tema jõu tähtsam allikas seisab selles, et tema võitlust vabaduse ja õnne eest, kommunismi eest juhib lahingutes karastatud Kommunistlik Partei, mille rajajaks oli suur Lenin. Nõukogude rahva maailma-ajaloolised võidud on saavutatud tänu partei õigele poliitikale, partei revolutsioonilisele energiale ja organiseerivale tegevusele.

> «Kõik Nõukogude riigi neljakümne aasta kogemused õpetavad, et ilma parteita, kes on ühtne ja monoliitne nagu kalju, ilma parteita, kes on relvastatud ühiskonna arenemise seaduste tundmisega, ilma parteita, kes on ustav marksismi-leninismi ülevatele põhimõtetele, ei oleks töölisklass, töötav talurahvas, kogu meie rahvas suutnud võimu kätte võita, oma vaenlasi purustada, sotsialistlikku ühiskonda üles ehitada ja edukalt järkjärgulist kommunismile üleminekut teostama asuda» («Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. *N. S. Hruštšovi* kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul». Eesti Riiklik Kirjastus, 1957, lk. 30).

Partei autoriteet rahva hulgas kasvab, partei ja rahvahulkade sidemed tugevnevad. Seda näitab kujukalt nõukogude inimeste püüe siduda oma saatus parteiga, võidelda partei lipu all. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise perioodil oli parteil 240 000 liiget. Nelikümmend aastat hiljem ulatus Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei liikmete arv miljonitesse. 1958. aastal kuulus partei ridadesse üle 7 800 000 inimese. Partei teeb kõik, mida vaja, et laiendada ja tihendada oma sidemeid rahvahulkadega.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva tähistamine demonstreeris kujukalt Nõukogude rahva koondumist Kommunistliku Partei ümber, kelles ta näeb oma huvide kaitsjat, tunnustatud ja karastatud juhti.

Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva tähistamine demonstreeris võimsalt sotsialistlike riikide, kõigi kommunistlike ja töölisparteide tihedat ühtsust ja monoliitsust. Juubeliistungjärgul esinesid kõnedega välismaa kommunistlike ja töölisparteide ning rahvusvaheliste ühiskondlike organisatsioonide delegatsioonide juhid. Nende sõnavõtud andsid tunnistust kogu maailma töörahva solidaarsuse suurenemisest. Hiina Rahvavabariigi partei- ja valitsusdelegatsiooni juht Mao Tse-dung ütles oma sõnavõtus: juba see tõsiasi, et Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevale pühendatud NSV Liidu Ülemnõukogu pidulikul istungil viibivad mitmesuguste maade töölisklassi ja laiade rahvahulkade esindajad, annab tunnistust «maailma rahvaste tihedast liitumisest, sümboliseerib rahvusvahelise sotsialistliku liikumise tõusu ja arengut» («Pravda», 7. novembril 1957).

Kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid, kes võtsid osa

võttis Jugoslaavia Kommunistide Liidu VII kongress. Kõik maailma kommunistlikud ja töölisparteid tunnistasid selle programmi revisionistlikuks. Et aidata Jugoslaavia Kommunistide Liidu juhtivatel tegelastel ekslike vaadete koormast lahti saada, kritiseeris Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei seltsimehelikult programmi ebamarksistlikke seisukohti. Seda kriitikat, mida tehti maailma töölisliikumise huvides, marksismi-leninismi triumfi huvides, toetasid üksmeelselt kõik vennasparteid. Kuid Jugoslaavia Kommunistide Liidu juhtivad tegelased lükkasid selle kriitika tagasi, esinesid uute vaenulike sõnavõttudega NLKP ja teiste vennasparteide vastu, jäid isoleerituks rahvusvahelise kommunistliku liikumise ridades.

Deklaratsioon kujunes sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide võimsaks ideeliseks relvaks, deklaratsioon innustas rahvahulki edukalt edasi võitlema sotsialismi võidu eest.

Rahvademokraatiamaade töörahva loovat tegevust juhivad nende marksistlik-leninlikud võitlusparteid: Albaania Rahvavabariigis — Albaania Tööpartei, Keskkomitee esimene sekretär E. Hoxha; Bulgaaria Rahvavabariigis — Bulgaaria Kommunistlik Partei, Keskkomitee esimene sekretär T. Živkov; Hiina Rahvavabariigis — Hiina Kommunistlik Partei, Keskkomitee esimees Mao Tse-dung; Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis — Korea Tööpartei, Keskkomitee esimees Kim Ir Sen; Mongoolia Rahvavabariigis — Mongoolia Rahvarevolutsiooniline Partei, Keskkomitee esimene sekretär J. Tsedenbal; Poola Rahvavabariigis — Poola Ühinenud Töölispartei, Keskkomitee esimene sekretär W. Gomulka; Rumeenia Rahvavabariigis — Rumeenia Töölispartei, Keskkomitee esimene sekretär G. Georghiu-Dej; Saksa Demokraatlikus Vabariigis — Saksamaa Sotsialistlik Ühtsuspartei, Keskkomitee esimene sekretär W. Ulbricht; Tšehhoslovakkia Vabariigis — Tšehhoslovakkia Kommunistlik Partei, Keskkomitee esimene sekretär A. Novotny; Ungari Rahvavabariigis — Ungari Sotsialistlik Töölispartei, Keskkomitee esimene sekretär J. Kadar; Vietnami Demokraatlikus Vabariigis — Vietnami Töörahvapartei, Keskkomitee esimees Ho Ši Min.

Kommunistlike ja töölisparteide nõupidamised 1957. aasta novembris, nõupidamistel vastuvõetud dokumendid, samuti ka vennasparteide kriitika Jugoslaavia juhtivate tegelaste revisionismi aadressil demonstreerisid ilmekalt kommunistlike ja töölisparteide vankumatut ühtsust, monoliitsust ja tihedat koostööd marksismi-leninismi ideede alusel, näitasid rahvusvahelise kommunistliku liikumise suurt ning kasvavat ideelist ja poliitilist jõudu. Nõupidamised avasid uusi perspektiive maailma kommunistliku liikumise arenemise ja sotsialismileeri võimsate jõudude edasise suurendamise alal, kõigi rahvaste võitluses rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

6. Partei võitlus NSV Liidu majandusliku põhiülesande kiire lahendamise eest. Abinõud kolhoosikorra arendamiseks. Järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemide läbitöötamine

Tuginedes edusammudele, mis Nõukogude rahvas oli saavutanud nõukogude võimu 40 aasta jooksul, jätkas partei sihikindlalt XX kongressil võetud kursi elluviimist — meie maa majanduse ja kultuuri hoogsat arendamist. Nüüd, kus NSV Liit oli rahvamajanduse ja kultuuri alal väljapaistvaid tulemusi saavutanud, muutus kommunistliku ühiskonna ülesehitamine partei ja Nõukogude rahva otseseks praktiliseks ülesandeks.

Partei arvas kokku Nõukogudemaa ressursid ja reservid ning jõudis järeldusele, et käesoleval ajal on olemas reaalne võimalus *aega võita* ja NSV Liidu majandusliku põhiülesande täitmise *tähtaega lühendada*. Võeti kurss majandusliku põhiülesande lahendamisele *kiirendatud korras*. Seda nõudsid nõukogude ühiskonna sisemised vajadused, maailma sotsialismi huvid ja rahuvõitluse ülesanded. Ainult tootlike jõudude kõrge taseme baasil, kui on kõige enam arenenud kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõutud põhiliste tööstus- ja põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta, võib võistluses kapitalismiga võita, järsult tõsta rahva heaolu ja kultuuritaset, toota alguses tarbeesemeid täiesti piisaval hulgal, seejärel aga luua nende külluse, valmistada ette tingimused kommunismile üleminekuks. NSV Liidu majandusliku võimsuse kasv ning nõukogude teaduse ja tehnika õitseng kiirendavad kõigi sotsialismimaade arenemise tempot, tõstavad maailma areenil sotsialismi autoriteeti ja mõju, kindlustavad sotsialismi positsioone, suurendavad miljonite inimeste tungi sotsialismi poole. Suurde sotsialismimaade leeri kuuluva ja esmaklassiliste relvastatud jõududega varustatud Nõukogude riigi võimsus loob kindla garantii kestvaks ja püsivaks rahuks. Sellepärast ongi kogu progressiivne inimkond huvitatud NSV Liidu majanduse kiirest arengust.

Vastavalt neile vajadustele ja ülesannetele asus partei välja töötama uut meie maa majanduse arendamise programmi ning määras kindlaks tootmise suurendamise põhisuunad ja mastaabid lähemaks 15 aastaks.

Selle aja jooksul kavatsetakse tööstuse ja põllumajanduse toodangut väga ulatuslikult suurendada. On kavas toota aastas 75—85 miljonit tonni malmi ja 100—120 miljonit tonni terast; söetoodang peab kasvama 650—750 miljoni tonnini, naftatoodang 350—400 miljoni tonnini, elektrienergia tootmine 800—900 miljardi kilovatt-tunnini.

Rahvahulki nende suurte plaanide elluviimisele organiseerides taotleb partei materiaalsete ressursside õiget kasutamist, tehnika pidevat täiustamist ja tootlike jõudude ratsionaalset paigutamist. Intensiivselt arendatakse neid tootmisharusid, mis suurendavad inimese võimu looduse üle, tõstavad järsult tööviljakust, paranda-

vad tehnoloogilisi protsesse, tagavad tooraineressursside maksimaalse ärakasutamise, kiirendavad kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomist.

Selles suhtes on esmajärgulise tähtsusega keemiatööstuse kiire arendamine. Keemia rakendamine kiirendab väga suurel määral tehnoloogilisi protsesse, võimaldab olulisel määral tõsta tootmise intensiivsust. Keemiatööstuse arendamine on väga tähtis kommunistliku ühiskonna materiaalse tehnilise baasi loomise tingimus.

1958. aasta maikuus toimunud NLKP Keskkomitee pleenum nägi ette terve abinõude kompleksi keemiatööstuse arendamiseks, eriti sünteetiliste materjalide tootmise ja neist mitmesuguste toodete valmistamise alal, et rahuldada rahvamajanduse vajadusi ja elanikkonna nõudmisi. Seitsme aasta jooksul ehitatakse ja rekonstrueeritakse rohkem kui 250 ettevõtet keemiatööstuses ja keemiatööstusega piirnevates tööstusharudes. Keemiatööstusega seotud kapitaalehitustööks määrati üle 100 miljardi rubla.

Väsimatult hoolitseb partei töötajate heaolu tõstmise eest. On otsustatud lähema viie-kuue aasta jooksul piisavas ulatuses rahuldada elanikkonna tarvidused riide, rõivastuse, jalatsite ja teiste laiatarbe-tööstuskaupade osas. See plaan on reaalne. NSV Liidus saavutatud majandusliku arengu tase on loonud kõik eeldused selleks, et rasketööstuse eelisarendamist ja riigi kaitsevõime tõstmist kahjustamata senisest märksa kiiremas tempos suurendada rahvatarbekaupade tootmist, eriti keemiatööstuse arendamise arvel.

Korteriprobleemi lahendamisel on suure sammu võrra edasi jõutud. Nõukogude ühiskond sai Tsaari-Venemaa valitsevatelt klassidelt päranduseks väga vähe elamuid, kusjuures suur osa neist oli halvas seisukorras. Kümned miljonid inimesed elasid barakkides, paljud aga lihtsalt muldonnides. Pärast revolutsiooni ehitati NSV Liidus rohkesti elamuid ja korteriolud mõnevõrra paranesid. Kuid sõja tagajärjel muutus korteriprobleem uuesti väga teravaks. Hitlerlased purustasid sadu linnu ja tuhandeid külasid, peavarjuta jäi ligi 25 miljonit inimest. Oli vaja suuri jõupingutusi, et seda kahju tasa teha; on ehitatud terved uued linnad ja tuhanded külad. Kuid NSV Liidu kodanikud tunnevad veel tõsist elamispinna puudust. NSV Liidu majandusliku võimsuse kiire kasvu tõttu on nüüd loodud materiaalsed tingimused korteriprobleemi lahendamiseks. Partei ja valitsus töötasid välja laialdase elamuehituse programmi. On ette nähtud likvideerida elamispinna puudus kogu meie maal lähema 10—12 aasta jooksul. 1960. aastal jõuab elamispinna aastajuurdekasv 100 miljoni ruutmeetrini.

Väga tähtsaid samme astus partei põllumajanduse taseme järsuks tõstmiseks, põllumajandussaaduste tootmises Ameerika Ühendriikidele järele ja temast ette jõudmiseks.

Partei õige poliitika, parteiorganisatsioonide suure organiseerimistöö ja kolhoositalurahva ennastsalgava tegevuse tulemusena muutusid aastail 1953—1957 külas majanduslikud tingimused. Kol-

hoosikord jõudis uude arenemisetappi, mida iseloomustavad järgmised põhijooned:

Kolhoosid on muutunud majanduslikult võimsateks sotsialistlikeks suurmajanditeks. Nad kasutavad oma tootmistegevuses ulatuslikult ajakohast tehnikat, teaduse saavutusi ja eesrindlaste kogemusi.

Ühendatud kolhooside kollektiivses valduses on mitmekülgne ajakohane tehnika; paljud kolhoosid on ehitanud elektrijaamu ja tööstusettevõtteid.

Kolhoosides on kasvanud arvukas kvalifitseeritud põlluharijate, loomakasvatajate, elektrotehnikute, mehhanisaatorite ja ehitusala spetsialistide, kolhoositootmise juhtijate ja organiseerijate kaader.

Märksa on kasvanud kolhooside tulud, tõusnud kolhoosnikute aineline heaolu. Nii tuli 1949. aastal kolhoosi kohta rahalisi sissetulekuid keskmiselt 111 000 rubla, 1957. aastal aga 1 250 000 rubla.

Vastavalt põllumajanduses tekkinud uuele olukorrale kerkis vajadus teha suuri ümberkorraldusi kolhoositootmise organiseerimise ja juhtimise alal. 1958. aasta veebruaris toimunud NLKP Keskkomitee pleenum võttis eesrindlike kolhooside kogemuste üldistamise alusel vastu otsuse «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest».

Pleenum märkis, et masina-traktorijaamad on täitnud oma ajaloolise osa kolhoosikorra loomise ja kindlustamise, põllumajanduse tehnilise varustamise ning tööliskласsi ja talurahva liidu tugevdamise alal.

Uues olukorras hakkas see kolhooside tootmisalase ja tehnilise teenindamise vorm kolhooside arengut pidurdama, kolhooside ja kolhoosnikute initsiatiivi tõkestama. Järjest suuremal määral andis ennast negatiivselt tunda niisugune olukord, kus üks ja seesama maa-ala oli kahe sotsialistliku ettevõtte — kolhoosi ja masina-traktorijaama — majandusliku tegevuse objektiks. Selline olukord tekitas pahatihti isikliku vastutuse puudumise tootmise organiseerimise ja masinate kasutamise alal. See vähendas nii kolhoosi kui ka masina-traktorijaama vastutust saagikuse tõstmise eest, tekitas suuri ja tarbetuid kulutusi paralleelselt tegutsevate administratiivaparaadi lülide ülalpidamiseks.

Kõik see nõudis tungivalt senise kolhooside tootmistehnilise teenindamise vormi muutmist. NLKP Keskkomitee pleenum tunnistas otstarbekohaseks reorganiseerida masina-traktorijaamad remondi- ja tehnikajaamadeks, ning müüa masina-traktorijaamadele kuuluvad masinad kolhoosidele, viia see läbi erinevatel tähtaegadel, arvesse võttes rajoonide iseärasusi. Nende kolhooside jaoks, kellel ei olnud võimalik traktoreid ja muid masinaid soetada ja, mis peaasi, kes ei suutnud keerulisi masinaid õigesti kasutada, säilitati ajutiselt endine kord — nende tootmistehniline teenindamine masina-traktorijaamade kaudu.

NLKP Keskkomitee pleenumi ettepanekuid arutas kogu rahvas. Arutamisest võttis osa ligi 50 miljonit inimest. Kommunistliku Par-

tei poolt väljatöötatud ja üldrahvalikul arutamisel heakskiidetud abinõud said seaduse jõu NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul 1958. aasta märtsis.

Sellel istungjärgul nimetati N. S. Hruštšov NLKP Keskkomitee soovitusel Ülemnõukogu saadikute üksmeelse otsusega NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks. NLKP Keskkomitee otsustas, et N. S. Hruštšov jääb ka Keskkomitee esimese sekretäri ametikohale.

Masina-traktorijaamade reorganiseerimine oli tähtis revolutsiooniline samm. Pärast kolhoosikorra võitu oli see sotsialistliku põllumajanduse alal kõige suuremaks ja kõige märkimisväärsemaks sündmuseks. Kolhoosidele põliseks kasutamiseks kinnistatud maa ja põllutöömasinad koondusid nüüd ühtedesse kätesse — kolhoosidesse. Avanesid väga laialdased täiendavad võimalused põllumajandusliku tootmise kiireks laiendamiseks.

Kolhooside tootmistehnilise teenindamise alal läbiviidud muudatused nõudsid ka uusi riigi ja kolhooside majanduslike sidemete vorme. Kõigepealt oli vaja muuta põllumajandussaaduste varumise korda ja tingimusi. NLKP Keskkomitee 1958. aasta juunipleenum analüüsis igakülgselt eksisteerivat varumissüsteemi. Keskkomitee konstateeris hektariprintsiibi suurt stimuleerivat tähtsust riigile põllumajandussaaduste varumisel. Kuid tervikuna oli varumissüsteem keeruline, kohmakas, mitmeastmeline, paljude varumisvormide ja mitmesuguste hindadega. See süsteem sattus pahatihti konflikti sotsialistliku ühiskonna majandusseadustega. Keskkomitee juunipleenum otsustas mitmelt varumisvormilt üle minna ühtsele põllumajandussaaduste riikliku varumise vormile — nende kokkuostule ühtsete, majanduslikult põhjendatud ja tsoonide järgi diferentseeritud hindadega.

Uute kokkuostuhindade taseme määramisel võeti arvesse vajadust katta kolhooside kulutused, silmas pidades antud tsooni keskmisi tootmistingimusi, tööviljakuse kasvu, toodangu omahinna alandamist ja laiendatud taastootmiseks vajalike ressursside akumuleerimist.

Masina-traktorijaamade reorganiseerimine ning põllumajandussaaduste varumise korra ja tingimuste muutmine olid tähtsad majanduspoliitilised abinõud, mis kiirendavad nõukogude ühiskonna liikumist kommunismi poole. Need kindlustavad veelgi töölisklassi ja talurahva liitu, loovad eeldused kolhoositootmise ja kogu rahvamajanduse kui terviku senisest kiiremaks arenguks. Masina-traktorijaamade reorganiseerimine soodustab kolhooside jagamatute fondide kasvu, tugevdab kolhooslik-kooperatiivset omandust ja tagab selle pideva lähendamise üldrahvalikule omandusele. Jagamatute fondide laienemine ja tugevnemine on üheks tähtsamaks kolhooslik-kooperatiivse omanduse järkjärgulise üldrahvalikuks omanduseks ümberkujunemise eelduseks.

Keskkomitee veebruaripleenumi ja juunipleenumi otsustel on marksismi-leninismi teooria seisukohast suur tähtsus. Need otsused näitavad ära kolhoosikorra arengu perspektiivid, põhjendavad

kolhoosikorra osatähtsust kommunismi ehitamisel, selgitavad kolhoosiomanduse üldrahvaliku omanduse tasemele tõstmise ning ühtse kommunistliku omandusevormi loomise teid.

Majandusliku ülesehitustöö ülesannete kõrval lahendas partei ka aktuaalseid töötajate, eriti sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatamise küsimusi. Nõukogude ühiskonna materiaalses ja vaimses arengus kommunismi poole on suur tähtsus haridussüsteemi ümberkorraldamisel.

Nõukogude kool on ette valmistanud miljoneid haritud ja kultuurseid kodanikke, kes võtavad aktiivselt osa sotsialistlikust ülesehitustööst. Nõukogude kool on kasvatanud suurepärase spetsialistide kaadri kõigile majanduse, kultuuri ja teaduse aladele. Kuid kõigist neist edusammudest hoolimata jäi üldhariduslikku ja kõrgema kooli töö maha kommunistliku ülesehitustöö nõuetest. Koolisüsteemis tulid ilmsiks tõsised puudused. Peamine puudus, mille partei Keskkomitee esile tõi, seisis selles, et kool andis küll teoreetilised teadmised, kuid valmistas noort põlvkonda halvasti ette praktiliseks tegevuseks. Kool ei andnud talle töövilumust, ei pööranud vajalikku tähelepanu noorte kaasatõmbamisele osa võtma tööst materiaalse tootmise sfääris. See teatav õppetöö irdumine elust oli vastuolus kommunistliku ülesehitustöö ülesannetega ja seda ei võinud enam sallida.

Partei tõstis päevakorrale kesk- ja kõrgema hariduse ümberkorraldamise küsimuse. Kooli reorganiseerimise põhiseisukohad esitati N. S. Hruštšovi kirjas NLKP Keskkomitee Presiidiumile, seejärel aga NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesides «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest NSV Liidus».

Haridussüsteemi reorganiseerimine puudutas kogu Nõukogude rahva huve. See küsimus pandi üldrahvalikule arutusele. Ajakirjanduses avaldatud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesid leidsid laialdast vastukaja ja miljonid kodanikud kiitsid need palavalt heaks. Nõukogude avalik arvamine tunnistas kooli reorganiseerimise aktuaalseks ülesandeks. Teeside põhiseisukohad, mis kogu Nõukogude rahvas heaks kiitis, fikseeriti seaduses, mille võttis vastu NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk 1958. aasta detsembris.

Kooli ümberkorraldamise aluseks on õppimise tootliku tööga ühendamise, kommunismi ehitamise praktikaga ühendamise põhimõte. Kooli peaülesandeks on sirguvat põlvkonda eluks ja ühiskondlikult kasulikuks tööks ette valmistada, üld- ja polütehnilise hariduse taset tõsta ning ette valmistada haritud inimesi, kes hästi tunnevad teaduse aluseid; õpetada noori sügavalt austama sotsialistliku ühiskonna printsiipe, kommunismi ideesid. Ühiskondlikult kasulikust tegevusest osa võttes peab kommunistliku ühiskonna ehitajate noor põlvkond talle jõukohasel ja kõige mitmekesisemal kujul füüsilist tööd tegema.

Vastavalt neile nõuetele kehtestati üldise seitsmeklassilise

koolikohustuse asemel üldine kaheksaklassiline koolikohustus. Kaheksaklassilise kooli õppe- ja kasvatustöö tuleb rajada teaduste aluste õpetamise, polütehnilise õpetuse ja töökasvatuse ühendamisele kooliõpilaste laialdase kaasatõmbamisega ühiskondlikult kasulikku töösse nende eale jõukohases vormis. Pärast seda peavad noored lülituma ühiskondlikult kasulikku töösse ning kogu noorsoo edasiõppimine (töölis- ja maanoorte koolides, üldhariduslikes polütehnilistes tootmisõpetusega töökeskkoolides, tehnikumides ja teistes eriõppeasutustes) seotakse tootliku tööga tööstuses või põllumajanduses.

Tööjõureservide vabrikukoolid, tööstus-, raudtee-, mäetööstus-, ehitus- ja põllumajanduse mehhaniseerimise koolid, rahvamajanduse nõukogude ja teiste asutuste tehnilised kutsekoolid, vabrikuõpilaste koolid ning muud kutsekoolid reorganiseeritakse järk-järgult linna ja maa tehnilisteks kutsekoolideks. Need koolid komplekteeritakse noortest, kes lähevad pärast kaheksaklassilise kooli lõpetamist tootmistööle. Õppe- ja kasvatustöö aluseks neis koolides on õpilaste aktiivne ja süstemaatiline osavõtt tootlikust tööst tihedas seoses ettevõtete, ehituste, sovhooside ja kolhoosidega.

Kõrgematesse õppeasutustesse võetakse vastu täieliku keskhariduse omandanud isikuid. Spetsialistide ettevalmistamisel kõrgemas koolis ühendatakse õppimine ühiskondlikult kasuliku tööga. Konkreetsed õppetöö praktikaga ja tööga ühendamise vormid määratakse kindlaks vastavalt kõrgema kooli profiilile, üliõpilaste koosseisule, samuti rahvuslikele ja kohalikele iseärasustele. On tunnistatud vajalikuks igati parandada ja laiendada õhtust ning kaugõppe korras hariduse omandamist, arendada ülikooliharidust, süvendada üliõpilaste teoreetilist ja praktilist ettevalmistust.

Kesk- ja kõrgema kooli reorganiseerimises kooli ja materiaalse tootmise, kooli ja tootliku töö tiheda seose lähendamise alusel avaldub partei hoolitsus noore põlvkonna kasvatamise eest, haridussüsteemi laiendamise ja parandamise eest, igakülgselt arenenud ning ühiskondliku töö ühtses protsessis harmooniliselt vaimset ja füüsilist tööd ühendava uue inimese kujundamise eest. Seega on üldhariduslik ja kõrgema kooli ümberkorraldamisel suured ülesanded täita füüsilise ja vaimse töö vahel olemasoleva olulise erinevuse likvideerimise alal ning meie maal kommunismile üleminekuks vajalike tingimuste loomisel.

Neil poliitilistel ja majanduslikel üritustel, mis partei enne ja pärast NLKP XX kongressi läbi viis, on suur ajalooline tähtsus Nõukogude rahva võitluses kommunismi ülesehitamise eest, majandusliku põhiülesande lahendamise eest. Viie aasta jooksul (aastad 1954—1958) jõudis Nõukogude Liit majanduse ja kultuuri arendamise ning rahvahulkade heaolu tõstmise alal suure sammu võrra edasi.

Uueks ja kõige tähtsamaks nähtuseks sotsialismi ja kapitalismi rahulikus võistluses oli asjaolu, et NSV Liit jõudis kõige arenenumast kapitalistlikust maast — Ameerika Ühendriikidest — ette peale

arengutempo ka selliste tähtsate tööstustoodangu liikide absoluutse juurdekasvu poolest, nagu seda on rauamaak, kivisüsi, nafta, malm, teras, tsement ja villane riie.

Aastail 1953—1957 oli aasta keskmine tööstustoodangu juurdekasv NSV Liidus ja Ameerika Ühendriikides järgmine: rauamaak — NSV Liidus 6,1 miljonit tonni, Ameerika Ühendriikides vähenemine 3 miljoni tonni võrra; malm — NSV Liidus 2,4 miljonit tonni, Ameerika Ühendriikides 0,8 miljonit tonni; teras — NSV Liidus 3,26 miljonit tonni, Ameerika Ühendriikides 0,3 miljonit tonni; süsi (arvestatud kivisöena) — NSV Liidus 30,6 miljonit tonni, Ameerika Ühendriikides 6,2 miljonit tonni; tsement — NSV Liidus 3,2 miljonit tonni, Ameerika Ühendriikides 1,2 miljonit tonni.

NSV Liidu tööstuse kogutoodang kasvas 1958. aastal 1953. aasta kogutoodanguga võrreldes 1,7-kordseks. Selle aja jooksul kasvas malmi, terase, valtsmetalli ja metallilõikepinkide toodang peaaegu 1,5-kordseks, söetoodang rohkem kui 1,5-kordseks, naftatoodang rohkem kui kahekordseks, elektrienergia toodang 1,73-kordseks. Tööliste tööviljakus kasvas neil aastail (1953—1958) 1,4-kordseks.

Väljapaistvat edu saavutati põllumajanduse alal. Viie aasta jooksul (1954—1958) põllumajanduse arendamisel saavutatud tulemustest tehti kokkuvõtted NLKP Keskkomitee pleenumil 1958. aasta detsembris.

NLKP Keskkomitee detsembripleenumil märgiti üksmeelselt, et Keskkomitee septembripleenumist möödunud perioodil on ajalooline tähtsus. Partei poolt väljatöötatud abinõude elluviimine võimaldas lühikese ajaga likvideerida põllumajanduse mahajäämuse, tugevdada kolhooside ja sovhooside majanduslikku olukorda ning kogu sotsialistlikku süsteemi.

Viie aasta jooksul suurenes märksa põllumajandussaaduste tootmine ja varumine. 1958. aastal moodustas teravilja kogusaak 8,5 miljardit puuda, 69 protsenti rohkem kui 1953. aastal. Viljavarumise plaan ületati. Riigi salvedesse laekus 1953. aastal 1 miljard 899 miljonit puuda vilja, 1958. aastal aga 3,5 miljardit puuda. Nii suurt viljakogust ei olnud riik veel kunagi varunud.

Oluliselt suurenesid tehniliste kultuuride ja köögivilja kogusaak ning kaubatoodang. Viie aasta jooksul kasvas suhkrupeedi kogusaak rohkem kui kahekordseks, linakiu kogusaak rohkem kui 2,5-kordseks, köögivilja kogusaak 1,4-kordseks, kartuli kogusaak 1,2-kordseks ja toorpuuvilla kogusaak 1,2-kordseks.

Partei poolt tarvituselevõetud abinõude tulemusena likvideeriti viimastel aastatel eluliselt tähtsa põllumajandusharu — loomakasvatuse — pikemaajaline mahajäämus. See oli partei ja kogu Nõukogude rahva eriti märkimisväärne võit. 1958. aastal oli veiste arv 1953. aastaga võrreldes suurenenud 24 protsendi, sigade arv 41 protsendi ja lammaste arv 29 protsendi võrra. Järsult oli tõusnud karja produktiivsus. Piimatoodang kasvas 1958. aastal 1953. aastaga võrreldes 1,6-kordseks, lihatoodang (kaasa arvatud karja juurdekasv) 1,4-kordseks. Ühisloomakasvatuse juurdekasv oli suu-

rem kui kogu meie maa loomakasvatuse keskmine juurdekasv. Märksa kasvas kolhooside ja sovhooside erikaal loomakasvatussaaduste varumise alal. Kolhoosid ja sovhoosid muutusid riigi peamiseks varustajaks loomakasvatussaadustega. See oli üks märkimisväärsemaid võite põllumajanduse alal ja kogu kommunistlikus ülesehitustöös.

Majanduslikku põhiülesannet lahendati põllumajanduses niisama edukalt nagu tööstuseski. Partei poolt tarvituselevõetud abinõude tulemusena jõudis NSV Liit Ameerika Ühendriikidest ette põllumajanduse kogutoodangu juurdekasvu tempo poolest. Nelja aasta jooksul (aastad 1950—1953) oli põllumajanduse kogutoodangu keskmine aasta juurdekasv NSV Liidus 1,6 protsenti, Ameerika Ühendriikides aga 1,7 protsenti. Järgmisel viiel aastal aga (aastad 1954—1958) moodustas põllumajanduse aasta keskmine toodangu juurdekasv NSV Liidus rohkem kui 8 protsenti, Ameerika Ühendriikides aga vähem kui 2 protsenti. Mitme põllumajandussaaduse tootmise alal lähenes NSV Liidu tase Ameerika Ühendriikide tasemele sama saaduse tootmise alal, mõningate tähtsamate saaduste osas aga ületas Ameerika Ühendriikide taseme. Piima ja või kogutoodangu poolest jõudis NSV Liit juba Ameerika Ühendriikidele järele. NSV Liidus toodeti 2 korda rohkem nisu, 4 korda rohkem suhkrupeeti, 2,3 korda rohkem villa ja märksa rohkem kartulit kui Ameerika Ühendriikides.

Põllumajanduse arendamisel saavutatud edusamme hinnates ütles N. S. Hruštšov pleenumil oma ettekandes:

> «Selles seisabki NLKP Keskkomitee septembripleenumist möödunud viie aasta tähtsus, et partei poolt tarvituselevõetud abinõude tõttu puhkesid kolhoosikorra jõud, lasti käiku kolhoosikorra reservid, seati reaalsele alusele ülesanne luua põllumajandussaaduste küllus ja saavutada meie maa põllumajanduses senisest kõrgem tööviljakus. Kommunistliku ülesehitustöö seisukohalt, rahva heaolu tõstmise seisukohalt on sellel hindamatu tähtsus.»

Viimasel viiel aastal põllumajanduse arendamise alal saavutatud edusammudest kokkuvõtteid tehes märkis pleenum ühtlasi, et üldise edu foonil torkavad silma puudused üksikute oblastite, kraide ja vabariikide töös, torkab silma üksikute kolhooside ja isegi tervete rajoonide mahajäämine. Pleenum kritiseeris teravalt üksikute kohalike parteiorganisatsioonide töös esinevaid puudusi. Pleenum rõhutas, et saavutatud edu peab olema tõukeks põllumajanduse uuele, veel võimsamale tõusule. Möödunud viiel aastal rikkalikke kogemusi omandanud kohalike parteiorganisatsioonide ülesandeks on veel suurema energiaga organiseerida põllumajanduses töötajaid ja kogu Nõukogude rahvast võitlusse põllumajanduse alal senisest võimsama tõusu saavutamise eest.

Keskkomitee pleenum töötas välja põllumajanduse alal edasise tõusu saavutamise programmi ja kiitis heaks põllumajanduse kontrollarvud 1959.—1965. aastaks kui riikliku ülesande. Kontrollarvu-

des on ette nähtud tõsta teravilja kogusaak 1965. aastal 10—11 miljardi puudani, lihatoodang tapakaalus 16 miljoni tonnini, piimatoodang 100—105 miljoni tonnini. Märksa peab suurenema ka teiste põllumajandussaaduste tootmine.

Keskkomitee detsembripleenum rõhutas, et kolhoosidel ja sovhoosidel on kõik võimalused nende ülesannete täitmiseks ja ka märgatavaks ületamiseks. Põllumajanduse alal saavutatud tase võimaldab lähematel aastatel Ameerika Ühendriikidele järele ja temast ette jõuda tähtsamate põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta.

Pleenumi otsustes öeldakse, et põllumajanduse kogutoodangu kasv eeloleval seitseaastakul tuleb saavutada saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse suurendamise arvel, põllumajanduse mehhaniseerimise ja elektrifitseerimise baasil tööviljakuse märgatava tõstmise arvel. Peaülesandeks on anda maksimaalne hulk toodangut, kulutades selleks minimaalselt tööd ja vahendeid. Tarvis on mobiliseerida kõik sotsialistliku põllumajanduse reservid ja võimalused teravilja, liha, piima, või ja muude põllumajandussaaduste tootmise laiendamiseks. Kohalikud parteiorganisatsioonid peavad organiseerima igas kolhoosis ja sovhoosis põllumajanduse arendamise seitsme aasta plaani koostamise, nähes selles plaanis ette nimetatud reservide maksimaalse kasutamise.

NLKP Keskkomitee detsembripleenum oli tähtsaks sündmuseks partei ja kogu Nõukogudemaa elus. Pleenumi töö, mis kujutas endast partei poliitilist aruannet rahvale põllumajanduse olukorra küsimuses, leidis kõigi töötajate südames sügavat vastukaja. Keskkomitee pleenumi otsused olid võimsaks üleskutseks organiseerida üldrahvalik võitlus põllumajanduse alal uue edu saavutamise eest, meie maal põllumajandussaaduste külluse loomise eest.

Partei ja kogu Nõukogude rahva võitlus tööstuse ja põllumajanduse võimsa tõusu eest avaldas soodsat mõju nõukogude inimeste elutasemele. Nõukogude rahva aineline heaolu paranes aastast aastasse. Märksa kasvas tööliste ja teenistujate reaalpalk, suurenesid kolhoosnikute tulud.

Nõukogude Liit saavutas väljapaistvat edu kultuuri, teaduse ja tehnika arendamisel. Nõukogude riik ehitas esimesena maailmas katselise aatomielektrijaama, võimsusega 5000 kilovatti. Alustati mitme suure aatomielektrijaama ehitamist. Ehitatavas aatomijaamas, mille võimsuseks on ette nähtud 600 000 kilovatti, lasti käiku esimene järk. Loodi kontinentidevaheline ballistiline rakett, mis võib jõuda igale seatud sihtmärgile. Ehitati aatomijäälõhkuja, võimsad reaktiivlennukid, suurim masin maailmas aatomituuma uurimiseks (sünkrofasotron). Teaduslike ja tehniliste saavutuste krooniks oli Maa tehiskaaslaste ja päikesesüsteemi tehisplaneedi loomine ning edukas väljasaatmine.

Niisugused põhilised tulemused saavutas Nõukogude rahvas viimasel viiel aastal võitluses majanduse ja kultuuri arendamise eest.

Need saavutused on Nõukogude rahva ennastsalgava loova töö tulemus, Kommunistliku Partei ja tema Keskkomitee suure poliitilise ja organiseeriva tegevuse tulemus. Suurt osa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete edukal lahendamisel etendasid liiduvabariikide, kraide, oblastite ja rajoonide juhtivad parteiorganid ning partei algorganisatsioonid, kes Keskkomitee juhtimisel suunasid rahvamasside võitlust rahvamajanduse ja kultuuri järsu tõusu eest. Keskkomitee juurutab sihikindlalt kõigi partei-, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide töösse leninlikku tööstiili ja leninlikke töömeetodeid.

Juhtivad parteitöötajad, kellel on suured teadmised ja kogemused, kes mõistavad elu uusi nõudmisi, tunnevad vastutust neile ülesandeks tehtud töö eest, toovad töösse bolševistlikku indu, nad pühendavad kogu oma jõu ja teadmised rahva hüvanguks ning kindlustavad oma väsimatu ja ennastsalgava tööga partei leninliku peajoone elluviimise.

Grandioossed ümberkujundused, mis Nõukogude rahvas on Kommunistliku Partei juhtimisel läbi viinud, hiiglasuured edusammud rahvamajanduse ja kultuuri arendamise alal lõid kõik eeldused ja võimalused NSV Liidu astumiseks uude, väga tähtsasse arenguperioodi — kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise ajajärku.

LÜHIKOKKUVÕTE

Aastad 1953—1958 olid uueks silmapaistvaks etapiks Kommunistliku Partei elus, partei võitluses sotsialistliku kodumaa võimsuse suurendamise ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest, võitluses ülemaailmse rahu eest. Poliitiliste ja majanduslike ürituste tähtsuse, partei loova tegevuse ulatuse ja rahvahulkade ühiskondliku aktiivsuse kõrge taseme poolest oli see üks tähtsamaid perioode Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloos.

XX kongressi ja Keskkomitee otsustes ning muudes dokumentides andis partei leninliku printsipiaalsusega põhjaliku ja igakülgse hinnangu Nõukogudemaa siseolukorrale ning rahvusvaheliste suhete kaasaegse etapi iseärasustele. Partei märkis ära Nõukogude rahva kolossaalsed saavutused kõigil majanduse ja kultuuri aladel ning tõi ühtlasi avalikkuse ette tõsised puudused, mida esines parteitöös, riiklikus tegevuses, majandus- ja kultuurielus, määras kindlaks nende puuduste kõrvaldamise abinõud, töötas välja ulatusliku, majanduslikult põhjendatud programmi järkjärguliseks üleminekuks sotsialismilt kommunismile ja viib seda programmi edukalt ellu.

Partei pühkis resoluutselt minema kõik, mis ei sobinud kokku leninismi vaimuga. Ta kritiseeris avalikult ja karmilt isikukultust, sellest tekkinud vigu ja negatiivseid nähtusi ning võitles järjekindlalt isikukultuse tagajärgede ja aja jooksul kogunenud puuduste likvideerimise eest. Partei purustas iganenud arusaamad, heitis jul-

gelt kõrvale kõik selle, mis oli vananenud ja mis pidurdas nõukogude ühiskonna arengut. Lenini surematu õpetuse alusel kasvatatud kommunistid ja partei juhtiv kaader võitlesid aktiivselt leninlike traditsioonide täieliku taastamise ja edasiarendamise eest. Neil aastail ilmnesid need traditsioonid uue jõuga Keskkomitee ja kogu partei tegevuses.

Partei töö korraldati ümber demokraatliku tsentralismi printsiibi, kollektiivse juhtimise, enesekriitika ja teiste järeleproovitud leninlike parteielu normide järjekindla elluviimise ning loova edasiarendamise alusel. Likvideeriti siseparteilise demokraatia rikkumised, parteiorganisatsioonide ja partei liikmete initsiatiivile loodi avarad võimalused. Kõiki tähtsamaid sise- ja välispoliitika küsimusi arutas ja otsustas Keskkomitee kollektiivselt. Väga suurel määral laienes kommunistide ja parteiorganisatsioonide osavõtt majanduslike ja poliitiliste ülesannete läbiarutamisest, partei poliitika väljatöötamisest. Tehti ära suur töö parteilise juhtimise meetodite ja stiili ümberkorraldamise, nende parandamise alal. Parteiorganisatsioonid hakkasid olukorda kommunistliku ülesehitustöö konkreetsetes lõikudes põhjalikumalt tundma õppima, hakkasid senisest kvalifitseeritumalt ja operatiivsemalt juhtima, hakkasid poliitilise elu ja majanduse põhiküsimusi sisuliselt üles tõstma ja lahendama.

Partei likvideeris isikukultuse halvava mõju ideoloogia valdkonnas, kaitses loova marksismi joont ja viis selle järjekindlalt ellu; taastas teoreetilise ja praktilise tegevuse orgaanilise ühtsuse, nagu see on omane leninismile, mida aga isikukultuse perioodil oli rikutud, ja kindlustas seda ühtsust. Avanesid uued võimalused marksistlik-leninliku mõtte kiireks arenemiseks, rahvahulkade kogemuste teoreetiliseks üldistamiseks ja tähtsamate kommunismi ehitamise küsimuste teaduslikuks läbitöötamiseks.

Parteitöö ja riikliku tegevuse ümberkorraldamine leninlike põhimõtete vaimus ning isikukultuse tagajärgede likvideerimine tõstsid partei võitlusvõimet, tihendasid veelgi partei sidemeid rahvahulkadega, suurendasid partei ridade ühtsust. Kasvas partei suunav ja juhtiv mõju riigi-, majandus- ja kultuurielus.

Partei ja tema Keskkomitee töötasid teoreetiliselt läbi ning viisid kogu rahva toetusel ellu mitu suurt programmilise iseloomuga poliitilist ja majanduslikku üritust, mis arendavad suure sammu võrra edasi marksismi-leninismi teooriat. Partei otsustes põhjendati teoreetiliselt ja määrati praktiliselt kindlaks konkreetsed kommunistliku ühiskonna ülesehitamise teed.

Põhjalikult reorganiseeriti tööstuse juhtimine, parandati rahvamajanduse planeerimist, määrati kindlaks tehnilise progressi kiirendamise, tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise arendamise abinõud.

Partei juhtimisel algas üldrahvalik võitlus põllumajanduse järsu tõusu eest. Järjekindlalt rakendatakse sotsialistlikku kolhooside ja kolhoosnikute materiaalse huvi printsiipi. Reorganiseeriti masina-

traktorijaamad, muudeti põllumajandussaaduste varumise süsteemi, tugevdati kolhooside materiaalset tehnilist baasi, kolhoosidele saadeti appi vilunud kaadrit. Aastail 1953—1958 teostati põllumajanduse alal kollektiviseerimise aegadest saadik kõige suuremad muudatused, mille tulemusena märksa kasvasid põllumajanduse tootlikud jõud, kindlustus kolhoosikord ja tõusis kolhoositalurahva heaolu.

Tähtsaid samme astuti poliitika alal. Laiendati liiduvabariikide ja kohalike nõukogude õigusi, nõukogude organite töös saavutati märkimisväärne elavnemine. Likvideeriti sotsialistliku seaduslikkuse rikkumised, mida oli esinenud seoses isikukultusega, võeti tarvitusele abinõud kodanike konstitutsiooniliste õiguste rikkumise ärahoidmiseks. Organiseeriti uut moodi ametiühingute töö, suurenes nende osatähtsus riigi ja tootmistöö juhtimise alal. Astuti uusi samme kolhoosidemokraatia laiendamise suunas. Kasvas töötajate osavõtt Nõukogude riigi poliitika väljatöötamisest, riigi valitsemisest. Suurenes nõukogude inimeste teadlikkus ja kultuursus. Neil üritustel on niihästi praktiline kui ka teoreetiline tähtsus. Need määravad konkreetselt kindlaks, kuidas kommunismile ülemineku protsessis peab arenema sotsialistlik demokratism, nendega on suure sammu võrra edasi jõutud nende vormide leidmisel, mis võimaldavad rahvahulkadel kommunismi ehitamisest kõige efektiivsemalt osa võtta.

Partei poolt läbiviidud üritused andsid senisest märksa avarama võimaluse rahvahulkade loova algatuse hoogsaks arenemiseks, uute tootmise suurendamise reservide leidmiseks. Nende ürituste tulemuseks olid määratu suured saavutused tööstuse ja põllumajanduse, teaduse ja tehnika alal. Üheks kujukaks nõukogude teaduse ja tehnika saavutuste näitajaks oli Maa kaaslaste ja päikesesüsteemi tehisplaneedi väljasaatmine, mis olid maailma teaduse ja tehnika ajaloos epohhiloova tähtsusega sündmusteks.

Rahvamajanduse suurte edusammude alusel saavutas partei rahva heaolu tõstmise: tõusis tööliste reaalpalk, kasvasid kolhoosnikute reaaltulud, lühendati tööpäeva, märksa suurendati pensione.

Kõigi nende ürituste tulemusena jõuti uue suure sammu võrra edasi järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku teed mööda ja rajati kindel alus kõigi rahvamajandusharude tormiliseks kasvuks, majandusliku põhiülesande maksimaalselt kiireks lahendamiseks, tarbeesemete alal kõigi vajaduste piisavaks rahuldamiseks ja seejärel ka tarbeesemete külluse loomiseks.

Majanduslike ürituste läbiviimise käigus andis partei teaduslikult põhjendatud ja praktikas kontrollitud vastused tähtsatele kommunismi ehitamise küsimustele. Nende küsimuste hulka kuuluvad kommunistliku ühiskonna materiaalse tootmisbaasi loomise viisid, majandusliku põhiülesande lahendamise tempo, tehnilise progressi peamised suunad, kolhoosikorra arenemise perspektiivid kommunismile ülemineku protsessis ja piisava toiduainete hulga

ning edaspidi ka nende külluse loomise viisid, rahvahulkade järjest laiemas ulatuses tootmise juhtimisest osavõtule kaasatõmbamise organisatsioonilised vormid. Partei otsused ja tema juhtimisel läbiviidavad üritused rikastavad kommunismi ehitamise teooriat ja praktikat.

Silmapaistvat edu saavutas NLKP neil aastail oma välispoliitilises tegevuses. Ustavana V. I. Lenini õpetustele andis partei suurepäraseid näiteid loovast suhtumisest kõige keerulisemate rahvusvaheliste küsimuste lahendamisel, saavutas Nõukogude riigi välispoliitika aktiivsuse märkimisväärse suurenemise, leidis välispoliitilise tegevuse alal uusi vorme ja meetodeid, mis vastavad maksimaalselt kaasaja nõuetele.

Väärtusliku panuse andis Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei sotsialismileeri maade sõbraliku koostöö arendamise ja süvendamise alal. Selle koostöö aluseks on marksismi-leninismi ideed, proletaarse internatsionalismi põhimõtete järjekindel elluviimine. Koos vennasparteidega arendas NLKP uusi, sotsialistlikke rahvusvaheliste suhete printsiipe, sotsialistlike maade majandusliku, poliitilise ja kultuurilise koostöö ning vastastikuse abistamise printsiipe. NLKP ja vennasparteide ühine poliitika aitas kiirendada sotsialistlike maade tootlike jõudude arenemist, aitas neis maades tööviljakust ja rahvaste heaolu tõsta, aitas suurendada sotsialismileeri kui terviku majanduslikku ja poliitilist võimsust. Sotsialistlike maade sõprus tugevnes veelgi.

Nõukogude Liidu õige sise- ja välispoliitika ning tohutud edusammud kommunismi ehitamisel avaldasid suurt positiivset mõju rahvusvahelise töölis- ja kommunistliku liikumise arenemisele. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei andis maailma vabadusliikumise käesoleva aja kogemuste teadusliku üldistuse ja rikastas sellega marksistlik-leninlikku õpetust kapitalismilt sotsialismile ülemineku seaduspärasuste küsimuses.

Kõigis komplitseeritud rahvusvahelise olukorra keerdkäikudes ei kaldunud partei kõrvale nõukogude välispoliitika peajoonest, vaid hoidis kindlalt V. I. Lenini poolt väljatöötatud kurssi — viia ellu erineva sotsiaalse ja majandusliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikat. Partei ja Nõukogude riik suurendasid pidevalt oma aktiivsust ja initsiatiivi võitluses rahu eest, rahvusvahelise pinevuse likvideerimise eest, kõigi riikidega heanaaberlike poliitiliste ja majanduslike suhete loomise eest.

Selle poliitika tulemusena laienesid märksa rahupooldajate read, paljude riikidega seati jalule sõbralikud suhted. Kaugele NSV Liidu raja taha ulatus tõetruu informatsioon Nõukogude välispoliitikast ja meie maa siseolukorrast.

Imperialistlikud agressorid paljastati, algas nende kiire isoleerimise protsess. See võimaldas kustutada agressorite poolt süüdatud sõjakolded (Koreas, Indo-Hiinas, Egiptuses ja Liibanonis) ning säilitada rahu. Kõigi maade rahvad veendusid, et rahu on võimalik säilitada. Nõukogude Liidu sihikindel võitlus rahu ja rahvaste julge-

oleku eest aitas tõsta tema autoriteeti ja mõju rahvusvahelisel areenil.

Suurte ajalooliste ülesannete lahendamise käigus avaldas parteile vastuseisu parteivastane grupp, millesse kuulusid Malenkov, Kaganovitš, Molotov, Bulganin ja Šepilov, kes astusid välja partei leninliku joone vastu. Nad asusid tähtsamates sise- ja välispoliitika küsimustes ebaõigel seisukohal, avaldasid vastupanu partei poolt väljatöötatud ja rahva poolt heakskiidetud poliitiliste ja majanduslike ürituste elluviimisele, asusid fraktsioonilise lõhestustegevuse teele, takistasid NSV Liidu edukat edasiliikumist, kommunismi poole liikumist. Partei paljastas parteivastase grupi ja heitis ta kõrvale ajalooliselt teelt, mida mööda Nõukogude rahvas edasi sammub.

Partei sise- ja välispoliitikat, mida teostatakse praktikas kontrollitud leninlike traditsioonide vaimus, toetab energiliselt kogu Nõukogude rahvas, kes seda järjest aktiivsemalt ellu viib.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tõi senisest täielikumalt esile sotsialismi eelised kapitalismiga võrreldes ning võitis maailma üldsuse kõige laiemate ringkondade armastuse ja sümpaatia. See võitis sotsialismi poole järjest uusi miljoneid inimesi, kõvendas sotsialismi positsioone maailma areenil.

Nõukogude rahvas, saavutanud suurt edu, asus lahendama uusi ülesandeid kindlas veendumuses, et tema üritust kroonib täielik võit.

NSV LIIDU JÕUDMINE KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA LAIAHAARDELISE EHITAMISE AJAJÄRKU. PARTEI XXI KONGRESS

1. Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan kui NSV Liidus kommunismi ehitamise programmi koostisosa

Partei XX kongressi otsuseid ellu viies saavutas Nõukogude rahvas majanduse, kultuuri ja teaduse arendamisel silmapaistvat edu. Senisest täielikumalt tulid ilmsiks sotsialistliku majandussüsteemi ammendamatud võimalused tootmise arendamise tempo kiirendamise ja töötajate heaolu tõstmise alal. Tootlike jõudude arendamisel saavutatud tase näitas, et NSV Liidul on olemas kõik eeldused kommunismi ehitamise kõrgemale astmele ülemineku.

Partei võttis õigeaegselt arvesse, et Nõukogudemaa arenemine on jõudnud uude ajajärku. NLKP XX kongressi ülesandel hakati koostama meie maa majanduse ja kultuuri arendamise perspektiivplaani mitmeks viisaastakuks. NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni neljakümnenda aastapäeva puhul esitas N. S. Hruštšov peamised meie maa tootlike jõudude arendamise ülesanded lähemaks 15 aastaks. Tähtsamates tööstusharudes kasvab toodang selle aja jooksul rohkem kui kahe-kolmekordseks. Rahvamajanduse arendamise 15 aasta perspektiivplaan on NSV Liidus kommunismi ehitamise majanduslik programm.

Partei XX kongressi ning partei ja valitsuse järgmiste otsuste põhjal, vastavalt Nõukogude Liidu tootlike jõudude arendamise programmile, mis esitati NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul 6. novembril 1957. aastal, koostasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvude projekti aastaiks 1959—1965. Seitsme aasta plaani projekti koostamisest võtsid osa liiduvabariikide ministrite nõukogud, ministeeriumid ja keskasutused, rahvamajanduse nõukogud, NSV Liidu Teaduste Akadeemia ja teised teaduslikud asutused. Suure töö tegid ära kohalikud partei, nõukogude ja majandusorganid, partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonid. Projektis

leidsid kajastamist tööliste, kolhoosnikute ja haritlaskonna arvukad ettepanekud. NLKP Keskkomitee 1958. aasta novembripleenum kiitis heaks teeside projekti N. S. Hruštšovi ettekandeks NLKP XXI kongressil «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» ja otsustas need teesid ulatuslikuks kongressieelseks arutamiseks ajakirjanduses avaldada.

Seitsme aasta plaani projekti arutamine kujunes partei ja rahvahulkade lahutamatu seose võimsaks demonstratsiooniks, arutamine näitas, et Nõukogude rahvas on tihedalt koondunud Kommunistliku Partei ümber. Projekti arutamiseks korraldati meie maal üle 968 000 koosoleku, millest võttis osa üle 70 miljoni inimese. Neil koosolekuil oli 4 672 000 sõnavõtjat. Peale selle saabus ajalehtede ja ajakirjade, raadio ja televisiooni toimetustesse üle 650 000 kirja ja artikli. Neist avaldati ligi kolmsada tuhat.

Kommunistliku Partei XXI kongressi auks arenes üldrahvalik sotsialistlik võistlus, mille eesmärgiks oli riiklike plaanide ja ülesannete ennetähtaegne täitmine ja mis kujukalt kajastas miljonite töötajate tööentusiasmi uut tõusu. Kommunistlik noorsooühing algatas uue patriootilise liikumise — kommunistliku töö brigaadide loomise liikumise, mis omandas laia ulatuse ja mille deviisiks sai: õppida elama ja töötama kommunistlikult.

Nõukogude rahva üldise vaimustuse olukorras toimus 1959. aasta 27. jaanuarist 5. veebruarini Kommunistliku Partei erakorraline XXI kongress — kommunismiehitajate kongress. Kongressi delegaadid esindasid 7 622 356 partei liiget ja 616 775 liikmekandidaati.

Partei XXI kongress tuli kokku tähtsa ajaloolise murrangu momendil: sotsialismi võidu alusel kõigil ühiskondliku elu aladel toimunud sügavate ümberkujunduste tulemusena oli Nõukogudemaa oma arengus uude ajajärku jõudnud — kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise ajajärku.

Kongress kuulas ära ja arutas läbi NLKP Keskkomitee esimese sekretäri ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965».

N. S. Hruštšovi ettekandes ja kongressi otsustes tehti kokkuvõtted Nõukogude rahva suurtest võitudest, määrati kindlaks partei ülesanded seitseaastakul, esitati NSV Liidu rahvamajanduse arendamise plaan aastaiks 1959—1965, valgustati tähtsaid teooria küsimusi seoses sotsialismilt kommunismile üleminekuga, toodi esile seitseaastaku rahvusvaheline tähtsus.

NLKP XXI kongress märkis, et partei XX kongressist möödunud ajajärk oli üks tähtsamaid Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi ajaloos. Kongress kiitis heaks Keskkomitee tegevuse ja need suured üritused, mis Keskkomitee oli läbi viinud sise- ja välispoliitika valdkonnas ning mis tagasid Nõukogudemaa eduka edasiliikumise kommunismi poole, suurendasid Nõukogude riigi võimsust ja tõstsid tema rahvusvahelist autoriteeti.

Partei juhtimisel oli Nõukogude rahvas leninlikku teed mööda kindlal sammul edasi liikunud ja sotsialismi ehitamisel suuri ajaloolisi võite saavutanud. NSV Liit oli nüüd võimas sotsialistlik riik, tema majandus, tema eesrindlik teadus ja kultuur olid jõudnud kõrgele tasemele. NSV Liidu tööstuse kogutoodang oli 1958. aastal 1913. aastaga võrreldes 36-kordseks kasvanud, kusjuures tootmisvahendite tootmine oli kasvanud 83-kordseks, masinaehitus ja metallitöötlemine andsid aga toodangut 240 korda rohkem. 1958. aastal toodeti Nõukogude Liidus ligi 55 miljonit tonni terast, 113 miljonit tonni naftat, 496 miljonit tonni sütt ja 233 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat. Suurepäraseid tulemusi oli saavutatud sotsialistliku põllumajanduse alal. Veel mitte kunagi polnud meie maa kogunud nii palju teravilja ja tehnilisi kultuure, tootnud nii palju loomakasvatussaadusi ning varunud niisugusel hulgal põllumajandussaadusi kui 1958. aastal.

Oli kasvanud meie maa ühiskondlik rikkus. Rahvuslik tulu ühe elaniku kohta oli nõukogude võimu aastail 15-kordseks kasvanud. Märksa oli tõusnud Nõukogude rahva elutase. Tööliste ja teenistujate reaaltulu oli 1958. aastal 1940. aastaga võrreldes peaaegu kaks korda, talupoegade reaaltulu ühe töötaja kohta aga rohkem kui kaks korda suurem. NSV Liidus oli saavutatud paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri ennenägematu õitseng. Maailma teaduse ja tehnika progressi alal sammub Nõukogudemaa esirinnas ja rajab teed tulevikku. Maailma esimeseks Maa kunstlikuks kaaslaseks oli Nõukogude sputnik. Päikesesüsteemi esimeseks tehisplaneediks sai Nõukogude planeet.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt viimastel aastatel läbiviidud ürituste tulemusena tugevnes veelgi Nõukogude riik, kõvenes veelgi tööliste ja talupoegade liit ning süvenes Nõukogude Liidu rahvaste sõprus. Tihenes maailma sotsialistliku leeri maade sõbralik koostöö.

Nõukogude rahva suurtest võitudest kokkuvõtteid tehes märkis kongress uhkusega, et Nõukogude Liidus, kes rajas inimkonnale tee sotsialismile, on saavutatud niisugune tootlike jõudude, sotsialistlike tootmissuhete ja kultuurilise arengu tase, mis võimaldab laial rindel hoogsalt kommunismi ehitada. Kommunistliku ühiskonna hoogsa ehitamise ajajärgu peamisteks ülesanneteks on kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine, NSV Liidu majandusliku võimsuse ja riigi kaitsevõime edasine suurendamine ning ühtlasi rahva kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste järjest täielikum rahuldamine. Sel ajajärgul tuleb praktiliselt lahendada NSV Liidu ajalooline ülesanne — toodangu hulgalt iga elaniku kohta kõige arenenumatele kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõuda.

Üksmeelselt vastuvõetud resolutsioonis kiitis kongress heaks N. S. Hruštšovi teesid ja ettekande ning kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan on väga täh-

tis osa kommunistliku ühiskonna ehitamise programmist, mille partei välja töötas, seitseaastak on otsustavaks etapiks kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel. Seitseaastaku põhiprobleemiks on sotsialismi ja kapitalismi rahulikus majanduslikus võistluses maksimaalselt aega võita.

Kongress määras kindlaks partei ülesanded eelolevaks seitsmeks aastaks:

majanduse alal — arendada igakülgselt meie maa tootlikke jõude, saavutada rasketööstuse eelisarendamise baasil kõigis majandusharudes niisugune tootmise kasv, mis võimaldaks kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel ja NSV Liidule rahulikus majanduslikus võistluses kapitalistlike maadega võidu kindlustamisel otsustava sammu võrra edasi jõuda; meie maa majandusliku potentsiaali suurendamine, edasine tehniline progress kõigis rahvamajandusharudes ja ühiskondliku töö viljakuse pidev kasv peavad garanteerima rahva elutaseme tunduva tõusu;

poliitika alal — jätkuvalt kindlustada nõukogude sotsialistlikku korda, Nõukogude rahva ühtsust ja monoliitsust, arendada nõukogude demokraatiat ning laiade rahvahulkade aktiivsust ja isetegevust kommunistliku ühiskonna ehitamisel, laiendada ühiskondlike organisatsioonide funktsioone riigiasjade otsustamisel, suurendada partei ja sotsialistliku riigi osatähtsust organiseerimis- ja kasvatustöö alal, kõigiti kindlustada tööliste ja talupoegade liitu ning NSV Liidu rahvaste sõprust;

ideoloogia alal — tõhustada partei ideelist kasvatustööd, tõsta töötajate ja eelkõige sirguva põlvkonna kommunistlikku teadlikkust, kasvatada neis kommunistlikku töössesuhtumist, nõukogude patriotismi ja internatsionalismi, vabastada inimeste teadvus kapitalismi iganditest, võidelda kodanliku ideoloogia vastu;

rahvusvaheliste suhete alal — järjekindlalt ellu viia niisugust välispoliitikat, mis taotleb rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamist ja kindlustamist erineva sotsiaalse süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninliku põhimõtte alusel; hoida kurssi «külma sõja» lõpetamisele ja rahvusvahelise pinevuse vähendamisele; kõigiti kindlustada sotsialismi maailmasüsteemi ja tihendada vennasrahvaste sõbralikku koostööd.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanis on ette nähtud uus suur tõus majanduse, kultuuri ja rahva ainelise heaolu alal. Dokumendis «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» öeldakse: «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani (aastad 1959—1965) peamiseks ülesandeks on saavutada rasketööstuse eelisarendamise baasil kõigi majandusharude edasine võimas tõus ning märkimisväärselt suurendada meie maa majanduslikku potentsiaali, et oleks tagatud rahva elutaseme pidev tõus» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», II kd., Gospolitizdat, 1959, lk. 471).

Seitsme aasta plaaniga on kõigis rahvamajandusharudes ette nähtud tootmise arendamine kiires tempos ja toodangu suur abso-

luutne juurdekasv. Esmajärguline tähtsus antakse tööstuse, eriti rasketööstuse kui sotsialistliku majanduse aluse arendamisele. Tööstuse kogutoodang peab 1965. aastal 1958. aastaga võrreldes suurenema 80 protsendi võrra, kusjuures tootmisvahendite tootmine kasvab 85—88 protsendi ja tarbeesemete tootmine 62—65 protsendi võrra. Planeeritud aasta keskmine tööstustoodangu juurdekasv aastail 1959—1965 moodustab 8,6 protsenti.

Kongress andis direktiivi kiirendada rasketööstuse tähtsamate harude — metallurgia-, keemia- ja kütusetööstuse, energeetika ja masinaehituse arendamist ning märksa suurendada nende tööstusharude toodangut. On ette nähtud tõsta malmitoodang 1965. aastal 65—70 miljoni tonnini, terasetoodang 86—91 miljoni tonnini, valtsmetallitoodang 65—70 miljoni tonnini, kaubalise rauamaagi toodang 150—160 miljoni tonnini, naftatoodang 230—240 miljoni tonnini, gaasitoodang 150 miljardi kuupmeetrini, söetoodang 600—612 miljoni tonnini, elektrienergia toodang 500—520 miljardi kilovatt-tunnini. Keemiatööstuse toodang suureneb seitseaastakul ligikaudu 3-kordseks, masinaehituse ja metallitöötlemistööstuse toodang 2-kordseks.

Rasketööstuse kiire kasvu ja põllumajanduse edasise tõusu baasil suureneb märksa rahvatarbekaupade tootmine. Kergetööstuse kogutoodang suureneb seitseaastakul poolteise- ja toiduainetetööstuse kogutoodang 1,7-kordseks. Piisavalt rahuldatakse elanikkonna vajadused riide, rõivastuse, jalatsite ja mõnede teiste kaupade osas.

Põllumajanduse alal on seitseaastaku põhiülesandeks niisuguse tootmistaseme saavutamine, mis võimaldab täielikult rahuldada elanikkonna vajadusi tähtsamate toiduainete osas, järsult suurendada põllumajandusliku tooraine ressursse ning rahuldada kõiki muid riigi vajadusi põllumajandussaaduste osas. See ülesanne kavatsetakse lahendada kõigi põllukultuuride saagikuse tunduva tõstmisega, loomade arvu suurendamisega ja ühisloomakasvatuse produktiivsuse edasise tõstmisega. Põllumajanduse alal jääb ka edaspidi peaülesandeks igati suurendada teravilja tootmist, sest teravili on kogu põllumajandusliku tootmise alus.

Kontrollarvudes on ette nähtud tõsta seitseaastakul põllumajanduse kogutoodang 1,7-kordseks. Tähtsamate põllumajandussaaduste toodang viiakse järgmise ulatuseni: teravili — 10—11 miljardi puudani, suhkrupeet — 76—84 miljoni tonnini, toorpuuvill — 5,7—6,1 miljoni tonnini, liha (tapakaalus) — vähemalt 16 miljoni tonnini, piim — 100—105 miljoni tonnini, kartul — 147 miljoni tonnini.

Riiklikud kapitaalmahutused rahvamajandusse aastail 1959—1965 moodustavad 1940—1970 miljardit rubla. See on peaaegu võrdne kõigi nõukogude võimu aastate jooksul rahvamajanduse arendamiseks kulutatud ressursside kogusummaga. Plaanis on ette nähtud kapitaalmahutuste maksimaalselt ratsionaalne kasutamine, et väiksemate kulutustega kiiremini laiendada tootmisvõimsusi, suurendada toodangut ja tõsta tööviljakust. Selle eesmärgi saavutamiseks kasutatakse paralleelselt uute ettevõtete ehitamisega suuri

summasid töötavate ettevõtete rekonstrueerimiseks, laiendamiseks, uute seadmetega varustamiseks ja seadmete moderniseerimiseks. Kapitaaltööde õigeaegseks läbiviimiseks ettenähtud ulatuses jätkatakse ehitustööde industrialiseerimist.

Suured summad on ette nähtud teiste rahvamajandusharude arendamiseks. Põllumajanduse alal moodustavad riigi ja kolhooside kapitaalmahutused ligi 500 miljardit rubla. Transpordi ja side arendamiseks kulutatakse 209—214 miljardit rubla, elamute ja kommunaalhoonete ehitamiseks 375—380 miljardit rubla, koolide, haiglate ning muude kultuuri-, kommunaal- ja meditsiiniasutuste hoonete ehitamiseks üle 80 miljardi rubla.

Kongress kiitis heaks seitsme aasta plaanis kavandatud tootlike jõudude territoriaalse paigutuse. Kommunismi ehitamise grandioosse programmi edukaks teostamiseks võetakse majanduskäibesse meie maa kõige rikkalikumad ja ekspluateerimise seisukohalt kõige soodsamad looduslikud ressursid, tööstust lähendatakse veelgi toor- ja kütteaineallikatele, ratsionaalsemalt kasutatakse kõiki transpordi liike, toimub liiduvabariikide majanduse ja suurte geograafiliste majanduspiirkondade spetsialiseerimine ja kompleksne arendamine, tööjõuressursside maksimaalselt täielik ärakasutamine. Erilist tähelepanu pühendatakse meie maa idapiirkondade — Uraali, Siberi, Kaug-Ida, Kasahstani ja Kesk-Aasia arendamisele. Neis piirkondades on tohutu suured looduslikud ressursid. Seitseaastakul suunatakse sinna üle 40 protsendi kõigist kapitaalmahutustest.

Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanis on ette nähtud kõigi liiduvabariikide majanduse ja kultuuri edasine igakülgne tõus. Igas vabariigis pööratakse tähelepanu eestkätt neile majandusharudele, millede arendamiseks on kõige soodsamad looduslikud ja majanduslikud tingimused. Partei taotleb kõigi nõukogude vabariikide majanduses võimsa tõusu saavutamist. Selles avaldub partei leninliku rahvuspoliitika — Nõukogude Liidu võrdõiguslike rahvaste vääramatu sõpruse kindlustamise poliitika edasine elluviimine käesoleval etapil. Nõukogude rahvaid liidab ühine tahe järjekindlalt kommunismi poole edasi liikuda. «Meie plaanides,» ütles N. S. Hruštšov kongressil oma ettekandes, «väljendub eredalt leninlik rahvuspoliitika, mis tagab avarad võimalused kõigi rahvaste majanduse ja kultuuri igakülgseks arendamiseks» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», I kd., lk. 44).

Otsustavaks sotsialistliku tootmise kasvu ja rahva elutaseme tõusu teguriks on tööviljakuse suurendamine kõigis rahvamajandusharudes teaduse ja tehnika uusimate saavutuste laialdase rakendamise alusel. Seitsme aasta plaaniga on ette nähtud tööviljakuse tõstmine tööstuse alal 45—50 protsendi, ehitustöödel 60—65 protsendi, raudteetranspordis 34—37 protsendi ja sovhoosides 60—65 protsendi võrra; kolhoosides peab tööviljakus tõusma umbes kahekordseks. Tööviljakuse järjekindla tõusu alusel alaneb tööstustoo-

dangu omahind vähemalt 11,5 protsendi võrra. Kongress määras kindlaks tööviljakuse tõstmise põhisuunad kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärgul. Nendeks põhisuundadeks on: rahvamajanduse elektrifitseerimine, uue tehnika laialdane rakendamine tootmistöös, tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine, spetsialiseerimine ja koopereerimine kõigis rahvamajandusharudes, töötajate kultuuritaseme ja tehniliste teadmiste edasine tõstmine.

NLKP XXI kongress asus seisukohal, et tööstuse ja põllumajanduse arendamisel tehtud tohutute edusammude tõttu on olemas kõik tingimused selleks, et Nõukogude rahvas võiks lähemal ajal veel paremini elada, veel täielikumalt oma ainelisi ja vaimseid vajadusi rahuldada.

Aastail 1959—1965 saavutatakse NSV Liidu elanikkonna ainelise ja kultuurilise elutaseme suur tõus. Seitsme aasta plaanis on ette nähtud:

— suurendada rahvuslikku tulu 1965. aastal 1958. aastaga võrreldes 62—65 protsendi võrra, suurendada tarbimisfondi 60—63 protsendi võrra, tõsta tööliste ja teenistujate reaaltulusid iga töötaja kohta keskmiselt 40 protsendi võrra, kolhoosnikute reaaltulusid vähemalt 40 protsendi võrra, kaotada lähematel aastatel elanikkonnalt maksude võtmine;

— lõpule viia palkade reguleerimine, tõsta seitseaastakul madalapalgaliste tööliste ja teenistujate kuupalgad 270—350 rublalt 500—600 rublani;

— tõsta linnades elavate pensionäride vanaduspensioni alammäär 300 rublalt 400 rublani kuus, ja alaliselt maal elavate ja põllumajandusega seotud pensionäride vanaduspensioni alammäär 255 rublalt 340 rublani kuus; tõsta ka invaliidsuspensioni ja toitja kaotuse puhul makstava pensioni alammäära;

— tunduvalt parandada elanikkonna kaubandusalast ja elutarbelist teenindamist, laiendada ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrku ja alandada ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodete hindu; suurendada riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekaubakäibe mahtu umbes 62 protsendi võrra;

— laiendada lastesõimede, lasteaedade, internaatkoolide ja vanadekodude võrku;

— ehitada seitseaastaku jooksul linnades ja töölisasulates elumaju üldpinnaga 650—660 miljonit ruutmeetrit ehk ligi 15 miljonit korterit; maal ehitada kolhoosnikute ja maaharitlaste jõududega umbes 7 miljonit maja;

— 1960. aastal lõpule viia tööliste ja teenistujate üleviimine seitsmetunnilisele tööpäevale, mäetööstuse allmaatööde juhtivatel kutsealadel kuuetunnilisele tööpäevale; 1962. aastal seitsmetunnilise tööpäevaga töölised ja teenistujad üle viia 40-tunnilisele töönädalale; 1964. aastast alustada allmaatöödel ja tervistkahjustavate töötingimustega tootmisaladel töötajate järkjärgulist üleviimist 30-tunnilisele töönädalale ja kõigi ülejäänud töötajate üleviimist 35-tunni-

lisele töönädalale, kusjuures nädalas on kaks puhkepäeva ja tööpäeva pikkus vastavalt 6 või 7 tundi. NSV Liidus on siis kõige lühem tööpäev ja kõige lühem töönädal maailmas.

Seitsme aasta plaanis ettenähtud üritustes väljendub kujukalt Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse väsimatu hoolitsus Nõukogude rahva heaolu eest. Nende ürituste elluviimine on Nõukogude Liidu töörahva uueks suureks saavutuseks.

Kongress rõhutas, et kommunismi ehitamisel on eriti suure tähtsusega miljoniliste rahvahulkade teadlikkuse ja aktiivsuse tõstmine ning töötajate kommunistlik kasvatamine. Praegusel etapil on kommunistlikus kasvatustöös peamiseks ülesandeks uue inimese kujundamine, teadlike kommunistliku ühiskonna töötajate kasvatamine. Partei ja riigi ideoloogilise töö ülesandeks on arendada nõukogude inimestes uusi omadusi, kasvatada neid kollektivismi ja töökuse, sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi vaimus, kommunistliku moraali kõrgetest printsiipidest kõrvalekaldumatu kinnipidamise vaimus.

Erilist tähelepanu pööratakse noore põlvkonna kommunistlikule kasvatamisele. Parimaks nõukogude noorte kasvatamise ja karastamise kooliks on nende aktiivne osavõtt kommunistlikust ülesehitustööst, õppimise ühendamine tootliku tööga. Kongress kutsus parteija nõukogude organisatsioone üles kõiki kesk- ja kõrgema kooli ümberkorraldamisega seotud üritusi ellu viima ning saavutama, et nõukogude kool seostaks õppetegevuse tihedalt tootmistööga, kommunismi ehitamise praktikaga, valmistaks ette igakülgselt haritud ja teadlikke kodanikke — kommunismiehitajaid.

Seitsme aasta plaanis on ette nähtud suured üritused rahvahariduse, teaduse ja kultuuri arendamise alal.

Aastail 1959—1965 toimub üleminek 7-klassiliselt 8-klassilisele üldisele koolikohustusele; linnas ja maal suureneb koolide võrk, mis annavad keskhariduse tootmistöö kõrval; laieneb ja paraneb kõrgema ja keskeriharidusega spetsialistide ettevalmistamine. Aastail 1959—1965 lasevad kõrgemad õppeasutused välja 2 300 000 spetsialisti; keskeriõppeasutustes valmistatakse ette üle 4 miljoni inimese.

Seitsme aasta plaan tagab senisest veel kiirema arengu kõigis nõukogude teaduse harudes. Teadlastele on loodud vajalikud tingimused tähtsateks teoreetilisteks uurimusteks ja uuteks suurteks avastusteks. On koostatud ulatuslik teadusliku uurimistöö ning teaduslike jõudude ja ressursside kõige tähtsamatele teoreetilise ja praktilise tähtsusega uurimistöödele kontsentreerimise programm. Erilist tähelepanu pööratakse uurimistöödele füüsika, keemia, matemaatika ja bioloogia valdkonnas. Nende teadusharude edukast arenemisest olenevad naaberteadusalade ja rahvamajanduse edusammud. Ühiskonnateaduste, eriti majandusteaduse alal töötajate ülesandeks on luua fundamentaalseid töid, mis üldistavad ühiskonna arenemise seaduspärasusi ja sotsialistliku ülesehitustöö praktikat, ja läbi töötada probleeme, mis on seotud järkjärgulise üleminekuga

kommunismile. Nad peavad väsimatult võitlema marksismi-leninismi teooria puhtuse eest ja paljastama kodanlikku ideoloogiat.

Areneb edasi ka sotsialistlik kultuur. Märksa suureneb kinoseadeldiste, avalike raamatukogude, klubide, televisioonikeskuste ja televisioonijaamade ning raadiopunktide arv, tõuseb raamatute ja ajakirjade tiraaž. Kirjanike, teatri-, kino- ja muusikategelaste, skulptorite ja maalikunstnike ülesandeks on veelgi tõsta oma loomingu ideelis-kunstilist taset, tihendada sidet rahva eluga, olla ka edaspidi partei ja riigi aktiivseteks abilisteks töötajate kommunistlikul kasvatamisel, kommunistliku moraali propageerimisel, paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri arendamisel.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan kehastab partei leninlikku peajoont kommunistliku ülesehitustöö praegusel etapil. See on majanduse, kultuuri ja rahva heaolu uue võimsa tõusu suurejooneline programm. Ajaloos ei leidu midagi, mida võiks sellele oma grandioossuselt võrdsena kõrvale seada.

Partei XXI kongress tähistab Nõukogudemaa jõudmist uude ajaloolise arengu perioodi. Kommunistliku ühiskonna laiahaardeline ehitamine NSV Liidus ning uus sotsialismi ja kapitalismi jõudude vahekord maailma areenil tõstsid Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja rahvusvahelise kommunistliku liikumise ette rea tähtsaid teoreetilisi küsimusi.

N. S. Hruštšovi ettekandes ja kongressi resolutsioonis on teaduslikult põhjendatud NSV Liidus kommunismi ehitamise käesoleva etapi ülesandeid, on valgustatud tähtsaid teoreetilisi probleeme seoses Nõukogudemaa üleminekuga sotsialismilt kommunismile, seoses võitlusega sotsialismi ja kommunismi võidu eest.

Nõukogude ühiskonna arenemine on kinnitanud marksistlik-leninlikku õpetust kommunismi kahest faasist, sellest, et sotsialism kasvab ümber kommunismiks. Partei juhtimisel on Nõukogude rahvas kõigil majandusliku ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel niisuguseid sotsialismi võite saavutanud, mis võimaldavad astuda kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi. N. S. Hruštšov märkis oma ettekandes, et NSV Liidu kommunistliku ülesehitustöö praktika võimaldab teha mõningaid tähtsaid järeldusi ühiskonna kommunismi poole liikumise iseloomu kohta. Esiteks, üleminek sotsialistlikust arengustaadiumist kõrgemasse faasi — kommunismi — on *seaduspärane* ajalooline protsess, mida ei saa meelevaldselt muuta või vältida. Ühiskond ei saa kapitalismist vahetult kommunismi üle minna, läbi tegemata sotsialismi staadiumi. Teiseks, üleminek sotsialismilt kommunismile on *pidev* ajalooline protsess. Kõigest kommunismi ja sotsialismi staadiumi erinevusest hoolimata ei ole nende vahel mingit müüri. Kommunism kasvab välja sotsialismist, on viimase otsene järg. Kolmandaks, järkjärgulist üleminekut kommunismile ei tohi mõista mingisuguse aeglustatud liikumisena. Ümberpöördult, see on ühiskonna tootlike jõudude *kiire* *tõusu* ajajärk.

Sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise protsessi on võima-

lik kiirendada materiaalse tootmise igakülgse arendamise alusel. Sellepärast on käesoleval etapil NSV Liidu põhiliseks praktiliseks ülesandeks luua kommunismi materiaalne tehniline baas, tagada tootlike jõudude uus võimas tõus. Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine eeldab kõigepealt kõrge tasemega ajakohase tööstuse olemasolu, kogu maa täielikku elektrifitseerimist, teaduslikku ja tehnilist progressi kõigis tööstuse ja põllumajanduse harudes, kõigi tootmisprotsesside kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist, uute energiaallikate, rikkalike looduslike ressursside, uute sünteetiliste ja muude materjalide igakülgset kasutamist, kõigi töötajate kultuuritaseme ja tehniliste teadmiste tõusu, tootmise järjest paremat organiseerimist ja ühiskondliku töö viljakuse tõstmist.

> «Kommunism», öeldakse kongressi resolutsioonis, «on saavutatav üksnes sel juhul, kui me ületame arenenud kapitalistlike maade tootmistaseme ja tagame kõrgema tööviljakuse kui kapitalismi tingimustes» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», II kd., lk. 443).

Laiahaardeline kommunistlik ülesehitustöö peab tagama materiaalsete hüvede külluse loomise kõrval vaimse kultuuri tõelise rikkuse, elanikkonna vajaduste järjest täielikuma rahuldamise, sotsialistliku demokraatia edasiarendamise, teadlike kommunistliku ühiskonna töötajate kasvatamise. Koos tootlike jõudude kasvuga täiustuvad ka sotsialistlikud ühiskondlikud suhted, mis on rajatud seltsimehelikule koostööle, sõprusele ja vastastikusele abistamisele. Sedamööda, kuidas toimub tehniline progress kõigis majandusharudes ja edeneb kooliõpetuse tihedam ühendamine tootmistööga, sedamööda, kuidas tõusevad kõigi töötajate kultuuritase ja nende tehnilised teadmised, — sedamööda kustuvad olulised erinevused vaimse ja füüsilise töö vahel. Tööpäeva lühendamine ning töötingimuste järjekindel parandamine tootmise komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise alusel aitab kaasa töö muutumisele igakülgselt arenenud inimese eluliseks vajaduseks.

Ühiskonna sotsialistlikus arengustaadiumis on olemas kaks omandusevormi: üldrahvalik omandus ja kolhooslik-kooperatiivne omandus. Kommunismi ajal on ainult ühtne kommunistlik omandus. Tootmissuhete kolhooslik-kooperatiivne vorm vastab täielikult kommunistliku ülesehitustöö praegusele etapile. Omandusevorme ei saa muuta meelevaldselt. Nad arenevad objektiivsete majandusseaduste alusel, nad olenevad tootlike jõudude arenemise tasemest ja iseloomust. Partei ja riigi poolt viimastel aastatel põllumajanduse edendamiseks ja kolhoosikorra tugevdamiseks läbiviidud üritused tõid esile kolhoosikorras peituvad rikkalikud võimalused. Kolhoosikord teenib ja võib veel kaua aega teenida põllumajanduse tootlike jõudude arendamist. Kuid tulevikus on ajalooliselt paratamatu kolhooslik-kooperatiivse omanduse ühtesulamine üldrahvaliku omandusega. See ei toimu kolhooslik-kooperatiivse omanduse kitsendamise teel, vaid selle *ühiskonnastamise taseme tõstmise teel*, sotsialistliku riigi kaasabil ja toetusel.

Kommunistliku ülesehitustöö käigus arenevad pidevalt põllumajanduse tootlikud jõud, tõuseb kolhoositootmise ühiskonnastamise tase, kolhooslik-kooperatiivne omandus läheneb üldrahvalikule omandusele ja piir nende vahel hakkab kustuma. Selle protsessi arengusuunad on juba selgunud ja need on järgmised: kasvavad kolhooside jagamatud fondid, ühiskondlik kolhoositootmine hõlmab üha täielikumalt kõiki põllumajandusharusid, arenevad laiaulatuslikult kolhoosidevahelised tootmissidemed, toimub põllumajandusliku tootmise elektrifitseerimine, mehhaniseerimine ja automatiseerimine.

Tehniline progress põllumajandusliku tootmise alal ja kolhooslik-kooperatiivse omanduse lähenemine üldrahvalikule omandusele on teguriteks, mille alusel põllumajanduslik töö muutub järk-järgult industriaalse töö eriliigiks ning kaob järk-järgult oluline erinevus linna ja maa vahel.

Nõukogude ühiskonna arenemine kommunismi poole tõstis päevakorrale probleemi, kuidas jaotada materiaalseid ja vaimseid hüvesid ühiskonna kõigi liikmete vahel. Sotsialistlikus ühiskonnas toimub materiaalsete hüvede jaotamine põhimõttel: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.» Ühiskonna sotsialistlikus arengustaadiumis ja kommunismi ehitamise praegusel etapil on see ainus mõistlik ja õiglane jaotamise printsiip. Võrdsustav jaotamine ei ole kooskõlas sotsialismi tingimustega. Töö järgi jaotamine stimuleerib sotsialistliku tootmise arendamist: tagab inimeste materiaalse huvi tootmise arendamise vastu, stimuleerib tööviljakuse kasvu, töötajate kvalifikatsiooni tõstmist ja tehnika täiustamist. Töö järgi jaotamisel on ka suur kasvatuslik tähtsus. See teeb töö üldiseks ja kohustuslikuks, harjutab inimesi kokkuhoidlikult suhtuma ühiskondlikku omandisse, kinni pidama sotsialistlikust töödistsipliinist, arendab moraalseid tööstiimuleid, tõstab tööentusiasmi. Vastavalt sotsialistliku ühiskonna töötajate teadlikkuse tõusule ning materiaalse huvi printsiibi järjekindla rakendamise tulemusena muutub töö järjest rohkem harjumuseks, kujuneb miljonitele töötajatele eluliseks vajaduseks.

Kommunismi kõrgemas faasis rakendatakse põhimõtet: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.» Üleminek vajaduste järgi jaotamisele toimub järk-järgult, sedamööda, kuidas arenevad tootlikud jõud. See üleminek teostub siis, kui saavutatakse kõigi vajalike tarbeesemete küllus ning kui kõik inimesed hakkavad vabatahtlikult ja materiaalsete hüvede saamise määrast sõltumata töötama oma võimete kohaselt, mõistes, et see on ühiskonnale vajalik.

Sedamööda, kuidas nõukogude ühiskond kommunismi poole edasi liigub, tuleb üha täielikumalt esile inimese elu ühiskondlik külg ning kasvab ühiskonna hoolitsus iga inimese eest. Iga inimese individuaalsete vajaduste rahuldamine toimub koos ühiskonna materiaalse ja kultuurilise rikkuse suurenemisega, kusjuures neid vajadusi rahuldatakse peale palga tõstmise ka ühiskondlike fondide

kaudu, mille osatähtsus järjest kasvab. NSV Liidus on selgesti välja kujunenud tõeliselt kommunistlik töötajate heaolu tõstmise viis, kogu ühiskonnale tervikuna ja igale inimesele üksikult paremate elutingimuste loomise viis. Siia kuulub: inimeste varustamine hea korteriga, ühiskondliku toitlustuse organiseerimine, inimeste elutarbelise teenindamise parandamine, lasteasutuste võrgu laiendamine, rahvahariduse täiustamine, puhkuse organiseerimine ja elanikkonna parem meditsiiniline teenindamine, kultuuriasutuste ehitamine jne.

Kommunismi ehitamise praegusel etapil jaotatakse valdav osa materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid inimeste vahel vastavalt sellele, kuidas nad oma tööga ühiskondlikust tootmisest osa võtavad. Töölised ja teenistujad saavad palka, kolhoosnikud tulusid ühismajapidamisest. Ühtlasi jaotatakse nõukogude ühiskonnas juba praegu märkimisväärne ja järjest suurenev osa materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid pensionidena, õpilaste stipendiumidena, abirahana paljulapselistele emadele, kulutustena koolide, haiglate, lasteasutuste, internaatide, klubide, raamatukogude ning muude kultuuri- ja kommunaalasutuste ehitamiseks ja ülalpidamiseks. See osa ühiskondliku tarbimise fondist suureneb tulevikus veelgi. See on järkjärgult kommunistlikule jaotamisprintsiibile ülemineku tähtsamaks eelduseks.

Majandusliku arengu probleemide kõrval valgustatakse N. S. Hruštšovi ettekandes ka küsimusi, mis on seotud ühiskonna poliitilise organiseerimise, riikliku korralduse ja riigi valitsemisega kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärgul. Marksism-leninism õpetab, et kommunismi ajal sureb riik välja. Riigi väljasuremise küsimus on sotsialistliku riikluse kommunistlikuks ühiskondlikuks omavalitsuseks arenemise küsimus. Ka kommunistlikus ühiskonnas säilivad mõned praegustele riigi funktsioonidele analoogilised ühiskondlikud funktsioonid. Nende funktsioonide täitmise iseloom ja meetodid aga on teistsugused kui praegusel etapil. Peamiseks nõukogude riikluse arengus on demokraatia igakülgne arendamine: kõigi töötajate kaasatõmbamine majandusliku tegevuse ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisest osa võtma, elanikkonna laiade kihtide kaasatõmbamine ühiskonna kõigi asjade juhtimisele, nõukogude kui töötajate massiliste organisatsioonide osatähtsuse tõstmine. Paljud funktsioonid, mida praegu täidavad riigi organid, lähevad järkjärgult üle ühiskondlikele organisatsioonidele. Siia kuuluvad kultuurilise teenindamise, tervishoiu, kehakultuuri ja spordi küsimused. Avaliku korra ja kodanike õiguste kaitsmise funktsioone hakkavad riigiasutuste kõrval järjest suuremas ulatuses täitma rahvamiilits, seltsimehelikud kohtud ja muud elanikkonna vabatahtlikud isetegevad organid.

Mõningate funktsioonide riigi organitelt ühiskondlikele organisatsioonidele üleminek ei tähenda sugugi, et sotsialistliku riigi osatähtsus kommunismi ehitamisel nõrgeneks. Vastupidi, see laiendab ja kindlustab sotsialistliku ühiskonna poliitilist alust, tagab sotsia-

listliku demokraatia edasiarenemise, tugevdab nõukogude korda. Nõukogude sotsialistlik riik saab veelgi rohkem tähelepanu koondada majandusliku organiseerimistöö funktsiooni arendamisele, tööd määra ja tarbimise määra kontrollimise funktsioonile, sotsialistliku omanduse kaitsmise funktsioonile, sotsialismileeri maadega koostöö organiseerimise funktsiooni edasiarendamisele.

Üheks sotsialistliku riigi kõige tähtsamaks funktsiooniks on rahu säilitamine ja meie maa kaitsmine. Niikaua kui eksisteerib agressiivne imperialismileer, on Nõukogude riik kohustatud tugevdama ja täiustama oma relvastatud jõude. Kõigiti on tarvis tugevdada riikliku julgeoleku organeid. Nende teravik on suunatud eestkätt imperialistlike riikide poolt NSV Liitu saadetava agentuuri vastu. Sotsialistliku isamaa kaitsmise funktsioon, mida täidab Nõukogude riik, sureb välja alles siis, kui pole enam karta imperialistide sõjalist kallaletungi meie maale, kui see oht on täielikult likvideeritud.

Põhjalikult on muutunud NSV Liidu välispoliitiline olukord. Möödas on aeg, millal Nõukogude Liit oli ainus sotsialistlik riik vaenulikus kapitalistlikus ümbruskonnas. Nüüd on olemas kaks ühiskondlikku maailmasüsteemi — kapitalism ja sotsialism. Kapitalism on oma aega ära elamas. Sotsialism, tulvil elujõudu, kasvab ja areneb jõudsasti. Sotsialismile kuulub kõigi maade töörahva sümpaatia. Maailmas ei ole nüüd enam niisugust jõudu, mis suudaks NSV Liidus kapitalismi taastada, mis suudaks sotsialismileerist jagu saada. Jõudude vahekord maailmas on praegu niisugune, et igasugune imperialistide agressioon sotsialismileeri maade vastu lõpeb paratamatult nurjaminekuga. Nõukogude Liidus kapitalismi restaureerimise oht on likvideeritud. «See tähendab,» ütles N. S. Hruštšov oma ettekandes, «et sotsialism on võitnud mitte ainult täielikult, vaid ka lõplikult» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», I kd., lk. 107).

NLKP XXI kongress arendas edasi teadusliku kommunismi ideid ja rikastas marksismi-leninismi teooriat uute tähtsate järeldustega. N. S. Hruštšovi ettekande teoreetilistel põhiteesidel sotsialismilt kommunismile ülemineku teede kohta on programmiline tähtsus. Nõukogude ühiskonna teed kommunismile valgustab eredalt teadusliku kommunismi teooria.

2. NLKP XXI kongressi rahvusvaheline tähtsus

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressil, seal vastuvõetud otsustel ja NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanil on määratu suur rahvusvaheline tähtsus. Seitsme aasta plaani eduka täitmisega kindlustab Nõukogude rahvas veelgi Nõukogude Liidu ja maailma sotsialistliku leeri positsioone, seitsme aasta plaani täitmise tulemuseks on rahu jõudude edasine kasv ja sõja jõudude nõrgenemine. NSV Liidu seitseaastaku edusammud avaldavad sügavat mõju kapitalistlike

maade töörahva hulkadele ja võidavad sotsialismile miljoneid uusi poolehoidjaid.

Seitsme aasta plaaniga algab uus, otsustav etapp sotsialismi majanduslikus võistluses kapitalismiga. Kommunistliku Partei juhtimisel on Nõukogude rahvas sotsialistliku majanduse nii kõrgele tasemele viinud, et ta võib majanduse alal edukalt võistelda Ameerika Ühendriikidega, selles võistluses võitjaks tulla ja tähtsaima kapitalistliku riigi seljataha jätta.

Seitsme aasta plaan on otsustavaks sammuks NSV Liidu majandusliku põhiülesande täitmisel — ajaloo seisukohalt väga lühikese ajaga kõige arenenumatele kapitalistlikele maadele järele ja neist ette jõuda toodangu hulgalt iga elaniku kohta. Seitseaastaku lõpuks ületab Nõukogude Liit mõnede tähtsamate tööstustoodangu liikide valmistamise absoluutse mahu poolest Ameerika Ühendriikide praeguse tööstusliku tootmise taseme, teiste toodanguliikide osas aga läheneb sellele tasemele. Samaks ajaks ületab tähtsamate põllumajandussaaduste toodang nii NSV Liidus tervikuna kui ka iga elaniku kohta Ameerika Ühendriikide praeguse taseme.

Partei ja Nõukogude rahvas on veendunud, et majanduslik võistlus Ameerika Ühendriikidega kujuneb edukaks. Selle veendumuse aluseks on NSV Liidu majandusliku arengu kiire tempo ja mõnede tähtsamate toodanguliikide alal (teras, malm, rauamaak, nafta, kivisüsi, tsement, villane riie) Ameerika Ühendriikidega võrreldes suurem aasta keskmine absoluutne juurdekasv. Tööstustoodangu ulatuse poolest iga elaniku kohta Ameerika Ühendriikidele järele- ja neist ettejõudmiseks kulub Nõukogude Liidul pärast seitsme aasta plaani täitmist umbes viis aastat. Selleks ajaks, aga võib-olla ka varem jõuab Nõukogude Liit maailmas esikohale nii tootmise absoluutse mahu kui ka iga elaniku kohta valmistatava toodangu hulga poolest. Sellega saavutab s o t s i a l i s m rahulikus võistluses kapitalismiga m a a i l m a - a j a l o o l i s e v õ i d u.

Seitseaastaku lõpuks toimub maailmamajanduse areenil otsustava tähtsusega nihe sotsialismi kasuks. Tagatakse sotsialismi maailmasüsteemi üleolek kapitalismi maailmasüsteemiga võrreldes materiaalse tootmise alal — inimtegevuse otsustava tähtsusega sfääris.

Maailma areenil toimub sotsialismi süsteemi majanduslik võistlus kapitalismi süsteemiga. Sotsialistlike maade majandus areneb tormiliselt. Tootmise kasvu kiire tempo on sotsialismi üldine seaduspärasus, mida kinnitavad kõigi sotsialismileeri maade kogemused. Kui arvestada tööstustoodangu hulka iga elaniku kohta, siis on sotsialismi maailmasüsteem kapitalismi maailmasüsteemile juba järele jõudnud. Sotsialistlikud maad, kus elab ligi kolmandik maakera rahvastikust, annavad üle k o l m a n d i k u maailma tööstustoodangust, peaaegu poole maailma teravilja- ja 43 protsenti puuvillatoodangust. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani täitmise ja ületamise, samuti ka rahvademokraatia-

maade majanduse arendamise plaanide täitmise tulemusena annab sotsialistlik maailmasüsteem seitseaastaku lõpul ü l e p o o l e kogu maailma tööstustoodangust. See kinnitab veel kord sotsialistliku süsteemi üleolekut kapitalistliku süsteemiga võrreldes.

Sotsialismi maailmasüsteemile on omased uued majandusliku arenemise seaduspärasused, millede ärakasutamine tagab kõigi sotsialistlike maade kiire arengu.

Sotsialistlike maade majandusliku arengu iseärasus seisab selles, et iga sotsialistliku maa kasvu ja arenemise tulemuseks on kogu sotsialismi maailmasüsteemi tugevnemine. Kapitalistlikus maailmas aga süvendab ühe või teise maa tootmise kasv kapitalistlike maade omavahelisi vastuolusid, ajab teravamaks nende suhted, suurendab konkurentsivõitlust, tekitab vastastikuseid kokkupõrkeid.

Sotsialismi maailmasüsteemis toimib uus majandusliku arenemise seaduspärasus, mida inimkond minevikus ei tundnud. Teiste sotsialistlike maade kogemustele, koostööle ja vastastikusele abile tuginedes jõuavad varem majanduslikult mahajäänud sotsialistlikud maad teistele majanduse ja kultuuri alal kiiresti järele. Nii ühtlustub kõigi sotsialistlike maade majandusliku ja kultuurilise arenemise ühine rinne. Otse vastupidine tendents valitseb imperialismi maailmas, kus toimib kapitalistlike maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse seadus. Kapitalistlikus maailmas toimub arenemine nii, et ühed maad jõuavad teiste arvel ette. Ettejõudnud maad kaitsevad igati oma eesõigustatud seisundit, et teisi maid orjuses ja sõltuvuses pidada.

Sotsialismi majandussüsteemis toimib plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadus. Kõik sotsialismileeri maad ühendavad ja kooskõlastavad oma tootmisalased jõupingutused, koordineerivad oma rahvamajandusplaanid. Sotsialismileeri maade arengus etendab suurt osa rahvusvaheline tööjaotus, eriti selle kõrgemad vormid — spetsialiseerimine ja koopereerimine. Selles peituvad täiendavad võimalused tootmise kiireks kasvuks kogu sotsialismileeris ning igas sotsialistlikus riigis eraldi. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanis on neid võimalusi arvestatud.

Sotsialistlikud riigid liiguvad edasi ühise rindena. Mõned rahvademokraatiamaad on juba jõudnud sotsialismi ehitamise lõpuleviimise ajajärku. Sotsialismi maailmasüsteemi edasise kasvu ja tugevnemise käigus arenevad kõik sotsialistlikud riigid veelgi edukamalt ning tekivad tingimused nende üleminekuks kommunismi esimesest faasist kommunismi teise faasi. Läheneb aeg, millal need riigid hakkavad nagu Nõukogude Liitki ehitama kommunistlikku ühiskonda. Kõik sotsialismimaad lähevad enam-vähem ühel ajal üle kommunistliku ühiskonna kõrgemasse faasi. Sealjuures arvestatakse eri maades valitsevate tingimuste mitmekesisust. Vältimatult esineb omapäraseid kommunismile ülemineku viise, meetodeid ja vorme. Kõige selle juures, nagu õpetab marksism-leninism, on peamiseks ja määravaks kõigi maade kommunismi poole arenemise teel neile kõigile ühised seaduspärasused, mitte aga spetsiifilised jooned.

Partei XXI kongressi resolutsioonis on öeldud, et Nõukogude Liit peab ka edaspidi oma tähtsaimaks ülesandeks kaasa aidata sotsialistlike riikide ühtsuse kindlustamisele, nende vahel tihedate majanduslike ja kultuuriliste sidemete arendamisele, vabade rahvaste vennaliku pere veel tihedamale ühteliitmisele marksismi-leninismi suurte ideede ja proletaarse internatsionalismi põhimõtete alusel.

Kongressil vastuvõetud NSV Liidu arendamise seitsme aasta plaan innustab sotsialismileeri maade rahvaid ja aitab kaasa selle leeri veel tihedamale ühteliitmisele. Sotsialistlike maade rahvaste mõtteid ja tundeid, nende vaimustust NSV Liidu kommunistliku ülesehitustöö grandioosse plaani üle ja selle plaani täielikku heakskiitmist väljendasid kongressil oma sõnavõttudes selgelt ja kujukalt kommunistlike vennasparteide esindajad.

NLKP XXI kongress kinnitas rahvaste veendumust, et inimkonda on võimalik maailmasõdadest päästa. Järeldus, mille partei XX kongress tegi selle kohta, et sõda ei ole fataalselt paratamatu, on täielikult kinnitust leidnud. Viimased aastad on näidanud, et kõik imperialistide püüded lahendada vaidlusaluseid rahvusvahelisi küsimusi sõdade abil on täielikult läbi kukkunud. Rahuarmastavad rahvad on suutnud rahu kaitsta. Võimas sotsialismileer on rahu kantsiks. Kogu oma majandusliku võimsuse, teaduse ja tehnika saavutused on ta rakendanud rahu ja rahvaste julgeoleku teenistusse. Imperialistlike riikide agressioonil sotsialismileeri vastu saab olla ainult üks lõpptulemus — kapitalismi häving.

Nõukogude Liidu ja kogu sotsialismileeri riikide majandusplaanide elluviimine loob veelgi soodsamad tingimused tänapäeva põhiprobleemi lahendamiseks — üldise rahu säilitamiseks. Kui NSV Liit saab maailma esimeseks tööstusriigiks, kui Hiina Rahvavabariik saab võimsaks tööstusriigiks ja kui kõik sotsialistlikud maad kokku annavad üle poole kogu maailma tööstustoodangust, siis muutub rahvusvaheline olukord põhjalikult. See majanduslik potentsiaal, mille siis saavutavad sotsialistlikud riigid, tagab rahvusvahelisel areenil jõudude vahekorras otsustava ülekaalu rahu kasuks. Sotsialismileeri riikide edusammud toovad kaasa rahu jõudude edasise kasvu ja tugevnemise. Rahu kindlustamist pooldavate riikidega ühineb järjest suurem hulk riike. Ikka sügavamalt juurdub rahvaste teadvuses sõja lubamatuse idee. Sotsialismileeri võimsusele tuginedes suudavad rahuarmastavad rahvad siis imperialismi sõjakaid ringkondi uute sõdade vallapäästmise plaanidest loobuma sundida. Seega tekib reaalne võimalus maailmasõja kõrvaldamiseks ühiskonna elust juba enne seda, kui sotsialism on täielikult võitnud kogu maailma ulatuses, juba sel ajal, kui ühel osal maakerast säilib veel kapitalism.

Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan on uueks Nõukogude Liidu leninliku rahupoliitika väljenduseks. Seda plaani läbib punase joonena rahuarmastuse vaim. Nõukogude Liit on huvitatud rahu säilitamisest ja teeb kõik selleks, et luua reaalsed võimalused

sõdade kõrvaldamiseks ühiskonna elust. Kuid praegu on olemas oht, et imperialistid võivad sõja valla päästa, ja seda ohtu ei tohi alahinnata.

N. S. Hruštšovi ettekandes ja lõppsõnas XXI kongressil ning kongressi resolutsioonis on valgustatud tänapäeva rahvusvahelise olukorra aktuaalseid küsimusi, on ära näidatud sõjaohu ja rahvusvahelise pinevuse peamised allikad ning kindlaks määratud Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi ülesanded välispoliitika alal käesoleval etapil.

Kongress märkis, et rahu ja rahvaste julgeoleku tagamise seisukohalt on kõige aktuaalsemateks probleemideks Saksamaa küsimuse õige lahendamine, kokkuleppe saavutamine riikide vahel tuumarelva katsetamiste lõpetamise ja selle relva täieliku keelamise küsimuses, desarmeerimise küsimuses, «külma sõja» lõpetamise küsimuses. Sõjaohu peamiseks allikaks on endiselt ameerika imperialismi agressiivne kurss. Imperialistlike riikide peamiseks agressiivseks rühmituseks on sõjaline Põhja-Atlandi liit. Ameerika Ühendriikide, samuti Lääne-Saksamaa, Inglismaa, Prantsusmaa ja teiste agressiivsesse Põhja-Atlandi blokki kuuluvate riikide valitsevad ringkonnad keelduvad kangekaelselt rahvusvaheliste probleemide rahulikust reguleerimisest, loovad aatomirelva varusid ja provotseerivad sõjalisi konflikte. Põhja-Atlandi liidu peamise löögijõu osa peab etendama Lääne-Saksamaa, mida muudetakse selle liidu peamiseks aatomi- ja raketibaasiks. Lääne-Saksamaal on pead tõstnud militarism ja revanšism. Need ohustavad rahuarmastavaid rahvaid. Imperialistlik agressioon ähvardab maailma kõige erinevamate piirkondade rahvaid. Imperialistid provotseerivad sõjalisi konflikte Lähis-Idas ja Vaikse ookeani basseinis, arendavad sõjategevust oma vabaduse eest võitlevate Aafrika rahvaste vastu, ähvardavad alatasa sõjalise vahelesegamisega Ladina-Ameerika maade siseasjadesse.

Imperialistlike riikide agressiivsele kursile seisab vastu Nõukogude Liidu rahuarmastav kurss. NSV Liidu rahuarmastav välispoliitika loob ülepääsmatud tõkked imperialistlike agressorite teele. Nõukogude Liidu, sotsialismileeri maade ja rahuarmastavate idariikide kindla positsiooni tõttu läks korda juba eos lämmatada ohtlikud sõjakolded Lähis-, Kesk- ja Kaug-Idas, läks korda nurja ajada imperialistlike agressorite teised katsed sõda valla päästa. Nõukogude Liit taotleb sihikindlalt rahvusvahelise olukorra tervendamist ja aktuaalsete rahvusvaheliste probleemide rahulikku lahendamist.

Partei XXI kongress kiitis üksmeelselt heaks Nõukogude valitsuse leninliku rahuarmastava välispoliitika, tema õigeaegsed ja õiged sammud rahu ja rahvaste julgeoleku kindlustamiseks. Kongress tegi Keskkomiteele ja Nõukogude valitsusele ülesandeks juhinduda ka edaspidi leninlikest kooseksisteerimise printsiipidest, sihikindlalt võidelda rahvusvahelise pinevuse vähendamise eest, taotleda riikide vahel vastastikust usaldust ja koostööd, sõltumata nende sotsiaalsest korrast, paljastada ja nurja ajada imperialistlike

agressorite sepitsused. Kongress rõhutas, et väga tähtis on maailmakaubanduse, kultuurilise vahetuse ning riigi- ja ühiskonnategelaste isikliku kontakti ulatuslik arendamine. Rahvusvahelise olukorra tervenemisele võiks kaasa aidata Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide kui üldise rahu saatuse eest erilist vastutust kandvate suurriikide suhete paranemine. Rahvusvahelise olukorra paranemisele, «külma sõja» likvideerimisele ja desarmeerimisele aitaks tunduvalt kaasa rahulepingu sõlmimine Saksamaaga ja Berliini küsimuse lahendamine.

Kongress kutsus Nõukogude rahvast, sotsialismileeri maade rahvaid ja kõiki rahujõude üles ülimale valvsusele ja rahuvõitluse aktiviseerimisele. «Me kutsume kõiki rahvaid üles,» ütles kongressil N. S. Hruštšov, «aktiviseerima võitlust rahu säilitamise ja kindlustamise eest. Meie omalt poolt teeme kõik mis võimalik rahu tagamiseks kogu maailmas» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», I kd., lk. 84).

XXI kongress demonstreeris kujukalt rahvusvahelise kommunistliku liikumise jõudude kasvu ja kõigi marksistlik-leninlike parteide monoliitsust. Kommunistlikud ja töölisparteid on olemas 83 riigis. Neisse on ühinenud üle 33 miljoni inimese. See on töölisklassi silmapaistev saavutus, marksismi-leninismi ülisuur võit. NLKP XXI kongressil viibisid 72 kommunistliku ja töölispartei delegatsioonid. Välismaa vennasparteide saadikud tervitasid südamlikult Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid, kes juhib NSV Liidu rahvaid kindlalt kommunismi poole. Kommunistlikud ja töölisparteid, kes ei saanud saata oma esindajaid, pöördusid kongressi poole sõbralike läkitustega.

Kongressi materjalides on antud tänapäeva rahvusvahelise töölisliikumise sügav analüüs. Kapitalistlikes maades on tulnud ilmsiks ohtlikud tundemärgid reaktsiooni uuest pealetungist rahvahulkade saavutustele. See pealetung avaldub reaktsioonilise kodanluse ülieminekus varjamatule diktatuurile ja fašismi elustamisele. Kõige kindlamaks tõkkeks fašismiohule on demokraatlike jõudude ja esijoones kogu töölisklassi ühtsus. Nõukogude Liidu edukas edasiliikumine kommunismi poole, kõigi sotsialismileeri maade võidud sotsialismi ehitamisel, töölisklassi kasvanud organiseeritus ja suured reaktsiooni vastu võitlemise kogemused avavad soodsa perspektiivi töölisklassi tegevusühtsuse saavutamiseks nii rahvusvahelises kui ka rahvuslikus mastaabis. Kongress avaldas lootust, et klassivõitluse käigus saavad sotsiaaldemokraatlike tööliste laiad hulgad ja nende organisatsioonid kapitalistlikes maades järjest teadlikumaks tegevusühtsuse vajalikkusest ning lähevad kaasa teiste töölisklassi väesalkadega ja demokraatlike kihtidega, et tõkestada tee fašismile ja sõjale.

NLKP XXI kongress märkis rahuldustundega, et kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamised 1957. aasta novembris demonstreerisid vennasparteide vaadete täielikku ühtsust. Nõupida-

mise deklaratsiooni kiitsid üksmeelselt heaks kõik kommunistlikud ja töölisparteid. Sellest sai maailma kommunistliku liikumise võitlusprogramm. Deklaratsioonis mõisteti hukka revisionism kui peamine oht, samuti ka dogmatism ja sektantlus. Elu on täielikult kinnitanud, et deklaratsiooni järeldused olid õiged. Pärast novembrinõupidamisi suurenes marksismi-leninismi ideelisel alusel kommunistlike ja töölisparteide ridade, kogu rahvusvahelise kommunistliku liikumise monoliitsus. Jugoslaavia Kommunistide Liidu revisionistlik programm sai kõigi marksistlik-leninlike parteide printsipiaalse kriitika ja üksmeelse hukkamõistu osaliseks. Kommunistlik liikumine on andnud revisionismile hävitavaid lööke. Revisionistidel ei läinud korda rahvusvahelist kommunistlikku liikumist lõhestada, ei läinud korda ühtki vennasparteid marksistlik-leninlikult teelt kõrvale kiskuda.

N. S. Hruštšovi ettekandes ja kongressi resolutsioonis, delegaatide ja marksistlik-leninlike vennasparteide esindajate sõnavõttudes arvustati Jugoslaavia revisionistide seisukohti ja poliitikat, paljastati ja mõisteti üksmeelselt hukka nende vääritud võitlusmeetodid. Kongress märkis, et Jugoslaavia juhtivate tegelaste teooria ja praktika on taganemine töölisklassi seisukohtadest, rahvusvahelise proletaarse solidaarsuse põhimõtetest. XXI kongress deklareeris, et Nõukogude kommunistidel, kogu Nõukogude rahval on Jugoslaavia vennasrahvaste ja Jugoslaavia kommunistide vastu sõbralikud tunded. NSV Liit püüab ka edaspidi teostada koostööd Jugoslaaviaga kõigis neis imperialismi vastu võitlemise, rahu eest võitlemise küsimustes, milles Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia seisukohad ühtivad.

Kongress deklareeris, et NLKP kannab koos teiste kommunistlike parteidega vastutust sotsialismileeri saatuse eest, maailma kommunistliku liikumise saatuse eest. Kongressi resolutsioonis öeldakse, et Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei «järgib ka edaspidi kindlalt Marxi, Engelsi ja Lenini suurt internatsionaalset õpetust, võitleb iga liiki revisionistide vastu, marksismi-leninismi puhtuse eest, maailma kommunistliku ja töölisliikumise uute edusammude eest» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», II kd., lk. 451).

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongress on maailma-ajaloolise tähtsusega sündmus. Kongressil vastuvõetud NSV Liidu arendamise seitsme aasta plaan on võitnud üldise rahvusvahelise tunnustuse. Kogu maailma töörahvas ja progressiivsed inimesed näevad, et Nõukogude seitseaastak teenib rahu, demokraatia ja sotsialismi jõudude edasise tugevdamise üritust. Imperialistlikes ringkondades kutsus Nõukogude Liidu seitseaastak esile hämmelduse ja ärevuse. Kuid kodanlikud tegelased ja kodanlik ajakirjandus on sunnitud tunnistama seitsme aasta plaani reaalsust, NSV Liidus kommunismi ehitamisel saavutatud edusamme.

3. Kommunistlik Partei kui Nõukogude rahva juhtiv ja organiseeriv jõud võitluses kommunismi võidu eest NSV Liidus

NLKP XXI kongress demonstreeris partei kindlat monoliitsust ja ühtsust, parteiorganisatsioonide ja kõigi kommunistide suurt aktiivsust, seda, et partei suudab edukalt lahendada suurejoonelisi kommunistliku ühiskonna ehitamise ülesandeid. Kongressil võtsid sõna kõigi liiduvabariikide, paljude autonoomsete vabariikide, kraide ja oblastite parteiorganisatsioonide esindajad, tööstuse ja põllumajanduse eesrindlased, teaduse, tehnika ja kultuuri alal töötajad. Delegaatide sõnavõttudes avaldus siiras hoolitsus partei ühtsuse tugevdamise eest. Kõik delegaadid kiitsid kommunistliku ülesehitustöö grandioosse plaani täiel määral heaks. Nende sõnavõttudes esitati palju väärtuslikke ettepanekuid, mille elluviimine aitab kiirendada seitsme aasta plaani täitmist.

Kongress kiitis heaks Keskkomitee 1957. aasta juunipleenumi otsused, mida üksmeelselt toetasid kogu partei ja rahvas. Pleenum paljastas ja purustas ideeliselt Malenkovi, Kaganovitši, Molotovi, Bulganini ja Šepilovi parteivastase grupi. Kõige alatumaid fraktsioonilise võitluse meetodeid kasutades püüdis see grupp lõhkuda partei ühtsust, püüdis parteid ja riiki leninlikult teelt kõrvale kiskuda ning astus välja partei XX kongressi otsuste elluviimise vastu. Kongressi resolutsioonis rõhutatakse, et Keskkomitee talitas õigesti, mõistes fraktsionääride ja lõhestajate põlastusväärse grupi otsustavalt hukka ning heites nad oma teelt kõrvale. Pärast parteivastase grupi paljastamist ja ideelist purustamist koondus partei marksismi-leninismi lipu all veel tihedamini Keskkomitee ümber.

NLKP XXI kongress kajastas Kommunistliku Partei suurenenud autoriteeti ja Nõukogude rahva tihedat koondumist partei ümber. Rahva piiritu usaldus Kommunistliku Partei vastu avaldus kujukalt NLKP ridade kasvus. XX ja XXI kongressi vahelisel perioodil astus parteisse üle miljoni töölisklassi, kolhoositalurahva ja töötava intelligentsi parima esindaja. Kongressi päevil saabus kongressi aadressil tehaste, vabrikute, uusehituste, sovhooside, kolhooside, sõjaväeosade ja ühiskondlike organisatsioonide kollektiividelt suur hulk tervitustelegramme, kirju ja raporteid töövõitudest. Nõukogude rahvas näeb Kommunistlikus Parteis oma karastatud juhti ja teenäitajat.

Kommunistliku ühiskonna ehitamise protsessis suureneb järjest partei osatähtsus. See on üks tähtsamaid leninismi järeldusi. Kõik sotsialismi ja kommunismi võidu eest võitlemise kogemused kinnitavad selle järelduse õigsust.

Kõigepealt kasvab Kommunistliku Partei kui kommunismi ehitava Nõukogude rahva eesmise väesalga osatähtsus. Sotsialistliku ühiskonna arenemine kommunismi suunas tõstab päevakorrale ikka uusi probleeme. Ainult partei, kes on relvastatud marksistlik-leninliku teooriaga ja oskab marksismi-leninismi printsiipe loovalt rakendada, saab kommunismi poole liikumisel õiget teed juhatada.

Partei Keskkomitee on oma pleenumitel regulaarselt arutanud kommunistliku ülesehitustöö aktuaalseid küsimusi ja ära näidanud edasiliikumise perspektiivid. NLKP XXI kongressi otsused ja kongressil käsitamist leidnud tähtsad probleemid, mis on seotud üleminekuga sotsialismilt kommunismile, väljendavad uuesti kujukalt partei juhtivat osa kommunistliku ülesehitustöö käesoleval etapil.

Suureneb Kommunistliku Partei juhtiv ja organiseeriv osatähtsus meie maa majanduselus. See väljendub eelkõige selles, et partei töötab välja kommunistliku ülesehitustöö plaanid. Ainult partei, kes tunneb sotsialismi majandusseadusi, saab suunata sotsialistliku rahvamajanduse arengut kommunismi poole. Riiklikes plaanides määrab partei kindlaks kommunismi ehitamise tähtsamad küsimused ja nende lahendamise viisid. NLKP XXI kongressil vastuvõetud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanis väljendub uuesti kujukalt partei senisest suurem juhtiv osatähtsus majanduslikus ülesehitustöös sotsialismilt kommunismile ülemineku ajajärgul. Nõukogude võimu aastail, eriti viimaste aastate jooksul on rahvamajandus tohutult arenenud. Kommunistliku ülesehitustöö plaanide elluviimisega laienevad tootmise mastaabid veelgi. Sellega seoses on vaja pidevalt täiustada rahvamajanduse juhtimise vorme. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine, administratiivsetes majanduspiirkondades rahvamajanduse nõukogude loomine, liiduvabariikide, kohalike organite ja ettevõtete õiguste laiendamine, uue planeerimise korra kehtestamine on tõstnud partei kõigi lülide juhtivat osa majanduslikus ülesehitustöös, on suurendanud kohalike parteiorganisatsioonide vastutust liidu- ja autonoomsete vabariikide, kraide ja oblastite, tööstusettevõtete, sovhooside ja kolhooside majandusliku olukorra ja majanduse eduka arendamise eest.

Suureneb Kommunistliku Partei osatähtsus töötajate kasvatamise alal. Laiahaardelise kommunistliku ülesehitustöö ajajärgul tuleb praktiliselt lahendada igakülgselt arenenud ja haritud inimese, kommunistliku ühiskonna inimese — tulevikuinimese — kasvatamise ülesanne. Kümnete ja sadade miljonite inimeste, kogu Nõukogude rahva kommunistlik kasvatamine on keeruline ja raske protsess. Kommunistlikud vaated pääsevad võidule ja juurduvad võitluses kapitalismi igandite vastu, nõukogude inimeste hulka imbuva kodanliku mõju vastu, võõraste vaadete ja kommete vastu. Üksnes Kommunistlik Partei, kes tunneb marksismi-leninismi teooriat, saab kasvatada töötajaid kommunismi vaimus, kujundada neis kommunistlikku maailmavaadet ja otsustavalt võidelda kodanliku ideoloogia vastu. XXI kongress kutsus parteid üles tõstma ideelis-poliitilise töö taset, kutsus üles kasutama kõiki ideoloogilise töö vahendeid kommunistliku ülesehitustöö ülesannete edukaks lahendamiseks, kutsus üles selgitama töötajatele, mis on kommunism ja milliseid hüvesid ta inimestele toob.

Kasvab Kommunistliku Partei kui töölisklassi, kõigi töötajate organiseerimise kõrgeima vormi osatähtsus. NLKP XX kongressi otsuseid ellu viies on partei saanud rahvale veelgi omasemaks, on

laiendanud ja tugevdanud sidemeid rahvahulkadega. Tähtsamate riikliku, majandusliku ja kultuurialase ülesehitustöö küsimusi käsitlevate seaduseelnõude esitamine üldrahvalikule arutamisele, mitmesuguste rahvamajandusharude, teaduse ja kultuuri alal töötajate nõupidamiste kokkukutsumine, töötajate poole pöördumine akuutsetes meie maa elu päevaküsimustes — kõik see on saanud partei töös süsteemiks. Sotsialistliku riikluse arenemisega demokraatia igakülgse laiendamise suunas käib kaasas liiduvabariikide ja kohalike organite õiguste laiendamine majandusliku ja kultuurialase ülesehitustöö juhtimisel, nõukogude, ametiühingute ja komsomoli osatähtsuse suurendamine, avaliku korra ja kodanike õiguste kaitseks töötajate uute isetegevate organite loomine, rahvahulkade aktiivsuse arendamine ja nende laiaulatuslik kaasatõmbamine ühiskondliku tegevuse juhtimisele. Sealjuures on tähtis, et ka kõik ühiskondlikud organisatsioonid rangelt silmas peaksid riigi huvisid, et tehtaks lõpp üldrahvalike huvide ignoreerimisele, eraldatuse ja isoleerituse kõige väiksematelegi nähtustele. Kommunistliku ülesehitustöö käesoleval etapil on rohkem kui kunagi varem vaja autoriteetset, mõjuvõimsat juhtivat organisatsiooni, kes on võimeline ühendama kõigi teiste ühiskondlike organisatsioonide tegevust. Niisuguseks organisatsiooniks on partei. Kommunistlik Partei juhib kõiki ühiskondlikke organisatsioone, suunab nende tegevuse kommunistliku ülesehitustöö ühisesse voolu.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude rahva peaülesandeks on nüüd tagada rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani ilmtingimatu täitmine.

Kongress juhtis tähelepanu sellele, et partei kohalike organite ja partei algorganisatsioonide organiseerivat osatähtsust on vaja tõsta. Leninlike parteielu normide ja kollektiivse juhtimise põhimõtete taastamine ja edasiarendamine, siseparteilise demokraatia, kriitika ja enesekriitika arendamise kursi järjekindel elluviimine on veelgi tõstnud parteiorganisatsioonide võitlusvõimet, parteilaste hulkade aktiivsust. Seitsme aasta plaani edukas täitmine otsustatakse ettevõtetes ja ehitustel, sovhoosides, kolhoosides ja teaduslikes asutustes. Parteiorganisatsioonide ülesandeks on mobiliseerida ja organiseerida rahvahulki konkreetsete tootmisülesannete täitmisele, teha plaaniülesanded selgeks kõigile töötajatele, organiseerida ja suunata iga kollektiivi jõupingutused nende täitmisele, resoluutselt likvideerida puudused ning võita raskused. Igas ettevõttes, igas kolhoosis, sovhoosis ja asutuses tuleb luua loova töö ja tootmisentusiasmi õhkkond, et iga kollektiiv võtaks oma tööga aktiivselt osa seitsme aasta plaani täitmisest ja ületamisest.

Partei ideoloogiline töö on allutatud kommunistliku ülesehitustöö ülesannete edukale lahendamisele. Käesoleval etapil seab partei ideoloogilise töö tulipunkti nõukogude inimeste kasvatamise kollektivismi ja töökuse vaimus ning kommunistliku töössesuhtumise arendamise. Kongress kohustas parteiorganisatsioone tagama ideoloogilise töö tihedat seost praktiliste ülesannete lahendamisega,

tagama konkreetsust ja sihikindlust kasvatustöös, igati toetama ja arendama kommunistlikke töövorme, saavutama, et iga töötaja kasutaks eesrindlikke töömeetodeid rakendades senisest paremini oma masinat, tööpinki, agregaati, traktorit või kombaini.

XXI kongress märkis, et kommunistliku ülesehitustöö ülesannete elluviimisel etendab esmajärgulist osa partei ja riigi kaader. Parteiorganisatsioonide ülesandeks on parandada kaadri paigutamist, julgemini edutada noort kaadrit, tugevdada mahajäävaid ettevõtteid, kolhoose, sovhoose ja rajoone kvalifitseeritud töötajatega, kasvatada kaadrit, kasvatada kõiki kommuniste suure nõudlikkuse vaimus, kasvatada neis vastutustunnet neile usaldatud töö eest, kasvatada neid rahva ja kommunismiürituse ustava teenimise vaimus, tõsta süstemaatiliselt nende teoreetilist taset ja parandada nende marksistlik-leninlikku ettevalmistust.

Partei XXI kongress avaldas kindlat veendumust, et NSV Liidu jõudmine kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise ajajärku suurendab veelgi nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide aktiivsust, kutsub esile töölisklassi, kolhoositalurahva ja töötava intelligentsi uue võimsa tööentusiasmi laine NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani täitmiseks ja ületamiseks.

Kommunistlik Partei juhib Nõukogude rahvast proovitud leninlikku teed mööda marksismi-leninismi üleva kõikevõitva lipu all kommunismi säravate kõrguste poole. NSV Liidus viiakse ellu inimkonna kõige julgemat unistust — unistust kommunismist. Kommunismile teed rajades sammub Nõukogude rahvas edasi tihedas liidus sotsialistlike maade rahvastega, tuginedes võimsale sotsialismileerile, kõigi maade töölisklassi ja töörahva toetusele.

> «Seitseaastak, mida oleme alustanud,» ütles kongressil oma ettekande lõpul N. S. Hruštšov, «on uus tähis, võib isegi öelda otsustav kõrgendik meie maa ajaloolise arengu teel. Kommunistlik Partei, kogu Nõukogude rahvas on kindlalt veendunud, et nad ületavad ka selle kõrgendiku ja jõuavad välja avarale platoole, ning siis avanevad uued kaugused, siis on kergem edasi minna» («NLKP erakorraline XXI kongress. Stenogramm», I kd., lk. 120).

KOKKUVÕTE

Millised peamised järeldused saab teha Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloost? Millised on tema arenemise ja võitluse peamised seaduspärasused? Mida õpetab NLKP ajalugu?

1. Partei ajalugu õpetab, et töölisklass võib võita, võib täita oma ajaloolise missiooni — kätte võita proletariaadi diktatuuri, üles ehitada sotsialismi ja kommunismi — *ainult kommunistliku partei juhtimisel*, kes on revolutsiooniline kodanluse ja tema riigivõimu suhtes, kes võitleb leppimatult kokkuleplaste ja kapitulantide vastu, kes on vaba oportunismist.

Suure Lenini loodud Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on *uut tüüpi* partei. Erinevalt vana tüüpi parteidest, reformistlikest, sotsiaaldemokraatlikest parteidest, kes ajasid kokkuleppepoliitikat, proletariaadi kodanlusega lepitamise poliitikat, väljendab Kommunistlik Partei proletariaadi kui sotsialistliku revolutsiooni võidu eest, ekspluataatorliku korra likvideerimise eest, sotsialistliku ja kommunistliku ühiskonna loomise eest võitleva klassi põhihuvisid.

NLKP on töölisklassi ja kogu Nõukogude rahva eesmine, organiseeritud, marksistlik-leninlik väesalk ja poliitiline juht. Leninism õpetab ja ajalugu kinnitab, et töölisklassi eesmise väesalga ja rahvahulkade juhi positsiooni võidab partei endale kätte ja kindlustab seda ennastsalgava võitlusega töörahva põhihuvide eest kõigil revolutsioonilise liikumise ja kommunismi ehitamise etappidel.

> «Ainult kommunistlik partei,» kirjutas V. I. Lenin, «kui ta tõesti on revolutsioonilise klassi eelvägi, kui tema ridadesse kuuluvad kõik selle klassi paremad esindajad, kui ta koosneb täiesti teadlikest ja ustavaist kommunistidest, keda on õpetanud ja karastanud visa revolutsioonilise võitluse kogemused, kui see partei on osanud end lahutamatult siduda kogu oma klassi eluga ja selle kaudu kogu ekspluateeritavate massiga ning äratada selles klassis ja selles massis täielikku usaldust, — ainult niisugune partei suudab juhtida proletariaati kõige halastamatumas, otsustavamas, viimses võitluses kapitalismi kõigi jõudude vastu. Teiselt poolt ainult niisuguse partei juhtimisel suudab proletariaat välja panna kogu oma revolutsioonilise pealetungi jõu, muutes eimillekski kapitalismist rikutud

töölisaristokraatiast, treidunioonide ja ühistegevuse vanadest juhtidest jm. koosneva väikese vähemiku paratamatu apaatia ja osalt vastupanu, suudab välja panna kogu oma jõu, mis juba kapitalistliku ühiskonna majandusliku struktuuri tõttu on võrratult suurem kui tema osa elanikkonnas» (Teosed, 31. kd., lk. 160—161).

Niisuguse partei olemasolu ja asjaolu, et rahvahulki juhtis niisugune partei, olid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tähtsaimaks tingimuseks. Partei juhtiv tegevus tagas NSV Liidus maailma esimese sotsialistliku ühiskonna loomise rasketes ja keerulistes välis- ja sisepoliitilistes tingimustes, tagas Nõukogudemaa kaitsmise vaenulike, imperialistlike jõudude rünnakute vastu, tagas meie maa eduka edasiliikumise kommunismi poole.

Nõukogude ühiskonna arenemise käik tõi ilmsiks järgmise seaduspärasuse: kommunismi ehitamisel, ühiskonna poliitilisel ja ideelisel juhtimisel, meie maa majandus- ja kultuurielus tõuseb järjekindlalt partei osatähtsus.

2. NLKP ajalugu on kinnitanud tähtsaimat marksismi-leninismi teoreetilist järeldust, mille kohaselt kapitalismilt sotsialismile üleminek ning kommunismi ehitamise ülesannete edukas lahendamine on võimalik ainult *proletariaadi diktatuuri* alusel, s. o. ainult siis, kui ühiskonna poliitiline, riiklik juhtimine on töölisklassi käes.

Proletariaadi diktatuur on vajalik eestkätt selleks, et maha suruda kukutatud ekspluataatorite ja kõigi sotsialismile vaenulike klassijõudude vastupanu omal maal ning kaitsta sotsialismi võite välisvaenlaste kallaletungide eest.

Proletariaadi diktatuur ei ole ainult vägivald ja isegi mitte peamiselt vägivald.

Proletariaadi diktatuur on töölisklassi klassiliit töörahva miljoniliste kihtidega, eestkätt töötava talurahvaga, selle liidu eriline vorm, klassiliit sotsialismi loomiseks ja kindlustamiseks.

Sotsialismi ajastul tekkis selle liidu arenemise tulemusena ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus.

Proletariaadi diktatuuri kaudu teostab töölisklass töötava talurahva hulkade, linna töörahva mitteproletaarsete kihtide ja haritlaskonna riiklikku juhtimist ning kindlustab liidusuhteid kõigi nende rahvakihtidega, et neid sotsialismi ehitamisele kaasa tõmmata ja ümber kasvatada. See on proletariaadi diktatuuri tähtsaimaks ülesandeks.

Sotsialismi võiduga kadusid NSV Liidus ekspluataatorid, ei olnud enam vaja neid maha suruda, töölisklassi diktatuur aga jäi püsima. Tema funktsiooniks on kaitsta meie kodumaad imperialismileeri ja viimase agentuuri kallaletungide eest; teda on vaja selleks, et sotsialismi ehitamisel saavutatud võitude alusel Nõukogude rahva edasiliikumist juhtida.

Proletariaadi diktatuur väljendab ja kaitseb töörahva huvisid. Kodanliku demokraatiaga võrreldes kujutab ta endast demokraatia

uut, kõrgemat vormi. NSV Liidus ülesehitatud sotsialismi tingimustes on demokratism kujunenud üldiseks, sotsialistlikuks demokratismiks.

NLKP ajalugu õpetab, et proletariaadi diktatuuri ei saa ellu viia ilma kommunistliku parteita. «... proletariaadi diktatuur», ütles V. I. Lenin, «pole võimalik muudmoodi kui kommunistliku partei kaudu» (Teosed, 32. kd., lk. 127). Töörahvast organiseerida, teda poliitiliselt valgustada, talle sotsialismi ja kommunismi poole teed näidata, teda kangelastegudele innustada saab ainult rahvahulkade eesotsas sammuv marksistlik-leninlik partei, kommunistlik partei. Kommunistlik partei on proletariaadi diktatuuri süsteemis juhtivaks jõuks. Partei juhtimisel loodi uue riigivõimu mehhanism, töötati välja tema tegevuse printsiibid, kontrolliti neid praktika varal. Proletariaadi diktatuuri süsteemi kuuluvad: töörahva saadikute nõukogud kui otsene proletariaadi diktatuuri väljendus; ametiühingud kui tööliste ja teenistujate kõige massilisem organisatsioon; kommunistlik noorsooühing, mis ühendab eesrindliku nõukogude noorsoo laiu kihte; igasugused kooperatiivid; muud ühiskondlikud organisatsioonid; partei kui Nõukogude rahva avangard ja töörahva kõigi organisatsioonide poliitiline juht.

> «Saame kogusummas», kirjutas V. I. Lenin, «vormiliselt mittekommunistliku, painduva ja võrdlemisi laialdase, väga võimsa proletaarse aparaadi, mille kaudu partei on tihedasti seotud klassi ja massiga ning mille kaudu, partei juhtimisel, teostub klassi diktatuur» (Teosed, 31. kd., lk. 30).

Partei juhtiv osa proletariaadi diktatuuri süsteemis on võitnud üldrahvaliku tunnustuse. Kommunistlik Partei, öeldakse NSV Liidu konstitutsioonis, on «kõigi töörahva organisatsioonide, nii ühiskondlike kui ka riiklike, juhtiv tuumik».

Oma diktatuuri teostab NSV Liidu töölisklass nõukogude vormis. Kuid ajaloo kogemused näitavad, et proletariaadi diktatuuril võib olla ka teisi vorme. Pärast Teist maailmasõda tekkis uus proletariaadi diktatuuri vorm — rahvademokraatlik kord.

3. NLKP ajalugu õpetab, et partei poleks NSV Liidus sotsialismi ehitamisel ajaloolisi võite saavutanud, kui ta kogu oma tegevuses ei oleks juhtnööriks võtnud marksismi-leninismi teooriat.

> «... bolševism», kirjutas V. I. Lenin, «tekkis 1903. aastal kõige kindlamal marksismi teooria baasil» (Teosed, 31. kd., lk. 9).

Marksism-leninism on terviklik ja järjekindel dialektilis-materialistlik maailmavaade ja teadusliku kommunismi teooria. Marksism-leninism on teadus, mis käsitleb ühiskonna arenemise seadusi, sotsialistlikku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri, sotsialistliku ja kommunistliku ühiskonna ehitamist. Marksismi-leninismi teooriast ammutab partei jõudu, marksismi-leninismi teooria põhjal on partei veendunud kommunismi võidus. Teooria võimaldab parteil

kindlaks teha ühiskondliku elu seaduspärasusi, olukorras õigesti orienteeruda, sündmuste sisemist seost ja nende arenemise suunda mõista, marksismi-leninismi teooria aitab parteil leida vastuseid põhilistele revolutsioonilise võitluse ja kommunismi ehitamise praktikas esilekerkivatele küsimustele.

Teooria alal on Kommunistliku Partei vaieldamatuiks nõudmisteks:

a) ustavus marksismile-leninismile, marksismi-leninismi põhimõtete järjekindel kaitsmine, leppimatus igasuguste marksismist-leninismist kõrvalekaldumiste suhtes, otsustav võitlus igasuguste marksismi-leninismi revideerimise katsete vastu;

b) loov suhtumine teooriasse, teooria tundmaõppimine, teooria edasiarendamine vastavalt ühiskondliku elu muutuvatele tingimustele ja neile ülesannetele, mis võitluses proletariaadi võidu ja kommunismi ülesehitamise eest mitmesugustel etappidel partei ette kerkivad; otsustav võitlus dogmatismi ja tähenärimise vastu, elust ja partei revolutsioonilise võitluse praktikast irdumise vastu;

c) teooria lahutamatu side praktikaga, eluga, teooria ja praktika orgaaniline ühtsus kõigil partei tegevuse aladel.

Kogu oma tegevuse vältel ei katkestanud V. I. Lenin ja tema võitluskaaslased, ei katkestanud partei silmapilgukski järjekindlat võitlust marksismi avalike ja maskeeritud vaenlaste ning igasuguste revisionistide vastu nii Venemaal kui ka rahvusvahelisel areenil. Selle võitluse tulemuseks oli Marxi-Engelsi revolutsioonilise õpetuse triumf; hoolimata ägedatest rünnakutest, mida selle õpetuse vastu ette võeti, levis see väga laialt kogu maailmas ja on nüüd võimsaks ideeliseks relvaks NSV Liidus kommunismi ehitamisel, sotsialismi maailmasüsteemi kindlustamisel ja arendamisel, rahvusvahelise vabadusliikumise arendamisel. Partei ajalugu on marksismi-leninismi teooria puhtuse eest võitlemise ajalugu, nii avaliku revisionismi kui ka dogmatismi vastu suunatud leppimatu võitluse ajalugu.

V. I. Lenini ja tema pooldajate võitlus marksismi teooria puhtuse eest oli ühendatud selle teooria l o o v a läbitöötamisega. Marksismi teooria üksikute järelduste ja seisukohtade päheõppimine ei ole veel selle teooria omandamine. Marksismi teooria ei ole mingi tardunud ja kivinenud dogmade kogu. Nagu iga teadus nii ka marksismi teooria areneb ja täieneb, rikastub uute kogemustega, uute teadmistega, uute järelduste ja seisukohtadega. Marksismi teooria omandamiseks on tarvis endale selgeks teha selle teooria olemus ning õppida seda teooriat kasutama revolutsioonilise liikumise ja kommunismi ehitamise praktiliste küsimuste lahendamisel. Kommunistlik Partei on ustav marksismi vaimule. Samal ajal asendab partei mõningad marksismi vananenud seisukohad uutega, töötab välja uued printsipiaalsed teoreetilised seisukohad vastavalt ühiskonna elus toimunud muutustele ja töölisklassi huvide eest, sotsialismi ja kommunismi eest võitlemise praktilistele vajadustele.

Marksismi teooria olemusest lähtudes tegi V. I. Lenin mitu geniaalset avastust ja uut järeldust. Uutes tingimustes, imperialismi ja sotsialistliku revolutsiooni ajastul, on neil proletariaadi ja tema revolutsioonilise partei jaoks otsustav tähtsus.

Kujukaks näiteks selle kohta, kuidas marksismi loovalt arendada ja vananenud seisukohti proletariaadi poliitilise võitluse vajadustele vastavate uute seisukohtadega asendada, on V. I. Lenini tegevus sotsialistliku revolutsiooni teooria läbitöötamisel.

Marx ja Engels avastasid kapitalismi seadused kapitalismi monopolismieelses staadiumis. Nad õpetasid, et sotsialistlik revolutsioon ei saa võita ühel üksikul maal eraldi, et ta võidab üheaegselt kas kõigis või suuremas osas kapitalistlikest maadest.

See järeldus, mis oli õige sel ajal, kui kapitalism arenes tõusujoones, oli juhtnööriks kõigile marksistidele. Kuid XX sajandi alguseks oli olukord järsult muutunud: kapitalism oli muutunud imperialismiks, imperialism ajas äärmiselt teravaks kõik kapitalismi vastuolud ja viis inimkonna sotsialismile ülemineku künnisele; tõusujoones arenev kapitalism muutus surevaks kapitalismiks. Marxi ja Engelsi tees selle kohta, et sotsialismi võit ei ole võimalik ühel üksikul maal omaette, ei vastanud enam uuele olukorrale ja V. I. Lenin ei kartnud seda revideerimisele võtta. Kapitalismi uut staadiumi analüüsides näitas V. I. Lenin, et imperialismi ajastul läheb kapitalismi ebaühtlane arenemine eriti teravaks ja arenemine omandab hüppelise, katastroofilise iseloomu. V. I. Lenin jõudis järeldusele, et imperialismi tingimustes on võimatu sotsialismi üheaegne võit kõigis kapitalistlikes maades ja et, vastupidi, on võimalik maailma imperialismi ahelas selle ahela kõige nõrgema lüli läbimurdmine, on võimalik sotsialismi võit esialgu ühel üksikul kapitalistlikul maal eraldi.

Seda V. I. Lenini geniaalset avastust kaitses partei võitluses oportunistide vastu. Selle võttis endale juhtnööriks kogu revolutsiooniline marksism, see viljastas revolutsioonilise võitluse praktikat, see avas revolutsioonilisele võitlusele uusi perspektiive, tiivustas iga üksiku maa proletariaadi initsiatiivi, õhutas teda oma kodanlust ründama. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit ja NSV Liidus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine kinnitasid ümberlükkamatult, et V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria on õige.

Kui V. I. Lenin ei oleks teinud oma geniaalset avastust õigeaegselt ja kui tal poleks jätkunud julgust asendada üks marksismi vananenud seisukohtadest uuega, uue ajaloolise olukorra jaoks ainuõige seisukohaga, kui kommunistlikud parteid poleks seda juhtnööriks võtnud ja selle järgi talitama asunud, siis üksikute maade proletariaadi revolutsiooniline initsiatiiv ja aktiivsus oleks jäänud kammitsasse, proletariaadil poleks olnud selget perspektiivi, ta poleks olnud veendunud oma revolutsioonilise algatuse edus.

Silmapaistvaks marksismi loova arendamise näiteks on ka nõukogude võimu kui proletariaadi diktatuuri riigivormi avastamine. Kui V. I. Lenin poleks avastanud nõukogude vabariiki, proletariaadi diktatuuri nõukogude vormi, mis kehtestati NSV Liidus, siis oleks partei pimesi kobama jäänud, kahju oleks saanud proletariaat, kasu oleks saanud kodanlus, tõsiselt oleks kannatanud marksismi teooria.

Marksismi loovast arendamisest annab tunnistust rahvademokraatia kui proletariaadi diktatuuri uue vormi avastamine. Enne Teist maailmasõda tunti üht proletariaadi diktatuuri vormi — nõukogusid. Nõukogudemaa kogemused kinnitasid nõukogude elujõudu. Nende kogemuste tähtsust suurendasid veelgi NSV Liidus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine ja Nõukogude Liidu võit Teises maailmasõjas. Ometi, arvesse võttes rahvusvahelist olukorda Teise maailmasõja ajal ja pärast selle lõppu, arvesse võttes reaalset revolutsiooniliste protsesside arenemist neis maades, kus puhkes rahvarevolutsioon, toetudes V. I. Lenini õpetusele, et proletariaadi diktatuuril võib olla mitu vormi, toetudes rahvahulkade kogemustele, avastasid marksistid-leninlased rahvademokraatia näol proletariaadi diktatuuri uue vormi, mis leidis rakendamist Hiina Rahvavabariigis ja kõigis pärast Teist maailmasõda kujunenud sotsialistlikes riikides.

Marksismi-leninismi teooria loova arendamise kujukaks näiteks on NLKP XX kongressi otsused. N. S. Hruštšovi ettekandes ja kongressi otsustes on arendatud V. I. Lenini õpetust kahe ühiskondliku süsteemi rahuliku kooseksisteerimise küsimuses, on esitatud suure teoreetilise ja poliitilise tähtsusega seisukohad käesoleval ajal sõdade ärahoidmise võimaluse küsimuses, reas kapitalistlikes maades sotsialismile ülemineku vormide küsimuses ja kapitalistlikes maades töölisklassi ühtsuse loomise viiside küsimuses.

Uue panuse teadusliku kommunismi teooria varasalve lisas NLKP XXI kongress. Kongressi otsustes ja N. S. Hruštšovi ettekandes on marksismi-leninismi printsiipide alusel teoreetiliselt valgustatud ja läbi töötatud NSV Liidus kommunismi ehitamise uue etapi tähtsamad probleemid: sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise seaduspärasused, kolhoosliku ja üldrahvaliku sotsialistliku omanduse arenemise ja teineteisele lähenemise viisid, materiaalsete hüvede jaotamine ühiskonna liikmete vahel, ühiskonna poliitiline organisatsioon, riiklik korraldus ja riigi valitsemine kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärgul. Kongress konstateeris, et sotsialism on NSV Liidus võitnud mitte ainult täielikult, vaid ka lõplikult. Ülisuure tähtsusega on XXI kongressi järeldus, et sotsialismileeri maade edusammud ning rahujõudude kasv ja tugevnemine kogu maailmas loovad reaalse võimaluse maailmasõja kõrvaldamiseks ühiskonna elust juba enne seda, kui sotsialism on täielikult võitnud kogu maailma ulatuses, juba sel ajal, kui ühel osal maakerast säilib veel kapitalism.

XXI kongressi otsused ja N. S. Hruštšovi ettekanne on marksismi-leninismi loova rakendamise ja edasiarendamise mustrinäide. Kongressi poolt arendatud seisukohtadel on hiiglasuur

teoreetiline ja praktiline tähtsus, need avaldavad viljastavat mõju NLKP ja kõigi marksistlik-leninlike vennasparteide tegevusele.

Leninism õpetab, et need, kes ei võta arvesse ühiskonna arenemise käigus toimuvaid muutusi ja ignoreerivad konkreetseid ajaloo tingimusi, kes hoiavad kinni iganenud seisukohtadest ja järeldustest, kaitsevad neid ning asendavad ajaloo käigus tekkinud uute tingimuste teadusliku analüüsi ja proletariaadi klassivõitluse uute kogemuste teoreetilise üldistamise marksismi vanade vormelite lihtsa kordamisega, — need jäävad ustavaks ainult marksismi kirjatähele ja moonutavad marksismi revolutsioonilist olemust, need taganevad tegelikult marksismist.

Kommunistlik Partei ei ole iial teooriat revolutsioonilisest praktikast lahutanud. Teooria ja praktika orgaaniline ühtsus on Kommunistliku Partei võitmatu jõu allikaks.

Marx ja Lenin rõhutasid, et marksism ei ole dogma, vaid tegevusjuhend. See seisukoht on Kommunistlikule Parteile alati juhtnööriks olnud, on seda praegu ja ka edaspidi.

4. NLKP ajalugu õpetab, et t ö ö l i s k l a s s i ü h t s u s on sotsialistliku revolutsiooni võiduks paratamatult vajalik tingimus, töölisklassi ühtsust ei ole aga võimalik saavutada väikekodanlikke parteisid paljastamata, neid rahvahulkadest isoleerimata, neid ideeliselt purustamata.

Rahvahulkade petmiseks kuulutasid esseerid, menševikud, anarhistid, natsionalistlikud ja teised väikekodanlikud parteid ennast sotsialistlikeks ja revolutsioonilisteks parteideks. Tegelikult ei kutsunud nad aga proletariaati üles kodanluse vastu võitlema, vaid kodanlusega kokku leppima, nad ei kutsunud üles kapitalismi likvideerima, vaid seda säilitama. Nad ei tunnistanud töölisklassi juhtivaks jõuks rahvahulkade revolutsioonilises võitluses, ei tunnistanud proletariaadi diktatuuri, nad püüdsid proletariaati kodanluse abimeheks muuta. Proletariaadi ja kodanluse klassihuvide lepitamise poliitika, nende vahel kokkuleppe sobitamise poliitika viis väikekodanlikud parteid töölisklassi ja kogu töörahva huvide reetmisele, viis nad lõppude lõpuks kontrrevolutsiooni leeri.

Oma leppimatu võitlusega väikekodanlike parteide vastu, oma oskusliku ja painduva taktikaga rahvahulki proletariaadi eelvõe poole võites saavutas Kommunistlik Partei Venemaa töölisklassi võitlusühtsuse, hoidis ta eemale kodanlusega kokkuleppimise poliitikast, šovinismist ja natsionalistlikust vaenust.

Ühtlasi näitab NLKP ajalugu, et rahvahulkade hegemooni osa sai kommunistide partei juhtimisel tegutsev proletariaat täita ainult halastamatus, ennastsalgavas võitluses kõigi nende parteide vastu, kes esindasid mõisnike ja kodanluse huvisid, võitluses monarhistide, oktobristide, kadettide vastu. Kommunistlik Partei kiskus talurahva kadettide ja esseeride mõju alt välja, võitis ta proletariaadi poole, muutis talurahva töölisklassi reserviks. Võitluses rahvusliku kodanluse parteide vastu veenis Kommunistlik Partei rõhutud

rahvuste laiu hulki selles, et vabaduse võivad nad saavutada ainult proletariaadi juhtimisel võideldes.

Kodanlike ja väikekodanlike parteide vastu pidas Kommunistlik Partei leppimatut võitlust, kõikuvate poliitiliste rühmade ja elementide suhtes rakendas ta aga samal ajal painduvat taktikat. Ta tegi kõik mis võimalik selleks, et aidata neil elementidel, kes olid valmis nõukogude võimuga koos töötama, tema platvormi tunnustama, oma kõikumistest jagu saada, proletariaadi diktatuuri vajadust mõista, nõukogude võimu toetamise positsioonile asuda. Kommunistlik Partei oli nõus nendega kokkuleppeid sõlmima selleks, et nõrgendada revolutsiooni vastaste leeri, et aidata lahutada neid, kes oma klassiseisundi poolest kapitalistliku korra kaitsmise positsioonidel asusid, nendest, kes neil positsioonidel ei asunud, kuid ei kuulunud ka kindlate Venemaal sotsialismi loomise eest võitlejate ridadesse. Kõigile ausatele ühiskonnategelastele, poliitilistele rühmadele ja parteidele, kes teatasid, et nende ideaaliks on sotsialism, kes rahvale oma ustavust avaldasid, andis Kommunistlik Partei võimaluse võitnud revolutsiooni poole asuda ning töölisklassi, rahvahulkade, kodumaa huvisid teenida. Seda laadi kokkulepete hulka kuulub tuntud kokkulepe pahempoolsete esseeride parteiga riigivõimu küsimuses, mis sõlmiti 1917. aasta novembris. Selle kokkuleppe tulemusena astusid pahempoolsed esseerid Rahvakomissaride Nõukogusse ja teatasid, et nad toetavad nõukogude võimu; siia kuuluvad ka kokkulepped mitme meie maa rahvuspiirkondade demokraatliku partei ja grupiga, kes astusid välja rahvusliku rõhumise vastu ja toetasid nõukogude võimu.

> «... võimu kättevõitmise ja Nõukogude vabariigi loomise momendil», kirjutas V. I. Lenin, «osutus bolševism ühtseks, ta tõmbas endaga kaasa kõik selle, mis on head talle lähedastes sotsialistliku mõtte vooludes, ta koondas enda ümber **kogu** proletariaadi avangardi ja töörahva **määratu suure enamuse**» (Teosed, 30. kd., lk. 36—37).

5. NLKP ajalugu õpetab, et ilma leppimatu võitluseta omaenda ridades leiduvate oportunistide, kokkuleplaste ja araverelise vastu, neid purustamata, neist jagu saamata ei oleks partei suutnud säilitada oma võitlusühtsust, ei oleks suutnud juhtida sotsialistlikku revolutsiooni, ei oleks suutnud olla proletariaadi diktatuuri suunavaks ja juhtivaks jõuks, ei oleks suutnud kommunistliku ühiskonna ehitaja osa täita.

NLKP ajalugu näitab, et revolutsioonieelsel ajajärgul olid peamiseks oportunismi allikaks järgmised asjaolud: kodanliku ideoloogia ja väikekodanliku stiihia mõju proletariaadile ja tema avangardile — Kommunistlikule Parteile; töölisklassi ebaühtlane koosseis — kaadritööliste kindla tuumiku kõrval olid olemas töölisaristokraatia ja mitteproletaarsetest klassidest pärit tööliskihid; väikekodanlike kaasajooksjate tungimine partei ridadesse. Kodanluse mõju ja oportunismi kandjatena esinesid «ökonomistid», menševikud, trotskistid, otzovistid, rahvuskallaklased ja teised kapitulandid. Bolševikud ees-

otsas V. I. Leniniga lõid puruks igasugused oportunistid ja kihutasid VSDTP-st välja menševikud, kes taotlesid töölisklassi revolutsioonilise marksistliku partei likvideerimist. Bolševikud kõvendasid järjekindlalt partei proletaarset tuumikut, tõstsid väsimatu tööga partei liikmete ideelist ettevalmistust ja revolutsioonilist karastust, kindlustasid parteid organisatsiooniliselt ja tihendasid tema sidemeid rahvahulkadega. Ilma selle tööta bolševikud ei oleks suutnud luua revolutsioonilist marksistlikku võitlusparteid, ei oleks suutnud tagada Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu.

NLKP ajalugu näitab, et kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgul toimub äge klassivõitlus. See võitlus kajastus ka partei ridades trotskistide, zinovjevlaste, buhhaarinlaste, rahvuskallaklaste ja teiste kapitulantide parteivastaste väljaastumiste näol. Need elemendid olid purustatud menševismi sabarakud. NSV Liidus sotsialismi ehitamise perioodil partei ridades esineva oportunismi peamiseks allikaks olid kapitalistlike klasside riismete, eestkätt kulakute visa vastupanu; vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna olemasolu; väikekodanlus, kelle mõjul töölisklassi ja partei ebakindlate elementide hulka tungisid väikekodanlikud meeleolud; töölisklassi ebaühtlane koosseis — väheteadlikke töölisi, kes ei olnud läbi teinud poliitilise võitluse kooli, oli vaenulikel elementidel kergem mõjutada. Sotsialismi võit NSV Liidus oleks olnud võimatu, kui partei ridades esinenud antileninlikke rühmitusi ei oleks ideeliselt ja organisatsiooniliselt purustatud.

Pärast sotsialismi võitu on oportunistlike kõikumiste allikaks järgmised asjaolud: inimeste teadvuses esinevad kapitalismi igandid, osa partei liikmete puudulik marksistlik-leninlik ettevalmistus ja puudulik revolutsiooniline karastus, nende irdumine tegelikkusest, rahva elust, dogmatism, kommunistliku ülesehitustöö uute ülesannete mittemõistmine. Ei tohi unustada ka seda, et niikaua kui püsivad kapitalistlikud riigid, niikaua ei kao ka kodanliku ideoloogia nõukogude ühiskonda sissetungimise võimalus ja selle ideoloogia laostav mõju kõikuvatele elementidele. See võib kajastuda ka Kommunistliku Partei ridades. Siit tuleneb partei tähtis ülesanne — raugematult hoolitseda kommunistide i d e e l i s e k a r a s t u s e eest, propageerida töötajate kõige laiemates hulkades marksismi-leninismi ja energiliselt võidelda oma ridade ühtsuse edasise tugevdamise eest.

K o m m u n i s t l i k u P a r t e i ühtsus, mis on rajatud marksismi-leninismi ideelistele põhimõtetele, on olnud ja jääb nõukogude korra tugevuse peamiseks tingimuseks, nõukogude ühiskonna moraalse ja poliitilise ühtsuse tsementeerivaks jõuks ning NSV Liidus kommunismi ülesehitamise tagatiseks.

6. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloo käik näitab, et töölisklassi võitlust võimu eest, sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise eest suudab partei ainult sel juhul edukalt juhtida, kui partei siseelu on hästi o r g a n i s e e r i t u d, kui kõigil partei organisat-

sioonidel, kõigil partei liikmetel on ühtne tahe, kui nad esinevad monoliitse jõuna, kui partei ridades valitseb raudne distsipliin. Parteitöö meetodid ja partei organisatsioonilised vormid olenevad konkreetsetest ajaloo tingimustest, kuid vankumatult jäävad püsima organisatsioonilised põhiprintsiibid. Need töötas välja ja põhjendas V. I. Lenin, need on kujunenud bolševismi raudvaraks.

Partei viib järjekindlalt ellu leninlikke parteielu norme ja parteilise juhtimise põhimõtteid. Partei organisatsioonilise ehituse ja siseelu peamiseks juhtivaks põhimõtteks on demokraatlik tsentralism. See põhimõte on läbi proovitud NLKP rohkem kui poole sajandi pikkuse ajaloo vältel. Selle põhimõtte väärtus seisab selles, et ta ühendab kõige rangema tsentralismi laialdase parteilise demokraatiaga, partei juhtivate organite vaieldamatu autoriteedi nende valitavusega, nende kohustusega parteilaste hulkadele aru anda, ühendab partei distsipliini parteilaste hulkade loova aktiivsusega. V. I. Lenin õpetas, et demokraatlik tsentralism on vajalik selleks, et «proletariaadi kui organisaatori osa (see on aga tema peaosa) korrapäraselt, edukalt ja võidukalt läbi viia» (Teosed, 31. kd., lk. 26).

Mitte juhuslikult ei suuna marksismi-leninismi vaenlased, ei suuna igasugused revisionistid oma rünnakuid leninliku demokraatliku tsentralismi põhimõtte vastu, kaitstes föderalismi, anarhilist autonomismi ja muid sellesarnaseid väikekodanlikke põhimõtteid.

Partei demokraatiat ja partei distsipliini ei saa teineteisest lahutada; see ühtsus on partei siseelu tingimuseks, marksistlik-leninliku partei ridade tugevuse ja võitlusvõime tingimuseks, partei ja rahvahulkade tihedate sidemete tingimuseks. Ainult parteilist juhtimist ja partei distsipliini kõvendades saab edukalt laiendada siseparteilist demokraatiat. Selles avaldub partei demokraatia, tsentralismi ja distsipliini vastastikune seos, arutamisevabaduse seos kõigi partei liikmete kohustusega vastuvõetud otsuseid vaieldamatult täita.

Ülisuur tähtsus partei elus ja tegevuses on leninlikul kollektiivse juhtimise põhimõttel. See põhimõte tuleneb otseselt demokraatlikule tsentralismile rajatud partei põhiolemusest. Partei ei saa poliitilist võitlust pidada, revolutsioonilisi jõude organiseerida ja neid distsiplineerida «ilma teatavate asjaajamise vormide ja reeglite kollektiivse väljatöötamiseta», rõhutas V. I. Lenin (Teosed, 4. kd., lk. 188).

Kollektiivne juhtimine hoiab parteid ühekülgsete otsuste vastuvõtmise eest, tõsiste vigade eest, kui aga viga on tehtud, siis tagab selle kiire kõrvaldamise. Kogu partei kollektiivsed kogemused ja partei Keskkomitee kollektiivne tarkus tagavad partei ridade vankumatu ühtsuse ja monoliitsuse, meie maa õige juhtimise, sotsialismi ja kommunismi eduka ehitamise.

Kommunistliku Partei kogemused näitavad, et sedamööda, kuidas edeneb kommunismi poole edasiliikumine, sedamööda laieneb siseparteiline demokraatia, suureneb kommunistide aktiivsus ja loov

initsiatiiv meie maa poliitika ja majanduselu probleemide lahendamisel.

7. NLKP ajalugu õpetab, et marksistlik-leninliku partei jõu ja võitmatuse allikaks on tema tihe, lahutamatu side töölisklassiga, rahvahulkadega; rahva jõu allikaks on tema koondumine partei ümber.

Partei on ainult siis rahva tõeline juht, kui ta teadlikult väljendab seda, mida rahvahulgad taotlevad, kui partei sammub rahvahulkade eesotsas, kui ta marksismi-leninismi teooria abil neile võiduteed valgustab.

Partei täidab ainult siis eelväe osa, kui ta ennast rahvahulkadest, sealhulgas ka töörahva mahajäänud kihtidest ei eralda, vaid pidevalt nende hulgas töötab, kui ta oskab rahvahulki veenda, et partei seisukohad on õiged, kui ta oskab rahvahulki eesrindlike kommunismi eest võitlejate tasemele tõsta.

Marksistlik-leninlikule parteile on ühesuguselt võõras nii sektantlik rahvahulkadest irdumine kui ka oportunistlik mahajäänud meeleoludele kohanemine.

Leninism õpetab ja NLKP kogemused kinnitavad, et partei on võitmatu, kui ta oskab töörahva kõige laiematele hulkadele läheneda, kui ta oskab ennast tihedalt siduda töölisklassi ja kogu töörahva eluga.

Partei kaotab töölisklassi eelväe positsiooni, kui ta suleb ennast kitsalt parteilisse teokarpi, kui ta muutub sektiks, ainuüksi propagandistlikuks organisatsiooniks.

Partei on võitmatu, kui ta ei piirdu rahvahulkade õpetamisega, vaid õpib ka ise rahvahulkadelt, kui ta tähelepanelikult tundma õpib rahva loomingut ja hoolikalt esile toob uue võrsed, kui ta resoluutselt kõrvaldab loovat initsiatiivi pidurdavad bürokraatlikud tõkked ning aktiivselt toetab kõiki töötajate algatusi ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamise alal, kui ta oma otsuseid kriitiliselt kontrollib ühiskondliku elu arenemise kogemuste varal.

8. NLKP ajalugu õpetab, et oma puuduste, nõrkuste ja vigade julge kritiseerimine on partei edusammude tähtsamaks tingimuseks. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei tegevus kinnitab hiilgavalt Marxi mõtet selle kohta, et proletariaadi revolutsioonile on omane pidev kriitika ja enesekriitika, et see on tema arenemise seaduspärasus.

Partei ei saa töölisklassi ja kogu töörahva juhi osa täita, kui ta enam ei märka oma puudusi, kui ta kardab oma vigu avalikult ja ausalt tunnistada, kui ta ei suuda neid õigeaegselt parandada.

Partei on võitmatu, õpetab V. I. Lenin, kui ta ei karda kriitikat ja enesekriitikat, kui ta oma töös esinevaid vigu ja puudusi kinni ei mätsi, kui ta kasvatab kaadrit mitte ainult saavutuste, vaid ka partei tegevuses ja riiklikus töös ettetulnud vigade najal, kui ta oskab oma vead õigeaegselt avastada ja parandada.

Partei kaotab oma autoriteedi, kui ta tehtud vigu rahvahulkade eest varjab, kui ta valusaid küsimusi kinni mätsib ja oma puudusi

võltsi heaolu sildi taha peidab, kui ta ei salli kriitikat ja enesekriitikat, kui temas võimust võtab enesega rahulolemise tunne ja kui ta tahab loorberitele puhkama jääda.

«Poliitilise partei suhtumine oma vigadesse», kirjutas V. I. Lenin, «on üheks tähtsamaks ja õigemaks kriteeriumiks partei tõsiduse ja selle kohta, kuivõrd ta täidab tegelikult oma kohustusi oma klassi ja töörahva massi suhtes. Avalikult tunnistada oma viga, avastada selle põhjused, läbi analüüsida olukord, mis vea tekitas, tähelepanelikult arutada vea parandamise vahendeid — see on tõsise partei tunnus, sellega täidab partei oma kohustused, see on klassi ja seejärel ka massi kasvatamine ja õpetamine» (Teosed, 31. kd., lk. 38—39).

Heaks näiteks partei julge enesekriitika kohta on J. V. Stalini isiku kultuse raskete tagajärgede, J. V. Stalini poolt tema elu viimasel perioodil tehtud tõsiste vigade avalikkuse ette toomine. NLKP XX kongress võttis need vead printsipiaalse kriitika alla ja astus kõik vajalikud sammud nende kõrvaldamiseks. See resoluutne enesekriitika on uueks kujukaks tõendiks Kommunistliku Partei ja nõukogude sotsialistliku korra jõust ja tugevusest.

«Meie, kommunistid, kritiseerime isikukultust kui marksismi-leninismi vaimule võõrast nähtust, kui talumatut nähtust Kommunistlikus Parteis, sotsialistlikus ühiskonnas. Partei teeb seda selleks, et tugevdada oma positsioone, tugevdada sotsialistlikku korda, et kunagi enam ei esineks säärast laadi nähtusi. Ent me ei saa nõustuda nendega, kes püüavad kasutada isikukultuse kritiseerimist sotsialistliku korra ja Kommunistliku Partei ründamiseks» («Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. *N. S. Hruštšovi* kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul 6. novembril 1957», lk. 27).

9. Kommunistliku Partei ajalugu näitab, et just marksistlik-leninlik partei on tõeliselt patriootiline jõud, kes esindab oma rahva huvisid, kodumaa huvisid, ja kaitseb neid järjekindlalt kuni lõpuni.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tuli võimule Venemaal, mille valitsevad klassid ja nende poliitilised parteid olid viinud äärmise languseni, üldise laoseni, nii et Venemaad ähvardas imperialistlike riikide vahel ärajagamise oht. Kommunistlik Partei, võtnud vastutuse meie maa saatuse eest enda peale, organiseeris ja innustas rahvahulgad võitlusse mahajäämuse vastu, laose vastu, välisriikide orjusse langemise ohu vastu, võitlusse sotsialismi ülesehitamise eest.

Kommunistliku Partei juhtimisel vabastati meie maa tootlikud jõud kammitsaist ning kindlustati majanduse ja tehnika, teaduse ja kultuuri enneolematu progress. Kommunistliku Partei juhtimisel saavutas Nõukogudemaa väga lühikese ajaga suuri ajaloolise tähtsusega võite, muutus võimsaks sotsialistlikuks riigiks.

Kommunistlik Partei tagas meie kodumaale õitsengu ja kuulsusesära.

Partei tagas Nõukogudemaale võidu kahes isamaasõjas, päästis meie kodumaa välisimperialistide orjusse langemise ohust, kaitses edukalt Nõukogude riigi sõltumatust ja suveräänsust. Rahva huvisid kajastava õige poliitikaga tõstis Kommunistlik Partei meie maa võrratult kõrgemale järjele kui ta iial oli olnud kogu oma ajaloo vältel.

Kõik teised Venemaa ajaloo areenil tegutsenud poliitilised parteid reklameerisid küll oma «kodumaa-armastust», kuid tegelikult ei kaitsnud nad rahva huvisid, kodumaa huvisid, vaid kapitalistide ja mõisnike kaukahuvisid, nende «teeneks» oli Venemaa mahajäämine ja kiratsemine, nad olid valmis Venemaad välisimperialistide ikke alla andma.

Rahvas kontrollis oma kogemuste varal kõiki Venemaal tegutsenud poliitilisi parteisid ja usaldas maa juhtimise Kommunistliku Partei kätte. Rahvas heitis kõrvale kõik teised poliitilised parteid — monarhistid, oktobristid, kadetid, esseerid, menševikud ja mitmesugused natsionalistlikud parteid. Nende parteide poliitiline evolutsioon näitas, et nad olid niihästi sotsialismivastased kui ka rahvavastased, antipatriootilised parteid. Nad astusid välisimperialistide teenistusse, nad astusid välja meie maa rahvuslike huvide vastu.

Leninism õpetab ja ajaloo kogemused kinnitavad, et marksistlik-leninlikud parteid tegutsevad kui tõeliselt *patriootiline* jõud. See on uut tüüpi parteide jaoks seaduspärane nähtus.

10. NLKP rikkalikud kogemused õpetavad, et võitluses sotsialismi võidu eest on partei ajaloolise tähtsusega võite saavutanud ning NSV Liidu ja välismaade rahvahulkades määratu suure autoriteedi omandanud sellepärast, et nii teoorias kui ka praktilises tegevuses on talle ikka ja alati juhtnööriks olnud *proletaarse internatsionalismi* põhimõte.

V. I. Lenini ettepanekul rajati partei algusest peale kui kõigist Venemaa rahvustest tööliste ühtne organisatsioon. Partei tugevnes ja karastus võitluses suurriikliku šovinismi ja kohaliku kodanliku natsionalismi vastu. Partei esitas ajaloolise tähtsusega loosungi — rahvuste enesemääramise loosungi. Partei tunnistas, et kõigil Vene riigi territooriumil elavatel rahvustel on õigus vabalt lahku lüüa ja iseseisvat riiki moodustada. Vene proletariaat võitles ennastsalgavalt suurriikliku šovinismi vastu, rahvaste vabaduse eest, sotsialismi eest, ja võitis sellega kõigi Tsaari-Venemaa rõhutud rahvuste töörahva usalduse. Esimest korda ajaloos loodi paljurahvuseline riik, mille aluseks on kõigi rahvuste vabatahtlik ühinemine ja nende võrdõiguslik osavõtt sotsialismi ehitamisest ja mis sellepärast on kogu maailmale eeskujuks. Sotsialistliku ülesehitustöö käigus lahendati edukalt väga raske ajalooline ülesanne — likvideeriti endiste rõhutud rahvaste majanduslik ja kultuuriline ebavõrdsus.

Ustavana oma internatsionaalsele kohusele kõvendab Kommunistlik Partei järjekindlalt NSV Liidu rahvaste sõprust ja liidab

neid ühte nende ühises suures ürituses — kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel.

Marksistlik-leninlik arusaamine proletaarsest internatsionalismist on risti vastupidine vana tüüpi parteide, II Internatsionaali parteide seisukohtadele. II Internatsionaali parteide hulgas on tavaliseks nähtuseks internatsionalismi sõnaline tunnustamine ja selle tegelik asendamine väikekodanliku natsionalismiga, rõhutas V. I. Lenin. Väikekodanlik natsionalism kuulutab internatsionalismiks rahvuste võrdõiguslikkuse tunnustamise, kusjuures rahvuslik egoism jäetakse puutumata. Proletaarne internatsionalism, õpetab V. I. Lenin, nõuab ühe maa proletariaadi võitluse huvide lahutamatut ühendamist teiste maade proletariaadi võitluse huvidega, kogu rahvusvahelise töölisliikumise huvidega.

Proletaarse internatsionalismi põhimõttele ustavaks jäädes on NLKP alati täitnud ja täidab oma kohuseid, mida see põhimõte paneb talle rahvusvahelise proletariaadi suhtes. Lenini partei programmi, strateegiat ja taktikat, kogu tema praktilist tegevust läbib punase joonena proletaarne internatsionalism.

Kommunistid peavad ennast üheks töörahva rahvusvahelise armee väesalgaks. Selle armee ridades on nad alati aktiivselt osa võtnud ja võtavad osa võitlusest marksismi eest. Aastail 1914—1919 aitas bolševike partei eesotsas V. I. Leniniga sotsiaaldemokraatlikes parteides ette valmistada ja organisatsiooniliselt kujundada pahempoolseid internatsionalistlikke gruppe ja voole. Hiljem hakkasid nende baasil tekkima kommunistlikud parteid.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidust alates sai Kommunistliku Partei ja kogu Nõukogude rahva põhiliseks internatsionaalseks kohustuseks võitlus NSV Liidus kommunismi ülesehitamise eest, millel on hiiglasuur rahvusvaheline tähtsus. NSV Liidus sotsialismi, kommunismi ehitamine on olnud ennekõike NLKP ja Nõukogude rahva tõhusaks abiks rahvusvahelisele proletariaadile ja rahvaste vabadusliikumisele. Kapitalistlike maade kommunistlikud parteid ja nende maade töölisklass toetasid omakorda esimest sotsialismimaad väga mitmesugusel kujul. Rahvusvaheline proletariaat hindab Nõukogude Liitu kui oma löögibrigaadi ja peab oma tähtsamaks kohustuseks kaitsta maailma esimest sotsialistlikku riiki — progressiivse inimkonna kindlat kantsi. Selles vastastikuses toetuses väljendub proletaarne internatsionalism.

Eredalt avaldus proletaarne internatsionalism Teise maailmasõja ajajärgul. Nõukogude Liidu sõda fašistlike vägede vastu oli sõda sotsialismimaa eest, ühtlasi aga ka võitlus Euroopa ja Aasia rahvaste vabaduse eest, kogu inimkonna fašismi orjusse langemise ohust päästmise eest. Kodanlike maade töörahvas ja kõik nende maade patriootilised jõud — esikohal nende hulgas olid kommunistlikud parteid — võitlesid ennastsalgavalt saksa, jaapani ja teiste imperialistlike röövvallutajate vastu, kergendades sellega Nõukogude Liidu võitlust fašismi vastu.

Sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise ja arenemise perioodil

on proletaarse internatsionalismi tähtsaimaks nõudeks võitlus selle süsteemi säilitamise ja kindlustamise eest, rahvahulkade kasvatamine sõpruse, vennaliku koostöö ja vastastikuse abistamise vaimus. Sotsialistlike maade omavahelised suhted on rajatud uutele rahvusvahelise läbikäimise põhimõtetele — vennalikule sõprusele, igakülgsele koostööle ja vastastikusele abile. Sotsialistlike maade monoliitsuse ja vennaliku koostöö aluseks on nende maade kommunistlike ja töölisparteide, nende maade rahvaste ühised huvid ja ühine eesmärk — kommunistliku ühiskonna ülesehitamine.

Rahvastevahelistes suhetes peavad sotsialismileeri maad rangelt kinni järgmistest demokraatlikest põhimõtetest — täielik võrdõiguslikkus, teiste maade territoriaalse puutumatuse, riikliku sõltumatuse ja suveräänsuse austamine, teiste maade siseasjadesse mittevahelesegamine.

Kapitalistlike maade töötav rahvas ja rõhutud rahvad näevad maailma sotsialismileeris, näevad võimsas Nõukogude Liidus rahu ja rahvaste sõpruse kantsi.

> «Kapital on rahvusvaheline jõud,» kirjutas V. I. Lenin. «Kapitali üle võidu saavutamiseks on tarvilik tööliste rahvusvaheline liit, nende rahvusvaheline vendlus.
>
> Meie oleme rahvusliku vaenu, rahvusliku viha, rahvusliku eraldatuse vastased. Meie oleme internatsionalistid» (Teosed, 30. kd., lk. 266).

Kogu oma kangelasliku võitluse ajaloo vältel järjekindlalt proletaarse internatsionalismi põhimõtet ellu viies on Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile alati olnud, on praegu ja edaspidi juhtnööriks «Kommunistliku manifesti» loosung «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!».

Kommunistliku Partei võidurikas tegevus nii tsarismi ja kapitalismi kukutamise eest võitlemise perioodil kui ka kommunismi ehitamise perioodil näitab kujukalt, kui võimsaks jõuks on proletaarne internatsionalism ja tööinimeste rahvusvaheline solidaarsus.

11. Rohkem kui poole sajandi vältel ühiskonna arenemise käigus saadud kogemused näitavad, et ajaloolises vaidluses ja võitluses II Internatsionaali parteidega, vaidluses ja võitluses sotsiaaldemokratismi ideoloogiaga ja poliitikaga jäi õigus Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile.

Bolševike partei võttis endale juhtnööriks Marxi ja Engelsi õpetuse, mida V. I. Lenin edasi arendas, ja liikus edasi sotsialistliku revolutsiooni teed mööda. Ta kutsus sellele teele asuma kõiki rahvusvahelises töölisliikumises tegutsenud parteisid. Kuid sotsiaaldemokraatlikud parteid valisid teise tee, reformistliku tee. Nüüd on rahvusvahelisel proletariaadil ja kogu maailma rõhutud rahvastel võimalik võrrelda ja hinnata tulemusi, mida parteid ja rahvad on saavutanud neid erinevaid teid mööda liikudes.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on saavutanud sotsialismi ehitamisel maailma-ajaloolisi võite, mida tunnustab kogu

progressiivne inimkond. Ta on saavutanud Nõukogudemaa muutmise võimsaks sotsialistlikuks riigiks, rahu, demokraatia ja sotsialismi kantsiks. Ta juhib rahvast edasi, kommunismi ülesehitamisele, mis on tööliste sotsialistliku liikumise eesmärgiks.

Hoopis teistsugustest tulemustest kõnelevad sotsiaaldemokraatlike parteide kogemused.

Viimase 30—40 aasta jooksul on sotsialistliku internatsionaali parteid paljudes riikides korduvalt võimule tulnud. Aastail 1918—1958 on Saksamaa, Prantsusmaa, Belgia, Taani, Norra, Rootsi ja Hollandi sotsialistlikud ja sotsiaaldemokraatlikud parteid, Inglismaa ja Austraalia leiboristide partei olnud kas valitsevad parteid või kuulunud valitsuse koalitsiooni koos kodanlike parteidega. Töölisklass usaldas ja toetas neid, neil oli võimalik juhtida oma maad teisele, mittekapitalistlikule teele ja ellu viia seda, mida nad kuulutasid oma programmilistes dokumentides. Võimul olles võisid need parteid astuda samme kapitalistliku korra, inimese ekspluateerimist, viletsust, tööpuudust ja hävitavaid sõdasid tekitava korra likvideerimiseks. Midagi taolist aga teatavasti ei juhtunud. Need maad, kus reformistid, kes nimetavad ennast sotsialistideks, palju aastaid võimul olid, jäid endiselt kapitalistlikeks maadeks.

Mitmes loendatud kapitalistlikus riigis läks töölisklassil sotsiaaldemokraatlike parteide kaasabil korda mõnevõrra parandada oma majanduslikku olukorda, saavutada kodanluse diktatuuri raamides mõningaid õigusi ja demokraatlikke vabadusi. Kuid kõige selle eest tuli töölisklassil kallist hinda maksta — jäi püsima kodanluse võim, jäi püsima ekspluateerimisele rajatud ühiskond, jäid püsima ja teravnesid sõjaoht, hävitavad kriisid, tööpuudus ning nendega seotud rahvahulkade hädad ja kannatused. Pealegi on lugu nii, et valitsevad ekspluataatorlikud klassid võtavad kättevõidetud materiaalsed saavutused töörahvalt uuesti ära iga kord, kui majanduslikus olukorras tekivad tõsisemad komplikatsioonid, ja rahvahulgad paisatakse aastakümnete võrra tagasi.

Kõige tähtsamaks neist põhjustest, mille tõttu seal, kus sotsiaaldemokraatlikud parteid on võimul olnud või kus nad on seda praegugi, püsib kapitalistlik kord, on neile parteidele omased marksismile-leninismile risti vastukäivad põhimõtted ja vaated, nende parteide oportunistlik praktika. Sotsiaaldemokraatlike parteide liidrite põhiseisukohaks, millest nad on lähtunud ja lähtuvad nii teoorias kui ka praktikas, on proletariaadi ja kodanluse klassihuvide lepitamine, kodanluse võimu revolutsioonilise kukutamise lubamatuks tunnistamine, proletariaadi diktatuuri tarbetuks kuulutamine ja selle asemel kodanlike ja sotsiaaldemokraatlike parteide koalitsiooni loomine. Aja jooksul on sotsiaaldemokraatlikud parteid aina suuremal määral marksismist taganenud ja mõned neist on ennast avalikult marksismist lahti ütelnud.

Rahvusvahelise töölisklassi erinevad väesalgad on käinud kaht teed mööda. Saadud tulemuste võrdlemine kõneleb veenvalt sotsiaaldemokratismi pankrotist ja marksismi-leninismi ülisuurest tähtsu-

sest töölisklassi võitluses, mille eesmärgiks on saavutada kogu maailmas sotsialismi ja kommunismi võit.

*

Niisiis kinnitavad Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu ja tema juhtimisel saavutatud suured võidud kujukalt kommunismi ideede võitmatut jõudu, kapitalistliku ühiskonna sotsialistlikuks ühiskonnaks ümberkujundamise osas oma ajaloolise missiooni täitnud töölisklassi loovaid võimeid.

Tihedas koostöös teiste maade vennasparteidega on NLKP kogu maailma rahuvõitluse eelväeks. Kommunistlik Partei kehastab endas «meie ajastu mõistust, au ja südametunnistust» (*Lenin*).

Tihedasti Kommunistliku Partei ümber koondunud Nõukogude rahvas on kõigil elualadel kolossaalset edu saavutanud ja neile edusammudele toetudes kommunistliku ühiskonna hoogsa ehitamise ajajärku jõudnud.

Saavutatud võitudele toetudes ja ajaloo käigus omandatud rikkalikke kogemusi kasutades suunab Kommunistlik Partei Nõukogude rahva võimsad jõud vaimustustäratava ülesande lahendamisele — kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele, selle ühiskonna ülesehitamisele, mille lipukirjaks on: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.»

SISUKORD

Eessõna 3

I peatükk

TÖÖLISLIIKUMISE ALGUS JA MARKSISMI LEVIMINE VENEMAAL
(Aastad 1883—1894)

1. Kapitalismi arenemine ja rahvahulkade olukord Venemaal XIX sajandi teisel poolel 9
2. Revolutsioonilised demokraadid ja narodnikud. Esimesed töölisorganisatsioonid 13
3. Plehhanov ja «Töö Vabastuse» rühm. Marksistlikud ringid Venemaal. V. I. Lenini revolutsioonilise tegevuse algus 20

Lühikokkuvõte 28

II peatükk

VÕITLUS MARKSISTLIKU PARTEI LOOMISE EEST VENEMAAL. VENEMAA SOTSIAALDEMOKRAATLIKU TÖÖLISPARTEI ASUTAMINE. BOLŠEVISMI TEKKIMINE
(Aastad 1894—1904)

1. Leninliku etapi algus marksismi arenemises. V. I. Lenini võitlus narodnikluse ja «legaalse marksismi» vastu. Peterburi Tööliisklassi Vabastusvõitluse Liit. VSDTP I kongress 29
2. Marksistliku partei ülesehitamise leninlik plaan. V. I. Lenini «Iskra» võitlus partei loomise eest 36
3. VSDTP II kongress. Bolševike partei tekkimine 50
4. Võitlus menševike vastu, võitlus partei tugevdamise eest 57

Lühikokkuvõte 64

III peatükk

BOLŠEVIKE PARTEI 1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONIS

1. Revolutsiooniline liikumine Venemaal 1905. aasta eel. Vene-Jaapani sõda. Üheksas jaanuar. Esimese Vene revolutsiooni algus 66
2. Bolševike hinnang revolutsiooni iseloomu, liikumapanevate jõudude ja ülesannete kohta. Partei III kongress 72
3. Revolutsiooni tõus. Ülevenemaaline poliitiline streik. Nõukogude moodustamine. Relvastatud detsembriülestõus 82

4. Bolševike partei ehitamine revolutsiooni olukorras. VSDTP IV kongress 91
5. Bolševike taktika I ja II Riigiduuma suhtes. VSDTP V kongress. Revolutsiooni lüüasaamise põhjused 98
6. Revolutsiooni rahvusvaheline tähtsus 105
Lühikokkuvõte 106

IV peatükk

BOLŠEVIKE PARTEI REAKTSIOONI AJAJÄRGUL

(Aastad 1907—1910)

1. Stolõpini reaktsioon 109
2. Bolševike võitlus partei eest, likvidaatorite, otzovistide ja trotskistide vastu 112
3. V. I. Lenini tegevus marksismi filosoofia kaitsmisel ja edasiarendamisel. V. I. Lenin arendab edasi õpetust parteist 118
4. Partei võitlus rahvahulkade enda poole võitmise eest, rahvahulkade uueks revolutsiooniks ettevalmistamise eest 125
Lühikokkuvõte 130

V peatükk

BOLŠEVIKE PARTEI REVOLUTSIOONI UUE TÕUSU AASTAIL

(Aastad 1910—1914)

1. Stolõpini poliitika läbikukkumine ja rahvahulkade revolutsioonilise meeleolu kasv 131
2. Partei Praha konverents 134
3. Bolševike ajaleht «Pravda». Bolševike fraktsioon IV Riigiduumas . . . 137
4. Partei rahvahulkade revolutsioonilise võitluse eesotsas 143
Lühikokkuvõte 149

VI peatükk

BOLŠEVIKE PARTEI IMPERIALISTLIKU MAAILMASÕJA AASTAIL. TEINE VENE REVOLUTSIOON

(1914 — veebruar 1917)

1. Esimese maailmasõja puhkemine ja sõja põhjused. II Internatsionaali kokkuvarisemine 151
2. Partei revolutsiooniline töö rahvahulkades imperialistliku sõja ajal . . 155
3. V. I. Lenini sotsialistliku revolutsiooni teooria 163
4. Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogude moodustamine. Kaksikvõim 168
Lühikokkuvõte 173

VII peatükk

PARTEI SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIDU INNUSTAJANA JA ORGANISEERIJANA

(Märts — oktoober 1917)

1. Venemaa välis- ja sisepoliitiline olukord pärast tsarismi kukutamist. Partei väljatulek põranda alt 175
2. V. I. Lenini Aprilliteesid. VII ülevenemaaline (aprilli)konverents. Partei kurss kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamisele sotsialistlikuks revolutsiooniks 180

3. Partei võitlus rahvahulkade enda poole võitmise eest kaksikvõimu ajajärgul. Juulipäevad 189
4. Partei VI kongress. Partei kurss relvastatud ülestõusule. Kornilovi mässu likvideerimine 195
5. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit 200
6. Revolutsiooni võidu põhjused. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni rahvusvaheline tähtsus 213
Lühikokkuvõte 216

VIII peatükk

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI ARENDAMISE JA NÕUKOGUDE VÕIMU KINDLUSTAMISE EEST

(Oktoober 1917—1918)

1. Partei võitluses Nõukogude riigi loomise eest. Esimesed sotsialistlikud ümberkujundused 218
2. Võitlus sõja lõpetamise eest. Bresti rahu. VK(b)P VII kongress 228
3. V. I. Lenini sotsialistliku majanduse aluste rajamise plaan. Esimene Nõukogude konstitutsioon 235
Lühikokkuvõte 244

IX peatükk

PARTEI VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA AJAJÄRGUL

(Aastad 1918—1920)

1. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja algus. Partei organiseerib vastulöögi interventidele ja valgekaartlastele 246
2. Saksa interventsiooni nurjumine. Entente'i interventsiooni tugevnemine 253
3. III, Kommunistliku Internatsionaali asutamine. Partei VIII kongress . . 258
4. Põhjalik murrang kodusõja käigus. Koltšaki ja Denikini purustamine . . 265
5. Partei IX kongress. Poola mõisnike ja kodanluse vägede ning Wrangeli purustamine. Interventsiooni ja kodusõja lõpp 272
6. Nõukogude võimu võidu põhjused. Kodusõja õppetunnid 279
Lühikokkuvõte 283

X peatükk

PARTEI VÕITLUSES RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE EEST

(Aastad 1921—1925)

1. Välis- ja sisepoliitiline olukord pärast kodusõja lõppu. Diskussioon ametiühingute küsimuses 285
2. Partei X kongress. Üleminek uuele majanduspoliitikale 292
3 Nepi esimesed edusammud. Partei XI kongress. Nõukogude riigi välispoliitika. NSV Liidu moodustamine 300
4. V. I. Lenini viimased artiklid. NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise plaan 310
5. Partei XII kongress. Võitlus trotskismi vastu. Majanduslike raskuste võitmine. V. I. Lenini surm. Lenini kutse parteisse 315
6. Partei XIII kongress. Maal tehtava parteitöö aktiviseerumine. Trotski uue rünnaku paljastamine 321
7. Sotsialismi võidu võimalikkus NSV Liidus. ÜK(b)P XIV kongress. Kurss meie maa sotsialistlikule industrialiseerimisele. «Uue opositsiooni» purustamine 327
Lühikokkuvõte 334

XI peatükk

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE EEST JA PÕLLUMAJANDUSE ÜLDISE KOLLEKTIVISEERIMISE ETTEVALMISTAMISE EEST

(Aastad 1926—1929)

1. Rahvusvaheline olukord ning partei ja Nõukogude riigi välispoliitika aastail 1926—1929 336
2. Sotsialistliku industrialiseerimise algus. Partei võitlus parteivastase trotskistide ja zinovjevlaste blokiga 339
3. Nõukogude rahva jõudude mobiliseerimine meie maa industrialiseerimisele. Parteitöö ja töörahva massiorganisatsioonide tegevuse ümberkorraldamine 346
4. Sotsialistliku industrialiseerimise esimesed edusammud. Partei XV kongress ja kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele. Trotskistide ja zinovjevlaste parteivastase bloki purustamine 350
5. Sotsialismi üldise pealetungi ettevalmistamine. Partei võitlus parempoolse kallaku vastu. Esimese viisaastaku plaani vastuvõtmine. Massilise kolhoosiliikumise algus 356

Lühikokkuvõte 367

XII peatükk

PARTEI SOTSIALISMI ÜLDISE PEALETUNGI PERIOODIL. KOLHOOSIKORRA LOOMINE

(Aastad 1929—1932)

1. Majanduskriis kapitalistlikus maailmas. NSV Liidu rahvusvaheline olukord sotsialismi laiahaardelise pealetungi aastail 369
2. Põllumajanduse üldise kollektiviseerimise hoogne arenemine. Üleminek kulakute kui klassi likvideerimise poliitikale. Partei XVI kongress . . . 371
3. Partei organisatsiooniline ja poliitiline töö sotsialismi üldise hoogsa pealetungi ajal 383
4. Partei võitlus rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise eest. Kolhoosiliikumise kasv. Kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevnemine. Esimese viisaastaku tulemused 389

Lühikokkuvõte 399

XIII peatükk

PARTEI VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE SOTSIALISTLIKU REKONSTRUEERIMISE LÕPULEVIIMISE EEST. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS

(Aastad 1933—1937)

1. Fašistliku agressiooni algus. Nõukogude välispoliitika kasvava sõjaohu olukorras 401
2. Partei võitlus sotsialistliku majanduse tugevdamise ja arendamise eest. Rahvahulkades tehtava parteipoliitilise töö aktiviseerimine. Partei XVII kongress 406
3. Teise viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine. Sotsialismi võit NSV Liidus. Uus Nõukogude konstitutsioon 414

Lühikokkuvõte 422

XIV peatükk

PARTEI VÕITLUSES SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA KINDLUSTAMISE JA ARENDAMISE EEST. RIIGIKAITSE TUGEVDAMINE

(1937. aasta — 1941. aasta juuni)

1. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest fašistliku agressiooni laienemise ajal aastail 1937—1938 424
2. Parteipoliitiline töö sotsialismi tingimustes. Partei XVIII kongress . . 426
3. Partei ja Nõukogude riigi võitlus fašistlikule agressorile kollektiivse vastulöögi organiseerimise eest 1939. aastal. Teise maailmasõja algus 435
4. Partei organisatsiooniline töö tööstuse alal. Meie maa industriaalse võimsuse suurendamine ja kaitsevõime tõstmine 442
5. Partei võitlus kolhoosikorra kindlustamise ja põllumajandusliku tootmise arendamise eest 447
6. Töötajate ainelise elujärje ja kultuuritaseme tõus. Nõukogude riigi poliitilise võimsuse suurenemine. Partei ridade kasv 452

Lühikokkuvõte 456

XV peatükk

PARTEI SUURE ISAMAASÕJA PERIOODIL

(Juuni 1941—1945)

1. Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung Nõukogude Liidule. Nõukogude rahva ja kõigi meie maa ressursside mobiliseerimine vaenlasele vastulöögi andmiseks. Hitlerivastase koalitsiooni kujunemine 458
2. Hitlerlaste «välksõjaplaani» nurjumine. Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all 469
3. Pingeline võitlus rindel 1942. aasta suvel. Stalingradi kangelaslik kaitsmine 477
4. Partei kui Suure Isamaasõja käigus toimunud põhjaliku murrangu organiseerija 480
5. Kommunistlik Partei kui Nõukogudemaa fašistlikest okupantidest vabastamise lõpuleviimise organiseerija 493
6. Suure Isamaasõja võidukale lõpule viimine. Euroopa rahvaste vabastamine hitlerlikust türanniast, Teise maailmasõja lõpp 500
7. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailma-ajalooline tähtsus ja selle võidu allikad 506

Lühikokkuvõte 510

XVI peatükk

PARTEI VÕITLUS SOTSIALISTLIKU RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE JA ARENDAMISE EEST SÕJAJÄRGSEL PERIOODIL

(Aastad 1945—1953)

1. Põhjalikud muutused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda. Kahe leeri kujunemine 512
2. Partei töö rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise alal. Neljanda viisaastaku plaani ennetähtaegne täitmine 519
3. Partei organisatsiooniline ja ideoloogiline töö. NLKP XIX kongress . . 529
4. NLKP tegevus sotsialistlike maade vennaliku koostöö arendamisel. Sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine 538

Lühikokkuvõte 543

XVII peatükk

PARTEI VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE VÕIMSA TÕUSU JA SOTSIALISMI EHITAMISE LÕPULEVIIMISE EEST

(Aastad 1953—1958)

1. Rahvusvaheline olukord aastail 1953—1958. Partei ja Nõukogude riigi võitlus rahvusvahelise pinevuse vähendamise eest 545
2. Parteitöö ümberkorraldamine parteielu leninlike normide alusel. Isikukultuse tõttu tekkinud vigade ja puuduste parandamine. Põllumajanduse alal järsu tõusu ja tööstuse alal edasise tehnilise progressi saavutamise abinõud 553
3. Partei XX kongress ja selle ajalooline tähtsus 562
4. Sotsialistliku demokraatia arendamine. Partei juhtiva erikaalu suurendamine ja partei ridade ühtsuse tugevdamine. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine 571
5. Partei tegevuse tulemused Nõukogude rahva juhtimisel 40 aasta jooksul. Kommunistlike parteide solidaarsuse ja nende omavaheliste sidemete tugevnemine 581
6. Partei võitlus NSV Liidu majandusliku põhiülesande kiire lahendamise eest. Abinõud kolhoosikorra arendamiseks. Järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemide läbitöötamine 596

Lühikokkuvõte 605

XVIII peatükk

NSV LIIDU JÕUDMINE KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA LAIAHAARDELISE EHITAMISE AJAJÄRKU. PARTEI XXI KONGRESS

1. Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan kui NSV Liidus kommunismi ehitamise programmi koostisosa 610
2. NLK Partei XXI kongressi rahvusvaheline tähtsus 622
3. Kommunistlik Partei kui Nõukogude rahva juhtiv ja organiseeriv jõud võitluses kommunismi võidu eest NSV Liidus 629

Kokkuvõte 633

ИСТОРИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА

На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Vastutav toimetaja A. Miller

Tehniline toimetaja A. Tõnisson

Korrektorid M. Pedajas ja
V. Pillau

Ladumisele antud 29. IX 1959. Trükkimisele antud 6. XI 1959. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 41. Arvutuspoognaid 49,77. Trükiarv 20 000. Tellimise nr. 1623. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind rbl. 11.—

1—5

Trükivigu

	On trükitud	Peab olema
Lk. 287 4. r. alt „ 601 19. r. alt	on seose lähendamise alusel	oma seose alusel

A
22809
45578

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00422491 3